

34

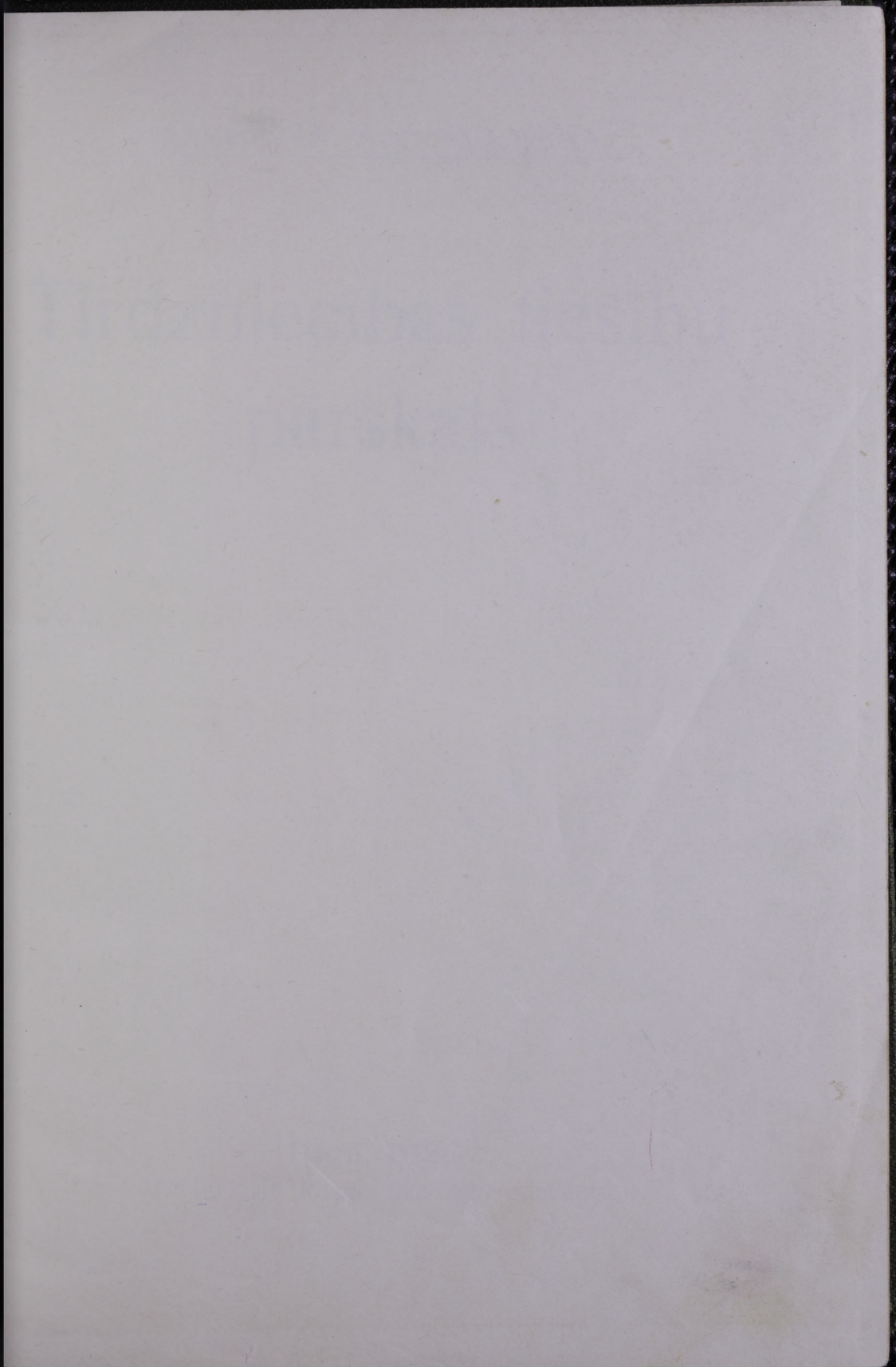
m/3

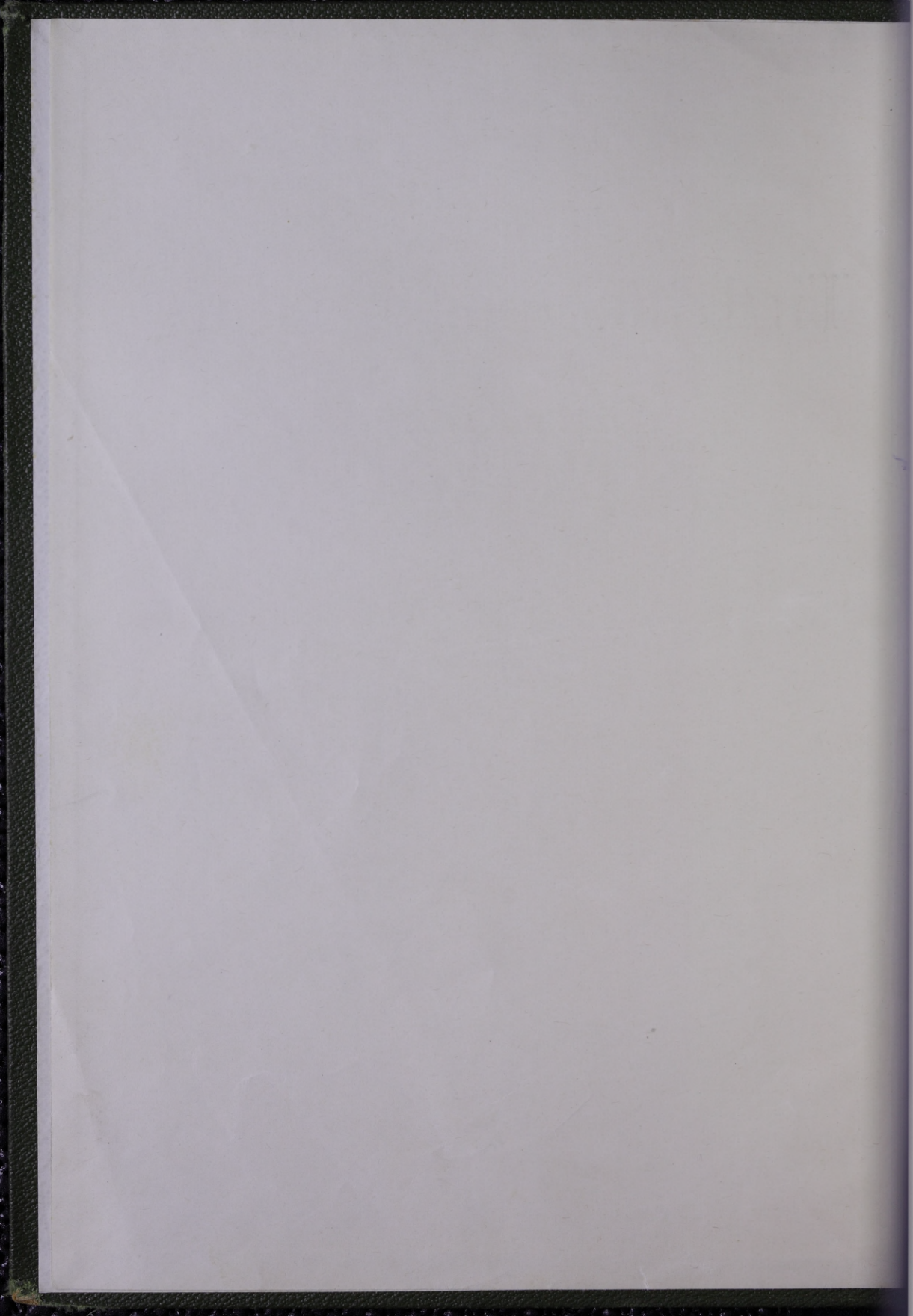
707

Doc. Dr. Augusts Loebers

Tirdzniecības tiesību
pārskats

$\frac{34}{707}$ y m/f

Dubel
L
34

Docents Dr. Augusts Loebers

Tirdzniecības tiesību pārskats

Rīgā, 1926

Valtera un Rapas akc. sāk. izdevums

L-3
B-
9

Valtera un Rapas
akc. sab. grāmatspiestuve
Rīgā, Brīvības ielā 129/133.

0309056456
Viļa Lāča Latv. PSRS
Valsts bibliotēka
~~71-60.860~~

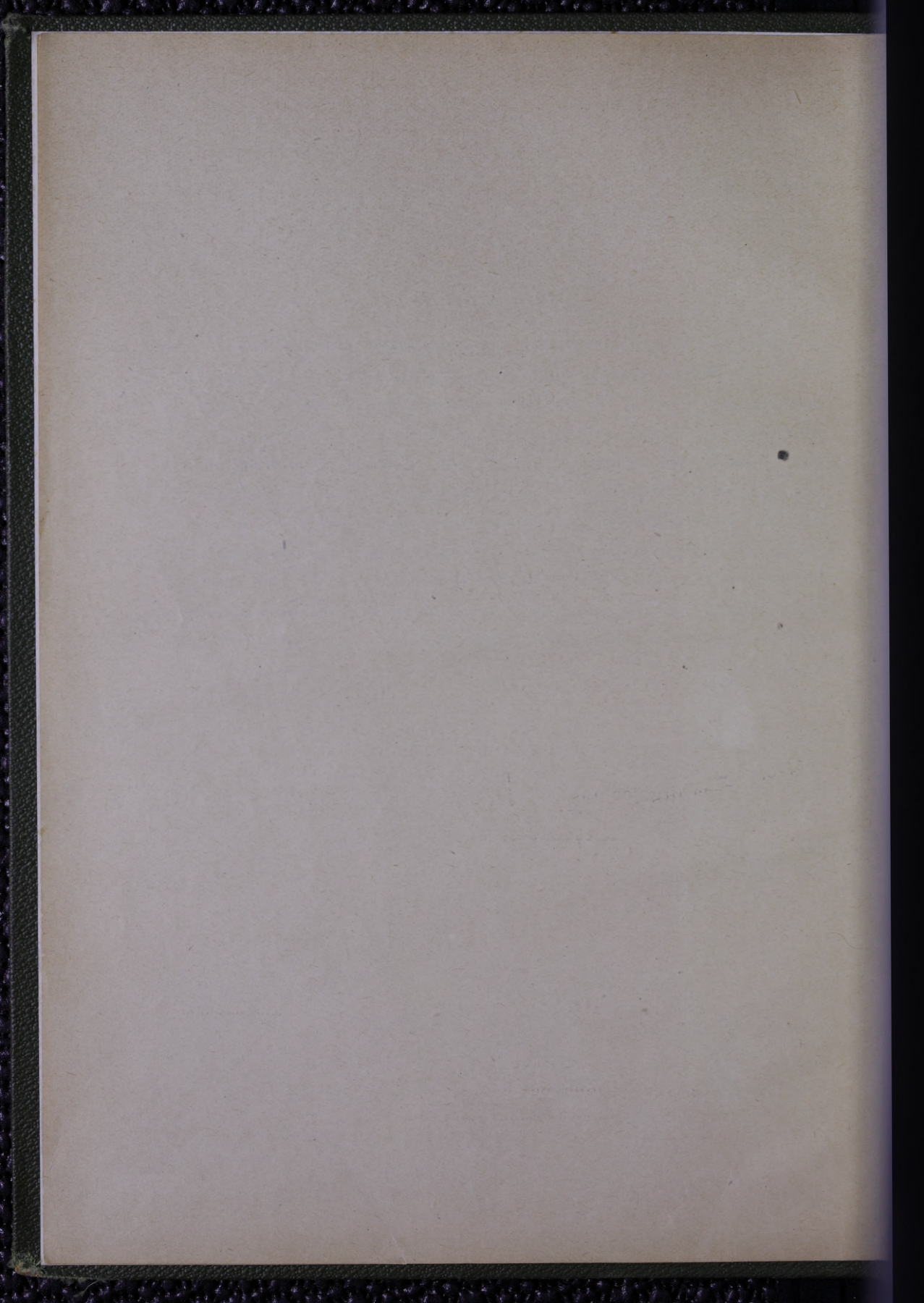
Autors patur sev visas, to starpā arī tulkošanas tiesības.

Priekšvārds.

Latvijā (izņemot Latgali) nav kodificētu tirdzniecības tiesību. Pēc F. G. Bunges gandrīz simts gadu atpakaļ (1829. g.) izdotā „Darstellung des heutigen Russischen Handelsrechts mit Rücksicht auf die deutschen Ostseeprovinzen“ sistematisks darbs par vietējām tirdzniecības tiesībām nav iznācis. Latvijas universitātes tautsaimniecības un tiesību zinātnes fakultātes studentu aprindās manāma vajadzība pēc sistematiska tirdzniecības tiesību apstrādājuma, sevišķi ievērojot Latvijā spēkā esošās tirdzniecības tiesības. Šo vajadzību autors mēģinājis apmierināt savā „Tirdzniecības tiesību pārskatā“. Darbs radies no autora sākot ar 1922. g. Latvijas Universitatē lasītām lekcijām par tirdzniecības tiesībām. Darbs pirmā kārtā paredzēts pedagogiskiem nolūkiem.

Augusts Loebers.

Rīgā, 1926. g. septembrī.

Ievads.

§. 1.

Tirdzniecība.

I. Visas tiesības pastāv tādēļ, lai kopā un saskarņā ar morāli nokārtotu socialās attiecības starp cilvēkiem, dodot šīm attiecībām kārtējo virzienu un pēc iespējas aizsargājot tās no konfliktiem. Cilvēku socialās attiecības tikai mazākā daļā izceļas pašas par sevi: pa lielākai daļai tās rada cilvēki, rikodamies dažādos nolūkos. Tā tad šādas socialās attiecības uzskatāmas par cilvēka darbības rezultātu, kuŗa savukārt izteicas satiksmē un materiēlu labumu apgrozījumā.

II. To satiksmes un materiēlu, saimniecisku, ekonomisku labumu apgrozījuma nozari, kuŗu mēs saucam par tirdzniecību, nokārto tirdzniecības tiesības. Tirdzniecības nolūks un uzdevums ir nodibināt saimniecisku labumu apgrozījumu starp ražotājiem un patērētājiem; tādā kārtā tirdzniecība raksturojama kā starpniecības faktors starp ražotājiem un patērētājiem.

1. Tirdzniecība saimnieciskā nozīmē izteicas arodnieciskā (profesionalā) darbībā, kuŗa vērsta uz ekonomisku labumu apgrozību (pirkšanas tirdzniecība, Kaufhandel). Apgrozība sastādās no iegūšanas un tālākatsavināšanas (iepirkšanas un pārdošanas. Cvingmana spried. krāj. 5. sēj. 894. Nr.). Kas pats piekopi tirdzniecību, kas savā vārdā tirgojas, tas uzstājas kā starpnieks starp ražotāju un patērētāju, t. i. kā tirgotājs ekonomiskā nozīmē. (K. Lehman, Lehrbuch des Handelsrechts, 2. §; Ehrenbergs savā „Handbuch des gesammten Handelsrechts“ 1. sēj., 1. §.; J. Gierke, Grundriss des Handelsrechts (1921.), 1. §., I. l.; Šeršenevičs, Курс торгового права (1908.) 1. sēj. 1. §., 12. lp.; tirdzniecība esot:

„экономическая передаточная деятельность, имеющая своею целью посредничество между производителями и потребителями при взаимном обмене экономических благ“;

„industrie commerciale (pēc J. B. Say)

„...met les choses à laportée de ceux, quidoivent s'en servir: elle sert d'intermédiaire entre les fabricants ou les commerçants... ou les personnes qui ont besoin des produits...“ (Lyon-Caën, traité de droit commercial, 5. éd. (1921) I. sēj. 3. §., 2. lp.).

Tāpēc nav uzskatāms par tirgotāju ekonomiskā nozīmē ne a) pirmražotājs (lauksaimnieks, mežsaimnieks), ne b) formu ražotājs (jēlviēlu apstrādātājs, Formproduzent) rūpnieks, amatnieks,

pat arī tad nē, kad viņš pats iegādā jēlvielu, to apstrādā un tālāk pārdod (apgrozības rūpniecība, Umsatzindustrie, sk. J. Gierke l. c. 1. §. I. 1 a).

2. Tirdzniecība juridiskā nozīmē ir: uz ekonomisku labumu apgrozījumu vērsta darbība, kuŗu pozitīvais likums atzīst par tirdzniecību, t. i. kuŗai piemēro tirdzniecības tiesības.

„Le commerce consiste dans l'ensemble des opérations, qui ont pour but de réaliser des bénéfices en spéculant sur la transformation, sur le transport ou sur l'échange des matières premières. Ceux qui font profession de se livrer à ces opérations sont appelés commerçants, négociants, marchands, fabricants etc.“ (Lyon-Caën l. c. 6. §. 4. lp.); sk. Code de commerce l. p.: „Sont commerçants ceux qui exercent des actes de commerce et en font leur profession habituelle.“

Tā tad tirdzniecības juridiskais jēdziens atkarājas no pozitīvās likumdošanas; dažādos laikos un dažādās vietās tirdzniecības juridiskais jēdziens svārstījies. Pēc Šeršeņeviča — no likumdošanas viedokļa noteicot tirdzniecības juridisko jēdzienu, — no svara esot nevis saimnieciskā (ekonomiskā) funkcija, bet gan tās organizācija, un proti, kapitaliskā saimniecības organizācija (Šeršeņevičs l. c. 2. §. I.—II.). Savu uzskatu par tirdzniecību juridiskā nozīmē likumdevējs vai nu izteic tieši, pozitīvos tirdzniecības tiesību kodeksos noteicot tirdzniecības tiesību piemērošanas aploku, vai netieši — likumos, piem., par tirdzniecības-rūpniecības nodokļiem, sk. 1924. g. 20. decembra noteikumus par tirdzniecības-rūpniecības nodokļiem (lik. kr. 1924. g. Nr. 193., 1. p.): „Tirdzniecības-rūpniecības nodokli ņem no tirdzniecības, rūpniecības un citiem peļņu nesošiem uzņēmumiem, kuŗi darbojas Latvijā.“ Tomēr nedrīkst taisīt atpakaļējo slēdzienu, itkā par tirdzniecības uzņēmumu būtu uzskatāms katrs uzņēmums, par kuŗu maksā tirdzniecības nodokli. Jo pēdējo ņem ne tik vien no tirdzniecības (rūpniecības) uzņēmumiem, bet arī vispār no „citiem peļņu nesošiem uzņēmumiem.“ Vai atsevišķs uzņēmums būtu uzskatāms kā tirdzniecības uzņēmums, par to jāspriež pēc tā, vai viņā „tirgojas ar precēm,“ jeb vai viņā „nodarbojas citādi ar tirdzniecības operācijām“ (sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1926. g. Nr. 307.; sk. zemāk 14. §. I.; 15 §. III.).

III. Kr. tirdzn. proc. lik. 41. p. (Устав судопроизводства торгового) tirdzniecību un rūpniecību attiecina uz tirdzniecības apgrozību kā plašāko jēdzienu.

„Торговыми оборотами признаются: 1) все роды торговли оптовой, розничной и мелочной, 2) торговля фабричная и заводская, также лавочная, амбарная, магазинная и тому подобная . . .“

Reizē ar to 41. p. pie tirdzniecības apgrozības pieskaita arī atsevišķus tirdzniecības darījumus:

„Дела по купеческим приказам о закупке, продаже, перевозке и поставке товаров, или так называемые дела комиссионные, экспедиционные и маклерские, или денежные переводы на Российские и иностранные города, дела вексельные и банкирские . . .“

Tādā kārtā tirdzniecības apgrozība ir tirdzniecības darījumu kopība, kuŗi vērsti uz tirdznieciskas starpniecības darbību, t. i. uz tirdzniecību (sk. Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 1. §. IV.; 8. §. III). Tā tad tirdzniecības apgrozības līdzekļi ir tirdzniecības darījumi un tirdzniecības ekonomiskais rezultāts ir apgrozība. Vācu likumdošanas attiecina uz tirdzniecību (juridiskā nozīmē): 1) apgrozības arodus (Umsatzgewerbe: plašākais jēdziens), ieslēdzot apgrozības rūpniecību (Umsatzindustrie: šaurākais jēdziens), bet izslēdzot tirdzniecību ar imobiļiem (sk. J. Gierke, l. c. 1. §. I. 1. b.), 2) apgrozības palīga arodus, kuŗi tikai netieši piedalās pie apgrozījuma, pagatavojot, veicinot, nodrošinot to: starpniecības arodus (maklerus, aģentus, komisionarus, transportarodu, kuģu saimniekus, speditērus, noliktavu turētājus), banku arodu, apdrošinājuma arodu un tos arodus, kuŗi — savas tirdznieciskās iekārtas organizācijas (kaufmännische Ausgestaltung, piem. sakarā ar nepieciešamo tirgonisko grāmatvedību) dēļ — prasa tirdzn. tiesību piemērošanu (lieli ziņu biroji, teātra uzņēmumi); izslēgta tikai lauk- un mežsaimniecība. „Kas piekopj šādus arodus, skaitās par tirgotāju juridiskā nozīmē.“ (J. Gierke, l. §., I. 1.).

IV. Tirdzniecība sadalāma:

1) Iekšējā un ārējā. Katra zeme apmierina savu pilsoņu prasījumus vai nu ar pašas ražojumiem, vai apmaiņas ceļā ar citām valstīm. Iekšējā tirdzniecība vērsta uz starpniecību starp iekšzemes ražotājiem un patērētājiem. Ārējā tirdzniecība vērsta uz starpniecību starp iekšzemes ražotājiem un ārzemes patērētājiem vai otrādi, un proti, kā ievedu tirdzniecība starp ārzemes ražotājiem un iekšzemes patērētājiem, kā izvedu tirdzniecība starp ārzemes patērētājiem un iekšzemes ražotājiem un kā tranzita tirdzniecība starp ārzemes patērētājiem un ārzemes ražotājiem.

2) En gros (оптовая) un en détail (розничная). Zināmi produkti koncentrējas pie noteiktām personām, grosistiem, kuŗi iegūst preces no pirmiem ražotājiem lielākos daudzumos un pārdod tās mazākiem tirgotājiem, detailistiem, kuŗi beidzot pārdod preces pašiem patērētājiem. Šī izšķirība nesakrīt ar diferenciaciju: liel-tirdzniecība (Grosshandel, крупная торговля) un sīktirdzniecība (Kleinhandel, мелочная торговля) ievērojot ieguldītā kapitāla un apgrozījuma lielumu. Apgrozījuma lielumam ir nozīme arī no nodokļu politikas viedokļa: pēc 1924. g. 20. decembra noteikumiem par tirdzniecības-rūpniecības nodokļiem (lik. krāj. 193. Nr.) jāizšķir: 1. pēc apgrozījuma lieluma; atkarībā no pēdējā, uzņēmumam jāizņem tirdzniecības, resp. rūpniecības zīmes; šai ziņā iedala tirdzniecības uzņēmumus 5 kategorijās un rūpniecības uzņēmumus 7 kategorijās (sk. zemāk 39. §.). 2. atkarībā no uzņēmuma peļņas lieluma; šai ziņā uzņēmumus iedala uzņēmumos, kuŗiem: 1. jānodod gada darbības pārskats (77. un sek., 118. p. p.): no viņiem ņem: a. kapitāla nodokli $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ % no kapitāla par notecējušo

gadu un, b. procentualu peļņas nodokli 5—11½% no peļņas, ievērojot peļņas proporciju pret kapitalu; 2. nav jānodod gada darbības pārskats; no viņiem ņem procentualu peļņas nodokli no 2½—7⅓%, samērā ar peļņas lielumu.

3) Profesionelā un neprofesionelā tirdzniecībā; šim iedalījumam nav praktiskas nozīmes — tirdzniecības tiesības piemērojas tikai pirmajai;

4) Tirdzniecībā uz sava rēķina (Eigen-, Properhandel), un uz sveša rēķina (komisijas tirdzniecība, Kommissionshandel). Paštirgotājs tirgojas savā vārdā un uz sava rēķina, kamēr komisionars tirgojas savā vārdā, bet uz sveša rēķina, kādēļ apgrozījuma peļņa un zaudējums nepaliek pie komisionara;

5) Vietējā (Platzhandel) un tāltirdzniecībā (distances tirdzniecībā), atkarībā no tā, vai kontrahenti tirgojas, atrazdamies vienā pašā vietā, vai no dažādām vietām. Ja pārdevēja ieturamā nodošanas vieta (Ablieferungsort) sakrīt ar pircēja ieturamo saņemšanas vietu, tad runā par vietēju tirdzniecību, pretējā gadījumā par tāltirdzniecību (sk. zemāk 91. §.).

6) Sauszemes un jūras tirdzniecībā; jūras tirdzniecība bija par lieltirdzniecības izcelšanās pamatu.

§. 2.

Tirdzniecības tiesību jēdziens.

Brodmann, „Handelsgeschäfte“, Ehrenberga „Handbuch“ 4. sēj., 2. d. Ehrenberg savā „Handbuch“ 1. sēj., 1.—3. §§; Šeršņevičs, 1. c. 2. sēj., 76. sek. §§ un 1. sēj. 8. §; Müller-Erbach, Deutsches Handelsrecht, 1. sēj. (1921) 1.—9. nodal.

I. Visos laikos tirgotājs bija progresa nesējs, kulturas pioners. Jau pirmā, mierīgā ceļā notikušā svešas mantas iegūšana, t. i. pirmais tirdzniecības solis, dabiski radās ar svešas mantas un svešu labumu atzīšanu un dibinājās uz savstarpējiem prasījumiem un saistībām uz tiesību pamata; līdz ar to tirdzniecība bija pirmais solis ceļā uz kulturu. Tiesības ir katras miesīgu (materiēlu) labumu apmaiņas priekšnoteikums; pie šādas apmaiņas, tiesību apziņā izceļas zināmas normas, kuŗas ir spēkā arī ārpus iepriekšējās dabiskās apvienības. Tiesību vēsture māca, ka ne tikai pie romiešiem, bet visur no savstarpējās tautu pieskāšanās tirdzniecībā rodas kādas vispārējas tiesības (jus gentium), kas iespaido savas vietējās tiesības (jus civile), attīstot un paplašinot pēdējās. Tirdzniecības tiesības visur virzās uz priekšu un arvien pārvar konservatīvo tendenču pretdarbību un pretošanos. Tā tad tirdzniecības tiesības uzskatāmas par civiltiesību pioneru. Jo vairāk attīstītas ir civiltiesības konkrētā valstī, jo mazāks ir atsevišķu tirdzniecības tiesību normu skaits un apmērs; šai gadījumā spēkā esošās civiltiesības jau ietērpj un izsmel sevī pa lielāku daļu (t. i. izņemot tikai tirdzniecī-

bas specifiskos apgrozījuma institutus) arī tirdzn. tiesību normas. Šai ziņā Šeršenevičs atzīmē, ka tirdzn. tiesības neesot — kā domā — to juridisko normu kopība, kuŗas nokārto tirdznieciskās attiecības, jo, pirmkārt, tirdzn. tiesības regulējot arī netirdznieciskās attiecības (piem. vekselus), un otrkārt, esot arī tirdznieciskās attiecības, kuŗas regulējamās ne tik vien pēc tirdzn. tiesībām, bet arī pēc privattiesībām (piem. preču pirkumi).

II. Tirdznieciskās attiecības, kuŗām sevišķi ir piemērojamas tirdzn. tiesības, t. i. visas juridiskās attiecības, kuŗas pieder pie tirdzniecības kā tādas un kuŗas attiecas uz pašu tirdzniecību un tās iekārtu, saucas par tirdzniecības lietām (*causa mercantilis, Handels-sachen, дела торговые*). Tirdzn. lietas jēdziens pazīstams arī vietējām tirdzn. tiesībām: sk. Balt. lik. I. d. (viet. iestāžu iekārtas lik.) 545. p. 4 pkt., 567. p. 1., 2. pkt.; Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 428. Nr.; 5. sēj. 894. Nr.; 6. sēj. 1177. Nr. I., II., III.; 7. sēj. 1445. Nr. (sk. zemāk 4. §.).

III. Tirdzn. tiesības ir sevišķas privattiesības par tirdzniecību (jurid. nozīmē), t. i. to privattiesisko normu kopība, kuŗas attiecas uz tirdzniecību vai uz to tautsaimniecības darbības nozari, kuŗu likums atzīst par tirdzniecību. Citiem vārdiem, tirdzn. tiesības ir normas, kuŗas piemērojamas tirdzniecības lietās (J. Gierke, l. c. 1. § I; Šeršenevičs l. c. 1. sēj. 3. §.):

„Торговое право есть совокупность норм частного права (общего и специального) имеющего применение к той области народно-хозяйственной жизни, которую закон признает за торговлю“.

Subsidiarā veidā tirdzn. lietām piemērojamas vispārējās privattiesības. No tā paša viedokļa arī vācu tirdzn. lik. komentators Staubs (10. izd. 1920. g. 1. sēj. ievad. III. pkt.) definē tirdzn. tiesības kā no pārējām tiesībām atšķirtās tiesības par tirdzn. lietām, („das vom übrigen Recht abweichende Recht der Handels-sachen“) sk. arī tirdzn. nolikuma (Устав торговый) 1. p.; Kr. tirdzn. proc. lik. (Устав судопроизводства торгового) 42. p.; civ. proc. lik. 1805. p. piel. Neatkarīgi no tā, zināmas attiecības tiek ne tik vien paredzētas vispārējās tirdzn. tiesībās (likumā, ieradumos), bet arī specialos no teikumos (piem. veksellikumos, čeku likumā, biržu, apdrošināšanas liguma likumos etc.). Gadījumos, kuŗus regulē speciāli noteikumi, kā subsidiarās tiesības piemērojamas vai nu vispārējās tirdzn. tiesības, vai specialās tirdzn. tiesības, vai galu galā vispārējās privattiesības. Tā piem., čeki piemēro kā subsidiarās tiesības pirmā vietā veksellikumu un otrā vispārējās tirdzn. tiesības. Tirdzn. tiesību tendence ir pakļaut sev arī citas, pie tirdzniecības nepiederošas saimnieciskās satiksmes attiecības.

Vecos laikos tirdzn. tiesību uzdevums bijis nokārtot vienīgi saimniecisku labumu apgrozījumu. Jaunākā laikā tirdzn. tiesības jau pārkāpušas apzīmētās robežas, normējot arī attiecības, kuŗas nepieder pie tirdzniecības. Tomēr savu īpašo tipisko raksturu tirdzn. tiesības iegūst tikai sakarā ar tirdzniecības apgrozījumu. Tirdz-

niecības tiesības — kā satiksmi radošu faktoru — sauc arī par „satiksmes, apgrozības tiesībām“ (Verkehrsrecht) šai plašākā nozīmē (pretēji īpašām transporta tiesībām kā satiksmes tiesībām šaurākā nozīmē).

Kas savā vārdā nodarbojas ar tirdzniecību, tas ir tirgotājs; viņš tirgojas; tirgošanās viņa profesija, arods (Gewerbe, промысел). No šī viedokļa tirdzn. tiesības ir arī „arodu tiesības“ (Gewerberecht). Viduslaikos tirdzn. tiesības bija pat tīras arodu (profesionālās) tiesības. Tirgotājs bija tikai tas, kurš kā tāds bija reģistrēts attiecīgā vietā; visa viņa darbība, cik tālu tā izteicās darījumos, bija uzskatāma par tirdzniecību. Savā jaunākā 1897. g. tirdzniecības nolikumā (Handelsgesetzbuch) Vācijā atkal atgriezās pie šī uzskata (sk. zemāk 7, 84. §§). Tādā kārtā tirdzn. tiesības noregulē arodnieciskas (profesionālas) attiecības, kuŗas tieši vai netieši nodibina labumu apgrozījumu starp ražotājiem un patērētājiem.

Šie abi momenti, t. i. apgrozījuma (satiksmes) moments un profesionālas (aroda veidā) darbības moments, piešķir tirdzn. tiesībām viņu sevišķo raksturu. Minētie divi momenti ātri un droši radijuši savām vajadzībām piemērotus tiesiskus noteikumus. Tas novērojams pirmā kārtā, saprotams, tikai tur, kur valda dispozi-tīvas normas, t. i. pie privātām tirdzn. tiesībām. Tikai kā privāttiesības, tirdzn. tiesības attīstījušās par patstāvīgu tiesisku disciplīnu, pretēji starptautiskām, valsts, administratīvām tirdzn. tiesībām, tirdzn. procesa tiesībām, tirdzn. kримināltiesībām u. t. t.

§ 3.

Tirdzniecības tiesību pazīmes.

Minētās divas tirdzn. tiesību pazīmes, t. i. labumu apgrozība (satiksme) un profesionalitāte, izskaidro arī tirdzn. tiesību īpašības.

I. No labumu apgrozījuma viedokļa:

1. Tirdzn. tiesībām piemīt staurptautisks raksturs; tirdzn. tiesības neatzīst ne dabiskās, ne politiskas, valsts vai tautību robežas; tirdzn. tiesības uzstājas kā vidutāju faktors starp dažādām valstīm un cenšas iekšzemes ražojumus pārdot ārzemēs un ārzemju labumus ievest iekšzemē. Tādā kārtā tirdzn. tiesības izrāda stipri izteiktu anacionalu raksturu, atteikdamās no nacionalām īpašībām (tirgi, biržas); viņas viegli recipē (uzņem, pārņem) juridiskus institutus, kuŗi izrādījušies par ieteicamiem citās zemēs. Ar to tirdzn. tiesību unifikācija samērā viegli panākama: 1912. g. Vašingtonas konference attiecībā uz kontinentālām tirdzn. tiesībām; sk. Wieland, Die gegenwärtigen Aussichten eines Welthandelsrechts, Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht, 88. sēj. 156. sek. lpp. (1925.).

2. Tirdzn. tiesībām ir spēja piemēroties ražošanas un patēriņa vajadzībām; tirdzn. tiesības šai ziņā pabalsta un veicina tirdzniecību, ar savu lokano, elastīgo raksturu, nokārtojot jaunattīstījušās satik-

smes (apgrozības) attiecības. Tiesiskie noteikumi, kādus prasa jaunnodibinājušās apgrozījuma vajadzības, vēl neatrodas pabeigtā gatava stāvoklī; viņi tikai ar laiku attīstās ieradumu, pastāvīgas piemērošanās (Uebung) ceļā. Piem., kādam tirgotājam ienāk prātā jauna tirdznieciska kombinācija, ideja; lai nu attiecīgās operācijas izvestu dzīvē un nokārtotu zināmā noteiktā virzienā savas uz šādu jaunu ideju pamatotās veikala attiecības ar citu tirgotāju, banku, aizjūras uzņēmumu, viņš uzdod saviem advokātiem ietērt jaunās idejas noteiktā juridiskā formā, kuru savukārt tiesa atzīst un pieņem. Jaunās vērtības rada jaunas tiesības (Müller-Erzbach, Rechtsbildung und Wertschöpfung, Ztschr. für das gesammte Handelsrecht, 88. sēj. 173. sek. lpp. 1925.). Tādā kārtā izceļas un attīstās ieradumi un ieradumu tiesības tirdzn. tiesību aplokā, kamēr pārējo vispārējo privattiesību aplokā pozitīvie likumi ieradumu tiesības nomāc. Tā izteicas tirdzn. tiesību progresīvais raksturs (sk. augšā 2. §).

3. Tirdzn. tiesību tendence ir brīvi nokārtot līguma attiecības; tirdzn. tiesībām tā tad ir dispozitīvs raksturs, pielaižot likuma normu grozīšanu un atvietojojot tās ar brīvu vienošanos, cik tālu ar to netiek aizkārtas publiskās vai vispārējās apgrozības (satiksmes) intereses. Tirdzn. tiesībās mēs sastopam mazāk saistošu noteikumu nekā privattiesībās. Tikai izņēmumu veidā brīvā dispozīcija (rīcība) ierobežota publisku interešu dēļ: tarifa līgumi ar veikala kalpotājiem, konkurences klauzulas ierobežojumi (zemāk 25. §); akciju sabiedrības nodibināšana (pārbaudīšanas kārtība, prohibītvā publicitate: zemāk 53. §); tirdzn. reģistrācija (zemāk, 19. §); kuģu reģistrācija (zemāk, 202. §); uzrādītāju papīra apgrozība (zemāk, 131. §). Tā tad tirdzn. tiesības, no vienas puses pielaižot pilnu formu brīvību pie līgumu slēgšanas, tomēr no otras puses ir spiestas — lai atvieglinātu prasījumu ātru un ērtu izvešanu — uzstādīt zināmas formas vai formalitātes, kuru nepildīšana atņem vai ierobežo prasītājam iespēju panākt apmierinājumu; tirdzn. tiesības gan cenšas brīvi nokārtot tirdzniecisko (veikalu) apgrozījumu (satiksmi), bet tikai cik tālu tas savienojams ar apgrozījuma satiksmes aizsardzību. Taisni apgrozījuma aizsardzības intereses prasa zināmu formu, lai nodibinātu noteiktību un skaidrību: abstrakti akti, vērtspapīri (kā vekseli, čeki) — pretēji kauzāliem, (zemāk, 123. §).

4. Uz satiksmes aizsardzību vērsti arī noteikumi, kuri iziet no „bonae fidei“ (labas ticības) principa, kurš prasa, lai nodrošinātu labticīgam mantas ieguvējam garantiju par to, ka iegūtā tiesība un ar to iegūtais saimnieciskais labums netiktu viņam atņemts apstākļos, kuri citādi paralizētu iegūšanas efektu. Piem., personai, kura iegūst turētāju vērtspapīru, (piem. valsts izlaistu vērtspapīru) pēdējo nevar atņemt, pat ja izrādītos, ka vērtspapīrs ticis nozagts iepriekšējam īpašniekam (sk. zemāk, 131. §). Šo bonae fidei principu tomēr nedrīkst pārspīlēt. Personai, kura uzstājas tirdzn. tiesību aplokā, jāpadodas attiecīgām tiesiskām sekām. Tādēļ persona, kura saskaņā ar tirdzniecības ierašām publiskā veidā

uzstājas ar zināmu pieteikumu (paskaidrojumu), uzskatāma par saistītu ar šo savu izteikumu (Erklärung, Ehrenbergs, 1, c. 12. lpp. pie 9. piez.). Sakarā ar šo, tirdzn. tiesības paredz sevišķu tirgotāja rūpību un līdz ar to sevišķu tirgotāja atbildību par „levis (omnis) culpa“, t. i. arī par vieglu nolaidību, runājot par godīga tirgotāja rūpību (Sorgfalt eines ordentlichen Kaufmanns), kādreiz arī diferencējot šādu rūpības pienākumu atkarībā no atsevišķām tirdzniecības nozarēm.

5. Nauda un laiks sevišķi cienāmi tirdzniecības apgrozījumā (atlīdzības princips): tirdzniecības tiesības neatzīst pakalpojumus bez atlīdzības. Katrs tirdzniecības darījums prezumējams kā negotium onerosum (bet ne lucrativum); piem., maklera, komisnara, aģenta darbība prasa atlīdzību (pretīm civiltiesiskam „mandatam“, kas pēc privattiesībām neparedz atlīdzību, bet pielaiž tikai „honoraru“); kamēr pēc privattiesībām piem., procenti par aizdevumu maksājami tikai tad, ja tie norunāti (priv. lik. 3668, 3426 p. p.), pēc tirdzn. tiesībām aizdevuma procenti ir prezumējami; sk. arī Vācijas 1907. g. tirdzn. nolikuma (HGB) 354. §.

6. Tirdzniecības apgrozība un satiksme rada tipisku šablonizētu veikalu iekārtošanas kārtību (tirdzn. tipizācija, šematizācija, обезличение торговли) sakarā ar pasaules tirdzniecību (sk. Müller-Erbach, Das Unpersönliche des Welthandels, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht, 86. sēj. 121. lpp.): izstrādāti (pirkšanas) līgumu un darījumu tipi, paraugi, Standardform of contract, (Incorporated Oil Seed Association Londonā ar 35 paraugiem; „Baltic“ līgumu šemu krājums ar 56 paraugiem); piem. „Baltic and White See Conferences“ un „Timber Trade Federation of the United Kingdom“ pieņemtais certepartijas teksts par koku pārvadāšanu no Skandināvijas un Somijas, t. s. Scanfincharter 1924. g., kuņai priekš Latvijas gan tikai blakus nozīme (sk. Rig. biržas komitejas 1924. g. pārskatu 29. l. p.); bezvārda (turētāja) akciju tagad atvieto vārda akcija; konosaments kā tradīcijas papīrs atvieto pašas preces (zemāk, 126. §); „cif“ un citas līguma klauzulas (zemāk, 97. §, sk. Nolte „Überseeische cif-Abladesgeschäfte“, Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 89. sēj. 1,2 burtn. 1. sek. lpp.), kā vienādi veikalu nosacījumi; pie preču iepirkšanas precī atvieto paraugs un paraugu atvieto norādījums uz tipiskām preču caurniēra pazīmēm (Standard); „usotara“ (zemāk, 86. §).

II. No tirdzn. tiesību kā arodniecisku (profesijas) tiesību viedokļa:

1. Tirdzn. tiesības vērstas uz patstāvīgu, kārtīgu uzņēmumu izveidošanu, ar ko izskaidrojami sevišķie noteikumi par firmu, grāmatvešanas kārtību, tirgotāju uzņēmuma aizsardzību, piem., ar preču nozīmēm (zemāk, 20. §).

2. Tirdzn. tiesības — apgrozījuma interesēs — neatzīst kādu privileģētu juridisku stāvokli; tirdzn. tiesības nivelē izšķirību, diferenciaciju, kuņu noteic privatpersonām privat- vai publiskās tiesības,

piem., atkarībā no darbības spējas etc. No šī viedokļa apspriežami tirdzn. tiesību noteikumi par tirgošanās spēju (sk. zemāk, 13. §).

3. Uz tirdzn. tiesību arodnieciskā rakstura pamatojas arī dalībnieku atbildības ierobežojumi tirdznieciskos kapitaliskos uzņēmumos. Visur, kur arodniecisks uzņēmums prasa lielākus kapitalus un ir saistīts ar lielu risku (Risiko), uzņēmējs — dabiski — cenšas šo risku nenest viens pats, bet to sadalīt ar citām personām, uzaicinot tās ieguldīt kapitāla daļu un samērā ar to arī piedalīties peļņā. Bet šādām pieaicinātām personām jāzina, cik viņām būtu — ļaunākā gadījumā — jāzaudē, t. i. arī viņas cenšas savu daļu un savu atbildību (risku) ierobežot ar stingri noteiktu naudas maksu (Geldbeitrag). Tas notika jau sen pie sevišķi riskantiem uzņēmumiem: jūras kuģniecībā, kalnraktuvēs. Bet šādu rīcību piemēro arī citiem kapitaliskiem, uz korporatīviem pamatiem nodibinātiem uzņēmumiem (akciju sabiedrībām), arī personālām apvienībām un apdrošinājumu arodā, (pie pārāpdrošinājumiem).

4. Bet no otrās puses nevien taisnība, arī sociālpolitika prasa, lai uzņēmējs vai uzņēmums atbild saviem strādniekiem un citiem darbiniekiem ne tik vien uz privattiesiskā pamata par vainu, bet arī par nejausiem nelaimes gadījumiem (casus), kuŗi ceļas no viņu profesionalās darbības uzņēmumā, t. i. ka uzņēmējs atlīdzina cietušiem par veselības un mantības bojājumiem, izņemot tikai force majeure gadījumus (rūpn.-darb. lik. 372—491., 541—597. pp.; sk. „Rokas grāmatā soc. apdr. darb.“ 1924. g. izd. 227. u. sek. lpp.). Tāpat arī trešo personu drošība prasa vairāku, personīgām apvienībām piederošā uzņēmuma līdzīpašnieku vai dalībnieku solidaritāti atbildību par darījumiem, kuŗus viņi slēdz šī uzņēmuma vārdā vai interesē (sk. zemāk, 43., 50. §§) Gefahrtragung, Gefahrtragungsgedanke pēc Müller-Erzbacha; Sinaiskis, Основы гражданского права, вып. I 129 sek. lpp.

§ 4.

Tirdzniecības tiesību attiecības pret privattiesībām.

I. Tirdzniecības tiesības uzskatāmas par sevišķām tirdzniecības privattiesībām (Šeršenevičs, 1. c. 1. sēj. § 3. V. § 5; J. Gierke, 1. c., 1. §, I. 3; sk. arī paskaidrojumus pie krievu civilkodeksa projekta 5. grām. I. sēj. ievad. III. — XXXVII. lpp.) un aptver tos privattiesiskos noteikumus, kuŗi specifiski tirdzniecībai un ir attiecināmi tikai uz tirdzniecību. Principā tirdzn. tiesībās (šaurākā nozīmē) neietilpst pārējās privattiesības, pat ja pēdējās būtu piemērojamas subsidiāri. Arī konkrēts privatlikums var paredzēt tīri tirdznieciski-tiesiskās normas. Šai gadījumā un tik tāļu jāpiemēro šādas tirdzn.-tiesiskās normas, kaut arī tās būtu ievietotas privatlikumā (sk. zemāk, 10. §). No otras puses, zinātne iztīrā, tirdzn. tiesību robežās, veselu rindu privattiesisku izveidojumu un institutu (Ge-

bilde), kuŗiem ir nozīme sevišķi pie tirdzniecības (tirdzn. tiesības plašākā nozīmē), piem., noteikumi par preču nozīmēm, par veiksliem, piedauzīgo konkurenci. Pievestās normas attiecas nevien uz tirgotājiem, bet arī uz arodniekiem vispār. Katrs privattiesisks sastāvs (Tatbestand), t. i. privattiesiska attiecība (Privatrechtsverhältnis), jāpārbauda pēc tā, vai tas ir tirdznieciska lieta (Handels-sache, sk. augšā 2. §, II.) vai nē, un apstiprinošā gadījumā tā jāapspriež pēc tirdzn. tiesībām, pilnīgi neatkarīgi no tā, vai tirdzn.-tiesiskās normas kodificētas kā sevišķs tirdzn.-tiesisks kodekss jeb vai tās inkorporētas privātlikumā, vai izdotas kā specials nolikums, vai attiecināmas uz ieradumu tiesībām. Tikai savā mazākā daļā tirdzn. tiesības sastādās no juridiskiem institūtiem, kuŗi ir sveši privattiesībām, kā piem. firma, komanditsabiedrība, konosaments, avarija: šādiem institūtiem tā tad ir savas patstāvīgas, specifiskas pazīmes. Tirdzn.-tiesisko institūtu vislielākā daļa uzskatāma īsti par pārveidotām privattiesību nozarēm („Varietäten von Gebilden des bürgerlichen Rechts“, Ehrenbergs, 1. c., 21. lp.), kuŗas piemērojas tirdznieciskā apgrozījuma mērķiem. Pat tik raksturīgi institūti, kā piem., prokura, trata, fraktslīgums (zemāk, 34., 176., 211. §§) atrod analoģiskas kategorijas privattiesībās (pilnvarojums, asignācija, uzņēmuma līgums). Bet arī tur, kur zināmus juridiskus materialus plaši iztīrza tirdzn. tiesības, viņas tomēr nenokārto tos izsmeloši, un subsidiāri piemērojami privattiesiski noteikumi (piem., pie akciju sabiedrībām, fraktslīguma etc.). Šai ziņā varētu runāt par tirdzn. tiesību noslēguma trūkumu, t. i. par viņu nenoslēgto, nepabeigto stāvokli („Mangel an Geschlossenheit“, Ehrenbergs, 1. c., 22. lpp.). Bet visas apzīmētās tirdzn. tiesību īpašības tomēr neizslēdz iespēju tirdzn. tiesības atzīt — aiz vēsturiski-praktiskiem iemesliem — par patstāvīgu, atsevišķu jurid. disciplīnu, itkā par „монографическая разработка отдела гражданского права, вызванная практическим интересом“ (Šeršenevičs, 1. c., 1. sēj., 3. §, 18. lp.). Tirdzn. tiesību nenoslēgtais raksturs izskaidrojams ar šo tiesību izcelšanās vēsturi; dogmatiskus, loģiskus, teoretiskus apcerējumus par tirdzn. tiesību „loģisko eksistenci“ pievest nevar.

II. Pēc satura tirdzn.-tiesiskās normas attiecināmas vai nu uz privattiesībām, vai uz publiskām tiesībām (augšā 2. § beigās). Tās tirdzn. tiesību normas, kuŗām ir privattiesisks raksturs, ir pēc satura privattiesību daļa (Ehrenbergs, 1. c., 3. § 23. lp.).

Tirdzn. tiesības, kā patstāvīga juridiska disciplīna, sastāda šī darba priekšmetu tikai cik tāļu tām ir privattiesisku normu — pretēji publiskām normām — raksturs.

III. Tāpat, kā tirdzniecības privattiesības nesakrīt ar privattiesībām vispār, bet sastāda tikai to daļu, arī tirdzn. tiesības, kaut pieder pie apgrozības (satiksmes) tiesībām (Güterumlaufsrecht, Verkehrsrecht), tomēr ar tām nesedzas, jo tirdzn. tiesības ir tikai tā satiksmes tiesību daļa, kuŗa uzskatāma par sevišķām tirdzniecības tiesībām (Sonderrecht des Handels), t. i. tās profesionālas spe-

kulativas darbības tiesībām, kuŗa vērsta uz materiēlu labumu apgrozību starp ražotājiem un patērētājiem (augšā 1. §).

§ 5.

Tirdzniecības tiesību sistēma.

Ehrenbergs savā „Handbuch“ 1. sēj., 3. §; Šeršņevičs, 1. c. 1. sēj. 6. §.

I. Kodificējot tirdzn. tiesības, likumdevējs vai nu ievieto tirdzniecības tiesības vispārējā privāttiesību sistēmā un apvieno tās ar privāttiesībām vienā pašā privātlikuma kodeksā (unisma princips), jeb arī atdala tirdzn. tiesības un kodificē abas disciplīnas divos atsevišķos kodeksos (dualisma princips). Sk. paskaidrojumus pie kr. civ. lik. 5 grām. 1899. g. projekta 1. sēj. ievada III.—XXXVII. lpp.

1. Dualisms izskaidrojams: a) vēsturiski (sk. augšā 2. § un zemāk 6. §), ar tirgotāju kārtu izcelšanos vidus laikos, tirgotāju korporāciju nodibināšanu, kuŗas veicināja tirdzn. tiesību kā kārtu (korporācijas) tiesību (Standesrecht) atsevišķo attīstību un prasīja zināmu vienādību visu tirgotāju aprindās, neatkarīgi no teritorialām robežām, un tirdzn. tiesību atšķiršanu no privātlikumiem; b) ar vispārējo privāttiesību un arī civilprocesa neapmierinošo saturu: privāttiesības nebija spējīgas pilnīgi piemēroties modernām satiksmes un apgrozījuma prasībām; trūka elastīgu, lokamu normu; bija izcēlušās jaunas satiksmes un apgrozījumu attiecības, kuŗas privāttiesību likumdošana nespēja noregulēt; privāttiesības bija radušās naturalās saimniecības laikā, bet patlaban bija jāreķinās ar topošu kapitalisku iekārtu. Dualisma principu pieņēmuši franču 1807. g. Code de commerce (zemāk, 7. §) un visas no tā izcēlušās tirdzn. tiesību kodeksu grupas (Belģijā, Polijā, Luksemburgā, Holandē, Griekijā, Turcijā, Serbijā); Vācu 1861. g. ADHGB; Vācu 1897. g. HGB; tālāk arī Itālijā 1882. g.; Spānijā 1885. g.; Portugalē 1888. g.; Argentīnā 1889. g.; Ungarijā 1875. g.; Bulgarijā 1897. g.; Japānā 1911. g.

Dualisma aizstāvji teic, ka neesot vēlams apvienot tirdzn. tiesības ar vispārējo privātlikumu, jo tirdzn. tiesībām esot savs īpašs tirdznieciskais gars, kuŗu nedrīkstot piemērot vispārējām privāttiesībām; tirdzn. tiesībām esot progresīvs raksturs; iztirzāt abas tiesiskās disciplīnas kopā faktiski neesot iespējams, jo neskatoties uz ārējo formālo apvienību vienā un tai pašā kodeksā, tomēr palikšot nosacījumi, kuŗiem tīri tirdznieciskais raksturs, palikšot jēdzieni: tirgotājs, tirdzniecības darījumi, firma etc. Par dualismu galvenā kārtā izteikušies Pergaments: „По вопросу об объединении торгового права и гражд. законодательства“ (Право 1920 № 20, 21), Petražickis: „Введение в науку гражд.-правовой политики“ (Киевск. Универс. Известия 1897 № 9).

2. Dualisma pretinieki, resp. unisma piekritēji, saka, ka no dogmatiskā viedokļa nevarot loģiski atšķirt tirdzn. tiesības no privāttiesībām; privāttiesības attīstījušās itkā uz tirdzn. tiesību rēķina; ar

tirgotāju kārtas krišanu atkritušas arī privattiesību un tirdzn. tiesību robežas. Tā piem., vācu tirdzniecības nolikums (HGB) pēc būtības esot pilnīgi saskaņots ar vācu civilkodeksu (BGB). Vācu tirdzn. tiesības esot uzskatāmas tikai par civilkodeksa sīkiem izņēmumiem; vispār arī tirdzn. tiesības dibinoties uz privattiesībām; vācu HGB neesot kodifikācija (kā vācu BGB), bet gan atsevišķu normu un tiesisku institutu krājums par tirdzniecību, kaut arī kodeksa formā, esot tikai blakus likums (Nebengesetz). Krievu civillik. 1899. g. projekta 5. grām. paskaidrojumi enerģiski aizstāv unismu, neviens de lege ferenda, bet arī de lege lata, tas ir attiecībā uz spēkā esošiem krievu likumiem, uzsverot, ka:

„С теоретической точки зрения представляется невозможным сколько-нибудь правильно и последовательно размежевать область гражданского и торгового права. Торговое право есть видоизменение права гражданского, от которого его совершенно выделить невозможно, потому что оно необходимо на нём основано, а институты гражд. права вместе с тем суть институты торгового права. Особенное содержание торгового права не составляют институты с особым самостоятельным юридическим содержанием, возникшие или возникающие первоначально в торговом обороте. Торговое право и законы о т. н. торговых договорах (образующие главное содержание торговых узаконений) составляют лишь часть гражд. права“.

II. Kas attiecas uz krievu tirdzn. tiesībām, tad kriev. civ. kod. projekta paskaidrojumi I. c. aizrāda, ka Krievijas tirdzn. tiesību kodifikācijas vēsture līdz ar to esot arī civiltiesību kodifikācijas vēsture; līdz likumu kopojuma izdošanai 1832. g. neesot bijis civillikumu sistēmas, arī civillikumi tikuši reglamentēti tikai atsevišķos likumos; tāpat neesot bijis arī tirdzn. likumu sistēmas, vispār Krievijā neesot novērojama tirdzn. tiesību „opozīcija“ pret civiltiesībām. Par to, ka Krievijā pastāv civil- un tirdzniecības tiesību vienība, kategoriski izteicies Šeršenevičs (I. c. 1. sēj. 49. l. p.), Mališevs, „Об ученой разработке торгового права в России“ (Ж. гр. и уг. права 1875 года № 6), arī Riessers, Die Grundgedanken in den codif. Handelsrechten aller Länder (1892.) 142. lp. Šveices 1911. g. 30. marta civillikums (V. daļa: Obligationenrecht) aptver arī tirdzn. tiesības (piem., 356. u. sek. pp., 407. u. sek. pp., 425. u. sek. pp. 552.—880. pp).

Tirdzniecības tiesību avoti.

§ 6.

1. Avotu vēsture.

Goldschmidt, Universalgeschichte d. Handelsrechts, 1. izl. 1891. g. (vīna Handbuch des Handelsrechts, 3. izd., 1. sēj. 1. izl.), Rehme, Geschichte des Handelsrechts, Ehrenberga Handbuch, 1. sēj., 28.—259. lpp. (1913); Müller-Erzbach, I. c. 1. sēj. 16.—19. nod.; Huvelin, L'histoire de droit commercial (1904), Šeršenevičs, I. c. 1. sēj. 5.—7. §§. Kā avotu krājums (līdz 17. gadusimtenim): Pardessus, Collection de Lois Maritimes antérieures au XVIII. siècle (1828.—1845.).

I. Senatnē, antikā laikmetā, tirdzn. tiesības nebija pazīstamas kā speciālas tiesības; bija tikai nedaudzi atsevišķi tirdzn.-tiesiski notei-

kumi, kuŗi atšķirās no privattiesībām. Tai laikā privattiesības varēja apmierināt arī attīstītu tirdzniecību. Tā tas bija jau pie babiloniešiem: t. s. Hamurabi kodekss (282. §§), kuŗu sastādīja lielā babiloniešu karāļa Hamurabi (1958.—1916. priekš Kristus) laikā; šis kodekss iekalts milzīgā diorīta blokā un tika atklāts 1901. gadā Suzas pilsētā; tas ir visvecākais no lielākiem kodeksiem, kas uzglabājušies no seniem laikiem (Rehme, l. c. 56. un sek. lpp.). Grieķijā, sevišķi sākot no V. gadusimteņa priekš Kristus, bija spēkā noteikumi par banku lietām un jūras tiesībām, no sākuma zem ēģiptiešu un babiloniešu iespaida, (Gortinas pilsētas tiesības; vēlāk uz ieradumu tiesību pamata); tirdzniecības sabiedrības, sevišķi bankas (τραπεζιτης), veikala grāmatas, depo-darījumi, žiro, orderpapīri. Grieķu tiesības vēlāk pārņēmuši arī romieši. Romiešiem noslēgtu un pabeigtu tirdzn. tiesību nebija. Sevišķas tirdzn. tiesības runātu pretim romiešu garam un viņu tendencei pēc abstrakcijas un centralizācijas. Romā nebija tirgotāju kārtas. Romiešu vispārējās privattiesības sasniegušas tik augstu attīstību un pilnību, ka nebija vietas specialām tirdzn. tiesībām. Tomēr arī Romā izcēlušies daži tiesiskie institūti, kuŗi kalpojuši galvenā kārtā tirdzniecībai (receptum nautarum, actiones exercitoriae et institutoriae, lex Rhodia de jactu, foenus nauticum, argentariju grāmatvešana). No otras puses; Romas imperatoru politika bijusi naidīga tirdzn. tiesībām (lex Anastasiana, laesio enormis, procentu samazināšana, ķīlu un konkursu privilēģiju pavairošana, expressa causa debendi, quereela non numeratae pecuniae).

II. Ar Romas imperijas sabrukumu un tās sadalīšanu divās valstīs, Rietumromas valsts teritorijā nodibinājās ģermāņu valstis, ar ko attīstījās cilšu tiesības (Stammesrechte), kuŗas savukārt veicināja tirgotāju kārtu tiesību izcelšanos.

1. Tirdzniecība atradās Vidusjūras tautu (italiešu, ebrēju) rokās. Itālijā jau IX. gadu simtenī sastopam augsti attīstītas tirdzn. pilsētas (Piza, Dženova, Venecija, Milana). No Itālijas tirdzn. tiesības izplātījās pa Vidusjūras zemēm, Vāciju, tagadējo Holandi un Beļģiju.

2. „Jus mercatorum“ attīstījās sakarā ar pilsētu dibināšanu: pilsētās parādījās sevišķas tirgu tiesības (Marktrecht) kā patstāvīgas specialas teritorialas tiesības, kuŗas tirgotājiem piešķīra cieši noteiktu sociālu stāvokli. Ar pilsētu dibināšanu pilsētu tiesības sāka norobežoties no zemes tiesībām. Pilsētu tiesības palika par izšķirošo elementu, un tirdzn. tiesības bieži izveidojās par pilsētu tiesību kodolu. Tirgotāji sastādīja savas sabiedrības, ģildes, (artes, ministeria, curiae, ordines), ar zināmām privilēģijām un autonomām tiesībām. Ārzemju tirgotāji apvienojās defenzīvās savienībās. Starp viņām izcilus stāvokli ieņēma t. s. „Hansa“ ar daudzām noliktavām Eiropas ziemeļvalstīs, arī Rīgā un Krievijā (Гостинный двор). Sakarā ar to attīstījušās sevišķas „noliktavu tiesības“ (Stapelrecht).

3. Par tirdzn. tiesību uzplaukšanas iemeslu viduslaikos jāuzskata tas, ka vispār privattiesības izrādījās par nepietiekošām. Ve-

cās ģermaņu un kanoniskās tiesības nevarēja vairs pilnīgi apmierināt satiksmes un apgrozības jaunās prasības. Romiešu tiesības, kas vēl turējās romaņu zemēs, nebija vairs klasiskās romiešu tiesības un bij attīstījušās tirdzniecībai nelabvēlīgā garā. Ģermaņu tiesības (arī Itālijā — kā langobardu tiesības, Spānijā — kā rietumgotu tiesības) pamatojās uz naturālsaimniecību. Kanoniskās tiesības pat izturējās taisni naidīgi pret tirdzniecību (tīra spekulācijas darbība esot grēcīga, % ņemšana aizliegta). Pilsētās bija izcēlušies varena tirgotāju kārtā, kas atbalstījās uz spēcīgām korporatīvām organizācijām, (tirgotāju ģildēm) un ieguvusi izšķirošu pārsvaru pilsētu pārvaldē, tāpēc varēja izvest dzīvē tirgotājiem piemērotas tirdzniecības tiesības.

III. Jauno tirdz. tiesību lielākā daļa ir attīstījusies kā ieradumu tiesības vai arī autonomā ceļā tirgotāju ģilžu statutos (usus mercati, statuta, consuetudo mercatorum, usancija) un pilsētu tiesību grāmatās (sevišķi jūras tiesībās). Tirdz. tiesības bija tirgotāju kārtas tiesības: netirgotājs stāvēja ārpus tirdz. tiesībām. Tirdz. tiesībām bija vietējs raksturs, kaut gan atsevišķas tirdz. tiesību normas dažādās romaņu zemēs savā starpā saskanēja. Šādu unifikāciju vēlāk veicināja arī vācu „Hansa”. Šai zinā no liela svara bija tirdz. tiesību privātie krājumi (sevišķi par jūras tiesībām; sk. Wüstendorfer, Schiffahrtsrecht, Ehrenberga „Handbuch“ 7. sēj. 2. d. 4. §). Tā „Les rolles des jugements d'Oleron“ (Oleron — sala pie La Rochelle, Biskajas līcī), kā jūras tiesas spriedumu krājums XII. gadusimtenī, bija spēkā Anglijā, Holandē, Flandrijā, Hanzas apgabalos; no vidus laikiem tās pazīstamas kā „Vizbijas“ jūras tiesības (sk. zemāk, 199. §). Barcelonā 1347. g. sastādīts „Libro del consolado de mar de Barcelona“, kas satur sevī jūras tiesiskas ierašas; nepazīstama autora „Guidon de la mer“ XVI. g. simt. (uz to pamatojas franču 1681. g. Ordonnance de la marine).

IV. Bez ieradumu tiesībām, kā tirdz. tiesību avots lielākos apmēros parādījās jau tirdz. tiesību reglamentācija valsts likumdošanas ceļā; ar to tirdz. tiesības izveidojās par valstiskām, t. i. valsts reglamentētām tiesībām (staatliches Recht). Pirmos lielākos tirdz. tiesību reglamentus devuši franču karāli. Ievērojama nozīme ir franču karāļa Luija XIV. (mir. 1715. g.), ordonansēm: „Ordonnance sur le commerce“ (code marchand) ar Žaka Savary piedalīšanos (zemāk 11. §), 1673. g.; „Ordonnance de la marine“ 1681. g. (krievu 1781. g. „Устав о куп. судах.“ avots); tā pamatojas uz augšā minēto „Guidon de la mer“. Uz minētām ordonansēm savukārt dibināts Napoleona „Code de commerce“, (sk. zemāk, 7. §).

Vācijā tirdz. tiesības aptvēra galvenā kārtā publiskas tirdz. tiesības (pasta, muiņas, monētu lietās). Tikai t. s. Vispārējās Prūsijas zemes tiesības (Allgemeines Preussisches Landrecht) 1794. g. paredzēja arī tirdzniecības, vekselu un jūras tiesības — kā tirgotāju kārtas tiesības. Tai laikā izcēlās arī patstāvīga tirdz. tiesību literatūra (sk. zemāk 11. §).

XIX. gadusimtenī parādās jau moderni tirdzn. tiesību kodeksi un arī pasaules tirdzn. tiesības (Welthandelsrecht), pateicoties starptautiskām konvencijām (sk. augšā 3. §, I. 1.). Arī dažādu zemju nacionalās apvienošanās (Itālija, Vācija) noveda pie vienādām tirdzn. tiesību kodifikācijām.

§ 7.

2. Modernās kodifikācijas.

Rehme, Ehrenberga „Handbuch“, I. c. 1. sēj. 22.—25. §§; Müller-Erbach, I. c. 1. sēj., 10. nodal.

I. Galvenā kārtā apgādājušas pasauli ar tirdzn. tiesību kodeksiem divas valstis: Francija un Vācija.

1. Pirmais patstāvīgais modernais tirdzn. tiesību kodekss ir 1807. g. 15. septembrī izsludinātais franču Code de commerce (spēkā no 1808. g. 1. janvāra, pēdējā pilnā redakcija 1841. g.); blakus tam Francija paturējusi savu Code civil. Tirgotāju kārtu tiesību vietā kodekss nodibināja atsevišķas tirdzn. tiesības (Sonderrecht). Redakcija ļoti īsa: par pirkšanas ligumiem ir tikai viens pats 109. p. Bija nodomāts ar Code de commerce radīt „droit commun de l'Europe“. Tas faktiski pa lielākai daļai izdevies, pateicoties Napoleona I. iekarojumiem; tā Code de commerce stājās spēkā Polijā, Beļģijā (vēlākā revidēts), Luksemburgā. Code de commerce bija paraugs Grieķijas, Turcijas, Serbijas un citu valstu (ārpus Eiropas) komerckodeksiem. Kā kodifikācijas pamats Code de commerce noderēja Spanijai 1829. g. (1885. revidēts jau zem vācu 1861. g. HGB iespaida), Portugalei (1883., 1888.), Itālijai (1882 g. 31. oktobra Codice di commercio, ieslēdzot arī veksellikumu, 1924. g. 6. augustā izdots atsevišķs jūras tiesību un kuģniecības likums: 1925. g. 25. augustā tika izstrādāts jauns komerckodeksa projekts, 956. pp., iedalīti 5 grāmatās; sk. Molitor, Der Entwurf eines neuen italienischen Handelsgesetzbuches, Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 89. sēj. 1/2. burtn. 181. sek. I. pp.). Code de commerce sastāv no 4 grāmatām: livre I: du commerce en général: (tirdzn. tiesības un vekselji); livre II: du commerce maritime (jūras tiesības); livre III: des faillites et banqueroutes (konkursa tiesības); livre IV: de la juridiction commerciale (process). Code de commerce tirdzn. tiesības neuzskata vairs kā kārtu, bet kā specialās tiesības par tirdzniecību. Pēc satura Code de commerce dibinās uz 1673. un 1681. g. ordonansēm, bet ievēd arī pilnīgi jaunus noteikumus (piem., par akciju sabiedrībām), sk. Lyon Caën et Renault, Traité de droit commercial, 5 éd. (1921.) I. sēj. 13.—14. Nr. Nr.; īss komentārs: „Petits codes Carpentier“, 1926. g. izdev.

2. Vācijā tirdzn. tiesību kodifikāciju ierosināja 1836. g. muitas konferencē. Tikai 1848. g. izdeva veksellikumu. Vācu „Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch (ADHGB) projekts 1860. g. pasludi-

nāts, bet 1861. g. vēl galīgi revidēts. Toreizējais Bundestags (kuram nebija likumdošanas tiesību) ieteica atsevišķām vācu valstīm pieņemt projektu par likumu. Projekts ieviests vācu valstīs 1861.—1867. g. (tai skaitā arī Austrijā, kur tas vēl tagad ir spēkā) un 1871. gadā pasludināts kā Vācijas impērijas likums. Šis 1861. g. kodekss iziet no tirgotāja jēdziena un nodibina priekš viņa sevišķas tiesības, bet attiecina savus noteikumus arī uz netirgotāju, uzstādot zināmas vispārējas normas (piem. 307. p.), un paredzot zināmus juridiskus darījumus, kuriem piemēro tirdzn. tiesības arī tad, ja tos slēdz savā starpā netirgotāji (t. s. absolutos jeb objektīvos tirdzn. darījumus: 271. p.). Šo „ADHGB“ priekšzīmīgi piemērojusi toreizējā augstākā vācu komercietieša Leipciģā (dib. 1869. g.), „Bundes (Reichs) — Oberhandelsgericht“, kuras vietu (no 1879. g.) ieņem Reichsgericht. Sakarā ar 1896. g. 18. augustā pieņemtā vācu civillkodeksa (BGB) ieviešanu (spēkā no 1900. g. 1. janvāra) bija jāpārstrādā arī vācu tirdzn. tiesību likumi. Apvienot visu tirdzn. tiesību materialu vienā pašā jaunā patstāvīgā kodeksā izrādījās par neiespējamu. Atraidīja arī Berlīnes profesora Heinricha Dernburga ierosinājumu par tirdzn. tiesību ievietošanu BGB'ā. Jaunais vācu Handelsgesetzbuch für das Deutsche Reich („HGB“) tika pasludināts 1897. g. 10. maijā (stājās spēkā treizē ar BGB, 1900. g. 1. janvārī) un sastāv no 4 grāmatām (I: Handelsstand, II: Handelsgesellschaften und stille Gesellschaft, III: Handelsgechäfte, IV: Seehandel; krievu tulkojums Ж. М. Ю. 1898. g. 4.—8. nr.). Izstrādājot jauno HGB, bija iespējams vecā ADHGB noteikumus, kuriem bija vispārēja nozīme, daļai izlaist, jo tie, kā vispārējās satiksmes tiesības, bija uzņemti jau BGB (piem. par darījumiem, sabiedrībām u. t. t.). Arī šai vietā novērojama tā vispārējā tirdzn. tiesību īpašība un uzdevums būt par privattiesību pionieru, t. i. iet privattiesībām papriekšu (jurid. attiecību „komercializacija“); jo vairāk kādā zemē attīstījušās privattiesības, jo mazāk ir prasāmas atsevišķas tirdzn. tiesības (augšā 2., 3. §§). Jaunais 1897. g. vācu tirdzn. tiesību kodekss (HGB) tādēļ vairs nav noslēgts kodekss — sistēmas un satura ziņā, bet drīzāki blakus likums pie BGB (Nebengesetz), kā sevišķas tirgotāju (vai tirdzniecības) tiesības (Sonderrecht der Kaufleute, des Handels). HGB gan runā arī par netirgotāju, bet neuzstāda vispārējās satiksmes (apgrozījuma) tiesību normas, un HGB nekādā ziņā nav piemērojams, ja lietā piedalās tikai netirgotāji vien. Tā tad, pretēji vecam ADHGB, kas pieturas vēl pie tirdzn. darījumu „objektīvā“ principa, jaunais HGB nozīmē „subjektīvā“ principa uzvaru.

Zem Vācijas AGHGB, resp. HGB, iespaids atrodas, bez Austrijas, kur vēl ir spēkā vecais 1861. g. ADHGB, Ungārijas (1875. g.), un Šveices obligāciju tiesības (1911. g. 30. marta) kā Šveices civillkodeksa 5. daļa (unisma princips), tāpat Japāna (1911.) un Ķīna (1904. g. krievu tulkojums: закон о торговле в Китае, Харбин, 1921.). Bez HGB Vācijā ir spēkā vesela rinda arī specialu un blakus likumu: vekselļikums („Allgemeine Deutsche

Wechselordnung“ 1848., 1908. g. izd.), biržu likums (1908.), banku likums (1875., jaunā red. 1911.), čeka likums (1908.), apdrošinājumu likumi (1901., 1908.), grāmatu apgādāšanas likums (1901.), kamēr atsevišķu Vācijas valstu (zemju) likumdošana tirdzn. tiesībās spēlēja mazu lomu.

3. Skandināvijas valstis (Dānijā, Zviedrijā, Norveģijā) spēkā gandrīz līdzīgi veksellikumi (1880.), čeka likumi (1907., resp. 1898.) un jūras likumi (1891.—1893.).

4. Anglijā nav vispārēju kodificētu tirdzniecības tiesību, tikai tirdzn. ieradumu tiesības (kā common law daļa; law merchant, lex mercatoria), bez tam speciāli tirdzn. likumi (statutes), arī kombinēti likumi (consolidation acts): faktors act (1898.); companies consolidation act (1908.), arbitration act (1889.), merchant shipping act (1854.) ar vēlākiem papildu likumiem, sakopotiem consolidation akt'ā (1894.), vekselu un čeku likums (1882.), apdrošinājuma likumi, sale of goods act, likums par pirkumu (1894.), trade marks act (1905.); partnerships act (1890.). Ziemeļamerikā tāpat tikai common law uz angļu common law pamata; speciāli likumi galvenā kārtā izdoti atsevišķās Z. A. valstīs, bet tie savā starpā saskan.

II. Krievijas tirdzniecības noteikumi.

1) Устав торговой 1823. г., по сākuma (1832.) zem nosaukuma „Учреждения и устав торговые“ iegājis vispārējā „Свод устав Государственного благоустройства;“ 1857. г. rediģēts kā „Устав торговый: Свод учреждений и уставов торговых“, 5 grāmatās (Kr. tīk. kor. 11. sēj. 2. daļa); 1887. г. по „Устав торговый“ tika izslēgti un ievietoti tai pašā daļā kā patstāvīgi nolikumi: veksellikums, tirdzn. procesa lik., un daži finansu un policijas noteikumi. Krievu tirdzn. nolikums pēdējā 1903. г. redakcijā aptver, bez ievada („положения общие“), 3 grāmatas: 1) о договорах и обязательствах торговле свойственных (par komijiem un tirdzn. pilnvarām, par tirdzn. komisijas līgumu, par tirdzn. sabiedrībām); 2) о морской торговле: par jūras tirdzniecību un jūras apdrošinājumu; 3) о торговых установлениях: par biržām, par veikalu un makleru grāmatām, par mēriem un svariem, tirdzn. noliktavām, etc. un dažus sevišķus noteikumus par tirdzniecību. Komentarus izdevuši Nosenko, Dobrovoļskis u. c. Pie šī ustava avotiem pieder: 1807. г. 1. janv. manifests (Kr. piln. lik. krāj. Nr. 22418.) „О дарованных купечеству новых выгодах, отличиях, преимуществах и новых способах к распространению и усилению торговых предприятий“, kas tika izsludināts arī mūsu zemē ar 1807. г. 23. janv. patentu zem Nr. 1578.; 1781. г. 23. novembra (piln. lik. krāj. Nr. 15285.). „Устав о купеческом судоходстве“ (pēc franču 1681. г. „Ordonnance de la marine“ parauga); 1836. г. 21. maija (piln. lik. krāj. Nr. 9200.), likums par kuģu glābšanu, kas izsludināts mūsu zemē ar 1836. г. 12. oktobra patentu zem Nr. 134.; 1836. г. 6. dec. likums par akciju sabiedrībām, piln. lik. krāj. Nr. 9763. (iegājis kr. civ. lik. 2138. sek. d. d.).

2. 1902. g. 27. maija veksellikums (Устав о векселях, Kr. likumu kopoјuma 11. sēj. 2. daļa), spēkā no 1903. g. 1. janvāra, (sk. zemāk 138. §). Komentarus sastādījuši Kaminka, Nosenko bar. Nolkens (6. izd. 1913. g.).

3. Tirdzn. proceslikumi Устав судопроизводства торгового (Kr. lik. kop. 11. sēj. 2. daļa izd. 1903. g.) aptver komerctiesu iekārtu, tiesāšanas kārtību (procesu), tirdzn. konkursu (formelā un mat. nozīmē), ar mūsu 1925. g. 22. maija pārgrozījumiem un papildinājumiem (lik. krāj. 99. nr.).

4. Rūpniecības tirdzniecības nolikumi: „Устав о промышленности фабричной, заводской и ремесленной“ un „Устав о промышленном труде“ (1913. g. izd. 11. sēj. 2. daļa; agrāk zem vispārējā nosaukuma „Устав о промышленности“, ar vēlākiem papildinājumiem un pārgrozījumiem. Kreditnolikums: „Устав кредитный“ (11. sēj. 2. daļa). 1903. g. izd. (12 apakšnodalījumos), ar vēlākiem papildinājumiem un pārgrozījumiem. Muitas nolikums „Устав таможенный“ (Krievu likuma kop. 6, sēj. 1910. g. izd., ar vēlākiem papildinājumiem un pārgrozījumiem; E. Dundura neofic. izd. 1926. g.), Krievu civillikumi (Kr. lik. kop. 10. sēj. 1. daļa) 4. grāmatās; no svāra 1238. p. piel.: „об открытии и принятии имущества после лица производящего торговлю;“ noteikumi par sabiedrībām, sevišķi par akciju sabiedrībām 2138.—2198. pp.; par nomaksas darījumiem (купля-продажа в рассрочку 1527¹⁻⁶ p. p.); konsularais nolikums (Kr. lik. kop. 11. sēj. 2. daļa), kas Latvijā tagad atvietots ar 1925. g. 9. janvāra konsularreglamentu (lik. krāj. 17. Nr.); dzelzceļu nolikums „Общий устав (Российских) железных дорог.“ (Kr. lik. kop. 12. d. 1906. g. izd.). Tagadējā Padomju Krievijā spēkā 1922. g. 3. oktobra civiltiesību kodekss, (no 1923. g. 1. janvāra), kas nodaļā par saistībām aptver nosacījumus arī par tirdzn. tiesībām. Šai kodeksā ievietoti arī vekseltiesību noteikumi, kuŗi tika izsludināti jau agrāk un bija spēkā no 1921. g. 30. marta: sk. Freund, Das Civilrecht Sowjetrusslands (1924.).

3. Tirdzniecības ieradumi.

§ 8.

a) Vispārējas piezīmes.

Rehme, Ehrenberg'a Handbūch'a 1. sēj., 23. §. Šeršenevičs, 1. c. 1. sēj. 7. §.

I. Tirdzniecības ieradumi (Handelsgewohnheit) sen bija tirdzn. tiesību avoti un viduslaikos stāvēja pat pirmā rindā (sk. augšā 6. § III.), kamēr vēlāki ar plašāko tirdzn. tiesību kodifikāciju zaudēja savu iepriekšējo lielo nozīmi. Vācijas vecais ADHGB gan savā 1. p. vēl nosaka ka „tirdzniecības lietās, ciktāļu likumā nav noteikumu, jāpieņem tirdzn. ieradumi un, to trūkuma gadījumā, privattiesības“. Turpretim jaunais vācu HGB, tāpat kā BGB, par tirdzn. ieradumiem

vairs nerunā, bet tomēr tos arī neizslēdz. Pēc vācu tirdzn. doktrīnas un prakses, tirdzn. ieradumu tiesībām esot tas pats spēks, kā vispār ieradumu tiesībām, kādēļ tirdzn. ieradumi varot papildināt un atcelt nevien privatlikumus, bet arī tirdzn. likumus.

II. Tirdzn. ieradumi (Handelsgewohnheit) saprotami plašākā un šaurākā nozīmē. Plašākā nozīmē tirdzn. ieradumi aptver kā tirdzn. ieradumu tiesības (Handelsgewohnheitsrecht), tā arī tā saucamās „tirdzn. parašas“ (Handelssitte, Handelsgebrauch, usus, sk. zemāk 9. §), bet šaurākā nozīmē tikai tirdzn. ieradumu tiesības vien. Tirdzn. ieradumi plašākā nozīmē var būt vai nu vispārēji, vai atsevišķi (piem. ja tie attiecas tikai uz zināmām personu aprindām, tirdzniecības vai preču nozarēm, tirgiem, biržām). Tirdzn. ieradumu tiesību rekvizīti noteicami pēc vispārējiem ieradumu tiesību principiem. Uz tirdzn. ieradumu tiesībām piem. attiecināms „blankoveksela“ instituts (sk. zemāk, 149. §) un paslēptā inkasandosamenta instituts (sk. zemāk 133. § IV., 3. c.). Tirdzn. ieradumi (šaurākā nozīmē, kā tirdzn. ieradumu tiesības) ir īstas tiesības. Tāpēc tās tiesai piemērojamas un meklējamas ex officio.

III. Pēc vispārējiem civ. proc. lik. noteikumiem (Civ. proc. lik. 13 (101) p.), tiesai jāpiemēro ieradumi („обычай“) vai nu tad, kad likums to nosaka (arī neatkarīgi no partu vēlēšanās), vai kad parts uz tiem atsaucas, vai likuma trūkuma gadījumā. Ieradumu esamību tiesā var pierādīt ar parastiem pierādījumiem. Kā līdzekļi tirdzn. ieradumu konstatēšanai noder vai nu dokumenti par attiecīgiem darījumiem (noslēgumu notes, polises, vēstules), tipiski paraugi, blanķetes, tirgotāju korporāciju vai institutu, piem., tirgoniskās kameras („Rigaer Handelsarchiv. 1923. g. 269 sek. lpp.), biržu komitejas vai ekspertu atzinumi. („Parere“, (ital.: domāt); Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1602. nr.). Civ. proc. lik. 14. (10²) p. šai ziņā aizrāda uz tiesu praksi līdzīgās lietās un attiecīgu iestāžu apliecībām; Civ. proc. lik. 1805. p. pielik. par tirdzniecisko lietu iztirzāšanu 18. p.:

„В тех случаях, на которые нет точных и ясных законов, суд руководствуется торговыми обычаями“; 19 p.: „При разрешении вопроса о существовании торговых обычаев суд может руководствоваться прежними решениями судебных установлений по торговым делам, удостоверениями торговых комитетов, показанием сведущих людей“.

Arī Krievu tirdzn. nolik. 1. p.:

„Права и обязанности, проистекающие из сделок и отношений торговле свойственных, определяются законами торговыми. В случае недостатка этих законов применяются законы гражданские и торговые обычаи“.

(sk. Kr. tirdzn. proc. lik. 148., 327. p.p.). Arī šai vietā zem обычай торговый vispār saprotami ieradumi plašākā nozīmē, t. i. aptverot kā ieradumu tiesības (обычное право), tā arī vienkāršas tirdzniecības parašas, usus, заведенный порядок, Gebrauch (zemāk 9. §); sk. arī Priv. lik. ievad. 24. p. „право обычное“, 25. p. „местный обычай“ šai plašā nozīmē.

§ 9.

b. Tirdzniecības parašas.

Schreiber, Handelsgebräuche (1922); par šo darbu: Klausung, Ztschrift f. d. ges. Handelsr. 87. sēj. 194. l. p. (1924); Rehme, Ehrenberga „Handbuch“, 1. sēj. 269. un sek. lpp.

I. Tirdzniecības parašas (Handelssitte, Handelsgebrauch, usus, usance, заведенный порядок, местный торговый обычай, apgrozībā pieņemtā kārtība, lex contractus, stylus mercatorum) pieder pie tirdzn. ieradumiem (plašākā nozīmē, sk. augšā 8. §). Kamēr tirdzn. ieradumu tiesības pamatojas uz tiesiskās saistības pārliecību (opinio necessitatis, juris) un šai ziņā attiecināmas uz tirdzn. tiesību avotiem, tirdzn. parašas ir zināma tirgotāju aprindās pieņemta izturēšanās, kuŗa dibinās tikai uz lietderības, bet ne uz tiesiskās saistības pārliecību.

II. Tirdzn. parašās piemērojamas, kad kontrahenti izteicas (kaut arī klusu ciešot, ar konkludentiem darbiem), ka viņi tām vēlas padoties. Tāpēc tirdzn. parašas itkā papildina kontrahentu gribas izteicienus, kā viņu prezumējama griba, lex contractus (Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 76. l. p.: „Заведенный порядок служит основанием предположения конкретной воли“). Tirdzn. parašas, kā tirgoniskās satiksmes parašas (kaufmännische Verkehrssitte) nav ne fakts, ne tiesiska norma. Parašas liecina par to, kā būtu jāsaprot zināma tirgotāju aprindu izturēšanās tirdzniecības apgrozījumā vai attiecībās pret tirgotāju kontrahentiem, kāda nozīme būtu piešķirama zināmiem izteicieniem, frazēm, vārdiem, klauzulām tirgotāju korespondencē vai līgumos. Tā tad tirdzn. parašas ir tikai gribas izteiksmju iztulkošanas līdzeklis; tirdzn. parašas pamatojas uz tirgotāju satiksmi ar tirgotājiem (Cvingmaņa spr. kr. 6. sēj. 1215. Nr. 410. l. p.; 5. sēj. Nr. 890.). Bet tirdzn. parašas nav identiskas ar tirdzn. ieradumu tiesībām, (sk. Sen. civ. kas. dep. spr. 1923. g. Nr. 172.*), kuŗas ir tiesības un kā tiesības nodibina tiesiskas normas un tāpēc būtu uzskatāmas par tiesību avotiem (sk. augšā 8. §, I., II.). Tāpēc arī tirdzn. parašas nevar atcelt, nedz grozīt saistošus likuma noteikumus, jo kontrahentu gribas izteicieni taisni ar pēdējiem būtu saistāmi. (Senata civ. kas. dep. sp. 1923. g. Nr. 140; Rehme l. c. 23. §, 269. u. sek. lpp. Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 942. Nr., 6. sēj. 1215 b, 1165 Nr.Nr.). Ja tirgotājs savos rakstos, dokumentos, vēstulēs lieto zināmus teikumus, jēdzienus, terminus, kuŗiem pēc parašām ir sava sevišķa nozīme, tad jāprezumē, ka tirgotājs saprot šo jēdzienu u. t. t. taisni tai nozīmē, kuŗā to lieto parašas, un noteiktā nozīmē; tā piem. „cif“, „fob“, „tel quel“, circa, netto kassa (zemāk 97. §), f. p. a. (246. §). Tirdzn. parašas nodibina arī t. s. banku darījumu nosacījumi (Geschäftsbedingungen). Tāpēc tirgotājam jāpadodas viņa gribas interpretacijai, kuŗu noteic tirdzn. parašas un viņam nav tiesības izvairī-

*) Senata civ. kas. dep. spriedumi pievesti pēc oriģināliem aktu numuriem.

ties no šādas interpretācijas sekām. Kas ielaižas tirdzn. darījumos, tam jācieš tirdzn. parašu piemērošana viņa darbiem, izteicieniem un klusēšanai, piem. pie darījumu nosacījumiem par iesaiņojumu, maksājumiem, piegādašanas termiņiem, izdevumiem etc; viņas saistošas arī ārzemniekiem (Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 889., 890. Nr.Nr.).

III. Tirgotāju organizācijas (biržu komitejas, tirgoniskas kameras) tirdzn. parašas bieži sakrāj sevišķos krājumos; tā piem. Rīgas biržas komitejas izdots t. s. „Konventsbuch“ vēlāki „Rigaer Börsenusancen“, (1908.). Līdz 1860. g. Rīgas biržas parašas tika sadalītas divās „konvencijās“: „British convention“ un „Deutsche Konvention“, kuras 1860. g. apvienotas (sk. zemāk 101., 116. §§). Liepājā 1909. g. izdoti labības tirdzniecības ieradumi (Libauer Usancen im Getreidehandel, 1911. g.); Koku tirdzniecības ieradumi (Libauer Usancen im Holzhandel) un 1914. g. Kuģu satiksmes ieradumi (Libauer Börsenusancen im Schiffahrtsverkehr).

§. 10.

4. Latvijas tirdzniecības tiesību avoti.

Rezons Журнал гражд. и угол. права 1891. g., Nr. 3, (pret šo darbu Erdmanns, Dorp. Zeitschr. f. Rechtsw. 1891. g., 9. sēj., 208. un sek. lpp.), Beļajevs: Ж. М. Ю. 1898. g., Nr. 9., 121. un sek. lpp.; Lavrentjevs: Tiesl. Min. Vēstn. 1920. g. 1. nr., 19.—24. lpp.; Lutzau, Studien u. Kritiken zum ostseeprovinziellen Privatrecht (1908) 3. u. sek. lpp.; Bukovskis, savā komentārā pie priv. lik. 4266. p. piez., un Tiesl. Min. Vēstn. 1924. g., 8. nr., 316. un sek. lpp.; Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 73. lpp. ar piezīmi.

I. Jau Hamburgas 1270. g. (Ordellbook) statutu redakcija Rīgas pilsētai (t. s. „Pufendorfa statuti 1279. g.) paredz noteikumus par saistību līgumu tiesībām (V: „dit is van skult“), par jūras un kuģu (kuģošanas) tiesībām (XI: „van sciprechte“). Tālāk t. s. pārstrādātie Rīgas 1290. g. (?) statuti, („Oelricha statuti“) satur sevī sīkākus noteikumus par jūras (kuģu) tiesībām (XI: „van scheprechte“, proti par kuģu sadursmi, avariju gros, ekipažu). Arī Rīgas maģistrata noteikumos (Burspraken), sākot jau no XIV. gadu simteņa, sastopamas tirdzn. tiesību normas, kuŗām galvenā kārtā tirgus policijas raksturs. Rīgas maģistrata spriedumu krājums par laiku no 1583.—1664. g. zem tituļa „Praejudicata Curiae Rigensis ad certam Titulorum seriem redacta“ (t. s. „Brauersche Praejudikaten — Sammlung“, Rīgas pilsētas archivā) 2. daļā (pars secunda) 1—5, 2—13, 16 nodalījumos, satur bagātu materialu arī par tanī laikā spēkā bijušām vietējām tirdzn. tiesībām. (Par pievestiem avotiem sk. Napier-sky, Die Quellen des Rigaschen Stadtrechts bis zum Jahre 1672., Rīga 1876.). Pie jaunākiem Vidzemes pilsētu tirdzn. tiesību avotiem pieskaitāmi galvenā kārtā „Der Stadt Rīga Statuten und Rechte“ (1673. g.), kas sevišķi savā 5. grāmatā iztirzā jūras tiesības (kuģa saimnieks, kapteinis, ekipažs, fraktslīgums, avarija gros, kuģu sadursme, bodmereja), vekseltiesības un apdrošināšanas tiesības. Tā-

lāk Zviedrijas 1667. g. 12. jūnija jūras tiesības, Zviedrijas 1671. g. 10. marta vekselikums (sk. Hetzel, Verhältnis der russischen zur schwedischen Wechselordnung, Bröckera „Jahrbuch für Rechtsgelehrte in Russland“ 1. sēj. 176. sek. lpp.). Zviedrijas 1690. g. 10. okt. izdoti „Rīgas Wettordnung“ un Rīgas 1765. g. decembra „Handelsordnung“ bija galvenā kārtā publiski tiesiska nozīme.

II. Par to, ka Latvijai savas sevišķas tirdzn. tiesības, domu starpības nav. Domu starpība pastāv vienīgi par to, vai un cik tālu krievu likumi un sevišķi krievu kodificētais tirdzn. nolikums (Устав торговый) būtu spēkā Latvijā. Vispār šai ziņā uzsverams, ka tam apstāklim, ka viens otrs atsevišķs krievu tirdzn. likums tika pasludināts vietējos „patentos“, nozīmes nav. (Lutzaus, l. c. 37—39. lp. Lavrentjevs, l. c. 21. lp.). Ar to, ka Latvijai ir savas īpašas tirdzn. tiesības, būtu pats par sevi pilnīgi savienojams tas, ka Latvijā būtu spēkā zināmās robežās arī krievu kodificētais tirdzn. nolikums un atsevišķie krievu tirdznieciskie likumi, jo arī krievu tirdzn. nolikums aptver sevī nevis visu tirdzn. tiesību materiālu, bet tikai nedaudzas tirdzn. tiesību daļas, ja vien šis materiāls būtu saskarots ar Latvijas īpašām tirdzn. tiesībām un privāttiesībām, kā subsidiarām tiesībām.

1. Rezonis, Beļajevs, Fedorovs, (sīkāk pie Lutzau'a, Studien und Kritiken zum ostseeprovinziellen Privatrecht, 1. sēj. 31. un sek. lpp.), Lavrentjevs un savā jaunākā darbā arī Bukovskis vispār uzskata kr. likumus (pa daļai krievu civillikums) par tieši un pirmā rindā piemērojamiem bij. Baltijas guberņās, tā tad arī tagadējā Latvijas teritorijā. Minētie rakstnieki iziet no tā, ka Priv. lik. (4266. p., 4762 p. piez., 4363. p. piez.), atsaucoties uz krievu tirdzniecisko nolikumu (tā arī Lutzau's, l. c. 110. l. p. zem 18. Nr., kaut gan nedroši: „also doch wohl“), un ka arī Bunge uzskatot kr. tirdzn. nolikumu par tieši piemērojamu, vismaz noteikumus par tirdzniecības sabiedrībām, tirdzn. pilnvarām un līgumiem ar kalpotājiem. Nupat pievesto Priv. lik. noteikumu krievu teksts gan runā par „Устав торговый“ bet vācu teksts atsaucas uz tirdzn. tiesībām („gehören in das Handelsrecht“).

2. Īstenībā krievu tekstam tagad vairs nav piešķirama priekšrocība pret vācu tekstu. Kr. 1870. g. 16. novembra likums tika izdots kā autentiska Priv. lik. 868. p. l. piez. interpretācija un kodifikācijas kārtībā tika ievietots Priv. likumā kā ievad. 16. p. piezīme (Nolde, Журн. Мин. Юст. 1913. g. 10. Nr. 96. un sek. lpp.). Viet. nolik. 1. un 2. sējumi izdoti likumdošanas kārtībā, pie kam Krievijas Valsts Padomes apspriešanās bija vienīgi krievu teksts, kas tika izsludināts kā vienīgais šo 1. un 2. sējumu teksts, kā mēr viņu vācu teksts tikai vēlāki, 1846. g. 10. janvarī, tika izsūtīts pa guberņām (Nolde, l. c. 95. u. 96. lpp.). Turpretim Privatlikums (viet. nolik. III. sēj.) vispār netika izdots likumdošanas kārtībā. Vienā un tai pašā laikā tika izstrādāta krievu un vācu tekstu redakcija, un cars abus tos apstiprināja un izsludināja reizē, bez kā būtu ticis pacelts jautājums par krievu teksta priekšrocību pret vācu tekstu. Krievu 1870. g. 16. novembra likums, kā nesaskanošs ar Latvijas valsts iekārtu, vispār

nav attaisnojams ne dogmatiski, nedz vēsturiski, (sk. prof. Engelmana priekšvārdu pie Priv. lik. 1902. g. Broekera izdevuma) un nav vairs uzskatāms par spēkā esošu (1918. g. 6. decembra lik.: lik. krāj. 10. nr.). Ne visur, kur Priv. lik. krievu teksts atsaucas uz krievu уставы, ir domāts par šī jēdziena tehnisko nozīmi, t. i. par kodificēto nolikumu zem nosaukuma „устав“, kas itkā ieltu krievu likumu korojumā (свод). Tā piem. Priv. lik. 868. p. 1. piez. krievu teksts (1864. g. izd.) paredz, ka ekspropriācijas kārtība noteicama pēc „Устав гражданского судопроизводства“, kamēr īstenībā tai laikā, kad Priv. lik. tika izsludināts (1864. g. 12. novembrī), krievu „Устав гражд. суд.“, ko izsludināja tikai 1864. g. 20. novembrī, vēl nebija spēkā un tas par ekspropriācijas kārtību vispār nerunā, kamēr vācu teksts runā tikai par „Ordnung des gerichtlichen Verfahrens“, sk. arī 4340. p. piez.; 4593. p. piez.: „Prozessordnung“, (kaut gan Kr. civ. proc. lik. tais minēto kārtību nemaz neparedz): 3380. p. piez.: „der Civilprozess“; 4363. p. piez.: „gehören in die Civilprozessordnung“. Tāpēc, ja augšā pievestie 4266. un citi panti runā par „Устав торговый“, tad tas pats par sevi vēl nav absolūts pierādījums, ka viņi domā atsaukties taisni uz Kr. „Устав торговый“, šai tehniskā nozīmē.

3. Bunge visos savos darbos pārrunājamā jautājumā nepieturas pie vienāda uzskata. No vienas puses, savā darbā „Darstellung des heutigen Russ. Handelsrechts mit Rücksicht auf die deut. Ostseeprovinzen“ (1829. g.) Bunge sīki pieved vietējos tirdzn. tiesību avotus (sk. Hamana un Nolkena paskaidrojumus pie Civ. proc. lik. 1805. p. piel. 18. 19. lp. Civ. proz. lik. 1889. g. novelas 2. izd., 261. lpp.) un savā rakstā: „Über die Anwendbarkeit der deutschen Reichsgesetze in den Ostseeprovinzen“ (Madai izd. „Theoret. prakt. Erörterungen (1840) 1. sēj. 302. un sek. lpp.) Bunge noteikti uzsver, ka piem. vācu impērijas 1512. g. likums par tirdzn. sabiedrībām ticis ieviests vietējā praksē. No otras puses, savos darbos „Livl. u. Estl. Privatrecht“, 2. izd. (1847. g.) 205. § piez. „c“, 12. § piez. „a“, un „Kurl. Privatrecht“ (1851. g.) 76. § Bunge gan apgalvo, ka attiecībā uz vekseliem, tirdzn. sabiedrībām, tirdzn. pilnvarām, ligumiem ar tirdzn. kalpotājiem (Handelsdiener), „galvenā kārtā“ esot spēkā krievu tiesības. Turklāt Bunge savā darbā „Livl. u. Estl. Privatrecht“, 1. sēj. 215. § piez. „c“ piem., tomēr neatzīst par spēkā esošu Balt. guberņās (vismaz Vidzemē nē), nedz Kr. 1729. g. veksellikumu, nedz pat Kr. 1832. g. veksellikumu, bet kā spēkā esošās vekseltiesības pieved Rīgas pilsētas 1677. g. statutus un Zviedrijas veksellikumu (sk. arī Nolde, Очерки истории кодификации местн. гражд. законов, вып. II. 1914. g. 372—375. l. pp.), neskatoties uz to, ka tai laikā, kad Bunge izdeva savu augšā minēto darbu (1847. g.), Kr. veksellikums atradās vēl vispārējā 1832. g. Kr. tirdzn. iekārtas un tirdzn. nolikumā (Учреждения и уставы торговые) no kura tika izdalīts tikai 1887. g.

4. Kr. tirdzn. nolikumu izdodot gan nebija domāts, bij. Baltijas guberņu teritorijas vispār izslēgt no viņa darbošanās aploka, kā tas

redzams piem., no 498. p. piez.; 508. p. piez. Bet tomēr Kr. tirdzn. nolik., kas noteikti pielaiž tirdzn. ieradumu piemērošanu (1. p.), nav atcēlis bij. Baltijas gubernās spēkā esošās specialās tirdzn. tiesiskās normas, kas taisni dibinās uz tirdzn. ieradumiem. Tas skaidri izriet no kr. tirdzn. nolik. 498. p. piez. (1842. g. 14. decembra ukazs, kr. lik. kop. 16331. Nr., sk. Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 950. Nr. 485. lp.), kas tika pasludināts Balt. gub. patentā 1847. g. 16. martā zem Nr. 18., (sk. zemāk 220. § II. 4.). Ar šo ukazu nodibināts, ka 1) Latvijā (Balt. gub.) nav kodificētu tirdzn. tiesību (tā tad pretēji Krievijai, kurai ir savs kodificēts tirdznieciskais nolikums), 2) ka Latvijai (Balt. gub.) ir savi tirdzn. likumi un (nerakstītās) tirdzn. tiesības, un 3) ka bijis paredzēts kodificēt Latvijas (Balt. gub.) tirdzn. tiesības, („до пересмотра торг. законов Остзейского края“). Bukovskis (T. M. V., l. c. 321. lp.) pievestam ukazam piešķir tikai procesualu nozīmi.

5. Pēc kr. tirdzn. nolikuma 1. p., kā tirdzniecības likumu subsidiaras tiesības, piemērojami civillikumi — „Законы гражданские“. Likumdevējs šai vietā varēja domāt tikai par krievu civillikumiem (kr. lik. kop. 10. sēj. 1. d.), kuri nav spēkā Latvijā, izņemot Latgali, arī ne kā subsidiaras tiesības (sk. zemāk IV. un augšā 4. § I.). Jau tādēļ vien nav pielaižams — principā — atzīt par spēkā esošu pilnā apmērā tādu tirdzn. tiesību kodeksu, kuram kā subsidiaras civiltiesības būtu jāpiemēro nevis Latvijas privattiesības, bet kr. civiltiesības.

6. Sevišķi šai vietā vēl piezīmējams, ka sākot ar XIX. gadu simtņa 60. gadu beigām, sakarā ar vācu 1861. g. tirdzn. nolikumu, (ADHGB) arī bij. Baltijas gubernās, zem Rīgas maģistrāta un Rīgas Wettgericht'a prakses iespaida, attīstījušās noteiktas patstāvīgas tirdzn. (ieradumu) tiesības, kuŗas pa lielākai daļai nesakrīt ar krievu tirdzniecisko nolikumu.

Vietējā prakse vairākkārt tieši uzsver, ka Kr. tirdz. nolikumam nav formala spēka nozīmes un ka tirdznieciskās lietās jārikojas pēc vispārējām teorētiskām un vispār pieņemtām, resp. vietējām normām, kuŗas izteicas vai nu vietējos avotos, vai zinātniskos darbos, vai toreiz iznākušā vācu 1861. g. tirdzniecības nolikumā, (ADHGB), kas pēc tā laika uzskatiem bijis atzīstams par tirdzn. tiesību doktrīnas un prakses pēdējo vārdu (Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 84. nr. 176. lpp.; 119. nr. 254. lp.; 152. nr. 316. lp.; 2. sēj. 227 nr. 140. lp.; 3. sēj. 438. nr. 359. lp.; 8. sēj. 1611. nr. 209. lp.; sk. arī 8. sēj. 1658. nr.; 7. sēj., 1405. nr. un tur pievestos spriedumus). Par vācu 1861. g. tirdznieciskā nolikuma iespaidu pat uz krievu tiesu praksi sk. Kr. civ. lik. 1899. p. projekta paskaidr. (1. sēj. XXIX. lp.). Šai ziņā Cvingm. spried. krāj. (8. sēj. 1616. nr.) iespiestais Rīgas maģistrāta spriedums noteikti uzsver (225. l. p.) „dass das hiesige Handelsrecht auf selbständiger Grundlage, nämlich dem gemeinen Rechte und der hiesigen Handelsgewohnheit beruht.“

7. To pašu uzskatu, ka krievu tirdzn. nolikuma privat-tirdzn. tiesiskās normas nav spēkā Latvijas teritorijā (izņemot ta-

gadējo Latgali), kategoriski aizstāv arī Rīgas biržas komiteja, kuŗa pievienojusies viņas juriskonsulta atsauksmei, kuŗā starp citu aizrādīts:

„... dass der im Innern des Reichs geltende Handelsustav (устав торговый) weder in toto noch auch mit Bezug auf die in a 62. — 75. enthaltenen rein privatrechtlichen Bestimmungen über die Handelsgesellschaften auf diese Provinzen ausgedehnt worden ist und auch nicht im Wege handelsrechtlicher Usancen hier Wurzel gefasst hat. „

(Rīgas biržas komitejas izdotā „Rīgaer Handelsarchiv“ par 1914 g. 294. lpp.). Ka arī likumdevējs pieturas pie tā paša uzskata, redzams no paskaidrojumiem pie civ. proc. lik. 1809. p., pieliek. 19., 20. pp. (Hasmaņa un Nolkēna izdevuma l. c. 261. l. p.) kur ieradumu piemērošana tirdzn. lietās motivēta, ka „в виду отсутствия для Прибалтийских губерний особого торгового устава. „ Sakarā ar šo, likuma paskaidrojumu izdevēji Hasmans un Nolkēns (turpat 261. l. p.) piezīmē, ka

„... торговые законы в Прибалт. губ. остались без надлежащего нормирования и по всем иным вопросам, по которым не последовало распространение на Приб. окраину действия общих законов империи, соблюдаются в местностях источниках торгового права... „

III. Tādā kārtā Latvijai savas īpašas tirdzn. tiesības, kas sastādās no vietējiem tirdzn. ieradumiem (Civ. proc. lik. 1805. p. pielik. 18., 19. pp.), no tieši uz Balt. gub. attiecinātiem vai no recipētiem kr. likumiem, sevišķi no Civ. proc. lik. 1805. p. pielik. „о производстве дел торговых“ (ar paskaidrojumiem pie Hasmaņa un Nolkēna l. c. 261. sek. l. pp.; par pievesto noteikumu projektu Rīgaer Handelsarchiv 1889. g. 163.—166. lpp.), un arī no Kr. tirdzn. nolikuma (Устав торговый) noteikumiem, cik tālu tie recipēti vai pēc satura savienojami ar Latvijas vietējām tiesībām (sk. Kr. sen. civ. kas. dep. spried. 1892. g. nr. 8.), galvenā kārtā cik tālu tie pieder pie publiskām tirdzn. tiesībām.

IV. Kas attiecas uz Kr. civillikumu, tad tas vispār nav uzskatāms par Latvijas privattiesību subsidiārām tiesībām. Sevišķi jāūtājām par sabiedrībām Kr. civ. lik. vispār neparedz civiltiesiskas sabiedrības, bet kā sabiedrību veidus (2187., 2128. pp.) uzskata tās pašas sabiedrības, kuŗas paredz arī Kr. tirdzn. nolikums (55. p.), pie kam, izņemot 2187. p. un noteikumus par akciju sabiedrībām, avots abiem nolikumiem ir viens un tas pats — manifests „о дарованных купечеству новых выгодах, отличиях, преимуществах и новых способах к распространению и усилению торговых предприятий“ (sk. augšā 7. §; Piln. lik. kop. 22418. Nr.). Pēc būtības attiecīgie noteikumi Kr. civillikumā un Kr. tirdzn. nolikumā savā starpā sakrīt. Pēdējais paredz tikai kādus sīkākus noteikumus, kuŗiem drīzāki publisko tiesību nozīme. Kr. tirdznieciskā nolikuma noteikumiem par sabiedrībām subsidiāri piemērojams Krievu civillikums (Kr. tirdzn. nolik. 63. p.; Kr. civ. lik. 2132. p.). Ja nu Kr. tirdzn. nolik. noteikumi par sabiedrībām būtu tieši piemērojami Latvijā, tad būtu jāatzīst, ka tirdzn. sabiedrībām tāpat būtu kā subsidiāras tie-

sības piemērojams nevis Latvijas privatlikums, bet Kr. civillikumi. Istenībā nevar būt šaubu, ka sabiedrībā Latvijā subsidiāri piemērojams nevis Kr. civillikums, bet pats Latvijas privatlikums, kuram, pretēji Kr. civillikumam, pazīstami arī vispārēji noteikumi par (civiltiesiskām) sabiedrībām. Jau tādēļ vien nevar — vispār attiecībā uz kr. tirdzn. nolik. paredzētiem institūtiem un sevišķi attiecībā uz tirdzn. sabiedrībām — runāt par Kr. tirdzn. nolikuma primāru piemērojamību Latvijā (sk. zemāk 40. §).

Arī Lavrentjevs (l. c., 24. lp.) nāk pie gala slēdziena, ka „abās zemēs (Krievijā un Latvijā) privatās tirdzniecības tiesības nav nekur uzrakstītas, nav tieši aptveramas, bet par to elastīgas un dažādām tirdzniecības vajadzībām piemērotas, ciktāl tās ar pastāvošiem likumiem nav ierobežotas un saīstītas.“

§ 11.

Tirdzniecības tiesību literatura.

Rehme, l. c. 24., 24. §§; Müller-Erbach, l. c. 1. sēj. 58. un sek. lpp.

I. Jau glosatori un postglosatori (Durantis, Bartolus, Baldus) iztīrājuši dažādus tirdzn. tiesību jautājumus. Arī teoloģiski-kanoniskie rakstnieki apstājušies pie tirdznieciskās apgrozības jautājumiem, ar nolūku dogmatiski norobežot atļautos tirdzniecības darījumus no neatļautiem, sakarā ar kanonisko dogmu par augļošanu. Sevišķi Itālijas XVI. gadsimta tirdzniecības tiesību literatura sagatavojusi pamatu patstāvīgai tirdzn. tiesību zinātnei. Benvenuto Stracca, 1509.—1578, Tractatus de mercatura seu mercatore, Ankonā; Sigismundus Scaccia, Tractatus de commercio et cambio, 1618. Vācijā Johann Marquard, Tractatus politico-juridicus de jure mercatorum et commerciorum singulari, 1662. Vēlāk Fr. Martens, Grundriss des Handelsrechts, insbesondere des Wechsel- und Seerechts, 1797. (pirmais tirdzn. tiesību dogmatiskais attēlojums). No augļošanas aizlieguma atsvabinājušies franču rakstnieki: Charles Dumoulin (XVI. g. simt.), dabas skolas piekritēji ar Hugo Grociju (Grotius) priekšgalā; Jacques Savary, Le parfait negociant, 1675. (sk. augšā 6. §).

II. Jaunākā tirdzn. tiesību literatura: Thöl, Handelsrecht, 1841, (zem rom. tirdzn. tiesību iespaida), Wechselrecht (1848.) un tālākie izdevumi; L. Goldschmidt (1829.—1897.), Handbuch des Handelsrechts 1. sēj. (2. sēj. nav pabeigts), tajā „Universalgeschichte des Handelsrechts“ (1864.—1891.); Goldschmidta nozīme sevišķi izteicās viņa juridiski-vēsturiskos pētījumos; Endemann, Das deutsche Handelsrecht, (1887), Handbuch des Handels-, See- und Wechselrechts (4 sēj. 1881.—1885.: dažādu rakstnieku darbu krājums); Cosack, Lehrbuch des Handelsrechts (jaunākais izdevums 1923. g.); Gareis, Das deutsche Handelsrecht, 8. izd. 1909.; K. Lehmann-Hoe-

niger, Lehrbuch des Handelsrechts 1. sēj. 1921. (nav pabeigts); Julius v. Gierke, Handelsrecht und Schiffahrtsrecht, kā „Grundriss der Rechtswissenschaft“ 6. sējums; O. v. Gierke Holtzendorfa enciklopedijā (7. izd. 1913.); Müller-Erbach, Deutsches Handelsrecht, 2 sējumi (1921., 1924.); Ehrenberg, Handbuch des Handelsrechts (1913.—1926.; līdz šim nepilni 8 sējumi, monumentals darbs, nav pabeigts, visievērojamākiem vācu zinātniekiem piedaloties, pēc Endemana krājuma parauga); Hoeniger-Cahn, Handelsrechtliche Aktenstücke (1922.).

III. Franču tirdzniecības tiesību literatūra: Lyon - Caën et Renault, Traité de droit commercial 5. izd. 1914.—1925., 8 sēj. — Angļu literatūra: Smith, A compendium of mercantile law 11. izd. 1906. — Krievu literatūra: Šeršenevičs: Курс торгового права 5. izd. 1912. g. 4 sēj.; Citovičs, Лекции: очерки основн. понятий торг. права 1886, Курс вексельного права 1887, Морское право 1889; Bašilovs, Русское торг. право 1887; Holmstens, Очерки по русск. торг. праву 1895; Neserovs-Gusakovs, Конспективный курс лекций по торг. праву; Udincevs, Русское торг. промышл. право 1907; Fedorovs, Курс торг. права, 1903. Klibanski, Das russische Handelsrecht, Ztschr. f. d. internat. Privat. u. öff. Recht 10. sēj. 523. sek. lpp. Komentari pie tirdzniecības likumiem: pie vācu HGB — Staub, 13. izd. 1926. g. 4 sējumos, monumentals darbs; Düringer-Hachenburg, līdz šim 4 sējumi 1899./1914.; Kriev. tirdzn. nolik.: Dobrovolski, Nosenko u. c.; Žurnali: Zeitschrift f. d. gesammte Handelsrecht und Konkursrecht, no 1858. g., līdz šim 88 sējumi (pēdējais 1925./26. g.); turpināts arī 1926. g.; Tieslietu Ministrijas Vēstnesis (7. gads 1926. g.); Ekonomists, (7. gads 1926. g.); sk. arī „Handwörterbuch der Rechtswissenschaft (Stier-Somlo un citi) 1925. g. 1. izlaid.

IV. Spriedumu krājumi: Viktor Zwingmann; Civilrechtliche Entscheidungen der Rigaschen Stadtgerichte, 8. sējumi 1871.—1888. gadam (citēts kā Cvingmaņa spriedumu krājums); Dobrovoļskis: Сенатская практика по торговым делам, 2. sēj., 1908.; Архив судебной практики и законодательства, prof. Vormsa redakc. 1915., 1916.: iespiesti Kr. Sen. tiesu dep. un viņa 2. apv. sap. spriedumi (tirdzn. lietās).

1. Grāmata.

Tirdzniecības tiesības.

1. nodaļums: Tirgotājs.

§ 12.

Jēdziens.

Ehrenbergs savā „Handbuch“ 2. sēj. 1.—19. §§; Müller-Erbachs, l. c. 1. sēj. 11.—15. nodaļ.; Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 10.—12. §§. Prof. K. Balodis, Ievads tautsaimniecībā, 132. un sek. lpp.

I. Saskaņā ar tirdzniecības jēdzienu ekonomiskā nozīmē (augšā 1. §), jānoteic arī tirgotāja, — kā starpnieka pie ekonomisku labumu apgrozījuma, t. i., kā starpnieka starp ražotājiem un patērētājiem (Šeršenevičs l. c. 1. sēj. 10. § I.) — jēdziens ekonomiskā nozīmē.

II. Tirgotāja juridiskais jēdziens (tāpat kā tirdzniecība juridiskā nozīmē) atkarājas no konkrētās likumdošanas un mainījās vēsturē, atkarībā no tām jurid. pazīmēm, kuŗas uzstādīja attiecīgā laikmeta likumi.

1. Viduslaikos par tirgotāju skaitījās tas, kas piederēja pie tirgotāju korporācijas (kārtas) un bij ievests korporāciju (ģilžu) sarakstos: „mercator est qui in albo mercatorum descriptus est“ (augšā 2. u. 6. §§). Vēlāki korporāciju, kārtu pazīme atkritusi un viņas vietā kā tirgotāja jurid. pazīmes stājušies tirgotāja arods, profesija, nodarbošanās ar tirgošanos (Handelsgewerbe, торговый промысел).

2. Franču Code de commerce pirmais atteicies no tirgotāju kārtu pazīmes (augšā 7. §), noteicot (1. p.) ka: „Commerçants sont ceux, qui exercent des actes de commerce et en font leur profession habituelle“, pretēji 1673. g. Ordonnance de commerce, kas piegriezta vēribu tikai personu īpašībām (qualité des personnes).

3. Pēc vācu vecā ADHGB 4. p. par tirgotāju skaitās: „als Kaufmann im Sinne dieses Gesetzbuches ist anzusehen, wer gewerbsmässig Handelsgeschäfte betreibt“, pie kam ADHGB savā 271. p. uzskaita „Handelsgeschäfte“, t. s. „objektivos“ tirdzn. darījumus (t. i. neatkarīgi no tā, vai tos slēdz profesionalā veidā, vai nē) un 272. p. uzskaita vēl 5 tirdzn. darījumus, kuŗus par tādiem atzīst tikai tad, ja tos slēdz profesijas veidā; pēc 273. p. katrs atsevišķs tirgotāja

darījums (veikala darījums: Geschäft), kurš pieder pie viņa aroda, skaitās par tirdzn. darījumu (sk. zemāk 84. §).

4. Jaunais vācu HGB savā 1. pantā nodibina tirgotāja jēdzienu: „Kaufmann im Sinne dieses Gesetzbuches ist, wer ein Handelsgewerbe betreibt“; 1. p. turklāt paskaidro: „als Handelsgewerbe gilt jeder Gewerbetrieb, der eine der nachstehend bezeichneten Arten von Geschäften zum Gegenstande hat“; pie tam 1. p. uzskaita 9 t. s. tirdzniecības pamatdarījumus (Grundhandelsgeschäfte, sk. zemāk § 84.). Vācu HGB izšķir:

a. Ja kas piekopj profesionālā veidā tirdzniecības arodu (t. i. nodarbojas ar vienu no 9 pamatdarījumiem slēgšanu) savā vārdā (kaut gan uz sveša rēķina), tas skaitās par tirgotāju, t. s. „Musskaufmann“, par tirgotāju pēc likuma (kraft Gesetzes); nav no svara, vai viņš patiesi ievests tirdzniecības reģistrī, bet gan likums noteic, ka viņam ir jāreģistrē sava firma;

b. HGB tālāk atzīst (2. p.) par tirgotāju arī to, kurš gan nepiekopj istu tirdzn. arodu (kas aptvertu 1. p. uzskaitītos pamatdarījumus), bet tomēr kādu citu arodu, kas pēc sava rakstura un apmēra prasa tirgoniski iekārtotu veikala vešanu („einen in kaufmännischer Weise eingerichteten Geschäftsbetrieb“), ja vien viņa firma ievesta tirdzniecības reģistrī: t. s. „Sollkaufmann“; viņam jāreģistrē sava firma, un ar to viņš kļūst par tirgotāju: „reģistrēts tirgotājs“;

c. HGB paredz (3. p.) arī, ka lauk- vai mežsaimniecisk, kurš piekopj lauksaimniecisku vai mežsaimniecisku blakus arodu (blakus uzņēmumu, Nebengewerbe, piem. dzirnavas, alus darītavas, zāģētavas), ja vien tas prasa zināmu tirgonisku iekārtu, var (bet nav spiests) savu firmu likt ievest tirdzn. reģistrī un ar to iegūt tirgotāja kvalitāti (Kaufmannseigenschaft) savam blakus uzņēmumam, t. s. „Kannkaufmann“.

d. Beidzot HGB piešķir zināmām apvienībām, korporācijām, sevišķi akciju sabiedrībām, ipso jure tirgotāja kvalitāti, uzliekot viņām par pienākumu likt ievest savu firmu tirdzn. reģistrī, neatkarīgi no tā, vai tās patiesi piekopj tirdzn. arodu, vai nē: t. s. „Formkaufmann“ (HGB 105. un 200. p. p.; sk. zemāk 12. § II. 4. d.; 53. § I.; 78. § II.). Tā tad gadijumi zem I., II., IV. paredz obligatorisku, un zem III. fakultatīvu reģistrāciju.

III. Krievijā uz 1898. g. 8. jūnija likuma pamata (Kr. lik. kop. 5. sēj.: Устав о пошлинах 404.—513. p. p. 1914. g. izdev. (ar 1914. g. 4. okt., 1915. g. janv., un 1916. g. 2. maija papildinājumiem) daļai paredzēja vēl tirgotāju kārtu principu (купеческое сословие), pielaižot (IV. p.), ka persona varējusi iekļūt tirgotāju kārtā ar ģildes zīmes izņemšanu (купеческое гильдейское свидетельство): ar to viņa pati un viņas ģimene kļuva par tirgotājiem (I. vai II. ģildes) neatkarīgi no tā, vai viņa patiesi tirgojās, vai nē, sk. arī Kr. kārtu lik. (Kr. lik. kop. 9. sēj.) 532. u. 533. p. p. Bet bez tam Kr. likumi piešķirā tiesību tirgoties arī personām, kurās nepieder un nevēlas pierakstīties pie tirgotāju kārtas, un proti, vien-

kārši uz tirdzniecības zīmju (промысловое свидетельство) pamata. Tā tad Krievijā, bez tirgotāju kārtas (купеческ. сословие) dibinājas arī tirdznieciska klase (торговый класс), t. i. personu kopība, kas nodarbojas ar tirdzniecības arodu un maksā noteiktus tirdzniecības-rūpniecības nodokļus.

IV. Latvijā tirgotāju kārta vairs nepastāv, jo jau ar mūsu 1920. gada 28. decembra likuma 10. nodaļas 2. pkt. (Lik. krāj. 1921. g. Nr. 171.; tagad spēkā 1924. g. 20. decembra lik.) viss Kr. 1898. g. 8. jūnija likums atcelts, tai skaitā arī pievestie ievad. IV. p. un Kr. kārtu lik. 532. u. 533. p. p. Tāpēc Latvijā jāiziet ne no tirgotāju kārtas, bet gan no vispārējā tirgotāja jēdziena, cik tālu tas ir savienojams ar mūsu likumiem un iekārta.

Tirdzn. arods paredz profesionālu darbību, kura vērsta uz peļņas iegūšanu merkantīlā nolūkā un pie tam uz starpniecību pie saimniecisku labumu apgrozījuma, ar patstāvīgu nodarbošanos. Tā tad ārsts, advokāts, kaut gan tie nodarbojas peļņas nolūkā, nav tirgotāji. No otras puses, ar vienu pašu, kaut arī spekulatīvu darījumu nepietiek. Tirgotājs ir tikai tas, kas piekopi tirdzniecības arodu paša vārdā, ar ko viņš atšķiras no tirgotāju palīgiem (zemāk 27. §), kuri tāpat kā piem. arī akciju sabiedrību direktori nav tirgotāji. Tāpēc ja tirdzn. uzņēmums pieder mazgadīgam, tad par tirgotāju skaitās nevis mazgadīgā aizbildnis, bet gan pats mazgadīgais (sk. zemāk 13. §). Nav no svāra, vai uzņēmums pieder tirgotājam īpašumā, vai tikai uz nomas pamata: tirgotājs būtu tikai pats nomnieks, bet ne iznomātājs-īpašnieks (sk. zemāk 13. §). Nav no svāra, vai tirgotājs vada pats savu tirgotavu, vai to uztic citām personām, piem. prokuristam (sk. zemāk 34. §).

Tādā kārtā tirgotājs juridiskā nozīmē vispār ir tas, kurš nodarbojas ar tirdzn. darījumiem profesijas veidā savā vārdā un peļņas nolūkā, citiem vārdiem — savā vārdā nodarbojas ar starpniecību pie saimniecisku labumu apgrozījuma (sk. Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 10. § III.).

Tirdzniecības atklāšana izteicas dažādi: ar veikala (magazīnas) atvēršanu, paziņošanu ar apkārtrakstiem, ar firmas ievēšanu reģistrī, izkārtnes izlikšanu, ar tirdzniecības zīmes izpirkšanu, ar preču iegūšanu vairāk nekā paša vajadzībām u. t. t.

V. Tirgotāja juridiskā jēdziena nozīme (Ehrenbergs, l. c. 6. sek. lpp.) izteicas galvenā kārtā iekš tam, ka zināmas juridiskas attiecības nevar izcelties, resp. pastāvēt, ja tais nepiedalās tirgotājs. Tikai tirgotājs var noslēgt pakalpojuma un apmācības līgumus, ar kuriem viņa kalpotāji kļūst par komijiem un mācekļiem (zemāk 28., 32. §§); tikai tirgotāja aģenti ir tirgotavu aģenti (zemāk 37. §); tikai ar tirgotāju var nodibināt kontokorenta attiecības (zemāk 111. §); zināmus orderpapīrus (piem. tirgoniskās asīgnācijas) var izdot tikai tirgotājs; darījums kļūst par tirdzn. darījumu tikai tad, ja tajā piedalās tirgotājs vismaz vienā pusē. Tikai tirgotā-

jam piekriņ vai nepiekriņ tiesības un pienākumi; tā tikai tirgotājs var lietot firmu (bet viņš arī ir spiests to darīt); tikai tirgotāja rīcība ir tirdzn. reģistrs, un tikai tirgotāju aizkar reģistrācijas labumi un neregistrācijas ļaunumi; tikai tirgotājam jāved veikala grāmatas, bet līdz ar to viņš arī bauda zināmas priekšrocības (pierādīšanas atvieglinājumi); zināmi labumi pienākas tikai tirgotājiem vien: prokurāras izdošana (zemāk 34. §). No otras puses, arī zināmi pienākumi kriņ tikai uz tirgotājiem: inventūras un bilances sastādīšanas pienākums; veikalu gramatu un tirdzn. papiru uzglabāšanas pienākums; atsevišķi pienākumi pie vērtspapīru uzglabāšanas; tirgotājs atbild par omnis diligentia; bankieram jābūt sevišķi uzmanīgam pie vērtspapīru pirkšanas; prasības nolgst agrāki (piem. HGB 196. §). Pēc mūsu un krievu likumiem konkursa kārtība atkarīga no tā, vai kri-dars ir tirgotājs vai netirgotājs: „tirdznieciskā maksātnespēja”. 1925. g. 22. maija likums par tirdzn. proc. lik. pārgrozījumiem (Lik. krāj. 99. §).

§ 13.

Tirgotāju spēja.

Glitsch, Ehrenberga „Handbuch“ 2. sēj. 12.—19. §§.

Jāizšķir tirgotāja tiesiska spēja un tirgotāja darbības spēja.

I. Tirgotāja tiesiska spēja. Pēc tirgotāju kārtas un ģilžu nozīmes krišanas par tirgotāju var būt katra fiziska un arī juridiska persona. Tirgotāju spēju bauda arī mantošanas masa (hereditas jacens), kuŗa kā tāda pēc Latvijas priv. likuma uzskatāma par juridisku personu (priv. lik. 713., 1692. p. p.). Ja piem. nomiris tirgotājs, tad viņa tirgotava, tirdzniecības uzņēmums turpināms, un proti līdz mantojuma noregulēšanai, uz mirušā tirgotāja, resp. viņa mantošanas masas vārda, jo vispārējā tirdzniecības tiesību tendence ir pēc iespējas uzturēt un turpināt tirdzniecības uzņēmumu kā tādu (sk. Kr. civ. lik. 1238. p. piezīmes pielik. 14. p., arī Kr. tirdzn. nolik. 64.—66. p. p.; sk. zemāk 15. § I. 1; 44. § II. 1.). Tirgotāja mantošanas masu, kā tirgotāju, reprezentē aizgādņis uz vispārējā pamata (sk. arī zemāk 41. § VI.).

Bet pozitīvais likums var zināmām personām aizliegt nodarboties ar tirdzniecību un proti aiz dažādiem iemesliem.

1) Uz publisko tiesību pamata — amatpersonām aizliegts nodarboties ar tirgšanas tāpēc, ka tirdzniecība nav savienojama ar ienemtā amata rakstura: a) garīdzniekiem (Evang. prot. bazn. lik. 444. p.), grieķu-katoļ. garīdzniekiem (Kārtu lik. 399. p.); tā arī Anglijā (Smith, l. c. 1. sēj. 9. p.). b) Valsts ierēdņiem pēc 1920. g. 31. marta lik. 33. p. par civildienestu (Lik. krāj. papild. 53. nr.) aizliegts piedalīties veikalos, kuŗus noslēdzot vai izpildot ierēdņa privatās intereses saduŗas ar valsts interesēm, un vispār valsts ierēdņiem aizliegts piedalīties valsts piegādājumos; pēc krievu likumiem valsts 1.—3. klasu ierēdņiem bija aizliegts piedalīties akc. sabiedrībās un kredītie-

stādēs un vēl vairāk ieņemt viņu organos kādu amatu (Kārtu lik. 734, 735. p. p.). c) Kareivjiem, kā virsniekiem, tā arī zemāko šķiru karavīriem (Свод военных постановл. I. d. 2135. p., 1859. g.). Pēc kr. kara klausības nolik. (lik. kop. 4. sēj. 1915. g. izd.) 36. p. 3. pkt., virsniekiem un zemāku šķiru karavīriem gan nebija aizliegts izņemt tirdzniecības zīmes, bet piekopt tirdzniecību (производить торговлю) viņi varēja tikai caur pārvaldniekiem vai komijiem; tirgoties ar alkoholiskiem dzērieniem viņiem vispār bija aizliegts. Pēc Latvijas kara klausības likuma (Lik. krāj. 1923. g. nr. 94.), šāds ierobežojums vairs nepastāv, jo lik. III. nodaļā ne tik vien par minēto ierobežojumu nav runas, bet taisni otrādi 24. p. tieši noteikts, ka „aktīvā“ kara dienestā esošie kareivji maksā tik tādus nodokļus... kas krīt uz... viņu uzņēmumiem kā tādiem.“ (Sk. par karavīru privattiesību ierobežojumiem Sen. apvien. sap. 1926. g. lēmums nr. 28). d) Nodarboties ar tirgošanos likums aizliedz arī soda veidā: piem. tiesas ceļā atzitiem ļaunprātīgiem maksātnespējīgiem, Kr. tirdzn. proc. lik. 621. p. 2. pkt., 622., 624. p. p.; sk. arī Soda lik. 33., 316., 317., 319., 322. p. p. (Mintz, Курс уголовного права (1925.) 209. l. p.).

2) Uz tirdzniecības tiesību pamata tādēļ, ka tirgošanās var kaitēt citu personu interesēm (likumiskais konkurences aizliegums: sk. zemāk 24. §): a) komijiem (sk. Kr. tirdzn. nolik. 15., 16. pp.), b) atklātu tirdzniecības sabiedrību biedriem, akc. sabiedrību valdes locekļiem etc.; sankcija: ieinteresētās personas var prasīt vainīgo atteikšanos no blakus tirgošanās.

3. Ārzemniekiem vispār nav aizliegts nodarboties Latvijā ar tirdzniecību. Ierobežojumus šai ziņā paredz Latvijas likumdošana par akciju sabiedrībām un kuģošanu, (sk. zemāk 60., 67., 201. §§); ārzemju banku, transporta, spedīcijas un apdrošināšanas akciju sabiedrībām aizliegts nodibināt nodaļas Latvijā. Ārzemnieku tiesības sevišķi nokārto arī starptautiskas konvencijas (sk. žurnala „Ekonomists“ 1925. g. 8/9. Nr. 453. sek. lpp.).

4) Kas attiecas uz valsti, tad literatūrā izteikts tāds uzskats, ka valsts principā nevar būt par tirgotāju, jo kā valstij, tā arī pašvaldības iestādēm esot citi uzdevumi, un proti, veicināt sabiedrības intereses un labklājību, un tāpēc valstij nevarot būt tīri spekulatīvi mērķi, un tur kur valsts un pašvaldības iestādes piekoptot tirdzn. uzņēmumu un iegūstot peļņu, tomēr arī šī peļņa kalpojot — galu galā — sabiedrībai (tā Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 138. u. 139. lpp.). Bet tomēr nevar noliegt, ka arī valsts un pašvaldības iestādes patiesībā var piekopt un piekopt tīri tirdzn. uzņēmumus ar spekulatīvu nolūku, kurū ienākumi tieši pieskaitāmi valsts ienākumiem. Tam apstāklim, ka pēdējie galu galā nāk sabiedrībai par labu, nav izšķirošas nozīmes; no svara ir tikai tas, vai uzņēmums tiek uzturēts peļņas iegūšanas nolūkā. Tāpēc gan arī valsts uzņēmumi, kurū tiek uzturēti valsts vajadzībām: valsts pasts, telegrafs, telefons, radio stacijas, naudas kaltuve, naudas un valsts papīru spiestuves nav uz-

skatāmi par tirdzn. uzņēmumiem. Turpretīm Latvijas banka un citas valsts kredītiestādes pieder pie tirdzn. uzņēmumiem. Par tirgotājiem uzskatāmi arī t. s. „autonomie valsts uzņēmumi“ (1922. g. 12. janvāra likums, Lik. krāj. Nr. 10.), t. i. „autonomas saimnieciskas vienības ar privātiem uzņēmumiem līdzīgu iekārtu un stāvokli“ uz sevišķu statutu pamata (lik. 1. p.; Stabušs, Valsts uzņēmumu autonomija „Economistā“ 1922. g. 19/20. Nr.). Šādi uzņēmumi ved veikalu grāmatas pēc dubultās grāmatvešanas sistēmas un izdara tirgoniskas operācijas un viņi vispār organizēti pēc tirgoniskas iekārtas (lik. 3. p.); valde un pārējie darbinieki nodarbināti uz brīva līguma pamata (lik. 6. p.); tīras peļņas atlikums izlietojams uzņēmuma statutos noteiktā kārtībā (7. p. 2. d.). Tā, piem., Juglas elektrības uzņēmums, Slokas kūdras fabrika (statuti: V. V. 1922. g. nr. 154), valsts kuģu pārvalde (statuti: Lik. krāj. 1926. g. 18. nr.) u. c. Pēc HGB valsts pasts katrā ziņā nav tirgotājs (HGB 452. §).

Tur, kur tirgošanās aizliegums pamatojas uz publiskām tiesībām, šo aizliegumu pārkāpējam vispār atņem tirgotāja spēju un viņam tirdzn. tiesības nav piemērojamas (pretējo stāvokli ieņem vācu HGB 7. §). Bet ciktālu tirgošanās aizliegums pamatojas uz privatām tirdzn. tiesībām, aizlieguma pārkāpējam tomēr jācieš tirdzn. tiesību noteikumu piemērošana viņam: likums šai ziņā skatās uz viņu kā uz tirgotāju.

II. Tirgotāju darbības spēja ierobežota:

1) sievām (Šeršeņevičs, О праве замужней женщины на производство торговли, Журнал гражданского и уголовного права 1888 г. № 7) prasāma vīra piekrišana tirdzn. uzņēmuma atvēršanai; tā Francijā (C. de c. 4—7. pp. par „marchande publique“) tāpat arī vācu vecais 1861. g. tirdzn. likums (ADHGB), kas tomēr piešķīra sievai-tirgotājai (Handelsfrau) procesuālo rīcības spēju. Vācu jaunais 1897. g. HGB jautājumu par sievas tirgotāju spēju vispār neaizkar, kāpēc tas apspriežams pēc BGB. Tā tad sieva var tirdzn. uzņēmumu atklāt arī bez vīra piekrišanas, un vīrs to viņai var aizliegt tikai aiz dibinātiem iemesliem („schwere Verletzung der ehelichen Pflichten“), un aizlieguma neievērošanas gadījumā pat prasīt laulības šķiršanu. Pēc Kr. civillikumiem (Kr. tirdzn. nolikums šo jautājumu neparedz) sieva vispār var rīkoties brīvi, tā tad arī atklāt tirgotavu bez vīra piekrišanas (Šeršeņevičs, l. c. 1. sēj. 155. lpp.). Mūsu Priv. lik. (12. p.) atzīst absolūtu vīra aizbildnību (varu) pār sievu, kāpēc tirgošanai vīra piekrišana prasāma (53., 55. pp.) un vīram nav jāatzīst un nav sievas parādi jāapmierina no viņa rīcībā esošās sievas mantības, (tā tad arī ne parādi, kas izceļas no tirgošanās). Turpretīm ar savu atsevišķu mantu sieva var rīkoties brīvi, tā tad arī piekopt tirdzniecību bez vīra piekrišanas. Vidz. pilsētu tiesības (92. p.) šai ziņā nosaka, ka ja vīrs atļāvis sievai atklāt patstāvīgu tirdzniecību, sieva var pilnīgi brīvi rīkoties bez tālākas vīra piekrišanas, un vīram jāatbild par sievas, kā tirgotājas,

parādiem ar viņa rokās esošo kopējo mantību (bet gan ne ar savu atsevišķo mantu).

2) Nepilngadīgiem gan ir pilnā tirgotāja tiesiskā spēja (конец всегда совершеннолетен), bet viņu tirgotāju darbības spēja ierobežota, tomēr mazākā mērā, nekā viņu civiltiesiskā darbības spēja. a) Francijā tirgotāju darbības spēju bauda nepilngadīgs, kas vecāks par 18 g. tad, ja viņš emancipēts, saņēmis vecāku atļauju (autorisation) un pēdējā attiecīgā kārtībā izsludināta (Code de commerce 2. p.). b) HGB arī šai ziņā klusē, un jautājums izšķirams pēc BGB: nepilngadīgiem līdz 7 g. vecumam vispār nav tirgotāja darbības spējas, bet pāri par 7 g. veciem nepilngadīgiem likumīgi aizstāvji (Vertreter) var ar bāru tiesas (Vormundschaftsgericht) piekrišanu atļaut patstāvīgi vadīt tirdzn. uzņēmumu, un tāds nepilngadīgs atbild par visiem saviem darījumiem, tikai izdot vekselus, prokuru un noslēgt darījumus, kuri prasa sevišķu bāru tiesas piekrišanu, viņi nevar (sk. K. Lehmans, l. c. 17. §). c) Kriev. civ. lik. izšķir mazgadīgos (малолетние) līdz 17. g. vecumam, un nepilngadīgos (несовершеннолетние). Pirmie var tirdzn. uzņēmumu vadīt tikai ar likumīgā pārstāvja, t. i. aizbildņa, piekrišanu (268. p.). Kaut gan nepilngadīgiem spēja pārvaldīt savu mantību, bet šāda spēja nav attiecināma uz tirdzn. uzņēmumiem, jo tirdzn. uzņēmuma vadīšana nav domājama bez saistību (parādu) uzņemšanas, priekš kurām katrā ziņā un katrā atsevišķā gadījumā būtu prasāma aizgādņa piekrišana; tā tad pie šādiem apstākļiem patstāvīga tirdzn. uzņēmuma vešana nav domājama. Tāpēc jāatzīst, ka faktiski arī nepilngadīgiem (vecākiem par 17 gadiem) nepieder tirgotāju darbības spēja. d) Pēc Priv. lik. nepilngadīgiem (neatkarīgi no vecuma) vispār darījumi ir saistoši tikai ar likumīgā pārstāvja (vecāku, aizbildņu) piekrišanu (354. p.), resp. vēl ar bāru tiesas piekrišanu (380.—386. pp.). Pie tam Priv. lik. sevišķi paredz, ka aizbildnim jāturpina ar bāru tiesas piekrišanu tirdzn. uzņēmums, kas uz nepilngadīgo pārgājis mantošanas ceļā, ja vien tas nav saistīts ar risku (397. p.); bez tā aizbildnim ir tiesība, ar bāru tiesas piekrišanu, uz nepilngadīgā vārdu atklāt pat jaunu drošu tirdzn. uzņēmumu (402. p.).

2. nodaļums. Tirgotāju mantība.

§ 14.

Tirdzniecības uzņēmums.

Pisko, Das kaufmännische Unternehmen, Ehrenberga „Handluch“ 2. sēj. 20—37. §§; J. Gierke, l. c. 14. un sek. §§; Müllers-Erzbachs, l. c. 1. sēj. 18—20. nodaļ.; Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 13—16. §§; Grimms, žurnālā „Вестник гражданского права 1915. g. № 3).

I. Tirgotāja vai tirdzniecības uzņēmums, tirdzn. veikals objektīvā nozīmē (das kaufmännische Unternehmen, Betrieb. Handelsge-

schäft, Geschäft eines Kaufmannes, торговое предприятие, fonds de commerce, mercantile property — pretēji tirdznieciskam darijūman, acte de commerce, торговая сделка, mercantile contract, Handelsrechtsgeschäft kā Handelsgeschäft subjektīvā nozīmē) ir mantu (priekšmetu), tiesību un faktisko attiecību kopība, (priv. lik. 540. p.), kurai ir materiala vērtība un kuŗa pieder pie tirdzniecības aroda, ietverot arī veikala (tirgotavas) parādus (Geschäftsschulden): sk. augšā 1. §. II. 2.; zemāk 15. § III. beigās. —

II. Tirdzn. uzņēmumā ieiet 1) a k t i v i: a) priekšmeti, ar kuriem tirgojas tirgotājs (preces, vērtspapīri), vai kuŗus tirgotājs šai nolūkā lieto, vai patērē (iekārta, nams, nauda, veikala grāmatas); b) tiesības, vai nu lietiskas tiesības, veikalprasības, immaterialās mantiskās (piem., patentu) tiesības, individualas (personības) tiesības (firmas, preču nozīmju tiesības); c) faktiskas attiecības, šanses, izredzes, personīgi labumi bez tiesiskas formas (Rechtslagen), goodwill, t. i. uzņēmuma klientūra, reputācija, organizācija, iepirkšanas un iegādājumu avoti (Bezugsquellen), veikalu noslēpumi (Sodu lik. 543., 545. pp.). Domājams gan uzņēmums bez tirgotāja firmas un bez tirdzn. vai veikala mantības, bet nekad ne bez šansēm. 2) p a s i v i, kuŗi izceļas tirdzniecībā. Parasti iziet no šī tipiskā tirdzn. uzņēmuma jēdziena. Jaunākie rakstnieki (Pisko, Müllers-Erzbachs) turpretīm iziet no uzņēmuma kā kādas garīgās organizācijas, pie kam mantas (priekšmeti) un tiesības izrādoties tikai par šādas „garīgas organizācijas“ sastāvdaļām vai piederumiem.

III. Tirdzn. uzņēmums ir īpaša vienība („ein einheitliches Ganzes“), mantisku vērtību kopība, kuŗas ir apvienotas, lai panāktu peļņu tirdzniecības apgrozījumā (priv. lik. 540. p.). Tipiskais tirdzn. uzņēmums ir atsevišķu mantu komplekss, kas faktiski un juridiski zināmā mērā atdalīts no tirgotāja privātās mantības, t. i. kāda objektīva vienība, bet nekad ne tiesību subjekts. Varētu runāt tikai par ar tirdzn. uzņēmumu saistītām tiesībām nu pienākumiem, kā ar ilgstošu stāvokli. Tirgotājs pat var — no grāmatvešanas viedokļa — būt itkā par sava tirdzn. uzņēmuma kreditoru (proti attiecībā uz viņa šai uzņēmumā ieguldītiem kapitaliem), debetējot uzņēmuma kapitalkontu savai privatmantībai par labu (sal. Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1613. Nr. 216. lp.). Tipiskā tirdzn. uzņēmuma atšķirība no tirgotāja privātās mantības nav izvesta tik tālu, ka tirdzn. uzņēmums noderētu viņa kreditoriem par vienīgu apmierinājuma objektu. Vienpersonīgs tirgotājs (Einzelkaufmann) var krist konkursā tikai ar visu savu mantību. Tirdzn. uzņēmumu, kā tiesību objektu, var atsevišķi atsavināt (sk. zemāk 15 §), iznomāt, nodot uzufruktam (sk. Dalalande, L'usufruit d'un fonds de commerce, 1922. g.), vai iekilāt (sk. Franču 1909. g. 17. marta „Loi à la vente et au nantissement des fonds de commerce“ sk. zemāk 90 § I.). Tomēr uzņēmuma atšķirība no tirgotāja privātās mantības izteicas iekš tam, ka tirgotājs vada uzņēmumu zem firmas, t. i. zem sava īpaša vārda, (kuŗš var arī nesakrist ar viņa pilsonisko vārdu), un var pie-

ņemt sevišķu preču nozīmi par katru atsevišķu uzņēmumu (Warenzeichen, sk. zemāk 20 §); grāmatvešanas pienākums attiecas tikai un taisni uz viņa tirdzn. uzņēmumu; tirdzn. uzņēmumam ir savs sevišķs vietējs centrs, apmešanās vieta, (Handelsniederlassung, Sitz, mitekļis, sēdekļis), kas var arī nesegties ar tirgotāja personīgo dzīves vietu, un nodibina vietējo tiesas kompetenci (Civ. proc. lik. 1805. p. piel. 3. p.) un saistību izpildīšanas vietu (sk. zemāk 91. §).

Jaunākā laikā tika aizkustināts jautājums, pielaist vienpersonīgam tirgotājam piederošu (nesabiedrisku) uzņēmumu ar aprobežotu atbildību („Einmanngesellschaft“; Lehmann, l. c. 78. lp. 2. piez.; Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1613. Nr., 216. l. p.). Šis instituts (Einmanngesellschaft) pat atrada juridisku reglamentāciju Lichtensteinas kņazistes 1925. g. 5. novembra likumā. Likums atzīst vienpersonīgu uzņēmumu ar aprobežotu atbildību (Einzelunternehmung mit beschränkter Haftung). Bez tā, šis likums paredz, ka katra atsevišķa jurid. vai fiziska persona var — akciju sabiedrības, resp. citas korporācijas veidā, — kā vienīgais biedrs, nodibināt kādu „Einmannverbandsperson“ (Einmanngesellschaft, Einmannunternehmung, Einpersonengesellschaft) vai arī uzturēt pastāvošu korporāciju, kuŗas biedru skaits samazinās līdz vienam biedrim (sk. Bock, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht, 89. sēj. 218. sek. l.p.).

IV. Tirgotājiem var būt dažādi patstāvīgi tirdzn. uzņēmumi (piem. konditoreja un mebeļu veikals). Bet viena pašā uzņēmuma (торговое предприятие) robežās ir domājamas arī dažādas ietaises, iestādes, (торговое заведение) t. i. 1) centralā iestāde un 2) dažādas blakus iestādes, un proti a) palīgu vietas, piem. noliktavas, pārdošanas telpas (vietas), fabrikas, izmaksājamas vietas (Verkaufstellen, Zahlstellen); viņas saistītas ar centru un bez viņa pastāvēt nevar. b) nodaļas (filiales, komanditas, Zweigniederlassung — pretēji Hauptniederlassung). Nodaļas pazīme ir tā, ka viņa nodarbojas nevis ar vienkāršiem palīgu darījumiem (kā to darītu palīgu vietas, t. i. ne tik vien pagatavojot, izpildot galvenos darījumus), bet slēdz tāpat galvenos pamatdarījumus; nodaļai prasāma zināma patstāvība; viņas pārzinis ārēji uzstājas patstāvīgi; jābūt atsevišķai tirdzniecības mantībai un organismam; tāpēc nodaļa skaitās par atsevišķu tirdzn. uzņēmumu, kaut gan atsevišķa grāmatvešana nodaļām vairs nav paredzēta (1924. g. 20. decembra noteik. par tirdzn. rūpn. nod. 120. p. Lik. krāj. 193. Nr); nodaļa nodibina savu sevišķu piekritību tiesai; pielaižama arī sevišķa filialprokura (zemāk 34 §).

Ja vienkāršās pārdošanas vietas pārzinis (komijs) slēdz darījumu, kas iet pāri par šīs pārdošanas vietas kompetenci (piem. pie pārdošanas vairumā), tad tāds darījums centralam uzņēmumam nav saistošs, jo šādas pārdošanas vietas pārzīņa (komija) pilnvara skaitās par izdotu un par pietiekošu tikai pārdošanai mazumā (Kr. Sen. 4. dep. 1901. g. 25. oktobra lēmums zem Nr 1794., Jegorova lietā; Dobrovoļski, l. c. 2. izd. 2. sēj. 19. Nr.). Ar centralā tirdzn. uzņēmuma pārdošanu arī filiale skaitās par pārdotu. Pēc 1924. g.

20. dec. lik. par tirdzn.-rūpn. nodokli, par atsevišķu tirdzniecības uzņēmumu uzskatāms patstāvīgi vienā vietā atrodošas vai pārvietojamās slēgtās vai vaļējās „telpas, (sic!) vai viņu daļas, vai vairākas savā starpā tieši savienotas „telpas“, kurās tirgojas ar dažāda veida precēm, vai nodarbojas citādi ar viena veida tirdzniecības operācijām, resp. ja netur sevišķas veikala telpas, katra atsevišķa veida operācijas, vienalga, kur tādas ved (36., 44. p. p.).

Katram uzņēmumam vai noliktavai jābūt ārpusē redzamā vietā uzņēmuma veida apzīmējumam un īpašnieka vārdam izkārtnes veidā, jeb arī uzrakstam uz skatu loga vai ieejas durvīm. Tirdzniecības vai rūpniecības zīme tāpat izkaņama veikala iekšpusē redzamā vietā (63. p.). Par tirdzniecības vai rūpniecības zīmes neizkāŗšanu veikalā redzamā vietā vai par tās neuzrādīšanu pie kontroles vainīgiem uzliek naudas sodu līdz 50 latiem; tādu pašu sodu uzliek, ja uzņēmumam vai noliktavai nav izkārtnes vai uzraksta ar uzņēmuma veida un īpašnieka vārda apzīmējumu.

V. No tirdzn. uzņēmuma (торговое предприятие) un tirdzn. iestādēm (торговое заведение) jāatšķir tirgotavu telpas, (торговое помещение), ko neievēro lik. 36. pantā pievestā legaldefinīcija par uzņēmumu.

§ 15.

Tirdzniecības uzņēmuma pāreja.

Grimms, žurnālā „Вестник гражданского права“ 1915. g. Nr. Nr. 1, 3, 6; Pisko, Ehrenberga „Handbuch“ 2. sēj. 32—35. §§; Domcke, žurnālā „Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht“ 86. sēj. 1/2. burtn. (1922.), 98. sek. I. pp.; Müllers-Erzbachs, I. c. I sēj. 19. nodal.

I. Tirdzniecības uzņēmums kā tiesību objekts var pāriet nevien universalsukcesijas ceļā, bet kā darījuma priekšmets, var arī ar singularsukcesiju, līguma ceļā, pāriet no viena tirgotāja uz otru. Pārēju līguma ceļā sevišķi nokārto Kr. 1916. g. 3. jūlija likums (Kr. lik. krāj. Nr. 194.), ar 1916. g. 3. aug. instrukciju (žurnālā „Вестник права“ 1916. g. Nr. 44.) un ar Latvijas 1925. g. 22. maija likuma papildinājumu (Tirdzn. proc. lik. 607.^{3—4} p. p. Lik. krāj. 1925. g. 99. Nr.). 1916. g. 3. jūlija likuma nolūks bijis: 1) nodrošināt uzņēmuma uzturēšanu un turpināšanu, 2) aizsargāt kreditoru intereses. Sevišķi Krievijā kreditoru interešu ievērošana — līdz minētam likumam — nebija iespējama: ieguvējs nopirka tikai uzņēmuma aktīvus vien bez pasīviem un, ja pārdevējs izrādījās par maksātnespējīgu, kreditori palika bez apmierinājuma. Mūsu zemē kreditoru intereses jau bija aizsargātas ar actio Pauliana (Priv. lik. 2922., 3214. p. p.) un, konkursā, pēc Civ. proc. lik. 1899. p. piel. 7—12. p. p., un ar to, ka pēc mūsu tiesu prakses ieguvējs katrā ziņā atbildēja par uzņēmuma parādiem, ja uz viņu pārgājusi firma un ja viņš apkārtrakstā paziņojis tirgotājiem par uzņēmuma pāreju (Cvingmaņa spried. krāj. I. sēj. 103. Nr.; 2. sēj. 260.; 4. sēj. 633. Nr.; vispār sk. Grimm, žurn. „Вестн. гражд. права“ 1915. g. 6. Nr., 71. l. p.).

Arī dogmatiski nodibināja ieguvēja atbildību par uzņēmuma parādiem ar to, ka uzņēmums esot vienāds, no aktīviem un pasīviem sastāvošs mantības komplekss; tāpēc uz to, kas iegūvis aktīvus, ipso jure pārejot arī pasīvi; tirdzn. uzņēmuma aktīvs noderot kreditoru apmierināšanai, kāpēc pēc taisnības principa ieguvējam esot jāuzņemas arī parādi; ieguvēja atbildība par parādiem izrietot no tā, ka tas turpinot uzņēmumu zem tas pašas firmas (tā arī HGB 22., 25. §§), jo šādā turpināšanā esot ieraugāms ieguvēja konkludents darbs; pie tam neesot prasāms, lai ieguvējs savu pienākumu — atbildēt par parādiem — izteiktu atsevišķi katram kreditoram; izlietojot pārņemto, no viņa pilsoniskā uzvārda atšķirto firmu, ieguvējam esot jācieš arī ar to saistītās nelabvēlīgās sekas; ieguvēja atbildība izrietot no viņa publiski paziņotās gribas uzņemties pasīvus. Bet no šī pēdējā viedokļa, parādu pārejas juridiskais pamats būtu nevis uzņēmuma iegūšana kā tāda, bet taisni tikai šī atsevišķa gribas izteikšana.

II. 1916. g. likums noteic sekošo uzņēmuma pārejas kārtību (sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1924. g. Nr. 156). Līgums jāslēdz rakstiski pie notara, ierakstot to pilnā sastāvā aktu grāmatā; atsavinātājam pēc tam jāstāda parādu saraksts, zem kuŗa jābūt abu kontrahentu parakstiem. Šaubu gadījumā visi tirgotāja parādi uzskatāmi par uzņēmumu apgrūtinājošiem parādiem (jo konkrētā gadījumā grūti atšķirt privatus no uzņēmuma parādiem). Notaram jāpaziņo kreditoriem (3 dienu laikā) par līguma noslēgšanu, jāizsludina „Valdības Vēstnesī” un jāpaziņo vietējai biržas komitejai.

III. Ieguvējs atbild par visiem parādiem, kas ievietoti sarakstā, un vispār par parādiem, par kuŗiem ieguvējam citādi bija zināms. Ieguvējs atbild solidari ar atsavinātāju. Atsavinātājs atbild par sarakstā ievietotiem parādiem 5 gadus no līguma laika; šāds laiks nav apturams un ir pārtraucams tikai ar prasības celšanu. Kas iegūst uzņēmumu no sava laulātā, viņa un saviem ascendentiem vai descendentiem, brāļiem vai māsām, atbild vispārējā noilguma laikā solidari ar atsavinātāju, neatkarīgi no mala fidēs un no parāda ievietošanas sarakstā; pie tam arī atsavinātājs atbild vispārējā noilguma laikā. Ja noteikumi nav ievēroti, tad ieguvējs atbild par visiem parādiem solidari ar atsavinātāju un pēdējais atbild vispārējā noilguma laikā. Tādā kārtā atsavinātāja un ieguvēja, atbildības ziņā, likuma ievērošanas sekas (lik. 8. p.) u likuma neievērošanas sekas (13. p.) nesakrīt. Likuma ievērošanas gadījumā, ieguvējs neatbild par sarakstā neuzņemtiem parādiem, ja vien tie viņam nebija zināmi, un atsavinātājs savukārt atbild par uzdotiem parādiem ne ilgāk kā 5 gadu laikā (10. p.). Turpretim likuma neievērošanas gadījumā, ieguvējs katrā ziņā atbild par parādiem solidari ar atsavinātāju (arī ja ieguvējs par tādiem nezinātu) un atsavinātājs par parādiem atbild vispārējā noilguma laikā (13. p.). Vispār jāatzīmē, ka tirdzn. uzņēmuma pāreja nenodibina universalsukcesiju, jo tirdzn. uzņēmums ir un paliek tikai atsevišķu mantu komplekss (Priv. lik.

540. p.), un tas nav identisks ar mantību kā tādu, kā visumu (Priv. lik. 541. p.; sk. arī Staubs-Strantzs, koment. W. O. 2. p. 5. piez.; zemāk 73. § II.).

IV. Ja vienpersonīga tirgotāja uzņēmums „pārvēršas“ (?) par atklātu vai komanditsabiedrību, vai vienpersonīga tirgotāja uzņēmums un atklāta vai komanditsabiedrība „pārvēršas“ (?) par akciju vai paju sabiedrību, tad jaunradītā sabiedrība atbild par visiem tā uzņēmuma parādiem, no kuŗa tā bija cēlusies; tā tad likumā uz pārejas gadījumu paredzētie formālie noteikumi nav jāievēro (lik. 11. p.).

V. Kredītoram katrā ziņā vispār paliek tiesība, atspēkot (ar actio Pauliana) pāreju, kuŗa notikusi in fraudem creditorum. Civ. proc. lik. 1899. p. pielik. 7—10, 12. p. p. atvietoti uz 1916. g. 3. jūlija likuma pamata, ar „Noteikumiem par darījumu atspēkošanu, kuŗi noslēgti kredītoriem par ļaunu“ (Kr. civ. lik. 1529. p. piez. pielikumam) un ar 1916. g. 3. jūlija lik. X. nod. 2. pkt., kas ievēdis jauno Civ. proc. lik. 1899 p. pielik. 7¹, 7² p. p. (sk. Bukovskis, Уст. рѣ. суд. 1925. g. izd. 507 l. p.). Latgalē, kur Civ. proc. lik. 1899. g. pielik. nebija un nav spēkā, jārikojas pēc nupat pievestā Kr. civ. lik. 1529. p. piez. pielik.

VI. Pievestais 1916. g. 3. jūlija likums neattiecas uz tirdzn. un rūpniecības uzņēmumiem, kuŗi pieder a) akciju sabiedrībām un biedrībām, kuŗas darbojas uz sevišķu statutu pamata, t. i. uz kapitaliskām sabiedrībām, kuŗām ir juridiskas personas raksturs. Šis noteikums izskaidrojams ar to, ka līdz ar šādu uzņēmumu atsavināšanu minētās organizācijas zaudē savu mantību visumā, tā tad pāriet uz ieguvēju jau universalsukcesijas ceļā; pēdējā savukārt ipso jure nodibina ieguvēja atbildību par mantību apgrūtināšiem parādiem (sal. BGB 419. §); b) uz pašvaldības iestādēm; c) uz banku iestādēm (lik. 16. p.).

VII. No tiesiskās politikas viedokļa nav ieteicams tik tālu ierobežot tirdzn. uzņēmuma pāreju, kā to paredz 1916. g. 3. jūlija likums, jo ar to ciestu uzņēmuma apmaiņas vērtība.

Ar pievestā likuma spēkā nākšanu zaudējuši savu nozīmi arī pavirši sastādītie un tirdzniecības tiesībām pretimrunājošie „Rīgas biržas ieradumu“ 181. sek. p. p. (pēc Rīgas biržas sabiedrības pilnsapulces 1913. g. 13. maija lēmuma; sk. „Rigaer Handelsarchiv“ 1913. g. 295. sek. lpp.). Pievestā 1916. g. 3. jūlija likuma kriminaltiesiskie noteikumi par šī likuma pārkāpšanu savukārt atvietoti ar 1924. g. 22. maija likuma 607. ^{3—4} p. p. (Lik. krāj. 99. Nr.; sk. Stegmanns, žurn. Tiesl. Min. Vēstn. 1926. g. 1. Nr. 27. sek. lpp.). Bet ievērojot to, ka ar likumu jauniestie bijušā (1885. g.) Sodu lik. (Уложение о наказаниях) 1700^{1—4} p. p. nav iegājuši 1903. g. Sodu likumā, kuŗš ar 1918. g. 6. decembra (lik. krāj. 10. nr.) tika ievests Latvijā, ceļas jautājums, vai pievestie 1700.^{1—4} p. p. patiesi bija spēkā Latvijā. Šis jautājums izšķirams apstipriņoši, jo ja 1916. g. 3. jūlija likums ir spēkā Latvijā, tad tas stāties spēkā visumā, t. i. ieslēdzot

viņā paredzētās kriminaltiesiskās normas, neatkarīgi no tā, vai vispār un kurā vietā sevišķi tās kodifikācijas kārtībā inkorporētas.

VIII. Pēc vācu HGB (25. §) parādu pāreja uz tirdzn. uzņēmuma ieguvēju ir prezumējama un šo prezumpciju var izslēgt, atzīmējot par to tirdzn. reģistri; (piemērs pie Hoeniger-Cahn, l. c. 3. l. p. 5. rubr. Nr. 4). Francijā spēkā 1909. g. 17. marta likums „Loi relative à la vente et au nantissement (ieķīlāšana) des fonds de commerce“, ar 1913. g. 31. jūlija papildinājumu; Polijā ievests līdzīgs likums 1919. g.

IX. Par tirdzn.-rūpn. iestāžu mobilizāciju (un rekvizīciju) sk. 1925. g. 11. augusta noteikumus (Lik. krāj. 152. Nr.).

Firma.

§ 16.

1. Jēdziens un veidi.

Pisko, Ehrenberga „Handbuch'a“ 2. sēj. §§ 38—58. (1918.); Müllers-Erbachs, l. c. 1. sēj. 21. nodal.; O. Zwingmans, Das Recht der Firma, Balt. Monatsschrift 1907. g. 1. burtn.; Rosenberg, фирма, 1914.; Daniłova, žurnālā Вестник гражданского права 1915. g. 6. Nr. 71. sek. lpp.; Seršenevičs, l. c. 1. sēj. 17. §; Maksimovs, Законы о товариществах (1908.) 107. sek. l. pp.; Loeber, Zeitschrift für osteuropäisches Recht, 1925. g. 3. Nr. Paskaidrojuma 2. d. 465. sek. lpp. pie kr. civ. nod. 1902. g. 3. grām. projektu 585. sek. lpp.

I. Terminu „firma“ lieto dažādās nozīmēs: kā tirgotāju tirdzniecisku vārdu, nosaukumu; kā uzņēmuma apzīmējumu (sk. zemāk 21. §) — pareizāki „Etablissementsname“; kā pašu uzņēmumu (tā piem. Civ. proc. lik. 288. p.), vai kā tirdzniecības firmas lietošanas subjektīvo tiesību. Firma, firme, nom social jeb maison sociale (sabiedrībām), nom commercial (vienpersonīga tirgotāja firmām) ceļas no latīņu vārda „firmare“ apstiprināt, (sc. aktu, dokumentu, to parakstot). Tā tas lietots jau viduslaikos tirdzniecības sabiedrībās, kamēr atsevišķi tirgotāji lietoja savu marku (zīmi vai savu pilsoņa uzvārdu, vēlāki arī savu atsevišķo firmu: signum mercatoris); tirgotājs sāka pastāvīgi parakstīties zem sevišķa apzīmējuma, nosaukuma, lai atšķirtos no citiem. Firma pieder pie „uzņēmēja pazīšanas pazīmēm“ (Unternehmer — Kennzeichen; sk. zemāk 20. §), ar kādām tirgotājs pie aroda vešanas atsevišķi apzīmē vai nu savu tirdzniecisko vārdu (firmu), vai savu uzņēmumu (Etablissementsname), vai savas preces (preču zīmes, zemāk 20 §). Uzņēmumu pazīmju aizsargāšanai pastāvošās normas aizstāv un aizsargā zināmas absolūtas subjektīvas tiesības. Viņas var raksturot vai nu kā individuēlas, personības tiesības (kā piem. vārda un bilžu tiesības, preču zīmes), vai kā immateriālu labumu tiesības (Immaterialgüterrechte, kā piem. autora, izgudrojumu, paraugu tiesības), un proti atkarībā no tā, kādām pazīmēm piešķir

izšķirošu nozīmi, t. i.: vai nu uzņēmuma aizsardzībai pret s a m a i n ī š a n u (Verwechslung) ar citiem uzņēmumiem, vai uzņēmumu aizsardzībai pret ļ a u n p r ā t ī g i e m t r a u c ē j u m i e m, i e r o b e ž o j u m i e m (autora, patentu tiesības). Īstenībā firma pieder pie individuēlām, personības tiesībām: no autora, patentu tiesībām firma atšķiras jau ar to, ka firmas aizsardzības juridiskais pamats nav „ražojoša darbība“, kurās materialā izmantošana nodrošināta autoram. Firmu (firmas tiesības) var iegūt tikai līdz ar uzņēmumu. Kā to nodibinājusi arī Kr. Senāta prakse, firmas tiesība var būt par līguma priekšmetu un uz šī pamata firmas tiesības var pāriet īpašumā. Pielaižama ir arī firmas tiesību nodošana tikai lietošanai, piem. iznomājot uzņēmumu, līdz ar tiesību lietot uzņēmuma īpašnieka firmu (Dobrovoļskis, l. c. 46. lpp. 3.—4. §§). Firmas tiesība gan pirmā kārtā ir mantiska tiesība („имущественное право“), bet viņai līdz ar to piemīt arī personīgs moments, (piem. kad firma pastāv no kāda uzvārda). Tāpēc īstam uzvārda nesējam nevar noliegt tiesību prasīt sava (ģimenes) uzvārda aizsardzību pret personu, kurā, izlietojot minēto firmu, savā darbībā kompromitē prasītāja (ģimenes) uzvārdu. (sk. Dobrovoļskis, l. c. 47. l. p. 10 §) .

II. Par firmas juridisko būtību teorijā izteikti divi uzskati: pēc viena — firma esot t i r g o t ā j a vārds, bet pēc otrā — u z ņ ě m u m a nosaukums (apzīmējums).

1. Pēc idejas un savas vēsturiskās attīstības firma īsti uzskatāma par tirgotāja tirdzniecisko vārdu (Handelsname). Šai ziņā visnoteiktāki izteicies HGB 17. §, kurš dod firmas materialo definīciju un līdz ar to nosaka arī firmas nozīmi procesā: „Die Firma eines Kaufmannes ist der Name, unter dem er im Handel seine Geschäfte betreibt und die Unterschrift abgibt“; sk. arī Šveic. obl. tiesīb. 807. p. — No šī viedokļa firma ir tirgotāja tirdznieciskais vārds (Handelsname). Ar darījumiem, ko viņš slēdz zem savas firmas, viņš iegūst tiesības un tiek saistīts. Neskaidri izteicas Rīgas biržas ieradumi: „die Firma ist dem Kaufmann für ein Unternehmen zugesichert“ (181. §) „gehört dem Kaufmann“ (184. §). Firma ir tikai tirgotāja tirdznieciskais vārds: firma nerada atsevišķu tiesību subjektu blakus tirgotājam (Kr. civ. lik. 1899. g. projekta 3. grām. paskaidrojumu 3. sēj. pie 585. p.). — Firmas nesējs ir uzņēmuma īpašnieks. Firma nav uzņēmuma „organs“, kā maldīgi izteicies bij. Rīgas maģistrata spriedums (Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 888. Nr. 379. sek. lpp., sk. zemāk 40. §); pareizu viedokli ieņēma maģistrata mazākuma atsevišķās domas (tai pašā lietā, turpat).

2. Par to, ka firma esot u z ņ ě m u m a apzīmējums (nosaukums), izteicies Šeršeņevičs, Rozenbergs, Neserovs, Fedorovs un Kr. Sen. 4. dep. (sk. Vormsa „Архив судебн. практики и законодательства, 4. izdev. 1914. g. Nr. 2., arī Dobrovoļskis, l. c. 46. lpp. 1. §).; arī agrākā vācu teorija (Momsens, Endemans), pēc kuras firma, kā vispār uzņēmums, pat esot juridiska persona. Šai ziņā Šeršeņevičs aizrāda uz rūpniecības nolik. (Устав о промышленности)

139. p.: „preču nozīmes tiesības īpašnieks var cedēt tikai līdz ar uzņēmumu, un tikai tad, ja uzņēmums patur iepriekšējo nosaukumu“. Bet šai vietā netiek runāts par firmu (tikai par „Etablissementsname“) un par uzņēmuma īpašnieku; 139. p. domā nokārtot noteikumus nevis par firmām, bet vienīgi par preču nozīmēm un par uzņēmumu runā tikai garāmejojot. No tā, ka firmu var atsavināt (lai gan tikai līdz ar uzņēmumu: cf. arī HGB 23. §) Šeršeņevičs slēdz, ka tā tad firma varot būt tikai uzņēmuma apzīmējums, jo citādi, t. i. ja firma būtu tirgotāja nosaukums, vārds (Handlungsname), firma būtu uzskatāma par neatsavināmu. Bet tas ir pārpratums: atsavināt firmu nozīmē tikai atsavināt „tiesību uz firmas vešanu, izlietošanu“; uzņēmuma atsavinātājs var šo tiesību vai nu cedēt ieguvējam, vai nē; pēdējā gadījumā uzņēmuma ieguvējam firmas vešanas tiesības nav. Tā tad būtu taisni otrādi jāsaprot, ka, ja firma būtu uzņēmuma apzīmējums, tad pie uzņēmuma atsavināšanas firmai katrā ziņā būtu jāpāriet uz ieguvēju, kamēr patiesībā uzņēmuma ieguvējs iegūst firmas tiesību tikai tad, ja viņam tā ir piešķirta (O. Cvingmans, l. c. 90. lp.). Tā tad īstenībā rūpn. nolik. 139. p. runā nevis par firmu (kā 128., 129. p. p.), bet par uzņēmuma apzīmējumu („Etablissementsname“). Arī Civ. proc. lik. 288. pantam, uz kura pievestie rakstnieki pat neatsaucas, nav nozīmes, jo tas tikai konkrētā jēdzienā „firma“ un lieto to vienkārši paša uzņēmuma vietā, bet ne kā uzņēmuma apzīmējumu.

Minēto rakstnieku uzskats nav savienojams arī ar Kr. civ. lik. (1914. g. izd.) 671.¹ p., rūpniec. nolik. 128., 129. p. p., veksellik. 3 p. 5. pkt., čeku lik. 2. p. 4. pkt. un attiecībā uz personālām vai kapitālistiskām sabiedrībām arī ar Kr. tirdzn. tiesību nolik. 59., 62. p. p., Kr. civ. lik. 2148. p., 2191. p. 2. pkt., 1922. g. 29. nov. noteikumu par ārzemju akc. sab. operācijām 2. p. „a“ pkt. (Vald. Vēstn. 271. Nr.), ar noteik. par kooperatīviem 8. p., un 1916. g. 3. jūlija lik. par uzņēmumu pāreju 3. p. (Kr. lik. krāj. 194. nr.). Arī krievu 1883. g. projekts par tirdzn. reģistru (sk. zemāk 19. §) pēc atreferējuma „Rigaer Handelsarchiv“ (1883. g. 264. lp.), firma ir „der Name, unter welchem der Kaufmann im Handel seine Geschäfte betreibt“.

3. Par to, ka firma ir tirgotāja tirdznieciskais vārds („Nahrungsname“), bet ne uzņēmuma apzīmējums, izteicas arī Senats (civ. kas. dep. spried. 1920. g. Nr. 481.) un Rīgas pirmsreformas tiesu prakse: sk. Cvingmaņa spr. krāj. 1. sēj. 167. Nr., 8. sēj. 1603., 1613. Nr. Nr. Tikai vienā spriedumā Rīgas maģistr. locekļi — tirgotāji izteikušies pretējā nozīmē, pie kam locekļi — juristi palikuši pie atsevišķām domām (5. sēj. 888. Nr., sk. zemāk 40. § 1.). Pie pievēstā uzskata pieturas Daņilova, l. c. un O. Cvingmans, l. c. (tuvāki Loebers, l. c.).

III. Firmas tiesības piešķiramas tikai tirgotājiem, bet ne amatniekiem (sk. augšā, 12. § beigās). Apzīmējot firmu nedrīkst ievest publiku maldīšanā, piem. vienpersonīgs tirgotājs (Einzelkaufmann), vienpersonīga firma nedrīkst savai firmai pievienot (papildinājuma veidā, Firmenzusatz) aizrādījumu uz sabiedrību (& Co. kolektīva

firma), vai uz neattiecīgu uzņēmumu nozari (aptieku — drogerijas vietā vai apmēru (firmas skaidrība sk. zemāk 17. § 1. 8.). Personālām tirdzniecības sabiedrībām jāaizrāda uz savu sabiedrības pazīmi (Kr. tirdzn. nolik. 62., 7. p. p.), akciju sabiedrībām jālieto kā firma savs nosaukums (Kr. civ. lik. 2198. p., 2191 p. 2. pkt.). Šai ziņā izšķir personīgas firmas un lietišķas firmas (Personenfirma und Sachfirma). Franču likumi (Code de commerce) formali atzīst tikai kolektīvu firmu (bet nevis atsevišķa tirgotāja firmu, sk. zemāk 17. §, 1., 2.), t. i. piešķir firmu tikai sabiedrībām: Code de commerce a. 21: „les noms des assosciés peuvent seuls faire partie de la raison sociale“ (sk. arī a. 22). Krievu likumi, kuŗi šai ziņā seko franču likumiem, iziet vēl tagad no sabiedriskās firmas, kādēļ krievu noteikumi par firmām pirmā kārtā attiecināmi uz sabiedrībām un tikai analogijas ceļā tie piemērojami arī vienpersonīgiem tirgotājiem (Daņilova, l. c. 91., 92. lpp.).

IV. Jājautā, zem kādiem nosacījumiem firma ierakstāma zemes grāmatās. Sabiedrību (atklātu, komandit-) un sevišķi akciju sabiedrību firmas gan ierakstāmas zemes grāmatās, jo sabiedrība nevar citādi, kā zem firmas, uzstāties ārēji, pilnīgi neatkarīgi no tā, vai konkrētā sabiedrība uzskatāma par jurid. personu, vai nē. Bet šis princips nav attiecināms uz vienpersonīga tirgotāja firmu. Firma nav uzņēmuma apzīmējums, un uzņēmums nav jurid. persona. Nevar firmu kā tādu ierakstīt par nekustamas mantas īpašnieku, ja no firmas nav redzams, ka tās nesēja būtu sabiedrība. Vienpersonīgu tirgotāju nevar ievest zemes grāmatās zem firmas. Ja tas būtu pielaižams, tad ar uzņēmuma pāreju uz kādu citu vienpersonīgu tirgotāju nekādas pārmaiņas zemes grāmatās nenotiktu, pretēji vispārējiem noteikumiem, pēc kuŗiem nekustamās mantas (imobīļa) pāreja un pārejas akts uz citām personām atzīmējami zemes grāmatās. Tādēļ, ja uzņēmumu ved vienpersonīgs tirgotājs un ja pie uzņēmuma pieder imobīls, par viņa īpašnieku zemes grāmatās jāievēd (notar. nolik. 321. p. 1. pkt. „a“) nevis viņa firma kā tāda, bet gan pats tirgotājs (sk. Staubs, koment. pie HGB 17. § 9—10 piez.; Sen. civ. kas. dep. spried. 1925. g. Nr. 160). Koroborācijas prakse tomēr pieturas pie pretējā uzskata (sk. Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1895. g. Nr. 61.).

§ 17.

2. Firmu izlietošanas tiesības.

Firmu iegūt var originārā vai derivatīvā ceļā; originārā ceļā — pieņemot firmu pašā sākumā pie tirdzniecības uzņēmuma nodibināšanas; derivatīvā ceļā — pārņemot firmu no kāda priekšgājēja, pie uzņēmuma iegūšanas ar līgumu vai mantošanu. Firma nodibina divējādas tiesības: a) vest (lietot) firmu kā īpašu tirdzniecisku vārdu un b) aizliegt citiem nelikumīgu firmas lietošanu.

Tirgotājam tiesība savu firmu lietot pie sava tirdzniecības aroda

vešanas (bet ne ārpus viņa, savā privātā dzīvē, piem. noīrējot privātu dzīvokli), kā arī procesā, ceļot prasības un par tādām atbildot (Cvingmaņa spr. krāj. 1. sēj. 167. Nr., 353. lp.). Ceļot prasību pret vienpersonīgu tirgotāju vai pret personālu tirdzniecības sabiedrību prasības rakstā noteic nevien firmu, bet bez tā arī firmas nesēja pilsonisko uzvārdu, lai panāktu spriedumu, kas būtu izpildāms arī pret firmas nesēju personīgi.

Firmas lietošanas tiesības apspriežamas pēc 3 principiem: 1) firmas īstenības principa (sk. HGB 18. §), 2) firmas vienādības principa, 3) firmas publicitātes principa.

I. Firmas īstenības (skaidrības) princips. Jautājums par to, cik tālu tirgotājam tiesība brīvi izvēlēties firmu, atkarājas no pozitīvās likumdošanas. Šai ziņā izšķir 3 sistēmas (O. Cvingmans, l. c. 92. sek. lpp.):

1) Brīvas izvēles princips (Anglijā) prasa vienīgi, ka firma nedotu iemeslu maldināšanai vai samainīšanai. Pēc angļu 1890. g. „Partnership act“ „persons, who have entered into partnership with one another, are for the purposes of this act called collectively firm, and the name, under which their business is carried on, is called the firm-name“ (4. p.). Tomēr firma pēc angļu likumiem nav atzīta par jurid. personas pazīmi, itkā nošķirot to no individiem, kuri sastāda sabiedrību: „the term is merely a convenient mode of describing the partners collectively“; biedri var rīkoties zem nosaukuma pēc brīvas izvēles. Tomēr arī Anglijā firmai ir izslēdzošs un skaidrības raksturs (sk. Smith, l. c. 1. sēj. 24. lp.); sabiedrībām ar aprobežotu atbildību jāpievieno vārds „limited“ (sk. zemāk 55. §); firmas ieguvējs var uzņēmumu turpināt arī norādot uz sukcesiju, ja vien viņš patiešām iegūvis firmas tiesību; pielaižams pat atsavināt firmu kā tādu, šķirti no paša uzņēmuma.

2) Absolutās īstenības princips. Šis princips pie firmas jaunnodibināšanas izvests Francijas Code de commerce, Itālijā, Šveices obligāciju tiesībās. Principā franču likums iziet tikai no sabiedriskās firmas, tomēr prakse faktiski atzīst arī atsevišķa tirgotāja firmu (nom commercial), t. i. „le nom sous lequel le commerçant exerce le commerce“: franču 1919. g. 18. marta likums par tirdzn. reģistrāciju, (sk. Lyon-Caën, l. c. 1. sēj. 829. sek. lpp.). Firmas īstenības principu minētās likumdošanas piemēro arī derivatīvai iegūšanai; sk. Šveices oblig. tiesīb. 866. p. 2. nodaļījumu: „Geht das Geschäft auf eine andere Person über, so haben die bisherigen Inhaber oder dessen Erben ebenso für die Löschung (der Firma) zu sorgen.“ Tā tad firmas absolutās īstenības princips līdz ar to nozīmē arī firmas neatsavināmības principu, jo savā iepriekšējā formā firma nekad pāriet nevar. Gan franču prakse pielaiž svešas firmas izlietošanu uz zināmu laiku un pat uz nenoteiktu laiku (itkā nomas ceļā), bet ar nosacījumu, ka firmas lietotājs blakus iepriekšējā firmas nesēja vārdam atzīmē arī paša vārdu, norādot uz sukcesiju. To pašu

atvieglinājumu (izņēmumu) franču prakse pielaiž arī pie firmas pārreizes mantošanas ceļā

3) Relatīvās (nosacītās) īstenības princips. Pie tā pieturas Rīgas pilsētas tirdzniecības nodaļas prakse, HGB. Kā mūsu prakse, tā arī HGB absolutās īstenības principu izved konzekventi tikai pie jaunas firmas nodibināšanas, (sk. arī Rīgas biržas ierad. 181. sek. §§. 1913. g. redakcijā un O. Cvingmans, l. c. 95. lp. pie 4. piez.; Cvingmaņa spriedumu krāj. 4. sēj. 632. Nr.), bet no īstenības principa atkāpjas pie firmas derivatīvās iegūšanas (universalās un specialās sukcesijas ceļā). Šais gadījumos HGB (22. §) pielaiž, ka uzņēmuma ieguvējs to ved arī zem pārdevēja firmas, ja vien pēdējais cedē viņam tiesību uz savas firmas vešanu. Ar šo HGB nāk pretīm tirdzn. dzīves prasībām; uzņēmums pārdzīvo atsevišķa tirgotāja mūžu un darbību. Nevar noliegt ciešus uzņēmuma sakarus ar firmu. Firma saistīta ar uzņēmuma reputāciju; publika piegriež vērību firmai, kādēļ ieguvējam un mantiniekiem vēlams izlietot vecu firmu. Uzņēmuma ieguvējs maksā ekvivalentu par uzņēmuma šansēm (sk. augšā 14. §), to starpā arī par firmu. Tādēļ pēc mūsu prakses un pēc HGB uzņēmuma ieguvējs, kuram atsavinātājs piešķir firmas tiesības, vai arī mantinieks, var turpināt iegūto uzņēmumu zem iepriekšējās firmas vai nu bez pārrozījumiem, vai ar aizrādījumu uz sukcesiju. Ja nu uzņēmuma ieguvējs turpinā to zem iepriekšējās firmas bez aizrādījuma uz sukcesiju, t. i. ne zem sava paša pilsoniskā vārda, firma patiesi vairs nav īsta, t. i. viņa nesaskan ar pēdējo. Bet tas ir pielaižams tikai tad, ja atsavinātājs patiesi atļāvis ieguvējam vest iepriekšējo firmu, ja uz ieguvēju pāriet arī pats uzņēmums (Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj. 632. Nr. b.), un ja ieguvējs patiesi turpina to pašu uzņēmumu, t. i. to pašu tirdzniecības nozari (O. Cvingmans, l. c. 96 lp.). Firmu kā pēc vācu HGB (23. §), tā arī pēc mūsu un krievu tiesu prakses (nepareizi Rīgas biržas ieradumu 181., 184. §§) var atsavināt tikai līdz ar uzņēmumu („Mondscheinfirmeren“: rūpn. nolik. 139. p., J. Gierke, l. c. 58. lp. IV., 1.; Domke: žurn. Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 86, sēj. (1923.g. 103. lp.). Pēc mūsu prakses iepriekšējo firmu turpināt var arī tad, ja tirgotājs pieņem savā uzņēmumā kādu biedri, vai ja jauns biedrs iestājas jau pastāvošā tirdzniecības sabiedrībā, vai no tās izstājas, pat tad, ja šai pēdējā gadījumā paliktu tikai viens pats uzņēmuma īpašnieks. Firmas īstenības princips līdz ar to noder firmas skaidrībai (firmas skaidrības princips), publikas interesēs, lai novērstu publikas maldināšanu, resp. firmas samainīšanu ar citām firmām.

Šo firmas skaidrības principu uzsver arī vācu HGB (18. §) un Šveices oblig. tiesības (868. p.), kā arī mūsu vietējā prakse (O. Cvingmans, l. c. 100 lp. pie 1. piez.); sk. arī mūsu 1919. g. 5. sept. likumu par kooperatīviem, 8. p.: „statutos jāatzīmē... sabiedrības firma, kurai jāatšķiras no citām Latvijā reģistrētām kooperatīvu sabiedrību firmām.“

II. Firmas vienādības princips. Tirgotājam nevien tiesība, bet arī pienākums vest firmu visās tirdzniecības lietās (Staub, pie HGB 17. § 8. piez.) vienā pašā noteiktā formā, negrozot to, pat ja viņam bez pamatuņēmuma (Hauptniederlassung) vēl būtu nodaļas. Tikai tad, ja tirgotājam vairāki patstāvīgi, atšķirti uzņēmumi, viņš var tos vest zem dažādām firmām. Ja piem. kādam A. pieder mēbeļu magazīna zem firmas „A. mēbeļu magazīna” un viņš iegūst no kādas atklātas tirdzn. sabiedrības tepiku fabriku zem firmas „B. tepiku fabrika”, tad viņš var brīvi turpināt abus uzņēmumus zem atsevišķām firmām.

III. Firmas publicitātes princips prasa firmas ieviešanu firmu resp. tirdzniecības reģistri (sk. zemāk 18., 19. §§), kas konsekvēnti izvests galvenā kārtā Vācijā, Ungārijā, Šveicē un (no 1919 g.) arī Francijā, kā attiecībā uz tirdzn. sabiedrību, tā arī uz vienpersonīgu tirgotāju firmām. Uz tā paša publicitātes principa pamata veikala izkārtne obligatoriski jāuzrāda arī firma (augšā 14. §); (sk. arī vācu rūpn. nolikumu: Reichsgewerbeordnung § 15-a). Krievijai, firmu — resp. tirdzniecības reģistrācija, tehniskā nozīmē, bija pilnīgi sveša, un tika piemērota tikai atklātām, komandit- un kooperatīvām sabiedrībām, kā arī akciju sabiedrībām. Krievu 1883. un 1914 g. projekti netika izvesti dzīvē. Padomju Krievijā gan 1918 g. 27. jūlijā tika ieviesta sabiedrību reģistrācija, bet vienīgi ar fiskāliem nolūkiem. Latvijā jau krievu laikā uz ieradumu tiesību pamata pastāvēja un tagad pastāv nevien tirdzn. sabiedrību un akciju sabiedrību firmu, bet arī vienpersonīgu tirgotāju firmu (tā tad gan ne pilnīga tirdzniecības) reģistrācija, kuŗu ved pilsētu pašvaldību tirdzn. nodaļas (O. Cvingmans, l. c. 99. lpp.: Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj. 632. Nr.: sk. zemāk 19. §).

§ 18.

3. Firmas aizsardzība.

I. Firmas aizsardzība pamatojas uz firmas izslēdzošo raksturu. Firmas izslēdzošais raksturs izvedams vienīgi sakarā ar firmu, resp. tirdzniecības reģistrāciju, kuŗa vien nodibina firmas publicitāti (sk. zemāk 19. §; augšā 17. § III.). Tikai firmas ieviešana reģistrācijā rada zināmas noteiktas sekas. Firmas izslēdzošais raksturs nodibina tiesību izslēdzoši lietot reģistrēto firmu uzņēmuma atrašanās vietā. Reģistrācijā ievesto firmu nedrīkst tai pašā vietā lietot un reģistrēt neviena cita persona, pat ja šai personai būtu tas pats pilsoniskais vārds un uzvārds, ar kādu iepriekšējais firmas nesējs apzīmējis savu ievesto firmu. Tirgotājam savai jaunai firmai jāpievieno atšķirīgs norādījums. Tā piem., ja firma „Antons Bērziņš” jau ieviesta reģistrācijā Rīgā, tad kāds cits Antons Bērziņš nedrīkst Rīgā vest firmu „Antons Bērziņš”, bet viņam jāpievieno firmai kāds sevišķs apzīmējums, piem. „mēbeļu magazīna”. Šis otrs vai kāds cits Antons Bēr-

ziņš tomēr varētu brīvi vest šo firmu bez sevišķas apzīmes Liepājā, ja vien tur nav reģistrēta līdzīga firma. Ja kas ved nereģistrētu firmu, kura nesaskan ar viņa pilsonisko vārdu un uzvārdu un kuŗu viņš attiecīgi ieguvis, tad tas nebauda aizsardzību pret trešām personām. Tādēļ ja kāds tirgotājs ved nereģistrētu firmu zem sava pilsoniskā vārda un uzvārda, piem. „Antons Bērziņš“, tad viņam ir tiesība aizliegt citam tirgotājam, piem. kādam Pēterim Ozoliņam, vest nereģistrētu firmu „Antons Bērziņš“. No otras puses, īstajam „Antonam Bērziņam“, kura firma nav reģistrēta, nebūtu tiesība celt prasību pret kādu citu tirgotāju, kam ir tas pats vārds un uzvārds „Antons Bērziņš“ un kas ved nereģistrētu firmu zem šī sava vārda un uzvārda „Antons Bērziņš“.

II. No firmas izslēdzošā rakstura tā tad izriet ar firmu saistītā firmas nesēja tiesība trešām personām aizliegt nelikumīgu firmas lietošanu. (Vācu 1909. g. 7. jūnija likums par piedauzīgu konkurenci; Šveices oblig. tiesību 87. p.). Arī tur, kur firmu, resp. tirdzniecības reģistrācijas nav vai tā nepilnīgi ieviesta, tiesību uz firmu atzīst teorija un prakse (sk. Dobrovoļskis, l. c. 46 lp. 6.—7. §§). Šai ziņā krievu Civ. proc. lik. 31. p. 2. pkt. noteic, ka Krievijā miertiesnešiem nepiekrīt „споры о торговых знаках и о праве на торговые фирмы“. Šis noteikums gan Latvijā nav spēkā (arī Latgalē nē), bet no šī pēdējā apstākļa izriet tikai tas, ka pie mums šādas prasības nav izņemtas no miertiesnešu kompetences, bet nevis tas, ka viņas nebūtu pie mums pielaižamas. Par to, ka šādas prasības jau sen atzītas arī pie mums, sk. Cvingmaņa spr. krāj. 3. sēj. Nr. 421.; 4. sēj. Nr. 631., 632.; Vormsa archivā, l. c. 1914. g. 4. izlaid. zem 3. Nr.; O. Cvingmans, l. c. 101 lp. pie 1. piez. Šī prasība pie mums, kur pastāv firmu relatīvās īstenības princips, piekrīt katram, kas pienēmis firmu, tai pievienojot savu pilsonisko vārdu un uzvārdu (pie oriģināras iegūšanas) vai kas firmu (firmas tiesību) ieguvis līdz ar pašu uzņēmumu (pie derivatīvas iegūšanas). Firmu tiesības, tāpat kā uzvārda tiesības, ir absolūtas, t. i. izlietojamas pret visiem, kuŗi pārkāpj, traucē, vispār nelikumīgi lieto prasītāja firmu, pat arī pret labticīgu lietotāju. Prasības priekšmets un mērķis ir aizliegt nelikumīgo lietošanu un dabūt atlīdzību par zaudējumiem (Civ. proc. lik. 185. (135¹), 706¹. p. p.), gan tikai no ļaunprātīga lietotāja. Prasītājam jāpierāda, vai ka viņa firma ir reģistrēta, vai ka prasītājs firmu faktiski lietojis, resp. likumīgi ieguvis, ka atbildētājs pārkāpis prasītāja firmas tiesību un ka lietotājam nav tiesības firmu lietot (O. Cvingmans, l. c. 107. lp.; Pisko, l. c. 312. sek. lpp.). Šādas prasības ceļamas arī pret nelikumīgi reģistrētas firmas nesēju, pie kam šai pēdējā gadījumā prasība vērsta uz reģistrētās firmas dzēšanu no reģistra.

III. Starptautiskā firmu aizsardzība pamatojas uz 1883. g. 20. martā noslēgto Parīzes konvenciju (revidētu 1900. un 1911. g.), pēc kuŗas (8. p.) „der Handelsname soll in allen Verbandsstaaten ohne Verpflichtung zur Eintragung geschützt werden, gleichviel ob er

den Teil einer Fabrik- oder Handelsmarke bildet, oder nicht“. Bet ārzemnieks nevar uz savas dzimtenes teritorialo tiesību pamata atņemt iekšzemes pilsonim firmas tiesību, kuŗu pēdējais iegūvis pēc savas iekšzemes tiesībām. (Bars, Ehrenberga „Handbuch“ā 1. sēj. 331. u. sek. lpp.).

§ 19.

Tirdzniecības reģistrācija.

Ehrenbergs savā „Handbuch“ā 1. sēj. 50—62. §§; Müllers-Erzbachs, 1. c. 1. sēj. 17. nodalij.; J. Gierke, 1. c. 12. §.

I. Firmas īstā nozīme un tās aizsardzība galīgi izvedama tikai sakarā ar reģistrāciju. Tirdzniecības reģistrācija ieviesta Vācijā (HGB 8—16 §§, 1898. g. 17. maijā likums par apsardzības kārtības lietām, Reichsgesetz betr. die Angelegenheiten der freiw. Gerichtsbarkeit), Austrijā, Ungarijā, Šveicē, Spānijā, Portugālē, Francijā (uz 1919. g. 18. marta likuma pamata: „loi tendant à la création d'un registre de commerce“ ar 1923. g. 5. jūnija un 1924. g. 17. marta pārgrozījumiem) un nepilnīgā veidā kā „firmu reģistrācijā“ pēc ieraduma tiesībām arī pie mums. Pēc vācu reģistrācijas sistēmas tirdzniecības reģistrs vispār apliecina datus, faktus, kuŗiem nozīme tirdzn. apgrozījumā. Atzīmes reģistrī — izsludināmas, Reģistra apskatīšana un izrakstu izsniegšana vispār pielaižama. Reģistrī ved tiesa (Amtsgericht) kā „Registergericht“. Atzīmes ierakstāmas uz pieteikumu (Anmeldung) pamata. Reģistrācija notiek analogiski zemes grāmatu ierakstiem. Kas jāieraksta, noteic materialais tirdzn. likums. (Paraugš pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 2—12 lpp.). Tirdzn. reģistrs pēc būtības ir rādītājs, saraksts, t. ī. dokuments juridiskā nozīmē. Reģistrī apliecinātiem juridiski nozīmīgiem datiem, faktiem (Tatsachen) jābūt sevišķai nozīmei priekš apgrozības, kādēļ nav ierakstāmi dāti piem., par tirgotāja vecumu, ticību un mantisko stāvokli. Turpretīm jāieraksta: vienpersonīgā tirgotāja firma vai personālās tirdzn. sabiedrības firma (atklāto un komanditsab.), uzņēmuma sēdeklis, prokura un citas tirdzn. pilnvaras, uzņēmuma pārēja, sabiedrības pārveidošanās, pārmaiņas sabiedrības sastāvā, likvidācija, konkursa atklāšana. Attiecībā uz kapitaliskām sabiedrībām jāatzīmē: firma, sēdeklis, pamatkapitāls, organi, prokura, sabiedr. līgums (statuti), likvidācija, konkursa atklāšana. Atzīmes tikai izsludina faktus, bet vispār juridisku prezumpciju nenodibina (pretēji zemes grāmatām), izņemot vienīgo prezumpciju jūris et de jure par to, ka ierakstītās firmas nesējs ir tirgotājs (HGB 5. §). Reģistrācijas pieteikumus pārbauda tikai no formelās puses. Tirdzn. reģistrācija izslēdz nejaūšu vai nodomātu svešas firmas pievienošanos (sk. augšā 18. §), un nodrošina nevien pašu tirgotāju, bet arī sabiedrības, sevišķi kreditoru intereses, jo aizliedz ierakstīt tādas firmas, ar kuŗu apzīmējumiem varētu maldināt sabiedrību par īpašībām un apmēru.

Tā tad pēc vācu sistēmas tirdzn. reģistrācijai pa lielākai daļai deklarativa nozīme: tirdzn. reģistrs pasludina, apliecina attiecīgus datus piem. attiecībā uz t. s. „Musskaufmann“ (HGB 1. §, sk. augšā 12. §, un prokuru, zemāk 34. §); bet citos svarīgos gadījumos arī konstitutīva (tiesības radoša) nozīme, piem. attiecībā uz t. s. „Sollkaufmann“ (HGB 2. §, sk. augšā 12. §) un t. s. „Kannkaufmann“ (HGB 3. §; sk. augšā 12. §): šinīs pēdējos divos gadījumos reģistrācija ir *conditio sine qua non*. Kamēr kāds fakts nav ievests reģistrī un nav pasludināts, tas izrāda sekas sabiedrībai par labu, bet pēc reģistrācijas — sabiedrībai par ļaunu. Šai ziņā reģistrācijas publicitātes princips izrāda negatīvu un pozitīvu funkciju: negatīvu tai nozīmē, ka uz faktu, kas nav ievests reģistrī, var trešās personas priekšā atsaukties tikai tad, ja ir pierādīts, ka fakts viņai bijis zināms, un pozitīvu — tai nozīmē, ka trešai personai jārēķinās ar faktu (informācijas pienākums), kas ievests tirdzn. reģistrī (sk. zemāk 86. § II.).

II. Tirdzn. reģistrācija attīstījusies sakarā ar t. s. ģilžu ruļļiem (Gilderollen), t. i. viduslaiku ģilžu biedru sarakstiem. Tīri privātiesiskiem nolūkiem Vācijā kalpoja „tirgoniskie“ reģistri, bet sabiedrības aizsargāšanai tikai no 17. g. simt. Anglijā nav vispārējas tirdzn. reģistrācijas. Krievijas valdība jau 1883. g. sastādījusi projektu par tirdzn. reģistrāciju (pēc ADHGB, Ungārijas un Šveices lik. paraugiem), kurš tika plaši apspriests Rīgas biržas komitejā, iespiests līdz ar motīviem „Rīgaer Handelsarchiv'ā“ 1883. g. (247.—271. lpp.) un biržas komitejas atzinumos (272.—281. lpp.); projektā paredzētas 3 rubrikas: (1.) tirdzn. firmas; (2.) tirdzn. sabiedrības, (3.) prokuras. Pirms 1889. g. tiesu reformas firmu reģistrācija koncentrējās Rīgas „Wettgericht'ā“ (sk. Balt. prov. lik. 1. d. 567. p. 4 pkt.), bez kuŗa piekrišanas nevarēja izvēlēties jaunu firmu, un kuŗš izšķīra arī strīdus par priekšrocību uz firmu (Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj. 631., 632. Nr. Nr.).

III. Latvijā, pēc Rīgas pilsētas pašvaldības tirdzn.-rūpn. nodaļas prakses, izdod ikkatru gadu „firmu un tirdzn. un rūpn. uzņēmumu sarakstu“ valsts un vācu (Firmenregister) valodās. Sarakstā ievieto uzņēmumu īpašniekus, kuŗi izpirkuši tirdzn. zīmes pēc I., II. un III. kategorijām un rūpn. zīmes pēc I., II., III. un IV. kategorijām, neatkarīgi no tā, vai uzņēmuma īpašnieks uzdevis firmu, vai nē. Tā tad sarakstā uzņēm ne tik vienu tirdzn. vai rūpn. uzņēmumu, bet arī citu peļņu nesošu (piem. kinomotografu) uzņēmumu. No otras puses sarakstā nav ievietoti tādi valsts uzņēmumi, kuŗiem kaut arī būtu tirdzn. uzņēmumu raksturs (piem. Latvijas banka), bet par kuŗiem tirdzn. nodokli nemaksā (sk. noteik. par tirdzn.-rūpn. nodokli 3. p. 2. pkt.). Tāpēc sarakstam nav izšķirošas nozīmes jautājumā par to, vai konkrētam uzņēmumam būtu tirdzn. uzņēmuma raksturs (sk. augšā 1. § II. 3.). Uzņēmumus sarakstā iedala 5 grupās: 1) bankas u kredītiestādes; 2) akciju un paju sabiedrības; 3) kooperatīvi, sabiedrības un biedrības, kas dar-

bojas uz „civillikuma“ pamata, kā arī valdības (sk. noteik. par tirdzn. rūpn. nodokli 3. p. 1. pkt. beigās) un pašvaldības uzņēmumi; 4) ārzemju firmu nodaļas Rīgā; 5) pilnas sabiedrības, komanditsabiedrības un pārējie tirdzn.-rūpn. uzņēmumi. Sarakstā atzīmē (tagad vairs ne pa rubrikām) firmas nosaukumu (ja tāda uzdota) uzņēmuma īpašnieku un arī prokuristus (sk. zemāk 34. §) un uzņēmuma atrašanās vietu. Sarakstā ne uzņem tirdzniecības (Markthändler) un lauksaimniecības ražojumu uzpircējus — atpakaļpārdevējus (Aufkäufer). Sarakstam Rīgas pilsēta agrāk nebija atzinusi oficiāla dokumenta nozīmi, kaut gan tiesu prakse bija rēķinājusies ar atzīmēm sarakstā. Tagad, turpretim, saraksti (arī vācu valodā izdotie) apzīmēti kā oficiāls izdevums; sakarā ar šo arī Rīgas biržas komiteja (darbības pārskats par 1923. g. 51. lp.) runā par „officielles Firmenregister“. Par firmu saraksta nozīmi konkursā sk. Kr. tirdzn. proc. lik. 386. p., 1925. g. 28. maijā lik. redakcijā (sk. augšā 15. § I). Saraksts nepamatojas uz kādu reģistri. Tāds netiek vests. Nav reģistra grāmatas, kurā būtu, tekošā kārtā, ierakstāmi attiecīgie dati par atsevišķiem uzņēmumiem, to īpašniekiem un par prokuristiem, un no kuŗas būtu redzams uzņēmuma katrreizējais, tagadējais stāvoklis (ne pēc zemes grāmatu vai pēc kuŗu reģistrācijas parauga; sk. zemāk 202. §).

§ 20.

Preču nozīme (zīme).

Pisko, Die Marke, Ehrenberga „Handbuch“ 2. sēj. (1918) 59. un sek. §§; Müllers-Erzbachs, l. c. 1. sēj. 23. nodal. Šeršeņvičs, l. c. 2. sēj. 60. un 61. §§.

I. Noteikumus par preču nozīmēm paredz krievu 1896. g. 26. februāra likums, kas iegājis rūpniecības nolik. 124—146. p. p. Rīgas biržas komitejas atzinums par šo likumu Rīgas Handelsarchiv, 1895. g. 183. u. sek. lpp.; 1896. g. 157. u. sek. lpp.; Latvijas 1922. g. 1. maija likums (lik. krāj. 100. Nr.) par „izgudrojumiem, modeļiem, preču nozīmēm, aizsardzības apliecību un patentu izdošanas kārtības noteikumu grozīšanu“, ar 1925. g. 14. marta (lik. krāj. 46. Nr.) un 19. marta (lik. krāj. 53. Nr.) papildinājumiem. Preču nozīme, (Warenzeichen, Marke, торговый знак, marque de fabrique et de commerce, trade mark) ir zīme (знак) kuŗu rūpnieki vai tirgotāji uzliek precēm, to iesaiņojumiem vai traukiem, lai atšķirtu savas preces no citu rūpnieku un tirgotāju precēm. Preču nozīmes uzliek vai nu stampeles, zīmoga, plombas, kapsulas, etiķetes, vinjetes vai zīmītes (ярлык) veidā. Tā tad preču nozīmju nolūks ir individualizēt precī pēc ārējām pazīmēm. Līdz ar to preču nozīme ir zīme, ar kuŗu apliecina preces izcelšanas no konkrētā tirdzniecības vai rūpniecības aroda. No šī viedokļa preču nozīme ir savā ziņā izcelšanās (ražošanas) zīme (certificat de l'origine, certifikati sk. 1924. g. 13. jūnija rīkoj. V. V. Nr. 132.; zemāk 87. §).

Jau no viduslaikiem lietoja šādas nozīmes kā mantu (īpašuma) identitātes apzīmējumu, piem. attiecībā uz lopiem (Viehmarken), vai arī kā personas apzīmējumu — paraksta vietā. Vācijā XIX. g. s. tika izdoti partikulāri likumi par preču nozīmju aizsardzību (Markenschutz); tagad Vācijā spēkā 1894. g. 12. maija likums ar 1913. g. 31. marta papildinājumu par preču apzīmējumu aizsardzību (Reichsgesetz zum Schutz der Warenzeichen; Seligsona komentārs, 1925.).

Preču nozīmju ekonomiskā nozīme ir izplatīt preču reputāciju. (rūpn. nolik. 127., 133. p. p.). Ar viņām lieluzņēmēji var, reklamas ceļā, stāties tiešos sakaros ar patērētājiem. Likums par preču nozīmju aizsardzību dod tirgotājam un rūpniekam iespēju un tiesību izslēdzoši lietot preču nozīmi „vienīgi savām vajadzībām“ (rūpn. nolik. 127. p.). Preču nozīme saistīta ar precī un ar uzņēmumu, bez preces nav preču nozīmes. Vienam tirgotājam vai rūpniekam var būt arī vairāk preču nozīmju.

II. Preču nozīmes izslēdzošās tiesības Latvijā pamatojas vispirms uz pieteikšanu Finanšu ministrijas rūpniecības departamentam (rūpn. nolik. 127., 133. p. p.). Pieteikšanu rūpniecības departamentam izdara, iesniedzot attiecīgu lūgumu, klātpieliekot preču nozīmi 10 eksemplāros un nozīmes aprakstu. Uz pieteicamām preču nozīmēm jāatzīmē valsts valodā uzņēmuma īpašnieka vārds (kaut arī inīciālos) un uzvārds vai „firmas nosaukums“ un uzņēmuma atrašanās vietā. Šie pēdējie noteikumi tomēr neattiecas uz ārvalstu rūpnieku un tirgotāju preču nozīmēm, nedz uz preču nozīmēm, kas sastāv no vārdu, burtu, skaitļu vai sīku zīmējumu sakopojumiem, un atsevišķiem vārdiem, ko lieto kā īpatnēju pazīmi uz precēm, etiķetēm, iesaiņojumiem u. t. l. Finanšu ministriam ir tiesība pielaist uzņēmumus arī citos gadījumos, ja preču īpašību, samēra vai citu iemeslu dēļ, šie noteikumi nebūtu piemērojami. Pieteikto preču nozīmi skata cauri rūpniecības departamenta patentu komiteja, un ja likumā paredzētie noteikumi ievēroti, rūpniecības departaments izsniedz apliecību, kuŗa dod preču nozīmes lietošanas tiesību. Apliecības izdošanu izsludina „Valdības Vēstnesī“. Rūpniecības departaments ved apstiprināto preču nozīmju reģistri (Zeichenrolle) un visiem interesentiem pieejamu preču nozīmju sakopojumu. Apliecību izsniedz uz 1—10 gadiem, nemot par to 1922. g. 29. dec. rīkojumā (V. V. Nr. 296.) paredzētos nodokļus.

Bet neatkarīgi no tā, preču nozīmju izslēdzošās tiesības var pamatoties arī bez pieteikšanas, vienīgi uz faktisko lietošanu (sk. 138. p. sakarā ar 140. p. 4. pkt.), un proti, ja preču nozīme pastāv vienīgi no tirgotāja vārda un uzvārda, resp. firmas, bez sevišķiem atšķirošiem apzīmējumiem (128. p.).

III. Pēc 1925. g. 14. marta likuma (lik. krāj. 46. nr.), preču nozīmēm, kas pievienotas izstādēs izliktām precēm, nodrošināta pagaidu (zeitweilig) aizsardzība, ja izstādītājs iesniedz patentu valdei 3 mēnešu laikā pēc izstādes atklāšanas attiecīgu pieteikumu. Šāds pieteikums uzskatāms kā pirmais starp līdzīgiem pieteikumiem,

kuņi būtu iesniegti pēc izstādīšanas dienas. Par šo likumu, kas sastādīts pēc vācu 1904. g. 18. marta likuma parauga, sk. Loebers, „Ztschr. f. osteurop. Recht“, 1926. g. 1. Nr., 155. sek. lpp.

IV. Preču nozīmes tiesībai, kā individualai (personības) tiesībai (Persönlichkeitsrecht, strīdu jautājums: sk. Adlers, Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 89. sēj. 215. sek. lpp.), ir absolūts spēks, tāpat kā firmai. Jāpiezīmē, ka 1925. g. 19. marta likums (lik. krāj. 53. nr.) gan papildinājis rūpn. nolik. 141. p. ar frāzu: „izņemot šīs nozīmes agrāko īpašnieku“. Bet ar to minētais likums nemaz nav domājis kaut kādā veidā grozīt pēc būtības ne 141. p. nedz paša preču nozīmju instituta jurid. raksturu. Vārds „īpašnieks“ šai vietā lietots tikai kā „vienīgais tiesīgais lietotājs,“ un nepielaiž nekādus tālākus slēdzienus preču nozīmju juridiskās konstrukcijas ziņā. Subjektīvās tiesības lietot preču nozīmi neizceļas vis tieši ar reģistrāciju (kā domā O. Gierke), bet pastāv jau agrāk (Pisko, l. c. 338. lp.), jo ja reģistrētās preču nozīmes lietošana bija pretlikumīga līdz reģistrācijai, tad ar reģistrāciju viņa nekļūst likumīga (sk. zemāk V.). Preču nozīmes spēks nav tik norobežots, kā firmas, bet izplatās pat pāri par valsts robežām.

Preču nozīme, tāpat kā firma (sk. augšā 17. §), izrāda divējādas sekas. No vienas puses, preču nozīmes turētājs var ar preču nozīmi apzīmēt vai nu pašas preces, vai to iesaiņojumus un preču nozīmes atzīmēt sludinājumos, cenu rādītājos, blankās u. t. t. un no otras puses, aizliegt citiem pārkāpt, traucēt viņa preču nozīmes tiesības (Zeichenrecht).

Arējās formas ziņā izšķir: 1) vārdu nozīmi (Wortmarke) un 2) bilžu nozīmi (Bildmarke), arī 3) kombinētu vārdu un bilžu nozīmi (kombinierte Marke).

Preču nozīmes izvēle principiēli brīva. Bet likums tomēr paredz zināmus ierobežojumus kā no individualizācijas, tā arī no publisko interešu viedokļa.

1) No individualizācijas viedokļa nav pieņemamas reģistrēšanai, t. i. nav aizsargājamas: a) preču nozīmes, kas pietiekoši neatšķiras no citām jau pieteiktām vai vienādām precēm. Jautājums par to, cik tālu preču nozīmes savā starpā sakrīt, ir fakta jautājums. Divu dažādu firmu apzīmējumi preču nozīmēs nerada samaiņšanu; bet ja kas preču nozīmēs pie savas īpašas firmas lieto svešai firmai līdzīgas figuras apzīmējumus, t. i. tādas, kurus jau lieto cita persona, piem., arabesku, portreju, („konfundierender Wettbewerb“), tad tāda rīcība var radīt preču nozīmju samaiņšanu; b) preču nozīmes, kas jau iegājušas vispārējā lietošanā (t. s. brīvmarkas, Freizeichen), piem., smēķējošs nēģeris uz tabakas precēm, sarkanais krusts uz aptieku precēm, ķīnietis uz tejas, „Stockmannshof“ kā liķiera apzīmējums (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1911. g. Nr. 1.). Tāpēc kuņam katram fabrikantam tiesība tiesas ceļā pieprasīt, lai atzītu par spēkā neesošu tādas preču nozīmes pieteikumu (Anmeldung, заявка), kuņā kavē brīvo izlietošanu (Kr. Sen. civ. kas. dep.

spr. 1899. g. Nr. 103: „actio popularis“); c) preču nozīmes, kas pastāv tikai no burtiem un cipariem vai vārdiem vien, kuri ne ar ko sevišķi neatšķiras (t. s. Wortmarken: 131. p. 4. pkt.). Tomēr pielaižami un aizsargājami vārdu apzīmējumi, zīmes (Wortzeichen, piem., Nestles Kindermehl, Maggis Suppenwürfel), sevišķi fantastiski apzīmējumi, kaut arī tie pastāvētu no viena paša vārda („Odol“, „Brennabor“), vai arī kombinētie vārdi un cipari („Goldene 110“); tāpat aizsargājamas preču nozīmes, kuŗas pastāv vienīgi no tirgotāja vārda un firmas vai uzņēmuma apzīmējuma (sk. augšā), d) deskriptivas (aprakstošas) preču nozīmes, piem., „Bavarijas alus“.

2) Aiz publiskām interesēm nav apsargājamas preču nozīmes, kuŗām ir piedauzīgs raksturs, proti preču nozīmes, kuŗas runā pretī labiem tikumiem, publiskai iekārtai; tāpat arī maldinošas preču nozīmes, kas publiku (pircējus) var maldināt, t. s. deceptivas preču nozīmes (piem., „govs“ kā margarīna preces nozīme). Preču nozīme arī nedrīkst pārkāpt kādas citas, piem. vārda, firmas vai patenta tiesības.

V. Preču nozīmju tiesības tirgotājiem tiek nodrošinātas vispirms ar to, ka rūpniecības departaments neizdod apliecību par pieteikto preču nozīmi, kas sakrīt ar kādu jau agrāk pieteiktu un reģistrētu (administratīvā aizsardzība). Otrkārt, civiltiesāšanas (prasības) ceļā; prasības mērķis ir: a) aizliegt vainīgam lietot preču nozīmi, b) panākt atlīdzību par zaudējumiem, bet tikai tad, ja atbildētājs pielaidis vainu, t. i. ļaunu nodomu, vai rupju, resp., vieglu vainu (priv. lik. 3444. p.; kr. civ. lik. 684. p.; pēc vācu lik. tikai pie ļauna nodoma un rupjas nolaidības). Zaudējuma apmēru tiesa var noteikt pēc sava ieskata (civ. proc. lik. 185. (135¹), 706¹. p. p.). Treškārt, krimināltiesāšanas kārtībā uz sod. lik. 356. p. pamata, bet tikai tad, ja vainīgais (rūpnieks vai tirgotājs) patvaļīgi (t. i. ar nodomu un apzināti) uzlicis svešu preču nozīmi savām precēm etc.; sods — cietums līdz 6 mēn. Bez tam uz tiesas sprieduma pamata nelikumīgi uzliktās preču nozīmes noņemamas un iznīcināmas.

Pieteikšanas (reģistrācijas) iestāde negarantē pieteicējam izslēdzošas tiesības. Tirgotājs vai rūpnieks, kas atrod, ka citai personai par labu reģistrētā preču nozīme pieder viņam pašam, var 3 gadu laikā no sludināšanas dienas prasības ceļā atspēkot pieteikto un reģistrēto preču nozīmi. Šai ziņā preču nozīmju tiesības raksturojamas kā „formalizētas — ar reģistrāciju — konkurences tiesības“; tā tad preču nozīmju tiesības uzskatāmas par konkurences tiesību atsevišķu daļu. Neregistrētā preču nozīme aizsargājama uz vispārējo privatlikumu un uz sevišķu likumu pamata par piedauzīgo konkurenci, kur tādi ir spēkā. Neregistrētās preču nozīmes aizsardzība vispār atzīta kā tiesu praksē, tā arī zinātnē. (Adlers, Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 89. sēj. 217. lp). Tādā kārtā fabrikants, kuŗam nav apliecības, tomēr var tiesas ceļā apstrīdēt kādai citai personai, kuŗai jau būtu apliecība uz to pašu preču nozīmi, viņas izslēdzošas tie-

sības uz preču zīmi, ja vien prasītājs agrāki faktiski lietojis šo preču nozīmi (Rūpn. nolik. 138. p. Kr. civ. kas. dep. spr. 1906. g. Nr. 19.; Dobrovoļskis, l. c. pie kr. tirdzn. nolik. 60. p. koment. 12. §; Šeršeņevičs, l. c. 2. sēj. 60. § VIII.; sk. augšā IV.).

VI. Ārzemju pavalstnieku tiesības uz preču nozīmēm atkarājas no attiecīgām konvencijām par preču nozīmju aizsardzību; konvencijas slēdz pēc prioritātes principa, t. i. pirmam pieteicējam piešķirta priekšrocība pret citiem pieteicējiem attiecībā uz apliecības saņemšanu 4 mēnešu laikā, skaitot no pieteikšanas savā valstī (rūpn. nolik. 145., 157. p. p.). Saskaņā ar 1925. g. 28. maija likumu (Lik. krāj. 109. nr.), ārvalstu pavalstnieku preču nozīmes, kuras reģistrētas Krievijā līdz 1917. g. 25. oktobrim, aizsargājamās Latvijā saskaņā ar noteikumiem, kādi pastāvēja reģistrēšanas laikā Krievijā, ja attiecīgs lūgums iesniegts Latvijas Finanšu ministrijas rūpniecības departamenta patentu valdei 2 gadu laikā. Noteiktā 2 gadu laikā ārvalstu pavalstnieki var apstrīdēt Latvijā reģistrētās preču nozīmes, ja preču nozīmes ir identiskas ar agrāk Krievijā ārvalstu pavalstniekiem par labu reģistrētām. Šādas prasības ceļamas Rīgas apgabaltiesā. Minētās tiesības attiecināmas vienīgi uz valstīm, ar kurām Latvija noslēgusi tirdzniecības līgumus. Attiecībā uz valstīm, ar kurām Latvija jau ratificējusi tirdzniecības līgumus, minētie 2 gadu termiņi skaitās no šī likuma spēkā stāšanās dienas. Turpretim attiecībā uz visām pārējām valstīm minētie 2 gadu termiņi skaitāmi no attiecīgo tirdzniecības līgumu spēkā stāšanās dienas. Parīzē 1883. g. 20. martā tika nodibināta „Union pour la protection de la propriété industrielle“, (kurai bija pievienojušās Anglija, Francija u. c., bet nebij Krievija), papildināta 1900. g. Briseles un 1911. g. Vašingtonas konferencē. Sakarā ar 1891. g. 14. aprīli Madridē noslēgto nolīgumu. Bernē nodibināts starptautiskais birojs, kurā attiecīgās valstis var likt reģistrēt savas preču nozīmes. (Bars, Internat. Handelsrecht, Ehrenberg'a „Handbuch'a 1. sēj. 333. sek. lpp.). Uz 1926. g. 5. oktobra noteikumu pamata par starptautiski reģistrēto nozīmju aizsardzības iegūšanu Latvijā (Vald. Vēstn. 227. Nr.) personas, kuru preču nozīmes līdz 1926. g. 21. decembrim reģistrētas starptautiski, bauda priekšrocību šo preču nozīmju aizsardzības iegūšanai līdz 1927. g. 21. aprīlim. Ja preču nozīme būtu jau agrāk reģistrēta kādai citai personai, tad rūpniecības departaments to dzēš preču nozīmju sarakstā, izsludinot izdoto apliecību par nederīgu Vald. Vēstnesī. Sakarā ar dzēšanu, agrākās apliecības saņēmējs nevar celt prasības.

Latvija pievienojusies minētai Parīzes 1883. g. 20. marta konvencijai, saskaņā ar Ministru kabineta 1925. g. 19. maija lēmumu, skaitot no 1925. g. 20. augusta (sk. arī Ministra prezidenta 1926. g. 3. februāra paziņojumu: Vald. Vēst. 3. nr.).

VII. Preču nozīmju tiesības var pāriet uz citām personām ar atsavināšanu (īpašumā) un ar iznomāšanu, bet katrā ziņā tikai līdz ar pašu uzņēmumu un tikai tad, ja uzņēmums patur „savu nosauku-

mu“ („прежнее наименование“ 139. p.); jāuzsver, ka šai pantā nav teikts „firma“, kādēļ šis pants atkrit kā arguments par Šeršeneviča uzskatu, itkā firma esot u z ņ ģ ģ m u m a nosaukums (augšā 16. §). Preču nozīmes pāreja tāpat jāpieteic rūpniecības departamentam.

VIII. Preču nozīmju tiesības izbeidzas: 1) ar attiecīgā uzņēmuma slēgšanu (pat ex officio), 2) ar termiņa notecējumu (bet applicācija ir atjaunojama), 3) ja uzņēmumu atsavina un tā ieguvējs nepaziņo 6 mēnešu laikā rūpn. departamentam par to, ka uzņēmuma pārdevējs atļāvis ieguvējam lietot preču nozīmi (141. p.). Nupat paredzētos 3 gadījumos iepriekšējam lietotājam 3 gadu laikā no dzēšanas tiek nodrošināta tās pašas preču nozīmes atjaunošana, nepiešķirot preču nozīmi nevienam citam; 4) ar atteikšanos, 5) ar tiesību atņemšanu tiesas ceļā.

IX. No preču nozīmju tiesībām jāatšķir tirgotāja un rūpnieka-autora tiesības: 1) viņa tiesības uz modeļiem un fabrikas zīmējumiem (фабричн. рисунки и модели) pēc kr. 1864. g. 11. jūnija likuma (tagad rūpn. nolik. 147—157. p. p. ar mūsu 1922. g. 17. maija lik. papildinājumiem; sod. lik. 621. p.; sk. arī vācu 1876. g. 11. janvāra likumu „über das Urheberrecht an Mustern und Modellen“); 2) patentu tiesības, kuŗu priekšmets ir izmantot izgudrojumus (kr. 1896. g. 20. maija likums, kas iegājis rūpn. nolik. 69—103. p. p., ar mūsu 1922. g. 17. maija lik. papildinājumiem; vācu 1891. g. 7. aprīļa likums). Mācība par tirgotāju un rūpnieku autora tiesībām, tāpat kā par vispārējām autora tiesībām, pieder pie privattiesību disciplīnas. (Sinaiskis, Русское гражд. право, 1. sēj. 26. § I., II. 1).

§ 21.

Uzņēmuma un tā piederumu apzīmējumi.

Pisko, 1. c. Ehrenberga Handbucha 2. sēj. 54—58 §§.

I. Pretēji firmai (kā tirgotāja nosaukumam), uzņēmuma apzīmējums (Etablissementsbezeichnung) var izteikties vai nu vārda nosaukumos „Pie zivs“, „Pie lauvas“, „Goldene 110“ (pie periodiskiem izdevumiem piem., adresu grāmatās arī virsrakstā), vai zīmīnāmās figurās. Agrāki uzņēmuma apzīmējumus nesa viesnīcas un aptiekas. Francijā to sāka attiecināt arī uz citiem uzņēmumiem; tagad uzņēmumu apzīmējumus lieto (bez viesnīcām un aptiekām) sevišķi veikalos, kuŗi atrodas sakaros tieši ar patērētājiem (modes magazīnas u. c.). Uzņēmuma apzīmējums brīvs no ierobežojumiem, kādus paredz firmas tiesības; viņam nav jānāk konfliktā vienīgi ar sodu likumu un trešu personu subjektīvām tiesībām. Uzņēmuma apzīmējums, kas ieturas šais robežās, brīvi lietojams, bet kā tāds aizsargājams vienīgi tad, ja viņam „attiecīgs atšķirotais spēks“ (Pisko) kādēļ nebauda aizsardzību t. s. „deskriptīvais“ uzņēmuma apzīmējums („kleiņu magazīna“, „Kurhaus“). Uzņēmuma apzīmējums var iet arī firmā kā tās papildinājums („Firmenzusatz“, augšā 16. §), arī lietīškā firmā, bet šais gadījumos tam nozīme būtu vienīgi kā

firmas sastāvdaļai. Vācijā uzņēmuma apzīmējumu aizsargā 1909. g. 7. jūnija likums par piedauzīgo konkurenci (sk. zemāk 26. §).

II. Veikala nozīmes (Geschäftsabzeichen) un citi, konkrēto uzņēmumu no citiem atšķirīgie iekārtojumi (Geschäftseinrichtung). Viņos uzņēmumu izceļ nevis ar paša uzņēmuma apzīmējumu (vārdos vai figurās), bet ar uzņēmuma piederumu vai uzņēmuma vešanas līdzekļu (Betriebsmittel) raksturīgo ārējo formu, piem., fabrikants nozīmē savus veikala ratus vai kalpotāju cepures, cenu rādītājus, katalogus ar sevišķām zīmēm (piem., ar zvaigznīti). Vācija arī viņus aizsargā uz tā paša 1909. g. likuma pamata.

III. Preču izpušķojumi, izrādījumi („Waarenausstattung, Aufmachung“), t. i. ārējā forma, kurā tirgotājs savas preces piedāvā pircējiem, piem., sevišķā iesaiņojumā („Tet Verpackung“ Leibnitz keks'am) paciņās. Ar izpušķojumiem etc. klientiem tiek aizrādīts, ka prece ceļas no noteikta uzņēmuma, un ar to kļūst par uzņēmēja vai uzņēmuma pazišanas līdzekli („Unternehmer-Kennzeichen“, Pisko, l. c. 336. lp. III.; sk. augšā 16. §). Vācijā viņus aizsargā likums par preču nozīmēm un arī 1909. g. likums par piedauzīgo konkurenci.

Iespēja lietot aprādītos (I.—III.) apzīmējumus, izriet no vispārējās personīgās brīvības darīt to, kas nav aizliegts (sk. Loebers, Lekcijas par ievadu ties. zinātnē, l. d. 32., 33. lpp.). Šo iespēju iegūst ne tikai ar lietošanu vien, bet viņa pastāv jau agrāk. Nav subjektīvas tiesības uz noteikto uzņēmuma apzīmējumu etc. lietošanu, pretēji firmas tiesībām. Tāpēc ja tirgotājs uzņēmumu pārdod vai likvidē, uzņēmuma apzīmējums ar to tāpat absolūti izbeidzas, un eo ipso kuŗam katram, arī uzņēmuma ieguvējam, atkrit iepriekšējā turētāja personā dibinātais ierobežojums.

§ 22.

Tirgoniskā grāmatvešana.

Fišers, Ehrenberga „Handbuch'a“ 2. sēj. 91.—94. §§; Müllers-Erzbachs, l. c. 1. sēj. 24. nodal.; J. Gierke, l. c. 19 §; Šeršenēvičs, l. c. 1. sēj. 18. un 19. §§.

I. Bez grāmatvešanas tirdzniecības uzņēmums nevar darboties. Grāmatvešana dod tirgotājam iespēju katrā laikā noteikt sava uzņēmuma stāvokli. Jau sen, grieķu un romiešu laikā (argentarii), veda veikala grāmatas, un tām piešķīra pierādījuma spēku. Kārtīga grāmatvešana izcēlusies un attīstījusies Itālijā kā dubulta grāmatvešana. Pierādīšanas spēks tirgoniskām, veikala grāmatām bija galvenā kārtā pret tirgotāju. Stracca „quod scripsi — scripsi“.

Modernie likumi uzliek tirgotājam par pienākumu vest tirdzniecības, veikala grāmatas (Handelsbücher, торговые книги), nenoteicot tieši, kādas grāmatas būtu vedamas. Tā piem. HGB 38.—47. §§, Šveices oblig. tiesīb. 877.—880. p. p. nosaka tikai, ka tirgotājam jāved grāmatas pēc kārtīgas grāmatvešanas paraugiem. Tikai Code de commerce (8.—9. p. p.), kr. tirdzn. nolik. (669.—691. p. p.) un kr. tirdzn. proc. lik. (234. sek. pp.) sīkākī noteic, kādas grāmatas jāved kādas šķiras tirgotājiem. Visiem šādiem sīkumiem,

kuŗi nesaskan ar praktisko tirdzn. dzīvi, nav nozīmes Latvijā, kur pie grāmatvešanas jārikojas pēc tirdzn. ieradumiem, sk. Rīgas pilsētas 1673. g. statutu un tiesību 2. grām. 24. nodaļ. (Cvingmaņa spried. kr. 6. sēj. 1166. lr.) un civ. proc. lik. 1805. p. pielik. 8.—14. p. p, (sk. arī Cvingmaņa spr. krāj. 2. sēj. 265.—271. nr.nr.; 4 sēj. 634.—636. nr.nr.; 6. sēj. 1166.—1168. nr. nr.; kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1915. g. nr. 88., 1916. g. nr. 23., Sen. civ. kas. dep. spried. 1922. g. 24., 307. nr. nr.).

II. Veikala grāmatas jāved katram tirgotājam neatkarīgi no tā, vai viņš faktiski izņēmis tirdzniecības zīmi, vai nē, ja vien viņam tā bija jāizņem: (sk. kr. tirdzn. proc. lik. 386. p. 1925. g. redakcijā, lik. krāj. 99. nr.) tirdzn. un rūpn. uzņēmumiem (arī valsts uzņēmumiem, sk. 1926. g. 23. apr. instruce. Tautas labkl. ministr. uzņēm. Vald. Vēstn. 94. nr.) banku iestādēm, arī aptiekām (ārstniecības lik. 362., 369. p. p.). No grāmatvešanas pienākuma atsvabināti tikai sīktirgotāji.

Tirgotājam, atklājot veikalu, jānoteic savas mantības stāvoklis un ikgadus jānoslēdz grāmatas ar bilanci (sk. zemāk 69. §).

III. Tirgotāju prakse atzīst divus galvenos grāmatvešanas tipus: vienkāršu un dubultu. Vienkāršā grāmatvešana sagrupē kontus pēc personām (personu konti). Konts (konto) ir divpusīgs rēķins, kurā posmi nostādīti viens otram pretim: kreisā puse satur sevī kontonesēja apgrūtinājumus, proti sumas, kuŗas kontonesējs saņem, resp. kuŗas kontonesējam itkā jāatdod („soll geben“, „soll“, „debit“). Labā puse satur kontonesēja labumu (Gutschrift), proti sumas, kuŗas kontonesējs atdod, resp. kuŗas viņam itkā pienākas („soll haben“, „credit“); tikai kases grāmata nevis personu konts, bet lietišķs konts (Sachkonto).

Turpretim dubultā grāmatvešana pamatojas uz lietišķiem kontiem, blakus kuŗiem ir arī personu konti; visa tirgotāja veikalmantība (Geschäftsvermögen) sadalās dažādās sastāvdaļās, kompleksos; priekš katra no tiem nodibināts konts (kases konts, efektu konts). Galvenais princips ir: izlīdzināšanas, ekvivalentu princips, pēc kuŗa, ja viens komplekss (konts) kaut ko saņem, tad kāds cits to nodod; tā tad notiek itkā kontu personifikācija un katrs veikala darījums tiek ierakstīts divkārtīgi „an“ (счет, rēķinam) — „per“ (за счет, uz rēķinu). Dubultās grāmatvešanas priekšrocība, salīdzinot ar vienkāršo grāmatvešanu, ir tā, ka pēdējā gan dod pārskatu par darījumu gaitu un, kopā ar inventaru un bilanci, arī noskaidro katrreizējo mantības stāvokli un darbības rezultāta vispārējos skaitļos („Erfolgsermittlung“). Bet dubultā grāmatvešana bez tam izskaidro vēl, kādā mērā dažādās atsevišķās mantības daļas piedalījušas pozitīvā vai negatīvā darbības rezultātā, un tādā kārtā nodrošina zināmu paškontroli.

Posmu, ar kuŗu izlīdzina („balansē“) attiecīgo kontu, sauc par „saldo“ (saldare, izlīdzināt, ausgleichen). Tādā kārtā abas konta puses noslēdz ar līdzīgām summām.

Zem inventāra saprot visu aktīvu un pasīvu rādītāju (sarakstu). Bilance (bilance, t. s. svāri) ir vispārējs, koncentrēts aktīvu un pasīvu pretīnstādījums, sagrupējums, uzrādot pie tam peļņu — pasīvu pusē, bet mantības iztrūkumu — aktīvu pusē (sk. tirdzn. nolik. 678., 680. p. p.). Atklājot tirgotavu, tirgotājam jā sastāda atklāšanas inventārs un atklāšanas bilance (Eröffnungsbilanz, sk. zemāk 42. § V.). Uz gada beigām jā sastāda gada inventārs un gada bilance (sk. zemāk 42. § V.; 64. § II.; 69. § V.; par likvidācijas bilancēm, sk. zemāk 45. § IV. 1—2; par atdališanas bilanci, sk. zemāk 46. § IV.). No liela svāra ir aktīvu un pasīvu novērtēšana, par ko HGB (40., 261. §§) paredz sīkākus noteikumus. (Paraugi pie Hoeniger-Cahn'a 13—19 lpp.).

Likums aizliedz grāmatu pārlabojumus un izkasījumus, pierakstījumus, ierakstījumus — neatzīmējot tos vai nu ar pretatzīmi (storno), vai ar sevišķām piezīmēm. Civiltiesiskā sankcija par nekārtīgu grāmatvešanu ir, ka nekārtīgi vestā grāmata zaudē pierādījuma spēku tirgotājam par labu (civ. proc. lik. 1805. p. piel. 8. p.).

IV. Nokārtot izsmeloši likumdošanas ceļā grāmatvešanas kārtību praktiski nav iespējams un nav ieteicams. Šai ziņā Rīgas nodokļu inspektoru apspriede savā atsauksmē par Latvijas obligatoriskās grāmatvešanas likumprojektu (sk. „Vald. Vēstneša 1922. g. 271., 286. nr. nr.) starp citu aizrāda, ka tur, kur grāmatvešanu bija atzinuši par nepieciešamu viena vai otra uzņēmuma vadība, tur krievu likumu par obligatorisko grāmatvešanu (sk. augšā) automatiski izpildīja. Bet kur šādas nepieciešamas, no pašas dzīves diktētas vajadzības nebija, tur arī likums palika tikai uz papīra; trūka arī tādas administratīvas varās, kas kontrolētu, vai atsevišķu uzņēmumu īpašnieki likumu izpilda, vai nē, un neizpildīšanas gadījumā sauktu tos pie atbildības. Tikai tiesu iestādes reizēm atgādināja šī likuma prasības. Krievijas likumam bija tikai viens mērķis — palīdzēt tiesas iestādēm un tām personām no tirgotāju un rūpnieku vidus, kas pie šīm iestādēm grieztos strīdīgos jautājumos un meklētu skaidrību maksāt nespējības gadījumos. Veikala noslēpumu pie tam uzlūkoja par absolūti neaizkarāmu.

V. Juridiski ņemot, tirgoniskās grāmatvešanas nozīme meklējama kārtīgi vesto veikala grāmatu pierādīšanas spēkā. Jautājumā par veikala grāmatu pierādīšanas spēka novērtēšanu tiesās, kr. tirdzn. proc. lik. (233.—243. pp.) pieturas pie formalās pierādīšanas teorijas, nosakot, kāda pierādīšanas nozīme un kādos apmēros piekrīt atsevišķām veikalu grāmatām. Vācu HGB turpretim atstāj šo jautājumu tiesas ieskatam saskaņā ar civ. proc. lik. Tāpat arī Latvijas civ. proc. lik. 1805. p. pielikuma 8—13 pp. piešķir tiesai tiesību pamatoties arī uz viena paša parta grāmatām, pat ja tās nesāietas ar pretinieka grāmatām (sk. Cvingmaņa spried. krāj. 2. sēj. 265.—271. nr. nr.). Likums noteic prekluzīvu termiņu, kurā veikala grāmatām vispār ir pierādīšanas spēks, un proti 10 g. starp dzīvajiem un 5 gadu laikā pēc tirgotāja nāves. Pret netirgotājiem tirgotāja veikala grāmatām ir spēks tikai 1 gada laikā un vispār tikai pra-

sības a p m ē r ā, bet ne prasības pamata ziņā (Civ. proc. lik. 466. līdz 471. p. p., sk. Loebers: Par preklusīviem termiņiem. Tiesl. min. vēstn. 1924. g. 1. Nr. 43. l. p.). Katrā ziņā veikala grāmatām absolūts pierādīšanas spēks p r e t pašu tirgotāju, kas viņas ved. Sk. Stracca „quod scripsi, scripsi“ (Florencē 1299. g.); civ. proc. lik. 469. p., Kr. tirdzn. nolik. 681. p., kr. tirdzn. proc. lik. 243. p. Vald. Vēstn. 1924. g. 134. nr. tika pasludināts likuma projekts par grāmatvežu-ekspertu institutu ar paskaidrojumiem.

VI. Pēc kr. tirdzn. nolik. 681. p. grāmatu iesniegšana tiesai atkarājas no tirgotāja brīvas gribas. Pēc Latvijā un Krievijā spēkā esošiem likumiem parts tomēr var prasīt otrās puses veikalu grāmatu uzrādīšanu tiesā (Editionspflicht) tikai likumā paredzētos gadījumos, proti sabiedrības un mantošanas leetās un tirgotāja strīdus leetās ar viņa veikala personālu; tikai konkursa gadījumā veikala grāmatas atņem maksātnespējīgam tirgotājam. Veikalu grāmatu uzrādīšanas ziņā izšķir: veikalu grāmatu iesniegšanu tiesā caurskatīšanai (Mitteilung, communication, представление), un veikala grāmatu uzrādīšanu tiesā apskatīšanai, (Vorlegung, representation, предъявление). Tirgotājs nav spiests atstāt savas grāmatas tiesā. Nevienam un nekādā gadījumā nav tiesības prasīt, lai tiktu uzrādītas tādas veikala grāmatas, kurās būtu neaizkarams komercijas noslēpums. Krievu 1834. g. 14. jūnija likumam (uz kuŗa pamatojas kr. tirdzn. nolik. noteikumi par veikala grāmatām) 1898. gadā tika pievienota piezīme pie kr. tirdzniecības nolik. 681. p., kuŗa nosaka, ka „tirdzniecības grāmatas var uzrādīt caurlūkošanai, ievērojot tirdzniecības-rūpniecības nodokļa (1898. g. 8. jūnija) noteikumus“. Tagad pēc 1924. gada 20. decembra lik. par tirdzniecības-rūpniecības nodokli 126, 144. p. p. (lik. krāj. 193. Nr.), jautājuma izšķiršana par grāmatu uzrādīšanu nodokļu valdei vai viņu neuzrādīšanu, atkal atkarājas no uzņēmuma īpašnieka brīvas gribas, un nēdējais netiek uz to spiests. Tā tad valsts iejaukšanās privattiesiskā aplokā, pat valsts interešu dēļ, te notiek izņēmuma gadījumos un minimālā apmērā. No veikala (tirgoniskās) grāmatvešanas jāatšķir grāmatvešana valsts un pašvaldības iestādēs, par kuŗu arī Latvijas rīkojumi un nolikumi paredz sīkus noteikumus, t. s. kameraliskā grāmatvešana, piem. 1926. g. 14. jūnija instrukcija valsts grāmatvedībai (Vald. Vēstn. 134. nr.). Bet autonomiem valsts uzņēmumiem (sk. augšā 13. § I. 4.) jāved savas veikala grāmatas pēc dubultās grāmatvešanas metodes.

Konkurences aizliegums.

§ 23.

Vispārējās piezīmes.

K. Lēmans, l. c. 32. §; Šendorfs, законные и договорные ограничения свободы конкуренции' žurnālā „В стн к права“ 1905. g., 9. nr.; prof. K. Balodis, Ievads tautsaimniecībā, 2. izd. 156. sek. 1pp.

Likums gan atzīst subjektīvu tiesību uz firmu, uz preču nozīmi kā tirgotāju specifiskas tiesības (Einzelrecht), kā absolūtas, perso-

nības tiesības. Bet likums neatzīst monopola tiesības uz tirdzniecības vai kāda cita arodniecības uzņēmuma vešanu kā tādu. Vēl viduslaikos, līdz pat jauniem laikiem, pastāvēja tirdzniecības monopoli (privilēģijas, „Zwangs- und Bannrechte“), kas tagad viscaur atcelti (priv. lik. 883. p. atcelts galīgi 1916. g.). Tā tad tagad atzīstams arodniecisku uzņēmumu vešanas brīvības princips, t. i. brīva konkurence. „Restraint of trade, according to a general principle of the Common law, is unlawful“. Tomēr pēc angļu Trade Union Act 1871. g. līgums nav uzskatāms par nelikumīgu aiz tā iemesla vien, „that the purposes of any trade union are in restraint of trade“. No otras puses, vispārēja klauzula, ka asociācijas biedrs apsolās nepieņemt dienestā kalpotāju, kas atstājis vietu pie cita biedra bez pēdējā rakstiskas atļaujas pirms 2 gadu notecējuma, atzīta par neesošu ar Court of Appeal 1887. g. spriedumu. (Smith, 1. c. 1. sēj., 2., 3., lpp.). Faktiski konkurences brīvību gan ierobežo lielas kapitaliskas savienības (tresti, karteli, koncerni, sk. zemāk 81. §). Neskatoties uz to, ka principā ir atzīstama konkurences brīvība, tomēr vai nu uz likuma noteikumu, vai uz vienošanās pamata konkurences brīvība arī juridiski zināmā mērā ierobežota. Uz likuma pamata konkurence aizliegta zināmiem tirdzniecības uzņēmumiem, resp. sabiedrību, darbiniekiem — uzņēmuma saimniekam, resp., tirdzniecības sabiedrībai, par labu (apakšā 24. §); tāpat aizliegta piedauzīga konkurence (zemāk 26. §). Uz vienošanās pamata uzņēmuma saimnieks konkurenci var aizliegt uzņēmuma darbiniekiem uz t. s. konkurences klauzulas pamata (zemāk 25. §).

§ 24.

2. Likumiskais konkurences aizliegums.

Titze, Die Treupflicht des Gehilfen, Ehrenberga „Handbuch'a“ 2. sēj. 128. §; Šeršņevičs, 1. c. 1. sēj. 23. §. III; 35. §. IV.

I. Kr. tirdzn. nolik. 15., 16., 69. p. p. un kr. civ. lik. 2232. p. aizliedz komijam (zemāk 28. §) „брать чужие товары (t. i. saimniekam nepiederušas preces) для продажи без письменного на то от своего хозяина дозволения“ kā arī „производить торг на имя хозяина своими товарами“. Tā tad komijam itkā nav aizliegts tirgoties ārpus saimnieka veikala ar savu ām precēm; bet tas tā nav domāts. Likums var uzstādīt tirgošanās aizliegumu vai nu tādēļ, lai darbinieki ar savu patstāvīgu tirdzniecību nekonkurētu saimniekam, izpaužot tirdzniecības noslēpumus, vai tādēļ, lai darbinieks ar savu patstāvīgu tirdzniecību neatrautos no saviem tiešiem pienākumiem pret saimnieku. No pirmā viedokļa, darbiniekiem varētu tomēr atļaut nodarboties ar citās nozares tirdzniecību. No otrā viedokļa darbiniekiem varētu atļaut nodarboties ar atsevišķiem tirdzniecības darījumiem brīv laikā. Vācu HGB (60., 61. §§), uzstādot likumisku konkurences aizliegumu tirgotāja personālam, proti komijiem (Handlungsgehilfen), mācekļiem un voluntariem, iziet no abiem nupat apzīmētiem viedokļiem, t. i. aiz-

liedz viņiem noslēgt atsevišķus darījumus saimnieka tirdzniecības nozarē un arī vest kaut kādu tirdzniecības arodu.

II. Ja darbinieks aizliegumu pārkāpj, tad saimniekam ir alternatīvas tiesības: vai nu prasīt atlīdzību par zaudējumu, vai pieļaut saimnieku iestāties pašā darījumā — darbinieka vietā. Bez ta, saimniekam, uz vispārējā pamata, tiesība prasīt pārtraukt vainīgā darbinieka nelikumīgo darbību vai uzteikt vainīgam darbiniekam.

III. Likumiskais aizliegums attiecas uz komijiem (zemāk 28. §), uz mācekļiem (zemāk 32. §), uz voluntariem (zemāk 32. §; Staubs, Koment. pie HGB 82. § „a“), uz aģentiem (Staubs, Koment. pie HGB 84. § 22. piez.), atklātās sabiedrības biedriem, uz komplementariem (Staubs, Koment. pie HGB 165. § 3. piez.), bet ne uz komanditistiem (Staubs, Koment. pie HGB 165. §, 1—2 piez.), akciju sabiedrības valdes locekļiem, uz komplementariem pie akciju komanditsabiedrības, uz klusās sabiedrības firmas nesēju (Staubs, Koment. pie HGB 335. § 34. piez.), bet ne uz pašu kluso biedri.

IV. Likumiskais konkurences aizliegums attiecas vienīgi uz laiku, kamēr pastāv spēkā līguma attiecības ar darbinieku. Ar līguma izbeigšanos darbinieks vairs nav šai ziņā atkarīgs no saimnieka, izņemot gadījumu, kad saimnieks ar darbinieku noslēdzis konkurences klauzulu (zemāk 25. §).

§ 25.

3. Konkurences klauzula.

Titze, Das vertragliche Wettbewerbsverbot, Ehrenberga „Handbuch'a“ 2. sēj. (1918. g.) 129. §, un tur (796. lpp.) pievestā literatūra.

Konkurences klauzula ir tāds līguma nosacījums starp saimnieku un viņa personālu, ar kuŗu pirmais ierobežo pēdējā arodniecisko darbību pēc dienesta attiecību izbeigšanās. Līdz šim pēdējam momentam pastāv jau likumiskais konkurences aizliegums (augšā 24. §). Anglijā jau 1841. g. (Whitaker v. Howe lietā) tiesa pieļaidusi izņēmumu no vispārējā principa par tirdzniecības brīvību; tāpat jaunākā laikā (1894.) izteicies arī „the House of Lords,“ Nordenfeld v. Maxim-Nordenfeldt lietā (Smith l. c. 1. sēj. 3. l. p.). Arī vācu HGB 74. 75. §§ bija ierobežojuši līgumisko aizliegumu, atstājot tiesas ieskatam samazināt nolīgto konvencionālo (līguma) sodu. Bet sākot no 1907. gada Vācijā izcēlās interešu cīņas; vācu 1914. g. 1. jūnija likums pārgrozījis HGB 74—76 §§ noteikumus. Šī jaunā likuma pamatdomas ir šādas. Likums ievēd t. s. „atlīdzināmo karenci“ („bezahlte Karenz“, t. i. atturēšanos no konkurences, kā no zināma labuma tiesībām); atturēšanās no konkurences prasa zināmu atlīdzību; konkurences aizliegums pieļaujams vienīgi, lai aizsargātu saimnieka „d i b i n ā t a s“ (berechtigte) intereses. Saskaņā ar šo, saimniekam jāmaksā par aizlieguma laikmetu ikgadēja atlīdzība (ne mazāk par 50% no darbinieka līgumiskiem ienākumiem), pie kam šai atlīdzībā ieskaitāmi pārējie darbinieka ienākumi. Konkurences klauzula slēdzama rak-

stiskā formā; konkurences klauzula nav saistoša nepilngadīgiem un nedrīkst apgrūtināt darbinieka eksistenci ilgāk par 2 gadiem. Atlīdzības prasība par karenci atkrīt, ja darbinieks devis saimniekam iemeslu pakalpojuma līguma uzteikšanai. Konkurences aizliegums atkrīt, ja darbiniekam bijis iemesls uzteikt pakalpojuma līgumu, pie kam viņam rakstiski jāatraida aizliegums 1 mēneša laikā pēc uzteikšanas.

Krievu un mūsu vietējo tiesu prakse konkurences klauzulu atzina par saistošu priekš tirgotāja personāla, vismaz uz zināmu laiku; parasti atlīdzību par konkurences klauzulas pārkāpumu noteic ar konvencionālu sodu pēc priv. lik. 3372. p. piez. (Senāta 4. depart. 1873. g. 27. marta spriedums Mariksa lietā ar Lafonu: sk. „Практика Спб. коммерческого суда за 1873 . изд. Н. Туп“. 73. лр. 13. Nr.). Līguma paraugs ar konkurences klauzulu pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 20, 23 lpp.

§ 26.

Piedauzīgā (negodīgā) konkurence.

Pisko, Der Schutz gegen unlauteren Wettbewerb, Ehrenberga „Handbuch'a“ 2. sēj. (1918.) 80. sek. §§; Müllers-Erbachs, l. c. 1. sēj. 24, 25. nodalījumi; Šeršeņevičs, l. c. 2. sēj. 76. §; Mintzs, Tiesl. Min. Vēstn. 1924. g. 5. nr.

I. Tiesiskā apziņa prasa, lai uzņēmuma turētājs būtu aizsargāts pret piedauzīgo konkurenci (unlauterer Wettbewerb, concurrence déloyale), t. i. pret piedauzīgu, negodīgu izturēšanos no konkurentu puses. Jau viduslaikos šāda aizsardzība pastāvēja ģilžu un cunftu uzraudzības veidā. Ar brīvās arodniecības ieviešanu XIX. gadu sītenī aizsardzības vajadzība bija no jauna sajūtama. Nevis katra „aizliegta“ konkurence uzskatāma, aiz šī iemesla vien, par piedauzīgu. Par „piedauzīgu“ atzīstama konkurence atkarībā no lietotiem piedauzīgiem līdzekļiem. Vai un cik tālu piedauzīgā konkurence ir arī aizliegta, tas atkarājas no pozitīvās likumdošanas, kura var vai nu uzstādīt zināmas vispārējas pazīmes (ģenerālklauzula), vai līdz ar to, resp. tās vietā, uzskatīt par aizliegtiem zināmus atsevišķus piedauzīgus darbus, resp. darbību (enumerācijas metode). Visur, kur pozitīvs likums nosaka, ka katrs pretlikumīgs darbs dod cietušam tiesību prasīt zaudējuma atlīdzību un ka katrs darbs ir pretlikumīgs, kas runā pretī labiem tikumiem, — likums ar to nosaka arī, ka piedauzīga konkurence nodibina pienākumu atlīdzināt zaudējumus. Francijā tiesu prakse jau sen no vispārējiem Code civil noteikumiem atvasināja jēdzienu „concurrence déloyale“: Code civil 1382. p.: „tout fait quelconque de l'homme, qui cause à autrui un dommage, oblige celui, par la faute duquel il est arrivé, à la réparer“, (t. s. „dommage moral“); 1383. p.: „chacun est responsable du dommage qu'il a causé non seulement par son fait mais encore par sa négligence ou par son imprudence“.

II. Vācijā tiesu prakse nav šādu slēdzienu no privatlikuma noteikumiem taisījusi, kādēļ bija jāizdod sevišķs likums, proti 1886. g.

27. maija likums: „Reichsgesetz zur Bekämpfung des unlauteren Wettbewerbs“ kas tomēr izrādījies par nepietiekošu. Arī BGB 824., 826. §§ nav devuši attiecīga pamata piedauzīgās konkurences apkaņošanai. Tādēļ Vācijā 1909. g. 7. jūnijā izdeva jaunu likumu. Vācu likumā ievestā „ģeneralā klauzula“ nosaka, ka pret to, kurš veikalu apgrozībā konkurences dēļ ar saviem darbiem pārkāpj labus tikumus, cietušais var celt prasību par šo darbu pārtraukšanu un par zaudējumu atlīdzību, neatkarīgi no vainīgā ļaunā nodoma, pat vispār neatkarīgi no piedauzīgā konkurenta vainas (vaina dod vēl tiesību uz atlīdzību par zaudējumiem). *Generalklauzula* vērsta piem., pret reklamas ļaunu izmantošanu un piemērošanu, pie kam nespēlē lomu, vai tā iziet no paša tirgotāja, vai no veikala pārziņa, t. s. denigrēment, difamacija, apmelošana *Anschwärzung* (BGB 824. §), piem. attiecībā uz cietušā kreditu. Vācu likums paredz arī *atsevišķus aizliegumus*, kas vērsti pret noteikto, konkrēto konkurentu. Uz šī pēdējā pamata likums aizsargā firmu vai uzņēmuma apzīmējumu (augšā 18., 21. §§), aizsargā veikala uzņēmuma noslēpumus pret to izpaušanu no tirgotavas darbinieku (personala) puses un apkaņo kukuļu ņemšanu (*Schmiergelder*), arī piekukuļošanu provīzijas formā.

III. Pārējās valstīs sevišķu likumu nav, arī Šveicē nē, kur oblig. tiesību 41. p. 2. pkt., 48. p. noteikumi tika šai ziņā atzīti par pietiekošiem. Mūsu priv. lik. 3284., 3440., 3444., 3297., 3214., 2922. p. p., kā arī Kr. civ. lik. 684. p. — pie attiecīgas tiesu prakses — gan dotu pietiekošu pamatu celt prasību tiesā par piedauzīgās konkurences pārtraukšanu vai par zaudējumu atlīdzību.

IV. Pie piedauzīgas konkurences sevišķi pieder arī nereelā „izpārdošana“, pret kuŗu vērsti piem. Rīgas pilsētas saist. noteik. par veikalu izpārdošanām un to reklamēšanu. (Vald. Vēstn. 1926. g. 22. maija 112. Nr.). „Veikalnieciska izpārdošana“ ir: paātrināta, ārpus parastās veikala darbības notiekošā preču pārdošana mazumā (en detail) no esošā krājuma par pazeminātām cenām ar nolūku izbeigt visu uzņēmumu vai kādu noteiktu preču krājumu, vai paātrināt neesošu preču pārdošanu. Šai jēdzienā ietilpst arī tā saucamās „baltās nedēļas“, „reklamas“, „rabatu“ un tamlīdzīgas preču izpārdošanas. Izpārdošana var notikt tikai ar sevišķu Rīgas pilsētas valdes tirdzniecības nodaļas atļauju. Izpārdošanas sludinājumu, paziņojumu, plakatu u. t. t. saturs nedrīkst būt pretrunā ar tirdzniecības nodaļai iesniegtā lūgumā esošiem datiem un izdotā atļaujā uzņemtiem nosacījumiem. Sevišķi pie zināmu preču šķiras likvidācijas sludinājumos, plakatos, paziņojumos u. t. t. skaidri jāaizrāda, ka izpārdo dod tikai noteiktu preču šķiru. Aizliegts izpārdot preces, kuŗas nav noteikti minētas tirdzniecības nodaļas apstiprinātā preču sarakstā (specifikatā), kā arī preces, kuŗas piegādātas vienīgi izpārdošanas nolūkā.

V. Par „negodīgās sacensības“ starptautisko apkaņošanu sk. Latv.-Vācijas līg. saimn. attiec. atjaunoš. I. p. 1. §. (V. V. 1926. g. 243. nr.).

3. nodalījums. Tirgotāju palīgi.

§ 27.

Vispārējās piezīmes.

Titze, Das kaufmännische Hilfspersonal, Ehrenberg'a „Handbuch'a“ 2. sēj. 103. sek. §§; Müllers-Erbachs, l. c. 1. sēj. 25.—33. nodalījumi un 2. sēj. papildinājums 849. sek. lpp.; Seršenēvičs, l. c. 2. sēj. 20. §.

I. Uz tirgotāju (tirgotavas) palīgiem (вспомогательные торговые деятели, торговые сотрудники) šai plašākā nozīmē attiecas:

A. Nepatstāvīgais, atkarīgais tirgotāja (tirgoniskais) personals (Kaufmännisches Personal), un proti:

1. Personas, kuŗas, atrodoties tirgotāja (principala) dienestā, izpilda tirgoniskus pakalpojumus un kuŗiem ir „tirgoniska signatura“ (Kaufmännische Signatur: tā bij. vācu imp. komercvirstiesa, spried. krāj. 7., 309.; Titze l. c. 374. lp. 3. piez.), t. i. a) komiji (tirgotavas palīgi, Handlungsgehilfen šai šaurā nozīmē, приказчики), kuŗi tirdzn. uzņēmumā uz pakalpojuma līguma pamata nodarbināti ar tirgonisku pakalpojumu izpildīšanu pret atlīdzību (zemāk 28. §); b) mācekļi (Handlungslehrlinge, ученики), kuŗi tirdzn. uzņēmumā nodarbināti savas tirgoniskās (komerc) izglītības dēļ uz mācības līguma pamata, tirgonisku pakalpojumu izpildīšanai bez atlīdzības (zemāk 32. §). Nupat minētās personas (a, b) pieder pie tirgoniskā personala tehniskā (šaurākā) nozīmē. Jēdzienu „tirgotavas palīgi“ („Handlungsgehilfen, nevis Handelsgehilfen) uzstādījis vācu 1861. g. ADHGB, zem viņiem saprotot kā komijus („Handlungsdiener“) tā arī mācekļus. Terminš „Handelsdiener“ (komiju, Handlungskommis nozīmē) tika lietots mūsu Balt. prov. lik. 1. d. 567. p. 5. pkt. un arī mūsu pirmsreformas tiesu praksē (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1606. nr.).

2. Volontāri, kuŗi nodarbojās tirdzn. uzņēmumā savas praktiskās komercizglītības dēļ, bez atlīdzības (zemāk 32. §), viņiem n a v tirgoniskās signaturas.

Personals kā tāds padots principalam, (tirdzn. uzņēmuma saimniekam, tirgotājam; sk. zemāk III.).

B. Patstāvīgie, neatkarīgie tirgotāja (tirgotavas) palīgi, kuŗiem, atrodoties ārpus tirdzn. uzņēmuma, tomēr ir tirdzn. sakari ar pēdējo un kuŗi to pabalsta, un proti: 1) tirgotavas aģenti (Handlungsagenten, zemāk 37. §); 2) tirdzniecības makleri (Handelsmakler, zemāk 37. §); 3) komisionari un speditēri (zemāk 99.—103. §§).

II. Pie tirgotāju palīgiem nepieder: 1) personas, kuŗas kaut gan saņem (vai var saņemt) algu no tirgotāja uz līguma pamata, bet kuŗu darbībai nav tirdznieciska rakstura: advokāti, juriskonsulti, sindiķi, fabriku ārsti un t. s. „ražošanas palīgi“ (Produktionsgehilfen), piem., inženieri, ķīmiķi u. t. l.; 2) tirgotāja ģimenes locekļi (sk. agrākā kārtu lik. 538. p., Kr. tirdzn. nolik. 8. p.), ja viņi gan darbojas pašā uzņēmumā, bet ne uz līguma pamata (sk. augšā 12. §); 3) strādnieki („торговые служители“), gadījuma darbinieki,

kuŗiem nav komercizglītības, un kuŗi izpilda tikai fiziskus pakalpojumus.

III. No cita viedokļa izšķir: no vienas puses tirgotāju paligus, kuŗi izpilda juridiskas (reprezentācijas, Vertreter) funkcijas uz formelas vai prezumptīvas pilnvaras pamata, reprezentējot, aizvietojoť pašu saimnieku (piem. prokuristi, pilnvarotie komiji, sk. zemāk 33.§), un no otras puses: tirgotāju paligus, kuŗi izpilda iekšēju, komerciala rakstura darbību, bet tomēr bez reprezentācijas tiesībām. Pirmo grupu sauc par tirdzniecības pilnvarniekiem (Handlungsbevollmächtigte, торговые доверенные), bet otro grupu — par tirdzniecības uzņēmuma kalpotājiem (торговые служащие). Šis iedalīšanas veids nesakrīt ar tirgotāja palīgu iedalīšanu tirgotāja personālā un pārējos tirgotāja palīgos, tāpat nesakrīt arī ar tirgotāja personāla iedalīšanu komijos un mācekļos.

IV. Tirdzniecības uzņēmuma priekšgalā ir tā galva, uzņēmuma īpašnieks, saimnieks, šefs, priekšnieks, principals, patrons, (Handelsherr, Balt. viet. lik. 1. d. 567. p. 5. pkt), t. i. pats tirgotājs, kam padots viņa personāls. Ja pašam principālam nav tirdznieciskās darbības spējas, un tas tādēļ pats juridiski rīkoties nevar, viņš savas principāla tiesības realizē caur savu likumisko pārstāvi (vietnieku, piem. aizbildni), kuŗam tad ir padots tirgotāja personāls. Atklātās tirdzn. sabiedrības galva ir biedrs-rīkotājs, akciju sabiedrības galva ir valde. Tā tad valdes vai citu organu locekļiem nav tirgotāja personāla jurid. stāvokļa, bet gan priekšniecības raksturs, un vīrs viņiem vairs nav vēl sevišķas „galvas“. Principālam piekŗīt vara, pavēles funkcija, kamēr personālam jāizpilda pakalpojumi.

Cik tāļu mūsu tirdzniecības tiesību avoti klusē, piemērojami privatlikumi; bet katrā ziņā jāievēro arī darba likumi (socialā likumdošana; Vācijā „Gewerbeordnung“). Materialtiesiskās (līguma) attiecības starp tirgotāja personālu un principālu apspriežamas saskaņā ar mūsu priv. lik. pēc pakalpojuma līguma nosacījumiem (4183. p. 1. piez.; sk. Kr. Sen. civ. kas. spried. 1892. g. nr. 9.) un attiecībā uz mācekļiem arī pēc priv. lik. 4226. p. piez. par darba līgumu (Werkvertrag, Lehrvertrag), cik tāļu principālam izpildāmi uzraudzības, audzināšanas, izglītošanas pienākumi pret mācekļiem. Līdz ar to, pie tirdzniecības pilnvarniekiem konkurē pilnvarojuma (nepareizi tā sauktais mandata) līgums (4367. p.).

V. Jaunākā laikā (galvenā kārtā Vācijā pēc revolūcijas, saskaņā ar 1918. g. 25. janvāra Tarifvertrags-Ordnung) notika pilnīgs darba tiesību (Arbeitsrecht) pārgrozījums, evolūcija (sk. Kaskel, Das neue Arbeitsrecht 1920.), kas ievērojamā mērā iespaidoja tirgotāja personāla juridiskās attiecības. Iepriekšējo, atsevišķo līgumu vietā stājās tarifa līgumi, kuŗi ieguvuši lielu nozīmi; viņi automatiski stājas spēkā starp tarifa dalībniekiem, nepielaižot vairs līgumus ar katru kalpotāju atsevišķi; viņi ir „durch Sondervereinbarungen unabdingbar“. Tarifa līgumi slēdzami rakstiskā formā. Tariflietu pamats

ir t. s. aroda profesionalā darbu apvienība (gewerbliche Arbeitsgemeinschaft), t. i. paritatiskas darba devēju un darba ņēmēju apvienības komiteja kopējo profesionalu lietu nokārtošanai. Tāpat, uz paritates principa sastādītas samierināšanas komitejas (Schlichtungsausschuss) pēc Vācijas 1920. g. 12. febr. rīkojuma (zemāk 31. §). Viņu uzdevums ir galīgi izšķirt uz tarifa līguma ceļošos strīdus. Tālāk tirgotāja darbinieku jurid. attiecības tika nokārtotas Vācijā ar 1920. g. 4. febr. likumu par uzņēmumu padomēm (Betriebsrätegesetz), kas nodrošina darbinieku līdznoteikšanas tiesības pie instrukcijas izdošanas par darba izpildīšanu (Arbeitsordnung), padomdevēja balsi jautājumā par algu, par virsstundām, pieņemšanas dienestā, par ražošanas paaugstināšanu u. tml. (sk. arī Kr. 1917. g. 23. aprīļa likumu „par strādnieku komitejām rūpn. iestādēs“, Kr. lik. kop. 551. nr). Tur kur pievestie instituti tika ievesti, stipri grozījies principāla (šefa) stāvoklis un no tā izrietošās tiesības.

VI. Sociālā likumdošana attiecināta arī uz tirgotāja personālu. 1924. g. 6. oktobra likums (lik. krāj. 77. nr.) par sodu likuma papildinājumiem un pārgrozījumiem; 1923. g. 21. septembra Rīgas pilsētas oblig. noteik. par tirdzniec. iestāžu etc. atvēršanas un noslēgšanas laiku Rīgā (Vald. Vēstn. 216. nr); rūpn. darba lik. 257—371. pp. par strādnieku un algotu darbinieku nodrošināšanu slimības gadījumos ar 1906. g. 15. novembra, 1917. g. 25. jūlija, 1920. g. 15. decembra, 1922. g. 14. janvāra pārgrozījumiem un papildinājumiem (kodifik. nodaļa 1922. g. izdevumā) un 1926. g. 17. maija papildin. (Vald. Vēstn. 107. nr.); slimo kases 1923. g. 10. oktobra normastatuti (Vald. Vēstn. 230., 232., 240. nr. nr.).

Visi sociāllikumdošanā principālam uzliktie pienākumi viņam izpildāmi iepriekš; tie neskaitās par tirgotāja personāla pakalpojumu ekvivalentu. Tādēļ tirgotāja personālam tiesība savus pakalpojumus, tā sakot, aizturēt (cf. BGB 273. § paredzēto vispārējo retencijas tiesību), līdz kamēr principals savus sociālos pienākumus izpildīs. No otras puses, tirgotāja personālam nav tiesības celt civilprasību par sociāllikumu izpildīšanu (Müllers-Erzbachs, I. c. 1. sēj. 147. lp.).

I. Tirgotāja personāls.

1. Komiji.

§ 28.

a. Jēdziens.

Titze, I. c. 108.—133. §§; Müllers-Erzbachs, I. sēj. 28. nodal.; Šeršenevičs, I. c. 2. sēj. 21.—23. §§.

I. Noteiktu komija (Handlungsgehilfen) definīciju uzstāda HGB 59. §. „... wer in einem Handelsgewerbe zur Leistung kaufmännischer Dienste gegen Entgelt angestellt ist“; pēc Kr. tirdzn. nolik.

3. p.: „приказчики управляют торговыми делами своего хозяина или только исполняют торговые поручения по договору найма“. Komiju pazīme, kopēja ar mācekļiem, ir komercsignatura (tirgoniskā signatura, sk. augšā 27. §), tirgonisku pakalpojumu izpildīšana, proti, pakalpojumu izpildīšana, kuŗi apgrozībā, satiksmē, uzskatāmi par tirgoniskiem, t. i. (izejot no tirgotāja saimnieciskā jēdziena) tāda darbība, kuŗa attiecas uz preču apgrozījumu, kā arī uz veikala grāmatu vešanu, un kuŗa prasa zināmu komercizglītību. Tādēļ nav pieskaitāmi pie komijiem t. s. ražošanas palīgi (Produktionsgehilfen), t. i. rūpniecisks un tehnisks personāls (mehaniķi, inženieri) tāpat arī citas veikalā nodarbinātas personas (avižu reporteri, redaktori), strādnieki, šveicari, liftbois, kasu sūtņi, kanclisti, (торговые служители), nē, kuŗus krievu tirdzn. nolik. tomēr pieskaita pie „otrās šķiras komijiem“ (4., 13. pp.; sk. augšā 27. §). Turpretim par komijiem uzskatāmi pārdevēji veikalā, iepircēji, komiji vojažēri (sk. zemāk 32. §), grāmatveži, kasieri, ekspedienti, noliktavu pārziņi, kantoristi, korespondenti.

II. Šeršenevičs (1. sēj. 220., 247. sek. lpp.), sekodams Kr. tiesu praksei, saprot komija jēdzienu pārāk šauri un iziet no tā, ka zem viņiem esot saprotāmi tikai tādi komiji, kuŗu darbībai būtu juridisks raksturs, t. i. kuŗi savas darbības sferā reprezentētu principālu trešām personām preti uz formālas vai prezumējamās pilnvaras pamata; viņiem Šeršenevičs stāda pretim t. s. kalpotājus (торговые служащие, ieslēdzot viņos arī „торговые служители), kuŗi darbojas tikai uzņēmuma iekšpusē. Tā tad Šeršenevičs nepareizi identificē komiju tikai ar tirdzniecības pilnvarniekiem, (t. i. komijiem, kuŗiem ir vēl sevišķas vai prezumējamās pilnvaras, Handlungsbevollmächtigte: zemāk 33., 35. §§). No šī viedokļa Šeršenevičs pie komijiem nē pieskaita uzņēmuma kalpotājus, kuŗi pārzina kantora lietas (конторскую часть): kantoristus, grāmatvežus, korespondentus, kasierus, kuŗi īstenībā tomēr uzskatāmi par komijiem. Šis Šeršeneviča uzskats nesaietas pat ar Kr. tirdzn. nolik.: 36—38., 40., 41. p. p., kuŗi paredz sevišķi „pilnvarotus“ (tā tad pielaiž arī nē pilnvarotus) komijus.

Patiesībā nē katrreiz komijs ir tirdzniecības pilnvarnieks (Handlungsbevollmächtigter), bet tikai tad, ja viņam ir attiecīga, t. i. tieša vai prezumējama pilnvara.

III. 1865. g. 9. februāra likums par tirdzniecības un rūpniecības nodokli paredzēja, bez fiskāliem nosacījumiem, arī noteikumus par komijiem (54.—66. p. p.). 1865. g. likums iedalīja komijus divās šķirās (klasēs). Pie pirmās šķiras likums pieskaitīja t. s. galvenos komijus, pilnvarniekus lieltirdzniecībā, kuŗi pārzina visu uzņēmumu vai zināmu tirdzn. ietaisi, superkargo, korespondentus kantoros, kasierus, aģentus, ārzemju tirdzn. namu komisionarus, commis-voyageurs etc. Pie otrās šķiras komijiem likums pieskaitīja komijus, kuŗiem uzticēts tikai izpildīt gadījuma uzdevumus, tirdzn. kalpotājus (торговые служители) un mācekļus. Pievestie noteikumi pa daļai

ievietoti Kr. tirdzn. nolikumā, kuŗš komiju pirmā šķirā iedala galvenos komijus (главные приказчики), bet otrā — viņu palīgus un citus tirdzniecības kalpotājus (торговые служители), tomēr tuvāk nepaskaidrojot, kas būtu saprotams zem galveniem komijiem, resp. viņu palīgiem (4 .p.). Kr. tirdzn. nolikuma noteikumi par I—II šķiru komijiem, kuŗi gan, kā publiski tiesiski, t. i. fiskali, noteikumi, pie mums bija spēkā, tagad zaudējuši spēku, jo sevišķas komiju zīmes (приказчицьи свидетельства) arī ne pēc šķirām, tagad atceltas. Kr. nolik. privattiesiskie noteikumi Latvijā (izņ. Latgali) arī par komijiem nav spēkā, jo šai ziņā šaubu gadījumā piemērojams privatlikums (Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1892. g. nr. 9.).

IV. No mācekļiem komiji atšķiras ar to, ka pirmajie nav tieši nodarbināti tirgonisku pakalpojumu izpildīšanā un nesņem algu. Par komijiem nevar būt jurid. personas (Sen. IV. dep. spried. 1914. g. 15. nov., žurnālā „Вестн. права“ 1915. g. nr. 13., 399. lp.), kamēr citādi vispār arī juridiskās personas var uzstāties kā tirgotāja pilnvarnieki, piem. akciju sabiedrība (banka) var reprezentēt kādu tirdzniecības namu, var uzstāties akcionara vārdā (kas viņai uztic akcijas pārvaldīšanai) akcionaru sapulcē.

§ 29.

b. Komiju attiecības pret principalu.

I. Komiju attiecības pret principalu pamatojas uz vispārējiem noteikumiem par pakalpojuma līgumu (priv. lik. 4173. p. piez.). Kr. tirdzn. nolik. 6.—10. p. p. prasa likuma rakstisku formu, ievērojot notar. nolikuma noteikumus; sankcija: komijs nevar prasīt algu (17. p.). Krievu civ. lik. (2214. p.) vispār atzīst tikai pakalpojumu līgumus līdz 5 gadiem; par tālāko laiku līgums uzskatāms par spēkā neesošu. Šo noteikumu krievu laikā piemēroja arī pie mums fiskalos nolūkos (zīmoga nodoklis). Līgumi bija jāiesniedz pils. tirdzn. nodaļās reģistrācijai.

II. Komiju pienākumi un tiesības.

1. Komiju pienākumus nosaka vispārējie noteikumi par pakalpojuma līgumiem un konkrētais līgums. Sevišķi komijam jāizpilda apzinības (uzticības) pienākumi (Treupflicht), piem. jāatturas no konkurences (sk. augšā 24. §); komijam jānodod norēķins par saņemto naudu (Cvingmaņa spr. krāj. 7. sēj. 1439. nr.); šis pienākums gan izriet nevis no pakalpojumu, bet no pilnvaras līguma, ja pēdējais būtu noslēgts vai prezumējams. Pēc kr. tirdzn. nolik. komijam jānodod norēķins pēc līguma notecēšanas 1 mēneša laikā; principalam un komijiem savā starpā jāizrēķinās gada laikā pēc līguma notecēšanas (24. p.); sankcija 26., 27. p. p.; (Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1903. g. 102. nr.); komija algas prasība noilgst mēneša laikā pēc termiņa iestāšanās (29. p.). Nupat pievestie noteikumi nav Latvijā

(izņemot Latgali) piemērojami (sk. Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1892. g. nr. 9.).

2. Komijiem ir tiesība prasīt atlīdzību par pakalpojumiem. Atlīdzība var izteikties: a) noteiktā algā. Alga privileģēta specialā un ģeneralā konkursā (civ. proc. lik. 1890. p. 4. pkt.; 1899. p. pielik. 36. p. 3. pkt.); pēc 1925. g. 28. maija lik. (lik. krāj. nr. 110.) darba algas prasības skatāmas cauri paātrinātā kārtībā. b) peļņas dalībā, Gewinnanteil, tantjemā (commis interessé); ar to tomēr nenodibinās sabiedrības attiecības ar komiju (te nav klusā sabiedrība, stille Gesellschaft: sabiedrības biedri savā starpā līdzīgi pēc būtības) katram biedrim pieder uzraudzības tiesība; turpretim peļņā ieinteresētais komijs paliek tikai kalpotājs, t. i. no principala atkarīga un tam padota persona (kas var prasīt tikai veikala grāmatu un bilances uzrādīšanu, bet ne norēķina nodošanu) un tā tad nepiedalās arī zaudējumos. Par tantjemas aprēķināšanu sk. Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 917. nr.; pierādīšanas smagums turpat 8. sēj. 1609. nr. Principals neatbild tantjemas saņēmējam par uzņēmuma pārvaldīšanu. Tantjema nav identiska ar dividendu; dividends (sk. zemāk 69. § IV.) aprēķināms tikai atvelkot uzņēmuma izdevumus, tā tad arī pēc tantjemas segšanas; tantjemu „ieinteresētais komijs“ saņem bez kāda noguldījuma nodošanas principalam. c) provizijā (galvenā kārtā komivojažēriem, zemāk 32. § II.), t. i. peļņas daļā (procentos) no atsevišķiem darījumiem; šai gadījumā komijam pieder arī kontroles tiesība; provizija, pēc vietējiem ieradumiem, var pastāvēt arī noteiktā naudas sumā vai pat noteiktā mantā. d) uzturs naturā principala mājā; tagad ļoti reti, tikai viesnīcās, ar saimes līguma (Gesindevertrag, договор найма слуг) pazīmi (priv. lik. 4192. p. piez.). e) atsevišķās gratifikācijās (Cvingmaņa 5. sēj. 838. nr.) pie ilgāka dienesta laika; gratifikācija izsniedzama nevis dāvināšanas, bet atlīdzības veidā (kopā ar pamatalgu) un izmaksājama gada beigās komijam, kas tai laikā tiešām vēl ieņem vietu, f) izdevumu atlīdzība, („Spesen“, komivojažēriem arī paušalas atlīdzības veidā par visu ceļošanas laiku).

§ 30.

c. Principala atbildība par komijiem.

I. Pakalpojumu līgums noteic tirgotāju palīgu iekšējās attiecības pret principalu. Ar šo līgumu, attiecībā uz komijiem, var konkurēt pilnvarojuma līgums (priv. lik. 4363. p.). Ar pakalpojuma līgumu, ja tas konkurē ar pilnvarojuma līgumu (sk. zemāk 33. §), viena persona uzņemas izpildīt otras personas uzdevumus (Auftrag, поручение) principā bez atlīdzības; atlīdzība šai ziņā izriet nevis no pilnvarojuma līguma, bet no pakalpojuma līguma (priv. lik. 4367. p.). Tikai ar pilnvarojuma līguma (bet ne ar pakalpojuma līguma) attiecībām izskaidrojama principala atbildība par komija noslēgtiem darīju-

miem, ko pēdējais izpilda saimnieka klusā vai prezumējamā pilnvarojuma robežās, kā principala pārstāvis (sk. priv. lik. 3110., 4401. pp.; Kr. tirdzn. nolik. 19. p.: „хозяин отвечает за действия приказчиков во всем том, что в силу его поручения, приказания или с его ведома и воли учинено будет“) un arī komija pienākums nodot norēķinu par viņa rīcībā esošo principala mantu. (priv. lik. 4391., 4458.—4463. p. p.; Kr. tirdzn. nolik 22.—29. p. p., sk. augšā 29. § I.). Krievijā 1723. g. 14. maija likums pirmo reizi bija nodibinājis principala atbildības principu par komiju (приказчики) noslēgtiem darījumiem tirdzniecības lietās: „за них (приказчиков) если в таких счетах будет челобитье отвечать те их хозяева“ (arī 1799. g. 12. novembra likums).

II. Apzīmētās jurid. attiecības iestājās tikai tad, ja darījumu komijs noslēdzis kā principala pārstāvis, kā principala formals vai prezumptīvs pilnvarnieks, t. i. tikai tad, ja darījums attiecas uz komija pienākumu aploku. Pilnvarojuma līguma nosacījumi var ieiet pašā pakalpojuma līgumā, vai arī izteikti atsevišķā līgumā vai pilnvaras aktā, ar kuŗu pilnvarotais komijs leģitimējas pret trešām personām, bet kāds akts neatvieto principala „instrukciju“ komijam (priv. lik. 4402. p.), kā maldīgi domā Šeršeņevičs (l. c. 1. sēj. 235. lp. 6. piez.). Lai leģitimētos kā principala pārstāvis tirdzn. lietās pret trešām personām un lai nodibinātu principala atbildību, nav vajadzīgs katrā ziņā atsevišķs formals pilnvaras akts (Vollmacht, доверенность: sk. zemāk 33. §). Pilnvarojumu komijam var nodibināt nevien pilnvaras akts, bet arī sludinājumi laikrakstos, apkārtraksti, saimnieka mutiski paziņojumi, privātas vēstules un, beidzot, visi lietas apstākļi un iekārta, (sk. Cvingmaņa spr. krāj. 2. sēj. 251. nr.), pie kuŗiem notiek tirgošanās „вся обстановка дела“. Tārēs, pēc Šeršeņeviča, l. c. 1. sēj. 226. lp.: „лицо, которому поручено хозяином заведывание лавкою, фабрикою, не может не считаться уполномоченным на совершение необходимых по управлению сделок“. Persona, kura principala tirgotavas telpās nodarbojas kā tirgotāja kalpotājs (piem., komijs), uzskatāma par pilnvarotu attiecībā pret trešām personām. Tas attiecas nevien uz komijiem, bet vispār uz tirgotāja personālu (arī mācekļiem, Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 424. Nr.), cik tāļu tas principala vārdā izpilda pakalpojumus, kuŗiem juridisku darījumu raksturs, (sk. augšā 14. §; Cvingmaņa spr. krāj. 7. sēj. 1437. nr.; 4. sēj. 633., 637. nr, nr.; 3. sēj. 424. nr.; 1. sēj. 154. nr.; Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1915. g. nr. 6., žurn. „Вестник права“ 1916. g. 42. nr.; HGB 56. §). Šai ziņā runā par prezumptīvu pilnvarojumu. Šāds (prezumptīvs) pilnvarojums arī pēc krievu tirdzniecības tiesībām pierādāms ar lieciniekiem (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1915. g. 6. nr.). Trešām personām jāpiegriež vērība tam, vai tirgotāja palīgam ir attiecīgs pilnvarojums (representācijas tiesības) uzstāties saimnieka vārdā, spriežot pēc lietas apstākļiem (Erkundungspflicht, Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 154. nr.). Ja izrādās, ka tirgotāja kalpotājam pēc lietas apstākļiem nav representācijas tie-

sibas, tad ar viņa rīcību principals nav saistīts, un pats viņa palīgs atbild pret trešo kontrahentu (priv. lik. 3113. p.; arī vekeseļu nolik. 31. p.). Tāpēc, piem., tas, kas ir pilnvarots kādu preci, pasūtījumu nogādāt, iedot un atnest saimnieka vārdā trešai personai uz māju, tas vēl nav ar to pilnvarots saņemt naudu (Cvingmaņa spr. krāj. 3. sēj. 424. nr.). Bet kas uzrāda kvītētu rēķinu ar saimnieka parakstu, tas gan skaitās par pilnvarotu saņemt arī naudu pret kvīti (bet sk. Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 424. nr., 325. lp.). Telefona iekārtošana pie saimnieka pati par sevi vēl nenodibina prezumpciju, ka tirgotājs uzskata par saistošiem visus pieteikumus, kuŗi iet caur viņa telefonu; bet tomēr personāls šai ziņā skaitās par vispār pilnvarotu noklausīt un pieņemt pieteikumus, kuŗus parasti izdara pa telefonu (Müllers-Erzbachs, I. c. 1. sēj. 140. lp.).

§ 31.

d. Komiju līguma izbeigšanās.

1. Līgums izbeidzas ar laika notecējumu, ar vienošanos un arī ar uzteikšanu. Ja līgums noslēgts uz nenoteiktu laiku un līgumā nav paredzēti citi noteikumi, tad pēc priv. lik. 4186. p. piemērojami vietējie ieradumi.

1. Pēc viņiem uzteikšanas termiņš atkarājas no komija dienesta stāvokļa; jo svarīgāks un atbildīgāks ir komija ieņemtais amats, jo ilgākam jābūt uzteikšanas termiņam no saimnieka puses. Pēc pirmsreformas tiesu prakses uzteikt atbildīgam komijam var tikai, ievērojot 6 mēnešu laiku, neatkarīgi no tā, vai alga bija norunāta pēc mēnešu normas, vai pēc gada normas (Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1390., 1391. nr. nr.; 4. sēj. 656. nr.; 55. sēj. 840. nr.). Pēc Rīgas biržas komitejas a g r ā k i apliecinātiem ieradumiem, attiecībā uz komijiem, kuŗi ieņem atbildīgas vietas (prokuristi u. t. t.) dienestu var uzteikt abas puses, ievērojot sešu mēnešu uzteikšanas termiņu, vienalga, vai alga tikusi norunāta pēc gada, vai pēc mēneša algas normas; attiecībā uz komijiem, kuŗi neieņem atbildīgas vietas, jāievēro sešu mēnešu uzteikšanas termiņš, ja alga tikusi nosacīta pēc gada algas normas, bet mēneša uzteikšanas termiņš, ja alga pēc mēneša algas normas. Pēc HGB uzteikšana pielaižama ar 6 nedēļu termiņu, bet vienīgi uz kalendara ceturkšņa beigām.

2. Jaunākā laikā tomēr socialie apstākļi, sevišķi Rīgā, grozījušies tik tālu, ka arī atbildīgie tirgotāju palīgi (prokuristi etc.), savukārt uzteicot vietu, vairs neietur 6 mēnešu termiņu. Sakarā ar to arī paši tirgotāji vairs neuzskata sevi par saistītiem ar 6 mēnešu uzteikšanas termiņu un vairs neievēro šo pēdējo. Nemot vērā apzīmēto parādību, uz Rīgas biržas komitejas priekšlikuma, 1925. g. 25. maija biržas sabiedrības pilnsapulce k o n s t a t ē j u s i vietējo ieradumu (Gewohnheit), pēc kuŗa — šaubu gadījuma — pakalpojumu līgumi ar visiem bez izņēmuma tirgotāju palīgiem uzteicami ar

1 mēneša termiņu. (Rīgas biržas komit. darb. pārsk. par 1925. g. 41. lp.).

II. Komiju līgums arī vienpusīgi atceļams aiz dibinātiem iemesliem, neatkarīgi no līguma termiņa („wenn ein wichtiger Grund vorliegt“, sk. Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1146. nr.; priv. lik. 4188. p., 4189¹. p. pēc 1925. g. 16. oktobra nolik. Lik. krāj. 188. nr.; sk. arī HGB 70.—72. §§. BGB 626. §), aiz otrā kontrahenta pārkāpuma (gerechtfertigte Entlassung, resp. gerechtfertigter Austritt). Principalam, kuŗš atlaiž komiju aiz dibināta iemesla, jāmaksā komijam par patiesi pastrādāto laiku.

III. Pēc vācu jaunām darbu tiesībām, pie uzņēmumiem ar vairāk par 20 darbiniekiem, personalam ir līdznoteikšanas tiesības (personālā padome); saskaņā ar 1920. g. 12. februāra likumu (Hedemans, žurnālā „Deutsche Juristenzeitung“ 1920. g. 547. lp.), atlaistam jāpierāda iemesli, aiz kuŗiem likums pielaiž ierunu; piem., nav pielaižama t. s. „Tendenzkündigung“ (uzteikšana bez iemesla uzrādīšanas); ja 5 dienu laikā nenotiek vienošanās ar principālu, tad strīdu izšķir „Schlichtungsausschuss“ bez pārsūdzības (augšā 27. § V.).

IV. Atlaistam komijam ir tiesība prasīt dienesta apliecību (sk. kr. tirdzn. nolik. 22., 28. p. p.; arī vācu HGB 73. §; priv. lik. 4213. p. šai ziņā gan runā tikai par kalpošanas, saimes līgumu). Neizdošanas gadījumā principāls atbild par zaudējumiem. Pēc HGB, principālam jāizdod arī uzvešanās un darbības apliecība (qualifiziertes Zeugnis), bet tikai uz atlaistā pieprasījumu un ne pret tā gribu; šāda apliecība atspēkojama tikai tad, ja tā ir acīm redzami nepareiza. Patiesi, nevar uzlikt principālam par pienākumu izdot labvēlīgu apliecību, ja vien viņam iespējams savu pretējo uzskatu nodibināt, pierādot konkrētus faktus (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1583. nr.).

§ 32.

2. Pārējais tirgotāja personāls.

I. Mācekļi. Titze, l. c. 134.—137. §§. Müllers-Erzbachs, l. c. 1. sēj. 30. nodal; Šeršņevičs, l. c. 1. sēj. 25. §. Tirgotavas māceklis (Handlungslehrling, торговый ученик), ir persona, kuŗa nodarbināta tirdzniecības uzņēmumā tirdznieciskās izglītības dēļ un izmācīto pakalpojumu izpildīšanai, bez algas. Māceklim ir tirgoniska signatura, tāpat kā komijam (augšā 27. §). Kamēr komijs kā savu pakalpojumu ekvivalentu saņem algu, māceklis kā ekvivalentu saņem no principāla (kā mācības saimnieka, Lehrherr) savu tirdzniecisko izglītību, pat ja māceklis arī vēl saņemtu sevišķu atlīdzību. Tā tad mācekļa un principāla juridiskās attiecības pamatojas uz mācības līgumu (Lehrvertrag), kas pēc būtības apspriežams kā uzņēmuma (darba) līgums sakarā ar pakalpojuma līgumu „Doppelarbeitsvertrag“ (sk. arī Müllers-Erzbachs, l. c. 1. sēj. 155. lp.; arī priv. lik. 4426. p. piez.; kr. tirdzn. nolik. 30.—31. p. p.,

HGB 76.—82. §§). Māceklim, savukārt, jāizpilda tirdznieciski pakalpojumi; tomēr līgums slēdzams nevis principāla, bet gan mācekļa interesēs. Titze (l. c.) uzskata līgumu ar mācekļiem par pakalpojuma līgumu, kuŗa priekšmets esot zināms rezultāts (izglītība), kāds rezultāts gan atkarājoties no paša mācekļa. Bet taisni šāds formulējums aizrāda uz darbu (uzņēmuma) līguma pazīmēm. Līgums neprasa formu un slēdzams parasti uz 3 gadiem. Par nepilngadīgo mācekli līgumu slēdz likumisks pārstāvis (pēc kr. tirdzn. nolik. tikai līdz 17. g. vecumam). Likumisks konkurences aizliegums un konkurences klauzula piemērojami arī mācekļiem (augšā 24., 25. §§). Principālam līgums ir izpildāms personīgi. Varbūtējā atbildība māceklim atkarājas no vienošanās un vietējiem ierādumiem un var pastāvēt arī dzīvokli un uzturā. Principālam jā rūpējas arī par mācekļa privāto tikumisko dzīvi un jādod māceklim iespēja apmeklēt skolu (sk. arī 1924. g. 6. okt. Lik. krāj. 77 nr., rūpn. darba nolik. 365. p.). Vispār šai ziņā ar bērna iestāšanos par mācekli, vecāku vara zināmā mērā ierobežojas (Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 971. nr.).

Līgums izbeidzas ar termiņa notecēšanu (pēc līguma vai tarifa līguma), ar uzteikšanu (pēc vietējās prakses 1 mēneša laikā). Pēc vācu rūpn. nolikuma (Gewerbeordnung), vecāki, kā arī pilngadīgais mācekļis var rakstiski līgumu uzteikt kuŗā katrā laikā, paziņojot, ka mācekļis izvēlējis kādu citu profesiju. Mācības apliecībā („Lehrzeugnis“) jāapliecina nevien dienesta ilgums un mācekļa uzvešanās, bet arī mācekļa iegūtā izglītība, zināšanas un spēja. Pēc HGB, pretēji komijam, mācekļis nevar prasīt, lai par uzvešanos neminētu apliecībā. Pēc krievu lik. analogiski piemērojami nosacījumi par komijiem.

II. Ceļojošais komijs (commis-voyageur, Reisender, Handlungsreisender). Titze, l. c. 125. §, 740. u. sek. lpp.

Ceļojošā komija uzdevums ir paplašināt uzņēmuma darbu raĶonu, piedāvāt preces un saņemt pasūtījumus uz precēm. Viņš skaitās par pilnvarotu saņemt pirkšanas sumu (inkasso), pagarināt maksāšanas termiņu, noklausīt pircēja aizrādījumus uz viņa pārdoto preču defektiem (bet ne piekrist defektiem), ja vien pirkums noticis caur viņa vidutājību un viņš atrodas pašā pirkšanas vietā (Cvingmaņa spr. krāj. 3. sēj. 423. nr.; arī vācu HGB 55. §). Ceļojošam komijam ir tirgoniskā signatūra. Viņam ir piemērojams likumiskais konkurences aizliegums un viņu var saistīt ar konkurences klauzulu. Pievestie noteikumi attiecas tikai uz tālceļojošiem, bet ne uz vietējiem (pilsētas) ceļojošiem komijiem (Stadtreisender, Handelsagenten), kuŗu pēdējo uzdevums ir tikai piedāvāt preces un saņemt pasūtījumus. Tirgotāja personālā ceļojošais komijs ieiet tikai tad, ja viņš nodarbojas vienīgi viena paša tirdzn. uzņēmuma (nama) interesēs un uzdevumā. Pretējā gadījumā viņš skaitās par aģentu (zemāk 37. §), t. i. par patstāvīgu (neatkarīgu) tirgotāja palīgu. Par krievu likuma projektu par ceļojošiem komijiem (Handlungsreisende)

sk. Rigaer Handelsarchiv 1895. g. 183. sek. lpp. Ceļojošā komija leģitimācijas kārtiņas paraugs pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 21.—22. lp.

III. Volontārs (brīvprātīgais, Handlungsvolontär). Titze, l. c. 138. §; Müller-Erbach, l. c. 30. nodal. 157. lp. II.

Volontārs (Volontair) nodarbojas uz volontāra līguma pamata (Volontärvertrag), kuŗš nav mācekļa līgums, bet gan (pēc Titze) pakalpojumu līgums. Volontārs neatrodas mācekļa attiecībās. Pamatdomas ir, dot tirgotāja pazīstamā veikal drauga dēlam vai pašam veikal draugam (korespondentam), praktiskās izglītības dēļ, iespēju, pēc tā ieskata, iepazīties ar sveša uzņēmuma gaitu un iekārtu. No komijiem un mācekļiem volontārs atšķiras ar savu augstāko izglītību un socialo stāvokli. Volontārs var arī saņemt atlīdzību, bet tā nav uzskatāma kā ekvivalents par pastrādāto darbu. Volontārs ir nākošais principals, kamēr māceklis domā kļūt par komiju. Volontāra socialais stāvoklis pielīdzināms drīzāk principala stāvoklim. Volontāram nav tirgoniskas signaturas. Noteikumi par volontāru ievesti HGB tikai ar 1914. g. noveli (82-a §: volontāri ir „Personen, die ohne als Lehrlinge angenommen zu sein, zum Zwecke ihrer Ausbildung u n e n t g e l t l i c h mit kaufmännischen Diensten beschäftigt werden“). Arī volontāram jāpadodas konkurences aizliegumam un viņu var saistīt ar konkurences klauzulu.

II. Tirdzniecības pilnvarnieki.

§ 33.

Vispārējās piezīmes.

Labands, Die Stellvertretung bei dem Abschluss von Rechtsgeschäften nach dem allgem. Deut. Handelsgesetzbuch, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht, 10. sēj. 183.—241. lpp. (1866); Titze, Ehrenbeg'a „Handbuch'a“ 2. sēj. 139.—144. §§; Müllers-Erbachs, l. c. 1. sēj. 27.—28. nodal.; arī B. Frese, Prokuratur und Negotiorum gestio nach Römischen Recht: extrait des mélanges de droit Romain dédiés à Georges Cornil (1926.).

I. Tirdzniecības tiesībās jau sen attīstīties vācu tiesību (pretēji romiešu tiesībām) pamatprincips par tiešo, direkto pārstāvību (representaciju, unmittelbare Stellvertretung).

1. Pilnvarotais, vietnieks, reprezentants, pārstāvis, kas rikojas reprezentējamās, atvietojamās personas vārdā savās pilnvaras robežās, tieši un direkti saista šo pēdējo. Tā jau ADHGB. 52., 298. p.p., un pēc tam arī BGB 164. sek. §§. Tā tad tirdzn. tiesības arī šai ziņā uzstājušās kā privattiesību pioniers (augšā 3. §).

2. Mūsu priv. lik. jau no paša sākuma bija nostājies uz direktās pārstāvības viedokļa (3110. p.).

3. Labands pirmais uzsvēŗ principiēlo izšķirību starp pilnvarojumu (Ermächtigung, Vollmacht, уполномочие) no vienas puses, un uzdevumu (Auftrag, Mandat, поручение) no otras puses. Tikai pilnvarojums (Ermächtigung) nodibina pāŗstāvību, reprezentāciju (Stellvertretung). Var būt pilnvarojums bez mandata: prokurists (zemāk 34. §), atklātais biedrs (zemāk 43. §), akciju sabiedrības valde (zemāk 67. §), kapteinis (zemāk 209. §) ir vietnieki, viņiem ir pilnvarojums jau tieši uz likuma pamata, pilnīgi neatkarīgi no tā, vai attiecīgais saimnieks (atvietojamā persona), devis viņiem mandatu (uzdevumu, Auftrag). Tāpat var dot uzdevumu bez pilnvarojuma (Mandat ohne Vollmacht), tai nozīmē, ka mandataram jārikojas neatvietoŗot (nereprezentēŗot) mandantu, t. i. ne mandanta vāŗdā, bet savā (mandatara) vāŗdā, kaut gan mandanta interesē (uz viņa rēķina), kāds stāvoklis ir piem., komisionaram (zemāk 99., 102. §§) un speditēŗam (zemāk 103. §); šai pēdējā gadījumā runā par „indirektu“ pāŗstāvību (sk. apakšā V.).

Mandati, kuŗos mandatars ir tikai „interposita persona“, bieŗi nāķ priekšā tirdzniecības satiksmē, apgrozībā, kur mandants negrib uzstāties kā kontrahents. Tā tad mandats (uzdevums) ir pilnīgi indiferents moments pie pāŗstāvības.

4. Pilnvarojuma līgums (Bevollmächtigungsvertrag) krasi atšķirās no uzdevuma līguma un pastāv iekš tam, ka abi kontrahenti savā starpā aŗņemas darījumus, kuŗus pilnvarotais pāŗstāvis (уполномоченный, der Bevollmächtigte) slēdz otra kontrahenta (pilnvardevējs, atvietojamā persona, заступаемый, доверитель, Vollmachtgeber) vāŗdā, seku ziņā atzīt par paša pilnvarojuma devēja noslēgtiem (sk. Labands, l. c. 204.—208. lpp.). Apzīmēto izšķirību pirmo reizi ievēŗis vācu ADHGB (786. p. 1. d.; 787. p. 1. d.; 58. p. 2. d.; 269. p. 2. d. un citi, sk. arī vācu W O. 95. p.; veks. lik. 26., 31. p. p.).

II. Tā pati izšķiriba jāievēŗo arī pie t. s. negotiorum gestio (unbefugte Stellvertretung, neattiecīga, pretlikumīga pāŗstāvība, darbvešana), par kuŗu jārunā tikai tad, ja gestor's rikoŗies āŗpus pilnvarojuma robežas, pie kam uzdevuma robežas nespēlē lomu (sk. zemāk III. 2.).

1. Prokurists, atklātais biedrs nebūtu „unbefugter Stellvertreter“ arī tad, ja viņš būtu rikoŗies pretim dotam uzdevumam (instrukcijai; sk. Labands, l. c. 230. sek. lpp.).

2. Pie līgumiskās pāŗstāvības (vertragliche Stellvertretung) uzdevums jau ietēŗpj sevī arī pāŗstāvības pamatu. Pie līgumiskās pāŗstāvības pāŗstāvis leģitimējas pret trešām personām ar sevišķu formēlu aktu, „pilnvaru“, kuŗu tāpat sauc par „Vollmacht“ (доверенность), un kuŗa tāpat ir pilnīgi neatkarīga no konkrēta mandata (Auftrag); ja klients izdod advokātam ģeneralpilnvaru visū savu civillietu vešanai Latvijas tiesu iestādēs, tad advokātam tomēŗ nav tiesības iemaisīties kuŗā katrā sava klienta civillietā; advokātam tiesība, bet arī pienākums — ja viņš „mandatu“ pieņēŗ — uzņēŗties tikai tādas sava klienta lietas vešanu, kuŗu klients viņam tieši uzdod.

III. Mūsu privatlikums, no vienas puses, pilnīgi pareizi izved teoretisko uzskatu par pārstāvību, izšķirot atklāto un kluso pārstāvību (3110.—3113. p.). Bet, no otras puses, savos noteikumos par līgumisko pārstāvību (Vollmachtsvertrag) sajauc pilnvarojumu ar uzdevumu, lietojot abus terminus promiscue, itkā identiskus institutus.

1. Tā privatlikums arvienu nosauc pilnvarojuma līgumu (Vollmachtsvertrag) par „mandatu“, pilnvaroto — par mandataru (Beauftragter), pilnvardevēju — par mandantu, Auftraggeber (sk. 4365., 4371., 4375. sek. p. p. etc.). Krievu tekstā šāda terminoloģijas nepareizība nav tik krasa. Tomēr privatlikums citā vietā atzīst arī principu izšķirību starp pilnvarojumu un uzdevumu (4402. p.).

2. Tāpat privatlikums nepareizi runā arī par „neuzdotu darbvešanu“ (unbeauftragte Geschäftsführung, управление чужими делами без поручения, 4423. sek. p. p.), kamēr būtu jārunā par darbvešanu bez pilnvarojuma (без уполномочия, unbevollmächtigte Geschäftsbesorgung), jo sevišķās attiecības izriet no „negotiorum gestio“ taisni tāpēc, ka rīkotājs uzstājas kā domini negotii pārstāvis, t. i. pēdējā vārdā, bet bez pilnvarojuma, pilnīgi neatkarīgi no jeb kāda mandata.

3. Privatlikuma nepareizais stāvoklis izskaidrojams ar to, ka viņa sastādīšanas laikā teorija vēl nebija nākusi skaidrībā par abu minēto institutu isto nozīmi (sk. Labands, l. c. 209. lp. V.), kaut gan privatlikuma kodifikatoriem būtu bijis iespējams rēķināties jau ar moderno uzskatu šai jautājumā, kuŗu izvedis vācu ADHGB 1861. g.

4. Izšķirība starp uzdevumu (mandatu) un pilnvarojumu jāievēro arī, noteicot asignācijas (Anweisung) juridisko dabu (apakšā 196. §).

IV. Sevišķas tirdzn. tiesiskas normas attiecas uz prokuru un tirdzniecības pilnvaru. Pamatdomas ir tādas: tirdzniecības apgrozība prasa — drošas un ātras darījuma noslēgšanas interesēs — lai pilnvaras apmēru skaidri noteiktu.

V. Pretēji tiešai, direkta pārstāvībai, tirdzn. tiesībām pazīstama arī netiešā, indirekta pārstāvība (priv. lik. 3111. p. nozīmē), kuŗa piemērojama tirdzniecības komisijas līgumam, proti komisioņara attiecībām pret komitentu no vienas puses, un komisioņaru attiecībām pret trešām personām (pie izpildu darījuma) no otras puses (sk. zemāk 99., 102. §§).

§ 34.

Prokura.

Titze, Ehrenberg'a „Handbuch'a“ 2. sēj. 140.—143. §§; J. Gierke, 77. un sek. lpp.; Müllers-Erzbachs, l. c. 1. sēj. 26. nodal.

I. Prokura ir vācu tiesībās paredzētā formelā, abstraktā pilnvara. Viņā visskaidrāki izteicas atšķirīgā pazīme starp līgumisko pilnvarojumu un pilnvaras aktu no vienas puses, un materialām jurid.

attiecībām (t. i. Kausalverhältnis, pakalpojuma līgumu) no otras puses. Prokura ir formela, abstrakta pilnvara, kurā saimnieks pilnvaro prokuristu (prokurantu) vest tirdzn. uzņēmumu tā visumā, un kurā attiecībā pret trešām personām nav ierobežota un nav ierobežojama. Prokurists personificē, reprezentē principālu (saimnieku), kā tā „alter ego“ (pēc Thöl'a). Prokurists parakstās firmas vārdā (die Firma zeichnen). Prokura aptver visus darījumus, kurus principals varētu slēgt („Vertretung in der Principalschaft“), izņemot tikai imobilu atsavināšanu un apgrūtināšanu (bet ne imobilu iegūšanu).

II. Prokura dod tiesību izdarīt visus, ar kaut kurū tirdzniecības arodu saistītos juridiskos darījumus. un šai ziņā atvieto katru speciālu pilnvaru, sk. Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 895. nr.; 8. sēj. 1604. nr. Prokurists var spert arī ārkārtīgus soļus, izdarīt lielus iepirkumus, izdot vekselus, vest procesus, izbeigt lietu ar izlīgumu: „Ein Weinhändler, von der Reise zurückkehrend, kann sich als Bankier wiederfinden“ (Thöl's). Pēc parastās formas, principals pilnvaro prokuristu „vadīt un pārzināt visas tirdzniecības darīšanas, attiecošās uz konkrēto uzņēmumu, kādā nolūkā viņam tiek dota tiesība tirgoties firmas vārdā, pirkt un pārdot preces tur skaidru naudu un uz kredita, slēgt līgumus ar valsts un privatām iestādēm un privātpersonām, līgumus cedēt citām personām, pieņemt un atlaist kalpotājus un strādniekus, irēt telpas un noliktavas, naudu saņemt, maksāt un asignēt pārvešanai, vekselus pieņemt, protestēt un izdarīt uz viņiem uzrakstus, izdarīt visāda veida operācijas kreditiestādēs, atvērt un slēgt tekošus rēķinus, parakstīt čekus un pārvedumus, vest visas lietas muitas valdēs, vest visas darīšanas dzelzceļa valdēs, vest visādas lietas tiesu, administratīvās un visās citās iestādēs“. Pie tam prokuristam piešķirtas arī visas tiesības, kuŗas paredz civ. proc. lik. 250. p. Pēc mūsu prakses prokuru izdod tikai uz gada laiku, atjaunojot to ikgadus. Prokura jāapliecina pie notara parastā „uzrādīšanas kārtībā“ (явочным порядком), kā vispārējās pilnvaras. Prokuru pēc HGB var izdot arī mutiski, bet gan ne klusu ciešot un ne ar mutisku paziņojumu trešai personai. Kur pastāv tirdzniecības reģistri, tur prokura jāreģistrē (arī Rīgā — firmu sarakstā sk. augšā 19. § beigās). Prokurists parakstās principāla vārdā: „per procura“, jeb „p. pa.“; „pp.“

III. Prokuristu attiecības pret principālu apspriežamas pēc pilnvarojuma vai pakalpojuma līguma, bet līguma nosacījumiem ir tikai iekšēja nozīme. Prokura neizbeidzas ar viņas pamatā esošo kausalo attiecību (pakalpojuma līguma) izbeigšanos. Prokura katrā laikā atsaucama (pretēja vienošanās nav saistoša), arī neatkarīgi no kausālā līguma attiecībām. Prokura turpinās arī pēc principāla nāves. Tikai fiziska persona var būt par prokuristu (tāpat kā par „komiju“). Prokuru var izdot tikai pilntiesīgs tirgotājs vai tā likumisks pārstāvis (bet ne subpilnvarnieks); prokurists nevar savu prokuru nodot tālāk, arī ar principāla piekrišanu nē. Prokuras apmēra ierobežojumi

nav savienojami ar prokuras jēdzienu, un tie nav saistoši trešām personām, pat ja viņām ierobežojumi būtu zināmi. Ar to prokura atšķiras no civiltiesiskās un arī no vienkāršās tirdzniecības pilnvaras. Pēc savām ekonomiskām sekām prokuru faktiski gan var ierobežot, ja tirgotājs iecel vairākus prokuristus, izdodot vai nu ar zināmu darbības aploku norobežotu prokuru, piem., uzņēmuma nodaļā („Filialprokura“), vai izdodot vairākām personām kopā vienu (kolektīvu) prokuru, Gesamtprokura (attiecībā uz nodaļu kā „Gesamtfilialprokura“). Uz kolektīvas prokuras pamata, vairāki prokuristi var rīkoties tikai kopīgi (kolektīvi). Kolektīvā prokura ir subjektīvais prokuras ierobežojums (Cvingmaņa spr. krāj. 1. sēj. 167b., 168. nr. nr.). Principals var arī iecelt vairākus patstāvīgus prokuristus vai nu vienā un tai pašā uzņēmumā, vai vairākiem uzņēmumiem (nav samaināma ar filialprokuru kādai tā paša uzņēmuma nodaļai), vai vienu patstāvīgu prokuristu un bez tam vēl kolektīvprokuristus. Latvijā prokuras institūts ieviesies uz ieradumu pamata (Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 167., 168. nr. nr.; 5. sēj. 895. nr., 8. sēj. 1604., 1653. nr. nr.). Vācijā prokuras institūtu bija nokārtojis jau vecais 1861. g. ADHGB. Krievijā prokura nav pazīstama.

§ 35.

Vienkāršā tirdzniecības pilnvara.

I. Tirdzniecības pilnvara ir katra pilnvara, ko tirgotājs izdod sava tirdzniecības aroda robežās kādai personai, kaut arī tā nepieder pie viņa personāla; parasti gan pilnvaru dod vai nu komijam, vai māceklim, vai kādam citam pie saimnieka (principāla) uzņēmuma piederošam kalpotājam. Pilnvaras apmēra ziņā izšķiramas: ģeneralā jeb vispārējā pilnvara (Generalhandlungsvollmacht, общая торговая доверенность), un specialā tirdzniecības pilnvara (Specialhandlungsvollmacht, частная торговая доверенность).

II. Ģeneralā tirdzn. pilnvara attiecas uz visu tirdzniecības aroda vešanu zināmā laikā (vai neatkarīgi no laika), dodot tiesību pārvaldīt tirdzniecības uzņēmumu, pārdot un iepirkt preces.

III. Specialā tirdzn. pilnvara attiecas: a) vai nu uz zināmu uzdevumu, operāciju, darījumu nozarēm un grupām (t. s. Art- und Teilhandlungsvollmacht); šāda tirdzn. pilnvara praktiskā dzīvē visbiežāk sastopama un to parasti izdod piem. komijiem-pārdevējiem, kasieriem, ceļojošiem komijiem, fabriku direktoriem, preču pārdošanai vai preču iepirkšanai par skaidru naudu vai uz kredīta līdz zināmai sumai, b) vai uz atsevišķu noteiktu jurid. aktu, noteiktu darījumu, operāciju (Einzelvollmacht), piem., uzteikt līgumu, nopirkt zināmu mašīnu.

IV. Vispār jāsaprot, ka tirdzn. pilnvara nodibina tikai tiesības, ko parasti izriet no attiecīgā tirdzniecības aroda vešanas. Pat ģeneral-

pilnvarnieks (ja vien viņš nav prokurists, sk. augšā 34. §) ir saistīts ar attiecīgā tirdzn. aroda tipu. Tirdzniecības pilnvara vispār pati neietver tiesību rīkoties par imobīliem, izdot vekselus, vest procesus. Komijam izdotā pilnvara (ne prokuras veidā) preču iepirkšanai nav prezumējama kā neaprobežota un tāpēc nedod tiesību iepirkt uz kredita (Cvingmaņa spr. krāj. 1. sēj. Nr. 153.). Bet ar to nav teikts, ka komijam — attiecībā pret saimnieku — nebūtu tiesība pārdot uz kredita (piem., restoranā, Cvingmaņa spr. krāj. 2. sēj. 252. nr.). Pēc Kr. tirdzn. nolik. (37. p.) ģeneralā pilnvara katrā ziņā dod tiesību pārdot un iepirkt preces arī uz kreditu (sk. zemāk V.). Tā tad — pretēji prokurai — nav prezumpcijas par vienkāršās tirdzniecības pilnvaras neaprobežoto apmēru. Pretēji prokurai, tirdzn. pilnvara ir — attiecībā pret trešām personām — vēl sevišķi ierobežojama. Bet pilnvardevējs var uz šādiem ierobežojumiem atsaukties tikai tad, ja viņš pierāda, ka trešai personai tie bijuši zināmi vai jāzina, piem., uzraksta veidā pašā veikalā („jāmaksā kasē“).

V. Krievu tirdzn. nolik. (33. sek. p. p.) izšķir vēl: 1) pilnīgu (полная), ģeneralpilnvaru, ja pilnvarniekam tiesība rīkoties pēc sava ieskata, un 2) aprobežotu (ограниченная) ģeneralpilnvaru, ja viņam tādas tiesības nav. Krievu tiesu prakse par pilnvaras apmēru nodibinājusi interpretācijas noteikumu tai ziņā, ka tirdzn. pilnvarā izteiktā (vai pie ģeneralās tirdzn. pilnvaras prezumējamā, sk. augšā IV.) tiesība ņemt preces uz kredita (kreditēties, кредитоваться) aptver arī tiesību izdot vai indosēt vekselus, kamēr ne tirdzn. pilnvarā izteiktā tiesība kreditēties ne aptver sevī tiesību izdot vai indosēt vekselus. (Kr. Sen. civ. kas. dep. 1890. g., 98. nr.; 1877. g., nr. nr. 161., 215.; 1876. g. nr. 73.). Latvijā (izņ. Latgali) — bez vietējam tirdzn. tiesībām (priv. lik. 4363. p. piezīm.) — subsidiāri jāievēro priv. lik. noteikumi par universal-, ģeneral- un specialpilnvarām (sk. arī civ. proc. lik. 1813. p.).

VI. Tirdzniecības pilnvarnieks, kas ir pilnvarots parakstīties par firmu un kuram nav prokuras, parakstās tā: „per NN (firmu): A (paraksts)“, vai arī „NN (firmas) uzdevumā (resp. vārdā) A (paraksts)“.

VII. Tirdzn. pilnvaru var atsaukt katrā laikā, saprotams tikai uz nākotni (neatkarīgi no pakalpojuma līguma), izņemot gadījumu, kad pilnvara izdota paša pilnvarnieka interesē, piem. ja uzņēmums iznomāts un nomas tiesību izlietošanai nomniekam tika izdota pilnvara, t. s. „Kastelanvertrag“ (sal. priv. lik. 4373. p.); šai gadījumā pilnvardevējs var arī iepriekš atteikties no pilnvaras atsaukšanas. Tirdzniecības pilnvaru var attiecināt arī uz saimnieka pēcnāves laiku (priv. lik. 4410. p.; sk. arī kr. civ. lik. 1238. p. 1. piez. pielik. 19. p.; kr. tirdzn. nolik. 65.—66. p. p.). Pēc kr. tirdzn. nolik. (41. p.) tirgotāji var saviem komijiem pilnvaras izdot uz 1—3 gadiem.

III. Patstāvīgie tirgotāju palīgi.

§ 36.

Vispārējās piezīmes.

Starp patstāvīgiem tirgotāju palīgiem, t. i. personām, kuras nodarbojas nevis pašā tirdzniecības uzņēmumā, bet gan pēdējā labā, tirgotavu aģenti un tirdzniecības makleri ieņem sevišķu stāvokli. Pie patstāvīgiem tirgotāju palīgiem būtu pieskaitāmi arī komisionāri, speditēri, transportēri, bet tie ierindojami mācībā par attiecīgiem speciāliem tirdzniecības darījumiem (sk. zemāk 99. sek. §§). Nepatstāvīgie tirgotāju palīgi (komiji etc.) ir kalpotāji (Angestellte), viņi tieši pieder pie tirdzn. uzņēmuma, bet viņi nav tirgotāji, jo nodarbojas tikai svešā, t. i. sava saimnieka vārdā. Turpretim patstāvīgie tirgotāju palīgi ir tirgotāji, kaut gan viņi kalpo svešam uzņēmumam; viņu darbība un darījumu slēgšana šai ziņā notiek uz sveša rēķina; bet darījumus viņi slēdz tomēr savā vārdā; viņi nav paštirgotāji, nav „Eigen-, Proper- Kaufleute.“ Viņu peļņa ir viņu darba ekvivalents, bet ne galvenā uzņēmuma peļņa. No otras puses viņu zaudējumi neguļ uz galvenā uzņēmuma riska. Bet ar visu šo patstāvību, viņi atrodas pastāvīgos sakaros ar galveno uzņēmumu; tad viņus sauc par aģentiem (sk. zemāk 37. §). Ja viņiem tādu pastāvīgu sakaru nav, tad tie ir vai nu makleri vai komisionāri. Uzņēmuma īpašnieks attiecībā pret patstāvīgiem tirgotāju palīgiem nesauca par saimnieku (principalu), bet gan par komitentu, mandantu, darījumu rīkotāju (Geschäftsherr, препоручитель).

§ 37.

Tirgotavu aģenti, (Handlungsagenten).

Schmidt-Rimpler, Der Handlungsagent, Ehrenberga „Handbuch'a“ 5. sēj. 1. d. (1926.); Müllers-Erzbachs, 1. c. 1. sēj. 31. nodal.; Jakusiels, Das Recht der Agenten, Mäkler, Kommissionäre, 1904; Šeršeņevičs, 1. c. 1. sēj. 57. §; Dobrovoljskis, koment. pie kr. tirdzn. nolik. (1911. g.) 38. un 39. lpp.

I. Tirgotavu aģents ir patstāvīgs tirgotājs, kas profesionāli sava tirgotāja-mandanta (nama) uzdevumā, pret atlīdzību pastāvīgi (stāndig) slēdz vai starpniecības veidā sagatavo (vermittelt) tirdzniecības darījumus sava nama interesēs un vārdā, tuvinot kontrahentus un veicinot darījumu noslēgšanu.

1. Šādu definīciju dod HGB (84.—92. §§). Līdz tam aģenta jēdziens nebija skaidri noteikts. Vēl Cvingmaņa spr. krāj. 8. sēj. 1605. nr. iespējais spriedums uzsver, ka tirdzn. apgrozībā un teorijā aģenta jēdzienam neesot tehniskas nozīmes, jo aģents varot būt vai nu komijs, vai māklers, vai tirgotāja pilnvarnieks. Prakse neatšķir aģentu no komisionāra noteikti, piem. jautājumā par pašiestāšanās tiesībām (sk. zemāk 101. §); tā Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1465. nr.

2. HGB attiecina uz aģentiem tikai patstāvīgus galvenā tirgotāja (sava „nama“) pārstāvjus, kuŗi atrodas ar viņu pastāvīgos sakaros. Aģents nav padots galvenam tirgotājam (Geschäftsherr, преноручитель); aģents nav iecelts, nolīgts, pieņemts (angestellt), bet viņam darbību uztic. Aģents var reprezentēt arī vairākus namus.

3. Aģents uzstājas atklāti kā sava nama reprezentants un aizstāv vienpusīgi sava nama intereses. Ar to viņš atšķiras no māklera. Aģenta saimnieciskā nozīme ir tā, ka viņš ir sava mandanta (nama) interešu pastāvīgs veicinātājs, arī svešā vietā. Viņš pievelk, pieaicina klientus, svarīgās tirdzn. vietās stājas sakaros ar ārzemēm, uztur paraugu noliktavas (Musterlager).

4. Aģentu attiecības apspriež pēc aģenturas līguma, kas ir pakalpojuma līgumu nozare. Aģenturas līguma paraugs pie Hoeniger-Cahn'a 23.— 24. lpp.

II. Aģentus iedala no dažādiem viedokļiem: a) vietējos aģentos (Platzagenten) un ceļojošos aģentos (Reiseagenten; sk. augšā 33. § II.); b) ģeneralāģentos un vienkāršos aģentos, virsaģentos un zemākos aģentos (Ober- resp. Unteragenten); ģeneralāģentam plašāka pilnvara, bet viņš ar publiku nestājas sakaros; no zemākā aģenta jāatšķir subaģents, kas ir galvenā aģenta aģents; c) aģentos, kuŗi slēdz (Abschlussagent), vai tikai sagatavo (Vermittlungsagent) darījumus, pēdējā gadījumā tuvinot kā vidutājs abus kontrahentus, kuŗi tad paši slēdz darījumus; d) preču aģentos (iepirkšanas un pārdošanas aģentos, banku aģentos (ārzemju banku aģents saucas par remisier) apdrošinājumu aģentos, transportaģentos, kuģu aģentos.

III. Aģentu pienākums ir ievērot sava nama, komitenta, mandanta (Geschäftsherr) intereses ar godīga tirgotāja rūpību, pārbaudīt sava nama klientu kreditspēju, informēt savu namu etc. Konkurences aizliegumam aģents nav padots, (stridīgs, cf. Staubs koment. pie HGB 84. § 22., 22a. piez.).

IV. Aģentu tiesības: saņemt atlīdzību provizijas veidā, proti procentos no ar viņu pulēm noslēgtā (vermittelt) darījuma vērtības. Provizija (pēc HGB) skaitās par nopelnītu tikai tad, ja darījums noticis ar aģenta starpniecību un ja pie tam darījums ir izpildīts (lai gan nav pilnīgi nokārtots, likvidēts); bet ja pats mandants kavē darījuma izpildīšanu (piem. to atsauc), aģents savu atlīdzību ar to nezaudē.

Pēc Rīgas biržas ieradumu 68. §, pie ārzemes „cif“ pārdevumiem aģents savu proviziju saņem tikai pēc tam, kad ar viņa starpniecību noslēgtais līgums pilnīgi nokārtots (abgewickelt), t. i. pēc konosamentu izpirkšanas (aufgenommen) un tratas akceptēšanas. Šai ziņā provizijas noteikšanas principu Müllers-Erzbachs izskaidro un iztīrā pēc viņa atrastā „Gefahrtragungsgedanke: die Gefahr trägt, wer sie beherrscht“. Maklers šādu risku nenes (sk. zemāk 38. §). Ja aģents tieši nozīmēts par zināmu rajonu (Bezirksagent), tad viņam provizija pienākas arī par darījumiem, kas vispār tai pašā rajonā noslēgti pat bez viņa tiešas starpniecības.

Bieži nolīgst t. s. apgrozības proviziju (Umsatzprovision), kuŗa nopelnīta jau ar darijuma noslēgšanu vien. Aģentam ir tiesība prasīt atlīdzību par parastiem izdevumiem tikai tad, ja tas ir sevišķi norunāts.

V. Aģenta ārējās attiecības atkarājas no viņa reprezentācijas tiesībām pēc nosacījumiem par tirdzniecības pilnvaru; tā piem. inkasomandats prezumējams tikai attiecībā uz ceļojošiem; pārdošanas aģentiem (bet ne vietējiem, sal. augšā 32. § II.); aģents bez tādas pilnvaras neskaitās par pilnvarotu saņemt naudas maksu priekš sava nama (Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1438. nr.). Šaubu gadījumā aģentam tiesība tikai sagatavot darijumu, bet ne noslēgt to vai dot solījumu (Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj. 639. nr.); viņš tikai saņem ofertes nodošanai savam mandantam, bet nepieņem ofertes. Aģentam vispār šais robežās atsevišķa pilnvara nav vajadzīga, (pēc Kr. Sen. 4. dep. prakses, Šeršenevičs, 1. c. 1. sēj. 57. §, 511. sek. lpp.). Aģents bauda pašiestāšanās tiesības pēc analogijas ar komisionaru (Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1465. nr.: sk. zemāk 101. §), ar ko, saprotams, viņa no aģenturas liguma izrietošie pienākumi netiek aizkārti.

VI. Pēc angļu tirdzn. tiesībām aģenta jēdzienā ietilpst arī māklēri (broker) un komisionāri (faktor). Pēc Bowstead, A digest of the law of agency (6. ed. 1919.) 3. sek. lpp.: Aģent ir a person having express or implied authority to represent or act on behalf of his principal. A mercantile agent, within the meaning of the factors act 1889, is an agent having in the customary course of his business as such agent authority either to sell goods or to consign goods for the purpose of sale, or to buy goods, or to raise money on the security of goods. A del credere agent is a mercantile agent, who in consideration of an extra remuneration, which is called a „del credere commission“, guarantees to his principal, that third person with whom he enters into contracts on behalf of the principal shall duly pay any sum becoming due under those contracts.

§ 38.

Tirdzniecības māklēri (Handelsmākler).

Heymanns, Der Handelsmākler, Ehrenberga „Handbuch'a“ 5. sēj. 1. daļā (1926); Jakusiels, Das Recht der Mākler (1910); Reichels, Die Māklerprovision (1913); Müllers-Erzbachs, 1. c. 1. sēj. 32. nodal.; Šeršenevičs, 1. c. 1. sēj. 56. §; Lyon-Caën et Renault, 1. c. 4. sēj. 871. un sek. nr.nr.; Kr. tirdzn. nolik, 692,—713, p. p.; HGB 93.—104. §§.

I. Māklērs, mediator, sensal, proxeneta (Italiajā), Unterkäufer, courtier, agent de change, broker (Anglijā) modernā nozīmē ir persona, kuŗa profesionēli nodarbojas ar starpniecību pie darijumu slēgšanas vai vispār tirdzn. lietās. Tirdzniecības māklēra darbība vēsturiski izcēlusies tādā kārtā, ka vietējs iedzīvotājs uzņēmās vidutājību pie tirdzniecības darijumu slēgšanas starp svešu tirgotāju (viesi) un kādu vietēju tirgotāju un vajadzības gadījumā uzstājās arī kā tulks. Tā tad māklērs jau sen bija vidutājs tirdzniecības apgrozījumā. Vēlāki māklērs uzstājās arī starp vietējiem tirgotājiem.

Vidus laikos attīstījies oficiālu (amtliche) mākleru institūts, sevišķi Itālijā, vēlāki Vācijā; viņus iecēla no svērēju gildes aprindām un piešķīra viņiem vidutājības monopolu, (kuŗu atcēlis tikai ADHGB), pēc tam arī dažas notariēlas funkcijas. Tagad HGB vairs neatzīst oficiālus (valsts vai pašvaldības) mākļerus, bet tikai mākļerus-tirgotājus, kuŗi gan var izpildīt arī dažas oficiālas funkcijas.

II. Turpretīm Krievijā un tagad Latvijā mākļeriem, kā zvērinātiem biržu mākļeriem (1923. g. 17. marta likums par biržām 8. p. lik. krāj. 47. nr.), ir oficiāls raksturs. Biržas mākļerus pieņem, zvērīna un atļaiž biržas komiteja, kuŗa arī uzrauga un vada viņu darbību (Rīgas biržas sabiedrības 1924. g. 7. marta statutu 27. § pkt. „p^d“ Vald. Vēstn. 57. nr.). Biržu mākļeru tiesības un pienākumus tuvāki noteic biržu sabiedrību statuti.

III. Pretēji aģentam, mākļers nav kādas noteiktas puses pārstāvis, viņš tikai tuvina kontrahentus. Par notikušo darījumu mākļers izdod abiem kontrahentiem apliecību, zīmi (Schlusschein, note, bordereau, маклерская записка; paraugs pie Hoeniger-Cahn'a 25. lp.), kā oficiālu pierādījumu par noslēgto darījumu. Mākļera zīmei notariēlas apliecības raksturs. Mākļera zīme nav dispozitīvs akts, bet tikai darījuma pierādījums. Mākļers var paturēt sev tiesību vēlāk noteikt otru kontrahentu: „Schlussnote an Aufgabe“. Biržas mākļeriem jāved sevišķas mākļeru grāmatas, kādas viņiem izdod ikgadus. Grāmatā ieraksta izdodamo mākļera zīmju saturu. Mākļers ar savu mandantu slēdz mākļera līgumu, kuŗš nav tīrs pakalpojuma līgums (contra Kr. Sen. kas. dep. spr. 1910. g. nr. 67., sk. arī 1911. g. nr. 26.; Cvingmaņa spr. krāj. 4. sēj. nr. 606., 296. lp.); mākļers nav mandatars vien, bet drīzāki starpnieks, vidutājs; tāpēc mākļera līgumam ir arī darba līguma (Werkvertrag) pazīmes, kaut viņam nav pienākuma panākt rezultātu. (Sen. civ. kas. dep. spried. 1924. g. 321. nr.).

IV. Pēc HGB mākļers atbild abām pusēm par zaudējumiem, kas notikuši caur viņa vainu; attiecībā uz pretkontrahentu šī mākļera atbildība pamatojas ne uz līguma, bet tieši uz likuma (sk. HGB 98. §); tā tad no šī viedokļa mākļers itkā iestājās ipso jure tiešās attiecībās arī ar sava mandaņa pretkontrahentu, t. i. arī ar to kontrahentu, no kuŗa viņš nav uzdevumu saņēmis.

V. Mākļers atlīdzību (courtage, Maklerlohn) saņem nevis par savu darbu (pūlēm) kā tādu, bet par darba rezultātu. Šai ziņā viņa pretkontrahenti ir itkā a b a s darījumu slēdzošās puses. Atlīdzība mākļeram pienākas tikai tad, ja darījums noslēgts ar viņa starpniecību (Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 399. nr.), un pie tam, šaubu gadījumā, no abiem kontrahentiem pa pusei (arī pēc Kr. tirdzn. nolik. 708. p.), neatkarīgi no tā, vai darījums tika izpildīts (pretēji aģenta provizijai sk. augšā 37. §); tā tad mākļers nenes risku. Atlīdzību par izdevumiem mākļers (arī aģents) saņem tikai tad, ja tas ir īpaši nolīgts. Biržas mākļeru kurtaža bauda privilēģiju konkursā (pēc I. šķiras 9. kategorijas: civ. proc. lik. 1899. p. pielik. 36. p. 9. pkt.).

VI. Kr. tirdzn. nolik. (692.—713. p.p.) uz mākleriem attiecina: biržu māklerus — preču un fondu tirdzniecībā, kuģu māklerus — starpniecībā starp kuģa saimnieku un preču nodevēju (Ablader); viņus ieveda Krievijā ar 1831. g. 31. janvāra noteik. П. С. 3. nr. 4255., arī kā starpniekus pie kuģa pārdošanas; viņu uzdevums bija arī appliecināt kuģa būvgrāmatas (кораб. крепость, sk. zemāk 202. §); māklerus pie jūras apdrošināšanas (cascadeur) un biržu aukcionistus.

Ministru kabinets jau 1923. g. bija uzdevis Finanšu ministrijai izstrādāt likuma projektu par mākleriem, mākleru grāmatām un zīmēm (V. V. 1923. g. nr. 61.).

No zvēr. biržu mākleriem (kā īstiem tirdzniecības mākleriem) jāatšķir „civilie“ vai privatie mākleri, kuŗu jurid. attiecības apspriežamas pēc privattiesībām; viņiem nav oficiālu funkciju, un ar viņiem tirdzniecības tiesības nerēķinās.

VII. Pēc angļu tirdzn. tiesībām (Bowstead: A digest of the law agency, 95. un sek. lpp.) maklers (broker) is an agent „whose ordinary course of business is to negotiate and make contracts for the sale and purchase of goods and other property, of which he is not intrusted with possession or control.“

4. nodalījums. Tirdzniecības sabiedrības.

§ 39.

Pārskats.

R. Fišers, Die Personenvereinigungen, Ehrenberg'a „Handbuch'a“ 3. sēj. (1916. g.) 1, 2 §§; Rehme, turpat, 1. sēj. 11, 19 §§; K. Lehman, l. c. 54. sek §§; Müllers - Erzbachs, 1. sēj. l. c. 34 — 81 nodal.; Prof. K. Balodis, Ievads tautsaimniecībā (1924. g.) 220 sek. lpp.; Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 27. sek. §§.

I. Asociācijas tiesības no seniem laikiem piederēja pie tirdzn. tiesību svarīgākām daļām. Ar naudas saimniecības izplatīšanos, asociāciju, kā iegūšanas sabiedrību (Erwerbsgesellschaften), tipu skaits stipri pavairojies; tehnikas attīstība prasīja pēc lieluzņēmumiem (Grossbetrieb) un līdz ar to plašākus kapitalus un viņiem piemērotus jauno sabiedrību tipus. Lieluzņēmumos piedalās nevien tirgotāji, bet arī privatpersonas, ietaupītāji; pēdējo piedalīšanos veicināja vērtspapīru (efektu) apgrozība. Sakarā ar to izcēlies „efektu kapitalisms“, kas kļuvis jaunākiem laikiem raksturīgs. Akciju sabiedrībās šī parādība sasniegusi kulminācijas punktu. Šai ziņā izšķīrāmi 3 laikmeti:

1) Viduslaikos lielu lomu spēlēja gadījumu sabiedrības (Gelegenheitsgesellschaften), proti: a) kuģu saimniecības (Reederei, sk. zemāk 208. §) un t. s. „commenda“, kuŗas kalpoja spekulatīviem nolūkiem. Abas radījusi jūras tirdzniecība (Seehandel) XI.—XII. gadu simtenī un vēl pirms pilsētu nodibināšanās. Komenda pieņēma dažādas formas; visām kopīga pazīme bija tā, ka viens no komendas biedriem uzstājās ārēji (tractator, uzņēmējs, por-

tator, socius in taxidio iens), veda veikalu un slēdza darījumus, tālu ceļodams pēc peļņas („portat laboratum“); pēc viņa atgriešanās peļņu sadalīja. Otrais biedrs (kapitalists, commendator, socius stans) deva kapitalu; šāda t. s. „accomendatio“ sastopama sevišķi romāņu zemēs. b) Vēl vairāk sabiedriskais moments izteicies vēlākos komendas izveidojumos: ne tik vien komendators, bet arī ceļojošais biedrs (tractator) ieguldīja kapitalu sabiedrībā (t. s. „collegantia“ jeb „societas“). Arī Vācijā parādījušās abas sabiedrību nozares (komenda un kolegancija). c) Itālijā XV. gadu simtenī parādījušies vēl kāda sabiedrību forma, kurā arī komendators uzstājās ārēji. Pie šādas sabiedrību attīstības jau tai laikā bija jāizšķir: no vienas puses „compagnia secreta, participatio“ (kā tagadējās klusās sabiedrības priekštece, sk. zemāk 52. §), un no otras puses „compagnia palese,“ (jau pēc franču 1673. g. ordonnance de commerce: société en commandite), „accomandite, accomandita, societas per viam,“ kā tagadējās komanditsabiedrības priekštece (sk. zemāk 47. §). Tikai vēlāki izcēlušās ilgstošās sabiedrības, arodnieciskas darbības (Geschäftstätigkeit) izvešanai, t. s. komanditsabiedrības zem vienošanas firmas (sk. zemāk 47. §).

2. Ar pilsētu nodibināšanu un pastāvīgu ciešu tirdzniecisku nometņu nodibināšanu („Niederlassungen“, augšā 6. §), tirgotāju uzņēmumi sāka pamatoties uz tirdzniecības veikalu (Handelsgeschäft); tāpat kā iegūtā cilts nekustamā manta (Stammgut), arī tirdzn. veikals kļūst par ilgstošu ģimenes mantojumu (Familienerbe) kā tirdzniecības jeb tirgonisks nams (Kaufhaus). Tirgotāja dēli turpina tēva tirdzniecības arodu. No nedalitās mantojuma masas izcēlusies atklātā tirdzniecības sabiedrība zem vienošanas firmas, kā personāla tirdzniecības sabiedrība (sk. zemāk 40. §, 43. § II).

3. Ar XIX. gadu simteni sākās lielo, ar noteiktu sabiedrisku fondu (pamatkapitalu) apgādāto kapitalasociāciju laikmets. Code de commerce pirmo reizi paredz akciju sabiedrības kā ģenerālu tipu (société anonyme), kamēr līdz tam akciju sabiedrības bija sastopamas tikai kā izņēmuma institūts. Gadījumu sabiedrības tai laikā izteicās tikai vēl kuģu saimniecībās, kas tomēr jaunākā laikā sāka pārvērsties par akciju sabiedrībām, kamēr komenda (sk. augšā zem I. 1a) vēl pazīstama kā klusā sabiedrība un kā komanditsabiedrība.

II. Tagad vairs nav no svara starpība starp gadījumu sabiedrībām un ilgstošām sabiedrībām, bet gan starp personālām sabiedrībām un kapitalu sabiedrībām (kapitaliskām sabiedrībām).

1. Personālsabiedrības pamatojas uz individuēlu veikala vešanas veidu un personīgu spēku („intuitas personae“). Pie viņām pieder atklātās tirdzn. sabiedrības (sk. zemāk 40. §), komanditsabiedrības (sk. zemāk 47. §) un klusās sabiedrības (sk. zemāk 52. §). No ekonomiskā viedokļa atzīmējams, ka personālās tirdz. sabiedrības (kuģu galvenais tips ir atklātā tirdzn. sabiedrība) uzbūvētas uz dalībnieku personības: personīgā dalība un individuēlais intīmais tirdzniecības vešanas veids spēlē galveno lomu; biedru skaits samērā mazs, katra

biedra risks ļoti liels, jo biedrs neaprobežoti atbild primari un pie tam tieši sabiedrības kreditoriem ar visu savu mantību.

Personalā sabiedrībā neizceļas jauns tiesību subjekts, viņa nav juridiska persona.

2. No otras puses, pie kapitāla asociācijām nav no svāra persona, bet dalības summa („ratione pecuniae”); visu dalībnieku piedalīšanās veikala vešanā nav iespējama, izceļas majoritātes (vairākuma) princips pie lēmumu taisīšanas, kā arī dalībnieku riska un atbildības ierobežojums; uzņēmumu ved atsevišķi darbveži, dalībnieki atbild tikai līdz zināmam apmēram (jo personīga dalība izslēgta). Kapitālu sabiedrība iegūst patstāvīgu tiesisku spēju un kļūst par patstāvīgu tiesību subjektu, juridisku personu, firma kļūst par korporāciju, veikala manta pieder juridiskai personai. Tādā kārtā pie kapitālu sabiedrībām biedru persona pilnīgi atkāpjas aiz uzņēmumā ieguldītā kapitāla; biedru dalības naudas sastāda fondu; biedrs personīgi neizrāda nekādu noteiktu darbību; darbvedība koncentrējas nedaudzos valdes locekļos; biedru pārmaiņa brīva; personīgās dalības trūkuma dēļ arī biedru atbildība (risks) ir aprobežota: biedrs var tikai zaudēt savu iemaksāto vai iemaksājamo dalības naudu.

Pie kapitālu sabiedrībām pieder akciju sabiedrības (sk. zemāk. 53. §), akciju komanditsabiedrības (sk. zemāk 78. §), kooperatīvi (sk. zemāk 80. §), sabiedrības ar aprobežotu atbildību (G. m. b. H., sk. zemāk 79. §; sk. arī franču 1867. g. jūlija „loi sur les sociétés”, kas šai ziņā paredz akciju komanditsabiedrības, akciju sabiedrības, sabiedrības ar mainīgu kapitālu).

III. Tādā kārtā izveidojusies starpība starp personālu tirdzniecības sabiedrību (Gesellschaft) un korporāciju (Körperschaft, Verein, biedrība, Korporation; sk. priv. lik. 927. p., 2. piez.). Apzīmētā iedalīšanas sistēma gandrīz sakrīt — tāpat kā pēc vācu lik. — ar tirdzniecības nodokļu likumos pieņemto sistēmu, kuŗa izšķir: no vienas puses, uzņēmumus, kuŗiem jānodod gada pārskats, t. i. kapitālu sabiedrības (akc. sabiedrības) un kuŗi apliekami ar nodokli no kapitāla un ar procentuālo peļņas nodokli; un no otras puses, uzņēmumus, kuŗiem nav jānodod gada pārskats un kuŗus apliek tikai ar % peļņas nodokli (sk. augšā 1. §). Pret privattiesisko sabiedrību iedalīšanu 1) korporācijās ar jur. personību un 2) tiesiski nespējīgās sabiedrībās (kādu izšķirību uzsver no O. Gierke aizstāvētā „Genossenschaftstheorie”) jaunākā laikā uzstājas sevišķi Wielands (par šo jautājumu: Ruths, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 88. sēj. 457. u. sek. lpp.).

Kā uzņēmēju savienībām („Unternehmerverbände” pēc Müllera-Erzbacha, l. c. 135. lp.) visām tirdzniecības sabiedrībām ir tā kopējā pazīme, ka viņas ir „zināmu personu skaita apvienības zem vienotām firmām tirdzniecības uzņēmumu vešanas dēļ.”

IV. Pēc Kr. tirdzniecības likumu 55. p. un Kr. civ. lik. 2128. p. tirdzniecības sabiedrības iedalās: 1) atklātās (pilnās) sabiedrībās (товарищество полное), 2) komanditsabiedrībās (товарищество на вере), 3) akciju sabiedrībās un paju (daļu) sabiedrībās (акцио-

нерные общества и товарищества на паях) un 4) артельные товарищества. Visās minētās sabiedrības — pēc Kr. tirdzn. nolik. uzskatāmas par tirdznieciskām, ja viņu priekšmets ir tirdzniecības darbība („производство торговых действий“).

Rīgas biržas komitejas uzdevumā bij. Rīgas maģistrata loceklis (Ratsherr) Viktors Cvingmans 1887. g. izstrādājis likuma projektu par tirdzniecības sabiedrībām (Rīgaer Handelsarchiv, 1888. g. 244. lp.).

V. Vācu HGB uzstāda likumīgu fikciju, ka visas akc. sabiedrības, komanditsabiedrības un G. m. b. H. katrā ziņā uzskatāmas par tirdznieciskām sabiedrībām, pat ja tās ar tirdzniecības lietām nenodarbotos (sk. augšā 12. §).

I. Personalās tirdzniecības sabiedrības.

1. Atklātā (pilnā) tirdzniecības sabiedrība.

§ 40.

Jēdziens.

Hergenhalns, Die offene Handelsgesellschaft, (1894.); K. Lehmans, l. c. 45—53 §§; Müllers-Erbachs, l. c. 1. sēj. 34—46 nodal.; Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 33—38 §§.

I. Atklātā tirdzn. sabiedrība, „offene Handelsgesellschaft“ (vācu HGB 105.—160. §§) „полное товарищество, торговый дом“ (pēc kr. tirdzn. nolik. 62.—70. p. p.), „Kollektivgesellschaft“ (pēc Šveices oblig. tiesīb. 552. p.), „société en nom collectif“ (Code de commerce 19. p.) „partnership (angļu lik.: 1890. g. partnership act; sk. augšā 17. § I.), — ir sabiedrība zem kopējas firmas (Firmengesellschaft) tirdzniecības aroda vešanai ar biedru neaprobežotu atbildību par sabiedrības parādiem (sk. HGB 105. §). Pēc kr. tirdzniecības nolik. 62. p. „полное товарищество составляется из 2 или многих товарищей, положивших заедино торговать под общим названием всех: оно называется торговым домом под их именем“. Pēc Code de commerce „la société en nom collectif est celle, que contractent deux personnes ou un plus grand nombre et qui a pour objet de faire le commerce sous une raison sociale.“ Atklātā sabiedrība pamatota uz personīgā rakstura sabiedrisko līgumu.

II. Gan personalās sabiedrības (atklātā sabiedrība un komanditsabiedrība) izrāda lielāku sabiedriskās mantības patstāvību (nekā civilsabiedrība) un viņām tā tad zināmas korporācijas pazīmes. Tāpat personalās sabiedrībās firmas vienotība ārēji itkā rāda juridiskas personības ainu.

1. Viņa arī skaitās par patstāvīgu tirgotāju, viņai ir savs sē-

deklis, viņa itkā iegūst tiesības un uzņemas saistības, imobilus apstiprina viņai zemes grāmatās (sk. zemāk 42. §); viņa uzskatāma par saistības spējīgu un tāpēc arī par vekselspējīgu (Staubs-Strantz, koment. pie W. O. 1. p. 3. piez.); viņa var uzstāties tiesā kā prasītāja un atbildētāja, arī pēc mūsu civ. proc. lik. 33. (26.) 220. p. p.; Cvingmaņa spriedumu krāj. 1. sēj. 167a nr. HGB 24. §. Par personālu tirdzn. sabiedrību var atklāt atsevišķu konkursu (vācu konkursa noteik. 209. §; Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1877. g. nr. 364.; zemāk 44. §). Tiesu spriedumi ir izpildāmi pret sabiedrības m a n t ī b u tikai tad, ja spriedumi notikuši pret pašu sabiedrību; un spriedumi izpildāmi pret sabiedrības biedriem tikai tad, ja spriedumi doti pret biedriem (zem firmas); sk. arī HGB 124., 129. §§; contra Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 166. nr.

2. Tā tad atklātā tirdzniecības sabiedrība zināmos gadījumos itkā tiek iztīrāta („behandelt“) par juridisku personu. Tāpēc daži vācu rakstnieki, piem. Gareis, šai ziņā runā par relatīvu jurid. personu, un Jägers („offene Handelsgesellschaft im CPO, 1915.“) par „Mittelstufe“, daži vācu rakstnieki (Kohlers, Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 74. sēj. 456 lp.) pat uzskata atklāto sabiedrību par juridisku personu.

3. Romāņu juristi (Francijā un Itālijā), sekojot itāļu praksei viduslaikos, uzskatām par sabiedriskās mantības patstāvību (corpus societatis), atzīst visas tirdzn. sabiedrības par juridiskām personām, kāds uzskats tieši izteicams arī dažādos jaunākos kodeksos, piem., Beļģijas 1913. g. 25. maija sabiedrību likuma 2. p.: „chacune d'elle constitue une individualité juridique distincte de celle des associés.“

4. Krievu tiesu prakse (kr. sen. civ. kas. dep. spried. 1907. g. nr. 48.; 1908. g. nr. 48.; 1913. g. nr. 79.; 1916. g. nr. 39.; sk. arī žurn. Ж.М.Ю. 1897. g. 9. nr. 54—60 lpp) un krievu literatūra pa lielākai daļai uzskata atklātās un komanditsabiedrības par juridiskām personām. Šeršenevičs, kas pat civiltiesisko sabiedrību atzīst par juridisku personu, noteikti piešķir arī tirdzniecības personālām sabiedrībām juridisku personu raksturu, kā mēr piem., Neserovs-Gusakovs „Торговое право“ (1896.) 15. §, 87. l. p. ieņem pretēju viedokli. (Par krievu literatūru šai jautājumā tuvāki Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 284. l. p. 5. piez.).

III. Tomēr ne HGB, nedz mūsu vietējās tirdzn. tiesības nedomā pieskaitīt atklāto sabiedrību un komanditsabiedrību juridiskām personām.

1. Īstenībā atklātā tirdzn. sabiedrība nav uzskatāma par atsevišķu juridisku personu. Pie šī uzskata noteikti pieturas mūsu vietējā tirdznieciski-tiesiskā prakse (Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 888. nr., 380., 382. lpp.; 8. sēj. 1611a. nr. 209. lp.; sk. ar ī3. sēj. 425. nr.; 6. sēj. 1169., 1171. nr.nr.; 8. sēj. 1612. nr.; 1. sēj. 166. nr.). Viņa šai ziņā seko Vācu tirdzn. tiesiskai praksei un zinātnei, sakarā ar vācu 1861. g. ADHGB (85. sek. p. p.), kas ievērojami iespaidoja ne tik vien mūsu vietējo pirmsreformas tiesu praksi (sk. Cvingmaņa

spried. krāj. 1. sēj. 152., 316. lpp.), bet pat arī krievu tiesu praksi (sk. augšā 10. §).

2. Atklātai tirdzniecības sabiedrībai gan ir, tāpat kā vienpersoņīgam tirgotājam, sava īpaša firma, un viņai ir piešķirtas zināmas īpašības, kurām korporācijas pazīmes (sk. augšā). Piem., mēs runājam par atklātās sabiedrības „mantību“, mēs pielaižam lēmuma taisīšanu ar balsu vairākumu; atklātā tirdzniecības sabiedrība var zem savas firmas uzstāties tiesā kā prasītāja un atbildētāja. Bet no tā nemaz vēl neizriet, ka atklātā tirdzniecības sabiedrība būtu uzskatāma par juridisku personu.

3. Arī civiltiesiskai sabiedrībai privatlikums piešķir atdalītu no biedru mantām, atsevišķu „sabiedrības mantību“ (priv. lik. 4298. p. „Gesellschaftsvermögen“); arī civiltiesiskās sabiedrības lēmumi notiek ar biedru balsu vairākumu (priv. lik. 4300. p.); arī civiltiesiskai sabiedrībai kā tādai var būt parādi (4301., 4314. p. p.); privatlikums paredz arī iespēju, ka biedrs rikojas priekš civiltiesiskās sabiedrības (4315. p.), pielaiž iespēju, ka civiltiesiskā sabiedrība var „iedzīvoties“ (4315. p. 2. pkt.), un uzliek civiltiesiskai sabiedrībai kā tādai par pienākumu atlīdzināt zaudējumus (4303. p., sk. arī 4304. p.). Bet tomēr nav ne mazāko šaubu, ka civiltiesiskā sabiedrība nav juridiska persona. (Sen. civ. kas. dep. spried. 1922. g. nr. 255.).

4. Tāpēc arī nav nozīmes tam, ka tamlīdzīgās korporatīvas pazīmes (Kolektivbezeichnung) piemīt arī atklātai tirdzniecības sabiedrībai. Gan Rīgas biržas komiteja bija pievienojusies sava juriskonsulta atzinumam arī tai daļā, kurā pēdējais apgalvojis, ka atklātā tirdzniecības sabiedrība esot juridiska persona, bet šai ziņā juriskonsults nekādus patstāvīgus apcerējumus nepieved, bet vienīgi atsaucas uz Kr. Senata spriedumiem (sk. augšā II. 4.). Pēdējie savukārt iziet no Kr. tirdzniecības nolikuma, kurš pēc tā paša juriskonsulta pareizā uzskata nav savās privattiesiskās normas, visumā, piemērojams Latvijā (izņemot Latgali), sk. augšā 10. § II. 7.

IV. Uzskats, ka atklātā tirdzniecības sabiedrība būtu juridiska persona, nav ataisnojams pat no Kr. tirdzn. lik. viedokļa.

1. Vispirms Kr. tirdzn. nolik. tieši šo jautājumu vispār neaizkar, pretēji piem., Kr. civillik. 5. grām. 1899. g. proj. 649. p., kas atklātās tirdzn. sabiedrības gan tieši nosauc par juridiskām personām.

2. Izšķirošs šai ziņā ir tas, ka arī krievu „полное товарищество“ izceļas uz tieša līguma pamata un nodibina starp biedriem vienīgi līguma attiecības; ka viņā noteikti izteicis personīgs elements (piem. Kr. tirdzn. nolik. 69. p.); ka kr. tirdzn. nolik. neizslēdz vispārējos sabiedrības izbeigšanās pamatus, piem., ar vienkāršu savstarpēju vienošanos, ar viena biedra nāvi, ja mantinieki nevar ar pārējiem biedriem vienoties par sabiedrības turpināšanu: Kr. civ. lik. 1238. p. 1. piez. pielik. 18. p., „оставшимися (tā tad daudzskaitlī) товарищами...“; kr. Sen. 4. dep. spried. 1883. g. nr. 737., Dobrovoļska koment. 50., 51. lpp. pie Kr. tirdzn. nolik. 64. p.; sk. arī Kr. Sen. civ. kas. dep. spr.

1890. g. nr. 94., Pirkova un Neverova lietā; 1889. g. nr. 104. Šu-
garta lietā (sk. zemāk 44. § II. 1.); arī krievu atklāto tirdzn. sabie-
drību var pasludināt par maksātnespējīgu, tikai atklājot kon-
kursu par tās biedriem (Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1877. g. nr. 364.
Matanova lietā); biedri arī par krievu atklātās tirdzn. sabiedrības
parādiem atbild nevis subsidiāri, bet primāri, un pie tam tieši, soli-
dari un neaprobežoti ar savu mantību; Kr. tirdzn. nolik. 68. p.; (sk.
zemāk 43. §), kas, kā atzīst pats Šeršenevičs (I. c. 36. § IV., 346.
lpp.), nebūtu savienojams ar kr. atklātās tirdzn. sabiedrības juri-
disko personību. (Sk. arī K. Lehmans, I. c. 71. §, 407. lpp. 5. piez.).

3. Tā tad Kr. „полное товарищество“ nav uzskatāma par juri-
disku personu (sk. arī Grimms, žurnālā „Вестник гражд. права“,
1915. g. 1. nr., 47. lpp.). Jo mazāk par juridisku personu uzskatāma
atklātā tirdzn. sabiedrība pēc Latvijas (vietējām) tirdzn. tiesībām
(Sen. civ. kas. dep. spr. 1925. g. nr. 160.).

V. Tā tad atklātā tirdzn. sabiedrība nav tiesiski spējīga persona.
Viņas mantība ir biedru kopējs īpašums; firmas un sabiedrības man-
tības nesēji ir biedri. Vācu literatūra šai ziņā konstruē kopēju īpa-
šumu „zu gesamter Hand“, „en main commune“, pēc laulāto kopīpa-
šuma parauga, (sk. zemāk 46. §). Te nav līdzīpašums romiešu tiesību
nozīmē: atsevišķs biedrs nevar rīkoties patstāvīgi par savu daļu
(viņš ir saistīts rīcības ziņā; „Dispositionsgebundenheit“ pēc Jae-
gera, I. c.), kā tam būtu jābūt, ja biedrs būtu līdzīpašnieks pēc kvotām.
Citi (Otto Gierke) tulko sabiedrisko mantību kā „Objektseinheit“
(Theorie der ungeteilten Gesamtberechtigung).

VI. Atklātām tirdzn. sabiedrībām subsidiāri piemēro attiecīgos ci-
villikumus (sk. arī kr. civ. lik. 2133. p.; par priv. lik. 4266. p. no-
zīmi sk. augšā 10. §). Par atklātās tirdzn. sabiedrības atšķirību no
sabiedrības ar ieguldītājiem (вкладчики, komanditisti) sk. Kr.
Sen. civ. kas. dep. spried. 1890. g. nr. 69. un zemāk 52. §.

VII. Atklātā tirdzn. sabiedrība vēsturiski izcēlusies no ģimenes
tiesībām: dēli pēc tēva nāves turpināja iemantoto tirdzniecības uz-
ņēmumu nedalītā veidā („societas duorum fratrum“, „ad unum
panem et vinum“, „compagnia“), tāpat, kad tēvs uzņēma dēlu savā
veikalā (sk. augšā 39. §). Vēlāki atklātās tirdzn. sabiedrības nodi-
binājās arī starp neradiniekiem, līguma ceļā. Viduslaiku beigās ap-
vienojumi pieņēma noteiktu formu, izcēlās biedru neaprobežotā at-
bildība arī ar viņu privatmantību. Jēdziens „atklātais biedrs“ („so-
cius palam“) sastopams jau XIV. gadu simtenī.

§ 41.

Atklātās sabiedrības izcelšanās.

I. Jāizšķir divi momenti: iekšējs, t. i. līguma noslēgšana, un
ārējs, t. i. izsludināšana (ar firmas reģistrāciju vai apkārtrakstiem).
Līgumu par atklātās tirdzn. sabiedrības nodibināšanu var slēgt bez

sevišķas formas, arī nerakstiski (Senata civ. kas. dep. 1922. g. spried. nr. 156.). Arī no Kr. civ. lik. viedokļa (2132. p.) sabiedrības līgums pierādāms ar lieciniekiem (kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1872. g. nr. 823.). Sabiedriskā līguma rakstiska forma prasāma tikai reģistrācijai (sk. zemāk II.), savas faktiskās īstās savstarpējās attiecības biedri bieži noteic ar atsevišķu neiereģistrētu istu līgumu. Līgumu paraugus sk. Maksimova grāmatā „Законы о товариществах“ (1908.) 233.—236. lpp., un pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 34.—35. lpp.

II. Ar līguma (arī klusu ciešot) noslēgšanu jau tūlī izceļas biedru-kontrahentu savstarpējās saistības un iekšējās jurid. attiecības arī tad, ja firma vēl nav reģistrēta. — Pret trešām personām atklāta tirdzn. sabiedrība uzskatāma par izcēlušos ar darbības uzsākšanu („Geschäftsbeginn“), ar publisku sludinājumu, ar apkārtrakstiem par veikala atklāšanu un ar firmas reģistrāciju — kā galīgo, pēdējo termiņu (sk. augšā 12. § IV.). Pēc mūsu prakses atklātā tirdzn. sabiedrība pieteicama pilsētas pašvaldības tirdzniecības nodaļā un ievadama firmu etc. sarakstā (sk. augšā 19. § III); biedriem jāiesniedz pie tam sabiedriskā līguma izvilks, uzrādot sabiedrības veidu, biedru vārdus un kapitāla lielumu. Prakse seko šai ziņā kr. tirdzn. nolikumam (59.—60. p. p.), pēc kuŗa katrs tirdzniecības nams (торговый дом, kādā jēdzienā, pēc Kr. tirdzn. nolikuma, ietilpst atklātā tirdzn. sabiedrība un komanditsabiedrība, sk. zemāk 47. §), var atklāt savu darbību un iegūt tirdzniecisko nosaukumu (firmu) tikai pēc tam, kad biedri iesniegs pilsētas valdē līguma izvilks un paziņos tirgonībai (купечеству) par sabiedrības nodibināšanu.

III. Vācijā atklātās tirdzn. sabiedrības nodibināšana pieteicama tirdzniecības reģistrī (paraugi pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 35.—36. lpp.). Arī Francijā tirdzniecības reģistrī (registre de commerce) jāreģistrē „les sociétés commerciales“ (1919. g. 18. marta likums ar vēlākiem, to starpā 1924. g. 17. marta, pārgrozījumiem).

IV. Atklātās tirdzn. sabiedrības firma ir personu firma, kuŗā jāuzrāda vai nu kāda biedra uzvārds ar aizrādījumu uz sabiedrības pazīmi (& Co., un biedri), vai visu biedru uzvārdi, (sk. augšā 16. §). Par tirgotāju skaitās pati atklātā tirdzn. sabiedrība, itkā uzņēmuma īpašniece, sk. 1924. g. 20. dec. likumu par tirdzn.-rūpn. nodokļiem 31. p.: „Tirdzn. zīmes jāizņem priekš katra atsevišķa tirdzn. uzņēmuma... neatkarīgi no tā, kam tādi pieder, vienai personai, vai vairāk līdzīpašniekiem, biedrībai, sabiedrībai vai iestādei...“ Bet līdz ar to, saprotams, arī paši tirdzn. nama (atkl. tirdzn. sab.) biedri skaitās par tirgotājiem.

V. Likums neprasa sabiedrības nodibināšanai jau noteiktu kapitālu (Gesellschaftsfonds) un to atsevišķi nenodrošina (pretēji akciju sabiedrībām; sk. zemāk 54. §). Kapitāls nepieder pie atklātās tirdzn. sabiedrības pazīmēm. Arī priv. lik. neprasa, lai visi noguldījumi (dalības, Beiträge) pastāvētu tikai no iemaksām naudā, bet pielaiž arī fiziskus vai garīgus pakalpojumus, izpildījumus (Leistungen, 4267. p.; piem., arī šances „Chancen“, sk. BGB. 706. § 3. d.). Sabiedrī-

bas kreditori šai ziņā pietiekoši nodrošināti ar biedru solidaru, tiešu neaprobežotu atbildību; tā tad kreditoru intereses necieš, pat ja biedru dalība sabiedrībā pastāvētu tikai no pakalpojumiem vien. Kr. tirdzn. nolikums gan prasa aizrādījumu uz kapitalu pēc sabiedrības pieteikšanas reģistrācijai (60. p. 4. pkt.), bet no tā vēl neizriet, ka nebūtu iespējams kāda no biedriem dalību noteikt arī pakalpojumos. Tomēr vispār kapitāls, „Gesellschaftsvermögen“, parasti pastāv.

VI. Biedru attiecības jāizšķir iekšējās un ārējās, un sakarā ar to no vienas puses darbvedības un no otras puses reprezentācijas funkcijas. Darbvedība (Geschäftsführung) norāda tikai uz biedru iekšējām attiecībām, kamēr reprezentācija (Vertretung) norāda uz biedru attiecībām pret trešām personām. Pie darbvedības lieta grozās ap jautājumu: kā var rīkoties biedrs bez tā, ka viņš ar to saistītu (padarītu atbildīgu) sabiedrību vai pārējos biedrus. Pie reprezentācijas lieta grozās ap jautājumu: kad biedra veikaliskie soļi izrāda sekas un saista sabiedrību vai pārējos biedrus attiecībā pret trešām personām.

VII. Biedru sabiedriskās tiesības un pienākumi nav pārnesami (priv. lik. 4284. p.), bet biedrs var trešai personai atstāt iespēju savukārt piedalīties biedra daļā kā subbiedram (Untergesellschafter, Unterbeteiligter, socius admissus, croupier; piemērs pie Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1500. nr.), kurš tomēr savukārt neiestājas tiešās attiecībās ar pirmo sabiedrību: „socii mei socius — meus socius non est.“ (sk. priv. lik. 4285. p.; zemāk 81. §, II.).

VIII. Atklātās tirdzn. sabiedrības biedri var būt vai nu fiziskas, vai juridiskas personas, piem., arī akciju sabiedrības (ja vien tas būtu savienojams ar viņu statūtiem: Müllers-Erzbachs, I. c. 1. sēj. 189. lp. zem 4. nr.). Bet vai arī atklāta tirdzn. sabiedrība var būt par kādas citas atklātas tirdzn. sabiedrības biedri? Müllers-Erzbachs, I. c. turpat izšķir šo jautājumu apstipriņoši. Ja atklātu tirdzn. sabiedrību atzītu par jurid. personu, tad būtu jānāk pie tā paša slēdziena. Bet ņemot vērā, ka Latvijās tirdzn. tiesības ne tik vien neatzīst atklāto tirdzn. sabiedrību par juridisku personu, bet vispār neatzīst atklātai tirdzn. sabiedrībai, atbildības ziņā, tik plašu patstāvību, kādu paredz vācu tirdzn. tiesības (sk. zemāk 43. § I. 2.; 44. §, I. 2.), jautājums īstenībā grozās ap atklātās tirdzn. sabiedrības biedru iestāšanos kādā citā atklātā tirdzniecības sabiedrībā, un šis jautājums tā tad apspriežams no konkurences aizlieguma viedokļa (sk. augšā 24. §, IV.). Bet ar šo gan nav aizkārts jautājums par subpiedalīšanās tiesībām (sk. augšā zem VII.). Par atklātās tirdzniecības sabiedrības biedri var būt arī mantošanas masa (sk. augšā 13. §, I.), un proti tad, kad tā sava aizgādņa personā tādu nodibina kopā ar citiem biedriem, vai vēlāki tai iestājas kā biedrs, un proti pēdējā gadījumā vai nu pēc savas iniciatīvas, vai uz sabiedrības līguma pamata, ar kuriem pārējie biedri bija uzņēmušies sabiedrībā pieņemt mirušā biedra mantiniekus, resp. tā mantošanas masu.

§ 42.

Biedru savstarpējās juridiskās attiecības.

Müllers-Erzbachs, l. c. 1. sēj. 37—39 nodal.; Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 35 §.

I. Biedru savstarpējās attiecības nokārtojamas pilnīgi brīvi, un likuma noteikumiem par to ir dispositīvs raksturs. Galvenais pamats ir sabiedriskais līgums. Biedru līguma attiecībās izteicas sabiedrības vienotība (kaut gan ne tik plaši, kā pie biedru ārējām attiecībām), un proti, likums atzīst nevien biedru savstarpējās attiecības, bet arī biedru attiecības pret pašu sabiedrību (pret „firmu“), piem., izdevumu atlīdzība, biedra pienākums iemaksāt savu kapitāla daļu etc.

Iekšējo iekārtu var organizēt pēc korporāciju parauga, paredzot kādus organus, biedru sapulces lēmumus ar balsu vairākumu, kontroles organus (sk. augšā 40. §). Īstenībā biedriem nav tādu tiesību un pienākumu, kā korporācijās; viņi uzstājās cits pret citu kā atsevišķi indivīdi. Atklātai tirdzn. sabiedrībai principā tomēr nav „organu“, tikai biedri un to mandatari. Kamēr HGB vispār pie turas pie šī uzskata arī terminoloģijas ziņā, mūsu priv. lik., kas subsidiāri piemērojams arī atklātām tirdzn. sabiedrībām, stingri neizvairās no nepareizas terminoloģijas, piešķirot atklātai sabiedrībai itkā korporācijas tiesības (4301., 4285. p. p.; sk. augšā 40. §).

II. Sabiedrības lietu vešana (darbvedība, Geschäftsführung) principā piekrit katram biedram. Darbvedība aptver iekšējo pārvaldi, izslēdzot ārējo reprezentāciju. Civillikums citādi saprot darbvešanas saturu nekā tirdzn. tiesības. Civillikums (priv. lik. 4299. p. BGB 709. §) principā paredz kolektīvu darbvešanu, t. i. darijumiem prasāma visu biedru piekrišana; tomēr līgums var paredzēt arī singularu darbvešanu. Turpretim pēc tirdzn. tiesībām, principā, rīkošanas tiesības pieder jau vienam pašam biedram (Einzelgeschäftsführung); tomēr līgums var paredzēt arī kolektīvu darbvešanu (HGB 115. § 1. d.). Izskaidrojums tas ar to, ka civiltiesisko sabiedrību uzdevumi un mērķi ir efemeri, pārejoši (pa lielai daļai viņas ir gadījuma sabiedrības, Gelegenheitsgesellschaften), kādēļ visiem viņu biedriem jāpiedalās pie lēmuma taisīšanas. Turpretim atklātai tirdzn. sabiedrībai, kā ilgstošai tirdzniecības asociācijai, vajadzīga ātra, viegla darbvešana; viņa nevarētu funkcionēt ar kolektīvu darbvešanu. Darbvešana nepamatojas uz pilnvarojumu vien, kāpēc darbvedība nav atņemama biedriem, kuŗiem tā uzticēta, patvaļīgi, bet tikai aiz dibinātiem iemesliem. Lēmumi taisāmi visiem biedriem piedaloties un — principā — vienbalsīgi; līgums tomēr var pielaist arī balsu vairākumu, kuŗš aprēķināms šaubu gadījumā pēc galvām (tā arī pēc priv. lik. 4300. p.), vai, atkarībā no līguma nosacījumiem, pēc daļu apmēra.

III. Biedra galvenais pienākums ir iemaksāt noguldījumu; par nokavējumu jāmaksā % (priv. lik. 4276. p.). Kr. civ. lik. nokavējumu % neparedz. Noguldījumi (Einlagen, вклады) var pastāvēt no at-

sevišķām neatvietojamām mantām (species), atvietojamām mantām (genus), no veselām mantībām (Vermögen), no prasībām, no tiesībām, arī immaterialām (piem. patentu tiesībām), vai no individuālām tiesībām (piem. firmas, preču tiesībām līdz ar attiecīgo uzņēmumu), vai arī no pakalpojumiem vien.

Ar kādām juridiskām sekām noguldītā manta pāriet sabiedrības mantībā (īpašumā, lietošanā), to nosaka vispirms sabiedrības ligums un subsidiāri likums. Šaubu gadījumā species paliks tā biedra īpašumā, kurš to ienesis (priv. lik. 4296., 4297., 4310. p. p.). Ja species pastāv no imobiļa, tad, pēc prakses, to apstiprina sabiedrībai zemes grāmatās bez sevišķa pāriešanas akta, uz sabiedrības liguma pamata vien (sk. augšā 40. §).

Katram biedram pieder uzraudzības tiesības, tā tad arī tiesība prasīt norēķinu (priv. lik. 4458. p.; Sen. civ. kas. dep. spried. 1921. g. Nr. 189., Cvingmaņa spr. krāj. 2. sēj. 253., 254., 255. nr. nr.). Uzraudzības tiesību var izlietot tikai personīgi, bet nevis caur trešām personām (darījumu noslēpumi). Šo tiesību nevar izslēgt (sk. HGB 118. §). Norēķina pienākums (priv. lik. 4458. p.) skaitās par izpildītu, ja atbildīgais biedrs liek priekšā attiecīgā kārtībā vestās veikala grāmatas ar bilanci. Kr. Senats neatzīst biedru savstarpējo norēķina pienākumu (civ. kas. dep. spried. 1904. g. nr. 118.).

IV. Biedriem jāietur uzticības pienākums (Treuverpflichtung). Konkurences aizliegumam padoti arī atklātās sabiedrības biedri, pēc kr. tirdzn. nolik. (69.) tikai atklātās sabiedrības kreditoru interesēs, lai izslēgtu biedru lieku atbildību sakarā ar viņu piedalīšanos kādā citā kaut arī ne līdzīgā atklātā sabiedrībā un lai ar to nesamazinātu pirmās sabiedrības kreditu, kurš pamatojas uz biedru solidaritātes atbildību pret sabiedrības kreditoriem (kr. tirdzn. nolik. 69. p.). Kā motīvu 1807. g. 1. janvāra manifests (sk. augšā 8. §) pieved: „Ибо товарищ отвечает за долги одного дома своим имуществом“. Bet kr. lik. aizmirsis aizliegt biedriem nodibināt kādu līdzīgu vienpersonīgu tirdzniecības uzņēmumu. Tā tad no kr. tirdzn. nolik. viedokļa biedru nevarētu atsvabināt no konkurences aizlieguma pat viņa līdzbiedri, jo aizliegums uzstādīts itkā vienīgi kreditoru interesēs (Šeršenevičs, 1. c. 1. sēj. 333. lp.). Šeršenevičs pat domā (1. c. 334. lp.), ka pirmās sabiedrības kreditoriem esot tiesība prasīt, lai biedrs pārtrauktu un izbeigtu aizliegto piedalīšanos. Bet tik tāļu iet nevar: kreditors nevar pat apstrīdēt sava debitora rīcību, ar kuru pēdējais atsavina savu mantu — ja nav likumā (kr. civ. lik. 1529. p. diez. pielik. 1916. g. redakc. un civ. proc. lik. 1899. p. pielik. 7¹, 7². p. p.) paredzēto priekšnoteikumu. Patiesībā, arī pēc kr. tirdzn. tiesībām tikai pārējie biedri varētu izlietot konkurences aizliegumu pret vainīgo biedru, jo līdzbiedri ieinteresēti, lai sabiedrība paturētu savu kreditu.

Tā tad kr. tirdzn. nolikums aizliedz šai ziņā konkurenci nevis no tā viedokļa, ka biedrs, piedalīdamies otrā sabiedrībā (vai citā uzņēmumā), varētu kaitēt pirmās sabiedrības komercnoslēpumiem, tos izpaužot un atklājot (kā piem. pēc HGB), jo kr. tirdzn. nolik. ne-

aizliedz konkurenci vispār līdzīgos uzņēmumos (neatkarīgi no to sabiedriskām pazīmēm), — bet taisni aizliedz piedalīties citās biedrībās (kaut arī nelīdzīgās). Pēc mūsu tirdzn. tiesībām, ņemot vērā, ka atklātā sabiedrība pamatojas uz biedru savstarpējo uzticību (sk. priv. lik. 4275. 4278., 4280. p. p.), jāatzīst, ka konkurences aizliegums jāiztulko plašāki nekā pēc kr. tirdzn. nolik., attiecinot aizliegumu vispār uz piedalīšanos visos līdzīgos tirdzn. uzņēmumos (sk. arī 4285. p., pēc kuŗa biedrs ir atbildīgs pirmai sabiedrībai par zaudējumiem).

V. Jautājumā par peļņas un zaudējumu sadalīšanu jāiziet no tā, ka iepriekšējais sabiedrības kapitāls nefigurē (pretēji akc. sab. pamatkapitalam, sk. zemāk 54. §; 69. § IV.), kā pastāvīgs vienāds pasīvs; peļņa un zaudējumi noteicami tikai relatīvi, samērā ar pēdējā gada bilanci, tā tad neatkarīgi no darbības atklāšanas bilances („Eröffnungsbilanz“). Sabiedrības kapitāls tāpēc svarstās, un ikgadīgā bilancē jānoteic, par cik sabiedriskā mantība pavairojusies vai samazinājusies samērā ar pagājušā gada bilanci: pavairojums nozīmē peļņu, samazinājums — zaudējumu. Ja piem. pie nodibināšanas sabiedriskā mantība bija 500.000 un pēc pirmā gada notecējuma samazinājusies līdz 400000 (zaudējums par 100000), bet pēc otra gada notecējuma sabiedriskā mantība pieaugusi līdz 450.000, tad par otro gadu izrādās peļņa par 50000, kaut gan iepriekšējās mantības apmērs (500000) nav sasniegts (J. Gierke, I. c. 32. § VI.).

1. Peļņas sadalīšanas jautājumā atsevišķās likumdošanas ieņem dažādus stāvokļus, noteicot to vai nu pēc biedru galvām (tā pēc romiešu tiesībām: per capita), vai pēc biedru kapitāldaļām, vai pēc iepriekšējiem noguldījumiem (tā priv. lik. 4309. p. un Francijā, Code civil 1853. p.), vai kombinējot dažādas sistēmas. Pie šīs pēdējās sistēmas pieturas HGB 121. §: katram biedram, kuŗam ir aktīva kapitāldaļa, pienākas prioritātes dividends par 4% no aktīvās kapitāldaļas, kamēr varbūtējais atlikums sadalāms pēc biedru galvām: piem. sabiedrībā piedalās biedri A, B, C un D; 1. janvarī A. iemaksā savu noguldījumu 150.000; 1. jūlijā B. iemaksā savu noguldījumu 100.000; C. un D. piedalās tikai ar pakalpojumiem. Pirmais (kalendāra) gads noslēgts ar peļņu 24.000. Peļņa sadalāma: A. saņem 6000 (4% p. a. no 150.000 par visu gadu); B. saņem 2000 (4% no 100.000 par 1/2 gadu); no atlikuma (24.000 — (6.000 + 2000) = 16.000) A. B. C. un D saņem pa 4.000 (J. Gierke, I. c. 32. § VII.; Müllers-Erbachs, I. c. 1. sēj. 201. sek. lpp.). Peļņa pieskaitāma attiecīgā biedra kapitāldaļai.

2. Kas attiecas uz zaudējumiem, tad pēc priv. lik. 4307.—4309. p. p. un pēc franču Code civil (1853. p.) zaudējums sadalāms tāpat kā peļņa (šaubu gadījumā — pēc biedru noguldījumiem sabiedrības mantībā), bet pēc HGB, 121. § — tikai pēc biedru galvām. Līgumā var paredzēt arī ciešus %, vai peļņas sadalīšanu pēc kapitāldaļām (kertiem), vai pēc iepriekšējiem noguldījumiem.

VI. No civiltiesiskā viedokļa, katram biedram ir sava sabiedriskā līgumā noteiktā daļa sabiedrības mantībā kā vienkopējā vienībā (An-

teil am Gesellschaftvermögen im Ganzen). Ar šo daļu ir saistītas biedrības tiesības („Mitgliedschaft“, sk. BGB 719. §; priv. lik. 4284. p.). Par šo savu daļu sabiedrības mantībā (par savām biedrības tiesībām) biedrs rīkoties nevar. Bet tomēr var paredzēt šīs daļas atsavināmību. Šī daļa vispirms nav identiska ar biedra varbūtējo ideālo daļu kā lietiskā līdzīpašuma tiesību atsevišķās neatvietojamās mantās, kurās ienesuši sabiedrībā vairāki biedri kopā, ja šādai mantai (piem. imobilam) pēc līguma nav jāpāriet visu biedru līdzīpašumā (sk. priv. lik. 4296. p.).

Bet neatkarīgi no minētiem diviem daļu veidiem, katram biedram — no tirdzniecības tiesību viedokļa — ir sava kapitāldaļa sabiedrībā (sk. HGB 120.—122. §§; „Kapitalanteil“), t. i. cīpars, kurš noteic biedra katreizējo kapitālu sabiedrībā, aktīvsaldo, aprēķina lielums (Guthaben, wirtschaftliche Beteiligungsziffer am Gesellschaftsvermögen, Rechnungsgrösse, ökonomischer Wertanteil am Gesellschaftsvermögen im Ganzen, der gebuchte Kapitalanteil). Šī katra biedra kapitāldaļa iesākumā sastādās no viņa noguldījuma pretvērtības (Gegenwert der Einlage) un pavairojas ar vēlākiem noguldījumiem un ar peļņas daļu, kurā ieguvusi sabiedrība, vai arī samazinās sakarā ar kārtīgām izmaksām biedram uz viņa kapitāla rēķina, kā arī ar sabiedrības zaudējumiem. Tā tad kapitāldaļa nav absolūti, cieši noteikta, bet ir variabls cīpars. Kapitāldaļa pat var būt „negativums“, „pasīvsaldo“ (ja viņas samazinājumi pārsniedz pavairojumus). Kapitāldaļas nozīme izteicas un izrādās: 1) pie peļņas vai procentu aprēķināšanas un izdalīšanas, 2) piešķirot vai atņemot biedram tiesību prasīt izmaksu uz viņa kapitāla rēķina (sk. HGB 122. §) un 3) pie sabiedrības izbeigšanās (sk. priv. lik. 4310. p.), lai noteiktu katram biedram izmaksājamo sumu, resp. vērtību (likvidācijas kvota); te kapitāldaļa patiesi konkretizējas (sk. zemāk 45. §), „der wirkliche Kapitalanteil ergibt sich erst bei der Austeilung nach Massgabe der dann vorzunehmenden Bewertung.“ (sk. Lehmanns, l. c. 53. § 274. lp.). Biedra kapitāldaļa redzama no viņa kapitālkonta (paraugs pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 36.—37. lpp.). Tādā kārtā kapitāldaļa nav kāda lietiska daļas tiesība sabiedriskā mantībā, vai tai ieejošos priekšmetos (sk. arī Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1913. g. nr. 79.). Tāpēc nevar šai ziņā runāt par „Anteil am Vermögen der Gesellschaft“, kā vēl pēc ADHGB 106. p. HGB 120. § pareizi runā par „Kapitalanteil“. Patiesi kapitāldaļa, kā aktīvsaldo vai pasīvsaldo, kamēr pastāv sabiedrība, ir tikai fiktīvs cīpars, (Rechnungsposten). Sabiedrības mantība pastāv visu biedru kopējā īpašumā, tā tad arī to biedru kopīpašumā, kuriem tikai pasīvsaldo. Aktīvsaldo nenozīmē prasījumu pret sabiedrību un pasīvsaldo nenozīmē parādu sabiedrībai.

No kapitāldaļas atšķirams biedru „privatkonto“ (Separatkonto), kurš noteic vai nu biedra patieso parādu sabiedrībai (piem. ja viņš aizņēmis kādu sumu), vai biedra tiešo prasījumu pret sabiedrību (piem. ja viņš aizdevis kādu sumu); te biedrs ieņem itkā trešās personas stāvokli (Staubs, koment. pie HGB 120. § 5. piez.).

§ 43.

Biedru ārējās attiecības.

K. Lehmans, l. c. 49. §; Müllers-Erzbachs, l. c. 1. sēj. 40. nodal.; Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 36. §.

I. Likumu nosacījumiem par biedru ārējām juridiskām attiecībām ir saistošs, strikts raksturs, pretēji noteikumiem par biedru iekšējām jurid. attiecībām. (sk. augšā 42. §). Galvenā kārtā pacelas 2 jautājumi, pirmkārt, par atklātās tirdzniecības sabiedrības reprezentāciju, un otrkārt, par biedru atbildību.

II. Noteikumi par atklātās tirdzn. sabiedrības reprezentāciju atālina atklāto tirdzn. sabiedrību no civiltiesiskām sabiedrībām, tuvinot to korporācijai, un rāda (relatīvas) juridiskas personas ainu. — Otrkārt, tirdzn. tiesību noteikumi par biedru atbildību paaugstina biedru atbildības intensīvitāti — samērā ar civiltiesisko sabiedrību.

1. Atklātās sabiedrības reprezentācija (pārstāvība, представительство, Vertretung). Tirdzn. tiesību viedoklis atšķiras no civiltiesiskā viedokļa vispirms jau ar terminoloģiju. Tā piem. HGB pastāvīgi runā par sabiedrības reprezentāciju, Vertretung (itkā pēc jurid. personu parauga), bet BGB runā vienīgi par to, ka biedrs pilnvarots reprezentēt pārējos biedrus pret trešām personām (714. §); tikpat uzmanīgi izteicas arī mūsu priv. lik. (4311.—4314. p. p.). Reprezentācijas funkcijas noteikti atšķiramas no darbvedības (augšā 42. §) funkcijām. Reprezentācija un darbvedība var arī nesaikrist vienā personā. Reprezentācijas varai (pilnvarojumam) tāds pats negrozāms, nelokāms raksturs, kāds ir prokurai (augšā 34. §). Reprezentācijas vara pieder katram biedram (Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 425. nr.). Katram biedram tiesība parakstīties zem sabiedrības firmas. Katra biedra sabiedrības vārdā vai zem viņas firmas slēgtie darījumi saistoši pašai sabiedrībai, un arī viņas mantība atbild par biedra viņas vārdā un zem viņas firmas taisītiem parādiem (sk. Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1169. nr.). Tikai pēc kr. tirdzn. nolik. (60. p. 3. pkt.) reprezentācijas vara pieder nevis katram biedram ipso jure, bet vienīgi tam biedram, kurš uz to pilnvarots sabiedriskā līgumā vai atsevišķā pilnvarojumā, par ko arī jāpaziņo reģistrācijas iestādei vai apkārtrakstos. Tādā kārtā civ. proc. lik. 33. (26.), 43. (36.) pp. attiecībā uz atklātām sabiedrībām nav piemērojams Latvijā (izņemot Latgali) un tādēļ tie būtu šai ziņā pārgrozāmi (sk. Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1603. nr.). Tādēļ Latvijas (izņemot Latgali) tirdzn. tiesībām (tāpat pēc HGB) publiski jāpaziņo vienīgi par kāda biedra reprezentācijas varas ierobežojumiem, kuri citādi trešām personām nebūtu saistoši (pēc HGB pat ja pēdējām par to būtu zināms).

Vispār katram biedram, vai biedram, kurš ievēlēts par „biedru rīkotāju“ (reprezentantu), pieder tirgotāja-saimnieka, principāla tiesības un pilnvarojumi; viņa vara plašāka nekā prokurista vara; tā piem. (pēc HGB) biedrs-rikotājs var atņemt prokuru un ne tik vien iegūt, bet arī pārdot nekustamu mantu (sk. augšā 34. §) un uzstāties

tiesās sabiedrības vārdā bez sevišķas pilnvaras; tikai sabiedrības firmu un sēdekli viņš nevar grozīt. Atklātā tirdzn. sabiedrība bauda procesparta spēju, sevišķi arī pasivleģitimāciju, kas pats par sevi pilnīgi savienojams arī ar to uzskatu, ka viņa tomēr nav jurid. persona (sk. Ж. М. Ю. 1908. g. 3. nr. 232. lp.; kr. Peterpils Tiesu pal. 1914. g. 25. febr. lēmums Gerike lietā). Reprerzentācijas tiesību biedriem var atņemt aiz justa causa.

2. Biedru atbildība par sabiedrības parādiem (Halftungsnormen).

a. Biedri atbild solidari bez beneficium divisionis (Cvingmaņa spr. krāj. 6. sēj. 1169., 1170. nr. nr.), primari, neaprobežoti un tieši — sabiedrības kreditoriem par sabiedrības parādiem (arī pēc HGB); šādu atbildību nevar grozīt ar biedru savstarpējo vienošanos. Biedru tiešā, primārā, solidarā atbildība ir tirdzn. tiesību princips (Cvingmaņa spr. krāj. 1. sēj. 166. nr., 346. lp.; 4. sēj. 638. nr.). Tāpēc biedra parādnieki, ja biedrs no viņiem pieprasa privatparādu, var pret pēdējo kompensēt savu pretenziju pret sabiedrību (Cvingmaņa spr. krāj. 6. sēj. 1171. nr.). Biedrs ir solidari un primari atbildīgs arī pēc izstāšanās par viņa laikā taisītiem sabiedrības parādiem (Cvingmaņa 7. sēj. nr. 1441. I. un II). Sabiedrības kreditoriem ir alternatīva tiesība pieprasīt apmierinājumu, pēc sava ieskata, vai nu no sabiedriskās mantības, vai no kuŗa katra biedra (Cvingmaņa spr. krāj. 8. sēj. 1612. nr.; 1. sēj. 166. nr., 346. lp.).

b) Krievu literatūra (piem. Šeršeņevičs) un prakse gan cenšas konstruēt biedru subsidiāru atbildību un ar to pamatot savu uzskatu par atklātās sabiedrības jurid. personību. Šeršeņevičs pie tam gan atzīst, ka pati par sevi biedru primārā atbildība izslēgtu sabiedrības jurid. personību. Šai ziņā Šeršeņevičs pamatojas uz kr. tirdzn. nolikuma 68. p.: „товарищ торгового дома отвечает за все долги онаго вообще и порознь всем имуществом своим, движимым и недвижимым.“ Bet uzstādot biedru subsidiāru atbildību, vispirms būtu jānodibina, ka likums paredz pašas sabiedrības tiešu, primāru, patstāvīgu atbildību un pēc tam biedru subsidiāru atbildību. Patiesībā likums nemaz neuzstāda sabiedrības tiešu atbildību; 68. p. runā tikai par biedra, bet ne par sabiedrības, kā tādas, atbildību. Tā tad paši biedri atbild; ja biedri atbild, tad viņi var atbildēt tikai kā primari debitori. Likums nekur nesauc biedrus par „galvotājiem“.

Biedri gan atbild arī ar sabiedrības mantību, kuŗu arī priv. lik. atšķir no biedru individuālās mantības (4298. p.), tomēr atzīstot sabiedrības mantību par tiesību objektu (4254. p.). Sabiedrības mantība pieder biedriem kā līdzīpašniekiem, kas izslēdz, ka šī mantība piederētu sabiedrībai (sk. augšā 40. §) itkā patstāvīgam subjektam.

c) Biedru neaprobežotā atbildība pamatojas — vēsturiski — vispirms uz ģimenes apvienībām; pēc tēva nāves dēļi to nesadalīja, bet kopā turpināja saimniecību („societas duorum fratrum“, „um Tuch und Tisch“, „ad unum panem et vinum“, „fraterna compania“

„Brotgemeinschaft“, „fratres communiter viventes et eandem mercationem et artem exercentes“), pie kam tirgotāju dēli atbildēja kā solidari parādnieki (Samtschuldner) par tirgotavas parādiem (sk. augšā 39. § II).

Atklātās tirdzniecības sabiedrības izbeigšanās (Auflösung).

§ 44.

a. Iemesli

K. Lehmans, 1. c. 50—53 §§; Müllers-Erbachs, 1. c. sēj. 41—46 nodal.; Šeršenevičs, 1. sēj. 37—38 §§; Lastigs, Die Auflösung der kaufmännischen Gesellschaften.

I. Atklātā tirdzn. sabiedrība izbeidzas sakarā ar viņas sagrūšanu (Auflösung), pēc kuŗas sākas biedru norēķināšanās, kuŗa savukārt notiek likvidācijas kārtībā. Pretēji civiltiesiskai sabiedrībai, tirdzn. tiesiskām sabiedrībām ir — principā — ilgstošs raksturs. Sakarā ar šo, noteikumos par atklātās sabiedrības izbeigšanos ir novērojama vispārējā tendence uzturēt uzņēmumu kā tādu. Izbeigšanās ir vai nu a) absoluta, ar kādu sabiedrība izbeidz savu eksistenci., vai tikai b) relatīva, viena paša biedra personā, ar biedra izstāšanos. Izbeigšanās pamati var būt kā likumiski, tā līgumiski. Sabiedrības līgums var paredzēt (izņemot zemāk aprādītos gadījumus), ar kādiem priekšnoteikumiem atklātai tirdzn. sabiedrībai būtu jāizbeidzas, un kādā kārtībā tai būtu jālikvidējas. Ja sabiedrības līgumā šai jautājumā nebūtu sevišķu noteikumu, tad jārikojas pēc vispārējiem, tirdzn. tiesībās pieņemtiem principiēm. Tur, kur pastāv tirdzn. reģistrācija, par sabiedrības slēgšanu jāpieteic reģistrācijas iestādē (augšā 19. §).

II. Likumiskie izbeigšanās pamati atkarājas no pozitīvās likumdošanas vai konkrētām tirdzn. tiesībām. Parastie pamati ir: 1) termiņa (laika) notecējums, 2) biedru lēmums (vienošanās, sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1921. g. 181. nr.), 3) biedra nāve, 4) sabiedrības konkurss, 5) biedra konkurss, 6) uzteikšana: a) no viena biedra vai no pārējo biedru puses, b) no biedra privatkreditora puses; 7) tiesas spriedums (sk. arī vācu HGB 131. §: paraugs pie Hoeniger-Cahn'a, 1. c. 37.—39. lpp.).

Pēc HGB (131. §, 3., 5., 6. pkt.; 133. § 3. d.) uz piespiedu izbeigšanās pamatiem, kuŗi iestājas ipso jure, un kuŗus ar līgumu izslēgt nevar (jus cogens), attiecināmi augšā zem 4., 5., 6., 7. a, b. pievestie pamati; bet pārējos gadījumos sabiedrības līgums var paredzēt pretējo (jus dispositivum). Tomēr, arī pēc HGB pielaižams, pašā sabiedrības līgumā paredzēt, ka, pat augšā zem 3., 5., 6. aprādītos gadījumos, sabiedrībai jāturpinās starp pārējiem biedriem. Šais gadījumos biedrs, kuŗa personā iestāties attiecīgais notikums, izstājas no sabiedrības (sk. Müllers-Erbachs, 1. c. 1. sēj. 211. lp.). Analogiskus noteikumus paredz arī Latvijas privatlikums, gan tikai biedra nāves

gadījumā (4327., 4330., 4332. p. p.; sk. zemāk 40. § I.) bet pēc analogijas (priv. lik. ievada 21. §; 3209. p.) pievesto pantu noteikumi attiecināmi arī uz pārējiem, augšā zem 3., 5., 6. minētiem gadījumiem.

Ja sabiedrība pastāv tikai no diviem biedriem un izbeigšanās iemesls izcēlies viena biedra personā, sabiedrība pati par sevi, saprotams, izbeidzas. Tāpēc pievestie izbeigšanās iemesli apspriežami vienīgi uz to gadījumu, kad sabiedrības sastāvā ieiet vairāk par diviem biedriem.

Priv. lik. pielaiž visus apzīmētos pamatus, izņemot sabiedrības uzteikšanu no biedra privatkreditora puses, kāds jautājums ir izšķirams uz civilproceslikuma pamata. Krievu civ. lik. un krievu tiesu prakse pievestos pamatus ievērojami ierobežo.

1. B i e d r a n ā v e. Sakarā ar sabiedrības līguma personīgo raksturu, atklātā tirdzn. sabiedrība izbeidzas ar vienu no biedriem nāvi, arī ja ir vairāk par diviem biedriem. Pēc krievu literatūras (Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 356. lp.), ar biedra nāvi sabiedrība izbeidzoties tikai tad, ja paliekot viens pats biedrs. Pēc kr. tiesu prakses (kr. Sen. 4. dep. 1883. g. spr. 737. nr.) tomēr biedra nāve izbeidz sabiedrību, ja biedrs, pretēji kr. tirdzn. nolik. 64. p., sabiedrības līgumā atsevišķi nav norādījis personu, kuŗa viņa nāves gadījumā iestātos sabiedrībā viņa vietā, un ja ar mirušā biedra mantiniekiem nav panākta vienošanās par sabiedrības turpināšanu (Dobrovoļskis, koment. pie kr. tirdzn. nolik. 64. p. 3. §). Tā tad kr. tiesu prakse — principā — uzskata biedra nāvi par sabiedrības izbeigšanās iemeslu. Šo uzskatu pilnīgi attaisno kr. civ. lik. 1238. p. pielik. „Об открытии и принятии наследства после лиц производящих торговлю“ 18. p. arī gadījumā ja palika vairāk biedru: „с оставшимися товарищами“ (sk. kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1890. g. nr. 94.; 1899. g. nr. 104., sk. augšā 40. §).

Pēc Latvijas tirdzniecības tiesībām sekojot priv. lik. 4332., 4330. p. p. principā biedra nāve uzskatāma par sabiedrības izbeigšanās iemeslu, un tikai izņēmuma veidā pielaižams, ka pārējie biedri varētu sabiedrību turpināt kā savā starpā, tā arī pieņemot mirušā mantiniekus, ar kuŗiem tā tad turpinās vecā sabiedrība, jo vispār kāda jauna biedra iestāšanās sabiedrībā neiespaido viņas tālāko eksistenci (Erdmans, System, 4. sēj. 424. lp. 6. piez.), ja vien tas bija paredzēts pašā līgumā (pēc priv. lik. 4327., 4330. p. p. analogijas, sk. zemāk 46. §; vispār par šo jautājumu sk. žurn. „Вѣстникъ права“ 1915. g. 9. nr. 286. lp.).

HGB uzskata biedra nāvi par sabiedrības izbeigšanās iemeslu (131. § 4. pkt.) un pielaiž, ka biedri līgumā nosaka, ka sabiedrība turpināma ar mirušā biedra mantiniekiem; ja mantinieks nevēlas iestāties, tad viņam tiesība likt pārējiem biedriem priekšā uzskatīt viņu par komanditistu, un ja biedri šo priekšlikumu nepieņem, mantiniekam tiesība neiestāties (kompromiss starp kreditoru un mantnieku interesēm).

2. K o n k u r s s (sal. Jägers, Der Konkurs der offenen Handelsgesellschaft 1898.; Müllers-Erbzachs, l. c. 1. sēj. 46. nodal.).

a) Kr. tiesu prakse pielaiž atklātās tirdzn. sabiedrības atzīšanu par maksātnespējīgu, un jautājums ir tikai tas, vai tas ir iespējams, neatklājot konkursu arī par katru no biedriem. Kr. Sen. prakse svārstījās.

Šai ziņā Kr. Sen. bij. 4. dep. (1876. g. 17. maijā spriedums pie Šeršeneviča, l. c. 1. sēj. 357. l. p. 1. piez.), un tiesu dep. (1899. g. nr. 227.; 1905. g. nr. 911. spriedumi: Nūrenberga komentārā pie kr. tirdzn. proc. lik. 386. p. 29. pkt.; Dobrovoļskis, практика б. 4. деп. и суд. деп. 1. сēj. 1908. г. nr. 542/407.), kā arī Kr. Sen. civ. kas. dep. (1877. g., nr. 364., 1890. g. nr. 69.) pareizi atzina, ka atklātā tirdzn. nama atzīšana par maksātnespējīgu — uz kr. tirdzn. nolik. 68. p. pamata — attiecināma arī uz visiem atklātās tirdzn. sabiedrības biedriem, jo pēdējie solidari un primari atbild par tirdzn. nama parādēm ar visu savu mantību.

Pretējus uzskatus tomēr izteica Kr. Sen. 4. dep. savā 1882. g. spriedumā nr. 482. un Kr. civ. kas. dep. savā 1907. g. spriedumā nr. 48. (arī Šeršenevičs; l. c. 1. sēj. 38. § 1. 3.; 4 sēj. 194. § 236. lp.), kuŗos starp citu uzsverts, ka sabiedrības kreditoram neesot tiesības savu piedzinumu vērst tieši pret biedriem, bet tomēr viņam arī neesot jānogaida formēla konkursa atklāšana par sabiedrību, jo pietiekot ar sabiedrības faktisko maksātnespēju.

b. Ja atklāto tirdzniecības sabiedrību atzītu par juridisku personu (sk. augšā 40. § 1.), tad pats par sevi skaidrs, ka viņu, kā tādu, varētu pasludināt par maksātnespējīgu arī neatklājot konkursu par viņas biedru privatmantību. Bet no otras puses, pat ja pieļautu iespēju, par atklāto tirdzniecības sabiedrību mantību kā tādu atklāt patstāvīgu konkursu, neatklājot konkursu par biedru privatmantību, tad tomēr nevar taisīt atgriezenisko slēdzienu, ka atkl. tirdzn. sabiedrība katrā ziņā būtu atzīstama par juridisku personu. Tā, piem., vācu konkursa lik. noteikumi pielaiž iespēju, par atklātās tirdzn. sabiedrības mantību atklāt patstāvīgu konkursu, kas neaptver arī biedru privatmantību, un arī neprasa iepriekšēja vai vienlaicīga konkursa atklāšanu par biedriem (Müllers-Erbachs, l. c. 1. sēj. 229. lp.), bet tomēr arī vācu tirdzn. tiesības nemaz neatzīst atkl. tirdzn. sabiedrību par jurid. personu (sk. augšā 40. § 1.); un arī pēc vācu konkursa lik. (211. § 2. d.), piespiedu akords konkursā tai pašā laikā ierobežo arī biedru personīgo atbildību: „das ist die einfache Folge davon, dass die Gesellschafter die alleinigen Schuldner aller Verbindlichkeiten der Gesellschaft sind, und nicht blos Mitschuldner“ (Müllers-Erbachs, l. c.).

c. No Latvijas tirdzn. tiesību viedokļa, kuŗas atklāto tirdzn. sabiedrību neatzīst par juridisku personu, nevar būt šaubu, ka pasludināt atklāto tirdzn. sabiedrību par maksātnespējīgu domājams vienīgi tad, ja līdz ar to atklāj konkursu arī par visiem viņas biedriem (Cvingmaņa spr. krāj. 1. sēj. 166. nr.; 8. sēj. 1612. nr.). Tā arī būtu formulējams lūgums tiesai: „atzīt par maksātnespējīgiem biedrus A un B, kuŗi tirgojas zem firmas x.“

d. Cits jautājums ir tas, vai ar konkursa atklāšanu par vienu no vairākiem biedriem (arī aiz tā privatparādiem) pēc Latvijas tirdzniecības tiesībām (kā pēc HGB) izbeidzas pati atklātā tirdzniecības sabiedrība. Pēc Kr. civ. lik. 2136. p. viena biedra konkursa gadījumā viņa daļa (часть) pievienojama konkursa masai, un ja šī daļa nav izdalāma, tad to „pārdod konkursa valde (sk. arī Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 37. § IV.).

e. Pēc kr. literatūras un tiesu prakses ieņemtā viedokļa (ka atkl. tirdzniecības sabiedrība esot jurid. persona), atklātā tirdzniecības sabiedrība, kuŗa sastādās no vairāk par diviem biedriem, ar konkursa atklāšanu par viena biedra mantību vien, neizbeigtos. Turpretīm pēc Latvijas (izņemot Latgali) tirdzn. tiesībām jānāk pie pretējā slēdziena (sk. arī priv. lik. 4320. p.), ņemot vērā sabiedrības līguma tīri personālo raksturu, pēc kuŗa konkursa atklāšana par biedra mantību katrā ziņā noved pie viņa izstāšanās no sabiedrības. Tā tad ar biedra konkursu atklātā tirdzn. sabiedrība izbeidzas.

3. Uz te ik š a n a:

a) katram biedram tiesība, pēc vispārējā noteikuma: „in comunione vel sociatate nemo compellitur invitus detineri“ (priv. lik. 940., 4273., 4325. p. p.), uzteikt sabiedrību, kuŗa noslēgta uz nenoitektu laiku: pretējais līguma nosacījums nav spēkā (priv. lik. 4325. p.). Ja sabiedrība noslēgta uz notektu laiku, biedrs var prasīt sabiedrības atzīšanu par atceltu tikai aiz dibinātiem iemesliem (sk. HGB 133. §; zemāk 4.). Ja nu sabiedrība nodibināta uz nenoitektu laiku, tad uzteikšana pielaižama tikai, ieturot apstākļiem piemērotu uzteikšanas laiku (pēc HGB, ar 6 mēnešu uzteikšanas laiku uz operācijas gada beigām, ja sabiedrības līgums nenoteic kādu citu termiņu, HGB 132., 134. §§). Priekšlaicīgi vai ļaunprātīgi uzteicošam biedram jāatlīdzina zaudējumi pārējiem biedriem, un viņš, skaitot no uzteikšanas momenta līdz sabiedrības izbeigšanai, peļņā vairs nepiedalās (sk. priv. lik. 4325.—4329. p. p.; sk. arī Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 433. nr.). Arī pēc viena biedra izstāšanās (uzteikšana) pārējie biedri var — pēc vienošanās — turpināt „uzturēt“ sabiedrību, ja tas jau iepriekš būtu noteikts līgumā (priv. lik. 4330. p.). Arī krievu literatūra un prakse (sk. Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 37. § III.) pielaiž vienpusīgu, no biedra puses, uzteikšanu, bet arī šai ziņā neatzīst uzteikšanu par sabiedrības izbeigšanās iemeslu.

b) Pēc HGB 135. § un BGB 725. § pozitīviem noteikumiem, biedra privatkredītoram tiesība pie 135. § paredzētiem apstākļiem, uzteikt sabiedrību, lai kredītors varētu apmierināt savu prasību no sava debitora (biedra) likvidācijas kvotes (daļas); tā tad pēc HGB, kamēr sabiedrība pastāv, biedra privatkredītoram nav tiesības tieši piedzīt prasību („Zugriff“) no sabiedrības mantības; šādā aizliegumā izteicas zināms atklātās tirdzn. sabiedrības korporācijas elements. Bet arī ja sabiedrību uzteic biedra privatkredītors, pārējie biedri var, pēc vienošanās, savā starpā turpināt sabiedrību (sk. zemāk 46. §).

Pēc civ. proc. lik. (pēc 1078. sek. p. p. analogijas), biedra privatkreditoram gan nepiekrīt tiešas uzteikšanas tiesības, bet viņam tiesība prasību vērst uz parādnieka kapitalu, kas atrodas sabiedrībā, vai uz pārējiem biedriem, un, vajadzības gadījumā, prasīt parādnieka (biedra) atzīšanu par maksātnespējīgu. Pie tam konkursa valdei, savukārt, tiesība, saskaņā ar Kr. tirdzn. proc. lik. 477. p., pieprasīt sabiedrības likvidāciju (sk. Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1908. g. nr. 49., kurš gan, sekojot Kr. prakses uzskatam atzīst atklāto un komandītsabiedrības par jurid. personām, sk. augšā 40. § II. Par Kr. civ. lik. 2136. p. sk. augšā 44. § II. 2.).

Tur kur pastāv tirdzniecības reģistrācija, sabiedrības slēgšana pieteicama reģistrācijas iestādē (sk. augšā 19. §).

4. Sabiedrība izbeidzas uz tiesas sprieduma pamata, ja biedrs prasa sabiedrības izbeigšanu aiz dibinātiem iemesliem. (Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 433. nr.). Otrkārt, arī pārējiem biedriem tiesība tiesas ceļā prasīt viena biedra izslēgšanu aiz dibinātiem iemesliem, uzturot spēkā pašu sabiedrību (priv. lik. 4327. p.); šai gadījumā ar biedra izslēgšanu sabiedrība neizbeidzas (sk. zemāk 46. §), ja vien ir vairāki biedri.

§ 45.

b. Likvidācija.

Wimpfheimers, Die Gesellschaft des Handelsrechts und bürgerl. Rechts im Stadium der Liquidation (1908.); K. Lehmans, l. c. 51 §; Müllers-Erbzachs, l. c. 1. sēj. 45. nodal.

I. Likvidācija ir likumiska sadalīšanās, norēķināšanās kārtībā, pie atklātās tirdzn. sabiedrības izbeigšanās, sabrukšanas (Auseinandersetzung — jeb Abwickelungsverfahren). Šai kārtībā vēl sevišķi izteicas atklātās tirdzn. sabiedrības korporācijas elementi (atsevišķa mantība). Likvidācijā rīkojas likvidatori, par kuriem var izvēlēties arī nebiedrus. Likvidācija dibinās uz pilnīgi citiem pamatiem nekā konkurss. Konkurss notiek pēc striktām tiesībām, kreditoru interesēs, civilprocesa likumā noteiktā kārtībā. Likvidācija, turpretī, notiek pēc dispozitīvām tiesībām, biedru interesēs, ārpus tiesām. Līdz likvidācijas beigām, biedru iekšējām un ārējām attiecībām piemērojami nosacījumi par tirdzniecības sabiedrībām.

II. Par likvidācijas juridisko raksturu ir uzstādītas dažādas teorijas:

1) Fikcijas teorija: ar sabiedrības izbeigšanās pamata iestāšanos sabiedrība vairs nepastāvot un tikai fikcijas ceļā tā tiek uzturēta. Bet ja tas tā būtu, tad biedri likvidācijas stadijā nevarētu vairs lemt par sabiedrības turpināšanu vai atjaunošanu (sk. zemāk 46. §).

2) Sukcesijas jeb piespiedu līguma teorija: vecās sabiedrības vietā izceļoties jauna, un proti, „likvidācijas sabiedrība“. („Liquidationsgesellschaft“, O. Gierke). Bet patiesībā „likvidācijas sabiedrība“ ir tā pati vecā likvidejamā sabiedrība.

3) Identitates teorija: likvidācijas sabiedrība esot tā pati vecā sabiedrība, tikai tās darbība esot nevis iegūstoša, bet atri-sinoša; sabiedrība pastāv savā totalitatē; viņa arī turpmāk ir tirgo-tājs (sk. augšā 13. § I.) un viņas darījumi ir tirdzniecības darījumi (pēc K. Lehmana). No šī (pareizā) viedokļa firma pārrakstāma par likvidācijas firmu: likvidācijas sabiedrībai paliek vecā firma, gan ar norādījumu uz likvidācijas stadiju („in Liquidation“). Likvidējamā sabiedrība nodarbina arī komijus un citus kalpotājus, izdod pilnva-ras etc., bet nevar iecelt prokuristus un ģeneralpilnvarniekus.

III. Likvidācijas nolūks ir a) mantības pārvēršana tirā, skaidrā naudā (Geldvermögen) un b) šīs pēdējās sadalīšana starp biedriem. Šai ziņā likvidatoru uzdevums ir: pabeigt tekošos darījumus, iekasēt prasījumus, cik tālu tiem iestāties termiņš (jo, pretēji konkursam: civ. proc. lik. 1899. p. piel. 13., 39. p. p., likvidācija vien termiņu nepaāt-rina), likvidēt, realizēt mantu, t. i. pārvērst to naudā (pārdodot), ap-mierināt kreditorus, sastādīt iepriekšēju pārskatu ar repartīcijas plānu. Veco darījumu pabeigšanai likvidatori var slēgt arī jaunus. Tā tad likvidācijas stadijā sabiedrība vēl turpinās (Sen. civ. kas. dep. spried. 1921. g. nr. 188.), ko kr. Sen. praksē bieži neievēroja. Likvi-dējamā sabiedrībā darbvedība un reprezentācijas vara sakrīt likvida-toru personā, bet paši biedri zaudē darbvešanas un reprezentācijas tiesības. Attiecībā uz likvidatoriem nepastāv vairs konkurences aiz-liegums.

IV. Likvidatoriem jānodod norēķins sabiedrības biedriem. Šai ziņā likvidatoriem jāstāda: 1) atklājamā bilance kā pārskats par sadalāmo mantību; viņa nav identiska ar kārtējo gada bilanci, jo viņas uzdevums ir noskaidrot nevis kādu darbības rezultātu (Erfolgs-ermittlung), bet tikai mantu pārdošanas vērtību, 2) noslēguma bi-lance (Schlussbilanz), kuŗa pamatojas uz skaidrā naudā aprēķināto (t. i. jau realizēto) mantību, un kuŗa beidzamo reizi noteic realizēto, konkretizēto biedru kapitāldaļu (sk. augšā 42. §); šai nolūkā jāpa-matojas uz atklājamo vai pēdējo gada bilanci; noskaidrotā peļņa vai zaudējums sadalāms starp biedriem, tāpat kā sabiedrībai pastāvot.

V. Realizēto mantību likvidatori sadala skaidrā naudā starp biedriem, izejot no biedru kapitāldaļām, kādas uzrāda noslēguma bilance. Ja ir tikai aktīvas kapitāldaļas vien, tad katrs no bie-driem vienkārši saņem šo savas kapitāldaļas pretvērtību skaidrā naudā. Bet ja ir arī pasīvas kapitāldaļas, tad biedri ar aktīvām kapitāldaļām apmierināmi tikai pa daļai (nepilnā apmērā), jo pasīvo kapitāldaļu iekasēšana nav likvidatoru uzdevums un pasīvsaldo tiek sadalīts starp biedriem. Piem., (J. Gierke 31. §, II. 196. lp.): pie likvidācijas iznāca mantības par 9000 skaidrā naudā; biedriem A ir aktīva kapitāldaļa par 9000 un biedram B par 6000; biedram C ir pa-sīva kapitāldaļa par 6000; tā tad iznākušie 9000 sadalāmi starp A un B (pēc proporcijas 3:2); A tāpēc saņem 5400 un B saņem 3600; pie tam, pēc tās pašas proporcijas, A var prasīt no C 3600 un B var prasīt no C 2400, (3600+2400=6000). Savu ienesto nefungiblo

mantu biedrs saņem atpakaļ naturā, ja vien tā uz sabiedrības līguma pamata nebija pārgājusi sabiedrības mantībā (sk. Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 153. nr.).

VI. Atklātā tirdzn. sabiedrība pilnīgi izbeidz savu eksistenci tikai ar likvidācijas pabeigšanu. Ar atklātās tirdzn. sabiedrības saskrišanu izbeidzas biedru tiesības rīkoties zem sabiedrības firmas. Cēl prasību (pat izrietošu no kāda agrāk noslēgtā darījuma) var vienīgi tikai tas biedrs, kurš šo darījumu bija noslēdzis (ja viņš nav likvidators). Tas, ko biedrs saņem no atbildētāja kontrahenta, samērīgi sadalāms starp visiem biedriem (Cvingm. spried. krāj. 3. sēj. 425. nr., 326. lp.). Arī pēc likvidācijas atsevišķie biedri tomēr solidari atbild par sabiedrības vai firmas vārdā taisītiem parādiem, kaut gan „saīsinātā” noilgumā (Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj. 638., 671c. nr. nr.; 7. sēj. 1441. nr., sk. arī 2. sēj. 260. nr.), bet kāda? pēc HGB 5 gadu laikā. Šī solidarā atbildība ir primāra, bet ne subsidiāra (Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1171. nr.; sk. augšā 43. §). Prasība pret sabiedrību, kuŗa izrādījās par likvidētu, ceļama, resp. turpināma, pret biedriem (Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1903. g. 120. nr.; žurnālā „Вѣстникъ права” 1917. g. nr. 2.). Šaubu gadījumā kreditori nav spiesti savu prasību pieteikt likvidācijas kārtībā, jo viņi to tieši var celt tiesā: žurn. „Вѣстникъ права” 1916. g. nr. 49., 1917. g. nr. 12. Par likvidācijas tehniku sk. arī Ministru kabineta 1925. g. 20. marta instrukciju akciju un paļu sabiedrību likvidācijas komisijām (Lik. krāj. 58. nr.) un kreditnol. 10. nodal. 127.—135. pp.

§ 46.

c. Atklātās tirdzniecības sabiedrības uzturēšana pretim viņas izbeigšanās iemesliem.

Riessers, Die Aufrechterhaltung der Handelsgesellschaft gegen die Auflösungsgründe des aDHGB (1870.); Müllers-Erbachs, I. c. 43. nodal.; J. Gierke, I. c. 33 § III.; 34 §; Ruths, Eintritt und Austritt von Mitgliedern, žurn.: Zeitschr. f. d. ges. Handelsr. 88. sēj. 454. sek. lpp.

I. Vācu teoretiski atrisina jautājumu, cik tāļu biedru pārmaiņa atklātā tirdzn. sabiedrībā iespaido pēdējās kā sabiedrības juridisko raksturu, pretēji korporācijai kā juridiskai personai. Jau vācu civillik. (arī mūsu priv. lik.) pielaiž biedrības (Mitgliedschaft) pārmaiņu un biedru skaita mainīšanu bez jaunas sabiedrības dibināšanas. Mūsu priv. lik. gan pielaiž tādu pārgrozījumu tikai tad, ja biedri iepriekš tieši nosacījuši, ka sabiedrībai jāpaliek spēkā, arī kādam biedram izstājoties (4327., 4330., 4332. p. p.). Par nāves gadījumu priv. lik. nesatur sevī šādu nosacījumu, bet tas tomēr būtu piemērojams pēc analogijas (sk. augšā 44. § II.).

Kas biedra daļu ieguvis, tas ar to vien neiestājas sabiedrībā, bet atzīstams tikai par cesionāru un uz šī pamata var prasīt sadalīšanu, kamēr cedents vēl skaitās par biedru (priv. lik. 4284. p.). Jauna biedra iestāšanās pastāvošā sabiedrībā, turpretim, vispār ne iespaido

viņas tālāko eksistenci (Erdmanns, System 4. sēj. 424. lp., sk. augšā 44. §). No vācu teoretiķu viedokļa, starp atklātās tirdzn. sabiedrības biedriem itkā nodibinoties „Gesammthandverhältnis“, pie kam sabiedrībai būtu katrā ziņā jāturpinās arī pārmaiņas gadījumos. Tādēļ, pēc šādas juridiskas konstrukcijas, ar biedra izstāšanos notiktu daļu konsolidācija tai ziņā, ka tā biedra daļa, kurš i z stājas, pievienojas pārējiem biedru daļām, bet biedram, kurš iestājas, par labu izceļas kāda jauna daļa, itkā uz pārējo biedru daļu rēķina, pēc turpinātās mantību kopības analogijas (sk. priv. lik. 1827. p.).

II. Vispār manāma tendence dot biedriem iespēju uzturēt spēkā pašu uzņēmumu un to turpināt, neskatoties uz likumisko izbeigšanās iemeslu iestāšanos. Tā arī priv. lik. pat attiecībā uz civiltiesiskās sabiedrībām pielaiž kā iepriekšēju, tā vēlāku vienošanos par sabiedrības uzturēšanu, resp. turpināšanu (sk. augšā I.).

III. Ja svarīgs iemesls, kuŗa dēļ cietušais biedrs varētu celt sabiedrības izbeigšanas prasību, iestājas kāda vainīga biedra personā, tad pārējiem biedriem tiesība tiesas ceļā prasīt šī biedra izslēgšanu (sk. augšā 44. §, II. 4.).

IV. Ja viens no biedriem no sabiedrības izstājas, kamēr pārējie to turpina, tad izstājies biedrs var prasīt attiecīgo ekvivalentu par savu kapitāldaļu. Lai noskaidrotu izstājušās biedra kapitāldaļu, sastādāma „atdališanas bilance“ (Abschichtugsbilanz), kuŗa, tāpat kā likvidācijas „atklāšanas bilance“ (sk. augšā 45. §), nebūt nav kārtīgā gada bilance. Tāpēc atdalāmam biedram nav jācieš atskaitījumi (klusas rezerves). Bet arī no likvidācijas bilances šī atdalīšanas bilance atšķiras ar to, ka atdalīšanas bilancē aktīvi ņemami vērā nevis pēc to vienkāršās vērtības (jo uzņēmums turpinās), bet gan pēc to „dzīvās“ (lebender Geschäftswert) veikaliskās vērtības. Tāpēc izdalāmais biedrs var prasīt, lai ievieto bilancē kā sevišķu aktīvu arī individuālo tiesību un veikalisku šansu vērtību (piem. firmas vērtību, sk. augšā 14. §). Līgums parasti paredz, kā jārikojas pie izdalīšanas, piem., ka jāņem vērā pēdējā gada bilancē noskaidrotā kapitāldaļa.

V. Ja atklātā tirdzn. sabiedrība pastāv tikai no diviem biedriem, tad viena biedra izstāšanās un sabiedrības turpināšanās reizē nav domājamas (sk. augšā 44. § II. 1.). Tāpēc šai gadījumā sabiedrība kā tāda izbeidzas. Bet tomēr, ņemot vērā tirdzn. tiesību tendenci uzturēt uzņēmumu (sk. augšā 15. § I.), arī šai gadījumā uzņēmums, kā saimnieciska vērtība, pēc iespējas uzturams un turpināms, bet ne likvidējams. Bieži šādu iespēju paredz pats sabiedrības līgums, piešķirdams, viena biedra nāves vai uzteikšanas gadījumā, otram palikušam biedram tiesību turpināt uzņēmumu ar visiem aktīviem un pasīviem zem iepriekšējās firmas. Bet arī līguma nosacījumiem trūkstot, palikušam biedram būtu piešķirama tiesība pārņemt un turpināt uzņēmumu zem iepriekšējās firmas gadījumā, kad lietas apstākļi attaisnotu otrā biedra izslēgšanu aiz dibinātiem iemesliem (sk. augšā 44. § II. 4.). HGB šādu gadījumu tieši paredz (142. § 1. d.). Pēc vācu teoretiķu uzskata, pārņemšana notiekot akrescences („Anwach-

sung“) ceļā uz „Verhältnis zur gesamten Hand“ pamata (sk. augšā zem I.; sal. arī priv. lik. 1826. p.). Uzņēmuma pārņemšanai analoģiski piemērojami noteikumi par uzņēmuma pāreju (augšā 15. §; sk. arī Rīg. birž. ierad. 182., 185. §§).

2. Komanditsabiedrība.

§ 47.

Jēdziens.

K. Lehmans, l. c. 54, 55 §§; Müllers-Erbachs, l. c. 1. sēj. 48. nodal.; Šeršeņvičs, l. c. 1. sēj. 39—43. §§; kr. tirdzn. nolikuma 71—76. p. p.; HGB 161—177. §§; Code de commerce 23—28. p. p. J. Gierke, l. c. 35. § 146. 150. sek. lpp.

I. Komanditsabiedrība (товарищество на вере, société en commandite) ir atklātās tirdzn. sabiedrības paveids, ar to starpību, ka komanditsabiedrībai ir divas grupas biedru, un proti: 1) personīgi atbildīgie biedri (komplementars, товарищ, associé en nom collectif, associé solidaire, kas sabiedrības kreditoriem atbild neaprobežoti, un 2) komanditisti (вкладчик, associé commanditaire), kuri atbild tikai līdz pieteiktā noguldījuma (ieguldījuma, Einlage) apmēram (HGB 161.—163. §§: „nur auf den Betrag einer bestimmten Vermögenseinlage“). Arējā būtu jārunā drīzāki par atbildības sumu („Haftsumme“, sk. zemāk III.); tāpat nekorekts ir komplementara nosaukums par personīgi atbildīgu biedru („persönlich haftender Gesellschafter“ HGB 161. §), bet jārunā par neaprobežoti („unbeschränkt“) atbildīgu biedru. Tā tad komanditsabiedrība ir tirdzn. sabiedrība, kurā vismaz viens biedrs atbild sabiedrības kreditoriem bez ierobežojuma un vismaz viens biedrs atbild līdz sava noguldījuma apmēram. Pēc kr. tirdzn. nolik. 71. p. „товарищество на вере составляет из одного или многих товарищей приобщением одного или многих вкладчиков, которые вверяют им для торгова известные суммы своих капиталов в большем или меньшем размере; оно называется торговым домом под именем товарищей и компании“ (pretēji atklātai sabiedrībai: „... под общим именем всех“).

II. Komplementara stāvoklis korespondē atklāta biedra stāvoklim. Komanditists piedalās galvenā kārtā kapitalistiski: viņš gan ir uzņēmuma līdzīpašnieks (Mitinhaber) un tāpat kā komplementars atbild sabiedrības kreditoriem arī ar savu privatmantību, bet gan tikai līdz noguldījuma apmēram. Kreditoriem jāzina, līdz kādai sumai nodrošinātas viņu prasības; tāpēc komanditista atbildības sumai jānoteic naudā (kr. tirdzn. nolik. 60. p. 4. pkt.). Komanditista atbildības aprobežojums izskaidrojams ar to, ka viņš nepilnīgi „valda par uzņēmuma risku“; viņš no komanditsabiedrības lietu pārzināšanas izslēgts (Müllers-Erbachs, l. c. 1. sēj. 240. lp.).

III. Komanditistam jāiemaksā savs kapitāls (noguldījums, ieguldījums, Einlage, взнос, вклад). Par šī pienākuma izpildīšanu komanditists atbild neaprobežoti. Komanditista ieguldījums arī

noder par viņa atbildības mērauklu sabiedrības kreditoriem preti. Kamēr komanditists savu noguldījumu nav samaksājis sabiedrībai, viņš par to atbild ar visu savu privatmantību; bet šī atbildība atkrit, kad noguldījums jau iemaksāts. Iemaksājis savu noguldījumu, komanditists piedalās sabiedrības „atbildības fondā”. Līgumā var pat noteikt, ka komanditista ieguldījums būtu mazāks nekā viņa atbildības summa — ar to komanditists atstāj sabiedrības rīcībā savu kredītu. Šai ziņā nevien kr. tirdz. nolik., bet arī HGB atbildības sumu (Haftsumme) ne visai pareizi sauc par iemaksu, iemaksājuma kapitalu, noguldījumu (вносимый капитал, взнос, вклад, Vermögenseinlage). Vispār uz līguma pamata dalībnieku (arī komplementaru) internās attiecībās iemaksas sumu var noteikt lielāku vai mazāku par atbildības sumu.

IV. Komanditists nav kreditors: kreditors saņem noteiktus procentus, komanditists tikai dividendu, atkarībā no peļņas; kreditors tieši saņem savu kapitalu atpakaļ paredzētā laikā, kamēr komanditists saņem noguldījumu kā kapitaldaļu tikai pēc sabiedrības slēgšanas, vai arī pēc izstāšanās, un pie tam atkarībā no likvidācijas iznākuma; sabiedrības konkursa gadījumā komanditists var saņemt tikai atlikumu pēc kreditoru apmierināšanas (Šeršeņevičs, 1. c. 1. sēj. 364. lp. III.).

V. Jābūt vismaz vienam komplementaram; likums neatzīst personālu tirdz. sabiedrību, kurā visi dalībnieki atbildētu tikai aprobežoti; tas domājams tikai pie kapitaliskās apvienības (akc. sab.; G. m. b. H., sk. tomēr augšā 14. §, III.). Pēc prakses komanditsabiedrību gan lieto kā G. m. b. H. surogatu, arī pie mums. Iekšēji var piešķirt komanditsabiedrībai pēc būtības kapitalisku strukturu uz vienošanās pamata (jo likumam šai ziņā dispozitīvs raksturs, pretēji akc. sab.); pie tam komanditists noguldījumus iedala cedējamās daļās; šai gadījumā, ārēji, kā komanditists parādās viena pati persona, mandatars („Treuhande”), kurš reprezentē komanditistu grupas ar mainīgu sastāvu (Lehmans, 1. c. 283. l. p. 3. piez. sk. zemāk 81. §). Komanditists nav „klus” biedrs (itkā ieņemot klusā biedra stāvokli „klusā sabiedrībā”: sk. zemāk 52. §); viņš arī nav pielīdzināms akcionāram, kā nepareizi domā Šeršeņevičs (1. c. 1. sēj. 278. lp.). Pirmsreformas tiesu prakse gan bieži samainīja komanditsabiedrību ar kluso sabiedrību (Cvingm. spried. krāj. 8. sēj. Nr. 1613.).

VI. Komanditsabiedrībai ir kā personīgas, tā arī kapitaliskas pazīmes (par atšķirību no atklātās tirdz. sab.: Kr. Sen. spr. 1890. g. 69. nr., 249. lp.). Komanditsabiedrība patapināta no franču „société en commandite” (Code de commerce 23.—28. p. p.).

Līdz pat jaunākam laikam Vācijā komanditsabiedrības bij atkāpušas aiz sabiedrībām ar aprobežotu atbildību (G. m. b. H., sk. zemāk 79. §), kurās atšķiras ar vieglāku kustamību un paredz visu dalībnieku aprobežotu atbildību; tāpat arī aiz klusām sabiedrībām, kur klusais biedrs vispār neuzstājas ārēji (zemāk 52. §). Bet sākot no pasaules kara laikiem, ievērojot G. m. b. H. un akciju sabiedrību

lielos dibināšanas izdevumus, kā arī vairākkārtīgus nodokļus, atgriezās atpakaļ pie komanditsabiedrībām. G. m. b. H. pārvērta par komanditsabiedrībām; G. m. b. H. pat iestājas kā komplementars. Bet šī attīstība nav dabiska: kur jābūt aprobežotai atbildībai, tur jāizvēlas tīra kapitaliska apvienība (t. i. akciju sabiedrība vai G. m. b. H.).

VII. Komanditsabiedrībām piemērojami visi noteikumi par atklātām sabiedrībām, cik tāļu likums neparedz izņēmumus attiecībā uz komanditsabiedrībām (sk. arī kr. tirdzn. nolik. 72. p.). Komanditista aprobežotā piedalīšanās neizrāda nekādu starpību starp atklāto un komanditsabiedrību — pēdējās juridiskās konstrukcijas ziņā. Komplementars katrā ziņā skaitās par tirgotāju, bet komanditists (pēc HGB) tikai aprobežotā mērā (strīdīgs; Ehrenbergs, Die Kaufmannseigenschaft der Komanditisten: žurnālā „Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht“ 87. sēj. (1924.) 361. sek. lpp.). Komanditsabiedrība ir tāpat firmas sabiedrība, kā atklātā sabiedrība un arī nav juridiska persona. Visi biedri ir komanditsabiedrības mantības nesēji, (sk. augšā 40. § II.). Krievu literatūra un tiesu prakse šai ziņā gan pieturas pie pretējā ieskata (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1902. g. 49. nr., Šeršenevičs l. c. 1. sēj. 39. §, 362., 378. lpp.).

§ 48.

Komanditsabiedrības izcelšanās.

I. Vispār komanditsabiedrības izcelšanās priekšnoteikumi analogiski ar atklātās tirdzn. sabiedrības, proti slēdzams līgums un tas pieteicams reģistrācijas iestādē. Līguma paraugi pie Maksimova, l. c. 236.—245. lpp. un pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 39.—41. lpp. Pēc HGB jāpieteic komplementari un komanditisti, uzrādot pieteikumā pēdējo uzvārdus un kapitalu (noguldījumu), bet pašā sludinājumā jāuzrāda tikai komanditistu skaits (bet ne uzvārds un noguldījumu apmērs). Pēc kr. tirdzn. nolik. līguma izvilcumā jāuzrāda komanditistu uzvārdi tikai tad, ja viņi to vēlas, bet jāuzrāda katrā ziņā komanditistu noguldījuma sumas (60. p. 4. pkt.; 76 p.); tas tomēr grūti izpildāms, ja komanditisti nepiekrīt viņu uzvārdu uzrādīšanai. Pēc franču Code de commerce, commanditaire uzvārdu un dzīves vietu nedrīkst pieteikt (1919. g. 18. marta likuma 6. p. 1. pkt.; Code de commerce 26. p.; Šeršeneviča l. c. 1. sēj. 369. lp. aizrādījumi šai ziņā nepareizi). Pēc mūsu prakses gan jāiesniedz sabiedrības līguma izvilcumi, bet firmu sarakstā komanditistus neievēd. Komanditistu uzvārdus nevar ievest sabiedrības firmā, lai gan firmā jāaizrāda uz komanditsabiedrības pazīmi.

II. Komanditsabiedrības firma tāpat personāla firma kā atklātās tirdzn. sabiedrības firma. Tāpat kā pie atklātās tirdzn. sabiedrības, arī pie komanditsabiedrības firmā nav obligatoriski jāaizrāda uz vieniem komplementariem, bet firmu sarakstā jāpieved visi komple-

mentari. Kr. tirdzn. nolik. neaizrāda, ka firmā u z ņ e m t a i s komandists būtu atbildīgs kā komplementars, kā to nosaka franču Code de commerce (28. p.). Arī pēc HGB aizliegts uzņemt jaunā firmā komanditista uzvārdu (HGB 19. § 4. d.; Lehmans, l. c. 117. lp. 5. piezīme). Ja komanditsabiedrība nav ieviesta reģistrā, tad pēc HGB (176. §) visi komanditisti atbild kā komplementari.

§ 49.

Biedru savstarpējās attiecības.

I. Darbvedība piekrīt tikai komplementariem. Arī kr. tirdzn. nolik. izslēdz komanditistu no darbvedības un reprezentācijas (73., 74. p. p.), bet ar to nav teikts, ka viņš nevarētu būt par sabiedrības pārstāvi uz pilnvaras pamata. Pretēju stāvokli ieņem franču Code de commerce a 27: „L'associé commanditaire ne peut faire aucune acte de gestion, mēme en vertu de procuration“. Rikodamies kā sabiedrības pārstāvis uz pilnvaras pamata, komanditists ar to vēl neklūst par darbvedi-komplementaru. Komplementars ir darbvedis jau uz likuma pamata, vai, ja tikai viens no viņiem ir iecelts par darbvedi, tad uz līguma pamata, par ko pēc HGB jāpaziņo reģistrācijas iestādei. Otrkārt biedru-komplementaru var atcelt no darbveža amata tikai aiz dibinātiem iemesliem (tiesas ceļā), kamēr pilnvaru komanditistam var katrā laikā atsaukt komplementars, kurš pilnvaru bija izdevis (Šeršņevičs, l. c. 1. sēj. 372. lp.).

II. Pēc HGB (166. §) komanditistam tiesība prasīt gada bilances norakstu un to pārbaudīt, apskatot pie tam arī grāmatas un „papīrus“ (gan ne katrā laikā, bet tikai operācijas gada beigās). Konkurences aizliegums attiecas tikai uz komplementariem. Sabiedrības biedru kapitāldaļām piemērojami noteikumi pēc atklātās sabiedrības analogijas (augšā 42. §). Pagājušā gada peļņa, kuŗu komanditists neizņem, pievienojas komanditista aktīvkontam (kapitāldaļai), bet tikai līdz komanditista atbildības sumai; par pārpalikušo sumu komanditists kļūst par sabiedrības kreditoru (sk. arī Šeršņevičs l. c. 42. §, 380. lp.). No otras puses komanditista pasivkonts aprobežojas ar to sumu, kuŗa viņam vēl iemaksājama kā viņa noguldījums. Ja viņš savu noguldījumu ir iemaksājis, tad viņam nevar būt pasivkonta, jo viņš neatbild pāri par šo sumu (sk. HGB 167. §; jautājums strīdīgs).

III. Šaubu gadījumā peļņa un zaudējumi izdalāmi samērā ar iemaksām, t. i. komplementaru, resp. komanditistu iemaksām; šo jautājumu parasti paredz līgumā, jo taisni komplementari ieinteresēti, lai ierobežotu komanditistu tiesību šai ziņā. Savu saņemto peļņu komanditists nav spiests nodot atpakaļ, arī pie nākošiem zaudējumiem nē.

IV. HGB (162. §) un krievu teoretīki (Šeršņevičs, l. c. 1. sēj. 41. § VI.) un prakse pielaiž komanditista kapitāldaļas („пай“) nodošanu citām personām bez „pārējo biedru“ (domāts par komplementariem) atļaujas, ja vien „пай оплачен сполна“. Istenībā notiek vecā ko-

manditista izstāšanās un jaunā komanditista iestāšanās. Par komanditistu pārmaiņu jāpieteic reģistrācijas iestādē (Kr. lik. 60. p. 4. pkt. un HGB 162. §); ar to neizceļas jauna sabiedrība. Pat tad, pēc HGB, kad kāds jauns komanditists iestājas atklātā sabiedrībā, notiek tikai atklātās tirdzn. sabiedrības pārveidojums („Umbildung“), bet nevis jaunas sabiedrības izcelšanās („Neubildung“). Tas pats ir jāpieņem par gadījumu, ja viens vai vairāki komanditisti izstājas, bez jauna komanditista iestāšanās. Ja izstājas vienīgais komanditists un tai pašā laikā neiestājas cits komanditists, tad notiek nevis komanditsabiedrības izbeigšanās (Auflösung), bet tās pārveidošanās („Umbildung“) par atklātu tirdzn. sabiedrību (Staubs, koment. pie HGB 162. §, 6., 7. piez.).

§ 50.

Biedru ārējās attiecības.

I. Reprerentācijas tiesība piekrīt tikai komplementariem. Komplementars atbild tāpat kā atklātās sabiedrības biedri. Bet no tā neizriet, ka starp komplementariem izceltos atklāta tirdzn. sabiedrība — kā to bija noteicis vācu 1861. g. ADHGB, sekojot franču Code de commerce (24. p.).

Pēc HGB arī komanditisti atbild solidari (pretējs nosacījums sabiedrības līgumā nav spēkā). Kreditoriem tiesība ķerties pie visas komanditista mantības, bet tikai līdz neiemaksātā noguldījuma apmēram, kas tika pieteikts reģistrācijas iestādei, (sk. augšā 48. § III.). Komanditists atsvabināts no izpildījuma kreditoriem, ja viņš pierāda, ka savu noguldījumu iemaksājis sabiedrības kasē, vai nu tieši, vai apmierinot kādu sabiedrības kreditoru. Komplementari nevar atsvabināt komanditistu no iemaksas vai pagarināt viņam iemaksas termiņu; tas nebūtu saistošs komanditsabiedrības kreditoriem. Kas iestājas komanditsabiedrībā kā komanditists, atbild par komanditsabiedrības saistībām, kuŗas izcēlušās pirms viņa iestāšanās, pēc atklātās sabiedrības analogijas (HGB 173. §, 161 2. d., 130. §).

II. Krievu literatura gan atraida (Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 378. sek. 1. pp.) kreditora iespēju ar savu prasību tieši griezties pret komanditistu. Tā tad kr. teoretiķi nepielaiž komanditista tiešu atbildību, pamatojoties uz kr. tirdzn. nolikuma 75. p.: „вкладчик, дающий на веру свой капитал, в случае разрушения дома отвечает только наличным вкладом.“ (Kr. civ. lik. 2135. p.). Tomēr 75. p. neizslēdz komanditista tiešo atbildību, bet pastrīpo tikai viņa ar robežoto atbildību. Vārds „только“ attiecas uz „вклад“, bet ne uz „разрушение“. Īstenībā, jēdziens „tiešā“ atbildība vispār zīmētos nevis uz „наличный“ вклад, bet gan tikai uz neiemaksātu noguldījumu. Likums nekur nenoteic, ka komanditists atbildētu tikai pašai komanditsabiedrībai vai tās konkursa valdei (kā domā Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 379. l. p.). Tāpat, kā attiecībā uz atklāto sabiedrību likums nenodibina atklātā biedra tikai netiešu atbildību vien, likums nenodibina šādu atbildību arī attiecībā uz komanditistiem.

Zināmas grūtības, komanditista tiešās atbildības izvešanas ziņā, var rasties tikai tāpēc, ka komanditistu uzvārdi nav obligatoriski jāpieteic reģistrācijas iestādei (kr. tirdzn. nolik. 76. p.; augšā 48. § I.). Gadījumā, ja komanditsabiedrība izbeidzas ar konkursa atklāšanu (sk. augšā 47. § VII; 44. § II. 2a)), gan atkristu arī nupat atzīmētā grūtība. Procesualu grūtību nav (Staubs, savā koment. pie HGB, 171. §, 16. piez. dod interesantu pārskatu par „onus probandi“ prāvā starp kreditoru un komanditistu). Tā tad no teoretiski pareizā viedokļa, starpība starp komplementara atbildību no vienas puses un komanditista atbildību no otras puses ir tikai kvantitīva (atbildības apmēra ziņā), bet nevis kvalitatīva.

§ 51.

Komanditsabiedrības izbeigšanās.

Komanditsabiedrības izbeigšanās apspriežama pēc noteikumiem par atklāto tirdzn. sabiedrību; bet ja komanditsabiedrības sagrūšanas pamats iestājas tikai komanditista personā, tad tas neiespāido sabiedrības eksistenci. Tomēr, ja atkrit visi komplementari vai visi komanditisti, (Cvingmaņa spired. krāj. 6. sēj. 1173. nr.), komanditsabiedrība kā tāda izbeidzas, pēdējā gadījumā pārvērdamās par atklātu tirdzn. sabiedrību. Pilnīgi lieki apspriest jautājumu par to (Šeršenevičs, l. c. 1 sēj. 376. lp.), vai komplementars var iegūt vienīgā komanditista kapitāldaļu (uz kādu jautājumu kr. tiesu prakse atbild atraidoši), jo ar to notiek šī paša vienīgā komanditista izstāšanās, pie kam, ja jauns komanditists neiestājas, komanditsabiedrība pārvēršas par atklāto tirdzn. sabiedrību (sk. augšā 49. § IV.). Mirušā komanditista vietā stājas viņa mantinieki, kuŗi visi kopā reprezentē mirušo komanditistu. Pie komanditsabiedrības likvidācijas piedalās, kā likvidatori, ne tik vien komplementari, bet arī komanditisti.

§ 52.

3. Klusā sabiedrība.

K. Lehmans, l. c. 56. §; Müllers-Erzbachs, l. c. 1. sēj. 49. nodal.; Renaud: Das Recht der stillen Gesellschaft 1885. Lastigs, Endemaņa „Handbuch“ 1. sēj. 137. sek. §§. — Sängers, Die stille Gesellschaft (1924.); par šo darbu J. Gierke Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 89. sēj. 214 sek lpp. HGB 335.—342 §§; Code de commerce 47., 50. p p. ar 1921. g. 24. jūlija pārgrozījumiem: „association commerciale en participation“. Pēc 1899. g. kr. civillik. oblig. tiesību projekta 710. sek. p. p. „негласное товарищество на вере“ (proj. 5 grām. paskaidr. 3. sēj. 556. sek. lpp.).

I. Klusā sabiedrība ir sabiedrība starp tirgotāju (Geschäftsinhaber, associé, gérant, complémentaire, socius gerens) un kādu citu personu (klusais biedrs, stiller Gesellschafter), kuŗa piedalās tirgotāja uzņēmumā ar noguldījumu (ieguldījumu). Noguldījums var pastāvēt arī pakalpojumos. Domājams tikai viens pats kluss biedrs. Par klusās sabiedrības kluso biedru var būt kā fiziska persona vai to apvienība (piem. tirdzniecības sabiedrība), tā arī juridiska persona. Ligumam forma nav pra-

sāma. Pretēji tirdzn. sabiedrībai, klusā sabiedrība nav firmas sabiedrība, bet iekšējā sabiedrība (Innengesellschaft). Pēc Code de commerce 49. p. (1921. redakcijā): „les associations en participation sont des sociétés dont l'existence ne se révèle pas aux tiers.“ Klusā sabiedrība izceļas ar līgumu. Paraugs pie Hoeniger-Calin'a, l. c. 68—69 l.pp. No civiltiesiskās sabiedrības klusā sabiedrība atšķiras ar to, ka klusā sabiedrībā nav mantības, kas piederētu klusam biedram.

II. Ārēji uzstājas tikai tirgotājs vien, kā uzņēmuma īpašnieks, un proti savā (firmas) vārdā. Sakarā ar šo, ārēji izteicas tikai uzņēmuma īpašnieka (tirgotāja) mantība. Klusais biedrs uzskatāms kā par tirgotāja biedru, tā arī par viņa kreditoru (Lastigs). Varētu rasties šaubas jautājumā par to, vai klusā sabiedrība vispār ir sabiedrība, jeb vai tā pamatojas tikai uz aizdevumu ar klusā biedra piedalīšanos peļņā, un tā tad itkā nodibinātos vienīgi kredita attiecības (Kreditverhältnis). Tomēr klusā sabiedrība atzīstama par istu sabiedrību, bet ne par modificētu aizdevumu. Tas izteicas galvenā kārtā iekš tam, ka noguldījums saistīts ar klusās sabiedrības darbības mērķi („Zweckgebundenheit der Einlage für den Betrieb“). No svara ir, vai ir sabiedriska griba (Wille einer Vergesellschaftung), un tāda klusā sabiedrībā patiesi ir, pretēji aizdevumam un pretēji attiecībām starp saimnieku un komiju (Quotendienstverhältnis, sk. augšā 29. §).

III. Klusam biedram jāpiedalās peļņā, bet viņa piedalīšanos zaudējumos var līguma ceļā izslēgt. Peļņa un zaudējumi aprēķināmi par operācijas gadu. Peļņu, kuŗu klusais biedrs neizņem, nepaugstina viņa ieguldījumu, bet ierakstāma kā viņa „creditum“. Zaudējumu klusais biedrs piedalās tikai līdz noguldījuma apmēram, ja vien viņš vispār nav atsvabināts no piedalīšanās zaudējumos. Vispār par klusā biedra juridisko stāvokli sk. Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1176. nr. (sakarā ar vācu ADHGB 260. p.). Darbvedība piekrīt tirgotājam kā uzņēmuma īpašniekam. Klusais biedrs nav saistīts ar konkurences aizliegumu (Staub, koment. pēc HGB 335. § 34. piez.). Klusam biedram, tāpat kā komanditistam, ir kontroles tiesība un tiesība apskatīt veikala grāmatas (arī pēc sabiedrības izbeigšanās, Cvingm. spr. krāj. 3. sēj. 426. nr.). Uzņēmuma īpašnieka kreditori var griezties tikai pret viņu, bet nevis pret kluso biedru.

IV. Klusās sabiedrības izbeigšanās apspriežama pēc civillikuma. Aiz dibinātiem iemesliem kluso sabiedrību var uzteikt arī pirms termiņa. Uzteikšanas tiesība pieder pēc HGB 339. § arī klusā biedra kreditoriem, bet ne uzņēmuma īpašnieka kreditoriem, jo viņa kreditors var vienkārši savu prasību piedzīt no īpašnieka mantības, iepriekš neatceļot nekādas sabiedriskas saistības (kā piem. pie atklātās tirdzn. sabiedrības un komanditsabiedrības). Klusai sabiedrībai vispār savas mantības nav. Īpašnieka (tirgotāja) konkursa gadījumā klusam biedram (ja tas pēc līguma ar īpašnieku nebūtu pilnīgi atsvabināts no piedalīšanās zaudējumos) jācieš sava noguldījuma samazināšanās par notikušiem zaudējumiem līdz līgumā noteiktam apmēram; tas izriet no viņa, kā klusā b i e d r a, stāvokļa. Attiecībā uz noguldījuma sumu, kuŗa pārsniedz uz viņu kritušo daļu zaudējumos,

klusam biedram jāpiedalās konkursā kā konkurskreditoram; tā izteicas viņa, kā kreditora, stāvoklis (sk. augšā zem II.). Ja klušais biedrs, līgumā ar īpašnieku, atsvabināts no piedalīšanās zaudējumos, viņš piedalās konkursā kā konkurskreditors visā sava noguldījuma sumā, un pārējie konkurskreditori nebauda nekādu priekšrocību pret klušo biedru (sk. Staubs, koment. pie HGB 341. §, 2.—4. piez.). Īpašnieka konkursa gadījumā, kreditoriem tiesība, apstrīdēt noguldījuma atmaksāšanu klušam biedram (sk. HGB 342. §; sal. arī Kr. 1916. g. 3. jūlija lik. 11. p. par uzņēmumu pārēju, sk. augšā 15. §). Par klušā biedra prasības formulējumu, atprasot no īpašnieka savu noguldījumu, sk. Cingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1500 nr. Ja klušais biedrs savu noguldījumu vēl nebija iemaksājis, tad viņam jāiemaksā tik daudz, cik viņam ir jāpiedalās zaudējumā (Staubs, l. c. 6. piez.). Likvidācijā klušais biedrs nepiedalās (pretēji komanditistam: augšā 51. §). Ar klušā biedra nāvi klušā sabiedrība neizbeidzas; viņa vietā stājas mantinieki.

V. Klušai sabiedrībai piemērojami civillikumi pēc t. s. vienkāršās (civiltiesiskās sabiedrības; einfache, bürgerliche Gesellschaft, простое товарищество) analogijas, bet ne tirdzn. sabiedrību tiesības (pretēji uzskati Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1613. nr.).

II. Kapitaliskās sabiedrības.

1. Akciju sabiedrība.

§ 53.

Jēdziens.

Karl Lehmanns, Das Recht der Aktiengesellschaften (I. 1898; II. 1904); Fischers' Ehrenberg'a Handbuch'a 3. sēj. 1. sek. lpp (1918); J. Gierke, l. c. 37.—44. §§, K. Lehmanns, l. c. 58—82 §§; Müllers-Erbzachs, l. c. 1. sēj. 61. sek. nodal.; Smith, A summary of Joint-Stock companies (1907); Tarasovs, Учение об акционерных компаниях (1881); Каминка, Акцион. компании (I, 1902); Šeršejevičs, l. c. 1. sēj. 44. sek. §§; Klibanski, Handbuch d. ges. russ. Civilrechts, Bd. III.

I. Jēdzienam „akciju sabiedrība“ korespondē nosaukumi: „Aktiengesellschaft, Aktienverein“, „акционерная компания“ (Kr. tirdzn. nolik. 58. p.; Kr. civ. lik. 2139. p.); „акционерное товарищество“ (Kr. tirdzn. nolik. 55. p.; Kr. civ. lik. 2128. p.); „акционерное общество“ (Kr. tirdzn. nolik. 77. p.) „товарищество по участкам“ (Kr. civ. lik. 2131. p.), „паевое товарищество“ (sk. Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1898. g., 31. nr.); „société anonyme“ (Code de commerce 29.—36. p. p.): „joint-Stock-company“, „company limited by shares“.

Akciju sabiedrība ir uzbūvēta uz kapitāla (pamatkapitāla, Grundkapital, capital social), kurš apzīmēts ar naudas cipariem un ir sadalīts līdzīgās daļās (t. s. akcijās). Katrai daļai korespondē līdzbiedrības daļa (Mitgliedschaftsteile). Šāda daļa brīvi pārvedama. Katram biedram jāiemaksā savs noguldījums, ieguldījums (Einlage); ar

to izsmēlas akcionara iemaksāšanas pienākums (Beitragspflicht). Neviens akcionars akciju sabiedrības kreditoriem neatbild personīgi. Akciju dalība (noguldījums) nav uzteicama (sk. izemāk 70. § I.). Tādā kārtā akciju sabiedrība ir korporācija, kuras kapitāls sadalīts vienlīdzīgās daļās, pie kam biedru atbildība aprobežojas ar savas daļas iemaksu. Pēc Lehmana akc. sabiedrība raksturojama kā

„eine unter eigenem Namen auftretende Vereinigung mit einem in Anteile zerlegten, in einer Geldziffer ausgedrückten Kapital und mit auf den Betrag der Anteile beschränktem Beitragspflicht der Mitglieder.“ (305. lp.)

Krievu likums pie akc. sabiedrībām uzsver ne tik daudz viņu kapitālu apvienības (tomēr sk. 2139. p.), kā personu apvienības raksturu (2131. p.), tā tad pastribo personālo substrātu. pretēji HGB 178. §, un arī 1898. g. kr. civ. lik. oblig. tiesību projektam (719. p.). Pie krievu civ. lik. uzskata (personu apvienība) pieturas arī Lietavas 1925. g. 31. janvāra akc. sab. likums. (Büchlers, žurnālā Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 88. sēj. (1926.) 415. l.p.). Pēc Šeršeneviča. (l. c. 383. l. p.), kurš iziet no kr. civ. likuma viedokļa, akciju sabiedrība ir

„основанное на договоре соединение лиц, с целью совместного производства торгового промысла при помощи капитала, разделенного на равного размера доли, пределами которых ограничивается ответственность каждого участника.“

Īstenībā tirdznieciski-rūpnieciskais raksturs tomēr nepieder pie akciju sabiedrību pazīmēm, kā to citā vietā (l. c. 387. l. p.) atzīst arī pats Šeršenevičs, attiecinot akciju sabiedrības uz civiltiesiskiem institūtiem (sk. arī kr. tirdzn. nolik. 56. p., 55. p. 3. pkt.).

Pēc vācu HGB akciju sabiedrība katrā ziņā uzskatāma par tirdzniecības sabiedrību, par pilnu tirgotāju un formas tirgotāju (Formkaufmann).

Code de commerce šai ziņā uzsver, ka: „la société anonyme n'existe point sous un nom social... elle est qualifiée par la designation de l'objet de son entreprise“ (29., 30. p. p.: sk. augšā 16 §).

No angļu tiesību viedokļa „a Joint Stock Company is a partnership consisting of large number of members, whose rights and liabilities would be precisely the same as those of any other sort of partners, had not their multitude obliged them to adopt certain peculiar regulations for the government of the concern, which are ordinarily contained in an instrument called a Deed of Settlement“ (Smith, l. c. 1. sēj. 72 lpp.).

Joint Stock Companies reģistrācijas kārtību un operācijas jau nokārt 1862. g. Companies act. Joint Stock company biedru atbildība (liability) var būt neaprobežota (unlimited), vai aprobežota (limited) pēdējā ziņā runā vai nu par „company limited by shares,“ vai par „company limited by guarantee“, atkarībā no tā, vai akcija jau samaksāta, vai ne. Ja atbildība ir aprobežota, tad kompanijas nosaukumam (name) jābūt pievienotam „limited“. Kompanijas reģistrē uz attiecīga pieteikuma pamata (memorandum of association, sk. Smith, l. c. 79. sek. lpp.).

II. Kamēr kr. likumi identificē „akciju sabiedrību“ ar „paju sabiedrību“ (паевые товарищества, kr. civ. lik. 2131. p.; Kr. Sen.

civ. kas. dep. spried. 1898. g. nr. 31.), Latvijā, pēc 1924. g. 14. janvāra pag. noteik. tirdzn. un rūpn. paju sabiedrību dibināšanai (V. V. 24. nr.) ar 1924. g. 25. augusta (V. V. 192. nr.) un 1926. g. 21. oktobra (V. V. 231. nr.) papildinājumu, sabiedrības, kas dibinās saskaņā ar likumu par akciju vai paju sabiedrībām un kuņu pamatkapitāls nepārsniedz 100.000 latus, saucas par „paju sabiedrībām”; viņu pamatkapitāls nevar būt mazāks par 10.000 latiem, bet pajas ne mazākas par 50 latiem. Paju sabiedrībām paredzētas arī dažas citas, noteikumos pievestas, pazīmes, kuņas zīmējas uz paju sabiedrību intīmāku, itkā ģimenes raksturu. Viņu pazīmes neapmierinoši sniedz Büchlers žurn. Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 88. sēj. 414. l.p. (sk. zemāk 53-a § beigās).

III. Kā korporācija, akciju sabiedrība (un paju sabiedrība) ir juridiska persona un bauda tiesības, cik tālu viņas darbība (operācijas) nav ar statūtiem ierobežota (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1887. g. nr. 44.; 1908. g. nr. 105.; 1909. g. nr. 106.; sk. arī Sen. civ. kas. dep. spried. 1925. g. nr. 419., sk. zemāk 61. §).

§ 53-a.

Vēsture, avoti.

Karl Lehmanns, *Ceschichliche Entwicklung des Aktienrechts*; Fischers, *Ehrenberga Handbuch'a* 3. sēj. 2. — 5. §§; Jurevics, *Akciju sabiedrības pirms kara*, „*Ekonomists*” 1923. g. 20 nr.

I. Akciju sabiedrības sākumu var novērot jau vidus laikos. Ar seno romiešu nodokļu nomātāju sabiedrībām (*societates publicanorum*) akciju sabiedrībām nav vēsturiska sakara. Vācijā gan jau sen bija attīstīta asociāciju dzīve, bet bez īstām akciju sabiedrības pazīmēm; tikai kuņu saimniecībai (*Rederei*) bija dažas akciju sabiedrībām līdzīgas korporāciju pazīmes ar daļās sadalītu kapitālu. Arī Itālijā izcēlušās sabiedrības ar līdzīgu strukturu, piem. koloniju sabiedrības un bankas (XV., XVI. gadu simt. Georgija banka Dženovā un Ambrozija banka Milanā) — nebija akciju sabiedrību priekšteces. Patiesībā akciju sabiedrības izcēlušās no lielām XVII. g. s. tirdzn. kompanijām. Holandes 1602 g. Vakarindijas sabiedrība bija paraugs Eiropas sabiedrībām. Akcijai korespondējoši vārdi pirmo reizi sastopami 1570., 1606. g. un nozīmē tiesību uz dividendu.

II. Likumdošanas nokārto akciju sabiedrību tikai XIX. g. s. Krievijā pirmā akciju sabiedrība bijusi: „*Российская компания для торговли с Константинополем*” (1755. g.). Vispār pirmo reizi par „*société anonyme*” (akciju sabiedrībām) runā *Code de commerce*, uzsverot jau akcionāru aprobežoto atbildību (33. p.: „*les associés ne sont pas passibles que de la perte du montant de leur intérêt dans la société*”). Krievijā, 1805. g. 6. sept. ukazs kazuistiski paskaidroja, ka akciju sabiedrība neatbild pāri par akciju kapitālu (iegājis Kr. civ. lik. 2172. p.). 1807. g. manifests „*о дарованных купечеству новых выгодах*” tikai garāmejojot (1. p.) runā par akciju sabiedrībām:

„...сверх того бывают товарищества по участкам.“ Pirmais krievu likums par akciju sabiedrībām ir 1836. g. 6. decembra: „положение об акционерных компаниях“, uz kuŗu pamatojas arī tagad spēkā esošie krievu civillikuma noteikumi par akciju sabiedrībām (2138.—2198. p. p.); tagad tie pa lielākai daļai novecojušies. Vispār krievu noteikumi par akciju sabiedrībām ievietoti vispirms kr. civ. lik. 2138. līdz 2198. p. p. kā galvenā sedes materiae, kr. tirdzn. nolik. 77.—78. p. p. un kreditnolikumā „Устав кредитный“, kr. lik. kop- 11. sēj. 2. d. 10. nodal. Pie jaunākiem krievu noteikumiem par akciju sabiedrībām pieder sevišķi: 1901. g. 21. decembra likums (kā kr. civ. lik. 2158. p. 1. piez. pielikums) об организации и созыве общих собраний и ревизионных комиссий акционерных кредитных установлений, торгово-промышленных обществ (за исключением железнодорожных) и товариществ на паях (кроме тех, паи которых не котируются на бирже), а равно акционерных страховых компаний.“ 1917. g. 10. marta lik. „о немедленном облегчении образования акц. обществ и устранения из их уставов национальных и вероисповедных ограничений“, kuŗš piešķir tirdzn. un rūpn. ministriem tiesību apstiprināt visas tirdzn. un rūpn. akciju sabiedrības. Faktiski akciju sabiedrību tiesību galvenais avots Krievijā bija акц. sabiedrību statuti, kuŗiem, likumdošanas neapmierinošā stāvokļa dēļ, prakse piešķirusi vislielāko nozīmi. Krievijā tika izstrādāti daži likumu projekti par akciju sabiedrībām, piem. 1866. g., 1872. g. (nodomāta bija normatīvā sistema), 1898. g. (žurn. Ж. М. Ю. 1899. g. 1. nr., sk. arī 1897. g. 1. nr.; Rigaer Handelsarchiv 1900. g. 244—252 lpp.; kr. civil. lik. 1899. g. proj. 5. grām. 719.—868. p. p. ar paskaidrojumiem).

III. Latvijā likumdošana akciju sabiedrību lietās ļoti dzīva (kaut gan izdotiem likumiem pa lielākai daļai tikai pagaidu, pārējas nozīme), sakarā ar ārkārtējiem, pasaules kara radītiem apstākļiem un ar rūpniecības iestāžu evakuāciju. Tika izdoti: 1921. g. 20. aprīļa „likums par akciju sabiedrībām un paju biedrībām“ (lik. krāj. nr. 83.; sk. Sen. civ. kas. pried. 1923. g. Gošen-Cunlifa lietā nr. 103.) ar vēlākiem papildinājumiem un pārgrozījumiem; 1922. g. 19. oktobra „noteikumi par ārzemju akciju un paju sabiedrību darbību Latvijā“ (V. V. nr. 271.); 1923. g. 6. okt. „pagaidu noteikumi jaunu akciju sabiedrību dibināšanai“ (V. V. nr. 223.); 1924. g. 30. janvāra un 26. augusta noteikumi par „paju sabiedrību dibināšanu“ (V. V. nr. nr. 24., 192.); 1923. g. 9. jūnija likums „par akciju sab. vispārējo kārtējo sapulču sasaukšanu piespiedu kārtā“ (lik. krāj. nr. 68.; sk. Loeber, Ztschr. für Osteuropäisches Recht 1925. g. 1. nr. 87. sek. lpp.). Minētie 1923. g. 6. okt. „pagaidu noteikumi akciju sabiedrību dibināšanai“ izdoti tikai kā finansu ministra rīkojumi un nav iespiesti likumu un rīkojumu krājumā; viņiem pamatā bija: bij. Krievijas pagaidu valdības 1917. g. 10. marta likums (1917. g. lik. un rīk. krāj. 388. p.), kr. civ. lik. 2139.—2192. p. p., (1900. g. izdevumā), kr. kreditlikums, likums par apdrošināšanas akciju sabiedrībām (kr. civ. lik. 2200¹., 2200²., 2200³. p. p. ar papildinājumiem).

IV. Vācija spēkā HGB 178.—319. §§ noteikumi par akciju sabiedrībām. Vācu ADHGB (1861.) bija pieturējies vēl pie t. s. koncepciju sistēmas (līdz 1870. g.). Ar 1870. g. 11. jūnija novēlumu Vācija pārgājusi uz normatīvo sistēmu (sk. zemāk 59. §). Ar 1884. g. 18. jūlija novēlumu Vācija ievēdusi likumdošanā apgrūtinātos normatīvos noteikumus (pēc prospektu un pārbaudīšanas sistēmas, sk. zemāk 58. §), sakarā ar nesolido dibināšanas laikmetu („Gründerjahre“, 1870.—80. gados). Austrijā vēl spēkā 1861. g. ADHGB (ar koncesiju sistēmu). Polijā 1919. g. 29. apr. likums tāpat palika pie koncesiju sistēmas (izņemot iepriekšējās vācu zemes).

Franču Code de commerce noteikumus par akciju sabiedrībām paredz 29.—36. p. p. ar pārgrozījumiem pēc 1867. g. 24. jūlija likuma: „loi sur les sociétés“ (21.—46. p. p.) un 1893. g. 1. augusta likuma. Anglijā spēkā „Companies consolidation act 1908. g.: (Borchert, Handelsgesetze des Erdballs XI., 1., 2.). Lietavā 1925. g. 31. janvārī stājies spēkā likums par akciju sabiedrībām; par viņu O. Büchlers, žurn. Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 88. sēj. 406. sek. lpp., kur iespiests arī likuma teksts (544. u. sek. lpp.).

V. Akciju sab. saimnieciskā nozīme ir tā, ka viņas ir viens no svarīgākiem saimnieciskiem progresā faktoriem: tikai pateicoties viņām iespējams realizēt uzņēmumus, kuri prasa lielus kapitalus. No otras puses, gan viņu kapitaliskā uzbūve, dalībnieku lielais skaits un aprobežotais risks, akciju vieglā pāreja un negociabilitāte stipri apdraud akcionārus un kreditorus, ar ko izskaidrojama jaunākās „prohibitīvās“ likumdošanas tendence (sk. zemāk 58. §). Jaunākā laikā sevišķi attīstījušās banku, transportu un apdrošināšanas akciju sabiedrības (sk. Müllers-Erzbachs, l. c. 1. sēj. 303.—308. lpp.). Latvijā 1925. gadā nodibinātas 89 jaunas akciju sabiedrības un 3 paju sabiedrības („Economists 1925. g. 24. nr., ievada 7—8 lpp.).

§ 54.

Pamatkapitāls.

I. Pamatkapitāls (capital social, joint-stock) ir cipars, aprēķina faktors, matematisks lielums, kas uzrādāms statutos. Bez viņa akciju sabiedrība nevar izcelties. Pamatkapitāls sadalās līdzīgās daļās (akcijās, shares, actions), kurām korespondē biedru (akcionāru) iemaksas. Piem. pamatkapitāls 10.000.000 sadalīts 1000 līdzīgās daļās (akcijās): katrā akcijā un katrā iemaksa par akciju tā tad būtu 10.000. — No pamatkapitāla atšķirama sabiedrības mantība, kurā ir akciju sabiedrības īstā mantība, t. i. vērtību kopoījums konkrētā laikā. Šī akc. sabiedrības mantība vienmēr svārstās. Pamatkapitāls, turpretim, ir pastāvīgs cipars. Pie apzīmētā ciešā pamatkapitāla principa (Grundsatz des festen Grundkapitals) pieturas modernās likumdošanas. Ja likums prasa, lai statutos uzrādītu pamatkapitāla apmēru, tad tas nenozīmē, ka sabiedrībā būtu jābūt zināmai

netto mantībai, lai itkā ar to iegūtu juridisku personību, kaut gan likumdevējs taisni rēķinās ar akciju sabiedrības mantību. Akciju sabiedrības mantības vērtība jau no paša sākuma var arī nesakrist ar pamatkapitāla cīparu. Tā, mantība pārsniedz pamatkapitālu, ja akcijas izlaiž pēc kursa pāri par viņu nominalu vērtību (HGB 184. §, 2. d. 262. §, 2. pkt.) un ir zemāks, ja noguldītās mantas nepastāv naudā, un to vērtība ir zemāka nekā to novērtējums (sk. zemāk 61. §). Labos gados akc. sabiedrība sakrāj mantību, t. i. peļņa netiek visumā izdalīta, bet pievienota rezerves fondam. Sliktos gados, turpretīm, akc. sabiedrība zaudē mantību (sk. zemāk 72. §). Pamatkapitāla esamība neizriet no kapitalisku sabiedrību jurid. personības kā tādas (kooperatīviem sabiedriskā pamatkapitāla nav).

II. Pamatkapitāls izceļas sakarā ar akcionāru noguldījumiem (Einlagen, HGB 178. §), kuŗu ekvivalents ir akcijas. Akciju kopība sastāda pamatkapitālu. Pretēji atklātās tirdzniecības sabiedrības un komanditsabiedrības biedriem — akcionārs neatbild tieši, direkti. Akciju sabiedrības kreditori var ķerties tikai pie sabiedrības mantības. Tādēļ kreditori ieinteresēti, lai akc. sabiedrības mantība nepaliktu zemāka par pamatkapitāla cīparu. Pamatkapitāla nolūks ir nodibināt minimalu garantijas fondu akc. sabiedrības kreditoriem par labu. Tāpēc peļņu (dividendu) var izsniegt tikai tad, ja netto mantība pārsniedz pamatkapitāla cīparu; tāpēc pamatkapitāls arī figurē bilancē kā pasivums, lai gan tas nav parāds (HGB 261. § 5. pkt.). Sakarā ar to arī peļņas jēdziens atkarājas nevis no konkrētā operācijas gada peļņas, samērā ar iepriekšējā gada peļņu (kā pie atklātām sabiedrībām, augšā 42. §), bet gan no tā, ka bilances aktivā puse pārsniedz pasīvo pusi (kuŗa pamatkapitāls ievietots itkā parāds).

III. Pamatkapitāls ir pastāvīgs („Grundsatz der Bindung des Grundkapitals“); tāpēc aizliegts izmaksāt atpakaļ akcionāru iemaksas, noguldījumus; zaudējumi sedzami no rezerves kapitāla. Pamatkapitāla pastāvības princips gan ir šķērslis operāciju darbu kustībai; tāpēc piem. Vācijā, Austrijā un (1921., 1925. g. g.) arī Francijā, ievestas sabiedrības ar aprobežotu atbildību (sk. zemāk 81. §).

IV. Latvijā ar 1923. g. 6. okt. pag. not. (V. V. 223. nr.) ievests pamatkapitāla minimalas sumas princips, un proti: jaunnodibināmo akciju sabiedrību minimalie kapitāli ir: komercbankām, lombardu un apdrošināšanas akc. sabiedrībām 5 miljoni latu, pārējām akc. sabiedrībām 100.000 latu (pēc 1925. g. 11. jūnija noteik.: V. V. 129. nr.). Vācijā, sakarā ar 1924. g. 28. marta un 28. decembra noteikumiem par „zelta bilancēm“, akciju sabiedrību minimalam īpaškapitālam (Eigengrundkapital, pamatkapitāls) jābūt ne mazākam par 5000 zelta markām (G. m. b. H. „Stammkapital“ ne mazāk par 500 zelta markām, sk. J. Gierke, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht, 33. sēj. 106. lp.). Pēc Latvijas 1925. g. 16. janvāra noteikumiem (V. V. 13. nr.), akciju un paju sabiedrību rezerves kapitāli ieguldāmi tikai valsts aizņēmumu obligācijās, vai, ar sevišķu Finanšu ministŗa pie-

krišanu, valsts garantētos vērtspapīros, pie kam rezerves kapitalu vērtspapīri uzrādāmi sabiedrību bilancēs atsevišķi. Ar to radīts reals rezerves fonds, ne tik vien rezerves konts (kā pēc HGB, Staubs, koment. pie 262. §, 2. piez.). Kr civ. likumā (2169. p.) obligatorisks rezerves fonds nebija paredzēts, bet gan statutu praksē (sk. Büchlers, l. c. 444. lp.).

Akcija.

§ 55.

a. Akcijas jēdziens.

I. Akcija, „Aktie“, „share“, „action“, ir pamatkapitāla kvotatīva daļa un noteic noguldījuma (iemaksas) apmēru un līdz ar to dalībnieka (akcionāra) juridisko stāvokli sabiedrībā, viņa tiesību un pienākumu kopību. Bet ar to nav teikts, ka akcionāram — pie akciju sabiedrības likvidācijas — pienāktos viņa iemaksa, nē, viņam tiesība pie likvidācijas saņemt attiecīgo daļu (Liquidationsquote) samērā ar viņa kvotatīvo daļu pamatkapitālā. Akcijas vērtība izteicās biržas kursā.

II. Akcijas nominalās sumas minimums noteikts pēc HGB ne mazāks par 1000 markām, (izņēmuma veidā 200 markas = Kleinaktien, kurām jābūt vinkulētām, t. i. viņas nav pārvedamas bez akc. sabiedrības atļaujas); tagad, saskaņā ar noteikumiem par zelta bilancēm (sk. augšā 54. §), ne mazāks par 100 zelta markām. Anglijā akciju minimālais apmērs nav aprobežots, bet Francijā ar 25—100 frankiem. Pēc Latvijas 1923. g. 6. oktobra noteikumiem (Vald. Vēstn. 223. nr.) banku akcijām jābūt vismaz Ls 100 nominalvērtībā, bet pārējo akc. sabiedrību akcijām — ne mazākām par Ls 50; pie paju sabiedrībām paju „apmērs“ nevar būt mazāks par Ls 50 (1926. g. 12. oktobra pag. noteik., V. V. 231. nr.).

III. Akcija dod kā personīgas, tā arī materialās, mantiskās tiesības (akciju subjektīvās tiesības; sk. zemāk 69. §):

1) personīgas tiesības raksturojamas kā personības tiesības (Persönlichkeitsrechte), un proti līdzpārvaldīšanas tiesības akc. sabiedrības lietās (balss tiesības);

2) pie materialām, mantiskām tiesībām pieder: tiesība uz dividendu un tiesība uz likvidācijas kvotu, t. i. pamatkapitāla daļa korespondējošo, konkretizēto akc. sabiedrības mantības daļu, akc. sabiedrībai izbeidzoties (Auflösung).

Bet akcija nekad nedod akcionāram līdzīpašuma (kopīpašuma) tiesību akc. sabiedrības mantībā (vai pēdējā ietilpstošos miesīgos priekšmetos, sk. priv. lik. 927. p. 2. piez.), jo akciju sabiedrība ir patstāvīga juridiska persona un kā tāda patstāvīgs tiesību subjekts un līdz ar to arī savas mantības vienīgais subjekts. Atsevišķu akciju

tiesību saturs var būt arī nevienāds. Vienu akciju tiesības var būt lielākas, stiprākas (prioritātes akcijas — pretēji pamatakcijām, Stammaktien, sk. zemāk 56. §).

IV. Par dalības tiesībām izgatavo dokumentu, kuŗu tāpat sauc par akciju. Bieži savieno vairākas akcijas vienā dokumentā, lai ietaupītu akciju izgatavošanas izdevumus. Šādas apvienotas akcijas var izlaist arī nevienlīdzīgos apmēros, piem. jauniem izlaidumiem paaugstinot pamatkapitalu, (zemāk 71. §). Akcija nav dalāma (Francijas likumi to gan pielaiž — coupure). Katram akcionaram tiesība prasīt akcijas dokumenta (Aktienbrief, titre d'action, certificate, share) izdošanu. Pēc HGB gan akciju dokuments nepieder pie akcijas raksturīgām pazīmēm, jo akciju tiesības var apliecināt arī ar akciju grāmatām vien. Akcija apliecina akcionara, kā akciju sabiedrības biedra, tiesību; tāpēc pirms akciju sabiedrības izcelšanās (sk. zemāk 58. §) akcija nav domājama. Akcija ir vērtspapīrs un kā tāds pārvedama un iemantojama. Akcijas dokuments pastāv no vienas loksnes, kuŗa sadalīta divās lapās. Pirmās lapas pirmā pusē iepiests akcijas teksts, bet pirmās lapas otrā pusē var atstāt vietu transfertiem (akc. sabiedrības valdes atzīmējumiem par notikušo akcijas pārvedumu uz citu vārdu akc. sabiedrības grāmatās, kaut gai; parasti brīvas vietas nav: zemāk 57. §). Šo pirmo lapu sauc par akcijas mēteli (Mantel). Otrā lapa pastāv 1) no dividendu kuponu (Dividendenschein) listes un 2) no talona (Erneuerungsschein), uz kuŗa pamata izdod jaunu kuponu listi, kad pirmā ir izsmelta (sk. zemāk 69. § IV.; 127., 136. §§). Akcijas paraugs pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 116. lpp.

V. Sakarā ar akciju sabiedrības izcelšanās stadijām (zemāk 62. §), pirms akciju dokumentu izsniegšanas, izdodami kādi pagaidu dokumenti:

1) kvīte, kuŗu dibināšanas stadijā izdod dibinātāji par saņemto naudu pie subskripcijas (parakstīšanās) uz akcijām; kr. civ. lik. 2163. p. 2166. p. 3. pkt. apgalvo, ka kvīte pilnīgi atvietojojt akciju (absurds); kvīti izdod tikai uz noteiktu vārdu (kr. civ. lik. 2163. p.);

2) pagaidu zīme (временное свидетельство, Interimsschein), kuŗu izdod jau akciju sabiedrības valde pēc sabiedr. izcelšanās, apmaiņā pret kvīti akcijas vietā pirms akcijas sumas pilnīgās iemaksāšanas, vai tai laikā, kad akciju dokuments nav vēl sagatavots (Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1901. gr Nr. 34.); pagaidu zīme izdodama vienīgi uz vārdu kā rektapapīrs un nav cedējama blanko (Kr. civ. lik. 2167. p.). Kr. civ. lik. 2163. p. 2166. p. 3. pkt. identificē pagaidu zīmes ar kvītēm. Pēc HGB „Interimsschein“ izdodams tikai tad, kad akciju vēl nevar izdot, pie kam turētāja akciju var izdot tikai pēc pilnas iemaksas, kamēr vārdu akciju var izdot arī jau pirms pilnās iemaksas. (Vācu pagaidu zīmes paraugs pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 118—119. lpp.). Krievu likums pielaiž abu veidu (vārdu un turētāju) akciju izdošanu tikai p e c akciju pilnas samaksas.

§ 56.

b. Akciju veidi.

I. Akcijas izdod vai nu uz noteiktu vārdu (vārdu akcijas, actions nominatives, Namensaktien, именные акции) vai uz turētāju (uz uzrādītāju, Inhaberaktien, au porteur, акции на предъявителя; sk. zemāk 131. §) ja vien statuti neparedz, ka akcijām būtu jābūt rektapapīriem.

1. Vārdu akcijas. Pēc HGB (183. § 1. d.) šaubu gadījumā prezumējams, ka akcijas izsniedzamas kā vārdu akcijas (patiesībā parasti izdod turētāju akcijas); arī krievu civillikums paredz tikai vārdu akcijas. Vārdu akcija ir dzimis orderpapīrs (Staubs, koment. pēc 179. § 2. piez., „geborenes Orderpapier“). Vārdu akcijas izsniedz vai nu uz fiziskas, vai juridiskas personas, vai arī uz tirdzn. sabiedrības, uz firmas (pat vienpersonīga tirgotāja firmas) vārdu. Vārdu akcionars ierakstāms kā tāds akciju grāmatās (Aktienbuch); akc. sabiedrība pazīst vienīgi vārdu akcionarus (par vārdu akciju pārēju sk. zemāk 57. §). Vārdu akcijas talons un kuponi izdodami tikai uz uzrādītāju. Vārdu akcija bez blanko indosamenta, pēc krievu tiesu prakses un literatūras uzskata, neesot miesīga manta, bet ar blanko indosamentu esot miesīga manta (sk. Büchlers, l. c. 411. lpp.); tāpēc vārdu akciju bez blankoindosamenta nevarot iegūt iesēdējuma ceļā (Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1903. nr. 31., sk. Homolicki, Ж. М. Ю. 1903. g. 3. nr.; sk. zemāk 57. § III.); pie pretējā uzskata: Jakobi, Recht der Wertpapiere (Ehrenberga Handbuch'a 4. sēj. 1. d. 32. § 305. lpp.); „das Recht am Papier zieht das Recht aus dem Papier nach sich“ (sk. arī Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1901 g. nr. 8.).

2. Turētāju akcijās (uzrādītāju, Inhaberaktien) akcionara vārds nav uzrādīts. Viņas, apgrozījuma ziņā, vieglāki lietojamas, un komercaprindās viņām dod priekšrocību par vārdu akcijām, lai gan ar viņām saistītas arī zināmas briesmas sabiedrības saimniecības ziņā; tā, piem., dibinātāji nodibina akciju sabiedrību ar turētāju akcijām, izlaiž tās apgrozījumā, paceļ viņu kursu, bet pēc tam atstāj uzņēmumu savam liktenim (sk. Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 320. lpp.). Turētāju akcijas visur pielaistas un atzītas. Krievu 1836. gada likums turētāju akcijas vispār gan nav atzinis; tā arī kr. civ. lik. 2160. p. „акции безыменные запрещаются“. Bet jau 1887. g. ievestā piezīme pie 2160. p. aizrāda, ka dažos statutos ticis pielaists izņēmums. 1848. g. 14. jūnija likums (Kr. civ. lik. 1674¹. p. 3. pkt.) pielaidis akciju tālāk nodošanu ar blankocesiju, viņu iekilāšanai; bet te nav runas par turētāju akcijām, jo vārdu akcija ar blankocesiju nepārvēršas par turētāju akciju — kā to maldīgi domā vēl Šeršenevičs, (l. c. 1. sēj. 420. lp.). Bet vēlākie krievu likumi gan tieši atzīst arī turētāju akcijas (piem. 1901. g. 21. decembra likums), un arī krievu statutu prakse; arī Latvijas akciju novelas (sk. augšā 53-a §). Turētāju akcija ir turētāju vērtspapīrs priv. lik. 3120. sek. p. p. nozīmē (3121. p. piez. runā tieši par turētāju papīriem, kurus izlaiž akciju sabiedrība). Krievu literatūra un prakse uzsver, ka turētāju ak-

cija uzskatāma ne tik vien par turētāju vērtspapīru, bet līdz ar to arī par miesīgu mantu un kā tāda viņa var būt arī iesēdējuma priekšmets (sk. augšā I. 1.).

Turētāju akcija pilnīgi nesedzas ar „Schuldverschreibung auf den Inhaber“ (sk. priv. lik. 3121. sek. pp.; arī BGB 793. §), jo akcijas jēdziens iet tālāk, pāri par izpildījuma solišanu vien un dod arī personīgas tiesības (sk. augšā 55. § III.; Staubs, l. c. koment. pie 179. § 2 piez.). Akcionaram nav tiesība izvēlēties vārdu vai turētāju akcijas, ja tas statutos nav paredzēts (sk. HGB 183. § 2. d.). Akcionars nevar prasīt vārdu akcijas apmaiņšanu pret turētāju akciju un otrādi. To var panākt tikai, izmainot attiecīgās akcijas pēc vienošanās ar citiem akcionariem (sk. arī zemāk 57. §).

II Vienkāršās un privileģētās akcijas.

1. Vienkāršās akcijas (Stammaktien) dod vispārīgās akciju tiesības.

2. Privileģētās akcijas (Vorzugs-, Prioritätsaktien, sk. augšā 55. § III.; HGB 185. §) dod priekšrocību attiecībā uz dividendu vai sabiedrības mantības izdalīšanu (nodrošināti zināmi % % vai zināms dividenda apmērs, piem. 6% no tīras peļņas, izdalot kā dividendu tikai atlikumu), ja šādas priekšrocības paredz statuti. Kr. civillikums privileģētās akcijas nepazīst. Ja akcionari nolemj akciju sabiedrības stāvokli izlabot (Sanierung, sk. zemāk 72. § III.) ar jauniem līdzekļiem, nepaaugstinot akciju kapitalu, tad var likt akcionariem priekšā izdarīt kādas piemaksas pie akcijām un piešķirt akcionariem, kuri to izpilda, zināmas privileģijas. Šai pašā nolūkā var arī atstāt akcionariem tiesību savas akcijas nodot akciju sabiedrībai par zemāku kursu un viņu vietā saņemt prioritātes akcijas (sk. zemāk 71., 72. §§). Privileģētās akcijas paraugs pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 117. lp. No prioritātes akcijām atšķiramas privileģētās „obligācijas“. Obligāciju mērķis ir nodrošināt obligacionāriem viņu aizdotās sumas. Obligācijām var pat piešķirt arī dividenda tiesības. Obligācijas var arī nodrošināt hipoteku kārtībā. Obligācijas atšķiras no akcijām ar to, ka obligācijas nozīmē un nodibina vienīgi kreditora tiesības. Obligacionārs nav biedrs, bet kreditors; viņš piedalās likvidācijā kā kreditors, viņš var prasīt savas prasības tiešo apmierinājumu; tikai pēc obligacionāru apmierināšanas akcionāriem pienākas likvidācijas kvota. „Industrie-Obligation“ paraugs pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 129—134. lpp.

III. Dibinātāju akcijas (Gründeraktien, parts des fondateurs, parts bénéficiaires, actions industrielles); ekvivalents par akciju saņemšanu nepastāv vis naudā vai kādā mantā, bet pakalpojumā, darbībā, kurū dibinātāji izpildījuši pie akciju sabiedrības dibināšanas. Tā tad šādas akcijas pēc būtības ir atlīdzība dibinātājiem (Francijā). Bet ar šādām dibinātāju akcijām sabiedrību var maldināt, jo viņas paaugstina akciju kapitalu pāri par tā īsto apmēru. Viņas izslēgtas tur, kur pēc likuma akcijas izdodamas tikai pret noguldījumiem, iemaksām (skaidrā naudā vai mantā). Principā, vi-

siem akcionariem jāpiedalās ar noguldījumiem; tādēļ dibinātāju akcijas, kā t. s. „Freiaktien“ (actions gratuites, actions de primes) netiek atzītas, vismaz pie pašas akciju sabiedrības nodibināšanas nē. Citādi t. s. „Gratisaktien“, kuŗas izdod pie kapitāla paaugstināšanas un kuŗu ekvivalentu akciju sabiedrība sedz no savām rezervēm, visiem akcionariem par labu (sk. zemāk 71. §; Lehmans, l. c. 318. l. p. 3. piez.). Akciju sabiedrības izlaiž istās gratisakcijas, samazinot pie tam rezerves; bet akcionariem ir tiesība — šo akciju vietā — prasīt peļņas izsniegšanu skaidrā naudā.

IV. Lietotāju akcijas (пользовательские акции, Genussscheine, actions de jouissance), t. i. akcijas, kuŗas neaplicina akcionāra (kā biedra) personīgās dalības tiesības (Mitgliedschaftsrechte), bet tiek izdotas amortizēto (izpirkto, eingezogener) akciju vietā un kuŗas dod tikai tiesību uz dividendu (Dividendenaktien) un pat uz likvidācijas kvotu (šādas pēdējās tiesības gan krievu praksē nebija sastopamas), un pie tam vienīgi pēc īsto akcionāru apmierināšanas. Viņas uzskatāmas nevis par akcijām, bet gan par parādzīmēm par tīrām kreditoru tiesībām; viņas tā tad nedod biedru tiesības. Akciju amortizācija un, sakarā ar to, lietotāju akciju izdošana notiek gadījumā, kad statuti paredz uzņēmuma municipalizāciju, t. i. kad uzņēmums, kuŗa dēļ akciju sabiedrība tika nodibināta, pēc zināma laika pāriet valstij vai pašvaldības iestādei (piem., ielu dzelzceļi), un proti, vai nu ar pamatkapitāla pazemināšanu, vai bez tās. Amortizācija notiek pēc zināma plāna vai nu uz peļņas rēķina, (ja pamatkapitāls paliek tas pats), vai (pie pamatkapitāla pazemināšanas) ievērojot attiecīgos noteikumus par kapitāla pazemināšanu (sk. zemāk 72. §). Ar amortizāciju izpirktās akciju tiesības ir dzēstas; attiecīgais akcionārs vairs neskaitās par biedru un tādēļ zaudē arī savas balsstiesības. Aiz taisnības iemesliem statuti viņam šai gadījumā piešķir minētās lietotāju akcijas. Bet ja (neīsta) lietotāja akcija tomēr aptver sevī istas akcijas tiesības (ar balsstiesībām), tad notikusi nevis akcijas izpirkšana (amortizācija), bet gan tikai iepriekšējās akcijas pārveidošana par citu akciju ar mazākām tiesībām; pie tam amortizācijas summa šai gadījumā patiesi ir tikai sevišķs dividends, kā ekvivalents par pārveidošanas atļauju (Lehmans, l. c. 72. §, 341. l. p. pie 1. piez.). Lietotāju akciju paraugi pie Hoeniger-Cahn, l. c., 120.—121. lpp.

§ 57.

c) Akciju pāreja.

I. Akciju grāmatās ieraksta vispirms vārdu akcijas, bet ieteicams atzīmēt arī turētāju akciju pieteiktos īpašniekus (mortifikācijas gadījumam). Akciju pārvešana uz citu vārdu, principā, iespējama bez akc. sabiedrības atļaujas, izņemot t. s. „vinkulētās“ akcijas. Vispirms akcija pāriet universālsukcesijas kārtībā uz vispārējā pamata (sk. kr. civ. lik. 2167. p.).

II. Turētāju akcijas pārved ar vienkāršu iedošanu (blankotradīcijas ceļā) jaunam ieguvējam: priv. lik. 3123. p. (sk. zemāk 131. §).

Vārdu akcijas pārved vai nu cesijas, vai indosamenta ceļā, un proti, vai nu uz vārda, vai in blanko. Tomēr blanko cedētā vai blanko indosēta vārda akcija ar to nepārvēršas par turētāja akciju (pretēji Šeršeneviča uzskatam, l. c. 1. sēj. 417., 320., 427. lpp.), bet tikai tuvina to pēdējai (Staubs, koment. pie 222. §, 8. piez.; sk. augšā 56. §, I.). Pēc „normalstatutu“ 16. § gan vienkāršas transkripcijas ceļā „uz akciju īpašnieku vēlēšanos var pārvest vārda akcijas par bezvārda akcijām un otrādi.“ Bet ar šādu noteikumu pilnīgi sagrozīts vārdu akciju, kā orderpapīru un turētāju akciju kā turētāju papīru, juridiskais raksturs. Īstenībā lieta varētu grozīties tikai ap akciju pārmaiņu, pēc kuras varētu griezties arī pie valdes, ja viņas rīcībā vēl atrodas attiecīgas akcijas (sk. normalstatutu 13. §). Indosējot vārda akciju, jābūt nodomam pārvest uz ieguvēju īpašuma tiesības; bet iespējama arī pārvešana nevis īpašumā, bet gan tikai leģitimācijas dēļ vien, piem., akcionaru pilnsapulcē („cessio in legitimationem“).

III. Vārdu akciju pārvešanas forma. Par pāreju taisāms vai nu uzraksts (cesija, indoso: kr. civ. lik. 2167. p.; priv. lik. 3472. p.), vai sevišķs akts (priv. lik. 3472. p.; kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1901. g. nr. 8.), kuŗu atsavinātājs izdod iedodot akciju ieguvējam. Patiesībā uzrakstu uz pašas akcijas taisīt pie mums nav iespējams attiecīgas vietas trūkuma dēļ. Pārvešanas aktu parasti sastāda kā atsavinātāja paziņojumu uz akc. sabiedrības vārdu. Pārvešanas aktu var izgatavot arī in blanko, t. i. neaizpildot ieguvēja vārdu (sk. arī kr. civ. lik. 1674¹. p. 3. pkt.); bet iesniedzot pārvešanas aktu akciju sabiedrības valdē, tas iepriekš aizpildāms uz noteikta cesionara (indosatara) vārdu, jo ar blankocesiju vai blankoindosamentu vārda akcija nepārvēršas par turētāja akciju. Lai ieguvējs būtu uzskatāms par akcionaru — sabiedrības priekšā — par akcijas pāreju jāatzīmē akciju grāmatā (transferts, transcription). Beļģijā un Francijā transfers prasāms arī ieguvēja leģitimācijas dēļ pret trešām personām. Akcijas transfers akc. sabiedrības grāmatās neaizkar materialo īpašuma tiesību uz akciju, bet nodibina tikai akcionara (leģitimācijas) tiesības pret akciju sabiedrību (Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1901. g. 8. nr.; arī 1903. g. 31. nr. zemāk 69. §). Ja Lietavas akciju sabiedrību likums (7. §) par akcijas īpašnieku attiecībā pret akc. sabiedrību uzskata tikai akc. grāmatās ievesto personu, tad likums gan atņem akcijai vērtspapīra raksturu (sk. Büchlers, l. c. 411. lp.).

IV. Par transfertu sabiedrības valde atzīmē pašā akcijas dokumentā. Šai atzīmei tikai deklaratīva nozīme (kr. 1899. g. civ. lik. 5. grām. proj. 773. p. paskaidr. 4. sēj. 177. lp.). Pašu uzrakstu par akcijas pāreju akciju sabiedrības valde taisa tikai kr. civ. lik. 2167. p. paredzētā gadījumā (t. i. mantošanas lietās). Turētāju akcijas var pārvērst par vārdu akcijām ar vinkulāciju (sk. priv. lik. 3130. p.). Akcijas indosaments izrāda tikai transport-, bet ne

garantijas funkciju (sk. zemāk 134. §). Par akciju pārdošanu pie-
spiedu kārtā akcionara kreditoriem par labu sk. civ. proc. lik.
986., 1844. pp., 1400. p. 1. piez. 3. piel. 13. p.; 1072.—1077. p. p.
Akcija — pazaudēšanas gadījumā — mortificējama. Kaut gan
1920. g. 23. aprīļa noteikumi par „pazudušo vērtspapīru mortifi-
kaciju“ par akcijām tieši nerunā, agrākie 1919. g. 25. aug. noteikumi
(l. p.) paredz, starp citiem turētāju vērtspapīriem, turētāju akciju
mortifikaciju, kamēr 1921. g. 20. apr. lik. 12. p. (lik. krāj. 83. nr.),
attiecina mortifikācijas kārtību uz visām (tā tad arī vārdu) akcijām
(sk. zemāk 136. §).

Akciju sabiedrības izcelšanās.

§ 58.

a) Vispārējās piezīmes.

Fischers, 1. c. 18.—29. §§.

I. Līdz franču Code de commerce izdošanai valdija t. s. octroi
sistema (octroi, auctoritas), t. i. akc. sabiedrības dibināšanās tikai uz lex
singularis (privileģijas) pamata. Privileģija tagad prasāma tikai
kolonialām sabiedrībām (Vācijā), vai tur, kur akc. sabiedrībai pie-
šķirtas zināmas ārkārtējas tiesības (kr. civ. lik. 2141. p. 2 pkt.
2143. p. 1. pkt.). Koncesiju sistema gan piemēro akc. sabiedrībām
vispārējos likumus (lex generalis), bet dara akc. sabiedrības izcel-
šanos atkarīgu no valdības atļaujas. Termins „koncesija“ nav īsti
vietā, jo „koncesija“, pēc krievu terminoloģijas, drīzākī zīmējas uz
paša uzņēmuma atklāšanas atļauju (sk. zemāk 73. §. I. 1, a.). K ā d a i
iestādei piekriēt atļaujas došana akc. sabiedrības dibināšanai (likum-
došanas, augstākā vai zemākā administratīva iestāde), atkarājas no
konkrētās valsts likumiem. Koncesiju sistema agrāki pastāvēja
Anglijā (līdz 1844. g.), Francijā (līdz 1867. g.), Vācijā (līdz 1870. g.),
un tagad vēl pastāv Krievijā, Latvijā, Polijā, Austrijā un arī Lietuvā
(pēc 1925. g. 31. janvāra likuma 13. §). Pretēji Vakareiropas kon-
cesiju sistemām, Krievijā koncesijas pamats un mērķis bija nevis
jurid. personības piešķiršana kā tāda (sk. augšā), bet gan privileģijas
veidā dota atļauja, nodibināt biedrību, kamēr citādi politiskās tiesī-
bas uz biedrības sastādīšanu (vismaz līdz 1906. g. likumam: kr. Lik.
krāj. Nr. 48.) netika Krievijā atzītas (sk. Büchlers, 1. c. 415. l. p.).

II. Turpretim pēc t. s. „normatīvās sistēmas“ (явочная систе-
ма), likums uzstāda tikai vispārējus normatīvus noteikumus, ar
kuŗiem pielaižama akc. sabiedrību izcelšanās; valsts iestāde pār-
bauda tikai to, vai noteikumi izpildīti. Ja šie normatīvie noteikumi
izpildīti, tad akc. sabiedrība obligatoriski reģistrējama. Pārbaudīšana
Vācijā piekriēt reģistra tiesnesim, bet ne administratīvai iestādei. Re-
ģistrācijai iet papriekšu parakstīšanās uz akcijām (pie t. s. sukcesi-
vās dibināšanas), akciju kapitāla savākšana, dibinātāju darbības pār-
baudīšana un organa (valdes un uzraudzības padomes) ievēlēšana.
Vācijā likums (1884. g.) ļoti stingri noteic dibinātāju darbību, ievēdot

atklātības principu (Grundsatz der Offenkundigkeit) un pārbaudīšanas principu (Prüfungstheorie), pa daļai obligatorisko prospekta izstrādāšanu (Prospektzwang) un izsludināšanu (pēc angļu parauga), kurā dibinātājiem jānoskaidro uzņēmuma ekonomiskais un tiesiskais stāvoklis, sevišķi pie „kvalificētās dibināšanas“, t. i. ja akciju cenu akcionari samaksā nevis naudā, bet kādā mantā („Illation“), vai ja notiek t. s. pārdibināšana („Umgründung“), kad akc. sabiedrība iegūst kādu mantu, piem., pastāvošu uzņēmumu pret akcijām (HGB 186. §, 2. d.; sk. zemāk 61. §). Pēc normatīvās sistēmas ar reģistrāciju (inkorporācijas aktu) akc. sabiedrība iegūst juridisko personību.

III. Jāizšķir akc. sabiedrības nodibināšana (Errichtung, Gründung, sk. HGB 188., 196. §§), un izcelšanās (Entstehung, sk. HGB 200. §), kurā pēdējā nozīmē momentu, kad akciju sabiedrība iegūst juridisko personību (inkorporācija). Gan no krievu likuma viedokļa divi apzīmētie momenti nav noteikti izšķirami, vismaz moments, kad akc. sabiedrība iegūst juridisko personību, nav skaidri noteicams, kas izskaidrojams ar to, ka vispār pēc Krievijas pieņemtās koncesiju sistēmas, koncesijas (atļaujas) nolūks un mērķis nebūt nebija taisni piešķirt juridisko personību (augšā zem I; sk. Büchlers, 1. c. 418. lp.; sk. zemāk 64. §).

b) Akciju sabiedrības dibināšana.

§ 59.

a) Dibināšanas noteikums.

Ruth, Eintritt u. Austritt von Mitgliedern, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht, 88. sēj. 477 sek. lpp.

I. Dibināšanas stadija pēc koncesiju sistēmas beidzas ar konstituējošo pilnsapulci (sk. zemāk 67. § II.), bet pēc normatīvās sistēmas turpinās līdz reģistrācijai (sk. zemāk 64. § I). Dibināšana, kā notikums, kā dibināšanas akts (Gründungsvorgang), vērsta pirmkārt uz statutu sastādīšanu (pēc normatīvās) un resp. arī vēl uz to apstiprināšanu (pēc koncesiju sistēmas: zemāk 61. §), kā arī uz akciju kapitāla savākšanu (zemāk 62., 63. §§), un otrkārt uz korporācijas tiesību piešķiršanu akciju sabiedrībai (zemāk 64. §). Dibināšanas akts ir sevišķs radošs juridisks akts, kas sastādās no vairākiem atsevišķiem darbiem.

1. No pārējiem, uz vienošanos pamatotiem, juridiskiem aktiem dibināšanas akts atšķiras ar to, ka, dibinot akciju sabiedrību, dalībnieki neuzstājas cits pret citu ar savām atsevišķām interesēm, bet viņi savā starpā apvienojas, lai veicinātu savas kopējās solidarās intereses, t. i. lai radītu kādu jaunu tiesību subjektu, sociālu organismu. Šāda vienošanās vispirms vērsta uz statutu sastādīšanu (pēc vācu HGB „Gesellschaftsvertrag“: paraugs pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 41.—44. lpp.). Tā tad te notiek socialtiesisks akts („schöpferischer socialrechtlicher Akt“), kas tomēr neizslēdz vispārējo noteikumu piemērošanu par jurid. aktiem, darījumiem un līgumiem (tā J. Gierke 1. c. 39. §, 181. lp.).

2. Šai ziņā v i e n a grupa rakstnieku (Müllers-Erzbachs, l. c. 260., 315. lpp. un 260. lp. 1. piez. citētu) jautājumā par akc. sabiedrības dibināšanu, uzsver vienīgi līguma momentu, atrodot, ka vispār sabiedrības līgumos izteiktā dalībnieku interešu solidaritate neizslēdzot vispārējās līguma pazīmes (t. s. līguma vai societas teorija). Turpretīm o t r a grupa rakstnieku u z s v e r k o r p o r a c i j a s momentu, ieraugot akc. sabiedrības dibināšanā (Renaud), vai vispār katras korporācijas dibināšanā (O. Gierke), kādu konstitutīvu (radošu) kolektīvu aktu (schöpferische Gesamttakt: korporācijas teorija, Körperschaftstheorie, Theorie der Verbandsperson). Vēl tālāk iet t. s. kreācijas teorija (Fischers, K. Lehmanns), pēc kuras akc. sabiedrības dibināšana esot kāds v i e n p u s i g s kolektīvs akts (e i n s e i t i g e r Gesamttakt, Statusakt), t. i. akc. sabiedrība dibinoties ar vienpusīgiem, paraleliem gribas izteicieniem (itkā uz reģistrācijas iestādes, vai pat uz „satiksmes“ adresi).

III. Akc. sabiedrībai vajadzīgs kapitalisks pamats. Tāpēc nepieciešams nevien statutos noteikt pamatkapitalu un akciju apmēru, bet arī savākt pamatkapitalu, t. i. panākt to, ka bez dibinātājiem arī citas personas izteiktu savu piekrišanu, resp. uzņemtos pienākumu ar akcijām piedalīties akciju sabiedrībā. Pēc Latvijas likumiem šai ziņā pietiek ar 50% (pie pāju sabiedrībām 100%) akciju vērtības iemaksu, un proti ne vēlāk par 6 mēnešiem pēc statutu apstiprināšanas vai izsludināšanas (kā suspensīvs nosacījums) atkarībā no statutu noteikumiem, kamēr pārējie 50% iemaksājami tikai 1 gada laikā no akc. sabiedrības darbības atklāšanas dienas; pretējā gadījumā akc. sabiedrībai jālikvidējas (tā tad pārējo 50% neiemaksa ir resolūtīvs nosacījums).

IV. Statuti parasti paredz sekošos nosacījumus: „Nākošo iemaksu termiņus un apmērus noteic pēc vajadzības akcionaru pilna sapulce, bet tā, lai katra akcija būtu pilnīgi nomaksāta ne vēlāk kā vienu gadu pēc sabiedrības darbības atklāšanas dienas. Par iemaksu termiņiem un apmēriem izziņo „Valdības Vēstnesī“ vismaz trīs mēnešus pirms noteiktiem termiņiem. Iemaksas par akcijām atzīmē apliecībās, kuŗu vietā pēc pēdējās iemaksas jāizdod akcijas,“ (sk. 1923. g. 6. okt. pag. not. 9. p. resp., 1924. g. 18. janv. not. 9. p. sk. zemāk 62. §, I, II). Statutu izsludināšanas dienai (t. i. iespiešanai oficiālā žurnālā „Economists“: Kr. civ. lik. 2197. p.) nav patstāvīgas nozīmes, izņemot gadījumu, kad statuti taisni no šīs dienas skaita pirmās iemaksas termiņu (un līdz ar to arī dibināšana pilnsapulces saaukšanas termiņu; sk. augšā zem III. un zemāk 63. § II). Par statutu apstiprināšanu paziņo Vald. Vēstnesī.

V. Tā tad akc. sabiedrības kā socialtiesiskā organisma radītāji, savstarpēji vienojoties (Gründungsbeschluss) un nodibinot akciju sabiedrību, vispirms pašos statutos noteic pamatkapitalu un akcijas apmēru, un otrkārt, savāc akciju kapitalu. Radīt akciju sabiedrību nozīmē to dibināt. Šādus akc. sabiedrības radītājus sauc par dibinātājiem.

§ 60.

β) Dibinātāji.

I. Dibinātāji vispirms sastāda statutus (Statutfeststeller). Par akc. sabiedrības dibināšanu un statutu saturu dibinātājiem iepriekš jāvienojas savā starpā; šai ziņā runā par kādu atsevišķu dibinātāju sabiedrību (Gründersocietät), vai par dibināšanas priekšlīgumu (Gründungsvorvertrag) kā pactum de contrahendo. Tā tad starp dibinātājiem vispirms nodibinās personīgas, individualas līguma attiecības uz vispārēja civiltiesiska pamata (priv. lik. 4266. p.), proti jau pirms statutu kā tādu apstiprināšanas (sk. arī Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1897. nr. 67.). Par to slēdz arī sevišķus dibinātāju konsorcijs (sk. zemāk 81. §). Šai līgumā dibinātāji savā starpā uzņemas pienākumu piedalīties pie akc. sabiedrības izcelšanās; dibinātāju sabiedrību nepareizi noliedz Šeršenevičs (I. c. I. sēj. 434. lp.), atraidot iespēju slēgt gadījuma sabiedrību. Īstais un galīgais sabiedrības līgums augšā aprādītā nozīmē (kā socialtiesiskais akts) izteicas statutos. Sastādot statutus, dibinātāji noteic akc. sabiedrības dzīves priekšnoteikumus.

II. Dibinātājiem ir tiesība un pilnvarojums, akc. sabiedrības dibināšanai, slēgt juridiskus darījumus un līgumus, ar to saistot pašu nākošo akc. sabiedrību. Viņi ir jau itkā akc. sabiedrības organi. Kr. civ. lik. (2190., 2197. p. p.) definē dibinātājus kā „personas, kuŗas paraksta statutus un apstiprina tos“. Bet dibinātāji nes arī attiecīgus pienākumus un atbildību („Gründerverantwortlichkeit“). Dibinātājiem piekrit statutus sastādīt, rūpēties par to apstiprināšanu, par subskripciju uz akcijām (zemāk 62. §), uzglabāt par akcijām saņemtās sumas, izsniegt kvītes, pagaidu zīmes (augšā 55. §) un saukt pirmo (konstituējošo) pilnsapulci (zemāk 63., 64. §§). Kr. civ. lik. (2166. p. 6., 8. pkt.) sevišķi paredz dibinātāju solidarū atbildību, kuŗa arī bez tā būtu saprotama pati par sevi (priv. lik. 3338. p.). Dibinātājiem jābūt darbības spējai, jo viņi izdod saistošus juridiskus aktus un uzņemas saistības (arī Fischers, I. c. 22. §, 94. lp.). Tādēļ par nepilngadīgiem rīkojas viņu likumīgie pārstāvji ar Bāru tiesas piekrišanu (Sen. adm. dep. lēmums 1924. g. lietā Nr. 1764). Kr. civ. likumi nenoteica dibinātāju skaitu; faktiski tika pielaisti statuti ar vienu pašu dibinātāju. Turpretīm 1923. g. 6. okt. pag. noteikumu 2. p. prasa ne mazāk par 5 dibinātājiem (pēc komercbanku parauga, arī pēc vācu HGB 182. §). Pāju sabiedrībās pietiek ar 3 dibinātājiem (1924. g. 18. janvāra pag. noteikumu 3. p.). Dibinātāji var būt arī juridiskas personas, pat publiskas (pašvaldības) iestādes; pēc 1925. g. 7. oktobra noteikumiem (V. V. 224. nr.) vietējām pašvaldībām, kas vēlas celt elektriskas ūdensspēka stacijas, sanemot valsts aizdevumus uz šo noteikumu pamata, jādibina akciju vai pāju sabiedrības pēc finansu ministrijas izdotiem (?) normalstatutiem. Pēc 1923. g. 6. oktobra pag. noteik. 2. p. 1. piez., banku, lombardu un apdrošināšanas akciju sabiedrību un visu pāju sabiedrību dibinātāji

var būt vienīgi Latvijas pilsoņi, bet pārējo akciju sabiedrību dibinātāju starpā vismaz diviem jābūt Latvijas pilsoņiem.

III. HGB nepielaiž, ka dibinātājs būtu tikai dibinātājs vien, jo viņam jābūt arī akcionaram: viņš ir viens no pirmajiem akc. sabiedrības biedriem. Pēc HGB katram dibinātājam jābūt vismaz vienai akcijai. Šai ziņā arī 1924. g. 30. janvāra pag. noteik. par pāju sabiedrībām (5. p.) uzliek dibinātājiem par pienākumu ņemt ne mazāk par 50% no visām pājam, kuras viņi var atsavināt tikai pēc pirmā darbības gada pārskata pieņemšanas vispārējā dalībnieku sapulcē, bet ne agrāki par 12 mēnešiem pēc sabiedrības nodibināšanas. Kr. civ. lik. 2165. p. 1. pkt. turpretim aizliedz dibinātājiem paturēt sev vairāk par 5. daļu no izlaižamām akcijām, tā tad dibinātāji vispār nav spiesti pārņemt akcijas pie sukcesīvās dibināšanas (2165. p. sākumā). Tur, kur nu pēc statutiem vai uz noteikumu par pāju sabiedrībām (1924. g. 30. janvāra pag. noteik.: 2. p. Vald. Vēstn. 24. nr.) pamata, dibinātājiem obligatoriski jāpārņem zināms skaits akciju resp. pāju (ne mazāk par 50%), tad dibinātāji jau būtu uzskatāmi par dibināmās akc. sabiedrības dalībniekiem.

Ja statuti paredz simultandibināšanu (sk. zemāk 62. §), tad dibināšana juridiski notiek ar to, ka dibinātāji itkā savā starpā akceptē savas savstarpējās ofertes piedalīties dibināmā sabiedrībā (zemāk 62. §, I. 1.).

IV. HGB uzskata par dibinātājiem un kā tādus aplūko, bez īstiem dibinātājiem (statutu sastādītājiem), vēl personas, kuras akc. sabiedrībā ienes par akcijām, naudas vietā, *manntas* (Sacheinlage, apports: HGB 186. §, 2. d. sk. zemāk 61. §, IV.).

V. Vēl dibināšanas stādijā, bez dibinātājiem, par pirmiem biedriem var būt arī citas personas, kuras dibinātāji pieaicina. Sakarā ar to izšķirami divi dibināšanas veidi: *simultānā* dibināšana (kurā dibinātāji ir vienīgie pirmie biedri) un *sukcesīvā* dibināšana (kurā, bez dibinātājiem, kā pirmie biedri uzstājas arī citas dibinātāju — subskripcijas ceļā — pieaicinātas personas; sk. zemāk 62. §).

§ 61.

γ) Statuti.

Fischers, 1. c. 18 sek. §§; K. Lehmans, 1. c. 65 §; Šeršepvičs, 1. c. I. seļ. 49. § III—IV; kr. civ. lik. 2189 sek. p. p.; HGB. 182—183 §§.

I. Statuti ir akc. sabiedrības satversme. Likumi (kr. civ. lik. 2191. p., HGB 182. §) noteic statutu minimālo saturu: statutos jāuzrāda akc. sabiedrības firma, sēdeklis, būtība, mērķis, pamatkapitals, kapitāla savākšanas kārtība un veids (simultānā vai sukcesīvā dibināšana), akciju sadalīšanas veids, akc. sabiedrības izbeigšanās un likvidācija. Ja statutu saturs runātu pretim likumam, tad šāds defektur, kur pastāv koncesiju sistēma, novēršams ar statutu „apstipri-

nāšanu". (Büchlers, l. c. 422. lp.). Pēc normatīvās sistēmas (HGB 310. §) tāds defekts novēršams ar pilnsapulces lēmumu. Bet tāpat kā pēc HGB (309. §), arī pēc mūsu prakses nemaz nav izslēgts akciju sabiedrības nodibināšanu atspēkot prasības ceļā arī tad, ja statuti jau „apstiprināti“ (sk. Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1886. g. nr. 17; 1895. g. nr. 6; zemāk 66. §, VIII.).

II. Pēc 1923. g. 6. oktobra pagaidu noteikumiem (Vald. Vēstn. 223. nr.) statuti iesniedzami apstiprināšanai Finanšu ministrijas kredīta departamentam. Statuti iesniedzami 4 eksemplāros līdz ar lūgumu uz Finanšu ministra vārdu, ar ne mazāk kā 5 dibinātāju parakstiem. Paraksti uz lūguma apliecināmi pie notara. Statutiem jābūt sastādītiem pareizā latviešu valodā un saskaņā ar likumu un „normalstatutiem“, kur tādi likumā paredzēti (īstenībā tādi normalstatuti līdz šim nav izsludināti, bet gan Finanšu ministrija sastādījusi akciju un arī pāju sabiedrību „normalstatutus“, kā arī „paraugus akc. sabiedrību dibinātājiem“).

III. Statuti nav tīrs sabiedrīks līgums, vai līguma daļa, bet ietilpst konstitutīvā aktā (augšā 59. §, I, 1). HGB (182. sek. §§) gan runā par „Gesellschaftsvertrag“, kuŗu formas ziņā pat sastāda pēc līguma parauga (sk. Hoeniger-Cahn, l. c. 42. sek. lpp.), BGB 57. §, turpretim attiecībā uz biedrībām (Verein) pareizi runā par „Satzung“. Arī no krievu civ. lik. viedokļa statuti nav likums, kā to nepareizi bija domājis Kr. Senats (vēl savā 1906. g. spr. 32. nr.); Krievijā ne tik vien pirms, bet arī pēc 1905. g. statutu apstiprināšana notika tikai augstākās pārvaldīšanas kārtībā (kr. civ. lik. 2189. sek. pp.), bet nevis likumdošanas kārtībā (izņemot gadījumu, kad akc. sabiedrībai piešķir kādas privilēģijas, kr. civ. lik. 2196. p.). Pret to, ka statutiem būtu likuma raksturs, vēlāki gan izteicās arī pats Kr. Senats (civ. kas. dep. spried. 1908. g. 73. nr.; apv. sap. lēmums 1914. g. 8. nr.). Bet no otras puses Kr. Senats līdz ar to vienmēr noteikti uzsvēra arī statutu līguma raksturu kā contrat social (spr. 1905. g. 55. nr.; 1893. g. 18. nr.; arī kr. civ. lik. 2132. p.).

IV. Arī statutos izšķirami esenciāli, naturali un kausāli nosacījumi. Pie naturāliem (dabiskiem) nosacījumiem (pēc HGB) pieder tā saucamās „bailīgās norunas“ („gefährliche Abreden“, sk. HGB 186. §). Šāi ziņā literatūrā runā par kvalificētu dibināšanu, uz kuŗu attiecinā gadījumus, kad:

1) akcionāru noguldījums pastāv ne naudā, bet mantā (arī tiesībās, piem., patenti), Sacheinlagen, apports: te akcionārs rīkojas nevis kā akc. sabiedrības kontrahents, bet kā biedrs, un viņa noguldījums (iemaksa) uzskatāms kā „Teil der Mitgliedschaftserklärung“. No HGB viedokļa šis t. s. ilācijas līgums (Illationsvertrag) ir statutu, kā sabiedriskā līguma, daļa. Ienestā mantā (arī mantu kopojums, „Sachgesammtheit“, piem. tirdzn. uzņēmums; Staubs koment. pie HGB 186. §, 20. piez.) atzīstama par biedru tiesību (t. i. akciju) pretekvivalentu: ar ienesto mantu attiecīgās akcijas uzskatāmas par samaksātām (itkā naudas veidā). Šāi nozīmē ir jāsaprot arī 1923. g.

6. oktobra pag. noteik. 10. p. un kr. 1916. g. 3. jūlija lik. pielik. 11. p. (kr. Lik. krāj. 194. nr.). Ienestās mantas vērtība skaidri noteicama, jo tikai tad iespējams noteikt pamatkapitalu (sk. arī Fischers, l. c. 106., 519. lpp.; Müllers-Erzbachs, l. c. 1. sēj. 320. p. p. X). Ja sabiedrība pie nodibināšanas pārņem savā īpašumā statutos noteikto mantu, un pēc vienošanās ar tās īpašnieku pirmajā likumīgā akcionaru sapulcē par mantas cenu un pārņemšanas noteikumiem, „sasmaksā īpašniekiem ar sabiedrības akcijām“, tad pēdējais pilnīgi sēd z a m a s ar pārņemamo mantu pēc nominalvērtības, bet pārpalikušās akcijas apmaksājamas noteiktā kārtībā (1923. g. 6. oktobra pag. noteikumu 10. p.). Pēc HGB 187. § inferenti skaitās tāpat par dibinātājiem, kā statutu sastādītāji.

2) akc. sabiedrība pārņem kādu mantu vai uzņēmumu („Uebernahme“, „Umgründung“) uz patstāvīga līguma pamata starp dibinātājiem (akc. sabiedrības vārdā) un īpašnieku. Pēdējais var būt, bet var arī nebūt akcionars: mantas atsavinātājs dibināšanā nepiedalās, viņš nodod mantu nevis sava biedra pienākuma izpildīšanai. Mantu nodošana notiek ar pārņemšanas līgumu un manta nebūtu akciju pretekvivalents (kā pie ilācijas līguma, augšā zem II 1), bet taisni otrādi — akcija skaitās par nododamās, resp. pārņemamās mantas ekvivalentu. Pārņemšanas līguma perfekcija atkarājas no tā, ka sabiedrība patiesi izcelsies (Fischers l. c. 124. lp. pie 19. piez.), kamēr pie ilācijas līguma, taisni otrādi, sabiedrības izcelšanās atkarājas no tā, kā notiks vienošanās par ilāciju, (sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1925. g. nr. 160.).

Ne kr. civ. lik., nedz 1923. g. 6. oktobra noteikumi skaidri neizšķir „Sacheinlage“ un „Umgründung“ (tāpat arī Lietavas likums nē, Büchlers, l. c. 425. lp.).

3) dibinātājiem vai trešām personām atlīdzina dibināšanas izdevumus („Gründungsaufwände“), piešķirot viņiem sevišķu atlīdzību (Gründungsprovision), vai zināmus labumus akcionāriem (avantages particuliers) kā pretekvivalentu viņu noguldījumiem (piem. brīva ieeja zooloģiskā dārzā). Visi šādi atsevišķi nosacījumi zināmā mērā apgrūtinā akc. sabiedrību, kāpēc uz viņiem katrā ziņā jāaizrāda statutos.

§ 62.

δ) Akciju kapitāla savākšana.

I. Jāizšķir simultandibināšana (Einheitsgründung) un sukcesivdibināšana (Stufengründung, Zeichnungsgründung, subskripcijas dibināšana).

1. Simultanā dibināšanā (vienības vai pārņemšanas dibināšanā) paši dibinātāji (statutu sastādītāji) pēc statutu sastādīšanas (un pie koncesiju sistēmas — pēc statutu apstiprināšanas) pārņem uz sevi visas akcijas. Viņi uzņemas izdarīt noguldījumu naudā vai mantā: tā tad tās pašas personas sastāda statutus un savāc kapitālu. Simultanās dibināšanas kārtība tagad vispārēja, arī pēc

mūsu prakses, kamēr ne krievu, nedz Latvijas likumdošanas šo kārtību attiecībā uz akc. sabiedrībām tieši neparedz un to ievedusi tikai prakse, t. i. statuti; parastā fraze: „visu (augšminēto) akciju skaitu, uz savstarpējās vienošanās pamata, sadala savā starpā dibinātāji un personas, kuŗas tie uzaicinājuši piedalīties sabiedrībā“. Tikai pie paju sabiedrībām Latvijas nolikumi paredz simultāno dibināšanu, pēc 1924. g. 30. janv. pag. noteik. 5. p. (V. V. 24. nr.): dibinātājiem jāpārņem ne mazāk par 50% no visa akciju skaita. Lietavas likums paredz simultāndibināšanu, kā iespējamu dibināšanas kārtību (15. §). Pa lielākai daļai akcijas pārņem dibinātāju konsorcijs un vēlāki nodod tās citās rokās. No juridiskā viedokļa, dibinātāji, pārņemot akcijas, izteic savu piedalīšanos nākošā akc. sabiedrībā uz statutu pamata un akceptē savā starpā (itkā organi) šādas piedalīšanās deklarāciju (sk. augšā 60. §, III.).

2. Pie sukcesīvās dibināšanas (subskripcijas dibināšana), kapitalu savāc galvenā kārtā subskripcijas ceļā; subskribents nav dibinātājs, viņš iemaksā tikai savu noguldījumu. Sukcesīvai dibināšanai praktiski ir nozīme pie kapitāla paaugstināšanas, kuŗa var notikt tikai subskripcijas veidā (sk. apakšā 71. §). Tikai šo dibināšanas kārtību paredz kr. civ. lik. (2166. p. 1. pkt., 2165. p.) un mūsu noteikumi (piem. 1923. g. 6. oktobra pag. noteikumi: V. V. 223. nr.). Dibinātāji izlaiž dibināmās akciju sabiedrības prospektu, liekot priekšā interesentiem parakstīties uz akcijām, t. i. rakstiski pieteikt, cik akciju katrs vēlas pārņemt, un par to parakstīt t. s. subskripcijas zīmi (Zeichnungsschein), kuŗai ir akciju pasūtījuma nozīme. Pēc kr. civ. lik. subskripcija notiek, ierakstot pieprasījumu uz akcijām sevišķā grāmatā, kuŗu ved dibinātāji (2166. p. 6. pkt.), pie kam dibinātājiem tiesība paturēt sev ne vairāk par $\frac{1}{5}$ daļu akciju (2165. p.). Pēc kr. civ. lik. subskripcijas termiņam jābūt ne mazākam par 6 mēnešiem. Pie sukcesīvās dibināšanas dibinātāji ir tikai „Vorgründer“ un pēc būtības arī paši parakstītāji piedalās dibināšanā. Juridiski sukcesīvā dibināšana raksturojama tā, ka parakstītāji izteic (tāpat kā dibinātāji pie simultāndibināšanas) savu piedalīšanos nākošā akc. sabiedrībā uz statutu pamata. Šī deklarācija vērsta uz dibinātāju (itkā organa) adresi un pēdējie pieņem to, piešķirot akcijas pieprasītājiem. Šaubu gadījumā prospekta izlaišana nav oferte, bet tikai uzaicinājums publikai iesniegt ofertes dibinātājiem; normalā subskripcija kā tāda ir oferte. Tā tad no subskripcijas izrietošās attiecības apspriežamas pēc līguma noteikumiem (pie šī slēdziena nāk arī līguma teorijas piekritēji, augšā 59. § I, 2.).

II. Pēc Lehmana un Fišera, kuŗi pieturas pie vienusīgā „statut“ akta vai kreācijas teorijas (sk. augšā 59. §), šāds statusakts izteicoties akciju pārņemšanā (pie simultānās dibināšanas) vai subskripcijā (pie sukcesīvās dibināšanas); pārņemšana vai subskripcija radot saistības, pie kam biedru tiesības izceļoties: pie „pārņemšanas“ — ipso facto, bet pie „subskripcijas“ — ar akciju piešķiršanu: šai pēdējā gadījumā dibinātāji tikai savācot akciju pieteikumus, bet neakceptējot tos kā ofertes.

§ 63.

ε) Dibināšanas pabeigšana.

I. Pēc normatīvās sistēmas, akc. sabiedrība skaitās par nodibinātu (gegründet, errichtet):

1) pie simultānās dibināšanas, — kad dibinātāji pārņēmuši akcijas un ievēlējuši akc. sabiedrības organus (HGB 188. §).

2) pie sukcesīvās dibināšanas — tad, kad ievēlētas valde un uzraudzības padome (HGB 190. §) un reģistrācijas tiesas sasauktā pilnsapulce atzinusi dibināšanu par pareizi notikušu.

II. Pēc koncesiju sistēmas akc. sabiedrība skaitās par nodibinātu, neatkarīgi no dibināšanas kārtības, ar attiecīgo akc. sabiedrības pirmās dibināšanas pilnsapulces notikšanu un organu ievēšanu.

1. Akciju sabiedrības pirmā dibināšanas pilnsapulce sasauicama 6 mēnešu laikā pēc statutu apstiprināšanas vai izsludināšanas dienas (atkarībā no statutu noteikumiem), pēc tam, kad akciju parakstītāji (pie sukcesijas dibināšanas), resp. dibinātāji, vai personas, kuŗas tie bija uzaicinājuši piedalīties sabiedrībā (pie simultānās dibināšanas), dibinātājiem iemaksājuši 50%, (pie pāju sabiedrībām jāiemaksā visi 100%) no katras akcijas nominalvērtības, un dibinātāji šīs iemaksas noguldījuši Latvijas bankā uz akciju sabiedrības vārda. (Par neiemaksas sekām sk. zemāk II. 3).

2. Pārējie 50% (pie akciju sabiedrībām) iemaksājami valdei ne vēlāk, kā viena gada laikā, skaitot no darbības atklāšanas dienas; pretējā gadījumā sabiedrībai jālikvidējas. (1923. g. 6. okt. pag. noteik. 9. p.; V. V. 223. nr.).

3. Tādā kārtā pirmo 50% iemaksa skaitās par dibināšanas suspensīvo nosacījumu, bet otro 50% neiemaksa skaitās par akc. sabiedrības eksistences resolutīvo nosacījumu (sk. augšā 50. §, III.). Par sabiedrības nenodibināšanu statutos noteiktā termiņā dibinātājiem jāziņo Finanšu ministrijai.

4. Statuti šai ziņā parasti izteicas tā: „Pēc sabiedrības statutu apstiprināšanas, bet ne vēlāk kā līdz sabiedrības darbības atklāšanai, par katru akciju jāiemaksā ... lati, ierakstot samaksāto naudu likuma noteiktās grāmatās un izsniedzot par naudas saņemšanu kvītī ar dibinātāju parakstiem, bet pēc tam un katrā ziņā ne vēlāk kā trīs mēnešu laikā pēc sabiedrības darbības atklāšanas, — uz vārda izrakstītas apliecības, iepriekš nomaksājot zīmognodokli pēc Tiešo nodokļu departamenta aprēķina. Par akcijām saņemto naudu dibinātāji nogulda Latvijas bankā, kur tā paliek, līdz kamēr sabiedrības valde to no bankas atprasa. Grāmatas-iemaksāto sumu ierakstīšanai vedamas pēc pastāvošo likumu noteikumiem un iesniedzamas pilsētas valdei, kuŗa pieliek sašņorējumam zīmogu, numurē tās pa lapām un taīsa attiecīgu uzrakstu.“

III. Akc. sabiedrības nodibināšanas (Errichtung) moments nav samaināms ar akc. sabiedrības izcelšanos (Entstehung), t. i. mo-

mentu, kad. akc. sabiedrība iegūst juridisko personību (inkorporācija). Šī izšķirība skaidri noteicama un izteicas vienīgi pie normatīvās sistēmas. Pie koncesiju sistēmas, no krievu un Latvijas likumdošanas viedokļa, abi momenti: nodibināšanas pabeigšana (Errichtung) un izcelšanās (Entstehung, jurid. personības iegūšana), nav noteikti izšķirami (sk. augšā 59. §).

§ 64.

c) Akciju sabiedrības izcelšanās (inkorporācija).

I. Pēc normatīvās sistēmas. Vēl dibināšanas stādijā ievēlē organus (sk. augšā 59. §, 1), un proti, pārraudzības padomi un valdi, (ja viņas sastāvs nebija jau nozīmēts statutos).

1) Pie Simultā dibināšanas minētos organus iecel visi dibinātāji, pēc kam dibinātāji pieteic sabiedrību reģistrācijas tiesai, HGB 195. § paredzētā kārtībā.

2) Pie sukcesīvās dibināšanas minētos organus iecel visi subskribenti, kā arī tie dibinātāji, kuŗi pārņēmuši akcijas, un proti pirmā konstituējošā pilnsapulcē; pēdējo sasauc un vada reģistrācijas tiesnesis; viņa pārbauda dibināšanu kā tādu. Kad pilnsapulce nolēmusi akc. sabiedrību atzīt par nodibinātu (errichtet), organi kopā ar dibinātājiem pieteic akc. sabiedrību reģistrēšanai (HGB 196. §).

3) Tā tad pēc normatīvās sistēmas (neatkarīgi no dibināšanas kārtības) tikai ar reģistrāciju, t. i. ar inkorporācijas aktu, akciju sabiedrība izceļas (entsteht) un iegūst jurid. personību. (Paraugi pie Hoeniger-Cahn, 41.—45. un 4.—5. lpp.).

II. Pie koncesiju sistēmas, pēc sabiedrības nodibināšanas, valdei jāiesniedz Finanšu ministrijai lūgums atļaut atklāt darbību, klātpieliekot notarieli apstiprinātu vispārējās sapulces protokola norakstu, Latvijas bankas kvīšu dublikātus par iemaksāto kapitalu, akcionaru sarakstu, pārņemtās mantas sarakstu vai bilanci un dokumentus par pierādījumu tam, ka parakstīšanās uz visām akcijām notikusi, statutos paredzētās iemaksas Latvijas bankā laikā izdarītas, likumīgi „līgts“ par statutos paredzētās mantas pārņemšanu, ka pilnā sapulce bijusi likumīga un pilntiesīga, un ka tā taisījusi lēmumu par sabiedrības „nodibināšanu“ un „darbības atklāšanu“, kā arī kas ievēlēti valdē, revīzijas komisijā un kandidatos, resp. padomē, kur tā pēc statutiem vajadzīga (1923. g. 26. oktobra noteikumu 11. p.). Tā tad, pēc koncesijas sistēmas, akc. sabiedrības izcelšanās notiek nevis ar statutu apstiprināšanu, jo ar to sabiedrība pat vēl nav nodibināta, bet tikai pēc tam, kad pirmā dibināšanas (konstituējošā) pilnsapulcē notiek organu (valdes, pārraudzības padomes un revīzijas komisijas) ievēlēšana (sk. kr. civ. lik. 2175. p.; Šeršenevičs, l. c. 1. sēj. 450., 451. lpp.; Büchlers, l. c. 418., 420. lpp.) un taisīts pilnsapulces lēmums par sabiedrības darbības atklāšanu, par to tika ziņots Finanšu ministrim, un kad tas devis atļauju atklāt akc. sabiedrības darbību (1923. g. 6. oktobra noteikumu 11. p.).

Ja sešu mēnešu laikā, skaitot no statutu apstiprināšanas dienas, sabiedrība nav atklājusi darbību, tā uzskatāma par ne-nodibinātu un par akcijām iemaksātā nauda atmaksājama atpakaļ pēc piederības. Ja viena gada laikā pēc sabiedrības darbības atklāšanas dienas nav visas akcijas pilnīgi segtas, sabiedrībai jālikvidē sava darbība. Akc. sabiedrība, kuŗa atrodas vēl dibināšanas stādijā, vēl nav juridiska persona. Par tādu viņa kļūst — pēc koncesiju sistēmas — tikai pēc tā, kad jau notikusi pirmā, t. i. konstituējošā pilnsapulce, kuŗā konstatē dibināšanas pabeigšanu, izdara organu vēlēšanu un lemj par akc. sabiedrības darbības atklāšanu. Bet šāda konstituējošā pilnsapulce domājama tikai pēc tās akciju kapitāla daļas savākšanas, kuŗu statuti paredz kā akciju sabiedrības tapšanas priekšnoteikumu.

Moments, ar kuŗu akc. sabiedrība iegūst juridisko personību, ārēji izteicams, un pēdējā tiek sankcionēta, ar attiecīgās administratīvās iestādes (Finansu ministra) atļauju darbības uzsākšanai. (Sen. adm. dep. spr. 1923. g. lietā nr. 2974.). Pēc tā akciju un paļu sabiedrībai jāreģistrējas „Finansu ministrijas akciju un paļu sabiedrību sarakstā” (1921. g. 10. februāra rīkojums: Vald. Vēstnesis 33. nr.).

Akciju sabiedrību organizācija.

§ 65.

Vispārējās piezīmes.

Fischers, l. c. 35—48 §§; K. Lehmanns, l. c. 73—76 p. p.; Horowitz, Das Recht der Generalversammlung (1913); Bauer, Der Aufsichtsrat, 4. izd. (1912); Falk, Die Reform des Aufsichtsrats (1915); Loebers, Par juridiskās personas gribas spēju, Tieslietu Ministrijas Vēstneša 1920. g. 2/3. Nr. 83 sek. lpp.

I. Akciju sabiedrība ir liela skaita personu apvienība, kuŗas savā starpā nekādās juridiskās attiecībās neatrodas. Tāpēc šī personu kopība prasa zināmu organizāciju, organus, ar kuŗiem akc. sabiedrība kā juridiska persona var izteikt savu gribu, izvest to dzīvē un noteikt savas ārējās attiecības. Pie akc. sabiedrības orgāniem pieder pilnsapulce, valde, pārraudzības padome un revīzijas komisija (pēc HGB kā ārkārtēji orgāni arī revidenti).

II. Juridiski galvenais orgāns ir pilnsapulce, kas izteic akc. sabiedrības gribu. Faktiski pirmo lomu spēlē valde, kas pēc būtības ved akc. sabiedrības lietas; valde, arī vēsturiski, vecākais orgāns. Jaunākā laikā valdes nozīme atkāpjas aiz pārraudzības padomes nozīmes.

§ 66.

a) Pilnsapulce.

I. Pilnsapulce ir akciju sabiedrības augstākais orgāns, kas izteic, iemieso sevī akcionāru, resp. akc. sabiedrības, gribu. Piln-

sapulce nav identiska ar akcionaru kopoju, viņa nav akc. sabiedrības tiesību un pienākumu nesēja. Visu akcionaru klātbūtne no vienas puses nav vajadzīga, bet no otras puses arī nav pietiekoša (ja nav ievēroti sasaukšanas noteikumi).

II. Piedalīties pilnsapulcē var tikai akcionari, bet statuti var pieļaut, izņēmuma kārtā, piem., arī akcionaru pilnvarniekus. 1901. g. 21. decembra lik. (kr. civ. lik. 2158. p. 1. piez. pielik.) paredz, zem kādiem nosacījumiem, kādiem akcionariem tiesības piedalīties pilnsapulcē. Tiesību balsot bauda vārdu akciju akcionari, kas akciju grāmatās ierakstīti vismaz 7 dienas pirms pilnsapulces, un turētāju akciju akcionari, kas vismaz 7 dienas pirms pilnsapulces iesnieguši valdei savas akcijas vai bankas depozitalzīmes par to pieņemšanu glabāšanai. Pēc 1920. g. 21. aprīļa „likuma par akciju biedrībām un pāju sabiedrībām“ 6. p. (Lik. krāj. 83. nr.) pilnsapulcē var piedalīties arī akcionari, kuŗi pazaudējuši savas akcijas no viņiem neatkarīgu apstākļu dēļ, ja viņi iesniedz vai nu vietējās bankas aplieciņu par akciju vai pāju nolaupīšanu no bankas sēfēm, etc., vai apgabaltiesas lēmuma norakstu par akciju mortifikaciju.

III. Pēc HGB katra akcija dod balsu tiesību. Kr. civ. lik. atstāj statutiem noteikt, kāds akciju daudzums dod balsu tiesību (sk. 1901. g. 21. decembra lik. 12. p.). Balsot, t. i. piedalīties balsošanā, nevar: padomes valdes locekļi jautājumos par gada pārskata apstiprināšanu, kā arī akcionari, ar kuŗiem akc. sabiedrība slēdz līgumu (1901. g. 21. decembra lik. 13. p.). Balsis skaita nevis pēc galvām, bet gan pēc akciju daudzuma. Pēc 1923. g. 6. oktobra un 1924. g. 30. janvāra pag. noteik. 7. p. (V. V. 1923. g. 223. nr. resp. 1924. g. 24. nr.), pilnsapulcēs vienam dalībniekam personīgi un uz pilnvaras pamata var piederēt ne vairāk balsu, kā piešķir $\frac{1}{10}$ daļa no visa pamatkapitāla (pēc 1924. g. 30. maija likuma, lik. krāj. 85. nr. arī pie akc. komercbankām). Statuti var paredzēt arī mazāka skaita normu, un pat noteikt, ka nevienam nevar būt vairāk par 1 balsi. Akcionari, kuŗiem nav pietiekoša akciju daudzuma, var salikt tās kopā līdz prasāmajam daudzumam. No piedalīšanās balsošanā pilnsapulcē jāatšķir vienkārša klātbūtne (1901. g. 21. decembra lik. 12. p.): akcionari, kuŗiem nav balsošanas tiesības, tomēr var ierasties uz pilnsapulci un piedalīties apspriešanās.

IV. Pilnsapulces var būt kārtīgas un ārkārtīgas.

1) **K ā r t ī g a s** pilnsapulces pārbauda gada pārskatu, spriež par peļņas sadalīšanu, ievēl organus. Kārtīgu pilnsapulci sasauc valde, pēc „normalstatutiem“ ne vēlāk par 4 mēnešiem pēc darbības gada beigām. Saskaņā ar 1923. g. 9. jūnija lik. 1. p. (Lik. krāj. 68. nr.), gadījumā, ja uz viena akcionara pieprasījumu valde kārtīgo pilnsapulci laikā nesauc, apgabaltiesa, pat uz viena akcionara pieprasījumu, var uzdot notaram rīkoties par pilnsapulces sasaukšanu, un, pirmās pilnsapulces nenotikšanas gadījumā (kvoruma trūkuma dēļ), sasaukt arī otru, kuŗa uzskatāma par pilntiesīgu neatkarīgi no kvoruma.

2. Ārkārtīga sapilnsapulces sasaukums pēc vajadzībām valde, vai nu pēc sava ieskata, vai uz vismaz $\frac{1}{20}$ d. pamatkapitāla pieprasījumu (1901. g. 21. decembra lik. 11. p.). Pēc 1921. g. 20. aprīļa lik. 3. p. (Lik. krāj. 83. nr.) akcionāriem tiesība šai nolūkā griezties pie apgabaltiesas, kas rikojas augšā aprādītā kārtībā (cf. arī HGB 254. §; piespiedu sasaukšanas paraugs pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 55—57 lpp.

V. Pilnsapulces sasaukums laikā, pirms 3 nedēļām (pēc 1920. g. 21. aprīļa likuma — 6 nedēļas) iepriekš (pēc HGB pirms 2 nedēļām) ar sludinājumiem Valdības Vēstnesī (vārdu akciju akcionārus arī ar pavēstēm), ziņojot pie tam par dienas kārtību, kuŗa ir saistoša un nav grozāma pašā sapulcē.

Kvorumu 1901. g. 21. decembra lik. (7. p.) noteic uz ne mazāk par $\frac{1}{5}$ daļu pamatkapitāla, bet statutu grozīšanas, kapitāla paaugstināšanas, vai samazināšanas un akc. sabiedrības likvidācijas gadījumos, ne mazāk par $\frac{1}{2}$ daļu pamatkapitāla. Statutos var paredzēt vēl citādi kvalificētus kvorumus. Ja kvoruma nav, tad ne vēlāk par 4 dienām sasaukama otra sapulce ar sevišķu sludinājumu (Sen. civ. kas. dep. spried. 1925. g. 75. nr.), kuŗa katrā ziņā pilntiesīga. Šai otrai pilnsapulcei jānotiek ne agrāk par 14 dienām pēc pirmās pilnsapulces. Lēmumus pieņem, pēc Kr. civ. lik. 2184. p., ar $\frac{3}{4}$ balsu vairākumu, ja statutos nav paredzēts cits vairākums.

VI. Likums un statuti sīkāki paredz pilnsapulces atklāšanas un balsošanas kārtību. Likums paredz arī akcionāru minoritatu tiesības (1901. g. 21. decembra lik. 5., 11., 14. p.p.).

VII. Pilnsapulces uzdevumā un kompetencēs ieiet (Kr. civ. lik. 2175., 2182. p. p.; 1901. g. 21. decembra lik. 14. p.): organu vēlēšanas un to atcelšana, gada pārskata bilances, budžeta, darba plāna pārbaudīšana, (referata un bilances paraugi pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 45—51 lpp.), dividenda noteikšana, valdes atsavināšana no atbildības (Entlastung, décharge), statutu grozīšana (arī, ja tā nebūtu sevišķi paredzēta statutos: Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1914. g. 1. nr.; 1915. g. 64. nr.), kapitāla paaugstināšana un samazināšana, akc. sabiedrības likvidācija un vispār visas lietas, kas pārsniedz valdes pilnvarojumus. Par pilnsapulci sastādāms protokols. (Paraugi izstrādāti no Finanšu ministrijas; sk. arī pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 52—53 lpp.).

VIII. Likums uzsver, ka pilnsapulces lēmums saistošs visiem akcionāriem, kā klātesošiem, tā arī promesošiem (Kr. civ. lik. 2184. p.; 1901. g. 21. decembra lik. 8. p.). Pilnsapulces lēmumu var tiesas ceļā atspēkot (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1886. g. 17. nr.; 1895. g. 6. nr.; 1905. g. 55. nr.; 1906. g. 3. nr.; 1913. g. 71. nr.), un proti, klātesošais akcionārs tikai tad, ja viņš pašā pilnsapulcē cēlis attiecīgu ierunu, ierakstot to protokolā, un ja ieruna pamatota uz to, ka lēmums pārkāpj statutu nosacījumus vai saistošus publisku tiesību nosacījumus, vai aizskar biedru tiesības; promesošais akcionārs bez tam vēl tad, ja viņš netika pielaists pilnsapulcē, vai ja pilnsapulce ti-

kusi sasaukta nepareizi (Sen. civ. kas. dep. spried. 1925. g. 75. nr., sk. zemāk 69. § VI.). HGB šādu prasību celšanai paredz 1 mēneša termiņu (271. §). Šādu prasību var celt arī akciju sabiedrību organi. Prasība jāceļ pret akc. sabiedrību. Ja lēmums tiesas ceļā atcelts, tad lēmums neeksistē vizspār, arī pret akcionariem nē, kuŗi nav prasībā piedalījušies (sk. Hueck, Anfechtbarkeit u. Nichtigkeit von Generalversammlungsbeschlüssen, 1924.). Var celt prasību arī dēļ pašas akciju sabiedrības atzīšanas par neesošu (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1886. g. 17. nr.; 1895. g. 6. nr.; sk. augšā 61. §, I.). Pilnsapulce izteic akc. sabiedrības gribu: par savas gribas izteikšanu pati akc. sabiedrība atbildīga civilā un pat kriminalā kārtībā (sal. Loebers, Tiesl. M. Vēstn. 1920. g. 2/3 nr. 83. sek. lpp.; sk. arī Sen. civ. kas. dep. spried. 1925. g. 419. nr.; sk. augšā 65. § II.; Cvingmaņa spried. krāj. 2. sēj. 194. nr.).

§ 67.

b. Valde.

I. Attiecībā uz valdes (Vorstand, правление) juridisko stāvokli jāizšķir: 1) valde kā akc. sabiedrības (korporācijas) organs, ar kuŗu akc. sabiedrība izved dzīvē savos lēmumos izteikto gribu, un 2) valdes locekļi, kuŗi atrodas tiešās līguma (pilnvarojuma vai pakalpojuma) attiecībās pret sabiedrību (tā arī Kr. civ. lik. 2181. p.: „директоры компании или члены правления действуют в качестве уполномоченных“). Īstenībā, valdei kā tādai (kā korporācijas organam) noteikumi par pilnvarojumu piemērojami tikai analogijas veidā.

II. Pēc 1923. g. 6. oktobra un 1924. g. 30. janvāra pag. noteikumu 6. p., rūpniecības akciju sabiedrībās $\frac{1}{3}$ valdes sastāvam, to starpā priekšsēdētājiem, jābūt Latvijas pilsoņiem. Bet pārējās akc. sabiedrībās (izņemot apdrošināšanas akc. sabiedrības), tāpat arī paju sabiedrības — $\frac{2}{3}$, to starpā priekšsēdētājiem un direktoriem-riko-tājiem, jābūt Latvijas pilsoņiem. Apdrošināšanas akciju sabiedrībās visiem valdes un padomes locekļiem, priekšsēdētājiem un direktoriem-riko-tājiem jābūt Latvijas pilsoņiem.

Valdes locekļus ievēl pilnsapulce — pēc prakses (sk. normalstatutu 23. §) no akcionaru skaita (lai gan ar šo sašaurināts spējīgu personu skaits: Šeršeņevičs, l. c. 1. sēj. 452. lp.). Ne kr. civ. lik., nedz Latvijas likumdošana tieši nenoteic valdes locekļu skaitu, bet viņu katrā ziņā nevar būt mazāk par 3 direktoriem (Kr. civ. lik. 2178. p.; sk. arī 1923. g. 6. oktobra un 1924. g. 30. janvāra pag. noteik. 6. p.).

III. Likums nenoteic direktoru amata periodu ilgumu. Šeršeņevičs pēc pakalpojumu līguma analogijas (Kr. civ. lik. 2214. p.) ierobežo laiku ar 5 gadiem. Šis uzskats ir nepareizs, jo šai ziņā vispār civillikums nav piemērojams. Statuti (normalstatutu 24. §) pa lielākai daļai paredz valdes ievēlēšanu uz 3 gadiem pēc t. s. „turnus“, lai nodrošinātu akc. sabiedrības darbības kontinuitāti: vismaz vie-

nam loceklim periodiski jāizstājas, un, atkarībā no vēlēšanu rezultātiem, viņus atvieto ar citām personām, resp. viņus var arī ievēlēt no jauna.

IV. Pēc prakses (sk. normalstatutu 28. p.) „akc. sabiedrības darišanu veikšanai valde var izraudzīties no sava vidus vai citām personām vienu vai vairāk direktorus-rikotājus, katrā ziņā Latvijas pilsoņus, ar pilnsapulces noteiktu atalgojumu. Instrukciju direktoriem-rikotājiem dod valde. Direktori-rikotāji sasauc valdi visos jaunajumos, kurus viņiem nav tiesības izšķirt uz instrukciju pamata. Kad direktorus-rikotājus ieceļ ne no valdes locekļiem, tad viņu tiesību un pienākumu apjomu, tāpat arī viņu iemaksājamās drošības naudas apmērus nosaka sevišķi kontrakti. Tādi direktori-rikotāji piedalās valdes sēdē tikai ar padomdevēja balsi“.

Pēc HGB valde var pastāvēt vai nu no viena paša direktora, vai no vairākām personām (Direktion, Direktorium, Vorstand), vai no diviem orgāniem, un proti: „Direktion“ kā šaurākas komitejas — tekošu lietu izpildīšanai, un no „Gesamtdirektion“, „Generaldirektion“ „Verwaltungsrat“ — kā plašākā orgāna, svarīgāku lietu izšķiršanai. Par savu darbību valdes locekļi saņem atlīdzību, ja tā statutos paredzēta. Likums tieši neuzstāda (arī HGB nē) prezumpciju par atalgojumu. Atlīdzība, ja tāda paredzēta statutos, pastāv galvenā kārtā — tantjēmā (pēc normalstatutu 26. § un HGB 237. §) no tīrās peļņas, kas atliek pēc atskaitījumiem („Abschreibungen, Rücklagen“).

V. Valdes uzdevumā ieiet darbvedība un reprezentācija.

1. Uz darbvedības pamata valdei pienākas pārbaudīt dibinātāju darbību un dibināšanas kārtību (Kr. civ. lik. 2176. p.), noteikt iemaksu termiņus, sasaukt pilnsapulces, vispār pārvaldīt akc. sabiedrības lietas, pārzināt akc. sabiedrības mantību un kasi un vest veikala grāmatas, iecelt darbiniekus un kalpotājus (tirdzniecisko un tehnisko personālu), sastādīt gada pārskatu, bilanci, budžetu un darbības plānu (Kr. civ. lik. 2186. p.).

2. Uz reprezentācijas pamata valdei pienākas: reprezentēt akc. sabiedrību pret trešām personām un iestādēm, tiesās (tiesu sēdes tikai caur sevišķu pilnvarnieku), formulēt un parakstīt pilnsapulcē pieņemtos līgumus, slēgt līgumus, cik tālu pēdējie pēc statutiem neieiet pilnsapulces kompetencē (sk. normalstatutu 27. §, 11. pkt.; sal. arī 47. § „a“ pkt.; arī Šeršņevičs, I. c. 1. sēj. 455. lp. 2. pkta beigās).

VI. Valdes locekļi atbild solidari arī par vieglu nolaidību („levis culpa“, HGB 241. §: par „Sorgfalt eines ordentlichen Geschäftsmannes“), bet tikai pret akc. sabiedrību (nevis pret atsevišķiem akcionāriem).

VII. Valdes locekļa darbība izbeidzas ar to, 1) ka akc. sabiedrība to atsauc vai atceļ, kas ir pielaižams kurā katrā laikā, gan ar to neaizkarot akc. sabiedrības pienākumu atlīdzināt to, ja atsaukšana izrādītos par nepamatotu (sk. HGB 231. §); no atsaukšanas tiesībām

nevar pat iepriekš atteikties; 2) ka valdes loceklim uzteic līgumu, ja tāds noslēgts; 3) ka valdes locekli tikai atstādina no dažām amata funkcijām (suspensacija), t. i. atņemot tikai zināmus atsevišķus darbvedības pilnvarojumus (Geschäftsführungsakte). Valdes locekli padoti likumiskam konkurences aizliegumam (Wettbewerbsverbot; sk. augšā 24. §; sk. HGB 236. § 2. d.). Pēc normalstatutu 28. §, viņam padots tikai direktors-rikotājs vien.

VIII. Jaunākā laikā statutu prakse ievedusi arī t. s. pārraudzības padomi („наблюдательный совет или комитет“) kuŗa atvieto pa daļai pilnsapulci, pa daļai revīzijas komisiju. Viņa nav identiska ar HGB „Aufsichtsrat“ (sk. 1901. g. 21. dec. lik. 5. p.; 1921. g. 20. aprīļa lik. 2. p., Maksimovs, законы о товариществах (1908.) statutu parauga 40¹⁻⁷ §§, 196. sek. lpp.; sk. zemāk 68. §, III).

§ 68.

c. Revīzijas komisija.

I. Pilnsapulcei kā tādai nav iespējams pilnā sastāvā izpildīt pārraudzības funkcijas; tādēļ jāstādā sevišķs revīzijas orgāns (komisija). Vecos laikos šo uzdevumu izpildījuši t. s. „Hauptparticipanten“, lielie akcionāri, kuŗi tieši bija piedalījušies darbvedībā. Francijā, sakarā ar koncesiju sistēmas atcelšanu, ar 1867. g. 24. jūlija lik. 5. p. ievests „conseil de surveillance“, kā pārraudzības (kontroles) orgāns. Pēc HGB šādas funkcijas koncentrējas pie „Aufsichtsrat“ kā pastāvīga orgāna. „Aufsichtsrat“ neuzstājas ārēji, bet faktiski pēc prakses viņš (vai drīzāki viņa priekšsēdētājs) ņem tiešu daļību pārvaldīšanā, izdarot pastāvīgu kontroli par visu darbvedību (ne tikai par kasi); viņa stāvoklis ir faktiski augstāks par valdi. „Aufsichtsrat“ sastādās vismaz no 3 locekļiem (nav obligatoriski jābūt akcionāriem), kuŗus ievēlē pilnsapulce (līdz 5 gadiem ar „turnus“). HGB paredz arī sevišķus īstus reidentus (266., 267. §§) bilances pārbaudīšanai, kuŗus ievēl pilnsapulce; neatkarīgi no tā, pēc HGB, dibināšanas darbības pārbaudīšanai, uz akciju majoritātes pieprasījumu, arī tiesa ieceļ reidentus.

II. 1901. g. 21. decembra likums paredz revīzijas komisiju no 5 locekļiem, kuŗus uz 1 gadu ieceļ pilnsapulce (par sastāvu sk. 1923. g. 6. okt. not. 6 p.). Akcionāru grupas (ne mazāk par $\frac{1}{5}$ daļu pamatkapitāla) var sūtīt revīzijas komisijā pa 1 loceklim. Revīzijas komisijas uzdevums ir apskatīt un pārbaudīt akc. sabiedrības mantību un darbību, gada pārskatu un budžetu, un par revīzijas rezultātu sastādīt atzinumu, kuŗu valde liek priekšā pilnsapulcei. Revīzijas komisija pārbauda to akcionāru sarakstu, kas vēlas piedalīties pilnsapulcē, eventueli kopā ar šai nolūkā ievēlētiem, $\frac{1}{20}$ daļu pamatkapitāla reprezentējošiem akcionāriem. Revīzijas komisijai ir tiesība pieprasīt pilnsapulces sasaukšanu. Tikai pašā revīzijas komisijā koncentrējas visas pārbaudīšanas funkcijas, kāpēc ne atsevišķam

A. Loeffers, Tirdzn. ties. pārskats.

komisijas loceklim, nedz atsevišķiem akcionariem nav tiesības izdarīt kontroli, piem. pieprasīt veikala un tehnisku grāmatu uzrādīšanu viņiem (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1904. g. 2. nr.).

III. Revīzijas komisijas vietā statuti paredz arī uzraudzības padomi (наблюдательный совет: 1921. g. 21. decembra ljk. 5. p.), kas tomēr izpilda arī pārvaldīšanas funkcijas (sk. augšā 67. §, VIII.).

Akcionaru tiesības.

§ 69.

a. Vispārējās piezīmes.

Alexander, Die Sonderrechte der Aktionäre (1892); Bachmann par to pašu (1902); Poletajevs: Ответственность акцион. общества перед остальными акционерами (Журн. СПб. Юрид. общ. 1894 № 5); J. Gierke I. c. 213—225 lpp.

I. Akcionars līdzdalības (biedrības) tiesību (Mitgliedschaftsrecht) iegūst vai nu originārā, vai derivatīvā veidā. *O r i g i n ā r ā k ā r t ā* — pie akciju sabiedrības nodibināšanas (pēc normatīvās sistēmas ar akciju sabiedrības reģistrāciju), resp. pie akciju sabiedrības kapitāla paaugstināšanas, un proti neatkarīgi no akcijas dokumenta saņemšanas (tā tad arī uz pagaidu zīmes pamata). *D e r i v a t i v ā k ā r t ā* — ar līdzdalības tiesības pārmaiņu: vai nu universālsukcesijas (mantošanas) ceļā, vai singulārsukcesijas ceļā ar akcijas pāreju (sk. augšā 57. §). No biedrības tiesību iegūšanas jāatšķir akcionāra kā biedra leģitīmācija attiecībā pret pašu akciju sabiedrību: tikai persona, kuras rīcībā ir turētāju akcija vai kuŗa akciju grāmatās ierakstīta kā vārdu akcijas akcionars, var izlietot savas biedra tiesības (augšā 56., 57. §§). Akciju sabiedrība nedrīkst iegūt savas pilnīgi samaksātās akcijas (sk. HGB 226. §), proti, lai novērstu iespēju, ka akc. sabiedrības organi tās nopērk akciju kursa pacelšanai, ar ko kreditori vai sabiedrība tiktu maldināta; bez tam arī pati akciju sabiedrība varētu no tā ciest, jo akciju kursam kritot, iegūtās akcijas sabiedrībai būtu jāpatur savā portfeli ilgāku laiku (citādi, pie tūlītējās atsavināšanas, akcijas vēl vairāk kristu), ar ko akciju sabiedrības kredīts var pazemināties. (tomēr sk. zemāk 72. § III.).

II. Akcionāra „atbildība“ aprobežojas viņa iemaksā vien: par iemaksas izdarīšanu viņš atbild akciju sabiedrības priekšā, vai akc. sabiedrības konkursa gadījumā, resp. akc. sabiedrības likvidācijas gadījumā.

III. Akcionāram tiesība uz dividendu, uz likvidācijas kvotu un uz līdzpārvaldīšanu. Akcionars nav kreditors, kuŗam būtu jau noteikta prasība uz kapitālu un % %. Tomēr pa to laiku, kad akc. sabiedrība atrodas vēl rašanās stadijā, akcionāriem bieži piešķir % % no iemaksātās sumas (nenogaidot dividendu izsniegšanu) t. s. „Bauzinsen“ (gan ne pie kvalificētās nodibināšanas).

IV. Dividends ir dalība peļņā. Dividends (tāpat kā rente, pretēji procentiem) neparedz kādu galveno prasījumu. Dividenda pamats ir pagājušais operācijas gads, ņemot pie tam vērā akciju kapitalu kā pastāvīgu lielumu (pretēji atklātai tirdzn. sabiedrībai: sk. augšā 42. § V.). Dividendā var piedalīties arī nebiedri (neakcionari), piem. valdes locekļi, lietotāju akciju (Genusscheine) turētāji (sk. augšā 56. § IV.), kreditori (obligacionari, sk. augšā 56. § II.) u. t. t. Dividends aprēķināms un sadalāms pamatojoties uz bilanci. Par dividenda atšķirību no tantjemas: sk. augšā 29. § II. 2 b. Dividenda saņemšanai, akcijas dokumentam pievienota kuponu liste līdz ar talonu, no kuŗa jāatdala attiecīgā gada dividenta kupons. Dividenda kupons gan turētāja vērtspapīrs (Inhaberpapier), bet ne parādzīme uz turētāju (Schuldverschreibung), jo pretenzijas uz viņā apliecināto izpildījumu ne tik vien noteicama pēc papīra satura, bet atkarājas arī no paša biedra dalības tiesībām, un atspēkojama ar ierunām uz dalības tiesību pamata, uz kuŗām pretenzija dibinās (Müllers-Erzbachs, l. c. 1. sēj. 348. lpp.; sk. zemāk 136. §, un augšā 55. § IV.).

V. Mūsu normalstatuti (37., 38. §§) un HGB sīkāki noteic bilances sastādīšanu, priekšā stādīšanu un apstiprināšanu (HGB 260.—267. §§), uzstādot zināmus obligatoriskus pasivposmus (Posten) un novērtējot aktivposmus noteiktā kārtībā (sevišķi HGB 261. §). Bilance ir aktīvu un pasīvu mantības sastāvdaļu pārskats, pretim stādot aktīvus un pasīvus posmus saskaņā ar inventaru; viņa ir noslēgums (Abschluss), kas izvirzās no starpības starp aktīvu un pasīvu. Par bilances sastādīšanu: 1923. g. 9. novembra lik. 5. p. kredītiestāžu un tirdzn.-rūpn. uzņēm. norēķ. etc. (Lik. krāj. 150. nr.), ar 1926. g. 15. aprīļa papildinājumu (Lik. krāj. 52. nr.); 1924. g. 20. dec. noteik. par tirdzn.-rūpn. nod. (Lik. krāj. 1924. g. 193. nr.) 91.—97. p. p.; J. Vītols, Bilances sastādīšanas jautājums, „Economists“ 1923. g. 979—982 lpp.

VI. Pēc HGB (217. § 1. d. 2. teik.) dividends (un procenti, arī „Bauzinsen“), ko labticīgi saņēmis akcionars, kaut gan dividends aprēķināts nepareizi, akcionaram nav jāatdod atpakaļ. Labticīgi saņemt nozīmē, ka akcionaram, saņemot samaksu, nav bijis zināms, vai nav bijis jāzina, ka samaksa bijusi nelikumīga. Pie tam nav prasāms, ka arī pati bilance būtu sastādīta labticīgi (piem., ka īstenībā peļņa nav bijusi, vai tikusi norēķināta nepareizi).

VII. Pie akcionaru tiesībām pieder arī tiesība prasības ceļā atspēkot pilnsapulces lēmumu (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1905. g. 55. nr.; 1913. g. 71. nr.) un pat celt prasību (civil- vai administratīvās tiesās) par akc. sabiedrības atzīšanu par neesošu (Kr. Sen. spr. 1886. g. 17. nr.; 1895. g. 6. nr.; sk. augšā 66. § VIII.).

VIII. Akcionaru nevar (ar balsu vairākumu pilnsapulcē) piespiest savu dividendu atstāt uzņēmumā (Hueck, l. c. 61. lpp.). Vispār akcionaru nevar piespiest izpildīt saistības, kuŗas statutos nav paredzētas (sk. Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1915. g. 64. nr.).

§ 70.

b. Akcionara tiesību pazaudēšana.

I. Akcionars zaudē savas biedrības (akcionara) tiesības ar savas daļas (akcijas) atsavināšanu, bet ne ar vienpusīgu atteikšanos (contra; Kosaks), jo akcionars nevar brīvi izstāties no akc. sabiedrības; tas runātu pretim pamatkapitāla pastāvības principam (sk. augšā 54. § I.). To nevar paredzēt arī statutos. Akcionars var panākt to ekonomiski, atsavinot savu akciju. Pārdevis akciju, akcionars zaudē arī tiesību tiesas ceļā atspēkot pat tādas pilnsapulces lēmumu, kurā viņš bija piedalījies (sk. Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1906. g. 3. nr.).

II. Akcionaru izslēgt var vienīgi viņa nokavējuma gadījumā, t. i. ja tas savu daļu laikā neiemaksā (sk. augšā 63. § II.): t. s. akcijas kaducēšana (Kaducierung der Aktie); bet aiz citiem iemesliem akcionara izslēgšanu nevar statutos paredzēt. Akcijas kaducēšana (forfeiture, déchéance) notiek pēc HGB (218. §) tādā kārtā, ka valde noteic vispirms termiņu, pēc kura notecēšanas akciju (saprotais, tikai vārda akciju, jo līdz pilnai iemaksai vispār turētāju akcijas neizdod) pasludina par spēku zaudējušu un viņas vietā izlaiž jaunu akciju. Ar šo akcionars izslēgts, un viņa iepriekšējās iemaksas kļūst akciju sabiedrībai par labu. Pēc tam iestājas akcionara priekšgājēju subsidiāra atbildība par neiemaksāto naudas daļu pēc kārtas. Priekšgājējs, kas tagad samaksā pienācīgo daļu, saņem jauno akciju. Ja no priekšgājējiem samaksu nevar panākt, tad akc. sabiedrība stājas pie (jaunās) akcijas pārdošanas (pēc biržas kursa vai izsolē). Ja ar to pieprasītā iemaksa nav segta, tad par iztrūkumu atbild izslēgtais akcionars, bet varbūtējs atlikums nāk akc. sabiedrībai par labu, jo akc. sabiedrība pārdod akciju uz s a v a rēķina. Kr. civ. lik. 2164. p. šai ziņā paredz ļoti bargas sekas: akcionars vienkārši zaudē tiesību uz akciju, un viņa līdz tam iemaksātā summa tiek pievienota akc. sabiedrības mantībai (sk. Kr. civ. lik. 1899. g. projekta 5. grām. 770. p. un paskaidr. 4. sēj. 163. lp.). Pēc mūsu statutu prakses, akcijas nepilnās samaksas gadījumā pagaidu zīmi pasludina par spēkā zaudējušu un tās vietā izdod jaunu ar tiem pašiem nr. nr.; jauno pagaidu zīmi pārdod valde biržā vai izsolē un no ienākuma akc. sabiedrība vispirms sedz savu prasību, bet atlikumu izdod iepriekšējam pagaidu zīmes turētājam (sk. Maksimovs, I. c. 209. lp. 10¹. p.), tā tad pagaidu zīmi pārdod uz tās turētāja rēķina (pretēji HGB noteikumiem). Mūsu normalstatuti kaducēšanu neparedz.

III. Akciju pēc statutu prakses (normalstatutu 66. §.) var pasludināt par iznīcinātu arī tai gadījumā, kad zaudētas divas piektdaļas no pamatkapitāla un akcionaru vairākums izteicis vēlēšanos kapitālu papildināt, bet kāds no akcionāriem statutos noteiktā laikā neiemaksā to papildu daļu, kādu viņam, samērā ar viņam piederošām akcijām, nāktos iemaksāt; tad šās akcijas skaita par iznīcinātām, par ko izziņo „Vald. Vēstn.“. Iznīcināto akciju vietā izgatavo jaunas akcijas ar tiem pašiem numuriem, un sabiedrības valde pārdod tās

caur vietējo makleri. No sumas, kura ienākusi no šo akciju pārdošanas, atvelk izdevumus par pārdošanu un publikāciju, kā arī jauno akciju izgatavošanu, un to šīs sumas daļu, kas līdzinās akciju papildu maksai, ieskaita sabiedrības pamatkapitāla papildināšanai, bet pārpalikumu izsniedz iznīcināto akciju īpašniekam (sk. arī zemāk 72. §). Tāpat rikojas arī pie pamatkapitāla pazemināšanas, amortizējot attiecīgo akciju skaitu (sk. zemāk 72. § III.; HGB 290. § 1. d.). Par pārējiem gadījumiem, kad akcijas izsludina par izīcinātām, sk. augšā 56. § IV.

Pamatkapitāla grozīšana.

§ 71.

a. Pamatkapitāla paaugstināšana.

I. Ja akc. sabiedrībai vajadzīgi jauni līdzekļi, tad viņa gan nevar piespiest akcionarus izdarīt jaunas iemaksas vai piemaksas, bet viņa tomēr var vai nu uzņemt kapitalus (izdevumus, Anleihe), vajadzības gadījumā piešķirot kreditoriem-obligacionāriem (sk. augšā 56. § II.) — virs procentiem — arī peļņas daļu, vai paaugstināt pamatkapitālu, vai arī likt akcionāriem priekšā labprātīgi izdarīt piemaksas pret zināmām priekšrocībām.

II. Pamatkapitālu paaugstina, izdodot jaunas akcijas. Pamatkapitāla paaugstināšana var notikt tikai statutu grozīšanas kārtībā, itkā ar akc. sabiedrības parciēlu jaundibināšanu sukcesīvās dibināšanas kārtībā, uz akc. sabiedrības pilnsapulces lēmuma pamata ar kvalificēto kvorumu ($\frac{1}{2}$). Jauno akciju nominalā vērtība var arī nesakrist ar vecām (Stammaktien). Jaunās akcijas var izlaist arī pāri par „pari“. Pārsniegums („Überschuss“) attiecināms uz rezerves kapitālu. Veciem akcionāriem piešķir priekšrocību uz jauno akciju iegūšanu; to noteic pilnsapulces lēmums: (droit de préférence: sk. Guldenstein, das Aktienbezugsrecht, 1914).

III. Mūsu likumi pamatkapitāla paaugstināšanu sevišķi neparedz (bet gan HGB 278.—287. §§) un to noteic tikai statutu prakse. Pēc mūsu normalstatutiem (10. §), kad nauda par pirmā izlaiduma akcijām iemaksāta, „sabiedrība var palielināt savu kapitālu, izdarot akciju papildizlaidumu par agrāk izlaisto akciju nominalvērtību, bet ne citādi, kā uz akcionāru vispārīgās sapulces lēmuma pamata un ar katrreizēju Finanšu ministra atļauju un viņa apstiprinātā kārtībā. Jaunu izlaidumu akcijas saņemamas 6 mēnešu laikā pēc jaunizlaiduma izsludināšanas dienas un pilnīgi nomaksājamas viena gada laikā pēc tam, kad atklāta parakstišanās uz akcijām. Jaunizlaidumi izsludināmi „Valdības Vēstnesī“ un Finanšu ministra noteiktā periodiskā izdevumā.“ Tādā kārtā kapitāla paaugstināšana notiek subskripcijas ceļā un pie tam ne agrāki, kā pēc pilnām iemaksām par vecām akcijām, lai novērstu spekulāciju. Pilnsapulces lēmuma parraugs pie Hoeniger-Cahn, l. c. 53—54. lpp.

§ 72.

b. Akc. pamatkapitāla pazemināšana.

I. Arī pamatkapitāla pazemināšana ir izņēmums no tā vispārējā principa, ka pamatkapitāls nav grozāms, bet saimnieciski viņa var būt vajadzīga. Jāiziet no tā, ka pamatkapitāls ir minimalais garantijas cipars kreditoriem (sk. augšā 53. §). Pamatkapitāls ir kapitaliskās savienības bāze, kādēļ tā pazemināšana uzskatāma par tās parciēlu likvidēšanu. Tāpat kā pamatkapitāla paaugstināšana, arī pazemināšana var notikt tikai statutu grozīšanas kārtībā. Mūsu likumi pazemināšanas kārtību nenoteic, un jārikojas ir vienīgi pēc statutu prakses. Turpretīm HGB (288.—291. §§) paredz sīkākus noteikumus.

II. No saimnieciskā viedokļa šai ziņā jāizšķir:

1) Pamatkapitāla pazemināšana ar atpakaļmaksu akcionāriem (pamatkapitāla efektīvā pazemināšana); piem. akc. sabiedrība nodibināta ar 1½ milj. lielu pamatkapitālu, kas ir pilnīgi iemaksāts un nav pazaudēts; akc. sabiedrība pārliecinās, ka uzņēmumu pilnīgi var vest ar 1 milj.; bet atlikušo ½ milj. tomēr nevar akcionāriem atmaksāt atpakaļ, jo iemaksas nav atpakaļ atdodamas (sk. HGB 213. §). Tad pazemina pamatkapitālu līdz 1 miljonom, bet ½ miljonu sadala kā pārpalikumu starp akcionāriem.

2) Pamatkapitāla ciparveidīgā pazemināšana; piem. akc. sabiedrība nodibināta ar 600.000 lielu pamatkapitālu, uzņēmums iet slikti, un bilance uzrāda zaudējumu par 200.000. Tāpēc, ja akcionāru vairākums neizteic vēlēšanos kapitālu papildināt, akc. sabiedrība nākošos gados nevar dot dividendu (iekāms zaudējums netiks izlīdzināts). Bet akc. sabiedrība var apmierināt akcionārus, pazeminot pamatkapitālu par 200.000, saskaņojot tādā kārtā pamatkapitālu ar īsto mantības stāvokli. Ja nu akc. sabiedrība nākošā gadā pelna 20.000, tad šo peļņu var izsniegt kā dividendu, jo tie 20.000 pārsniedz pamatkapitālu.

III. Techniski pamatkapitāla pazemināšana notiek, vai nu pazeminot akciju nominalo vērtību, vai samazinot akciju skaitu (sk. augšā 70. §), t. i. saliekot kopā vairākas akcijas (t. s. konversija), piem. kad pazemināt akciju nominalo vērtību nebūtu iespējams (ja likums noteic minimalu nominalu vērtību; sk. augšā 55. §). Piem. pamatkapitāls ir 600 000 (600 akcijas pa 1000). Ja pamatkapitālu pazemina līdz 400 000, tad ikkatras 1½ akcijas saliek kopā, un akcionārs, kuram ir 3 akcijas, to vietā saņem 2, un no iepriekšējām 600 akcijām paliek tikai 400. Pazemināšana notiek arī, amortizējot atsevišķas akcijas, vai labprātīgā ceļā (akc. sabiedrība nopērk tās, sk. augšā 69. §), vai piespiedu ceļā (ar tiražu resp. uzteikumu, sk. augšā 70. §, III.). Kreditoru interesēs ievēro t. s. „Sperrjahr“ (HGB 289. § 3. d.), t. i. zināmu laikmetu (gadu) no lēmuma pasludināšanas dienas, pirms kurā notecējuma nedrīkst izdarīt akcionāriem iz-

maksas, līdz kamēr akc. sabiedrība neapmierina vai nenodrošina kreditorus, kuŗi pieteikušies šī gada laikā. Piemēri pie J. Gierke, I. c. 45. § III.

Ar cīparveidīgo pamatkapitāla pazemināšanu īstais akc. sabiedrības ienākums gan netiek pavairots, bet akc. sabiedrība var kļūt ienesīgāka, ja viņai līdz ar to dod jaunus apgrozības līdzekļus (Betriebsmittel), piem. kombinējot pamatkapitāla pazemināšanu ar paugstināšanu (akc. sabiedrības izdziedināšana, „Sanierung“, sk. augšā 56. § II. 2.).

Akciju sabiedrības izbeigšanās.

§ 73.

a. Vispārējās piezīmes.

I. Akc. sabiedrība izbeidzās:

1) uz statutu pamata:

a) ar termiņa notecējumu; akc. sabiedrība, kas nodibināta uz atsevišķas koncesijas pamata, piem. dzelzceļu sabiedrība (sk. augšā 59. § IV.); turpināt to var tikai statutu grozīšanas kārtībā (Kr. civ. lik. 2155., 2146. p. p.; bet ne ar konkludentiem darbiem), ja koncesija tiktu atjaunota;

b) ar mērķa sasniegšanu,

c) ar mērķa atkrišanu vai ar mērķa sasniegšanas neiespēju; piem. valsts pasludina akc. sabiedrības darbības priekšmetu par monopolu (degvīns, līni);

2) uz akc. sabiedrības lēmuma pamata par akc. sabiedrības izbeigšanos (likvidāciju), šai ziņā prasāms kvalificēts kvorums (Kr. civ. lik. 2155 p.; 1901. g. 21. decembra lik. 7. p.; paraugs pie Hoening-Cahn, I. c. 57. līdz 60. lpp.).

3) ar akc. sabiedrības mantības zudumu, piem. pēc itāļu lik. pie pamatkapitāla samazināšanās līdz $\frac{2}{3}$; Kr. lik. paredz šo pamatu tikai attiecībā uz akciju bankām un apdroš. sabiedrībām, līdz $\frac{1}{3}$, resp. $\frac{2}{5}$ (ja statutos nav paredzēti citi nosacījumi; sk. augšā 70. § III) un ja nav lēmuma par kapitāla papildināšanu. Tā pēc mūsu normalstatutiem (66. §) gadījumā, ja pēc sabiedrības darbības gaitas izrādītos par nepieciešamu likvidēt akc. sabiedrību, tad pilnsapulce lemj par tās darbības izbeigšanu; ja pēc akc. sabiedrības bilances izrādītos, ka zaudētas divas piektdaļas no pamatkapitāla un akcionāri nepapildinātu iztrūkumu viena gada laikā no tās dienas, kad pilnsapulcē apstiprinātu gada pārskatu, no kuŗa kapitāla iztrūkums redzams, tad sabiedrībai jālikvidē sava darbība. Pēc HGB pamatkapitāldaļas zudums nav izbeigšanās pamats, bet var novest tikai pie akc. sabiedrības konkursa.

4) ar akc. sabiedrības mantības atsavināšanu vai pārēju visumā; piem. ar fuziju (zemāk 75. §), vai ar municipalizāciju (augšā 56. § IV), vai ar pārveidošanu par G. m. b. H. (zemāk 79. § II.); te notiek universalsukcesija un ieguvējs pats par sevi atbild par sabiedrības parādiem (1916. g. 3. jūlija lik. 16. p. 2 pkt. par tirdzn. uzņēmumu pārēju, sk. arī HGB 419. §).

5) ar visu biedru atkrišanu, resp. ar biedru skaita samazināšanu zemāki par likumos vai statutos paredzēto normu; valdes vai pārējo organu sastāva minimalam skaitam nav nozīmes, ja pēc statutiem valdes un revīzijas komisijas locekļi var būt arī neakcionari; bet tomēr šai gadījumā, ja trūkst attiecīgs akcionaru skaits, akc. sabiedrības organizācija un darbība nav domājama. Pēc franču 1867. g. 24. jūlija likuma 23. p. jābūt vismaz 7 akcionariem; pēc Lietuvas lik. 63. p. „a“, vismaz 6 akcionariem. Pēc valdošās vācu doktrīnas (J. Gierke, l. c. 237. lp.) visu akciju apvienošana vienā rokā neesot akciju sabiedrības izbeigšanās pamats.

6) ar akc. sabiedrības slēgšanu, piem. ar valdības atļaujas atņemšanu (kur pastāv koncesijas sistēma), resp. ar tiesiskās spējas (personība) atņemšanu uz vispārēja likuma pamata (piem. pēc 1921. g. 20. aprīļa un 1925. g. 20. aprīļa papild. noteik.: Lik. krāj. 83. nr., resp. 75 nr.; sk. arī BGB 43. §) vai ar socializāciju (nacionalizāciju).

7) ar konkursu; krievu literatūra un prakse agrāki noliedza iespēju pasludināt akc. sabiedrību par maksātnespējīgu; vēlāki pats likums (1884. g. par apdroš. sab. izbeigšanos) paredzēja arī akc. sabiedrību konkursu. Tagad vairs nav šaubu šai ziņā; sk. arī Kr. tirdzn. proc. lik. 410¹. p. pēc 1925. g. 28. maija likuma redakcijas; (Lik. krāj. 99. nr.).

II. Visos atzīmētos gadījumos (izņemot konkursa un universalsukcesijas gadījumus) notiek likvidācija. Bet likvidācijas vietā notiek universalsukcesija ar visu parādu (arī vekselparādu; Staubs-Strants koment. pie WO. p.; 5. piez.) pārēju (pretēji tirdzn. uzņēmuma pārējai, kuŗa nodibina tikai singularu sukcesiju; augšā 15. § III), kad akc. sabiedrības mantība visumā pāriet kādam citam tiesību subjektam, (piem. fūzijas, municipalizācijas ceļā), vai ar pārveidošanos par kādas citas nozares kapitalisku sabiedrību (piem. par G. m. b. H. pēc HGB 305.—307. §§ un vācu lik. par G. m. b. H. 80., 81. §§; sk. arī Kr. 1916. g. 3. jūlija lik. 11. p. par tirdzn. uzņēmumu pārēju, sk. zemāk 79. § II.). Tādā kārtā tur, kur notiek universalsukcesija, likvidācija izslēgta. Turpretim, ja notiek pilnīga likvidācija, tad pat pie visas mantības atsavināšanas pilnīgas likvidācijas nolūkā, tomēr universalsukcesija nenotiek.

III. Par akc. sabiedrības izbeigšanos, izņemot konkursa gadījumu, valdei jāpaziņo Finanšu ministram, bet kur pastāv normatīvā sistēma, attiecīgai reģistrācijas iestādei.

§ 74.

b. Likvidācija.

I. Ar akc. sabiedrības izbeigšanos izbeidzas arī akc. sabiedrības jurid. personība, viņas mantība zaudē savu iepriekšējo subjektu un sadalāma starp dalībniekiem, akcionāriem, kuŗi saņem savu t. s. likvidācijas kvoti. Notiek mantības atrisināšana (Abwicklung), dalīšana. Mantība dalāma, atvelkot parādus (Kr. civ. lik. 2188., 2157., 2158. pp.; normalstatutu 67.—69. §§). Pirms mantības dalīšanas jānoteic aktīvu un pasīvu sastāvs (sk. arī 1925. g. 30. marta instrukciju akc. sab. likv. kom: Lik. krāj. 58. nr.).

II. Tā tad likvidācijas uzdevums (sk. augšā 45. §) ir:

1) noskaidrot un noteikt akc. sabiedrības mantības aktīvu un pasīvu sastāvu uz likvidācijas atklāšanas bilances (Liquidationseröffnungsbilanz) pamata;

2) realizēt mantību: a) iekasēt prasības, b) pārdot mantas; pie akc. bankām imobilus par brīvu cenu tikai ar akcionāru pilnsapulces piekrišanu (Kreditnolik. X. nod. 130. p., kas pēc Šeršeneviča, I, c. 1. sēj. 476. lp. jāattiecina uz visām akciju sabiedrībām); pēc 1926. g. 16. februāra papildinājuma instrukcijā akciju un paju sabiedrību likvidācijas komisijām, (Lik. kr. 1925. g. 58. nr.), ja pirmā izsolē nav piedāvāta novērtējuma summa, vai atsevišķos gadījumos, ja lietderība un lietas apstākļi to prasa, Finanšu ministrs ar Ministru kabineta piekrišanu, var atļaut pārdot likvidējamo mantu no brīvas rokas (Vald. Vēstn. 43. nr.); c) iekasēt neizdarītās iemaksas par akcijām.

3) apmierināt kreditorus, kuŗus uzaicina ar pavēstēm un sludinājumu „Vald. Vēstn.“; apmierināmi (pretēji konkursa nosacījumiem) ne tik vien tie, kas pieteikušies. Stridīgo un nepieprasīto prasījumu sumas nogulda Latvijas bankā. Atlikums sadalāms tikai pēc 1 g. laika no beidzamā sludinājuma (Kreditnol. 10. nodal. 133. p., t. s. Sperrjahr; arī HGB 301. §); pie tam realizētās mantības sadalīšana starp akcionāriem, pirms visu kreditoru apmierināšanas, pieļaujama tikai, iemaksājot Latvijas bankā sumas, kuŗas būtu pietiekošas visu saistību segšanai līdz 10 gadu notecējumam (Kr. civ. lik. 2188. p.; Kred. nolik. 10. nodal. 133. p.). Ar likvidāciju prasījumu termiņš vēl neiestājas (pretēji konkursa gadījumam).

4) izdalīt tīru mantību — pēc pazīstamo kreditoru apmierināšanas — samērā ar akciju apmēru. Jāizdala arī varbūtējais deficīts („interne Ausgleichungspflicht der Aktionäre“, HGB 300. § 3. d.); izdalīšana notiek naudā.

III. Visu šo darbu izpildīšanai ievēlami likvidatori; šaubu gadījumā likvidāciju izdara valde (Kr. civ. lik. 2188. p.), ja statutos nav paredzēta cita kārtība (tāpat HGB 295. §). Statuti parasti (sk. arī normalstatutu 67. §) paredz likvidācijas komisijas iecelšanu; to iecel pilnsapulce. Likvidatoru stāvoklis apspriežams pēc valdes locekļu analogijas; pēc 1923. g. 6. oktobra pag. noteik. 6. p. pavalst-

niecības ierobežojumi tie paši kā valdes locekļiem. Likvidatori atbild solidari par savu darbību.

IV. Likvidācijas stadijā akc. sabiedrība vēl neizbeidz savu juridisko eksistenci (Sen. civ. kas. dep. spried. 1921. g. 188. nr.); turpina savu darbību arī viņas galvenie organi (sevišķi pilnsapulce); tikai valdes uzdevumus izpilda likvidatori (sk. augšā 45. §). Likvidatori turpina tekošas lietas, cik tāļu tas prasāms likvidācijas izvešanai. Tādā kārtā nodibinās itkā kāda „Liquidationsgesellschaft“ zem iepriekšējās firmas ar norādījumu uz likvidāciju („in Liquidation“). Sakarā ar to arī pilnsapulce darbojas līdz likvidācijas beigām: viņai jālemj par sumām, kuŗas kreditoriem tiek rezervētas vēl 10 gadu laikā (sk. augšā). Pilnsapulce pārbauda likvidatoru darbību, kuŗiem jānodod viņai norēķins. Tā tad akc. sabiedrības juridiskā personība izbeidzas tikai ar likvidācijas pabeigšanu.

§ 75.

c. Fuzija.

Fišers, 1. c. 59. §. III; Šeršeņevičs, 1. c. 1. sēj. 477. sek. lpp.

I. Fuzijā jāizšķir:

1. Fuzija šaurākā nozīmē pastāv iekš tam, ka akc. sabiedrība apvienojas ar vienu vai vairākām akc. sabiedrībām vienā jaundibināmā akciju sabiedrībā. Šāds apvienošanās gadījums paredz: a) ka apvienojošās akc. sabiedrības, pēc savstarpējas tiešas vienošanās, uzstājas t. s. kvalificētās nodibināšanas kārtībā (augšā 61. § beigās) par jaunas akciju sabiedrības dibinātājām, ienesot tai — kā jauno akciju ekvivalentu — visu savu mantību (universalsukcesijas ceļā); b) ka viņas ar jaunās akciju sabiedrības nodibināšanu pa daļai likvidējas tik tāļu, lai izvestu nodibināšanu, pie kam, reizē ar iepriekšējo (apvienoto) akc. sabiedrību likvidāciju, jaunā akc. sabiedrība nevien nodibinās, bet arī jau izvesta dzīvē. Ar šādu fuziju abas fuzionējušās akc. sabiedrības zaudē savu juridisko personību.

2. Fuzija aneksija šīs nozīmē (istā fuzija, annexion) notiek ar to, ka viena akc. sabiedrība pārved, pārnes savu mantību visumā uz kādu citu, jau eksistējošu akc. sabiedrību (HGB 203. §); par to pirmās akciju sabiedrības akcionāri saņem pārņemošās akc. sabiedrības akcijas. Aneksija paredz tā tad, ka pārnesošā akc. sabiedrība nelikvidējas un ka pārņemošā akciju sabiedrība savu pamatkapitālu paaugstina. Paaugstinot savu pamatkapitālu, pārņemošā akc. sabiedrība iegādā sev jaunas akcijas, kuŗas arī nodod atkritušās (pārnesošās, pārņemtās) akc. sabiedrības akcionāriem. Paraugš pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 54—55 lpp. Aneksija notiek uz atsavināšanas līguma pamata, kuŗu savā starpā noslēdz abas akc. sabiedrības, saskaņā ar attiecīgiem akc. sabiedrību pilnsapulču lēmumiem (sk. Hueck, 1. c. 216. sek. lpp. un Staubs, koment. pie 303. §, 4. piez.). Notikušā aneksija jāpieteic reģistrā. Tā tad pie aneksijas pārņem-

tai akc. sabiedrībai nav jālikvidējas, viņas mantība pāriet visumā uz pārņemošo akc. sabiedrību; ar aneksiju notiek, pārņemošai ak. sabiedrībai par labu, universalsukcesija.

II. Turpretīm ja akc. sabiedrība, piem., kāda kreditiestāde, tikai n o d i b i n a kādu jaunu akciju sabiedrību (vai pret savas mantības daļu iegūst dibināmas akc. sabiedrības akcijas), tad viņa ar to vēl nezaudē juridisko eksistenci. Aneksija, tāpat kā fuzija šaurākā nozīmē, bez tam paredz, ka fuzijas aktīvo un pasīvo subjektu juridiskā struktūra būtu līdzīga, kādēļ juridiski neiespējams apvienot piem., savstarpēju kreditbiedrību ar akciju banku (Sen. adm. dep. spr. 1923. g. . 2974. nr.).

III. Pārņemošai akc. sabiedrībai kreditoru interesēs jāpārvalda zināmu laiku (Sperrjahr) pārņemtās akciju sabiedrības mantība atsevišķi, un par to laiku šīs pēdējās akc. sabiedrības kreditoriem ir tiesība uz atsevišķu apmierinājumu no šīs mantības, Abu akc. sabiedrību mantības var savienot, ievērojot „Sperrjahr“. Pie koncepciju sistēmas fuzijai prasāma valdības atļauja.

Arzemju akc. sabiedrību stāvoklis Latvijā.

§ 76.

a. Vispārējās piezīmes.

I. Krievijas likumdošana, kā uzsver krievu literatura, par akc. sabiedrības nacionalitātes kritēriju uzskata tās nodibināšanas vietu (место учреждения, образования), bet ne (valdes) sēdekli (mītekli, armešanās vietu) vien (Brūn's, žurnālā „Вестник гражданского права“, 1914. g. 8. nr., 33. lp.; Šeršenevičs, I. c. 1. sēj. 53. §, I. 481., 483. lpp.). Ar šo saskan arī Krievijas administratīvā prakse. Vispārējā starptautiskā teorija, turpretīm, piešķir izšķirošo nozīmi akciju sabiedrības sēdeklim (v. Bar, Internationales Handelsrecht, Ehrenberg'a „Handbuch'a“ 1. sēj. 347. lp. 29. §). Sevišķu stāvokli šai ziņā ieņem 1920. g. 21. augusta miera līgums (XIII. p. 1. piez.) ar Krieviju (Lik. krāj. 204. nr.).

II. Krievu likumdošana noteikti izšķir divus ārzemju akciju sabiedrību tiesību kompleksus un proti:

1) tiesisko spēju (Rechtsfähigkeit), sevišķi tiesību uz aizsardzību tiesās (Rechtsschutz), t. i. tiesību Krievijas (resp. tagad Latvijas) tiesās uzstāties kā partam (procestiesiskā spēja, Parteifähigkeit); šai ziņā kr. civ. lik. 2139. p. 2. piez. (zem Beļģijas 1855. g. likuma iespaida) piešķir: a) Francijā un Beļģijā nodibinātām akciju un citām tirdzn. sabiedrībām tiesības, kuŗas viņas bauda Francijā, to starpā arī tiesību uz aizsardzību tiesās, piemērojoties Krievijas likumiem, (bet pie tam Beļģijā nodibinātām tikai uz reciprocitātes pamata); b) Ārlietu ministram tiesību, uz tiem pamatiem

noslēgt konvencijas arī ar citām valstīm; sakarā ar šo tika noslēgtas konvencijas piem. ar Itāliju, Vāciju, Ziemeļamer. Savien. valstīm, Angliju, Japānu u. c.

2) tiesību izdarīt Krievijā, resp. Latvijā, tirdznieciskas operācijas, par ko runā: a) Kr. 1887. g. 9. novembrī visaugstāki apstiprinātais Ministru komitejas lēmums (Kr. lik. krāj. 1888. g. nr. 1.), un Latvijas 1922. g. 1. dec. noteikumi par ārzemju akciju un pāju sabiedrību darbību Latvijā: (Vald. Vēstn. 271. nr.); b) specialais likums par „tirdzn. un rūpn. akc. sabiedrībām un akc. apdroš. sabiedrībām, kuņas Krievijā pārdod savus pašu ražojumus, resp. nodarbojas ar preču pārvadāšanu starp krievu un ārzemju ostām“, proti 1888. g. 8. jūlijā visaugstāki apstiprinātais Ministru komit. lēmums (kr. lik. krāj. 1888. g. 93. nr.); c) beidzot — vispār attiecībā uz Latvijas un ārzemes akciju sabiedrībām — Latvijas Valdības 1921. g. 10. februāra rīkojums akciju un pāju sabiedrību reģistrācijas lietā (V. V. 33. nr.). Operācijas atļaujas atņemšanas piemērs kr. lik. krāj. 2. nodal. 1916. g. 87. nr.

III. Ārzemju akc. sabiedrībai ar iekšzemes likumiem piešķirtā tiesība izdarīt operācijas iekšzemē līdz ar to dod attiecīgai ārzemju akc. sabiedrībai tik tāļu arī procestiesisko (parta) spēju. Bet jautājumā par to, vai ārzemju akciju sabiedrības, kuņas likumīgi nodibinātas savā zemē, varēja ipso jure baudīt procestiesisko (parta) spēju bijušā Krievijā, jeb vai viņām šī parta spēja piederēja tikai uz reciprocitātes, resp. uz sevišķu koncesiju pamata, krievu literatūrā valdīja domstarpība.

1. Brūns (žurnālā „Вестник гражд. права“ 1915. g. 4., 5. burtn. 39., resp. 85. sek. lpp.) noteikti aizstāv pirmo uzskatu, atsaukdams uz to, ka ne kriev. civ. lik. 2139. p. 2. piez. (1906. g. red.), nedz kādos citos krievu likumos neesot tieša aizrādījuma uz to, ka likumīgi, savā zemē, nodibināta akciju sabiedrība baudītu procestiesisku spēju Krievijā vienīgi uz reciprocitātes vai sevišķu konvenciju pamata, un ka pretējais uzskats arī neizrietot no tā, ka faktiski Krievija ar dažām valstīm noslēgtās konvencijās sevišķi piešķirusi šais valstīs likumīgi nodibinātām akc. sabiedrībām procestiesisko spēju; jo atsauksme uz argumentum a contrario neesot vietā, un ka civ. proc. lik. 25. (17.) p., kuŗš attiecas arī uz juridiskām personām, neierobežojot šai ziņā ārzemju akc. sabiedrības, bet 26.—34. (18.—27.) pp. paredzētie izņēmumi attiecoties nevis uz procestiesisko (Parteifähigkeit), bet gan tikai uz procesdarbības (Prozessfähigkeit) spēju; ja akciju sabiedrības statūtiem piemīt līguma raksturs, tad pēdējiem uz civ. proc. lik. 463., 707. pp. pamata esot jābūt likumīgam spēkam arī (toreizējā) Krievijā.

2. Pie pretēja uzskata galvenā kārtā pieturas Šeršenevičs, 1. c. 1. sēj. 53. §, II; Šalands žurnālā „Право“ 1902. g. 1. nr. 22. sek. lpp., 5. nr. 220 lpp.; Nolde, „Очерк международного права“ 47. sek. lpp., jaunākā laikā arī Makarovs, das Russische Zwischenprivatrecht (pielikums pie žurn. „Ztschr. f. d. Osteurop. Recht“ 1926. g., 4. burtn.) 25 lp.; kā arī Kr. Senata civ. kas dep. prakse

(spried. 1883. g. 44. nr.; 1885. g. 79. nr.; 1896. g. 2. nr.; 1900. g. 98. nr.; 1909. g. 75. nr.; arī Kr. Sen. apv. sap. spried. 1915. g. nr. 1). Pret šo pēdējo spriedumu savukārt noteikti izteikušies Vormss žurnālā „Вестник права“ 1915. g. 8. nr. 233. sek. lpp.; Jabločkovs, turpat 235. sek. lpp.; Volmans turpat 47. nr. 1305. sek. lpp.; Levins, žurn. „Вестник гражд. права“ 1915. g. 6. nr. 346. lp.; Kaminka turpat 10. nr. 704. lpp.; Brūns, turpat 1915. g. 5. nr. 84. sek. lpp.; sk. arī Dobrins, turpat 1914. g. 6. nr., 60. sek. lpp. un c.

Arī Kr. Senata tiesu departamenta spriedumi 1897. g. 61. nr. un 1901. g. 1744. nr. piešķir ārzemes tirdzn. sabiedrībām tiesisko spēju, neatkarīgi no sevišķām konvencijām (sk. Makarovs, l. c. 25. lp.).

IV. Modernos starptautiskos tirdzniecības līgumos parasti paredz sekošos noteikumus par akc. sabiedrību savstarpējo atzīšanu (piem. 1924. g. 3. marta Tirdzniecības un kuģniecības līgums starp Latviju un Dāniju: Lik. krāj. 1925. g. 78. nr.): „Akciju vai citām sabiedrībām un tirdzniecības, rūpniecības vai finansu savienībām (ieskaitot apdrošināšanas sabiedrības), kuŗas nodibinātas saskaņā ar vienas valsts likumiem, un kuŗu mitekļis atrodas šīs valsts teritorijā, ir atļauts otras valsts teritorijā, piemērojoties pēdējās likumiem, izlietot savas tiesības un uzstāties tiesās kā prasītājam vai atbildētājam. Šis noteikums neiespāido jautājuma izšķiršanu, vai sabiedrībai vai savienībai, kas nodibināta vienā no abām valstīm, piešķirama vai nav piešķirama tiesība tirgoties vai nodarboties ar rūpniecību otrā valstī, kāda tiesība arvien paliek padota attiecīgās valstīs spēkā esošiem likumiem. Sabiedrības un savienības bauda šai ziņā tādas pat tiesības un priekšrocības, kādas piešķirtas kādas trešās valsts līdzīgām organizacijām. Kad minētās sabiedrības ir pielaistas, tās bauda, attiecībā uz viņu darbību, kā arī uz tiesību iegūt, valdīt vai nomāt kustamus un nekustamus īpašumus, tādu pat labvēlību, kāda piešķirta vislielāko labvēlību baudošas valsts sabiedrībām. Viņu darbībai un viņu īpašumiem neuzliek citus vai augstākus nodokļus, takses un piespiedu maksājumus, neatkarīgi no viņu nosaukuma, kā tos, kuŗus uzliek vislielāko labvēlību baudošas valsts sabiedrībām...”

Par Padomju Krievijas likumdošanu šais jautājumos sk. Makarovs, l. c. 29.—36. lpp.

§ 77.

b. Bijušās Krievijas akc. sabiedrību stāvoklis Latvijā.

I. Pēc 1920. g. 11. augusta miera līguma ar Krieviju XIII. p. 2. piez. „šābu gadījumā par Latvijas akciju sabiedrībām top atzītas tās, kuŗu akciju vairums piederējis Latvijas pilsoņiem līdz attiecīgā Krievijas valdības dekreta izdošanai par rūpniecības nacionalizāciju.“ Bet šim miera līguma nosacījumam nav vispārējās nozīmes. Tas noteic tikai, pēc kādām pazīmēm Latvijā akciju sabiedrī-

bas būtu — šaubu gadījumā — uzskatāmas par Latvijas akciju sabiedrībām attiecībā pret tagadējo Padomju Krieviju un pie tam tikai jautājumā par šo sabiedrību īpašuma reevakuāciju, par ko runā XIII. p. pamattekst.

II. Turpretim, no Latvijas vispārējā likumdošanas viedokļa, par bijušās Krievijas akciju sabiedrībām jāatzīst vispār visas bijušā Krievijā nodibinātās akciju sabiedrības, t. i. kuŗu statuti Krievijas valdības, augstākās pārvaldes kārtībā, apstiprināti. Šie statuti bija spēkā visur, visā bij. Krievijas teritorijā, tā tad arī tagadējā Latvijas teritorijā. Ja nu Latvijas teritorija tika 1918. g. atdalīta no Krievijas un Latvija nodibinājusies kā neatkarīga valsts, tad ar šādu separāciju pašas par sevi nav atceltas visas jau agrāk uz tās pašas teritorijas nodibinātās juridiskās attiecības un uz to pamata izcēlušās juridiskās personas. Latvija atstāja, t. i. paturēja spēkā (tā tad ne tik vien ievedusi kā jaunus) Krievijas likumus (1919. g. 5. decembra likums: Lik. krāj. 154. nr.). Ar šo Latvija arī atstājusi spēkā turpmāk tās juridiskās attiecības, juridiskos institutus un tiesību kompleksus, kuŗi bija izcēlušies Krievijā, un kuŗi arī tagad izrāda zināmas sekas un zināmu darbību Latvijā, kā bijušās Krievijas teritorijā, jo šai teritorijā bija spēkā un tagad atstāti spēkā tie paši likumi un tā pati tiesiskā iekārta, uz kuŗām pamatojas starp citu arī bijušā Krievijā nodibinātās akc. sabiedrības. Ar apzīmēto jurid. stāvokli rēķinājusies arī Latvijas likumdošana.

III. Saskaņā ar 1921. g. 20. apr. likumu par „akc. sab. un pāju sabiedrībām“ (Lik. kr. 83. nr., sk. Sen. civ. kas. dep. 1923. g. spr. 103. nr.), bijušās Krievijas valdības apstiprinātie statuti akc. un pāju sabiedrībām, kuŗām ir kādi uzņēmumi Latvijā, paliek arī turpmāk spēkā; pie kam pasaules kara laikā uz Krieviju evakuētām akc. sabiedrībām atjaunojami agrākie (līdz 1914. g. 31. jūlijam bijušie) valžu un padomju sēdekļi, kuŗi apzīmēti statutos (lik. 1., 2. pp). Bez tā akciju un pāju sabiedrību valžu sēdekļus, kuŗi līdz 1914. g. 31. jūlijam atradušies Krievijā, t. i. ārpus tagadējās Latvijas teritorijas, un kuŗu sabiedrību uzņēmumi vēl tagad atrodas Latvijā, var pārnest Latvijas robežās uz tai pašā likumā aprādītā kārtībā sasauktas pilnsapulces lēmuma pamata (lik. 10. p.; vispār sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1921. g. 188. nr.). Pēc pievestā 1921. g. 20. aprīļa likuma ar 1924. g. 6. augusta (Lik. krāj. 124. nr.) un 1925. g. 17. aprīļa papildinājumiem (Lik. krāj. 75. nr.), pirms 1918. g. 18. novembra Latvijas teritorijā darbojušās bijušās Krievijas akciju un pāju sabiedrības likvidējamās 6 mēnešu laikā, skaitot no 1924. g. 20. augusta un proti, ja viņas nebija pārvēlējušas savus pārvaldes organus un, ar Finanšu ministra piekrišanu, atjaunojušas darbību Latvijā. Nav likvidējamās akciju un pāju sabiedrības, kas jau tika „legalizētas“ (domāts apstiprinātas) kā Latvijas akciju sabiedrības.

IV. Gan, vispār, akciju sabiedrības valdes sēdekļa pārvietošana uz citu valsti — šaubu gadījumā — atņem sabiedrībai legālo bāzi un juridiski pielīdzināma biedrības izbeigšanai, līdz ar tiesību

nodibināt jaunu sabiedrību, piepaturot materieli līdzīgus statutus saskaņā ar šīs otras valsts likumiem, tā tad neizsniedzot sabiedrības mantību akcionāriem. Pārvietojot savu sēdekli uz citu valsti, sabiedrība zaudē ne tik vien savu nacionalitāti, bet arī visu savu personību, jo viņa ar to izstājas no to likumu aploka, zem kuriem viņa bija izcēlusies (v. Bar, „Internationales Handelsrecht“, Ehrenberga „Handbuch“ 1. sēj. 348. sek. lpp.). Tomēr apzīmētais princips nav piemērojams gadījumā, kad sabiedrības sēdekļi tika, evakuācijas kārtā, pārvietoti uz citu vietu tai pašā valstī un iepriekšējā sēdekļa valsts tikai vēlāki, separācijas ceļā tika atdalīta no pēdējā sēdekļa valsts. Šai gadījumā, pati par sevi, sabiedrība nezaudē, aiz šī iemesla vien, savu juridisko eksistenci. Tādā kārtā tām sabiedrībām, kurām ir uzņēmumi Latvijā un kuru sēdekļi pirms 1914. g. 31. jūlija bija Latvijā, bet kuras tika evakuētas uz Krieviju, sēdekļi ir atjaunojami; tas nozīmē, ka ar viņu sēdekļa pagaidu pārvešanu uz Krieviju viņas tomēr nebija zaudējušas savu jurid. eksistenci Latvijā, un viņas nav jāapstiprina no jauna; pietiek, ja viņas ar Finanšu ministra piekrišanu atjaunojušas savu darbību.

2. Pārējās kapitalistiskās sabiedrības.

§ 78.

a. Komanditsabiedrība uz akcijām.

R. Fišer, Ehrenberg'a Handbuch'a 3. sēj. 424. sek. lpp. K. Lehmann 1. c. 83. §; Schreiber, Die Komanditgesellschaft auf Aktien (1925).

I. Šo sabiedrību tipu paredz HGB (320.—325. §§) un Franču Code de commerce 38. p. Franču 1867. g. 24. jūlija lik. 1.—19. pp. (ar 1893. g. 1. augusta papildinājumu), kamēr Latvijas tirdzn. tiesībām tas ir svešs. Viņa ir modificēta akciju sabiedrība (agrāki viņu uzskatīja par komanditsabiedrību). Viņai ir un paliek korporācijas raksturs ar juridisku personību (viņa nav personāla tirdzn. sabiedrība kā piem. komanditsabiedrība). Šis sabiedrības tips izcēlies sevišķi tur, kur valdīja koncesiju sistēma; viņš neprasija koncesiju. Jaunākā laikā šis tips zaudējis savu nozīmi un parādās tikai izņēmuma veidā (piem. „Berliner Diskonto Gesellschaft“).

II. Komanditsabiedrība uz akcijām pēc HGB ir „Formkaufmann“. Viņas sastāvā ieiet: 1) komanditisti, t. i. akcionāri ar akciju sabiedrībai analogisku organizāciju; 2) personīgi neaprobežoti atbildīgie biedri kā komplementāri; pēdējie reprezentē valdi, bet viņi nav sabiedrības tiesību un pienākumu nesēji; darbvedība un reprezentācija pieder viņiem jau pēc sabiedrības satversmes, bet nevis uz sevišķas iecelšanas pamata; viņi arī skaitās par dibinātājiem un piedalās statutu uzstādīšanā.

III. Pamatkapitalam var būt vai nu tā pati nozīme kā akciju sabiedrībā, vai nē, un proti: 1) tā pati nozīme, ja komplementari noguldījumus (iemaksas) izdara uz pamatkapitalu, t. i. uzņemas akcijas; šai gadījumā kā komanditisti, tā arī komplementari skaitās par akcionariem; 2) ja komplementari izdara atsevišķas iemaksas (ārpus pamatkapitāla), tad iemaksa sastāda pamatu kādai variablai kapitāldaļai („variabler Kapitalanteil“) un viņa stāvoklis attiecībā pret komanditistiem pielīdzināms komplementara stāvoklim vienkāršā komanditsabiedrībā; šai gadījumā dalībnieku savstarpējās attiecības apspriežamas pēc komanditsabiedrības analogijas. Komanditsabiedrības uz akcijām akcijas paraugs pie Hoeniger-Cahn'a, l. c. 122. lp.

IV. Sabiedrības organi ir: 1) pilnsapulce, kurā piedalās komanditisti (akcionari) vien; viņa nav augstākais sabiedrības orgāns, bet vienīgi komanditistu gribas izteicēja un viņu interešu aizstāve, un 2) pārraudzības padome, kura no vienas puses ir komanditistu orgāns attiecībā pret komplementariem, bet no otras puses — sabiedrības vispārējais kontroles orgāns, kurā komplementari neieiet.

V. Sabiedrība izbeidzas pēc komanditsabiedrības analogijas, sevišķi ar kāda komplementara nāvi (ja statuti neparedz pretējo) un ar kāda komplementara, vai $\frac{3}{4}$ skaita komanditistu, izstāšanos.

§ 79.

b. Sabiedrība ar aprobežotu atbildību.

K. Lehmans, l. c. 84—90. §§.; J. Gierke, l. c. 47. §. Komentāri: Parisius un Krüger (1911) un Staub-Hachenburg (1913); Neukamp (1922) ar 1923. g., 1924. g. papildinājumiem.

I. Sabiedrību ar aprobežotu atbildību (Gesellschaft mit beschränkter Haftung, G. m. b. H.) tips ievests Vācijā ar 1892. g. 20. aprīļa likumu (jaun. red. 1898. g.); Austrijā ar 1906. g. 6. marta likumu; Polijā — 1919. g.; Francijā ar 1925. g. 7. marta likumu (société à responsabilité limitée). Pēc vācu likuma, G. m. b. H. ir tirdzniecības reģistrā ieviesta biedrība (Verein, korporācija), kura uzbūvēta uz cieši noteiktu kapitālu (Stammkapital, „capital social“), kas korepondē akc. sabiedrības pamatkapitalam. Katram biedram jāiemaksā noguldījums (Stammeinlage, „part social“) uz šo kapitālu. Ar noguldījumu noteic biedra tiesību (Mitgliedschaft). Pretēji akc. sabiedrībai, biedriem var uzlikt plašus pienākumus; katrs biedrs ir subsidiāri atbildīgs par pārējo biedru noguldījumu iemaksu („Dekungungspflicht“), tā tad par kapitāla integritāti. G. m. b. H. kreditoriem biedrs neatbild tieši un personīgi, bet gan tikai pašai sabiedrībai, kura pieprasa iztrūkumu no saviem biedriem („Nachschusspflicht“, sk. zemāk zem IV.). — Šo sabiedrību tipa izcelšanās izskaidrojama ar to, ka akc. sabiedrība kā kapitālistiska korporācija ar variablu skaitu biedru ir negrozāma, cieša organizācija ar stingru

atklāšanas pienākumu. (Offenbarungspflicht) un padota stingrai kontrolei: akc. sab. kapitalam ir pastāvīgs raksturs. Likumdevējs tāpēc domājis radīt intimāku, vienkāršāku kapitālsabiedrības formu, apgrūtinot daļu atsavināmību, izslēdzot daļu negociabilitāti un nodibinot biedru personīgu savstarpēju saistību un savstarpējo kontroli. Viņa ir vācu tiesiskās institūts un nav pazīstama Latvijas tirdzn. tiesībām. Kā kapitaliska sabiedrība, G. m. b. H. ir juridiska persona un nemaz nav identiska ar komandītsabiedrību, kuŗa ir un paliek personāla savienība.

II. G. m. b. H. saimnieciskā nozīme ir tā, ka viņa aprēķināta uz vidējiem un mazākiem arodniekiem. Viņa dod piem. spējīgiem, bet mazturīgiem izgudrotājiem un fabrikantiem iespēju izmantot savu garīgo darbību (autora tiesību). Piem., kādam patenta nesējam nav kapitāla, viņš griežas pie kapitalista, kas tomēr nevēlas uzņemties atklāta biedra risku; tad viņi nodibina G. m. b. H. — G. m. b. H. faktiski bieži noved pie t. s. „Einmannsgesellschaft“. Kāds X domā uzsākt riskantu uzņēmumu, nodibina G. m. b. H. ar savu sievu vien un vēlāk iegūst pēdējās daļu; tad aiz G. m. b. H. īstenībā slepjas tikai viena pati atsevišķa persona (J. Gierke, l. c. 257. sek. lpp.). G. m. b. H. izceļas uz līguma pamata, pieteicot to reģistrācijai. G. m. b. H. bieži izceļas pārveidojot par to — akciju sabiedrību: (sk. augšā 83. §, I. 4.; II.). Paraugi pie Hoeniger-Cahn'a, 60—62. lpp.

III. G. m. b. H. jābūt kapitalam (Stammkapital) ne mazākam par 20.000 markām, tagad 500 zelta markām (pēc franču likuma ne mazāk par 20.000 frank.) kā ciparveidīgai naudas sumai, kas sastādās no biedru noguldījumiem („Stammeinlage“ — ne mazāk par 500 markām — tagad 50 zelta markām; pēc franču likuma ne mazāk par 100 frank.). Noguldījumu var noteikt arī relatīvi, proporcionāli (Quotengeschäftsanteil; pie akcijas tas nav domājams; augšā 55. §). Vācu likums neparedz apliecību, dokumentu par iemaksātām daļām (nav tādēļ t. s. „Anteilscheine“). G. m. b. H. biedra kapitāldaļa (Geschäftsanteil) gan atsavināma (bet tikai notariālā kārtībā) un arī iemantojama, bet viņa, kā nenegotiābla, no biržām izslēgta. Biedra kapitāldaļa („Geschäftsanteil“), kuŗa pamatojas uz „Stammeinlage“, nozīmē tikai biedra dalības tiesību vien (Mitgliedschaft) ar viņas nodibinātiem pienākumiem un tiesībām. Paraugi pie Hoeniger-Cahn'a, 62.—63. lpp.

IV. Katram biedram ir: 1) pienākums iemaksāt savu noguldījuma daļu (Stammeinlage); statūti var biedriem uzlikt arī citus pienākumus; 2) tā saucamā seguma pienākums (Deckungspflicht), t. i. subsidiāra atbildība pro rata par pārējo biedru noguldījumu iemaksām; 3) papildummaksas (piemaksas) pienākums (Nachschusspflicht), un proti: statūti var paredzēt, ka G. m. b. H. tiesība no biedriem pieprasīt kādas papildu maksas (piemaksas) vai nu aprobežoti, vai neaprobežoti, lai sabiedrība ar to apmierinātu sabiedrības kreditorus; pēdējiem nav tiesības tieši griezties pret biedriem. No papildu maksas biedrs var atsavināties ar „abandon“ (pamešanu); šai gadījumā sabiedrība pārdod biedra kapitāla daļu („Geschäftsanteil“).

V. Nosaukums „G. m. b. H.“ nav īsti pareizs, jo sabiedrība pati atbild neaprobežoti; arī biedrs neatbild „aprobežoti“, tikai biedra noguldījuma iemaksāšanas pienākums ir aprobežots, t. i. viņš ir tikai „beschränkt beitragspflichtig“. Nosaukums pārņemts no angļu sabiedrību tipa „limited“.

VI. No sabiedrības izstāties nevar, bet tās pašas sekas faktiski var panākt ar „abandon“, ja biedrs neizpilda papildu maksas pienākumu (sk. augšā zem IV.). Neiemaksātās daļas kaducēšana notiek pēc akciju analogijas (augšā 70. §, II).

VII. Sabiedrības organi ir: biedru sapulce, kurai ir līdzpārvaldīšanas nozīme, un biedrs-rīkotājs, kas ieceļams pilnsapulcē, viņam arī reprezentācijas tiesības; pielaižama arī pārraudzības padome.

VIII. G. m. b. H. izbeidzas pēc akc. sabiedrības analogijas.

§ 80.

c. Iegūšanas un saimnieciskās sabiedrības (kooperatīvi).

Erwerb- un Wirtschaftsgenossenschaften, „eingetragene Genossenschaften“: e. G. K. Lehmann, 1. c. 91—99 §; J. Gierke 1. c. 48 §; Anions Ries, Ehrenberg'a Handbuch'a 3. sēj. 2. d. (1922); Gide: la cooperation (1900). Waldecker, Die eingetragene Genossenschaft, 1916; un komentāri pie vācu 1889. g. lik.: Parisius-Crüger, 17. izd. (1924. g.). Geidāns, Kooperācijas pamatprincips „Economists“ 1922. g. 8., 9. nr. nr. Ed. Bilodis, Kooperācija (1925. g.). Wohl, Die russischen Arbeitsartelle, žurn. „Ztschr. f. Osteurop. Recht“ 1926. g. 2/3 burtn. 210 sek. lpp.

I. Likumdevēja nolūks bija nodibināt savienības, lai izslēgtu kapitalistu starpniecību, paceltu mazturīgo pilsoņu ekonomisko stāvokli, sagādātu viņiem kreditu (sīkkredīta kases) un preces, tieši no patērētājiem, bet ne iegūtu tieši peļņu. Šāda tipa sabiedrības ievada Anglijā 1852. g.; tagad attiecīgie angļu likumi apvienoti 1876. g. likumā „Industrial and provident societies act“, arī 1893. g. 12. sept. likumā, (1844. g. „Rochdale“ pionieri apvienojušies kā „friends society of equitable pioneers“). Francijā 1867. g. 24. jūlija lik. 48.—54. pp. „loi sur les sociétés à capital variable.“

II. Vācijā pirmās uz kooperatīvu pašpalīdzību un pašvaldību uzbūvētās sabiedrības radījis Šulce-Deličs (Schulze-Delitzsch) jau 1849. g., ņemot vērā ārkārtēji grūto amatnieku stāvokli (19. gadu simtņa 40.—50. gados, sakarā ar ievesto amatu brīvību). Kamēr Šulce-Deličs (mir. 1888.) un Aimé Huber (mir. 1869.) veicinājuši patērētāju (konsum-) sabiedrību lietas, Raiffeisens (mir. 1883. g.) nodibinājis kredīta un lauksaimniecības sabiedrības. Vācijā: Prūsijas 1867. g. lik. vēlāk tika atvietots ar 1889. g. 1. maija likumu par „Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften“ (1896., 1898. g. g. redakcijā), kuru uzdevums bija veicināt savu biedru ienākumus un saimniecību (bet ne kādus citus politiskus, reliģiozus, mākslas, labierīcības, saviesīgus mērķus) un izslēdzot darbdevējus vai valsti. Holandē iznācis jauns likums „coöperativa vereeniging“ 1925. g. 28. maijā (sk. Hermesdorf, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht, 88. sēj. 392. sek. lpp.).

III. Krievijā arteļi izcēlušies jau 15. gadu simtenī. Par viņiem

tika izdoti: likums 1897. g. par patērētāju biedrībām, 1902. g. lik. par darbu arteļiem (kr. civ. lik. 2198.^{1—27} pp.), 1904. g. lik. par sikkreditestādēm (kred. nolik. 86.—115. pp. 1906. g. izd.), 1905. g. lik. par biržas arteļiem (kr. tirdzn. nolik. 82. p. pielik. un kr. tirdzn. nolik. 79.—93. p. p.). 1917. g. 20. marta sevišķs likums par kooperatīvām sabiedrībām (sk. kr. lik. krāj. 72. nr.). Krievu civ. lik. 5. grām. (obligāciju tiesību) 1899. g. projekts paredz kooperatīvu sabiedrības zem nosaukumu „товарищества с переменным составом“ (869.—909. p. p. ar paskaidrojumiem; 4 sēj. 401. sek. lpp.).

IV. Kooperatīvi pieņēma dažādas formas: krāj- un aizdevu kases (kredit-, tautas bankas), jēlvielu biedrības (Rohstoffvereine), pārdošanas biedrības (Absatzgenossenschaften), ražošanas biedrības, patērētāju biedrības (konsumbiedrības), dzīvokļu, būvniecības biedrības. Biedru atbildības ziņā izšķirami trīs tipi, proti:

1. Kooperatīvi ar biedru neaprobežotu atbildību (Genossenschaft mit unbeschränkter Haftpflicht): ar konkursa atklāšanu par kooperatīvu iestājas biedru papildu maksas (piemaksas) pienākums kooperatīva (konkursvaldes personā) priekšā (Nachschusspflicht, Umlageverfahren); bez tam biedri subsidiāri atbild arī tieši kooperatīva kreditoriem (Einzelangriff).

2. Kooperatīvi ar biedru aprobežotu atbildību (Genossenschaft mit beschränkter Haftpflicht): pie aprādītiem (zem 1.) apstākļiem, kā biedru papildu maksas (piemaksas) pienākums (Nachschusspflicht), tā arī biedru tiešā atbildība kooperatīva kreditoriem (Einzelangriff), aprobežota līdz zināmai statutos paredzētai atbildības sumai (Haftsumme).

3. Kooperatīvi ar biedru neaprobežotu papildu maksas (piemaksas) pienākumu (Genossenschaft mit unbeschränkter Nachschusspflicht): pie aprādītiem (zem 1.) apstākļiem iestājas gan biedru papildu maksāšanas (piemaksas) pienākums (Nachschusspflicht) bet ne iestājās biedru tiešā atbildība kooperatīva kreditoriem (Einzelangriff).

Kooperatīvs ir jurid. persona, ja vien biedru atbildība ir subsidiāra. Kooperatīvs izceļas ar nodibināšanu; jābūt ne mazāk par 7 biedriem (pēc angļu parauga); statuti jāievieš sevišķā reģistrā („Genossenschaftsregister“; paraugs pie Hoeniger-Cahna, l. c. 64. sek. 67.—68. lpp.). Biedra daļa („Genossenschaftsanteil“, paja daļa) visiem līdzīga; tās apmēru noteic statuti, bet biedram pienākošās sumas („Geschäftsguthaben“) korespondē biedru kapitālkontam pie atklātās tirdzn. sabiedrības; tas no svāra pie dividendu noteikšanas. Likvidācijas kvote nevar būt augstāka par biedra daļu (Geschäftsanteil).

V. Latvijā kooperatīvās sabiedrības nokārto 1919. g. 5. sept. noteikumi par kooperatīvām sabiedrībām un viņu savienībām (Lik. krāj. 126. nr. pēc krievu 1917. g. 20. marta lik. parauga) ar 1924. g. 19. jūnija papildinājumu (Lik. krāj. 114. nr.), kamēr 1923. g. 18. jūlija lik. (Lik. krāj. 87. nr.), par biedrībām un savienībām uz kooperatīviem neattiecas. 1919. g. 5. septembra likums dod kooperatīva legalu definējumu: „kooperatīvs ir biedrība ar mainīgu biedru sa-

stāvu un kapitalu, kuŗa, darbodamās zem īpašas firmas, spraudusi sev par mērķi veicināt savu biedru materialo un garīgo labklājību, kopīgi organizējot dažādus saimnieciskus uzņēmumus un biedru darbu". Likums paredz kredit- krāj-aizdevu kases, patērētāju biedrības, ražošanas biedrības, kopiepirkšanas, koppārdošanas, kopējas darba rīku lietošanas, produktu pārstrādāšanas biedrības, būvniecības biedrības, kopējās zemes iegūšanas biedrības, darbu un biržas artelus. Kooperatīvs ir juridiska persona un izceļas ar reģistrēšanu apgabaltiesā uz statutu pamata (civ. proc. lik. 1460.⁷¹ sek. pp.); jābūt ne mazāk par 7 biedriem. Statuti var paredzēt vai nu biedru neaprobežotu atbildību ar visu viņu mantību, vai biedru atbildību ar savām pajām, vai biedru atbildību līdz zināmai, statutos paredzētai sumai, samērā ar paju vai atļauto kredītu (12. p.). Ja, pēc statutiem, biedru atbildība neaprobežojas ar viņu pajām vien, tad, kooperatīva konkursa gadījumā, konkursa valde pēc pirmās bilances noteic katra biedra iemaksājamo sumu, samērā ar viņa atbildības sumu. Ja pēc galīgās bilances, biedru iemaksātās sumas izrādās par nepietiekošām, tad viņiem, atbildības sumas robežās, jāizdara vēl piemaksas ar savstarpēju solidaritāti. Konkursa valdes lēmumi pārsūdzami Apgabaltiesai 1 mēneša laikā pēc paziņošanas (47.—49. pp.). Biedrs var izstāties katrā laikā. Kā organus likums paredz valdi, padomi, revīzijas komisiju un pilnsapulci. Likums pieļauj arī kooperatīvu savienības (sk. pārskatus par Latvijas kooperatīvu kongresa padomes darbību) lai veicinātu sabiedrību uzdevumus. Sk. prof. K. Balodis, Ekonom. politika (1923. g.) 142. lp.; Kooperācijas gada grāmatas (sākot no 1923. g.).

§ 81.

III. Civiltiesiskās sabiedrības tirdzniecības apgrozībā.

Brodmann, Handelsgeschäfte, Ehrenberg'a Handbuch'a 4. sēj. 2. d. 26 § (1918. g.). Geiler: Düringer-Hachenbucha komentārā pie HGB 4. sēj. ievadā; Müller-Erzbach, 1. c. 1. sēj. 81. nod.: „Kartelle und Syndikate“. Prof. K. Balodis, Ievads tautsaimniecībā (1924. g.) 217, 226, 135 lpp.

I. Civiltiesiskās biedrības tirdzniecības dzīvē pārveidojas un izveidojas tirdzniecības virzienā pēc atklāto tirdzn. sabiedrību vai komanditsabiedrību paraugiem. Pie civiltiesiskām sabiedrībām pieder gadījuma sabiedrības (Gelegenheitsgesellschaften), kuŗu nolūks ir vērsts nevis uz pastāvīgu ilgstošu arodu, bet tikai vienkārši uz vienreizēju peļņas iegūšanu, t. s. konsorciji, piem.: 1) emisijas (izlaidumu) konsorciji; viņu mērķis ir jauniznākušos vērtspapīrus izlaist apgrozībā, sevišķi pie publiskiem (valsts, pašvaldības) aizņēmumiem; konsorciji, uz uzņemšanās līguma pamata ar aizņēmuma meklētājiem (Anleihesucher), uzņemas uz sevi izlaidumu, emisiju (tieši vai komisijas veidā) un novieto to (unterbringen) subskripcijas ceļā vai arī biržās; šai nolūkā konsorcija biedri (konsorti) savā starpā slēdz konsorcialu līgumu. 2) ar akciju izlaidumu apgrozībā (Begebung) nodarbojas banku konsorciji, to ievešanai biržā (arī kā akciju sabiedrības dibinoši konsorciji; augšā 60. §).

II. Civiltiesiskas sabiedrības var izcelties arī tad, kad sabiedrības biedrs piešķir trešai personai sabiedrisko piedalīšanos savā biedra daļā (starp viņiem izceļas civiltiesiska sabiedrība, subkonсорcijs); tā nav sabiedriskas daļas cesija, bet tālāk piedalīšanās (Unterbeteiligung; sk. augšā 41. §, V.).

III. Karteļi un sindikāti (sk. žurn. „Вестник гражданского права“ 1915. g. 4. nr.). Kartelis ir patstāvīgu uzņēmēju apvienība, lai novērstu kā savstarpējo konkurenci, tā arī trešo personu konkurenci (sk. augšā 24. §). Dalībnieki patur savu patstāvību, ar ko karteļi atšķiras no trestiem (trust), kuŗos dalībnieki zaudē savu saimniecisko patstāvību. Lai novērstu vairāku akc. sabiedrību savstarpējo konkurenci, akcionaru vairākums uztic savas akcijas zināmām pilnvarotām personām (Treuhand, trustee), kuŗi tā tad, kā lielakcionari, var iespaidot attiecīgo akc. sabiedrību darbību un panākt to vienādu vadību; šādas sabiedrības aizliedza jau Ziemeļamerikas Savien. valstu likumi. Tādēļ sāka dibināt t. s. holding companies, t. i. akc. sabiedrību filiales, kuŗas uzpērk savas akc. sabiedrības akcijas un tās patur savās rokās. Karteļiem jābūt ilgstošiem; tādēļ nav par karteļiem uzskatāmi t. s. riņķi (Ring, Corner, t. i. spekulantu apvienības, lai ar preču uzpirkšanu paceltu cenas). Karteļi principā pielaižami. (Vācu 1923. g. 2. marta likums par karteļiem, sk. Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 88. sēj. 83. sek. lpp.; franču 1884. g. 21. marta likums par profesionāliem sindikātiem, ar 1920. g. 12. marta papildinājumu). Viņu jurid. formas ir dažādas (arī kā atkl. tirdzn. sabiedrības, kā G. m. b. H., kā civilties. sabiedrības). Jāizšķir: 1) n e c i e š i karteļi, bez vienādām pārdošanas vietām; karteļu biedriem paliek tieša satiksme ar klientiem, un proti, vai nu bez kontigentācijas (neierobežojot biedru pārdošanas aploku, Absatzgebiet, t. s. kondīciju, cenu, rajonu karteļi), vai ar kontigentāciju, (t. i. noteicot katra biedra maksimālo pārdošanas aploku); 2) c i e š ā k i karteļi ar noteiktām pārdošanas vietām, sindikāti; karteļa rokās atrodas arī pati pārdošana, kamēr biedru tieša satiksme ar klientiem ir izslēgta; tādi karteļi nodibinās vai nu kā civiltiesiskas, vai kā tirdzniecības sabiedrības.

5. nodalījums. Tirdzniecības darījumi.

I. Vispārējie noteikumi.

§ 82.

Jēdziens.

Brodmann Handelsgeschäfte, Ehrenberga Handbuch'a 4. sēj. 2. d.; Ehrenberg, viņa Handbuch'a 1. sēj. 1, 2. §§, 9., 99. lp.; Müller-Erzbach, 1. c. 2. sēj. 122. nodal.; Šeršenevičs., 1. c. 1. sēj. 8. §; 2. sēj. 76. sek. §§.

I. Privattiesību pamatnoteikumi par darījumiem piemērojami subsidiāri arī tirdzniecības darījumiem (Handelsgeschäfte, actes de com-

merce, торговые сделки). Tomēr tirdzn. tiesības, piemērojoties tirdzn. apgrozījuma prasībām, vienmēr rada īpašus darījuma tipus, un jau ievestos, privattiesībās pieņemtos darījumos ienes zināmas tipiskas modifikācijas. Bet arī šādi jauni vai modificēti tipi, pēc būtības, dibinās uz vispārējam privattiesībām un atrodas sevišķi zem obligaciju tiesību vispārējās daļas iespaida (sk. Šeršenevičs, 1. c. 2. sēj. 77. § I.). Tirdzn. darījums tā tad vispār raksturojams kā juridiskā darījuma nozare, kuŗa nodibina subjektīvu privattiesību izcelšanos, pārveidošanos un izbeigšanos uz tirdzniecības attiecību pamata („... на почве торговых отношений“, Šeršenevičs, 1. c. 1. sēj. 8. § I.). Ja tirdzniecība kā tāda ir vērsta uz starpniecību pie saimniecisko labumu apgrozījuma (sk. augšā 1. §), tad arī tirdzn. darījuma kodols atrodams apzīmētā starpniecības momentā, kas pieder arī pie tirgotāja darbības pazīmēm (sk. augšā 12. §). Eiropas likumdošanās novērojama vispārēja tendence pakāpeniski paplašināt tirdzn. darījuma skaitu.

II. Tirdzn. darījumu jēdziens, tirdzn. tiesību aploka, uzskatāms itkā par pamatjēdzienu, kuŗš savukārt raksturo veselu rindu tirdzn.-tiesisku institutu. Tā tirgotājs ir persona, kuŗa savā vārdā profesijas veidā slēdz tirdzn. darījumus (sk. augšā 12. § IV.; arī ADHGB 4. p.); prece ir tirdzn. darījuma priekšmets; kur darbojās komercietas vai tiesas ar komercnodaļām, vai kur proceslikumi paredz sevišķu tirdzniecības lietu iztiesāšanas kārtību, tur komercprocess attiecināms uz strīdiem, kas izceļas no tirdzn. darījumiem; sk. kr. tirdzn. nolik. 1. p.

„права и обязанности, истекающие из сделок и отношений торговле свойственных, определяются законами торговыми, а в случае их неполноты, законами гражданскими и принятыми в торговле обычаями“; Kr. tirdzn. proc. lik. 40. p.: „К ведомству коммерческих судов принадлежат: 1) все споры и иски по торговым оборотам (sk. turpat 41. p.), договорам и обязательствам, словесным и письменным, торговле свойственным...“; civ. proc. lik. 1805. p. piel. 1. p.: „В окружных судах дела, относящиеся к торговой подсудности (kr. tirdz. proc. lik. 40—47. p. p.) производятся в общеустановленном порядке с соблюдением нижеследующих правил“; 18. p.: „В тех случаях, на которые нет точных и ясных законов, суд руководствуется торговыми обычаями.“

Tādā kārtā, tirdzn. darījuma jēdzienam nevien materialtiesiska, bet arī formāla (procesliesiska) nozīme.

III. Tirdzn. darījumu materialtiesisko jēdzienu noteic pozitīvā likumdošana. Jo skaidrāki likums norobežo tirdzn. darījumu aploku, jo vieglāks ir arī tiesas uzdevums noteikt konkrētā darījuma, kā tirdzn. darījuma, raksturu.

1. Agrākos laikos darījuma raksturu noteica noslēdzēja kārtā: par tirgotāju uzskatīja to, kuŗš piederēja pie tirgotāju korporācijas un ievests attiecīgos korporāciju (ģilžu) reģistros; sakarā ar to, par tirdzn. darījumu uzskatīja kuŗu katru darījumu, ko slēdz šāds tirgotājs (sk. augšā 12. § II. 1.).

2. Vēlāki, sākot no XIX. gadu simteņa, turpretīm, nevis noslēdzēja kārtā vien piešķīra darījumam tirdzniecisko raksturu, bet likumdošanas sāka uzstādīt itkā tirdzn. darījumu rādītāju, sarakstu (katalogu), tai uzskaitot tieši tirdzn. darījumus. Noteicot šādu tirdzn. darījumu jēdzienu un uzstādot tirdzn. darījumu rādītāju, atsevišķa likumdošana vai nu piešķīr pēdējam absolūtu raksturu saskaņā ar vispārējo tirdzniecības

jēdzienu, nepieļaujot tā paplašinātu piemērošanu, vai atstāj tiesai noteikt konkrētā darījuma tirdzniecisko raksturu, vai arī apvieno abas sistēmas, no vienas puses uzstādot rādītāju, bet no otras puses pieļaujot arī analogiju (sīkākī Šeršenevičs, 1. sēj. 8. §, 84 sek. lpp.).

3. Neatkarīgi no tā, dažādo atsevišķo likumdošanu pieņemtās tirdzn. darījumu sistēmas uzsvēr tirdzn. darījumā vai nu tīri spekulatīvo (merkantīlo) momentu un attiecina uz tirdzn. darījumu katru, kaut arī vienreizēju, spekulatīvu darījumu (objektīvais viedoklis), vai arī uzsvēr tirdzn. darījuma profesionālo (arodniecisko) slēgšanas veidu (subjektīvais viedoklis).

Tirdzniecības darījumu sistēma.

§ 83.

1. Vispārējās piezīmes.

I. Sistematizējot tirdzn. darījumus, vispirms jāizšķir tirdzn. pamatdarījumi un aksesorie (blakus) tirdzn. darījumi (сделки по приращению).

1. Pamatdarījums guļ zināma tirdzniecības aroda pamatā un sastāda tā būtību, piešķirot tam noteiktu fizionomiju. Uz pamatdarījumiem attiecināmi: a) darījumi, kuŗi vērsti uz apgrozījumu, un proti, vai nu uz preču apgrozījumu (pirkšana pārdošanai, t. i. peļņas nolūkā), uz fondu (vērtspapīru) apgrozījumu (banku un biržu operācijas), un uz darbu apgrozījumu (mantas apdrošināšana, būvēšana, grāmatu apgāde, aģentūra), b) darījumi, kuŗu priekšmets ir pabalstīt un uzturēt tirdzniecību: transporta (zemāk 104. §), komisijas (zemāk 93. §), spekcijas (zemāk 103. §) un noliktavas (zemāk 106. §) darījumi.

2. Blakus (aksesorie) tirdzn. darījumi, turpretim, nesakrīt ar konkrētā tirdzn. aroda galveno uzdevumu, t. i. darījumi, kuŗi nav tieši vērsti uz starpniecību pie saimniecisko labumu apgrozījuma, bet tikai sagatavo, netieši veicina uzņēmuma vešanu un slēdzami viņa interesē, un tādēļ, stāvot pamatdarījuma tuvumā, līdz ar to iegūst tirdzniecisko īpašību (sk. Šeršenevičs, 1. c. 1. sēj. 8. § VII. 109. lp.). Pie blakus darījumiem pieder darījumi par tirgotāja personāla pieņemšanu, par veikala, fabrikas, kantora iekārtošanu, noīrējot attiecīgās telpas, par inventāra iegādāšanu, imobiļa iegūšanu uzņēmumam.

II. Tālāk jāizšķir vienpusīgie un abpusīgie tirdzn. darījumi:

1. Zem vienpusīgiem tirdzn. darījumiem saprot tos, kuŗi ir tirdznieciski tikai vienā kontrahenta personā, t. i. tirgotāja tirdzn. darījums ar netirgotāju.

2. Abpusīgs tirdzn. darījums, turpretim, būtu tirdzn. darījums attiecībā uz abiem kontrahentiem. Vienpusīgs vispārējs juridisks darījums var būt abpusīgs tirdzn. darījums, piem. ja tirgotājs paziņo par savu gribas pieteikumu (gribas deklarāciju, Willenserklärung) kādam citam tirgotājam.

3. Gan principā tirdzn. darījumi vispār apspriežami pēc tirdzn. tiesībām arī tad, ja tais piedalās tikai viens pats tirgotājs, kā to

paredz kā HGB 345. §, tā arī kr. tirdzn. tiesības (Šeršņevičs, I. c. 1. sēj. 110. lp.) un kr. Sen. 4. dep. prakse (pretējo stāvokli gan ieņēma Kr. Sen. civ. kas. dep. 1905. g. 25. nr., 1902. g. 89. nr., sk. zemāk 85. §). Tomēr tirdzn. tiesības satur sevī arī nosacījumus, kuŗi piemērojami tikai tad, ja tirdzn. darījums ir abpusīgs; piem. atsauksme uz tirdzniecības parašām (Handelsgebräuche, Handelsgewohnheiten, Handelssitte, sk. arī Sen. civ. kas. dep. 1923. g. spried. 140 nr. augšā 9. §); ir arī tirdzn. darījumi, kuŗi pēc būtības paredz un prasa abu kontrahentu tirgotāju īpašību, piem. aģentūras un tirdzn. makleru līgums (augšā 3., 12. §§).

4. Vienpusīgie tirdzn. darījumi nesakrīt ar blakus (akcesoriem) tirdzn. darījumiem (augšā 1, 2); pēdējie prasa, lai katrā ziņā pircējs būtu tirgotājs, un lai tas pirktu attiecīgo priekšmetu nevis tieši spekulatīvā nolūkā t. i. tālāk pārdošanai, bet gan sava uzņēmuma kā tāda vajadzībām. Turpretīm, pie vienpusīga tirdzn. darījuma no vienas puses nespēlē lomu, kuŗš no kontrahentiem būtu tirgotājs, un no otras puses (pēc HGB), gan no svara, ka, ja šai vienpusīgā tirdzn. darījumā tirgotājs uzstājas kā pircējs, tad šāds vienpusīgs tirdzn. darījums būtu pamatdarījums.

§ 84.

2. Franču un vācu sistēmas.

1. Franču Code de commerce tikai kodeksa beigās, noteikumos par tirdznieciski-procestiesisko piekrišību (Code de commerce 631. līdz 639. p. p.), uzskaita dažus tirdzn. darījumus (actes de commerce). Franču tirdzn. tiesību doktrīna un prakse nodibinājusi 2 tirdzn. darījumu grupas, proti darījumus, kuŗi paši par sevi uzskatāmi par tirdzn. darījumiem, un darījumus, kuŗi kļūst par tirdzn. darījumiem sakarā ar noslēdžeja (tirgotāja) profesiju.

1. Šai ziņā uz pirmo grupu attiecina: „des actes commerciaux par eux-mêmes (absolus) et indépendant de la profession de la personne qui les a fait“ (Lyon-Caën et Renault, *Traité de droit commercial*, 5-e édition (1921.) I. sēj. 100. nr.); Code de commerce 631. p. 3. pkt: „Les tribunaux de commerce connaîtront des contestations, relatives aux actes de commerce entre toutes personnes“; attiecīgie pamatdarījumi uzskaitīti 632., 633. pantos; uz viņiem pamatojas Kr. tirdzn. proc. lik. 41, 42. p. p. (augšā 8. § II.).

2. Turpretīm uz otru grupu attiecina

„des actes réputés commerciaux à raison de la qualité des personnes dont ils émanent à raison de la profession de leur auteur, actes de commerce relatifs“; Code de commerce 631. p. 1. pkt.; „Les tribunaux de commerce connaîtront les contestations relatives aux engagements et transactions entre négociants, marchands et banquiers (sk. 638. p. 2. d.). „Lors même que l'obligation n'a pas par sa nature propre un caractère commercial, il suffit qu'elle se rattache à un commerce et en soit l'accessoire pour qu'elle affecte le caractère commercial.“ (arrêt de la Cour de Cassation du 29. janvier 1883): Tā ir t. s. „théorie d l'accessoire“. „Elle consiste en effet à reconnaître le caractère commercial à des actes qui sont l'accessoire d'un commerce, mais ne constituant pas l'exercice“. (Lyon-Caën et Renault, I. c. 1. sēj. 168, 174 nr. 194. lp. un 1. piez.).

3. Visi tirgotāja darījumi prezumējami par tirdznieciskiem, t. s. „présomption (juris tantum) légale de commercialité“. (Code de commerce 638. p. 2. d.; Lyon-Caën et Renault, l. c. 1. sēj. 173., 174. nr.)

II. Vācu 1861. g. ADHGB, izejot no tā, ka tirgotājs ir tas, kas „gewerbsmässig Handelsgeschäfte betreibt“ (4. p.), paredzēja: 1) objektīvus (absolutus) darījumus (t. i. darījumus, kušus likums uzskata par tirdznieciskiem), kaut gan tos slēdz arī neprofesijas veidā, proti pirkumu pārdošanai, piegādājumu, apdrošinājumu, jūras transportu (271. p.); 2) subjektīvus, (relativus) darījumus, kuši kļūst par tirdzniecības darījumiem tikai tad, ja tos slēdz profesijas veidā, proti: banku operācijas, fabrikveidīgo apstrādāšanu, komisijas darījumus (272. p. 1. d. 1.—3. pkt.); 3) darījumus, kuši paši par sevi nav tirdznieciski, bet kļūst par tādiem, ja tie ietilpst tirgotāja arodā, kā piem. malkas iepirkšana fabrikai (kā aksesorie darījumi, 272. p. 2 d.). Tirdzn. darījums ir bijis centralais jēdziens (objektīvais viedoklis; augšā 82. § III. 3.) un uz viņa uzbūvēts tirgotāja jēdziens.

III. Vācu 1897. g. HGB, noteicot tirdzn. darījumu, turpretīm uzsver vienīgi noslēdzēja profesionālo darbību; pamatā ir tirgotāja jēdziens (centrālējēdziens), kamēr tirdzn. darījums ir atvasināts jēdziens. Literatura šai ziņā atzīmē, ka Vācija ar šo itkā atgriezies pie vecā viedokļa.

1. Vācu HGB, izejot no tā (1. §), ka tirgotājs ir tas, kušs ved tirdzniecības arodu, vienalga vai viņa uzņēmums ievests tirdzniecības reģistrī, vai nē (HGB 1. §: „Kaufmann im Sinne dieses Gesetzbuches ist, wer ein Handelsgewerbe betreibt), no'eic (343. §), ka par tirdzn. darījumiem uzskatāmi visi tirgotāja darījumi, kuši pieder pie viņa tirdzn. aroda: „Handelsgeschäfte sind alle Geschäfte eines Kaufmanns, die zum Betriebe seines Handelsgewerbes gehören.“ Tāpēc netirgotāja darījumi nav tirdzn. darījumi. Tirdzniecības arods (1. §) ir arods, kuša priekšmets ir

A) vispirms t. s. tirdzniecības pamatdarījumi (Grundhandelsgeschäfte), kušus uzskaita HGB 1. §, un kuši vispār raksturo tirdzn. arodu: „Als Handelsgewerbe gilt jeder Gewerbebetrieb, der eine der nachbezeichneten Arten von Geschäften zum Gegenstande hat“ (1. § 1. d.), proti: a) apgrozījuma darījumi, t. i. iepirkšana (pirkums) pārdošanai, tā tad nevis oriģinārs iegūvums un ne arī pašražojums (Urproduktion), bet gan maiņa, uzņēmuma un piegādājuma darījumi, (Werklieferungsvertrag), kušu priekšmets ir kustamas mantas un vērtspapīri, t. i. prece, tā tad nevis nekustama manta; pēdējā tomēr varētu būt par tirdzn. darījuma priekšmetu (HGB 2. §), bet katrā ziņā ne par tirdzn. pamatdarījuma, t. i. ne par „tirdzn. pirkšanas darījuma“ (Handelskauf) priekšmetu (Staub, komentars pie HGB 343. § 21., 22. piez.); nekustama manta var būt arī par aksesora tirdzn. darījuma priekšmetu, piem. veikala noirēšana, fabrikas zemes gabala nopirkšana, nama uzbūvēšana, b) preču ap- un pārstrādāšana, ja tā iet pāri par amatniecību, kā tīrs darbs („reine Veredelung“; Veredelungsindustrie), bez apgrozījuma, c) apdrošinājumi ar premijām (tā tad izslēdzot savstarpējus), d) banku un naudas maiņu kantoři („Vermittelung des Geldumlaufes“), e) preču un pasažieru pārvadāšana jūrā, uz sauszemes, gaisā, (izņemot

pastu), f) komisionaru, speditēru un noliktavas turētāju darījumi, g) tirgotavu aģentu un tirdzniecības makleru darījumi, h) grāmatu apgādes darījumi (Verlagsgeschäft), i) spiestuvju darījumi, kuri iet pāri par amatniecību.

B) Otrkārt HGB attiecinā uz tirdznieciskiem arī darījumus, kurus slēdz „Sollkaufmann“, t. i. persona, kuras uzņēmums ierakstīts tirdzniecības reģistrā un kura ved zināmu uzņēmumu pēc tirdzn. aroda formas, kaut arī uzņēmuma priekšmets nesakrītu ar tirdzn. pamatdarījumiem (HGB 2. §: formālais tirdzn. arods: ķieģelnīcas, būvuzņēmēji, ūdensvadu instalācijas, kalnraktuves, zemes gabalu un namu makleri; sk. augšā 12. § II 4. b).

C) Treškārt, arī pēc HGB, pie tirdzn. darījumiem pieder tirgotāja blakus darījumi, kuri tāpat ir „Geschäfte, die zum Betriebe seines Handelsgewerbes gehören (343. §, Hilfs-geschäfte, Vorbereitungs-geschäfte), kurus tirgotājs slēdz nevis tieši pie sava tirdzn. aroda vešanas, bet tikai sava veikala u. t. t. iekārtošanai (sk. augšā 83. §. I, 2.). Ja darījums ir tirdzniecisks tikai priekš viena no kontrahentiem, tomēr — principā — noteikumi par tirdzn. darījumiem piemērojami abiem kontrahentiem (HGB 345. §; sk. zemāk 93. §). Uz tirdzn. darījumiem neattiecas tirgotāja privātdarījumi (dzīvokļa ire).

2. Lai novērstu šaubas, vai darījums pieder pie tirgotāja aroda, HGB uzstāda trīs pamatprezumcijas: a) pēc HGB 5. §: ja firma ieviesta reģistrā, tad tas nodibina praesumptio juris et de jure par to, ka zem firmas vestais arods ir tirdzn. arods; b) pēc HGB 344. § 1. d: tirgotāja darījumi šaubu gadījumā uzskatāmi par piederošiem pie viņa tirdzn. aroda (tā arī pēc mūsu prakses, Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1449. nr.); c) pēc HGB 344. § 2. d.: tirgotāja izdotā parāda zīme (tā tad arī vekselis) uzskatāma par izdotu viņa arodā. Abas pēdējās (tāpat kā pēc Franču Code de commerce) ir praesumptiones juris tantum.

3. Tā tad, pēc HGB, jautājumu par to, vai konkrēts tirgotāja darījums patiesi ir tirdzn. darījums, izšķir tikai tā piederība pie tirgotāja tirdzn. aroda. No tā izriet, ka pēc HGB nav tādu (objektīvu, absolūtu) darījumu, kuri jau pēc savas būtības un satura būtu tirdzn. darījumi. Tā tad, ņemot vērā HGB 343. § tiešo nosacījumu, jāatzīst, ka arī HGB ieņem subjektīvu viedokli, noteicot tirgotāja jēdzienu, pretēji vācu 1861. g. ADHGB ieņemtam objektīvam viedoklim. (Sk. augšā 82. § III 3).

§ 85.

3. Krievu likumdošana un tiesu prakse.

I. Krievu tirdzn. likumi dod, lai arī ne izsmēlošu, tirdzn. darījumu rādītāju (katalogu). Kr. tirdzn. proc. lik. 41. p., tāpat kā franču Code de commerce (631. sek. p. p.; sk. augšā 84. § I), noteic tirdzn. darījumu jēdzienu sakarā ar tirdzn. procestiesisko piekritību, izejot no tirdzn. apgrozījuma jēdziena un attiecinot uz viņu, kā tā nozari, arī tirdzniecību: „Все роды торговли“. Izejot no tirdzn. apgrozījuma jēdziena, kr. tirdzn. likumi tā tad piešķir darījumam tirdzniecisku raksturu, ja darījums ir vērsts uz starpniecību pie saimniecisko labumu ap-

grozījuma, kamēr vienreizējs, kaut arī spekulatīvs, darījums nav uzskatāms par tirdzniecisku. Agrākā vietējā prakse gan, kā liekas, atzīst par pietiekošu tirdzn. darījuma pazīmi, ja tas noslēgts spekulatīvā nolūkā, t. i. tālākpārdošanai, kaut pārstrādātā veidā un kaut kontrahents nepiederētu pie tirgotāju „kārtas“ („Kaufmannsstand“ no toreizējā likuma viedokļa; sk. Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1449. nr., I, II). Tādā kārtā arī krievu likumi par tirdzniecisku atzīst darījumu, kuŗu tirgotājs slēdz sava tirdzn. aroda robežās. Šai ziņā kr. tirdzn. tiesības skatās uz tirdzn. darījumiem no subjektīvā viedokļa:

„Источники стоят на субъективной точке зрения. Субъективный признак уст. судопр. торг. обнаруживается из того, что закон этот говорит о торговых оборотах и об обязательствах, торговле свойственных. Следовательно действие норм торгового права у них должно распространяться не на единичные сделки, хотя бы и спекулятивные, а только на сделки, совершенные в виде промысла.“ (Šeršeņevičs, I. c. 1. sēj. § 8. III, 92. 93. lpp.).

II. Arī krievu tiesu prakse izšķir tirdzn. pamatdarījumus un tirdzn. blakus (akcesoros) darījumus.

1. Tā attiecībā uz tirdzn. pamatdarījumiem, Kr. Sen. 4. dep. spried. 1873. g. 1066. nr. Smirnova lietā (sk. Šeršeņevičs, I. c. 1. sēj. 95. lp. 1. piez.), arī kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1872. g. 288. nr. Gudiloviča lietā; kr. Senats savā spriedumā 1884. g. Nr. 69 Šapiro lietā noteikti uzsver, ka

„всякое возмездное приобретение вещей или товаров, предназначенных для дальнейшего отчуждения их с целью получения прибыли, составляет торговую сделку“.

2. Kr. tiesu prakse atzīst par tirdzn. darījumiem arī blakus darījumus „сделки по приращению“; sk. arī kr. tirdzn. proc. lik. 42. p. piez. un kr. civ. lik. 1527⁶. p.); kr. Sen. 4. dep. 1895. g. 23. febr. spriedums Grūcmachera lietā, pēc kuŗa

„торговую делается всякая сделка, предпринятая купцом в связи с его торговым оборотом, промыслом, по тому соображению, что торговая деятельность данного лица не может быть ограничена тесным кругом сделок, в коих проявляется непосредственно торговый промысел, но слагается из совокупности действий купца в пределах и в связи с промыслом учиняемых и носящих поэтому тот же самый характер.“ (Šeršeņevičs I. sēj. 109 — 110. lp.).

Tā noteikti arī Cvingm. spried. krāj. 5. sēj. 894. nr.; 6. sēj. 1177. nr.; 7. sēj. 1449. nr. I, II. Pretejo viedokli gan ieņem kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1902. g. 89. nr. Umanska lietā, kur aizrādīts, kā komerciesām nepiekrītot (tā tad nav uzskatāms par tirdzn. darījumu) līgums starp grāmatirtgotāju un autoru (kā komitentū), jo šai līgumā nepiedaloties tirgotāji no abām pusēm; tāpēc darījums neesot uzskatāms par tirdzniecisku, jo attiecībā uz atsavinātāju, (konkrētā gadījumā autoru) darījumā neesot

„того признака посредничества, которым собственно отличается от экономического или имущественного оборота вообще входящий в состав его (в качестве видового понятия) оборот торговый.“

Vēl noteiktāki šai ziņā bija izteicies kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1905. g. 25. nr., Krotova lietā, kuŗā Senats paskaidroja, ka

„... так как торговый характер за каждою данною сделкою можно признать лишь в том случае, когда таковая, будучи выделена из общегражданских сделок, в точности специальным законом отнесена к торговым, то надлежит признать обще-

гражданскою сделкою продажу купцом фабриканту своего товара не для дальнейшего сбыта а для оборудования фабрики, то . . . приобретение товара составляет торговую сделку лишь в том случае, когда товар покупается для дальнейшего его сбыта с целью получения прибыли, а не для собственного употребления“

pat ja šāds darījums notiktu starp diviem tirgotājiem. Tādā kārtā divi tikko pievestie Kr. Senata spriedumi vispār neatzīst aksesorus tirdzn. darījumus! Pret pēdējo nupat pievesto spriedumu pareizi uzstājas Šeršeņevičs (1. c. 1. sēj. 8. § VIII. 110. lp.).

III. Rezumējot atzīmētos tirdzn. darījumu rekvizitus, par tirdznieciskiem atzīstami: spekulatīvi darījumi, kuŗi vērsti uz starpniecību pie saimniecisko labumu apgrozības, t. i. kuŗus šai nolūka slēdz tirgotājs, kaut arī ar netirgotāju.

§ 86.

Tirdzniecības darījumu pazīmes.

Müller-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 122. nodal.

I. Augšā (3. §) apzīmētās vispārējo tirdzn. tiesību pazīmes (pretēji civiltiesībām) izteicas arī tirdzn. darījumos.

1. Principā tirdzn. darījumiem nav prasāma noteikta (piem. rakstiska) forma (sk. Rīgas birž. ierād. 4. §); gai pielaižami arī izņēmumi publiskās interesēs (Gareis, 1. c. 41. § I). piem. attiecībā uz vērtspapīriem (turētāju, order-, korporācijas, satiksmes un transporta papīri, darījumi par kuģu atsavināšanu un iekļāšanu).

2. Tirgotāja klusēšana uz oferti skaitās par pieņemšanu, ja oblats ir tirgotājs un nodarbojas taisni ar to pašu arodu, un ja oferents atrodas ar viņu jau agrāk tirdzniecības sakaros; sal. 1910. g. 21. apr. likumu par tirdzn. komisijas līgumu 9. p. (kr. tirdzn. nolik. 54°. p.; HGB 362. §) pretēji priv. lik. 2941. p. Tā tad, ja šāds tirgotājs oferti tūlī neatraida, attiecīgais līgums uzskatāms par noslēgtu ar vienkāršu klusēšanu, bez kā tirgotājs būtu izteicies par pieņemšanu un pat būtu gribējis pieņemt oferti. (Cingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 428., 434. nr. nr.; 4. sēj. 641. nr.; 7. sēj. 1442. nr.; 8. sēj. 1633 nr.). Tirgotājs, kas bez ierunas pieņem viņam bez pasūtīšanas piegādāto precī līdz ar fakturu (preču reķinu, Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1617 nr., I, II), skaitās par piekritušu fakturā apzīmētai cenai, un pirkšanas līgums skaitās par noslēgtu (Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 428 nr.; 4. sēj. 640. nr.; 5. sēj. 899. nr.). Turpretīm privāta persona, kuŗa nenosūta tirgotājam atpakaļ nepasūtīto precī, neskaitās par precī pieņemošu (Staubs koment. pie HGB 377. § 199. piez.) un tikai preces paturešana vai izmantošana nozīmētu šādas ofertes pieņemšanu (Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj. 640. nr.), vai ja prece zaudē savu vērtību ar ilgumu (sk. arī Brodmann, Ehrenberga Handbucha 4. sēj. 2. d. 33. lp. 3. pkt.; Oertmans 1. c. 374. lp. 2. b. pkt.; BGB 151. §). Tomēr, ja cena iepriekš norunāta, tad fakturā citādi aprādītai cenai nozīmes nav (Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 899. nr.), jo ja oblats pieprasījis ofertes grozīšanu, tad oferenta klusēšana, arī starp tirgotājiem, nenozīmē ofertes pieņemšanu ar priekšā likto pārgrozījumu. Cik tālu klusēšana attiecīgos gadījumos uzskatāma par ofertes pieņemšanu, saņēmējam jānes atbildība pēc vispārējiem nosacījumiem par no-

tikušā — ar ofertes pieņemšanu — līguma neizpildišanu. Piem. A (oferents) atrodas veikala attiecībās ar komisionaru B (oblatu) un uzdod viņam izdarīt preces pārdošanu. B (oblats) tūlī neatraida šo uzdevumu, bet vēlāki noraida kāda C viņam priekšā likto labvēlīgu pirkšanas oferti. Te A (oferentam) ir tiesība pieprasīt no B to peļņu, kuŗu A būtu ieguvis, ja B būtu pieņēmis C-a pirkšanas oferti (J. Gierke, 1. c 318. lp.). Ar klusēšanu nedrīkst samainīt klusuciešanu (priv. lik. 2939., 2942., 2943. p. p.). Tirgotājam, atraidot oferti, jā rūpējas, oferenta interesēs, par pēdējā mantu (lik. par tirdzn. kom. lig. 8., 9. p. p. kr. tirdzn. lik. 54.⁸⁻⁹. p. p.; zemāk 100. § IV; sk. arī priv. lik. 4263. p.; HGB 362. § 2. d.; 3/9 §).

3. Tirdzn. tiesības nodibina procentu maksas pienākumu arī ārpus privātlikumā paredzētiem gadījumiem, jo tirgotājam no liela svara laikā izmantot un noguldināt savu kapitalu. Tāpēc tirgotājam tiesība pieprasīt procentus par aizdevumiem (pretēji priv. lik. 3668. p.), avansiem, izdevumiem, jau no pašas izpildījuma dienas arī tad, ja procenti nebūtu norunāti, pat tad, ja pretinieks nebūtu tirgotājs (priv. lik. 3420. p.; Cvingmaņa krāj. 3. sēj. 438. nr.; 5. sēj. 896. nr.; 8. sēj. 1516. nr.).

4. Tirgotājam tiesība, arī bez sevišķas norunas, prasīt proviziju (Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 84. nr.) un uzglabāšanas naudu (Lagergeld), arī no netirgotāja: „time is money“; tirgotājam nav pakalpojumu nodoma bez atlīdzības, piem. par naudas iekasēšanu, par delcredere, par preču iesaiņojumu (Staubs, koment. pie HGB 382. §, 121, 122. piez.), bet saprotams tikai tad, ja atlīdzība neizteicas jau pašā pirkšanas sumā. Tāpēc arī nav prezumējama preču pārdošana uz kreditu: kr. Sen. civ. kas dep. spr. 1907. g. 8. nr., 82. lp.; lik. par tirdzn. komisijas līguma 16. p. (kr. tirdzn. nolik. 54¹⁶. p.); Cvingmaņa spr. krāj. 8. sēj. 1638., 1639. nr. nr.; 4. sēj. 645. nr., 383. lp.; 6. sēj. 1063. nr.; 1. sēj. 84., 145. nr. nr.; Rīgas biržas ierad. 81.—92., 123.—126., 139. §§, etc.

5. Tirgotājs atbild par godīga tirgotāja rūpību, kuŗa noteicama atsevišķi atkarībā no konkrētiem tirdzniecības arodiem un apstākļiem. Tirdzn. tiesības zināmos gadījumos paredz arī tirgotāju aprobežotu atbildību par darījumiem, piem. ar tirdzniecības vai tirgotavas (uzņēmuma) mantību (akcionars, komanditists, G. m. b. H.-biedrs, kuŗa saimnieks ar savu „fortune de mer“).

6. Tirdzn. darījumi iztulkojami pēc bonae fidei principa, saskaņā ar apgrozījuma ierašām: netirgotājam gan nav jāzina apgrozījuma ierašas un valoda (Verkehrssitte), bet viņam tomēr jāzina tirdzn. ieradumu tiesības.

7. Pielaižama brīva pierādījumu novērtēšana (veikala grāmatu pierādīšanas spēks, civ. proc. lik. 1805. p. piel. 8. sek. p. p.; sk. augšā 22. §); pierādījumu vietā dažreiz pietiek darīt attiecīgu apstākļu tikai „ticamu“ (Glaubhaftmachung HGB 9. §, 2. d.).

8. Tirdzn. tiesībās atzītā kustība pielaiž, ka pat no divpusīga darījuma izrietoši prasījumi brīvi cedējami; tā piem. piegādātajam piederošās tiesības tas var cedēt arī trešai personai, kuŗa, pieņemot cesiju, līdz ar to uzņemas uz sevi arī attiecīgus pienākumus (Cvingmaņa

spried. krāj. 1. sēj. 88. nr.; sk. Rīgas biržas ierad. 14.—16. §§). Tāpat pielaižama substitūcija piegādājumos (sk. Rīg. birž. ierad. 7., 8., 13. §§).

II. Tirdzn. darījumos kontrahentiem jānāk pie skaidrības visātrākā laikā, lai tirgotāja tālāka rīkošanās netiktu aizturēta (sk. zemāk 93. §). Tur, kur pastāv kārtīga tirdzniecības reģistrācija (vai pat tikai firmu reģistrācija), reģistrs, nodibinot zināmas prezumpcijas, iespaido pierādīšanas maksimas (sk. augšā 19. § 1.).

Tirdzniecības darījumu priekšmeti.

§ 87.

1. Prece.

Wolff, Ehrenberga Handbuch'a 4. sēj. 1. d. 2 — 19. §§ (1917); Šeršeņewičs, 1. c. 2. sēj. 59—64. § §.

I. Tirdzn. darījuma priekšmets ir izpildījums un izpildījuma priekšmets ir prece. Preci saprot plašākā un šaurākā nozīmē.

1. Plašākā nozīmē prece (Ware, товар) ir labums, kuŗam saimnieciska nozīme un kas ir apgrozījuma spējīgs (umsatzfähig, sk. Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 894. nr.), un proti: a) materialu vērtību nesēji (materielle Wertträger), t. i. tieši labumi, miesīgas, kustamas mantas, kuŗās sava patērojama vērtība jau ir iemiesota (Gebrauchswert): labība, kolonialpreces, metali, dārglietu priekšmeti, deggāze, elektrība. Tā tad pie precēm nepieder res extra commercium (apgrozījumā aizliegtās mantas, piem. ārzemes lotereju lozes: 1926. g. 14. jūnija lik. par izlozēm 9. p.: Lik. krāj. 88. nr.) un nekustama manta, kuŗa gan var būt tirdzniecības objekts, bet ne prece (sk. augšā 84. § III. 1. Aa). b) vērtspapīri, efekti, prasījumu tiesību nesēji (formelle Wertträger), vērtības zīmes, kuŗu vērtība iemiesota vienīgi zināmos dokumentos. Pēdējie tad noder nevien prasību pierādīšanai, bet arī nes pašu prasību tiesības (valsts papīri, banknotes, vekseli, akcijas; sk. mācību par vērtspapīriem, semāk 121. §).

2. Par precēm šaurākā nozīmē uzskatāmas vienīgi materialu vērtību nesošas mantas.

II. Precēm šaurākā nozīmē jābūt pieņēmamām, „pieņemšanas spējīgām,” „empfangbar,” t. i. saskanošām ar likumu un līgumu. Preču labā kvalitāte attiecīgos gadījumos nodrošināta pateicoties t. s. „brakeru” (Wraker, Ligger) darbībai, kuŗi uz tirgotāju vēlēšanos pārbauda viņu preces: Rīgas biržas ierad. 36., 39. §§, Kr. tirdzn. nolik. 657. p. 2. piez., kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1909. g. 64. nr.; sk. zemāk 116. §.

Vērtspapīriem jābūt „lieferbar,” („Handelspapiere”); apgrozības, kursu spēja (negociabilitāte) ir tikai tiem papīriem, kuŗi nepielaiž parādnieka ierunas, kas izceltos no papīra iepriekšējā turētāja personas, tādēļ tikai order- vai turētāju (au porteur) papīriem (bet ne rekta papīriem: parādu zīmēm, mūsu hipotēku obligācijām etc.); diskontējamiem vekseliem jābūt „banku spējīgiem” (effets bancables, sk. zemāk 95. § III. 6a; 141. §).

III. No svara ir preču (šaurākā nozīmē) izcelšanās vieta un veids „certificate of origin“; certifikati ārzemju preču ražošanas vietas pierādīšanai (sk. zemāk 92. §; sk. 1924. g. 24. jūnija rīkojumu V. V. 132. nr. ar 1926. g. papildin. Par šo rīkojumu sk. Rīgas birž. komitejas pārskatu 1924. g. 23. lpp.; sk. arī avīzi „Rigasche Rundschau“ 1926. g. Nr. 118 „par ražošanas zīmju piešķiršanas apspriedi“).

IV. Preču tirgus cena un biržas cena.

1. Naudā izteiktā preces apmaiņas vērtība (Tauschwert) ir preces cena. Par vissvarīgāko — saimnieciskā un juridiskā ziņā — cenu uzskatāma tirgus cena (Marktpreis, рыночная цена). Tirgus cena ir labumu apmaiņas cena, t. i. vispārējā tirdznieciskā cena (der gemeine Handelswert) zināmā vietā un laikā. Šo cenu, kā tekošu cenu jeb caurmēra cenu (Durchschnittspreis), regulē un periodiski noteic oficiālas iestādes saskaņā ar pieprasījumiem un priekšlikumiem.

2. Ja šādu lomu uzņemas birža, tad noteicamā tirgus cena saucas par biržas cenu. Tā tad biržas cena ir cena, kuŗa korespondē apgrozījuma faktiskam stāvoklim konkrētā biržā.

3. Tirgus vai biržas cenu, kā pirkšanas cenu, kontrahenti var tieši piemērot savos darījumos; arī likums atzīst to par šaubu gadījumā piemērojamu, piem. jautājumā par zaudējumu atlīdzību (priv. lik. 586., 3454. p.: „der gemeine Wert“; 3851., 3853., 3897. pp.; Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 120. nr.; HGB 453. §). Ja vietējās tirgus cenas nav, tad jāņem vērā caurmēra cena (Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 902. nr.). Par tirgus cenu nevar runāt attiecībā uz precī, kuŗu sagatavo tikai viens pats fabrikants (Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1450 nr.).

4. Tirgus un biržas cenu uzstādīšana dod iespēju precī pārdot brīvi, no brīvām rokām tur, kur citādi būtu vajadzīgs griezties pie māklera vai aukcionista (arī pie „Deckungskauf“, vai „Selbsthilfsverkauf“: sk. zemāk 96., 100., 101. §§; HGB 373., 376., 400. §§; Rīgas biržas ierad. 9., 12. §§). Cenu brīvo noteikšanu publiskās interesēs zināmos gadījumos, piem. kaŗa laikā, ievērojamā mērā ierobežo.

§ 88.

2. Nauda.

Wolff, 1. c. Ehrenberga Handbuch'a 4. sēj. 1. d. 43—50. §§. Šeršenevics, 1. c. 2. sēj. 65—68. §§; Šneiders, „Economists“ 1921. g. 473. sek. lpp. Par 1920. g. 18. marta likumu, „Economists“ 1922. g. 370. sek. lpp.; Naudas teorijas „Economists“ 1923. g. 1./2., 3. nr.; Purmāls, Mūsu naudas reforma „Economists“, 1925. g. 4. nr.; Prof. Balodis, Ievads tautsaimniecībā (1924) 156. sek. lpp.

I. No saimnieciskā viedokļa nauda ir priekšmets, kuŗu lielā apgrozības apvienībā uzskata par apmaiņas līdzekli (ne tikai par maksājamu līdzekli vien) No juridiskā viedokļa nauda ir priekšmeti, kuŗus tiesiskā iekārta atzīst par naudu. Nauda ir izpildījumu ekvivalents. Pie saimniecisko labumu apmaiņas ņemama vērā apmaiņas vērtība, t. i. kvantitatīvās attiecības, kuŗās atrodas savstarpēji labumi. Tādēļ rodas vajadzība vienam saimnieciskam labumam, itkā vērtību

mērauklai, piešķirt absolūtu nozīmi, līdz ar ko visu pārējo labumu vērtību var noteikt samērā ar minēto vispārējo mērauklu; šis mērauklas lomu spēlē nauda. Tā tad nauda ir saimniecisks labums, kas uzskatāms par vispārēju apmaiņas vērtību mērauklu.

II. Tikai pateicoties naudai var izšķirt pārdevēju un pircēju, kādi kontrahenti nav domājami pie maiņas, kuŗa kā ekvivalentu paredz divas līdzīgas mantas, bet ne mantu (precī) no vienas puses un naudu no otras puses. Naudas nolūks un īpatnība ir apmaiņas līdzeklis; tādēļ tā nav vajadzīga pie preču apmaiņas starp ražotājiem. Kaut gan nauda principā nav prece, bet tikai preces ekvivalents, tomēr nauda var būt arī tirdzniecības priekšmets (naudas pirkšana, piem. valutas, „sortu“ tirdzniecība bankās; sk. 1921. g. 2. marta likums par naudas maiņas operācijām, Liķ. krāj. 51 nr.); šai ziņā noteiktās naudas zīmes vai monetas, kuŗas pērk vai pārdod banka, parādās arī kā prece, un tās ekvivalents būtu konkrēta valstī parastā, apgrozībā esošā nauda.

III. Par Latvijas naudas sistemu sk. 1922. g. 3. augustā noteikumus par naudu (Liķ. krāj. 146 nr.) ar 1925. g. 18. marta papildinājumu (Liķ. krāj. 51 nr.); 1923. g. 17. marta lik. par agrāko līgumu un parādu nokārtošanu (Liķ. krāj. 23. nr.), ar kuŗu atvietoiti 1920. g. 18. marta likums (Liķ. krāj. 181. nr.) un to pārgrozījumi un papildinājumi: Liķ. krāj. 1921. g. 116 nr., (kas bija aizliedzis darījumus Latvijā slēgt citādā valūtā nekā zelta frankos) un Liķ. krāj. 1922. g. 148. nr.; 1922. g. 31. augustā un 12. oktobra not. par sīko metalu naudu (Liķ. krāj. 185., 210. nr. ar 1923. g. 2. okt. papildinājumu Liķ. krāj. 133. nr.), sk. Loebers, Ztschr. f. Osteurop. Recht 1925. g. 1. nr. 86. sek. lpp. un 2. nr. 268. lp.; Bukovskis, Tiesl. Min. Vēsn. 1925. g. 11./12. nr. 897. sek. lpp.

IV. Nupat pievestā 1923. g. 17. marta likuma 2. p. (Liķ. krāj. Nr. 23.), kas atvietojis 1920. g. 18. marta likumu 4—7. pp. (šī pēdējā likuma 1—3. pp. jau agrāk tika atcelti ar 1922. g. 3. augusta likumu, Likumu krājums Nr. 148.), nosaka: agrākie (līdz 1923. gada 18. martam noslēgtie) līgumi ārzemju valūtā (tā tad neatkarīgi no noslēgšanas vietas), izpildāmi viņos paredzētā valūtā, ja tie attiecas 1) uz darījumiem pie ārzemju eksporta un importa, kredītiestāžu operācijām ar ārzemēm, naudas maiņu operācijām un 2) uz darījumiem, kuŗu izpildīšana paredzēta ārzemēs. Zem „1)“ paredzēto darījumu izpildīšanas vieta nekrīt svarā. Pie „2)“ paredzētiem darījumiem nekrīt svarā, vai viņi attiecas uz ārzemju eksportu etc. Tomēr pievestam 1923. g. 17. marta lik. 2. p. noteikumam ir tikai pārejas noteikuma raksturs.

V. Pēc 1922. g. 3. augusta likuma „par naudu“ (lik. krāj. 146. nr.) 10. p. visi maksājumi aprēķināmi latos, t. i. Latvijas valūtā. Pie tam 10. p. 1. piezīme vēl sevišķi paredz kursu, kuŗā izdarāms „aprēķins“ attiecībā uz „ārzemju“ valūtā Latvijā noslēgtiem darījumiem (tā tad arī līgumiem), un proti, pēc darījuma noslēgšanas dienas vidējā Rīgas biržas kursa. Rīgas biržas komiteja, kuŗas apspriešanās likuma projektu nodeva, izteicās par maksāšanas dienas kursu, lai kredīdevējiem būtu iespējams saņemt pilnu pretekvivalentu maksāšanas dienā, t. i. tādu sumu Latv. valūtā, par kuŗu viņš varētu iegādāt no-

runāto sumu ārzemes valutā (Rīgas biržas komit. darbības pārskats par 1924. g. 58. lp.). Par ā r z e m ē s ārzemju valutā noslēgtiem darījumiem pievestais likums nerunā.

VI. 1922. g. 3. augusta likuma par naudu 10. p. saskan ar vispārējo krievu likumdošanā izvesto noteikumu par to, ka maksājums skaidrā naudā var pieprasīt vienīgi iekšzemes valutā (kr. civ. lik. 1540., 1542. p. p.; monetu nolik. 20. p., 1906. g. turp.; veksellik. 45. p. 1. teik.). Pievestie noteikumi par ārzemes monetu apgrozību ir spēkā arī Latvijā (priv. lik. 3514. p. 2. piez.). Tāpēc t. s. „efektivklausula“ (clause de paiement effectif en une monnaie étrangère, Effectivklausel), t. i. noruna par to, ka maksājums skaidrā naudā būtu izdarāms tieši ārzemes valutā (in natura), skaitās par spēkā neesošu, attiecībā uz vekseli jau tieši pēc veksellik. 12. p. (sk. zemāk 155. §; Nolkena kom. pie kr. veks. lik. 46. p. 135. lp.; arī Kr. Sen. kas. dep. spried. 1879. g. 115. nr., Cimermaņa lietā). Vācu W. O. (37. p.) efektivklausulu pielaiž. Pēc Code de commerce (143. p.) vekselis samaksājams tai paredzētā valutā; tāpēc kreditors nav spiests saņemt iekšzemes valutu, ja vekseli ir paredzēta ārzemes valuta: iekšzemes valuta būtu datio in solutum, kuru kreditoram nevar uzspiest (sk. Lyon-Caën. et Renault l. c. 4. sēj. 301. nr.). Arī jau krievu laikā tika atzīts, ka no tā, ka efektivklausula nav pielaižama, nemaz neizriet, ka darījumi, kuři noslēgti iekšzemē, ārzemes valutā, būtu aiz šī iemesla vien uzskatāmi par spēkā neesošiem un neizpildāmiem. Šai ziņā pēc kr. Senata nodibinātās prakses likuma noteikumi, kuři nosaka, ka darījumi slēdzami iekšzemes (krievu) valutā (kr. civ. lik. 2013., 1540., 1542. pp.; notar. nolik. 97. p.), uzskatāmi par leges imperfectae, kuři neparedz sankciju. Ta tad arī darījumi, kuři noslēgti ārzemes valutā, tomēr pilnīgi izpildāmi un, ja izpildīšanas vieta viņos ir paredzēta vai ir prezumējama iekšzemē, tad viņi ir spēkā un izpildāmi arī iekšzemē, kaut gan ne skaidrā ārzemes naudā, bet pārrēķinot to iekšzemes naudā (kriev. Sen. civ. kas. dep. spried. 1868. g. 740. nr. Protopopova lietā; 1888. g. 37. nr. Šamachajanca lietā, un 1912. g. 61. nr. ties. iek. lik. 259¹. p. kārtībā, sk. arī Sen. civ. kas. dep. spried. 1923. g. 140. nr.; 1925. g. 147., 372. nr.; 1926. g. 15. nr.).

VII. Tāpēc, ja darījums noslēgts Latvijā ārzemes valutā ar izpildīšanas vietu Latvijā, kreditoram tiesība prasīt izpildījumu ārzemes valutā, kaut gan ne skaidrā ārzemes naudā (in natura), bet pārrēķinot darījumā paredzēto ārzemes valutu Latvijas naudā pēc augšā V. nod. paredzētā kursa (Sen. civ. kas. dep. 1926. g. Nr. 15.).

1. Pēc veksellik. 45. p. 2. teik. ārzemēs ārzemju valutā izrakstītā vekseli ar samaksu Latvijā un Latvijā izrakstītā vekseli ar samaksu ārzemēs vekseļa suma aprēķināma „pēc samaksas vietas kursa“ (по курсу места платежа). Šis veksellikuma noteikums, kas arī tagad vēl ir spēkā (sk. zemāk 155. §), saskan jau ar veco veksellikumu (71. p.; Erdmans, System, 4. sēj. 18. lp. pie 2. piez.; Rīgas biržas ieradumu 125. §; Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj. 665. nr.).

2. 1922. g. 3. augusta likums par naudu (10. p. 1. piez.), uzsverot kursu, kas pastāvēja darījuma noslēgšanas dienā, un šai ziņā

paredzot Latvijā ārzemes valutā noslēgtus darījumus ar samaksu Latvijā, kuŗos ārzemes valuta uzskatāma par priekšmetu normalu ekvivalentu, nemaz nešķiro darījuma juridisko raksturu. Tādā kārtā darījuma noslēgšanas dienas biržas kurss piemērojams arī vekseliem, kuŗi Latvijā izrakstīti kaut arī ārzemju valutā ar samaksas vietu Latvijā, jo taisni par šādiem vekseliem veks. lik. 45. p. nerunā. No ekonomiskā viedokļa kreditors darījumos, kuŗus paredz 1922. g. 3. augusta lik. 10. p. piez., nebūtu nodrošināts pret Latvijas valutas krišanu samērā ar attiecīgo ārzemes valutu. Pievestā 10. p. 1. piezīme tāpat attiecināma arī uz „dolaru kontiem“ bankās. Uz efektīvklauzulas pamata, bankām dolaros vai to pretvērtībā „dolaru kontos“ ieguldītas sumas būtu jāatmaksā tikai Latvijas valutā, un proti — šaubu gadījumā — tikai pēc tai pašā 10. p. 1. piezīmē paredzētā kursa, t. i. pēc i e m a k s a s dienas vidējā Rīgas biržas kursa (sk. arī pārskatu avīzē „Rigasche Rundschau“ 1926. g. 237. nr. 6. lp.).

3. Apzīmētais kurss saistošs kā parādniekam, tā arī kreditoram. Tāpat kā Latvijas robežās kreditoram nav tiesības no parādnieka pieprasīt ārzemes valutu (in natura), bet tikai pārrēķinot to Latvijas valutā, arī parādniekam nav tiesības piespiest kreditoru pieņemt ārzemes valutu (sk. priv. lik. 3660. p. 2. teik.; 3514. p.; 3518. p. atcelts: Lik. krāj. 1925. g. 188. nr.; sk. kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1879. g. 115. nr. Cimermaņa lietā; Sen. civ. kas. dep. spried. 1926. g. 15. nr.).

VIII. 1922. g. 3. augusta lik. runā par darījumiem, kuŗi Latvijā noslēgti ārzemju valutā ar (noteiktu vai prezumējumu) izpildīšanas vietu Latvijā, t. i. 10. p. 1. piez. runā par darījumiem, kuŗi Latvijā noslēgti ārzemes valutā ar izpildīšanas vietu Latvijā:

1. Likums neparedz darījumus par ārzemju valutu, t. i. kuŗu tiešais, primārais priekšmets būtu ārzemes valutas piegādāšana zināmā termiņā; šai gadījumā ārzemes valuta būtu nevis ekvivalents, bet — taisni otrādi — gan jau pats piegādāšanas priekšmets (prece) un attiecīgā iekšzemes (Latvijas) nauda būtu savukārt uzskatāma par ekvivalentu, par pirkšanas cenu. Šai ziņā, ja pārdevējs norunāto ārzemes valutu izpildīšanas laikā un vietā nepiegādā, pircējam — uz vispārējā pamata — tiesība prasīt ārzemes valutas pilnu ekvivalentu, t. i. pēc kursa, kas pastāv darījuma izpildīšanas laikā un vietā (Erdmans, l. c. 4. sēj. 263. lp.; Wolfis, Ehrenberga „Handbuch“ 4. sēj. 1. d. 634. lp.; Sen. civ. kas. dep. spried. 1926. g. 15. nr.).

2. Turpretim, ja aizdevuma darījums Latvijā noslēgts ārzemes valutā un aizdevuma priekšmets būtu ārzemes valuta, ar norunu aizdevumu atdot Latvijā ārzemes valutā, tad aizdevumu priekšmets būtu nevis (Latvijas) nauda, bet ārzemes valuta, kā atvietojama (fungibile) manta; tāpēc šai gadījumā, pārrēķinot ārzemes valutu Latvijas naudā, jāpiemēro 1922. g. 3. augusta likuma 10. p. 1. piez. paredzētais kurss, bet ne darījuma izpildīšanas dienas kurss (priv. lik. 3659. p.).

IX. Ja, izņēmuma veidā, naudas jēdziens kā vērtību mēraukla (augšā I.) nesedzas ar likumīgo maksājamo līdzekli, tad jārunā par aprēķina valutu (sk. vācu W. O. 37. p. „Rechnungswährung“). Tā piem. par laiku no 1921. g. 14. jūnija (Lik. krāj. 116. nr.) likuma spēkā

nākšanas līdz 1922. g. 3. augusta (Lik. krāj. 146.) likuma spēkā nākšanai, zelta franks gan bija likumīgi atzīta valuta, bet ne maksājamais līdzeklis, jo pēc 1921. g. 14. jūnija likuma tomēr visi maksājumi bija „izpildāmi Latvijas rubļos“. Tāpat vācu „Goldmark“ ($=\frac{1}{2}\text{ } \$$) inflācijas laikā līdz 1924. g. 6. februāra rīkojumam par „Goldmark- und Goldmarknotenwechsel“ (sk. Staubs-Strantz koment. pie W. O. 4. p. 5a. piez. 1926. g. izd.). Arī angļu £ ($=20$ šil.) uzskatāma par aprēķina valutu, kamēr maksājamais līdzeklis kā moneta ir guinea ($=21$ šil.: sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1926. g. 50. nr.) un sovereign ($=20$ šil.).

X. Augšā (zem VII. — VIII.) pievestie noteikumi neattiecas uz darījumiem, kuŗi noslēgti ne Latvijā: šajos darījumos jāpiemēro vispārējais privatlikums, un ārzemju valuta būtu jāpārēķina pēc samaksas dienas kursa; citādi kreditors nesaņemtu pilnu ekvivalentu (priv. lik. 3210., 3660. pp.; Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 897. nr. I, II.).

§ 89.

Tirdzniecības darījumu noslēgšana.

I. Tirdzn. darījuma noslēgšana starp klātesošiem notiek vispārējā privatlikumā paredzētā kārtībā. Darījuma noslēgšana pa telefonu piedzināma noslēgšanai starp klātesošiem, jo pa telefonu kontrahenti sarunājas personīgi vai viņu pilnvarnieku personā (sk. arī BGB 147. §. 1. d.; Brodmans, l. c. 23., 39. lpp.). Šai ziņā runātāja gribas izteikums atkarājas no tā, kā klausītājs to saņēmis; ja telefona sakars pārtraukts, vai klausītājs pamet klausāmo trubīņu, tad runātāja izteikumi kā nepabeigti nav izdevušies. Ja runātājs sarunājas ar saņēmēja nepilnvarotu kalpotāju, tad runātājs rīkojas uz sava paša riska un saņēmēja kalpotājs uzskatāms itkā par paša runātāja sūtītu. Tādēļ, ja pēdējais nepareizi ziņo savam saimniekam par runātāja izteikumiem, runātājam jānes attiecīgās sekas. Tā tad, runājot pa telefonu, vispirms jāinformējas, ar ko ved sarunu.

II. Kā pēc civiltiesībām (priv. lik. 3134., 3139., 3276. pp.), tā arī pēc tirdzn. tiesībām, liguma noslēgšanas stadijā starp promesošiem izšķiramas oferte un akceptācija, kuŗa pēdējā var izņēmuma veidā notikt arī klusot (sk. augšā 86. §.) Mūsu priv. lik. pie tam tieši uzsver, ka „tirdzniecības lietās“ (pēc vācu teksta: „im kaufmännischen Verkehr“) par novēlojumu („Verzögerung“, промедление) uzskatāms gadījums, kad atbildi uz oferti nenosūta „ar pirmo pastu“ (3137. p.). Ja atbildi novēlo, oferents var oferti atsaukt resp. uzskatīt sevi par brīvu. Vēstulē izteiktu oferti var atsaukt arī pa telefonu vai pa telegrafu (Brodmann, l. c. 23. lp., 14. piez.). Arī akceptācija ir atsaucama (priv. lik. 3136, 3211. pp.; sk. Erdmans, System IV. 122. lp.). Ja akceptācija laikā nosūtīta, bet nav noteiktā laikā pārnākusi oferenta rokās, tad oferents varētu uzskatīt sevi par brīvu (priv. lik. 3137. p.). Pa to laiku akceptants, būdams pārliecībā, ka viņa atbilde [(akceptācija) laikā jau pārnākusi oferenta rokās, gan jau varētu stāties pie darījuma izpildīšanas; tādēļ oferentam — novērojot novēlojumu — jāpaziņo par to oblatam (sk. arī BGB 149. §). No ofertes jāatšķir „uzaicinājums

uz oferti" (piem. cenu rādītāja nosūtīšana), kuŗu Sinaiskis (Русское гражд. право, вып. II. 28. §. II. 1a.) nosauc par „оферт торговый, фактический торговый оферт“, un kuŗam viņš (citētā darbā) pareizi nepiešķir saistošu spēku. Tomēr, pretēji Sinaiska domām (nupat citētā darbā, kā arī darbā Основы гражд. права, вып. I. 13. § 4.), Šveices oblig. tiesīb. (7. p. 1. pkt.) nerunā par šādu „faktisku oferti“, bet par parastu (pēc Sinaiska „juridisku“) oferti, kuŗai oferents tikai pievieno sine obligo klausulu. „Faktiskai tirdznieciskai ofertei“ arī Šveices oblig. tiesības katrā ziņā nepiešķir saistošu spēku (7 p. 2. pkt.). Šveices oblig. tiesīb. vispār — ofertes ziņā — neizšķir itkā tirdzniecisku (faktisku) un civiltiesisku oferti (sk. 3 — 6. p.). Sarunas vien (t. s. traktati) nenodibina saistību (priv. lik. 3132.). Tomēr literatūrā izteikts uzskats par traktatu saistību: „responsabilité précontractuelle“ (sk. Sinaiskis, Русск. гражд. право, вып. II. 27. лр.; Основы гражд. права, вып. I. 87. лр. 4.).

III. Vispār kontrahents, stājoties sakarā ar pretkontrahentu, nes satiksmes līdzekļu risku (piem. izvēlot par šādu līdzekli — telegrafu) tai ziņā, ka pašam kontrahentam jānes nelabvēlīgas sekas, ja viņa izvēlētais satiksmes līdzeklis nepareizi paziņo ofertes (uzdevuma, Auftrag) vai akceptācijas saturu pretkontrahentam. 1856. g. baņķiera Openheima firma (kā komitents) Kelnē telegrafēja baņķierim Veileram (kā komisionaram) Frankfurtā uz/M.: „Nopērciet (kauft) 1000 Austrijas kreditācijas, atbildi telegrafējiet“. Šo telegramu Veilers saņēmis sagrozītā veidā, un proti, vārda „nopērciet“ (kauft) vietā, viņa saņemtā telegramā bij lasāms „pārdodiet“ (verkauft). Izpildot saņemto telegrafisko orderi, Veilers pārdevis biržā tai pašā dienā 1000 Austrijas kreditācijas un pulkst. 3. pp. tai pašā dienā telegrafiski par to paziņojis Openheimam. Pēdējais, savukārt, tūliņ atbildējis, ka šis darījums neattiecoties uz viņu, Openheimu, jo viņš Veileram uzdevis nevis pārdot, bet gan nopirkt. Starpība kursā bija pāri par 38000 dālderiem. Veilers pieprasīja šo sumu tiesas ceļā no Openheima, kuŗš cēla ierunu, ka par zaudējumu atbildot vai nu telegrafa resors vai pats Veilers, kuŗš nav izpildījis viņam doto uzdevumu. Pieaicinātais kā trešā persona telegrafa resors aizrādīja, ka viņš, saskaņā ar telegrafa satiksmes noteikumiem, par sagrozītām telegramām neatbildot. Šis casus tika sīkākī un vispusīgi apspriests vācu jurid. literatūrā. Jehrings (Jahrb. f. Dogmatik 4. sēj. 83. sek. лр.), uzstādot „vainu bez vainīguma“, at-rada prasību par apmierināmu uz tā pamata, ka Openheimam, griežoties pie tik neuzticama, nedroša satiksmes līdzekļa kā telegrafa, esot jānes šis „culpa in contrahendo“ sekas, un tādēļ, lai gan ligums (komisija) nav šai gadījumā noticis (esenciaļa misekļa dēļ, sk. arī priv. lik. 2963. p.), tomēr Openheims esot atbildīgs par t. s. „negative Vertragsinteresse“. Windscheids (savos Pandektos II. 309. §. 5., 6. piez.), nākot pie tā pašā gala slēdziena, uzsver, ka izteikuma autors atbildot par zaudējumu, kas cēlies pateicoties tam, ka pretkontrahents rēķinājies ar līguma notikšanu „denn wer zum Zweck einer Willenserklärung ein bestimmtes Mittel wählt, eignet sich das Resultat dieses Mittels als seine Erklärung an, nicht als die Erklärung seines Willens“,

(sk. Cvingmaņa „Техника и договорное право“ žurnālā „Ж. М. Ю.“ 1902. g. 8. nr., 151. sek. lp.; Eneccerus, Lehrbuch des bürgerl. Rechts, 1. sēj. 1. d. 157. § 3-a, un 159. §; Šeršenevičs 1. c. 2. sēj. 78. § III., 134. lp.). Lai novērstu visus varbūtējus pārratumus, ārzemju kredītiestādes savos „Geschäftsbedingungen“ (vispārējos darījumu nosacījumos) sevišķi nosaka: „werden Aufträge durch Telegramm oder Fernsprecher erteilt, so verzichtet der Auftraggeber auf das aus der unrichtigen Uebermittlung herzuleitende Anfechtungsrecht. Den Auftraggeber trifft die Gefahr des Irrtums auch dann, wenn die Kreditanstalt durch Telegramm oder Fernsprecher ersucht wird, eine Zahlung zu leisten oder einen sonstigen Auftrag auszuführen...“. Bet no otras puses, tomēr telegrafiska ziņojuma saņēmējam jārupējas par to, lai iepriekš noskaidrotu telegramas neskaidro tekstu (Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 435. nr.).

IV. Par to, ar kādu momentu uzskatāms par notikušu (pabeigtu) līgums starp promesošiem, uzstādītas 4 teorijas; līgums esot uzskatāms par pabeigtu:

1. Pēc pieņemšanas izteikšanas teorijas (Aeusserungstheorie, теория изъяснения воли, doctrine de manifestation) — ar to momentu, kad akceptants (oblats) izteicis ofertes pieņemšanu, piem. uzraksta atbildi nosūtīšanai oferentam (Thöl, Puchta, Dahn; Franču literat. Tomēr sk. 2. p.).

2. Pēc nosūtīšanas (paziņojuma) teorijas (Entäusserungs-, Absendungs-, Uebermittlungstheorie, doctrine de déclaration) — ar to momentu, kad akceptants nosūtījis savu atbildi (Köppen, Scheurl; Šveices 1911. g. 9. marta oblig. tiesību 10. p. 1. d.: „Ist ein Vertrag unter Abwesenden zustandegekommen, so beginnen seine Wirkungen mit dem Zeitpunkte, wo die Erklärung der Annahme zur Absendung abgegeben wurde“; arī Lyon-Caën 3. sēj. (5. éd.) 25. lp. 27. nr.

3. Pēc saņemšanas teorijas (Empfangstheorie) — ar to momentu, kad akceptācija (akceptanta atbilde) pienākusi oferentam, kāds moments iestājas ne ar attiecīgā dokumenta faktisko saņemšanu kā tādu vien, bet jau tad, kad oferentam normalos apstākļos bijis iespējams iepazīties ar atbildes saturu un kad tādēļ viņam arī bijis jāiepazīstas ar to (valdošā mācība; Schott, Karlowa, Windscheid; BGB 130. § 1. d.: „Eine Willenserklärung, die einem andern gegenüber abzugeben ist, wird, wenn sie in dessen Abwesenheit abgegeben wird, in dem Zeitpunkte wirksam, in welchem sie ihm zugeht...“ (contra: vācu 1861. g. ADHGB 320., 321. pp.).

4. Pēc piesavināšanās, uzņemšanas, novērošanas teorijas (Vernehmungstheorie, теория восприятия, doctrine d'information) — ar to momentu, kad oferents patiesi iepazīties, informējies ar atbildes saturu (Becker, Arndts, Regelsberger, Wächter).

Daži rakstnieki (piem. Šeršenevičs, 1. c. 2. sēj. 78. § IV., 137. lp.) izšķir tikai pirmo un ceturto teoriju, attiecinot uz pirmo teoriju arī otro un trešo, un atraidot pirmo teoriju uz tā pamata, ka „необходимо выражение воли во вне, при том не для выражающего, а для воспринимающего.“ (1. c. 136. lp. A.).

V. Mūsu priv. lik. noteikti nostājas uz pirmās teorijas viedokļa.

1. Pēc 3136. p.: „wird die Eingehung eines Vertrages unter Abwesenden sei es durch Briefe oder Boten unterhandelt, so ist der Vertrag von dem Zeitpunkte an als geschlossen anzusehen, in welchem die Annahme des Anerbietens („предложение“; pēc 3135. p. „Aufforderung zur Eingehung“, приглашение) erfolgt ist, auch noch ehe derjenige, der das Anerbieten machte, von der Annahme Kenntnis erhalten hat“ (pēc krievu teksta „не получил еще уведомления“; sk. arī 3135. p.).

2. Pretrunā ar šo, priv. lik. 3137. p. (smelts no Unterholzner Quellenmässige Zusammenstellung der Lehre des Röm. Rechts v. d. Schuldverhältnissen un no Saksijas civ. kod. 817. § un no tā projekta 842. §: sk. bar. A. E. Nolde, Очерки по истории кодификации местн. гражд. узак. 2. выпуск 1914. г., 604. лр.), nosakā, ka, ja oferents atbildei nav termiņu noteicis, tad „ist der Anbietende zur Zurücknahme berechtigt, wenn der andere Teil mit der Erklärung der Annahme zögert“ t. i. nav ar pirmo pastu aizsūtījis atbildi, (sk. arī 3178. p.). Pretruna starp 3136. p. un 3137. p. pastāv iekš tam, ka 3136. p. kategoriski noteic, ka līgums notiek ar to momentu, kad oferti pieņem, bet 3137. p. turpretim iziet no tā, ka līgums pirms atbildes paziņošanas (pieteikšanas) nenotiek. Ja nu oferents (pēc 3137. p.) varētu savu oferti vēl ņemt atpakaļ gadījumā, kad oblats novilcina atbildi (paziņojumu, pieteikumu), tad būtu jādama, ka līdz atbildes paziņošanai (pieteikumam) līgums taisni nav noticis. Bet spriežot pēc 3136. p. līgums tomēr būtu uzskatāms par noslēgtu jau ar to momentu, kad notikusi ofertes pieņemšana, t. i. katrā ziņā jau pirms atbildes paziņošanas (pieteikuma). Šo pretrunu Erdmans samierina, uzskatot 3137. p. par izņēmuma noteikumu (l. c. IV. sēj. 122. лр.). Šai ziņā aizrāda (sk. Sinaiskis, Основы гражд. права, вып. I. 89., 90., лрр) arī uz to, ka priv. lik. no vienas puses vispār gan prasa kā līguma nobeigšanas priekšnoteikumu, lai akceptācija tiktu zināma oferentam, bet no otras puses, apstiprinošā gadījumā, attiecina līguma noslēgšanas momentu jau uz to laiku, kad notikusi akceptācija kā tāda, t. i. kad pretkontrahents izteicis akceptāciju (izteikšanas teorija); jo jau no šī momenta līgums izrādot savu juridisko spēku un sekas. (Sikāki sk. Sinaiskis, Русск. гражд. право, вып. II. 28. § II. 2. б.; Основы гражд. права, вып. I. 88. сек. лрр.)

§ 90.

Tirdzniecības darījumu nodrošinājumi.

Martins Wolffs, Ehrenberga „Handbuch'a“ 4. sēj. 1. d. 15—19. §§.

I. Tirdzn. tiesības, bez vispārējiem darījumu nodrošinājumiem, piemēro arī sevišķus nodrošinājumu līdzekļus vai izveido un paplašina pēdējos saskaņā ar tirdzniecības apgrozījuma prasībām. Tā tirdzn. tiesības paredz galvojumu (sevišķi pie vekseliem pēc veksellikuma 57—59, 104. p. p.: t. s. aval, sk. zemāk 168. §), un ķīlu tiesības attiecībā uz

tirgotāja rokās esošo parādnieka mantu (rokas ķīla, Faustpfand, ручной заклад). Bez rokas ķīlas kustama manta var būt par (lietiskās) drošības līdzekļiem arī kā fiduciara mantas nodošana īpašumā (Sicherungsübereignung) un kā īpašuma paturēšana (pārdevējam: priv. lik. 3942. p.; sk. zemāk 95. §, III. 4.). Pēdējie divi līdzekļi pielaiž, ka manta paliek parādnieka valdīšanā un tomēr pietiekoši nodrošina arī kreditoru. Pretēji rokas ķīlai, viņi tā tad atļauj parādniekam attiecīgās robežās izmantot minētās mantas. Jaunākā laikā domāja prasījumus pēc kredita apmierināt ievēdot t. s. reģistra ķīlu tiesības (Registerpfandrecht, Mobilhypothek); Vācija iniciatīva iziet no vācu lieltirdzniecības centralās savienības. Jau franču 1909. g. 17. marta likums: „loi relative à la vente et au nantissement des fonds de commerce“ paredz reģistra ķīlu uz tirdzn. uzņēmumu, bet tikai attiecībā uz viņai materialām sastāvdaļām (firma, licences u. c.). Reģistra ķīlu tiesības Šveices tiesības atzīst attiecībā uz lopu iekīlāšanu. Reģistra ķīlu tiesības kā Mobilhypothek pagaidām tika atzītas arī Balt. guberņās pie tiesu reformas ieviešanas ar 1889. g. 9. jūlija likumu (kr. lik. krāj. 675. p. pielik. 78. nr. 83. sek. pp.: Hasmans un Nolkens 668. sek. lpp.). Jautājumā par reģistra ķīlu tiesībām sk. Maurer, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 89. sēj. Arī „Buchforderungen“ diskontēšana; Müller-Erzbachs 408. lp.

1. Ķīlu tiesība var pamatoties vai nu uz līgumu, vai uz likumu. Līgumisko mantas ķīlu (rokas ķīlu) piemēro tirgotāju apriņķās samērā reti, jo tā var izkļūties kā neuzticības izteikšana parādniekam, bet plašākā mērā to piemēro attiecībā uz vērtspapīriem (sk. zemāk 109. §). Ķīlu tiesību iegūšanai, sevišķi uz turētāju papīriem, piemērojami, pēc analogijas, noteikumi par īpašuma tiesību (priv. lik. 923, 1370. p. p.) iegūšanu aizsargājot ieguvēja labu ticību, (sk. kr. tirdzn. nolik. 791., 807., 811. p. p. par „двойные“ vai „простые складочные свидетельства“). Uzticībai pretkontrahentam pielīdzināms gadījums, kad kontrahents (kreditors) var būt tai pārliecībā, ka pretkontrahentam (kā debitoram) bijusi tiesība rīkoties par attiecīgo mantu, t. i. apstākļos, kādos ķīlu tiesības vispār varētu izcelties (piem. attiecībās starp komisionāru un trešo personu; sk. zemāk 102. §; Wolfs, I. c. 13. §. I. 1. a, 67. lp.).

2. Tieši uz likuma pamata ķīlu tiesības izceļas par labu: a) komisionāram, (Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 45. nr.; 2. sēj. 205. nr.; 4. sēj. 653. nr.; 5. sēj. 920. nr.; 7. sēj. 1466., 1467. nr. nr.; civ. proc. lik. 1899. p. pielik. 22. p. 4. pkt.; 1890. p. 2. piez. saskaņā ar 1910. g. 21. apr. lik. 23. p. par tirdzn. komisijas līgumiem: kr. tirdzn. nolik. 54²³. p. (1912. g. izd.) un sakarā ar kr. tirdzn. proc. lik. 506. p. 3. pkt. un piez., kamēr kr. tirdzn. proc. lik. 470., 471., 473. p. p. vairs nav spēkā: sk. Nūrenberga koment. pie kr. tirdzn. proc. lik. 470. p. 306. lp. piez. (1913. g. izd.); cf. zemāk 101. §; HGB 366. sek. §§); b) speditēriem, pēc civ. proc. lik. 1899. p. piel. 22. p. 4. pkt.; Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 362. nr.; Rīgas biržas ierad. 90. § (sk. zemāk 103. §); c) preču pārva-dātājiem (priv. lik. 4264. p.; Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 152. nr. (zemāk 104. § VII.; 214 § II. b); d) personām, kuŗas ņēmušas da-lību kuŗa vai preču glābšanā vai glābto preču uzglabāšana (zemāk 218. §). Personām zem a — c „ķīlu tiesības“ pieder attiecībā

uz viņām uzticēto precī, un personām zem d — attiecībā uz glābtām vai uzglabātām mantām (tagad atvietotas ar vienkāršu priekšrocību jūras prasību apmierināšanas kārtībā; zemāk 228. § I. 3.).

Uzkrītoši ir tas, ka likums minētām personu grupām atzīst tieši uz likuma pamatotās t. s. „klusās” ķīlu tiesības, kamēr pēc vispārējām privattiesībām klusās ķīlu tiesības kā tādas atceltas ar 1889. g. 9. jūlija likumu (nodalījumā B) „о некоторых изменениях в законоположениях об ипотеках”, kuŗa 1. p. (Kr. Lik. krāj. 78. nr. 674. nod.) noteikti nosaka:

„частные и безмольные (законные) закладные права отменяются, при чем законные закладные права, установленные ст. 1403, 1404 ч. III. св. м. узак. заменяются законным правом удержания, указанном в ст. 3381.”

Pievestā likuma motīvi — lai gan nepareizi — pie tam raksturo nupat minētās parastās privattiesiskās aizturēšanas tiesības pēc būtības itkā par ķīlu tiesībām, kamēr patiesībā aizturēšanas tiesības kā tādas nemaz nenodibina ķīlu tiesības (Sen. civ. kas. dep. spried. 1924. g. 351. nr. sk. zemāk zem 3.).

II. Tirdzniecības tiesības bez tam paredz arī īstas aizturēšanas tiesības (Zurückbehaltungsrecht, право удержания, jus retentionis; priv. lik. 1403. [1925. g. red.] 3381. sek. pp.) uz vispārējā pamata, attiecībā uz tirgotāja rokās esošo parādnieka mantu. Uz aizturēšanas tiesību pamata tirgotājs var prasīt atsevišķu apmierinājumu no parādnieka speciālā konkursa (civ. proc. lik. 1890. p), vai ģeneralā konkursā (civ. proc. lik. 1899. p. piel. 22. p. 3 un 4. pkt.: sk. arī Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 45. nr.; 2. sēj. 205. nr.; 5. sēj. 920. nr.). Sai ziņā civ. proc. lik. (1914. g. izdev.) 1890. pantam un 1899. p. piel. 22. pantam ir pievienotas piezīmes, kuŗās aizrādīts uz kr. tirdzn. lik. 54²². p., resp. 54²³. p. Bet šādas piezīmes nav gluži vietā. Pievestie 54²²⁻²³. p. p. pieder pie 1910. g. 21. apr. likuma par tirdzn. komisijas līgumu (kr. Lik. krāj. 69. nr. 688. nodal.), kas savos 22. un 23. p. p. ir piemērots kr. tirdzn. proc. likumā paredzētai ķīlu tiesību apmierināšanas kārtībai konkursa procesā. Kr. tirdzn. proc. lik. 506. p. 3. pkt. piešķir ķīlu turētājiem konkursa privileģiju, kamēr pēc mūsu (izņemot Latgali) konkursa noteikumiem (civ. proc. lik. 1899. p. piel. 22. p.) ķīlu turētāji un aizturētāji bauda atsevišķas, t. i. no konkursa atšķirtas, apmierināšanas tiesības. Tādēļ pievestās piezīmes, kuŗas nepareizi ievietotas civ. proc. likumā tikai kodifikācijas kārtībā, nav vēŗā ņemamas (Šeršeņevičs, Учебник русск. гражд. права 10. izd. 6. § II. 1., 65. lp.).

1. Aizturēšanas tiesības prasa nodrošināmā prasījuma koneksitāti ar aizturamo mantu. Pie tam komisīonaram par labu pietiek ar ģeneralu koneksitāti, t. i. aizturēšanas tiesības piekrīt viņam neatkarīgi no tā, vai viņa prasījums izriet no konkrētā līguma (sk. kr. tirdzn. nolik. 54²²⁻²³. p. p), tāpat arī speditēriem par labu, pēc Rīgas biržas ierad. 90. §, kamēr krievu tiesu prakse atzīst speditēram par labu tikai specialu koneksitāti (Nosenko, spr. krāj. I. sēj. 382. nr.; Vilsona spried. krāj. 1. sēj. 79. — 81. nr. nr.).

2. Aizturēšanas tiesības zināmos gadījumos attiecināmas uz mantu, kuŗa vēŗ pieder pašam kredītoram, bet kuŗa būtu nododama debītoram,

piem. pārdevējam tiesība aizturēt pircēja noirkto priekšmetu līdz pirkšanas sumas saņemšanai (priv. lik. 3881. p. saka arī ar 3883., 799. p. p.).

3. Pretēji ķīlu tiesībām, aizturēšanas (retencijas) tiesībām nav lietiskas dabas (sk. HGB 369. §. 2. d.; Wolfs, 1. c. 100. lp. III. un 9. piez.; citādi Šveices oblig. tiesīb. 895. p.). Praksē dažreiz samaina aizturēšanas tiesības ar ķīlu tiesībām (sk. Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj. 653. nr.); tāpat arī paskaidrojumi pie civ. proc. lik. 1899. p. pielik. 22. p. 3. pkt., nepareizi apgalvo, ka

„... сущность (праваудержания) заключается в предоставлении кредиторам залогового (?) права на движимую вещь“, un ka „... в случае действительного осуществления сими кредиторами права удержания, имеется юридическое отношение, вполне тождественное с ручным залогом...“ (Hasmans un Nolkens, 1889. g. 9. jūlija romāna 293. lp.).

Pareizu viedokli šai ziņā ieņem Sen. civ. kas. dep.: sk. viņa spriedumus 1924. g. 351. rr.; 1923. g. 285. nr.; 1921. g. 6. nr. Tirdzn. tiesības minētām (augšā I. 1.a – d) personām piešķir (klusas) ķīlu tiesības, lai dotu viņām iespēju nodrošinājumu izvest ne tik vien pret saviem kontrahentiem, bet arī pret aizturēto mantu (trešiem) īpašniekiem; pret pēdējiem ar vienkāršām aizturēšanas tiesībām, kā obligatoriskām tiesībām, nepietiktu, jo pēdējās būtu izvedamas tikai pret aizturētāja kontrahentiem, bet ne pret trešām personām, attiecībā pret kurām nodrošinājumam jābūt lietiskām. Tirgotāju aizturēšanas tiesību paredzēšana jau XVI. gadu simt. italiešu pilsētu tiesības, un to piemēroja Vācijā no XVII. gadu simt. Vācijā šo institutu pirmo reizi likumdošanas ceļā nokārtojis ADHGB 313. p.

III. Latvijas banka uz savu 1923. g. 2. jūnija statutu 10. p. pamata (Lik. krāj. 65. nr.) bauda priekšrocību par pārejiem valsts un privātiem prasījumiem, kā specialā, tā arī generalā konkursā. Par viņas priekšrocību pret pašvaldību prasījumiem 10. p. nerunā, bet tā ir tāpat jāpieņem (sk. civ. proc. lik. 1282. p.). Izņēmumu 10. p. pielaiž attiecībā uz „hipotekariskiem“ (domāts: ar hipotekām nodrošinātiem) prasījumiem un kā jādoma, arī vispār attiecībā uz prasījumiem, kuri nodrošināti ar ķīlu (tā tad arī rokas ķīlu) tiesībām. Šādu ekstensīvu interpretāciju prasa tās racionalais pamats, pēc kura Latvijas bankai jāatkāpjas aiz hipotekām: citādi arī nebūtu nozīmes statutu pantiem, kuri atzīst Latvijas bankai tiesības pieņemt mantas rokas ķīlā un paredz rokas ķīlu tiesību izvešanas kārtību (8, 24 — 30. p. p.) Jautājumā, cik tālu Latvijas bankai jāatkāpjas specialā konkursā (bet nevis generalā konkursā) aiz hipotekām un līdz ar to arī aiz valsts etc. prasījumiem, kuri savukārt bauda priekšrocību pret hipotekām, sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1926. g. 175. nr. Savas priekšrocības tiesības Latvijas banka nevar realizēt ārpus specialā vai generalā konkursa kārtības (Sen. civ. kas. dep. spried. 1924. g. 430. nr.).

IV. Par t. s. „stoppage in transitu“, (Verfolgungsrecht, droit de suite), sk. Smith, 1. c. 1. sēj., 750. sek. 1pp. (zemāk 92, 104, 212. §§).

§ 91.

Tirdzniecības darījumu izpildīšana.

I. Tirdzn. darījumu izpildīšana principā apspriežama pēc vispārējām civiltiesībām. Šaubu gadījumā izpildīšanas laiku un vietu noteic vietējie ieradumi (sk. augšā 9. §; piem. attiecībā uz vērtspapīriem, ārzemju notām, sk. Rīg. birž. ierad. 93—94. §§).

II. Tirdzn. darījums izpildāms parastā veikala laikā (Geschäftszeit). Tirdzn. darījumos lietoto frāžu nozīmi noteic vietējie ieradumi (piem. sezonu robežas, navigācijas atklāšana etc.; šai ziņā biržas ieradumi sīkākā paredz, kas saprotams zem dažādiem laika apzīmējumiem; piem. Rīgas birž. ierad. 40., 41., 67., 71., 151., 178. §§). Izpildīšanas laiks spēlē svarīgu lomu pie t. s. fixdarījumiem un sakarā ar jautājumu par nokavējumu (Cvingmaņa spried. krāj. 2. sēj. 204. nr.; sk. zemāk 98. §.), par diskontdarījumiem (sk. zemāk 96., 141. §§), par guļamām un virsguļamām dienām (sk. zemāk 214. §), par noilgumu, sevišķi vekselnoilgumu (sk. zemāk 173. §).

III. Izpildīšanas vieta — tieša nozīmē — ir vieta, kurā notiek izpildīšanas darbība. No svara ir ne tik vien tas, ka vispār saistību izpilda, bet kreditoram ir arī tiesība prasīt, lai saistību izpilda zināmā vietā, un no otras puses kreditors arī nevar piespiest parādnieku izdarīt izpildījumu kādā citā vietā (sk. Brodmans, 1. c. 34. §; Oertmans turpat 62. §, 57. § 2c: 74. §, 6). Izpildīšanas vieta ir galvenā kārtā juridisks jēdziens, t. i. vieta, kurā attiecīgam kontrahentam jāizpilda savs galvenais un arī blakus pienākumi, kaut arī izpildījuma rezultāts iestātos kādā citā vietā. Pie divpusīgiem tirdzn. darījumiem parasti ir divas izpildīšanas vietas — atsevišķi attiecībā uz katru kontrahentu (kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1894. g. nr. 23.).

1. Izpildīšanas vietu noteic attiecīgā tirdzn. darījuma saturs. Izšķirotā ir vispirms izpildījuma daba, ja tas pēc būtības saistīts ar zināmu vietu (piem. mašīnas instalācija fabrikā: priv. lik. 3495. p.). Kontrahenti var arī pašā darījumā noteikt īpašu izpildīšanas vietu (priv. lik. 3499. p.). Likums noteic arī atsevišķas izpildīšanas vietas atkarībā no atsevišķām darījuma nozarēm (piem. priv. lik. 3496, 3797, 4597. p. p.). Šaubu gadījumā par izpildīšanas vietu uzskatāma parādnieka dzīves vieta (Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj. 568, 658. nr.; 6. sēj. 1077, 1179. nr.; 7. sēj. 1343. nr.; 8. sēj. 1502. nr. 2. 1. p.; 1618. nr. I. II.; Staubs koment. pie HGB 372. § 13, 32. piez.; Sen. civ. kas. dep. spri. 1921. g. Nr. 6.; v. Schilling, „Ostrecht“ 2. gada 7/8. burtn. 727. lp.).

2. Pēc izpildīšanas vietas (Erfüllungsort, Leistungsort) noteicamas konkrētam darījumam piemērojamas objektīvās interteritorialās tiesības (priv. lik. ievad. 35. p.). Līdz izpildīšanas vietai pārdevejs nes risku (sk. priv. lik. 3499, 3900. p. p.). Izpildīšanas vieta nodibina procestiesisko teritoriale (vietējo) piekritību (civ. proc. lik. 209, 221, 1809. p. p., 1805. p. piel. 2, 3. p. p.).

3. No faktiskās puses, attiecībā uz izpildīšanas vietu, sevišķi pie preču pirkšanas līgumiem ar nogādāšanu („Übersendungskauf“), jāizšķir: a) preču nosūtīšanas vieta („Absendungsort“), kurā parasti sakrīt

ar pārdevēja ieturamo izpildīšanas vietu, un b) preču nodošanas vieta (Ablieferungsort, resp. „Abnahmeort“), kuŗa parasti sakrīt ar pircēja ieturamo izpildīšanas (proti preču saņemšanas) vietu. Pie pirkšanas darījumiem, principā, pārdevējam jāizpilda, t. i. prece jānodod tās atrašanās vietā, ja tā sakrīt ar pārdevēja dzīves vietu, resp. viņa tirdzn. uzņēmuma atrašanās (nomešanas) vietu (Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1502. nr.; 8. sēj. 1618. nr. II. Brodmans, 1. c. 256. sek. lpp.). Pie pirkumiem, kas izpildāmi ar transportuzņēmumu palīdzību, nosūtīšanas un nodošanas vietas nekad nesakrīt (sk. arī Oertmans, 1. c. 433. lp.).

4. Ja pārdevēja ieturamā izpildīšanas vieta sakrīt ar pircēja ieturamo izpildīšanas vietu, tad runā par vietas (loco) pirkumu (Platzgeschäft), pretēja gadījumā par distances pirkumu (Distanzgeschäft, sk. zemāk 95. § II. 1.). a) Pie vietas (loco) pirkumiem nespēlē lomu, vai, atkarībā no konkrētā darījuma noteikumiem, pārdevējam prece jānogādā uz nodošanas vietu, jeb vai pircējam pēc preces jāierodas nosūtīšanas vietā (Oertmans, 1. c. 433. lp.). b) Distances pirkums pēc būtības nav vis sevišķa pirkuma nozare, bet gan tikai sevišķs pirkuma izpildīšanas veids (Brodmans, 1. c. 260. lp.). Pēc Rīg. biržas ierad. piez. pie I. daļas 1—3 nodaļ. (10. lp.) visas svāra preces piegādātajam jānogādā brīvi līdz pircēja spīķeriem, un tādēļ jānes visi izdevumi, kuŗi notiek pa laiku līdz pat preču nodošanai pie spīķeŗa („bis nach erfolgter Übergabe beim Speicher“).

5. No izpildīšanas (parasti nosūtīšanas) vietas noteikti jāatšķir adreses vieta, t. i. vieta, uz kuŗu pārdevējs aŗņemas nogādāt precī. Adreses vieta arī pie distances pirkuma parasti sakrīt ar nodošanas resp. saņemšanas vietu (kur pircējam prece ir jāsaŗņem). Pie distances pirkumiem adreses vieta jau pēc būtības nesakrīt ar nosūtīšanas vietu. Ja tādēļ pārdevējs aŗņemas precī nogādāt uz zināmu citu, sevišķi norunātu (adreses) vietu, tad šādai norunai tomēr ir tikai blakus norunas nozīme un tā nepārvēŗš adreses vietu par izpildīšanas vietu (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1618 I. II. nr. un tur citētie spriedumi).

6. Pārdevējam jānes izdevumi par preču nogādāšanu tikai līdz normālai izpildīšanas vietai kā tādai, un pircējam katrā ziņā nav jāmaksā vairāk par norunāto pirkšanas cenu. Bet ja pārdevējs, saskaņā ar pircēja vēlēšanos (vai tur, kur pastāv attiecīgas ieraŗas, piem. pie pirkšanas ligumiem starp tirgotājiem: Brodmans, 1. c. 259. p. pie 12. piez.), nogādā precī uz sevišķu adreses vietu, tad izdevumi gan jānes pircējam. Pat ja pārdevējs uz sevišķas norunas (klauzulas) pamata uzņemas uz sevi nogādāšanas izdevumus uz adreses vietu (piem. ja šādu izdevumus ierēķina pirkšanas cenā), adreses vieta nepārvēŗš par izpildīšanas vietu. Tā t. s. „cif“ klauzula (cost, insurance, freight, sk. zemāk 97. § V. 4.), pie kuŗas pārdevējs, pārdodot precī (piem. „cif Rīga“) sedz uz paŗa rēķina arī fraktsnaudu, apdrošināšanas un pāŗējos pāŗvadāšanas izdevumus, nepārvēŗš „Rīgu“ par izpildīšanas vietu, un preču risks pāŗiet uz pircēju jau ar preču nosūtīšanas momentu, t. i. ar to momentu, kad prece aizjūŗas vietā nodota transportlīdzeklim (sk. augŗā 3. §; Brodmans, 1. c. 259. lp.; Müller-Erbachs,

„Ztschrift f. d. ges. Handelsr.“ 86. sēj. 131. lp.; Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1453. nr.; Rīgas biržas ierad. 63., 67., 76. §§).

7. Kas sevišķi attiecas uz naudas parādiem, tad principā arī šai ziņā kredītoram jāierodas pie parādnieka pēc naudas. Arī naudas parāds ir „Holschuld“, bet ne „Bringschuld“, un parādnieka dzīves vietai jābūt principā arī izpildīšanas vietai. Tomēr, aiz praktiskiem iemesliem, ņemot vērā moderno satiksmes iekārtu, attiecībā uz naudas parādiem par adreses vietu jāuzskata kreditora dzīves vieta, uz kuŗu parādniekam tā tad nauda jānosūta, un pie tam pat uz sava paša rēķina un riska; sk. zemāk 240. § II. 2. (t. s. „Schickschuld“). Šo uzskatu noteikti izteic vācu BGB (270. §). Bet arī ar to šī adreses vieta nepārvēršas absolūti par izpildīšanas vietu (vācu BGB 270. § 4. d.), piem. jautājumā par interteritorialo tiesību (sk. priv. lik. ievad. 35. p. 3. teik.) piemērošanu (Brodmans, 1. c. 228. sek., 257. lpp.).

IV. Darījuma izpildīšanu iespaido attiecīgā kontrahenta konkurss. Pēc civ. proc. lik. 1899. p. piel. 11. p. konkursa valdei tiesība atsacīties no darījuma, kuŗu kridars noslēdzis pirms konkursa atklāšanas un kuŗš nav vēl izpildīts. Pēc civ. proc. lik. 1899. p. piel. 7¹., 7². p. p. (1916. g. 3. jūlijā noteik. redakcijā. sk. augšā 15. § un 1925. g. 28. maija noteik. Lik. krāj. 99. nr.), konkursa valdei tiesība, apstrīdēt darījumu, kuŗu kridars saviem kreditoriem par ļaunu bija noslēdzis gada laikā pirms konkursa atklāšanas.

V. Uz tirdzn. darījumu izpildīšanas veidu zīmējas dažādas pieņemtās klauzulas: „cif“ (sk. zemāk 97. §), „franko stacijā NN“, „franko noliktavā“, „franko spiķerī“, „franko elevatorā“: viņas nenozīmē izpildīšanas vietu. (Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1179. nr.). Pēc klauzulas „fob“ (free on board) pārdevējam jānes preču iekraušanas izdevumi līdz kuŗa bortam; attiecībā pret kapteini — preču nodevējam uz sava rēķina jānogādā prece līdz kuŗa bortam (alongside of the ship), bet kapteinim uz sava rēķina jāiekrauj prece kuŗī (sk. Rīgas biržas ierad. 60. §; Staubs, koment. pie HGB 346. §. 19. piez.; 372. § piel. 31, 9, piez.; 377. § 16a, 20. piez.; 382. § piel. 49c 39. piez.; vispār sk. Rīgas biržas komit. pārskatu par 1924. g. 76—79. lpp.).

VI. Līguma izpildīšanas neiespēja var būt vai nu objektīva (kaut gan ne absolūta, Unmöglichkeit), vai var pamatoties uz parādnieka nespēju (Unvermögen), kuŗa sākrīt ar subjektīvu nespēju (sal. Brodmans, 1. c. 39. §; sk. arī Cvingmaņa spried. krāj. 2. sēj. 204. nr., 5. sēj. 904. nr. Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1914. g. 56. nr; arī 1913. g. 13. nr.). Kaut gan pēc vispārējiem noteikumiem atvietojamās mantas risks līdz tās individualizācijai paliek pārdevējam (genus non perit; sk. priv. lik. 3865, 3209. p. p.), tomēr pēc Rīgas biržas ierad. (33., 44. §§), ja pie eļļas plāceņu (Oelkuchen) vai sazāģētu koku piegādājumiem attiecīgo eļļas spiestuvju (Oelmühle) resp. zāģētavu nosaukumi tikuši apzīmēti, un minētās iestādes vai piegādāšanai izredzētie krājumi sadeguši, tad piegādātājs no izpildīšanas ir atsvabināts. Mācība par tirdzn. darījumu neizpildīšanu (Brodmans, 1. c. 40—44. §§) un tās sekām iztīrājama sakarā ar atsevišķiem tirdzn. darījumiem.

§ 92.

Tirdzn. darījumu lietiskās sekas.

Wolfs, Ehrenberga „Handbuch'a“ 4. sēj. 1. d. 5—10. §§; Müller-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 82—85. nodal.; Kārlis Adlers, Zur Lehre vom Übergang der Ware vom Verkäufer an den Käufer, žurnālā Zeitschr. f. d. ges. Handelsrecht 86. sēj. 273. sek. lpp. (1923); Lyon-Caën et Renault, 1. c. 3. sēj. 256. sek. nr. nr.

I. Principā tirdzn. darījumiem piemērojami vispārējie civiltiesību noteikumi, un tadēļ arī pēc tirdzn. tiesībām valdīšana nav iegūstama bez faktiskas varas par mantu.

1. Ja viens no kontrahentiem paziņo otram, ka prece pie viņa „atrodoties otra kontrahenta rīcībā“, vai ka viņš „nodošot precī otra kontrahenta rīcībā“, (Stellung zur Disposition: Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 909., 910., 1911. nr. nr.), tad tas var nozīmēt vai nu to, ka pārdevējs izteic gatavību precī nodot pircējam līguma izpildīšanai, vai otrādi, ka pircējs atteicas no preces pieņemšanas, kā nesaskaņošanas ar līgumu (zemāk 96. II. 5; 98. §; Gareis, Das Stellen zur Disposition, 1870.).

2. Tirgotāju pilnvarnieki un personas, kuŗas vispār pārzina tirdzn. uzņēmumu (komijs vai prokurists), nav uzskatāmi par tirdzn. uzņēmuma valdītājiem, bet tikai par „valdīšanas kalpotājiem“ („Besitzdiener“), jo pats princips, saimnieks juridiski turpina valdīšanu. Pat nosūtot precī uz adresei vietu, nosūtītājs paliek preču valdītājs, līdz kamēr preču pārvadātājs (transportērs) vēl padots viņam un viņa aizrādījumiem. Tā pārdevējam „ab Riga“ jānodod prece izdošanas zīmes (delivery order, Auslieferungsschein) uzrādītājam, nogādājot precī ne uz kuģi, bet uz noliktavu saskaņā ar aizrādījumu (Rīgas birž. ierad. 56 — 60. §§); nosūtītājam šāis robežās ir tiesība preces apturēt (stoppage in transitu, droit de suite, Verfolgungsrecht, augšā 90. § IV.). Šīm tiesībām ir svarīga nozīme gadījumā, ja pasūtītājs (pircējs) krīt konkursā (sk. arī Rīgas biržas ierad. 12. §).

3. Apzīmējumiem (markām, Zeichen) uz precēm var būt nolūks aizrādīt uz preču pāreju zināmas personas valdīšanā; priv. lik. 806. p.: traditio symbolica, pie „brevi manu traditio“ (sk. 807. p.), vai pie constitutum possessorium (648. p.). Bet apzīmējumiem var būt arī cits nolūks, piem. apliecināt preces ražošanas vietu, vai preces identitāti, „ad signum cognoscuntur ballae“ (sk. augšā 87. §).

4. Preces nodot citas personas valdīšanai var arī iedodot attiecīgus tradīcijas (dispozīcijas) papīrus (priv. lik. 805. p. Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 27. nr.; 6. sēj. 978. nr. sk. zemāk 126. §).

II. Pēc civiltiesībām (priv. lik. 923., 3839. pp. 1436. p. (tagad atcelts), BGB 932. § 2. d.) vīndikācija nav ceļama pret personu, kuŗa bona fīdi ieguvusi kustamu mantu no neiņašnieka, ja vien īstais īpašnieks pēdējam mantu labprātīgi bija nodevis, uzticējis (piem. uzglabāšanai etc.). Tā tad priv. lik. prasa ieguvēja labu ticību attiecībā uz tiešā atsavinātāja īpašumu (priv. lik. 680., 839. p. p.). Tirdzn. tiesības iet vēl tāļāk un uzskata ieguvēju par labticīgu arī tad, ja vien tas tic kaut atsavinātāja rīcības tiesībām. Uz šī pamata komisjonars

savā vārdā pārved ieguvējam īpašumu tiesības par precēm, kuņas komitents bija uzticējis komisionaram pārdošanai, lai arī ieguvējam būtu zināms, ka komisionars nav un nevar būt preces īpašnieks (sk. HGB 366. §, augšā 86. §, zemāk 102. §), kamēr pēc priv. lik. ieguvējs šai gadījumā nebūtu uzskatāms par labticīgu. Tālāk, vēl vairāk nekā to pielaiž priv. lik. 923. p., sevišķi turētāju papīra ieguvējs, ja vien viņš ir labticīgs, tiek aizsargāts pret vindikāciju arī tad, kad šāds papīrs būtu nokļuvis atsavinātāja rokās pret iepriekšējā īpašnieka gribu (priv. lik. 3129. p. sk. zemāk 131. §).

III. Īpašuma tiesības bez vispārējiem civiltiesībās paredzētiem gadījumiem izbeidzas arī uz prizu tiesību pamata, konfiskācijas ceļā, kā kara kontrabanda (sk. 1907. g. Haagas konvencijas 51., 52. p. p.), vai kā muitas kontrabanda (muitas nolik. 1048. sek. p. p.) un mobilizācijas ceļā (lik. par tirdzn. un rūpn. iestāžu mobilizāciju, 1925. g. Lik. krāj. 153. nr.); pēc jūras un apdrošināšanas tiesībām ar „abandon“ (dereklija, pamešana, atteikšanās: sk. Stier-Somlo, Rechtswörterbuch (1925) s. v. „Abandon“; sk. zemāk 247. §).

II. Atsevišķie tirdzniecības darījumi.

Šai vietā jāapskata tirdzn. pirkums (93 — 98. §§), komisijas līgums (99 — 102. §§), spedicijas darījums (103. §), transportdarījumi (104 līdz 105. §§), noliktavas darījumi (106. §), banku darījumi (107 — 115. §§) un biržas darījumi (116 — 120. §§). Turpretim šai darbā nav iztīrājami ne apgādības darījumi (Verlagsgeschäfte; Riezler, Geschäfte des Buch u. Kunsthandels, Ehrenberga Handbuch'a 5. sēj. 2. d. 1 — 26. §§), jo viņi pieder pie civiltiesībām (priv. lik. 3981. sek. pp., atcelti ar kr. 1911. g. 20. marta likumu: kr. civ. lik. 1914. g. izd. 695²⁷⁻⁴¹. pp.) nedz izlozes darījumi, kuņi pieder pa daļai pie civiltiesībām (priv. lik. 4346. sek. pp.), pa daļai pie publiskām tiesībām (1926. g. 14. jūnija likums, Lik. krāj. 88. nr., ar 1926. g. 28. jūlija instrukciju: Vald. Vēst. 166. nr.).

1. Tirdzniecības pirkšanas līgums (pirkums).

§ 93.

Jēdziens.

Oertmans, Der gewöhnliche Handelskauf, Ehrenberga „Handbuch'a“ 4. sēj. 2. d. 45—79. §§; Lyon-Caën et Renault, 1. c. 3. sēj. 89—257. nr.; Sinaiskis, Русск. гражд. право, вып. II, 33. § III.; Основы гражд. права, вып. II, 46. §, 44. § B.

I. Tirdzniecības pirkums ir pirkums, kuņam tirdzn. darījuma pazīme un kuņa priekšmets ir prece (šaurākā nozīmē, augšā 87. §) vai vērtspapīri. Nav no svara, vai tirdzn. pirkums būtu noslēgts kā vienpusīgs, vai kā abpusīgs tirdzn. darījums, un vai pirmajā gadījumā tirgotājs būtu pārdevējs, vai pircējs (augšā 85. §). Tomēr zināmie noteikumi attiecināmi tikai uz abpusīgiem tirdzn. darījumiem, piem. tirdzn. ierašu piemērojamība. Tāpēc nav tirdzn. pirkumi: a) pirkums starp

netirgotājiem, b) labumu (mantu) pirkums, kuŗi nav prece (šaurākā nozīmē), vai nav vērtspapīri; tā piem. nekustamas mantas pirkums var būt (akcesors) tirdzn. darījums, bet nevar būt tirdzn. pirkums (sk. augšā 87. §); šādi tirdzn. darījumi gan apspriežami pēc noteikumiem par tirdzn. darījumiem, bet ne pēc atsevišķiem noteikumiem par tirdzn. pirkumu, arī ne attiecībā uz pašu tirgotāju. Šai ziņā runā par „Sonderrecht des Handelskaufes“. Vispārējā tendence ir pārdevējam labvēlīga (sk. augšā 3. §), jo parasi tas ir tirgotājs, kuŗu tā tad arī aizsargā tirdzn. tiesības, nodrošinot viņam iespēju akurati, apzinīgi un rūpīgi atrisināt un izpildīt darījumu. Lielu lomu pie tam spēlē vietējie tirdzniecības un satiksmes ieradumi (piem. Rīgas biržas ieradumi) un arī tiesu prakse. Subsidiari piemērojams privatlikums.

II. Pozitīvos tirdzn. kodeksos noteikumi par tirdzn. pirkumu kodificēti samērā nedaudzos pantos. Tā franču Code de commerce tikai vienā pašā 109. p.; vācu HGB tikai 373 — 382. §§; Itālijas tirdzn. kodeksā 59 — 72. p. p.. Šveices oblig. tiesības neparedz sevišķi tirdzn. pirkumu; Anglija savā Sale of goods act 1893. g. (par kust. mantu) tāpat neatšķir tirdzn. pirkumu no vispārējā pirkuma; sk. I. p.:

„A contract of sale of goods is a contract whereby the seller transfers or agree to transfer the property in goods to the buyer for a money consideration, called the price...“ (cf. Smith, 1. c. 1. sēj. 646. sek. lpp.).

Arī krievu likumdošana neparedz atsevišķus nosacījumus par tirdzn. pirkumu. Sekojot romiešu terminoloģijai (emptio-venditio), krievu civillikumi tāpat lieto dubulto terminu — „купля - продажа“, kamēr franču Code civil 1582. sek. p. p., vācu HGB un Šveices oblig. tiesības pieturas pie vienkārša termina, pie kam franču literatura uzsver vairāk pārdošanu (vente commerciale: Lyon-Caën et Renault, 3. sēj. 90. lp.), bet vācu HGB vairāk pirkšanu (Handelskauf, 373 — 382. §§). Franču Code de commerce (109. p.) gan runā par „achats et ventes“.

III. Pirkuma būtību vispār noteic dažādi: Pēc rom. tiesībām pietiek, ja pārdevējs dod pircējam „habere licere“, baudīt tiesību uz mantu. Tāpat franču Code civil (1582. p.: „l'un s'oblige livrer la chose“) BGB 433. § un Šveices oblig. tiesīb. 184. p. turpretim definē pirkumu kā līgumu, ar kuŗu pārdevējs apņemas nevien nodot pirkuma priekšmetu pircējam, bet arī iegādāt viņam īpašumu („das Eigentum zu verschaffen“). Pie tā paša principa pieturas mūsu priv. lik. 3831. p.: pārdevējs apņemas „...eine Sache oder ein Recht in das Vermögen des Käufers zu bringen“ un, bez tā, saprotams, arī dot pircējam faktiski un juridiski iespēju par mantu rīkoties (priv. lik. 3872. p.). Krievu civillikumi uzskata pirkumu nevis par konsensualu, bet par realu līgumu, resp. par īpašuma iegūšanas veidu (sk. Šeršenevičs, 1. c. 2. sēj. 79. §, II. a.); citādi pēc franču Code civil 1583. p.

IV. Vispār (sk. priv. lik. 799., 3874. p. p.) preču īpašums pāriet uz pircēju tikai ar tiesisku pārvešanas aktu (traditio). Uzsverot šo pēdējo, momentu, Oertmans (I. c. 46. §) definē pirkumu kā „verpflichtender Austausch von Ware gegen Preis“, t. i. kā „preces apmaiņu pret cenu“.

1. Prece un cena, lai gan ne obligatoriski, bet tomēr pēc idejas korespondē viena otrai (priv. lik. 3848. p.); cena ir preces ekvivalents.

Pirkums nav darījums ar uzlikumu (Auflage, modus). Pirkums ir preces apgrozījums pret cenu, bet ne pret preci, ar ko pirkums atšķiras no maiņas (Tausch). Pēdēja savukārt nesakrīt ar dubultu (abpusīgu) pirkumu (Doppelkauf), kurā notiek abpusīgi norunāto cenu kompensācija, ieskaitīšana. Par dubultu pirkumu — pretēji maiņai — gan runā, kad abi darījumi nesakrīt laika ziņā, vai arī tad, kad katram atsavinājumam ir savs atsevišķs apgrozījuma nolūks. Šai izšķirībai arī praktiska nozīme: pie maiņas līguma neizpildīšanas piemērojama exceptio non adimpleti contractus (priv. lik. 3213. p.), bet pie dubulta pirkuma katram līgumam ir patstāvīga nozīme un aiz viena darījuma trūkumiem nevar apstrīdēt otru.

2. Pirkums nav arī naudas apgrozījums pret naudu, tāpēc iekšzemes monētu „maiņa“ pie gabalu vienādas kursu vērtības nav pirkums, bet arī nav maiņa: pēdēja juridiski paredzētu abpusīgu apmaiņu precēs, bet ne naudā; pie preču maiņas katrs no kontrahentiem ieņem pārdevēja stāvokli, bet pie naudas maiņas — pircēja stāvokli, tā tad naudas maiņas operācijas uzskatāmas par contractus sui generis, (Oertmans, . c. 336. lp.). Turpretīm darījumi par ārzemes naudas iegādāšanu pret iekšzemes naudu uzskatāmi par pirkšanas darījumiem, jo ārzemes nauda atzīstama šai ziņā par preci, tāpat darījumi par iekšzemes monētu apmaiņu pret iekšzemes monetām pie dažādas kursu vērtības: „Geldsortenkauf“. (Wolfs, Ehrenberga Handbuch'a 4. sēj. 1. d. 634. lp.; sk. augšā 88. §).

3. Pirkums ir apgrozījums, kurā nolūks ir mantu un tās ekvivalentu savstarpēji nodot pretkontrahenta mantībā („Uebertragung in das Vermögen des Geschäftsgegners“), ar ko pirkums atšķiras no ires vai nomas, kuru nolūks ir tikai nodot mantu lietošanai. Teatra biļetes vai dzelzceļu biļetes, ja mēs tais neredzam tikai legitimācijas (kontroles) zīmes vien (sk. zemāk 127. §), gan nodibina tiesību prasīt no izdevēja, lai tas izpildītu attiecīgu darbu (uzņēmuma) līgumu (Werkvertrag), bet šāda tiesība ir iemiesota pašā papīrā kā tādā, un priekš pašas tiesības nav no svara, uz kāda mērķa darījuma (Zwecksgeschäft, causa) pamata mēs iegūstam šo papīru. Tā tad iegūstot teatra vai dzelzceļu biļeti, mēs noslēdzam nevis uzņēmuma līgumu itkā ar teatri, resp. dzelzceļiem, bet gan pirkšanas līgumu (Oertmans, 1. c. 339. lp.).

V. Pirkums norobežojams no aizdevuma: vekseļa indosēšana var notikt aiz dažādiem iemesliem (mandats, aizdevums, pirkums), bet vekseļa iegūšana pret skaidru naudu (diskontēšana) ir pirkums, t. i. vērtspapīra kā mantas nopirkšana (sk. Loebers, Tiesl. Min. Vēstn. 1922. g. 7. nr., 30. sek. lp.; sk. zemāk 141. §), kāda manta savukārt iemieso sevī prasījumu pret vekselparādnieku. Bet ja viens otram dod naudu pret vekseli (vai akceptu), tad tam par pamatu (causa) būtu aizdevums un ne pirkums. Vekseļa pirmais saņēmējs nav vekseļa pircējs, kas vekseli saņemtu itkā kādu jau esošu mantu pret kādu pirkšanas cenu; taisni otrādi, pašā vekselī šai gadījumā radīts jauns labums, piem. noslēgta aizdevuma prasījuma realizēšanai un nodrošināšanai. Tāpēc, pretēji vekselīk. 15. p. krievu tekstam, nevar runāt par „векселеприобретатель“. 1925. g. vekseļu likumu izdevums šī

vārda (векселеприобретатель) vietā lieto nosaukumu „vekselņēmējs“ (sk. 15. p. u. c. sk. zemāk 141. §). Naudas aizņēmējs atbildētu uz aizdevuma pamata arī tad un taisni tad, kad vekselis izrādītos par nederīgu, kamēr gadījumā, kad diskontētais vekselis izrādītos par nederīgu, diskontērs (banka) varētu celt evikcijas prasību pret diskontantu (diskontistu) nopirkta priekšmeta (vekseļa) defektu dēļ (ta Oertmans, l. c. 341. lp.). Šeršeņevičs (l. c. 2. sēj., 510., 511. lp.), attiecībā uz vekseldiskontēšanu, sajauc vekselnodošanas f o r m u (indosamentu) ar tās materialo p a m a t u (pirkšanu).

VI. Pirkums norobežojams arī no uzņēmuma piegādāšanas līguma (Werklieferungsvertrag, priv. lik. 4023. p.), ar kuŗu uzņēmējs apņemas radīt, ražot jaunu individuēlu mantu Tomēr priv. lik. (4229. p. 2. teik.) uzskata šādu darījumu par pirkumu, ja uzņēmējs lieto (pārstrādā, apstrādā) savu paša materialu. Turpretim, ja uzņēmuma līguma priekšmets ir atvietojava manta, tad tas uzskatāms par piegādāšanas līgumu (Lieferungskauf, Rīgas biržas ierad. 1.—13. §§), kurš nesatur sevī pirkumam svešo un pirkumā neieejošo pienākumu (t. i. radīt kaut ko jaunu). Tirdzn. pirkums pēc būtības neatšķiras no tirdzn. piegādāšanas līguma, jo arī pēdējais ir (atvietojava mantas) pirkums (Lieferungskauf, vente à livrer). Privatlik. gan attiecina piegādāšanas līgumu (Lieferungsvertrag: 4019. sek. p. p.) ne tikai uz atvietojamu mantu vien. Pēc krievu prakses, piegādāšanas līgums „договор поставки“, atšķiroties no pirkuma ar to, ka piegādāšanas līguma priekšmets varot būt tikai atvietojava manta un ka šis līgums paredzot zināmu laika brīdi starp līguma slēgšanu un izpildīšanu; piegādāšanas līgums slēdzams arī tad, kad piegādātājam, līguma slēgšanas laikā piegādājamā prece vēl nepieder īpašumā (Šeršeņevičs, l. c. 2. sēj., 79. §, III.). Priv. lik., nosakot, ka ar piegādāšanas līgumu piegādātājs (Lieferant) apņemas iegādāt („verschaffen“) pasūtītājam („Besteller“) zināmu mantu par zināmu cenu, uzsver, ka ar to momentu, kad piegādātājs nogādājis šo mantu (gestellt, поставил), jurid. attiecības starp kontrahentiem apspriežamas pēc noteikumiem par pirkšanas līgumu (priv. lik. 4022. p.). Nepareizi Rīgas biržas ieradumu 1. § ierauga izšķiŗošo momentu starp abiem līgumiem atkarībā no tā, vai nopirkta prece atrodas uz vietas (loco) vai nē (sk. zemāk 95. § II.), un attiecina uz pēdējo gadījumu piegādāšanas pirkumu („Kauf auf Lieferung“).

§ 94.

Pirkšanas cena.

I. Pirkšanas cenu noteic vai nu līgums, vai tirgus, biržas, veikala (Laden) cenas. Pielaižams ir arī pirkums par „pienācīgu cenu“ (angemessener Preis; Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1106. nr.). Ja pirkšanas cena noteicama pēc tirgus cenas, tad piemērojama vai nu vidējā cena, kāda pastāvēja norunātā piegādāšanas laikā un vietā, vai cena

pēc cenu rādītājiem (Preiskurant, priv. lik. 3853., 3851. p. p.; Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 120. nr.; 5. sēj. 902. nr.; 7. sēj. 1450. nr.; žurnals „Ж. М. Ю.“ 1896. g., 6. nr., 64. sek. lpp.). Cenas noteikšanu var arī atstāt trešai personai (arbitratoram; priv. lik. 3854., 3855. p. p., arī 4175., 4227., 4308. p. p.) uz sevišķas „arbitražas klauzulas“ pamata.

II. Tirgoniskai arbitražai piemīt vienīgi arbitratora atzinuma raksturs. Кр. Sen. civ. kas. dep. spr. 1876. g. 37. nr., 1915. g. 43. nr., (sk. arī žurn. „Вестник права“ 1917. g. 1. nr.) vispār neatzīst arbitražas klauzulu (clause compromissoire) par saistošu, ja tā nav noslēgta šķīrējtiesu līguma formā.

1. Tomēr arbitražā tirgotāju aprindās vispār pieņemta kā kontrahentiem saistošs ekspertu atzinums par piegādātās preces saskaņu vai nesaskaņu ar līgumu; bet pašas lietas vai strīdus izspriešana pēc būtības neieiet arbitražas kompetencē: arbitrators nav arbiters (šķīrējtiesnesis). Arbitražas svarīgā nozīme priekš pārdevēja pastāv iekš tam, ka, ja par preces saskaņu ar līgumu rodas domstarpība starp kontrahentiem, tad pie arbitražas klauzulas prece ir katrā zinā jāpieņem, neraugoties uz viņas varbūtējiem defektiem, un ka pircējam atliek prasība par cenas pazemināšanu (sk. Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1401. nr.; sk. zemāk 98. § beigās; Staubs, komentars pie HGB 360. § 9. piez.; 372. § pielik. 11., 46-b piez.; 373. § ievad. 24-a piez.).

2. Pavisam citu nozīmi arbitražas klauzulai piešķir angļu tirdzniecības, kuŗas to uzskata par īstu šķīrējtiesu līgumu (pactum de compromittendo), kas dod tiešu prasību par arbitražas klauzulā paredzētās šķīrējtiesnešu iecelšanas kārtības izpildīšanu un arī par šķīrējtiesnešu sprieduma izpildīšanu, kādā spriedumā lieta izspriežama pēc būtības. Pēc 1889. g. „English Arbitration Act“ un 1920. g. „Administration of Justice Act“:

„... where a submission to arbitration provides, that the reference shall be to three Arbitrators, one to be appointed by each party, and the third to be appointed by the two appointed by the parties, then, unless the submission expresses a contrary intention, if one party fails to appoint an Arbitrator for seven clear days after the other party having appointed his Arbitrator, has served the party making default with notice to make the appointment, the party who has appointed an Arbitrator may appoint that Arbitrator to act as sole Arbitrator in the reference, and the Award of the Arbitrator so appointed shall be binding on both parties as if he had been appointed by consent.“

Arbitražas klauzulas paraugi: „In the event of any dispute arising out of this contract, the goods are not to be rejected (sk. augšā) by the buyers, but the dispute to be settled either by private arrangement, or by arbitration in the usual manner.“ Vai arī „Should any difference or dispute arise in connection with the reading or the carrying out of this agreement or the rights, responsibilities, actions or defaults of the respective parties or in any other way in connection with this agreement, they will be handed over to a jointly elected Arbitrator in London, or if such an election is not possible, then will two Arbitrators and an Umpire be nominated in London in accordance with the English Arbitration Act 1889, or any modification which may be made thereto and their decision is then final and binding for both parties.“

3. Par arbitražas klauzulas starptautisko atzīšanu notikusi vienošanās Tautu Savienībā (1923. g. protokols par arbitražas klauzulu):

„Chacun des Etats contractants reconnait la validité, entre parties soumises respectivement à la juridiction d'Etats contractants différents, du compromis ainsi

que de la clause compromissoire par laquelle les parties à un contrat s'obligent, en matière commerciale ou en toute autre matière susceptible d'être réglée par voie d'arbitrage par compromis, à soumettre en tout ou partie les différends qui peuvent surgir du dit contrat, à un arbitrage, même si le dit arbitrage doit avoir lieu dans un pays autre que celui à la juridiction duquel est soumise chacune des parties au contrat." (1. p.). Latvija vēl nav oficiāli pievienojusies šim protokolam.

4. 1923. g. 18. aprīļa likums par biržām (lik. krāj. Nr. 47.) 9. p. „f“ pkt. uzliek biržas komitejām par pienākumu dažādu strīdu un konfliktu izšķiršanai sastādīt „šķīrējtiesas“, kuŗas darbojas pēc vispārīgā sapulcē pieņemtiem un finansu ministra apstiprinātiem noteikumiem, (sk. arī Rīgas biržas sabiedrības 1924. g., 7. marta statutu 27. §. „f“; V. V. 57. nr.). Tomēr arī šādas šķīrējtiesas (vai arbitražkomisijas) neizspriež lietu pēc būtības, bet izšķir tikai jautājumus par preču kvalitāti (sk. Rīg. birž. ierad. 35. §; kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1909. g. nr. 93; sk. „Rigaer Handelsarchiv“ 1912 g. 271. lp.; 1914. g. 232. lp.).

III. Pielaižami ir atvilkumi no pirkšanas cenas:

1. Ja cena noteikta pēc preces svara, tad parasti atvelk iesaiņojuma (emballage) svaru (tara, sk. Oertmans, l. c. 50. §). Šaubu gadījumā mazvērtīgi iesaiņojumi skaitās par pārdotiem (lidz ar precī) un nav sevišķi nomaksājami (piem. kartonažas). Lielāki iesaiņojumi (mucas, maisi) neskaitās par pārdotiem lidz ar precī, bet nosūtāmi atpakaļ, un viņu vērtība tā tad nav ierēķināta preču cenā, un prece jāmaksā pēc netto svara. Bet no līguma vai ierašām, kuŗas pastāv izpildīšanas vietā, var izrietēt arī pretējais, t. i. ka pircējam jāsamaksā prece pēc brutto svara un tomēr jāatdod emballage, piem. pie klauzulas „brutto — netto vieta“ („brutto für netto“). Pie t. s. „usotara“ pircējam ir tiesība atvilkt zināmu procentualu daļu no brutto svara (bet ne faktisko svaru), lai ar to segtu iesaiņojuma vērtību (piem. 4% pie kokvilnas; Müller-Erbachs, „Das Unpersönliche des Welthandels“, žurn. „Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht“ 86. sēj. 126. lp.; augšā 3. §). Dažreiz pārdevējs ņem arī īri par maisiem.

2. Bieži pēc norunas vai tirdzn. ierašām, pircējam piešķir tiesību uz refakciju (Refaktie). Refakciju saprot vispirms kā atvilkumu no cenas un kā atlīdzību par parastiem zaudējumiem no sabojātām, nelietojamām, defektīvām preču daļām, kamēr pircējam tādā gadījumā jāpatur prece. (Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1180. nr.). Refakciju saprot arī kā pircējam piešķirtu piedevu („Zugabe“), pieliekot klāt svaru pāri par aprēķināto daudzumu („Gutgewicht“).

3. Pircējam piešķir arī „skonto“ (Rabatt, скидка, cenas pazeminājums). Skonto parasti, kā „kassa skonto“, piešķir pircējam uz to gadījumu, kad cena tiktu samaksāta tūlī vai īsā laikā; klauzula „netto kassa“ izslēdz šādu „kassa skonto“. (Vispārējā pirkšanas līguma paraugs pie Hoeniger-Cahn, l. c. 73. lp.)

§ 95.

Pirkumu veidi.

I. Preces piegādāšanas laika ziņā izšķir: 1) dienas pirkumu (Tageskauf), pie kuŗa pārdevējam jānodod prece tūlī, vai visdrīzākā

laikā, un 2) laika pirkumu (Zeitkauf, Zeitgeschäft), pie kuŗa prece jānodod vēlaki (sk. zemāk 96. §).

II. Distances un loco-pirkumi.

1. Loco pirkums notiek starp klātesošiem; prece nododama, saņemama un samaksājama tai pašā vietā; abu kontrahentu izpildīšanas vietas sakrīt, t. i. nodošanas resp. nosūtīšanas vieta (kā pārdevēja ieturamo izpildīšanas vieta) sakrīt ar saņemšanas vietu, kā pircēja ieturamo izpildīšanas vietu (augšā 91. § III.). Tāpēc, ja vieta, kuŗā pārdevējam jāizpilda t. i. jānodod (Leistungs- resp. Erfüllungsort), sakrīt ar vietu, kuŗā pircējam jāsaņem prece (Ablieferungs- resp. Abnahmeort), tad runā par vietas (loco) pirkumu (Platzgeschäft), neatkarīgi no tā, vai pārdevējam prece bija jānogādā uz minēto saņemšanas (Abnahmeort), jeb vai pircējam bija jāierodas uz nosūtīšanas vietu (Absendungsort; sk. augšā 91. §). Par vietas pirkumu jārunā neatkarīgi no tā, vai pirkuma parāds būtu t. s. „Bringschuld“, vai t. s. „Holschuld“. Distances (Uebersendungskauf) pirkums turpretīm paredz, ka vieta, kuŗā pārdevējam jāizpilda, t. i. prece jānodod, nesakrīt ar vietu, kuŗā pircējam jāizpilda, t. i. prece jāsaņem (sk. augšā 91. §; Oertmans, l. c. 433. lp.). Rīgas biržas ierad. 1. § sauc darījumu par „loco“ darījumu, kad uz vietas esošai precei tūlī būtu jābūt pārdevēja rīcība (augšā 93. §), eventueli noīcot galīgu termiņu preces saņemšanai (sankcija turpat 11. §).

2. Ja turpretīm preču nodošana un saņemšana nesakrīt laika un vietas ziņā, tad notiek distances pirkums. Bet ja pārdevējs nosūta precī tikai savam pārstāvim uz pircēja dzīves vietu un pārstāvja uzdevums būtu šo precī nodot pircējam uz vietas, tad tas nav distances pirkums (Cvingmaņa spried. krājums 8. sēj. 1619. nr.; augšā 91. § III. 4-b).

III. Cenas samaksāšanas ziņā jāizšķir:

1) Pirkums skaidrā naudā (Baarkauf, Kassakauf); principā pircējam cena jāmaksā saņemot precī; tas jāprezumē. Bet sarežģījumi ceļas pie distances pirkumiem. Valdošā mācība piešķir pircējam tiesību par precī samaksāt tikai pēc tās pārbaudīšanas (sk. zemāk 98. §). Ar to tomēr pārdevējam būtu uzlikts priekšizpildīšanas pienākums (Vorleistungspflicht), kuŗu no viņa prasīt nevar bez sevišķas norunas (sk. zemāk zem 2.).

2) Prenumerācijas pirkums (Vorzahlungskauf). Pircējam jāmaksā jau pirms preces saņemšanas, un proti, vai nu saņemot fakturu („Cassa gegen Faktura“), vai saņemot iekravas dokumentus („Cassa gegen Verladungsdokumente“; faktura nav iekravas dokuments). Tā pati nozīme ir arī preču sūtījumam ar uzliktu pēcmaksu (1922. g. 27. marta rīkojums „Vald. Vēstn.“ 74. nr.). Pirkšanas cenas prenumerācija pie „pirkuma ar norunu pirkšanas cenu samaksāt pret iekravas dokumentiem“ var notikt vai nu skaidrā naudā, vai ar bankas rambursu (rembours).

a) Pirmā gadījumā cenas prenumerācija tehniski izpildāma un izveidama ar t. s. akreditīva piepalīdzību (Zahlung per Bank: Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1499. nr.). Iepriekš pircējs un pārdevējs vienojas par

akreditīvu („Akreditivvereinbarung“) — kāblakus līgums pie pirkšanas līguma kā pamatdarījuma (Grundgeschäft). Zem „akreditīva“ (šai modernā nozīmē, pretēji kredītvēstulei, sk. zemāk 197. §) saprot pircēja uzdevumu pārdevēja izraudzītai bankai izdarīt pārdevējam (kā Akreditierter, akreditētā) samaksu (apmaiņā) pret zināmiem dokumentiem. „Pasūtīt akreditīvu“ („Akreditiv stellen“) nozīmē dot minēto uzdevumu. Ar to, ka banka uzdevumu pieņem no akreditīva pasūtītāja (pircēja, Akreditivbesteller), notiek akreditīvlīgums („Akreditivvertrag“). Pēc būtības akreditīvlīgums ir darba (uzņēmuma) līgums, kuŗa priekšmets ir darīšanu izpildīšana (Geschäftsbesorgung). Akreditīvs nodibina pircēja prenumerācijas pienākumu; līdz ar to akreditīvs nodrošina pārdevēju tai ziņā, ka viņam nav jānodod prece pircējam pirms attiecīgās pretvērtības (pirkšanas cenas) saņemšanas. Akreditīvs kā tāds nav vēl samaksa („Zahlung“), bet tikai nākošas samaksas nodrošinājums. Tā tad sakarā ar akreditīvu izceļas jurid. attiecības: 1) starp pārdevēju un pircēju uz „akreditīvvienošānās“ (Akreditivvereinbarung) pamata; 2) starp pircēju un banku — uz „akreditīvlīguma“ pamata sakarā ar akreditīva pasūtīšanu un tā pieņemšanu; 3) starp pārdevēju un banku, bet tikai tad, ja banka pārdevējam apstiprinājusi akreditīvu (tā tad ne pie t. s. atsaucamā akreditīva), un arī šai gadījumā jurid. attiecības nodibina nevis līguma attiecības, bet tās dod pārdevējam tikai tiešo (kaut gan ne patstāvīgu) tiesību pret banku (sk. Reichardt, „das Akreditiv“, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 88. sēj. 1.—80. lpp.; Staub, koment. pie HGB 373. § ievad. 65.—65-d piez.). No kredītvēstules, Kreditbrief, Akreditiv, cirkular-asignācijas nozīmē (zemāk 112., 197. §§) akreditīvs, modernā nupat aprādītā nozīmē, atšķiras ar to, ka pie pēdējā bankas izmaksājamā suma saistīta ar zināmu pretizpildījumu; kredītvēstule — pretēji akreditīvam — paredz zināmu sumas saņemējam (akreditētā, asignatāram) izsniedzamu dokumentu. Akreditīvs modernā nozīmē atšķiras no bankrambursa (zemāk zem b) ar to, ka pēdējais pirmā kārtā sagādā pircējam kredītu, (pircējs tikai akceptē uz viņu trasētu vekseli, sk. zemāk 141. § I), kamēr pie akreditīva pircējam jāmaksā bankai skaidrā naudā.

b. Rambursbanka, pretēji akreditīvbankai, neiestājas pamatdarījumā. Ja nu operācija notiek bankrambursa ceļā, tad pircējs, saņemot bankā uz viņa vārda piesūtītos iekrāvas dokumentus (indosētos orderkonosamentu un transportapdrošināšanas polisi), no savas puses (sk. zemāk 97. § V. 5.) akceptē uz viņu trasētu vekseli pārdevēja orderim, saskaņā ar pārdevēja paziņojumu: „I recommend my draft to your kind protection.“ (sk. Rīg. biržas ierad. 119. §) „documents against acceptance“. Par „ramburskredītu“ sk. zemāk 97. § V. 6. Akceptējot pie šādiem apstākļiem tratu, pircējs ar to tomēr nezaudē tiesību, pēc pašas preces saņemšanas, pārbaudīt to, un ja prece izrādītos par neapmierinošu, precī nepieņemt (zemāk 98. §; par „delivery order“ sk. zemāk 212. § augšā 92. § I. 2.). No otras puses, principā, saņemot vekseli (akceptēto tratu) sakarā ar pārdo to precī, pārdevēja kā kreditora prasījums pats par sevi nav uzskatāms par segtu. Jo ar šādu operāciju vien vēl ne notiek novācija; sk. Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1080. nr.; 7. sēj.

1355. nr. un tur iespiesto kr. Sen. 3. dep. 2. nod. spriedumu, ar kuŗu Senats apstiprinājis 6. sēj. 1080. nr. pievesto spriedumu; arī Cvingmaņa spried. krāj. 2. sēj. 215. nr.; 3. sēj. 439. nr.; „... nach kaufmännischer Übung (wird) jeder als Remesse eingesandte Wechsel nur vorbehältlich seines Eingangs auf das Kredit des Einsenders gebucht, somit (lässt sich) aus dieser Buchung, bzw. der über sie erfolgten Anzeige, kein Verzicht auf die Forderung beim Mangel des vorausgesetzten Einganges der Wechselsumme entnehmen.“ (Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 802. nr.) „... Demnach ist anzuerkennen, dass Beklagter (kā parādnieks, pircējs) durch Hingabe des Wechsels an die Klāģerin von der Verpflichtung, die Waare zu bezahlen nicht befreit worden ist“, bet tomēr „nach den Regeln des Handelsverkehrs gelten Wechsel solange als Zahlung und werden solange als Zahlung gebucht, als sich nicht herausstellt, dass sie dem angenommenen Zahlungswert nicht entsprechen“ (Cvingmaņa 1. c. 7. sēj. 1355. nr.). „Zahlung mit Wechseln ist aufgeschobene Zahlung“ (Cvingman, 1. c. 5. sēj. 802. nr., sk. arī 7. sēj. 1413. nr.; zemāk 111. § IV).

3. Kreditpirkums (Borgkauf auf Zeit), piem. uz 3 mēnešiem („Ziel 3 Monate“), pie kuŗa pircējam pirkšanas cena jāmaksā tikai zināmā laikā pēc preces saņemšanas; šī noruna, kuŗai izņēmuma raksturs, pircējam jāpierāda. Kreditējot pirkšanas cenu, pārdevējs līdz ar to atsvabina pircēju no procentiem par attiecīgo laiku.

4. Pirkums uz nomaksu (купля-продажа в рассрочку) par kustamu mantu (mājas un lauksaimnieciskas iekārtu un piederumiem, arī grāmatām) pēc kr. 1904. g. 9. jūnija likuma (kr. civ. lik. 1527¹⁻⁶ p. p.). Pārdevējam īpašuma tiesības nepaliek, viņam tāpēc arī nav lietiskas vindikācijas un nav intervencijas tiesības (gadījumā, ja pircējs laikā nesamaksā pirkšanas cenas daļas; kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1915. g. 10. nr.). Šī likuma noteikumi ir jus cogens, un viņi nav grozāmi ar kontrahentu vienošanos (kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1910. g. nr. 13). Likums nav spēkā Latvijā (izņemot Latgali, kr. Sen. 1. un kas. dep. apv. sap. spr. 1909. g. 10. nr.), kur pārdevējs ir pietiekosi nodrošināts ar pactum reservati domini (priv. lik. 3942. p.; sk. Rīgas biržas komitejas atzinumu par likuma projektu Rīgas Handelsarchiv 1899. g. 211. sek. lpp. kur aizrādīts, ka būtu vēlams atstāt pārdevējam taisni īpašuma tiesības līdz pirkšanas sumas samaksai; likumdevējs aizrādījumu tomēr nebija ievērojis). Tomēr mūsu 1925. g. 28. maija likums par „tirdzn. proc. lik. 1903 g. sodu lik. un krim. proc. lik. grozīšanu un papildināšanu“ (Lik. krāj. 99. nr.) attiecina uz visu Latviju minēta likumā paredzētos sodu noteikumus (t. i. Kr. miert. sod. lik. 177. p. papild.), ievēdot sodu lik. jaunu 607². p. 1. pkt. (sk. Stegmans, T. M. Vēstn. 1926. g. 1. nr., 22. lp.), Vācijā spēkā 1894. g. 16. maija likums par „Abzahlungsgeschäfte“.

5. Specifikācijas pirkums vai noteicamais pirkums (Bestimmungskauf), ar kuŗu piegādājamo preču vispārējais daudzums gan ir nozīmēts, bet pircējam atstāta tiesība noteikt, kādā veidā, kādos sevišķos apmēros un sortēs preces būtu jāpiegādā (sk. priv. lik. 3864. p.), piem. ja pārdod zināmu daudzumu dzelzs, bet pircējs noteiks dzelzs

gabalu lielumu vai formu (stieņos, naglās u. t. t.); pie tam par zināmu noteiktu veidu nolīgst pamatcenu, bet par pārējiem — piemaksu (Zuschlag, virscena, Überpreis). Paraugš pie Hoeniger-Cahn, l. c. 74. lp.

6. Vērtspapīru (efektu) pirkums apspriežams subsidiāri pēc vispārējiem privatlikuma noteikumiem par kustamas mantas pirkšanu — pārdošanu, bet pirmā kārtā ņemami vērā vietējie tirdzn. ieradumi.

a. Rīgas biržas ieradumi (93—122. §§) paredz sīkākus nosacījumus par „vērtspapīru, muitas kuponu un ārzemju tratu pirkšanu un pārdošanu.“ Vispār par pirkšanas-pārdošanas (piegādāšanas) priekšmetiem var būt kā papīri par ilgtermiņu kapitalu ieguldījumiem (masu-papīri: akcijas, ķīlu zīmes, obligācijas; un arī blakus papīri: procentu kuponi; Rīg. birž. ierad. 95—104., 106., 107. §§, Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 119. nr.) tā arī kredīt- un maksājami papīri: vekseli, ārzemju tratas un čeki (Rīg. birž. ierad. 108—117., 119. §§). Saskaņā ar vispārējo vērtspapīru dabu (zemāk 121., 125. §§), arī šai ziņā darījumu priekšmeti ir vērtspapīri kā manta un arī kā tiesības (no papīra). Tāpēc pārdevējam jāpiegādā pircējam vērtspapīrs, kuram jābūt attiecīgā ārējā stāvoklī (95. §), attiecīgā apmērā (appoints) un veidā (šaubu gadījumā — tikai uz turētāju), un ar attiecīgiem kuponiem (96—99., 101—104., 106., 107. §§ sk. augšā 87 § II.). Pārdevējam jāizgādā pircējam attiecīgās no vērtspapīra izrietošās tiesības (Cvingmaņa spried. krāj. I. sēj. 72. nr.); pārdevējam jāindosē orderpapīri, jācedē rekta papīri (ja vien kontrahenti par šādiem papīriem bija vienojušies); papīri nedrīkst būt mortificēti (Cvingmaņa spried. krāj. 2. sēj. 195. nr.) vai noilguši (sk. 103., 106. §§). Neizpildīšanas gadījumā pārdevējs atbild par zaudējumiem. Rīgas biržas ieradumi noteic arī gabalu procentu (Stückzinsen) aprēķināšanas veidu (100. §; priv. lik. 755., 387¹. pp.). Pie vekseliem un tratām noteic pieļaujamo apgrozības termiņu, un attiecīgos piegādāšanas termiņus (108—117. §§). Attiecībā uz ārzemju tratu piegādāšanu pārdevējam nepieder substitūcijas tiesības (sk. augšā 86. §). Par savu saistību izpildīšanu kontrahenti savā starpā atbild (118. §).

b. Aprādītās operācijas notiek biržā (Fondsbörse, Börseninnengeschäft). Operācijas var izdarīt caur biržas makleru (agent de change, sk. augšā 38. §), kas rīkojas vai nu kā komisionārs (Effektenkommissionär: sk. zemāk 101. §), vai iestājas darījumā kā pats kontrahents (Propermakler), uz ko viņam gan, šaubu gadījumā, tiesības nav. Parasti bankieri, pieņemot no saviem klientiem efektu iepirkšanas vai pārdošanas orderus, patur sev tiesību rīkoties kā properkontrahenti (sk. zemāk 99. §).

Darījumi par vērtspapīriem slēdzami biržā vai nu pret kassa, vai uz termiņu (pēdējā gadījumā runā par biržu termiņu darījumiem: sk. zemāk 118 §).

IV. Preču piegādāšanas veidu ziņā jāizšķir:

1. Sukcesīvie piegādājuma līgumi uzskatāmi par vienādu (viengabalinu), veselu (einheitlich) pirkumu, kurā preces piegādāšana notiek, laika ziņā, atsevišķās partijās (Raten), pie kam par katru partiju jāmaksā atsevišķi; kā prece, tā arī cena sadalāma atsevišķās daļās (Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 385. nr.; 4. sēj. 642. nr.).

2. No sukcesīvā piegādājuma jāatšķir „pirkums uz pieprasījumu“ („Kauf auf Abruf“). Pēdējais dod pircējam tiesību izvēlēties vislabāko un ērtāko laiku preču pieņemšanai un līdz ar to samaksai; ar to pircējam zināmā mērā dota iespēja spekulēt ar pārdevēja mantu; šī pirkuma nozare nav priekšlīgums un nav nosacīts pirkums, bet gan galīgs un nenosacīts pirkums ar atsevišķiem izpildījuma termiņiem.

3. Vēl vairāk tiesību pircējam dod klauzula „pieprasījums pēc vajadzības“ („Abruf nach Bedarf“): šai gadījumā pircējs nav saistīts ar norunātiem piegādāšanas termiņiem (Oertmans, 1. c. 417. sek. 1p.).

4. Pie t. s. iepirkšanas līgumiem („Bezugsverträgen“) pircējam pienākas nevis kāds noteikts preču daudzums, noteiktās partijās, bet šādi līgumi attiecas vai nu uz visu pircēja vēl neparedzamo patērējumu un vajadzību (t. s. „Bedarfsverträge“, patērējuma līgumi), vai uz visu pārdevēja vēl neparedzamo ražojumu (piem. alus piegādāšana, t. s. „Produktionsverträge“); abos gadījumos preču daudzums nav vēl noteikts, bet noteicams nākotnē atkarībā no saimnieciskiem apstākļiem.

§ 96.

Termiņa pirkums (Fixhandelskauf).

Kārlis Adlers, Zur Lehre vom Leistungsverzug beim Kauf žurnālā Zeitschr. f. d. ges. Handelsrecht, 86. sēj. 1—97. lpp. (1923. g.).

I. Termiņa (fix-) pirkums (Fixhandelskauf) ir pirkums ar noteiktu izpildījuma termiņu vai ar izpildījumu noteiktā laikmetā (fix), un proti, vai nu no abu kontrahentu puses, vai tikai no pircēja. resp. pārdevēja, puses. Fixpirkuma nozīme pastāv iekš tam, ka noteiktais izpildījuma laiks ir darījuma esencialā sastāvdaļa, tā ka vēlāks izpildījums nav uzskatāms par darījuma izpildīšanu (Cvingmaņa spr. krāj. 1. sēj. 126. nr., 268. lpp.; 7. sēj. 1499. nr.). Par to, vai šāds termiņa (fix-) pirkums konkrētā gadījumā bijis, jāspriež pēc konkrētiem līguma nosacījumiem un atsevišķiem lietas apstākļiem; prezumpcija runā p r e t to; nav piem. „fix-pirkums“, ja prece piegādājama „janvara vidū“, „pēc navigācijas atklāšanas“, bet gan, ja ir norunāts piegādāt: „fix“, „taisni“ (præcise). Termiņa dienu sauc par „noteicošu dienu“ (Stichtag, срочный день).

II. Pārdevēja nokavējuma gadījumā:

1. Pircējam pēc civiltiesībām (priv. lik. 3306. p.) pieder alternatīvās tiesības (3890. p.; Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj., 1459. nr.), un proti, vai nu: a) atkāpties no līguma (priv. lik. 3321., 3890. p. p. Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj., 126. nr., 7. sēj., 1463. nr.); b) prasīt atlīdzību par zaudējumiem no neizpildīšanas (priv. lik. 3877. p.), un proti, t. s. pilno interesi (Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 125. nr.), c) prasīt izpildīšanu līdz ar atlīdzību par nokavēto izpildījumu (priv. lik. 3320. p.; pēc HGB 376. § pircējam ir tiesība prasīt izpildījumu tikai tad, ja viņš uz to taisni pastāv un par to paziņo pārdevējam, kamēr pēc BGB 326. § un pēc mūsu priv. lik. 3320. p. pircēja tiesība uz izpildījumu ir viņa primārā tiesība).

2. Tirdzniecības tiesības šādas pircēja tiesības pārveidoja un plašināja vēl tai ziņā, ka dod pircējam tiesību iegādāt viņam vajadzīgās preces citādi, un proti, iepērkot tās citā vietā uz pārdevēja rēķinu un risku (Rīgas biržas ierad. 9. §, 2. pkt. pie loco pirkumiem; Cvingmaņa spr. krāj. 5. sēj., 914. nr., 7. sēj., 1462., 1463., 1464. nr. ar Cvingmaņa piezīmi; arī HGB 376. §, 4. d.). Šai ziņā runā par t. s. „seguma pirkumu“, „Deckungskauf“, kā t. s. patvaļīgās (pašizpalīdzības) pārdošanas („Selbsthilfeverkauf“) korelats. Pircējam, stājoties pie seguma pirkuma, iepriekš jāpaziņo pārdevējam par šo savu nodomu un jānoteic pārdevējam galīgs termiņš darījuma izpildīšanai. Noteicot šādu galīgu papildu termiņu (Nachfrist), pircējs izslēdz varbūtēju vēlāku piegādājumu un līdz ar to novērš purgatio morae (priv. lik. 3326. p.) no pārdevēja puses. Šādā kārtā pircējs vispār patur sev tiesību vienpusīgi atkāpties no līguma aiz pretinieka (pārdevēja) nokavējuma (sk. Cvingmaņa spr. krāj. 8. sēj., 1630. nr.; 7. sēj. 1462-a-b nr.; Cvingmaņa piezīme pie 1463. nr.). Tādā kārtā paziņojums ir nevis atkāpšanās priekšnoteikums, bet gan tikai līdzeklis novērst varbūtēju purgatio morae no pārdevēja puses (contra 7. sēj. 1463. nr., bet pro: Cvingmaņa piezīme l. c 7. sēj. 519. lp.). Pēc šī papildu termiņa notecējuma pircējam tiesība nākošā biržas dienā iepirkt precis citā vietā caur makleru, nedodot vairs pārdevējam tālāku termiņu. Vainīgais pārdevējs arī pie seguma pirkuma paliek pircējam atbildīgs par cenu starpību (Preisdifferenz) starp pirkuma cenu un pie seguma pirkuma faktiski samaksāto cenu, pēc vispārējiem nosacījumiem par „izpildījumu interesi“ („Erfüllungsinteresse“, priv. lik. 3877., 3444, 3450., 3861., 3451. p. p.).

3. Bet tirdzn. tiesības iet vēl tālāk, dodot pircējam tiesību, nestājoties vis pie seguma pirkuma zem augšā (3) pievestiem vispārējiem nosacījumiem, — prasīt (pretēji priv. lik. 3320., 3447. p. p.) tieši (atlīdzības veidā) starpību starp nolīgto pirkuma cenu un tirgus cenu (sk. augšā 87. § IV.), izpildīšanas termiņā un vietā, tā tad faktiski neizdarot konkrētu jaunu iepirkumu, (tā arī Rīgas biržas komitejas atzinums Rīgaer Handelsarchiv'a 1904. g. 397. lp.; pēc Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj., 1191. nr. tikai starpību pret tirgus cenu). Šai gadījumā pircējam pat nav jāpierāda, ka viņš faktiski būtu iepircis precis. Pircējam pie tam gan nav jārikojas ļaunprātīgi, itkā spekulējot uz pārdevēja rēķinu (Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj., 914. nr.; 4. sēj. 644. nr.; 7. sēj., 1464. nr.; 3. sēj., 430. nr.). Ja pircējs domā prasīt vairāk par tirgus cenu, tad viņam jāpierāda, ka viņam nav bijis iespējams iegādāt precis par tirgus cenu (Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj., 430. nr.; 1. sēj. 125., 126. nr.).

4. Vispār, kad pircējs atkāpjas no līguma aiz pārdevēja nokavējuma, pircējam pie šī darījumiem nav jāpierāda, kādēļ viņš vairs nebūtu ieinteresēts līguma izpildīšanā; viņš vēlāki piegādāto precis vienkārši atstāj pārdevēja rīcībā (Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 429., 431. nr.; sk. augšā 92. § II. 1.).

III. Pircēja nokavējuma gadījumā, tirdzn. tiesības dod pārdevējam plašākas tiesības nekā tas atzīst civiltiesības.

1. Pircējam vispirms jāpieņem prece, ja vien prece saskan ar līgumu. Preces pieņemšana nav identiska ar preču saņemšanu. Pēdējā paredz preču vienkāršo faktisko nodošanu pircējam, ar kuŗu pircējam tiek dota tikai iespēja pieņemt preci (piem. no muitas iestādēm). Pieņemšana (Empfang, принятие) ir pircēja juridiskas gribas izteikšanas akts, kuŗš korespondē preču iedošanai no pārdevēja puses (sk. zemāk 98., 214. §§; Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj., 679. nr.; 7. sēj. 1490., 1491. nr.; 5. sēj. 905. nr.). Šai ziņā pircēja pusē jāizšķir maksas nokavējums (mora debitoris), no vienas, un preces pieņemšanas nokavējums (mora kreditoris), no otras puses. Pēdējais iestājas tikai tad, kad debitors (pārdevējs) reali (faktiski) piedāvā preci (Cvingmaņa piezīme pie spried. 5. sēj. 910. nr., 417. lp.).

2. Pircēja nokavējuma gadījumā, nepieņemot preci, pārdevējam vispirms tiesība: a) prasīt preču pieņemšanu pret pirkšanas cenu un atlīdzību par pārdevēja nokavējumu (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1623. nr., 255. lp.); b) atkāpties no līguma (Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1189., 1190. nr.); c) pašizpalīdzības pārdošanas (Selbsthilfeverkauf) kārtībā pārdot pircēja nepieņemto preci, lai apmierinātu savas prasības pret pircēju uz pircēja rēķina un riska. Priv. lik. 3524., 3886. p., civ. proc. lik. 1460^{38-40a} p. p. šais gadījumos gan prasa pārdošanu tikai tiesas ceļā, kamēr pēc tirdz. ieradumiem (tiesu prakses) šāda pārdošana var notikt arī caur makleru vai izolē (sk. arī priv. lik. 3948. p. 1. piez.), iepriekš paziņojot par to pircējam un aizrādot uz nodomāto pārdošanas veidu (pēc civ. proc. lik. pat tikai caur notaru), noteicot pircējam galīgu papildtermiņu preču pieņemšanai (pēc Rīgas biržas ierad. 11. §, gan tikai pie loco darījumiem; Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1631., 1632. nr.; 7. sēj. 1459., 1460., 1461. nr.; 6. sēj. 1192. nr.; 5. sēj. 910., 913., nr.; Sen. civ. kas. dep. spried. 1926. g. Nr. 49; 1925. g. Nr. 180.); pašizpalīdzības pārdošanā var piedalīties pats pircējs. No pārdošanas ienākušā summa, atvelkot izdevumus, iemaksājama tiesas depozītā uz vispārējā pamata (priv. lik. 3325. p. piez., 3522. — 3524. p. p., civ. proc. lik. 1460²⁹⁻³⁷ p. p., 2047. p.; 1922. g. 26. okt. lik.: Lik. krāj. 255. nr.).

3. Tā pati pašizpalīdzības pārdošana piemērojama, otrkārt, arī pircējam par labu, kad pārdevējs neņem atpakaļ preci, kuŗu pircējs aiz tās defektiem etc. nepieņem un tāpēc atstāj pārdevēja rīcībā (zur Disposition stellen, sk. augšā 92. § I. 1.: Cvingmaņa sprieduma krājumā, 5. sēj. 910. nr.).

§ 97.

Pirkuma klauzulas.

Oertmans, I. c. 78. §; Geilers, „Rigische Rundschau“ 1925. g. 8. decembra nr.; Rīgas biržas komitejas 1924. g. pārskata 76.—79. lpp.

I. Pirkums pēc paraugiem (nach Probe, по образцам). Prece jāpiegādā pēc noteikta parauga, kuŗu uzglabā vai nu pircējs, vai maklers, vai arbitražu komisija (zem abu kontrahentu zīmogiem, pēc Rīgas

biržas ierad. 5. §). Ja ceļas strīdus par parauga originalitāti (istenību), tad originalitāte jāpierāda tam, kuŗam paraugs uzticēts, bet preču saskaņa ar paraugu jāpierāda katrā ziņā pārdevējam (Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1458. nr.; 5. sēj. 918 nr.). Par „Ablade — jeb Ausfallprobe“ sk. Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1628. nr. No klauzulas „pēc parauga“ jāizšķir klauzula „tel quel“, „kā apskatīts“, „wie besehen“, „auf Besicht“, „nach Besicht“ (Rīgas biržas ierad. 21. §), kuŗa nozīmē, ka pircējs nopircis konkrētu partiju tādā sastāvā, kvalitātē un kvantitatē, kuŗā viņa bija izrādījusies pie apskatīšanas; tomēr klauzula neiziet no tā, ka šī partija jau būtu species, t. i. jau atdalīta no vispārējā daudzuma (Cvingmaņa spr. krāj. 4. sēj. 649. nr., 7. sēj. 1454. nr.). Ja pircējs apgalvo, ka viņš nopircis „auf Besicht“, tad viņam tas jāpierāda (Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 129. nr.).

II. Pirkums uz *provi*, (uz izmēģinājumu, auf Probe, nach Besicht, vente à l'essai, на пробу, pēc apskatīšanas), t. i. pirkums ar (suspensivu potestativu) nosacījumu iepriekš precī izmeklēt (priv. lik. 3934. sek. p. p.). Pārdevējs ir saistīts absolūti, bet pircējs tikai tad, ja viņš atrod precī par pieņemamu. Pie tam, ja kontrahenti noteikuši termiņu, pircēja klusēšana uzskatāma vai nu par pieņemšanu, vai par atraidīšanu, atkarībā no tā, vai prece jau nodota pircējam, vai nē (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1627. nr.). Pircēja aizrādījums uz šo klauzulu ir ieruna, kuŗa viņam tā tad ir jāpierāda (Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj. 650. nr.). Te nevar arī runāt par defektu aizrādījuma pienākumu (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1627. nr.; sk. zemāk 98. §).

III. Pirkums *proves dēļ* (Kauf zur Probe, для пробы) ir nenosacīts pirkums, kuŗa nozīmē pastāv vai nu: 1) iekš tam, ka šī klauzula pircējam tikai dod iespēju, ja viņš to vēlas, pasūtīt jaunu precī — šai gadījumā tas būtu vienkāršs pirkums un pirkumam *proves dēļ* būtu tikai itkā gribas motivācijas nozīme; 2) vai iekš tam, ka šī klauzula nodibina a) pircēja tiesību, ja viņš apmierināts ar *provi* (paraugu) pieprasīt vēl vairākas preces, resp. b) pārdevēja tiesību piegādāt vēl vairāk preču.

IV. Pirkums uz klauzulu „*cost freight*“, „*coût et fret*“, „*Kostfracht*“, „*frei an Bord inclusive Fracht*“, saīsināts „*cf*“ „*c & f*“ (Rīgas biržas ierad. 62. §).

1. Vietējais pārdevējs uzņemas uz sava rēķina segt ar norunāto pirkšanas sumu: a) visus izdevumus un nodevas par preču iekrāvu izvedostā, ieslēdzot arī izdevumus par kuŗu atsvabināšanu no ledus („*Auseisung*“), b) fraktsnaudu par precī uz norunāto (adreses) vietu vai ostu (Bestimmungshafen), kuŗa var arī nesakrist ar izpildīšanas vietu, Erfüllungsort (sk. augšā 91., 95. §§).

V. Pirkums ar klauzulu „*cost, freight and insurance*“, „*coût, fret et assurance*“, saīsināts „*cif*“ (Nolte, Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 89. sēj. 2. sek. lp. Rīgas biržas ierad. 63. §).

1. Vietējais pārdevējs uzņemas uz sava rēķina segt ar norunāto pirkšanas sumu: a) izdevumus, kā augšā IV. 1. un 2. (Oertmans, l. c. 399. lp.), un b) jūras apdrošinājuma premiju. Šis apdrošinājums saprotams „*free from particular average*“ (saīsināts „*f. p. a.*“), pēc kuŗa

apdrošinātājs (apdrošināšanas sabiedrība) nebūtu atbildīgs par bojājumiem, izņemot kuģa strandēšanu (sk. zemāk 246. §). Apdrošinājums jāizdara pircējam par labu, tā ka viņam avarijas gadījumā būtu iespējams, savā vārdā uz sava rēķina un riska, griezties pie apdrošinātāja pēc atlīdzības (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1624. nr.). Vienošanās, pēc kuģas pats pircējs uzņemas preču jūrasapdrošināšanu, un tā tad pārdevējam būtu tikai uz sava rēķina jāizdara preču nodošana un nofraktēšana, raksturojama ne kā cif klauzula, bet kā cfr klauzula (saisināts no „cost and freight too“, sk. Nolte, l. c. 65. lp.).

2. Pārdevējs atskaita savā rēķinā fraktsnaudu no norunātās pirkšanas cenas, kuŗu noteic paušalā veidā (t. i. ieslēdzot tajā augšā zem a) minētos izdevumus un fraktsnaudu); šāds atskaitījums pircējam par labu izskaidrojams ar to, ka pašam pircējam, saņemot precī adreses ostā, faktiski jāsamaksā fraktsnauda, t. s. freight at risk (sk. zemāk 214. §). Piem.: vietējā (Rīgas) tirgotāju faktura firmai Londonā uz 380 kvorteriem (1 quarter = 336 angļu mārc.) kaņepju sēklu pa 31/3 d. kvorterā cif London.

	£ 593. 15.		
Atskaitot fraktsnaudu 1/6, 52 d			
par 400 mārc.	„ 24. 12. 8	£ 569.	2 s 4 d
Atskaitot diskontu 1 1/4 % . . .	£ 7. 2. 3		
„ komisiju 1 %	„ 5. 12. 4	„ 12. 14 „ 7 „	
		£ 556.	7 s 9 d

3. Klausula „cif“ ir tīpisks t. s. aizjūras preču nodošanas darījumu („überseeische Cifabladegeschäfte“) nosacījums.

a. Zem „preču nodošanas“ (Abladung, Verladung, Verschiffung, shipment) šai nozīmē jāsaprot pārdevēja izdarītā preču nodošana kuģim pārvadāšanai pircējam uz noteiktu adreses ostu (Bestimmungshafen).

b. Preču nodošanas darījums (Abladegeschäft) ir pirkšanas līgums. Ar viņu pārdevējs apņemas nogādāt pircējam aizjūras precī (überseeische Ware), nododot pēdējo nosūtīšanas ostā (Abladehafen) noteiktā termiņā. Pārdevējs izpilda savu pienākumu, nododot precī kuģim un nododot pircējam (īpašumā) attiecīgos dokumentus par norunāto precī noteiktā termiņā. Par izpildīšanas vietu uzskatāma preču nodošanas osta. Minētā pirkšanas līguma priekšmets ir generela prece (genus, Gattungsware).

c) Cifdarījums tā tad aptver: α. nodošanas klauzulu (Abladeklausel); β. cif klauzulu, kuŗa uzliek pārdevējam par pienākumu uz sava rēķina precī nogādāt uz kuģi, nosūtīt pircējam uz adreses ostu un apdrošināt (pēc klauzulas f. p. a.) līdz adreses ostai; γ. dokumentu klauzulu, uz kuŗas pamata pircējam jāmaksā

pirkšanas cena apmaiņā pret dokumentiem (fakturu, polisi, konosamentu). Minētās 3 klauzulas ir cif nodošanas darījumu esencialās sastāvdaļas.

d. Cifklauzula negroza preču „risku“, lai gan uzliek pārdevējam apdrošināšanu pret transporta briesmām; pircējs arī pie „cif“ klauzulas nes preču transporta risku līdz adresei vietai — kā pēc vācu, tā arī pēc angļu, franču un skandinavišu tiesībām, jo „cif“ klauzula noteic gan adresei vietu, bet ne izpildīšanas vietu (Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1453. nr.). Ir izteikts uzskats (Müllers-Erbachs), ka no tiesiski-politiskā viedokļa neesot attaisnojams, ka pircējs nes transporta risku, jo tikai pārdevējs vispār varētu zināmā mērā iespaidot transporta briesmas, no viņa atkaroties preču iesaiņojums, uzticamu kuģa saimnieku (Reeder) izvēle etc. kamēr pircējam neesot iespējams šai ziņā rīkoties; tādēļ pareizāki esot pie „cif“ klauzulas risku uzlikt nevis pircējam, bet pārdevējam. Bet pie šādas riska sadalīšanas cifdarījuma būtība un kodols tiktu pilnīgi sagrozīts.

4. Tādā kārtā cif darījumos — šaubu gadījumā — adresei vieta, no pārdevēja puses, nemaz nav izpildīšanas vieta. Ar „cif“ klauzulu adresei vieta nemaz nepārvēršas par izpildīšanas vietu (sk. Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj. 568. nr.; 6. sēj. 1179. nr.; 7. sēj. 1343. nr.; 8. sēj. 1618. nr. II., 1619. nr., sk. augšā 3. d.).

a. Ja, pēc vienošanās, adresei vieta būtu izredzēta kā izpildīšanas vieta, tad lieta grozītos nevis ap „cifdarījumu“, bet gan ap darījumu „ex ship“ jeb „ex quai“, vai arī ap „fob“ darījumu (sk. augšā 91. § III. 6.; zemāk VI.).

b. Izpildīšanas vieta no pircēja puses — šaubu gadījumā — ir pircēja domicils; šai vietā viņam ir prece jāsaņem un pirkšanas cena jāmaksā. Bieži pārdevējs, pirkšanas cenas samaksai, noteic viņam ērtu banku (Bankplatz). Bet rambursbankas (sk. zemāk V. 6.) atrašanās vieta pati par sevi neskaitās par pircēja ieturamo izpildīšanas vietu.

5. Pircējam jāmaksā pirkšanas cena apmaiņā pret dokumentiem (dokumentu klauzula, sk. augšā V. 3 c γ), skaidrā naudā vai ar bankas rimesu. Ja skaidras naudas vietā ir norunāta samaksa ar pircēja akceptu (Dokumente gegen Akzept, documents against acceptance), tad pārdevējs (preču nodevējs, Ablader) trasē uz pircēju. Šai gadījumā cifdarījumi sakarā ar bankrambursu norisinās tā (sk. 95. § III. 2. b), ka pārdevējs, aizsūtot precī, nosūta pircējam fakturu, bet savam bankierim, pēdējā dzīves vietā, uz pircēju trasēto vekseli (tratu), paša (pārdevēja) orderim (sk. zemāk 177. §), indosēto orderkonosamentu un indosēto apdroš nāšanas polisi, ar nosacījumu, ka divi pēdējie dokumenti jāiedod pircējam pret pircēja akceptu uz tratas, pēc kā pircējs, saņemot iekravas (Verladungsdokumente) dokumentus (konosamentu), var rīkoties par precī.

6. Bet praksē aizjūras tirdzniecībā tiešu tratu izdošana uz pircēju (sevišķi ja pēdējais banku aprindās nav pazīstams) nav pieņemta. Viņas vietu ieņem bankramburskredits, ar banku vekselu palīdzību (Nolte, I. c. 9., 50., 91. sek. lpp.). Preču nodevējs (Ablader) trasē uz pircēja nozīmēto banku adresei vietā t. s. rambursbanku.

Pēdējā akceptē tratu un — apmaiņā pret akceptu — saņem dokumentus (augšā 3 c. γ) un nodod tos pircējam, proti — atkarībā no vienošanās ar pircēju — vai nu pret skaidru naudu, vai pret drošību, vai pret tratu, kuŗu rambursbanka savukārt trasē uz pircēju (t. s. ramburs-trata).

7. „Cif“ klauzula nezīmējas uz pārdevēja, resp. pircēja, attiecībām pret kuģi; „cif“ klauzula nav jūrastiesību instituts. Viņa nodibina tikai obligāciju attiecības starp pirkšanas darījuma kontrahentiem kā tādiem.

8. „Cif“ klauzulas ekonomiskā nozīme ir atvieglināt tirgotājam kalkulāciju; pie viņas tirgotājam iespējams salīdzināt visas preču ofertes „cif tirgotāja ostai“ no dažādām pasaules vietām un viegli izvēlēties vislabāko un izdevīgāko oferti. Citādi viņam būtu jāuzmeklē un jāaprēķina atsevišķi arī frakts un iekrāvas izdevumi svešās ostās: (Müllers-Erzbachs, Das Unpersönliche des Welthandels, žurnālā „Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht“, 86. sēj. 1/2 nr. 130. sek. lpp. 1922. g.).

VI. Ar klauzulu „free on board exportvessel“, „frei an Bord“, „frei im Schiff“, „frei ab (Riga)“, saīsināts „fob“, pārdevējs apņemas uz sava rēķina un riska nogādāt preci uz transportkuģi un ar pirkšanas sumu segt attiecīgos izdevumus un nodevas (Rīgas biržas ierad. 50. §).

„Fob“ nodošanas darījums (Fob-Abladegeschäft), kuŗa priekšmets parasti ir labības vai sēklas imports, par izpildīšanas vietu noteic preču nodošanas ostu (Abladehafen). Pārdevējam tā tad nav jā rūpējas par preču nosūtīšanu un apdrošināšanu, viņam nav jānes arī to izdevumi,

VII. Apzīmētām klauzulām (IV.—VI.) tomēr nav vienāda nozīme atsevišķās valstīs (Vācijā, Anglijā vai Ziemeļamerikā).

98. §

Aizrādīšanas pienākums.

J. Gierke. I. c. 56. § V.; Oertmans, Ehrenberga „Handbuch'a“ 4. sēj. 2. d. 73.—76. §§; Heins, Gewährleistungsrecht bei Falschlieferungen des Handelskaufs: Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht, 87. sēj. (1924. g.), 54. sek. lpp., un tur pievestā literatūra un vācu tiesu prakse.

I. Pircējam, saņemot preci, jāpārbauda tā un, neapmierinošā gadījumā, jāpaziņo pārdevējam par preces defektiem. Šis pircēja pienākums, paziņot vai aizrādīt pārdevējam uz preces defektiem, saucas par aizrādīšanas pienākumu (Rügepflicht, Mängelrüge, vācu HGB 377., 378. §§).

1. Pircēja aizrādīšanas pienākuma pamatdomas sekošas: Pēc vispārējām civiltiesībām (priv. lik. 3244. p.) pircējs zaudē atlīdzības prasību (piem. ar ediliciskām prasībām: actio quanti minoris, actio redhibitoria, priv. lik. 3257. p.) par iegūtās mantas defektiem, ja viņam defekti bija zināmi un viņš tomēr mantu pieņēmis bez ierunas, t. i. nav ievērojis parasto uzmanību (arī vācu BGB 464 §; par to, kas sa-

protams zem „parastās uzmanības“, 3244. p., sk. Cvingmaņa krāj. 1. sēj. 81. nr.). Tā tad pēc vispārējām civiltiesībām, pircējam, atlīdzības prasību par defektiem dēļ, nav sevišķi tūliņ jāpārbauda piegādātā manta, un pircējam par atrastiem defektiem nav tūliņ jāpaziņo pārdevējam. Civiltiesības neprasa no pircēja sevišķu aizrādījumu uz defektiem, lai paturētu sev atlīdzības prasību. Gan šāds paziņojums būtu arī pēc civiltiesībām ieteicams, lai pārtrauktu noilgumu (priv. lik. 3633. p., 1925. g. red.).

2. Turpretim tirdzn. tiesības, ievērojot pārdevēja intereses (augšā 3 §), nodibina vispārēju pircēja aizrādīšanas pienākumu: pārdevējam tūliņ noteikti jāzina, vai pircējs atzīst darījumu par kārtīgi izpildītu, jo no tā atkarājas pārdevēja tālākie rīkojumi (augšā 86. §). Šo pienākumu atzīnusi jau viduslaika tiesību avoti. Aizrādīšanas pienākums pastāv iekš tam, ka pircējam pēc iespējas drīzākā laikā par piegādātās preces novērojamiem (erkennbaren) defektiem jāpaziņo pārdevējam (sk. Rīgas biržas ierad. 26. §). Citādi pircējs zaudē atlīdzības prasību (Gewährleistungsansprüche; par šī jēdziena apzīmējumu sk. arī priv. lik. IV. grām. 2. tit., 3. nod. virsrakstu: „Gewährleistung“). Noteikumi par aizrādīšanas pienākumu attiecināmi uz vissvarīgākiem noteikumiem par tirdzn. pirkumu. Stingri ņemot, te nevarētu runāt par „pienākumu“ parastā nozīmē, jo šo pienākumu pircējs nes tikai pret sevi pašu un tā neizpildīšanas sekas viņam jānes pašam; šim pienākumam nekorespondē nekādas subjektīvas pārdevēja tiesības itkā uz tā izpildīšanu.

3. „Defektu aizrādījuma“ vietā runā arī par preču atstāšanu pārdevēja rīcībā („zur Disposition, zur Verfügung stellen“). Bet šim jēdzienam nav noteiktas nozīmes (sk. augšā 92. §), tas var nozīmēt vai nu noteikta defekta aizrādījumu, vai vispārēju nepieņemšanas izteicienu bez atsevišķa aizrādījuma uz defektiem. Tā tad „preces atstāšana pārdevēja rīcībā“ nevar viscaur atvietot defektu aizrādījumu (Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 906. nr. I.) No otras puses vispār pietiek ar aizrādījumu uz defektiem arī bez tā, ka pircējam būtu vēl sevišķi jāatstāj prece pārdevēja rīcībā. Ar aizrādījumu uz defektiem vien tāpat, kā pie „atstāšanas pārdevēja rīcībā“, īpašuma tiesība uz jau notikušo preces nodošanu nepāriet atpakaļ uz pārdevēju; šai ziņā būtu vajadzīgs atsevišķs lietisks akts (constitutum possessorium; priv. lik. 648. p.; Oertmans, I. c. 491. lp.).

II. Aizrādīšanas pienākumu (t. s. „Rügepflicht“) noteikti atzīst arī mūsu tiesu prakse tirdzniecības lietās, vismaz pie distances pirkumiem (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1626., 1627., 1628., 1629. nr.; 7. sēj. 1457., 1458. nr.; 6. sēj. 1184., 1185. nr.; 5. sēj. 906., 907., 909., 911. nr.; 4. sēj. 646., 647., nr.; 3. sēj. 352, nr.; 2. sēj. 227. nr.; 1. sēj. 123., 122. nr.).

III. Aizrādīšanas pienākums piemērojams tikai starp tirgotājiem, (kā pie „loco“, tā arī pie „distances“ pirkumiem) bet tikai tad, kad prece jau nodota pircējam („Ablieferung“) tā, ka pircējam faktiski būtu iespējams pieņemt preci. Nodošana („Ablieferung“) šai ziņā nav identiska ar preces iedošanu („Uebergabe“) pircēja rokās (sk. augšā 96. § III). Piem. ja būvmaterials izkrauts uz pircēja laukuma, tad tas uzskatāms

tikai par nodotu, bet ne par iedotu pircējam. Faktiskā preces pieņemšanas iespēja no pircēja puses trūkst pat iedodot konosamentu vai preču zīmes dublikatu, kamēr pircējs nav saņēmis pašu preci (sk. augšā 95. § III. 2.). Vispār nodošana („Ablieferung“) ir akts, ar kuŗu pārdevējs dod pircējam faktisko iespēju rīkoties par preci un pārbaudīt preces īpašības. Šāda nodošana ir faktiskis notikums, bet ne juridisks darījums, ir vienpusīgs pārdevēja akts, bez pircēja obligatoriskas piedalīšanās (sk. J. Gierke, l. c. 338. sek. lp.). Tā tad nodošana („Ablieferung“) nesakrīt ar iedošanu („Uebergabe“, sk. Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 124. nr.); un saņemšana („Abnahme“, sk. arī priv. lik. 4262. p.) nesakrīt ar pieņemšanu („Empfang“, sk. Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 122. nr., 263. lpp.; 6. sēj. 1182., 1183. nr.; 5. sēj. 905. nr.). Nodošanas vieta tāpēc arī nesakrīt ar pārdevēja ieturamo izpildīšanas vietu („Erfüllungsort“; sk. augšā 91. §). Taisni otrādi, pārdevēja izdarāmā izpildīšana parasti notiek jau ar nosūtīšanu („Absendung“), t. i. jau pirms nodošanas. Citādi, kad tirgotājs nosūta kādam citam tirgotājam nepasūtīto preci, un pēdējais vēlāki pieņem šo oferti (Oertmans, l. c. 493. sek. lp.; sk. augšā 86. §).

IV. Defektu aizrādījums paredz neattiecīgu pirkuma līguma izpildīšanu, un proti:

1. Preču neattiecīgu kvalitāti (kvalitātes trūkumu, Qualitätsmängel): mašina nav lietojama, prece nav pirmā labuma (sk. HGB 377. §).

2. Nepareizo piegādājumu, Falschlieferung (pēc Oertmaņa, l. c. 450. lp.), „Falschlieferung ist der Fall, wo der Verkäufer dem Käufer zu viel, oder zu wenig von der bestellten Ware oder eine andere als die bestellte geliefert hat“, t. i. defekti preču daudzuma vai indentitātes ziņā vai kad nodots kāds „aliud“ (sk. HGB 378. §). Bet nepareizs piegādājums rada aizrādīšanas pienākumu tikai tad, ja prece vispār ir pieņemšanas spējīga („genehmigungsfähig“); turpretim neattiecīgs piegādājums nerada aizrādīšanas pienākumu, ja prece nav pieņemšanas spējīga, t. i. ja prece tik atklāti un skaidri nesaietas ar pasūtīto preci, ka pašam pārdevējam nebūtu jāsaģaida pircēja piekrišana. Par to, kāda ir „cita“ prece, jāspriež pēc satiksmes uzskata („Verkehrsauffassung“). Ja piem. cigāru tirgotājs pārdod 100 kastītes cigāru un nodod 90 kastītes, tad uz trūkumu būtu jāaizrāda; bet ja nodotas tikai 10 kastītes, tad pircējs var arī neaizrādīt, jo trūkums ir acīmredzams; tāpat ja piem. zīda vietā tiktu nodots audekls (J. Gierke, l. c. 340. lp.). Nokavēts piegādājums vien „aizrādīšanas pienākumu“ nenodibina

Aizrādīšanas pienākums neiestājas, ja pārdevējs ļaunprātīgi paslēpj defektu (sk. arī priv. lik. 3253., 3257. p. p.).

V. Aizrādīšanas pienākuma saturs tā tad ir, ka pircējam jāaizrāda uz novērojamiem trūkumiem, t. i. uz defektiem, kuŗus var novērot, kārtīgi pārbaudot, izmeklējot preci.

1. Pircējam jāpārbauda un jāizmeklē prece nekavējoši pēc tās saņemšanas. Ari tas izpilda aizrādīšanas pienākumu, kuŗš preci faktiski nepārbauda vai neizmeklē, bet tomēr faktiski aizrāda uz kādu defektu itkā „uz katru gadījumu“. Ja izmeklējot preci, defekts n a v

novērojams, tad katrā ziņā jāaizrāda pēc tā atklāšanas (Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1187. nr.; 7. sēj. 1458. nr.).

2. Kā jāizdara izmeklēšana, piem. vai būtu prasāms izmēģinājums, tas atkarājas no preces īpašības; pie lieliem daudzumiem pietiek ar „Stichprobe“ vai „Kostprobe“, mašina jālaiž darbā, milti jāizcepj, zīds jākrāso.

3. Pēc mūsu vietējās prakses aizrādījuma pienākums jāizpilda pie „distances“ pirkumiem tūlī pēc saņemšanas (nodošanas pircējam, Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1626. nr.). Pie „loco“ pirkumiem aizrādījuma pienākums netika atzīts, jo te saņemšana bez ierunas nozīmējot jau preču pieņemšanu (Cvingmaņa spried. kraj. 6. sēj. 1183. nr.; 5 sēj. 906. nr. II. III.; 7. sēj. 1458. nr. II.).

4. Preču pieņemšana bez ierunām nozīmē galvenā kārtā preču kvalitātes apstiprināšanu, bet neizslēdz visas pretpretenzijas un arī neizslēdz pircēja tiesības prasīt no pārdevēja atlīdzību par pircējam nepareizi uzliktiem izdevumiem vai par vēlāki atrastiem defektiem (Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 903. nr.).

5. Pircējam, izpildot tūlī aizrādīšanas pienākumu, ir tiesības par precī iekoties un tikai vēlāk prasīt cenas samazināšanu (Cvingmans, l. c. 5 sēj. 908, 911. nr.; contra: 2. sēj. 227. nr.). Aizrādīšanas pienākuma izpildīšana jāpierāda pircējam.

6. Defektu aizrādījums neprasa formu; viņš ir vienpusīgs akts un parasti pircējs līdz ar to atstāj pārdevēja rīcībā, kas varētu nozīmēt arī to, ka pircējs pilnīgi atsakās precī pieņemt (augšā I. 3. un 92. §).

VI. Ja pircējs aizrādījuma pienākumu neizpilda, tad prece uzskatāma par pieņemtu („genehmigt“), un pircējs nevar celt nekādas prasības sakarā ar pirkuma neattiecīgo izpildījumu.

1. Pie kvalitātes defektiem pircējs zaudē atlīdzības prasījumu.

2. Pie kvantitātes trūkuma pircējs zaudē tiesību prasīt vairāk, t. i. lielāku daudzumu (ja nodots mazāk), bet viņam tomēr nav jāmaksā par nepiegādāto daudzumu, resp. pircējs zaudē tiesību atsāties no lielākā daudzuma (ja nodots vairāk), kādēļ viņam jāmaksā par šo lielāko daudzumu.

3. Ja nepareizi ir nodota cita prece, tad pircējam tā tomēr jāpieņem un jāsamaksā.

VII. Vācu tirdzniecības tiesību literatūrā (no BGB viedokļa) nav domstarpības jautājumā par to, ka HGB 378. § attiecina 377. Šā (par kvalitātes defektiem) paredzētās aizrādīšanas pienākuma neizpildīšanas sekas (presumējams, ka pircējs piekrit piegādājumiem) arī uz nepareizu piegādājumu (Falschlieferung), ja vien piegādātā prece būtu vispār pieņemšanas spējīga.

1. Turpretī vācu literatūrā nav panākta vienošanās jautājumā par to, vai nepareizs piegādājums — tiesiskās sankcijas ziņā — būtu pielīdzināms kvalitātes ziņā defektivam piegādājumam arī tai gadījumā, kad pircējs izpildījis aizrādījumu, t. i. jautājumā par to, vai HGB 378. § piemēro nepareizam piegādājumam arī visus

pārejos vispārējās civiltiesībās paredzētos noteikumus par defektu atlīdzināšanas prasībām (Gewährleistungsansprüche, ediliciskās prasības: tā tad nevien actio quanti minoris, bet arī actio redhibitoria).

a. Ja šo jautājumu izšķir a t r a i d o š i, tad, aizrādīšanas pienākuma izpildīšanas gadījumā, pircējam nebūtu tiesības, nepareiza piegādājuma dēļ, atkāpties no līguma, bet pircējam būtu vienīgi tiesība līgumu uzskatīt par neizpildītu un izlietot pārdevēja pielaistā nokavējuma sekas, kamēr pārdevējam vēl būtu tiesība piegādājumu papildināt (piem. ar iztrūkstošiem gabaliem). Pie šī uzskata pieturas starp citu Oertmans (l. c. 523. lp.) un J. Gierke (l. c. 342. lp.).

b. Pretējo uzskatu aizstāv Heins (l. c.), piešķirot pircējam visas minētās ediliciskās prasības arī pie nepareiza piegādājuma.

2. Tā tad, ja pircējs izpilda aizrādījuma pienākumu, tad pircējam, katrā ziņā pie kvalitātes trūkumiem (pēc augšā pievestā Heina uzskata arī pie nepareiza piegādājuma) paliek visas defektu atlīdzināšanas prasības, tā tad arī actio redhibitoria.

a. Pēc Oertmaņa un J. Gierkes uzskata, ja ir piegādāta cita prece, pircējs var uzskatīt līgumu par neizpildītu, un pārdevējam jānes nokavējuma sekas, pie kam šai pēdējā ziņā izšķirami pieņemšanas spējīgs un pieņemšanas nespējīgs piegādājums. Piem., ja tirgotājs A. pērk no tirgotāja B. 500 pudeles Mozeles vīna un B. piegādā 500 pudeles reinvīna, tad pircējam A. gan jāaizrāda uz šo nepareizo piegādājumu, kā pieņemšanas spējīgu (genehmigungsfähige Falschlieferung), un ja A. uz sādu defektu aizrāda, tad gan B-am būtu tiesība vēl izlabot defektu, piegādājot pienācīgo vīnu. Tāpēc pircējam A. n e b ū t u tiesība, tūlīņ piemērojot actio redhibitoria, līdz ar defektu aizrādīšanu atkāpties no līguma, neatstājot tirgotājam B. papildu termiņu.

b. Turpretīm pēc Heina uzskata, pircējam būtu tiesība, šai gadījumā, tūlīņ celt actio redhibitoria, t. i. atkāpties no līguma, neatstājot obligatoriski pārdevējam iespēju — arī pie specīes pirkuma nē — pārlabot piegādājumu.

3. Mūsu vietējā pirmsreformas prakse (cik tālu [tā redzama no Cvingmaņa spried. krājuma) atzīst aizrādīšanas pienākumu vienīgi attiecībā uz defektīviem piegādājumiem; par aizrādīšanas pienākumu attiecībā uz nepareizo piegādājumu vietējā prakse nerunā. Tas — kā būtu jādomā — izskaidrojams ar to, ka arī vācu 1861. g. ADHGB (347. p.) piemēroja aizrādīšanas pienākumu vienīgi defektīviem piegādājumiem; mūsu vietējā prakse nodibinājusi aizrādīšanas pienākumu taisni uz toreizējās tirdzniecības tiesību teorijas un uz pievesto vācu 1861. g. ADHGB 347. p.

VIII. Aizrādīšanas pienākumu var norobežot, izslēgt vai arī paugstināt: piem. „ierunas (Reklamation) pieņemamas tikai zināmā dienu skaitā“. Šāda klauzula iztulkojama līdz ar to arī pārdevējam par ļaunu, jo šī laika robežās reklamacija nav nokavēta. Ar pārdevēja klauzulu: „defektīvu preci pieņemu atpakaļ“ pircējs atsabināts no aizrādīšanas pienākuma. Ar klausulu „tel quel“ jeb „kā apskatīts“ (augšā 97. § 1.) pircējam uzlikts pienākums preci pieņemt tādā stāvoklī, kādā

viņa — pēc savas īpašības — atrodas. Pie arbitražas klauzulas (sk. augšā 94 § II. 1.), pircējam jāpieņem prece arī ar defektiem, un viņam paliek tikai actio quanti minoris saskaņā ar arbitratoru atzinumu.

2. Komisijas līgums.

§ 99.

Jēdziens.

Müllers-Erbachs, 1. c. 1. sēj. 33—34. nodal.; Nussbaums, Ehrenberga „Handbuch'a“ 4. sēj. 2. d. 86., 87. §§; Schwerins, Recht der Wertpapiere 50—51. §§; Nussbaums, Tatsachen u. Begriffe im deutschen Kommissionsgeschäft (1917); Grünhuts, Das Recht des Kommissionshandels; Breits, Selbsteintrittsrecht des Kommissionärs; Šeršepevičs, 1. c. 2. sēj. 84—89. §§; Lyon-Caën et Renault, 1. c. 3. sēj. 407. sek. nr.

I. Kr. 1910. g. 21. aprīļa lik. (lik. krāj nr. 69.; kr. tirdzn nolik. 54¹⁻²⁵. p. p.), vācu HGB 383—406. §§; priv. lik. 4419—4122. p. p. sal. arī 1926. g. 7. oktobra noteik. par starpniecības un komisijas uzņēmumiem (Vald. Vēstn. 227 nr.), ar kuņiem atcelts kr. tirdz. nolik. 46. p. piez. pielik. Kr. likums tieši uz bij. Baltijas gub. netika attiecināts; bet no tā, ka uz viņu (54²⁻³. p. p.) atsaucās civ. proc. lik. noteikumi (civ. proc. lik. 1890. p. 2. piez.; 1899. p. pielik. 22. p. piez.), kuņi ir spēkā tikai Latvijā, jāslēdz, ka tas bijis gan domāts, lai gan ne visi 1910. g. 21. aprīļa kr. lik. noteikumi Latvijā ir piemērojami (sk. zemāk 101. §).

II. 1910. g. 21. apr. lik. 1. p. dod komisijas līguma legalu definējumu: „ar tirdzniecības komisijas līgumu (договор торговой комиссии) viena puse (komisionars) uzņemas tirdzn. darījuma (торговая сделка, t. s. izpildu darījums, Ausführungsgeschäft) noslēgšanu savā vārdā uz otras puses (komitenta: препоручитель) rēķina.“

1. Tādā kārtā, pēc kr. lik., komisionara profesionālā nodarbošanās ar komisijas darījumiem nav tirdzn. komisijas pazīme. To noteikti uzsver kr. Valsts padomes atsevišķās komisijas paskaidrojumi viņas referatā par tirdzn. rūpn. ministra sastādīto 1908. g. 12. jūnijā projektu „par komisionariem“ (sk. žurn. „Вестн. гражд. права“ 1913. g. 2. burtn. 141.—160. lpp.). Turpretīm, jautājumā par to, vai komisionaram jābūt vismaz tirgotājam, pievestie paskaidrojumi ir pretrunīgi. No vienas puses, paskaidrojumos aizrādīts, ka „раз только лицо, под каким бы наименованием (комиссионера, приказчика, агента, комивояжера, маклера и т. д.) оно ни проявляло свою деятельность, принимает на себя по поручению другого лица (препоручителя) заключение сделки с третьим лицом от своего имени, но за счет препоручителя, то оно является комиссионером в смысле обсуждаемого законопроекта...“ Tā tad, komisionaram itkā nebūtu jābūt tirgotājam: komiņš katrā ziņā nav tirgotājs! Tomēr — no otras puses — paskaidrojumi citā vietā pastrīpo, ka, pretēji ārzemju tirdzn. kodeksiem, Krievijas tirdzn. un rūpn. aplokā, bez profesionāliem komisionariem

„... целый ряд частных лиц, торговых фирм и банков, производящих самостоятельно торговые и кредитные операции, принимают на себя посредничество при покупке и продаже товаров на коммиссионных началах в виде услуг своим клиентам или на начале взаимности“. Turpat paskaidrojums arī noteikti aizrādīts, ka jautājums par izpildu darījuma raksturu izšķirams tai nozīmē, ka „комиссионер принимает на себя заключение торговых сделок от своего имени за счет другого лица“, ka vajadzība pēc likuma par komisiju „... ошущается преимущественно в области торговой“ un ka likuma projekti sastādīti „для удовлетворения только этой потребности“. No šādiem apcerējumiem izriet, ka komisionariem taisni jābūt tirgotājiem, t. i. personām, kas profesijas veidā slēdz tirdzn. darījumus. Īstenībā kaut gan, pēc likuma, komisionara profesionālā nodarbošanās tieši ar komisijas darījumiem, nav prasāma, bet tomēr komisionaram jābūt tirgotājam, jo tikai tad viņa slēdzamie izpildu darījumi būtu tirdznieciski (sk. arī kr. Serf. civ. kas. dep. spried. 1902. g. 89. nr. Umanska lietā; arī kr. civ. lik. 1899. g. proj. 5. grām. paskaid., 3. sēj. 152. sek. lpp.). Kas, turpretim, attiecas uz komitentu, tad gan, pretēji Šeršeneviča domām, nav prasāms, vismaz no 1910. g. 21. aprīļa likuma viedokļa nē, ka komitents katrā ziņā būtu tirgotājs (itkā „по купеческому приказу“ : kr. tirdzn. nol. 2. p.; kr. tirdzn. proc. lik. 41. p. 4. pkt.) un ka izpildu darījums piederētu pie viņa tirdzn. aroda.

3. Pietiek, ka komisionars ir tirgotājs un ka izpildu darījums pieder pie komisionara tirdzn. aroda, lai arī komisionara profesija nebūtu komisijas līgumu slēgšana. Tādēļ ja privatpersona A. savu vērtspapīru pārdošanu uzdod kādai privātai personai, piem. mēbeļu tirgotājam B, tad starp A un B nenotiek tirdzn. komisijas līgums. Bet ja tas pats A savu vērtspapīru pārdošanu uzdod bankierim C, tad starp A un C notiek tirdzn. komisijas darījums.

4. Vācu HGB ievērojami sašaurina komisijas līguma jēdzienu (383. §), uzskatot par komisionaru tikai to, „kas profesionālā veidā (gewerbsmässig) uzņemas preces vai vērtspapīrus savā vārdā uz citas personas (komitenta) rēķina iepirkt vai pārdot.“ Tā tad, pēc vācu HGB, komisionaram jābūt tirgotājam un komisijas līgumam (Kommissionsgeschäft) vērstam tikai uz preču un vērtspapīru iepirkšanu un pārdošanu (kā izpildu darījuma priekšmetu), kamēr Kr. lik. šādus ierobežojumus neatzīst. Pēc HGB komisijas līgums ir „tirdzn. pamatdarījums.“

Tā tad komisionars ir tirgotājs, kurš slēdz, kaut arī neprofesionālā veidā (pēc HGB profesionali), tirdzn. darījumu (izpildu darījumu) savā vārdā, bet uz sveša (proti komitenta) rēķina.

II. Komisijas līgumu parasti uzskata par darbu (uzņēmuma, Werkvertrag) līgumu (bet ne par pakalpojuma līgumu), kuŗa priekšmets ir tirdzn. darījuma noslēgšana („Geschäftsbesorgung“, sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1923. g. nr. 25), kaut arī komisionars neuzņemas saistību panākt izpildu darījumu. Komisijas līgumam sevišķa forma

nav paredzēta, tāpēc tas slēdzams arī mutiski. Priv. lik. attiecina komisijas līgumam analogisko institutu, t. s. contractus aestimatorius, Trödelvertrag (4419. — 4422. p. p.; sk. zemāk 102. § II.) uz līgumiem, kuŗi izriet no svešu lietu pārzināšanas (tāpat kā pilnvarojuma līgumu etc.).

III. Komisionars nav pilnvarnieks un nav vietnieks (pārstāvis), jo viņš uzstājas savā vārdā, un tikai materialā ziņā, attiecībā pret komitentu (bet ne ārēji), viņš uzskatāms par komitenta (netiešu) pilnvarnieku (sk. augšā 33. §). Rīgas biržas ieradumu 3 § sajauc komisionarus ar pilnvarniekiem vai aģentiem. Komisionars nav arī saimnieks, jo rīkojas uz sveša (t. i. sava komitenta) rēķina. Komisionars pret trešām personām uzstājas kā paškontrahents, arī ja viņš paziņotu trešai personai par savu komitentu un ja pats komitents stātos sarunās ar trešo personu. Vai attiecīgā persona (piem. banka) rīkojas, attiecībā pret komitentu, kā saimnieks (Properhändler, Eigenhändler), vai kā komisionars, tas atkarājas no vienošanās, ņemot vērā lietas apstākļus. Ja piem., būtu norunāta cieša pārdošanas vai pirkšanas cena, tad jādomā par proprdarījumu (Eigengeschäft); bet ja bankai jānodod norēķins, tad jādomā par istu komisijas līgumu. Tam ir liels svars pie banku un biržu darījumiem. Banku tendence ir pēc iespējas darījumu nostādīt kā proprdarījumu, lai atsvabinātos no norēķina un dažiem stingriem aizsardzības noteikumiem, kuŗus (sevišķi vācu 1896. g. banku un 1896. g. depo likumi) ievada sabiedrības interesēs. Tā, piem., vācu bankas liek saviem klientiem priekšā šādas

„Geschäftsbedingungen“: „An- und Verkauf von Wertpapieren, Wechseln, Valuten usw. unterliegen den jeweilig geltenden „Bedingungen für die Geschäfte an der Berliner Fondsbörse“, mit der Massgabe, dass diese auch für unser Verhältnis zu unseren Geschäftsfreunden bestimmend sind. Wir behalten uns ausdrücklich vor, alle uns erteilten Aufträge nach unserer Wahl durch Abschluss mit Dritten, durch Kompensation oder für unsere eigne Rechnung bewerkstelligen zu können, dass wir Ihnen gegenüber aber stets als Käufer bzw. Verkäufer bei Ausführung von Verkaufsz. bzw. Ankaufsaufträgen eintreten, ohne dass es bei der Ausführung jedes einzelnen Auftrages der im § 405 HGB vorgeschriebenen Anzeige des Selbsteintritts bedarf. Alle telegraphischen oder brieflichen Ausführungsanzeigen sind daher als in diesem Sinne gegeben zu betrachten.“ Šikāki pie Hoeniger-Cahn I. c. 74—78 lpp.

IV. Komisionars atšķiras no noslēgšanas aģenta (Abschlussagent, augšā 37. §) ar to, ka pirmais darījumus slēdz savā vārdā, pēdējais svešā vārdā. Kontrahentu apzīmējumam nav nozīmes, jo praksē lieto promiscue jēdzienus „komisionars“, „aģents“, „pārstāvis“.

V. Sevišķu stāvokli ieņem komisijas aģenti (Kommissionsagent). Viņi pēc būtības ir komisionari, jo rīkojas savā vārdā; tomēr viņi atrodas pastāvīgi viena un tā paša tirgotāja rīcībā, kādēļ viņiem tik tālu arī piemērojami noteikumi par aģenturas līgumu (J. Gierke 390. lpp. augšā 37 §).

VI. Komisijas tirdzniecība attīstījusies līdz ar tāltirdzniecību: ceļojošais tirgotājs uzticēja vietējam tirgotājam iepirkt vai pārdot preces pēdējā vārda uz sava rēķina. Patstāvīga komisijas tirdzniecība konstatējama tikai no XVI. gadusimtenā. No sākuma komisionaru neatšķīra no pilnvarnieka, un tikai franču Code de commerce (94. p.

1863. g. 23. maija lik. redakcija) ievēdis komisnara īsto jēdzienu, kuram sekoja arī vacu ADHGB. XIX. g. simteņa otrā pusē komisijas tirdzniecība gan atkāpusies aiz proprtirdzniecības (skat. Rīgas biržas komit. pārskatu par 1816.—1866 g. 73.—75 lpp., sk. zemāk 101. §), bet līdz ar to komisijas tirdzniecība attīstījies bankās (vērtspapīru, t. s. efektu, iepirkšanā un pārdošanā). Pēc angļu tirdzn. tiesībām komisnara nosaukums ir „aģents“, kamēr sevišķi pārdošanas komisnars saucas par „factor“: „a factor is a mercantile agent whose ordinary course of business is to sell or dispose of goods, of which he is instructed with the possession or control by his principal.“ (Bowstead: A digest of the law of agency, 3., 94. lp., 5. ed. 1919.); profesionālu komisnaru sauc par „commission-merchant“.

§ 100.

Komisnara pienākumi.

I. Komisnaram ir jāizpilda komitenta dotais uzdevums (поручение) pēc komitenta aizrādījumiem, bet ja tādu nav, jārikojas pēc sava laba ieskata, saskaņā ar vietējiem vai biržu ieradumiem, komitenta interesēs zem visizdevīgākiem nosacījumiem. Ja komisnars noslēdzis uzdoto darījumu (Ausführungsgeschäft) zem komitentam labvēlīgākiem (piem. pret „limitumu“) nosacījumiem, tad tomēr labums, peļņa („прибыль“) nākas komitentam (lik. 5. p.). Bet ja pārdošanas komisnars ir pārdevis par zemākām cenām (pret limitumu), tad komisnaram jāatlīdzina starpība komitentam, izņemot gadījumu, kad komisnaram nebija iespējams pārdot preci par nosacīto cenu (lik. 6. p.). Ja komisnars ieguvis preci augstāki par limitumu (pārkāpjot to), tad komitentam, kas preci pieņemt nevēlas, tūlīt jāpaziņo par to komisnaram; pretējā gadījumā komitents skaitās par preci pieņemušu. Bet ja komisnars uzņēmies starpību uz sevi, tad komitentam nav tiesības atsacīties no preču pieņemšanas (lik. 10. p. sk. arī Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1635 nr.).

II. Ja komisnara rīcībā esošā iepirkta prece ir drīzi maitājošas un komisnaram nav instrukcijas (vai ja komisnars nepaspēj pieprasīt instrukciju), tad komisnaram jāpārdod prece pēc tirgus cenām, vai par brīvām cenām (lik. 7. p.). Komisnaram jāievēro un jāaizsargā komitenta intereses un tiesības, ja komisnaram pārdošanai nosūtītā prece izrādās par sabojātu vai ar iztrūkumiem; neizpildīšanas gadījumā komisnars atbild par zaudējumiem (lik. 11. p.).

III. Ja komisnars atteicas izpildīt uzdevumu (piem. nepieņemot uzdevumu pārdot nosūtīto preci), vai ja preci nevar pārdot par noteiktām cenām, tad komisnaram par to jāziņo komitentam, un pēc tam pašam jārikojas par preci visdrīzākā laikā. Citādi komisnaram tiesība preci nodot noliktavā vai pārdot par biržas vai tirgus cenām un no ienākuma apmierināt savu prasību (lik. 8. p.). Tās pašas tiesības pieder komisnaram arī tad, ja komitents atsauc savu uzdevumu (lik. 8. p.).

IV. Ja komisionars, kas nodarbojas ar komisijas darījumiem profesijas veidā, atteicas no uzdevuma pieņemšanas, viņam jāspēr solī preču uzglabāšanai, ja vien ar šādiem soliem saistītie izdevumi nepārsniedz preču tiro vērtību (lik. 9. p.; sk. augšā 86. § I. 2.).

V. Komisionaram jāpaziņo komitentam par uzdevuma izpildīšanu (Ausführungsanzeige, HGB 384. § 2. d.), jānodod komitentam norēķins un tam pienākošās manta; norēķins skaitās par pieņemtu, ja komitents 3 mēnešu laikā nav ierunas cēlis (lik. 18. p.). Ja komisionars, paziņojot komitentam par ar trešo personu noslēgto izpildu darījumu, nenosauc šo trešo personu („Blanketterklärung“), tad komitentam ir tiesība pašu komisionaru uzskatīt par savu tiešo kontrahentu (lik. 15. p.). Šim noteikumam ir tā svarīga nozīme, ka šai gadījumā izpildu darījums paliek uz komisionara riska, kamēr citādi komisionars neatbildētu komitentam par izpildu darījuma pareizu izpildīšanu no trešā kontrahenta puses (sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1923. g. nr. 25.).

VI. Komisionars atbild komitentam par viņam uzticēto preču zudumu un bojājumiem, ja viņš nepierāda, ka tie cēlušies no apstākļiem, kuŗus tas nav varējis novērst, ievērojot kārtīga saimnieka parasto rūpību (lik. 12. p.). Tāpēc komisionars atbild, ja viņš piem. komitentam nosūta vekseli neierakstītā vēstulē (Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 919. nr.). Tāpat komisionars atbild, ja viņš piem. apdrošinājis precī pretēji komitenta viņam dotai instrukcijai (lik. 12. p.); pēc Rīgas biržas ierad. 48., 75., 82. §§ komisionaram tiesība, bet nav pienākums precī apdrošināt. Vispār komisionaram šai ziņā jārikojas saskaņā ar komitenta orderiem, arī attiecībā uz apdrošinājumu klauzulām (sk. zemāk 246. §) pēc savas labākās pārlicības, un šai gadījumā komisionars ir brīvs no atbildības (Rīgas biržas ierad. 130 §). Komisionars, kas trešām personām piešķir kreditu bez komitenta atļaujas, rīkojas uz sava paša riska (sk. lik. 13. p.; Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1468. nr.; 8. sēj. 1635. nr.).

§ 101.

Komisionara tiesības.

I. Komisionars var pats iegūt vai piegādāt pārdošanai vai piršanai viņam uzdotos vērtspapīrus un preces, kuŗiem ir biržas, resp. tirgus cenas, proti par cenām, kuŗas pastāv tai dienā, kad komisionars paziņo komitentam par vērtspapīru un preču iegūšanu vai piegādāšanu, ja vien komitents nebija rīkojies pretēji (lik. 14. p. vācu HGB 400 līdz 405. §§). Šai ziņā runā par komisionara pašiestāšanās tiesībām (Selbsteintritt des Kommissionärs).

1. Pašiestāšanos (izpildu darījumā) piemēro galvenā kārtā pie efektu komisijas. Pašiestāšanās tā tad pastāv komisionara paziņojumā komitentam par to, ka komisionars noslēdz viņam uzdotam darījumam pretējo darījumu. Pašiestāšanās ir tāpat komisijas līguma izpildīšanas veids (sk. Staubs, koment. pie HGB 400. §). Iestājoties izpildu darījumā,

komisionars pelna pie paša darījuma, nezaudējot ar to tiesību uz proviziju, un bez tam viņš atsvabināts no norēķina pienākuma. Komisionara pašiestāšanās tiesība praksē izteicas pie biržasveidīgas efektu komisijas bankās vai pie biržasveidīgas preču komisijas, tipiski ārpus birzām. Anglijā, Ņujorkas biržā un Francijā komisionaram pašiestāšanās tiesību nav. Ekonomiski pašiestāšanās tiesības izskaidrojamas ar to uzticamību, kuŗu sabiedrībā bauda biržas cena; komitentam no svara vienīgi iegādāt, resp. pārdot, vērtības pēc istās biržas cenas, pie kam pretkontrahenta persona nespēlē lomu (sk. arī Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1465. nr.).

2. Pašiestāšanās tiesība, kā juridiski, tā arī ekonomiski, izprotama tikai sakarā ar t. s. seguma darījumu, „Deckungsgeschäft“, kā to noskaidroja jaunākā laikā Nussbaums (sk. Schwerins, 1. c. 50., 51. §§; Nussbaums, Ehrenberga Handbuch'a 4. sēj. 2. d. 86., 87. §§, 599. — 619. lpp.) a. Iepirkšanas komisionars, kas izlieto pašiestāšanās tiesību, varētu piegādāt no sava paša krājuma vai arī izmantot arī iepirkšanas komisiju nejaūši sakrītošo kāda cita komitenta pārdošanas komisiju (t. s. komisiju kompensācija). Bet tas notiek samērā reti, un parasti komisionaram ir jāiegādā attiecīgās vērtības, pašam iepērkot tās biržā, t. i. slēdzot „seguma darījumu“ (Deckungsgeschäft). Pēdējais ir paslēpts darījums, bet ne īstais izpildu darījums. Tāpat rīkojas pašiestāošais pārdošanas komisionars. b. Bet komisionars (bankiers) var, neslēdzot seguma darījumu, t. i. neiestājoties izpildu darījumā kā paškontrahents, izvest attiecīgās operācijas, tā sakot, uz sava klienta (komitenta) konta, tīri grāmatvešanas ceļā (buchmässig). Ja klients uzdod iepirkt, tad komisionars viņu debitē tekošā rēķinā ar pirkšanas cenu (un pie efektiem kreditē viņu t. s. gabalu kontā, Stückkonto); ja nu klients uzdod pārdot, tad komisionars viņu kreditē tekošā rēķinā (kamēr gabalu kontu izlīdzina). Šai gadījumā runā par „iekšēju darījumu“ (Insichgeschäft), ar kuŗu komisionars gan izvairās no iestāšanās un ietaupa seguma darījuma izdevumus, bet nes ievērojamu risku (gadījumā, ja efektu kurss ceļas, un klients uzdod komisionaram pārdot). c. Izlietojot pašiestāšanās tiesību (slēdzot seguma darījumus), komisionars šādu risku nenes un viņa peļņa aprobežojas ar proviziju, ar ko arī saimnieciski atkal izteicas komisionara tips.

3. Komisionars izved pašiestāšanos ar noteiktu paziņojumu komitentam.

4. Par pašiestāšanās tiesības juridisko konstrukciju daudz strīdējās (sk. Brodmans, 1. c. 20. §). Katrā ziņā par „secum contrahere“, kā domāja vēl Grünhuts, nevar runāt, jo pašiestājošais kontrahents nekad neslēdz izpildu darījumu itkā komitenta vārdā ar sevi pašu; patiesībā komisionars arī šai gadījumā rīkojas savā paša vārdā.

II. Komisionars uzstājas itkā indirekts vietnieks (mittelbarer Stellvertreter), kaut gan šis pēdējais jēdziens nav tieši piemērojams komisionaram (sk. Labands, žurn. Ztsch. f. d. ges. Handelsrecht, 10. sēj. 197., 198. lpp.; sk. augšā 33. §). Par to, kādus saimnieciskus labumus un šānses viņš ar to iegūst, pretēji direktam pārstāvim, sk. Müllers-Erbachs, 1. c. 1. sēj. 171. lp. II. 1.—4.

III. Komisionaram pienākas provizija (комиссионное вознаграждение, sk. zemāk 102. § V.) apmērā pēc vienošanās vai pēc vietējiem, resp. biržas ieradumiem, un proti arī tad, ja izpildu darījums vēlāki būtu atcelts (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1637. nr.). Proviziju komisionars saņem arī tad, ja viņš izlieto pašiestāšanās tiesības (lik. 14. p. 2. teik.). Par delcredere proviziju sk. zemāk 112 § IV; bez tam komisionaram tiesība prasīt atlīdzību par izdevumiem. (lik. 16., 21. p. p.; Rīgas biržas ierad. 47., 57., 81.—84., 91., 92., 126., 131. sek. §§).

IV. Komisionaram tiesība viņam piekrītošās sumas tieši atvilkt (segt) no priekš komitenta saņemtām sumām (lik. 21. p.). Par komisionaram piederošiem drošības līdzekļiem pret komitentu sk. augšā 90. § I, 2, 3. Jāuzsver šai ziņā, ka komisionaram tiesība uz komitenta rēķinu iepirkās preces aizturēt arī tad, ja nodrošināmā prasība neizriet tieši no tā darījuma, ar kuŗu aizturētā prece iepirkta; tā tad šai ziņā nav prasāma speciala koneksitate, pietiek ar ģenerālu koneksitāti (Rīgaer Handelsarchiv 1902. g. 260 lp.; Dobrovoļskis, I. c. koment. pie lik. 21. p.; Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1193. nr.; 7. sēj. 1466 II un tur pievestie agrākie spriedumi).

V. Rīgas tirgotāji jau sen piegrieza sevišķu vērību komisijas tirdzniecībai. Lai Rīgas tirgotājiem nodrošinātu drošu (kaut arī nelielu), peļņu no komisijas tirdzniecības un dotu ārzemniekiem iespēju ar uzticību un drošību izkalkulēt izdevumus pie saviem uzņēmumiem Rīgā, kā arī lai vispār uzturētu šīs (Rīgas) komisijas vietas reputāciju („Respektabilität“). Rīgas tirgotāji jau XVIII gadusimtenā beigas izdevuši t. s. „Conventsbuch“ (pirmo reizi iespiesta 1783. g.), kuŗā bij pārskats par ar komisijas darījumiem saistītiem izdevumiem (no tā arī nosaukums „Unkostenkonvention“). „Conventsbuch“ā paredzētie noteikumi sadalīja t. s. „englische Convention“ (british Convention), kuŗi nokārtoja ieradumus un izdevumu aprēķinu tirdzniecībā ar Angliju, un t. s. „deutsche Convention“, kuŗu noteikumi bija piemērojami tirdzniecībā ar visām pārējām zemēm. „Conventsbuch“ tika vēlāki izdota vēl 1798., 1803., 1811., 1814. (sākot ar 1816. g. no Rīgas biržas komitejas), 1829., 1837. un — beidzamo reizi 1850. g. zem tituļa: „Usancen der Börse und Convention der über See handelnden Kaufmannschaft in Riga.“ 1850. g. visa Rīgas komisijas tirgonaība („die gesamte in Riga ausländische Commissionsgeschäfte betreibende Kaufmannschaft“) kādā atsevišķā „Verbindungsakte“ apņēmusies „auf Treu und Glauben“ ievērot angļu un vācu konvencijas. 1859. g. 10. februārī Rīgas tirgonaība (Rigasche Kaufmannschaft) nolēmusi apvienot abas konvencijas. 1866. g. konstatēts, ka komisija tirdzniecībā jau sākusi zaudēt savu iepriekšējo nozīmi un ka eksportam uz Angliju, Franciju, Vāciju etc. bijis drīzāki „Propergeschäft“ raksturs, kādēļ konvencijām kā tādām (kuŗas sevišķi aprēķinātas uz komisijas tirdzniecību) praktiskas nozīmes neesot, jo konvencijas nebijušas nekas cits, kā tikai „die durch Rücksicht auf das Renomé unseres Platzes gebotene Ordnungsform für eine freiwillig gewählte Geschäftssituation“. Sakarā ar šo un ņemot vērā pārgrozījumus, kuŗus tirdzniecībā ienesis krievu 1867. g. 10. aprīļa tirdzn. un kuŗu nodokļu likums, sākot no 1868. g. iznākuši „Usancen der Rigaer Börse“, tituli

vairs nepievedot aizrādījumu uz konvencijām, tomēr vēl pievedot izdevumu tabeles. Tikai sākot no 1871. g. šis pēdējais tika pilnīgi izlaistas. (Rīgas biržas komitejas 1816.—1866. gadu pārskats: „der Rigaer Börsenkomité in den Jahren 1816.—1866., 73. sek. lpp.) un 1866.—1872. pārskats (315. sek. lpp. sk. augšā 9. §, zemāk 116. §). Šai vietā būtu vēl jāpiezīmē, ka Rīgas biržas komiteja nav vienādi skatījusies uz savu ieradumu juridisko raksturu. Tā piem. savā darbības pārskatā par 1866.—1872. g. (izd. Rīgā 1873. g., 315.—316. lpp.), komiteja uzskata savus ieradumus „... als ein die Handelsgesetze ergänzendes Gewohnheitsrecht“, bet savā atzinumā „Rigaer Handelsarchiv'a“ 1914. g. 332. lp. uzsver: „die Börsenusancen können nicht geändert werden, da sie nur mit der Zeit eingebürgerte Bräuche enthalten.“ Šis pēdējais uzskats atzistams par vienīgi pareizu.

§ 102.

Komisijas līguma kontrahentu attiecības pret trešām personām Komisijas līguma izbeigšanās.

I. Prece, kuŗu komitents uzticējis komisionaram pārdošanai, paliek komitenta īpašumā līdz pārdošanai. Komisionara konkursā komitents uzstājas ne kā konkursskreditors, bet kā īpašnieks (kā vindikants; separatio ex jure dominii; lik. 17.; civ. proc. lik. 1899. p. piel. 15., 20. p. p. „выдел“).

II. Komitents var no komisionara pieprasīt, lai pēdējais viņam cedētu no izpildu darījuma izrietošās komisionara prasības pret trešām personām (izpildu darījuma pretkontrahentiem). Tiesību uz prasību cedēšanu viņam komitents patur arī komisionara konkursa gadījumā (lik. 19. p.; civ. proc. lik. 1899. p. piel., 21. p. 1. pkt.). Pēc HGB 392. § 2. d. no izpildu darījuma izrietošās prasības skaitās par pārgājušām uz komitentu, bet tikai attiecībā starp komitentu no vienas puses un komisionaru un tā kreditoriem no otras puses.

III. Izpildu darījuma pretkontrahenta izdarītos maksājumus, kuŗi ienāk pēc komisionara konkursa atklāšanas, komitents saņem tieši no konkursa masas (lik. 19. p.; sk. civ. proc. lik. 1899. p. piel. 21. p. 2. pkt.). Turpretim pirms komisionara konkursa atklāšanas uz komitenta rēķina ienākušie maksājumi ieiet konkursa masā, un komitentam jāpiedalās konkursā kā konkursskredītoram uz vispārējā pamata (civ. proc. lik. 1899. p. piel. 21. p. 3. pkt.).

IV. Komisionars uzstājas itkā indirekts vietnieks (mittelbarer Stellvertreter, sk. augšā 101. § II). Tomēr, vairāk nekā civiltiesības, taisni tirdzn. komisijas likums izrāda tendenci nodibināt tiešas jurid. attiecības starp komitentu un trešām personām (komisionara kontrahentiem), uzsverot intrešu stāvokļa nozīmi („Interessenlage“ pēc Müllera-Erzbacha, 1. c.). Tā pēc likuma 19. p. 2. teik., 17 p., precī, kuŗu komisionars uz komitenta rēķina iepircis kā iepirkšanas komisionars, teoretiski būtu jāuzskata par komisionara īpašumu, jo viņš ieguvis to savā vārdā (priv. lik. 3111. p.), un prece varētu pāriet uz komitentu tikai uz at-

sevišķa pārejas akta pamata (tā arī HGB). Bet pozitīvais likums (17. p.) tomēr nosaka, ka uz komitenta rēķina iepirktās preces „признаются собственностью препоручителя“, t. i. uzskatāmas par komitenta īpašumu. Tāpēc komisnara konkursa gadījumā komitents tās var tieši vindicēt no komisnara konkursa masas (civ. proc. 1899. p. pielik. 15.), kamēr trešām personām (izpildu darījuma pretkontrahentiem), kuŗām komisnars vēl nav samaksājis par šo preci, jāsaņem apmierinājums no viņa konkursa masas tikai kā chirografariem, t. i. kā vienkāršiem komisnara konkuraskreditoriem. Bet tomēr minētās trešās personas nodrošinātas ar to, ka viņām vēl paliek tiesība, uz „in rem versio“ vai uz ratihabīcijas pamata, celt prasību arī pret komitentu, jo pēdējais preces paņēmis kā savas (priv. lik. 3112. p.) un līdz ar to arī klusu ciešot apstiprinājis komisnara noslēgto darījumu kā izdarītu uz viņa, komitenta, rēķina (priv. lik. 2946. p., sk. arī Cvingmaņa krāj. 1. sēj. nr. 70). Sis pants (17. p.) tad konstruē kādu klusu ciešot notikušu „constitutum possessorium“ (priv. lik. 648. p.), kuŗu (no HGB viedokļa — nepareizi) prezumē vācu Imperijas tiesa (Müllers-Erzbachs, 1. c. 1. sēj. 181. lp.).

V. Komisijas līguma izbeigšanās. Nāves un darbības (nevis tiesiskas) spējas zaudējums izrāda zināmas sekas atkarībā no tā, kuŗa kontrahenta personā tie iestājas:

1. Ja šādi notikumi iestājas komitenta personā, tad komisijas līgums paliek spēkā, un komisnaram jāturpina lieta, līdz kamēr komitenta mantinieki nedod pretēju rīkojumu (lik. 24. p.).

2. Ja minētie notikumi iestājas komisnara personā, tad komisijas līgums izbeidzas, un tikai tad, ja komisnara mantinieki paši turpina lietu, komisijas līgums tāpat paliek spēkā, līdz kamēr komitents nedod citus aizrādījumus (lik. 25. p.).

§ 102-a.

Konsignacija.

Grödingers, Оценочный договор, Ж. М. Ю. 1906. g. 4. burtn. 194. sek. 1pp.

I. Zem „konsignācijas komisijas“ saprot līgumu, kuŗā viens tirgotājs (konsignācijas komitents, konsignant) uzdod kādam tirgotājam (eksportkomisnaram, konsignataram), pēdējam nosūtītās preces izvest (eksportēt) aiz jūras, pārdošanai caur viņa, eksportkomisnara, nozīmētiem aizjūras (ārzemes) pārdošanas komisnariem (konsignācijas komisnariem). Tā tad eksportkomisnars patiesībā ir speditērs, kas, bez spedicijas uzdevuma, uzņemas vēl pienākumu izraudzīt, nozīmēt norunātā aizjūras vietā (uz kuŗu viņam prece jānogādā) pārdošanas komisnarus (konsignācijas komisnarus) un nodot viņiem konsignācijas komitenta komisijas orderus. Eksportkomisnaram jānodod norēķins savam konsignantam un jācedē viņam prasības pret aizjūras pārdošanas (konsignācijas) komisnariem. Aizjūras konsignācijas komisnars (kā ārzemes konsignatārs) var arī stāties

tiešos sakaros ar konsignantu (konsignācijas komitentu), ja pirmais uzņemas eksportkomisionara tiesības un pienākumus, arī klusu ciešot, ja piem. eksportkomisionars uzstāda kā konsignācijas komisionaru — vienu no savām aizjūras filialēm; šai gadījumā starp komitentu un ārzemes konsignataru nodibinās tiešs un īsts komisijas līgums (Staubs, 1. c. koment. pie 383. § 41. piez.; Müllers-Erbachs, 1. sēj. 170. lp.).

Rīgas biržas ierad. 81. sek. §§ zem konsignācijas saprot vispār komisijas darījumu.

II. Privatlikumā (4419. sek. p. p.) paredzētais „contractus aestimatorius“ (kondicijas līgums, Trödevertrag, договор продажи с рук) atšķiras no komisijas līguma ar to, ka pirmais vērst vienīgi uz mandanta mantu pārdošanu, ka izpildudarījums var arī nebūt tirdznieciskais darījums, ka iegūtās peļņas pārpalikums nāk par labu mandataram (kā atlīdzība: priv. lik. 4422. p. 1. teik.) un ka obligatoriski jābūt pārdošanas cenas limitam. Kondicijas līgums sastopams grāmatu tirdzniecībā un apgrozībā starp fabrikantiem un tirgotājiem. Līguma paraugs pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 79. lp. (sk. Müllers-Erbachs, 1. c. 1. sēj. 170. lp.; Staubs, 1. c. koment. pie HGB 387. §, 3. piez.).

§ 103.

3. Spedīcijas darījums.

Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj. 155. nodal.; Burchards, Recht der Spedition 1894.; Speditionsgeschäft; Senckpiehls, Speditionsgeschäft nach deut. Recht 1907.; Meyers, Der Spediteur u. seine Pflichten 1904.; Lyon-Caen et Renault, 1. c. 3. sēj. 551. sek. nr.

I. Speditērs, spediteur, commissionaire de transport, entrepreneur, экспедитор (tā civ. proc. lik. 1899. p. piel. 22. p. 4. pkt.) ir tirgotājs, kuš profesijas veidā uzņemas rūpēties savā vārdā par preču pārvadāšanu (transportu, перевозка) ar pārvadātājiem (transportēriem) vai jūras kuģu izfraktētājiem (Verfrachter) citas personas (mandanta, komitenta, ekspedienta, expediteur, Versender, nosūtītāja) uzdevumā un uz tās rēķina (sk. HGB 407.—415. §§; Rīgas biržas ierad. 85.—90. §§). Spedīcija nav komisijas darījumu apakšnozare (kā domā vēl Grünhuts), kaut gan (pēc HGB) noteikumā par komisijas darījumiem piemērojami subsidiāri.

II. Speditērs uzņemas nevien preču transportdarījumu noslēgšanu (ar pārvadātājiem), bet viņš uzņemas arī rūpēties un gādāt par pašu transporta izvešanu un izpildīšanu. Par transporta uzņēmējiem viņš tomēr atbild tikai pie delcredere. Speditērs, tāpat kā komisionars, rīkojas savā vārdā uz sveša rēķina. Kr. tiesu prakse ar vārdu „ekspeditors“ apzīmē arī pilnvarniekus muitas lietās (Zollklarierer, Dobrovoļski, 1. c. pie kr. tirdzn. nolik. 47. p.). Speditērs nav sava mandanta reprezentants, vietnieks, jo viņš rīkojas savā vārdā, viņš arī nav maklers, jo viņš neuzstājas kā starpnieks („er vermittelt nicht“), bet tieši slēdz transportlīgumu ar trešiem transportēriem, viņš tādēļ nav identisks ar fraktsmakleru (t. s. Schiffsprocureur), jo slēdz frakts-

līgumu savā vārdā; viņš arī nav pārvadātājs (Frachtführer, transportērs), jo viņš pats neizpilda transportu, bet tikai uzņemas rūpēties par preču pārvadāšanu ar pārvadātājiem.

III. Līgums, kuru speditērs slēdz ar pārvadātāju, ir izpildu darījums. Te ekspedients ir „Versender“, bet speditērs attiecībā pret pārvadātāju ir „Absender“ (pretēji „Versender“, kā apzīmē mandantu, ekspedientu). Speditērs gan var uzņemties arī tieši izdarīt transportu (HGB § 412. 2. d.), ja viņam tas nav pašā līgumā aizliegts; t. i. speditērs var pats iestāties transporta līgumā un pats izvest transportu, bet tikai tad, ja pastāv vispār pieņemti frakts tarifi, normas, likmes („allgemein übliche Frachtsätze“: cf. Kosaks, l. c. § 144 V. 3a; Staubs, l. c. koment. pie HGB 412. §, 1. piez.). Šai pēdējā gadījumā, tāpat kā komisijas līgums ar komisnara pašiestāšanās uzticētā pārdošanas vai iepirkšanas līgumā pārvēršas par uzdoto izpildu darījumu, arī spedicijas līgums, ar speditēra iestāšanos uzdotā transporta darījumā, pārvēršas par transporta darījumu; pašiestāšanās gadījumā arī speditērs patur sev tiesību uz proviziju, izdevumu atlīdzību un bez tam parasto fraktsnaudu (die gewöhnliche Fracht, HGB 412. §; sk. zemāk VII.).

IV, Spedicija, tāpat kā komisija, nav pakalpojuma līgums, bet viņas priekšmets ir darījuma slēgšana, darīšanu izpildīšana (Geschäftsbesorgungsvertrag), t. i. uzņēmuma (Werkvertrag) līgums (tā Senckpiehls, J. Gierke). Speditērs, tāpat kā komisnars, ir tirgotājs, un proti (pēc HGB) jau uz viņa amata (aroda) pamata, arī bez ievēšanas tirdzn. reģistrā, jo spedicija, kā arī komisija pēc HGB ir „Grundhandelsgeschäft“ (Musskaufmann).

V. Speditērs saņem uzdevumu (slēdzot spedicijas līgumu) vai nu no preču nosūtītāja (Versender), vai no destinatara (Adressat). Šo uzdevumu izpildot, speditēram jā rūpējas par vislabāko un izdevīgāko ceļu preču pārvadāšanai, slēdzot ar pārvadātājiem (piem. dzelzceļu) fraktslīgumu, subfraktslīgumu, starpfraktslīgumu.

VI. Par speditēru atbildības apmēru likumdošanas izteicas dažādas sistēmas: 1) pēc vecākiem likumiem speditērs atbild, tāpat kā komisnars, par godīga tirgotāja piemērojamo rūpību (omnis diligentia). Pēc HGB speditērs atbild par pašu fraktslīguma izpildīšanu tikai tad, ja viņš uzņēmies delcredere, kamēr vispār speditēra atbildība par vainu apspriežama pēc HGB 388. sek. §§, resp. atkarībā no spedicijas līgumā paredzētiem speditēra pienākumiem. 2) Pēc franču lik. (Lyon-Caën et Renault, l. c. 594. sek. nr.) speditērs atbild tāpat kā transportērs (voiturier), t. i. neatbild vienīgi par zaudējumiem, kas ceļas no force majeure, no pašas preces defektiem un no mandanta (expéditeur) darbiem (Code de commerce 97.—99. p. p.); tā piem. arī par zaudējumiem, kuņus nodarījuši speditēra pieņemtie starpspeditēri (commissionnaire intermédiaire) un pārvadātāji; „le commissionnaire de transport est garant des faits des voituriers et commissionnaires intermédiaires auxquels il adresse les marchandises“. Pēc kr. tirdzn. nolik. 54¹². p. tā atbild arī komisnars: „за гибель и повреждение находящегося у него товара поручителя“, (sk. augšā 100. §).

Prasības⁷ pret speditēru pēc HGB (414. §) noilgst 1 gada laikā, jo pēc ilgāka laika atbildības pamati nav skaidri nodibināmi; ar to arī aprobežo starpspeditēru, pārvadātāju t. s. regrestiesību izvešanu (sal. arī dzelzceļu nolik. 135. p. un veks. lik. 74. p.).

VII. Speditēram tiesības prasīt: 1) izdevumu atlīdzību, tāpat kā komisionaram; 2) noligto vai pēc vietējiem ieradumiem maksājamo proviziju, kuŗa ir nopelnīta, kad prece nodota pārvadātājam (sk. arī Rīgas biržas ierad. 85. – 89. §§).

Speditērs bauda, savu prasību nodrošināšanai, aizturēšanas un ķilu tiesības, tāpat kā komisionārs (civ. proc. lik. 1899. p. pielik. 22. p. 4. pkt.; sk. augšā 90. § I. 2, 3.). Speditēra stāvoklis nelabvēlīgāks nekā komisionāra stāvoklis tai ziņā, ka speditēra ķilu un aizturēšanas tiesības aptver tikai to konkrēto precī (Speditionsgut), sakarā ar kuŗu izcēlusies viņa prasība, t. i. prasāma „speciāla koneksitāte“ (tā arī kr. Senata prakse: Dobrovoļskis, I. c. pie kr. tirdzn. nolik. 47. p., 1. §). Pēc Rīgas biržas ieradumiem turpretim (§ 90. un Rīgaer Handelsarchiv 1902. g. 260. lp.) speditēram, kuŗš atrodas tekošā rēķinā ar savu mandantu, piekrit ķilu tiesības uz spedicijas precēm par visām viņa prasībām pret mandantu (tā tad piemērojama ģenerāla koneksitāte; sk. augšā 90. § II. 1.).

VIII. Jāizšķir:

1. Galvenie (Haupt) speditēri, subspeditēri un starpspeditēri — Galvenais speditērs ir īstais (pirmais) speditērs, subspeditērs ir viņa izpildu palīgs. Starpspeditērs ir tas, kuŗam galvenais speditērs — transporta turpināšanai — savā vārdā, bet uz nosūtītāja rēķina, uzdod izdarīt spediciju.

2. Pēc spedicijas darījumu izpildīšanas veidiem jāizšķir:

a) spedicija ar noteiktiem izdevumiem („mit fixen (festen) Spesen“): speditērs saņem vai nu paušalu atlīdzību, vai atlīdzību pēc vienādām likmēm pēc svara: tad speditērs pārvēršas par pārvadātāju un darījums apspriežams kā fraktslīgums, pie kam speditērs gan saņem minēto frakti (naudu), bet nesaņem bez tam vēl proviziju (HGB 413. § 1. d.); b) kolektīvā, kombinētā spedicija (Sammelladungsspedition, Sammelverkehr der Spediteure): speditērs izdara preču (krāvas) spediciju kopā ar citu nosūtītāju precēm, par to slēdzot tikai vienu pašu līgumu vien, uz sava rēķina, ar kādu pārvadātāju (HGB 413. § 2. d.). Te fraktsnauda par katru atsevišķu krāvu iznāk lētāki, nekā tas būtu pie transporta gabalos. Bet pārvadāšanas maksu (vedummaksu, fraktsnaudu) speditērs nedrīkst aprēķināt augstāki par pašu pārvadātāju, t. i. tikai pēc paušallikmēm (Durchschnittsfrachtsatz); ietaupītā summa nāk mandantam (bet nevis speditēram) par labu. Tomēr būtu netaisni, ja mandantam par labu nāktos visa ietaupītā fraktssuma: tādēļ HGB (413. §, 2. d.) no vienas puses uzskata speditēru tāpat par transportēru, piešķirot viņam saņemt „apstākļiem piemēroto fraktsnaudu“ (den Umständen nach angemessene Fracht), bet no otras puses proviziju speditēram nepiešķir. Pēc Müller-Erbacha (I. c. 2. sēj., 609 lp.) šāds spedicijas veids pēc būtības nozīmē speditēra pašiestāšanos tai ziņā,

ka viņš izpilda darījumu uz sava rēķina; tomēr jāpiezīmē, ka pie pašiestāšanās speditērs var prasīt pilnu fraktsnaudu, lai gan samaksājis savam apakš- (sub) transportēriem mazāk.

4. Transportdarījumi.

§ 104.

a. Pārskats.

Erdmans, System, 4. sēj. 341. §; Rundnagels, „Beförderungsgeschäfte“, Ehrenberg'a „Handbuch'a“ 5. sēj. 2. d. 27.—202. §§; Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj. 141.—154. nodal.; Šeršeņevičs, 1. c. 2. sēj. 90.—101. §§; Lyon-Caën et Renault, 1. c. 3. sēj. 548. sek. nr.

I. Transportdarījumu priekšmets ir personu vai preču pārvadāšana (satiksmes darījumi, sk. priv. lik. 4254.—4265. p. p.), kuņķos viens kontrahents uzņemas pret atlīdzību pārvadāt ar saviem līdzekļiem uz noteiktu vietu vai nu otru kontrahentu (kā pasažieru), vai otra kontrahenta preces (krāvu, mantu). Plašākā nozīmē zem transportdarījumiem saprot nevien pārvadāšanas darījumus, bet bez tam arī starpniecības darījumus pie transporta izpildīšanas (piem. spedicijas darījumus; sk. augšā 83. § I. 1. a.; 103. §).

II. Transport- (frakts) līgums attiecināms uz darbu (uzņēmuma) līgumiem (priv. lik. 4255. p. Sen. civ. kas. dep. spr. 1923. g. nr. 120.), kādēļ noteikumi par pēdējiem subsidiāri piemērojami. Tomēr transportlīgumā var būt arī vēl citu līgumu pazīmes, proti: pakalpojuma pazīmes (tā pēc franču „louage d'ouvrage“: Code civil 1782. sek. p. p.) un pie tam vēl mandata pazīme (tā Šveices obl. tiesību 450. p.), jo nosūtītājs patur sev vispārējo direktīvu; mantu īres pazīme, jo pārvadātājs dod nosūtītājam iespēju izlietot pirmā transportlīdzekļus un telpas ar custodia (priv. lik. 3300., 3828. pp.).

Atī transportdarījumi pieder pie tirdzn. darījumiem (sk. augšā 83. § I., lai gan pēc HGB ne visi pieskaitāmi pamattirdzn. darījumiem; augšā 84. § III.). Pārvadātājiem jābūt tirgotājiem. Speciāli noteikumi par fraktslīgumiem attīstījušies samērā vēlu. Viduslaikos nebija sevišķa transportaroda: tirgotājs pats vai viņa vietnieks pavadīja savas preces. Tikai sākot no XIV. gadsimteņa izcēlās patstāvīgs transportarods (sauszemē, upēs, ezeros). XIX. gadsimtenī parādījās jau dzelzceļi un citi satiksmes lieluzņēmumi.

III. Transportlīdzekļi nespēlē lomu: dzelzceļi, kustoņi, cilvēku fiziski spēki, ar kājām vai ratiem, gaisā (V. V, 1921. g., nr. 167.; Lik. krāj. 1926. g., 76. nr.), arī saiņu nesēji, ekspresi, lopu dzinēji etc. Bugsīru līgums turpretīm nav fraktslīgums (Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. nr. 940.).

Jāizšķir:

1. Transportdarījumi par personu pārvadāšanu (pa dzelzceļiem, ūdeni, gaisu).

2. Transportdarījumi par krāvas, (mantu, Güter, грузы) pārvadāšanu. Pēdējie sadalās: a) sauszemes fraktsdarījumos un proti: I) preču pārvadātāju (ormāņu, Landfrachtführer, Fuhrmann, t. i. vienkāršos) fraktsdarījumos, kurus normē civiltiesības (priv. lik. 4254.—4265. p. p.) un II) dzelzceļu fraktslīgumos, pēc visp. nolik. par Latvijas dzelzceļiem (bij. „общий устав Российских жел. дорог“, kr. lik. kop. 12. sēj. 1. d.); b) ūdenstransportdarījumos un proti: I) jūrā (sk. zemāk 211. sek. §§; jūras kuģniecības tiesības), II) upēs un ezeros: arī no šādiem transportdarījumiem izrietošās privattiesiskās attiecības apspriežamas pēc priv. lik. (4254. p. 1. piez.); Krievijas vispārējos likumos tās nav nokārtotas: piemērojama transportsabiedrību statutu prakse; kr. lik. par satiksmes ceļiem (kr. lik. kop. 12. sēj. 1. d.) paredz galvenā kārtā publiskas tiesības.

IV. Zem pārvadājamām mantām, krāvas (Güter, груз) jāsaprot nevien preces, bet vispār miesīgas mantas, tā tad ne personas un ne paziņojumi (piem. ar telefonu, telegrafu, radio), neatkarīgi no tā, vai viņām ir materiāla vērtība, vai nē; tā piem. arī miroņi (sk. 1922. g. 16. marta un 1923. g. 12. sept. rīkoj. „V. V.“ nr 66. resp. nr. 205.; Loebers, „Tiesl. Min. Vēstn.“ 1921. g. 4/6. nr., 121. sek. lpp.), kustoņi, vēstules, laikraksti, vērtspapīri, dokumenti. Pārvadāšana saistīta ar mantu (krāvas) uzglabāšanu un rūpēšanos par to (custodia): krāva pāriet pārvadātāja tiešā detencijā (priv. lik. 3300., 4258., 4262., 4263. p. p. 3828. p.; sk. zemāk 211. §).

V. Fraktslīgumu slēdz nosūtītājs ar pārvadātāju (pirmais ir itkā „pasūtītājs“). Priv. lik. 4254. p., kā transporta kontrahentus, paredz trīs personas, t. i. ne tikai pārvadātāju un nosūtītāju, bet vēl adresātu (saņēmēju, Empfänger, kā trešu personu), pie kam pirmās divas personas privatlikums sauc par galveniem kontrahentiem (priv. lik. 4256. p.); par adresātu priv. likums runā tikai sakarā ar krāvas nodošanu pēc piederības (4262.—4265. p. p.). Ja nosūtītājs sakrīt ar adresātu personu (piem. kad transportēram uzdots braukt kādām uz tirgotāju vārdu pienākušām mantām pakal, saņemot tās no dzelzceļa stacijas un atvedot tās nosūtītājam), tad tas tāpat būtu uzskatāms par transportlīgumu un priv. lik. 4262.—4265. p. p. būtu piemērojami pēc analogijas (Sen. civ. kas. dep. spried. 1923. g. nr. 120). Adresāts nav tiešs kontrahents; viņam par labu gan izceļas izredzes un tiesības: šai ziņā fraktslīgums noslēgts viņam itkā „trešai personai“ par labu (J. Gierke, l. c. 402. lp. un Senckpiehls, Die Haftung des Empfängers, žurn. Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 88. sēj. 339., 340. lpp.; priv. lik. 3117. sek. p. p.). Sauszemes publiska rakstura transportlīdzekļu (sevišķi dzelzceļu) fraktslīguma tiesībās radies jauns elements, proti spaidu elements (jus cogens), publiskām interesēm, sabiedrībai par labu (sk. zemāk 105. § I. 1. 2.). Jūras fraktslīgumi turpretim padoti dispozitīvām, piekāpīgām tiesībām, ar ko lielās kuģusaimnieku (kā izfraktētāju) interesentu grupas ieguvušas ievērojamu saimniecisku pārsvaru par nofraktētājiem, pateicoties tam, ka izfraktētāju grupas, izlietojot savu jau bez tam ārkārtīgi labvēlīgo likumisko juridisko stāvokli, nospiež savus kontrahentus ar t. s. konosamenta

klauzulām (zemāk 211., 216., 246. §§). Tas pašas parādības novērojamas jaunākā laikā (Vakareiropā) pa daļai arī pie sauszemes transportēriem (mēbeļu transports), kur izmanto sabiedrības uzticību un piedzivojumu trūkumu.

No vienas puses, uz transporta līgumu (šaurākā nozīmē: sk. augšā) neattiecas tīri sagatavojošie darbi (speditēra, fraktsmaklera darbība, darba spēku vai līdzekļu atstāšana pretkontrahenta rīcībā). No otras puses nav prasāms, ka transporta uzņēmējs izpildītu transportu tikai ar saviem paša līdzekļiem un kalpotājiem (jo pārvadātājs var slēgt piem. arī subfraktslīgumu). Transportlīgums paredz pārvadāšanu uz citu vietu taisni pēc nosūtītāja aizrādījumiem. Tāpēc ja piem. gruvešu, sniega nokopējs-vezumnieks uzņemas no pretkontrahenta zemes gabala vienkārši aizvest sniegu, gruvešus pēc sava ieskata, tad tas nebūtu transportlīgums.

VI. Transportlīgumtiesības sevišķi jāatzīmē transportēra (pārvadātāja, transportuzņēmēja) atbildības princips (Haftung, Haftpflicht).

1. Pārvadātājs atbild par visiem zaudējumiem, kas ceļas no krāvas zuduma vai bojājuma, sākot no (krāvas) pieņemšanas, kā arī par nokavēto krāvas nodošanu, ja viņš nepierāda, ka zaudējums izcēlies no nepārvarama notikuma (force majeure), vai no krāvas dabiskās īpašības, vai no nepietiekoša iesaiņojuma (sk. zemāk 105. § V; priv. lik. 4258., 4259. p. p.: Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 858., 859. nr.).

2. Pārvadātājs atbild arī par saviem kalpotājiem un subfraktētājiem, un proti vispār ne tik vien par culpa in eligendo: priv. lik. 4260., 4236. p. p. (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. nr. 1584.), pretēji 3447. p., 4185. p. piez. (Sen. civ. kas. dep. spried. 1923. g. nr. 141.).

3. Nogādājot krāvu uz adreses vietu, pārvadātājam tā jānodod adresātam noteiktā laikā, attiecīgā stāvoklī; adresātam savukārt jāpalīdz pārvadātājam pie krāvas nodošanas, saņemot to pretīm („abnehmen“: priv. lik. 4262. p.).

VII. Pārvadātājam tiesība prasīt vedummaksu (fraktsnaudu), kuŗa, ja nav notikusi pretēja noruna (t. s. Frankatura), maksājama pēc transporta izdarīšanas (sk. arī zemāk 214. §), kā arī atlīdzību par izdevumiem (priv. lik. 4262. p.; attiecībā uz dzelzceļiem sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1925. g. nr. nr. 394., 548.). Ja pārvadātājs krāvu jau izdevis adresātam, nepieprasot pie tam vedummaksu, tad pārvadātājam gan paliek vēl prasījums pret adresātu, bet viņš zaudē prasījumu pret nosūtītāju (priv. lik. 4264. p. 2. teik.) Likums piešķir pārvadātājam likumīgās ķīlu tiesības un aizturēšanas tiesības (priv. lik. 4264. p. civ. proc. lik. 1899. p. piel. 22. p. 4. pkt.; sk. augšā 90. § I 2.).

VIII. Pēc vispārējā principa, adresāts (sk. Senckpiehls, Die Haftung des Empfängers etc. žurn. Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 88. sēj. (1925. g.) 339. sek. lpp.) zaudē prasījumu pret pārvadātāju, ja adresāts bez ierunām pieņem pārvadāto mantu un samaksā fraktsnaudu pārvadātājam (priv. lik. 4265. p.), izņemot gadījumu, kad pārvadāto mantu stāvoklī varēja noskaidrot tikai vēlāki. Bet fraktsnaudas izmaksāšana vien kā tāda nav vienīgā pazīme, no kuŗas varētu slēgt par adresāta

piekrišanu fraktslīguma izpildīšanai (priv. lik. 4265. p. Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 859. nr., 7. sēj. 1489. nr.).

IX. Fraktslīgums kā tāds slēdzams bez formas

1. „Pie līguma noslēgšanas“ (priv. lik. 4256. p.) nosūtītājs „iedod“ pārvadātājam (Frachtführer, извозчик, фрахтовщик) preču zīmi, (Frachtbrief, lettre de voiture, накладная) itkā atklātu pavadrakstu (kuŗu pēc priv. lik. 4256. p. un HGB 426. § 2. d. pārvadātājs var pieprasīt) un kuŗa nododama adresātam līdz ar pārvadājamo mantu, Bet līgums slēdzams arī bez preču zīmes (sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1923. g. nr. 120.). Šī preču zīme nav vērtspapīrs, nav tradīcijas papīrs, bet tikai pierādījuma dokuments par fraktslīguma saturu. Tāpēc nosūtītājam katrā ziņā pieder tiesība apturēt sūtījumu (stoppage in transitu, Verfolgungsrecht, droit de suite) arī pēc šī papīra aizdošanas, bet tikai līdz krāvas nodošanai (Rundnagels, l. c. 40. § sk. augšā 90. §). Priv. lik. 805. p., runājot par „Frachtbrief“ („накладная“), īstenībā domā preču zīmes dublikatu (pie dzelzceļiem) resp. iekraušanas zīmi (Ladeschein, pie iekšzemes ūdensceļiem.).

2. Otrkārt nosūtītājam nav tiesības prasīt no pārvadātāja preču zīmes dublikatu (Ladeschein pēc vācu HGB 444. §) pie vienkāršā sauszemes fraktslīguma, — pretēji dzelzceļu satiksmei un iekšzemes ūdens ceļu satiksmei, (Vācijā tāpat „Ladeschein“) kuŗas preču zīmes dublikats jāizsniedz obligatoriski (sk. zemāk 105. § II 30.). Preču zīmes dublikatam (pretēji preču zīmei, sk. augšā) gan vērtspapīra un proti tradīcijas papīra nozīme (zemāk 126. §); tas ir itkā sauszemes konosaments un dod tiesību rīkoties par krāvu; tur, kur preču zīmes dublikats izdodams un izdots, tur apmaiņā pret viņu krāva izdodama saņēmējam (sk. dzelzceļu nolik. 62. p., Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. nr. 1405., 381. lp.).

X. Pārvadātāji:

1) Daļu pārvadātāji (Teilfrachtführer); nosūtītājs var slēgt fraktslīgumus ar vairākiem patstāvīgiem pārvadātājiem tādā kārtā, ka katrs no viņiem uzņemas daļu transporta; šai gadījumā katrs no viņiem atbild par savu ceļa apgabalu (Strecke); katrs no daļu pārvadātājiem var noligt ar kādu tālāku pārvadātāju, vai nu nosūtītāja vārdā, vai savā paša vārdā uz nosūtītāja rēķina (pēdējā gadījumā pirmais pārvadātājs būtu speditērs; sk. augšā 103. § beigās).

2) Subpārvadātāji (Unterfrachtführer). Subpārvadātājs, kā pārvadātāja izpildpalīgs (Erfüllungsgehilfe), kuŗu pieņem sev par labu pārvadātājs, neatrodas juridiskās attiecībās ar nosūtītāju.

3) Kolektīvie pārvadātāji, Samtfrachtführer. Nosūtītājs vienojas tikai ar galveno pārvadātāju (Hauptfrachtführer, Annahmefrachtführer) par visu ceļu, bet pēdējais parasti izved transportu tikai par ceļa daļu, un par pārējo daļu no sevis, bet nosūtītāja vārdā nodod transportu citam, sekojošam pēcpārvadātājam (nachfolgender Frachtführer), tālākai izpildīšanai, kuŗš turpina transportu u. t. t. uz tās pašas preču zīmes pamata. Sekojošais, pēcpārvadātājs, pārņemot krāvu līdz ar iepriekšējo (galveno) preču zīmi, ar to iestājas galvenā fraktslīgumā (neatkarīgi no tā, vai viņa iestāšanās būtu zināma nosūtītājam, vai nē), un

uzņemas patstāvīgu pienākumu krāvu pārvadāt saskaņā ar iepriekšējās (galvenās) preču zīmes saturu, itkā viņš pats būtu uzņēmies krāvu pārvadāt no pašas nosūtāmās vietas. Galvenais un visi nakošie pārvadātāji kā līdzpārvadātāji atbild solidari (Gefahrgemeinschaft; priv. lik. 4261. p.; HGB § 432; Rundnagels, l. c. 52., 53. §§; Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 152. nr.).

XI. Dzelzceļu tiesību noteikumus pa lielākai daļai noteic starptautiskā reglamentācija: 1890. g. 14. oktobra Bernes konvencija par dzelzceļ. fraktssatiksmi, spēkā no 1893. g. 1. janvāra, (Rundnagels, l. c. 79. sek. §§), kuŗa iespaidojusi arī jūras transporta tiesības, atjaunota ar 1924. g. 23. oktobra Bernē parakstītām starptautiskām konvencijām pasažieru un bagažas pārvadāšanai (C. J. V.) un preču pārvadāšanai (C. J. M.), kuŗas Latvijas valsts pieņēmusi ar 1926. g. 26. marta likumu (Vald. Vestn. 111. nr.: lik. krāj. 74. nr.).

§ 105.

b. Dzelzceļu pārvadāšanas līgums.

Rabinovičs, „Общий устав Российск. жел. дорог“ (1914) un „Теория и практика железнодорожного права“ etc. (2. izd. 1898.); Rundnagels, l. c. 76.—202. §§ un 76. § pievestā literatura.

Visp. dzelzc. nolik. 1.—137. p. p. Vācijas 1908. g. izdotā Eisenbahn-Verkehrsordnung.

I. Dzelzceļu fraktslīgumā izteicas zināmas tīpiskas fraktslīguma pazīmes.

1) Līguma piespiedu slēgšana: dzelzceļiem jāslēdz fraktslīgums ar katru personu, kas izpilda likumā paredzētos noteikumus (dz. nolik. 1. p.), izņemot tikai gadījumus, ja preču (krāvas) pieņemšanu pagaidām pārtraukusi valdība, vai force majeure gadījumā, vai ja dzelzceļu rīcībā nav attiecīgu transporta līdzekļu, vai ja nav brīvu uzglabāšanas telpu (2. p.; Sen. civ. kas. dep. spried. 1924. g. nr. 343; 1925. g. nr. 270).

2) Noteikumiem par pārvadāšanu dzelzceļos ir saistošs raksturs (jus cogens), jo viņi aizkaŗ publiskās intereses, tāpēc tie nav grozāmi uz brīvas vienošanās pamata.

3) Pārvadāšanas līgums ir reallīgums (dz. nolik. 61. p.; Šeršeņevičs, l. c. 2. sēj. 258. lp.) un uzskatāms par noslēgtu ar preču (krāvas) pieņemšanu pārvadāšanai.

II. Krāvas pieņemšanu nosūtīšanas stacija apliecina, uzliekot zīmogu uz preču zīmi, pie kam par preču pieņemšanu dzelzceļš izniedz nosūtītājam preču zīmes dublikātu, Frachtbriefduplikat, дубликат накладной (dz. nolik. 62. p.).

1. Preču zīmi aizpilda pats nosūtītājs, kamēr dzelzceļš apzīmē fraktsnaudas normu saskaņā ar pastāvošiem tarifiem dz. nolik. 69. p.; 1920. g. 22. maija rīkoj. 66. nr. (V. V. 127. sek. nr.); 1921. g. 20. septembra rīkoj. 266. nr. (V. V. 212. nr.); 1920. g. 24. decembra rīkoj. 66. nr. (V. V. 299. nr., 1921. g. 1. nr.); 1921. g. 13. decembra rīkoj. 384. nr. (V. V. 282. sek. nr.) u. citi.

2. Dublikats (pie sauszemes un iekšējās ūdens satiksmes: Ladeschein pēc HGB 444. sek. §§) nav vis preču zīmes otrais eksemplars (itkā priv. lik. 3037. p. nozīmē), kā nepareizi aizrāda dz. nolik. 62. p., jo dublikats ne formas, ne satura ziņā nesakrīt ar preču zīmi. Dublikats nav vis itkā fraktslīguma ofertes pieņemšana, akceptācija, itkā pabeidzot līgumu. Bet dublikats apliecina preču pieņemšanu un dod nosūtītajam iespēju rīkoties par precī, t. i. dublikats ir patstāvīgs vērtspapīrs (dispozīcijas, tradīcijas un prezentācijas papīrs; sk. zemāk 126. §).

III. Dzelzceļš ievēro nosūtītāja rīkojumus par pārvadājamo krāvu, tikai līdz kamēr dublikats atrodas nosūtītāja rokās un viņš to uzrāda dzelzceļam (augšā 90. § IV, un 104. § IX 1). Tāpat krāva izdodama tikai leģitimētam dublikata uzrādītājam, t. i. vai nu dublikata turētājam (ja dublikats izsniegts uz turētāju, auf den Inhaber, на предъявителя, kā turētāju papīrs), vai preču zīmē kā adresātam apzīmētai personai, resp. dublikata indosataram (ja dublikats izsniegts kā orderpapīrs, dz. nolik. 78. p.), bet katrā ziņā tikai apmaiņā pret dublikatu (dz. nolik. 86. p.), kuŗš paliek dzelzceļa kantorī. Saņēmējs līdz ar krāvu saņem atpakaļ preču zīmi, iemaksājot dzelzceļa kasē attiecīgo vedummaksu. No šī momenta preču zīme atvieto dublikatu, un tikai preču zīme ir nododama tālāk, un proti, kā rektarpapīrs (zemāk 128. §), t. i. vārda cesijas ceļā (dzelzc. lik. 112., 78., 86. p. p.; Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1901. g. nr. 88.). Kā preču zīmes, tā arī dublikata saturu noteic dz. nolikums (57., 62. p. p). Preču zīmē jāuzrāda krāvas (preču) nosaukums pēc nomenklaturas, adreses vieta, adresāts (vai atzīme „uz turētāju“) un blakus ziņas: sastādīšanas laiks, pieņemšanas (nosūtīšanas) stacija, ceļš un eventuelas citas ziņas (preču vērtība etc.).

IV. Dzelzceļiem krāva noder par nodrošinājumu viņu prasījumiem par vedummaksu un izdevumiem (dz. nolik. 85. p.).

V. Dzelzceļš nes paaugstināto atbildību, kuŗu nevar izslēgt (Sen. civ. kas. dep. spried. 1923. g. nr. 247.): 1) par pārvadājamo preču zudumu vai bojājumu (dz. nolik. 102. p.), ja dzelzceļš nepierāda, ka tas noticis a) aiz personu vainas, kuŗām pieder rīcība par precī, b) no neapmierinoša preču iesaiņojuma, c) no preču dabiskas īpašības, d) no force majeure, t. i. aiz nejaušiem gadījumiem, kuŗus nevar ne paredzēt, nedz novērst, ņemot vērā konkrētā dzelzceļu uzņēmuma spēku, nedz ar attiecīgu rūpību un izdevumiem. 2) par nokavējumu pie preču nogādāšanas (просрочка в доставке, dz. nolik. 110. p.), ja dzelzceļš nepierāda, ka piemērojis visus mērus, kas jādara akurātam (apzinīgam) pārvadātājam. 3) par bagažas bojājumu un zudumu (dz. nolik. 96. p.), ja dzelzceļš nepierāda, ka tas noticis no force majeure vai bagažas dabiskas īpašības. Tiesība prasīt atlīdzību pieder leģitimētam rīkotājam par precī.

Bet dzelzceļš nenēs apzīmēto kvalificēto atbildību par zaudējumiem, kuŗi ceļas precei no sevišķām briesmām, (piem. kad prece pēc vienošanās vai pēc tās īpašības tiek pārvadāta atklātās platformās — no temperatūras iespaīda, sk. arī pie J. Gierke, l. c. 413. lp.)

Otrkārt, dzelzceļš neatbild uz dzelzc. nolik. pamata (bet tikai uz privatlikuma pamata) par mantu bojājumiem vai zudumu, kaut gan pēdējie izceļas sakarā ar dzelzceļa eksploataciju, ja vien manta, kuŗa cietusi bojājumu vai zudumu, netika uzticēta dzelzceļam taisni pārvadāšanai; tāpēc dzelzceļš piem. atbild tikai uz vispārēja privatlikuma pamata par ar lokomotives dūmiem vai dzirkstelēm ceļā mežam vai saimniecības ēkām nodarītiem zaudējumiem (Sen. civ. dep. spried. 1925. g. nr. 492.).

VI. Prasības pret dzelzceļiem vispār noilgst 1 gada laikā, kāds laikmets pārtraucams arī pieteicot prasījumu dzelzceļiem ārpus tiesas pirms prasības celšanas (sk. dz. nolik. 135.—137. p. p.; Sen. civ. kas. dep. spried. 1925. g. nr. 356.).

— § 106.

5. Noliktavu darījumi.

Šeršenevičs, 1. c. 2. sēj. 102.—104. §§; Müllers-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 156. nodal; Schwerins, 1. c. 42. §; J. Gierke, 1. c. 72. §.

I. Zem preču noliktavas (Lagerhaus) šai ziņā saprot plašas telpas, kuŗas kalpo svešu preču pieņemšanai un uzglabāšanai. Preču noliktavas, ievērojot noliktavās noguldīto kapitalu lielumu un noliktavu organizācijas svarīgo publisko nozīmi, lai iegūtu vispārējo uzticību tirgotāju aprindās, var nodibināt tikai ar valcības atļauju. Sevišķa juridiska nozīme piešķirama kā izdarāmām noliktavu operācijām, tā arī sakarā ar pēdējām izsniedzamiem dokumentiem. Bet noliktavām arī svarīga ekonomiska nozīme.

II. Preču noliktavu ekonomiskā nozīme pastāv iekš tam, ka tirgotājs, izlietojot noliktavas, var iztikt bez paša telpām; viņam nav jānomā tās no citām privatām personām un nav lieki jāmaksā par pašlaik nevajadzīgām telpām; viņam nav jāpieņem un jānodarbina sevišķs personāls, jo tirgotājs šai ziņā var līdz ar to izlietot tieši noliktavas personāla pakalpojumus; bez tam preču apgrozījums (pārdošana, iepirkšana un iekļāšana) norisinās vienās un tās pašas noliktavas telpās, nepārnesot preces no vienas vietas uz otru. Preču noliktavas uzņemas dažāda veida palīgu operācijas (preču izmērīšana, nosvēīšana, nomuitošana (Zollklarierung), apdrošināšana, iekrāšana, izkrāšana). Noliktavu operācijas pastāv Anglijā no XVII. gadsimta (West-India doks no 1799. g.).

III. Sakarā ar kr. 1888. g. 30. marta likumu par tirdzniecības noliktavām (kr. tirdzn. nolik. 766.—819. p. p.) papildinātu un pārgrozītu ar kr. 1910. g. 17. jūnija likumu (2. nodal.), jāizšķir 2 noliktavu operācijas, proti: 1) ambaru, spīķeņu operācijas (амбарные операции) pēc 1910. g. 17. jūnija likuma; viņu priekšmets ir preču pieņemšana un uzglabāšana noliktavās, pret transporta kvīti (провозные квитанции); kvīte skaitās par noliktavas zīmi (apliecību), t. i. par vērtspapīru, bet ne tik par pierādīšanas dokumentu vien. Šādas ambaru operācijas plaši piemēroja Krievijā. 2) varantu operācijas (noliktavu operācijas

šaurākā nozīmē), kuŗas praksē netika piemērotas Krievijā; tikai uz viņām attiecas kr. tirdzn. nolik. 768.—819. p. p. (sk. arī vācu HGB. 416.—424. §§)

IV. Noliktavu operācijas var būt sekošas: preču noliktava pieņem uzglabāšanai pret atlīdzību:

1. Preces: šai ziņā zem precēm jāsaprot tikai kustamas mantas, kuŗām ir zināms lielums un kuŗu uzglabāšana tāpēc prasa lielāku noliktavu telpu (kāpēc izslēgta nauda, vērtspapīri, dokumenti); šai gadījumā prece sastāda itkā atsevišķu neatvietojamu mantu; „noliksanas darījumam“ (Sonderlagergeschäft), kuŗu slēdz preču nodevējs (Einlagerer) ar noliktavu turētāju (Lagerhalter), ir pārzinašanas un uzglabāšanas darījuma pazīmes (sk. priv. lik. 3300. p.)

2. Ar t. s. „kolektīvo noliktavas darījumu“ par atvietojamām mantām (Sammellagergeschäft, хранение товаров, подлежащих обезличению, kr. tirdzn. nolik. 812.—819. p. p) nodibinās vairāku noguldītāju līdzīpašums kvotatīvās daļās uz visām noliktavā pieņemtām precēm (eļļas, labība, petroleja), kamēr tai nepiedalās noliktavas turētājs; tā tad šis kolektīvs noliktavas darījums pielīdzināms t. s. sumu depo bankās (Summendepot), kas nodibina līdzīpašumu starp deponentiem (sk. zemāk 108. § II. c.).

V. Par noliktavu operācijām, darījumiem, izsniedz divu sistēmu dokumentus:

1. Divkāŗšas zīmes, apliecības (двойные свидетельства, Zweischein, kr. tirdzn. nolik. 787.—806. p. p.) pastāv no divām daļām, kuŗas var atdalīt vienu no otras, un proti, no: a) noliktavas zīmes šaurākā nozīmē (Lagerschein, складное свидетельство, weighnote, récépisse), un b) ķīlu zīmes (Lagerpfandschein, закладное свидетельство, warrant, bulletin de gage).

2. Vienkāŗšas zīmes (простое складное свидетельство, 807.—811. p. p., Einschein), kuŗas apvieno sevī abas nupat aprādītās īpašības.

Dualisma sistēma pieņemta Krievijā un arī Francijā (1858. g. 28. maija likums par „les negociations concernant les marchandises déposées dans les magasins généraux), kamēr Vācijā (HGB 416. sek. §§) iziet no unisma sistēmas. Vācu „Lagerschein an Order“ paraugs pie Hoeniger-Cahn, I. c. 80. lp.

3. Kas attiecas uz divkāŗšām zīmēm, tad preču saimnieks (noguldītājs), saņemot divkāŗšu zīmi, var to laist apgrozībā vai nu nedalīti, vai katru daļu atsevišķi (pēdējā gadījumā katra no atsevišķām daļām iet savu ceļu). Ja divkāŗšas zīmes turētājs nevēlas izlietot kredītu, viņš patur sev abas daļas (abus dokumentus), pie kam otrā daļa (warants) paliek pilnīgi „tīra“. Abas daļas kopā dod turētājam iespēju pilnīgi un neaprobežoti rīkoties par precī; viņš var preces paņemt atpakaļ no noliktavas vai tās pārdot, iedodot abas daļas pircējam, vai sadalīt preces partijās. Preču saimnieks, kuŗš turpretīm vēlas iekļāt precī, atdala varantu no noliktavas zīmes un iedod to kredītoram (ķīlu ņēmējam). Otrādi rīkoties nevar, jo nevar iepriekš nodot noliktavas zīmi, paturot sev varantu; taču nevar iekļāt tādu mantu, uz kuŗu turētājs īpašuma tiesību jau pazaudējis. Varanta turētājs iegūst ķīlu

(t. i. lietisku) tiesību par precī. Šādu tiesību nodibina indosējot (blanko vai uz vārdu) varantu un iedodot varantu kreditoram, kā ķīlu ņēmējam, kurš tā tad ar to arī iegūst visas roku ķīlu tiesības; indosamentam uz varanta ir nevien transportfunkcija, bet arī garantijas funkcija (kr. tirdzn. lik. 789., 799., 804. p. p.; sk. zemāk 134. §). Pie tam varanta turētājam, lai paturētu regresīvas tiesības pret indosantiem, varants ir jāprotestē pēc vekselprotesta analogijas, (sk. arī Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. nr. 1664.). Ar noliktavas zīmi (t. i. divkāršas zīmes pirmo daļu), ja no zīmes tika atdalīta (atgriezta) otra daļa, t. i. varants, turētājs par individuālo precī (pie „Sonderlagergeschäft“) vai par atvietojamu precī proporcionālo daļu (uz kopipašuma pamata, pie „Sammellagergeschäft“) var rīkoties tikai uzturot spēkā un ievērojot tiesības, kurās piekrīt ķīlu ņēmējam uz pēdējā rokās esošā varanta pamata. Tāpēc noliktavas zīmes turētājs (precī saimnieks) var pārdot precī tikai vai nu sedzot ķīlu parādu, vai pārvedot to uz precī pircēju. Savu tiesību rīkoties par precī noliktavas zīmes turētājs pārdod indosējot to parastā kārtībā (blanko vai uz vārdu), pie kam šim indosamentam tikai transportfunkcija (789. p. nenoteic garantijas funkciju; sk. 804. p., kas garantijas funkciju paredz tikai attiecībā uz varantiem).

4. Mazāka nozīme tirdzniecības apgrozījumā ir vienkāršai zīmei (kr. tirdzn. nolik. 807.—811. p. p.); tomēr tai ir tā priekšrocība, ka viņu var (ar valdības atļauju) izdot uz turētāju. Īpašuma tiesību uz precī nodod vai nu blankotradīcijas veidā (ja zīme izdota uz turētāju), vai indosamenta (arī blanko indosamenta?) ceļā, iedodot pie tam zīmi pircējam. Ķīlu tiesības uz precī nodibina indosējot zīmi un iekļājot zīmi kreditoram, pie kam šim indosamentam nav garantijas funkcijas (kr. tirdzn. lik. 809. p.).

Pēc vācu HGB, kas paredz tikai vienkāršas noliktavu zīmes, noliktavu zīmju indosamentam tāpat nav garantijas funkciju, jo vācu veks. lik. 14. pants nav minēts vācu HGB 363., 364. §§ un tāpēc nav vispār attiecināms uz orderpapīriem (Schwerins, Recht der Wertpapiere 131. lp.).

5. Tā tad, kā divkāršas, tā arī vienkāršas noliktavas zīmes ir vērtspapīri, un proti, orderpapīri (iedzimti orderpapīri pēc kr. tirdzn. nolik. 789., 799. p. p.) un tai pašā laikā arī izpirkšanas un prezentācijas papīri (sakarā ar indosamentu; sk. veks. lik. 23. p.) un precī tradīcijas (dispozīcijas) papīri.

VI. Noliktavas turētāja atbildība analogiska dzelzceļiem: lai atsvabinātos no atbildības, noliktavas turētājam jāpierāda tie paši attaisnojošie apstākļi kā dzelzceļiem (sk. augšā 105. §, V.). Noliktavas turētājam pieder aizturēšanas tiesības (jo viņš nav uzkatāms par civiltiesisku deponētāru, kuram šādas tiesības gan nepiekrītu: priv. lik. 3793. p.), pēc kr. tirdzn. lik. 784. p. arī priekšrocība piedzišanas kārtībā; Latvijā (izņ. Latgali) būtu jāpiemēro civ. proc. lik. 1899. p. piel. 22. p. 4. pkt. Vācu lik. piešķir noliktavas turētājam arī likumiskās ķīlu tiesības.

VII. Lielu lomu ostu pilsētās spēlē t. s. silo spīķeri (Sihlo-speicher; sk. Rīgas silospīķeru 1894. g. 24. novembra statutus; Vidz. gub. Vēstn. 1898. g. 114. nr.).

6. Banku darījumi.

§ 107.

Banku operācijas vispār.

Obsts, Geld-, Bank- u. Börsenwesen, 4. izd. 1907. g.; Müllers-Erbachs, I. c. 2. sēj. 157. — 166. nodal.; J. Gierke, I. c. 58 — 61. §§; Schwerins, I. c. 46. — 59. §§; Heillrons, Geld- Bank- u. Börsenrecht, 1912. g.; Šeršenevičs, I. c. 2. sēj. 118. — 126., 131. — 133. §§; Lyon-Caën et Renault, I. c. 4. sēj. 666. sek. nr.; Krūmiņš, Anglijas bankas: „Ekonomista“ 1922. g. 7. nr. „Ekonomista“ 1920. g. 68. sek., 104. sek., 160., 225. sek. 538. sek. 15. sek. lpp.

I. Banka ir iestāde, kuŗa kalpo starpniecībai kredīta lietās. Nauda izrāda ekonomisku spēku tikai tad, ja tā koncentrējas lielākā daudzumā vienās rokās un sa-stāda ievērojamākus kapitālus. Turpretim naudai, kuŗa paliek neizlietota sīkās māju kasēs, nav nozīmes tautsaimniecībā. Tā tad banku uzdevums ir pārvērst naudu par kapitālu, aizdodot naudu, pārvietojot kapitālus no vietām, kur ir naudas pārpilnība, uz vietām, kur manāms naudas trūkums. Banka izpilda, tā sakot, kasiera vietu, pieņemot un izdarot nomaksas. Bankas avoti ir kapitāli, un proti, vai nu pamat- un rezerves kapitāli, vai kapitāli, kuŗus banka saņem no noguldītājiem, vai no banku zīmju izlaidumiem (ja pēdējās operācijas viņai atļautas).

II. Bankiēru darījumi pazīstami jau sen, sevišķi jau pie seniem grieķiem un, zem grieķu iespaida, arī senā Romā (τραπεζίτης, argentarius). Jau tai laikā sastopami maiņas operācijas, depodārījumi, aizdevumi pret rokas ķīlu, kontokorents, žiro aogrozījums. Sevišķi bankiēru arods uzplauka viduslaikos Itālijā. (Vārds bankiērs, banka atvasināts no „banca“, t. i. naudas galds; bankrots no „banco rotto“ sadauzīta banka, maksātnespējīga naudas galds tika sasists). Vācijā no sākuma bankiēru darījumus izdarīja itālieši, tikai XV. gadusimtenī parādījās vācu bankiēri. No XVI., XVII. gadu simteņa Itālijā, un vēlāki pārējās zemēs, izcēlušās bankas: banca de Rialto Venecijā 1587. g., Amsterdamas vekseļu bankas 1609. g., Hamburgas bankas 1619. g. Kā akciju banka 1694. g. nodibināta the Bank of England, un proti, kā nošu banka; la Banque de France: 24. germinal an XI, (1800. g. sk. Lyon-Caën et Renault, I. c. 4. sēj. 749 sek. nr. nr.). Krievijā kredītiestādes nodibināja 1754. g. ķeizariene Elizabete, lai atvieglinātu parādnieku stāvokli: muižnieku bankas Maskavā un Pēterpilī un Tīrgotāju banku. 1818. g. tika nodibināta kr. valsts komercbanka, un 1870 g. 1. jūlijā krievu Valsts banka, pēdējie statuti 1894. g.; 1863. g. nodibināta pirmā savstarpējā kredītsabiedrība Pēterpilī. Kr. likumi un noteikumi par kredītiestādēm ievietoti kr. Lik. kop. 11. sēj. 2. d. „Устав Кредитный“.

III. Ņemot vērā kredītiestāžu sabiedrisko un vispār publisko raksturu, valsts piešķir sev pārraudzības un revīzijas tiesības (piem. 1925. g. 16. janvāra noteik.; Lik. krāj. 10. nr. kas ievēdis jaunus kredītnolīk. 85¹⁻⁶pp.; sk. arī 1925. g. 23. jūlija noteik. par agrāko kredītiestāžu darbības atjaunošanu, Lik. krāj. 143. nr.). Par bij. vietējo muižnieku kredītiestāžu statutiem sk. Hasmans un Nolkens, „Пол. о преобр. суд. части“ 2. izd. 116. sek. lpp.

IV. Bankas un kredītiestādes iedala:

A. pēc dibinātājiem vai uzturētājiem:

1. Valsts kredītiestādēs: Latvijas banka; (sk. „Economista“ 1922. g. 17/18 nr.; un „V. V.“ 1923. g. 137. sek. nr.; Kārklīņš, Latvijas banka, „Economista“ 1923. g. 12. nr.) 1923. g. 2. jūnija statuti: Lik. krāj. 65. nr. un daži rīkojumi par viņas darbību; Valsts zemes banka, 1922. g. 21. marta statuti, Lik. krāj. 72., 188., 238 nr..

2. Komunalās, pašvaldības bankās (pilsētu, pagastu) un kredītiestādēs.

3. Privatās kredītiestādēs (kr. kredit. nolik. 10. 11. nod.) vai kā fiziskām personām piederošās, vai uz kooperācijas pamata, vai kā akciju bankas, savstarpējās kredītiestādes (sk. Jurevics, „Economista“ 1926. g. 5. nr., 207. sek. lpp.; savst. kred. iestāžu normalstatuti: „V. V.“ 1926. g. 242. nr.).

B. Pēc operāciju rakstura: komerc-, diskonto-, depozītu-, emisijas-, hipotēku-, lombard-bankās.

V. Banku operācijās jāizšķir:

A. Aktīvas, pasīvas un jauktas operācijas.

1. Pie aktīvām banku operācijām pieder darījumi, kuŗi nodibina bankas tiesību saņemt, pieprasīt naudas sumu; banka te ir darījuma aktīvais subjekts kā sava klienta kredītors, piem. diskontdarījumi (sk. zemāk 141. §.), kredītklāšanas darījumi (sk. zemāk 109. sek. §§, piem. lombardoperācijas, sk. zemāk 109. §.), hipotēku vai ķīlu zīmju izlaidšana.

2. Pie pasīvām banku operācijām pieder darījumi, kuŗi nodibina bankas pienākumu, saistību izsniegt naudas sumu; banka te ir darījuma pasīvais subjekts kā sava klienta debitors; ar šādām operācijām banka sadabū kapitalus savās rokās, piem. noguldījumi (zemāk 108. §.) arī giro-darījumi (zemāk 114. §.), aizņēmumu, emisiju (izlaidumu) operācijas (emisijas nodaļa Latvijas bankā, viņas statutu 13.—18. p. p.); sk. Müllers-Erbachs. l. c. 2. sēj. 163. nodaļ; „Economists“, 1922. g. 521. sek. lpp.; J. Vitols, Banknošu teorija, „Economists“ 1925. g. 7. nr.

3. Jauktas operācijas saķarā ar dažādiem klientu uzdevumiem, piem. inkaso, vērtspapīru pirkšana un pārdošana (sk. Rīgas biržas ierad. 93—122. §§), efektu darījumi un ārzemju valūtas pirkšana un pārdošana (sortu darījumi), depodarijumi (sk. zemāk 108. §.), publisku izlaidumu, aizņēmumu realizācija un konverzācija (Latvijas bankas statutu 19—39. p. p.), uzņēmumu nodibināšana un piedalīšanās viņos.

B. Pēc banku darījumu satura jāizšķir: uzglabāšanas darījumi (naudas, vērtspapīru, vērtību), kredītdarījumi, maksāšanas darījumi etc. Banku operācijās ievērojamā mērā iespaidos 1926. g. 9. septembra noteikumi (Latv. republ. satv. 81. p. paredzētā kārtībā izdoti, spēkā no 1927. g. 1. janvāra), kuŗos papildināti resp. pārgrozīti priv. lik. 3425, 3432, 3433. pp.; kr. civ. lik. 2020. p. un jaunieviesti 2022¹⁻². pp. kā arī pārgrozīts sod. lik. 608. p.. Nupat pievestie noteikumi aprobežo līgumos un aktos nodibināto procentu apmēru ar 12⁰/₁₀ p. a. Viss,

kas šo procentu normu pārsniedz, skaitās par neatļautu augļošanu (Wucher, ростовщичество) neatkarīgi no tā, zem kāda nosaukuma (provizija, komisija, porto, dažādi pakalpojumi) tas slēpjas. Augļošanas procenti nav prasības ceļa pieprasāmi un samaksātie procenti ieskaitāmi kapitāla nomaksā. Bet ja augļošanas procenti būtu samaksāti jau reizē ar kapitālu? Tad, saprotams, maksātājam tiesība atļauto normu pārsniedošos procentus pieprasīt atpakaļ uz priv. lik. 3729. p. pamata. Līdz 1926. g. 9. septembra noteikumu spēkā nākšanai līgumi un akti, kušos procentu apmērs noteikts vairāk par 12⁰/₀ p. a., uzskatāmi par nelikumīgiem un nederīgiem (priv. lik. 2922., 3214. pp.) tikai zem sod. lik. 608 p. (1903. g. redakc.) priekšnoteikumiem, t. i. kad aizdevējs apzināti izlietojis aizņēmēja spaidīgo stāvokli, vai ja profesionāls aizdevējs (t. i. tirdzniecības apgrozībā) kādā veidā slēpis augļu pārmērību. (sk. kr. 1893. g. 24. maija likums: kr. lik. kop. 652. p. V; Šeršeņevičs, l. c. 2. sēj. 121., 122. lpp.). 1926. g. 9. septembra noteikumi atvietoti ar 1926. g. 18. decembra likumu (Vald. Vēstn. 286. nr.).

§ 108

a. Banku uzglabāšanas darījumi.

Müllers-Erbachs, l. c. 2. sēj. 166., 161. nodal. Schwerins, l. c. 53. §; J. Gierke. l. c. 58.—59. §§; Lyon-Caën et Renault, l. c. 4. sēj. 673.—676. nr..

Noteikumus par banku uzglabāšanas (depo) darījumiem nošaka galvenā kārtā banku statuti vai bankjeru un banku izdotie „vispārējie darījumu (veikalu) nosacījumi“ (allgemeine Geschäftsbedingungen). Mūsu pozitīvos likumos nav tiešu nosacījumu; Vācijā ir spēkā 1896. g. 5. jūlija „Depotgesetz“ (1923. g. redakcija). Jāizšķir:

1. Normalais uzglabāšanas līgums (Verwahrungsvertrag) par neatvietojamu mantu; subsidiāri piemērojams priv. lik.. Deponents paliek īpašnieks, tāpēc viņam piekrit atdalīšanas tiesības bankas konkursā (civ. proc. lik. 1899. p. piel. 15., 20, 21. p. p.), bet no otras puses viņš arī nes deponēto objektu risku.

1. Tīrais uzglabāšanas līgums: bankai jāizpilda īres līguma pienākumi: slēgtais depo, pie kuša priekšmeti (nauda monetās vai naudas zīmēs, vērtspapīri, dokumenti, dārglietas) nodoti slēgtās kastēs etc. „Nosacījumos“ aizrādīts uz bankas atbildības robežām. Deponents saņem depozitālzīmi (Depositbescheinigung), kušai ir kvalificēta leģitīmacijas papīra nozīme (sk. zemāk 127. §, vācu BGB 808. §) un kuša, šaubu gadījumā, tikai pierādījuma dokuments.

2. Atklātais uzglabāšanas līgums, t. i. uzglabāšanas līgums, kombinēts ar pārvaldīšanu („offenes Verwaltungsdepot“). Viņa priekšmets ir vērtspapīri: banka uzņemas parzīnāt un pārvaldīt depo, iekasēt kuponus, kontrolēt tirāžas, uzrādīt maksāšanai vai akceptācijai un likt protestēt vekselus. Deponents saņem depozīmi (Depotschein) Deponentu rīcību var uz vienošanās vai testamentā, vai likuma pamata ierobežot (gesperre Depots), piem. aizbilstāmās, aizgādājamās personas interesēs. Šādi atklāti depo saistīti deponentiem ar zināmām briesmām, sakarā ar banku varbūtējo nelikumīgo rīcību; tāpēc piem. vācu 1896. g.

5. jūlija depolikums (1923. g. redakcijā) uzliek bankājiem-tirgotājiem (deponentu interesēs) zināmus stingrus pienākumus: vērtspapīri jāuzglabā atsevišķi (Sonderdepot); jāved numuru rādītājs (Depotnummerbuch, paraugi pie Hoeniger-Cahn, l. c. 82. lp.); pirmam depozītam, piem. provinces bankājiem, jāpazīno subdepozītam (centralbankājiem), ka vērtspapīri ir „sveši“, t. i. ne paša (provinces) bankāra; ja pēdējais to izpilda, tad subdepozītam pret pirmo deponentu piederošās tiesības (piem. par izdevumiem) izceļas tikai aiz koneksām prāsībām.

Abos zem 1. un 2. minētos uzglabāšanas līgumos nav jāierauga civiltiesiski „depositum“ līgumi, jo pēdējie neparedz atlīdzību, kamēr banku uzglabāšanas līgums ir atlīdzināms darījums (entgeltliches, возмездное) un šai ziņā tuvojas īres un pakalpojuma līgumam, bet ar „custodia“ (priv. lik. 3300. p. 3788. p. piez.) pazīmēm.

II. Neistais uzglabāšanas līgums (itkā depositum irregulare); viņa priekšmets ir atvietoājama manta, kuŗās īpašums pāriet uz uzglabātāju; viņam jāatdod tikai „tantum ejusdem generis.“ Deponents zaudē savu īpašumu, viņam nav atdalīšanas tiesības bankas konkursā, bet tikai vienkāršā konkurskreditora tiesība; no otras puses deponents nenes risku.

Jāizšķir:

A. Banku (sumas) depozītu darījumi, (Depositenvortrag), kuŗu priekšmets ir nauda.

1. Ekonomiski varētu runāt par aizdevumu darījumiem (Darlehen); tas ir arī mūsu priv. lik. 3794., 3811. sek. p. p. uzskats (sk. arī vācu BGB 700. § 1. d.).

a. Aizdevuma un noguldījuma kopīgā juridiskā pazīme ir, ka atvietojamās mantas īpašums abos darījumos pāriet uz parādnieku, kam jāatdod tikai ekvivalents. Noguldītājam, tāpat kā aizdevējam, ir tikai obligatoriska prasība par noguldījuma atdošanu un bankas konkursā viņš var uzstāties tikai kā vienkāršs konkurskreditors.

b. Starpību starp aizdevumu un depozītu darījumu ierauga iekš tam, ka termiņa noteikšana pie aizdevuma notiek parādnieka interesē, bet pie depozītu darījuma — kreditora, t. i. deponenta (noguldītāja) interesē. (Lyon-Caën et Renault, l. c. 676., 676-b nr. nr.) Tā tad depozītu darījums no aizdevuma atšķiras ar interešu momentu, „Interessenlage“; tā pēc Müllera-Erzbacha (l. c. 2. sēj. 161. nodal. VIII.) aizdevumā interešu pārsvars esot naudas ņēmējam, bet depozītdarījumā — noguldītājam.

c. Banku depozītdarījumiem gan piemērojami — subsidiāri — noteikumi par aizdevumu, bet tomēr ne visi, piem. ne priv. lik. 3664. sek. p. p. Par aizdoto sumu aizdevējs kā kreditors nevar rīkoties pēc sava ieskata, kamēr noguldītāja depozītu kontā esošās sumas paliek noguldītāja, kā konta rīkotāja, rīcībā. Nevar taču katra viņa rīkojumā par kontā esošā kapitāla daļām ieraudzīt itkā „aizdevuma“ parciēlu uzteikšanu. Pretēji aizdevumam (sk. 3641, 3655., 3659 p. p.), sumas depozītdarījuma priekšmets var būt tikai nauda, bet ne kāda cita atvietoājama manta.

2. Banku depozīts uzskatāms par itkā individualizētu, tai nozīmē, ka uz noguldītāja konta esošās sumas var būt piem. par sevišķu konfiskācijas objektu (sk. arī civ. proc. lik. 1078 p. ar virsrakstu no vienas puses, un 1079. p. ar virsrakstu no otras puses). Tāpēc, ja uz noguldītāja konta esošās sumas, kā viņa kapitāls, tiktu ar valdības vai kādas okupācijas varas rīkojumu no šī konta konfiscētas, tad par konfiscētu izrādītos taisni paša noguldītāja, bet ne bankas mantība, un konfiskācijas sekas nestu noguldītājs, bet ne banka; tāpēc noguldītājam nebūtu prasība pret banku par depozītam noguldītās sumas atdošanu viņam (sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1924. g. nr. 166).

3. Depositdarījumi ir banku pasivdarījumi.

4. Uz depozitdarījumiem attiecināmi:

a. t. s. „depozīti lietošanai“: ja deponentam tiesība naudu pieprasīt kuņā katrā laikā bez uzteikšanas, ar vai bez procentiem (loti maziem), tad runā par t. s. „tägliche Gelder“ vai „Deposit zur Benutzung“ (pasīvs banku darījums). Pie depozīta līgumiem pieder sevišķi žīro („giro“) līgums, virement; (sk. Breits, koment. pie Bankgesetz; Staubs, c. koment. piel. pie HGB 363. §. „zur-Lehre vom Girovertrag“).

Ar giro līgumu banka apņemas: pieņemt uz sava klienta rēķina nomaksas, kuņas izdara viņš pats vai viņam par labu trešās personas, un izdarīt trešām personām samaksas uz bankas kontrahenta (klienta) rēķina, saskaņā ar pēdējā rīkojumiem, vai nu skaidrā naudā, vai pārskaitot attiecīgo sumu uz trešo personu kontu.

b. Šāda giro līguma esamību paredz čeks, kaut gan čeks nav vienīgais līdzeklis, ar kuņu kontorīkotājs rīkojas par viņa rīcībā esošām sumām (Guthaben) bankā, jo rīkojumu konta rīkotājs (Kontoinhaber) var dot ne tik vien ar čekiem (tā gan ir parastā forma, sk. zemāk 193. §), bet arī ar žīro zīmītēm (Giro-Zettel), vai ar „vietējām asignācijām“ (Platzanweisungen), vai ar vienkāršām kvītēm. Izpildot šādus rīkojumus, banka izpilda žīro līgumu. Gan būtu domājams tirs „čeku līgums“ (ar banku), pēc kuņa kontorīkotājam būtu tiesība par viņa rīcībā esošām sumām rīkoties tikai ar čekiem vien, bet praksē šādi „čeku līgumi“ patiesībā nav sastopami.

c. Žīro līgums nodibina „internās čeku tiesības“ (žīrotiesības; internes Schekrecht), pēc kuņām čeks uzstājas nevis kā regresu nodibinošs vērtspapīrs (kā dokuments ar čeku kvalitāti), bet gan tikai kā rīkošanās līdzeklis par konto rīkoāja rīcībā esošām sumām attiecīgā bankā (Breits, Scheckgesetz „die Handelsgesetze des Erdballs.“ 13. sēj. 2. d. „Deutsches Reich“ 1098. lp., sk. zemāk 193. §).

Uz žīrolīguma pamata nodibinās žīro satiksme (Giroverkehr) starp banku no vienas puses un viņas klientiem vai starp pēdējiem no otras puses (sk. zemāk 114. §). Banku depozītu satiksmes nosacījumu paraugs pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 78. lp..

5. Uz depozitdarījumiem attiecināmi arī noguldījumi (Einlagen, вклады). Jāizšķir termiņu noguldījums un beztermiņu noguldījums. Par noguldījumiem noguldītājs saņem noguldījuma zīmi (Einlageschein, вкладное свидетельство), un proti, uz vārdu (pēc kreditnolik. 11. nod.

53. p.); tikai Latvijas bankai (pēc. statutu 31. p. 5. pkt.) un kādām atsevišķām bankām uz to statutu pamata, piešķirta tiesība izsniegt arī noguldījumu zīmes uz turētājiem (kā turētāju papirus: kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1890. g. 120 nr.): vādu noguldījuma zīmei ir kvalificētas leģitimitācijas papīra nozīme. Pēc 1925. g. 28. augusta noteikumiem par noguldījumu noilgumu (Lik krāj. 149. nr.) dažāda veida noguldījumi, kas iemaksāti kredi iestādēs, noilgst pēc 30 gadiem, ja pa šo laiku nav izdarītas ne iemaksas, ne izmaksas, vai nav iesniegti pieteikumi par iemaksām vai izmaksām. Noilgums neattiecas uz kreditiestādēm, kuŗu statutos paredzēts garāks termiņš. Noilgušie noguldījumi ieskaitāmi kreditiestādes rezerves kapitalā, ja viena gada laikā pēc attiecīga sludinājuma „Valdības Vēstnesī“ noilgušā noguldījuma īpašnieks vai tā likumīgie mantinieki nav noguldījumu atprasījuši (sk. arī Latv. bankas stat. 33. p.).

B. Vērtspapīru „sumu depo“ (Summendepot, dépôt d'espèces): deponents nodod vērtspapīrus uzglabāšanai kā atvietošanas mantas, tā ka tie pāriet bankas īpašumā; šāds darījums deponentam saistīts ar lielām briesmām, kādēļ vācu BGB (700. §. 2. d.) prasa specialu un rakstisku formu (sk. arī priv. lik. 3811. p.).

C. Kolektīvais uzglabāšanas līgums, depotkrājums „Sammeldepot, Mengenverwahrungsdepot“: bankai ir tiesība visus depo savienot, resp. salikt kopā; tādā kārtā pati banka neklūst par īpašnieci, bet gan deponenti kā tādi savā starpā klūst par līdzīpašniekiem samērā ar viņu depo vērtību; šo līgumu piemēro, piem., Berlīnes kasu sabiedrību bankā („Bank des Berliner Kassenvereins“); tāpat pie kolektīviem noliktavu darījumiem (sk. BGB. 948. §; augšā 106. §.).

III. Dzelzsskapju nodaļu (safe) izīrēšanas bankas tēraudkambarī (Tresor, location de coffres forts); šis nodaļas atrodas dzelzsskapī un aizslēdzamas ar īpašu īrnieka un īpašu bankas atslēgu, pie kam nodaļas pieejamas tikai bankai un īpašniekam kopā; sīkākī banku nosacījumos (kuŗos paredz piem. pilnvaras spēku pāri par īrnieka dzīvību, sk. arī priv. lik. 4410. p.).

IV. Latvijas Banka pieņem: 1. noguldījumus valsts un ārzemes valūtās uz tekoša rēķina, uz noteiktu vai nenoteiktu laiku, uz vārdu vai uz uzrādītāju; 2. glabāšanā vērtspapirus, ar vai bez to pārvaldīšanas, naudu, dokumentus, dārgmetālus, vērtslīetas un citas vērtības. Noguldījumi, uz kuŗiem 30 gadu laikā nav izdarītas ne iemaksas, ne izmaksas, pieskaitāmi bankas peļņai. Vērtības, par kuŗām nav samaksāta glabāšanas maksa 10 gadu laikā, banka realizē pēc saviem ieska- tiem un iegūto sumu, atvelkot bankai pienācīgās maksas, ieskaita kā noguldījumu uz vērtību īpašnieka vārda.

b. Banku kredītdarījumi.

§ 109.

a. Lombarddarījums.

Müllers-Erzbachs, I. c. 2. sēj. 159. nodaļ.; Schwerins, I. c. 54. §; J. Gierke, 60. § III.

I. Lombarddarījums ir aizdevums, kuŗu izsniedz banka noteiktā sumā pret preču (varantu, konosamentu, preču zīmju dublikātu), dārg-

metalu un vērtspapīru ķīlām, saskaņā ar tirdzn. ieradumiem. Šos darījumus Vācijā savā laikā ieveduši lombardieši. Lombarddarījumus nepareizi sauc arī par „depo darījumiem.“ Parasti pēc mūsu prakses noteic termiņu; par saņemto ķīlu banka izsniedz parādniekam ķīlu kvīti. Ķīlu kvītē banka agrāki paredzēja, ka parādnieki atzīst priv. lik. 1481. p. (kas tagad atcelts ar 1925. g. 27. oktobra noteik.) par nepiemērojamu. Banka uzņemas tikai kuponu iekasešanu, bet ne ieķīlāto vērtspapīru pārvaldīšanu vispār. Tādēļ tiražu pārbaudīt banka nav spiesta (ja tas nav paredzēts viņas statutos; kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1903 g. nr. 4., 65.; 1905. g. 15. nr.). Banka parasti patur sev arī tiesību neizpildīšanas gadījumā pārdot ieķīlātas vērtības bez tiesas, bez aukciona un bez iepriekšēja atgādinājuma (priv. lik. 1453., 1553. p. p.). Bankai bez tam pieder arī retentio Gordiana (priv. lik. 1487. p.). Parādnieks arī pēc ķīlas pārdošanas paliek atbildīgs par iztrūkumu (priv. lik. 1456. p.). Par lombarddarījumu sk. arī kr. kreditnolik. 10. nodal. 1. sek. p. p. Lombarddarījums jāatšķir no žiro à depot-darījuma (sk. zemāk 110. § II).

II. Latvijas banka atver kreditus un izsniedz īsa termiņa aizdevumus pret solovekselēm, (reversdarījumi: Nolkens, koment. pie veks. lik. 6. izd. 304. sek. lp. zemāk 110. § III. 1.) pieņemot ķīlā kā papildu nodrošinājumus, saskaņā ar bankas padomes aizrādījumiem, obligācijas uz nekustamu īpašumu, lauksaimniecības vai rūpniecības inventāru un citām vērtībām. Banka izsniedz īsa termiņa aizdevumus pret precēm, kā arī pret preču dokumentiem, ja preces atrodas noliktavās vai ceļā. Latvijas banka var pieņemt parķīlāšanā no privātām kredītiestādēm ieķīlāšanas dokumentus un solovekselus, kas izdoti ieķīlājot vērtības šinīs kredītiestādēs, ja kredītiestāde uzņemas pilnīgu garantiju par izsniegtās sumas atmaksu. Latvijas bankai ir tiesība katrā laikā pieprasīt vai nu aizdevuma daļas atmaksu, vai arī papildķīlas, ja viņa atrod, ka jau nodotās ķīlas pietiekoši nenodrošina izsniegto aizdevumu (Latvijas bankas statutu 31.—33. p. p.).

§ 110.

β. Kreditatklāšanas darījumi.

J. Gierke, I. c. 60. § IV; Lyon-Caën et Renault, I. c. 4. sēj. 709.—748. nr. nr.

I. Uz kreditatklāšanas darījuma pamata banka kā kreditdevēja apņemas atvēlēt savam klientam kreditu (ouverture de credit) zem zināmiem nosacījumiem. Kredīta veidi atkarājas no vienošanās: aizdevums, galvojuma uzņemšanās, delcredere, vekseļu un čeku samaksāšana (izpirkšana, Einlösung, honorēšana, sk. augšā 95. § III 2; zemāk 141. §) zem drošībām (gedeckter Kredit), vai bez drošībām (offener Kredit). Par kreditatklāšanu banka ņem proviziju (itkā kredītcenu — Kreditpreis), kuŗa maksājama arī tad, ja kreditu neizlieto. Bieži kreditu norobežo ar zināmu maksimālu sumu (limitētais kredīts). Kreditņēmējam laikā jāatdod aizņemtā suma („revaliren“) un jāmaksā kredītcena (kā provizija, procenti) uz vispārēja pamata.

II. Bieži atvēl kreditu pret drošību (vērtspapīriem, dārgmetaliem, ari sakarā ar t. s. kredithipoteku, Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1516. nr.; priv. lik., 1337. p. piez.). Šai gadījumā jau pie darījuma slēgšanas noteic maksimalu kredita sumu, un šo kreditu parādnieks var izlietot pakāpeniski, rīkojoties par viņa rīcībā esošām sumām (Guthaben) ar čekiem (sk. zemāk 192. §).

III. Darījumu par kreditatklāšanu pret drošībām līdz maksimalai sumai, atstājot parādniekam kreditu izlietot pakāpeniski, sauc par „giro à depot“ darījumu, jeb par specialā tekoša rēķina darījumu (специальный текущий счет), kuŗu paredz ari Latvijas bankas statutu 24.—25. p. p. (bij. kr. valsts bankas statutu 134.—136. p. p., kr. kreditnolik. 4. nod.). Šo giro à depot darījumu var slēgt vai nu uz noteiktu laiku (termiņu), vai uz pieprasījumu (on call).

1) Pirmā gadījumā giro à depot darījums uz noteiktu laiku tuvojas lombarddarījumam (augšā 109. §), bet atšķiras no pēdēja ar to, ka pie lombarddarījuma kreditu atklāj no paša sākuma tikai uz īsu laiku un uz noteiktu sumu, kuŗu aizdevuma veidā jau pie paša lombarddarījuma noslēgšanas saņem parādnieks no bankas, un kuŗa tam ari jāatmaksā tai pašā apmērā (noteiktā termiņā vai uz pieprasījumu). Turpretīm pie giro à depot darījuma ar noteiktu termiņu kredits atvēl līdz kādai norunātai maksimalai sumai, līdz kuŗai klients var kreditu vai nu vispār neizlietot, vai izlietot tikai pakāpeniski (daļās), rīkojoties ar čekiem vai citādi. Klients tāpat var ari atmaksāt parādā esošās sumas pakāpeniski pēc sava ieskata, maksājot procentus tikai par parādā esošām sumām, (sk. vispār. kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1899. g. 37. nr.). Bet bankai nav tiesības parādā esošo sumu pieprasīt pirms tērmiņa, izņemot gadījumu, kad drošībā iedoto vērtspapīru biržas kurss pazeminās (tāpat kā pie lombarddarījuma) un parādnieks drošību nepapildina. Bet tieši prasīt papildu nodrošinājumu bankai ir tiesība tikai tad, ja tas bija norunāts vai paredzēts bankas statutos (kr. Sen. spried. 1912. g. 7. nr., 1910. g. 38. nr., žurn. „Вестн. гражд. пр.“ 1913. g. 1. nr.). Vispār bankai nav tiesības spekulēt ar viņai iekļilātiem vērtspapīriem, un tā pati atbild, ja nerealizē tos noteiktā termiņā; sk. kr. Sen. spried. 1910. g. nr. 38. (contra 1913. g. nr. 27.). Kad drošība pastāv depovekšēlos, (solovekšēlos) tad runā par reversdarījumiem (žurn. „Вестник права“ 1916. g. 20. nr., 477. lр.; žurn. „Право“ 1904. g. 12. nr., 754. sek. lpp. Kr. Sen. tiesu depart. lēmums 1903. g. 16. janv. 82. nr.; augšā 109. § II).

2) Otrā gadījumā, kad giro à depot darījums noslēgts ne uz noteiktu laiku, bet uz pieprasījumu, runā par „on call“ darījumu („auf Ruf“); bankai ir tiesība kreditu katrā laikā atsaukt (uzteikt), pieprasot no parādnieka aizņemtās sumas atmaksu. Pie tam bankai nevien tiesība, bet ari pienākums drošībā esošos vērtspapīrus — ja parādnieks pielaiž nokavējumu — tūliņ pārdot tuvākā biržas dienā (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1910. g. 38. nr.). Kr. Senats pie tam gan nepareizi izšķir: lombarddarījumus itkā „termiņa darījumus“ no vienas puses, un „giro à depot“ darījumus itkā „beztermiņa darījumus“ no otras puses, pielīdzinot giro à depot darījumu pilnīgi „on

call" darījumam. Patiesībā tomēr jāizšķir lombarddarījums ar termiņu vai uz pieprasījumu, no vienas puses, un giro à depot darījums ar termiņu vai giro à depot darījums uz pieprasījumu (on call), no otras puses (sk. Д-ин žurn. „Вестник гражд. права“ 1913. g. 1. nr. 147.—150. lpp.). Šaubu gadījumā drošībā nodotie vērtspapīri nav uzskatāmi par sumu depo (sk. augšā 108. § II B; kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1899. g. nr. 37.).

IV. Savu prasību banka var apmierināt un realizēt ārpus konkursa (civ. proc. lik. 1899. p., piel. 21. p.) arī tad, ja kā drošība ir nodoti (ieķīlāti) vekseli (t. s. reversdarījums, sk. augšā zem III 1.); šādus solovekšļus banka var, ja parādnieks pielaiž nokavējumu, arī tieši realizēt kā vekselkreditors (vekselturētājs), nevien pēc speciāliem nosacījumiem (наказ; Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1903. g. nr. 119.), bet arī vispār pēc priv. lik. 1466., 1490. p. p. (sk. arī žurn. „Вестн. права“, 1916. g. 20. nr.; „Право“ 1904. g. 12. nr. 754. sek. lpp.).

V. Latvijas banka atver kreditus speciālā tekošā rēķina veidā, nodrošinot tos ar vekseliem, kas apmierina vekselu diskonta uzstādāmās prasības, kā arī ar tādām vērtībām, kuŗas viņa pieņem ķīlā, izsniedzot aizdevumus. Latvijas bankai ir tiesība katrā laikā pieprasīt no personām un iestādēm, kuŗām atvērts kredits, uzņēmuma bilanci, darbības pārskatu, izrakstus no veikala grāmatām un citas ziņas, kādas viņa atzīst par vajadzīgām parādnieka mantas stāvokļa noskaidrošanai.

VI. Pretēji vienkāršiem depozitdarījumiem (žiro un noguldījumu darījumam sk. augšā 108. §), lombard- un kreditatklāšanas darījumam ir aktīvu bankas operāciju raksturs.

Par bankkrambursu un akreditīva darījumiem sk. augšā 95. § III.

§ 111.

7. Kontokorentlīgums.

Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj. 158. nodal.; J. Gierke, 60. § V; Lyon-Caën et Renault, 1. c. 4. sēj. 784. sek. nr.; Šeršepovičs, 1. c. 2. sēj. 131.—133. §§.

I. Ar kontokorentlīgumu divas personas vienojas savus abpusīgus prasījumus un izpildījumus savā starpā stādīt uz rēķina un tos nolīdzināt periodiskos laikmetos, sarēķinoties un noteicot izrādošos „saldo“. Tādā kārtā viņi sakopo un apvieno abpusīgus prasījumus un izpildījumus vienā kopējā vispārējā norēķinā, attiecinot to uz kontokorenta laikmeta beigām.

II. Pamats ir tekošs rēķins, kontokorents, compte corrente, compte courant, kuŗā ietilpst atsevišķi posmi (Posten). Šādā kopējā rēķinā atzīmē: 1) viena kontrahenta prasījumus, kuŗus tomēr patstāvīgi un atsevišķi nevar realizēt, un 2) no otra kontrahenta izdarāmos izpildījumus, kuŗus tāpat patstāvīgi un atsevišķi nevar pieprasīt. Patiesībā izdarītos izpildījumus savāc dēļ vēlākas norēķinašanās; tāpēc viņiem nav tūlītējas parādu dzēšanas sekas. Visus posmus ieraksta tikai naudā.

III. Kontokorents domājams tikai pie abpusīgiem prasījumiem un izpildījumiem. Tapēc nav kontokorenta, kad viena persona, piem. mājās saimniece, ierīko „tekošu reķinu“ veikalā (Cvingmaņa spried. krāj. 4. sēj. 654. nr., 5. sēj. 921. nr. I; 7. sēj. 1446., 1447. 1448. nr. nr.). Tā tad kontokorentā izteicas vispirms t. s. savstarpības, abpusības princips. Kontokorentā jāieraksta tikai sumas, kuņas attiecas uz konkrētu ilgstošu veikalu sakariem (Geschäftsverbindung).

IV. Kas sevišķi zīmējas uz vekseļu un čeku attiecībām, tad ja preču pircējs akceptē uz viņu trasētu vekseli vai izdod vienkāršu vekseli, vai nodod svešu vekseli kā „rimesi“, tad, šaubu gadījumā, tas pie kontokorenta notiek nevis „in solutum“. bet tikai „solvendi causa“, jo ar to vekselparāds kā tāds nav segts pēc būtības; ar to ne-notiek parāda (t. s. kauzalā parāda) novācija (kuņa vispār nav prezumējama; priv. lik. 3586. p); bet ar to kreditoram, pārdevējam tikai dota iespēja, realizējot vekseli, apmierināt savu prasījumu. Parādnieka vekselis ir tikai nākošā izpildījuma solījums, un ar vekseļa nodošanu vekseldevējs nav galīgi atsavināts no kauzalā parāda samaksas (Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1355., 1413. nr. nr.; 6. sēj. 10x0 nr.; 5. sēj. 802., 921. II nr. nr., sk. augšā 95. § III 2. b). Neskatoties uz to, vekselņēmējs vai vekseliegūvējs (piem. preču pārdevējs) ieraksta kontokorentā viņa iegūto vekselprasījumu ne kā savu prasījumu (Guthaben), bet kreditē pircējam vekseli itkā kādas vērtības priekšmetu, itkā pircēja izpildījumu. Šī ierakstīšanas veida lielā nozīme pastāv iekš tam, ka vekselprasījums kā tāds paliek ārpus kontokorenta, t. i. vekselis ir realizējams neatkarīgi no kontokorenta „saldo“. Tādā kārtā, ja kreditors kreditē parādniekam pēdējā viņam nodoto vekseli, tad šī kreditēšana domājama tikai kā nosacīti izdarīta (Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 921. nr. II). Ja nu kreditors nesāņem apmierinājumu, tad iepriekš ierakstītais kreditposms tiek „stornēts“ un parādnieks paliek debitēts ar kauzalparādu. Turpretim, ja vekseli samaksā, tad ar to atkrit arī kauzalprasība (Šeršenevičs, l. c. 215. lp.; sk. Rigaer Handelsarchiv 1913. g. 289. lp.).

V. Kontokorenta laikmets parasti 1 g. vai $1\frac{1}{2}$ g.; kontokorents ir katrā laikā uzteicams. Vismaz vienam kontrahentam jābūt tirgotājam. Bieži kontokorentattiecības nodibinās starp bankieri un tā klientiem (korespondentiem). Līdz kontokorenta noslēgšanai nevienam kontrahentam nav tiesības rīkoties atsevišķi par saviem prasījumiem, piem. iesūdzot, cedējot, kompensējot tos. Tādēļ pa kontokorenta laikmetu noilgums skaitās par apturētu un debitora nokavējumam nav vietas. Kontokorentā ievietojamie posmi tā tad zaudē savu juridisko patsāvību un apvienojami vienā pašā aktīvu vai pasīvu kompleksā (Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 439. nr., 364. lp.; 6. sēj. 1089. nr.), neatdalot posmus. Šai ziņā kontokorentā izteicas t. s. nedalāmības princips. Tomēr atsevišķie prasījumi patur zināmā mērā savu iepriekšējo juridisko raksturu sakarā ar to izcelšanās pamatiem, piem. pirkšanas cenas, īres naudas prasījumi; viņu juridiskais raksturs būtu noteicams ar t. s. prejudicialām prasībām.

VI. Abpusīgā norēķina noslēgums izrāda un noteic zināmu rezultātu vienam vai otram kontrahentam par labu, t. s. „saldo“ (atlikums, pieskīrums), kuŗš jūridiski atvieto, iemieso sevī atsevišķos līdzšinējos posmus. Noslēgšana notiek tādā kārtā, ka katrs no kontrahentiem, aprēķinot saldo, nosūta noslēgumu pretējai pusei, un ja pēdējā pozitīvi vai klusu ciešot (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1614. nr.) noslēgumu atzīst (piem. turpinot kontokorenta attiecības), tad jūridiski ar to notiek norēķins (priv. lik. 3537. p.; Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1027., 1028., 1029. nr. nr.). Saldo nodibina patstāvīgu prasību uz atzīšanas līguma pamata (Anerkennungsvertrag; priv. lik. 3593. p.; Cvingmaņa spried. krāj. 6. sēj. 1030. nr.). Tā tad atzītam noslēgumam (saldo) ir novācijas nozīme (priv. lik. 3587. p.; sk. arī Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1907. g. nr. 18.). Šai ziņā kontokorentā izteicas novācijas princips. Par to, vai kontokorenta noslēgumam ir novācijas nozīme, zinātnē gan izteiktas dažādas domas; par to Staubs, O. Gierke, J. Gierke; pret to Kosaks. Kontokorenta paraugs pie Hoeniger-Cahn, l. c. 72. lp, Kontokorentu zinātniski raksturo vai nu kā kreditatklāšanas līgumu, kā maksatlikšanas, vai kā kompensācijas līgumu; kontokorentlīgums drīzāki vērsti uz nākošu norēķināšanos un nodibina patstāvīgu (dzēsošu) prasījumu par saldo maksu (J. Gierke).

VII. No saldo (noslēguma) sumas, tūliņ pēc kontokorentlaikmeta notecēšanas, skaita $\frac{0}{100}$, pat ja atsevišķiem kontokorentā ieejošiem posmiem būtu bezprocentu raksturs, arī ja pašā rēķinā jau būtu aprēķināti vienkārši $\frac{0}{100}$ (priv. lik. 3412. p.; Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. 438. nr., 5. sēj. 896. nr.).

VIII. Saldo noslēgšanas suma pieprasāma un iesūdzama atsevišķi tikai tad, ja konrahenti ar kontokorentlaikmeta notecēšanu izbeidz savus veikalus sakarus. Bet ja viņi tos turpina, tad saldo prasījums (Saldoguthaben) sastāda pirmo kreditposmu nākošā kontokorenta norēķinā saldokreditoram par labu — jaunā kontokorenta laikmetā. Saldo tā tad tiek pārnesti (vorgetragen), pārvēršot es par „saldo pārnesumu“ vai saldo transportu (Saldovortrag) un ar to zaudē savu patstāvību.

IX. Ja nu atsevišķie kontokorentu posmi kā tādi ar noslēgšanu (ar saldo apreķināšanu) zaudē savu patstāvību, tad, stingri ņemot, ar to (pēc novācijas principa, 3579. p.) izzustu arī viņu drošības, nodrošinājumi (galvojumi, ķīlu tiesības). Tomēr pēc tirdzn. tiesību (sk. HGB § 356.) uzskata nodrošinājumi uzturami spēkā saldokreditoram par labu, cik tālu viņa saldoprasījums sedzas ar atsevišķo nodrošināto posmu. Piem. A. un B. savā starpā atrodas kontokorentattiecībās. 1900. g. beigās A. iegrāmato sev par labu aktīvsaldo par 3000, par ko nosūta B-am norēķinu. B. neatbild. A. paziņo B-am, ka viņš pārtrauc (nobeidz) ar B-u sakarus un pieprasa itkā atzītā saldo nomaksu. B am līdzekļu nav un viņš par šo sumu liek A-am priekšā, kā galvotāju, kādu C-u. A B-am pagarina samaksas termiņu uz vienu gadu. Pēc īsa laika A. un B. atjauno kontokorentattiecības, kas turpinās zināmu laiku, un galu galā saldo izrādās A-am par labu. 1901. g. abas personas sarēķinās, un A-am par labu izrādās saldo par 5000 (ieslēdzot iepriekšējo saldo par 3000 uz 1900. g. beigām). B. arī ta-

gad nemaksā, un A. ceļ prasību pret galvotāju, C-u, par 3000. Jājautā, vai par iepriekšējo saldo (3000) nodibinātais nodrošinājums paliek A-am par labu, un sevišķi vai tas būtu realizējams a) par visu otro saldo (5000), vai b) tikai pirmā saldo (3000) apmērā. Uz vispārējā pamata būtu jāatzīst, ka ar saldo noslēgšanu iepriekšējie posmi, tā tad arī kā pirmais posms ievestais iepriekšējais saldo, gan zaudē savu patstāvīgo juridisko nozīmi, kuŗa savukārt atceļ atvietotā prasījuma drošību. Bet tomēr šādu konsekvēnto sledzienu tirdzn. tiesības netaisa. Ja kontokorentā ieslēgtais prasījums bija nodrošināts (piem. ar galvojumu, ķīlu etc.), tad kreditoram, atzīstot saldo, tomēr paliek tiesība no drošības meklēt apmierinājumu iepriekšējā nodrošinātā prasījuma sumā, bet ne vairāk par pēdējā saldo apmēru (Staubs, l. c. koment. pie HGB 355. §, piez. 4., 15. b; pie 356. § piez. 1., 2., 3.). Tāpēc A., nesaņemot apmierinājumu no B-a par otro saldo (5000), var celt prasību tieši pret galvotāju C-u par iepriekšējā saldo (3000) sumu, un šāda prasība ir apmierināma zem priv. lik. 4520,—4523. p. p. paredzētiem priekšnoteikumiem.

§ 112.

δ. Pārējie kreditdarījumi.

I. Kredituzdevums (Kreditauftrag) ir līgums, ar kuŗu viena persona uzdod otrai personai atklāt trešai personai kreditu (otras personas vārdā un uz otras personas rēķina), pie kam pirmā (uzdodošā) persona uzņemas eventuale (kā galvotāja) garantiju (priv. lik. 4372. p.; Šveices oblig. ties. 408.—411. p. p.; vācu BGB 778. §; Staubs, koment. pie HGB 349. §, 56.—62. piez.).

II. Akreditivs (sk. augšā 95. § III 2a) un kreditvēstule (sk. zemāk 197. §).

III. Garantijas darījums (Garantievertrag), ar kuŗu garants uzņemas garantiju (atbildību) par zināma rezultata (panākuma) iestāšanos; garantijas darījumi, pretēji galvojuma darījumam, nodibina garanta patstāvīgu saistību, kuŗa neatkarājas no kādas galvenās saistības (Staubs, koment., l. c. pie HGB 349. §, 63.—67. piez.).

IV. Delkredere komisija (Reichels. die Schuldmitübernahme 1909): delkrederekomisjonars uzņemas garantiju par to, ka treša persona, ar kuŗu viņš slēdz izpildudarijumu, izpildīs šo pēdējo (sk. HGB 394. § un Staubs l. c. koment. pie tā, l.—9. piez.). Delkredere komisija nav galvojums, jo komitentam nav prasījuma pret trešo, izpildudarijuma kontrahentu; delkrederekomisjonars neatbild komitentam kā solidars parādnieks, un ne plašāki kā galvotājs; par garantijas uzņemšanos (par uzņemto risku) delkrederekomisjonars saņem sevišķu proviziju (delkredereproviziju), kuŗa jāmaksā arī tad, ja trešais kontrahents savu saistību izpilda; provizijas lielumu noteic, šaubu gadījumos, vietējās ierašas (Rīgas biržas ierad. 84. §, 80. §, 2. pkt., 124., 92., 122. §§).

V. Padoms, rekomendācija, ziņu sniegšana (Auskunft): Staubs, l. c. koment. pie HGB 349. § pielik. (145.—170. lpp.), priv. lik. 4416.,

4418., 3255., 4374. p. p., vācu BGB 676. §, kr. tirdzn. nolik. 46. p. piez. piel. „о порядке учреждения справочных контор о кредитоспособности“; 1905. g. 9. maija likums: par ziņu sniegšanas kantoriem; Rigaer Handelsarchiv 1898. g. 208. sek.lpp. sakarā ar krievu valdības priekšā likto projektu; biržas komiteja izteikusies pret valsts kontroli, (Aronovičs, žurn. „Вестн. права“ 1915. g. 1.—2. nr. nr.). Par ārpuslīguma attiecībām sniegtiem padomiem etc. atbildība iestājas vienīgi tad, ja padomdevējs rīkojies ļaunprātīgi, vai ja padomu etc. lūdzējs, bez padoma etc. būtu rīkojies citādi, vai ja padoma etc. sniegšana pamatojas uz līgumu, resp. uz prezumējamu līgumu, piem. ja padomdevējs sniedz padomus etc. sava aroda robežās vai profesionālā veidā pret atlīdzību (darba garantijas līgums), vai sakarā ar kādu galveno līgumu.

c. Bankas maksāšanas darījumi.

§ 113.

α. Vispārējas piezīmes.

Šai vietā jāapskata tikai a) žiro satiksme (apgrozījumi, zemāk 114. §) ciktālu tiem vēl ir nozīme maksāšanas darījuma ziņā, neatkarīgi no tā rakstura kā naudas uzglabāšanas darījuma (sk. augšā 108. §. I A. 1) un b) sk. ntracija (zemāk 115. §).

Uz maksāšanas darījumiem attiecināms arī kontokorents, jo tas ir ne tikai kreditdarījums vien, proti ņemot vērā kontokorenta pieņemto vispārējo un kopējo saskaitīšanu un ieskaitīšanu (sk. augšā 111. §). Citi tirdzniecības darījumi, kuŗiem tāpat maksāšanas darījumu pazīmes, neizrāda nekādas sevišķas īpašības, kā piem. vienkārša nomaksa, inkassomandats (Rīgas biržas ierad. 123.—125. §§; priv. lik. 4373 p., sk. arī recouvrement des effets: Lyon-Caën et Renault, l. c. 4. sēj. 679. nr.), izmaksas mandats. Par maksāšanu ar čekiem, vekseliem, tirgoniskām asignacijām un akreditīviem, jāruna sakarā ar mācību par šādiem institūtiem (sk. zemāk 140., 192., 196., 197. §§). Par diskontodarījumiem sk. augšā 93. § un zemāk 141. §.

§ 114.

β. Žiro satiksme.

I. Žiro satiksme (Giroverkehr) pamatojas uz žiro līgumu (giroriņķis, Kreis), kā banku uzglabāšanas darījumu nozari (sk. augšā 108. § II A 4. a). Žiro klients slēdz ar savu žirobanku atsevišķu līgumu, pēc kuŗa banka atklāj viņam žiro kontu. Klients saņem no bankas žirogrāmatīņu (Kontogegenbuch, Bankbuch, passbook) un čeku grāmatīņu, ar ko arī žirolīgums skaitās par klusu ciešot noslēgtu. Par savu žiro kontu žiroklients var rīkoties vai nu ar čekiem, vai ar kvītēm un zīmītēm.

II. Ja vairāk personu stājas sakaros ar banku, tad tādā kārtā viņām par labu, uz līguma pamata, ceļas prasījumi pret banku. Šādas personas, kā bankas klienti, ar savām viņu rīcībā esošām sumām bankā (Bankguthaben) sastāda itkā riņķi (giro) ap banku. Ja nu viens no šādiem bankas kreditoriem vēlas izdarīt otram nomaksu, tad tas, ar pēdējā piekrišanu, dod rīkojumu bankai attiecīgo sumu norakstīt no rīkotāja sumas (konta) bankā un pierakstīt otrā kreditora kontam, t. i. pārskaitīt sumu no viena konta uz otru kontu. Žiro pārskaitīšana juridiski sastādas a) no bankas solījuma aktivam dalībniekam par labu un b) no pasīvā dalībnieka atteikšanās no attiecīgas sava prasījuma (pret banku) daļas. Te maksājums notiek pārskaitot to bankā bez skaidras naudas („bargeldlos“). Žiro maksājums, jau pēc vecām ierašām, pielīdzināms skaidras naudas maksājumam.

III. Šāda žiro satiksme bija sastopama jau Grieķijā un Romā un no XVI. g. simteņa attīstījies sev šķi Itālijā (žiro bankas); Vācijā 1619. g. nodibināta Hamburgas žiro banka; tagad Vācija vissvarīgākā nozīme kā žiro bankai ir Valstsbankai, kā arī pastam (uz 1908. g. 6. nov. pasta čeku likuma pamata) Pasta čeku satiksme ieviesta arī Latvijā ar 1923. 9. augusta noteikumiem (Lik. krāi. nr. 111.).

IV. Žiro satiksmes ekonomiskā nozīme pastāv iekš tam, ka tā pilnīgi atvieto maksājumus skaidrā naudā, ar ko apiet naudas nosūtījumu izdevumus, naudas skaitīšanu un kontroli un pamazina skaidras naudas krājumu. Ari čeks atvieto maksājumu skaidrā naudā (sk. zemāk 195 § I), bet žiro satiksmei ir tas labums, ka tā novērš čeku zuduma un viltojuma iespēju un paātrina operācijas. No otras puses, žiro satiksme gan nav izlietojama, ja kreditoram nav konta (bankā vai pastā), kādā gadījumā bez skaidras naudas parādnieks varētu maksāt tikai ar parasto čeku (pat ne ar norēķina čeku, sk. zemāk 195. § I). Bet žiro satiksme tomēr neprasa, lai kreditoram un debitoram būtu savi konti vienā un tai pašā bankā; pietiek ja viņu bankām ir kopēja (centrālā) žirobanka.

V. Žiro līgums ir katrā laikā uzteicams. Juridiski šis žiro līgums ir pakalpojumu līgums, kuŗa priekšmets ir uzdoto darījumu (darīšanu) izpildīšana (Geschäftsbesorgung), ar kuŗu savienoti līgumi par sumu uzglabāšanu (sk. augšā 108. §. II A 4 a), aizdevumu (lombarddarījums; augšā 109. §), kontokorentu (sk. augšā 111. §), kā arī skontrācija (zemāk 115. §). Žirobanka parasti neņem provīziju, bet arī nemaksā procentus par noguldīto naudu.

§ 115.

γ. Skontrācija.

Müllers-Erbachs, I. c. 2. sēj. 556. lp.; J. Gierke, I. c. 61. § V.; Schwerins, I. c. 49. §. III.

I. Skontrācija ir vairāku personu savstarpēja norēķināšanās par viņu savstarpējām attiecībām un parādiem ar kompensāciju, pārskaitīšanu un pārvedumiem bez skaidras naudas. Skaidrā naudā būtu jā-

maksā tikai parādu atlikumi. Skontrācijas liguma priekšmets tā tad ir norēķināšanās. Vārds „skontrācija“ atvasināts no itāļu „riscontrare“ = satikties, sastapties; citi nosaukumi: clearing = apvienošana. Dalībnieki savā starpā uzskata cits citu par labiem, uzticamiem maksātājiem (parādniekiem). Skontrācija tā tad novērš vajadzību izdarīt maksājumus skaidrā naudā.

Piemērs (pēc Gierke, l. c. 366. sek. lpp.):

I.	A-am	pienākas no	B-a	500
	”	”	C-a	250
	C-am	”	B-a	250

II. C savu prasību pret B-u cedē (nodod) A-am. Ar to C. sedz savu parādu A-am un realizē (sedz, apmierina) savu prasību pret B-u.

B. samaksā A-am savu parādu skaidrā naudā.

III. Ar šo: A. tā tad saņem no B-a 500 un no C-a 250 = +750
 B. sedz savu parādu A-am 500 un C-am 250 = -750
 C. „ „ „ A-am 250 un saņem no B 250.

Tā tad notiek tikai viens pats maksājums skaidrā naudā (B — A-am par 500), kamēr, bez skontrācijas, B. būtu vēl jāmaksā A-am, un C būtu vēl jāmaksā A-am.

II. Skontro savienība (Skontroverband) ir vairāku personu cieša apvienība pastāvīgu, ilgstošu skontrācijas operāciju dēļ. Savu augstāko attīstību skontrācija sasniedz gadījumā, kad viņu saista ar žiro maksām, sedzot parādu atlikumus ar žiromaksājumiem; te maksājumi skaidrā naudā būtu izslēgti.

III. Skontrāciju mēs sastopam jau viduslaiku vekselgadatirgos un vēlāki biržās. Jau 1775. g. nodibināts Londonā: „Clearing-House“, kuŗas biedri ir lielākas bankas; Francijā t. s. „maison de compensation de balance“; Vācijā 1883. g. lielākās tirdzniecības pilsētās ieviestas norēķināšanas vietas (Abrechnungsstellen, nodaļas) pie Valstsbankas.

7. Biržas darījumi.

§ 116.

Birža.

Pisko, Ehrenberga Handbuch'a 2. sēj. 524. sek. lpp.; Lyon-Caën et Renault, l. c. 4. sēj. 805. sek. nr.; Šeršenevičs, l. c. 2 sēj. 127. §; „Economista“ 1920 g. 44. sek., 262. sek. lpp. 1922. g. 8/9. nr.; prof. K. Balodis, Ievads tautsaimniecībā 218. sek. lpp.

I. Zem biržas saprot: 1) tirgotāju sanāksšanas vietu, telpas, 2) biržu apmeklētāju, tirgotāju organizēto kopību, biržas tirgoni, Børsenkaufmannschaft, 3) biržas noslēgto darījumu kopību. Biržās slēdz tirdzniecības darījumus par atvietojamām precēm, kuŗas neatrodas pašās biržu telpās. Pretēji gadu tirgiem, biržās sanāk pastāvīgs, organizēts

apmeklētāju kontingents, kamēr gadu tirgos apmeklētāju sastāvs ir nējaušs, neorganizēts. Gadu tirgi ir milzīgi tirgi, bazari, kušos uz vietas atrodas arī pašas preces, kā darijumu priekšmeti, kuši tā tad ir katrā laikā pieejami un apskatāmi. Gadu tirgi notiek tikai periodiski, kamēr birža ir atklāta parasti katru dienu. Biržas pašu preču nav; tās atrodas „aiz biržām“.

II. Izšķir produktu (preču) biržas un fondu biržas. Pēdējās slēdz darijumus par vērtspapīriem (efekti, fondi) un devizēm (vekseliem uz ārzemju pilsētām, Plätze) vai par ārzemju valutām (Sortengeschäft). Biržas sanāk galvenā kārtā lieltirgotāji. Biržas, kā tirgotāju sanāšanas vietas, sastopamas jau XVI. g. simtenī (Antverpenē 1531. g., Hamburgā 1558. g); viņas sevišķi attīstījušās no XIX. g. simteņa. Biržas jau sen slēdza tirdzn. (sevišķi pirkšanas) spekulatīvus darījumus, kuši iziet uz akuratu izpildīšanu un sarežģītu operāciju vienkāršu atrisināšanu. Bet no otras puses, biržas veicināja arī spēļu briesmas, kas savukārt pamudināja valstis iejaukties biržu reglamentācijā. Biržu organizācija pamatojas uz attiecīgiem biržu likumiem un biržu statutiem. Krievijā pirmo biržu reglamentu izdevis Pēteris I. 1721. g. 16. janvarī (krievu noteikumi par biržām ievietoti kr. tirdzn. nolik. 656. — 663. sek. p. p.). Latvijā spēkā 1923. g. 18. aprīļa likums par biržām (Lik. krāj. nr. 47), kušš atvieto agrākos 1920. g. 16. nov. noteikumus un tirdzn. lik. 656. — 663. p. p. Vācu biržas likums izdots 1908. g. 27. maijā ar vēlākiem pārgrozījumiem. Latvijas biržu likums (pretēji vācu likumam) dod biržas jēdziena legalu definīciju; „Birža ir vieta, kušā tirgotāji, rūpnieki un kuģinieki savā starpā informējas un slēdz tirdzn. darijumus.“

III. Biržu pārzina „biržas sabiedrība“ (jurid. persona, viņas statusus apstiprina Finanšu Ministrija), kušā noteic darbības iekārtu biržā, aizstāv ar biržas darbību saistītas tirdzniecības, rūpniecības un kuģniecības intereses un kodificē pastāvošās biržu parašas (biržas usances, Börsenbräuche, sk. augšā 9., 101. §§). Šai ziņā biržu rikojumiem piekrit tikai deklarācija nozīme. Bet biržām nav autonomas tiesības izdot vispār saistošus noteikumus. Biržas sabiedrības izpildu orgāns ir „biržas komiteja“. Pie pēdējās var pastāvēt biržas makleri, brāķeri (kr. tirdzn. nolik. 657. p. 2. piez.; kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1909. g. nr. 64: sk. augšā 87. §), aukcionāri, dispašeri, zvērīnāti grāmatveži un svērēji („Messer“). Visas minētās amatpersonas tagad pieņem un atlaiž biržas komiteja; sk. Rīgas birž. sab. stat., 27. p. 2. pkt. Pie biržas var pastāvēt arī nodaļas un komisijas; sk. Finanšu Ministra 1924. g. 7. marta apstiprinātos Rīgas biržas sabiedrības statusus (V. V. 57. nr.) un 1926. g. 26. marta Liepājas biržas sabiedrības statusus (V. V. 94. nr.) Biržas komitejas uzdevumi starp citu ir dažādu strīdu un konfliktu izšķiršanai sastādīt šķīrējtiesas, kušas darbojas pēc vispārīgā sapulcē pieņemtiem un Finanšu ministra apstiprinātiem noteikumiem. Rīgas biržas komiteja izdod darbības gadu pārskatus (no 1873. gada sākot), „Rigaer Handelsarchiv“, kas dod ārkārtīgi bagātu materialu, tirdzniecības un vispār saimniecības ziņā.

§ 117.

Biržas darījumi vispār.

Nussbaums, Ehrenberga „Handbuch'a“ 4. sēj. 2. d. 541. sek. lpp.; Schwerins, Recht der Wertpapiere: 48.—51. §§; J. Gierke, 1. c. 62.—66. §§; Müllers-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 132.—140. nodal.; Šeršeņvičs, 1. c. 2. sēj. 128.—130. §§; Lyon-Caën et Renault, 1. c. 4. sēj. 937. sek. nr. nr.

I. Jāizšķir: „biržas darījumi“ un „engagement“.

1. Biržas darījumi ir visi darījumi, kuņus slēdz biržā, biržas apgrozījumā

2. „Engagement“ ir plašāks jēdziens, proti, katrs atsevišķs spekulatīvs pasākums, uzņēmums biržā („die einzelne spekulative Unternehmung“, Nussbaums, 1. c. 545. lp.) Engagements iesākas ar atklājamo darījumu (Eröffnungsgeschäft) un parasti atrisinās, realizējas ar kontrdarījumu (Auflösungsgeschäft, Realisations-, Abwickelungs-Geschäft, Gegengeschäft) vai ar piespiedu regulāciju (Zwangsregulierung).

3. Starp viņiem stāv „prolongācijas darījums“, kas pagarina spekulāciju pāri par atklājamā darījuma izpildīšanas laiku (sk. zemāk 120. §), lai novērstu zaudējumus vai paaugstinātu peļņu.

4. Cenu starpība pie pirmā (1.) un pēdējā (2) darījumiem sastāda peļņu vai zaudējumu; A. perk no B-a vērtspapīru par 110 (atklājamais darījums) un pārdod to C-am par 120 (kontrdarījums); A-a peļņa ir 10 (J. Gierke, 1. c. 63. §, 372. lp.).

II. Biržu darījumos jāizšķir:

1. Iekšējie (kuņus biržas apmeklētāji slēdz savā starpā pašā biržā) un ārējie (kuņus slēdz ārpus biržām, parasti komisijas veidā; komitents atrodas ārpus biržas).

2. Fondu darījumi, un proti: a) kases darījumi (kuņi tūlīņ izpildāmi, t. i. pēc parašas, vai nu tai pašā dienā, vai nākošās dienās); b) laika darījumi (Zeitgeschäfte) ar attālinātu piegādāšanas laiku; c) par biržas termiņu darījumu runā tad, kad to slēdz ar noteiktu termiņu kā „fix“ darījumu (Börsentermingeschäfte).

3. Produktu biržas darījumi a) loco darījumi: piegādājumam jānotiek tūlīņ, no preču atrašanās vietas (loco“); b) darījumi ar attālinātu piegādāšanas termiņu: sevišķi biržas termiņu darījumi.

III. „Engagement“ var būt vai nu „à la hausse“ (spekulācija uz cenu pacelšanos), vai „à la baisse“ (spekulācija uz cenu krišanu). Spekulants à la hausse iepērk (vai apņemas nopirkt), cerot, ka cena (kurss) celsies, lai vēlāki pārdotu dārgāki ar kases vai termiņa darījumu (Zeitgeschäft). Sp. kulants à la baisse pārdod (vai apņemas pārdot) objektu, kuņa viņam vēl nav (Leerverkauf, Verkauf à la decouverte, „fixen“) lai, līdz pārdošanas līguma izpildīšanai, citā vietā iepirktu lētāki, — tikai ar „Zeitgeschäft“ (ne kassa). A. (kā spekulants à la baisse) pārdod uz aprīļa beigām par 30000 kādas akcijas par 94⁰/₀. Viņš rēķinās ar to, ka līdz aprīļa beigām akciju kurss kritis, piem. tā, kā viņam būtu iespējams tās iepirkt par 90⁰/₀. Tad viņš pelnītu (94—90 =) 4⁰/₀ no 30000, t. i. 1200. Otrkārt pircējs B. (spekulants à la hausse), kas tās pašas akcijas bija nopircis no A., uz aprīļa beigām, spekulē

preteajā virzienā; viņš rēķinās, ka akciju kurss līdz aprīļa beigām pacelsies (piem. līdz 100%), lai tūlīņ (uz aprīļa beigām) pārdotu tās par (100—94=) 6% augstāki un tādā kārtā pelnītu 6% no 30000, t. i. 1800.

IV. Vērtspapīri un preces pielaižami kotēšanai biržās ar sevišķu Finanšu Ministrijas, resp. biržas komitejas, atļauju (piem. par kotēšanai pielaišiem vērtspapīriem sk. Rīgas biržas komit. 1924. g. pārskata 20., 21. lpp.). Biržas cenu noteic biržu maklers sakarā ar kassa- vai termiņa darījumiem. Vērtspapīru kursu noteic procentos no nominālās vērtības. Biržas cena nav vienāda katru dienu, jo kurss svārstās; biržas makleri noteic vidēj (vienādu) dienas kursu atkarībā no pirkšanas un pārdošanas orderiem. Cenas pasludina oficiēli (cenu, resp. kursu, rādītājos). Kursu rādītājos atzīmē caurmēra pārdošanas priekšlikumus un pirkšanas priekšlikumus. Par biržas darījumu noslēgšanu biržas maklers apliecina ar noslēgšanas notu (Schlussnote. sk. augšā 38. §). Pārdodot biržas apgrozībā esošos vērtspapīrus, pārdevējam jānodod pircējam tekošie procentu vai dividendu kuponi; kuponu termiņi attiecināmi uz pagājušo laiku. kādēļ pircējam jāatmaksā pārdevējam procenti (t. s. gabalu procenti, Stückzinsen) par laiku no pārdošanas momenta līdz tekošā kupona termiņam (sk. priv. lik. 755., 3871. p. p.). Par vērtspapīru pirkšanu un pārdošanu vispār Rīgas biržas ierad. 93.—122. §§. (sk. augšā 95. § III. 6.).

§ 118.

Biržas termiņu darījumi.

Müllers-Erbachs, I. c. 2. sēj. 136.—140. nodal.; Nussbaums, I. c. 91.—93. §§; J. Gierke, I. c. 64. §; Šeršenevičs, I. c. 2. sēj. 128. §. IV; Lyon-Caëen et Renault, I. c. 4. sēj. 953. sek. nr. nr.

I. Biržas termiņu darījumu (Börsentermingeschäfte, срочные сделки, marchés à terme) priekšmeti var būt vai nu vērtspapīri, vai preces. Darījumi par vērtspapīriem izpildāmi parasti „ultimo“ (mēneša beigās, ultimoregulēšana) un viņi norisinās bieži ne starp pirmiem kontrahentiem, jo kontrahenti pēc ieradumiem var piegādāšanu un pieņemšanu arī nodot („überweisen“) trešām personām (sk. Rīgas biržas ierad. 14.—16. §§; sk. augšā 86. § I. 8.). Sakot ar 1875. g., sevišķi Anglijā, dažus darījumus slēdza arī par precēm (vilna, cukurs, kvieši): te par piegādāšanas termiņu var būt kuŗa katra diena (ne tikai „ultimo“ vien), kuŗu kontrahenti noteic savā darījumā („fix“ darījumi, sk. augšā 96. §).

II. Biržu termiņu darījumi viegli var pieņemt spēļu raksturu, ja viņos tiek izsiēgta faktiskā izpildīšana ar nolūku pelnīt tikai starpību starp atklājamā un kontrdarījumā paredzētām cenām (kursiem) sakarā ar kursa gaitu; te trūkst īstais saimnieciskais pamats. Šādi darījumi tāpēc var nelabvēlīgi iespaidot tirdzniecību ārpus biržām, rūpniecību un pirmražošanu.

1. Pie šādiem darījumiem pieder t. s. diferences darījumi (Differenzgeschäfte, сделки на разность). Viņu pamats ir tas, ka tirgotājs ir

ieinteresēts ne tik daudz, lai sadabūtu pašas preces (vērtspapīrus), kā lai iegutu preču apmaiņas vērtību un šāda kārtā attiecīgu peļņu. Tāpēc tirgotājs cenšas darījumus slēgt bez precēm vai vērtspapīriem. Ja nu pašā konkrētā priekšmeta trūkums no paša sākuma ir zināms abiem kontrahentiem, tad, patiesībā, darījuma priekšmets ir tikai vērtību starpība, t. s. „diference“. Prakse un likumdošana, noteicot diferences darījumu jēdzienu, bieži pielaiž pārpratumu (J. Gierke, l. c. 379. l. p.), uzskatot diferences darījumu par spēles nozari un izejot no tā, itkā šāds darījums esot darījums, pēc kuŗa paspēlējošais kontrahents maksā pretkontrahentam starpību starp norunāto cenu un piegādāšanas laikā paštāvošo biržas cenu (sk. arī vācu BGB 764., 762. §§). Bet patiesībā šāds diferences darījums vispār neslēdz, un patiesībā lieta grozās ap starpību starp atklājamā darījumā norunāto cenu un kontrdarījuma cenu, pie kam pēdējo slēdz uz gluži citu nekā uz piegādāšanas dienu. Par diferences darījuma pazīmi uzskatāma uzkrītoša nesaskaņa starp vienā kontrahenta materieliem līdzekļiem un uzņemto engagementu.

2. Bet īstenībā par „spēli“ uzskatāmi darījumi, kuŗi nesaimnieciskā nolūkā vērsti uz cenu starpības maksāšanu, un kuŗi tā tad nav vērsti uz piegādāšanu pret pilnas pirkšanas cenas samaksu. Pēc priv. lik. (4337. 4338. p. p.) spēles līgumi ir spēkā un saistoši tikai cik tāju viņi attiecas uz atļautu spēli. Pie aizliegtām spēlēm (4339. p.) pieder hazardspēles, kuŗu mērķis ir vienīgi mantkāriba un pie kuŗām vinnesta peļņa atkarājas tikai no nejaušības, bez fiziska vai garīga darba. Tā tad diferencdarījumi ierindojami aizliegtās spēlēs (sk. Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 119. nr. 8. sēj. 1634. nr.).

3. Krievu 1837. g. likums aizliedza diferences darījumus, attiecinot šo aizliegumu tikai uz akcijām (sakarā ar 1836. g. lik. par akcijām, sk. augšā 53-a. §), bet krievu tiesu prakse bez tam vēl arī uz visiem diferences darījumiem. Literatura ieņēma pretēju stāvokli.

1893. g. 8. jūnija likums par „atbildību par aizliegtiem darījumiem zelta valutā“ aizliedza tikai diferences pirkšanas darījumus par zelta valutu un tratām uz zelta valutu, t. i. prēmiju darījumus, sielažas etc. (kr. civ. lik. 1401¹. p.). Šāds aizliegums pārgājis arī kr. 1885. g. sodu lik. (1174⁵. p.).

4. Tagadējais 1903. g. soda likums šo aizliegumu vairs neparedz, jo aizliegums zaudējis nozīmi ar jauno, 1899. g. 7. jūnija monētu noteikumu ieviešanu (iepriekšējā sudraba rubļu vietā), pēc kuŗiem rublis novērtēts par $\frac{1}{15}$ imperiala un apgrozījumā pielaistas kreditbiļetes un zelta monetas (sk. Jakobi, Sodu lik. 1922. g. izd. 773. lp.). Seršeņevičs šo likumu pārpratis (l. c. 2. sēj. 582. sek. lpp.).

§ 119.

Premiju darījumi.

Nussbaums, l. c. 84. §; Lyon-Caën et Renault, l. c. 4. sēj. 960. sek. nr. nr..

Jāizšķir divi galvenie biržas darījumu veidi: premiju darījumi (Praemiengeschäfte, marchés à prime) un reportdarījumi; abēji sastopami gandrīz tikai biržas termiņu tirdzniecībā.

I. Premiju darījumu (Praemiengeschäfte, сделки с премией) kodols ir tas, ka spekulants riskē mazāk, ja viņam kā kontrahentam tiek piešķirtas zināmas alternatīvas tiesības atkarībā no kursa gaitas, sevišķi atkāpšanās tiesības (sk. priv. lik. 3939. p., 3369. p. piez.) Šādas tiesības kontrahents atstāj savam pretkontrahentam saprotams ne par velti, bet pret atlīdzību, kuŗu sauc par premiju. Šī atlīdzība var pastāvēt vai nu noteiktā sumā (premija šaurākā nozīmē), vai procentuālā piemaksā pie, resp. procentuālā atvilkumā no pirkšanas sumas (ekārs, „ecart“).

1. Vienkāršie premiju darījumi piešķir premijas maksātājam tiesību no darījuma atkāpties pret ekāru, un proti: a) pie priekšpremiju darījumiem (Vorpraemiengeschäfte) atkāpšanās tiesību piešķir — pircējam uz ultimo, kā spekulāntam à la hausse pret piemaksu pie pirkšanas cenas pēc dienas kursa; b) pie pēcpremiju darījumiem (Rückpraemiengeschäfte) — pārdevējam, kā spekulāntam à la baisse, tadā veidā, ka viņš pārdod ar atvilkumu no pārdošanas cenas pēc dienas kursa. Šais gadījumos risks tiek samazināts: izvēlētājs nevar zaudēt vairāk par premiju, bet līdz ar to viņa peļņas šances gan ir ierobežotas, jo viņš var vinnēt tikai tad, ja kursa svārstība pārsniedz ekāru (piemaksu vai atvilkumu).

2. Sarežģītie premiju darījumi, kuŗi piešķir izvēlētājam (premiju maksātājam) tiesības izšķirties ne tik vien par to, vai viņš vēlas darījumu izpildīt, bet arī par to, kā viņš to vēlas izpildīt. Pie tiem pieder:

a) papildu darījumi (Nochgeschäft, кратная сделка), kuŗus slēdz tieši par zināmu daudzumu; bet tomēr vai nu pircējam, vai pārdevējam ir tiesības pret atlīdzību (ekāra veidā) norunāto daudzumu paaugstināt;

b) stelažas darījumi: vienam no kontrahentiem (stelažas pircējam) ir izvēlēšanās tiesība (piem. pie dienas kursa $120 + 2^0_0$ ekāra), vai nu: α) nopirkt priekšmetu (piem. par norunāto pirkšanas cenu 122) noteiktā termiņā (Stichtag), spekulācija à la hausse, lai izdevīgāki pēc tā pārdotu; vai β) priekšmetu piegādāt par norunāto pārdošanas cenu (piem. 118): spekulācija à la baisse, lai izdevīgāki iepirktu piegādašanai. Par abām alternatīvām noteic to pašu procentuālo ekāru. Kursu robežas (122—118) sauc par spraigumu (Spannung).

Piemērs: Ja (noslēgšanas) dienas kurss (120) pastāv arī ultimo, t. i. ja tas ir arī likvidācijas kurss, vai ja tas nesasniedz spraiguma robežas (t. i. svārstās tikai starp 121—119), tad izvēlētājs (stelažas pircējs) paspēlē (zaudē), jo: 1) ja viņš bija apņēmis nopirkt, tad viņam jāmaksā norunātais kurss (122), kamēr ultimo viņš pats varētu tālāki pārdot, lielākais, ne augstāki par 121; 2) ja viņš bija apņēmis pārdot (piegādāt), tad viņš var saņemt tikai norunāto kursu (118), kamēr ultimo viņam pašam, lai varētu piegādāt, būtu jāmaksā, mazākais, 119.

Ja ultimo kurss (122, resp. 118) sakrīt ar norunāto kursu (122, resp. 118), tad izvēlētājs ne zaudē, ne vinnē, jo: 1) ja viņš bija uzņēmis nopirkt, tad viņam jāmaksā norunātais kurss (122), kamēr viņš pats varētu tālāk pārdot, lielākais, tāpat ne augstāki par 122; un 2) ja

viņš bija uzņēmies pārdot (piegādāt) tad viņš var saņemt tikai norunāto kursu (118), kamēr ultimo viņam pašam, lai varētu piegādāt, būtu jāmaksā, mazākais, 118.

Ja ultimo kurss pārsniedz spraugumu (piem. ir 125, resp. 115), tad gan izvēlētais vinnē: jo 1) ja viņš bija uzņēmies nopirkt, tad viņam jāmaksā tikai norunātais kurss 122, kamēr ultimo viņš varētu tālāk pārdot par 125, un 2) ja viņš bija uzņēmies pārdot (piegādāt), tad viņš saņem 118, kamēr ultimo viņam būtu iespējams, lai varētu piegādāt, pašam iegādāt jau par 115. (J. Gierke, l. c. 383. lp.).

II. Par reportdarījumiem sk. 120. §.

§ 120.

Reportdarījumi.

Nussbaums, l. c. 84. §. VII; Müllers-Erbachs, l. c. 2. sēj. 139. nodal.; J. Gierke, l. c. 66. §.

I. Reportdarījumi, prolongācijas, vai panzijas darījumi (Kostgeschäft): Spekulants à la hausse, A. decembra beigās pērk no B-a vērtspapirus uz 30000 nom. par skaidru naudu uz zināmu termiņu (ultimo janvāra) par 220. Kurss sākas krist janvāra otrā pusē un A nevar noslēgt izdevīgo kontrdarījumu uz ultimo janvāra. Pārliecībā, ka kurss vēlākī, pēc ultimo janvāra tomēr celsies, A (pircejs) centisies pagarināt, prolongēt spekulāciju (tādēļ nosaukums prolongācijas darījums). Viņš to varētu vienkārši izdarīt, pieņemot vērtspapirus no B-a ultimo janvāra par 66000 (30000 pēc norunātās cenas 220). Bet tad viņam būtu jābūt 66000 skaidrā naudā, kuŗas viņam nav.

1. A tadēļ pagarina savu spekulāciju tadā kārtā, ka viņš vēl pirms ultimo janvāra griežas pie kapitalista X (kā „reporteur“), kuŗš nopērk (reportē) no viņa (A-a) vērtspapirus par kādu citu cenu, piem. 200 ultimo janvāra, t. i. par 60000, un tā tad X atvieto A-u, kā pircēju (B-am priekšā). Bet tai pašā laikā A nopērk tos pašus vērtspapirus atpakaļ no X-a uz ultimo februāra par to pašu pirkšanas cenu (par 200), t. i. par 60000, ar procentuālo piemaksu, t. s. reportu (piem. ar 600 piemaksu).

Tad notiek uz ultimo janvāra skontrācijas norēķināšanās (sk. augšā 115. §), pēc kuŗas X pieņem vērtspapirus no B-a par ar A-u norunāto likvidācijas cenu (200), pie kam A no sevis samaksā B-am klāt vēl iztrūkstošo diferenci starp ar A-u norunāto cenu 66000 un likvidācijas cenu 60000, t. i. (66000 - 60000 =) 6000.

Tadā kārtā A, samaksājot klāt tikai šo samērā niecīgo zumu 6000, var rēķināties, ka ultimo februāra, kad viņš dabūs vērtspapirus atpakaļ no X-a, kurss celsies tik tālu, ka viņš varētu izīdzināt zaudējumu vai pat vēl vienēt pārdodot tos tālāk uz ultimo februāra.

2. Piemaksu, kuŗu A. maksā X-am (600), sauc par „report“, un darījums, kuŗu A. slēdz ar X-u — par reportdarījumu. Reporta apmēru noteic likvidācijas kurss un procents (piem. 6% p. a. = 1/2% mēnesī, konkrētā gadījumā par 2 mēnešiem 1% no 60000 = 600).

3. Saimnieciski reportdarījums būtu aizdevums ar vērtspapīru iekāpšanu kapitalistam (X-am), bet juridiski te notiek pārdošana un atpakaļpirkšana (sk. priv. lik. 3922. sek. p. p.; tā J. Gierke; Müllers-Erbachs ierauga šinī darījumā — darījumu sui generis). Spekulants à la hausse (A) ir pārdevējs un pircējs attiecībā pret X.; A. iedod vērtspapīrus (iedevējs, Hereingeber); kapitalists (X) ir ieņēmējs (Hereinnehmer) itkā panzijas turētājs, ņemot vērtspapīrus pagaidām savā panziā (Kostgeschäft).

II. Hausse spekulācijai piemērotam reportdarījumam korespondē baissespekulācijai kalpojošais reportdarījums. Baissepekulants A decembra beigās pārdod B-am vērtspapīrus uz ultimo janvāra par 200. Janvāra otrā pusē kurss sāk pacelties un A-am nav iespējams — vērtspapīru piegādāšanai B-am — noslēgt izdevīgo kontrdarījumu uz ultimo janvāra (piem. par 180). Pārlicībā, ka kurss tomēr vēlaki, pēc ultimo janvāra, vēl kritīs, A nopērk vērtspapīrus no kapitalista X (kā deportēra) par kādu (augstāku) cenu (piem. par 220) uz ultimo janvāra — piegādāšanai B-am. Bet līdz ar to A vienojas ar X-u par to, ka pēdējam tādi paši vērtspapīri jānopērk no A uz ultimo februāra par to pašu cenu (220), atskaitot sev (X-am) par labu norunāto ekaru, t. i. procentuālo atvilkumu (t. s. deportu). Attiecīgos vērtspapīrus A cer nopirkt no kāda C-a uz ultimo februāra par zemāku cenu (piem. 200 vai pat 180) un ar to izlīdzināt zaudējumu, vai pat iegūt peļņu. Šai gadījumā X ir iedevējs (Hereingeber) un A ir ieņēmējs (Hereinnehmer).

III. Pie reportdarījuma reports līdz ar tekošiem gabala procentiem (Stückzinsen) nākas ieņēmējam par labu. Pie reportdarījumiem deportu, atvelkot gabalu procentus, nākas iedevējam par labu. (sk. Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj. 570. lp.).

2. Grāmata.

Vērtspapīru tiesības.

1. nodaļums: Vispārējā mācība.

§ 121.

Vērtspapīra jēdziens.

Jakobi, Die Wertpapiere, Ehrenberg's Handbuch's 4. seji. 1. d., arī Grundriss des Rechts der Wertpapiere (1922); v. Schwerins, Das Recht der Wertpapiere (1924); Šeršeņevičs, 1. c. 2. seji. 69 — 71. §§.

I. Vērtspapīri ne tik vien dokumenti, akti (Urkunden) „ar mantības saturu“ (Thöl), bet arī dokumenti par privattiesībām, kuŗu izmantošana (realizēšana, izvešana; tiesība no papīra, Recht aus dem Papier) atkarājas no dokumenta turēšanas (tiesības par papīru, Recht am Papier). Tā tad vērtspapīrs ir dokuments par privattiesībām, kuŗas ir izmantojamas vienīgi turot to pašu dokumentu (papīru); tā jau Brunners: „eine Urkunde über ein Privatrecht, dessen Verwertung durch die Innehabung der Urkunde privatrechtlich bedingt ist“. Jakobi (1. c. 238. lp.), sevišķi vēl uzsverot vērtspapīra leģitīmacijas spēku (tiesisko izskatu, Rechtschein), 'efinē vērtspapīru kā „dokumentu par pretenzijām (Berechtigungen), pie kuŗām parādnieks nav spiests izpildīt, kredītoram papīru neuzrādot, un pēc kuŗiem parādnieks arī nedrīkst (nevar) izpildīt, kredītoram papīru neuzrādot, kādēļ parādnieks, kas samaksā bez papīra kādām iepriekšējam kredītoram, neatsvabinās no parāda“. Tādā kārtā vērtspapīrs katrā ziņā ir dokuments (Urkunde) par privattiesībām, kamēr dokuments par publiskām tiesībām (piem. izraksts no dzimšanu reģistra) nav vērtspapīrs. Vērtspapīrs noteic viņā apliecinātās tiesības turētāja (subjekta) tiesisko stāvokli. Tāpēc vienkāršs pierādīšanas dokuments, ar kuŗu tikai pierāda tiesību (parādzīme, kvīte, charter) nav vērtspapīrs.

II. Vērtspapīrā iemiesotā materiālā privattiesība cieši saistīta ar dokumenta formu, tā ka privattiesības liktenis zināmā mērā atkarājas no dokumenta: tiesība ir apliecināta jeb iemiesota pašā dokumentā (verbrieft, verkörpert). Tā tad vērtspapīrs ir miesīgas un nemiesīgas mantas apvienojums; rīcība par tiesību (pretenziju, Recht aus dem Papier), saistīta ar rīcību par dokumentu (papīru) un atkarājas no rīcības tiesības par dokumentu (Recht am Papier), kuŗš tā tad ir formēls vērtības nesējs; vērtspapīrs reprezentē šo vērtību apgrozībā, ievērojot tiesisko izskatu (sk. zemāk 125. § I.).

III. Šādu vērtspapīru vispārējo jēdzienu uzstādījusi tikai jaunākā tiesību zinātne, un nosaukumu „vērtspapīrs“ ievēdis tikai vācu 1801. g. ADHGB., kamēr agrāki tos sauca par kredit- vai tirdznieciskiem papīriem (Handelspapiere, Effekten).

§ 122.

Vērtspapīru galvenie iedalīšanas veidi.

Vērtspapīros (tiesības apliecinošos papīros) izšķirami:

I. pēc tā, kā viņi noteic tiesīgo personu, subjektu (den Berechtigten):

1. rektapapīri (Rektapapiere, schlichte Namenspapiere) noteic tiesīgo personu ar vārdu.

2. orderpapīri (Orderpapiere) noteic, apzīmē tiesīgo personu ar vārdu, tomēr eventueli apzīmējot arī citu personu, kuŗu pirmā persona noteiks vai nu pozitīvi (radītie, gekorene, gewillkürte), vai bez sevišķa apzīmējuma (iedzimtie, gesetzliche, geborene).

3. uzrādītāju (turētāju) papīri (Inhaberpapiere), pie kuŗiem turētājs kā tāds ir tiesīga persona.

II. pēc dokumenta juridiskās nozīmes:

1) ja tiesību izcelšanās dēļ prasāma papīra izdošana, vērtspapīrs ir konstitutīvs dokuments, — pretējā gadījumā runā par nekongstitutīviem vērtspapīriem;

2) ja papīra nodošanai valdīšanā ir nozīme, lai iegūtu tiesības par mantu, vērtspapīrs ir tradīcijas papīrs;

3) ja tiesību ieguvējs var palaisties uz papīra saturu, t. i. ir aizsargāts pret vēl nezināmām parādnieka ierunām, vērtspapīrs ir skripturveidīgs (skriptur- jeb schriftgemässes) papīrs: pie viņiem pieder turētāju papīri un likumā sevišķi apzīmētie papīri, t. s. tehniskie orderpapīri (Jakobi, Recht der Wertpapiere, 126., 127. lpp.; sk. zemāk 129. § IV).

III. pēc vērtspapīrā iemiesoto tiesību priekšmeta:

1) personīgie vērtspapīri, kuŗi apliecina dalības tiesību korporācijā, korporācijas papīri: akcija;

2) lietiskie vērtspapīri, kuŗu priekšmets ir kustama vai nekustama manta: konosaments, preču zīmes dublikats; viņi kā preču, tradīcijas jeb dispozīcijas papīri nodibina: a) prasījumu no līguma (piem. no fraktslīguma) un b) lietisku varu par transportam pieņemtā mantu.

3) obligācijas vai prasījumu vērtspapīri, proti a) naudas papīri vai uz noteiktu sumu (vekselis, procentu kuponi), vai uz vēl nenoteiktu sumu (apdroš. polise, dividendu kuponi, loze); b) uz atvietošanas mantas daudzumu (preču papīri); c) atkarībā no saistības veidiem: asignācija, pārvedu papīrs, trasēšanas vērtspapīri (переводная бумага), kuŗi satur sevī uzdevumu un pilnvarojumu saņemt izpildījumu (sk. augšā 33. §; zemāk 196. §), bet no iekšējās puses vērtspapīra devēja apsoliījumu par to, ka asignāts akceptēs un samaksās pārvedu papīru (piem. tratu) — vai tiešs solījums: vienkāršs vekselis.

4) jauktie vērtspapīri, kuŗi apvieno sevī zem 2. un 3. minētās īpašības.

§ 123.

Pārējie vērtspapīru iedalīšanas veidi.

I. Pēc izpildījuma izcelšanās pamata apzīmējuma: 1) kauzalie vērtspapīri, kušos juridiskais pamats (causa) ir apzīmēis: individualizēti vērtspapīri (piem. konosamenti, akcijas). 2) abstraktie, neindividualizētie vērtspapīri, kušos „causa“ nav atzīmēta (piem. vekselis, čeks; sk. Sinaiskis, Основы гражд. права, вып. I. 12. § 3.).

II. Pēc tā, vai kreditoram pēc izpildījuma jāgriežas pie debitora (Holschuld), vai otrādi (Bringschuld):

1. Presentācijas, uzrādāmie papīri: debitoram jāmaksā tikai, ja kreditors prezentē viņam vērtspapīru. Tādēļ kreditoram jāpre entē, jāuzrāda papīrs debitoram un šai nolūkā jāierodas pie debitora pēc izpildījuma (piem. vekselis; sk. zemāk 158, 163. §§), ja kreditors vēlas izvest savas tiesības. Debitoram nav zināms, kas ir dotā laikā viņa kreditors, un vai kreditoram ir iespējams savukārt izpildīt savu pienākumu, t. i. atdot debitoram vērtspapīru pret samaksu. Presentācijas īpašība (klauzula) saprotama pati par sevi pie turētāja papīriem, kadēļ pēdējie katrā ziņā un ipso jure ir presentācijas papīri, tāpat kā orderpapīri, kušos gan presentācijas kvalitāti var izslēgt (ari pie vekseļa pēc vācu tiesu prakses; sk. Jakobi, 1. c. 415. lp. 50 piez.). Pie uzrādīšanas un pie pēcuzrādīšanas papīriem („Sicht“ un „Nachsichtpapiere“) ar presentāciju iesājas resp. aprēķināms prasības termiņš (veksellik. 37., 99. p. p.) Presentācija vajadzīga, bet ari pietiekoša parādnieka nostādīšanai nokavējumā; ari kreditors pielaiž nokavējumu, ja viņš vērtspapīru neprezentē vērtspapīra parādniekam (priv. lik. 3310., 3316. p. p.; veksellik. 47., 100. p. p.).

2) Vērtspapīri ar negatīvu presentācijas klauzulu („bez presentācijas“ sk. zemāk. 146. § III 1.) kaut gan neizslēdz kreditora presentēšanas pienākumu, bet tomēr pārvērs parādu par „Bringschuld“; pie neuzrādāmiem papīriem pieder rektapapīrs.

III. Vērtspapīrs ir izpērkams (Einlösungspapier) tai ziņā, ka debitoram jāmaksā tikai pret papīru („gegen das Papier“), t. i. tikai tad, ja kreditors nevien prezentē, bet ari atdod (i. d. d.) debitoram papīru apmaiņā pret samaksu. Citādi tiesīgā persona (pēdējais indosatars, resp. turētājs) varētu (ja par samaksu nav atzīmēts vērtspapīrā) bez gala pieprasīt izpildījumu. Debitora pienākums (izpildīšana) tadēļ atkarājas no papīra iedošanas viņam, (veksellik. 3. p. 3. pkt., 46., 51. p. p.; čeku lik. 13. p.; sk. ari priv. lik. 3538. sek. p. p.; BGB 371. §). Debitora tiesību atprasīt vērtspapīru neizslēdz viņa tiesību prasīt ari kvitējumu (veksellik. 46. p.; čeku lik. 13. p.; sk. ari priv. lik. 3317, 3532. p. p.); vērtspapīra atdošana vien nodibina tikai prezumpciju par parāda samaksu (priv. lik. 3539. p.; par polisi ar izpērkšanas klauzulu sk. zemāk 234. § II. 1. a.). — Ne visi izpērkamie papīri ir ari presentācijas papīri; tā piem. vērtspapīri ar „negatīvu presentācijas klauzulu“ (augšā II. 2.) gan izpērkami, bet ne presentācijas vērtspapīri. Kreditors, kušs nevar vai negrib atdot vērtspapīru debitoram, pielaiž pieņemšanas nokavējumu (priv. lik. 3316., 3522., 3528. p. p.).

IV. Galvenie un blakus vērtspapīri kā galveno papīru daļas vai piederumi, piem., procentu un dividendu kuponi, taloni (sk. zemāk 127. §).

V. Solopapīri un dublikati (paraugi, образцы); pēdējie pielaižami pie tratām, konosamentiem, bodmerejas zīmēm un izdodami uz kreditora pieprasījumu; dublikats apzīmē sevi par tādu pašā papīrā; katrs dublikats ir patstāvīga miesīga manta, bet iemieso sevi to pašu tiesību kā pirmais eksemplars; dublikats ir atsevišķi pārvedams un nodrošina turētājam attiecīgās tiesības arī tad, ja pārējie eksemplari pazūd. Pašu tiesību juridiskam liktenim padoti visi eksemplari, kādēļ uz viena eksemplara apzīmētā deklarācija attiecas arī uz visiem pārējiem (sk. vekselīk. 113 līdz 117. p. p.; sk. zemāk 190. § II. 4; 212. § VI.).

VI. Tirdzniecības papīri ir vērtspapīri, kuŗi tirdzniecības apgrozījumā iemieso sevī juridiska darījuma priekšmetu. Pie viņiem pieder „efekti“, t. t. tirdzniecības papīri, kuŗiem ir tirgus vai biržas cena (izņemot vekselus). Efektiem sevišķa nozīme biržas tirdzniecībā („Effekten-geschäft“; sk. augšā 101. §).

VII. Atkarībā no vērtspapīru funkcionelām īpašībām izšķir:

1) konstitutīvus papīrus, pie kuŗiem viņu izdošana ir tiesību izcelšanās priekšnoteikums (sk. augšā II. 1.; zemāk 124. §); 2) skripturtiesiskus (publiskās ticamības) papīrus, kuŗu saturs noteic viņu ieguvēja stāvokli tai ziņā, ka pēdējo aizsargā, kad viņš tic papīra saturam (sk. zemāk 129. sek. §§); 3) tradīcijas papīrus, kuŗu iedošanai ir nozīme iegūstot miesīgas mantas (zemāk 126. §).

Minētās īpašības un veidi var sakrist attiecīgā vērtspapīrā: vekselis ir konstitutīvs un skripturtiesisks papīrs. Konosaments ir skripturtiesisks un tradīcijas papīrs, bet nav konstitutīvs papīrs. Visi zem II. 1. un III. minētie papīri ir vai nu uzrādītāju vai orderpapīri un tai pašā laikā arī prezentācijas un prasījumu papīri; konosaments, preču zīmju dublikats un noliktavu zīme bez tam arī preču un tradīcijas papīri; vekselis, čeks un tirgoniskā asignācija ir abstrakti, pārējie ir kauzāli papīri.

Atsevišķie vērtspapīri.

§ 124.

I. Konstitutīvie un nekonstitutīvie vērtspapīri.

I. Pie nekonstitutīviem vērtspapīriem tiesības izcelšanās neatkarājas no papīra izcelšanās; viņos apliecinātās tiesības izceļas sakarā ar notikumu, kas neatkarājas no papīra izdošanas (Ausstellung). Papīra izdošana nozīmē tikai jau esošās tiesības ietērpšanu dokumentā (papīrā); tiesība jau bija izcelusies uz kāda iepriekšēja neformēla līguma pamata. Pēc pozitīvā likuma šis neformēlais līgums dod tiesību pieprasīt pašā papīra izdošanu; akcija, akcijas pagaīdu zīme, konosaments (kas izceļas sakarā ar kuŗa-pāravadāšanas līgumu), preču zīmes dublikats (Frachtbriefduplikat pie dzelzceļiem), iekŗaušanas zīme (Ladeschein pie saus-

zemes un iekšējos ūdens ceļos pārvadāšanas ligumiem), noliktavas zīme, transportapdrošināšanas polise. O. Gierke (Deutsches Privatrecht, 2. sēj. 114., 122. lpp.) nekonstitutīvos vērtspapīrus sauc arī par „nepilnīgiem (unvollkommene) vērtspapīriem“; tomēr pēdējie nesedzas ar nekonstitutīviem (sk. zemāk 125. §); tā piem. konosaments (zemāk 126. 212. §§) gan nekonstitutīvs, bet tomēr pilnīgs vērtspapīrs.

II. Pie konstitutīviem vērtspapīriem viņos iemiesotā tiesība neizceļas bez dokumenta izdošanas, kaut gan dokuments ne visur uzskatāms par vienīgo konstitutīvo elementu. Par to, vai un cik tālu tiesības izceļas pie konstitutīviem vērtspapīriem, uzstādītas dažādas teorijas (galvenā kārtā sakarā ar vekseltiesību teorijām; sk. zemāk 132., 142. §§).

§ 125.

2. Pilnīgie un nepilnīgie vērtspapīri.

I. Aprādītais (121. §) sakars starp „tiesību no papīra“ un „tiesību par papīru“ zīmējas uz tiesību mobilizācijai kalpojošo tiesības inkorporāciju (iemiesošānu) mantā, uz tiesības saiti ar mantu: šai inkorporācijā pastāv vērtspapīrtiesību kodols un pamatproblema. No vienas puses tiesība nezaudē savu īpašību (piem. pie akcijas kā korporatīvās tiesības vai pie vienkāršā vekselja kā prasību (obligāciju) tiesības). No otras puses pats papīrs paliek manta, tiesiskā nozīmē. Tādā kārtā vērtspapīrtiesībās apvienojas divas nošķirtas tiesiskās sistēmas: lietiskās tiesības un obligāciju tiesības. Šis apvienojums izteicas iekš tam, ka tiesība no papīra atkarājas no tiesības par papīru.

II. Papīrus, kuŗos šāda atkarība aptver tiesību izceļšanos, pāreju un realizējumu, sauc par pilnīgiem. Pie pilnīgiem (vollkommene) vērtspapīriem no papīra izceļošas tiesības (tiesība no papīra) atkarājas no tiesības „par“ papīru. Šai atkarībā izteicas apliecinātās tiesības savienošana ar pašu dokumentu. Pie viņiem pieder vekselis, čeks, varants un vispār visi skripturveidīgie vērtspapīri, piem., vācu HGB 363. § uzskaitītie 7 tehniskie orderpapīri.

III. Nepilnīgie vērtspapīri ir visi pārējie vērtspapīri, piem. depozītalzīmes, (pēc vācu HGB arī akcija) sk. zemāk 127. § IV.

IV. Pilnīgie vērtspapīri nesedzas ar konstitutīviem (sk. augšā 124. §), un skripturveidīgiem (sk. zemāk 129. §), jo nevis visi pilnīgi vērtspapīri ir arī skripturveidīgi; tā piem. rektavekselis ir pilnīgs, bet ne skripturveidīgs vērtspapīrs.

V. Šāda atkarība, kuŗā pie pilnīgiem vērtspapīriem tiesība no papīra atrodas attiecībā pret tiesību par papīru, aizsargā papīra labticīgo ieguvēju. Ja kādam A ir vekselis ar blanko indosamentu un A to pazaudē, un ja vekseli atrod kāda cita persona B, kuŗa to savukārt pārdod trešam labticīgam ieguvējam C, tad vekselja pirmam īpašniekam A, nav tiesības to atņemt labticīgam ieguvējam C, tāpat kā arī vekselparādniekam nav tiesības uz šī pamata izvairīties no vekselparāda C-am. C varētu iegūt prasību no B, kuŗam prasījuma tiesība nav piederējusi

un C-u varēja aizsargāt tikai pateicoties tam, ka prasības tiesība (veksel-tiesība) atkarājas no paša papīra (vekseldokumenta) labticīgās iegūšanas. Šādu principu dogmatiski pamato t. s. īpašuma teorija (O. Gierke), pēc kuŗas „die Zustandigkeit des Rechts aus dem Papier an das Eigentum am Papier geknüpft ist“ (priv. lik. 3127., 3128., 3125. p. p.). Pie nepilnīgiem vērtspapīriem turpretim tiesība no papīra neatkarājas no tiesības par papīru. Tomēr īpašuma teorija nav piemērojama pie pašu tiesību nodibināšanas, kuŗas var izcelties bez dokumenta; tāpēc viņa nav piemērojama, izšķirot konstitutīvus un nekonstitutīvus vērtspapīrus (augšā 124. §).

§ 126.

3. Tradīcijas (dispozīcijas) vērtspapīri.

Müllers-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 120. nodal.; Jakobi, 1. c. 42. §; Schwerins, 1. c. 206. sek. 1. p. p.

I. Pie lietiskiem vērtspapīriem pieder arī preču papīri, t. s. tradīcijas (dispozīcijas) papīri, proti preču zīmes dublikats (sk. augšā 104., 105. §§), iekraušanas zīme (augšā 104. §; priv. lik. 4256. p.), konosaments (sk. zemāk 212. §), noliktavas zīmes (augšā 106. §): pirmos trīs sauc arī par transportpapīriem (sk. priv. lik. 805.).

II. Tradīcijas papīri nodibina prasību „no“ līguma, piem. no (frakts) pārvadāšanas līguma, un līdz ar to nodibina arī lietisku varu par pārvadāšanā pieņemto mantu (tā O. Gierke). Citi rakstnieki (Schwerins, 1. c. 12. lp.) t. s. preču papīrus neatliecina uz lietiskiem vērtspapīriem, jo preču papīriem neesot lietiska satura. Katrā ziņā, kā atzīst arī Schwerins (207. lp.), preču papīros iemiesojas tā lietiskā vara, kuŗa nodibina:

1) tiesību paturēšanas sekas (Wirkung der Rechtserhaltung) tai nozīmē, ka aizturēšanas un rokas ķīlu tiesības pastāv spēkā un izvedamas tiklīdz un kamēr attiecīgie priekšmeti atrodas aizturētāja resp. ķīlu ņēmēja valdīšanā un viņš par viņiem (piem. ar konosamentiem etc.) var rīkoties (augšā 104. §, zemāk 212. §) un

2) tiesību radošas sekas (Wirkung der Rechtsverschaffung) tai nozīmē, ka preču papīra nodošana rada tās pašas tiesības par tai apzīmētiem priekšmetiem, kā pašu priekšmetu nodošana.

III. Pēc vispārējiem noteikumiem, lietisku tiesību iegūšanai par mantām atsavinātājam jāiegāda ieguvējam tiesībai korespondējoša faktiskā vara par mantām (priv. lik. 804., 637. p. p.: „traditio vera“). Kā šīs īstas tradīcijas surogats, jau viduslaikos (piemērojoties romiešu tiesību constitutum possessorium; priv. lik. 648. p.) attīstījusies „fiktīva tradīcija“ (ar simboliem, vārdiem), ar kuŗu kustamu mantu varēja pārvest arī ierakstot to grāmatās, t. s. „traditio cartae“ (priv. lik. 805. p.), vai ar līgumu vien. Vācu BGB šai ziņā ievēdis jaunu institutu, „vindikācijas cesiju“ (Abtretung des Herausgabeanspruches: BGB 931. §). Ar „tradīcijas papīru“ turpretim tiesības nodod tā, ka, nododot papīra valdīšanu, nodod pašas mantas valdīšanu, t. i. nododot papīru, nodod pašu mantu.

IV. Tika pacelts jautājums (sk. Jakobi, 1. c. 540. sek. lpp.) par to, uz ko pamatojas apzīmētās sekas, un proti: vai nu uz to, ka papīra ieguvējs līdz ar papīra valdīšanu iegūvis tikai netiešo (mittelbaren) mantas valdīšanu (Sachbesitz) privatiesību nozīmē vien (relatīva teorija), vai uz to, ka papīra ieguvējs ar „traditio cartae“ iegūvis simbolisko mantas valdīšanu kā tādu (agrākās doktrīnas nozīmē) un tādēļ ar tīro papīra valdīšanu vien — arī bez (faktiskās) mantas valdīšanas — varētu iegūt un paturēt lietiskas tiesības par mantu (absolutā teorija).

1. Pēc relatīvās teorijas, papīra ieguvējs tiek aizsargāts tikai, ciktālu viņš ir (netiešs) mantas valdītājs.

2. Pēc absolutās teorijas, papīra ieguvējs tiek aizsargāts neatkarīgi no tā, vai viņš vēl būtu — pēc privattiesībām — (netiešs) mantas valdītājs. Tā tad pēc absolutās teorijas, papīra ieguvējs, kā leģitimētais papīra īpašnieks (piem. konosamenta turetājs), iegūst un patur mantas valdīšanu, ja vien viņa valdīšanā atrodas pats tradīcijas papīrs, pat ja tiešs (unmittelbarer) valdītājs (piem. kapteinis) būtu pazaudējis mantas valdīšanu. Tā piem., ja A kā komisionārs iepircis kādu precī priekš sava komitenta C un uz šī pamata iegūvis klusas ķīlu tiesības uz šo precī (sk. civ. proc. lik. 1899. p. pielik. 22. p. 4 pkt.; sk. augšā 90. 101. §§), un vēlāki būtu precī nodevis B-am glabāšanai noliktavā, un ja prece tiktu nozagta noliktavā, tad A pēc relatīvās teorijas būtu zaudējis savas ķīlu tiesības, bet pēc absolutās teorijas — nē (sk. Schwerins, 1. c. 207. lp. II. a.).

V. Relatīvās teorijas piekritēji savukārt dažādi izskaidro to, ka nododot papīru — nodod mantas valdīšanu.

1. Pēc reprezentācijas teorijas papīrs atvietojojamā mantā, kamēr papīra parādnieks (Papiersschuldner) kā valdīšanas starpnieks (Fremdbesitzer) valdot priekš papīra leģitimētās personas (Papierberechtigter): papīrs iemiesojot precī; papīra iegūšana un tā valdīšana nodibinot un paturot preces valdīšanu, līdz kamēr prece vēl atrodas valdīšanas starpnieka tiešā valdīšanā.

2. Pēc stingrās relatīvās teorijas, ar privatlikuma noteikumiem (piem. priv. lik. 670. p.) esot pietiekoši izskaidrojama mantas valdīšana, jo papīrā leģitimētais — ar valdoša papīrtiesīgā (papiergemäss) parādnieka starpniecību — jau kļuvis netiešs valdītājs.

VI. Absolutā teorija atraidāma, jo nav domājams, ka lietiskās tiesības par precī varētu iegūt ar papīra nodošanu arī tad, ja (papīrtiesīgais) parādnieks precī vairs nevalda un tā tad to iegādāt nevar. Jaunākie rakstnieki (Schwerins) piešķir reprezentācijas teorijai priekšrocību, jo tā vislabāki esot piemērota praktiskai dzīvei: tradīcijas papīra nodošanai (konosaments: sk. zemāk 212. § IX. 5; iekļaušanas zīme, preču dublikāts, noliktavas zīme, varants) piešķiramas tās pašas lietiskās sekas, kuŗas izriet no pašas preces nodošanas, ja vien papīra saņēmējs ir papīrā leģitimēts preces saņemšanai.

VII. Tradīcijas papīri galvenā kārtā noder preču īpašuma nodošanai vai preču iekļaušanai, ja par kādas minētās tiesības nodibināšanu notikusi attiecīga vienošanās (priv. lik. 799., 803. p. p.). Pēc tā, saņemot

papīru, tā ieguvējs iegūst precī tāpat, kā viņš saņemtu pašu precī, bet saprotams, tikai tad, ja ieguvējs kļūst leģitimēts papīra īpašnieks (order-papīri jāindosē uz viņa vārdu vai in blanco), un ja tradīcijas papīrā apliecinātā prece nodota papīrtiesīgā parādnieka valdīšanā (piem. noliktavas turētājam).

VIII. Tradīcijas papīra saimnieciskā nozīme pastāv iekš tam, ka papīra ieguvējam piešķirta lietiska rīcība, piem. par peldošām precēm vai par noliktavās esošām precēm bez tā, ka ārējie apstākļi butu mainījušies. Importērs, rīkojoties par tradīcijas papīru (aizjūras satiksmē), tālāk pārdodot vai lombardējot preces kumēr tās vēl atrodas transportā vai noliktavā, labāki izmanto konjunkturu un agrāk sadabū savās rokās skaidru naudu: sk. Jakobi, 1. c. 42. §; Wolffs, Die Ware, Ehrenberga Handbuch'a 4. sēj. 2. d. 8. §; Schwerins, 1. c. 56. §; Erdmans, System 2. sēj. 114. sek. lpp.; sk. arī vācu HGB 647., 369., 397., 410., 421., 440. §§; par tirdzn. tiesību praksi sk. Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. nr. 1569; 7. sēj. nr. 1281, 1405; 6. sēj. nr. 978, 979; 5. sēj. nr. 901; 1. sēj. nr. 27.

§ 127.

4. Leģitimācijas papīri.

I. Princīpa visi vērtspapīri ir leģitimācijas papīri, tai ziņā, ka parādniekam jāmaksā tikai papīrā leģitimētai personai (Jakobi, 1. c. 437. l. p.). Sevišķi visi turētāju papīri ir arī leģitimācijas papīri, jo pēc priv. lik. 3122. p. nojēguma un pēc vācu BGB 793. § 1. d. 2. teik. parādnieks var pat atsvabināties, samaksājot arī darbības nespējīgam turētājam (Eneccerus, Lehrbuch des bürgerlichen Rechts, I. 2. 435. §). Bet par leģitimācijas papīriem šaurākā nozīmē uzskata tikai tos leģitimācijas papīrus, kuŗi nav tai pašā laikā arī turētāju papīri. Tā tad leģitimācijas papīrs ir dokuments, ar kuŗu parādnieks tajā aprādītam kredītoram apsola izpildījumu tai ziņā, ka parādniekam būtu tiesība atsvabināties, izdarot izpildījumu dokumenta turētājam. Parādniekam jāizpilda tikai pie dokumenta uzrādīšanas viņam, tādēļ visi leģitimācijas papīri ir arī prezentācijas papīri.

II. Leģitimācijas spēks vispār piekrīt visiem turētāju vērtspapīriem, tehniskiem orderpapīriem, un rektapapīriem. Persona, kuŗas rokās papīri atrodas (pie turētāju un blanco indosētiem vērtspapīriem), vai kuŗu uzrāda vārduindosaments, skaitās par leģitimētu attiecībā pret parādnieku.

III. Tiesīgās personas leģitimācijai ar papīru ir nozīme kā priekš kredītorā, tā arī priekš parādnieka:

1. Kredītors atsvabināts no pienākuma pierādīt savu materielo pilnvarojumu (sk. veksellik 23. p. 3. teik.; 28. p. 2. teik.). Kredītoram, kas ir leģitimēts ar vienkāršu vai kvalificētu (sk. zemāk) leģitimācijas papīra valdīšanu, parādnieks var apsiridēt materielo pilnvarojumu tikai uz sava — parādnieka — riska, pie kam parādniekam

jānes pierādīšanas smagums (veksellik. 28. p. 2. teik.). Tas ir no svara tur, kur kreditors ieinteresēts bez kavēšanas pieprasīt izpildīšanu (vekselis, akcija).

2. Otrkārt, papīra formēlas leģitimācijas spēks no svara arī parādniekam, ja viņam nav pazīstams un nav jāzina vērtspapīra (materiēlais) īpašnieks (piem. pie vekseliem, konosamentiem). Ja tādēļ papīru uzrādītājs pieprasa izpildījumu, parādniekam no vienas puses tiesība pieprasīt attiecīgu leģitimācijas pierādījumu, jo citādi parādnieks riskē izpildīt neattiecīgam kreditoram. Šo pierādījumu kreditors sniedz ar savu formelo leģitimāciju. No otras puses, ja kreditors formēli bija leģitimējies, tad parādnieks, izpildot viņam, atsvabinās no savas saistības. Šāda formēla leģitimācija var būt arī personai, kurai nepiederētu materiēlas tiesības no papīra; piem. turētāja papīra vai blankoindosēta orderpapīra zaglis ir formēli leģitimēts ar pašu dokumentu, (veksellik. 23. p.; vācu vekselik. (W. O.) 36. p.). Bet materiēla ziņā zaglis nav tiesīgs kreditors; tiesīgais kreditors būtu tikai apzagtais, kuram tomēr trūkst formēla leģitimācija, kādēļ pēdējam pagaidām nebūtu iespējams savas tiesības izvest. Zaglis tā tad tomēr var atsaukties — vismaz pagaidām — uz tiesisko izskatu (Rechtsschein, pēc Jakobi, 1. c. augšā 121. § II). Uz pēdēja pamata, no vienas puses, kreditors var prasīt izpildījumu, kamēr parādniekam jāpierāda tiesības trūkums; no otras puses, parādniekam tiesība izpildīt tam, kas var atsaukt es uz tiesisko izskatu, bet saprotams tomēr pārbaudot kreditora formelo leģitimāciju (veksellik. 23. p., priv. lik. 3125. p. beigās). Pie tam parādnieks atsvabināts no parāda pat arī tad, ja viņam bija zināms, ka pieprasītājam trūkst materiālā tiesība, izņemot gadījumu, kad par notikušo dokumenta pazaudēšanu parādniekam jau paziņots (piem. vekselik. 77. sek. 123 p. p. un priv. lik. 3128. sek. p. p. paredzētā kārtībā, sk. zemāk 136., 175. §§).

IV. Pie leģitimācijas papīriem pieder arī t. s. „klibojošie“ turētāju papīri (hinkende Inhaberpapiere, sk. zemāk 129. § III) un „klibojošie“ vārdu papīri (hinkende Namenspapiere, nepilnīgie vērtspapīri, augšā 125. § III). Pēc viņiem parādniekam tiesība, bet ne pienākums, pārbaudīt papīra uzrādošās personas leģitimāciju; viņiem ir kvalificētas leģitimācijas raksturs, piem. depozitālīmes, apdrošināšanas polises (sk. augšā 108. § I. 1.; zemāk 129. § III., 234. § II. 1.; zemāk V. beigās), Vācijā ķīlu zīmes, krājgrāmatas, ja tās izdotas uz iemaksātāja, bet ne uz paša destinatarija vārdu (sk. vācu BGB 808. §; arī priv. lik. 3120 p. piez.; Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1616. nr. 224. lp.; Erdmans, System 4. sēj. 43. sek. lpp.; zemāk 131 § XV).

V. Uz leģitimācijas papīriem, un proti, uz t. s. „klibojošiem turētāju papīriem“ attiecinā ari vērtspapīru talonus (Erneuerungsscheine, sk. augšā 55. §), t. i. dokumentus par jaunu kuponu izdošanu; talons pilnvaro saņemt kuponu listi to personu, kurai piekrit vērtspapīra procenti. Talonu uzrāda vērtspapīru izlaidušai iestādei attiecīgas kuponu listes saņemšanai; šai gadījumā iestādei gan ir tiesība, bet ne pienākums talona turētājam izdot kuponu listi (sk. augšā 55. § IV; 56. § I 1.). Talonu uzskata par „klibojošu turētāju papīru“ tāpēc, ka

tas ir „tikai“ leģitimācijas papīrs un nepiešķir kreditoram absolūtas un galīgas tiesības saņemt kuponu listi (piem., kad talona turētājs nesa-krīt ar vērtspapīru īpašnieku un uzskatāms ne kā īpašnieks, bet kā ne-atklāts mandatars). Šaubu gadījumā, priekšrocība uz kuponu listi pie-der paša pamatvērtspapīra (Stamppapier) turētājam, bet ne talona turē-tājam (kr. Sen civ. kas. dep. spr. 1898 g. nr. 92.; 1908. g. nr. 98.; 1913. g. nr. 106.). Tāpēc iestāde, izdodot kuponu listi talona uzrādī-tājam kā tādām, rīkotās uz sava riska gadījumā, ja starp pēdējo un vērtspapīra turētāju izcēltos strīdus par tiesībām uz kuponu listi. Vērtspapīrus izlaidošās iestādes statuti bieži noteic termiņu (no pēdēja kupona termiņa notecējuma), līdz kuram iestāde izsniedz kuponu listi talona uzrādītājam vien. Tikai šāda termiņa robežās talons gan uzska-tāms par leģitimācijas papīru (un proti par klibojošu turētāju papīru).

Uz klibojošiem turētāju papīriem attiecina arī aporteur-polīsi, jo parādnieks var celt ierunu pret apdrošināšanas sumas pieprasījumu (tiesību), kādas ierunas nevarētu celt tīra turētāja papīra parādnieks (sk. zemāk 235. §).

§ 128.

5. Rektapapīri.

Jakobi, l. c. 37., 25. §§; Schwerins, l. c. 7. §.

I. Rektapapīri vai tīrie vārdu papīri (schlichte Namenspapiere, именные бумаги) ir vērtspapīri, kuŗi viņos apliecināto tiesību piešķir tikai zināmai, noteiktai personai. Kreditoru var vai nu tieši nosaukt pēc vārda, vai arī tieši nenosaukt pēc vārda, ja vien zināma persona būtu uzskatāma par pietiekoši noteiktu pēc partu gribas.

1. Pie pirmās grupas pieder civiltiesiskā asignācija, kā arī order-papīri vai turētāju papīri, ja likums izņēmuma veidā piešķir viņiem rektapapīra īpašību, pagaiduakcijas zīme, rektakonosaments, rektakcija, pēc vācu lik. arī rektavekselis, rektačeks: t. s. sakropļojušies „verkümmerte“ order- vai turētāju papīri). Pēc vācu lik. pie rektapapīriem pieder arī zemesķīlu dokuments „Grundpfandbrief“, un proti t. s. hipotekas dokuments „Hypothekenbrief“ t. i. par t. s. „Verkehrshypothek“ izsniegtais dokuments (BGB 1113., 1116. §§); Hypothekenbrief pēc valdošās mācības ir vērtspapīrs, kaut gan ne skripturveidīgs un ne konstitutīvs (sk. Wolffs, Lehrbuch des bürgerl. Rechts 2. sēj. 1. d., Sachenrecht 142. § III—VII) un proti rektapapīrs (Wolffs, l. c. Schwerins, l. c. 1. §, 4. lp.; Jakobi, l. c. 20. §, 3. piez., 126. lp., 37. § 436. lp.), arī mūsu hipotekāriskās obligācijas kā zemes grāmatu akti, cirkulācijas eksemplari (notar. nolik. 360. p.) attiecināmas uz vērtspapīriem un proti uz rektapapīriem. Dēļ rīcības par obligācijā apliecināto un iemiesoto tiesību nepieciešams pats papīrs, piem. cesijai, obligācijas prasījuma realizēšanai (prasības celšanai), kapitāla vai procentu saņemšanai, hipotekas dzēšanai, prioritātes piešķiršanai kādiem zemākiem hipotekariem. Pazaudētās obligācijas ir mortificējamas un viņu vietā izdodami dublikāti (priv. lik. 3472., 3478. p. p., notar. nolik.

340. p. 1. pkt., 341., 362., 363. p. p.; civ. proc. lik. 227. p. 1. pkt., 2087., 2091. p. p.). Tāpat kā pārējie rektapapīri, arī obligācijas nodibina tiesisku izskatu (Rechtsschein; sk. priv. lik. 1598. p.). Sarežģījumi var celties gadījumā, ja iekļātais imobils tiktu pārdots izsolē, un izsolē ne visas hipotekas tiktu segtas, šai gadījumā nesegtas hipotekas būtu jādzēš zemesgrāmatās (priv. lik. 1602., 3967. p. p. civ. proc. lik. 1874. p. 1. pkt.), pie kam attiecīgās obligācijas (cirkulācijas eksemplars) var vēl atrasties apgrozībā.

2. Uz otro grupu Schwerins (l. c. 4. lp.) attiecina t. s. leģitīmacijas markas, zīmes, piem. garderobes markas un markas, kuņas amatnieki izsniedz saviem pasūtītājiem par izlabošanai pieņemtiem priekšmetiem (sk. zemāk 131. §).

II. Pie rektapapīriem kā tiesīgs kreditors (als der Berechtigte) uzskatāms tikai vai nu šī noteiktā persona, vai šīs personas pēcnācējs, kurš noteicams pēc vispārējiem civiltiesiskiem nosacījumiem (Jakobi, l. c. 37. §, 435. ln.). Rektapapīri uzskatāmi par vērtspapīriem tikai tad, ja izpildījums izdarāms pret papīru un ja viņiem ir leģitīmacijas spēja. Pie rektapapīriem pieder: rektavekselis, rektačeks, (absoluti — tikai pēc vācu lik.; sk. augšā I 1. un zemāk 134. §), sevišķi aprēķina čeks, rektakonosaments, vienkāršā asignācija, rekta-pretu zīmes dublikats, jo šādi vērtspapīri pēc sevišķiem noteikumiem vai pēc rektaklauzulām nav indosējami. Vispār pie rektapapīriem pieder vinkulētie vērtspapīri (kā turētāju, tā arī orderpapīri; sk. priv. lik. 3130. p.).

III. Rektapapīros tāpat pastāv tās pašas dualiskās tiesības, kā pie vērtspapīriem šaurākā nozīmē, nodibinot tiesību uz papīru un tiesību no papīra. Arī rektapapīri ir manta, bet, pretēji vērtspapīriem šaurākā nozīmē, pie rektapapīriem tiesība no papīra neizriet no tiesības par papīru. Pie rektapapīra tiesīgā persona ir nevis papīra īpašnieks kā tāds, bet gan tikai tas, uz kuņa vārdu papīrs izdots un kam tas iedots, resp. tā pēcnācēji, vai nu singulārsukcesori (ar cesiju) vai universālsukcesori (piem. ar mantošanu)

IV. Arī pēc vienošanās radītie („gewillkürte“) rektapapīri ir vērtspapīri, jo arī pēc viņiem parādniekiem jāizpilda tikai ar papīru leģitīmētai personai. Rektapapīri nav ar indosamentu tālāk nododami, jo šādam indosamentam trūktu transportfunkcija (sk. zemāk 134. §) un parādniekam, turpretim, ir visas ierunas, kuņas viņam būtu pret priekšgājējiem, un šai ziņā rektapapīra ieguvējs ir tikai cesionārs. Rektapapīrs tā tad ir tālāk nododams, bet gan tikai cesijas (nevis indosamenta) ceļā (Jakobi, l. c. 37. §, 433. lp.).

V. Rektapapīru tālāk nodot var vienīgi tiesīgais: tāpēc pie rektapapīriem atkrit iespēja tos labticīgi iegūt no personas, kuņai rektapapīrs nepieder, jo rektapapīra tiesībai par papīru nav pārsvara par tiesību no papīra; tāpēc rektapapīriem nav īsta tiesiska izskata attiecībā pret trešām personām. Tādā kārtā no rektapapīra izrietošās tiesības var izlietot tikai materieli tiesīgais, kuņa rokās, principā, jābūt pašam papīram. Pie tam tiesīgam šaubu gadījumā jāpierāda cesijas spēks un pareizība (pretēji tehniskiem orderpapīriem, pēc kuņiem ieguvējam

nav jāpārbauda indosamenta pareizība: sk. vekseļu lik. 23. p. 3. teik.). Bet tomēr arī priekš rektapapīriem ir spēkā tas princips, ka papīrs legītimē turētāju nevien kā tiesīgu personu, bet arī kā personu, kura var realizēt tiesību tā, kā šī tiesība ir apliecināta pašā papīrā: „wie es im Papier geschrieben steht“ (Jacobi, 258. lp.); tikai šai ziņā rektapapīram būtu „tiesisks izskats“ (Rechtsschein). Literatūrā izteikts arī uzskats (K. Adlers), ka rektapapīri vispār neesot atzīstami par vērtspapīriem (sk. Jacobi, l. c. 448., 499. lpp.).

VI. Kaut gan rektapapīrs neapliecina tiesību skripturtiesiskā veidā (t. i. izslēdzot ierunas ex persona antecessoris), bet parādnieka ieruna par to, ka viņš agrākam kreditoram pēc cesijas, aiz nezināšanas, samaksājis, vai ar viņu citādi vienojies, ir noraidāma, ja rektapapīrs nav tai laikā bijis agrākā kreditora rokās. Šīs ierunas nepielaišana pamatojas uz to, ka vērtspapīrs vispār, tā sakot, n. dibina tiesis o izskatu, ka ikreizējais turētājs ir tiesīga persona, bet tai pašā laikā arī izrāda ierunu noraidošas sekas (Jacobi, l. c. 205., 277., 448. lp.), t. i. parādnieka ieruna par samaksu atraidāma, ja viņš pēc cesijas samaksājis kreditoram, kura rokās rektapapīrs neatrodas. Tādā kārtā varētu runāt par „tiesisko izskatu“ tai nozīmē, ka iepriekšējais kreditors, kura rokās atrodas rektapapīrs, uzskatāms par materieli tiesīgo pat vēl tad, kad viņa materiēlā tiesība jau bija zudusi aiz papīra neapliecināta iemesla (Rechtsschein der Nachberechtigung; sk. zemāk 133. § III.). Šīs vēl turpinājošies „tiesiskais izskats“ izrāda spēku kreditoram par jaunu (jo kreditoram, kura rokās rektapapīrs vairs neatrodas, jāpierāda, ka tiesība viņam vēl ir), bet tai pašā laikā arī kreditoram par labu, kura rokās rektapapīrs vēl atrodas (jo parādniekam jāpierāda, ka kreditors vairs nav tiesīgs). Šo pēdējo rektapapīra funkciju noliedz Schwerins (53. lp. IV. ad „a“). Pēc privatlikuma (3474. p.) parādniekam gan, līdz denunciācijas saņemšanai, ir tiesība noslēgt darījumu ar cedentu, resp. ar viņu vienoties. Bet pie rektapapīra parādniekam šāda tiesība būtu tikai tad, ja cedenta rokās vēl atrodas rektapapīrs (piem. blankocedētais rektapapīrs, kas līdz tam laikam patiesi bija atradies cedenta, kā iepriekšēja kreditora, rokās). Ja parādnieks noslēgtu darījumu ar cedentu, nepieprasot pašu rektapapīru, vai izdarītu viņam izpildījumu, tad šādi akti nebūtu saistoši cesionaram, pat ja parādniekam par cesiju nebija zināms, (sk. arī Schwerins, l. c. 54. lp.). Rektapapīra parādnieka ierunas ex persona antecessoris var būt izslēgtas vai nu uz atsevišķas vienošanās pamata, vai tieši uz speciala likuma pamata (vācu BGB § 808.).

VII. Rektapapīra pārejas akts atkarājas no pašas rektapapīra iemiesotās, tiesības dabas: prasījumu papīri pāriet ar cesiju, korporācijas papīri — ar dalības tiesību pārvešanu (transfertu), lietiskie papīri — ar lietisko tiesību pārvešanu, bet katrā ziņā iedodot pašu papīru ieguvējam. Ieguvējs tieši ieinteresēts iegūt arī valdīšanu par papīru, lai ar to iegūtu legītimāciju (Papierlegitimation; Jacobi, l. c. 441. lp.). No otras puses, rektapapīra izdošana vien, bez attiecīga juridiska akta, rektapapīrā apliecinātās tiesības saprotams nepārnēs.

VIII. Rektapapīrs kā vērtspapīrs ir amortizējams: tiesību pārvešana nav iespējama bez papīra iedošanas. Rektapapīri ieņem, tā sakot, pēdējo vietu vērtspapīru starpā, t. i. atrodas jau pašās robežās. Pārī par šādām robežām sākas jau tīra parāda zīme. Bet no otras puses, cik tālu zināmie rektapapīri patiesībā nav mortificējami pazaudēšanas gadījumā, viņos izteicas visasākais vērtspapīru raksturs: viņos iemietotās tiesības iznīkst un pazūd ar pašu papīra zudumu (Jakobi, l. c. § 37., 450. lp.).

6. Skripturveidīgie vērtspapīri.

§ 129.

a. Pārskats.

I. Rektapapīri, kā vienkāršie vārdu papīri, noteic principiēli vienu (vai vairākas) personu par tiesīgu personu (kreditoru), vienīgi šī persona ir vērtspapīrā apliecinātās tiesības subjekts (sk. augšā 128. §).

II. Gan arī orderpapīri (sk. augšā 122. § I. 2.; zemāk 130. §) apzīmē zināmu personu par tiesīgu personu (kreditoru), tāpat kā rektapapīri, un šai ziņā viņi tāpat vārda papīri. Bet bez tam orderpapīri noteic par tiesīgu personu arī to, kuŗu iepriekšējais kreditors apzīmē par tādu (tiesīgu personu), pavēles (ordera) veidā parādniekam, un kuŗai par labu parādniekam jāizdara izpildījums.

1. Ir orderpapīri, kuŗi kļūst par tādiem (orderpapīriem) tikai tad, ja viņiem pievieno orderklauzulu, t. s. radītie (gekorene) orderpapīri (vācu HGB 363. § uzskaitītie 7 orderpapīri). Otrkārt, ir arī papīri, kuŗiem orderpapīru īpašība ir bez sevišķas orderklauzulas: t. s. iedzimtie (geborene) orderpapīri (vekselis, čeks, vārdu akcija, pagaidu akcijas zīme, varants), un kuŗi šo orderpapīra īpašību var zaudēt vienīgi ar pretējo klauzulu, t. i. vai nu ar rektaklauzulu (negatīvu orderklauzulu, zemāk 130., 134. §§), vai ar turētāju klauzulu (zemāk 131. §).

2. Bez tam izšķir „techniski indosablus“ un „vienkārši indosablus“ orderpapīrus. a. Techniski indosablie ir orderpapīri, kuŗus var nodot tāļāk ar indosamentu (vekselis, čeks, vārdu akcija un 7 radītie orderpapīri pēc vācu HGB 363. §). Tā tad techniski indosablie (pilnīgie, vollkommene) orderpapīri nesedzas ar iedzimtiem orderpapīriem, jo tikai pie pēdējiem nepieder vācu HGB 363. § uzskaitītie orderpapīri. b. Turpretim indosamentam uz „vienkārši indosabliem“ (nepilnīgiem) orderpapīriem ir tikai civiltiesiskas cesijas sekas. Pie vienkārši indosabliem (nepilnīgiem) orderpapīriem pieder vekseli pēc protesta (pēc vācu, bet ne pēc mūsu vekselīk. 55. p.).

3. Iedalīšana iedzimtos un radītos orderpapīros zīmējas uz dokumenta veidu, bet iedalījums techniski (pilnīgi) un vienkārši (nepilnīgi) indosablos orderpapīros zīmējas uz pārejas (indosamenta) sekām.

III. Turpretim turētāju papīri (sk. zemāk 131. §) par tiesīgu noteic nevis kādu konkrētu personu, bet vienkārši papīra turētāju (Inhaber, предъявитель, porteur, bearer). Tas notiek vai nu vispār atstājot atklātu kreditora vietu (piem. čeku lik. 3. p. 2. d., kuponi), vai pievienojot turētāja klauzulu („Inhaberklausel“), jeb nodevēja klauzulu („Überbringerklausel“). Turētāja klauzulu var savienot arī ar noteiktā kreditora apzīmējumu (t. s. alternatīva turētāja klauzula), kā piem. pie t. s. leģitīmacijas papīriem (piem. vācu BGB 808. §), t. s. „klibojošiem turētāja papīriem“ vai „klibojošiem vārdu papīriem“ (sk. augšā 127. §). Bet pat pie tīras turētāja klauzulas tomēr vērtspapīrs var arī nebūt turētāja papīrs; tā piem. uz turētāju izdotā apdrošināšanas polise nevis ir, bet tikai „klibojošs turētāja papīrs“ (sk. zemāk 235. §; augšā 127. § IV. arī zemāk 131. § XV.).

IV. Salīdzinot apzīmētās trīs vērtspapīru nozares (augšā I., II., III.), tās var sadalīt divās grupās, un proti jāizšķir: rektapapīri un vienkārši indosablie (nepilnīgie) orderpapīri, no vienas puses, un tehniskie orderpapīri un turētāju papīri, no otras puses. Šāda sagrupēšana izteicas tais attiecībās, kurās papīrā iemiesotā tiesība (tiesība no papīra, „Recht aus dem Papier“) atrodas pret tiesību par papīru (kā mantu, „Recht am Papier“; augšā 125. § I.). Pie rektapapīriem un nepilnīgiem orderpapīriem īpašums uz dokumentu (tiesība „uz“ jeb „par“ papīru) pieder personai, kurai pieder tiesība „no“ papīra. Turpretim pie tehniski indosabliem orderpapīriem un turētāju papīriem tiesība no papīra izriet no tiesības par papīru; tā tad šo papīru īpašnieks ir tiesīga persona („der Berechtigte“); papīra valdītājs tiek prēmēts kā leģitīmais kreditors un tādēļ viņam par labu runā „tiesiskais izskats“ (Rechtsschein).

Apzīmētā izšķirība izriet no abu minēto grupu dažādām saimnieciskām funkcijām. Tehniski indosablie orderpapīri un turētāju papīri kalpo apgrozībai, viņi kā satiksmes papīri bauda „negociabilitāti“, transporta apgrozības spēju. No šī viedokļa papīri ir manta (Sache) un mantai vai tās liktenim ir padota tiesība un tās liktenis. Taisni pretēja loma piešķirta rektapapīriem un vienkāršiem (nepilnīgiem) orderpapīriem, kuri nolemti palikt tiesīgās personas rokā, un pietiek šai ziņā, ka tiesiskā iekārta papīra (kā mantas) likteni pakļauj viņa iemiesotai vērtīgākai tiesībai (piem. pēc vācu veksellik. pie rekta-vekseļa).

Pirmā grupa, vērtspapīri šaurākā nozīmē, kā apgrozības spējīgie vērtspapīri, bauda zināmu publisku ticamību, t. i. tā ieguvējs var palasties uz vērtspapīra aprādīto saturu, un viņš tadā kārtā aizsargāts pret viņam nezināmām ierunām, kurās tieši nav redzamas no paša papīra (sk. augšā 122. § III. 3.). No šī viedokļa pirmā grupā ieejošos vērtspapīrus (t. i. turētāju papīrus un tehniski indosablos orderpapīrus) sauc par skripturveidīgiem (skripturgemässe) vērtspapīriem, par publiskās ticamības vērtspapīriem. Turpretim otrās grupas vērtspapīri (rektapapīri un vienkārši indosablie orderpapīri) nepieder pie skripturveidīgiem papīriem.

§ 130.

b. Orderpapīri.

Jacobi, l. c. 23., 24., 30., 38. §§; Schwerins, l. c. 4., 19., 50., 130. sek. lpp.

I. Orderpapīri (приказные бумаги) satur sevi solījumu izdarīt izpildījumu (die Leistung zubewirken) zināmai noteiktai personai vai arī tai trešai personai, kuŗu noteiks pirmā persona. Tiesību tā tad bauda vai nu solījuma saņēmējs, vai trešā persona, kuŗa tur papīru ar saņēmēja labo gribu. Solījuma saņēmējs, kā pirmā tiesīgā persona (der Berechtigte), izteic šo gribu, taisot attiecīgu atzīmi papīra otrā pusē (indosamentu, „in dosso“ = mugurā). Orderpapīru īpašība izceļas ar izdevēja solījumu pirmam ņēmējam un tai trešai personai par abu, kuŗu pirmais ņēmējs noteiks ar savu „orderi“ (pavēli).

1. Jau pie seniem grieķiem un pēc romaņu tiesībām debitors varēja pašā aktā apsolt izpildījumu nevien pirmam ņēmējam, bet arī tā mandatarum un pēcnācējam. Romaņu-germaņu dokumentos jau no VI. gadusimtenā mēs sastopam klauzulu, kuŗa debitois apņemas samaksāt vai nu pašam kreditoram, vai „tibi aut cui cautum in manum emiseris“, „cui cartam dederis“, vai tam „cui (kreditors) dederit hanc cautionem ad exigendum“ (Exaktionsklausel, t. i. lai atvieglinātu prasījuma piedzinumu procesā caur vietniekiem vai sukcesoriem); vai — vācu valodā: „...Dir oder wer diesen Brief mit Deinem Willen, mit Deinem guten Willen innehat“, vai: „Dir oder dem getreuen, dem rechtmässigen Inhaber“ (ši klauzula gan nesakrīt ar mūsu priv. lik. 3120. p. piez. pievestiem noteiktās personas apzīmējumam pievienotiem vārdiem: „... an den Inhaber, an den getreuen Inhaber“, kāda klauzula, t. s. alternatīvā turētāja klauzula, attiecīgos vārdus papīrus tuvina turētāju papīriem, tomēr nepārvēršot tos ne par orderpapīriem, nedz par īstiem, bet tikai par klibojošiem turētāju papīriem: cf, augšā 127. §; 129. § III.; Schwerins, l. c. 6. lp.). Vēlāki šo klauzulu vietā no Itālijas un Francijas pārņemts jau tiešs aizrādījums uz kreditora pavēli (orderi): „tibi vel cui ordinaveris, praeceperis“, „o chi ordinara“, „all' ordine“, „à NN ou à son ordre“, „à son command“. Tagad lieto „NN kungam vai tā orderim“ (cf. čeka lik. 3. p.).

2. Visos šais gadījumos trešai personai, dokumenta uzrādītājam tomēr vēl jāpierāda, ka viņa tur tiesību un papīru ar pirmā ņēmēja labu gribu, t. i. ka „tiesība uz papīru“ uz viņu pārgājusi. Šādam pierādījumam no sākuma kalpoja atsevišķs dokuments („Willebrief“), bet vēlāki trešo personu noteica jau uzraksta veidā uz paša papīra (pēc franču parauga, dokumenta mugurā „en dos“, „in dorso“, no tā: „indosaments“). No sākuma (sakarā ar bankieru cīņu pret indosamentiem ārpus viņu klientelas) atkārtotos vairakkārtīgos indosamentus aizliedza; sakarā ar to izcēlies blankoindosaments, lai apietu aizliegumu. Vēlāki pielaida arī vairakkārtīgus indosamentus (uz vekseliem). Ar laiku bija atkritušas ierunas ex persona indossantis, ņemot vērā orderpapīra, sevišķi vekseļa, kā apgrozījuma papīra nozīmi (sk. zemāk 133., 134. §§).

II. Orderpapīri ir tirdzn. tiesību instituts, un viņu pāreja nav apspriežama ne pēc privatlikuma, nedz vienīgi veksellikuma robežās. Tāpēc par indosablu orderpapīru uzskatāms ne tik vien vekselis, bet visi vērtspapīri, kuŗus vispārējās, arī mūsu zemē spēkā esošās, tirdzn. tiesības atzīst par orderpapīriem (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1616. nr., 225. lp.).

Orderpapīri ir visi vārdu papīri,

1. kuŗiem pievienojama vai ir pievienota orderklauzula, t. s. radītie orderpapīri (presumptīvie, gewillkürte, gekorene, orderpapīri); pēc mūsu tirdzn. tiesībām: orderkonosamenti, tirgotāju asignācija (sk. zemāk 196. §; Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1481. nr.; 8. sēj. 1641. nr.), tirgotāju (tirgoniskā) parādu zīme (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1616. nr.); noliktavas zīme (kr. tirdzn. nolik. 789. p.; Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1664. nr.); vācu HGB pieskaita pie orderpapīriem 363. § minētos 7 vērtspapīrus, proti tirgonisko asignāciju, tirgonisko parādu zīmi, konosamenteit, preču zīmes dublikatu, varantu, bodmerejas zīmi, transportapdrošināšanas polisi;

2. kuŗiem likums (kā mūsu, tā pa daļai arī Šveices un vācu likumi), arī bez atsevišķas orderklausulas, piešķir orderpapīru īpašību (t. s. iedzīmtie (geborene) orderpapīri), un proti a) vekselis (veksellik. 24., 28. p. p.); b) čeks (čeku lik. 4. p.); c) vārdu akciju un pagaidu zīme; d) varants (kr. tirdzn. nolik. 789., 799. p. p.)

3. Nupat zem 1. un 2. minētos orderpapīrus Jakobi (473. lp. 38. § IX.) nosauc par „techniskiem“ orderpapīriem, kuŗiem ir pilnīgs leģitimācijas spēks uz tiesiskā izskata (Rechtsschein) pamata, kamēr t. s. „vienkāršiem“ orderpapīriem ir tikai rektapapīru leģitimācijas spēks, t. i. tikai no kvalificētās cesijas viedokļa (augšā 128. §), piem. apdrošināšanas polise ar orderklauzulu (zemāk 235. §). Tikai tehniskie orderpapīri ir tehniski indosabli (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1616. nr.; Jakobi, l. c. 23. §, 154. lp.; augšā 129. § II. 2-a.). Pie viņiem papīru valdīšana vajadzīga tiesību realizēšanas dēļ.

4. O. Gierke (Deutsches Privatrecht, 2. sēj. 111 lp.) bez tam izšķir vēl sevišķi „nepilnīgus“ orderpapīrus (nav jāsamaina ar nepilnīgiem vērtspapīriem; sk. augšā 125. §). Uz nepilnīgiem orderpapīriem O. Gierke attiecina indosablos korporāciju (daļības), t. i. personalos orderpapīrus, kuŗiem neesot skripturtiesiskā spēka, jo vācu HGB 222. § neatsaucas uz vācu veksellik. 82. p., kāpēc HGB 364. § neesot viņiem piemērojams (sk. augšā 55. §), tāpat kā vācu veksellik. 82. p. neesot piemērojams HGB 363. § neuzskaitītiem prasījumu papīriem, pat ja tie būtu izdoti orderim. No šī viedokļa O. Gierke (Deutsches Privatrecht, 2. sēj. 111 lp.) uzskata vārdu akciju un vispār indosablos korporācijas papīrus par nepilnīgiem orderpapīriem (t. i. ne par skripturtiesisku vērtspapīru). Bet šis uzskats nav literatūrā pieņemts (Staub, l. c. koment. pie HGB 223. §, 12. piez. un pie 364. § iev.), un šādu sevišķu „nepilnīgu orderpapīru“ kategoriju neatzīst, bet pielīdzina pilnīgus skripturveidīgiem (augšā 129. § II. 2.).

5. Visi tehniskie (pēc O. Gierke tikai „pilnīgie“ orderpapīri) ir skripturveidīgi (tiesiski), prezentācijas un izpērkami vērtspapīri; dažī

no viņiem ir arī abstrakti (vekselis, čeks); konosaments, varants, preču zīmju dublikats bez tam ir arī preču papīri.

III. Orderpapīrs nodibina „Holschuld“ (sk. veks. lik. 39., 100. p. p.), kamēr rektapapīri paredz „Bringschuld“. Attiecībā uz valdīšanu, īpašumu un jura in re aliena, (t. i. tiesību „par papīru“ ziņā) orderpapīru kā skripturpapīru iegūšana ir atvieglināta, jo ar indosamentu leģitimētai personai orderpapīrs ir jāatdod vindikantam tikai tad, ja orderpapīra ieguvējs bijis ļaunā ticībā (sk. veksellik. 16., 24., 33. p. p., čeku lik. 10. p.), pēc HGB 222. § 3. d., 365. § un vācu veksellik. 74., 36. p. p. arī tad, ja ieguvējs rīkojies ar rupju nolaidību (sk. zemāk 153. §).

§ 131.

c. Turētāju papīri.

Jakobi, I. c. 22., 29., 39. §§; Schwerins, I. c. 5., 24. sek. lpp.

I. Turētāju papīri (Inhaberpapier, бумага на предъявителя, titre au porteur) ir papīri „pie kuņiem turētājs vienīgi kā tāds, bez tālākiem pierādījumiem uzskatāms par tiesīgu personu, kā paša kreditora, tā arī debitora interesē“ (Jakobi, 477. lp. II.); „kuņi nodrošina viņos apliecināto tiesību izvešanu katram papīra turētājam (O. Gierke, Deutsch. Privatrecht 2. sēj. 155. lp.); „pie kuņiem viņos apliecināto tiesību izvešana atkarājas no lietiskās tiesības par papīru“ (Šeršņevičs, 2. sēj. § 70. Ia.). Turētāju papīra izdevējs tā tad apņemas izdarīt izpildījumu katram turētājam (uzrādītājam). Tā tad pie turētāju papīriem parādnieks ir noteikts un zināms, bet kreditors ir nenoteikts un pagaidām nezināms. Šeršņeviča definīcija pārāk plaša, viņa tāpat attiecināma arī uz blanko indosētu orderpapīru un nerunā par turētāju papīra izdošanas formu. Turētāju papīrā nodibinās ciešs sakars starp dokumentu un viņā apliecināto tiesību. Tiesības subjekts ir tikai papīra īpašnieks (sk. mūsu priv. lik. 3127. p.) kā papīra turētājs — vai nu papīra turētājs būtu akcionārs (akcija), vai kreditors (prasījuma dokuments, Forderungspapier).

II. Bez dokumenta tiesību izvest nevar. „Tiesība par papīru“ te ir lietiska, bet „tiesība no papīra“, t. i. dokumentā iemiesotā tiesība, var būt vai nu lietiska (varants), vai korporācijas tiesība (akcija), vai obligatoriska (sk. augšā 122. § II.). Dokumenta turētājs tāpēc tikai tad nebūtu viņā iemiesotās tiesības subjekts, ja viņa lietiskā tiesība atspēkota. Tā tad turētāju papīri uzstājas galvenā kārtā kā lietisko tiesību objekti, kaut gan viņu ekonomiskā nozīme pastāv viņos iemiesotās tiesībās (Šeršņevičs, I. c. 2. sēj. § 70. I.), Pēc O. Gierke (I. c. 167. lp.), kreditors neesot turētājs kā tāds (kā domā Stobbe), jo citādi par kreditoru būtu arī turētāju papīra usufruktuārs, uzglabātājs vai arī advokāts, kuņi tādā gadījumā izspiestu pašu īpašnieku no kreditora stāvokļa, un turētāju klauzulas mērķis šais gadījumos būtu dot turētājam nevis pašas tiesības, bet tikai iespēju realizēt attiecīgās tiesības; attiecībā pret īsto īpašnieku kreditors neesot arī juridiskais valdītājs kā tāds (kā domā Kuntze), jo citādi par

kreditoru būtu arī zaglis; kreditors neesot arī labticīgais valdītājs kā tāds (kā domā Thöls, Dernburgs), jo tas tikai parasti, bet ne visur, esot īpašnieks, pēc HGB tikai tad, kad turētāju papīrs viņam (an ihn) atsavināts (veräussert) un iedots, tā tad nē, kad tas turētāju papīru ieguvis okupācijas ceļā kā bezsaimnieku mantu; kreditors neesot arī tikai uzrādītājs kā tāds vien, (kā domā Iherings: pendentteorija, pēc kuŗas kreditora tiesības izceļoties tikai turētāju papīra prezentantam un tikai ar tā prezentāciju; zemāk 132. §).

III. Tikai turētājs var realizēt tiesību no papīra. Turētāju papīrs ir prezentācijas papīrs, un arī pilnīgs (nevis kvalificēts) leģitimācijas papīrs, jo izdevējam (parādniekam) ne tik vien nav pienākuma, bet arī nav tiesības pārbaudīt turētāja leģitimāciju; no otras puses, izdevējs ir arī atsavināts, ja viņš bona fide izdarītu izpildījumu, pat ļaunticīgam turētājam (priv. lik. 3122., 3125. p. p. sk. zemāk). Bet turēšana tikai leģitimē turētāju, nodibina tiesisko „izskatu“ (Rechtschein). Tā, pēc vācu BGB 793. § 1. d., persona, kuŗa tur uz turētāju izdotu parādzīmi (Schuldverschreibung auf den Inhaber), var pieprasīt no pēdējās izdevēja izpildījumu saskaņā ar solījumu, izņemot gadījumu, kad turētājam nav tiesības rīkoties par dokumentu, kas, saprotams, jāpierāda parādniekam. Tā tad turēšana nodibina tiesisko izskatu vai prezumpciju turētājam par labu. Tik tālu turētāju papīrs ir leģitimācijas papīrs, jo turētājs ir katrā ziņā leģitimēts.; arī priv. lik. 3122. p.

IV. Leģitimācija gan ievesta apgrozījuma interesē, bet kalpo tikai godīgai apgrozībai. No šī viedokļa O. Gierke, Ungers, Thöls, Goldschmidts, Stobbe, Jakobi, cf. arī vācu BGB § 793. 1. d. — contra Kuntze, Renaud, Gerbers, Brunners — nāk pie slēdziena, ka turētāju papīra izdevējs var atteikties no izpildījuma turētājam, pierādot, ka turētājs cēlis prasību nelikumīgi; bet ja izdevējam tas neizdodas, viņam ir jānes nokavējuma risks. O. Gierke šai ziņā iet vēl tālāk, uzliekot izdevējam par pienākumu (itkā istā kreditora interesēs) atteikties no izpildījuma, ja viņam ir zināms un iespējams pierādīt, ka turētājs (uzrādītājs) cēlis prasību nelikumīgi. Citi rakstnieki šādu izdevēja pienākumu neatzīst, pielaižot to tikai koluzijas gadījumā. Ja nu turētājs ir leģitimēts jau uz tiesiskā izskata pamata vien pieprasīt izpildījumu, tad — kā tieši aizrādīts BGB 793. § 1. d. — izdevējam tiesība katrā ziņā izpildīt turētājam, t. i. izdevējs atsavinās izpildot turētājam. Mūsu priv. lik. ne tik vien nodibina tiesisko izskatu vai prezumpciju (priv. lik. 3122. p.), bet tieši neatzīst turētāja papīra izdevējam tiesību „izvairīties no saistības izpildīšanas, atsaucoties uz iegūšanas defektiem turētāja personā“ (priv. lik. 3125. p.). Tomēr šādas ierunas gan pieder orderpapīra (vekseļa) izdevējam pret prasītāju kā ļaunticīgu ieguvēju (veksellik. 24. p.; sk. zemāk 153. §). Tā tad turētāju papīra izdevējam nav tiesības turētāja leģitimāciju pārbaudīt (sk. zemāk zem XI.).

Bet turēšana nenodibina fikciju tai ziņā, ka turētāju papīra turētājs būtu juridiski pielīdzināts un pielīdzināms īpašniekam. Tāpēc, ja

istā ipašnieka prasības lietā pret turētāju tiesa būtu konstatējusi, ka turētāju papīrs nepieder turētājam ipašumā, atkrit arī turētāja leģitīmacija (priv. lik. 3129. p.).

V. Turētāju papīrs ir vērtspapīrs, ne tikai pierādīšanas papīrs vien. Ja pēc papīra satura no turētāja būtu vēl prasāms pierādījums par iegūšanas veidiem, tad tāds papīrs nebūtu turētāju papīrs, bet gan tikai rektapapīrs ar leģitīmacijas (piem. turētāju) klauzulu (sk. BGB 808. §; augšā 127. § IV; 129. § III.), kuŗa turētājam neatzīst tiesību prasīt izpildījumu, bet tikai piešķir izdevējam tiesību izpildīt turētājam, nodibinot šo papīru (vienpusīgu, un proti, pasīvu) leģitīmaciju.

VI. Visi turētāju papīri ir skripturtiesiski (priv. lik. 3125. p.), prezentācijas un leģitīmacijas (priv. lik. 3122. p.) papīri. Viņi var būt kā abstrakti (turētāju čeki), tā arī kauzāli papīri (akcijas, turētāju konosamenti).

VII. Pēc izpildījuma priekšmeta turētāju papīros jāizšķir 1) personīgie (akcijas), 2) lietiskie (varanti, kredītiestāžu izlaistās ķīlu zīmes), 3) prasību (obligāciju) papīri, un proti: a) naudas papīri (parādu zīmes uz turētāju) kā atsevišķi papīri (Einzelpapiere; turētāju čeki, turētāju asignācijas), vai kā masu papīri (valsts, komunālu un kredītiestāžu izlaistie turētāju papīri, un pie tam vai nu uz noteiktu, vai arī uz nenoteiktu sumu (lozes, premiju zīmes, dividendu kuponu); un b) ar citu izpildījumu pieprasījumiem (turētāju konosamenti, preču zīmju dublikāti, varanti, kā tradīcijas papīri.).

VIII. Pēc izpildījuma priekšmeta apzīmēšanas veidiem izšķir:

1. turētāju papīrus, kuŗos izpildījums noteikti apzīmēts un izdevējs tieši nosaukts (parāda zīmes uz turētāju, Schuldverschreibung auf den Inhaber, priv. lik. 3120 sek. p. p., BGB 793. sek. §§);

2. turētāju kārtiņas, Inhaberkarten (BGB 807. §), ikdienišķās saiksmes markas un kārtiņas (sk. Jakobi, Ehrenberga Handbuch'a 4. sēj. 1. d. 40. §). Šai ziņā jāpiezīmē, ka vispār vērtspapīri pilnvaro un leģitimē viņu turētāju, pieprasot izpildījumu vai nu kredītoram, vai parādniekam par labu; ja nav izpildījuma, tad arī vērtspapīrs zaudē savu spēku. Tāpat arī marku un kārtiņu uzdevums ir dot iespēju: a) turētājam visātrāki leģitimēties par tiesīgu kredītoru, un b) izdevējam visātrāki pārbaudīt turētāja (prezentanta) leģitīmaciju un arī citus attiecīgus faktiskus un jurid. datus („Rechtslagen“). Tāpēc vērtsmarkas (vērtspapīru nozīmē) ir tikai markas un kārtiņas, kuŗas vērstas uz zināmu izpildījumu un sastāda turētāja vienīgo leģitīmacijas līdzekli. Viņas nav vienkārši pierādīšanas līdzekļi (kā piem. studentu kārtiņas); bez viņām turētājs izpildījumu prasīt nevar: tāpēc viņām ir vērtspapīra raksturs. Tā tad markas un kārtiņas ir zīmes (Zeichen), kuŗas izdod, lai leģitimētu turētāju kā tādu prasīt izpildījumu. Izdevēja paraksts uz viņām nav prasāms. Ne visas kārtiņas, kuŗas nenosauc tiesīgo personu, ir turētāju kārtiņas, bet tikai tās, kuŗas turētājam noder par viņa vienīgo leģitīmacijas līdzekli. Turētāju kārtiņas atšķiras no „parāda zīmēm uz turētājiem“ (Inhaberschuldverschreibung; priv. lik. 3120. sek. p. p. BGB 793. §; sk. augšā zem 1.) ar to, ka turētāju kārtiņas izpildījuma priekšmets nav, vai nepilnīgi, apzīmēts, pat ne visur apzīmē

izdevēju, un parasti viņām trūkst izdevēja paraksts. Bet turētāju kartiņām piemēro dažus noteikumus par parāda zīmēm uz turētāju. Pie turētāju kartiņām, pēc Jakobi, Stobbe-Lehmann, piederot t. s. kontroles markas, kuņas lielā daudzumā izdod pie fungibliem (līdzīga saturs) izpildījumiem (dzelzceļu, ielu dzelzceļu kārtiņas, teatru biļetes etc.); bet zīmes, kuņas izdod par individuēli atšķirti izpildījumiem (garderobes markas, lombardzīmes, markas, kuņas izdod amatnieki par izlabošanā pieņemtiem priekšmetiem), neesot vērtsmarkas (un tāpēc arī ne vērtspapīri); viņas Schwerins (1. c. 4. lpp.) attiecina uz rektapapīriem (sk. augšā 128. §). Markas un kārtiņas, kuņas tiesīgā persona (der Berechtigte) ir apzīmēta pēc vārda, par īstiem vardu vērtspapīriem nav uzskatāmas, bet drīzāki pielīdzināmas klibojošiem vardu papīriem (sk. augšā 127. §). Priv. lik. (3121. p. piez. 1. teik.) parāda papīriem uz turētāju („auf den Inhaber lautende Schuldscheine“), kuņas satur sevi solījumu uz noteiktu naudas sumu, krājumiem un citiem priekšmetiem, pieskaita arī t. s. vērtzīmes (Wertzeichen, безъименные денежные знаки), proti: markas, kvītes, zīmītes.

IX. Kas attiecas uz turētāju papīru juridisko raksturu, tad teorija mēģina izskaidrot juridiski un nodibināt tās parādības juridisko pamatu, ka izdevējs, izdodot turētāju papīru, līdz ar to apņemas izdarīt izpildījumu turētājam, un ka izdevējam nav tiesības ne celt pret turētāju ierunas sakarā ar pirmāņēmēja personu, nedz izvairīties no izpildījuma aiz iegūšanas defektiem turētāja personā. Teorija mēģina sevišķi noskaidrot arī, no kāda momenta turētāju papīrs izrāda jurid. efektu.

1. Vecākās teorijas vai nu uzskata katru vēlāko turētāju par pirmāņēmēja singulārsukcesoru (Renaud, Dahns), vai subponē līgumu uz „persona incerta“ vārdu (Savigny un mūsu priv. lik. 3120. sek. p. p.: „unbestimmte Personen“), vai novācību (Kuntze, Ungers), vai stāvokļa obligāciju (Gerber), vai iziet no īpašuma iegūšanas (Randa), vai no tā, ka līdz galīgai prasījuma celšanai nodibinoties tikai kāds pendents stāvoklis, kas galīgi noskaidrojoties tikai ar turētāja papīra uzrādīšanu parādniekam (pendenteorija: Iherings, sk. augšā II.). Visas šīs teorijas nav apmierinošas, jo viņas pa lielākai daļai cenšas turētāju papīru institūtam piemērot romāņu tiesību sistemu, kuņā turētāju papīri kā modernā apgrozījuma institūts nav ievietojami.

2. Turpretim Goldschmits, Brunners, Stobbe pareizi nostājušies uz tā viedokļa, ka katram vēlākam turētāju papīra ieguvējam pieder patstāvīgā tiesība, kuņa atvasināma nevis no priekšgājēja (piem. no pirmāņēmēja), bet gan tieši no paša izdevēja; vēlākais ieguvējs kļūst kreditors tamdēļ, ka viņš valda dokumentu, kuņā debitors saistošā kārtā izteic, ka viņš ir saistīts un grib saistīties katram turētājam; turētāja kā kreditora īpašība, tāpēc, pamatojas uz izdevēja gribu, kuņš izteic, ka viņš gribējis saistīties arī turētāja kā tāda priekšā. Gareis (1. c. 72. §) pie tam papildina pievestās domas, uzsverot, ka apzīmētā izdevēja griba kļūstot par saistošu un neatsaucamu ar to, ka pirmaisņēmējs „pieņem“ papīru pie tā pirmās emisijas.

X. Priv. lik. 3121. p. piešķir tiesību izlaist turētāju papīrus „vispirms“ (zunächst) valdībai (tāpat, protams, arī pašvaldības iestādēm) un bez tam tikai valdības nodibinātām vai apstiprinātām publiskām kredītiestādēm un akciju sabiedrībām. Šis norobežojums attiecas ne tik vien uz naudas papīriem, kā to paredzēja krievu 1870. g. 23. novembra likums (uz kuŗu atsaucas priv. lik. 3121. p.). Priv. lik. (3121. p. piez.) pielaiž arī izņēmumu, piešķirot biedrībām, sabiedrībām un tamlīdzīgām iestādēm uz viņu statutu pamata tiesību izdot arī turētāju čekus (par kuŗiem priv. lik. runā tikai šai vietā), banku noguldījumu zīmes, kā arī obligācijas. Tirdzn. tiesības atļauj arī atsevišķām personām izdot turētāju čekus (čeku lik. 3. p.), tradīcijas un leģitīcijas preču papīrus uz turētājiem, kā piem. turētāju konosamentus, preču zīmju dublikatus, vienkāršas noliktavas zīmes (Kr. tirdzn. nolik. 807. p.), arī t. s. „Nachnahmescheine“ (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. nr. 1615), varantus (Schwerins, l. c. 42. § V. 2a). Anglijā apzīmētais norobežojums nav pazīstams, ja turētāju papīrs ir lielāks par 20 šil.

XI. Turētāju papīri pāriet uz blanko tradīcijas pamata (priv. lik. 3123. p.), pie kam šai blanko tradīcijai tikai transporta, bet ne garantijas funkcija (sk. priv. lik. 3124. p.; sk. zemāk 134. § I.).

XII. Turētāju papīri paredzēti izlaišanai apgrozībā; viņi parasti masām parādās uz tirgus un tāpēc pilnīgi neiespējams katrā atsevišķā gadījumā pārbaudīt un izmeklēt, kādā ceļā konkrētais turētāju papīrs pārnācis turētājam. Ievērojot šo, Vakareīropas likumdošanas, kā arī mūsu priv. lik., noteic nevien, ka parādniekam nav tiesības celt ierunu pret turētāju aiz turētāju papīra iegūšanas defektiem turētāja personā (3125. p. sk. augšā zem IV.), bet arī, ka tas nav ar vindikācijas prasību atņemams labticīgam ieguvējam (3129. p.), pat ja viņš būtu vindikantam nozagts (Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. nr. 73., 74.). Tādēļ arī, kriminalvajašanas kārtībā, ne izmeklēšanas tiesnesim, nedz kriminaltiesai nav tiesības rīkoties par nozagtā turētāju papīra atņemšanu labticīgam ieguvējam vai kīlu turētājam (piem. baņķierim), itkā uz tā pamata, ka nozieg. ma priekšmets būtu atdodams cietušā rokās. Tādā pašā virzienā izteikusies arī Kr. Senata prakse (apv. sap. 1911. g. spr. nr. 76; civ. kas. dep. 1884. g. nr. 18, 42; 1885. g. nr. 27; 1886. g. nr. 33; sk. arī Šeršeņevičs 2. sēj. 71. § III.: sk. arī Sinaiskis, Русское гражд. право вып. I. 253. sek. lpp.; Основы гражд. права, вып. II., 6 § II). Te labticīgā ieguvēja aizsardzība iet vēl tālāk par vispārējo civiltiesisko, jo priv. lik. 923. p. („Hand muss Hand wahren“) nav piemērojams (1436. p. atcelts), ja kustamā manta nozagta vai izgājusi no īsta īpašnieka rokām pret tā gribu (tāpat arī kr. civ. lik. 534. p.). HGB 367. § noteic, ka baņķiers neatrodas bona fide, ja par nozaudēto turētāju papīru ticis pasludināts oficiālā laikrakstā. Pēc HGB 222 § 3. d., pat blankocedētas orderācijas labticīgais ieguvējs aizsargāts tikai tad, ja viņš nav pie iegūšanas pielaidis rupju kļūdu.

XIII. Nozudis turētāju papīrs ir mortificējams pēc priv. lik. 3128., 3129. p. p. un mūsu 1920. g. 23. aprīļa likuma par nozudušu vērtspapīru mortifikāciju (V. V. 97. nr.: sk. zemāk 136. §). Turētāju papīra pārdevēja atbildība pircējam (ja tas nav „kursfähig“, piem. sakarā ar

tā mortifikaciju) apspriežama pēc civiltiesībām (sk. Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. nr. 72; 2. sēj. nr. 195.: sk. augšā 95. § III. 6.; 117. § II.; 87. § II.).

XIV. Likums (priv. lik. 3130. p.) pielaiž arī turētāju papīru vinkulaciju, ar uzrakstu uz noteiktas personas vārdu, t. i. pārvēršot tos par rektapapīriem un ar to viņus izņemot no apgrozības.

XV. Vācu dokumentos, jau longobardu un franku laikmetos (IX. resp. XIII. gadu simteņos), sastopamas turētāju klauzulas divās formās: a) turētājs ir apzīmēts kā tiesīga persona: parādnieks apsolas izpildīt „apud quem hoc scriptum in manu paruerit“, vai dokumenta uzrādītājam, un b) alternatīvas turētāju klauzulas formā: „tibi aut cui hoc scriptum in manu paruerit“. No pirmiem turētāju papīriem izcēlušies tagadējie īstie turētāju papīri, bet no pēdējiem izcēlušies t. s. kvalificētās leģitimācijas rektapapīri, t. s. klibojošie vārdu papīri (bez turētāju klauzulas), vai klibojošie turētāju papīri (ar turētāju klauzulu; BGB 808. §; sk. augšā 127. § IV., 128. §, 129. § III.). Pie abām formām kreditoriem arī tajos laikos bija jāpierada tikai tas, ka viņš ir papīra turētājs, jo jau tai laikā turētāju papīrs varēja pāriet arī citās rokās, kāda pārejas iespēja (apgrozības spēja) orderpapīriem bija vēl sevišķi jāiekaŗo (sk. augšā 130. §). Gan vēlāki turētāju papīru institutam draudēja briesmas no romaniskām teorijām, kas turētāju papīriem domāja piemērot romāņu cesijas nosacījumus, bet šo „uzbrukumu“ labvēlīgi novērsis pats apgrozījums (Jakobi, 1. c. § 39. I.).

Vērtspapīru izcelšanās.

§ 132.

Teoriju pārskats.

Schwerins, 1. c. 20. sek. lpp.; Jakobi, 1. c. 29., 30. §§.

Par vērtspapīru tiesību („Wertpapierrecht“) izcelšanos uzstādītas divas galvenās teorijas, no kurām viena uzsvēŗ vienpusīgo jurid. akta sastādīšanu (Ausfertigungstheorie), kamēr otrā, turpretim, iziet no divpusīgā jurid. akta, t. i. no līguma starp vērtspapīra devēju un tā ņēmēju (līguma teorija, Vertragstheorie).

1. Pie sastādīšanas teorijas savukārt pieder:

1. t. s. kreācijas teorija; viņu, attiecībā uz vekseli, pirmais uzstādījis Einerts (sk. zemāk 142. §; sk. Langen, Kreationstheorie, 1900), pēc kurās vērtspapīra izcelšanās pamats esot vienpusīgs papīru radošs akts, kurū sastādot izdevējs kā debitors, un kurš neprasot akceptaciju. Jau ar uzrakstīšanu un parakstīšanu vien (sastādīšanu, Ausstellung) izdevējs tiekot saistīts. Vērtspapīrs esot konstitutīvs pats par sevi. Talāks akts prāsības izcelšanās dēļ neesot vajadzīgs. Tapēc, ja vērtspapīru kaut kādā veidā būtu ieguvusi kāda treša persona, tad viņai par labu izceloties attiecīgs prasījums. Tā tad starp vērtspapīra izdevēju

un tā turētāju nodibinoties jurid. attiecības pat tad, ja vērtspapīrs, pirms tā nodošanas, iziet no izdevēja rokām pret tā gribu. Attiecībā uz orderpapīriem (sevišķi vekseliem) pie kreācijas teorijas pieturas Grünhuts, Kansteins (Cannstein), Staubs (vācu W. O. koment. 4. izdev.) un arī vācu Reichsgerichts sava jaunākā praksē (sk. Staubs-Stranzs, koment. pie W. O., 21. p. 1. piez.). Attiecībā uz turētāju papīriem kreācijas teorija vispār atzīta (sk. BGB 794. §; arī priv. lik 3125 p.; Eneccerus, Lehrbuch d. deut. bürgerl. Rechts 1. sēj. 2. d. 428. § II.; Jakobi, 1 c. 29. §, 282 lp.; sk. zemāk. III). Citi rakstnieki šai ziņā prasa vismaz vēr spapīra turētāja labu ticību, valdišanu iegūstot (t. s. Redlichkeits-theorie Grünhut), vai arī prasa, ka turētājs iegūtu īpašumu (t. s. īpašumu iegūšanas teorija: Randa), bet katrā ziņā bez izdevēja piedalīšanās.

2) t. s. emisijas teorija, pēc kuŗa vērtspapīrs izceļoties tad, ja izdevējs to vismaz izlaidis apgrozībā; emisija esot vienpusīgs akts un vērtspapīra perfekcijas dēļ gan esot prasāma tā aizdošana kā tāda (bet ne vairāk), kaut arī darījumu nespējīgai personai (Stobbe, Ungers, Kohlers).

II. Līguma teorija (Vertragstheorie vai Begebungstheorie), kuŗu attiecībā uz vekseli nodibinājis Thöls (sk. zemāk 142. §), turpretim, prasa, vērtspapīra izcelšanās dēļ, ne tik vien tā sastādīšanu resp. izlaišanu (aizdošanu), bet tieši tā iedošanu vērtspapīra ņēmējam, t. i. divpusīgu darījumu. Tiesība „no papīra“ tā tad izceļoties tikai ar noslēgtu, starp „devēju un ņēmēju“, sevišķu līgumu („Begebungsvertrag“) par gatavā akta iedošanu un pieņemšanu. Vērtspapīra kreācija esot tikai pagatavojošs akts. Vērtspapīra izdevējs savu saistības izteicošo aktu iedodot ņēmējam ar jurid. aktu un ņēmējs pieņemot vērtspapīru ar jurid. aktu. Vērtspapīra sastādīšanas un izlaišanas (aizdošanas) vien nepietiekot, jo ar to notiekot tikai vērtspapīrā apliecināto tiesību oferte (tāpēc arī līguma teorija atraida emisijas teoriju): esot jānotiek vērtspapīra ied. šanai ņēmējam un viņa pieņemšanai no pēdēja puses, kāda pieņemšana notiekot ar vērtspapīra saņemšanu. Vērtspapīrs esot konstitutīvs tikai sakarā ar līgumu (Begebungsvertrag; Goldschmits, Brunners, O. v. Gierke, Schwerins, Sohms, Staubs-Stranzs, koment. pie W. O.: ievad. 10. piez.; 21. p. 1. piez.; sk. arī Jakobi, 1. c. 30. § 312. lp.)

III. Kādu vidēju stāvokli ieņem Jakobi (Ehrenberga Handbuch'a IV. I.) Turētāju papīra vienpusīga sastādīšana esot viena no prasības izcelšanās pamatiem, bet pirmais ņēmējs varot iegūt tiesību tikai p. c. vispārējiem nosacījumiem, t. i. ar līgumu. kamēr trešais ieguvējs varot tiesību iegūt jau tāpēc, ka viņš tic līguma esamībai, kaut gan līgums nav noticis. Sevišķi attiecībā uz orderpapīriem Jakobi uzstāda savu „Rechtsschein“ teoriju (sk. 30. §, 313. sek. lpp.).

IV. Priekšrocību pelna līguma teorija, kuŗa arī uzskatāma par valdošu. Viņa vislabāki savienojama ar vispārējiem obligāciju tiesību principiem, kuŗi vienpusīgu solījumu atzīst tikai izņēmuma veidā (sk. priv. lik 3276. p.). Kreācijas teorija atkrīt tāpēc, ka gribas izteicienam var būt juridiskas sekas tikai tad, ja viņa izteicas ārēji. Aizpildīts, bet nozagts vekselis tāpat nav gribas izteiciens, kā aizpildīta, bet debitoram

neizdota kvīte. Tomēr jāatzīst, ka lai gan kreācijas teorija visumā nav pieņemama, viņa tomēr pareizi (no mūsu vekselīk. viedokļa) uzsver, ka vērtspapīra sastādīšana ir itkā radošs akts tai nozīmē, ka izdevējam jānes nelabvēlīgas sekas gadījumā, kad dokuments bez viņa gribas nonāk labūcīga ieguvēja rokās (sk. veks. lik, 15., 16., 24. beigās. 33. p. p.; par turētāju paradzīmēm: arī BGB 794. §; sk. zemāk 153. §), kādu nosacījumu nevar izskaidrot līguma teorija. Šeršenevičs (1. c. 3. sēj. 35. lp.) šai ziņā aizrāda, ka nupat apzīmētā loģiskā grūtība, kuŗa izriet no līguma teorijas, pamatojoties nevis uz paša vērtspapīra (sevišķi vekselā) juridisko dabu, bet gan atkarājoties no indosamenta jurid. sekām; bet ar to nav noskaidrots 16. p.

V. Jakobi, arī attiecībā pret turētāju papīriem, pieturas pie „Rechtsschein“-teorijas; vērtspapīru turēšana, kā manāma parādība („sinnfällige Erscheinung“), nodibinot turētāja leģitimāciju (sk. arī Staubs, koment pie HGB 365. § pielik. 9. piez.). Priv. lik. obligācijas no turētāju papīriem attiecina uz līgumiem ar „nenoteiktām personām“, bet tomēr neprasa turētāju papīru sevišķu iedošanu pirmam turētājam (Erdmans, System IV, 43. 109. lp.), kādēļ parādniekam (izdevējam) nav tiesības celt ierunu pret turētāju uz tā pamata, ka iedošana nav notikusi, vai pat ka papīrs nokļuvis turētāja rokās pret parādnieka gribu: priv. lik. 3125. p. (kā tas būtu pielaižams pie orderpapīriem: veks. lik. 16. p.). Tas, saprotams, neizslēdz, ka pret vainīgo (arī pret pašu turētāju) varētu celt kriminālu vajāšanu.

Vērtspapīru pāreja.

Indosaments.

§ 133.

a. Jēdziens.

Jakobi, 1. c. 38. §. IV.; Schwerins, 1. c. 4. §; Müller-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 99. nod.

I. Techniski indosablie orderpapīri (augšā 129. § II.; 130. §) normalā kārtā pāriet indosamenta (giro, pārvede) ceļā. Uz indosamenta pamata pāriet tiesības par (uz) papīru, t. i. īpašuma tiesības uz dokumentu, kā kustamu mantu (iedodot dokumentu ieguvēja valdīšanā) un arī tiesības no papīra, kuŗas sevī iemieso minētie vērtspapīri. Persona, kuŗa izdara indosamentu (giro), saucas par indosantu, (girants, pārvedējs). Persona, kuŗai par labu izdarīts indosaments, saucas par indosataru (giratars). Izņēmuma kārtā arī techniski indosablie orderpapīri var pāriet universalsukcesijas ceļā.

II. Indosaments, pēc sava juridiskā rakstura, pēc savām funkcijām un sekām un pēc savas ekonomiskās nozīmes krasi atšķiras no civiltiesiskās cesijas. Cesijai un indosamentam gan ir kopīgs tas, ka ar

abiem institūtiem cedenta, resp. indosanta tiesības pāriet uz ieguvēju (cesionaru, resp. indosataru). Starpība starp cesiju un indosamentu tomēr ir ta,

1. ka pie cesijas ieguvējam ir tiesība tikai tāpēc, ka tiesība piederējusi cedentam. Turpretim, pie indosamenta indosataram ir tiesība. bez tā, vēl arī tāpēc, ka papīra izdevējs ar pirmoņēmēju noslēdzis vai uzskatāms par noslēgušu — līgumu itkā katram vēlākam ieguvējam (indosataram) par labu, pēc kāda līguma pēdējam nodrošinātas tās pašas tiesības, kuŗas baudīja pirmais papīraņēmējs (pirmais kreditors). Ar cesiju tā tad iepriekšējais kreditors nedomā sagādāt (nodrošināt) ieguvējam kādu citu tiesisku stāvokli, nekā to, kuŗu viņš pats bija ieņēmis, bet gan pie indosamenta (Jakobi, 1. c. 454. lp.). Indosaments ir akcesorisks akts, ar kuŗu visas tiesības no indosētā (order) papīra (aus dem Papier; sk. augšā) pāriet uz indosataru, kuŗš iegust nevien atsavinātāja (priekšgājēja) kā tāda tiesības vien (kā tas notiek pie cesijas), bet arī tiesības „no“ indosētā papīra, t. i., kā tās norāda papīrs kā tāds. Tāpēc, ja indosantam (personīgi) īstenībā pieder mazākas tiesības nekā tādas norāda papīrs (piem., ja parāds jau samaksāts, bet par to nav pašā papīrā atzīmēts), tad tomēr uz indosataru pāriet tiesības tai apmērā, kuŗu norāda pats papīrs (piem., ja uz papīra nav norobežojums — sumas ziņā — atzīmēts, tad pilnā apmērā), bet nevis tikai tai apmērā, kuŗā prasījums piekritis indosantam kā iepriekšējam kreditoram. Tā tad uz indosataru pāriet indosanta tiesības bez pēdēja tiesību norobežojumiem, kamēr pie cesijas uz cesionaru var pāriet tikai cedenta kā tāda tiesības, t. i. ar pastāvošiem norobežojumiem (priv. lik. 3480. p.). Bet, saprotams, indosaments izrāda šādas sekas tikai tad, ja indosatars bijis labā ticībā, t. i., ja viņam par norobežojumiem nebija zināms (sk. veks. lik. 16., 24. p. p.; sk. zemāk 153. §). Līgums starp izdevēju unņēmēju uzskatāms par noslēgtu tai personai par labu, kuŗaiņēmējs nodod tiesību un papīru. Prasību celt tā tad var katrs, kuŗam indosants nodevis (übertragen hat) tiesību un iedevis papīru.

2. Cesijai jābūt kauzālai, kamēr indosaments ir abstrakts akts.

3. Pie cesijas — cedents (saprotams gan tikai līdz denunciacijai) paliek leģitimēts parādnieka priekšā neatkarīgi no valdīšanas par parādu zimi (izņemot rektapapīru, kuŗš kā vērtspapīrs katrā ziņā prasa papīra valdīšanu), kamēr pie orderpapīriem indosētā orderpapīra turētājs vien vēl skaitās par pilntiesīgu kreditoru („.... hat den Schein für sich, noch berechtigt zu sein“: Jakobi, 1. c. 455. lp.; sk. augšā 128. § V., VI) —

4. Indosaments ir nevien indosantam piederosā prasījuma nodošanas forma, bet indosaments piešķir indosataram patstāvīgu prasījumu no papīra (sk. veks. lik. 28. p.). Cesionars ir cedenta singulārsukcesors, kamēr indosatars ir patstāvīgs kreditors (cf. pr. lik. 3476. p.; Cvingmaņa krāj. 8. sēj. nr. 1616; arī 3. sēj. nr. 442.; 2. sēj. nr. 261.).

Indosaments pēc būtības nav nekas cits, kā saīsināts orderpapīra teksts, orderdeklarācija uz pašā papīra (vai tā „allonge“), izdodot (uz-

rakstot) orderi uz pasa papīra („durch papiergemässe Ordererteilung“ pēc O. Gierke, deutsches Privatrecht, 2. sēj. 147. lp.), un iedodot un saņemot pašu indosēto dokumentu (orderpapīru).

III. Tādā kārtā ar indosamentu, līdz ar papīra iedošanu, pāriet: 1. (lietiskā) tiesība par papīru (Recht am Papier: īpašums uz vērtspapīru, sk. augšā 121. § I., II.) un 2. (obligatoriskā) tiesība no papīra (Recht aus dem Papier, sk. Šveices 1911. g. 30. marta Obligāciju tiesību 728. p.: „Durch das Indossament gehen alle Rechte aus dem Wechsel auf den Indossatar über...“) un proti a) pie skripturveidīgiem (techniski indosabliem) orderpapīriem neatkarīgi no paša indosanta tiesībām, jo tiesības uzrāda pats papīrs, un b) pie nesripturveidīgiem, (piem. materieltiesiskiem) orderpapīriem, orderpapīriem ar rektaklauzulu un pārējiem rektapapīriem (sk. zemāk 128. §, 129. § I.) — tikai ar kvalificēto cesiju, t. i. tādā apmērā, kādā tiesības ir piešķirtas indosantam; šai pēdējā gadījumā kvalificētā cesija atšķiras no vispārējās cesijas ar savu leģitīmitācijas spēku (sk. augšā 128. § VI.).

IV. No tā, ka ar indosamentu uz indosataru nepāriet indosanta kā tāda tiesības, bet tikai tiesības no papīra, izriet arī tas:

1. ka — pretēji cesijai — ar indosamentu uz indosataru nepāriet ārpus orderpapīra esošās blakustiesības (ķīlu tiesības, galvojumi, līgumsods)

2. ka parādnieks pret indosataru var celt tikai ierunas, kuŗas: a) attiecas uz papīra izdevēja (parādnieka) solījuma spēkā neesamību, t. i. ierunas, kuŗas atspēko solījuma juridisko spēku (piem. aiz izdevēja gribas defektiem vai darbības nespējas); šādi ierunu pamati iznīcina saistības (solījuma) objektīvo sastāvu, lai gan viņi varētu nebūt arī redzami no paša orderpapīra (Staub, koment. pie 364. §, 6. piez.: sk. veks. lik. 2., 31., 32. p. p, 2. p. gan nav pievests 14. pantā); b) ierunas, kuŗas izriet no paša papīra teksta un satura (piem. formas trūkumi: uz papīra ir jau kvitējums, indosamentu rinda ir pārtraukta; sk. veks. lik. 16., 23., 24., 33. p. p.). c) ierunas, kuŗas parādniekam piekrīt tieši pret turētāju aiz partu savstarpējām personīgām juridiskām attiecībām (piem. sakarā ar kompensāciju, samaksu, izlīgumu; sk. veks. lik. 33. p.; zemāk 153. §).

3. Uz nupat atzīmētām indosamenta juridiskām sekām nevar atsaukties: a) malae fidei indosatars (sk. veks. lik. 15., 24. p. p.), b) tas, kas ieguvis papīru ne ar indosamentu, bet ar cesiju un c) tas, kas ieguvis papīru tikai izskata dēļ (zum Schein), piem. inkasomandatars, kā arī īstais prokurindosatars, jo viņiem papīrs nav atsavināts; Staub-Stranzs 12. izd. koment. pie vācu W. O. 17. p. 5. līdz 14. b. piez. sk. zemāk 153. §).

§ 134.

b) Indosamenta funkcijas.

Indosaments izrāda divas funkcijas, proti transportfunkciju un garantijas funkciju.

I. Pēc transportfunkcijas, indosaments atņem indosantam prasījuma tiesību un rada prasījuma tiesību indosatara personā: indosatars nav indosanta singulārsukcesors.

1. Tādēļ indosamentam nav piemērojama juridiskā paruna: „*nemo plus iuris in alium transferre potest, quam ipse habet*“, jo indosatars neiestājas indosanta stāvoklī, bet iegūst patstāvīgu prasījuma tiesību, itkā viņam nebūtu antecessora. Tā tad transportfunkcijai ir arī tā nozīme, ka viņa izslēdz parādnieka ierunas *ex persona indossantis* (izņemot augšā atzīmētās: sk. 133 § IV.; vācu W.O. 82. p.; vācu čeku lik. 18. p.; veks. lik. 24., 33. p. p.). Vērtspapīri, kuřiem nav tehniski indosablu orderpapīru īpašības, nav indosējami ar transportfunkciju (augšā 129. § II. 2a). Transportfunkcija, kuřu izrāda indosaments, ir pēc mūsu likumiem orderpapīra indosamenta esenciāla pazīme un viņa gan ir ierobežojama, bet nav absolūti izslēdzama ar kontrahentu vienošanos (veks. lik. 17. p., čeku lik. 10. p.), pilnīgi neatkarīgi no tā, vai orderpapīrs ir iedzimts (dabisks), vai radīts (mākslīgs).

2. Transportfunkcija ir ierobežojama (sk. Loebers, par „indosamenta funkciju ierobežojumiem“, Tiesl. min. vēstn. 1922.g. 3. nr.), un proti: a) ar t. s. rektaklauzulu (negatīvā orderklauzula: „ne orderim“, „*nicht an Order*“, „*не по приказу*“), ar kuřu orderpapīra izdevējs aizliedz orderpapīra indosēšanu (veks. lik. 22. p.); b) ar t. s. rektaindosamentu, ar kuřu orderpapīra indosants ar to pašu atzīmi aizliedz orderpapīra indosēšanu (veks. lik. 22. p.). Abām klauzulām ir tās sekas, ka pretēji viņām taisītiem indosamentiem nav spēka attiecībā pret indosamenta aizliedzēnu (izdevēju resp. rektaindosantu) un ka, attiecībā pret aizliedzēju, pretēji aizliegumam taisītais, „indosaments“ uzturams tikai rektapapīra robežās. Tas nozīmē, ka orderpapīra (ar rektaklauzulu) izdevējs var ne tik vien pret orderpapīra pirmo ņēmēju kā pirmo indosantu, bet arī pret katru tālāko indosataru celt ierunas arī aiz juridiskām attiecībām, kuřās orderpapīra izdevējs sastāvēja ar orderpapīra turētāju un tā priekšgājējiem, un ka rektaindosants var pret katru tālāku indosataru — gan ne pret savu tiešo rektaindosataru — celt ierunas arī aiz juridiskām attiecībām, kuřās rektaindosants pastāvēja ar orderpapīra turētāju un tā priekšgājējiem. Līdz ar to rektaindosaments izslēdz arī rektaindosamenta garantijas funkciju (sk. zemāk zem II.), bet gan ne attiecībā pret tiešo rektaindosataru. Bet ārpus nupat apzīmētiem ierobežojumiem ne rektaklauzula, nedz rektaindosaments neizslēdz vekseļa tālākās pārejas spēju uz vispārēju indosamentu pamata, t.i. neizslēdz tālāku indosamentu transport- un garantijas funkciju pārējo indosantu starpā. Tā tad pie vekseļiem, čekiem un pārējiem tehniskiem (t.i. indosabliem) orderpapīriem indosamenta transportfunkcijas ierobežojumiem ir tikai relatīva, bet ne absolūta nozīme.

3. Turpretim pēc vācu W.O. (9. p. 2. d.) rektaklauzulai, kuřa iziet no vekseļdevēja, ir absolūta nozīme un tā pārvērš vekseli par absolūtu rektapapīru, kamēr arī pēc vācu W.O. (15. p.) rektaindosamentam piešķirta, tāpat kā pēc mūsu veks. lik., tikai relatīva nozīme (Staubs-Stranzs, W. O. koment. pie 9. p. 7. piez.) Tāpat pēc vācu W. O. 16. p. protestēta vekseļa indosaments (Nachindossament)

neizrāda transportfunkciju (Staubs-Stranzs, koment. pie 16. p. 8., 9. piez.), kamēr pēc mūsu veksellik. 55. p. termiņā nesamaksāta neprotēteta (prejudicēta) vai arī protēteta vekseļa indosaments katrā ziņā iziāda transportfunkciju (sk. zemāk 166 § I.), bet gan ne garantijas funkciju (sk. zemāk II.). Bet ja trasats akceptējot vekseli, aizliedz indosēšanu, tad iekš tam jāierauga tikai ierobežots akcepts, kuŗš aizkaŗ tikai akceptanta atbildību, bet ne paŗu vekseli. pēc W. O. (Staubs-Stranzs, koment. pie W. O. 6. p. 7. piez.).

II. Indosamenta garantijas funkcija nodibina indosanta patstāvīgo atbildību uz regresa tiesību pamata (veksellik. 28. p., vācu W. O. 14. p.), par papīrā apliecinātās saistības izpildīšanu (sk. augšā 133. §).

1. Garantijas funkcija nav indosamenta esenciela pazīme, — pretēji transportfunkcijai — bet viņa piemīt indosamentam tikai pozitīvās tirdzn. tiesībās paredzētos gadījumos, un proti vekseliem (mūsu vekselik. 27., 28. p. p.; vācu W. O. 14. p.) un pēc analogijas čekiem (čeku lik. 10. p.; vācu čeku lik. 15. sek. p. p.), varantiem (kr. tirdzn. nolik. 789. p.), bet ne tirgotāju (tirgoniskām) asignācijām (kaufm. Anweisung; pēc mūsu tirdzn. prakses: Cvingmaņa krāj. 7. sēj. nr. 1481, arī ne pēc vācu HGB; Staubs, koment. pie HGB 363. §, 15. piez.), kuŗām kā arī pārējiem tehniskiem orderpapīriem indosamenta garantijas funkcija nav piešķirta (tā vācu HGB 222., 363. §§ neatsaucas uz vācu W. O. 14., 81. p. p.; Staubs, koment. pie HGB 363. §, 15, 31. piez.).

2. Indosamenta garantijas funkciju — kā neesencielu — orderpapīra turētājs var indosamenta tekstā izslēgt ar atzīmi: „bez obligo“ („bez regresa pret mani“, bez manas atbildības, „ohne Rückkehr auf mich“ „без оборота на меня“: vekselik. 21., 50. p. p., vācu W. O. 14., vācu čeku lik. § 15., t. s. bezregresu pārvede, „Angstklause!“; paraugs: vekselik. 1. p. pielik. XXI. 1. c.). To paŗu atzīmi nevar taisīt trasants (Staubs-Stranzs, W. O. koment. 4. p., 67. piez.) arī „īratas uz paŗa orderi“ trasants nē (veksellik. 101. p. 2. pkt; sk. zemāk 177. §). Pretēji rektaindosamentam, klauzula „bez obligo“ neizslēdz transportfunkciju, bet, otrkārt, izslēdz garantijas funkciju jau pret šī indosanta tieŗo indosataru. Tāpēc arī nav atzīstams par pareīzu Šerŗeŗeviča (l. c. 3. sēj. 143. § 1, 2. pkt.) uzskats, itkā indosaments atšķiŗoties no cesijas ar to, ka pirmais — pretēji cesijai — nodibinot atbildību nevien par „nomen verum“, bet arī par „nomen bonum“: indosaments ne visur izrāda garantijas funkciju un pat tur, kur tas garantijas funkciju izrāda, pēdējo var izslēgt; un no otras puses, uz atseviŗķas vienoŗanās pamata, cesionaram var uzlikt atbildību arī par nomen bonum (priv. lik. 3481. p.). Citā vietā Šerŗeŗeviŗs (1. c. 2. sēj. 71. § II.) uzsver, ka arī vērtspapīru tālāk nodoŗana („передача“) nodibinot „cedenta“ atbildību tikai par vērtspapīrā apliecinātās tiesības esamību, bet ne par tiesības realizējamību („осуществимость“). Ka garantijas funkcija var arī ipso jure atkrist, pierāda vekselik. 55. p., pēc kuŗa vekseļa indosaments tai paredzētā gadījumā gan zaudē garantijas funkciju, tomēr paturot transportfunkciju (sk. zemāk. 166. §).

III. Indosaments — attiecībā uz vekseli — ir itkā jauna vekseļa izdoŗana (kā to māca jau franču jurists Pothier un pēc viņa Thōls,

Gareis, Grünhuts; sk. veks. lik. 28. p. un augšā 133. §). Tā tad, ja pieturēties pie līguma teorijas (sk. augšā 132. § II.), ar indosamenta izrakstīšanu vien nepietiek, bet, bez tā, prasāma vēl paša papīra iedošana indosataram. Tāpēc, kā tieši nosaka veks. lik. 24. p., ja vekselis izgājis no indosanta valdīšanas pret tā gribu un vekselturētājam kā tiešam indosataram tas ir zināms, tad indosantara personā vekselprasība neizceļas (zemāk 153 §), kamēr, attiecībā pret bonae fidei vekselturētāju, iedošanas trūkumam nav nozīmes, jo viņam pieder visas no vekseļa izrietošās tiesības, neatkarīgi no tā, vai vekselis izgājis no indosanta rokām pret pēdējā gribu, vai nē (veks. lik. 24. p. beigās). Uz vekseļa iedošanas trūkumu nevar atsaukties vekseldevējs arī attiecībā pret pirmo vekselņēmēju, ja tas bijis bona fide (veks. lik. 16. p.).

§ 135.

c. Indosamenta formas.

I. Indosamentu (pēc veks. lik. 18., 19., 87. p. p.) izdara uzraksta veidā (pašā papīrā vai tā „allonge“) vai nu uz indosantara vārdu (vārda indosaments), vai blanko (uz turētāju, uzrādītāju, t. i. neapzīmējot indosataru; blankoindosaments).

Blankoindosēta orderpapīra ieguvējs var to nodot tālāk bez jauna uzraksta, vienkārši blankotradīcijas ceļā. Tāpat ar blankotradīciju pāriet turētāju papīri.

1. Indosantam, indosējot orderpapīru, pats papīrs jāiedod ieguvējam (sk. augšā 134. § III.). Ar blankoindosamentu orderpapīrs nepārvēršas par turētāju vērtspapīru, bet blankoindosaments tikai apzīmē turētāju par indosataru (O. Gierke, I. c. 149. lp.). Tāpēc blankoindosēta orderpapīra turētājs nav leģitimēts parādnieka priekšā, ja indosamentu rinda ir pārtraukta (sk. veks. lik. 23. p.). Tikai ārējā apgrozījuma ziņā blankoindosētie orderpapīri (tāpat kā arī blanko cedētie prasījumu papīri: priv. lik. 3473. p.; sk. augšā 57. § IV) pielīdzināmi turētāju papīriem (sk. priv. lik. 3123., 3124. p. p., 3473. p. piez.).

2. Vārda indosamenta teksts ir: „manā vietā samaksāiet A-am“ (indosanta paraksts); „вместо меня заплатите А-у“, „Für mich an die Order von A.“. Blankoindosaments pastāv tikai indosanta parakstā vien.

II. Indosamenta nav obligatoriski jāaizrāda ne vieta, ne laiks. Blankoindosamentu var pārvērst par vārda indosamentu, apzīmējot viņā nākošo ieguvēju (veks. lik. 20. p.), bet ne otrādi (kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1907. g. nr 107.). Indosaments, kas pilnā sastāvā pārstripots, uzskatāms par iznīcinātu. Pirmo vārda indosamentu var uzrakstīt (vai visu, vai pirmos vārdus) jau uz papīra pirmās puses (veks. lik. 19. p. sāk.). Indosamenta forma ir obligatoriska (kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1907. g. nr. 114.).

III. Ar pilnīgu indosamentu (retēji prokurindosamentam; veks. lik. 25., 26. p. p.; zemāk 151. § III.) indosants nodod indosataram papīru īpašumā, t. i. indosatars skaitās par papīra īpašnieku (veks. lik. 17., 24. pp.). Bet ar to nav teikts, ka indosamenta materiellais nolūks

nevarētu, pēc vienošanās, attiecīgos gadījumos nodibināt arī citas, nepilnas lietiskas tiesības, piem. ķīļu tiesības (fiducijas veidā), uzufruktu.

1. T. s. „fiduciarindosaments“ tomēr ir īpašuma indosaments, kas iekšēji gan norobežots atkarībā no vienošanās, bet ārēji fiduciarindosatars neizved svešas tiesības (nevien indosanta, bet arī indosantara interesēs) un parādnieka ierunas apspriežamas pēc veksl. lik. 24., 33. p. p. (par fiduciarēm darījumiem sk. žurn. „Вестн. гражд. права“ 1913. g. 2. nr., 88. sek. lpp.; Kr. Sen. spr. 1912. g. 33. nr.; priv. lik. 3847. p., 922. p. 2. pkt.). Tādēļ parādniekam nav tiesības, uz šī pamata izvairīties no samaksas; no svara ir tikai tas, vai indosatars realizē savas paša, kreditora, tiesības; šai gadījumā pret to parādniekam ierunu nav.

2. Citādi, ja pilnīgam indosamentam būtu tikai paslēpta prokurindosamenta (prokuras indosaments; sk. 151. § III.) raksturs, t. i. ja pilnīgs indosaments būtu tikai inkasomandats: inkasomandatindosatars piem. ceļ vekseli priekšā gan savā vārdā, bet uz sveša rēķina un svešā uzdevumā un viņš neizved savas vekseltiesības; tādēļ parādniekam būtu tiesība pret viņu celt ierunu (sk. 133 § IV. 3. c.; 153. § III. B. 3a.).

3. Zem izskata (Schein-) indosamenta saprot fiktīvu indosamentu (piem. lai apietu kreditorus; Staubs-Stranzs, koment. pie vācu W. O. 17. p., 8., 16., 17. piez.).

IV. Piespiedu pārejas gadījumos, piem. pārvedot parādniekam piederošo vērtspapīru piedzišanas kārtībā, indosaments atvietojams ar tiesas apliecību (civ. proc. lik. 1075. un sek. p. p.). Vārdu papīra indosamentu var piespiedu kārtā izdarīt arī tiesa (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1915. g. nr. 8.).

V. Indosamenta paraugi :

Pirmā lapas pusē:

Rīgā, 1. februārī 1924. g.

Vekselis par 100 Lat.

Pret šo savu vekseli apņemos samaksāt A-am, ne orderim, 1. martā 1924. g. simts latus.

(parakstījis) X.

Otrā lapas puse:

Samaksājiet B-am

(parakstījis) A.

Samaksājiet C-am ne orderim

(parakstījis) B.

Samaksājiet D-am

(parakstījis) C.

Samaksājiet E-am bez obligo

(parakstījis) D.

Samaksājiet F-am

(parakstījis) E.

X var celt ierunas pret B-F pēc civiltiesiskās cesijas.

Pēc vācu W. O. arī A-E nebūtu indosatari, neatbildētu kā indosatari un baudītu tieši cesionaru tiesības.

B var celt ierunas pret D-F pēc civiltiesiskās cesijas (bet pret C tikai indosamenta robežās) un vispār neatbild uz indosamenta pamata, bet gan atbild C-am uz indosamenta pamata.

D neatbild uz indosamenta pamata ne E-am, ne F-am.

C atbild uz indosamenta pamata D-am, E-am un F-am.

Vērtspapīru izbeigšanās.

§ 136.

Veidi un sekas.

Schwerins, I. c. 6. §; Jakobi, I. c. 35. §.

I. Jo pilnīgi likums izved vērtspapīros izteikto principu par sakiem starp „tiesībām par vērtspapīru“ kā miesīgo mantu (Recht am Papier), un vērtspapīra iemiesotām „tiesībām no papīra“ kā nemiesīgām mantām (Recht aus d. Papier), jo ciešāki savā starpā ir saistīti arī abu, miesīgo un nemiesīgo, mantu likteņi un viņu izbeigšanās iemesli.

1. Tāpat kā „tiesības no papīra“ neizbeidzas, ja vien pazudušais dokuments atjaunojams mortifikācijas kārtībā, tā arī „tiesības par papīru“ vēl turpinās, uz tiesiskā izskata pamata, pat ja tiesības no papīra izbeigtos, piem. ar izpildījuma termiņa notecēšanu vai ar mortifikāciju. Šādi notikumi iznīcina ar pašu dokumentu saistīto tiesisko izskatu tikai tad, ja viņi būtu redzami no paša dokumenta (piem. ja dokumentā ir apzīmēts notecēšanas termiņš, vai kvītējums par izdarīto daļas izpildījumu; sk. vekselik. 46. p. teik.), bet gan ne kvītējums par pilnu izpildījumu (ņemot vērā parādnieka tiesību izdarīt izpildījumu tikai pret papīru; veks. lik. 46. p., 2. teik., 51. p.; kr. tirdzn. nolik. 798., 810. pp.; sk. Schwerins, 6. §, 50. lp.).

2. Tā, ar papīru iznīcināšanu vai zudumu — principā — iznīkst arī viņā apliecinātā tiesība (vērtspapīra akta bojājumam vien gan nav šādās nozīmes). Un otrkārt, ar vērtspapīra apliecinātās tiesības izbeigšanos iznīkst un zaudē savu spēku arī pats vērtspapīrs. Papīrs, pazaudējot savu vērtību, cenu, ir aizvērtēts (entwertet).

II. Par to, kādā gadījumā un zem kādiem priekšnoteikumiem vērtspapīrs zaudē savu vērtību un spēku, var liecināt arī pats vērtspapīrs; piem., ja pašā vērtspapīra tekstā atzīmēts termiņš un tas notecējis, pagājis, piem. čeks, vekselis ir „prejudicēts“, nokavēts, („präjudiciert“; sk. zemāk 166. § I.). Ja par vērtspapīra zudumu nevar spriest pēc tā teksta, tad vērtspapīra materiela pamats vēl turpinās, un vērtspapīra apliecinātā tiesība itkā automatiski atjaunojas, ja iestājas subjektīvas tiesības izcelšanās iespēja. Šādu atdzīvošanas spēju vērtspapīrs nezaudē arī tad, ja viņš pagaidām bija atgriezies paša izdevēja rokās: vērtspapīrs ar iauno izlaišanu patiesībā iegūst un atdabū savu iepriekšējo spēku. Tādā kārtā, ievērojot, ka „tiesība no papīra“ patur sevī savu īpašību,

tad tie fakti, kuŗi izbeidz viņas eksistenci, līdz ar to atņemtu arī pašam dokumentam vērtspapīra raksturu, jo nav vairs dokumenta iemiesotās vērtības. Bet ja arī „tiesība no papīra“ jau izbeidzas, tad līdz kamēr dokuments vēl eksistē un no paša dokumenta nebūtu redzams, ka tiesība no papīra īstenībā jau izbeigusies, „tiesība par papīru“ vēl izliekas kā pastāvoša (sk. augšā 128. § 1. 1.).

III. No atzīmētā principa, pēc kuŗa ar vērtspapīra dokumenta zudumu vai iznīcināšanu iznīkst arī vērtspapīrā apliecinātā tiesība, likums aiz taisnības iemesliem pielaiž izņēmumu, atzīstot vērtspapīru mortifikāciju (amortizācija, Kraftloserklärung), tas ir vērtspapīra nozaudētajam tiesība, likumā paredzētos gadījumos, griezties pie to izlaidušās iestādes vai arī pie tiesas, ar lūgumu uzaicinājuma kārtībā (Aufgebotsverfahren, вызывное производство), ar sludinājumu uzaicināt personas, kuŗām būtu tiesības uz pazaudēto vērtspapīru, pieteikt savas tiesības sludinājumā noteiktā laikā, ar komināciju (nosacījumu), ka nepieteikšanas gadījumā nozaudētais vērtspapīrs tiks atzīts par spēkā neesošu un tā vietā nozaudētajam tiks izdots jauns.

1. Mortifikācija ieviesta sakarā ar to vispārējo nosacījumu, ka vērtspapīrs parādniekam jāizpilda tikai pret pašu papīru, t. i. tikai kreditoram, kuŗš var leģitimēties ar pašu papīru un kuŗš to varētu atdot, saņemot izpildījumu (sk. augšā 127., 123. § III.). Par mortifikāciju — sakarā ar revolūcijas un lielnieku laika notikumiem — Latvijā tika izdoti divēji noteikumi, un proti: 1920. g. 5. septembra likums „par nozudušu vai iznīcinātu uz uzrādītāja izdotu vērtspapīru mortifikāciju“ attiecībā uz turētāju papīriem (Lik. krāj. nr. 130.) un 1920. g. 23. aprīļa „pagaidu noteikumi par vērtspapīru mortifikāciju“ attiecībā vispār uz vērtspapīriem (V. V. 1920. g. 97. nr.) sk. arī priv. lik. 3540., 3128. sek. p. p.; civ. proc. lik. 2054. sek. p. p.; čeku lik. 16. p. 3. d.; kr. tirdzn. nolik. 806., 811. p. p.; turpretim veks. lik. 77.—80., 123. p. p.; 1922. g. 5. okt. pag. nolik. par „zudušo vekseļu prasību protestu un piedzīšanu“: lik. krāj. 207. nr. (sk. zemāk 175. §).

2. Uz 1919. g. 5. sept. lik. pamata, tiesas ceļā, mortificējami valsts, kasu, akciju biedrību un citu iestāžu izlaistie turētāju vērtspapīri (izņemot tos, kuŗus izlaiž pilsētas un kreditiestādes, jo viņus mortificē pēc 1920. g. 23. aprīļa pag. noteik.); 1919. g. 5. sept. likums (1. p.) pie mortificējamiem uzrādītāju papīriem pieskaita arī „akciju pagaidu zīmes“, neskatoties uz to, ka viņas, kā tieši paredz arī mūsu akciju likums (kr. civ. lik. 2163. p.; vācu HGB 179. I.I. § sk. augšā 55. § IV), nekādā ziņā nav izdodamas uz turētāju. 1919. g. 5. sept. likums (12. p.) atstājs spēkā tādu statutu noteikumus, kuŗi paredz vēl vieglāku mortifikācijas kārtību.

3. Uz 1920. g. 23. aprīļa pag. noteikumu pamata pilsētas un kreditiestāžu turētāju un vārdu vērtspapīrus mortificē tā iestāde, kuŗa tos bija izlaidusi. Pag. noteikumi paredz vienīgi vienu pašu 6 mēn. ilgu sludināšanas termiņu un šai ziņā pārgroza attiecīgos statutus (pretēji 1919. g. lik. 12. p.; civ. proc. lik. 2093. p.), tā tad statutos paredzētais īsāks sludināšanas termiņš nav piemērojams.

4. 1921. g. 20. aprīļa likuma 12. p. par „akciju sabiedrībām un paju sabiedrībām“ (Lik. krāj. 83. nr.), attiecinot 1920. g. 23. aprīļa pag. noteikumus vispār uz akciju sabiedrībām, šai ziņā nekādus izņēmumus attiecībā uz turētāju akcijām nepielaiž; tadēļ būtu jāatzīst, ka tagad arī turētāju akciju mortifikācijas dēļ jāgriežas nevis pie tiesas, bet pie akciju izlaidušās akciju sabiedrības (sk. augšā 57. § IV.).

5. Uz statutu pamata mortificējami dažādu iestāžu. arī akciju sabiedrību, izlaistie citi, pievestos noteikumus neparedzētie, vārdu papīri, (civ. proc. lik. 2093. p.). Ja statuti vārdupapīru mortifikācijas kārtību neparedz, tad, pēc civ. proc. lik. 2088. sek. p. p. analogijas (sk. 2093. p. „... или бумага“), mortifikācijas lūgums būtu jāiesniedz tiesā. Uz priv. lik. 3540. p.; civ. proc. lik. 2088. — 2090. p. p. pamata mortificējami visi parādu papīri („долговые акты“), un pēc analogijas arī vērtspapīri (piem. čeki, arī uzrādītāju čeki, pēc čeku lik. 16. p. 3. d.) izņemot vekselus. Tomēr šo papīru mortifikācijai nav piemērojami ne 1919. g. 5. septembra lik. 9. p., nedz 1920. g. 23. aprīļa pag. noteik. 3. p., nedz civ. proc. lik. 2091. p.. Saskaņā ar 1926. g. 28. augusta rīkojumu (Vald. Vēstn. nr. 199) 1920. g. 23. aprīļa pagaidu noteikumi zaudē savu spēku 1927. g. 1. martā; no 1927. g. 1. marta lūgumi mortificēt pilsētu vai kredītiestāžu izlaistas un izdotās (uz vārdu vai uzrādītāju) obligācijas, ķīlu zīmes, obligāciju un ķīlu zīmju talonus un noguldījumu zīmes resp. grāmatīpas noguldījumiem uz augļiem vai augļu augļiem, iesniedzami attiecīgai tiesai vai izspriežami attiecīgos statutos uzrādītā kārtībā; 1920. g. 23. aprīļa 14. pants paliek turpmāk spēkā.

6. Mortifikācija nav piemērojama naudas zīmēm („Unaufbietbarkeit“ des Geldes) un — pēc BGB — rektapapīriem (piem. 783. sek. §§), kur pietiek ar publiski apliecinātu kreditora atzišanos, ka parāds ticis dzēsts (BGB. 371. §). Tā tad pēc HGB. 659. § 4. d. nav mortificējami arī rektakonosamenti, kamēr orderkonosamentu, kā orderpapīru, mortifikācija pilnīgi pielaižama (vācu civ. proc. lik. 1004. §). Tomēr pēc HGB 659. § 4. d. kapteinim jāatdod atpakaļ vai jāizdod krāva arī tad, ja rektakonosaments nebūtu iesniegts, ja vien krāvas nodevējs (Ablader) vai rektakonosamentā apliecinātais krāvas saņēmējs piekrit krāvas atdošanai vai izdošanai; pie kam ja nebūtu iesniegti visi rektakonosamenta eksemplari, kapteinim tiesība prasīt nodrošinājumu.

7. Uz vekselīk. 77. — 80., 123. p. p. pamata apturama pazaudētā vekseļa samaksāšana uz 1 gadu (sk. zemāk 175. §). Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1916. g. 41. nr. pilnīgi pārpratis vekseļa dabu kā vērtspapīra, pielaižot vekselprasību uz pazaudētā vekseļa pamata; kr. Senats iziet no tā, ka ar vekseļa izdošanu notikusi iepriekšējā parāda atzišana un līdz ar to iepriekšējo parāda attiecību novācija. Bet tomēr šāda prasība nebūtu vekselprasība, bet prasība uz atzišanās līguma pamata; tadēļ pēc šādas prasības arī vekselnoilguma ieruna nebūtu vietā (pareizs 1912. g. spried. nr. 49). 1922. g. 5. okt. noteikumos paredzētā vekseļu atjaunošanas kārtība atzīstama par pilnīgi neapmierinošu un viņa tagad zaudējusi savu nozīmi, (sk. zemāk 175. §). Cf. arī 2. Haagas veks. unifik. konvencijas 15. p.

8. Pēc 1919. g. 5. sept. likuma 1. p. piez. mortificējami uzrādītāju vērtspapīru kuponi, bet tikai tad, ja viņiem termiņi vēl nav notecējuši lūguma iesniegšanas laikā; 1919. g. 5. sept. likums gan tieši nenosaka, ka kuponi vien (bez papīra mēteļa un bez talona) nebūtu atsevišķi mortificējami, bet tas saprotams pats par sevi, jo 1920. g. 23. aprīļa pag. not. paredz tikai talonu (bez papīra mēteļa) atsevišķo mortifikāciju (sk. arī 1921. g. 20. aprīļa lik. 12. p. beigās). Citādi: Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1303. nr..

Par kr. valsts vērtspapīru atjaunošanu, ja papīri pazuduši, sk. kr. Lik. krāj. 1895. g. nr. 22.

2. nodalījums. Vekseltiesības.

§ 137.

Vekseltiesību jēdziens.

I. Vekseltiesības plašākā nozīmē, kā objektīvas tiesības (pretēji subjektīvām: zemāk 140 § I. 1.), ir tiesisko nolikumu kopība, kuŗi nokārto no vekselapgrozības izrietošās jurid. attiecības. Vekselapgrozība ir ekonomisko parādību, faktoru komplekss, kuŗi pamatojas uz vekseliem. Šai plašā nozīmē vekseltiesības aptver visu vekselapgrozības juridisko sferu, tai starpā arī privat- un tirdzn. tiesību normas, kuŗas subsidiārā veidā, sevišķo vekseltiesisko normu trūkuma gadījumā, nokārto piem. jautājumus par valutu, vekseļa segumu (Deckung, покрытие, provision), trasata pienākumu akceptēt vekseli, īpašuma un citas lietiskas tiesības uz vekseli (vindikāciju) u. c. Šādus vispārējos noteikumus, kuŗi neprasa sevišķu vekseltiesisku reglamentāciju, sauc par civilām (privat) vekseltiesībām. Bet cik tāju sevišķās tirdznieciski tiesiskās normas aptver speciēlās, tipiskās vekseltiesiskās normas, kuŗas attiecas tieši uz vekselisaistībām, tās sastāda vekseltiesības šaurākā nozīmē, ar kuŗām tikai rēķinās mācība par vekseltiesībām.

II. Tāpat, kā tirdzn. tiesības ir civiltiesību daļa, arī vekseltiesības savukārt ir tirdzn. tiesību daļa: tā uz vekseltiesībām skatījās jau franču „Ordonnance de commerce“ un „Code de commerce“, Prūsijas „Vispārējās zemes tiesības“ etc. Vekseltiesības no vispārējām tirdzn. tiesībām atšķiŗas tai ziņā, ka vekseltiesību sevišķais uzdevums ir veicināt vekseļa kredītpēju, un šai nolūkā atvieglināt vekseļa cirkulācijas (apgrozības) spēku, radīt noteiktas garantijas par to, ka sagaidāmā samaksa droši ienāks, un lai ar to panāktu, ka vekselis noderētu par maksājumu un, galvenā kārtā, par kredīta līdzekļi.

III. Šai nolūkā vekselisaistībai piešķirts īpašs raksturs, t. s. vekselstingrums (rigor cambialis).

1. Formēlais vekselstingrums izteicas zināmās speciēlās procesuālās normās, kuŗas dod kredītoram iespēju nekavējoši piedzīt vekselprasību (sk. civ. proc. lik. (1923. g. izd.) 226. p. 3. pkt., 228. sek. p. p.; 1899. g. piel. 31. p. 2. pkt.; vācu civ. proc. lik. 592. — 605. pp.).

2. Materielaļs vekselstingrums ierobežo vekselparādnieka ierunas, pielaižot tikai tādas, kuŗas izriet no pašām vekseltiesībām (in rem), vai no tiešām jurid. attiecībām ar vekselturētāju (in personam) sk. veksellik. 24., 33. p. p.; vācu WO 82. p. (zemāk 153. §). Tādā kartā pats veks. lik. (33. p.) atšķir vekseltiesības šaurākā nozīmē no vekseltiesībām plašākā nozīmē.

3. No otras puses vekseltiesības prasa arī no vekselkreditora, — kā vekseltiesību stingruma korektīvu — zināmu kautēlu, uzmanības ievērošanu, bez kuŗām vekselis zaudē vekseltiesības (vekseļa prezentācija, protestēšana noteiktā laikā: veks. lik. 35., 12. pp.; zemāk 158 §, 162. sek. §§; Wechseldiligenz).

§ 138.

Vekseltiesību vēsture un avoti.

Goldschmidts, Universalgeschichte des Handelsrechts 1891; Grünhuts, Wechselrecht 1897. 1. sēj. 20. — 265. lpp.; Lyon-Caēn et Renault, 1. c. 4. sēj. 6. — 21. nr.

I. Vekselis ir itāļu atradums vidus laikos, uz ko jau aizrāda terminoloģija (cambio, indosso, aviso, à vista, tratta), sakarā ar naudas maiņas operācijām. Uz šādu vekselu pirmatnēju maiņas funkciju tāpat norāda vekseļa nosaukumi (Wechsel, lettera di cambio, lettre de change, bill of exchange).

1. Vidus laikos Itālijā nodibinājas vesēla rinda atsevišķu valstu, kuŗām katrai bij sava atsevišķa naudas sistēma. Viņas tomēr atradās savā starpā ekonomiskā satiksmē, tādēļ tirgotājiem, lai tie varētu tirgoties otrā valstī, bija jāiegādā šīs otrās valsts nauda. Šai nolūkā tirgotāji griežas pie maiņas kantoru turētājiem (mijēji, cambiores), un tie mainīja iekšzemes naudu pret ārzemju naudu. Vēlāki naudas mijēji, saņemot naudu, izdeva ekvivalentu ne tūlī, bet apņēmas izdot to vēlāki (distantia temporis) attiecīgā citā vietā (distantia loci), tā tad nevis apmaiņšanas vietā, bet tur (piem. ārzemēs), kur klientam nauda bija vajadzīga samaksāšanai. Tādā kartā maiņa pārvērtās par pārvedumu (cambium trajectitium). Pēc Goldschmidta pētījumiem, šāds naudas pārvedums (pecunia trajectitia) notika tādā formā, ka mijējs, saņemot zināmu sumu naudas, par to izdeva notara apliecinātu kvīti, bet reizē ar to arī apņēmas šo sumu samaksāt norunātā citā vietā un laikā personīgi vai caur kādu citu personu („per me, vel per meum certum nuntium“). Kvīte tā tad bija vienkāršā vekseļa prototips. Minētai kvītei piešķīra tikai pierādījuma nozīmi un no sākuma forma neskaitījās par vekseļa absolūtu pazīmi. Vēl Scacca saka: „scriptura non est de essentia cambii“.

2. Vēlāki, sazinoties ar savu draugu (korespondentu) kādā citā norunātā vietā, mijējs deva klientam līdz vēstuli uz sava korespondenta vārdu. Kaut gan klientam nebija tiesības uz šādas vēstules pamata celt tieši prasību pret korespondentu, bet vēlāki tomēr vēstu ei piešķīra noteiktu un pat galveno nozīmi, kamēr minētā kvīte (augšā zem 1.) zaudēja savu nozīmi. Šī vēstule ir tratas prototips. Neatkarīgi no tā, bankiers (mijējs) arī tieši paziņoja maksātājam (korespondentam) par uzdoto maksājumu; no tā izcēlies t. s. aviso (zemāk 146. § ll. 7e.).

II. Vekseli ar laiku izplatījās arī ārpus Itālijas. Itāļu campsore (mijēji) atklāja savus maiņas kantorus citās vietās Eiropā. Sakarā ar gadutirgiem attīstījās jauns vekselu institūts: vekseļa akcepts. Tirgotājs, ierodoties uz gada tirgu, bija ieinteresēts tūlī zināt, vai mijēja (bankiera) korespondents (nodomātais maksātājs) patiesi samaksās vekseli vēl pašā tirgū. Tāpēc tirgotājs tūlī griezās pie maksātāja ar pieprasījumu, Maksātājs, kurš izteica savu gatavību vekseli samaksāt, par to taisīja attiecīgu uzrakstu vai izdeva atsevišķu rakstu, t. i. akceptēja vekseli. Akcepts skaitījās par galīgu un saistošu. Neakceptācija bija sevišķi jāapliecina atsevišķā aktā, protestaktā, pie notara, jo citādi tirgotājs nevarēja konstatēt maksātāja izvairīšanos no samaksas un sakarā ar šo celt regresa prasību pret savu bankieri (vekseļdevēju). Akceptētā vekseļa nesamaksas gadījumā piemēroja stingru piedzišanas kārtību, lai piedzišanu pabeigtu ātri, vēl pašos tirgos (rigor cambialis).

III. Katoļu baznīca noteikti bija uzstājusies pret procentiem pie aizdevumiem (augšā 6. §), bet pret vekseliem kā naudas pārveduma līdzekļiem viņa tomēr nevarēja celt ierunas. Bet kad izrādījās, ka vekselos ietēra aizdevumus līdz ar $\frac{9}{100}$, katoļu baznīca vēl XVI. gadu simtenī atzinusi par īstiem vekseliem tikai tādus, kuriem bija pārveduma pazīme, t. i. distantia loci.

IV. Vekselu tiesību avoti.

1. No sākuma vekseli attīstījušies uz ieradumu tiesību pamata Itālijā; tikai vēlāki šādus ieradumus sankcionēja likumdošana; tā Itālijā (1569. g. Bolonjas vekselnolikumi), franču Ordonnance de commerce (1673. g.), kurai bija iespaids arī ārpus Francijas. Franču Code de commerce bija un pa daļai vēl tagad ir spēkā arī ārpus Francijas; viņš prasīja, kā vekseļa rekvizītu, nevien aizrādījumu uz valutu, bet priekš tratām arī distantia loci, uzsverot tais vēl obligatorisku pārveduma momentu; no pirmā rekvizīta Francija atteikusies ar 1922. g. 8. februāra likumu un no otrā, ar 1894. g. 7. jūnija likumu. Pēc Code de commerce vekselis vēl nav iedzimts orderpapīrs.

2. Vācijā lielāka nozīme bijusi Leipcigas 1682. g. vekselnolikumam (Krievijas 1729. g. 16. maija veksellikuma paraugs) tai ziņā, ka viņš paredzēja labāko tā laika vekseltiesiskā konstrukciju. Vēlāki, uz Vācu muitas savienības (dib. 1833. g.) ģeneralkonferences priekšlikumu, tika 1846. g. nodibināta sevišķa komisija veksellikuma izstrādāšanai. Projektu pieņēma ģeneralkonferencē 1847. g. Leipcigā un 1848. g. 24. novembrī izsludināja kā „Allgemeine Deutsche Wechselordnung“. Tomēr tā netika atzīta par imperijas likumu, bet gan ieviesta kā partikulārs zemes likums pakāpeniski atsevišķās Vācijas valstīs, Prūsijā 1850. g. ar pārgrozījumiem (Nürnberger Novelle 1857. g.) un Vācijā kā vācu imperijas likums 1871. g. (W. O.). 1908. 30. maijā izdota atsevišķa novele par protestiem (kuŗa atcēlusi obligatorisko domicilvekseļu protestu attiecībā pret tiešo vekselparādnieku). Vācu veksellikuma jaunā redakcija izsludināta 1908. g. 1. oktobrī. Pēc vācu W. O. vekselis ir abstrakts akts un iedzimts, tehnisks, orderpapīrs (skripturveidīgs vērtspapīrs); no vekseļa izrietošās saistības apliecina vienīgi vekseļa dokuments, kā skripturakts (t. s. materiālā stingruma princips); vekselklausula, t. i. vekseļa apzi-

mējums pašā vekselī, ir nepieciešama; vekselis piedzenams atsevišķā vekselproceškārtībā (vācu civ. proc. lik. 592.—605. §§), t. s. formelais vekselstingrums; gan vekselarests, vekselparādnieka apcietināšana, atcelts Vācijā 1868. g. (Krievijā tikai 1879. g.).

3. Anglijā veksellikums izdots 1882. g. 18. augustā „bill of exchange act”: trata itkā piemērota čekam; čeks ir tratas nozare. Trata (bill of exchange) „is an unconditional written order”; vienkāršs vekselis (promissory note) „is an unconditional promise in writing”; vekselus var izdot arī uz turētājiem (sk. zemāk 140. §); vekseļa tekstā var ievietot $\frac{1}{100}$; protests iekšzemes vekseliem nav obligatorisks.

4. Beļģijā ir spēkā 1872. g. veksellikums; Ungarijā 1876. g.; Skandināvijas valstīs 1880. g. veksellikumi. Šveices 1911. g. 30. marta obligāciju tiesības satur noteikumus par vekseliem savos 720. — 829. p. p. Polijā ir spēkā 1924. g. veksellikums.

5. Krievijā vekselus ievēda no ārzemēm XVII. gadu simtenī kā „вексельные письма”. Pirmais krievu 1729. g. 16. maija veksellikums („вексельный устав”) sastādīts pēc Leipcigas 1682. g. veksellikuma parauga. Atsevišķi likumi izdoti par vekselspēju: 1761. g. likums aizliedza zemniekiem un muižniekiem izdot vekselus; 1862. likums turpretim paplašināja vekselspējīgo personu skaitu. 1914. g. 12. marta likums (Kr. lik. krāj. 76. nr.) 3. nodal. piešķīra veks. spēju sievietēm. 1832. g. 25. jūnijā izdotais vispārējais veksellikums (pēdējā redakcija 1893. g.) tika ievietots Kr. lik. kop. 11. sēj. 2. d. atsevišķi no kr. tirdzn. nolikuma un pamatojas uz Prūsijas 1789. g. visp. zemes tiesībām; viņš vēl prasīja valutas klauzulu, bet gan ne distantia loci (sk. zemāk 143. §). Par 1832. g. vekselik. un konkursa lik. (kr. tirdzn. proc. lik.) spēku un nozīmi Balt. guberņās (Latvijas teritorijā) sk. Nolde, Очерки по истории кодификации местных гражд. законов (1914. g.) 2. sēj. 372. — 375. lpp.

6. 1832. g. veks. lik. gan tika pasludināts Kurzemē 1832. g. 21. februārī un Vidzemē 1832. g. 19. septembrī, bet Igaunijā nē. Faktiski bij. Baltijas gub. vecais Kr. 1729. g. veks. lik. tomēr tika piemērots, tāpat kā Zviedrijas 1671. g. veks. lik., atkarībā no kontrahentu gribas. Bet 1832. g. veks. lik. jau izspieda Zviedrijas veks. lik. Bunge turpretim (liv. u. estl. Privatrecht I. § 215. piez. c.) pieved tikai Zviedrijas 1671. g. veksellikumu, neminot vis par krievu veks. lik. Tomēr 1832. g. veks. lik. aizliegums muižniekiem izdot vekselus nebija spēkā bij. Balt. gub. saskaņā ar Balt. lik. 2. d. 884. p. Pret kr. veks. likuma spēku bij. Balt. gub. arī Cvingmaņa spr. krāj. 7. sēj. 1469., 1470. nr., (contra 8. sēj. 1616. nr.). Kr. veksellikuma 1882. g. projekts jau tieši attiecinā veks. lik. uz Balt. gub. Tika izstrādāta vesela rinda projektu (1860., 1880., 1882. (par to Erdmans, Balt. Monatschrift 29. sēj. 499. sek. lpp.), 1884., 1890., 1895., 1899. g. g.). 1902. g. 27. maijā izdots jauns veksellikums „устав о векселях” (sk. zemāk 143. §), kuŗš nāca spēkā no 1903. g. 1. janvāra Krievijā (izņemot Poliju un Somiju) ar likumdošanas motīviem (paskaidrojumiem, Kr. valsts kanceļjas izdevumā), kuŗi jālieto ar zināmu uzmanību, jo viņos ievietoti dažādu projektu motīvi, kuŗi savā starpā nesaskan.

Visstiprāko iespaidu uz Krievijas jaunāko veksellikumdošanu izrādījuši Vācijas veksellikumi: Leipcigas 1682. g. veksellik. kā Krievijas 1720. g. lik. paraugs; jau Prūsijas 1789. g. visp. zemes tiesības (kurās iegājis arī veksellikums) bijis Krievijas 1832. g. 25. jūnija veksellikuma avots. Arī jaunais Kr. 1902. g. veksellikums pa lielākaī daļai aizņemts no Vācijas 1848. g. W.O.

7. 1902. g. Kr. veksellikums, uz 1919. g. 5. decembra likuma pamata, ir spēkā arī Latvijā ar vēlākiem Krievijas un Latvijas likumu papildinājumiem un pārgrozījumiem, piem. par zīmognodokļiem vekselos (sk. zemāk 147. §), par moratorijiem (zemāk 154. §), par pazaudētiem vekseliem (zemāk 175. §), 1924. g. 11. septembra likums par vekselspēju (zemāk 144. §), par protestu kārtību uz laukiem (zemāk 163. §). Kodif. nodaļa sagatavojusi jaunu veksellikuma izdevumu valsts valodā (1925. g.), kur pa daļai grozīta pantu numerācija. (Par šai izdevumā lietoto terminoloģiju latviešu valodā sk. A. Kārklīšs „Economists“, 1925. g. 12./13. nr. 640. sek.lpp.; šai rakstā pareizi aizrādīts, ka būtu varēts iztikt ar starptautiski pazīstamiem „termini technici“, neievdot jaunus; piem. zem „pārvedējs“ likums saprot nevis trasantu, kā varētu domāt izejot no nosaukuma „pārvedu vekselis“, bet „indosantu“). Tulkojumu vācu valodā sastādījis H. Ehlers (1925. g.).

V. Vispār pozitīvo veksellikumdošanu sistēmas var iedalīt 3 grupās: vācu, franču un angļu sistēmas.

1. Pēc vācu sistēmas (1848. g. 24. novembra „Allgemeine deutsche Wechselordnung“) vekselisaistība sastāda abstraktu saistību, kuŗa padota sevišķi stingrām formām un uzskata vekselklausulu (dokumenta apzīmējumu par vekseli) par vekselā rekvizītu.

2. Pēc franču sistēmas (Code de commerce 110. — 189. p. p., 1894. g. 7. jūnija un 1922 g. 8. februāra likumu redakcijā) vekselā (tratte, traite) izdošana nodibina tiesības nodošanu uz pie trasata esošo segumu (provision: sk. zemāk 176. § IV. 5. c); valutas klausula, kā formels vekselā rekvizīts, 1922. g. 8. februāra likumā atcelta.

3. Angļu sistēma (angļu 1882. g. 18. augusta bills of exchange act) tuvojas — vekselā abstraktās dabas ziņā — vācu likumam, bet neatzīst vekselstingrumu.

Sākot no pāgājušā gadu simteņa 40 gadiem, Eiropas likumdošanas pa lielākaī daļai pievienojušās vācu sistēmai (Austrija, Ungārija, Bulgārija, Skandināvijas valstis, Itālija, Portugāle, bijušā Krievija, tagad Latvija, Šveice; bez tam arī Brazīlija un Japāna). Pie franču sistēmas pieturas Beļģija, Grieķija, Luksemburga, Holāde, Serbija, Spānija, bez tam Argentīna, Čīle, Ēģipte, Meksika. Angļu sistēmu pieņēmušas Anglijas koloniju vairākums un Ziemeļamerikas Savienoto valstu vairākums.

VI. Pirmo mēģinājumu apvienot minētās 3 sistēmas 1876. g. ierosinājusi Association for the Reform and Codification of the Law of Nations (tagad International Law Association). Konkrētu formu unifikācijas tendences dabūja 1910. g. pirmā un 1912. g. otrā Haagas konferences par vekseltiesībām. Pēdējā konferencē parakstīja konvenciju par vekseltiesību unifikāciju (Convention sur l'unification du droit

relatif à la lettre de change et au billet à ordre) un viņā izstrādāts (kā konvencijas „annexe“) vienāds vekselnolikums (Reglement uniforme sur la lettre de change et le billet à ordre; Einheitliche Wechselordnung, Einheitswechselordnung). Konvenciju 1912. g. 23. junijā parakstījis liels valstu skaits, to starpā arī bijušā Krievija. Vācijā bija paredzēts, pēc konvencijas pieņemšanas parlamentā, tagadējā vācu W. O. vietā izdot kā jaunu veksellikumu — Haagas 2. konferencē izstrādāto reglamentu līdz ar vajadzīgiem un pielaižamiem pārgrozījumiem un papildinājumiem (sk. bar. Nolkens, Krievijas reprezentants Haagas konferencē, žurn. „Ж. М. Ю.“ 1913. g. 2. nr. 181. sek. lpp.; 3. nr. 263. sek. lpp.; 4. nr. 234. sek. lpp.; Šneiders, turpat 1911. g. 1. nr. 1. sek. lpp.).

Konvencija līdz ar reglamenta projektu iespiesta žurn. Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 68. sēj. 378. sek. lpp.; sk. arī vācu valdības 1913. g. 23. maija memorandumu (Denkschrift) nr. 1002 Reichstag'am. Pasaules karš pārtraucis unifikācijas tālāko gaitu, un konvencija palika neratificēta. Tautu savienības pagaidu saimniecības un finansu komisija 1922. g. noēmusi pieprasīt par minēto projektu ekspertu atzinumu, kas referāta veidā tika iesniegts Tautu savienībā 1923. g. (Unification de la legislation sur la lettre de change et le billet à ordre, rapport général et rapports individuels, présentés par Jitta (Holandē), Chalmers (Anglijā), Kleins (Austrijā) un Lyon-Caën (Francijā)). Šim referātam pievienojusies Tautu savienības komisija, kuŗa savu lēmumu iesniegusi 4. Tautu savienības 1923. g. sapulcei zināšanai. Uniformais vekselu reglaments atstājis zināmu iespaidu uz dažu valstu veksellikumdošanu (Polijas 1924 g. veksellikums; franču 1922. g. 8. februāŗa veksellikuma novele). Sīkāki pie Wielanda, Die gegenwärtigen Aussichten eines Weltwechselrechts žurnālā Zeitschrift für das ges. Handelsrecht, 88. sēj. 156. sek. lpp. Ar unifikācijas problemu nodarbojusies arī 1920. g. konference Bulduros, kuŗā „vekselu, čeku un tratu lietā“ subkomisija pieņēma sekošo rezolūciju: „Konferējošās valstis uzskata par ļoti vēlamu vispārīgi pievienoties attiecīgai Haagas konvencijai un izsaka gatavību censties panākt vekselu, čeku un tratu lietās pēc iespējas vienādu likumdošanu“ (Vald. Vēstn. 1920. g. 184. nr.), tāpat arī 1923. g. Baltijas konference (Vald. Vēstn. 1923. g. 146. nr.).

§ 139.

Vekseltiesību literatura.

Renaud, Lehrbuch des allgem. deut. Wechselrechts (1868); Thöl (augšā 11. §), das Wechselrecht 4. izd. 1878. Canstein, Lehrbuch des Wechselrechts 1890. g. un Das Wechselrecht Österreichs 1900. g.; H. O. Lehmann, Lehrbuch des deutschen Wechselrechts (1886); Wächter, Wechselrecht d. deut. Reichs (1883); Wieland, Der Wechsel und seine civilrechtl. Grundlagen (1901). Ari vispārējie darbi par tirdzn. tiesībām. Komentari: Stauba komentars pie vācu W. O. turpināts no Dr. M. un Martina Stranz (11. izd. 1926. g.); Rehbein (8. izd. 1908); Felix Meyer, Weltwechselrecht (2 sēj. 18-9); Späing, französisches, belgisches und englisches Wechselrecht (1890). Ari v. Schwerin, das Recht der Wert-

pagiere 1924. (55.—112. lpp.). Baracs, Курс вексельного права в связи с учением о векселях и вексельных операциях (1893); Feodorovs, Вексельное право (1906); Halperins, Учебник русск. торг. и вексельного права (1907); Katkovs, Общее учение о векселях (1904). Šeršeņevičs, 1. c. 3. sēj. 4. izd. 1909. g. Komentari pie Kr. 1902. g. veksellikuma: Nolkens, устав о векселях (6. izd. 1913); Dobrovoļskis, Nikonorovs, Nosenko u. c. Angļu vekseltiesības: Chalmers, A Digest of the law of bills of exchange. Kā īss pārskats, Wilsons, Legal handy books, the law of bills, cheques, notes and ious, by S. W. Smith (1918); J. W. Smith, A compendium of mercantile law 1. sēj. (1905) 243. līdz 332. lpp. Franču vekseltiesības: Lyon-Caën et Renault, 1. c. 4. sēj. (1925.) 1. — 537. nr. nr.

Ozoliņš, Vekseļu tiesību teorija 1923. (par šo darbu Loebers, T. L. M. Vēstneša 1922. g. 7. nr. 24. — 32. lpp.); R. Mucenieks, 1902. g. 27. maija krievu veks. lik. tulkojums latviešu valodā (Rīgā, 1924. g.) ar Latvijas pap. lik. pielikumiem; H. Ehlers, „Lettlands Wechselordnung“ (Rīgā, 1925) pēc Veksellikuma 1925. g. kodif. nodaļas izdevuma.

I. Vispārējās vekseltiesības.

§ 140.

Vekseļa jēdziens.

1. Vekselis ir formels abstrakts vērtspapīrs, t. i. vienpusīgs rakstisks akts (skripturakts), kurā vekseldevējs apņemas zināmā termiņā sagādāt (verschaffen, доставить) vekselturētājam noteiktu naudas sumu (sk. zemāk V.), vai nu tieši apsolot šo sumu samaksāt (vienkāršs, sauss vekselis), vai uzdodot trešai personai šo sumu samaksāt (pārvedu vekselis, trata).

1. Kā apsolījums, tā arī uzdošana nodibina paša vekseldevēja vekseltiesisku saistību, bet bez tam arī visu to personu vekseltiesisku saistību, kurās ar formelu rakstisku aktu uz paša vekseļa uzņēmumā maksas solījumu (27., 28. p. p.). Šādu vekseltiesisku saistību saturs ir pienākums samaksāt vekseli (Einlösungsverpflichtung). Šim pienākumam korespondē leģitimētā vekselturētāja (kā vekselkreditora: 23. p.) tiesības vekselsumu piedzīt no vekselparādnieka pēc vekseltiesībām (24., 30. pp.). Šādas vekselturētāja tiesības sauc par subjektīvām vekseltiesībām (pretēji objektīvām: augšā 137. §).

2. Vienā kopējā definīcijā tomēr aprādīt visas vienkāršā un pārvedu (tratas) vekseļa pazīmes nav iespējams. Šeršeņevičs gan domā vienā un tai pašā definījumā pilnīgi izsmelt visas abēju vekseļu pazīmes, galīgi raksturojot vekselus vispār kā: „основанное на договоре (sk. zemāk 142., 143. §§) и выраженное в письменной форме абстрактное одностороннее обязательство уплатить денежную сумму“ (1. c. 3. sēj. 22. lр.).

II. Sīkākī vienkāršs vekselis ir definējams kā „likumīgā formā izdots vērtspapīrs, kuŗā vekseldevējs apņemas vekseli apzīmētai vai ar indosamentu leģitimētai personai aprādītā termiņā samaksāt noteiktu sumu naudas“. Par vienkāršā vekseļa (eigener Wechsel, простой вексель, billet à ordre, promissory note) paraugu sk. veks. lik. 1. p. piel. I. — X., un pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 135. lp. Vienkāršo vekseli sauc arī par sausu (trockener) vekseli, tāpēc ka viņu Vakareiropā parasti nelieto aizjūras apgrozībā.

1. Pēc angļu vekseltiesībām „promissory note“ ir „an unconditional promise in writing made by one person to another, signed by the maker, engaging to pay on demand or at a fixed or determinable future time a sum certain in money, to or to the order of a specified person or to bearer. (J. W. Smith, 1. c. 1. sēj. 244. lp.).

2. Pēc franču vekseltiesībām, „le billet à ordre“ (Code de commerce 188. p.) ir „l'écrit par lequel une personne s'oblige à payer une somme d'argent à une autre personne ou à son ordre“ (Lyon-Caën, 1. c. 4. sēj. 503. sek. nr.).

3. Vienkāršā vekseli pie izdošanas apzīmētas tikai divas personas a) vekseldevējs (Aussteller, векселедатель, maker, souscripteur) kā tiešs parādnieks un b) vekselņēmējs (Wechselnehmer, bénéficiaire, приобретатель, payee) kā pirmais vekselkreditors.

III. Sīkākī trata ir pārvēdu vekselis, gezogener Wechsel, переводный вексель, bill of exchange, draft; lettre de change) definējama kā „likumīgā formā izdots vērtspapīrs, kuŗā vekseldevējs citai personai uzdod (liek priekšā) kādai trešai, papīrā apzīmētai personai vai ar indosamentu leģitimētai personai aprādītā termiņā samaksāt noteiktu sumu naudas“ (Grünhuts, 1. c. 1. sēj. 2. § 6. sek. lpp.).

1. Pēc angļu vekseltiesībām „bill of exchange“ ir „an unconditional order in writing addressed by one person to another, signed by the person giving it, requiring the person to whom it is addressed to pay on demand or at a fixed or determinable future time a sum certain in money to or to order of specified person, or to bearer“ (J. W. Smith, 1. sēj. 1. c. 244. lp.).

2. Pēc franču vekseltiesībām „la lettre de change, traite, mandat, (code de commerce 110. p.) est un écrit dans la forme d'une lettre misive ouverte qu'une personne qui souscrit la lettre adresse à une autre personne pour charger celui-ci de payer une somme déterminée à l'ordre du bénéficiaire (Lyon-Caën, 1. c. 4. sēj. 24. sek. nr.).

3. Tratā pie izdošanas apzīmētas parasti jau trīs personas (par izņēmumiem sk. zemāk 177., 178. §§) proti: vekseldevējs (trasants, drawer, le tireur, Aussteller, векселедатель); maksātājs (trasats, drawee, le tiré, der Bezogene, платательщик), kuŗam trasants uzdod, pavēl maksāt (uz kuŗu „trasē“) vekseli; vekselņēmējs (remittents, holder, le preneur jeb bénéficiaire, turētājs), kuŗam par labu pavēle dota. Paraugs: veks. lik. 1. p. pielik. X. — XX.; un pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 136.—137. lpp.

IV. Tādā kārtā vekselis vispār ir formēls, rakstisks dokuments, akts, kuŗa formelās, ārējās pazīmes un formas izsmēlosi paredz. veks. lik. (t. s. vekselrekviziti; sk. zemāk 147. sek. 176. §§). Šī noteiktā

rakstiskā forma attiecas nevien uz vekseļa izdošanu, bet arī uz visiem pārējiem skripturakuiem vekselī (indosamentu, akceptu etc. 19. p., 101. p., 5. pkt.). Ja vekselim šādu formelu pazīmju (rekv.zitu) nav, viņš nav vekselis (14., 86 pp.). Vai šāds akts būtu uzturams kā vienkāršs, privāts dokuments un kādās robežās, tas atkarājas no tām materieli juridiskām attiecībām, uz kuņu pamata dokuments izdots (sk. zemāk IX. 3.).

V. Vekseltiesiskās saistības saturs ir: sagādāt vekselturētājam vekselī apzīmēto sumu naudas (augšā zem I.). Šāda saistība nerada šaubas attiecībā uz vienkāršo vekseli. Attiecībā uz tratu Šeršeņevičs (1. c. 3. sēj. 25. lp.), atraidot uzdevuma pazīmes, pieuras pie tā uzskata, ka trata nodibinot vekseldevēja viopusīgu saistību samaksāt vekseli, bet tikai nosacīti, t. i. ja vekseli nesamaksātu maksātājs (trasāts). Šeršeņevičs pie tam iziet no tā, ka pie tratas galvenais parādnieks esot tikai maksātājs (akceptants) vien. un ka tā tad neakceptācijas gadījumā vekselim nebūtu akceptanta un tādēļ nebūtu arī galvenā parādnieka, bet subsidiārs parādnieks bez galvenā parādnieka neesot domājams. Šim uzskatam nevar piekrist. Šeršeņevičs seko Grünhutam, l. c. II. 72. §, kurš aizrāda, ka „der Trassant übernimmt durch seine Unterschrift kraft Gesetzes ... gegenüber dem Remittenten und Indosataren eine suspensivbedingte Garantiepflicht ... sowohl für die Annahme als für die Zahlung des Wechsels“. Tomēr veksl. lik. (sk. Veksl. lik. 84. p. 4. pkt.) uzskata kā tratas rekvizitu — no trasanta izejošu (tā tad nemaz ne „nosacītu“) pavēli (orderi, uzdevumu, приказ). Istenībā trasanta garantijas pienākums nevis nosacīts, bet absolūts, un tratā ietēptā trasanta pavēle trasatam nodibina trasanta un indosantu absolūtu vekseltiesisku saistību jau tad, kad tratas samaksas termiņš vēl nav iestājies un trata vēl nav akceptēta (veksl. lik. 97. p. 1. pkt.; W. O. 8. p.; unif. veksl. regl. 9. p.; zemāk 180. §1., 185. §) un taisni tāpēc, ka trasāts atsakās no akceptācijas, t. i. arī jau tai laikā, kad nav tiešā parādnieka (t. i. nav akceptējušā trasata) akceptanta personā. Tā tad, pretēji Grünhuta un Šeršeņeviča domām, vekseltiesības gan pielaiž vekseltiesisku atbildību, (saistību, pienākumu) proti, trasanta un indosantu personā, arī ja nav tiešā parādnieka (akceptanta personā).

VI. Vekselis ir viopusīgs akts, t. i. nodibina tikai (tiešā vai regresparādnieka) pienākumu, neuzliekot pienākumus arī kredītoram. Runājot arī par kredītoru „pienākumu“ (piem. uzrādīt vekseli samaksai vai akceptam, protestēt vekseli), varētu domāt tikai par neīstiem pienākumiem (pret sevi pašu: 35. p.), kuriem nekorespondē subjektīvās tiesības (sk. Loebers, Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē 24. § 47. lp., kur jāizlābo iespieduma kļūda: 7. rindiņā no augšas jāizlāz „indosantiem“ un 8. rindiņā „pēdejiem“ vietā, jābūt „indosantiem“).

VII. Vekselis ir abstrakts akts (pretēji kausalam: sk. augšā 123. §) t. i. viņa spēks neatkarājas no materiēlā pamata (causa).

1. Modernās vekseltiesības tādēļ vairs neprasa „valutas klauzulu“, t. i. parādnieka apliecību pašā vekselī, ka viņš saņēmis attiecīgu valutu (ekvivalentu) par viņa izdoto vekseli: tirgotājs izdod vekseli, rēķinoties, ka saņems attiecīgu precī; preču saņemšana neiespāido vekseļa spēku attiecībā pret trešām labticīgām personām. 1893. g. (1832. g.) krievu veksl.

lik. gan paredzēja „valutas klauzulu“, kuŗa pastāvēja vēl franču Ordonnance de commerce, Code de commerce (a. 110.: „la lettre de change enonce la valeur fournie en espèces, en marchandises, en comptes...“) kāds rekvizīts tagad atkritis, kā atcelts ar 1922. g. 8. februāŗa likumu. Vācu 1848. veks. lik. no „valutas klauzulas“ atsacījies, atzīstot pilnīgu vekseļa abstrakciju, kādu uzskatu pieņēmuši arī angļu 1882. g. 18. augusta likums un Kr. 1902. g. 27. maija veks. likums. Valutas klauzula runā pretīm vekseļa būtībai, kā abstraktam aktam, kā papīram, kas sevī iemieso vekseltiesības.

2. Par abstraktu ak u atzīstams nevien vekselis, bet arī visi vekseltiesiskie akti (indosaments, akcepts, intervencija, avals), kuŗi tāpat tīri abstrakti akti, neatkarīgi no valutas momenta (piem. 18., 19. p. p.: Kr. valsts kancl. izd. iev. 7. lp. I.).

VIII. Vekseli izdodami vienīgi uz n a u d u (3. p. 5. pkt.; 84. p. 6. pkt.). Tikai Itālijas un Rumānijas veks. likumi pielaiž vekselus arī uz lauksaimnieciskiem produktiem.

IX. Vekseļa norobeŗojumi no citiem dokumentiem:

1. Vienkāršais vekselis atšķīŗas no vienkāršas parādu zīmes ar to, ka pēdējā nav vērtspapīrs, bet parasti tikai pierādīšanas dokuments, un proti kauzals ak's, kamēr vekselis ir vērtspapīrs un abstrakts akts. Parādu — bez parādu zīmes — var šaubu gadījumā pierādīt arī ar citiem procesuāliem līdzekļiem (lieciniekiem etc.), kamēr vekseļa prasījums iemiesots pašā vekselpapīrā kā skripturaktā un realizējams vienīgi ar vekseldokumentu kā tādu (sk. augsā 129. §).

2. Pārvedu vekselis (trata) atšķīŗas: a) no čeka vispirms ar attiecīgiem vekselrekvizītiem (sk. zemāk 176. §) un ar to, ka čeks nodibina vekseltiesības tikai čeku likumā apzīmētās robeŗās (sk. zemāk 192. §), un vispār čeks apsprieŗams pēc sevišķa čeku likuma; čeks nepielaiž maksāšanas termiņu, bet paredz pašā čeka likumā noteiktos prezentācijas termiņus; čeks neprasa akceptāciju; čeks izdodams arī uz uzrādītāju; čeks nav apliekams ar zīmognodokli; vekselis ir pirmā kārtā kredītlīdzeklis (sk. zemāk 141. § II.), bet čeks — maksāšanas līdzeklis; b) no tirgoniskās asignācijas ar to, ka pēdējā nenodibina vekseltiesisku saistību, neprasa ne vekseļa rekvizītus, ne akceptāciju, nedz protestu, bet prasa distantia loci (zemāk 196. §) un izdodama arī uz uzrādītāju; viņa nav iedzimts orderpapīrs.

3. Jautājums par to, cik tālu vienkāršs vekselis var pārvērsties par vienkāršu parāda zīmi, atkarājas no konkrētiem apstākļiem: a) neprotēts vekselis nepārvēŗšas par parāda zīmi (sk. veksellik. 55. p.); te nav arī konversijas nolūka starp partiem; b) ja vekseli nav visu vekselrekvizītu, tad drīzāki varētu runāt par konversijas nolūku un uzturēt vekseli kā parāda zīmi, ja vien dokumentā būtu vismaz visi parādzīmes rekvizīti; c) pēc vekseļa noilguma iestāšanās likums vekseļa pārvēŗšanos par parādzīmi neparedz un arī par konversijas nolūku nevar runāt; d) arī ja vekselis nav uzrādīts samaksai (veks lik. 39. 47. pp.), konversijas nolūks nav presumējams. Vispār minētos 2 gadījumos (b—c) dokuments katrā ziņā nav, resp. vairs nav, vekselis (sk. 1902. g. veksellik. ievada 7 lp. I. valsts kancl. izdevumā). Pēc vācu

W. O., sakarā ar BGB 140. §, konversijas nolūks jāpieņem (Staubs-Stranza koment. 11. izd. (1926. g.) pie W. O. 4. p. 70. piez.); bet pat arī pēc W. O. prejudicēts (augšā 134. § I. 3.) vai noilgušs vekselis nav uzturāms kā vienkārša parādzīme (Staubs-Stranzs, 1. c. pie 83. p. 34. piez.; sk. zemāk 148. § beigās).

X. Vekselis ir iedzimts (presumptīvs) orderpapīrs (sk. augšā 129. § II., 1.; 130. § II., 2.), un kā tāds indosējams arī bez tā, ka viņš būtu izdots uz orderi (veks. lik. 17.—20. p. p.; W. O. 9.—20., 98. p. p.; unif. veks. reglam. 10.—19. p. p.; sk. augšā 133.—135., zemāk 150., 166. §§; tomēr sk. augšā 138. § IV. 1.).

141. §

Vekseļa ekonomiskā nozīme.

Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj. 88., 89. nodal.; Schwerins, 1. c. 14., 52. §§; Prof. K. Balodis. Ievads tautsaimniecībā (1924.) 201.—213., 232. lpp.

Vekseļa nozīme arī jaunākā laikā ir lielāka nekā čeka nozīme, jo čeka jurid. spēks mazāks par vekseļa spēku un čekam nav iespējams izpildīt visas tās kreditoperācijas, kuņām kalpo vekselis. Vekseļa ekonomiskā nozīme izteicas sekošās funkcijās: 1) kā naudas pārvedu līdzekļa; 2) kā maksāšanas līdzekļa; 3) kā kredītlīdzekļa un cirkulācijas papīra; 4) kā starpvalstiska izlīdzināšanas līdzekļa (vekselkurs, vekselarbitraža).

I. Vekselis kā naudas pārvedu līdzeklis („bargeldloser Zahlungsverkehr“). Jau Rošers (Volkswirtschaft) uzsver, ka vekselim esot tā pati nozīme naudas apgrozībā, kā dzelzceļiem un telegrafam transporta satiksmē. Taisni šai naudas pārvedu funkcijā izteicas vekseļa vēsturiskā misija (uzdevums, sk. augšā 138. § I.). Pirms vekseļa lietošanas, ekvivalents par iegādātām precēm bija jāpārvadā faktiski no vienas vietas uz otru, neskatoties uz saistītiem ar to izdevumiem un briesmām un tiem šķēršļiem, kuņus šādiem naudas transportiem uz ārzemēm radīja iekšzemju valdības. Ar vekseļiem turpretim tirgotājam ir iespējams attiecīgu ekvivalentu pārvest bez faktiskas naudas pārvadāšanas. Vekselis atvieto prasījumu iekasēšanu un parādu samaksu tādā kārtā, ka kreditors no ārienes pievelk pie sevis naudu („trasējot“ vekseli attiecīgā sumā uz savu parādniķu, lai panāktu maksājumu savā domicilā), vai debitors samaksā naudu, akceptējot vekseli uz kreditora vārdu un tādā kārtā „remītējot“ sumu kreditoram. Šādus divus nolūkus var sasniegt ar vienu un to pašu vekseli: tirgotājam A Liepajā ir Londonā kreditors B un arī debitors C. Tad A trasē vekseli uz savu debitoru C un nosūta šo (C akceptēto) vekseli kā „rimesi“ solvendi causa (t. i. remītē) savam kreditoram B, kas iekasēs vekseli aprādīto sumu no C kā sava (trasanta, vekseldevēja) debitora (sk. arī augšā 95. § III.).

II. Vekselis kā kredīta līdzeklis (vekseldiskonts; sk. Muške, Diskonta politika, „Economists“ 1923. g. 343. sek. lpp.). Šī funkcija patlaban vissvarīgākā. Šai ziņā vekseļa piemērošanas aploks visplašāks.

1. Vekseļa formā tirgotājs naudu atvieto ar kreditu. Vekselis kā kreditpapīrs atvieto iztrūkstošo naudu un ar to atviegļina tirdzniecības operācijas, kuŗas citādi nebūtu iespējamās. Šās kredītfunkcijas vekselis var izpildīt ar indosamentiem, ar ko vekseli var tālāk nodot (pārdot) un laist apgrozījumā. Vekseli tā tad var pārvērst par naudu pirms termiņa. Vekseļa kredītspēja paaugstinās ar indosamentu, ar kuŗu iegūst jaunus spēkus („vires acquirit eundo“; sk. zemāk 165. § II). Kā kreditpapīrs, vekselis iegūst arī cirkulācijas papīra raksturu, un jo tālāku viņš cirkulē, un jo vairāk uz vekseļa ir indosamentu, jo vairāk paaugstinās viņa kredītspēja. Rīgā parasti izdod (trasē, „wechselt“) tratas uz ārzemes „vekselvietām“ vai nu uz 3 mēnešiem (dreimonatlich), vai vista un pēc 5.—10. dienām (Rīgas birž. ierad. 128. §).

2. Vekseli pārdod itkā precī, diskontēšanas ceļā (escompte, учёт, sk. Lyon-Caën et Renault, l. c. 4. sēj. 680., 681., 701—706. nr. nr.).

a. Vekseļa diskontēšana ir vekseļa (čeka vai vispār bezprocentu prasījuma) pirkšana-pārdošana par noteiktu cenu pirms samaksas termiņa: nauda pret vekseli un vekselis pret naudu. Diskontērs (piem. banka) ir vekseļa ieguvējs. Ar vekseļa iegūšanu diskontērs tomēr itkā nekļūst par diskontanta (diskontista) aizdevuma kreditoru. Diskontants nepatur sev ipašuma tiesību uz diskontēto vekseli (Staubs-Stranz, komentars pie vācu W. O. 83. p. 33. piez.; Grünhuts, l. c. 3. § 11. lp.; Schwerins, l. c. 52. §, augšā 93. §.).

b. Diskontērs, iegūstot diskontējamo vekseli pirms termiņa, samaksā diskontantam vekseļa sumu, atskaitot starpprocentus (t. s. diskontu, Zwischenzins, interusurium; sk. arī priv. lik. 3510., 3511. p. p.; veksellik. 98. p. 2. pkt., pretēji 36. p.) no vekseļa kapitāla, kā atlīdzību par procentiem pa starplaiku no vekseļa diskontēšanas līdz samaksas termiņam un par vekselkursu (pie naudas pārvešanas), vai kā proviziju. Vispār jāpiemēro noteikumi par vērtspapīru pārdošanu.

c. Diskontērs jānostāda leģitimēta vekselturētāja stāvoklī (zemāk 150. §). Piem. diskontants iedod diskontēram blankoindosēto vekseli; pēc diskontdarījuma būtības, tā tad, nav prasāms, lai diskontants uzņemtos personīgu vekseltiesisku saistību, kaut gan praktiski diskontērs prasa diskontanta indosamentu, tā piem. Latvijas banka diskontē tikai vekselus ar vismaz 2 drošiem parakstiem, „bankuspējīgus“ vekselus, „effets bancables“; augšā 87. § II., 131 § XI. (statutu 20. p.), parasti jābūt 3 mēnešu vekseliem (skaitot no diskontēšanas). Francijas banka prasa vismaz 3 parakstus. Šai gadījumā diskontants atbild diskontēram uz pirkšanas līguma pamata (augšā 93. §) un uz vekseltiesiskā indosamenta pamata.

d. Bet diskontdarījums pēc sava juridiskā rakstura var būt ne tik vien pirkšana-pārdošana, bet arī aizdevums, ja diskontērs diskontē „banku nespējīgus“ vekselus, „effets déplacés“ piem. diskontanta solo-vekseli vai akceptu; šai gadījumā diskontērs ir aizdevējs, un diskontants aizņēmējs, kas atbild diskontēram uz aizdevuma pamata un kā tiešs vekselparādnieks (vienkārša vekseļa vekseldevējs vai tratas akceptants); pie šī darījuma interešu pārsvars ir diskontanta pusē. Latvijas

bankas statuti diskontdarījumos neizšķir apzīmēto divējādo jurid. raksturu (sk. 20. un 34. p. p.).

e. Ja vekseļa iepirkšana notiek caur komisionaru, tad darījums apspriežams pēc noteikumiem par komisijas līgumu (sk. vācu biržu lik. 96. § un HGB 395. §). Diskontēri arī savukārt bieži diskontē pie viņiem diskontētos vekselus, piem. Latvijas banka (rediskonts).

f. Ar diskontdarījumiem bankām, kā diskontēriem, savukārt iespējams diskontētos, piem. uz ārzemēm trasētos, vekselus nodot tālāk personām, kurām tie vajadzīgi savu parādu segšanai (sk. zemāk zem IV.), un tādā kārtā spēēt starpnieku lomu starp tiem, kuri vekselus vēlas nodot tālāk, un tiem, kuri vekselus vēlas iegūt.

3. Vekseļa kredītfunkcijas izteicas arī t. s. „banku akceptkreditā“; banka dod „kreditakceptus“ (Müllers-Erzbachs, l. c. 426. lp.; sk. augšā 95. § III.).

III. Vekselis kā maksāšanas līdzeklis, gan tikai kā rezolutīvi nosacīts maksāšanas līdzeklis, iekams nav galīgi noskaidrots, ka vekselis attaisno prezumēto maksāšanas vērtību, „solvendi causa“: zahlungshalber, ne vis „in solutum“: an Zahlungsstatt, an Erfüllungstatt (Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. nr. 1355.; sk. augšā 111. §), vai kā „atlikta“ samaksa: „als aufgeschobene Zahlung“. Par vekseļa kredītu maksāšanas funkciju sk. praktisku piemēru pie Müllera-Erzbacha (l. c. 424. lp); Sen. civ. kas. dep. spr. 1926. g. 477. nr.

IV. Starpvalstiskā apgrozījumā vekselim ir uzdevums izlīdzināt (ausgleichen) tirdzniecības pasaulē savstarpējus prasījumus un parākus, atsevišķās vietās, bez naudas pārvešanas, atkarībā no piedāvājumiem un pieprasījumiem. Katrā valstī ir grupa kredītoru, kuri prasa, un grupa debītoru, kuri maksā. Debītori iegūst savā valstī vekselus no saviem vietējiem bankiēriem un nosūta šādus vekselus saviem kredītoriem svešā valstī parādu segšanai (solvendi causa). Pilna kompensācija (t. i. savstarpējo parādu un prasījumu pilnā segšana) starp divām (vairākām) valstīm nav domājama, jo parādu un prasījumu apmēri nesakrīt. Ja vienā valstī parādu (debītoru) kopība ir mazāka (piem. pie aktīvas tirdzniecības bilances: mazāks imports, lielāks eksports) nekā otrā valstī, tad šai otrā valstī notiek vekseļu ieguvēju konkurence starp debītoriem, pieprasījumi pēc vekseliem paaugstinās, un vekseļu (itkā preču) cena paceļas; šai gadījumā vekseļu pieprasītāji (ieguvēji) tādēļ gatavi piemaksāt, lai sadabūtu pietiekošu skaitu vekseļu. Otrkārt, pie piedāvājumu pārpilnības, vekseļu cena pazeminās. Ārzemju vekseļu (t. s. devīzes, sk. zemāk 145. § beigās) cenu starpība (pret iekšzemes valsts monētas vienību) saucas par vekselkursu, kuru noteic birža, bet vekselkursa kalkulācija saucas par vekselarbitražu. Piem. vienā tirdzniecības vietā A debītoru parādu kopība ir 1. milj. un otrā tirdzniecības vietā B debītoru parādu kopība ir tikai $\frac{1}{2}$ milj. Tā tad A pilsētā kredītoru prasījumu kopība līdzinās $\frac{1}{2}$ milj. un B pilsētā līdzinās 1. milj. Parādnieki A pilsētā meklēs pie saviem vietējiem bankiēriem vekselus uz B pilsētu (t. i. vekselus, kurus izdevuši B pilsētā dzīvojošie tirgotāji). Šādus vekselus A pilsētas tirgotāji cenšas sadabūt no saviem vietējiem (A pilsētas) bankiēriem, un ar

šādiem vekseliem viņi apmierina savus kreditorus B pilsētā. Ja A pilsētā mēģina dabūt vekselus uz B pilsētu par 1. milj., un ja patiesi A pilsētā var dabūt šādus vekselus tikai uz $\frac{1}{2}$ milj. (jo B pilsētā parādu kopība ir tikai $\frac{1}{2}$ milj.), tad, šādas pieprasījumu konkurences dēļ, vekselu kurss uz B pilsētu pacelsies, kādēļ vietēji (A pilsētas) bankieři par šādiem vekseliem rēķinās augstāku cenu, pieskaitot, piem. $\frac{1}{4}\%$ provizijas. Gluži pretēja parādība novērojama B pilsētā, kur piedāvājumi pārsniedz pieprasījumus. Ar citiem vārdiem, vekseļa cena uz B pilsētu ir par $\frac{1}{4}\%$ augstāka nekā vekseļa cena uz A pilsētu. (sk. piemēru pie Grünhuta, l. c. 1. sēj., 15. lp. un Müllera-Erzbacha, l. c. 428., 429. lpp.).

§ 142.

Vekselteorijas.

Grünhuts, l. c. 1. sēj. 237. — 254. lpp.

1. Pirmā laikā mēģināja vekseļa juridisko dabu izpētīt un noskaidrot pēc romiešu tiesībām un tais paredzētiem līgumu tipiem, sevišķi arī lai vekselus attaisnotu katoļu baznīcas acīs (sk. augšā 137. §) un paceltu vekseltiesību autoritāti, pamatojot to uz romiešu tiesībām. Sevišķi apsprieda jautājumu par tā līguma raksturu, kuŗš beidzas ar vekseļa izdošanu.

1. No sākuma domāja par kādu konsensualu līgumu (emptio-venditio: Karpovs 1677. g.; Scacca 1618. g.). Viena persona, vekselņēmējs (itkā pircējs), par savu iekšzemes naudu (pecunia praesens) iepērk pie vekseldevēja (itkā pārdevēja) ārzemju naudu (pecunia absens), kuŗa pēdējam jāpiegādā vekselņēmējam attiecīgā otrā vietā. Ar emptio-venditio domāja attaisnot (istenībā paslēpt) starpību starp iedoto un atdodamo sumu ($\frac{0}{100}\%$), kāda starpība nebūtu pielaižama no kanoniskā viedokļa, jo viņa aizrādītu uz mutuuum (aizdevumu).

2. Vēlāki uzstādīja literallīguma teoriju (Böhmers 1748. g.; Martens 1797. g.; Leysers 1723. g.; Heineccius 1738. g.). No svara esot vekselraksts (Wechselbrief), kā īstais vekselisaistības pamats. Konsensuallīgums esot tikai priekškontrakts, uz kuŗa pamata izceļoties kontrahentu pienākums slēgt literallīgumu. Tādā kārtā literallīguma teorija jau ierauga vekseli kādu abstraktu aktu.

3. Franču juristi XVII., XVIII. gadusimtenī (Pardessus, Pothier, kā arī Savary) uzskata vekselīgumu par līgumu sui generis „contrat de change“. Šī uzskata pēdas mēs sastopam vekseltiesiskā terminoloģijā (lettre de change, bill of exchange, Wechsel). Literallīguma teorija devusi iespēju vēlākiem vācu teoretiķiem nodibināt savas teorijas par vekseli kā vienpusīgu abstraktu aktu. Lielā mērā vekselmācību iespaidojis Einerts: „Das Wechselrecht nach dem Bedürfnis des XIX. Jahrhunderts“ (kāds darbs iznācis 1839. g., tā tad vēl pirms vācu 1848 g. W. O.), un „Abhandlung über das Wesen und die Form des Literal-kontrakts“ 1852. g. Savos darbos Einerts uzstāda papīrnaudas teoriju („Papiergeldtheorie“), pēc kuŗas vekselis kā vienpusīgs literalakts at-

vietojot skaidru naudu: „der Wechsel ist das Papiergeld des Kaufmanns.“ Pircējs maksā ar vekseli, un pārdevējs pieņem vekseli kā maksu. Konsekventi Einertam bija jāpielaiž arī blankovekseli un vekseli uz turetāju. Einerts izlaiž no acīm, ka vekselis nav absolūts maksājams līdzeklis (sk. augšā 140. § beigās), kā piem. čeks (sk. zemāk 192. §), bet pirmā kārtā kredītlīdzeklis, Tā tad Einerts pārāk lielu vērību piegriež vekseļa negociabilitātei (cirkulācijas spējai). Einerta teoriju attīstīja Grünhuts par kreācijas teoriju (l. c. 1. sēj. 274. lp.).

4. Liebe (par „Braunschweiger Entwurf“, „die allgem. Deut. W. O. mit Einl. u. Erläut.“ 1848.), uzstādot formalaktu teoriju, gan piekrit Einertam tai ziņā, ka vekselis esot neatkarīgs no tā materiēlas causa, bet ka tomēr — pretēji papīrnaudai — pie vekseļa esot jāņem vērā, ka starp dažādām personām, kuŗas piedalās vekselī, nodibinās sevišķas juridiskas attiecības. Vekselis esot formēls darījums, izšķiŗoša esot forma, kuŗa izrādot noteiktas materiēlas sekas neatkarīgi no kontrahentu vēlēšanās. Kontrahentu nolūks un viņu vienošanās (consensus) esot tikai formas uzstādīšanas motivācija. Vekselturētājs nesot savu priekšgājēju mandatars, bet patstāvīgs kreditors, brīvs rīkotājs par negociāblu „nomen“ (prasījumu). Thöls, Handelsrecht (2. sēj. 1848. g.), pieturoties pie līguma teorijas, pretēji Liebem, uzsver vekseltiesības līguma raksturu. „... Ein Wechsel ohne Wechselvertrag erzeugt keine Wechselverpflichtung; ein Wechselvertrag ohne Wechsel ist unmöglich. Es giebt zwei Wechselverträge: der Begebungsvertrag und der Akzeptationsvertrag. Der Wechselvertrag hat seine Form: sie ist Geben und Nehmen des Wechsels.“ (l. c. 2. sēj. 150. §).

II. Arī attiecībā uz vekseliem, teorijas uzdevums noskaidrot jautājumu par to 1) kur ir vekseļa saistības spēka avots un ar kādu momentu šī saistība izceļas un 2) kādēļ zināmas vekselparādnieku ierunas uzskatāmas par „exceptiones in rem“ un citas tikai par „exceptiones in personam“. Šai ziņā uz jau aprādītiem pamatiem izvirzījās jaunākā laikā divas galvenās teorijas: vienpusīga akta (kreācijas) teorija un līguma teorija. Pārskats par šo abu teoriju saturu un viņu piekritējiem atrodams jau vispārējā mācībā par vērtspapīriem (augšā 132. §; sk. arī zemāk 153. §).

§ 143.

Vekseļa juridiskā daba pēc 1902. g. veksellikuma.

I. Pēc vecā Krievijas 1893. g. veksellikuma, vekselis ir dokuments, kuŗu vekseldevējs izdod, izpildot iepriekšējo līgumu starp viņu un pirmo vekselņēmēju par vekseļa izdošanu, apmaiņā pret zināmu naudas sumu vai citu valutu (literāllīguma teorija). No pārējiem prasību dokumentiem vekselis atšķiŗoties ar t. s. vekseļa stingrumu, „rigor cambialis“, kuŗu vekselis var zaudēt, bet tomēr paturot vispārēja prasību dokumenta spēku vispārējā noilguma laikā.

II. Turpretīm pēc 1902. g. veksellikuma vekselis ir saistības dokuments, kas izceļas pilnīgi neatkarīgi no iepriekšējiem līgumiem un kuŗa

priekšmets ir sagādāt (verschaffen, доставить) pirmam vekselņēmējam vai arī vēlākam vekselturētājam zināmā termiņā zināmu sumu. Šo savu spēku vekselis pilnīgi zaudē, ja vekselturētājs neceļ vekselprasību noteiktā laikā. Izejot no tā, 1902. g. veksellikums tadēļ neprasa valūtas klauzulas ievietošanu vekseli un izslēdz vecā veksellikuma noteikumus par valūtas attiecībām un par kādiem iepriekšējiem — pirms vekseļa izdošanas — notikušiem līgumiem, kā pie paša vekseļa izrakstīšanas, tā arī pie vekseluzrakstiem (indosaments, akcepts, intervencija, avals). Uzstādot šo principu, 1902. g. veks. lik. seko vācu 1848. g. W. O., pretēji Francijas Ordonnance de commerce un Code de commerce, kurī vekseli saistīja ar iepriekšējo darījumu (sk. augšā 137. §). 1902. g. veks. likuma tendence ir atvieglināt vekselu pāreju un veicināt viņu cirkulācijas spēju. Tādēļ 1902. g. veks. likums ūzskata vekseli par iedzintu orderpapīru (sk. augšā 130. §), kamēr pēc 1893. g. lik. vekselis bija tikai radīts orderpapīrs. 1902. g. veks. likums noteikti atšķir vekseļa indosēšanu īpašumā — no pilnvarojošā (prokura) indosamenta (sk. zemāk 151. § III.). Sevišķi jautājumā par veksel-saistības izcelšanos (augšā 142. §) 1902. g. veks. lik. pieturas pie līguma (ne kreācijas) teorijas, savā 15. p. noteicot, ka lai vekselis stātos spēkā attiecībā pret pirmo vekselņēmēju, tas jāiedod viņam no vekseldevēja; un pēc 16. p. vekselis skaitās par iedotu pirmam vekselņēmējam, ja vekselis pie viņa atrodas, iekams nav pierādīts, ka vekseļa iedošana nav notikusi un vekselņēmējam tas bijis zināms. Tādā kārtā, vekseļa atrašanās pie pirmā vekselņēmēja nodibina praesumptio juris par vekseļa iedošanu (Begebung). Ši praesumptio gan aizsargā tikai labticīgo vekselņēmēju (sk. zemāk 151., 153. §§). Tādā kārtā vekseldevējs ar ierunu, ka vekselis nav ticis iedots, var aizstāvēties vispirms pret pirmo ļaunticīgo vekselņēmēju, bet — bez tam — arī pret tāļākiem ļaunticīgiem vekselu turētājiem, t. i. kuriem zināms, ka vekseļa iedošana nav notikusi (sk. Nolkens, Koment. pie kr. veks. lik. 16. p. 6. pkt.; sk. arī motīvus pie 16. p.), bet ne pret labticīgo vekselturētāju. Tā tad pēc 1902. g. veks. lik., vekseldevēja ieruna par vekselīguma (iedošanas) trūkumu nav exceptio in rem (kā tas būtu jāatzīst pēc tīras līguma teorijas, piem. no W. O. viedokļa: Staubs-Stranzs, koment. pie 82. p. 65b. piez.), bet tikai exceptio in personam. Tāpēc jānāk pie slēdziena, ka 1902. g. veks. lik. gan, principā, pieturas pie līguma teorijas, bet neizved to pilnīgi konzekventi (sk. zemāk 153. § III. A 1. c). Katrā ziņā pēc 1902. g. veks. lik., vekseļa izrakstīšana vien (bez iedošanas) nenodibina veksel-saistību.

§ 144.

Vekselspēja.

I. Vekselspēja vispār ir spēja ar vekselspēku piedalīties vekseli (t. s. vekseltiesiska spēja, Wechselrechtsfähigkeit), t. i. spēja kļūt vekselkredītoram un vekseldebītoram: aktīvā resp. pasīvā vekseltiesiskā

spēja, vai vienkārši „vekselšpēja“ plašākā nozīmē (sk. Loebers, T. L. M. Vēstneša 1922. g. 7. nr. 25.—29. lpp). Šo aktīvo resp. pasīvo veksel- (tiesisko) spēju šai plašākā nozīmē, pēc modernām vekseltiesībām, vispār bauda katra (fiziska un juridiska) persona, t. i. tiesību subjekts, kā vispārējās tiesiskās spējas daļu. Vekseldarbības spēju bauda persona, kurai spēja savā vārdā (tā tad bez likumiska vietnieka) saistīties ar vekseliem. Tāpēc jāizšķir 1) aktīvā resp. pasīvā vekseltiesiskā spēja (vekselšpēja plašākā nozīmē) un 2) vekseldarbības spēja (vekselšpēja šaurākā nozīmē).

II. Kā aktīvā, tā arī pasīvā vekseldarbības spēja, kā vispārējās darbības spējas daļa, apspriežama pēc privatlikuma noteikumiem. Pēc veksellik. 2 p. (1924. g. redakc.) uz 1924. g. 11. septembra likuma pamata „kā vienkāršu tā pārvedu vekselu saistību var uzņemties visas personas, kurām likums atļauj stāties parādu saistībās“; tā arī vācu W. O. 1. p.: „Wechselfähig ist jeder, der sich durch Verträge verpflichten kann“ (sk. arī Šveices oblig. tiesību 720. p.; arī uniform. veksel. reglam. 74. p.), t. i. kā fiziskas, tā arī juridiskas personas. Tādā kārtā modernie veksellikumi, runājot par „vekselšpēju“, saprot to kā pasīvu vekseldarbības spēju, pat nedomājot par vekseltiesisko spēju. Nav arī ierobežojumu attiecībā uz kaņavīriem (augšā 13. § I. l. c.).

III. Pilnīgi pretējo stāvokli ieņēma 1902. g. Kr. veksellik. (2. p.), kurš runājot par „tiesību uzņemties vekselu saistību“, domāja par pasīvu vekseltiesisko spēju, un līdz ar to noteikti ierobežoja šo spēju, nepiešķirot pēdējo: 1 visu ticību garīdzniekiem, 2 zemniekiem, kuriem nav imobila vai tirdzniecības uzņēmuma, 3 precētām sievietēm un neatdālitām (pat pilngadīgām) sievietēm — pirmām bez vīra un pēdējām bez vecāku piekrišanas, ja viņas netirgojas uz sava vārda. Jautājumā par pasīvo vekseltiesisko spēju agrākā krievu likumdošana dažādos laikmetos ieņēma dažādus viedokļus. 1832. g. veksellikums vekselšpēju piešķīra „personām, kurām likumi to atļauj“. 1857. g. veksellikums atzina par vekselšpējīgiem tikai visu 3 ģilžu tirgotājus, muižniekus, zemniekus, kuri tirgojās uz tirdzn. zīmju pamata, pilsoņus, mazpilsoņus un ārzemniekus. Velāki šo personu skaitu paplašināja. Ar kr. 1914. g. 12. marta lik. par pārgroz. un papild. noteikumos par sievu person. un mantisk. tiesībām (Kr. lik. krāj. 76. nr.) sievietēm tika piešķirta vekseltiesiskā spēja uz vispārējā (privatlikuma) pamata. No Latvijas likumdošanas viedokļa Kr. veksellik. 2. p. uzskaitītie vekseltiesiskās spējas ierobežojumi jau pirms 1924. g. 11. septembra likuma izdošanas bija atzīstami par atkritušiem (sk. Loebers, Tiesl. Min. Vēstn. 1922. g. 7. nr. II.) augšā 138. § IV. 5.

IV. Veksel- (darbības) spējai jābūt vekseldevējam tai momentā, kad viņš izdara vekseltiesisko aktu, kurš nodibina viņa saistību, tā tad — pēc līguma teorijas (Begebungstheorie) — vekseļa iedošanas laikā pirmam vekselņēmējam (Staubs-Stranzs, koment. pie W. O. 1. p. 21. piez.; par blankovekseli sk. zemāk 149. § III.).

Vekseļa rekviziti.

§ 145.

1. Pārskats.

I. Vekselīkums iedala vekselus vienkāršos un pārvedu vekselos (trata), visus pārējos, jaukto formu vekselus ierindojošos pārvedu vekseļu kategorijā. Vekselīkums (pretēji Vakareļropai: W. O. 96.—100. pp.; Code de commerce 110. p; unif. veks. reglam. 77.—80. pp.) pieturas pie tādas sistēmas, ka vispirms iztirzā noteikumus par vienkāršiem vekseliem (1. nodal.) un tad papildu par pārvedu vekseliem (2. nodal.) un beidzot, pielikuma veidā, paredz vekseļu un vekseļu aktu paraugus. Šāda sistematizācija izskaidrojama ar to, ka Krievijā — tāpat arī tagad Latvijā — vietējā apgrozībā pa lielākai daļai ir vienkārši vekseli. Tā tad veks. lik. 2. nodalījumā (par tratām) paredzētiem noteikumiem ir tikai izņēmumu, speciala nozīme, un vispārējie noteikumi par vekseliem ievietoti 1. nodalījumā par vienkāršiem vekseliem.

II. Vekselis prasa nevien ārēju formu (kā skripturtiesisks akts), bet arī noteiktu saturu, kuŗu sīkāki nosaka likums, noteicot tās vekseļa sastāvdaļas (rekvizitus, pazīmes), bez kuŗām vekseļsaistība nevar izcelties un dokumentam nav vekseļpēka, t. s. vekseļrekvizitus, vekseļa esencielās daļas, „wesentliche Erfordernisse“ (vācu W. O. 4., 96. p. p) „требования“ (veks lik. 14. p.). Tādēļ, kā uzsver Šeršeņevičs (1. c. 3. sēj. 57. lp.), nebūtu pareizi, pēc priv. lik. parauga, runāt par vekseļa esencielām, dabiskām (parastām) un akcidentalām daļām, bet esot jārunā tikai par „esencielām“ un „neesencielām“ (akcidentalām) daļām, pie kam likumā uzstādītie vekseļa rekviziti pēc būtības ir taisni esencielas vekseļa daļas (contra Grünhuts, 1. c. 1. sēj. 452. sek. lpp.).

III. Vekseļa rekvizitus dažādās likumdošanas nokārto dažādi. Mūsu veks. likums arī šai ziņā seko vācu W. O., kamēr Anglijas un Francijas sistēmas ieņem atsevišķu stāvokli. Mūsu veks. likums par vienkāršiem vekseliem savā 3. p. noteic 8 rekvizitus, bet 84. p. par tratām noteic 10 rekvizitus, uzskaitot vekseļa rekvizitus itkā chronoloģiskā kārtībā, pēc vekseļa dokumenta faktiskās izrakstīšanas, pie kam sevišķi nosaka, kādi dati obligatoriski jāievieto pašā vekseļa kontekstā.

IV. Bez vienkāršā vekseļa (sk. zemāk 147. §) un pārvedu vekseļa un pēdējā nozarēm (zemāk 176.—178. §§) izšķir, no saimnieciskā viedokļa: 1) drošības (depot) vekselus (Kautionswechsel), kuŗu nolūks ir nodrošināt esošu vai nākošu prasījumu (piem. kontokorenta attiecībās; pret sindikata locekļiem); 2) banku vekselus, kuŗus to iekšējās vērtības dēļ iegūst bankas; (augšā 87. § II.; 131. § XI.; 141 § II. 2 c.) 3) prolongācijas vekselus, kuŗus izdod notecējušo vekseļu vietā; 4) devides, t. i. vekselus uz ārzemju vietām un ārzemju valūtā (sk. augšā 141. § III.); 5) preču vekselus, kuŗus izdod sakarā ar preču piegādājumiem, apgrozībā starp ražotāju un tirgotāju: pēdējais nomaksā pirmam ar vekseli; 6) finansu vekselus, kuŗi neizceļas sakarā ar kādu prasījumu (sk. Schwerins 10. §, 59. lp.), komisijas darījumu vekselus (sk. zemāk 146. §).

§ 146.

2. Vienkāršo un pārvedu vekseļu kopējie rekviziti.

Vekselļikums paredz kā vienkāršiem un pārvedu (tratu) vekseliem kopējus rekvizitus, tā arī rekvizitus, kuŗi piemīt atsevišķi vienkāršiem, resp. atsevišķi pārvedu vekseliem. Šai vieta jāapstājas pie kopējiem rekvizitiem (par vienkāršā vekseļa atsevišķiem rekvizitiem zemāk 147. §; par tratas atsevišķiem rekvizitiem sk. zemāk 176. §; sk. vekselļik. 3. — 14., 84. — 86. pp.; W. O. 4. — 5., 96. pp; unif. veks. reglam. 1. — 2. pp).

1. Esencielie rekviziti.

1. Vekselis rakstāms, ievērojot attiecīgo zīmognodokli. Kr. vekselļikums vēl prasīja vekseļa uzrakstīšanu taisni uz vekselzīmognopapīra. Bet jau krievu laika pēdējie likumi (1914. g. 16. decembra un 1915. g. 15. februāra lik.: kr. Lik. krāj. 366. nr. resp. 50. nr.), pielaida zīmognomarku lietošanu, ko apstiprina arī mūsu 1919. g. 3. oktobra noteikumi (V. V. 54. nr.), 1920. g. 16. jūlija pap. lik. pie Kr. zīmognodokļa lik. (113. p.: Lik. krāj. 191. nr.) un 1921. g. 17. septembra lik. par zīmognod. (63. 23., 71., 44., 96. pp.: Lik. krāj. 165. nr. un 1923. g. 19. februāra rīkojums Vald. Vesin. 46. nr.). Pārējās modernās likumdošanas tomēr no šī rekvizita atteikušās, t. i. nepadara vekseļa spēku atkarīgu no zīmognodokļa ievērošanas; ne vācu W. O., ne Code de commerce etc., nedz arī uniformais vekselreglaments (konvencijas 19. p.) zīmognodokļa ievērošanu ne u skata par vekseļa rekvizitu, un vēlams būtu, lai arī Latvijas likumdošana no šāda rekvizita atteiktos. Izrakstot vekseli ne materiāls, ne līdzeklis nespēlētumu, tādēļ arī lieto iespīestās blanķetes (sk. par vācu W. O.: Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1469. nr.).

2. Vekselklauzula (вексельная метка, Wechselklausel), t. i. attiecīgā valodā apzīmējums pašā vekseļa kontekstā (par šo jēdzienu: Staubs-Stranzs, koment. pie W. O. 4 p., 1. piez.; 96. p. 1. piez.; W. O. 66 p.), ka dokuments ir vekselis. Anglijā un Francijā šāds aizrādījums nav prasāms, tāpēc vekseļu unifikācijas konvencija (2. p.) atstāj atsevišķām valstīm tiesību noteikt, ka kādā valstī orderim izrakstītie vekseli ir spēkā arī bez vekselklauzulas (sk. unif. vekselreglam. 1. p. 1. pkt.).

3. Vekseļa summa, proti naudā un ar burtiem (W. O. apzīmējumu ar burtiem neprasa), bez tam sumu var apzīmēt arī ar cipariem. Ja summa dažādās vietās apzīmēta dažādi, tad spēkā zemākā summa („in dubio mitius: priv. lik. 3103. p.), bet katrā ziņā priekšrocību bauda suna burtos (veks. lik. 4 p.; W. O. 5. p.; unif. veks. regl. 6. p.), pat ja ciparos atzīmētā summa būtu zemāka. Summa nav dalāma, pat ja būtu vairāki vekselņēmēji vai vairāki vekseldevēji (10. p.).

4. Samaksas termiņš (Verfalltag); arī tas nav dalāms: termiņš var būt tikai viens pats visai sumai (nav pielaižami t. s. „Ratenwechsel“) un visiem vekseldevējiem un vekselņēmējiem. Termiņu var apzīmēt (veksellik. 5. p.): a) noteiktā terminā (Tagwechsel); b) zināmā laikā pēc vekseļa izdošanas; c) pie vekseļa uzrādīšanas, a vista, bei Sicht (Sichtwechsel), bet ne „a piacere“; d) zināmā laikā pēc uzrādīšanas, de

dato, (datovekselis Nachsichtwechsel); e) uz gadatirgu (Mess- jeb Marktwechsel); f) uz gadatirgu pie uzrādīšanas. Vecais vekselīkums (61. p.) paredzēja uzovekselus, kuru termiņu noteica pēc ieradumiem (ab uso); patiesībā pie tam ieradumi nespēlēja lomu, un vekseli bija parasti samaksājami pēc 15 dienām no uzrādīšanas (skat. arī Staubs-Stranzs, koment. pie W. O. 4. p. 20. piez.).

5. Vekseldevēja paraksts. Ja vekseldevējs rakstīt neprot, tad par viņu parakstās kāda cita persona, kuŗas paraksts notarieli jāapliecina. Pielaižami arī vairāki vekseldevēji. Ja vekseli paraksta vairāk personu, tad visas viņas skaitās par vekseldevējiem, pat ja vekseļa tekstā runā tikai vienskaitlī.

II. Izlabojumi pielaižami un atzīmējami pirms vekseldevēja paraksta (13. p.); tikai izlabojumi vekseļa sumā nav pielaižami, pat arī atzīmējot tos; W. O. tos neaizliedz. Ja viens no parakstiem vai uzrakstiem izrādītos par viltotu, tad tas nevien neiespāido pārējo parakstu vai uzrakstu spēku, bet pat nepārtrauc indosamentu rindu (23., 28. p. p.). Ja uz vekseļa ir paraksti vai uzraksti, kuŗus taisījušas darbības nespējīgas personas, vai personas, kuŗām nav gribas brīvības, tad tas neiespāido pārējo parakstu vai uzrakstu spēku un nepārtrauc indosamentu rindu (uniform. veks. regl. 7., 68.—69. p. p., veks. lik. 32. p.; vācu W. O. 3. p.: vekselparakstu vai uzrakstu patstāvības princips).

Par vienkāršo vekseļu atsevišķiem rekvizītiem sk. semāk 147. §.

III. Vekseļu akcidentalās daļas, klauzulas. Likums izšķir pielaižamas un nepielaižamas klauzulas.

1. Nepielaižamas klauzulas vekselīkums (12., 86. p. p.) atzīst par neesošām, proti: klauzulas par procentiem (sk. tomēr unif. veks. reglam. 6. p.) par konvencionalu sodu un par vekselturētāja atsvabināšanu no formalitātu ievērošanas pie vekseļa sastādīšanas un realizēšanas (12., 35., 97. p. p.; pretēji vācu W. O. 42. p., kuŗš atzīst par iespējamu atsvabināt vekselturētāju no protesta celšanas: „ohne Protest“, „ohne Kosten“ vai „negatīvā prezentācijas klauzula“; sk. augšā 123. § II, zemāk 162 §). Tomēr, kaut gan minētās klauzulas kā neesošas (vekselīk 12. p.) atkrit, vekselis kā tāds paliek spēkā.

2. Bet vekselīkums absolūti aizliedz klauzulu par to, ka vekselīsaistība tiek uzņemta resp. pavēle tiek dota — nosacīti („условно“: 11. p.; 85. p. 3. pkt.). Šāds aizliegums gan nav paredzēts vācu W. O., bet vācu doktrīna un prakse nodibinājusi principu, ka vekselīsaistību var uzņemties resp. pavēli var dot tikai nenosacīti.

3. Mūsu veks. lik. motīvi (I. c. 51. lp. pie 12. p.) uzsver, ka 11., 12. p. p. (augšā zem 1., 2.) paredzētām klauzulām var būt spēks, ja par tām sastādīts atsevišķs akts, bet — saprotams — tikai starp pašiem kontrahentiem vien.

4. Pie vispār pielaižamām vekselīklauzulām pieder: a) rektaklauzula un rektaindosaments (veks. lik. 22. p.: augšā 134. § I. 3.); b) klauzula „bez obligo“, (bezregresa pārvede, veks. lik. 21. p.; augšā 134. § II. 2.); c) prezentācijas klauzula akceptācijai pie domiciltratas: Vācu W. O. 24. p. (vispār: unif. veks. regl. 21. p. sk. zemāk 180. § II. 2.);

d) uzdotā intervencija, Notadresse, „noteiktā starpniecība“ (veks. lik. 59., 103., 108. p. p., zemāk 170. §); e) domicilklauzula (veks. lik. 7. p., 87. p. 4. pkt., zemāk 156. §); f) negatīvā protestklauzula (pēc vācu W. O., sk. augšā 1).

5. Vekseltiesiski indiferenta klauzula ir: valutas klauzula (augšā 137., 143. §§).

§. 147.

3. Atsevišķie vienkāršo vekseļu rekviziti.

I. Vekseldata (вексельная дата), t. i. vekseļa izdošanas vietas un laika (gads, mēnesis, diena) apzīmējums. Vietas apzīmējumam ir tā nozīme, ka, pēc veks. lik. 7. p., viņa šaubu gadījumā uzskatāma par maksāšanas vietu. Laika apzīmējumam ir tā nozīme, ka pēc šī laika — kā prezumējamā vekselizdošanas laika (sk. augšā 144. §. III.) — apspriežama vekseldevēja vekseldarbības spēja (vekseļspeja šaurākā nozīmē), un skaitot no šī laika noteic samaksas termiņu, piem. pie vekseliem uz uzrādīšanu (veks. lik. 5., 6, 37., 38. p. p.). Vekseldata ir tikai formēls rekvizīts un viņa var arī nesakrist ar istiem lietas apstākļiem un tikai jautājumā par vekseldevēja vekseļspēju izšķirošs ir īstais datums.

II. Vekseldevēja deklarācija, t. i. vekselobligācijas izteikums pašā vekseļa kontekstā, ka tas uzņemas samaksāt vekseli; likums pielaiž arī vairākus vekseldevējus, bet nedalot sumu un termiņu.

III. Vekselņēmēja (t. s. pirmā vekselieguvēja) uzvārda vai firmas apzīmējums (arī ārpus vekseļa konteksta); vekselņēmējs var būt kā fiziska, tā arī juridiska persona. Tomēr mantošanas masa, kā tāda, par vekselņēmēju nevar būt tāpēc, ka tai nav uzvārda, nedz firmas (sk. Staubs-Stranzs, 1. c. koment. pie W. O. 4. p. 1a piez.). Likums pielaiž arī vairākus vekselņēmējus, bet nedalot sumu un termiņu (10. p.).

IV. Vekseli uz uzrādītāju (turētāju) nav pielaižami, pretēji Anglijai: „to bearer“ (J. W. Smith, 1. c. 1. sēj. 244. lp.) un Francijai, kur „billet à ordre“ izrakstāms arī „au porteur“ (Lyon-Caën et Renault, 1. c. 4. sēj. 505. nr.).

V. Par tratu atsevišķiem rekvizītiem sk. zemāk 176. §.

§ 148.

4. Rekvizītu trūkuma sekas.

I. Veksellik. 14., 86. p. p. noteic, ka dokuments, kas neapmierina veks. lik. 3.—5., 9.—11., 13., 84. p. p. paredzētos prasījumus, nav uzskatāms par vekseli un uz viņa taisītiem parakstiem un uzrakstiem (piem.: indosamentiem, akceptiem, avaliem) nav vekseltiesiska spēka, starp citu: 1) ja nav ievēroti vekseļu rekvizīti (3. p.); 2) ja vekseļsuma nav apzīmēta ar burtiem (4. p.); 3) ja nolikti dažādi samaksas termiņi (5. p.); 4) ja nav notariāli apliecināts personas paraksts, kuŗa parakstījusies par rakstītnepretāju (9. p.); 5) ja vekseļsuma sadalīta

starp vairākiem vekseldevējiem, resp. vairākiem vekselņēmējiem (10. p.); 6) ja dokuments paredz nosacītu vekselstaistību (11., 86. p. p.); 7) ja nav atzīmēti esencieli izlabojumi vekseltekstā un ja vekselsuma pār-grozīta vai izlabota (13. p.); 8) ja nav ievēroti tratu atsevišķie rekvi-ziti (84., 86. p. p.).

II Veks. lik. nemin sankciju gadījumam, kad vekseli izdevusi 1) vekselnespējīga persona, t. i. persona, kurai nav veksel darbības spējas (augšā 144. §), 2) persona, kurai nebija gribas brīvības (sk. priv. lik. 2914. p. 2. teik. 2. d.). Izskaidrojams tas ar to, ka šais divos gadījumos vekselis kā tāds pastāv spēkā un tikai nenodibina veksel-staistību attiecībā uz to personu, kuŗa vekseli izdevusi vai taisījusi uz-rakstu, kamēr attiecībā uz parējiem parakstiem un uzrakstiem uz vek-seļa tas paliek pilnīgi spēkā (sk. zemāk 164. § beigās).

III. Vai un cik tāju dokuments, kuŗam nav vekselļa esencielo rekvizitu, var vēl noderēt kā prasījumu dokuments, atkarājas no tā satura un konkrētiem apstākļiem (sk. Cvingmaņa spried. krāj. 2. sēj. 222. nr.; Nolkens, I. c. pie 14. p., 8. §, 57. sek. lpp.; sk. augšā 140. §).

IV. Tā saucamie „pagraba“ vekseli (Kellerwechsel), kuŗos kā vek-seldevējs zīmējas fingeta (faktiski neeksistējoša) persona, paši par sevi derīgi attiecībā uz parējiem vekseliesiskiem parakstiem (uzrakstiem), uz veksellik. 32. p. pamata (uzrakstu patstāvības princips; augšā 146. § II.; arī Staubs-Stranzs, koment. pie 4. p. 42. piez.; W. O. 76. p.).

§ 149.

Blankovekselis.

Vormss, Вексельные бланки (1914); Schwerins, I. c. 67. lp.; Zavadskis, О пере-лаче векс. бланков, Ж. М. Ю. 1911. g. 9. nr.

I. Blankovekselis ir parakstīts, bet ar attiecīgo tekstu neaizpildīts vekselis (bet ne vienkārša vekselblanka, blanķete). 1893. g. veks. lik. (2. p. piez.) bija aizliedzis lietot vekselu blankas: „употребление вместо векселей просто бланков на вексельной бумаге запрещается“. Bet patiesībā kā tirdzniecības apgrozībā, tā arī tiesu praksē tomēr pie-laida blankovekselus. Ari kr. Senats (civ. kas. dep. 1892. g. spried. 15. nr.) paskaidrojis, ka aizli gumam neesot tās nozīmes, ka veksel-blankām nebūtu nekāda spēka, jo viņas var aizpildīt vekselturētājs. Tagadējais veks. lik. (14 p., 86. p. 2. teik.) aprobežojas ar aizrādījumu, ka neaizpildītai vekselblankai nav vekselpeka, kamēr („пока“) tā nav aiz-pildīta ar attiecīgo saturu. Kā uzsvērt motīvi (pie 3. p.) vekselblankas izdošana atkarājas no personīgās uzticības. Ungārijas un Anglijas veks. lik. pat tieši atļauj blankovekselu lietošanu.

II. Jājautā, kā saprotams vārds „kamēr, пока“, t. i. vai nu kā laiks (dies, срок) vai kā suspensivs nosacījums. Pareizi āki atzīt pēdējo, jo aizpildītai blankai ir veksel spēks jau no tā termiņa, kuŗš apzīmēts kā vekselļa izdošanas termiņš (augšā 147. § I.). Parakstītas vekselblankas iedošana pirmam vekselņēmējam nav uzskatāma par mandatu, jo pre-

tējā gadījumā aizpildītais vekselis būtu uzskatāms par nederīgu, ja aizpildīšana notikusi pēc parakstītāja nāves. Vekselblankas iedošana aizpildīšanai pamatojas uz civiltiesisku līgumu, pēc kuŗa jāapspriež pirmā vekselblankasņēmēja tiesības un pienākumi attiecībā uz blankas aizpildīšanu. Aizpildīšanas tiesības var pāriet kā līguma, tā arī mantošanas ceļā. Kr. Senats jau ar 1892. g. spr. nr. 15. atzinis, ka mantinieki, uz kuŗiem mantošanas ceļā pārgājusi vekselblanka, var šo vekselbanku aizpildīt uz sava mantudevēja vārdu. Vēlāk kr. Senats, ar 1915. g. spr. nr. 22., piešķīris mantiniekiem pat tiesību, šādu vekselblanku aizpildīt arī uz savu pašu vārdu. Ja nu vekselblankas aizpildīšanas tiesības var pāriet mantošanas (universal-sukcesijas) ceļā, tad jo vairāk viņas var pāriet singularsukcesijas ceļā, piem. uz līguma pamata (priv. lik. 3468., 2643. p. p.: plus continet minus). Tāpēc arī tālākam blankovekseļa ieguvējam būtu tiesība to aizpildīt uz savu pašu vārdu.

III. Kādā momentā vekselblankas parakstītājam jābūt vekseldarbības spējai? Principā arī blankovekselis skaitās par sastādītu un iedotu vekselņēmējam ar to termiņu, ar kuŗu tas aizpildīts (sk. augšā 141. § III.; 147. § I.). Bet parakstītājam (vai par viņa mantību nodibinātai konkursa valdei) tiesība pierādīt, ka vekselblankas parakstītājam nav bijis darbības spējas vekselblankas faktiskās iedošanas laikā, tā tad pirms aizpildīšanas un neatkarīgi no termiņa, ar kuŗu blanka aizpildīta: kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1913. g. nr. 32.; (par šo pēdējo spriedumu sk. Vinavers, žurnālā „Вестн. гражд. права“ 1913. g. 6. nr. 141.—147. lpp.) 1916. g. 27. nr.; Šeršeneviča uzskats šai jautājumā nav izturēts (l. c. 3. sēj. 82. lp.; pretēji 52. lp.).

IV. Neaizpildītas vekselblankasņēmējs A. var blanku aizpildīt vai nu 1) uz savu vārdu, apzīmējot sevi par pirmo vekselņēmēju un tad aizpildīto vekseli indosēt B-am; 2) vai neaizpildīto blanku nodot B-am, un proti, vai nu indosējot to, vai nē: pirmā gadījumā B-am blanka būtu jāaizpilda uz A. vārdu, bet pēdējā gadījumā B. varētu blanku aizpildīt vai nu uz savu, vai uz kādas citas personas vārdu (sk. Nolkens, l. c. pie 14. p. 11. pkt. Ie. un 61. lp. piez.). Tā tad pirmam vekselblankasņēmējam ir tiesība brīvi aizpildīt un indosēt vekselblanku, kuŗu viņam iedevis vekseļa parakstītājs. Pēdējā ierunas apspriežamas pēc veks. lik. 16., 24., 33. p. p., t. i. ceļamas tikai pret ļaunticīgo (aizpildītā) vekseļa turētāju (tā arī vācu vekseltiesību prakse: Staubs-Stranzs, l. c. pie 7. p. 11.—12. piez.). Pie pretēja uzskata pieturas kr. Sen. civ. kas. dep. 1915. g. spr. nr. 22., pēc kuŗa arī pret ļaunticīgo (aizpildītā) vekseļa turētāju, kas kā kreditoram esot tās pašas ierunas, kuŗas viņam piekrit pret pirmo vekselblankasņēmēju (arī Thals, savā piezīmē pie Kr. Sen. 1915. g. spr. nr. 22., Vormsa Архив суд. практ. и законодат.“ 1915. g. 63. sek lpp.), jo vekselis neesot ticis „viņam“ (ļaunticīgam, aizpildītā vekseļa) turētājam „iedots“ (izsniegts). Par gadījumu, kad blanka aizpildīta pretēji veks. lik. noteikumiem: Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1916. g. nr. 27. (žurn. „Вестник права“ 1916. g. nr. 9., 247. lp.); 1916. g. nr. 44.

Vekselturētājs.

§ 150.

1. Vekselturētāja juridiskais stāvoklis (lēģitimācija).

I. Par vekselturētāju (Wechselinhaber, векселедержатель, porteur) uzskatāma persona, kuŗas rokās atrodas vekselis, ja viņa skaitās vekseli par pirmo vekselņēmēju, vai ja vekselis uz viņu pārgājis uz attiecīga indosamenta, vai (pie blankoindosamenta) blankotradīcijas pamata. Pie tam, ja ir vairāki indosamenti (uzraksti), tad jābūt nepārtrauktai indosamentu rindai, kuŗa sākas ar pirmo indosamentu un beidzas ar indosamentu, kuŗš vai nu izrakstīts uz vekselturētāja vārdu, vai ir blankoindosaments; tā tad vekselturētājam jābūt beidzamam vārdu indosataram, vai jālēģitimējas ar blankoindosamentu (23. p.).

II. Princips par indosamentu nepārtraukto rindu gan nav ievērojams, ja vekselturētājs kā bijušais regresats savukārt uzstājas kā regredients, piem. attiecībā pret saviem regresātiem uz vekselmaksas pamata pie rambursregresa (veks. lik. 52., 73. p. p.; Kr. Sen. civ. kas, dep. spried. 1910 nr. 7; 1904. g. nr. 73; 1907 nr. 107; W. O. 51, 55. p. p. sk. zemāk 159., 167. §§.). Ja indosants, samaksājis (52. p.) vai izpircis (53 p.) vekseli un uz šī pamata vekseli dabūjis atkal savās rokās, tad ar to nenotiek jauna tiesību iegūšana. Samaksātājs vai izpircējs tikai iestājas savās iepriekšējās tiesībās. Tas izskaidrojams ar to, ka indosants paliek itkā vekselkreditors, neskatoties uz indosamentu, un tikai vekseltiesību realizēšana suspensīvi nosacīta ar vekseļa izpirkšanu (sk. Staubs - Stranzs, I. c. koment. pie W. O. 10 p. 6. piez.; pie 36. p. 6. piez.; pie 55. p. 1. piez.). Tā tad indosamentu nepārtraukta rinda prasāma tikai, kad vekselis cirkulē uz priekšu, bet ne tad, kad vekselis, uz regresa pamata, griežas atpakaļ („wenn der Wechsel rückläufig wird“; Staubs-Stranzs, I. c. pie 36. p. 4. piez.).

III. Indosamentu rinda ir pārtraukta pie pārstripota indosamenta, jo pārstripots indosaments skaitās par iznīcinātu (19. p., 4. teik.). Indosaments var izrādīties par pārstripotu aiz dažādiem iemesliem, arī noziedzīgā kārtā, vai arī uz likumīga pamata, piem. kad indosants kā regresāts samaksājis vekseli rambursregresa kārtībā (52. p.). Vekselturētājs, kuŗš apzīmēts pēc pārtrauktas — ar pārstripotu indosamentu — rindas, neskaitās par lēģitimētu (bet sal. zemāk V.). Skaitot no pārtrauktās (indosamentu) rindas vietas, gan var sākties jauna indosamentu rinda, bet šī jaunā rinda nedod vekseltiesības nedz pret vekseldevēju, nedz pret indosantiem, arī starp indosantiem pēc pārtraukuma nē (Nolkens, I. c. koment. pie 23. p. II. 4.; Staubs-Stranzs, I. c. pie W. O. 14. p. 1. piez.).

IV. Vekselturētājam (jaunam vekseļa ieguvējam) nav pienākums pārbaudīt iepriekšējo indosamentu oriģinalitāti (īstenību). Šis noteikums (23. p.) ir tā noteikuma korelāts (28. p., sk. arī vācu W. O. 36. p.), ka maksātājam (vekseļdevējam) nav tiesība pārbaudīt indo-

samentu originalitāti (istenību), t. i. nav tiesība prasīt, bez vekselturētāja formelās leģitīmacijas (ar nepārtrauktu indosamentu rindu) vēl arī materiēlo leģitīmaciju. Jo ar vekseļa apgrozības spēju un uzdevumu nebūtu savienojams, ka vekselturētājam būtu jāreķinās ar parādnieka ierunu par indosamenta viltojumu, kas piespiestu vekselturētāju prasīt katrā agrākā indosamenta notarielu apliecināšanu. Bet pēdējā indosamenta īstenību vekseldevējam gan tiesība pārbaudīt (Staubs-Stranzs, l. c. koment. pie W. O. 36. p. 24. piez.). Tāpat vekseldevējs var celt ierunu par viņa paša paraksta viltojumu.

V. Pēc veks. lik. 32. p., ja paraksts uz vekseļa (arī uzrakstā) izrādīts viltots vai nesaistošs parakstītājam, resp. personai, kuŗas vārdā paraksts izdarīts, tad ar to neatkrīt šo personu atbildība, kuŗa pamatojas uz pārējiem vekseli esošiem parakstiem (27., 28. p. p. sk. augšā 146. § II.; 147. § II.; 148. § II.). Bet no tā, ka šāds viltots, vai nesaistošs paraksts atkrīt, nemaz neizriet, ka ar to piem. indosamentu rinda (23. p.) būtu uzskatāma par pārtrauktu un turētājam būtu atņemta leģitīmacija: „подложность вексельной подписи не уничтожает непрерывности ряда надписей в смысле основания для легитимации векселедателя“ (Nolkens, l. c. koment. pie 32. p. 4. §; 9. § „b“), kā tas piem. notiek pie pārstrīpotiem uzrakstiem (23. p. sk. augšā III.).

VI. Ja vien tikusi ievērota un nav pārtraukta indosamentu rinda, tad — vekselturētāja leģitīmacijas ziņā — nav nozīmes laikam, kad indosamenti uzrakstīti: 23. p. 2. teik. beigās (t. s. „Lokusttheorie“).

§ 151.

2. Vekselturētāja tiesības.

I. Vekselturētājam pieder visas tiesības, kuŗas izriet no vekseļa, neatkarīgi no viņa (varbūtējā) priekšgājēja tiesībām. Tas ir vispārējais indosamentu princips un sekas: ar indosamentu pāriet tikai lietiska tiesība (īpašuma vai cita lietiska tiesība) uz vekseli (Recht am Papier) un obligācijas tiesība no vekseļa (Recht aus dem Papier), bet ne priekšgājējam piederošā obligācijas prasījuma tiesība (sk. augšā 133. § III.). Bet ja izrādās, ka vekselis izgājis no turētāja priekšgājēja rokām bez šī priekšgājēja gribas, un vekselturētājam tas bijis zināms, tad uz šādu iedošanas (izsniegšanas) trūkumu (Fehlen der Begebung) vekselparādnieks var pamatot ierunu (24. p.: sk. zemāk 153. §). Tas apstāklis, ka piem. vekselis izgājis no kāda cita, agrākā — ne tieša, ne direkta — priekšgājēja rokām pret tā gribu, neiesaido vekselturētāja prasību pret vekseldevēju, ja vien vekselturētājs tikai labticīgi ieguvis vekseli no sava tiešā, direkta priekšgājēja. Bet ja šādam, pat labticīgam, ieguvējam — vekselturētājam — būtu zināms, ka no paša sākuma vekseļa iedošana pirmam ņēmējam nav notikusi (t. i. ka vekselis izgājis no paša vekseldevēja rokām pret tā gribu), tad tomēr pret šādu (nupat

apzīmētā nozīmē ļaunticīgu) vekselturētāju, vekseldevējs gan var celt uz 16. p. (saskaņā ar 33. p.) pamata ierunu (sk. zemāk 153. §).

II. Ja vekselturētājs neievēro un neizpilda kādu no veksellikumā paredzētiem formeliem prasījumiem (darbiem, aktiem), no kuriem atkarājas atbildīgu personu vekseltiesiskā atbildība, šī atbildība izbeidzas, kaut arī neievērošanas iemesls bijis force majeure, arī ja vekselturētājs nav pielaidis vainu (35. p. sk. 76. p.); tā arī Vācijas tiesu prakse (kamēr Francijā un Beļģijā atsauksme uz force majeure pielaižama; arī uniform. veks. reglam. 53. p. ar paskaidr. vācu memoranduma 51. l. p. sk. zemāk 162. § III.). Tā tad nejaušs gadījums (casus) paliek vekselturētāja riskā. No formalitātes izpildīšanas pat vekseldevējs nevar atsvabināt turētāju (citādi unif. veks. reglam. 45. p. saskaņā ar W. O. 42. p.; sk. augšā 146. § III. 1., zemāk 162. § II.). Bet pie ārkārtējiem apstākļiem (karš) valdība var atsvabināt vekselturētāju no vekseļa protestēšanas termiņa ievērošanas (protestu moratoriji: sk. zemāk 154. §; Bukovskis, Vekselmoratoriji, T. M. Vēstn. 1923. g. 5/6 burtn. 181. sek. lpp.; Eric Ramel, „le moratorium de la lettre de change en son traitement en droit international privé“, Upsala, par to Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht. 88. sēj. 563. lp.). Par vekselturētāja tiesībām vispār indosēt vekseli un par indosamenta veidiem un formām sk. augšā 133. §.

III. Jaatzīmē vēl sevišķi t. s. prokuras indosaments (prokurindosaments; veks. lik. 25., 26. p. p.). Vekselturētājs var dot citai personai vekselpilnvarojumu, kas taisāms uzraksta veidā uz paša vekseļa (pilnvarojuma uzraksts, t. s. Prokuraindossament, vekseļa pilnvarojums pilnvarojuma uzraksts, препоручительная надпись, endossement à titre de procuration, pretēji endossement translatif). Uz šī prokurindosamenta pamata vekselis nepāriet uz prokurindosataru (vekselpilnvarnieku) īpašumā, bet pēdējais tomēr var vekseli uzrādīt samaksai, resp. akceptēšanai, celt protestu, vekselsumu saņemt un arī piedzīt tiesas ceļā, un pie tam nevis savā, bet tikai prokurindosanta (препоручитель) vārdā. Tāpat prokurindosataru var vekseli indosēt arī tālāk, ja viņam tas vispār netika aizliegts, bet tikai ar prokurindosamentu un nekad ne ar pilnu (īstu) indosamentu; pretēji šim taisīts pilns indosaments būtu uzturams tikai kā prokurindosaments. Prokurindosaments neizbeidzas ar prokurindosanta nāvi vai tā darbības spējas (25. p. nepareizi — pēc krievu teksta — runā par tiesībspēju) ierobežojumiem (25., 26. p. p.; arī pie prokurindosanta konkursar). Pret prokurindosataru parādnieks var celt tās pašas ierunas, kuņas viņam piekrīt pret prokurindosantu (bet ne ierunas no prokurindosatara personas). Prokurindosataru vekselprasību iesniedz bez atsevišķas pilnvaras (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1913. g. nr. 58.): 23. p. noteikumi par indosamentu nepārtraucamo rindu piemērojams arī prokurindosamentam. Prezumpcija — šaubu gadījumā — runā pret prokurindosamentu. Prokurindosamenta paraugs: veks. lik. 1. p. pielik. XXI. 2. „zur Enkassierung“, „in Prokura“ „valeur à l'encaissement, en recouvrement“ (sk. augšā 135. § III.; 143. § II.). W. O. 17. p.

Vekseltiesiskā atbildība.

§ 152.

1. Principi.

Veks. lik. 27—35 pp.

I. Vekselim spēkā nākšanas dēļ, attiecībā pret pirmoņēmēju (первый приобретатель), jābūt iedotam („выдан”) šim pirmamņēmējam. Ja vekselis no vekseldevēja rokām izgājis pret pēdējāgribu (piem. nozagts vai atņemts ar varu), tad vekselis neskaitās par iedotu pirmamņēmējam (15. p.). Šis noteikums (par vekseļa spēkā nākšanu) paredz tikai pirmoņēmēju, kamēr attiecībā uz tālākiem vekselturētājiem jārikojas pēc atsevišķiem noteikumiem, piem. pēc 24. p. (veksellikuma motīvi pie 15. p.; sk. zemāk 153. §). Vekselis uzskatāms par iedotu pirmamņēmējam, ja vekselis atrodas viņa valdīšanā un nav pierādīts, ka vekselis nav ticis iedots pirmamņēmējam (t. i. pārnācis viņam bez vekseldevēja gribas) un pirmaisņēmējs par to zinājis (piem. atradis vekseli uz ielas etc.). Valdīšanas labticība ir vekseļa spēkā nākšanas pirmais priekšnoteikums, prasījums, un viņai ir nozīme pret kuŗu katru tālāku vekseļa ieguvēju (16. p. un tā motīvi: sk. augšā 143. § II.).

II. Izdodot (t. i. parakstot un iedodot) vekseli, parakstītājsparādnieks (vekseldevējs) uzņemas atbildību par tā samaksu (27. p.). Vekseltiesiskā atbildība gulstas nevien uz vekseldevēja, bet arī uz visām personām, kuŗas parakstījušas vekseli vai taisījušas uzrakstus uz vekseļa (indosaments, avals etc.), pie kam katra no šādām personām atbild tāpat, itkā viņa būtu izdevusi patstāvīgu saistību: 28. p. (sk. augšā 133. §; izņemot galījumus, par kuŗiem sevišķi min likums, piem. 21., 22. p. p.). Šis patstāvīgās saistības princips ir viens no galveniem vekseltiesību principiem un izteicas, starp citu, jautājumā par katra atsevišķa paraksta nozīmi (32. p.; augšā 148. § II.), par noilguma parcielo pārtraukšanu (75. p.), ar to, ka vekselatbildīgai personai nav tiesības pārbaudīt uzrakstu oriģinalitāti (28. p.).

III. Katras vekselatbildīgas personas atbildība ir kumulatīva, „kopēja” (совокупная ответственность), bet ir „solidara” tikai starp personām, kuŗas savā starpā saistītas ar civiltiesisku līgumu (piem. vairākiem vekselizdevējiem), bet ne starp vekseldevēju un indosantu (sk. Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1906. g. nr. 60., 61.). Veksellik. (30. p. krievu teksts) ar nodomu lieto vārdu „kopēja, kumulatīva atbildība”, bet ne „solidara”. Kā uzsver motīvi pie 30. p., „solidarā jeb savstarpējā atbildība” paredz visu personu atbildību par vienu personu un vienas personas atbildību par visām personām, uz savstarpēju vienošanos starp atbildīgām personām. Turpretim pēc veks. lik. katra vekselatbildīga persona atbild tikai par sevi (sk. arī Sen. civ. kas. dep. spried. 1924. g. nr. 87) un aptver visu vekseļu sumu un vispār visu to, ko vekselturētājs var prasīt uz veksellikuma pamata,

piem. 0/0, protesta izdevumus (sk. zemāk 164. §). Veksellikuma 1925. g. izdev. 30. pantā vārds „совокупно“ nepareizi tulkots ar „solidari“.

IV. Uz vekselsumas nedalāmības principa pamata (augšā 146 § I, 3) visa vekselsuma prasāma vai nu no visām atbildīgām personām (kopīgi, resp. solidari), vai no vienas pašas, vai no vairākām kopā. Ja paraksts vai uzraksts uz vekseļa izrādās par viltotu vai nesaistošu personai, kuŗas vārdā tas taisīts, tad tas neiespaido pārējo parakstītāju vai uzrakstītāju atbildību (sk. augšā 150. § V.: veks. lik. 32., 28, p. p. W. O. 3., 75.—76. p. p.; unif. veks. reglam. 7., 68.—69. p. p.). Tāpēc, ja vekseli izdevusi vai indosējusi vekselnespējīga un vekselspējīga persona, tad pēdējā katrā ziņā paliek atbildīga (vekselparakstu un uzrakstu patstāvības princips; sk. augšā 150. § V.).

V. Ja kāds paraksta vai uzraksta vekseli kā vekselatbildīgas personas pilnvarnieks vai likumisks pārstāvis, bez tā, ka pašam parakstītājam, resp. uzrakstītājam būtu šādas tiesības, tad viņš atbild tāpat, kā būtu atbildējusi tā persona, kuŗas vārdā viņš rikojas (veks. lik. 31. p.; W. O. 95. p.; unif. veks. regl. 8. p.). Šis noteikums izriet no jau apzīmētā principa par katra paraksta, resp. uzraksta, patstāvīgo raksturu (31., 28. p. p. sk. augšā 150. §). 31. p. piemērojams arī tad, kad vekseli izdevis gan likumisks pārstāvis, bet pārkāpjot savas varas robežas, piem. aizbildnis bez bāru tiesas piekrišanas (Staubs-Stranzs, l. c. koment. pie W. O. 95. p. 12. piez.; contra kr. Sen. tiesu depart. spried. 1906 g. nr. 2193., pie Nolkena koment. pie 31. p. l. piez.).

VI. Ja vekseli iegūst persona, kuŗa jau iepriekš bija atbildīga par vekseli, viņa nevar celt prasījumu pret personām, pret kuŗām viņa pati iepriekš bijusi atbildīga, t. i. pret zemākiem indosantiem (34. p.). Piem. ja vekseli ir indosanti: A, B, A, C., tad A, kuŗa rokās vekselis nokļuvis otro reizi, nevar celt regresprasību pret B, jo pie savstarpējām regresprasībām starp A un B notiek regresprasību kompensācija vai konfuzija (pēc Grünhuta). Bez tam, citādi, A būtu varējis pirms regresprasības celšanas pret B-u, pārstiprot sava paša indosamenta uzrakstu un līdz ar to atņemt B-am iespēju celt regresprasību atkal pret A. (uz A-a pirmā indosamenta pamata) un ar to būtu pārtraukta indosamentu rinda: A atkristu un B-am nebūtu iespējams celt prasījumu pret parādnieku, jo pie A (pirmaisņēmējs) rinda būtu pārtraukta, ar ko A netaisni būtu iedzīvojies uz B-a rēķina. Bet tomēr otrreizējam indosantam (pēc piemēra: A) būtu tiesība vekseli tālāk indosēt un viņa indosatars (mūsu piemērā C) varētu uz vispārējā pamata, kā vekselturētājs, celt regresprasību arī pret tiem indosantiem, kuŗiem būtu atbildīgs minētais otrreizējais indosants A, jo indosantam nav piemērojama civiltiesiskā paruna: „nemo plus iuris in alium transferre potest, quam ipse habet“ (sk. augšā 134 § I: Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1914. g. nr. 53). 34. p. noteikums atrodas tiešā sakarā ar vispārējo principu (17., 87. p. p.), pēc kuŗa vekselis vispār var nokļūt tiešā parādnieka rokās tikai dzēšanai, t. i. pēdējais nekad nevar būt par vekselkreditoru un celt prasību par savu pašu, viņa rokās atpakaļ pārņakušo vekseli.

§ 153.

2. Vekseltiesiskās ierunas.

I. Par vispārēju principu veks. lik. (33. p.) noteic, ka vekselatbildīga persona, pret kuŗu vekselprasījums celts, var aizstāvēties tikai ar tādām ierunām, kuras izriet: 1) no „ši veksellikuma noteikumiem“ (domāts no „pašām vekseltiesībām“ saskaņā ar W. O. 82. p. „... aus dem Wechselrechte selbst hervorgehen“) vai 2) no vekselparādnieka tiešām (personīgām) attiecībām pret vekselturētāju, tā tad ne pret kādu iepriekšēju turētāju (sk. arī uniform. vekselreglam. 16. p. 18. p. 2. d.). 33. p. runā tikai par vekselatbildīgu personu, t. i. par personu, kuŗas vekseltiesiskās saistības izteikums (deklarācija) pats par sevi ir derīgs.

Tā tad 33. g. nerunā par ierunām, ar kuŗām atspēko vekseltiesiskās saistības deklarācijas spēku: „die Giltigkeit der Erklärung der Verpflichteten in der Urkunde“ (Schwerins, l. c. 42. lp.), jeb ar kuŗām „опровергается самое основание для предъявления к данному лицу требования о платеже по векселю — по отсутствию вексельного обязательства сего лица“ (Nolkens, l. c. kom pie 33. p. II. 1. 106. lp.); par šādām ierunām runā 32. p.

II. Saskaņā ar šo jāizšķir ierunas, kuŗas:

1) attiecas uz iesūdzētā atbildētāja vekseldeklarācijas spēku pašā vekselaktā: veks. lik. 32. p.; tā arī vācu HGB 364. § 2. d. „... welche die Giltigkeit seiner Erklärung in der Urkunde betreffen“; arī BGB 796. §;

2) izriet no vekseldokumenta satura vai formas (sk. HGB 364. §. 2. d.; BGB 796. §. sk. veks. lik. 33. p. sākumā).

3) kuŗas piekrit atbildētājam tieši pret turētāju (veks. lik. 33. p.; WO 82. p.; HGB 364. § 2. d.).

Zem 1) un 2) minētās ierunas WO. 82. p. apzīmē kā ierunas, kuŗas izriet no pašām vekseltiesībām, „die den objektiven Bestand der Wechselobligation berühren“ (Staubs-Stranzs pie WO. 82. § 1. piez. 259. lp.).

Zem 1) minētās ierunas veks. lik. 32. p. apzīmē kā ierunas, ar kuŗām atspēko atbildētāja parakstu (t. i. vekseltiesisko saistību deklarācija) kā viltotu vai nesaistošu parakstītājam (kā izdarītu no darbības nespējīgas personas);

Zem 2) minētās ierunas sevišķi veks. lik. 33. p. apzīmē kā ierunas, kuŗas pamatojas uz šo likumu noteikumiem „вытекают из постановлений сего устава“;

Zem 3) minētās ierunas veks. lik. 33. p. apzīmē kā ierunas, kuŗas „pamatojas uz atbildīgās personas tiešām attiecībām ar vekseļa turētāju“; WO 82. p. kā „... welche dem Wechselschuldner unmittelbar gegen den jedesmaligen Kläger zustehen“; HGB 364 § 2. d. „... unmittelbar gegen den Besitzer der Urkunde zustehen“; BGB 796. §.

III. Tādā kārtā minētās 3 ierunu kategorijas iedalāmas 2. grupās, pie kam: I. grupā ieiet (augšā II) 1) un 2) ierunu kategorijas; viņas raksturojamas kā objektīvas, absolūtas ierunas (exceptio in rem),

ar kuŗām tiek apstrīdēts vekselobligācijas objektīvais sastāvs, proti, vai nu materiēli tiesiskais, vai formēlais; un II. grupā ietiet ierunu 3) kategorija: viņa raksturojama kā personīgas, relatīvas ierunas (exceptio in personam).

Jāapstājas pie attiecīgām ierunām atsevišķi.

A. I. grupa (ierunās „in rem“):

1. Ierunas, kuŗas atspēko vekseltiesiskās deklarācijas spēku: „welche die Giltigkeit der urkundlichen Erklärung betreffen“: (veks. lik. 32. p.: W. O. 82. p.; HGB § 364. 2. d.; BGB 796 §). Viņas var celt pret katru vekselturētāju, pat arī pret labticīgo vekselturētāju (kaut arī viņas nebūtu redzamas no paša vekseldokumenta):

a) aiz vekselparādnieka darbības nespējas (mangelnde Geschäftsfähigkeit: nepilngadība, vājpātība);

b) aiz gribas defektiem (maldīšanās, maldināšana, spaidi);

c) aiz vekseļa viltošanas (Fälschung), pārtaisīšanas (Verfälschung, pie kam pārtaisīšanas jēdzienā ietilpst arī domicilklauzulas pievienošana akceptācijai: vek. lik. 91. p. 2. teik.).

Visas šādas ierunas, aiz pašas vekseltiesiskās deklarācijas defektiem, attiecas — pēc mūsu vek. lik. — tikai uz vekselparādnieka skripturveidīgās deklarācijas spēku pašā dokumentā kā skripturaktā. Bet pie šādām ierunām in rem — pēc mūsu veksellik. — nepieder ierunas, kuŗas pamatojas uz vekseļa iedošanas trūkumu (Fehlen des Begebungsvertrages). Mūsu vek. lik. (15. p.) gan iziet no līguma teorijas (Begebungsvertragsmaxime: augšā 142. §): lai vekselis stātos spēkā attiecībā uz pirmo vekselņēmēju, tam „jābūt izdotam“ (выдан) viņam no vekseldevēja; pēc līguma teorijas parādnieka deklarācijai pašā dokumentā var būt spēks tikai sakarā ar vekseļa iedošanu, jo „erklärt wird ja streng genommen nicht in der Urkunde, sondern durch Begebung der Urkunde“ (Schwerins, 44. lp.) un ieruna vērsta uz visu kopējo notikumu („Gesamtvorgang“), kas sastādās no vekseļa izrakstīšanas (Niederschrift) un iedošanas („Begebung“). Bet tomēr, mūsu vek. likums ierunu aiz iedošanas trūkuma (Fehlen der Begebung) neuzskata par exceptio in rem; ja šī ieruna būtu „exceptio in rem“, viņa būtu ceļama arvienu, pat arī pret labticīgo vekselturētāju. Īstenībā, vek. likums savā 16. p. (resp. 24. p.) tieši nosaka, ka vekselis neskaitās par nodotu pirmam vekselņēmējam („первому приобретателю“) resp. tālākam vekselturētājam, ja vekseļa iedošana („izdošana“) nav notikusi un par to zinājis pirmais vekselņēmējs. Tāpēc ja pirmais vekselņēmējs nav zinājis, ka vekseļa iedošana nav notikusi, tad parādnieks nevar pret šādu labticīgu „pirmo vekselņēmēju“ celt ierunu aiz vekseļa iedošanas trūkuma. Tādā kārtā šī ieruna (pēc mūsu veksellik) nav exceptio in rem, jo viņa nav izvedama pret kuŗu katru vekselturētāju, bet tikai pret ļaunticīgu vekselturētāju. Ja nu ierunu aiz iedošanas trūkuma, kā vienkāršu exceptio in personam, nevar celt pat pret pirmo labticīgo vekselņēmēju, tad jo mazāk šādu

ierunu varētu celt pret tālāku vekselturētāju, kuŗam nav zināms, ka vekseļa iedošana nav notikusi (veksellik. 24. p.). Tā tad ieruna aiz iedošanas trūkuma nav ceļama vispār pret labticīgu vekselturētāju, t. i. pret personu, kuŗai nodošanas trūkums nebija zināms. Vācu literatūra (un prakse) pieturas pie pretēja uzskata, un atzīstot šo ierunu aiz vekseļa iedošanas trūkuma par exceptio in rem, pielaiž to arī pret labticīgu vekselturētāju: Staubs-Stranzs, l. c. kom. pie WO. 36 p. 26. piez.; 82. p. 65-b piez.; tikai Staubs (4. izd.) no viņas aizstāvētās kreācijas teorijas viedokļa atraida šādu ierunu pret labticīgo vekselturētāju; tā — kā liekas — arī Schwerins, l. c. 44., 47. lp. No tīrās līguma teorijas viedokļa vācu doktrīnas uzskats, ka šī ieruna aiz iedošanas trūkuma esot ieruna in rem, ir pilnīgi konsekvents. Bet šis uzskats tomēr nav izvests mūsu veksellikumā, jo pēc veksellik. 16., 24. pp. vekseļa iedošanas trūkums paralizē vekseļa spēkā stāšanos tikai tad, ja pirmam vekselņēmējam (16. p.) vai kādam tālakam vekselturētājam (24. p.) tas bija zināms, bet ne tad, ja minētās personas bija bone fide (sk. augšā 143 § II; zemāk B 3-b).

2. Ierunas, kuŗas izriet no vekseldokumenta satura vai formas, un proti: a) aiz dokumenta formas defektiem (veks. lik. 14. p., augšā 146., 147. §§); šādas ierunas tai pašā laikā attiecināmas arī uz ierunām zem l. 1.; b) no dokumenta satura, piem. prasībai termiņš nav iestājies, prasība noilgusi, vekselis ir prejudicēts (veks. lik. 55. p. WO. 16. p. augšā 133. § I 3.) Šo ierunu pamatam jābūt redzamam no pašā dokumenta, un tikai tad viņam būtu nozīme priekš apgrozības.

B. II. grupa: ierunas „in personam“.

Pie viņas pieder ierunas, kuŗas pievestas augšā II. 3. un kuŗas piekrīt vekselparādniekam:

- 1) aiz vekselturētāja valdīšanas vai leģitimācijas defektiem,
- 2) aiz parādneka sevišķām attiecībām pret vekselturētāju,
- 3) izņēmuma veidā: aiz vekselparādnieka jurid. attiecībām pret kādu iepriekšēju vekselturētāju, kuŗas kļuvušas par nozīmīgām priekš tagadējā vekselturētāja.

1. Pie ierunām zem 1) pieder (Schwerins, 45. lp.):

- a) ierunas aiz leģitimācijas defektiem (23., 28. p. p.).
- b) ierunas aiz vekselturētāja rīkošanās tiesību trūkuma (mangeldes Verfügungrecht), piem. arī ja tas ļaunticīgi ieguvis vekseli no personas, kuŗai nav bijusi tiesība uz vekseli (24. p.), vai ja indosaments bijis tikai prokurindosaments (26. p.), vai ja vekselis ticis dots tikai diskontešanai.

2. Pie ierunās zem 2) pieder:

- a) Ieruna, ka parāds ticis dzēsts (samaksāts, kompensēts, atlaists, deponēts tiesā, veks. lik. 47. p.); šādi pamati var arī nebūt redzami no pašā vekseļa. Arī ieruna aiz „maksāšanas laika“ pagarināšanas, kaut arī par to būtu atzīmēts uz vekseļa, ir tikai exceptio in personam; te vispār var runāt tikai par „maksāšanas laika“ (Zahlungstag) atlikšanu (Stundung, Prolongation), bet ne par „samaksas termiņa

(Verfalltag)“ pagarināšanu; jo grozīt „samaksas termiņu“ nozīmētu grozīt vekseļa tekstu, kas nav pielaižams (13. p.). Vācu W. O. ne visur skaidri izšķir „Verfalltag“ no Zahlungstag“ (piem. 4. p.; pareizi 77. p. un 92. p.). Uzrakstu par „maksāšanas laika“ pagarināšanu veks. lik. vispār neatzīst par vekseltiesisku uzrakstu.

b) Ieruna aiz res judicata (civ. proc. lik. 893. p.).

c) Ieruna aiz blankas aizpildīšanas pretēji norunām (augšā 149. §).

d) Ierunas, kas dibinās uz vekseļa pamatā esošo jurid. darījumu, kurā turētājs pats bija piedalījies, parasti pret pirmo vekselņēmēju (Schwerins, 46. lp.), proti augļošana, netaisna iedzīvošanās, darījuma neesamība spēkā, darījuma neizpildīšana vai neattiecīgā izpildīšana, darījuma atcelšana, nosacījuma neiestāšanās, vekseļa bezvalūtība (безвалютность; bet sk. zemāk II. 3. beigās). Šī pēdējā ieruna pēc kr. Senata prakses neesot pierādāma ar lieciniekiem, bet tomēr no 1902. g. veks. lik. viedokļa liecinieki ir jāpielaiž, jo valutas apzīmējums vairs nepieder pie vekseļa rekvizītiem, un vispār šī ieruna nav vairs vēsta uz vekseļa satura atspēkošanu (Nolkens, I. c. kom. pie 33. p. 110. lp. un turpat 73. piez. pievestie kr. Sen. civ. kas. dep. spriedumi).

3. Ierunas zem 3) principā nav pielaižamas attiecībā pret trešām personām, bet tomēr jāatzīst izņēmumi: ierunas sakarā ar turētāja priekšgājēja personu ir pielaižamas:

a) ja vekselturētājs ir priekšgājēja anormāls (tā tad ne skripturtiesisks) pēcnācējs, piem. kā mantinieks vai civiltiesisks cesionārs, prokurindosatārs, inkasomandatārs (pēc vācu WO. 16. p. 2. d, arī pret vekseļa pēcindosatāru, bet gan ne pēc veks. lik. 55. p.; zemāk 166. §). Tie, stingri ņemot, nav izņēmumi, jo inkasomandatārs un prokurindosatārs nav pilntiesīgi vekselturētāji (cf. arī Nolkens, I. c. 111. lp. pie 33. p. II. 12-a).

b) ja vekselturētājam bijis zināms, ka parādniekam piekritusi ieruna pret kādu no vekselturētāja priekšgājējiem (vai nu pret tiešo priekšgājēju, vai pret vienu no iepriekšējiem priekšgājējiem), tad šo ierunu parādnieks var celt arī pret konkrēto vekselturētāju, ja tas „dolos“ (apzināti, ļaunticīgi) ieguvis vekseli, apzinādamies minētās ierunas (Staubs-Stranzs, I. c. koment. pie W. O. 36. p. 5. piez.; Schwerins, I. c. 47. lp. gan runā, kā liekas, tikai par tiešo priekšgājēju, bet citā vietā, (45. lp. pie 3.), viņš runā vispār par „einen früheren Besitzer“). Jāievēro, ka pēc vispārējā principa „alle Einwendungen gegen denjenigen zulässig sind, für den es keinen Rechtschein gibt, weil er die Rechtstatsache kennt: dieser ist eben deshalb nicht schutzbedürftig. Dem trägt die Zulassung der Einwendungen Rechnung, die unmittelbar gegen den Besitzer gegeben sind“ (Schwerins, 43. lp.).

Bet pēc vācu doktrīnas, ierunas aiz vekseļa neiedošanas ceļamas arī pret labticīgu vekselņēmēju resp. turētāju (sk. augšā III. B. 1.).

Tādā kārtā parādnieks var celt šādas ierunas (in personam) pret vekselturētāju, ja pēdējam ir zināmi tādi jurid. fakti, aiz kuriem parādnieks varētu celt ierunas pret kādu no vekselturētāja priekšgājējiem,

t. i. parādnieks var ierunu in personam celt pret ļaunticīgu veksel-turētāju, un proti: a) ja vekselturētājs ieguvīis vekseli pret savā tieša priekšgājēja gribu, b) uz tā pamata, ka vekselturētājam bijis zināms, ka vekselis izgājis no vekseldevēja rokām pret vekseldevēja gribu, t. i. ka nav notikusi vekseļa iedošana (Begebung).

Veks. lik. motivi pie 24. p., šai ziņā uzsver: „в 24 ст. было признано полезным указать на главнейшее условие приобретения векселедержателем прав по векселю — на добросовестность приобретения самого векселя, соответственно тому, как это условие имеет место в отношении первого его приобретателя.“ Та tad par ļaunticīgu vekseļa iegūšanu nevar runāt, kad vekselturētājam bijis zināms, ka vispār iedošana nav notikusi. Ja vekseļa neiedošanas fakts, uz kuŗu var atsaukties vekseldevējs pret ļaunticīgo pirmo ieguvēju kā pret ļaunticīgu personu, bijis zināms arī tālākam veksel-turētājam, tad pēc analogijas šāda ieruna piekrit vekseldevējam vēl vairāk arī pret kuŗu katru tālāku ļaunticīgu vekselieguvēju (tā arī Šeršeņevičs, 1. c. 3. sēj. 130., 131. lpp.: „... ответственное по векселю лицо может указывать, что ... этот векселедержатель знал о выбытии векселя из владения векселедателя помимо его воли“; atsauksme uz 16. p.; sk. arī 24. p.).

Tomēr pie šādām ierunām nepieder ieruna par vekseļa bezvalūtību. Krievu Senats no sākuma vispār nebija pielaidis ierunas par vekseļu bezvalūtību pret tālāko ļaunticīgo vekselturētāju, Bet savā vēlākā praksē kr. Senats tomēr atzinis (kā pēc vecā, tā arī pēc jaunā veks. lik.), ka piem. ieruna par vekseļa bezvalūtību ceļama pret kuŗu katru ļaunticīgu vekselturētāju, t. i. pret vekselturētāju, kuŗam bijis zināms, ka vekselis bijis bez valutas no paša sākuma („по первоначальной вексельной сделке“). Literaturā tomēr izteikts uzskats, ka, no 1902. g. veksellikuma viedokļa, ieruna par vekseļa bezvalūtību nav ceļama pret (tālāku) vekselturētāju uz tā pamata itkā pēdējam bijis zināms, ka vekselis i. priekš ticis izdots bez valutas, vai ka vekselturētājs pats ieguvīis vekseli bez ekvivalenta (sk. Nolkens, 1. c. pie 33. p. II. 10., 111. lp. un 73. piez; sk. augšā II. 2. d.). Citādi — saprotams — ja attiecīgā (nelikumīgā) kauzalā darījumā pats vekselprasītājs bija piedalījies.

Vekseļa samaksa.

Veks. lik. 33.—47. p. p.; W. O. 30.—40. p. p. Code de commerce 143.—157. p. p., unif. veks. regl. 37.—41. p. p.

§ 154.

1. Samaksas termiņš.

Veks. lik. 37.—38. p. p.; unif. veks. regl. 32.—36. p. p., W. O. 30.—35. p. p.; Code de commerce 129.—135. p. p.

I. Samaksas termiņš (Verfalltag), kas nolikts: 1) noteiktā dienā (veks. lik. 1. p. piel. I. paraugs), iestājas šai pašā dienā; 2) zināmā laikā

no vekseļa sastādīšanas dienas vai no uzrādīšanas dienas (IV. paraugs), iestājas atkarībā no tā, kā noteic šo laiku: a) ja ar dienām (piem. pēc 3 dienām) — tad beidzamā dienā; b) ja ar nedēļām — tad korespondējošā dienā; c) ja ar mēnešiem (II. paraugs) — tad korespondējošā — pēc skaita — datumā; 3) pie uzrādīšanas (à vue, a vista, auf Sicht, по предъявлению: III. paraugs), samaksas termiņš iestājas pie vekseļa uzrādīšanas; ja šads vekselis (Sichtwechsel) nav agrāki par 12 mēnešiem no sastādīšanas uzrādīts samaksai, tad samaksas termiņš iestājas pēc 12 mēnešiem no tās dienas, kuŗa korespondē sastādīšanas dienai (īpat kā pie vekseliem ad 2); 4) gada tirgū (Mess- jeb Marktwechsel, ярмарочные векселя, sk. vekselunif. konvencijas 6. p.: VII.— VIII. paraugi) tirgus beidzamā dienā; 5) vekselos, kuŗi samaksājami „pie uzrādīšanas“ (V. paraugs), vai „zināmā laikā pēc uzrādīšanas“ (VI. paraugs), var nolikt vēl sevišķu īsāku laiku (ne ilgāku par 12 mēnešiem), kuŗā vekselis ir jāuzrādā samaksai (V. paraugs), vai uzrādīšanas dienas atzīmējumam (VI. paraugs).

II. Moratoriji (Bukovskis, Vekseļu moratoriji 1914./1920. g., T. M. Vēstn. 1923. g. 5/6 nr. 181. sek. lpp.).

1. Zem vekseļu maksāšanas moratorijiem, (отсрочные грамоты, indultum: priv. lik. 3625. p., pretēji protesta moratorijiem, sk. zemāk zem 2.); mēs saprotam vispār maksāšanas laiku („Zahlungstag“, bet ne „Verfalltag“) pagarinājumu likumdošanas kārtībā. Eet vekselmoratorijiem, kuŗus Kr. valdība izdevusi 1914.—1917. g. ir pilnīgi cita nozīme, un proti, viņi nepagarina maksāšanas laiku, bet tikai aptur vekselparāda piedzīšanu. Tāpēc procentus (protesta gadījumā) var prasīt no paša samaksas termiņa (49. p. 1. pkt.); proti procenti no vekselsumām pie apturētām (uz moratorija pamata) piedzīņām skaitāmi 6% apmērā no vekselos paredzētā samaksas termiņa, ja vien vekselturētājs patiesi izdara protestu, neatkarīgi no paša protesta dienas. Latvijas valdība izdevusi 1918. g. 10/23. decembra un 1919. g. 9. augusta moratorija rīkojumus, kā arī 1920. g. 20. februāra rīkojumu par moratoriju likvidāciju. Beidzamo reizi, ar minēto 1919. g. 9. augusta rīkojumu, protestu un piedzīņas soļi tika apturēti līdz 1919. g. 31. decembrim. Agrāko moratoriju spēks attiecībā uz Krievijas valūta izdotiem vekseliem ar to uzskatāms par izbeigušos (Bukovskis, l. c. 189. lp.). Jautājums par citu ārzemju valūta izdotiem vekseliem, par kuŗiem piedzīņas soļi apturēti līdz 2 nedēļu notecējumam no „Pēterpils biržas fondu nodaļas atklāšanas“, turpretim paliek atklāts, jo par viņiem 1920. g. 20. februāra rīkojums klusē. (Sk. uzdevumu 302. nr. O. Ozoliņa darbā „Jautājumi un piemēri“ Rīgā 1923.).

2. Moratoriji par vekselprotestiem galīgi atcelti ar 1924. g. 17. jūnija rīkojumu (V. V. 134. nr.) saskaņā ar 1920. g. 20. februāra rīkojumu; t. i. vekselprotestus varēja atlikt vēl līdz 1924. g. 31. decembrim par vekseliem, kuŗu samaksas termiņi iestājušies par laikmetu no 1914. g. 31. jūlija līdz 1919. g. 31. decembrim.

§ 155.

2. Samaksa ārzemju valutā.

I. Pēc veks. lik. 45. p. vekselturētājam tiesība prasīt vekseļa samaksu vienīgi tai naudā, kuŗa atzīta par likumīgo maksājamo līdzekli, t. i. Latvijas valutā. Ar to arī veksellikums izslēdz t. s. efektīvklausulu (sk. augšā 88. § VI. un zemāk 159. § II.). Vekselsuma ārzemēs un ārzemes valutā izrakstītā vekseli, kas samaksājams Latvijā, vai Latvijā ārzemes valutā izrakstītā vekseli ar samaksu ārzemēs, uzrādot vekseli samaksai Latvijā, aprēķināma Latvijas naudā pēc vekseli uzrādītā kursa, bet šaubu gadījumā pēc kursa, kas samaksas termiņā pastāv samaksas vietā (sk. kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1912. g. 61. nr.). Pie tam ņem vērā iepriekšējās darba dienas kursu vietējā vai tuvākā biržā.

II. Bet neatkarīgi no 45. p. paredzētiem vekseliem, arī tie līdz 1923. g. 18. martam ārzemju valutā izdotie vekseli izpildāmi viņas paredzētā valutā, t. i. pēc samaksas termiņa kursa, kuŗi „attiecas uz darījumiem pie ārzemju eksporta un importa, kredītiestāžu operācijām ar ārzemēm, naudas maiņu operācijām un darījumiem, kuŗu izpildīšana paredzēta ārzemēs“ (1923. g. 17. marta lik. 2. p. Lik. krāj. 23. nr.; sk. augšā 88. § VII.). Tomēr, ne veks. lik. 45. p., nedz 1923. g. 17. marta lik. 2. p. neizšķir tieši jautājumu par to, pēc kādas dienas kursa jāaprēķina ārzemes valuta nupat pievestos likumos paredzētiem vekseliem, kuŗi samaksas termiņā nav samaksāti, un par kuŗu samaksu vekselturētājs ceļ prasību tiesā. Vai prasītājam šai gadījumā tiesība likt savas prasības pamatā augstāko kursu, kas pastāv prasības celšanas dienā? Jautājums izšķirams apstiprinoši uz vispārējā privatlikuma pamata pēc noteikumiem par parādnieka nokavējumu, piemērojoties priv. lik. 3318. p. 3320. p. 2. teik. (Sen. civ. kas. dep. 1926. g. spried. lietā nr. 97.).

3. Samaksas vieta.

§ 156.

a. Vispārējie noteikumu.

Veksellik. 7. p.; W. O. 24., 43., 99. pp. unif. veks. regl. 4. p.

I. Vienkāršs vekselis šaubu gadījumā jāsamaksā tai vietā, kura kā sastādīšanas vieta apzīmēta pašā vekselī, t. s. Platzwechsel (7. p. 1. teik.). Bet pašā vekselī var norādīt arī atsevišķu, citu vietu („domicilet“ vekseli). Šādu atšķirtu vekseļa „domicilu“ var apzīmēt arī ārpus vekseļa konteksta, bet katrā ziņā obligatoriski līdz parakstam. Šai ziņā runā par domicilvekseli, t. i. vai nu uzdodot pie tam vēl sevišķu maksātāju kādā citā vietā (resp. t. s. „domiciliātu“, sk. zemāk 157. §), vai bez sevišķa maksātāja, t. i. vienkārši aizrādot kādu citu atšķirtu samaksas vietu, vai nu kādā citā pilsētā, vai pat tai pašā pilsētā kādās citās telpās (7. p. 2. teik.). Šai pēdējā gadījumā Vācijas W. O. runā tikai par „Zahlstellenwechsel, uneigentlicher Domicilwechsel“, bet

A. Loebers, lirdzn. ties. pārskats.

ne par istu „Domicilwechsel“. Ja vekselis pie tam būtu jāmaksā šais atsevišķās samaksas telpās („Zahlstelle“) caur kādu citu personu, tad pēdējā no Vācijas W. O. viedokļa nav uzskatāma par „domiciliatu“, bet tikai par vienkāršu „Zahlungsleister“ (maksājuma izdarītāju: Staubs-Stranzs, koment. pie 43. p. 7. piez.; sk. zemāk 157. §).

II. Vekseļa domicilēšanas nolūks ir koncentrēt visus vekseldevēja vekselus vienā un tai pašā vietā, un proti, zināmā centralā vietā (Wechselplätze), sevišķi gadījumos, ja vekselstādīšanas vieta atrodas tālāki no šādiem apgrozības satiksmes centriem, un ar to piešķirt vekselim lielāku cirkulācijas spēju (negociabilitati).

III. „Atšķirtā vieta“ jāsaprot veksellikuma nozīmē, tas ir tīri formeli; tāpēc nav no svara, ja patiesi vekseļa domicils (samaksas vieta) sakrīstu ar vekseli apzīmēto vekseļa sastādīšanas vietu. Domicilvekselis (resp. „samaksas telpu“ vekselis) jāuzrāda noteiktā samaksas vietā, resp. telpās (43. p.; zemāk 158. §). Vekseļa domicils nodibina sevišķu vietēju tiesas piekritību (örtliche Zuständigkeit), pēc saistības izpildīšanas vietas (civ. proc. lik. 209., 1809. p. p.).

§ 157.

b. Sevišķais maksātājs (domiciliats).

Cvingmans, žurnālā „Журнал М. Ю.“ 1905. g. 2. nr.; veks. lik. 8. p.; unifik. veks. reglam. 4. p.

I. Pēc veks. lik. 8. p. vekseldevējs var norādīt sevišķu maksātāju vekseļa samaksai, parasti kādu banku, ar kuru viņš atrodas vekseltiesiskās attiecībās (особый плательщик). No Vācijas W. O. 43. p. paredzētā domiciliata („adrese“) sevišķais maksātājs atšķiras ar to, ka pirmam jāatrodas atsevišķā vietā, t. i. atšķirtā no vekseli atzīmētās sastādīšanas vietas, kamēr sevišķam maksātājam tas nav prasāms (cf. IX. paraugs pie veks. lik. 1. p.). Tādā kārtā, pēc veks. lik., sevišķais maksātājs domājams arī pie neīsta domicilvekseļa, kamēr pēc vācu W. O. pie neīsta domicilvekseļa („Zahlstellenwechsel“) būtu jārunā tikai par „Zahlungsleister“.

II Vekselis jāuzrāda sevišķam maksātājam samaksai (38. p. 2. pkt. 40. p) un nesamaksāšanas gadījumā pret viņu jāpr testē. Sevišķais maksātājs, resp. domiciliats, neatrodas ar vekseldevēju vekseltiesiskās attiecībās, bet viņu savstarpējās jurid. attiecības jānoteic pēc civillikuma.

III. Nevar norādīt uz vairākiem sevišķiem maksātājiem (bet gan var norādīt vairākus trasatus, maksātājus: vekselnolik. 85. p. 2. pkt.), jo veks. lik. nepieļauj ne vairākus samaksas termiņus, ne vairākas samaksas vietas, nedz vekselsumas dalīšanu. Sevišķais maksātājs uzskatāms par vekseldevēja pārstāvi. Ar sevišķo maksātāju nav jāsaprot „maksātājs“ (trasats, Bezogene, плательщик, pie trasats: sk. zemāk 180. §). Par sevišķā maksātāja atšķirību no maksātāja sk. Cvingmans, l. c. 2.—12. lpp. Sevišķo maksātāju normalā veidā norāda vekseldevējs, bet arī trasats akceptējot vekseli (veks. lik. 91. p.) un pat in-

dosanti (Staubs-Stranzs, koment. pie W. O. 43. p. 6. piez.). Sevišķais maksātājs var arī iegūt vekseli un kļūt par vekselturētāju (sk. zemāk 179. §). Viņš var būt arī „notadresats“ (zemāk 170. §) vai goda intervenients (zemāk 171., 189. §§; Staubs-Stranzs, koment. pie W. O. 63. p., 6. piez.) resp. goda akceptants (zemāk 188. §; Staubs-Stranzs pie 56. p., 5. piez.; 57. p., 2. piez.).

§ 158.

4. Vekseļu uzrādīšana samaksai.

Müllers-Erbachs, I. c. 2. sēj. 101. nodal.; veks. lik. 39.—47. p. p.; unīf. veks. reglam. 37.—41. p. p.; W. O. 36.—40. p. p.

I. Vekselparāds ir pieprasāms (Holschuld), bet ne pienesams (ne Bringschuld), tāpēc pašam vekselturētājam jāpieprasa vekselparāds (sk. zemāk 162. §), kas pats par sevi neizslēdz, ka vekselparādnieks varētu arī no sevis pastāvēt uz to, lai vekselturētājs pieņemtu laikā piedāvāto sumu (sk. zemāk 161. §). Tāpēc vekselturētājam vekselis ir jāuzrāda (jāprezentē) vekselparādniekam samaksai. Samaksas termiņam iestājoties, vekselis jāuzrāda samaksai vekseldevējam vai sevišķam maksātājam, vai uzdotam intervenientam (39., 62. p. p.). Vekseļa uzrādīšana samaksai ir akts, ar kuŗu galīgi nodibināts vekseldevēja pienākums izdarīt samaksu: tāpēc līdz vekseļa uzrādīšanai vekseldevējs nenāk nokavējumā. Ja vekselis iesniegts notaram protestēšanai, tad uzrādīšana notiek ar veks. lik. 67. p. 2. pktā paredzēto prasījuma priekšā celšanu (sk. Staubs-Stranzs, koment. pie W. O. 41. p. 8. piez.; sk. zemāk 163. § I. 1a.). Pēc priv. lik. (3496. p. 1925. g. red.) naudas parāds ir „Bringschuld“.

II. Vekselis, kas izdots uz noteiktu dienu vai uz zināmu laiku pēc sastādīšanas, jāuzrāda samaksas termiņa iestāšanās dienā vai arī vienā no 2 nākamām nesvētku (darba) dienām (kuŗas nav saprotamas kā tempus utiie; 40. p). Šādas divas dienas veks. lik. noteic ne tik daudz parādnieka, kā kreditora interesē, proti kā 35. p. paredzētā noteikuma korektīvu. Bet līdz ar to šādas divas dienas pilnīgi atvieto arī vecā veks. likumā paredzētās t. s. 10 respitdienas (грационные дни), kuŗas gan tika ievestas parādniekam par labu, bet praktiski bija pārvērtušās par vienkāršu samaksas termiņa pagarinājumu. Minētās divas nesvētku dienas (40. p.) gan nāk arī parādniekam par labu, kas pa šo laiku varētu meklēt sev intervenientu vai avalistu. Ja pēc samaksas termiņa dienas seko nevis 2 darba dienas, bet 2 svētku dienas, tad 40. p. paredzētās „2 nesvētku dienas“ atkrīt. Uz vekselprasības noilguma aprēķināšanu šās „divas dienas“ neatstāj iespaids, jo noilgums pēc 72. p. skaitās katrā ziņā no samaksas termiņa (Verfalltag), bet ne no nokavējuma iestāšanās (kā pēc priv. lik. 3623. p.). Par $\frac{0}{100}$ tēcējuma sākuma termiņu sk. zemāk 165. §.

III. Ja vekselis ir samaksājams pie uzrādīšanas vai zināmā laikā pēc uzrādīšanas un pie tam kādā sevišķā laikā (38. p. 1. pkt.), tad vekselis jāuzrāda šai sevišķā laikā (sk. augšā 154. § I. 5.), bet ja šāds

sevišķs laiks nav vekseli paredzēts, tad pēc uzrādīšanas, un katrā ziņā ne vēlāk par 12 mēnešiem pēc sastādīšanas (41. p.). Gadutirgu vekselis uzrādāms gada tirgus noslēgšanas priekšvakarā.

§ 159.

5. Samaksas apmērs un sekas.

I. Uzrādot vekseli samaksai, vekselturētājs var prasīt tikai vekselsumu (t. i. kapitalu 44. p.). Bet ja vekselis, kas izdots samaksai pēc zināma laika no uzrādīšanas (Nachsichtwechsel), tika protestēts tamdēļ, ka parādnieks atsakās atzīmēt uz vekseļa uzrādīšanas dienu (sk. zemāk 162. §), tad kreditors var prasīt — bez kapitāla — arī protesta izdevumus (44. p., 37. p. 2. pkt.). Ari kad kreditors uzrāda vekseli vienā no nākamām 2 nesvētku dienām (40, 42. p. p.: augšā 158. § II.), viņam nav tiesības prasīt $0,0\%$ itka no samaksas termiņa (Verfalltag).

II. Vekselturētājs var prasīt vekseļa sumu tikai tai naudā, kurai ir obligatoriska apgrozība (45. p.). Bet tas nenozīmē, ka nevarētu iekšzemē izdot vekselus arī ārzemes valūtā pat ar samaksu iekšzemē un ka šai gadījumā vekselis būtu uzskatāms par spēkā neesošu. Tikai samaksu nevar prasīt citādi nekā Latvijas naudā (sk. arī priv. lik. 3660. p; kr. civ. lik. 1542. p.) un pretējā vienošanās (t. s. efektīvklausula) uzskatāma par neesošu uz veks. lik. 12. p. pamata (Sen. civ. kas. dep. spried. 1925. g. nr. 319., 372.). Pēc veks. lik. 45. p., uzrādot samaksai iekšzemē vekseli, kas izrakstīts ārzemēs ārzemes valūtā ar samaksu iekšzemē, vai vekseli, kas izrakstīts iekšzemē ar samaksu ārzemēs, vekselsumu aprēķina iekšzemes naudā pēc kursa, kas paredzēts vekseli, vai ja tas nav viņā paredzēts — tad pēc samaksas vietā pastāvošā kursa (sk. arī Nolkens pie 50. p. IV. 144. lp. sk. augšā 155. § I.).

III. Ja vekselparādnieks pilnīgi samaksā vekseli, tad vekselturētājam jāatdod viņam vekselis ar kvitējumu uz paša vekseļa (46. p.). Samaksas sekas atkarājas no tā, kas maksā un ar kādu nolūku.

1. Ja maksā tiešs parādnieks (vienkāršs vekseldevējs vai tratas akceptants), tad viņš šaubu gadījumā dzēš savu paša vekselīsaistību un vekselīsaistība kā tāda ir galīgi segta (veks. lik. 46, 17., 87. p. p.). Ar to tā tad atsvabināti arī viņa avalisti. Līdz ar to atsvabināti arī indosanti un visi pārējie regresāti, jo regresātu saistības priekšnoteikums ir šīs pamatsaistības neizpildīšana, ja vien pēdējā patiesi nodibinājusies (kas pie tratas varētu arī nebūt, proti, ja nav akceptanta) un regresatbildība vispār bija iestājusies (veks. lik. 48. p.; zemāk 164. § I.) Tās pašas sekas iestājas arī tad, ja kāds regresāts maksā par tiešo vekselparādnieku. Pats tiešais parādnieks nekad nevar iegūt vekselprasību, un viņa rokās vekselis var nokļūt tikai dzēšanai (veks. lik. 17., 87. p. p.).

2. Ja regresāts maksā no sevis, tad ar to vekselīsaistība kā tāda nav dzēsta un neizbeidzas; jo jāpieņem, ka regresāts izpilda tikai savu regressaistību: viņš ar samaksu iegūst tiesību saņemt vekseli un griezties pret saviem priekšgājējiem (Vormännern: veks. lik. 51., 52. p. p.). Uz regresāta izdarīto maksājumu nevar atsaukties tiešs parādnieks, jo tas ar regressaistības dzēšanu nav atsvabināts no savas pamatsaistības;

tāpat uz to arī nevar atsaukties maksājošā (uz rambursregresa pamata) regresata priekšgājējs (Vormann), bet gan viņa pēcnācējs (Nachmann, sk. 51. p.).

3. Ja vekseli samaksā trasants, tad ar to atsvabināti viņš pats un viņa pēcnācēji (viņa varbūtējie indosatari), bet ne akceptants. Tāpēc leģitimētais vekselindosatars var celt vekselprasību pret tiešo vekselparādnieku un arī pret trasantu, savā vārdā un no savām tiesībām (aus eigenem Rechte), kaut arī viņš būtu (kā toreizējais regresats) izdarījis maksājumu kādam vēlākam indosataram, jo ar šo maksājumu pamatsaistība kā tāda neizbeidzas (Staubs-Stranzs, koment. pie 82. p. 52. — 57. piez.).

4. Ja maksā sevišķais maksātājs (vai domiciliats, sk. augšā 157. §), tad: a) ja viņš maksā bez tuvāka paskaidrojuma, viņa maksājums skaitās kā samaksa par tiešo parādnieku; šai gadījumā sevišķais maksātājs pat ar indosamentu neiegūst vekseltiesisku prasījumu pret tiešo parādnieku; b) ja sevišķais maksātājs pats ir arī regresats (piem. kā iepriekšējais indosants), tad viņš pats var noteikt, vai viņš maksā par tiešo parādnieku, vai kā regresats.

IV. Vekselturētājam, uzrādot vekseli samaksai, nav tiesības atteikties no daļas maksas saņemšanas, kāda daļas samaksa jāapliecina zem parādnieka paraksta: 46. p. (turpretīm sal. 36. p., kur parādnieka paraksts nav prasāms: zemāk 160. § I.; 161. § I.). Bet ja vekselis jau prejudicēts, t. i. kad samaksas termiņš jau pagājis un vekselis netika protestēts (sk. zemāk 166. §), vai ja vekselis vispār termiņā netika samaksāts, tad vekselturētājs nav spiests pieņemt daļas maksu (zemāk 161. §). Ja samaksa samaksas termiņā nenotiek, tad vekselturētājam tiesība, kuŗu paredz veks. lik. 48. — 50. p. p. (sk. zemāk 162. sek. §§).

§ 160.

6. Pirmstermiņa labprātīgā samaksa.

I. Pirms samaksas termiņa iestāšanās vekselturētājs nevar prasīt, bet arī nav spiests pieņemt samaksu.

1. Ja par pirmstermiņa samaksu notiek vienošanās, tad vekseli var samaksāt visumā vai pa daļai, pēdējā gadījumā par to atzīmējot pašā vekseli, bet ne obligatoriski zem parādnieka paraksta (36. p.). Turpretīm, kad daļas maksa notiek pie vekseļa uzrādīšanas samaksai, tad daļas maksa jāapliecina zem parādnieka paraksta (46. p. augšā 159. § IV.). Veks. lik., runājot par pirmstermiņa samaksu (36. p.), neparedz diskonta $\frac{0}{10}\frac{0}{10}$ atvilkumu (pretēji 98. p. 2. pkt.: sk. zemāk 184. §; arī priv. lik. 3510. p.).

II. Ja vekselparādnieks samaksā vekseli pirms termiņa, viņš rīkojas uz sava riska, jo ja viņš samaksājis neattiecīgam vekselturētājam, viņš nav atsvabināts no pienākuma samaksāt pareizam kreditoram; tā tad pie pirmstermiņa samaksas vekselparādnieks nav atsvabināts no vekselturētāja materiēlās leģitimācijas pārbaudīšanas (36. p.), kā tas notiktu pie normalas samaksas (28. p. sk. augšā 150. § IV.). Ar šādu 36. p. nosacījumu aizsargātas istā vekselturētāja intereses; citādi, ja pēdējais

pirms samaksas termiņa iestāšanās pazaudētu piem. savu blanko-indosēto vekseli, un kāds ļautīcīgs atrādējs, uzrādot vekseli parādniekam, ar parādnieka piekrišanu saņemtu samaksu, tad ar to īstais vekselturētājs tomēr nezaudētu savu prasību, jo viņš šādu samaksu var neatzīt.

§ 161.

7. Samaksas nepieņemšana.

I. Vekselsumaksas termiņam iestājoties, vekselturētājam, uzrādot vekseli samaksai, nav tiesības atteikties no laikā piedāvātās vekselsumas pieņemšanas, pat ja piedāvāta sumas daļa (46., 47. p. p.). 46. p. l. teik. ir izņēmuma noteikums, kas nesaskan ar vispārējiem priv. lik. nosacījumiem (priv. lik. 3514., 3314. p. p.). Pēc vekselsumaksas termiņa iestāšanās vekselturētājs katrā ziņā nav spiests pieņemt vekselsumas daļu (sk. augšā 159. §, zemāk 167. §). Kas attiecas uz pilnas vekselsumas piedāvāšanu pēc samaksas termiņa, tad, ja vekselis tika protestēts, jāpiemēro specialie noteikumi par jus offerendi (53. p. sk. zemāk 167. §). Ja, vekseļa samaksas termiņam iestājoties, vekselturētājs, uzrādot vekseli samaksai, saņem maksas daļu, tad par to pašam maksātājam jāatzīmē uz vekseļa, kas paliek vekselturētāja rokās līdz pilnai vekseļa samaksai (augšā 159. § IV.; 160. § I.; 46. p.) 46. p. tāpat kā W. O. 39. p. paredz laikmetu pirms protesta.

II. Ja vekselturētājs, uzrādot vekseli samaksai, atteicas pieņemt pilnu vai daļas (47. p.) maksu, vai arī ja vekselturētājs neuzrāda vekseli samaksai (sk. augšā 158. §), tad vekseldevējs vai sevišķais maksātājs var, pēc maksāšanas termiņa iestāšanās, pienākošos, bet nepieņemto sumu iemaksāt tiesas depozitā civ. proc. lik. 2407. p., 1460⁹⁻⁴⁰ p. p. un 1922. g. 26. oktobra likumā (lik. krāj. 255. nr.) paredzētā kārtībā (depositio judicialis). Ar šādu depozīciju vekselparādnieks atsvabināts no vekseltiesiskās atbildības, bet ne galīgi, jo tomēr vekselturētājs paliek tāds pats; depozīcija vēl nenozīmē samaksu, līdz kamēr deponents sevišķi neatteicas no deponētās sumas atpakaļ saņemšanas, vai līdz kamēr vekselturētājs nepieprasa deponēto sumu. Līdz tam laikam vekseļa īpašnieks paliek vekselturētājs, bet iemaksātās sumas īpašnieks (rikotājs) paliek vēl pats deponents.

Vekseļa nemaksas sekas.

1. Vekseļu protests.

§ 162.

a. Vispārējie noteikumi.

Müllers-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 102. — 105. nodaļ.; veks. lik. 48. — 55. p. p.; W. O. 41. — 55. p. p.; unif. veks. regl. 42.—53. p. p.

I. Vekseļa samaksas termiņam iestājoties (37. — 38. p. p.), vekselis jāuzrādā vekseldevējam vai sevišķam maksātājam (8. p.). 40. — 44. p. p. paredzētā kārtībā (sk. augšā 158. §). Vekselis, kas pie uzrādīšanas

netiek samaksāts, regresprasības paturēšanai, jāprotestē pēc 66.—71. p. p. paredzētiem noteikumiem (48. p.; zemāk 164. §). Protestēšana atkarājas no paša vekselturētāja, viņa paša interesēs (sk. augšā 151. § II.). Visi vekseltiesiskā regresa soļi atkarājas no šādas formelas prasības izpildīšanas (35., 48. p. p.).

II. Protests kā dokuments ir publisks dokuments, solenitates akts, kas taisāms likumā paredzētā formā, un kas konstatē ar publisku ticamību zināmus vekseltiesiskos nozīmīgus notikumus. Bez tam, zem protesta saprot arī protestēšanas, protesta kārtību. Attiecībā uz vienkāršiem vekseliem, veksellikums atzīst tikai: 1) protestu nesamaksas dēļ (mangels Zahlung, в неплатеже) pret vekseldevēju (67. p. 2. pkt.), vai pret sevišķo maksātāju (67. 2. pkt.), bet ne pret vekseldevēja avalistu (sk. zemāk 168 §); 2) protestu, kuŗa nolūks ir nodibināt uzrādīšanas dienu attiecībā uz vekseliem, kuŗu samaksas termiņš nolikts zināmā laikā pēc uzrādīšanas, ja vekseldevējs atsakās uzrādīšanas dienu atzīmēt uz paša vekseļa (38. p. 2. pkt. sk. augšā 154. § 1. a.; 159. §); 3) intervencijas protestu papildinājuma veidā (62. p.); 4) protestu (tāpat papildinājuma veidā) sakarā ar priekšā likto izpirkšanas ofertes atraidīšanu (Nolkens, koment. pie 54. p. 6. nr.; sk. zemāk 170. §, 167. § III. 2.).

III. Pretēji veksellik. (35. p.), vācu W. O, 42. p. un arī uniform. vekselreglamenta 45. p. paredz iespēju, ka vekselatbildīgā persona var vekselturētājam likt priekšā vekseli neprotestēt, savam parakstam vai uzrakstam pievienojot vārduš „o.K.“, „o.P.“ (ohne Kosten, ohne Protest), ar ko viņa atsvabina vekselturētāju no protesta pienākuma (augšā 146. § III). Protestu nesamaksas dēļ nevar atvietot ar vekselparādnieka apliecību uz vekseļa par to, ka viņš atteicas vekseli samaksāt (pretēji protestam pēc 38. p. 2. pkt. un čeku lik. 9.: sk. zemāk 193. §). Force majeure neatsvabina vekselturētāju no neuzrādīšanas un neprotestēšanas ekām; (35. p.) tāpat arī protesta ierēdņa nolaidība, ļauns nodoms etc. nē, arī pēc vācu vekseltiesībām (sk. Grünhuts, 1. c. 1. sēj. 397. lp.) nē. Par franču vekseltiesībām sk. Lyon-Caën et Renault, 1 c. 4. sēj. 361. nr. Pretēju stāvokli ieņem uniformais vekselreglaments (53. p) pēc angļu (1882. g. bill of exchange act 51. sekc. 9. pkt.) parauga (sk. augšā 151. § II.). Tikai ar singularu likumu, ārkārtīgos gadījumos (t. s. protestmatorijiem) likumdevējs var pagarināt vekselturētājiem protesta termiņu, ar ko saprotams pagarināts arī vekselnoilgums; procenti tomēr jāmaksā no samaksas termiņa, ja vien vekselis patiesi ticis protestēts (sk. Bukovskis, augšā 154. § II. pievestā darbā).

IV. Vispārējā likumdošanas tendence ir pret obligatoriskū vekseļa protestēšanu; tā Vācijā saskaņā ar 1908. g. 30. maija vairs neprasa domicilvekseļa protestu nesamaksas dēļ pret tiešo paradniķu (W. O. 43, 44. p. p., 99. p. 3. d.); Anglija prasa protestu tikai ārzemju vekseliem (foreign bills), bet ne iekšzemes (inland bills), pie kam ja trata jau protestēta neakceptācijas dēļ, tad protests nesamaksas dēļ nav vairs prasāms (bill of exchange act 51. sekc. 2. pkt.).

V. Vekselturētājs, kas vekseli licis protestēt, var no vekselatbildīgām personām (tiešā vekselparādnieka un indosantiem kā regresatiem—

sk. augšā 164. §) vienkāršā regresa ceļā prasīt: 1) vekselkapitāla sumu, 2) 6% no šīs sumas, sākot no vekseli aprādītā samaksas termiņa, tā tad ne no vekseļa uzrādīšanas termiņa (vienā no 2 nākošām nesvētku dienām 41.—43. p. p. augšā 148. § II.) un ne no protesta izdarīšanas laika; 3) protesta izdevumus un 4) sevišķu atlīdzību $\frac{1}{4}\%$ apmērā no zem 1—3 aprādītās kopsumas, ar kuŗu ir domāts atlīdzināt visus blakus izdevumus par bankas komisiju, proviziju etc. (49. p., W. O. 50. p.). Likuma motīvi šo atlīdzību sauc par sodu (пеня). No regresatbildības atsvabināts indosants, kas savam indosamentam pievienojis klauzulu „sine obligo“, bez manas atbildības (sk. augšā 134. §).

VI. Ja vekseli neprotēstē nesamaksas dēļ, tad vispirms vekselturētājs zaudē regresprasību (48. p., W. O. 44. p.); viņš nevar celt vekselprasību sevišķā piespiedu izpildīšanas kārtībā pēc aktiem (civ. proc. lik. 226. (161¹) p. 3. pkt.); pie prejudicēta vekseļa, t. i. pie vekseļa, kura samaksas termiņš notecējis un kuŗš tomēr laikā nav ticis protestēts (Schwerins, 1. c. 29. §. 108. lp.), vispār samaksas termiņš, tā sakot, atkrit un $\frac{0}{0}\%$ maksājami tikai no iesūdzēšanas dienas, (54. p.); parādnieka konkursa gadījumā neprotētētā vekseļa turētāja stāvoklis nelabvēlīgāks tai nozīmē, ka ja kāds cits kreditors vai konkursa valde apstrīd to, pašam vekselturētājam jāceļ prasība vekselprasījuma atzīšanas dēļ par pareizu (civ. proc. lik. 1899. p. piel. 31. p. 2. pkt.; pēc kr. tirdzn. proc. lik. neprotētētie vekseli apmierināmi otrā kategorijā: kr. tirdzn. nolikuma 581. p. 1. pkt.; 582. p. 1. pkt.; veks. lik. ievad. VI. nod.). Par pēcindosamentu sk. zemāk 166. §; jus offerendi: sk. zemāk 167. §; intervenciju sk. zemāk 169. §; attiecībā uz tratām: sk. zemāk 185., 186. sek. §§.

§ 163.

b. Protesta kārtība un forma.

Veksellik. 65.—71. p. p.; W. O. 87.—90. p. p.; unif. veks. reglam. 43.—45., 76. p. p.; Code de commerce 162., 173.—176. p. p.

I. Protestu izdara notars vai amatpersona, kuŗa viņu atvieto (veks. lik. 66. p. piez.). Uz laukiem notaru pienākumus attiecībā uz vienkāršu vekseļu protestiem var izpildīt arī pagastu darbeži. (Veksellik. 66. p. piezīme; 1924. g. 11. septembra lik.: Lik. krāj. 144. nr.; 1924. g. 25. sept. instrukcija: Vald. Vēstn. 218. nr.).

II. Prostestā jāizšķir divi momenti: 1. protesta izdarīšana („совещение“) un 2. protesta spēkā nākšana jeb protesta akta sastādīšana („учинение“).

1. Vekselturētājam vekselis jāiesniedz notaram vienā no tām dienām, kad vekselis jāuzrāda parādniekam samaksai (40.—42. pp. sk. augšā 158. §).

a. Tai pašā dienā notars personīgi vai rakstiski pieprasa vekseldevējam vai sevišķam maksātājam samaksu, bet ne uzrādot obligatoriski viņam pašu vekseli (67. p. 2. pkt.). Īstenībā notars aprobežojas ar rakstisku paziņojumu. Jāpiezīmē, ka faktiski uzrādīšanu likums paredz tikai pie vekseļa vienkāršās prezentācijas (līdz protestam) parādniekam

samaksas termiņā (39. p.); šādi vekseļa uzrādīšanai (prezentācijai) nav formelas nozīmes un viņa atrodas itkā ārpus formelām vekseltiesiskām attiecībām, norādot tikai uz to principu, ka vekselparāds attiecināms uz tādiem parādiem, pēc kuriem vekselkreditoram sevišķi jāgriežas pie vekselparādnieka (Holschuld, pretēji Bringschuld, augšā 123. § II., 158. § I.). Vekseli var tāpēc uzrādīt (prezentēt) parādniekām — attiecīgā vekselturētāja vārdā — arī treša, formeli ne pilnvarota persona; veksellikums arī nenoteic sevišķu formelu vekseļu uzrādīšanas kārtību (39. p.: „vekselis uzrādāms...“; tāpat uzrādīt pārvedu vekseli (tratu) akceptēšanai var katrs, „kuŗa rokās vekselis atrodas“ (89. p.). Turpretīm, kā oficiālu kārtību, ar kuŗu nesamaksāšanas fakts apliecināms formelā veidā, likums noteic vekselprotestu, kuŗu pieprasa tikai leģitimētais vekselturētājs vai tā pilnvarnieks (67. p. 1. pkt.: „vekselturētājam jāiesniedz...“). Ja vekselis jau notaram iesniegts, tad notara izdarāmā pieprasījumā (67. p. 2. pkt.) izsmelta arī „uzrādīšana“ (sk. augšā 158 § I). Protests izdarāms vekselik. 43. p. paredzētā vekseļa samaksas vietā (7. p.).

b. Ja pie notara nākošā dienā līdz plkst. 3 neienāk samaksa, tad notars tai pašā dienā „protestē“ vekseli, t. i. atzīmē par to notariālā reģistrī (not. nolik. 28. p., 26. p. 1. pkt.) un uz paša vekseļa (1. atzīme uz vekseļa!). Ar šo vekseļa protests skaitās par pabeigtu (izdarītu, совершен 67. p. 3. pkt.), bet vēl nenāk likumīgā spēkā.

c. Tādā kārtā vekselis nesamaksas dēļ tiek protestēts tikai pret tiešo vekselparādnieku (vai sevišķo maksātāju) un tikai nesamaksāšanas fakta konstatēšanai un regresīvesības paturēšanai. Bet vekselis netiek — pretēji vecajam 1893. g. veks. likumam — protestēts pret indosantiem.

2. Pats „protesta akts“ kā dokuments (акт о протесте) „sastādāms“ („учинение протеста“, „protesta celšana“ sk. 95. p.) ne vēlāk par nākošo dienu pēc protesta „izdarīšanas“. Protesta aktā jāieraksta: vekseļa teksts ar uzrakstiem un atzīmēm; persona, priekš kuŗas un persona, pret kuŗu vekseli protestē; norādījums, ka notars pieprasījis samaksu un ar kādu rezultātu; kādā vietā un laikā tas noticis; protesta izdarīšanas laiks (sk. augšā 1b) un notara paraksts (sk. 68, 69. p.p.; Kr. Sen spried. 1909. g. 121. nr.). Ar protesta akta „sastādīšanu“ protests nāk likumīgā spēkā. Protesta akts ierakstāms sevišķā grāmatā (not. nolik. 26. p. 7. pkt., tā tad neatkarīgi no 1. ieraksta notara reģistrī); par protesta akta sastādīšanas dienu un numuru jāatzīmē vēl uz paša vekseļa (2. atzīme!). Ar to pabeidzas arī otrais protesta moments.

III. Starplaikā no protesta izdarīšanas (1) līdz protesta spēkā nākšanai (2) vekselis atrodas kādā nenoteiktā stāvoklī un par šo laiku parādnieks vēl var vekseli samaksāt, un vekselis tad neskaitās par protestētu. Pret atzīmētām divām vekselprotesta stadijām Šeršenevičs (1. c. 3. sēj. 143. l. p.) ceļ dibinātas ierunas un pats veks. lik. citā vietā (piem. 62., 72. pp.) neievēro un sajauc šādas divas stadijas (zemāk 170 §). Veksellikums paredz protesta akta ierakstīšanu sevišķā grāmatā tādēļ, lai varētu izdot protestakta dublikātu gadījumā, ja oriģinālu pazaudē (motivi pie 70. p.), kamēr vācu W. O. (90 p. 2. d.) protesta akta atjaunošanu neparedz.

IV. Izdarot protestu nesamaksas dēļ, notars par to rakstiski paziņo visām vekselatbildīgām personām, kuŗu adreses atzīmētas uz vekselā, vai kuŗas ir zināmas notaram. Vācu W. O. (45. p.) šādu „notifikācijas“ pienākumu uzliek pašam vekselturētājam, un ja tas to neizpilda, viņš zaudē regresītesību; cf. angļu bill of exchange act 48. sekoj. sekc. („notice of dishonour“).

2. Regrestiesība.

§ 164.

a. Vispār.

Veks. lik. 48.—55. pp.; W. O. 41.—55. pp.; unif. veks. reglam. 42.—53. pp.; Code de commerce 165. sek., 177.—186. pp.

I. Ja vekseli pie uzrādīšanas samaksai (sk. augšā 158. §) nesamaksā, tad vekselis kļūst „notleidend“, viņš ir jāprotestē „nesamaksas dēļ“ („mangels Zahlung“, „въ неплатеже“, sk. 162. §), lai vekselturētājs paturētu sev regrestiesības (48., 54. pp.). Parādniekam vekseli aprādītais samaksas termiņš (Verfalltag) ir saistošs, neatkarīgi no tā, kādā no „2 nākošām nesvētku dienām“ vekselturētājs uzrāda vekseli samaksai. Vekselā protests prasāms tikai regrestiesību („ohne Protest kein Regress“) dēļ, bet ne vekselprasības pret tiešo parādnieku dēļ (tāpat tagad arī pēc vācu W. O. 43., 44. pp., saskaņā ar 1908. g. 30. maija vācu protesta noteikumiem; augšā 162. §).

II. Zem vekselregresa (Rückgriff, recours, обратное требование) mēs saprotam vekselturētāja, kas lika vekseli protestēt, tiesību savu vekselprasību vērst pret personām, kuŗas nav tieši vekselparādnieki, sevišķi pret indosantiem, kuŗi kā tādi sastāda vienādu regresatu grupu. Personu, kuŗai piekrit regrestiesības, sauc par regrediēntu (Regressnehmer), bet personu, kuŗa atbild par regresprasību, par regresatu (Regresspflichtiger; 49—51 pp.; W. O. 49., 50. pp.).

III Vekselturētājs, kuŗš lika vekseli protestēt nesamaksas dēļ, var prasīt apmierinājumu nevien no vekseldevēja kā tiešā parādnieka (no viņa arī neprotestējot vekseli nesamaksas dēļ un ne regresa ceļā), bet, taisni uz regrestiesību pamata, no kuŗa katra priekšejoša indosanta, neatkarīgi no indosamentu rindas (Reihenfolge), kopēji, resp solidari (sk. augšā 134. §, 152. §, III), un proti, vai nu no viena paša, vai no vairākiem, vai no visiem, pēc savas izvēles. Pie tam ja vekselturētājs no sākuma bija izlaidis kādu no indosantiem, viņš tomēr var — neatkarīgi no indosamentu rindas — vēlāki griezties arī pret izlaisto indosantu, neatsvabinot ar to no regresa atbildības pārējos indosantus: t. s. regressus per saltum cum jure variandi (Sprungregress mit Variationsrecht, 30., 50. pp.). Pašam regresatam, kas samaksājis vekseli regresa kārtībā, tiesība no vekselparādnieka un iepriekšējiem indosantiem savukārt prasīt t. s. rambursregressumu ar $\frac{1}{10}$ un atlīdzību (52. p.); šai ziņā runā par rambursregresu (sk. 52., 73. pp.; W. O. 51. p.), pie kam vekselis patiesi griežas atpakaļ („wird rückläufig“).

Šai ziņā vēsturiski jāizšķir 3 regresīvu laikmeti. No sākuma, kad vēl neatšķir indosamentu no cesijas, regresīva bija ceļama tikai pret vienu pašu tiešo cedentu, bet ne pret viņa priekšgājējiem, pret kuŗiem beidzamais cesionars — protams — nebija legītimēts. Vēlāki, kad sāka atšķirt indosamentu no cesijas, pielaida regresu tikai „per ordinem“, pēc kārtas, un izlaistie indosanti tika atsvabināti (Kr. vecā veks. lik. 78., 79. p. p.). Modernās vekseltiesības, beidzot, pieļauj regresu per saltum ar variācijas tiesībām (sk. arī vācu W. O. 49. p.: Code de commerce 164. p.; Šveices oblig. ties. 767. p.).

IV. Indosants (kā regresāts), pret kuŗu ceļ regresīvu, un kas apmierina pēdējo, stājas apmierinātā regredienta vietā. Indosantam kā regresātam, jāizdara vekselā samaksa tikai apmaiņā pret pašu vekseli ar protesta aktu. Regresātam no liela svāra pieprasīt nevien vekseli, bet taisni arī protesta aktu, jo citādi, bez protesta akta, viņš varētu griezties tikai pret vekseldevēju (un tikai itkā uz neprotestēta vekselā pamata), bet viņš nevarētu uzstāties pret (augstākiem) indosantiem kā regresātiem. Tikai protesta akta atrašanās indosanta rokās pierāda, ka viņš samaksājis vekseli regresa kārtībā. Tādēļ likums (51. p.) arī neprasa (pretēji 46., 53. p. p. paredzētiem gadījumiem) kvītējuma uz vekselā (tā arī 63. p.). Tikai tad, kad regresa summa sastādās no vairākām sumām, kuŗas samaksājuši vairāki regresāti, šo samaksas faktu un apmēru varētu pierādīt vienīgi ar attiecīgiem kvītējumiem, kuŗos jāapzīmē arī samaksas laiks, jo citādi nebūtu izpildāmi 52. p. 1. un 2. pkti (kas nosāka, ko var prasīt regredients: sk. zemāk VI.) un nebūtu iespējams noteikt nolīguma sākumu (73. p.). Vācu W. O. 54. p. piešķir regresātam tiesību katrā ziņā prasīt nokvītētu regresrēķinu (quittierte Retourrechnung). Regresrēķina paraugs pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 142. lp.

V. Vekselis pāriet — regreskārtībā — regresāta rokās bez jauna indosamenta. Tāpēc regredientu nevar uzskatīt par „vекselturētāju“ 23. p. nozīmē. (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1904. g. nr. 73.; 1910. g. nr. 7.; žurn. „Вестн. Права“ 1915. g. 24. nr. 734. lp.; sk. augšā 150 §). Regresāts, kas savukārt realizē regresīvu (rambursregresa kārtībā: sk. augšā III.), var izstrīpot savu pašu un savu pēcnācēju indosamentus, bet viņam — protams — nav nekāda aprēķina izstrīpot savu priekšgājēju indosamentus, jo viņš ar to zaudētu paša regresīvas pret viņiem (51. p.).

VI. Indosants-regresāts, kas samaksājis vekseli regresa kārtībā, savukārt var prasīt (sk. augšā IV.) no vekseldevēja vai priekšgājējiem indosantiem kopēji, resp. solidari: 1) regressumu, kuŗu viņš pats bija samaksājis vekselturētājam ar 6% no samaksašanas dienas, un 2) atlīdzību $\frac{1}{4}\%$ apmērā no kopējās sumas (52. p.). Pēc vācu W. O. 53. p. regredients var par savu regresīvu trasēt uz regresātu sevišķu regresvekseli (Rückwechsel, ricambio, Ritratte, rechange, retraite: Code de commerce 177—186. p. p.), kuŗam jābūt maksājamam pie uzrādīšanas. Paraugs pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 142. lp. „e“. Formelie soļi, vekselā spēka paturēšanai, vekselturētājam jāspē arī pret vekseldarbības nespējīgo.

§ 165.

b. Regrestiesību zaudējums.

I. Ja vekselturētājs neliek protestēt nesamaksāto vekseli nesamaksas dēļ, viņš zaudē regrestiesības pret indosantiem un viņu avalistiem, bet vekseldevējs kā tiešs parādnieks un viņa avalists paliek atbildīgi; gan šai gadījumā vekselturētājs var no vekseldevēja prasīt tikai vekselsumu ar 6⁰/₀ no prasības iesniegšanas dienas tiesā (54. p. sk. augšā 162, § beigās). Agrāki, pēc vecā 1893. g. veks. lik. neprotestēts vekselis zaudēja „силу вексельного права“. Kr. Sen. civ. kas. dep. saprata šo frazu tā, ka neprotestēts vekselis gan nav realizējams pret indosantiem, bet ka viņš tomēr patur veksel spēku pret vekseldevēju; turpretim Kr. Sen. tiesu (4.) dep. uzskatīja neprotestētu vekseli tikai par vispārēju civiltiesisku saistību (общегражданское долговое обязательство), gan nenodibināams īsti kādu saistību, kāds jautājums esot jāizšķir tikai atkarībā no tām jurid. attiecībām, kuŗas bijušas starp kontrahentiem vekseļa izdošanas laikā.

II. Ratio legis, kādēļ neprotestēts vekselis nav realizējams pret indosantiem, ir šāda: vekselis pēc būtības ir kredita līdzeklis. Vekseļa kredita spēja izteicas vekseļa cirkulācijas spējā, kuŗu savukārt veicina vekseļa indosabilitate, t. i. ar vekseļa indosēšanu, ar indosamentiem paaugstinās vekseļa kreditspēja (vires acquirīt eundo: sk. augšā 141. § II. 1.). Indosējot vekseli, indosanti bez šaubām ņem vērā indosamenta stingrās sekas un ar indosamentā nodibināto garantiju, kuŗa tikai varētu nodibināt vekseļa kreditspēju (kredita īsums, likvidācijas ātrums, regress) Visi šādi kredita nodrošinājumi attiecināmi tikai uz vienu pašu momentu, t. i. uz vekseļa samaksas termiņu. Ja tiešs parādnieks šai termiņā vekseli samaksā, tad indosanta atbildība neiestājas (sk. augšā 159. §), bet pretējā gadījumā indosantu atbildība taisni iestājas. Tādēļ no svara formelā veidā noteikti konstatēt, ka samaksas termiņā tiešais parādnieks vekseli nav samaksājis, jo šis fakts var nodibināt vekselturētāja regrestiesību pret indosantiem. Nesamaksas faktu konstatē ar protestu. Attiecībā pret tiešo parādnieku protestam šādas nozīmes nav, jo viņš ir atbildīgs neatkarīgi no protesta, pēc vekseļa stingruma par visu vekseļa eksistences laiku, līdz samaksai vai noilguma notecējumam. Vekseļa nesamaksas faktu vēl sevišķi konstatēt attiecībā pret vekseldevēju tādēļ nav nozīmes. Aiz šiem iemesliem arī Vācija ar savu 1908 g. 30. maija likumu pārgrozījusi W. O. 44. p., neprasot vairs domicil-vekseļa protestu veksel spēka uzturēšanai attiecībā pret akceptantu (augšā 162. §). Pie Kr. veks. lik. projekta sastādīšanas no tirgotāju aprindām izteica bažas, ka ja protests būtu prasāms tikai regresa tiesību dēļ pret indosantiem un trasantu, bet ne prasības pret vekseldevēju dēļ, tad vekselus vairs neprotestēšot un tā tad tirgotājiem vai bankām nebūšot iespējams zināt par to personu kreditspēju, kuŗu vekseli palikuši nesamaksāti. Bet šādam bažām nav pamata, jo tirdzniecībā un sevišķi bankās ir apgrozījumā tikai vekseli ar indosamentiem, kādi vekseli tā tad būtu katrā ziņā jāprotestē, un banku operācijas ar vekseliem (diskontēšana, lombardēšana) notiek vienīgi ar vekseliem,

kuŗos samaksas termiņš vēl nav iestājies; prejudicēto vekseļu nopirkšana vispār aizliegta kredītiestādēm (sk. paskaidr. pie veks. lik. 55. p., valsts kancl. izdev. 75—78. lp.).

§ 166.

3. Pēcindosaments.

I. Vekseli, kuŗa termiņš notecējis, vai nu protestētu, vai neprotestētu (praejudizierter Wechsel), var tomēr uz vispārējā pamata indosēt tālāk (pēcindosaments, Nachindossament). Šādam pēcindosamentam piemīt tikai transport, bet ne garantijas funkcija. Tāpēc pēcindosants gan nenes vekselatbildību pret pēcindosatariem, bet pēcindosaments tomēr nav cesija un pēcindosatārs nav cesionārs (sk. augšā 134. § I. 3.). Tāpēc tiešs vekselparādnieks nevar pret pēcindosataru aizstāvēties ar ierunām, kuŗas tiešām vekselparādniekam piekristu pret iepriekšējo pēcindosantu: 55. p.

II. Citu stāvokli ieņem vācu W. O. 16. p., pēc kuŗa: 1) ja samaksas termiņam iestājoties vekselis netika protestēts (prejudicēts vekselis), tad vēl nav izslēgts, ka vekseldevējs (vai akceptants) tomēr samaksās vekseli, un tāpēc pēcindosaments izrāda transport- resp. garantijas funkcijas attiecībā pret tiešo parādnieku un pret pēcindosantiem (kamēr pirmējo indosantu regresatbildība aiz protesta trūkuma vispār nebija iestājusies W. O. 41. p. 2. pkt.); 2) ja vekselis tika nesamaksas dēļ protestēts, tad vispār vekselis kā „notleidend“ nav vairs cirkulācijas spējīgs un tāpēc pēcindosamentam nav ne transport-, nedz garantijas funkcijas, t. i. pēcindosaments pielīdzināms cesijai.

§ 167.

4. Jus offerendi.

I. Katra vekselatbildīga persona (tā tad arī indosants) var „izpirkt“ protestētu vekseli no vekselturētāja, samaksājot viņam: 1) kapitāla sumu ar 6%, skaitot no samaksas termiņa, 2) „izdevumus“ (t. i. protesta izdevumus), un 3) $\frac{1}{4}$ % atlīdzību. Šādam izpirkšanas tiesībām (jus offerendi), kuŗu veks lik. 53. p. paredz saskaņā ar vācu W. O. 48. p., ir tā nozīme, ka ar viņu saīsinās regresa ceļš regresatam par labu. Izpērkot vekseli tieši no vekselturētāja, regresats samazina ar to regresizdevumus (sk. 52. p.) un iegūst iespēju drīzākā laikā celt regresprasību pret saviem paša regresātiem. Tiem pašiem nolūkiem kalpo arī intervencija (zemāk 170. §). Ja vekselis atgriežas atpakaļ pie iepriekšējā indosanta (uz izpirkšanas pamata, Wiedereinlösung), tad arī sevišķs indosaments nav prasāms. Tas izskaidrojams ar to, ka indosants itkā p a l i e k vekselkreditors, neskatoties uz izdarīto indosamentu, un tikai viņa vekseltiesību realizācija ir suspensīvi nosacīta ar izpirkšanu; izpirkšana tā tad nav jauna tiesību iegūšana, izpircejs iestājas savās vecās tiesībās; (sīkāk pie Staubs-Stranzs, koment. pēc W. O. 10. p. 6. piez.; sk. augšā 150. § II.).

II. Izpirkšanas tiesības pieder arī vekseldevējam, bet ne indosantam sine obligo, tāpat kā pēdējais nevar būt ne par avalistu, nedz par notadresantu (zemāk 168., 170. §§). Izpircējs (oferents) var prasīt vekseļa protestakta iedošanu viņam līdz ar kvitējumu uz paša vekseļa (53. p., tomēr sk. augšā 164. § IV.). Ja izpircējs samaksājis izpērkamo sumu, neatprasot vekseli ar protestaktu, tad viņam tiesība samaksāto sumu prasīt atpakaļ (sk. priv. lik. 3732. p.). Pēc protesta vekselturētājs var atsacīties pieņemt (tā tad arī no oferenta) vekselsumas daļu (pretēji 46. p. 1. teik.).

III. Ja vekselturētājs nepieņem izpirkšanas nolūkā viņam piedāvāto sumu, tad sankcija atkarājas no izpircēja (oferenta) personas.

1. Ja oferents ir pats vekseldevējs, tad tas šai gadījumā netiek atsvabināts, bet viņš var izlietot 47. p. paredzētās tiesības (sk. augšā 161. § II.).

2. Ja oferents ir indosants, tad vekselturētājs zaudē regresīvu pret viņu un tām personām, kuŗas ar izvesto izpirkumu butu bijušas atsvabinātas no vekselatbildības (pēc 61. p. analogijas). Turpretīm Staubs-Stranzs (kom. pie vācu W. O. 48. p. 10 piez.) un Grünhuts (1. c. 2. sēj. 419. lp 5. piez.) piešķir oferentam šai gadījumā tikai atlīdzības prasību par zaudējumiem (piem. ja oferenta regresats pa to laiku butu kritis konkursā).

3. Ja nu vekselturētājs priekšā likto sumu nepieņem, tad oferents-regresats var prasīt, ka par to atzīmē papildinājumā pie izdarītā protesta (nesamaksas dēļ), lai nodibinātu, ka vekselturētājs zaudējis regresprasību pret tām personām, kuŗas ar vekseļu samaksu būtu tikušas atsvabinātas (pēc veks. lik. 61. p. analogijas; Nolkens, pie 54. p. nr. 6.; sk. zemāk 170. § II. 1c.).

4. Ja izpirkšanu piedāvā vairākas personas, tad priekšroka pieder tai personai, kuŗas maksājums atsvabinātu no regresatbildības lielāku skaitu regresatu.

IV. 53. pantam ir sakars ar 47. p., kuŗš attiecas uz vekseldevēju un sevišķo maksātāju vien, un runā par laiku pirms protesta, kamēr 53. p. domā katru vekselparādnieku un tā tad arī avalistu; otrkārt 52. p. runā tikai par regresparādnieku (un proti ramburs-regresātu; sk. zemāk 173. §) vien.

Vekseltiesiskais galvojums (aval).

§ 168.

Jēdziens un sekas.

Grünhuts, 1. c. 2. sēj. 76. §; Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj. 95. nodal.; veksellik. 56. — 58., 102. p. p.; W. O. 81. p.; unif. veks. reglam. 29. — 31.; Code de commerce 141. — 142. p. p.

I. Ar avalu vekseltiesiskais galvotājs (avalists, Avalgeber) uzņemas vekseltiesisko atbildību par attiecīgo parādnieku t. s. avalatu (Avalat, Avalierter). Avals (no „a valle“, vai no arābu: „hawale“) atšķiras no civiltiesiskā galvojuma ar to, ka viņam nav subsidiaras vai

isti akcesoriskas nozīmes (kā vēl pēc vecā 1893. g. kr. veks. lik.), bet gan primars un patstāvīgs raksturs, nodibinot patstāvīgas saistības un prasības. Tomēr ar paša tiešā vekselparāda dzēšanu arī avalista saistība (tāpat kā arī indosanta) izbeidzas. Par avala sakaru ar nodrošināmo vekselparādu varētu runāt tikai avalista atbildības apmēra un kārtības ziņā.

II. Avalu var uzņemties kā par tiešo parādnieku, tā arī par regresatbildīgu personu, piem. indosantu (tā tad ne par indosantu sine obligo, tāpat kā tāds nevar būt arī par oferentu un notadresantu; augšā 167. § II. un zemāk 170. §). Avalu atzīmē ar sevišķu uzrakstu (pēc vācu vekseltiesībām ar vienkāršu parakstu zem parādnieka paraksta) un, ja uzrakstā avalats nav apzīmēts, tad par tādu uzskatāms vekseldevējs. Avalu var uzņemties tikai par visu vekselsumu (ne par sumas daļu). Veksellikums atzīst arī vairākus avalistus, bet bez sumas daļišanas, tā tad solidari atbildīgus.

III. Avalists atbild tāpat kā savs avalats, t. i. ne tik vien tai pašā kārtībā un apmērā, bet arī zem tiem pašiem priekšnoteikumiem. Tādēļ, vekselprasības celšanai pret indosanta avalistu, vekselis ir protestējams, jo pēdējais, tāpat kā indosants, atbild tikai uz regresīvu pamata, kamēr protests vekselprasības dēļ pret tiešā vekselparādnieka avalistu nav prasāms. Šim slēdzienam nerunā pretim 72., 110. p. p. (sk. Cvingmans, žurnālā „Ж. М. Ю.“ 1. 05. g. 2. N, 27. lp. un Kr. Senata praksi; Loebers, T. L. M, Vēstn. 1924. g. 5. N, 222. sek. lpp.; contra: sevišķi Nolkens, l. c. koment. pie 93. p. 157. lp.).

IV. Avalists, kas apmierinājis vekselturētāju, nostājas pēdējā stāvoklī kā attiecībā pret savu avalatu, tā arī pret tām personām, kuŗas ir atbildīgas avalata priekšā, t. i. pret avalata priekšgājējiem (veksellik. 58. p.). Citādi pēc vācu tiesu prakses. Privatlik. noteikumi avalam nav piemērojami, arī subsidiāri nē (Cvingmaņa spried. krāj. 2. sēj. 258. nr.). Vai pamatparaksts būtu saistošs vai īsts (подлинный), tam nav nozīmes, jo viņa materiālais spēks nav prasāms (vekseļa uzrakstu patstāvības princips; sk. veksellik. 23, 24. p. p.; augšā 146. § II.; 147. § II.; 148. § II.; 152. § II.). Paraugš veks. lik. 1. p. piel. XXI. 3. un pie Hoeniger-Cahn, l. c. 137. lp. 7. nr..

Intervencija (veksettiesiskā „starpniecība“, vidutājība; Ehreintritt).

§ 169.

1. Jēdziens un veidi.

Grünhuts, l. c. 2. sēj. 133 sek. §§; Müllers-Erbachs, l. c. 2. sēj. 106. nodal.; veksellik. 59.—65., 103.—108. p. p.; W. O. 56.—65. pp.; unif. veks. reglam. 54. līdz 62. pp..

I. Vekselturētājs gadījumā, ja vekselis samaksas termiņā nav samaksāts (ja vekselis cieš „spaidus“, Not leidet), var celt regresprasību pret indosantu, kas savukārt griežas pret savu priekšgājēju u. t. t.,

līdz kamēr vekselis nokļūst pie pirmā vekselņēmēja un, no viņa, dzēšanai vekseldevēja rokās (resp. pie tratām - pie trasanta un, no viņa, dzēšanai akceptanta rokās). Ar šādu pakāpenisku atpakaļgriešanos („regressus“, Rückgriff, recours), regresa sumā jo vairāk paaugstinās ar jauniem izdevumiem un procentiem, tāpat arī tiek pagarināts noilgums; pa regresa gaitu pirmais tiešais vekselparādnieks (vekseldevējs, resp. akceptants) varētu krist konkursā, un pirmais vekselņēmējs, ja beidot vekselis nokļuvis viņa rokās, nesāņemtu apmierinājumu no tiešā parādnieka. Lai novērstu šādas nelabvēlīgas sekas, katrs regresats gan varētu izlietot arī jus offerendi (augšā 167. §), bet tam pašam nolūkam (saisināt regresa gaitu) noder arī intervencija, un proti kā „goda intervencija“ (zemāk 170. §), tā arī „adreses intervencija“ (uzdotā, noteiktā, norādītā intervencija, Notadresse: zemāk 171. §).

II. Tādā kārtā intervencija pie vienkāršā vekselā samaksas izteicas vai nu kā intervencija no tādas personas puses, kuru norāda kāds no indosantiem uz paša vekselā, t. s. uzdotā (noteiktā) intervencija, (starpniecība, intervencija spaidu dēļ, spaidu adrese, Notadresse, „посредничество на случай“ sc. нужды: veks. lik. 59. — 64. p. p.), vai kā spontānā intervencija goda dēļ (Ehrenintervention, посредничество за честь; veksellik. 65. p.). Personu, kura izdara intervenciju, sauc par intervenientu (starpnieku), bet personu, kurai par labu intervencija izdarāma, par honoratu. Kā uzdotā (noteiktā) intervencija, tā arī goda intervencija domājama tikai par regresatbildīgu personu (bet ne par tiešo parādnieku). Veks. likums, sistēmas ziņā, iztīrza vispirms uzdoto intervenciju, un likuma noteikumi par viņu subsidiāri piemērojami arī goda intervencijai (sk. arī zemāk 187 — 189. §§).

§ 170.

2. Uzdotā intervencija.

I. Uzdotā intervencija, spaidu adrese, Notadresse, intervencija spaidu dēļ, посредничество на случай (нужды) — ir indosanta (kā adresanta, honorata) uz vekselā apzīmētais uzdevums samaksāt vekseli. Uzdoto intervenciju izteic vārdiem: „spaidu gadījumā“ (vai vienkārši „gadījumā (pie X kga“, „nötigenfalls falls“) bei Herrn X“, „à besoin, à défaut“, „in case of need“. Indosants ieinteresēts, lai vekselis nebūtu „dishonoured“ (paliktu nesamaksāts), neciestu „spaidus“ (notleidend). Intervenciju tā tad var uzdot tikai indosants (gan ne sine obligo indosants), bet ne vekseldevējs kā tiešs parādnieks, kurš to pašu rezultātu (t. i. vekselā prezentāciju viņam arī uz gadījumu, kad viņš atrodas ārpus savas dzīves vietas) var sasniegt iecelot sevišķu maksātāju. Indosants var par intervenientu uzdot arī sevi pašu, ar to piespiezdams vekselturētāju, nesāņemot samaksu termiņā, griezties pie šī indosanta, ar ko šis indosants novērš liekus regresa izdevumus. Indosants var par intervenientu uzdot arī vekseldevēja iecelto „sevišķo maksātāju.“ Uzdod var arī vairākus intervenientus (arī ar to intervenients atšķiras no sevišķā maksātāja).

II. Veksellikums izšķir divus uzdotās intervencijas gadījumus, proti kad intervenients pats piedāvā samaksu (59, 61., 64 p. p.) un kad vekselturētājs no savas puses griežas pie intervenienta pēc samaksas (62. p.).

1. Uzdotais intervenients var samaksu piedāvāt, kad ir noskaidrots, ka „vekseļerimīnam iestājoties“ vekseldevējs vai sevišķais maksātājs neizdara vekseļa samaksu (jo tikai tad vispār domājama regresprasības izcelšanās iespēja), t. i. kad atklājas protestēšanas laikmets, nenogaidot vekselturētāja paziņojumu, ka vekseli protestēs nesamaksas dēļ.

a. Intervenientam nav tiesības samaksu piedāvāt pirms vekseļa uzrādīšanas viņam samaksai (ar ko intervenients atšķiras no sevišķā maksātāja).

b. Vekselturētājam jāpieņem uzdotā intervenienta piedāvātā suma, ja vien tā piedāvāta ar 6% no samaksas termiņa un, protesta gadījumā, ar protesta izdevumiem. Piedāvājums tomēr neizslēdz paša protesta sastādīšanu, jo tikai protests nodibina indosantu regresatbildību. Uzdotā intervencija ir vekselturētājam jāievēro tikai tad, ja viņa izrakstīta uz vekseli apzīmēto samaksas vietu (lai neapgrūtinātu vekseļa prezentāciju).

c. Ja vekselturētājs nepieņem viņam no intervenienta piedāvāto sumu, tad intervenients var prasīt, lai par to atzīmētu protesta aktā vai sevišķā papildinājumā pie protesta akta (kurš nesakrīt ar 62. pantā paredzēto papildinājumu), un vekselturētājs zaudē regresprasību pret adresantu un tām personām, kuŗas ar samaksu būtu bijušas atsvabinātas no vekseltiesiskas atbildības, t. i. pret zemāk esošiem indosantiem (bet ne pret priekšā esošiem indosantiem un vekseldevēju).

d. Ja maksājumu piedāvā vairāki intervenienti, tad priekšroku bauda tas, ar kuŗu maksājumu būtu atsvabināts visvairāk personu no vekseltiesiskās atbildības.

2. Vekselturētājam ne vēlāki par darba dienu, kas seko pēc protesta „sastādīšanas“ (II. moments; veksellik. 62. p. nepareizi runā par protesta „izdarīšanu“), caur notaru jāuzrāda vekselis visiem uzdotiem (arī labprātīgi piedāvājušajiem, bet atraidītiem) intervenentiem un uzrādīšanas rezultāts (vienalga, vai maksājums notiek, vai nē) jāatzīmē papildinājumā pie protesta akta („intervencijas protests“), bet ne „protesta akta“, kā nepareizi aizrāda 62. p. (sk. Nolkens, l. c. pie 63. p. 163. lp.). Ja vekselturētājs to neizdara, tad viņš zaudē regresprasību pret adresantu un zemāk esošiem indosantiem.

III. Intervenientam nenāk par labu 67. p. 3. pktā paredzētais papildu termiņš. Ja nu intervenients samaksā vekseli, tad samaksa nāk par labu adresantam, kuŗa regresatbildība tad atkrīt; adresantam tā tad paliek tikai viens pats regreskreditors (t. i. intervenients). Intervenients, kas samaksājis vekseli, var no vekselturētāja pieprasīt vekseļa un protestakta (ar papildinājumu) iedošanu viņam ar kvitējumu uz protesta akta, un nostājas vekselturētāja vietā attiecībā pret adresantu un pret pēdējam atbildīgām personām, un arī pret vekseldevēju, bet ne pret vēlākiem indosantiem. Intervenients var izvest savukārt regresprasību pret savu adresantu, tikai, iedodot pēdējam nevien vekseli, bet arī protestaktu ar papildinājumu. Paraugš veks. lik. 1p. pielik. XXI., 5.

§ 171.

3. Goda intervencija.

I. Zem „samaksas goda dēļ“ saprot vekseļa samaksu, kuŗu nevis pats regresāts un nevis kāds pēdējā uzdots intervenients (Notadressat), bet kāda trešā persona, no savas iniciatīvas, izdara regresatam (t. s. honoratam) par labu, itkā pēdējā „goda dēļ“ (Ehrenintervention, посредничество за честь) „zu Ehren“ (за честь). Goda intervenients tā tad uzstājas ne uz iecelšanas (uzdošanas, noteikšanas, adreses) pamata (veks. lik. 65. p.). Subsidiari piemērojami noteikumi par uzdoto intervenciju (izņemot 60., 62. p. p.).

II. Goda intervencijā var samaksu piedāvāt vai nu pirms protesta izdarīšanas, vai pa pašu protesta laikmetu, bet katrā ziņā ne vēlāk par protesta akta „sastādīšanu“ (turpretīm vekselturētājs var pie uzdotā intervenienta griezties tikai pēc protesta sastādīšanas). Goda intervenients, kas piedāvā samaksu, var prasīt, lai atzīmētu protesta aktā vai papildinājumā, par kuŗa godu viņš samaksu izdara. Pretēji uzdotam intervenientam, goda intervenients pat var noteikt honorāta personu. Ja viņš honorātu nenoteic, tad samaksa skaitās augstākam indosantam par labu (pēc 64., 100. p. p. analoģijas; sk. Nolkens, l. c. koment. pie 66. p. 2. piez.). Paraugš veks. lik. 1p. piel. XXI. 6.

Vekseļu noiļgums.

§ 172.

1. Vispārējie noteikumi.

Loebers, T. L. M. Vēstn. 1924. g. 5. nr., 220. sek. 1pp.; veksellik. 72.—76.; W.O. 77.—79. p.p.: unif. veks. regl. 70.—71. p.p.; Code de commerce 160., 166., 168. p.p.

I. Jautājumā par vekselprasījumu izbeigšanos, vekselļikums izvairās no attiecīgo, viņā paredzēto izbeigšanās termiņu juridiskas kvalifikācijas, ar lielu uzmanību un konsekveni vienmēr runādams tikai par „termiņiem vekselprasību celšanai“ (о сроках для предъявления исков по векселям).

1. Kaut gan Kr. valsts kanclejas izdevumā pie vekselļikuma 72.—75. p. p. pievestos motivos ir noteikti pastripots, ka vekselļikums neatzīstot noiļguma termiņus, bet tikai preklusīvus termiņus, tomēr šie motīvi ņemti no paskaidrojumiem pie vekselļikuma 1884. g. projekta, kuŗš gan vekselprasības termiņus attiecinājis uz preklusīviem termiņiem, bet ne uz noiļgumu.

2. Turpretīm 1899. g. projekts, uz kuŗu pamatojas spēkā esošais likums, nesakrīt šai ziņā ar 1884. g. projektu. Kr. valsts kanclejas izdevums pats, pie vekselļikuma 76. p. (88. lp.), pieved izvilkumu no 1899. g. projekta motīviem, kuŗos taisni aizrādīts uz noiļguma („давность“) apturēšanu un pārtraukšanu. Mūsu vekselļikums galvenos vilcienos pieslejas vācu vekselļikumam, kuŗa 77. p. tieši runā par „Verjährung“. Vācu literatūrā valdošais uzskats jau sen zem šī vārda saprata isto

noilgumu, jo neesot domājams, ka likums piemērotu šo jēdzienu kādā citā nozīme nekā pārējie likumi. Šis uzskats atradis sev apstiprinājumu vēl ar vācu veksellikuma autentisko interpretāciju, un proti, vācu tirdzn. nolikums (HGB) 1897. g. red. ar ievedu lik. 8. p. 2. d. atcēlis vācu veksellik. 80. p. (kuŗš sakrita ar mūsu vekselik. 76 (tagad 75.) p.), un proti, kā uzsvēŗ memorandums pie vācu 1897. g. tirdzn. lik. taisni uz tā pamata, ka „nav vairs iemesla vekselprasību noilguma pārtraukšanu apspriest pēc atsevišķiem, no civiltiesībām atšķirniem principiem“.

3. Ka arī Latvijas likumdošana atzīst veksellikumā paredzētos prasības termiņus taisni par noilgumu, redzams no 1921. g. 18. marta čeku likuma 10. p., pēc kuŗa „čeka uzrakstītāju atbildības kārtību un apmēŗu, kā arī noilguma termiņus prasību celšanai .. noteic attiecīgie vekselu likumi...“. Arī 1920. g. 20. februāŗa rīkojuma 4. p. par moratoriju likvidāciju (V. V. nr. 49.) nosaka, ka „noilgums“ attiecībā uz vekseliem, kuŗu termiņi iestājuŗies laikmetā no 1914. g. 31. jūlija līdz 1919. g. 31. decembrim, uzskatāms par apturētu. Tāpēc nebūtu pieļiekoŗa pamata atzīt, ka pievestie nosacījumi „grēko pret terminoloģiju“.

4. Krievu vekselu literatūra, cik redzams, nupat aizkustināto jautājumu sīkāki un pēc būtības nav apspriedusi. Tiesu prakse izteikusies par noilgumu un pret preklusīviem termiņiem: tā Nolkena 1. c. 195. lp. pievestie Kr. Sen. civ. kas. dep. nodal. spriedumi, kamēr Kr. Sen. tiesu dep. spr. 1911. g. (pēc Dobrovoļska, l. c.) ieņēma pretēju stāvokli. Visnoteiktāki par noilgumu izteicies Kr. Sen. civ. kas. dep. 1914. g. spriedums nr. 76. Jau kādā agrākā spriedumā (1914. g. nr. 54.) tas pats civ. kas. dep. apzīmēja minētos termiņus par noilgumu („давностные сроки“). Par preklusīvo raksturu turpretim izteicas Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1905. g. nr. 10; 1914. g. nr. 74.

II. Ar noilguma notecējumu vekselis pilnīgi zaudē savu spēku un nav uzturams spēkā kā civiltiesiska parādu zīme, kā to vēl bija paredzējis vecais 1893. g. veksellikums, pēc kuŗa šai gadījumā tieŗais parādnieks palika atbildīgs vispārējā 10 g. noilguma laikā, kā pēc vienkārŗas parāda zīmes (sk. augŗā 143. §). Vekselnoilgums uz vispārējā pamata (civ. proc. lik. 183. (132), 706. p. p.) tiesai nav jāievēŗo ex officio; sk. tomēr civ. proc. lik. 228. (162²) p. Pēc vekselprasības noilguma arī nepaliek kāda naturalis obligācija (76. p.) pretēji civillikumam (priv. lik. 3640, 3685. p. piez.). Tāpēc pēc vekselnoilguma notecējuma par vekseli samaksātā suma pieprasāma atpakaļ pēc noteikumiem par kondīcijām. Turpretim, W. O. (83. p. 98. p. 10. pkt.) pielaiŗ, pēc noilguma, vēl vekseltiesīsku prasījumu par iedzīvoŗumu (Bereicherung) pret trasantu un tieŗo vekselparādnieku.

§ 173.

2. Noilguma termiņi.

I. Prasība pret vienkārŗa vekselā devēju kā tieŗo parādnieku ceļama 5 g. laikā no samaksas termiņa, tā tad ne no nokavēŗuma (pēdējais rastos ar vekselā prezentāciju, tikai vienā no 2 nākoŗām darba dienām 40. p. augŗā 158., 162. §§) un ne no protesta dienas. Vecais 1893. g. kr. veks. lik. paredzēja 2 g. noilguma laiku.

II. Regresprasība pret indosantiem ceļama gada laikā no protesta nesamaksas dēļ, t. i. no veks. lik. 67. p. paredzētās protesta „izdarīšanas“ (совершение) dienas (I. moments), par kuŗu saskaņā ar 68. p. 6. pkt. jāatzīmē arī protesta aktā, kaut gan kr. tekstā (72. p.) nepareizi ir runāts ne par „совершение“, bet gan par „учинение“ (sk. augšā 163. § II. 1.). Latv. tekstā lietotais vārds „celt“ nav tehnisks un neapzīmē protestēšanas momentu.

III. Prasības noilgums pret avalistiem atkarajas no attiecīgā avalata stāvokļa. Tāpēc prasība pret tiešā parādnieka avalistu noilgst 3 gadu laikā no samaksas termiņa (kā kategoriski noteic 74. p. un motivi pie 1902. g. projekta), bet pret indosanta avalistu 1 gada laikā no protesta dienas, kā to noteic 72. p. (sk. Cvingmans, žurnālā „Ж.М.Ю.“ 1905. g. 2. nr., 27. lp. piez.; Loebers, T. L. M. Vest. 1924. g. 5 nr. 222. sek. lpp.).

IV. Rambursregresprasība, kuŗu vekseli rambursregreskārtībā (52. p.) samaksājušais indosants ceļ pret savu regresatbildīgo priekšgājēju-indosantu, noilgst 6 mēnešu laikā no vekseļa samaksāšanas dienas. Šim pēdējam indosantam arī tiesība, savukārt, vienu vai vairākus, vai visus priekšgājējus-indosantus pieaicināt lietā kā trešās personas (73. p.). Pret vekselparādnieka (prasības lietā, kā trešu personu) pieaicināto indosantu rambursregresprasība sāk noilgt no tās dienas, kad attiecīgais tiesas spriedums nācis likumīgā spēkā (75. p. 2. teik.).

V. Bez minētiem īstiem noilguma termiņiem, veks. likums (75. p.) paredz arī konkurējošu preklusīvu termiņu, kuŗā indosantiem savā starpā jāceļ 73. pantā paredzētās atsevišķās rambursregresprasības, un proti, 3 gadu laikā, skaitot no vekseļa samaksāšanas dienas (tā tad ne no vekseļa samaksas termiņa un ne no protesta dienas). Pēc šī 3 gadu laika noteicējuma savstarpējās rambursregresprasības nav vairs pielaižamas.

VI. Pēc vācu WO (77. p.) vekselprasība („der wechsellässige Anspruch“) noilgst: pret akceptantu, resp. vienkārša vekseļa vekseldevēju (98. p. 10. pkt., 100. p.) 3 gadu laikā no samaksas termiņa; vekselturētāja regresprasībai un rambursregredientu regresprasībai noilguma termiņi noteicami pēc zināmām joslām (System der Zonenverjährung) atkarībā no vekseļa samaksas vietas (3—18 mēnešos). Code de commerce (160. p.) vispār iziet no joslu sistēmas.

§ 174.

3. Noilguma apturēšana un pārtraukšana.

I. Pēc 75. p., prasības iesniegšanai noteiktie termiņi „nekādā ziņā“ nav apturami. Bet uz likumdošanas ceļā izdotu moratoriju pamata (sk. augšā 154. § II) arī minētie termiņi tomēr apturami uz tajos paredzētiem pamatiem.

II. Termiņu noteicējums pārtraucams tikai ar:

1. prasības iesniegšanu,

2. ar prasījuma pieteikšanu konkursā, bet tikai tad, ja pretenzija atzīta (Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1914. g. nr. 54., pēc kr. tirdzn. proc. lik. 544. p. piez.) un

3. ar lūgumu par regresata kā trešās personas pieaicināšanu lietā (75. p.).

Pie tam termiņi skaitās par pārtrauktiem tikai attiecībā uz to personu, pret kuŗu vērsta prasība, pieteikums vai lūgums. Tāpēc, ja piem. tiešs parādnieks kritis konkursā un vekselturētājs savu prasījumu pieteic šai pašā konkursā, tad ar to nav pārtraukts prasības noiļgums pret indosantu. Tādeļ pret pēdējo — neatkarīgi no prasījuma pieteikšanas tiešā parādnieka konkursā — ir laikā iaceļ sevišķa prasība tiesā, iepriekš attiecīgā laikā protestējot vekseli nesamaksas dēļ.

III. 75. p. gandrīz burtiski pārņemts no vācu W.O. 80. p., kuŗš savukārt ar 1897. g. tirdzn. nolikuma ievēšanu tika atcelts aiz augšā (172. § I. 2.) pievestiem iemesliem.

Vekselu pazušana.

§ 175.

Vispārējie noteikumi.

Išačenko, Иск по утраченному векселю, žurnālā „Право“ 1912. g. 24. 25. nr. Valickis, žurn. Ж. М. Ю. 1913. g. 6. nr. 28. sek. lpp.

I. Noteikumu noluks par nozudušiem un pazaudētiem vienkāršiem vekseliem bijis: 1. novērst iespēju, ka vekseli samaksātu zuduša vekseļa ļaunticīgam ieguvējam; 2. vekseli pazaudējušai personai dot iespēju dabūt vekseļa maksājumu, neskatoties uz vekseļa zudumu. Šādus 2 nolūkus veks. likumi panāk dažādi:

1. Vācijā un Itālijā ievesta „mortifikācijas“ sistema, pēc kuŗas vekseļa pazaudētājs griežas pie tiesas ar lūgumu uzaicināt visas personas, kuŗām būtu tiesības un prasījumi uz pazaudēto vekseli, pieteikt tās noteiktā proklamas laikā, ar komināciju (sankciju), ka nepieteiktās tiesības un prasījumus atzīs par iznīcinātiem (prekludētiem: vācu W.O. 73.—74. p. p.; vācu C.P.O. 946.—959., 1003. — 1023. §§: „Aufgebot zum Zweck der Kraftloserklärung von Urkunden“):

a. Vekseļa pazaudētājs, kuŗam par labu noticis preklusivs (izslēdzošs) lēmums (Ausschlussurteil), saņem lēmuma norakstu (kas tomēr neatvieto pašu pazaudēto vekseli kā vērtspāpīru) un var uz lēmuma pamata savas no pazaudētā papīra izrietošās tiesības izvest tieši pret parādnieku (vācu C.P.O. 1018. §). Uzaicināšanas kārtības nolūks, tā tad, nevis restituēt (restaurēt) pazaudēto vekseli kā vērtspāpīru, bet tikai atjaunot no vekseļa izrietošās tiesības.

b. Ja par proklamas laiku vekseļa iepriekšējais turētājs pieteicas, tad starp pēdējo un pazaudētāju (kā proklamas iniciatoru) ceļas strīds par īpašuma tiesībām uz vekseli. Šādā gadījumā tiesa vai nu aptur uzaicināšanas lietu līdz strīdus izšķiršanai prasības ceļā, vai turpina uzaicināšanas lietu un savā izslēdzošā lēmumā patur pieteicējam at-

tiecīgo tiesību (vācu C.P.O. 953 §). Legitimētam vekselturētājam tikai tad jāatdod vekselis lūdzējam (vekseļa pazaudētājam), ja legitimētais vekselturētājs ieguvis vekseli ļaunticīgi vai pie iegūšanas pielaidis rupju nolaidību (vācu W.O. 74. p.; sk. unif. veks. reglam. 15. p. 2. d. veks. konvenc. 15. p.).

c. Uzaicināšanas kārtību, sakarā ar prasības dokumentu zudumu, paredz arī mūsu civ. proc. lik. 2087. — 2093. p. p., pie kam attiecībā uz nehipotekariskiem prasības dokumentiem taisni trūkst civ. proc. lik. 2091. p. (vai vācu C. P. O. 1018. § paredzētais noteikums, pēc kura tiesas lēmums atvieto pazaudēto prasības aktu; sk. arī priv. lik. 3540. p.) 1920. g. 23. aprīļa likums par vērtspapīru mortifikāciju (sk. augšā 136. §) nav uz vekseliem attiecināms, bet gan uz čekiem: lik. par čekiem 16. p. (sk. zemāk 194. §).

2. Krievija, Francija, Anglija, turpretim, ievedušas „maksāšanas aizlieguma“ sistemu (veks. lik. 77. — 80., 123. p. p.). Kr. vekselīkums nav atradis par iespējamu Krievijā ievest uzaicināšanas (mortifikācijas) sistemu tāpēc, ka uzaicināšanas kārtībā izdarāmiem sludinājumiem nebūtu panākuma „по нераспространенности самой прессы в массе населения“ (paskaidr. pie 78.—81. p. p.). Latvijā šis motīvs, saprotams, atkrit un tāpēc nav šķēršļu vekseļu mortifikācijas sistēmas ievēšanai (sk. „Rigaer Handelsarchiv“ 1910. g. 292. lp.; augšā 136. §).

a. Pazaudētājs griežas pie tiesas (vekseļa maksāšanas vietā) ar lūgumu aizliegt vekseldevējam vai sevišķam maksātājam (par uzdoto intervenientu un avalistu nav runas) samaksāt vekseli.

α. Tiesa, atzīstot lūgumu par apmierināmu, nolemj vekseļa samaksu apturēt gada laikā no samaksas termiņa. Tiesas lēmumu paziņo vekseldevējam vai sevišķam maksātājam. Pēdējiem tiesība (bet ne pienākums), samaksas termiņam iestājoties, parāda sumu iemaksāt tiesas depozītā glabā anai uz pazaudētāja riska un iekšina.

β. Ja gada laikā (uz kuru vekseļa samaksa apturēta) ierodas kāds pretendents (ka ierastos istais vekseļa īpašnieks, var gadīties tikai nejauši, jo proklamā neizdara), tad uz viņa lūgumu tiesa uzdod pazaudētājam noteiktā termiņā celt prasību pret pretendentu par īpašuma tiesībām uz vekseli.

γ. Ja pazaudētājs prasību necel, tiesa atceļ samaksas aizliegumu; ja viņš prasību ceļ, tad strīdu par īpašumu uz vekseli izspriež kompetentā tiesa tiesāšanas kārtībā.

b. Neatkarīgi no lūguma aizliegt vekseļa samaksu, pazaudētājs var lūgt tiesu atļaut viņam saņemt vekseļa sumu, ja pēdējā jau iemaksāta tiesas depozītā (piem. sakarā ar to, ka tiesa uzaicinājusi vekselparādnieku). Tiesa izdod sumu vekseļa pazaudētājam pret drošību. Šo drošību lūdzējs dabū atpakaļ, ja 5 gadu laikā no samaksas termiņa neviena cita persona nav cēlusi prasību par vekseļa samaksu. Tādā kārtā pazaudētājs, pret vekseldevēja vai sevišķā maksātāja gribu, vekselparādu nekādā ziņā saņemt nevar.

c. Veks. lik. noteikumi par nozudušiem vekseliem jāatzīst par absolūti neapmierinošiem, jo par nozudušo vekseli vekselprasību tomēr celt nevar. Kr. Senata tiesu departamenta prakse pie noteikta slēdziena

nebija nākusi (sk. Nolkens, 1. c. kom. pie 81. p. 221. lp. piez.). Prasība būtu ceļama tikai uz materielo attiecību pamata, uz kuŗām vekselis izdots (sk. Kr. Sen. civ. kas. dep. 912. g. spr. nr. 49 Ginar lietā; contra kr. Sen. civ. kas. dep. 1916. g. spr. nr. 41 Borisovu lietā, un Sen. civ. kas. dep. nodal. spried., par kuŗu žurnālā „Вестн. права“ 1916 g. nr. 42.).

II. 1922. g. 5. okt. pag. noteikumi par zudušo vekseļu prasījumu protestu un piedzišanu (lik. krāj. 207. nr.). Pievesto Ministru Kabineta izdoto noteikumu nolūks bija dot kreditiestādēm, kuŗas darbojas uz apstiprinātu statutu pamata, iespēju protestēt un piedzīt viņām piederošus vai iekasēšanai nodotus nozudušus vekselus, kuŗu samaksas termiņš bija noteicējis laikā no 1914. g. 31. jūlija līdz 1919. g. 31. decembrim. Noteikumi ieveda pilnīgu jaunumu, atrodot par iespējamu, nozudušos vekselus bez iepriekšējas mortifikācijas atvietot ar „notaru apliecinātiem izrakstiem no tirdzniecības resp. bankas grāmatām.“ Būtu saprotams, ja „pag. noteikumi“ būtu ieveduši mortifikācijas sistemu. Bet izpērkamu papīru (vekseli) atvietot vienkārši ar izrakstu, runā pretīm šo papīru juridiskai dabai. „Pag. noteikumos“ arī bez tam novērojama vesela rinda defektu un neskaidrību. Vispirms protestēt var ne „vekseļu prasījumus“, bet vekselus. Pretēji „pag. not.“ 1. p., vekselus protestēt tikai pret vekseldevēju kā tiešo parādnieku, bet ne pret indosantiem un avalistiem. Ja indosanti vai avalisti samaksā vekseli, tad (pretēji „pag. not.“ 3. p.) ar to tiešais vekselparādnieks nav atsvabināts no vekseļu parāda (sk. augšā 159. §). „Pag. not.“ savā 4. p. piešķir zudušā vekseļa turētājam tiesību vēl 10 gadu laikā no tā laika, kad nozudušo vekseli samaksājis atbildētājs, atprasīt samaksāto sumu atpakaļ no kreditiestādes. Tā tad kreditiestāde, šādā gadījumā, būtu spiesta savukārt celt regresa prasību pret savu klientu, kuŗam viņa izmaksājusi iekasēto sumu. Bet šāda prasība nav domājama, jo vairāk tāpēc, ka klientam nekad nebūtu vairs iespējams sumu pieprasīt no atbildētāja — vekselparādnieka — kas vekseli jau samaksājis. Atzīstot par iespējamu no vienas puses atvietot zudušo vekseli ar izrakstu no kreditiestādes grāmatām, un tomēr uzskatot šādu vekseļa surogatu ne par galīgu, pielaižot zudušā vekseļa atdzīvošanos, „pag. noteik.“ bija ienesuši vekseļu angrozījumā pilnīgu perturbāciju, kuŗa pie tam runā pretīm pamatnoteikumiem par vekseļa juridisko raksturu.

II. Pārvedu vekselis (trata).

§ 176.

Tratas rekviziti.

Veks. lik. 84. p.; vācu W. O. 4. p.; Code de commerce 110. p.; unif. veks. reglam. 1. p.

I. Tratā (pārvedu vekseli) parasti piedalās 3 personas (sk. augšā 140., 145. §§), pie kam bez vekseldevēja (trasanta) un vekselņēmēja (remitenta), kā trešā persona uzstājas trasats (maksātājs, плательщик), kuŗš par tiešu vekselparādnieku un vispār par vekselatbildīgu personu kļūst tikai akceptējot (pieņemot) vekseli. Bet akceptēt vekseli nav

trasata vekseltiesisks pienākums. Par tratas neakceptāciju trasats atbild tikai trasantam un tikai pēc privātkuma noteikumiem uz to jurid. attiecību pamata, kuŗas starp viņiem pastāv. Tādā kārtā tratā izteiktai trasanta pavēlei trasatam samaksāt vekseli nav vekseltiesiska rakstura; par viņas neizpildīšanu trasants arī neatbild pēc vekseltiesībām. Ar trasata apzīmējumu vekseli rodas jauns rekvizits.

II. Tratas atsevišķie esencielie rekviziti ir sekošie:

1. Vekseldata; sastādīšanas vietas apzīmējumam nav prezumptīvās samaksas vietas nozīmes (kā pie vienkāršiem vekseliem, sk. augšā 147. §).

2. Trasata (adrese) apzīmējums (Trassierungsvermerk); uzdot var arī vairākus trasatus (85. p. 2. pkt., 10. p.), bet nesadalot starp viņiem vekselsumu (Šeršeņevičs, 1. c. 3. sēj. 76. lp.), ne alternatīvi, ne sukcesīvi, ne proporcionāli, nedz reāli.

3. Trasanta orders, pavēle („приказ“) trasatam samaksāt ratu, saprotams pašā tratas kontekstā — kaut gan tas sevišķi likumā nav teikts (par vekseli uz sevi pašu sk. zemāk 178. §). Orderi nevar dot nosacīti.

4. Pirmā vekselņēmēja (remitenta) apzīmējums; par viņa firmas apzīmējumu likums (pretēji 3. p. 4. pktam) sevišķi nerunā. Var būt arī vairāki remitenti (85., 10. pp.), kā kumulatīvā tā disjunktīvā nozīmē (Staub-Stranzs, koment. W. O. 4. p. 12. piez.), bet ne sadalot starp viņiem vekselsumu (sk. augšā II. 3.). Par vekseli paša ord.rim sk. zemāk 177. §.

5. Samaksas vieta vai trasata dzīves vieta. Pretēji vienkāršiem vekseliem, par prezumptīvo maksāšanas vietu uzskatāma nevis tratas sastādīšanas vieta, bet gan tratas dzīves vieta, ja vien trata nav domicilēta, t. i. ja nav uzdoļa kāda cita sevišķa samaksas vieta vai telpa.

6. Trasanta paraksts; var būt arī vairāki trasanti, bet nesadalot starp viņiem vekselsumu (85., 10. pp.).

Tratas formas paredz veksellik. 1. p. pielik. X.—XVIII. paraugi.

III. Sankcija par rekvizitu neievērošanu tratās tā pati, kā pie vienkāršiem vekseliem.

IV. Tratas akcidentalās daļas:

1. Dublikāta un noraksta apzīmējumi pie tratām („prima“, „secunda“ etc.) resp. soloklauzula (veksellik. 113. p., zemāk 190. §).

2. Kurasa klauzula, bet pēc veksellik. 45. p. nav atzīstama klauzula „efektīva“ (turpretim vācu W. O. 37. p.; sk. augšā 88. §, IV.; 155. §).

3. Depo- vai garantijas klauzula (augšā 145. §, IV.).

4. Avisoklauzula pie tratām („saskaņā ar paziņojumu“, „bez paziņojuma“); trasants ieinteresēts, lai trasāts akceptētu un honorētu ratu, kādēļ trasants paziņo trasātam par to, ka viņš uz to trasējis vekseli (paraugs: veks. lik. 1. p. piel. XX).

5. Seguma klauzula (Deckungsklausel) pie tratām „un stādot uz rēķina“.

a. Trasats parasti nemaksā bez ekvivalenta, bet prasa ekvivalentu, atlīdzību. Segums ir maksāšanas uzdevuma pamatā esošā atlīdzība (pretekvivalents), kuŗu trasants apsola vai izmaksā paredzamam trasā-

tam pie maksāšanas uzdevuma izpildīšanas, vai arī trasanta civiltiesiskais prasījums, kas bijis pašas ratas pamatā, pret ratātu; tādu prasījumu — ratas indosēšanas gadījumā — indosatārs neiegūst itkā kopā ar „tiesībām par papīru un no papīra“, (Müllers Erzbachs 1. c. 2. sēj. 459. lp.) nedz pēc mūsu, nedz pēc vacu un angļu-amerik. vekseltiesībām; pretējo stāvokli šai ziņā ieņem franču vekseltiesības (sk. zemāk „c“). Segums var pastāvēt arī ne naudā.

b. Seguma klauzula ir no svāra pie vekseliem uz sveša rēķina, t. s. komisijas vekselien („stādot ratu uz X kga rēķina“). Te trasants neatbild ratātam par segumu. Prasība par segumu apspriežama pēc civil- (ne veksel-) tiesībām.

c. Franču vekseltiesības (C. de c. 115.—117. pp.) iziet no tā, ka trasants (le tireur), parakstot vekseli (ratu), apņemas sagādāt (procurer) attiecīgo sumu attiecīgā vietā, un tāpēc viņam jāspē solī šī pienākuma izpildīšanai, t. i. lai ratats (le tiré) samaksātu vekseli. Spert šādus soļus — nozīmē: izdarīt proviziju („faire provision“). Nemot vērā, ka bieži viņš ir trasanta kreditors, par proviziju sauc trasanta prasījumu (la créance) pret ratātu; parāda suma noder par vekselja pretekvivalentu (à l'acquittement: C. de c. 116. p. 1. d.). „Il y a provision si, à l'échéance de la lettre de change, celui, sur qui elle (sc. la provision) est fournie, est redevable au tireur, ou à celui, pour compte de qui elle est tirée, d'une somme au moins égale au montant de la lettre de change,“ (sk. Lyon-Caën, 1. c. 4. sēj. 159. nr.). Tādā kārtā provizijai jābūt pie trasanta. Jājautā, kam pieder īpašuma tiesība uz proviziju („la propriété“ de la provision), t. i. kam pieder naudas sumas prasījums, kuŗš sastāda proviziju: vai nu provizija turpina piederēt ratantam, kuŗa personā provizija nodibinājusies vai izcēlusies, jeb vai provizija jau pāriet uz vekselja indosēšanas pamata vien? Šo jautājumu Code de commerce nebija izšķīris. Bet franču jurisprudences sen jau nodibinājusi jēdzienu par provizijas pāreju (la théorie de la transmission de la propriété de la provision). Šo jurisprudences uzskatu galīgi apstiprinājis franču 1922. gada 8. februāra likums, kas iegājis C. de c. 116. p. 2. d.: „la propriété de la provision est transmise de droit aux porteurs succesifs de la lettre de change.“ Šāda prasījuma (provizijas) „transmisija“ vai cesija notiek ipso jure, bez tā, ka uz to būtu aizrādīts vekseli. Tādā kārtā, indosējot vekseli, indosants nodod, un indosatārs iegūst itkā „īpašuma tiesības“ uz proviziju. Tāpēc gadījumā, ja ratats vekseli neakceptē, kaut gan vekselturētājam nepieder vekselprasība pret ratātu, bet tomēr, vekselturētājs, kā provizijas cesionārs („comme cessionnaire de la provision“), var no ratata pieprasīt parāda samaksu un šai ziņā izlietot visas personīgās un realās garantijas par proviziju, uz sava īpašuma tiesības pamata. Otrkārt, vekseljurētājs var gadījumā, ja trasants kritis konkursā, pieprasīt apmierinājumu (se faire payé) no ratata, nekonkurējot tā tad ar trasanta konkurskreditoriem (sk. Lyon-Caën, 1. c. 4. sēj. 175., 177., 178. nr. sk. zemāk 183., 184. §§).

V. Tratu, kuŗa, formas ziŗā, neapmierina visus esencielos rekvizitus, sauc arī par „nepilnīgu tratu“. Blankotratai likums nepiešķir vekseļa nozīmi „iekām“ („пока“) tā nav attiecīgi aizpildīta, piem. ja uz blankas atrodas viena paŗa trasanta paraksts (86. p.). Domājama ir blankotrata arī blankoakcepta veidā, kad uz blankas ir viens pats akcepta uzraksts (Staubs-Stranzs, koment. pie 7. p. 14. piez.; sk. augŗā 149. § un zemāk 181. §, VII.).

VI. Seviŗķu maksātāju var noteikt trasants, un ja tas nav darīts, arī trasāts, akceptējot vekseli (91. p.). Trasāts (maksātājs, плательщик) nesakrīt ar seviŗķo maksātāju: sk. Cvingmans, ŷurnalā „Ж. М. Ю.“ 1905. g. 2. nr. (augŗā 157. §). Vekselīkums neatzīst tratu, kuŗā sakrīstu remitents un trasāts. Gan vācu teoretiķi pielaiŗ tratas, kuŗās sakrīt visas trīs personas (trasants, remitents un trasāts), itķā likumā atzīta modificēta „trata uz sevi“: tā Grūnhuts (1. c. 1. sēj. 427. lp.). Bet vekselīkums tomēr pielaiŗ tratas, kuŗās sakrīt: 1) trasāts un remitents: „vekselis paŗa orderim“ (zemāk 177. §) un 2) trasāts un trasāts: „vekselis uz sevi“ (zemāk 178. §).

§ 177.

Trata paŗa orderim.

Cvingmans, ŷurnalā „Ж. М. Ю.“ 1905. g. 2. nr. 37.—40. lpp.

I. Pretēji vienkārŗiem vekseliem, kuŗos vekseldevējs nevar sevi apzīmēt par vekselņēmēju, veks. lik. (85. p. 1. pkt. 1. d.; W. O. 6. p. 1. d.; unif. veks. regl. 2. p.) pielaiŗ, ka vekseldevējs (trasāts) apzīmē sevi paŗu par remitentu, t. i. izdod vekseli savam paŗa orderim („Wechsel an eigene Order“, „вексель собственному приказу“), ja pie tam ievēro distāntia loci. Vācu W. O. 6. p. 1. d. turpretīm ŷai ziŗā distāntia loci neprasa. Trasāts parasti izdod tratu paŗa orderim, ja tratas izdo anas laikā viņam vēl nav noteikta remitenta, vai seviŗķi, ja viņŗ nevēlas saistīt vekseli ar kādu noteiktu personu kā remitentu (nosūtot piem. vekseli bankai vai aģentam uzrādīŗanai trasātam akceptācijas dēļ) un lai paturētu sev iespēju brīvi rīkoties par tratu un uzstātos kā nākoŗā akceptanta tieŗais vekselturētājs. Piem. pārdevējs nosūta pasūtīto preci ar jūŗas transportu pircējam uz pircēja dzīves vietu, pieliekot klāt tratu paŗa orderim pircēja akceptēŗanai, apmaiņā pret indosēto orderkonosamentu un apdroŗināŗanas polisi (sk. augŗā 95. § III. 2. b.). C. de c. 110. p. Lyon-Caēn, l. c. 88. sek. p. p.

II. Trata paŗa orderim uzskatāma par pilnīgu un gatavu, pabeigtu vekseli arī pirms indosēŗanas, kaut gan viņa izrāda veŗētiesiskas sekas tikai tād, ja viņa vai nu akceptēta (no trasāta), vai indosēta (no trasāta), itķā pirmā vekselņēmēja). Nokļūt apgrozībā trata paŗa orderim var tikai ar (trasāta) indosamentu. Gan vekselīk. (101. p. 2. pkt.) aizliedz „vekseļa paŗa orderim“ trasāntam — savam indosamentam pievienot „sine obligo“ klauzulu (101. p. 2. pkt. 21., 50. pp.: sk. zemāk 179. § I 1). ŷis aizliegums dibināts uz pārpratumu (sk. Loebers,

T. L. M. Vēstn. 1922. g. 4. nr. 181. sek. lpp.) un nesaskan ar pārējiem vekselīk. noteikumiem. Trasants, kuŗš indosē tratu savam orderim, rīkojas nevien kā indosants, bet arī kā trasants, un viņš tadēļ atbild uz šādiem diviem pamatiem. Neatbildot uz „sine obligo“ klauzulas pamata kā sine obligo indosants, trasants tomēr varētu atbildēt arī turpmāk kā trasants. Tālāk 87. p. attiecina 21. pantu uz visām tratām, neizņemot tratu paša orderim; pēc 87. panta — 17. p. piemērojams tikai akceptantam, bet ne trasantam (un arī ne trasatam, kas vekseli neakceptē). Trasants vispār — arī pie parastām tratām — var iegūt tratu īpašumā uz indosamenta pamata un griezties pret akceptantu. Trasants var tratu indosēt arī tālāk, pie kam vekselīkums neaizliedz viņam indosēt to tālāk ar „sine obligo“ klauzulu. Pēc 101. p. 3., 4. pktiem — 51., 52. panti piemērojami arī trasantam (sk. Staubs-Stranzs, koment. pie W. O. 10. p. 7. piez.; Grünhuts, l. c. 2. sēj. 158. sek. lpp. 93. §). Trata gan būtu nederīga, ja trasants jau savam pamatparakstam pievienotu „sine obligo“ klauzulu (Staubs-Stranzs, koment. W. O. 4. p. 67. piez.). Tratas „paša orderim“ formu paredz XVIII. paraugs; arī pie Hoeniger-Cahn, l. c. 136. lp.

§ 178.

Trata uz sevi.

Tratā uz sevi (trassiert eigener Wechsel, переводно-простой вексель, переводный вексель на себя) trasants arzīmē sevi pašu par trasatu (vekselīk. 85. p. 1. pkt. 2. d.; W. O. 6. p. 2. d.; unif. veks. regl. 3. p.). Pēc formas tā ir trata, bet pēc satura — vienkāršs vekselis. Šādu tratu trasants lieto, ja viņam ir vairākas veikala nodaļas un viņš vēlas koncentrēt visus maksājumus vienā vietā, kā arī ja viņš nevar tieši paredzēt, vai viņš samaksas termiņā būs savā pastāvīgā dzīves vietā, vai lai paturētu sev iespēju ierobežot savu vekseltiesisko atbildību, proti, pie tratas akceptācijas (91. p.), kas nebūtu iespējams vekseldevējam, izdodot vienkāršu vekseli (11. p.). Pretēji vācu W. O. 6. p. 2. d., vekselīk. neprasa distantia loci. (Tratas uz sevi forma: XIX paraugs un pie Hoeniger-Cahn, l. c. 137. lp.). Ja trasants akceptē tratu uz sevi, viņš ir atbildīgs uz diviem pamatiem: kā trasants un kā akceptants; tam var būt nozīme, ja viņam tratas izdošanas laikā nebija vekselīdarbības spējas, bet gan tā ir akceptācijas laikā; arī noilguma ziņā un protesta trūkuma gadījumā (sk. zemāk 181. § II).

§ 179.

Tratas indosēšana.

I. Tratām analogiski piemērojami vispārējie noteikumi par indosamentu, (87. p. sk. augšā 133. §).

1. Trasants var būt par indosataru un par indosantu, bet tratas paša orderim trasants nevar to indosēt ar klauzulu „sine obligo“ (21., 50. pp, 101. p. 2. pkt. sk. augšā 177. § II).

2. Tratu var indosēt arī trasatam, pirms akcepta: trasats, iegūstot tratu, samaksās ekvivalentu nevis „solvendi causa“ (itkā izdarot anticipētu maksājumu), bet gan „emendi causa“. Ja trasats, kas iegūvis tratu ar indosamentu, tratu neakceptē vai nesamaksā, tad viņam itkā vekselturētājam trata būtu jāprotestē pret sevi pašu, lai paturētu sev regresīvesību pret indosantiem (tāpat kā piem. sevišķais maksātājs vai intervenients, kas ieguvuši vekseli).

3. Vacu W. O. (10. p.) atzīst par iespējamu tratu indosēt pat arī akceptantam (saprotams pirms samaksas termiņa iestāšanās). Veks. lik. šādu iespēju atraida, attiecinot 17. p. (sk. augšā 159, 164. §§) arī uz akceptantu (87. p.); turpretim vacu W. O. savu 10. pantu attiecina pat uz vienkāršo vekseldevēju (W. O. 8. p. 2. pkt.).

II. Ja akceptētā trata nesamaksas dēļ protestēta, tad trasanta stāvoklis pilnīgi pielīdzināts indosantu stāvoklim, kā attiecībā uz viņa paša regresatbildību (101. p. 1., 5. pkt), tā arī attiecībā uz viņu rambursregresa tiesībām pret viņa priekšgājējiem (101. p. 3., 4. pkt. 1. teik.), un arī attiecībā pret akceptantu kā tiešo parādnieku (101. p. 4. pkt. 2. teik.). Prokurindosaments piemērojams arī tratām (88. p.).

Akcepts.

§ 180.

1. Tratas uzrādīšana akceptacijai (akceptam).

Veks. lik. §9—96. pp. W. O., 21.—24. pp. unif. veks. reglam. 20.—28. pp. Code de commerce 118.—125. p. p.

I. Trasants, izdodot tratu, uzdod trasatam vekseli samaksāt. Tratsats pagaidām klusē, bet viņš var savu klusēšanu pārtraukt, izteikdams, ka viņš pavēli pieņem. Šis izteiciens (deklarācija) saucas par akceptu; trasats pārvēršas par akceptantu, ar ko viņš iestājas vekselatbildīgo personu rindā kā tiešs parādnieks. Bet neatkarīgi no tā, turpinās iepriekšējo vekselisaistīto personu (trasanta un indosantu) garantija, jo trasants un indosanti garantē nevien vekselā akceptāciju, bet arī vekselā samaksu (sk. augšā 140. § V.).

II. Pēc veks. lik. 89. p., katram, kuŗa rokās atrodas trata (t. i. arī persona, kuŗai vekselis nepieder īpašumā), ir tiesība vekseli uzrādīt trasatam akceptācijai. Bet uzrādīt tratu akceptācijai nav vekselturētāja pienākums.

1. Šai ziņā veks. lik. atkāpies no vecā 1893. g. kr. veks. lik. Pēdējais, sekojot iepriekšējiem uzskatiem, vekselturētāju uzskatīja itkā par viņa priekšgājēju mandataru vai negotiorum gestor, kuŗam esot jā rūpējas par to, lai trata nāktu apgrozībā, viņas apgrozības spēks paugstinātos un samaksas vietā notiktu apmierinājums. Izšķirošs mo-

ments tā tad bija tratas akceptācija. Tāpēc šis, tagad jau atstātais, uzskats pašā pavēlē trasatam ieraudzīja mandatu vekselturētājam ratu u rādīt trasatam akceptācijai, t. i. turētāja pienākumu, kuŗa neizpildīšana atņemot tratam vekselā spēku.

2. Turpretim, pēc modernām vekseltiesībām (sākot jau no franču Code de commerce) vekselturētāja stāvoklis kļuvis vairāk patstāvīgs; viņš ir vekselā leģitimētais saimnieks, un izvedot vekseltiesisko prasījumu, viņš rikojas vienīgi savās pašā interesēs, un tratas uzrādīšana akceptācijai nav vairs vekselturētāja pienākums, bet viņā tiesība. Tikai ar sevišķu prezentācijas klauzulu (sk. augšā 146. § III. 4. c) vekselturētājam var uzdot domiciltratu uzrādīt akceptācijai (sk. Staubs-Stranzs, koment. W. O. 4. p. 55. piez. V. f). Remitents bieži izgādā tratas akceptu pirms tālāk indosēšanas. Vekselturētājs gan labprātīgi uzrāda ratu trasatam jau pirms samaksas termiņa, lai ar akceptu pastiprinātu tratas apgrozības spēju.

3. Tā tad vekselturētājs nav spiests vispār uzrādīt ratu akceptācijai, un patiesībā apgrozībā ir daudz vekselu bez akcepta. Šādā gadījumā līdz samaksas termiņam gan paliek nenoteikts, kādu stāvokli ieņems trasats attiecībā pret tratas samaksu.

a. Ja vekselturētājs uzrāda ratu tikai pašā samaksas termiņā un trasats ratu atraida, tad vekselturētājam, saprotams, tikai jāprotestē nesamaksas dēļ, bet vairs ne neakceptācijas dēļ (zemāk 185., 186. §§).

b. Otrkārt, tas fakts, ka trasats viņam pirms samaksas termiņa uzrādīto ratu nav akceptējis un ka trata protestēta neakceptācijas dēļ, neatsvabina vekselturētāju no pienākuma ratu uzrādīt samaksai termiņā un vajadzības gadījumā protestēt nesamaksas dēļ, lai paturētu sev tiesību, kuŗu paredz 101. p. 1. pkt. (sk. zemāk 185. §) un 98. p. 1. pkt. (sk. zemāk 184. §).

III. Trata uzrādāma akceptācijai tratā apzīmētā samaksas vietā, un ja pēdējā nav uzdots, tad tai vietā, kuŗa tratā ir apzīmēta kā trasata dzīves vieta (84. p. 7. pkt.; 90. p. 1. pkt.); gadatirgus trata jāuzrāda pašā tirgū.

IV. Trata uzrādāma akceptācijai kuŗā katrā laikā pirms samaksas termiņa iestāšanās (bet gada tirgus trata ne agrāk par tirgus atklāšanu). Vekselturētājs var arī uzrādīt ratu pašā samaksas termiņā, neuzrādot ratu iepriekš akceptācijai; bet ja šai gadījumā trasats neakceptē, turētājam nav trata jāprotestē neakceptācijas dēļ, bet trata tad jāprotestē tieši samaksas dēļ. Otrkārt, ja trasats akceptē pēc samaksas termiņa, viņš tomēr atbild tā, kā viņš atbildētu, ja būtu akceptējis pirms termiņa (96. p.; Nolkens, l. c. pie 92. p. 2. piez.).

V. No vekselā uzrādīšanas tiesības vekselturētājs nevar iepriekš atteikties ar saistošu spēku (sk. augšā 146. § III. 1; 123. § II.); citādi pēc vācu vekseltiesībām (Staubs-Stranzs, koment. pie W. O. 40. p. 15. piez.).

VI. Trata, kuŗa ir samaksājama pie uzrādīšanas vai zināmā laikā pēc uzrādīšanas (XII.—XV. paraugi veksellik. 1. p. piel.), uzrādāma samaksai tai vietā, kur tā uzrādāma akceptācijai. Uzrādīšanas dienu var apliecināt vai nu ar atsevišķu apzīmējumu uz tratas, vai ar akceptu,

kurā jānoteic akceptācijas datums (99. p.). Loģiski ir pilnīgi domājams, ka tratu, kura samaksājama pie uzrādīšanas, uzrādīt trasatam pagaidām tikai akceptācijai, bet ne tieši samaksai, jo pie šādām tratām samaksas termiņš eo ipso iestājas arī bez uzrādīšanas, t. i. pēc 12 mēnešiem no sastādīšanas (sk. veks. lik. 99. p. 2. pkt.; Grünhuts, l. c. 1. sēj 380. lp.; Staubs-Stranzs, koment. pie 31. p. 1. piez. un tur citētie darbi un tiesas prakse).

§ 181.

2. Akcepta forma un saturs.

I. Trasats var tratu vai nu akceptēt, vai neakceptēt. Trasats nav uz veksellikuma pamata spiests tratu akceptēt, un par neakceptāciju viņš vekseltiesiski neatbild ne vekselturētājam, ne trasantam. Trasats, akceptējot tratu, izdara par to šķērsām pāri uzrakstu tratas priekšpusē, parakstot šo uzrakstu (piem. „akceptēts“, „akceptēju“, „pieņemu“ vai tamlīdzīgu frazu), vai vienkārši tai pašā vietā dodot savu parakstu.

II. Likums neprasa akcepta izdarīšanas laika apzīmējumu (izņemot veks. lik. 99. p. 2. pkt. paredzēto gadījumu), kaut gan šādam momentam var būt liela nozīme, piem. jautājumā par akceptanta vekseldarbības spēju (sk. augšā 178. §). Pretēji vācu W. O. 21. p., akcepts jālaisa tieši apzīmētās formās, bet nekad ne kādā citā deklarācijā uz tratas.

III. Trasats var tratu akceptēt vai nu pilnā sumā, vai sumas daļā; viņš var norādīt sevišķu maksatāju un arī sevišķas samaksas telpas, piem. banku (Zahlstelle) tai pašā samaksas vietā, ja šādus datus nav uzdevis pats trasants. Bet akceptantam nav tiesības noteikt jaunu īpašu samaksas vietu vai citu samaksas vietu.

IV. Nepielaižamie ierobežojumi (ierobežots akcepts) nozīmē atteikšanos no akcepta, izņemot sumas ierobežojumus (93. p.).

1. Pēc 93. p. „ierobežots akcepts“ skaitās par absolūti nederīgu un vekselis par absolūti neakceptētu, tāpēc ierobežots akcepts neizrāda nekādu sevišķu spēku un par „akceptantu“ vispār nevar būt runa, izņemot sumas ierobežojumu.

2. Skandināvijas veks. likumi uzskata ierobežojumus kā tādus, par spēkā neesošiem, bet akceptu uztur spēkā kā neierobežotu.

3. Pēc vācu W. O. 22. p. un Šveices oblig. ties. (741. p.) gan ierobežots akcepts neskaitās par pilnu akceptu (itkā atmetot ierobežojumus, kā pēc Skandināv. veks. lik.), bet tomēr akceptants skaitās par saistītu vismaz ar savu ierobežoto akceptu.

V. Ja trasats akceptē tratu pēc samaksas termiņa, tad viņš atbild tāpat kā akceptējot to termiņā (96. p.), kāds noteikums saskan ar angļu veks. lik. un ar vispārējo vekseltiesību teoriju.

VI. Akcepta būtība (pēc „Begebungstheorie“) nav vienpusīgs akts, bet pamatojas uz iedošanas līgumu („Begebungsvertrag“): oferte pastāv tratas prezentācijā no vekselturētāja puses un ofertes pieņemšana — akcepta uzrakstīšanā uz tratas (sk. W.O. 21. p. 4. d.). Akcep-

tētā vekseļa iedošana atpakaļ prezentantam pat nav vajadzīga, jo akcepts nav atsaucams (Staubs-Stranzs, koment. pie W. O. 21. p. 1. piez.). Ari pielaižamie akcepta ierobežojumi nenozīmē ofertes atraidīšanu, jo šādi ierobežojumi ir saistoši un neiznīcina akceptu (vismaz attiecībā uz sumu pēc mūsu veks. lik. 93. p.). Kreācijas teorija konstruē akcepta atbildību citādi: akcepts esot sveša dokumenta papildinājums, un akceptantam „jācieš“, dokumenta īpašniekam par labu, no dokumenta izrietošā dokumenta augstākā nozīme. Bet šī teorija nebūtu piemērojama pie tratas uz sevi vai pie blankotratām. (Staubs-Stranzs pie W.O. 21. p. 1. piez.).

VII. Blankoakcepts pielaižams, tāpat kā blankovekselis, t. i. kā nodomātā trasata akcepts uz neaizpildītās tratas: ja remitents vai trasants ratu neattiecīgi aizpilda, tad blankoakceptantam piekrit *exceptio doli*, bet tikai „in personam“, nevis „in rem“, (sk. augšā 176., 149. §§).

§ 182.

3. Akcepta sekas.

Akceptējot ratu, trasats, kā akceptants, uzņemas samaksāt to sumu, kurā viņš ratu bija akceptējis. Viņš atbild arī trasantam, piem. ja trasants ratu samaksājis regreskārtībā (101. p. 3. pkt.) vai ratu ieguvis uz indosamenta pamata (sk. augšā 179. §). Bet akceptants ratu iegūt nevar un tāpēc arī nevar pret trasantu celt prasību (94. p.), jo trata var nonākt akceptanta, kā tiešā parādnieka, rokās tikai dzēšanai (17., 87. p. p.). Akcepts, kurū izgādājis trasants vai remitents, iziāda to pašu spēku kā akcepts, kurū izgādājis indosatars, un proti, visām personām par labu, kurās ratu iegūst vēlāki vai jau ieguvušas, kaut gan viņām par akceptāciju nebija zināms.

4. Neakceptācijas sekas.

§ 183.

a. Vispār.

Müllers-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 104. nodaļ.

I. Ja trasats 24 stundu laikā pēc uzrādīšanas ratu neakceptē vai akceptē nepilnā sumā, tad vekselturētājam tiesība „celt“ protestu („учинить протест в неприятии“) neakceptācijas dēļ (*mangels Annahme*). Šī „protesta neakceptācijas dēļ“ seku ziņā likumdošanas ieņem dažādus viedokļus.

1. Angļu (*bill of exchange act* 43. sekc.) un Ziemeļamerikas likumi tratas neakceptāciju itkā pielīdzina vekseļa nesamaksai, izejot no tā, ka trasats, neakceptējot ratu, atsakoties arī no samaksas, kādēļ šie likumi piešķir vekselturētājam tiesību tūlīņ pieprasīt tratas sumu no trasanta un indosantiem. Indosantam, kurš ratu samaksājis, ir tiesība

regresa ceļā prasīt samaksu no saviem priekšgājējiem un no trasanta (tā saucamā iepriekšējā, priekšlaicīgā jeb pirmstermiņa apmierinājuma sistema, досрочное удовлетворение).

2. Vācu WO turpretim, izejot no tā, ka tratas neakceptācija nenozīmē vēl tratas nesamaksu samaksas termiņam iestājoties, neatsvabina vekselturētāju no pienākuma tratu uzrādīt trasatam samaksai vēl samaksas termiņā un piešķir vekselturētājam tikai tiesību prasīt no trasanta nodrošinājumu par to, ka tratu samaksās termiņā (t. s. nodrošinājuma sistema, pie kuras pieturējās arī vecais 1893. g. Kr. veks. likums).

3. Veks. lik. (95., 98. p. p.) pieturas pie pirmstermiņa apmierinājuma sistēmas (sk. 1.), ņemot vērā, ka vekselturētājam ir no svara saņemt vekselsumu tieši no trasata, negriežoties pie trasanta un indosantiem. Ja nu trasats no akceptācijas atsakas, tad trata zaudē vekselturētāja sagaidāmo nozīmi; vekselturētājs nevar rēķināties, ka viņš saņems noteiktā termiņā un vietā viņa pārvadāšanai nodoto sumu; tādēļ vekselturētājam būtu jāseņ solī, lai kādā citā ceļā sagādātu vajadzīgo sumu, jo citādi viņam būtu jāiztērē sava paša nauda: šādas neērtības nevar novērst nodrošinājuma sistema, bet vienīgi pirmstermiņa apmierināšanas sistema.

II. Regrestiesības pirmstermiņa apmierinājuma veidā, sakarā ar tratas neakceptāciju, ceļas vekselturētājam par labu tikai tad, ja viņš tratu reizē protestē arī nesamaksas dēļ.

1. Ja vekselturētājs domā iegūt priekšstermiņa apmierināšanas tiesību, viņam trata jāprotestē vispirms neakceptācijas dēļ, un ja trata pie uzrādīšanas trasatam priekšstermiņa samaksai netīktu samaksāta, tad vekselturētājam trata jāprotestē arī priekšstermiņa nesamaksas dēļ (sk. zemāk 185. §).

2. Vekselturētājam tāpat trata jāprotestē nesamaksas dēļ arī tad, ja trata jau būtu protestēta neakceptācijas dēļ un vekselturētājs, neizlietojot priekšstermiņa apmierinājuma tiesību, uzrāda tratu samaksai trasatam tikai pašā samaksas termiņā un tad trasats tratu nesamaksātu (Nolkens, koment. pie 100. p. 5. p.kta. 2. d. un 154. piez. 261. l.p.).

3. Ja vekselturētājs vispār tratu uzrāda trasatam pirmo reizi tikai pašā samaksas termiņā (agrāki neuzrādot to akceptācijai), tad vekselturētājam, lai nezaudētu regrestiesības, trata tūlīt jāprotestē tieši arī nesamaksas dēļ (Nolkens, koment. pie 92. p. 3. piez; zemāk 185. §).

III. Kā vispārējs princips jāatzīmē, ka gadījumā, ja trata gan akceptēta, bet nav samaksāta, trasants atbild tāpat, kā indosanti (101. p.), kamēr trasats, kas akceptējis vekseli (akceptants), kļūst par tiešo vekselparādniķu un kā tāds tādēļ — tāpat kā vienkārša vekselā devējs — atbild, vienalga, vai trata nesamaksas dēļ būtu protestēta, vai nē.

§ 184.

b. Priekšstermiņa apmierinājums.

Cvingmans, žurnālā „Ж.М.Ю.“ 1905. g. 2 nr., 13.—36. lpp.

I. Ja vekselturētājs, uzrādot tratu priekšstermiņa samaksai trasatam, samaksu nevar dabūt, tad viņam trata jāprotestē priekšstermiņa samaksas

nesaņemšanas dēļ (109. p. 3. pkt.), ar ko viņš iegūst tiesību samaksu pieprasīt regresa ceļā no indosantiem, to avalistiem un no trasanta un tā avalistiem uz vispārējā pamata.

1. Cvingmans (l. c. 15.—20. lpp.), atrodot, ka veksl. lik. šādu protestu neparedzot vis, piešķir vekselurētājam tiesību pieprasīt priekštermiņa samaksu uz „protesta neakceptācijas dēļ” pamata vien. Pret šo uzskatu sk. Nolkens, koment. 154. piez., 261., 262. lpp.

2. Uz „protesta neakceptācijas dēļ” (sk. augšā 183. §) pamata, vekselurētājam tiesība, nenogaidot samaksas termiņu, pieprasīt vekseļa sumu (ar šī protesta izdevumiem) no vekselatbildīgām personām, t. i. no indosantiem, to avalistiem un no trasanta un tā avalistiem, tai pašā kārtībā kā samaksas termiņam iestājoties (98. p.), iepriekš protestējot vekseli „pirmstermiņa nesamaksas dēļ” (abus protestu: var arī savienot; zemāk III.; sk. zemāk 185. §). Šis noteikums ir 36. p. noteikuma izņēmums. pēc kuŗa vekselurētājam nav tiesības pieprasīt vekseļa samaksu pirms termiņa.

II. Persona, kuŗa izdara priekštermiņa maksājumu, tiesība no pedējā atvilkt diskontu 6% par laiku līdz samaksas termiņam (kamēr vienkārša vekseļa parādniekam, kas ar vekselurētāja piekūšanu izdara priekštermiņa samaksu, nav tiesības atvilkt diskontu: 36. p.; sk. augšā 160. §).

III. Vekselurētājs, kas pēc „protesta neakceptācijas dēļ” tomēr pielaiž trasatu pie akceptācijas, zaudē tiesību prasīt priekštermiņa samaksu. Vekselurētājs neiegūst regrestiesību pret vekselatbildīgām personām, pat ja viņš tratu pirms samaksas termiņa būtu uzrādījis trasatam akceptācijai, trasats tratu nav akceptējis un vekselurētājs būtu protestējis tratu neakceptācijas dēļ, ja vien pie tam vekselurētājs tomēr tratu nav protestējis arī „priekštermiņa nesamaksas dēļ” (109. p. 3. pkt.), resp. pie termiņa iestāšanās vekseli nav protestējis „nesamaksas dēļ” (zemāk 185. §. Nolkens, koment. pie 100. p. 5. piez. 1. d.; contra: Cvingmans, l. c. 15.—20. lpp.). Pie tam, ja akcepta (t. i. tratas uzrādīšanas) vieta un samaksas vieta sakrīt, protestu „neakceptācijas dēļ” un protestu „priekštermiņa nesamaksas dēļ” (109. p. 3. pkt.) var savienot vienā protesta aktā (Nolkens, koment. pie 111. p. 3. piez.; zemāk 185. §).

§ 185.

c. Trasanta un indosantu atbildība sevišķi.

Trasants un indosanti garantē nevien tratas akceptāciju, bet arī tās samaksu (97. p. 1. pkt.; augšā 140. § V. 180. § I.); šai ziņā trasanta atbildība plašāka nekā vienkārša vekseldevēja atbildība, kas atbild un var tikai atbildēt vienīgi par vekseļa samaksu.

Vispār jāizšķir sekošie gadījumi:

I. Trata tika akceptēta: šādā gadījumā akceptants kļūst par tiešu parādnieku, un trasants un indosanti ar to izpildījuši savu pirmo garantijas pienākumu.

Bet ja nu akceptants tratu samaksas termiņā nesamaksā, tad:

A. Loebers, Tirdzn. ties. pārskats.

1. ja trata protestēta „nesamaksas dēļ“, tad vekselturētājam tiesība celt regresprasību pret indosantiem un trasantu, kurš šai ziņā pilnīgi pielīdzināts indosantam (101. p. 1. pkt.).
 2. Ja trata nav protestēta „nesamaksas dēļ“, tad vekselturētājs zaudē regresprasību pret indosantiem un trasantu, kurš pēdējais arī šai ziņā pilnīgi pielīdzināts indosantam (101. p. 5. pkt.; 55. p.).
- II. Trata netika akceptēta: tad trasanta un indosantu atbildība par tratas akceptāciju un samaksu stājas spēkā:
1. Ja tratu protestē „neakceptācijas dēļ“ un pie tam:
 - a. ja tratu protestē arī „nesamaksas dēļ“ (resp. „priekštermiņa nesamaksas dēļ“, „в неполучении досрочного платежа“), tad vekselturētājam tiesība prasīt no trasanta un indosantiem:
 - α. vai nu priekštermiņa samaksu (95. p., 98. p. 1. pkt., 109. p. 3. pkt.; augšā 184. §).
 - β. vai arī samaksu pašā samaksas termiņā, pie kam vekselturētājam nav jāatkārto jau izdarītais protests („priekštermiņa nesamaksas dēļ“); šim slēdzienam 101. p. 1. pkt. nerunā pretim, kurš tās pašas sekas paredz arī uz tratas akceptācijas gadījumu, jo ne šis, ne kāds cits pants nenoteic, ka likumā par „pirmstermiņa samaksas“ tiesībām paredzētās sekas nebūtu piemērojamas gadījumā, ja vekselturētājs, neizlietojot „pirmstermiņa samaksas“ tiesības, pieprasītu vekseļa sumu tikai pašā samaksas termiņā; taisni otrādi, jo plus continet minus! (augšā 183. § II. 2.).
 - b. Ja trata netika protestēta „pirmstermiņa nesamaksas dēļ“, tad trasants paliek atbildīgs vekselturētājam viena gada laikā, skaitot no samaksas termiņa. Bet trasants var no šis atbildības atsvabināties, pierādot, ka trasanta rīcībā samaksas termiņa laikā bijis attiecīgs segums, vai ka trasants bijis trasantam parādā ne mazāk par šo sumu (97. p. 2. pkt., 101. p. 5. pkt.). Atzīmētā trasanta atbildība pamatojas uz netaisnās iedzīvošanās principa (trasants netaisni iedzīvotos uz vekselturētāja rēķina, ja trasants būtu atsvabināts no atbildības). Tāds ir arī Vācijas un Francijas vekseltiesību viedoklis, un domu starpība pastāv tikai iekš tam, kam kas jāpierāda. Vācijas veks. lik. 83. p. (dogmatiski pareizāki) uzliek vekselturētājam par pienākumu pierādīt trasanta netaisnās iedzīvošanās faktu, ja vekselturētājs uz to dūmā pamatot savu prasību pret trasantu (sk. priv. lik. 3700 p.; civ. proc. lik. 102. (81.), 366. p. p.). Bet veks. lik. 97., 101. p. p. tomēr (tāpat kā arī vecais 1893., kr. veks. lik. 35., 75. p. p.) aiz praktiskiem iemesliem, sekojot Francijas vekseltiesībām (Code de commerce 170. p; Lyon-Caën, 1. c. 4. sēj. 407. — 409. nr.) iziet no iedzīvošanās prezumpcijas trasanta personā, piešķirot pēdējam tikai tiesību ierunas ceļā šo prezumpciju atspēkot. Iedzīvošanās prasība ceļama 1 gada laikā no samaksas termiņa (pēc 110. p. analogijas). 97. p. 2. pkt. tieši neatzīmē, par kādu protestu tiek runāts, bet jādūmā par protestu „pirmstermiņa nesamaksas dēļ“ (contra Cvingmans, 1. c.).

2. Ja trata netika protestēta „neakceptācijas dēļ“, tad vekselturētājs nevar prasīt pirmstermiņa samaksu, jo atkritis tas priekšnoteikums, pie kura vispār šāda prasība ir pieļaujama (95., 98. p. p. 1. pkt.). Bet ja vekselturētājs nedomā celt prasību par pirmstermiņa samaksu, tad, samaksas termiņam iestājoties, viņam ir pilnīgi iespējams, uzrādot tratu trasatam, tieši protestēt tratu „nesamaksas dēļ“, ja trasats tratu nesamaksā (veks. lik. 109. p. 1. pkt.).

Tratas protesti.

§ 186.

Protestu veidi.

Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj. 102. nodal.

I. Tratas protestam nesamaksas dēļ piemērojami vispārējie noteikumi; notars pieprasa maksājumu no trasata vai sevišķā maksātāja. Bez protesta „nesamaksas dēļ“, jāizšķir: 1. protests neakceptācijas dēļ (augšā 183. §); 2. protests priekš(pirms)termiņa nesamaksas dēļ (augšā 184., 185. §§; contra Cvingmans, 1. c.); protestu neakceptācijas dēļ un protestu pirmstermiņa nesamaksas dēļ var savienot vienā protesta aktā, ja viņi izdarīti vienā dienā un vietā (sk. augšā 183., 184. §§). 3. protests sakarā ar tratas viena eksemplara neatdošanu, kuŗš nosūtīts akceptācijai, „Ausfolgungsprotest“ (116. p., 117. p. 1. pkt.; zemāk 190. § II.). 4. protesta tratas otrā eksemplara neakceptācijas dēļ (117. p. 2. pkt.; zemāk 190. § II.). 5. protests tratas otrā eksemplara nesamaksas dēļ (109. p. 3. pkt.; 117. p. 2. pkt.; zemāk 190. § II.). 6. protests tratas oriģināla neatdošanas dēļ, kuŗu aiztur tratas noraksta turētājs (121. p.; zemāk 190. § III.). 7. protesti sakarā ar intervenciju: a) ja trasats piedāvā akceptu goda dēļ (Ehrenakcept) pilnā sumā un vekselturētājs to nepieņem, tad trasats var prasīt atzīmi par to protesta aktā vai papildinājumā pie protesta (104. p.; sk. zemāk. 188. §). b) ja uz vekseli ir akcepts goda dēļ, vekselis jāuzrāda goda akceptantam samaksai nākošā pēc protesta akta sastādīšanas dienā un, nesamaksas gadījumā, par to jāatzīmē protesta aktā vai papildinājumā pie tā (108. p. 3. pkt.; zemāk 189. §).

II. Protestus zem 3.—5. nr. var savienot vienā protesta aktā, ja viņi izdarīti vienā dienā un vietā (veks. lik. 109. p. 3. pkt.)

Intervencija (Ehreneintritt).

§ 187.

1. Vispārējās piezīmes.

Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj. 106. nodal.; veksl. lik. 103—108. pp.; W. O. 56—65. pp.; unif. veksl. reglam. 54—62. pp.

I. Regresatbildīgās personas (regresāti), proti trasats un indosanti, savā parakstā uzņemas atbildību par to, ka trasats akceptēs un

samaksās vekseli (tratu: augšā 180. § I.). Bet trasats var arī neakceptēt vai nesamaksāt vekseli. Regresatbildīgās personas tomēr ieinteresētas, ka šai gadījumā tūlī nebūtu celta regresprasība (lai ietaupītu izdevumus vai lai neciestu viņu tirgoniskā reputācija, kad vekselis cietis spaidus). Lai novērstu šādu iespēju, trasants vai indosanti uzdod kādai citai personai uz gadījumu, ja trasats tratu neakceptētu vai nesamaksātu, uzņemties un izpildīt, trasata vietā, tos pienākumus (saistības), par kuriem trasants vai indosanti kā regresatbildīgās personas atbild uz vekseļa pamata, t. i. vekseli akceptēt un samaksāt. Šai ziņā arī attiecībā uz tratu runā par „uzdoto (noteikto) intervenciju“ (Notadresse, augšā 170. §). Šī trešā persona, uzņemdamās uzdevumu, akceptē, resp. samaksā tratu, trasata vietā, regresata goda dēļ („zu Ehren von X.“). Tādā kārtā vispirms izšķir goda akceptu un goda maksājumu (Ehrenakzept, Ehrenannahme, resp. Ehrenzahlung).

II. Neatkarīgi no tā, arī sevišķi neaicināta, t. i. sveša persona var, lai aizsargātu regresatbildīgās personas godu, uzstāties uz savu iniciatīvu (t. i. bez tā, ka viņai tas būtu uzdots) un piedāvāt vai nu savu akceptu (goda akcepts, Ehrenakzept) kā goda akceptants (Ehrenakzeptant), vai samaksu (goda maksājums, Ehrenzahlung,) kā goda maksātājs (Ehrenzahler: sk. augšā 169—171. §§).

§ 188.

2. Goda akcepts.

Veks. lik. 103—107. pp.; Code de commerce 126—128. pp.; Nolkens, koment pie 105—109. pp.

I. Tratu, kuru trasats nav akceptējis vai akceptējis nepilnā sumā, var akceptēt pilnā sumā vai neakceptētā daļā cita persona kā goda akceptants (Ehrenakzeptant) indosantiem, resp. trasantam, par godu, vienalga, vai nu šādu personu bija uzdevuši indosanti resp. trasants, vai viņa uzstājas uz savas iniciatīvas (103. p.).

II. Pēc vecā Kr. veks. lik. un pēc vācu W. O. (56. p.) vekselturētājam, ja trata netika akceptēta, tā jāuzrāda akceptācijai uzdotam goda interventam, kamēr pēc Anglijas un Holandes noteikumiem, no vekselturētāja atkarīgas vispār pieņemt vai nepieņemt pat uzdoto goda interventu. Tagadējais kr. veks. lik. parņēmis šo pēdējo sistemu, pamatojoties uz tirdzniecības praksi Krievijā, un tādēļ nosaka, ka vekselturētājam tiesība atraidīt pat uzdoto goda intervenciju. Tikai tad, kad pats trasats (pirms protesta „akceptācijas dēļ“) apņemas akceptēt tratu „goda dēļ“ pilnā sumā, vekselturētājam nav tiesības šādu priekšlikumu noraidīt.

III. Vispār trata ir, termiņam iestājoties, jāuzrāda trasatam samaksai arī tad, ja trasats tratu nebūtu akceptējis; neakceptācija izrāda sekas tikai tai ziņā, ka nodibina pirmstermiņa samaksas prasības tiesību vekselturētājam par labu (veks. lik. 98. p. 100. p. 1. pkt. augšā 184. §). Tā tad goda akcepta nolūks ir novērst regresparādnieku pirmstermiņa atbildību. Tāpēc ja vekselturētājs šādu trasata goda akceptu atraida,

tad viņš zaudē prasību par pirmstermiņa samaksu (104. p.), un trasats savukārt var prasīt, lai par savu priekšlikumu atzīmētu protesta (neakceptācijas dēļ) akta vai papildinājumā (augša 186 § 7a.). Neobligatorisko goda akceptu vekselturētājs var pieņemt arī pēc protesta neakceptācijas dēļ (sk. zemāk VII.).

IV. Goda akceptu (Ehrenakcept) atzīmē uzraksta veidā uz paša vekseļa vai uz tā noraksta (zemāk 190. § III.), aizrādot honoratu; šaubu gadījumā par honoratu uzskatāms trasants. Paraugš veks. lik. 1. p. piel. XXI. 6.

V. Vekselturētājs, kas goda akceptantu pieņem, zaudē prasību par pirmstermiņa samaksu. Goda akceptants uzņemas atbildību honorata vekseltiesiskiem pēcnācējiem. Goda akceptantam pie tratas uzrādīšanas jāmaksā vekselsuma ar 6°/_o no samaksas termiņā un protesta izdevumiem. Goda akceptanta atbildība ir tikai eventuela, proti uz to gadījumu, kad vekseli nesamaksātu trasats un vekselis tiktu protestēts nesamaksas dēļ. Goda akceptants atvieto izredzēto akceptantu attiecībā uz to regresatu, par kuŗa godu viņš vekseli akceptējis.

VI. Trata jāuzrāda goda akceptantam samaksai nākošā darba dienā pēc protesta nesamaksas dēļ. Ja tratu goda akceptantam neuzrāda samaksai nupat minētā termiņā, tad viņa atbildība izbeidzas un vekselturētājs zaudē regresprasību pret personām, kuŗas būtu atsvabinātas ar samaksu goda dēļ (108. p. 3. pkt.). Tādā kārtā goda akceptants nav īsts akceptants, bet tikai regresatbildīga persona. Viņš ir atbildīgs tikai honorata vekseltiesiskiem pēcnācējiem, kamēr īstais akceptants ir atbildīgs visiem vekselkreditoriem, un proti, arī bez protesta. Goda akceptanta atbildība neiet tālāk par goda akcepta nolūku, t. i. novērst regresprasību pret honoratu, un sevišķi izslēgt vekselturētāja prasību par priekšstermiņa samaksu. Goda akceptants otrkārt neatbild pašam honoratam un tā vekseltiesiskiem priekšgājējiem.

VII. Arī pats trasats var akceptēt tratu „goda dēļ“ (ja vien viņš agrāki nebija akceptējis to), un proti sava paša goda dēļ, vai trasantam vai kādam indosantam par godu (sk. Staubš-Stranšs, koment. pie W. O. 56. p. 5. piez.). Neskatoties uz neakceptāciju, trasats tomēr samaksas termiņā var samaksāt tratu, tādēļ vekselturētājs spiests trasata piedāvāto goda intervenciju pieņemt tikai pirms „protesta neakceptācijas dēļ“ (sk. augšā III.).

VIII. Attiecībā uz goda akceptanta atbildību veks. lik. (ne vācu, ne mūsu) neparedz sevišķu noilgumu. Goda akceptants ir īsti regresparādnieks, un pret viņu prasība noilgst pēc regresa prasības analogijas t. i. 1 gadā: (Staubš-Stranšs pie W. O. 60. p. 6. piez.; sk. arī 77. p. koment. 5. piez.). Citi rakstnieki (Kosaks, Grünhuts), uzskatot goda akceptantu par īstu vekselakceptantu, pielaiž 3 g. (pēc W. O.) noilgumu. Uzrādīšanas termiņam attiecībā uz goda akceptantu (nākošā darba dienā pēc protesta nesamaksas dēļ: augšā VI.) nevis noilguma, bet gan preklusīva termiņa nozīme. Paraugš pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 139. lp.

§ 189.

3. Goda maksājums.

Veksellik. 108. p.; W. O. 62—65. pp.; Code de commerce 158—159. pp.; Nolkens, koment. pie veks. lik. 110. p.

II. Noteikumi par uzdoto intervenciju (adreses intervencija, Notadresse, посредничество на случай нужды, augšā 170. §) piemērojami arī tratām, cik tālu likums neparedz sevišķus noteikumus. Intervenientu var uzdot arī trasants, jo arī trasants ir regresatbildīga persona, (ja trasats neakceptē vai nesamaksa: 108. p. 1. pkt.), bet nekad ne akceptants, kā tiešs parādnieks. Tāpat arī noteikumi par goda intervenciju (Ehrenintervention, посредни ество за честь) piemērojami tratām, pie kam goda intervenients var samaksāt ratu arī trasantam par godu.

II. Ja uz ratas ir goda akcepts, tad trata līdz ar protestu nesamaksas dēļ jāuzrāda goda akceptantam samaksai, iekāms nav pagājusi pēc protesta sastādīšanas sekojošā darbdiēna (augšā 188 § VI.). Ja goda akceptants no samaksas atsakās, tad par to jāapliecina papildinājumā pie protestakta; pretējā gadījumā goda akceptanta atbildība izbeidzas un vekseļturētājs zaudē regresprasījumu pret tām personām, kuŗas ar goda akceptanta samaksu būtu atsvabinātas no regresatbildības (sk. veksellik. 108. p. 3. pkt., sakarā ar 62. p.: sk. augšā 170. §). Ja samaksu godam piedāvā goda akceptants un citi intervenienti, tad pirmajam ir priekšroka par pēdējiem (108. p. 4. pkt.).

III. Goda intervenients, kas samaksājis ratu, iestājas vekseļturētāja tiesībās attiecībā pret honoratu, kā arī pret tā priekšgājējiem un pret akceptantu.

IV. Goda intervenients atšķiras no sevišķā maksātāja ar to, ka goda intervenients nevar pastāvēt uz daļas maksas saņemšanu termiņā (46. p.) un nevar piedāvāt maksu pirms ratas uzrādīšanas viņam vai pirms maksāšanas termiņa (36. p.); ja goda intervenients tomēr maksā pirms šiem termiņiem, viņš zaudē vekseļregresprasību pret honoratu un tā priekšgājējiem. (Nolkens, 1. c. pie 60—62. p. p. II. 2).

Tratu pavairojumi.

§ 190.

Pārskats.

Müllers-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 107. nodal.; veksellik. 113—122. p. p.; W. O. 66—72 pp.; unīf. veks. reglam. 63—67 pp. Code de commerce 110. p. beigās.

I. Vekseļu (ratu) pavairošana ievesta starpzemju, sevišķi aizjūras, satiksmē un apgrozībā, jo, pie tam — akceptu izgādāšana prasa ilgāku laiku. Viens ratas eksemplars šai gadījumā kalpo akcepta izgādāšanai, kamēr pārējie iet apgrozībā. Tagadējā laikā, ievērojot satiksmes attīstību, vajadzība pēc ratu pavairošanas stipri samazinājusies. Ratu pavairošana izteicas divās formās, proti, vai nu ratu dublikatos, vai ratu norakstos.

II. Ratu dublikati. Veks. lik. 113—117. p. p.

1. Trasantam uz remitenta pieprasījumu jāizdod attiecīgs skaits dublikatu („образцы“), t. i. vairāki tratas eksemplari. Nākošam traas ieguvējam šādas tiesības nav.

2. Katrā eksemplarā jāatzīmē, kurš tas būtu pēc kārtas (prima, sekunda, tertija, t. s. „Duplikatszeichen“), un proti, jau pirms tratas izlaišanas apgrozībā. Apzīmējums „sola“ nozīmē, ka trata izdota tikai vienā pašā eksemplarā. Ja dublikatā atzīmes nav, tad katrs eksemplars skaitās par oriģinālu, jo katru eksemplaru paraksta trasants.

3. Šādus vairākus eksemplarus izdod, lai a) dotu remitentam iespēju vienu eksemplaru („Versandexemplar“) nosūtīt trasatam akceptācijai, lai, nenogaidot šī eksemplara atgriešanos, izlaistu apgrozībā pārējos („Umlaufexemplare“); b) gadījumā, ja viens no eksemplariem pazūd, vekselturētājs varētu izlietot pārējos; c) atvieglinātu tratu uzrādīšanu samaksas termiņā. Visiem eksemplariem jāsaskan savā starpā, citādi atsevišķie eksemplari skaitītos par patstāvīgiem vekseliem.

a. Katrs eksemplars ir tās pašas vekselstaistības otrs nesējs (pretēji tratu norakstiem, kuri vispār nav saistību nesēji; sk. zemāk III. 1.). No tā izriet: ja vekselstaistību dzēš, tad ar to visi eksemplari zaudē spēku (sk. augšā 123. § V.); trasats, kas akceptē vairākus eksemplarus, atbild par katru akceptu patstāvīgi („akcepts necieš pavairošanu“). Bet no šādas atbildības akceptants var atsavināties, pierādot, ka vekselturētāja rokās atradies jau iepriekš akceptētais eksemplars un ka vekselturētājam bijis zināms, ka akceptants maldījies, akceptējot vairākus eksemplarus.

b. Ari indosants, kas indosē vairākus eksemplarus, atbild tālākiem indosatariem patstāvīgi par tiem indosētiem eksemplariem, kuri pie samaksas netika viņam atdoti. Šādi noteikumi prasāmi labticīgā vekselturētāja interesēs.

4. Remitents, nosūtot vienu eksemplaru (Versandexemplar) trasatam akceptācijai, uz pārējiem atzīmē, kam pirmais eksemplars ticis nosūtīts (t. s. Depositionsvermerk, Antreffungsvermerk, sastapšanās atzīme, piem. „Prima akceptācijai Ņujorkā“).

a. Ja nu pārējo eksemplaru turētājs pieprasa samaksu, tad viņam jāgriežas pie pirmā eksemplara uzglabātāja („Trehänder“) ar pieprasījumu to atdot. Ja tas atsakās no atdošanas, tad pārējo eksemplaru turētājam, uz kuriem jau ir vekseluzraksti, jāpanāk no trasāta samaksa uz apgrozības eksemplara pamata vien.

b. Ja trasāts atteicas no samaksas, tad turētājam jāceļ protests nesamaksas dēļ. Bez tam pārējo eksemplaru turētājam trata ir jāprotestē pret uzglabātāju (t. s. atdošanas protests, Ausfolgungsprotest), nodibinot ar šādiem 2 protestiem, ka akceptācijai nosūtītā eksemplara uzglabātājs to nav atdevis un ka ne uzglabātais eksemplars, nedz pašā vekselturētāja rokās esošie pārējie eksemplari nav ne akceptēti, ne samaksāti. Šo pārējo eksemplaru turētājam ar to nodrošinātas regresīvas tiesības pret šo eksemplaru indosantiem. Dublikatu paraugs pie Hoeniger-Cahn, l. c. 138. lp. Ievestie noteikumi saskan arī ar vācu W. O. (65. p.). Par dublikatu apmaksāšanu ar zīmognodokli sk. rikoļ. par zīmognodokli 96. p. (veks. lik. 113. p. piez.).

III. Tratas noraksti. Veks. lik. 118.—122. p. p.

1. Pretēji tratu dublikatiem, tratas noraksts nav uzskatāms par vekseltiesiskās saistības nesēju (augšā II.), jo norakstam ir nozīme tikai kopā ar oriģinālu. Norakstu izgatavo indosants, skaitā pēc sava ieskata. Norakstam jāaptver visi paraksti un uzraksti (piem. indosamenti, prokurindosamenti, goda akcepts, avali).

2. Norakstiem ir nozīme tikai tad, ja no viņiem ir redzams, cik tālu iet pats noraksts (t. s. Beschliessung der Kopie, noraksta noslēgums, Arretierungsklausel: „līdz šai vietai noraksts“, „Bis hierher Kopie“, „до сего места копия“: 118. p.), un ja vismaz viens oriģinālo indosaments atrodas uz paša noraksta. Visi jaunie (pēc noraksta noslēgšanas) uz noraksta taisītie indosamenti skaitās par oriģināliem.

3. Norakstus indosants izlaiž apgrozībā ar saviem indosamentiem, bet oriģinālu nosūta akceptācijai. Uz noraksta jāatzīmē, kur atrodas oriģināls (sastapšanās atzīme, Antreffungsvermerk). Bet noraksta vekselspēks nav atkarīgs no šīs atzīmes.

4. Noraksta praktiskā nozīme pastāv iekš tam, lai kalpotu tratas cirkulācijai uz indosamentu pamata. Norakstu turētājs, uz kuņiem atrodas „Arretierungsklausel“ un oriģinālo indosamenti, var pieprasīt no oriģināltratas uzglabātāja pēdējās nodošanu, bet neizpildīšanas gadījumā, par to protestēt (augšā 186. §, I.), kas dod viņam regresīvu tiesību pret visām personām, kuņas devušas savus parakstus uz noraksta (122. p.). Tratas noraksta paraugs pie Hoeniger-Cahn, I. c. 139. lp.

§ 191.

Vekseltiesiskās konfliktu normas.

v. Bars, Internationales Handelsrecht, Ehrenberga Handbuch'a 1. sēj. 380. sek. lpp. 35. §.

I. Vekselspēja. Veks. lik. 81. p.; unif. veks. reglam. 74. §. Ārzemnieka spēja saistīties ar vekseliem apspriežama pēc savas valsts likumiem (nacionalitātes princips). Ja ārzemniekam pēc savas valsts likumiem vekselspējas nav, tad viņš tomēr Latvijā atbild par Latvijā uzņemtām vekselīsaistībām, ja vien viņam vekselspēja būtu pēc Latvijas likuma, (ari vācu W. O. 84. p.; Šveices oblig. ties. 822. p.). Latvijas pilsoņa vekselspēja katrā ziņā apspriežama pēc Latvijas vekselīlikuma, kaut arī viņš būtu apņēmis vekselīsaistību ārzemēs (ja vien vekselis būtu samaksājams Latvijā).

II. Vekseļa derīguma (Giltigkeit) formelie nosacījumi. Veks. lik. 82. p.; unif. veks. reglam. 75. p. Vekseļa un vekseļu uzrakstu sastādīšanas formelie nosacījumi apspriežami pēc likumiem vekseļu vai uzrakstu sastādīšanas vietā. Bet ja vekselis, kuņu ārzemēs izdevis Latvijas pilsonis vai arī ārzemnieks, resp. ja vekselūzraksti ārzemē ir sastādīti saskaņā ar Latvijas vekselīlikuma noteikumiem, tad tas apstāklis vien, ka viņi neapmierina ārzemju likumu prasījumus, nevar noderēt par iemeslu vekseļa vai uzrakstu spēka apstrīdēšanai Latvijas robežās (sk. arī vācu W. O. 85. p.; Šveices oblig. ties. 723. p.). Veks. lik. 82. p. attiecas uz vekseļa un uzraksta sastādīšanas kārtību un viņu teksta saturu.

III. Vekseltiesisko aktu izlietošanas un aizsargāšanas kārtība. Veks. lik. 83. p.; unif. veks. reglam. 76. §. Kārtība, (forma), kuŗā ārzemēs jāizved vekseltiesiskie darbi (действия, Handlungen), kuŗi (piem. protesta izdarīšana) nepieciešami vekseltiesību izlietošanai un aizsargāšanai, apspriežama uz tās zemes tiesību pamata, pie kuŗas pieder šo aktu izdarīšanas vieta: locus regit actum (ari vācu W. O. 86. p.; Šveices oblig. ties. 824. p.).

IV. Veks. lik. 82., 83. p. p. neizšķir jautājumus par to, pēc kādiem likumiem jāapspriež ierunas pret vekselstaistību pēc būtības un vai un cik tāli zināmi akti nepieciešami vekseltiesību izlietošanai un aizsargāšanai, un kādas ir neizpildīšanas sekas. Šādi jautājumi jāizšķir pēc interteritoriāliem vekselstatiksmes principiem (sk. Bars, l. c. 382.—393. lpp.; Staubs - Stranzs, koment. pie W. O. 86. p. 5.—9. piez.; civ. proc. lik. 707. p.; priv. lik. ievad. 35. p. 3., 4. teik.).

3. nodalījums. Čeks, tirgoniskā asignācija un kreditvēstule.

I. Čeks.

§ 192.

Jēdziens.

Conrads, Handbuch des deutschen Scheckrechts (1908.); Schwerins, l. c. 33.—39. §§; Müllers-Erbachs, l. c. 2. sēj. 113.—118. nodal.; Upesleja, Čeks un viņa nozīme: „Economists“ 1920. g. 2. nr. 38. lp.; Lavrentjevs, T. L. M. Vestn. 1923. g. 5./6. nr.; Proebsts, Deposit-n-u. Scheckverkehr 1908.; Breits, Pflichten u. Rechte des Bankiers unter dem Scheckgesetz; Breits, Scheckrecht, izdevumā: die Handelsgesetze des Erdballs, 13. sēj. 2. d. Mitteleuropa II. 1086.—1138. lpp. (1911. g.); Heilfrons, Geld-, Bank- u. Börsenrecht (1912.); Levis, Handwörterbuch der Staatswissenschaften (1909.) 7. sēj. 213—241. lpp. s. v. Scheck; Obsts, Wechsel- u. Scheckkunde 1907.; Lyon-Caën et Renault, l. c. 4. sēj. 538.—604. nr. un apendice I, III; Feliks Meyers, Weltscheckrecht, 2 sējumi 1913. g.; žurn. „Вестник права“, 1915. g. 35., 38. nr.; Kaminka, О чеках, žurnālā „Право“ 1907. g. 40., 41. nr.; Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1912. g. 45. nr.; 1905. g. 63. nr.; 1900. g. 71. nr.; 1892. g. 114. nr.; 1914. g. 69. nr.; Šeršeņevičs, l. c. 2. sēj. 121. §.

I. Noteikumi par čekiem pamatojas uz 1921. g. 18. marta „likumu par čeku“ (lik. krāj. 75. nr.) ar 1923. g. 16. maija „pārgrozījumiem un papildinājumiem likumā par čeku“ (lik. krāj. 57. nr.). Čeki ieviesušies galvenā kārtā Anglijā un Ziemeļamerikā un, kā domā, pārnākuši uz kontinentu no Anglijas.

II. Likuma 1. p. dod čeka legaldefinīciju: „čeks ir rakstiska pavēle (orders), kuŗu viņa parakstītājs (čeka devējs) dod kredītiestādei (maksātājam), lai čeka uzrādītājam (čeka turētājam) izmaksā no čeka devēja tekošā rēķina skaidras naudas vai arī no atļautā kredīta sumām“.

1. Tā tad čeks ir pavēle, uzdevums, Anweisung, pārveduma nozare (перевод, sk. zemāk 195. §), ar ko čeks vispirms atšķiras no iepriekš parakstītām kvītēm („Quittungsscheck“) par naudas saņemšanu no bankas. Tā arī pēc vācu 1908. g. 11. marta likums un franču 1865. g. 14. jūnija likums (ar 1874. g., 1911. un 1917. g. g. papildinājumiem; sk. arī franču 1924. g. 28. augusta lik.; Lyon-Caën, l. c. 4. sēj. 995. sek. lpp.). Franču 1865. g. 14. jūnija lik. 1. p.: „Le chèque est l'écrit, qui sous la forme d'un mandat de paiement sert au tireur à affectuer le retrait, à son profit ou au profit d'un tiers, de tout ou partie de fonds partés au crédit de son compte chez le tiré et disponibles“. Pēc angļu 1882. g. bill of Exchange act, čeks turpretim raksturots kā tratas nozare: „A cheque is a bill of exchange (t. i. trata) drawn on a banker, payable on demand“.

2. Bez legaldefinīcijas mūsu likums noteic arī čeka rekvizitus, un proti, čeka „jāuzrāda“: izrakstīšanas diena, mēnesis, gads un vieta, čeka klauzula, izmaksājamā suma („Zahlungsklausel“) ar cipariem (?) un burtiem (kā rekvizits pietiktu ar burtiem: sk. vekseļa rekvizitus; t. s. „preču vai elektu čeki“ nav īsti čeki) rokkrakstā vai citā grūti viltojāmā veidā, maksātāja nosaukums vai firma, čeka devēja paraksts. Čeks samaksājams pie uzrādīšanas (prezentācijas, „iesniegšanas“, kā izteicas čeku likums). Čeka samaksas termiņš nav savienojams ar čeka dabu. Čeks vienmēr ir „Sichtsscheck“. Samaksas termiņš skaitās par nerakstītu (pēc vācu čeku lik. tas pat padara čeku par nederīgu). Čeka likums nenosaka rekvizītu formelo trūkuma sekas, bet tādas var būt tikai čeka nederīgums.

3. Visiem šādiem rekvizītiem ir tikai formels raksturs; čeka spēks neatkarājas no tā, vai piem maksātājs patiesi eksistē un vai čeka devējam patiesi ir disponiblas sumas pie maksātāja (sk. zemāk 193. § VI. 2.). Čeka paraugi pie Hoeniger-Cahn, l. c. 143.—147. lpp.

III. Pretēji vācu čeka likumiem (26. §), mūsu likums par čekiem nesatur kolīzijas normas. Šaubu gadījumā būtu, piemērojoties analogijas principam (lik. par čekiem 10. p.; priv. lik. ievad. 21. p.), jārikojas pēc vekselīkumā paredzētām kolīzijas normām (124., 81.—83. pp.), un vispārējiem noteikumiem par Latvijas interteritorialām privattiesībām (priv. lik. ievad. 35. p.), sk. v Bars, Internationales Handelsrecht, Ehrenberga Handbucha 1. sēj. 36. § „Scheckrecht“.

§ 193.

Čeka dalībnieki.

1. Likums uzskata par maksātāju tikai kredītiestādi, t. i. paredz sevišķu „pasīvu čekuspēju“, piešķirot (tāpat kā vācu un angļu lik.) pēdējo tikai kredītiestādēm (pretēji franču, Skandināvijas, Šveices likumiem). Pie kredītiestādēm (кредитные установления) pieder arī privatu bankiešu kantori (kred. nolik. 10. nod. 174.—180. p. p. un čeka lik. motīvi).

II. Ar čeku čekudevējs uzdod („Guthabenklausel“) bankai no viņa, čekudevēja, rīcībā esošām (disponiblām) sumām („Guthaben“, fonds disponible) izmaksāt čekā apzīmētai personai vai čeka uzrādītājam, t. i. likumīgam turētājam, zināmu sumu naudas. Bet ar „disponiblu fondu“ (Guthaben) vien nepietiek, lai piespiestu parādnieku taisni honorēt kreditora čekus.

III. Jābūt zirolīgumam vai čekalīgumam (sk. augšā 108., 114. §§), kuŗš notiek arī kļūstot ar to, ka no vienas puses klients uztur pie bankas disponiblu naudu, depozītu satiksmē, un banka izsniedz klientam čeku grāmatiņu ar čeku blanķetēm („Depositenscheckkonto“) Pie tam čeku izraksta čeku devēis no bankas viņam iedotas čeku grāmatiņas. Bez tam čeku devēja rīcībā ir kontogrāmatiņa (Kontogegenbuch, passbook), kuŗā ieraksta apgrozības posmus pie norēķināšanās ar kredītiestādi. Sk. arī Lavrentjevs, I. c. 225. lp.

IV. Čeks ir orderpapīrs, un proti, iedzimts orderpapīrs (4. p.). Tikai norēķina čeks (sk. zemāk 195. § I.) ir indosējams vienīgi tad, ja viņš izdots remitenta orderim (radīts orderpapīrs). Rekvaklauzula un rektaindosaments čekos apspriežami pēc vekseļu analogijas (10. p.: augšā 134., 150. §§). Maksātājs čeku nevar indosēt; viņa iokās čeks var nokļūt tikai ar uzrādītāja kvīti (13. p.).

V. Čeks, kuŗā remitents nav atzīmēts, uzskatāms par turētāju (uzrādītāju) papīru (3. p. 2. d.; priv. lik. 3120. p. piez.: sk. augšā 131. §: Inhaberklausel. Paraugš pie Hoeniger-Cahn, I. c. 143. lp.). Arī pēc vācu čeku lik. (4. §, 2. d.), čeks ar turētāja jeb nodevēja klauzulu „Inhaber“ — jeb „Ueberbringerklausel“ vai ar „alternativu nodevēja klauzulu“ nav leģitīcijas papīrs (t. i. nav klibojošs turētāja papīrs) vien, bet īsts turētāju papīrs (Heilfron: Geld-, Bank- u. Börsenrecht 4. §; 62. lp. 23. nr.; Breits, Scheckgesetz I. c. 1100. lp. pie § 4. V. A.: „der Scheck ist vielmehr in allen diesen 3 Fällen (kad turētājs apzīmēts kā maksas saņēmējs, kad ir nodevēja klauzula „Ueberbringerklausel“, vai kad nav apzīmēts maksas saņēmējs) ein echtes und rechtes Inhaberpapier“). Pēc Jakobi (Ehrenberga Handbuch'a IV. I., 520. lp.) šāds čeks esot „Inhaberschuldverschreibung“. Čeku var izrakstīt arī uz čeka izdevēja vārdu (čeka devēja orderim: trassiert — eigener Scheck, Komanditscheck; viņu vācu čeku likums gan neparedz, bet viņš ieviesies Vācijā uz ieradumu tiesību pamata).

VI. Tādā kārtā kā maksas saņēmējs uzstājas: vai nu čekā apzīmētā persona, resp. tās firma (likums sevišķi aktīvu čeku spēju neuzstāda), vai persona, uz kuŗu orderčeks pārgājis ar indosamentu, vai arī pats čekadevējs (ja čeka devējs kā remitentu (ņēmēju) apzīmē sevi pašu), vai čeka uzrādītājs, (ja čeks izdots uz uzrādītāju, turētāju, jeb ja čeka ņēmējs nav apzīmēts).

VII. Čeks nav apliekams ar zīmognodokli (rikoj. par zīmognod. 46. p. 24. pkt.: lik. krāj. 1921. g. 165. nr.), proti tikai tad, ja „čeks“ izdots saskaņā ar lik. par čeku, t. i. uz kredītiestādi (sk. kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1914. g. 69. nr.).

VIII. Čeka ekonomiskais uzdevums ir būt par maksāšanas līdzekli; viņš ietaupa, atvieto maksājumu skaidrā naudā (sevišķi „norēķina čeks“: sk. zemāk 135. § 1.). Turpretīm vekselis ir kredītpapīrs; preču vekselis izsaukts no kredītsaimniecības un viņš tadēļ rēķinās ar zināmu attālāku maksāšanas laiku. Čeku parādnieks izdod nevis līdzekļu trūkuma dēļ, bet lai izslēgtu maksājumus skaidrā naudā. Tāpēc čeks paredz tūlītēju nomaksu („Wer einen Wechsel weitergiebt und verkauft, der braucht Geld, wer einen Scheck in den Verkehr bringt, der hat Geld“: sk. Müllers Erzbachs, l. c. 500., 506. lpp.). Čeks nevar būt par kredītpapīru jau tāpēc vien, ka viņš maksājams pie uzrādīšanas („Sichtcheck“; sk. zemāk 193-a § VI. 2.).

§ 193-a.

No čeka izrietošās jurid. attiecības.

I. Čeks samaksājams pie uzrādīšanas „pat ja tas nav minēts“ (5. p.), bet ja kāds termiņš tomēr minēts, tad šis nosacījums atzistams par neesošu; pēc vācu likuma čecam šai gadījumā nav spēka.

II. Čeku devējs un indosanti atbild čeka turētājam par čeka samaksu (izpirkšanu) pēc vekselregrestiesībām, pie kam čeka devējs pielīdzināms trasantam. Šāda regresatbildība ir visu čeku tiesību kods. Regresatbildības priekšnoteikums ir, ka čeks termiņā tiktu uzrādīts („iesniegts“ pēc lik. 6. p.) samaksai un kā maksātājs čeku nesamaksā. Čeks jāuzrāda samaksai 10 dienu laikā, bet ārzemju čeks 2 mēnešu laikā no izrakstīšanas; pēc angļu likuma „within a reasonable time“.

III. Čeka nesamaksas fakts pierādāms tikai dokumentariski, un proti, vai nu ar maksātāja atzīmi uzraksta veidā uz čeka, vai atsevišķā apliecībā („Praesentationsattest“), vai, ja maksātājs no tā atteicas, ar protestu caur notaru ne vēlāk kā nākošā dienā pēc „maksāšanas“ (?) termiņa notecējuma, jādoma pēc čeka uzrādīšanas („iesniegšanas“ dienas, 7. pantā paredzētā termiņa robežās), jo čeka maksāšanas (samaksas) diena taisni nav jāatzīmē čekā.

IV. Maksātājs, kas liedzas nomaksāt segtu (gedeckten) čeku, t. i., kad čeku devējam kontā vai kredītā ir samaksai pietiekoša suma, atbild čeka devējam par zaudējumiem (lik. 12. p.).

V. Pēc lik. 10. p. „indosantu“ (tā tad ne čekadevēja) atbildības kārtību un apmēru, kā arī noilguma termiņus prasības celšanai pret indosantiem („uzrakstītājiem“) un čeka devēju noteic veksellikums pēc tratu analogijas. Tā tad čeka indosamentam ir arī garantijas funkcija.

1. 10. p. nerunā šai vietā tieši arī par „čekadevēja regresatbildību“. Bet no 10. p. motīviem (paskaidrojumiem) tomēr redzams, ka likumdevējs nav domājis atkāpties no ārzemju likumu noteikumiem par čekadevēja regresatbildību, atsaukdamies arī uz franču čeka lik. 4. p. un Austr. ček. lik. 17. p. (arī vācu čeku lik. 17. §), kurī vispār paredz čeku devēja regresatbildību pēc trasanta analogijas. Tā tad arī pēc mūsu čeku likuma, protesta gadījumā, būtu piemērojami veks. lik. 28. p., 97. p.

1. pkt., 101. p. 1. pkt., 5. pkt.. Tāpēc čeka devējs atbild taisni tā, kā atbild trasants vai kā indosants.

2. Bet 8 p. 2. d. nosaka, ka „čeka turētājs, termiņa (t. i. „iesniegšanas“ termiņa) nokavēšanas dēļ, nezaudē savas regresatīvās tiesības pret čeka devēju“. Tātad čeka turētājs tās itkā nezaudē arī tad, ja čeks nebūtu protestēts un nebūtu vairs protestējams, jo protests izdarāms ne vēlāki kā nākošā dienā pēc „iesniegšanas“ termiņa notecējuma.

3. Tomēr 8 p. 2. d. noteikums iztulkojams sakarā ar 8. p. 1. d., pēc kuŗas čeks, „neiesniegšanas“ gadījumā noteiktā termiņā, „zaudē spēku“, tā tad čeks tomēr zaudē spēku arī pret čeka devēju, un tāpēc čeka regresīvās tiesības taisni nav izvedama pret čeku devēju.

4. Tādā kārtā 8. p. 2. d., runājot par regresīvās tiesības „nepazaudēšanu“, paredz nevis īstās regresīvās tiesības, bet acīm redzot tikai prasību, kuŗu paredz veks, lik. 97. p. 2. pkt., t. i. prasību par iedzīvošanos (tāpat kā šādu prasību tieši paredz vācu čeku lik. 21. §) vai prasību, kuŗa pamatota uz iepriekšējām, starp čeka devēju un ņēmēju pastāvošām, jurid. attiecībām (sk. Austr. čeku lik. 22. p.). Par čeka turētāja prasību pret čeka devēju sk. K. Sen. Tiesu dep. spried. 1914. g. 1066. nr. pie Vormsa, l. c. IV izl. 1914. g. 18. nr.; Breits, koment. pie vācu čeku lik. 21. §, l. c. 1124. lp.

VI. Čekadevējs atbild par čeka turētājam nodarītiem zaudējumiem, ja čeka samaksai nav attiecīgas sumas, t. i. ja čekadevējam nav pie maksātāja disponibla fonda (vai nu nav naudas uz konta, vai nav kredīta). Sk. Lavrentjevs, l. c. 224. lp.

1. Likums tā tad domā tikai segtus (gedeckte) čekus Par nesegta čeka ļaunprātīgu izdošanu čekadevējs atbild kā par krāpšanu (lik. 11. p.).

2. Jājautā, kādā momentā jābūt segumam, vai jau čeka izdošanas momentā, vai tikai pie čeka uzrādīšanas samaksai. Jautājums nav izšķirams pēc veks. lik. 97. p. 2. pkt., saskaņā ar kuŗu trasants būtu brīvs no jebkādas atbildības, ja viņš pie tai punktā aprādītiem apstākļiem pierāda, ka „maksātāja rīcībā samaksas termiņā atradusies viņa manta vekseļa sumas vērtībā“ („что платательщик к сроку платежа имел в своем распоряжении имущество его на вексельную сумму“).

Čeks pēc būtības atšķiras no tratas. Trata, kā vekselis, ir kredītpapīrs. Parasto preču vekseli radījusi kredītsaimniecība un tas parasti samaksājams zināmā laikā pēc izdošanas atkarībā no atvērtā kredīta ilguma. Cita nozīme ir čekam. Čeks ir maksāšanas līdzeklis; viņš atvieto tūlītējo skaidras naudas maksu; katra maksas pagarināšana izslēgta. Čeks ir kuŗā katrā laikā un turp izpērkams. Lai tādu ipašību nodrošinātu čekam, tikai banku iestādēm piešķirta pasīvā čeku spēja (čeku lik. 1. p.). T. s. Guthabenklausel gan ieieta čeka legaldefinīcijā (1. p.) Tomēr saskaņā ar 11. p., tikai no soda lik. viedokļa, segumam jābūt jau čeka izdošanas laikā. Bet civiltiesiski — čeks, kuŗam, izdošanas laikā trūkst segums, aiz šī iemesla vien — nav nederīgs; pie tam čeka devējs atbild čeka turētājam par zaudējumiem tikai tad, ja nesegts čeks netiktu samaksāts pie prezentācijas. Par vācu čeka lik. sk. Müllers-Erbachs, l. c. 509. lp. Pretēju viedokli ieņem franču čeku tiesības (Lyon-Caën et Renault,

l. c. 567. sek. nr. nr.), un Šveices oblig. tiesības (831. p.); sk. augšā 192. § II. 3.

VII. Maksātājam un regresatam jāmaksā čeks tikai pret pašu čeku, pie tam, gadījumā, ja čeks ir rekta- vai orderčeks, tikai pret turētāja kvīti (13. p.). Regresatam, samaksājot, jāpieprasa vēl apliecība vai protests līdz ar kvīti (sk. veks. lik. 51. p.).

VIII. Čeka turētājam nav tiešas prasības pret maksātāju par čeka honorēšanu. Maksātājs nenes čeka saistību un arī neiegūst čeku regrestiesības. Tāpēc maksātājs nevar iegūt un arī nevar indosēt čeku (veksellik. 17., 87. p. p.: šk. augšā 179. §). Čeka turētāja varbūtejam indosamentam uz maksātāja vārdu ir tikai kvītes nozīme (sk. lik. 13. p.; vācu lik. 8. § 2. d. beigās).

IX. Ierunas ceļamas tikai vekselļik. 16., 24., 32., 33. p. p. (augšā 153. §) paredzētās robežās.

X. Čeka turētāja prasība pret čeka devēju un indosamentiem uz isto regrestiesību pamata „noilgst” pēc veks lik. 72—74. p. p., t. i. 1 gada laikā no protesta vai apliecības datuma, resp rambursregresa kārtībā 6 mēn. laikā no samaksāšanas (3 gadu robežās no iesniegšanai noteiktā termiņa), bet prasība par iecizivošanos — no uzrādīšanai (iesniegšanai) noteiktā termiņa. Uz materieli juridiskām attiecībām pamatotā prasība padota vispārējam noilgumam (lik. 10. p.).

§ 194.

Čeka izbeigšanās.

I. Čeks ir (no čeka devēja) atsaucams tikai pēc iesniegšanas termiņa notecējuma (7. p.). Bet arī šis noteikums pieder pie „internām” (iekšējām) čeku tiesībām. Jo ar to nav teikts, ka maksātājam nebūtu tiesības ievērot atsaukšanu arī pirms čeka iesniegšanas termiņa: čeka turētājam vispār nav prasības pret maksātāju par čeka honorēšanu (sk. augšā 193-a § VIII). 7. panta nozīme tikai tā, ka maksātājam ir tiesība līdz „iesniegšanas” termiņa notecējumam čeku samaksāt uz čeka devēja rēķina arī tad, ja pēdējais čeku būtu atsaucis. Gan pielaižama arī pretējā vienošanās.

II. Pazaudētu vai nozagtu čeku var mortifikācijas kārtībā atzīt par spēku zaudējušu uz 1920. g. 23. aprila lik. un civ. proc. lik. 2088. sek. p. p. pamata; tāpēc maksātājam tas jāsamaksā tikai, kad čeks tika atzīts par iznīcinātu (16. p. 3. d.; sk. augšā 136., 173. §§).

1. Čeka turētājam, kuram čeks pazudis, jāpaziņo čeka devējam un maksātājam, lai apturētu čeka samaksu. Šai gadījumā maksātājam nav tiesības samaksāt čeku uz čeka devēja rēķina. Noteikumi par vekselļu pazušānu nav piemērojami, jo tie paredz tiešu parādnieku, tā tad tratas akceptantu (veks. lik. 123. p.). Neakceptētas tratas pazušānas gadījumam būtu jāpiemēro veks. lik. 113. p. resp. čeka lik. 16. p. Sal. C. de c. 150., 152. sek. p. p.; kuŗi gan neparedz uzaicināšanas kārtību. (Lyon-Caën et Renault, l. c. 589. bis, 322. sek. nr. nr.).

2. Čeka mortifikācijas sekas ir tās, ka čeka turētājs var saņemt čeka sumu no čeka devēja (ne no maksātāja; sk. arī vācu čeku lik. 27 §, sakarā ar vācu HGB 365. § par orderpapīru mortifikāciju; augšā 136. §).

III. Čeka devēja nāve pēc (?) čeka izdošanas (itkā čeka izdošana būtu domājama arī pēc čekadevēja nāves!) nedod maksātājam tiesību atteikties no čeka samaksas (14. p.).

IV. Ja maksātājam ir zināms ka čekadevējs ticis tiesas ceļā atzīts par maksāt nespējīgu (vai ja viņa lietās nodibināta „administrācija“, kas var notikt tikai Latgalē), tad maksātājam jāatraida čeka samaksa. Tapēc, ja maksātājs tomēr čeku samaksā, tad šī maksa neskaitās par izdarītu uz čeka devēja (resp. viņa konkursa masas) rēķina. Konkursa valde var šo samaksu neatzīt, un maksātājam tad nebūtu tiesība prasīt — uz žiro (čeka) līguma pamata — atlīdzību no konkursa masas pēc civ. proc. lik. 1899. p. piel. 11. p. 25. p. 2. pkt.; maksātājam būtu tikai tiesība pieteikt prasību par iedzīvošanos kā vienkāršam kreditoram. Turpretim, ja maksātājam par čeka devēja konkursu, bez pirmā vainas, nebija zināms, tad maksātājs, kuŗš samaksājis čeku, var uzstāt ties kā konkursa masas kreditors uz civ. proc. lik. 1899. p. pielik. 25. p. 2. pkta pamata.

V. Čeka likums (17. p.) izšķir (līdz tam strīdus) jautājumu par to, kam jānes zaudējums, ja čeks izrādījies par viltotu (sk. Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1892. g. nr. 114.; 1900. g. nr. 71.; 1905. g. nr. 63.; 1912. g. nr. 45), un proti, izšķīris to tai nozīmē, ka viltota čeka samaksas sekas jānes maksātājam tikai tad, ja maksātājs, izdarot samaksu, pielaidis neuzmanību. Tā tad, ja persona viltotā čekā ir apzīmēta kā čeka devējs, un apsrīd maksātāja rīcību, kuŗā tās personas konts tika debitēts ar čeka pretekvivalentu, tad viņai būtu jāpierāda ne tikai vien tas, ka čeks bijis viltots, bet arī tas, ka maksātājs, samaksājot čeku, pielaidis neuzmanību.

§ 195.

Čeku atsevišķie veidi.

I. Likums (2. p, 2. d.), pēc vācu lik. (14. §) parauga, ievēdis „aprēķina“ (domāts „norēķina“, Verrechnungsscheck) čeku, kuŗš kalpo naudas sumas pārskaitīšanai kreditiesādes grāmatās čeka turētājam par labu. Pret „aprēķina“ čeku tai apzīmētā suma tā tad nav izsniedzama čeka turētājam tūlī skaidrā naudā.

1. Noreķina čekam jābūt šķēršam pāri uzrakstītam „tikai aprēķinam“ (norēķina klauzula, Verrechnungsklausel). Paraugš pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 143. lp. nr. 3. Šo klauzulu var uzrakstīt čekadevējs, kā arī katrs tiesīgs čekaturētājs (neatkarīgi no indosēšanas), bet ne maksātājs.

2. Klauzula nodibina aizliegumu maksātājam čeku samaksāt skaidrā naudā, un čeka honorēšana notiek pārskaitīšanas veidā, t. i. debitējot čeku devēja kontu un kreditējot čeka iesniedzēja kontu maksātāja grāmatās (sk. zemāk). Šī operācija nodibina iesniedzējam par labu

prasību pret maksātāju (Jakobi, Das Wesen des Verrechnungsschecks, žurnālā „Ztschr. f. d. ges. Handelsr.“ 87. sēj. 1./2. burtn., 1923. g.).

3. Norēķina čeka nozīme pastāv iekš tam, ka ar viņu tiek nodrošinātas kā čeka devēja, tā arī čeka turētāja (der Scheckberechtigte) intereses.

a. Pie parastiem turētāju- un orderčekiem, čeka devējs nes zināmu briesmu (risku) tai ziņā, ka viņam būtu jāatlīdzina maksātājs, — saskaņā ar žiro (čeka) līgumu par čeka samaksu, — kaut gan čeks nav nokļuvis attiecīgā remitenta rokās, t. i. kaut gan čeka devējs nevarētu čeku stādīt remitenta m uz rēķina. Bez tam katrs čeka turētājs nes briesmu (risku) arī tai ziņā, ka viņš čeku var pazaudēt, vai čeks var tikt viņam nozagts, un zaglis var pār čeku saņemt ekvivalentu vai čeku nodod tālāk labticīgai trešai personai.

b. Norēķina klauzula piespiež maksātāju čeka sumu neizmaksāt skaidrā naudā, bet honorēt to tikai pārskaitīšanas (norēķināšanas) veidā.

4. Zem „aprēķina“ (norēķināšanas) — pēc Jakobi — jāsaprot sekošas operācijas:

a. ja tiesīgais čeka turētājs („der Scheckberechtigte“) un maksātājs atrodas savā starpā žiro attiecībās un, ja α) tiesīgam čekā ņemējam ir savs konts pie maksātāja, tad maksātājs vienkārši kredītē tiesīgam čekā ņemējam attiecīgo sumu; bet β) ja tiesīgam čeka ņemējam tāda konta nav, tad maksātājs ierīko viņam pie sevis ja un u kontu, un tai kredītē čeka sumu;

b. ja tiesīgais čeka ņemējs ir vai tiek pievienots (angeschlossen) nevis pie tās pašas bankas, bet pie kādas citas bankas, tad tiesīgais čeka ņemējs šai pēdējai (t. i. savai) bankai nodod čeku un šī banka ar (klusu) nosacījumu, ka maksātājs honorēs (izpirks) čeku, kredītē tiesīgo čeka ņemēju un debitē maksātāju. Ar to norēķināšanās nobeidzas. Šī pati (starpniecības) banka (pie kuŗas ir pievienots tiesīgais čeka ņemējs), var vai nu iegūt čekus no šī sava klienta, vai uzņemties tikai inkasomandatu.

5. Visos apzīmētos gadījumos norēķina operācijas tā tad nobeidzas ar to, ka maksātājs debitē sevi par čeka sumu tiesīgam čeka ņemējam vai tā inkasomandataram par labu. Juridiski tādā ceļā maksātājs, pieņemot norēķina čeku, debitē sevi tiesīgam čeka ņemējam par labu, ar to pieņem viņa oferti un kļūst par viņa parādnieku. Tā tad maksātājs slēdz ar tiesīgo čeka ņemēju un tam par labu abstraktu parāda līgumu.

6. Bet tomēr ar apzīmētām operācijām vien istais tiesīgais čeka ņemējs vēl nav nodrošināts, jo ja čeka iesniedzējs nebūtu istais tiesīgais čeka ņemējs un maksātājs aiz piedodamās kļūdas būtu noslēdzis šādu līgumu ar neattiecīgu čeka turētāju, tad līgums būtu tomēr izpildāms tāpat čeka turētājam par labu un pēdējam tomēr būtu tiesība, tūlīn prasīt, šī čeka vietā stājušos līguma izpildīšanu: „quod sine die debetur, statim debetur.“

7. Patiesībā norēķina čeka kodols ir tas, ka maksātājam, pieņemot norēķina čeku, tas pa starplaiku jāpārbauda un sevišķi jāpārbauda čeka iesniedzēja (prezentanta) leģitīmacija. Jo civilā prasība (uz minētā

abstraktā līguma pamata) uzskatāma par samaksātu tikai tad, ja viņa izpildīta istam kreditoram (priv. lik. 3579. p.). Pārbaudīšanai maksātājam zināms laika brīdis, t. i. no čeka sumas pārskaitīšanas līdz izmaksāšanai, un taisni tas ir norēķina čeka nolūks: „die regelmässige Zeitspanne zwischen Buchung und Abhebung (gilt) bei der Buchung auf Grund eines Verrechnungsschecks als gewollt und vereinbart“ (Jakobi, 1. c. 9. lp.).

8. Lai gan, saimnieciski, norēķina čeku operācija līdzinās žiropārvedumam („Girozettel“), bet juridiski arī norēķina čeks ir čeks, viņš nodibina regresīstiesības. Arī norēķina čeks ir orderpapīrs (gan ne iedzimts, bet tikai radīts: 4. p. 2. teik.) un kā tāds tehniski indosabls. Pie tam arī norēķina čeka indosamentam ir nevien transport-, bet arī garantijas funkcijas; 10. p. neparedz šai ziņā izņēmumu attiecībā uz norēķina čeku.

9. Norēķina čeks nav atsaucams: to gan sevišķi nenoteic mūsu čeka likums, bet tas ir saprotams pats par sevi (sk. vācu lik. 14. § 2. d.).

10. Maksātājs par norēķina čeka nepareizu samaksu skaidrā naudā atbild katram istam čeka ņēmējam; bet arī šī samaksa katrā ziņā notiek uz izdevēja rēķina.

II. Norēķina čeks attīstījās sakarā ar Anglijā pieņemto „crossing“. „Crossed cheque“ ir izmaksājams tikai bankierim (banker). Crossed čekā pāri par tekstu velk divas paralelas līnijas. Ja starp līnijām nekā nav uzrakstīts vai uzrakstīti tikai vārdi „& Co“ („generally crossed cheque“), tad čeka sumu var izmaksāt katram ar čeku leģitimētam bankierim; bet ja starp līnijām uzrakstīta noteikta bankas firma (specially crossed cheque), tad tikai šai pēdējai. Starp līnijām pie „generally crossed cheque“ atstāto vietu čeku turētājs var arī aizpildīt uz noteiktas bankfirmas vārdu un tadā kārtā pārvērst čeku par „specially crossed.“ „Specially crossed cheque“ dod vislielāko drošību pret nelikumīgu izlietošanu: patiesībā viņš ir rekta čeks. Bet „generally crossed cheque“ nav tik drošs kā norēķina čeks, jo pēdējais vispār nav skaidrā naudā izmaksājams, tā tad arī bankierim nē. Ar „crossed cheque“ čeku satiksme faktiski nodrošināta arī ar to, ka angļu bankiers čeku iekasēšanu pieņem tikai no viņam pazīstamām personām; sk. Scruton, the commerc. law of Great-Britain etc. 1. sēj 281. lp.

Angļu likums (1882. g. 81. sekc.) pazīst vēl klauzulu „not negociable“ (kā „crossed“ klauzulas veids). Klauzula „not negociable“ gan neizslēdz čeka negociabilitāti, bet nodibina itkā cesijas sekas: persona, kuŗa čeku pazaudējusī, tādēļ var to pieprasīt pat no bonae fidei ieguveja; sk. Lyon-Caën, 1. c. 4. sēj. 583. bis nr. par „le chèque barré non negociable“. (Angļu bills of exchange act 76.—82. sekc.; šie noteikumi tika vēlāki attiecināti uz „any document issued by a customer of any banker“).

Francija ar 1911. g. 30. decembra likumu ievēdusi „le chèque barré“, proti „chèque à barrement général“ un „à barrement special“, atraidot norēķina čeku (sk. Motte, le chèque barré en France et l'étranger 87.—90. lpp., 1914. g.). Šādu „barrement“ paredzēja arī 2. Haagas 1912. g. 23. jūlija konferences par čeku lik. apvienošanu lēmuma 19. p. Parāgs pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 146. lp.

III. Likums (2. p. 3. d. 1923. g. lik. redakc.) ievēdis arī t. s. „apgrozības (solo) čekus“, kuŗu kredītiestāde izdod pati uz sevi, kā maksājuma līdzekli: šādam čekam jābūt uzrakstam „apgrozības čeks“ un maksātājas kredītiestādes apliecinājumam, ka tas pret čekus izmaksās. Arī parastais čeks iegūst „apgrozības čeka“ īpašību, ja uz viņa maksātāja kredītiestāde taisa aprādīto apliecinājumu (t. s. „akceptēts čeks“), pēc Ziemeļ-Amerikā pieņemtā „certified cheques“ parauga: sk. Lyon-Caën, l. c. 4. sēj. 509., 1001. sek. lpp.; (sk. arī vācu 1916. g. 31. augusta noteik.: par „Bestätigen“). Uzrakstam „certified“ piešķir akceptam līdzīgu spēku. Paraugi pie Hoeniger-Cahn, l. c. 145. lp.

IV. Par pastačeku sk. 1923. g. 9. augusta rīkojumu (lik. krāj. 111. nr.). Par „travelerčekiem“ sk. Lavrentjevs, l. c. 228. lp.

§ 196.

II. Tirgoniskā asīgnācija.

Müllers-Erzbachs, l. c. 2. sēj. 119. nodal.; Šeršeņevičs, l. c. 2. sēj. 122. §.

I. Tirgoniskā asīgnācija (kaufmännische Anweisung, transferts, pārvedums, перевод) ir izdevēja (asīgnanta) rakstisks uzdevums, pilnvarojums (orders, Ermächtigung, ne Auftrag sk. augšā 32. § I.) citā vietā esošai bankai (asīgnātam, maksātājam) izmaksāt trešai personai (asīgnātam) zināmu daudzumu atvietojamās mantas uz izdevēja rēķina. Tirgoniskā asīgnācija prasī, ka asīgnāts būtu tirgotājs (sk. Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1481. nr.; 8. sēj. 1641. nr. HGB. 363. §). Asīgnācijā prasāms aizrādījums uz valutas (ekvivalenta) attiecībām, t. i. ka asīgnants rīkojas p r viņa rīcībā pie asīgnāta esošām sumām („Wert in Rechnung“). Asīgnācijai sevišķa forma nav prasāma. Bet tirgoniskā asīgnācija var būt tikai rakstiska. No svāra ir distāntia locī, jo asīgnācija ir naudas pārvešanas līdzeklis.

II. Tirgoniskā asīgnācija ir vērtspapīrs, kaut gan viņa nodibīna prasību tikai pēc akceptācijas: vērtspapīrs apliecinā ne tik vien personu tiesības (korporācijas tiesības, Personenrechte), kā piem. akcija, vai lietiskās tiesības, abstraktas un individualizētas tiesības, bet arī pilnvarojumus (Befugnisse, Ermächtigungen, kā asīgnācija), ja vien tiesīgā persona stājās pretīm otrai personai, kuŗai jāizdāra izpildījums pirmajai, vai kuŗa to var (darf) darīt (Jakobi, Wertpapiere, Ehrenbeige Handbuch'a IV. 1. d. 126. lp. pie 2. piez., 436. lp.).

III. Tirgoniskā asīgnācija var būt vai nu rektapapīrs (Jakobi, l. c. 436. lp.), vai orderpapīrs (Jakobi, l. c. 474. lp. pie 104. piez.), vai turētāju papīrs, kaut gan — līdz akceptācijai — ne turētāja parāda zīme (tā Jakobi, l. c. 126. lp. 2. piez., 483. lp. pie 36. piez.; citādi Planks, Dernburgs). Tirgoniskā asīgnācija sevišķi kā orderpapīrs ir tehnisks, t. i. indosabls, radīts orderpapīrs, ja vien samaksa neatkarājas no kāda pretizpildījuma (sk. augšā 130. §).

IV. Asīgnācijas akcepts nav prasāms, bet akceptēta asīgnācija nodibīna turētājam par labu patstāvīgu prasību pret asīgnātu-akceptantu. Asīgnācija nekalpo apgrozījumam, jo viņai trūkst asīgnanta papīrveidīgā atbildība un indosamenta garantijas funkcija. Bet tomēr

tirgoniskā asignācija ir vērtspapīrs, un uz viņu attiecināmi vērtspapīriem piemērojami nosacījumi par indosamenta formām un sekām (transportfunkcija), par izdevēja ierunu ierobežojumiem labticīgam ieguvējam par labu, par turētāja leģitimāciju (ari par mortifikāciju? — jāpieņem pēc čeka analogijas.).

V. Asignācijai subsidiāri piemērojamas civiltiesības (piem. vācu BGB 783. sek. §§; Šveices oblig. ties. 466. p., Kr. civ. lik. proj. 5. grām. 566. sek. p. p.; Erdmans, l. c. 4. sēj. 439. sek. lpp., 513. lp. nr. 1.; priv. lik. 4373. p.).

VI. Asignācijas materiēlie pamati var būt dažādi, atkarībā no dalībnieku savstarpējām attiecībām. Starp asignantu un asignataru nodibinās valūtas attiecības, un starp asignantu un asignātu — seguma attiecības (Deckungsverhältnis).

1. Sakarā ar valūtas attiecībām, asignācijas nolūks ir dot asignataram iespēju apmierināt savu prasību pret asignantu, saņemot asignācijā apzīmēto sumu no asignāta (asignants ir debitors), tā tad asignātara interesē.

a. Asignants kā asignātara parādnieks dod kreditoram (asignataram) iespēju saņemt naudu prasības segšanai no trešas personas (asignāta). Bet ar asignācijas iedošanu un saņemšanu vien parāds vēl nav samaksāts: „assignatio non est solutio“ (Anweisung ist keine Zahlung; Cvingmaņa spried. krāj. 2. sēj. nr. 214.). Asignācija izdodama tikai „solvendi causa“ (zahlungshalber), ne „in solutum“ (als Zahlung); asignācija ari pati par sevi nenodibina novāciju (priv. lik. 3588. p.), bet tikai nosacītu novāciju.

b. Otrkārt, sakarā ar tām pašām valūtas attiecībām, asignācijas nolūks var būt ari: α) nodibināt nākošu parādu — asignātara, kā nākošā debitora, personā — asignantam par labu, piem. aizdevuma nolūkā; ar to asignātars kļūst par asignanta parādnieku; vai β) izdarīt dāvinājumu asignataram par labu; γ) vai asignācijas ceļā asignants vienkārši uzdod asignataram inkaso ar nosacīlumu, par asignāta izmaksājamo sumu rīkoties pēc asignanta direktīvām.

2. Sakarā ar seguma attiecībām: a) asignants kā kreditors, izdodot asignāciju uz asignātu (maksātāju), apmierina savu paša prasījumu pret asignātu, kuŗš ar to savukārt sedz savu parādu (asignantam): vai b) asignants, izdodot asignāciju uz asignātu, ierīko sev pie pēdēja kredītu.

VII. Asignācija ir tālāk nododama ar indosamentu, kuŗam gan nav garantijas funkcijas.

VIII. Asignācija nav tikai pavēle vien, vai tikai pilnvara (itkā divkārtīga pilnvara, jo ne asignāts, ne asignātars neuzstājas asignanta vārdā), bet gan uzdevums kā tiesību piešķirums („Ermächtigung“), un proti, kā asignātam (izdarīt izmaksu uz asignanta rēķina), tā ari asignataram (savā vārdā saņemt samaksu no asignāta). Šveices oblig. ties. 466. p. šai ziņā tieši uzsver: „Durch die Anweisung wird der Angewiesene ermächtigt Geld, Wertpapiere oder andere ver-

tretbare Sachen auf Rechnung des Anweisenden an den Anweisungsempfänger zu leisten und dieser, die Leistung von jenem in eigenem Namen zu erheben“ (vācu BGB, 783. §; sk. augšā 32. § I.).

IX. Par attiecībām, izrietošām no asignācijas, sk. Cvingmaņa spried. krāj. 3. sēj. nr. 436; 4. sēj. nr. 651; 5. sēj. nr. 916; 7. sēj. nr. 1481, nr. 1501, 8. sēj. nr. nr. 1640, 1641. Par to, ka asignācija nav identiska ar vekseli: Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1890. g. nr. 67. (sk. augšā 140. §). No čeka asignācija atšķiras ar to, ka čekā nav aizrādījuma uz valutu; čeks neprasa distantia loci; asignācija nav jāprezentē termiņā; asignācija ir katrā laikā atsaucama un neparedz arī protestu nesamaksas dēļ (sk. Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1890. g. nr. 67.; arī Kr. tirdzn. proc. lik. 43. p.).

§ 197.

III. Kreditvēstule.

Lyon-Caēn et Renault, l. c. 4. sēj 736.—742. nr. nr. Staubs, koment. pie HGB. 349. §; Cohn, Endemaņa Handbuch'a 3. sēj. 1220. sek. lpp.; Gūnter'a (1912) un Krall'a (1913) disertācijas.

I. Kreditvēstule (Kreditbrief, akreditivs šai nozīmē, lettre de crédit) ir asignācijas nozare, viņa izdodama ne uz noteiktu sumu (kā asignācija un čeks), bet gan tikai uz zināmu maksimālu sumu, līdz kuŗai kreditvēstules saņēmējam (akreditētā, porteur, crédité) tiesība pieprasīt un saņemt daļu maksas („abheben“). Izdevējs (adresants, signataire, créateur) un maksātājs (korespondents) ir bankieri, pie kam kreditvēstuli (akreditīvu) var izdot vai nu uz vienu pašu korespondentu (vienkaršs akreditīvs), vai uz vairākiem korespondentiem (apkārtakreditīvs, cirkularakreditīvs).

II. Akreditīva saņēmējs (akreditētais) bieži ir ceļotājs. Kreditvēstule izdodama tikai uz aprobežotu laiku un pret segumu.

III. Korespondents, izdarot maksu, var prasīt nevis kreditvēstules (akreditīva) atdošanu (nodošanu), viņam bet tikai tās uzrādīšanu, lai no tā norakstītu (abschreiben) izmaksātās daļu maksas. Korespondents maksā uz adresanta rēķina. Akreditētais, ceļotājs, saņemot maksu, nekļūst par korespondenta parādnieku (pretēji kreditmandatam, Kreditauftrag, kur saņēmējs kļūst par parādnieku; sk. augšā 112. § I.).

IV. Korespondents, izmaksājot pieprasītās sumas, atvēl kreditu nevis akreditētā, bet gan tikai adresantam, un norēķināšanās notiek tikai starp korespondentu un adresantu no vienas puses, un akreditēto un adresantu no otras puses. Arī ar to kreditvēstule atšķiras no kreditmandata (Kreditauftrag), pie kuŗa kreditmandatars pieļauj trešai personai kreditu savā vārdā un uz savu rēķinu (sk. augšā 112. § I.).

V. Kreditvēstule atšķiras no asignācijas ar to, ka akreditētais pieprasa un saņem no korespondenta parasti tikai daļas maksas līdz zināmai maksimālai sumai (sk. Staubs, koment. pie HGB 349. §, 64. piez.).

3. Grāmata.

Jūras tiesības.

§ 198.

Jēdziens.

Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj. 201. nodal.; Wüstendörfers, Ehrenberga Handbuch'a 7. sēj. 2. d. 1.—3. §§; J. Gierke, 1. c. 73.—84. §§. Šeršenevičs, 3. sēj. 151. §.

I. Jūras tiesības ir jūras kuģniecības (Seeschiffahrt) tiesības — kā singulāras tiesības. Jūras tiesības normē kuģniecību jūrā, pretēji kuģniecībai iekšējos satiksmes ūdeņos (Binnenschiffahrt, плавание на внутренних водах). Jāizšķir publiskās un privatās jūras tiesības. Publiskās jūras tiesības pieder vai nu pie starptautiskām, vai valsts un administratīvām tiesībām. No privatām jūras tiesībām atdalījies sevišķo tiesību komplekss, proti jūras tirdzniecības tiesības, kā tirdzniecības tiesību daļa, kuņas attiecas uz jūras tirdzniecības kuģiem (мореходные торговые судна, Kauffahrteischiffe), kuņi kalpo un noder peļņas iegūšanai ar kuģniecību, t. i. uz jūras tirdzniecību (Seehandel, морская торговля).

II. Jūras tiesību atsevišķās īpašības pamatojas uz to faktu, ka jūras tirdzniecības kuģis līdz ar savu krāvu (Ladung, груз) padots ārkārtīgām briesmām un dodas braucienos tālumā. No tam attīstījusies zināma briesmu solidaritāte un sevišķi jūras tirdzniecības principi: 1) zaudējumu sadalīšana starp briesmu dalībniekiem (kuģa un krāvas saimniekiem); 2) jūras kuģniecības uzņēmēja ārkārtīgais risks novedis pie viņa aprobežotas atbildības; 3) no otras puses kuģa kreditoriem piešķir zināmu priekšrocību par pārējiem kuģa saimnieka (privatiem) kreditoriem. (1925. g. 19. janvāra noteik. par kuģu hipotekām un jūras prasībām: lik. krāj. 7. nr., ar 1925. g. 21. februāra instrukciju: V. V. 43. nr.; sk. zemāk 227. 228. §§); 4) kuģa vadītājam pieder lielāka, plašāka vara un reprezentācijas pilnvarojumi un, kā to korelats, viņam uzlikta arī sevišķa atbildība; 5) īpašuma iegūšanas iespēja par tālumā esošo kuģi (sk. zemāk 202., 203. §§) un par pārvadājamo (transportā esošo) preci (augšā 126. §) 6) kuģniecība radījusi starptautisku reglamentāciju un izrāda unifikācijas tendenci.

III. Jūras kuģniecības (Schiffahrt) saimnieciskā nozīme izteicas iekš tam, ka kuģis normalos apstākļos tā paša preču daudzuma pārvadāšanai prasa tikai apm. $\frac{1}{7}$ daļu spēka un daudz mazākus apkalpošanu (ietaupot lielu daļu nedzīvas nastas un prasot mazākus būv- un uztura izdevumus), nekā dzelzceļi. Tapēc jūras kuģis daudz lētāks par visiem pārējiem transportlīdzekļiem un ir konkurences spējīgs dzelzceļiem pat tur, kur viņam jāiet ar likumu.

§ 199.

Avoti.

Rehme, Ehrenberga Handbuch'a 1. sēj. 4—21. §§; Wüstendörfers, 1. c. 4. — 14. §§; Pardessus, Collection de lois maritimes antérieures au 18. siècle, 6. sēj. (1828.—1845.); sk. augšā 6. §.

I. Atsevišķi jūrastiesiskie noteikumi attīstījušies jau senos laikos, sevišķi Grieķijā (jūras aizdevumi, havarija) un no tās pārgājuši romiešu tiesībās (receptum nautarum, actio exercitoria, lex Rhodia de jactu D. 14., 2.; foenus nauticum sk. zemāk 229. §). Viduslaikos izveidotās jūras tiesības izcēlušās romaņu Vidusjūras un ģermaņu zemēs: pilsētu statuti (Hamburgas 1292., 1497., 1603. g. g. statuti). Jau aņos laikos izveidojies princips, ka peļņas un zaudējumu apv enojumā piedalās visi jūras brauciena interesenti, neizslēdzot arī ekipažu; tajos laikos vēl pats tirgotājs pavadīja savas preces (supercargo); tika atzīta arī kuģa saimnieka probežotā atbildība. Tajos laikos izcēlušās jūras tiesiskās (kuģniecības) sabiedrības (kuģu saimnieku sabiedrība, Reederei). Lielu nozīmi ieguvuši izplatītie privātie jūras ieradumu un jūras tiesu spriedumu krāumi (jūras tiesību grāmatas): tabula Amalfitana (XIII.—XIV. gadu simt.); Consolat del mar kā vissvarīgākā viduslaiku tiesību grāmata, proti Barselonas jūras tiesu spriedumu krājums (XI. gadu simt.); Les rolles des jugements d'Oleron, XII. gadu simt. (Anglijā, Holandē, Hanzas aplokos); Visbijas jūras tiesības, kā vācu Hanzas tiesību krājums (viņām tomēr nav nekā kopēja ar Visbijas pilsētu). Likumdošanas resp. valdības akti: Ordonnance de la marine du mois d'Août 1681. g., smelts no „Quidon de la mer“ (XVI. gadu simt. no nepazīstama autora).

II Krievijas pirmavoti bijuši līgumi ar grieķiem. Vēlāki, kad Maskavu atgriezta no jūras, jūras tiesību attīstība tika pārtraukta un atjaunota tikai pie Pēterā I. Izdota vesela rinda speciāllikumu: 1720. g. „указ об эверсах“; 1724. g. „Морской торговый регламент и устав“ (kuģam tikai fiskala nozīme). Vēlāki: 1781. g. „Устав о купеческом судоходстве (Katrīna II.) pēc Francijas 1681. g. „Ordonnance de la marine“ parauga; 1836. g. „Закон о помощи и спасении в случаях кораблекрушения“; 1846. g. „Закон о морском страховании“; 1865. g. „Закон о внесении судов в корабельные списки“; 1904. g. „О праве плавания под Российским флагом“ (Kr. lik. krāj. 133. nr.); 1904. g. 24. maijā lik. par aizdevumiem kuģu iegūšanai (Kr. lik. krāj. 108. nr.) ar 1905. g. 16. marta instrukciju (Kr. lik. krāj. 83. nr.: sk. zemāk 203. §).

III. Pie Latvijas jūras tiesību avotiem (sk. augšā 10. § par tirdzn tiesību avotiem vispār) pieder:

1. Krievijas likumi, augšā (10. §) apzīmētās robežās. Kr. tirdzn. nolikums (Kr. lik. kop. 11. sēj. 2. d. 2. — 7. nodalīj. 164. — 63. p. p., 1903. g. izd.) jau sen atzīts par pilnīgi novecojušos; tas aprēķināts uz buģu kuģniecību un moderniem laikiem nav vairs piemērots. Tādēļ jau XIX. gadu simt. pirmā pusē krievu valdība izstrādājusi jaunu jūras tiesību projektu, kas tika 1853. g. galīgi rediģēts un 1861. g. iespiests krievu un vācu valodās. Projektu nosūtīja atsauksmei Rīgas biržas

komitejai, kuŗa projektam principā piekrita. Par projekta tālākvirzišanu nekas nav zināms (Rīgas biržas kom. 1816. — 1866. g. pārskata 134., 135. lpp.). Muitas nolik. 1910. g. izd. ar papildu likumiem (E. Dundura neoff. izd. 1926. g.).

2. Vietējās jūras tiesības: Der Stadt Riga Statuta und Rechte 1673. g. (V. Liber „Vom Seerechte etc.“: sk. Hasmans un Nolkens, 1. c. 201. lp.; arī Kr. tirdzn. nolik. 498. p. piez.; Cvingmaņa krāj. 5. sēj. nr. 950.; Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1892. g. 9. nr.).

3. Atsevišķie Latvijas likumi: 1923. g. 17. marta likums par kuŗu reģistrāciju un flagas patentu (lik. krāj. 21. nr.); 12. marta likums par kuŗu izmērišanu (lik. krāj. 16. nr.) par kuŗošanas tiesībām (lik. krāj. 20. nr.); 1925. g. 15. janvāra noteikumi par kuŗu hipotekām un jūras prasībām (lik. krāj. 7. nr.); takse par pakalpojumiem kuŗiem un apliecībām (Vald. Vēstn. 1926. g. 149. nr.); 1925. g. 9. janvāra konsularais reglaments (lik. krāj. 17. nr.).

4. Ieradumi, par kuŗiem apliecina pirmsreformas tiesu prakse (Cvingmaņa spried. krājums); uz ieradumu pamata bija spēkā Hamburgas 1867. g. „Allgemeine Seeversicherungsbedingungen“; tagad spēkā 1919. g. „Allgemeine Deutsche Seeversicherungsbedingungen“ (sk. zemāk. 230. §); Rīgas biržas ieradumi (1908. g. izdev.).

IV. Ārzemju jūras tiesību avoti:

1. Vācija: 1897. g. tirdzn. nolik. (HGB) 4. grāmata: Seehandel (474. — 777. §§); 1899. g. Flaggengesetz; 1902. g. Seemannsordnung;

2. Francija: Code de commerce 2. grām.; viņa avots 1681. g. Ordonnance de la marine; 1885. g. lik. par jūras hipotekām; 1906. g. lik. par jūras kredītbiedrībām.

3. Anglija: angļu privato jūras tiesību kodols vēl tagad ir uz tiesu praksi dibinātās ieradumu tiesības, common law. Tomēr no 1854. g. sākās kodifikācijas darbi, pa lielākai daļai ne par privatām jūras tiesībām; 1855. g. 14. augusta Bills of lading act un Merchant shipping act kā „consolidation act“ 1894. g. Ar Merchant Shipping (Convention) act 1914., minētais 1894. g. Merchant Shipping act tika saskaņots ar starptautisko 1914. g. 20. janvāra līgumu par cilvēku dzīvības aizsardzību jūrās: šī pēdējā akta spēkā nākšana tika apturēta. 1894. g. Merchant Shipping act sastāv no 14 daļām un tikai mazākā daļa satur sevi privattiesības (par kuŗa saimnieka atbildības ierobežojumu un kuŗa komandas līgumu).

4. Amerikas Savienotās Valstīs, tāpat kā Anglijā, pārsvars ir nerakstītām tiesībām (common law, general maritime law). Starp kodificētām tiesībām liela nozīme ir 1893. g. 13. februāra „Harter act“ par konosamentu klauzulu (sk. zemāk 216. §) ierobežojumiem, kā arī 1920. g. 5. jūnijā „Merchant Marine act“ (t. s. „Jones act“).

5. Skandināvijas valstīm visām ir, satura ziņā, gandrīz līdzīgi jūras tiesību likumi, zem vācu jūras tiesību iespaida: Zviedrijas 1891. g. 12. jūnija likums; Danijas 1892. g. 1. aprīļa likums, un Norvēģijas 1893. 20. jūlija likums. Kuŗu reģistrācija gan nav vienādi nokārtota.

6. Grieķija: 1910. g. 17. aprīļa likums: sk. Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 88. sēj. (1925.) 362. sek. lpp.

7. Holande: Wettboek van Koophandel (1838. g.) 2. grām. ar vēlākiem papildinājumiem; 1914. g. izsludināts jūras tiesību likuma projekts (Molengraef; sk. Boyens, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 86. sēj. 480. lp.).

V. Starptautiskie līgumi par tirdzniecību un resp. kuģniecību (pēdējais pārskats par viņiem: Vald. Vēstn. 1926. g. 41. nr.). Starptautiskās diplomatiskās konferencēs (Comité international maritime) tika pieņemti lēmumi un likumu projekti (oktobrī 1922. g. Briselē, sk. zemāk 207. § IV.): 1) par kuģu saimnieku atbildības ierobežojumiem; 2) kuģu kreditoru tiesībām (privileģijām) un kuģu hipotekām; 3) par konosamentiem. (sk. Sadovskis, žurn. Ж. М. Ю. 1906. g. 8. nr. 79. sek. lpp.; 1914. g. 5. nr. 211. lpp.). Šis pēdējais projekts pamatojas uz International Law Associations konferences Haagā 1921. g. novembra noteikumiem: „The Hague rules defining the risks to be assumed by sea carriers under Bill of Lading“ (6 pantos); viņi noteic risku, kas izfraktētājiem jāuzņemas pēc konosamentiem (sk. Boyens, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 85. sēj. 33. sek. lpp., 86. sēj. 456. sek., 481. sek. lpp., 89. sēj. 24. sek. lpp.: sk. zemāk 212. § VII.). Latvija pievienojusies 1920. g. 15. jūnija Dženovas konvencijām par „bērnu minimālo vecumu tos pieņemot darbos uz jūras“, par „bezdarba atlīdzību kuģa bojā iešanas gadījumā“, par „vietu apgādašanu jūrniekiem“ (lik. krāj. 1925. g. 118., 119., 120. nr. nr.), 1921. g. 25. oktobra konvencijai, par „bērnu un pusaudžu medicīnisko izmeklēšanu“ (lik. krāj. 1924. g. 108. nr.).

§ 200.

Literatura.

I. Wagners, Handbuch des Seerechts (Bindinga krājumā) 1. sēj. 1884. g.; 2. sēj. 1886. g.; 3. sēj. 1918. g. (Pappenheim): par šo sējumu Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 86. sēj. 220. sek. lpp.; J. Gierke, 1. c. 73. — 84. §§; Wüstendörfers, Ehrenberga Handbuch'a „das Schiffahrtsrecht“ (7. sēj. 2 d.; 1923. g., nav pabeigts); Müllers-Ercbachs, 1. c. 2. sēj., 201.—221. nodal.; Sieveking, Das deutsche private Seerecht (Moderne Kaufm. Bibliothek) 1907. g.; Šerņeševičs, 1. c. 3. sēj.; Lyon-Caën et Renault, 1. c. 5., 6. sēj.

II. Komentāri pie vācu HGB 4. grām.: Levis (1883), pārstrādājis Boyens (2. sēj. 1887., 1901. g. nav pabeigts); G. Schaps, 1906. g. 2. izd. 1921. g.

III. Tiesu prakse jūras tirdzniecības lietās sen nodibinājusies Rīgā, pirmsreformas tiesās (sk. Cvingmaņa spried. krājums); arī Kr. Senata civ. kasācijas un 4. resp. tiesu departamentos; (sk. Avjerins, Kr. Senata prakse jūras tiesību jautājumos, žurnālā „Вестн. гражд. права“ 1915. g. 7. nr. 158. sek. lpp.).

1. nodalījums. Kuģis.

§ 201.

Kuģošanas un flagu tiesības.

Wüstendörfers, 1. c. 20.—23. §§; „Economist's“ 1920 g. 323. sek. lpp., 1921. g. 340. sek. lpp.; prof. Balodis, Mūsu kuģniecība nākotnē, „Economist's“ 1925. g. 7., 8./9. nr.

I Pēc 1923. g. 16. martā lik. par kuģošanas tiesībām (lik. krāj. 20. nr.), nodarboties ar preču un pasažieru pārvadāšanu jūras kuģos atļauts visiem Latvijas, kā arī ārvalstu pilsoņiem. Kabotažas kuģošana, t. i. kuģošana iekšzemes piekrastēs un iekšējos ūdeņos gan atļauta vienīgi tiem kuģiem, kuģi pieder Latvijas pilsoņiem vai Latvijas pilsoņu sabiedrībām. Kabotažā jāizšķir: „bornaža“ (bornage), t. i. brauciens iekšzemes piekrastēs, kuŗš neiet tālāk par 15 jūras jūdzēm (Seemeile; 1 jūras jūdze = 0,539 km.) vienā jūrā, un „lielā kabotaža“, t. i. brauciens iekšzemes piekrastēs vairākos iekšējos ūdeņos. No kabotažas jāatšķir „commercio di escala“ (Staffelfahrt, плавание с остановками), t. i. brauciens ar dažādām pieturas vietām, tais iekļāvānot un izkļāvānot preces. Par „tālbrauciena“ un „piekrastes brauciena“ jēdzienu sk. 1926. g. 20. septembra noteikumus par tirdzniecības kuģu personālu (Vald. Vēstn. 211. nr.); sk. arī Rīgas biržas komitejas atzinumu par kabotažas tiesībām Rīgaer Handelsarchiv 1903. g. 165. sek. lpp. Ja Latvijas pilsonim piederošs kuģis, mantošanas ceļā, pāriet ārvalstnieka īpašumā, tad mantinieks zaudē kabotaža tiesības pēc viena gada notecējuma, skaitot no mantudevēja nāves.

II. Kuģošanas tiesība kā tāda vēl nedod tiesību braukt zem Latvijas flagas, kādas tiesības paredz sevišķs 1923. g. 20. marta likums „par kuģu reģistrāciju un flagas patentu izdošanu“ (lik. krāj. 21. nr.).

1. Pēc šī likuma braukt zem Latvijas flagas atļauts kā Latvijas, tā arī ārzemju pilsoņiem, sabiedrībām un juridiskām personām piederošiem kuģiem, ja kuģi ir reģistrēti Latvijas ostās, ja šo kuģu galveno rīkotāju pastāvīga dzīves vieta ir Latvijā un ja ne mazāk kā $\frac{1}{3}$ no kuģniecības sabiedrību valžu locekļiem ir Latvijas pilsoņi.

2. Par braukšanas tiesībām zem Latvijas flagas attiecīgi reģistrētiem kuģiem izdod flagas patentu. Ja Latvijas pilsonis vai juridiska persona ārvalstī ieguvuši no ārzemnieka kuģi, tad Latvijas konzuls izdod pagaidu flagas patentu: uz vienu gadu, ja kuģis atrodas ārvalsts Eiropas ūdeņos, un uz divi gadiem, ja tas iegūts citās pasaules daļās (konsul. reglamenta 125.—129. p. p.) Kuģniecības atjaunošanai Latvijas hipotēku bankai atļauts izsniegt aizdevumus naudā, nodrošinot tos vai nu ar vērtspapīriem, vai kuģu hipotekām (sk. zemāk 203. §). vai ar nekustamu mantu (Latv. hip. bankas statuti 41.¹⁻³. pp. Vald. Vēstn. 1926. g. 207. nr.). Vecos likumos paredzētais aizliegums uzlikt arestu aiziešanai gatavam kuģim vairs nav spēkā: sk. civ. proc. lik. 628., 927. pp.; Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 954. nr.; Rīgas biržas komitejas atzinumus pie 1903. g. lik. projekta par parādu piedzišanu no jūras kuģiem: Rīgaer Handelsarchiv 1904. g. 178. sek. lpp.).

§ 202.

Kuģu reģistracija.

Wüstendörfers, 1. c. 24.—31. §.

I. Zem jūras kuģa saprot kuģi, kuŗš „nodarbojas ar preču vai pasažieru pārvadāšanu“ (1923. g. 16. marta lik. 1. p. par kuģošanās tiesībām: lik. krāj. 20. nr.), t. i. kuģi, uz kuŗiem attiecināmas jūras tirdzn. tiesības (Kr. tirdzn. nolik. 105., 164., 177. pp.).

II. Katram kuģim ir savs domicils, kuģa piederības osta (Heimats-hafen).

1. Pēc 1923. g. 20. marta lik. 5. p. „par kuģu reģistrāciju un flagas patentu“ (lik. krāj. 21. nr.), par kuģa piederības ostu skaitāma osta, kuŗā kuģis reģistrēts, bet ja kuģis pieder vairākiem īpašniekiem, tad kuģa rīkotāja dzīves vieta.

2. Līdz reģistrācijai kuģis piederīgs pie tās ostas, kuŗā dzīvo īpašnieks (vai pie īpašnieka pastāvīgai dzīves vietai tuvākās ostas). Ja kuģis iegūts ārzemēs no ārvalsts pilsoņa, tad līdz kuģa reģistrācijai, par piederības ostu skaitās tā, kuŗa uzrādīta pagaidu flagas patentā (sk. augšā 201. § II., 2.).

III. Visi Latvijas jūras tirdzniecības kuģi, lielāki par 20 brutto reģistra tonnām tilpības, jāieved Finanšu Ministrijas Jūrniecības departamenta kuģniecības nodaļas (agrāki ostu valžu) kuģu reģistros. Mazākas tilpības jūras tirdzniecības kuģim reģistrācija nav obligatoriska, bet uz kuģa īpašnieka vēlēšanos to gan var izdarīt (sk. 1925. g. 24. marta noteik. par jūras kuģu līdz 20 ton. reģistrāciju: Vald. Vēsin. 69. nr.). 1 registertonna = $\frac{1}{2}$ lastam = 2.83 cbm. kā tilpuma mērs (pretēji 1 angļu tonai = 1016,5 kgm, un 1 metriskai tonai = 1000 kgm kā svara mēriem: V. V. 1926. g. 127. nr.).

IV. Kuģa reģistrācija izdarāma katrā Latvijas ostā. Reģistrāciju pārzina Finanšu Ministrijas Jūrniecības departamenta kuģniecības nodaļa.

1. Reģistrācijas pieteikumā jāuzrāda: kuģa vārds, uzdevums un šķira, kuģa lielums reģ. tonnās vai kubikmetros, kur un kad kuģis būvēts vai iegūts no ārzemju pilsoņiem.

2. Reģistrācija notiek uz sekošo datu pamata: pierādījums, ka kuģiem tiesība braukt zem Latvijas flagas; kuģa būves grāmata (sk. zemāk VIII.) vai dokuments, kuŗš pierāda īpašuma tiesības uz kuģi; mēru grāmata (sk. zemāk 204. §) un jūras spējas apliecība vai valdības atzītas klasifikācijas biedrības izdots klasifikācijas sertifikāts (zemāk 205. §).

3. Reģistrā jāieraksta, starp citu, tekošais numurs, kuģa vārds, kuģa īpašnieka vārds, pavalstniecība un pastāvīgā dzīves vieta, visu līdzīpašnieku un rīkotāju vārdi un katram līdzīpašniekam piederošās kuģa daļas lielums; pie juridiskām personām, tirdzniecības un citām sabiedrībām — to nosaukums, valžu atrašanās vieta, kā arī to pilnvarnieku vārdi; pie komandit- un akciju komanditsabiedrībām — personīgi atbildīgo biedru vārdi; kuģa vai viņa daļu īpašuma tiesību iegūšanas pamats, un kur, kad un no kā kuģis būvēts; galvenie kuģa izmēri un tonnaža pēc mēra grāmatas, galvenais būves materials; kuģa

uzdevums un šķira; mašinas spējas; dati par kuģa klasifikaciju; pēc reģistrācijas izdarītais kapitālais remonts; uz kuģa gulošie ķilu parādi saskaņā ar 1925. g. 19. janvāra noteik. par kuģu hipotekām un jūras prasībām (lik. krāj. 7. nr.).

4. Jūrniecības departamenta darba laikā kuģa reģistrs ir pieejams ieskatīšanai visām personām. Apliecinātus izrakstus par uz kuģi gulošiem parādiem izsniedz vienīgi šā kuģa īpašniekam, rīkotājam vai viņu pilnvarotām personām, kā arī kuģa obligācijas turētājam (sk. zemāk 227., 228. §§), vai arī uz tiesas lēmuma pamata.

5. Kuģu reģistrēšanai un iekļāšanai ved kuģu reģistrus, koroborācijas lietas (aktis) katram kuģim atsevišķi, žurnalus, kuģu alfabētisko rādītāju, kuģu īpašnieku alfabētisko rādītāju. Koroborācijas lietas (aktis) sastāv no visiem kuģa reģistrācijas un iekļāšanas dokumentiem.

6. Kuģu reģistrā katrs kuģis ar atsevišķu numuru dabū atsevišķu nodaļu. Katra kuģa reģistra nodaļa sastāv no 4 daļām, kurās ierakstāmas visas uz kuģi zīmējošās juridiskās attiecības, lietiskās tiesības un nodrošinājumi, kā arī šo tiesību pārmaiņas un dzēsumi.

7. Kuģu reģistra daļās ierakstāmi: pirmā daļa: dati par kuģi; otrā daļa: dati par kuģa īpašnieku līdzīpašniekiem piederošo kuģu daļu lielums, kuģa vai viņa daļu īpašuma tiesību iegūšanas pamats; trešā daļa: ķilu parādi; ceturtā daļa: tiesas lēmumi par prasību nodrošināšanu, īpašuma tiesību ierobežojumi.

IV. Par izdarīto reģistrāciju reģistrācijas iestādes izdod, pēc angļu 1894. g. merchant shipping act un vācu (1899. g. 2. jūnija flagas likums) parauga, reģistrācijas sertifikātu (Schiffscertifikat, certificate of registry). Prūsijas kuģa reģistra paraugs pie Hoeniger-Cahn, l. c. 86.—89. lpp., un vācu „Schiffscertifikat“ paraugs turpat 90.—92. lpp.

V. Katra pārmaiņa kuģu īpašnieku sastāvā (pārdošanas, mantošanas etc. gadījumos) atzīmējama kuģu reģistrā, kuģa reģistrācijas sertifikātā un flagas patentā. Kamēr tāda atzīme nav taisīta, pārmaiņas kuģa īpašnieka sastāvā nav saistošas attiecībā uz trešām personām (sk. 1923. g. 20. marta likumu par kuģu reģistrāciju 8. p., ar 1925. g. 23. februāra instrukciju: Vald. Vēstn. 43. nr. un Vald. Vēstn. 1926. g. 155. nr.).

VI. Kuģu reģistrācijas mērķis ir nokārtot jūras tirdzniecības kuģu (Kauffahrteischiffe) juridiskās attiecības, sevišķi apliecināt kuģa nacionalitāti (pavalstniecību), kāpēc tiesību braukt zem Latvijas flagas var izlietot tikai pēc kuģa ierakstīšanas reģistrā.

VII. Kaut gan kuģis pielīdzināts kustamai mantai (priv. lik. 571., 925. p. p.; Kr. civ. lik. 401. p.; civ. proc. lik. 987. p.), tomēr īpašuma tiesības uz kuģi pierādāmas tikai ar „reģistrācijas sertifikātu“ sakarā ar flagas patentu.

1. Par kuģa īpašnieku attiecībā pret trešām personām skaitās tikai persona, kuģa kā tāda ierakstīta kuģa reģistrā (1923. g. 20. marta lik. par „kuģu reģistrāciju“ 8. p.).

2 Turpretīm Vācijā īpašuma iegūšanas dēļ par kuģi reģistram nav izšķirošas nozīmēs, un īpašuma tiesība pāriet tikai ar nodošanas līgumu („durch Übereignungsvertrag: HGB 474. §), bez ierakstīšanas

reģistrā: arī šai ziņā labticīgs valditājs aizsargājams pret trešām personām (BGB 932. §; Boyens, l. c. 1. sēj. 105 A., 134., 138. ^{c-d} lpp).

VIII. Pirms mūsu likuma „par kuģa reģistrāciju“ ieviešanas īpašuma tiesības uz kuģi apliecināja ar t. s. „Beilbrief, Bielbrief“ (корабельная крепость), kā kuģa būves grāma u (augšā III. 2., kr. tirdzn. nolik. 103., 107., 167. p. p.; Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1486. nr.), t. i. dokuments, kas apstiprināja īpašuma tiesību uz kuģi, zem būvētāja (meistara) paraksta, un kas bija apliecināms notarielā uzrādīšanas (явочным) kārtībā (Hasmans un Nolkens, l. c. 674. lp.), agrāki Kāmterei- tiesā (Cvingmaņa spried. krāj. 7. sēj. 1486. nr; sk. arī žurn. „Вестник права“ 1917. g. 6. nr. 136. sek. lpp., 12. nr.; Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1872. g. 370. nr.; 1908. g. 28. nr.; 1912. g. 53. nr.; kr. Sen. tiesu dep. 1917. g. 8. febr. apkārtraksts zem 321. nr.: „признать за корабельными маклерами право свидетельствовать и совершать акты на продажу и заклад мореходных судов“; sk. augšā 38. §). Tagad šis dokuments priekš reģistrējamiem kuģiem zaudējis savu nozīmi, jo to pilnīgi atvieto „reģistrācijas sertifikats“ kā īpašuma dokuments.

IX. Ta tad, ar kuģa ierakstīšanu reģistrā notiek zināmā mērā kuģa imobilizācija. Krievijas „kuģu sarakstiem“ (корабельные списки) pēc 1865. g. 23. jūnija likuma (krievu tirdzn. nolik. 123—148. p. p.) bija vienīgi publisks raksturs: uz viņu pamata izsniedza flagas patentus (1904. g. 6. jūnija likums: Kr. tirdzn. nolik. 122.—122⁷. p. p.; sk. Rīgas birzas komitejas atzinumu par kuģu reģistrācijas likuma 1904. g. projektu, Rigaer Handelsarchiv 1905. g. 138.—158. lpp.).

§ 203.

Куģу ieķilāšana.

Wüstendörfers, l. c. 48—58. §§; Mülters-Erzbachs, l. c. 2. sēj. 203. nodal.

I. Kamēr likums „par kuģu reģistrāciju“ paredz kuģu privattiesiskās attiecības tikai garāmejojot, 1925. g. 15. janvāra noteikumi „par kuģu hipotekām un jūras prasībām“ (lik. krāj. 7. nr.) ar 1925. g. 21. februāra instrukciju „pie noteikumiem par kuģu hipotekām un jūras prasībām“ (Vald. Vēstn. 43. nr.) nokārto privattiesiskās attiecības (par šo noteikumu projektu sk. Vald. Vēstn. 1923. g. 5., 6 nr.).

II. Pēc krievu likumiem (tirdzn. nolik. 563. p. 3—4 pkt., 1904. g. 24. maija lik.; 1905. g. 16. marta instrukcija; arī kr. 1911. g. 31. decembra lik. (lik. krāj. 1912. g. 84. nr.) ar 1916. g. 20. janvāra pārgroz. (lik. krāj. 41. nr.), kuģu ieķilāšanu izdarīja, ieķilājot kuģa dokumentus un pat atzīmējot par to kuģu sarakstos, kuriem tai laikā tomēr bija pilnīgi cits raksturs nekā tagad (sk. arī Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1912. g. 53. nr.). Par kuģu hipotekām sk. Avjerino, žurn. „Вестник гражд. права“ 1915. g. 7. nr. 159. sek. lpp.. Bijā iespējams nodibināt ķīlu tiesības arī ieķilājot apdrošināšanas polisi par kuģi (sk. piem. Устав об-ва „Каспийское море“ 11. p.; arī полож. о под-рядах и поставках 79. p.). Rīgas Birzas komiteja izstrādājusi 1902. g.

22. junijā projektu pār „заклад морских судов“ (Rig. Handelsarchiv 1903. g. 1. d. 154. sek. 160—163. lpp. 1904. g. 1. d. 170. sek. lpp.); sk arī kr. civ. lik. proj. 3. grām. paskaidroj. 2. sēj. 600—705. lpp.; Latv. vald. 1919. g. 21. augusta (V. V. 13. nr.) un 1923. g. 9. jūlija rīkojumi (V. V. 147. nr.). Pēc bij. kr. Ārlietu Ministrijas 2. dep. 1890. g. 10 22. marta instrukcijas zem 4109 nr., krievu konsuliem jāapliecina hipoteku akti pie kuģa iegūšanas (Heyking, a practical guide for Russian Consular officers, London, 1904. g. 197. lpp.). 1923. g. 17. marta likums (4. p. 9. pkt.) par kuģu reģistrāciju bija paredzējis tikai, ka reģistrā jāievēd: „uz kuģa gulošie ķīlu parādi“, bez tuvākiem nosacījumiem.

III. Pēc Vācijas lik. (BGB 1260.—1271. §§) ķīlu tiesības uz kuģiem nodibināmas tikai ar atzīmi reģistrā; kuģa nodošana ķīluņēmējam ne vajadzīga, nedz pietiekoša (Boyens, l. c. 1. sēj. 111., 139. lpp.; 2. sēj. 39. lp.).

IV. Pēc 1925. g. 15. janvāra noteikumiem, reģistrētu kuģi var iekīlāt bez kuģa nodošanas ķīlasņēmēja valdīšanā.

1. Šādu iekīlāšanu sauc par kuģu „hipoteku“ (lik. 1. p.). Lai nodibinātu hipotekas tiesības uz reģistrā ievestu kuģi, ir vajadzīga kuģa īpašnieka vienošanās ar kreditoru un iekīlāšanas darījuma ierakstīšana reģistrā. Uz šīs vienošanās pamata sastādāma „kuģa obligācija“.

2. Reizē ar iekīlāšanas darījuma ierakstīšanu reģistrā Jūrniecības departamenta kuģniecības nodaļa taisa par to atzīmi kuģa reģistrācijas sertifikātā. Izdodot kuģim jaunu kuģa „reģistrācijas sertifikātu“, kuģniecības nodaļa tajā ieraksta visas nedzēsto ķīlu atzīmes.

3. Latvijas kuģus, kuģi pastāvīgi nodarbojas ar Latvijas piekrastes kuģošanu, aizliegts iekīlāt ārzemju pilsoņiem vai ārzemju juridiskām personām.

V. Kuģa iekīlāšana nevar būt par šķērslī kuģa atsavināšanai citam Latvijas pilsonim vai Latvijas pilsoņu sabiedrībai. Iekīlājot kuģa idealās daļas („partus“, sk. zemāk 208. §), attiecīgi piemērojami noteikumi par visa kuģa iekīlāšanu. Pastāvot vairākām viena un tā paša kuģa ķīlu prasībām, tās apmierināmas viņu koroborēšanas laika kārtībā, bet ja tās koroborētas vienā un tajā pašā dienā, tad koroborēšanas ierakstu kārtībā (sk. zemāk 228. § I 5. III).

VI. Līdz ar kuģi, tā piederumiem un vedummaksu, par iekīlātu uzskatāma arī apdrošināšanas atlīdzība (sk. zemāk 238. § II. 4.; bet sk. 228. § II.). Bez tam, par aizdevumiem uz kuģi atbild arī tā īpašnieks ar visu savu mantību.

VII. Ķīlasņēmējam ir tiesība, neievērojot uzteikšanas termiņu, pieprasīt kuģa obligācijas parādu: 1) kad kuģis pilnīgi bojā gājis, 2) kad iestājušies apstākļi, kuģi kuģa īpašniekam dod tiesību prasīt no apdrošinātāja pilnas apdrošināšanas atlīdzības samaksu ar nosacījumu nodot pēdējam kuģi (sk. zemāk 240. §); 3) kad kuģim radušies tādi bojājumi, kuģu dēļ tas atzīts par neizlabojamu (sk. zemāk 247. §); 4) ja uz ķīlasņēmēja pieprasījumu kuģa īpašnieks rakstiski nepaziņo pirmajam par visiem uz iekīlājamo kuģi gulošiem parādiem un jūfas prasībām, vai arī nepaziņo par visiem viņam zināmiem gadījumiem, kuģi ievērojami pazemina kuģa vērtību.

VIII. Kuģu obligācijas atļauts cedēt vienīgi ar pilnīgiem notarieli apliecinātiem uzrakstiem (tā tad ne blanko). Obligāciju cesījai kuģa īpašnieka piekrišana nav vajadzīga, izņemot gadījumu, kad pašā obligācijā būtu sacīts pretējais.

IX. Kuģu reģistrā un kuģu certifikatā ierakstītās atzīmes par kuģa iekāršanu kuģniecības nodaļa dzēš tikai pēc tam, kad uz kuģa obligācijas, resp. akta, ir likumīga obligācijas turētāja notarieli apliecināts uzraksts par to, ka viņš pilnīgi apmierināts par savu obligācijas prasību. Pēc atzīmes dzēšanas reģistrā kuģa obligācija paliek kuģniecības nodaļā.

X. Neregistrētu kuģu iekāršana iekšzemē notiek pēc noteikumiem par kustamas mantas iekāršanu.

§ 204.

Kuģu izmērīšana.

Wüstendörfers, I. c. 34. §.

I. Izmērīšana prasāma kuģa ierakstīšanas reģistrā un kuģa klasifikācijas dēļ.

1. Pēc 1923. g. 12. marta likuma (lik. krāj. 16. nr., ar 1925. g. 29. maija instrukciju V. V. 118. sek. nr. nr. un 1926. g. 8. aprīļa papild. V. V. 81. nr.) pēc Mūsoma (Moorsom) sistēmas izmērijams ir katrs Latvijas vai ārvalstu pilsoņiem piederošs jūras tirdzniecības kuģis, kas ir lielāks par 20 bruto reģistra tonnām un nodomāts jūras tirdzniecībai vai pasažieru pārvadāšanai.

2. Par izmērīšanu izsniedz mēru grāmatu (Messbrief, certificate of tonnage, certificat de jaugeage, удостоверение о вместимости). Tilpību mēru grāmatā atzīmē bruto un netto reģistra tonnās un kubikmetros. Ja kuģis jau piekrauts un tāpēc nav iespējams mērīšanu izdarīt, tad kuģis izmērijams pēc tā sauktā „saīsinātā veida“, par ko izsniedz tikai „pagaidu mēru grāmatu“, kuģa derīga tikai līdz kuģa izkraušanas ostai Latvijā.

II. Brīvi no izmērīšanas ir to ārvalstu kuģi, ar kuģām Latvijas valdība noslēgusi attiecīgas konvencijas par savstarpēju mēru grāmatu atzīšanu, vai kuģas, neslēdzot konvencijas, atzīst Latvijas mēru grāmatas un kuģas kuģus izmērī pēc Mūsoma sistēmas. Latvija noslēgusi konvencijas ar Padomju Krieviju (1925. g. 19. marta lik. krāj. 51. nr.) un ar Norveģiju (1925. g. 10. jūnijā: sk. V. V. 1926. g. 41. nr.).

III. Virspārraudzība par kuģa izmērīšanu pieder Jūrniecības departamentam. Kuģus izmērī attiecīgas ostu valdes uz kuģu īpašnieku vai kapteiņu rakstisku uzaicinājumu. Izmērīšanas mērķis ir nodibināt kuģa piekraušanas spēju (viņa tilpību), bet nebūt ne kuģa teoretisko celtpēju (t. i. augstāko krāvas svaru, Tragfähigkeit).

§ 205.

Kuģu klasifikācija.

Wüstendörfers, I. c. 36. §.

I. Ieinteresētām personām, sevišķi apdrošināšanas biedrībām (sk. zemāk 242. §), transportkantoņiem u. c., no liela svara dabūt pareizas

ziņas par katra atsevišķa jūras tirdzniecības kuģa stāvokli. Šai nolūkā nodibinātas sevišķas „klasifikācijas“ iestādes, kantori, biroji, biedrības, kuŗi ved reģistrus visiem jūras tirdzn. kuģiem, sadalot tos atsevišķās klasēs (kategorijās), saskaņā ar klasifikācijas kantoŗu izdotiem noteikumiem par kuģu būvniecību. Uz pēdējo klasifikācijas kantoŗi izrādījuši ievērojamu iespaidu. Bez tam minētie kantoŗi pārbauda un uzrauga reģistrētos kuģus, apskatot tos periodiski caur saviem aģentiem — ekspertiem.

II. Pie vissvarīgākiem klasifikācijas kantoŗiem pieder: „Bureau Veritas“, dibināts 1828. g. 1. jūlijā Parīzē zem nosaukuma „Bureau de renseignements pour les assurances maritimes“, ar nodalām visās lielākās ostās pasaulē; „British Lloyd“, dibināts 1726. g. Londonā; „Germanischer Lloyd“, dibināts 1867. g. Hamburgā; „American Bureau of Shipping“ (saskaņā ar amerikāņu 1920. g. Merchant Marine Act); „Norske Veritas“ (No veģijas Lloyds); „Veritas Italiano“; krievu „Русский регистр“, apstipr. 1913. g. 31. decembrī (kr. lik. krāj. 1914. g. 248 nr.; sk. arī kr. kuģu reģistrācijas biedrības statutus, kr. lik. krāj. 1913. g. 245. nr. 1577. p.).

III. Par izdarīto kuģu revīziju izsniedz klasifikācijas apliecību (certificat, certificate of classification), kas tā tad dod iespēju spriest par attiecīga kuģa īpašībām un stāvokli: sk. Rīgaer Handelsarchiv 1904. g. 1. sēj. 177., 189. sek. lpp.; 1923. g. 17. marta lik. par kuģu reģistrāciju 3. p. 2. d.; Konsul. reglamenta 125. p. 2. pkt. „b“ (lik. krāj. 1925. g. 17. nr.).

2. nodaļums: Personas kuģniecībā.

I. Kuģa saimnieks.

§ 206.

Jēdziens.

Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj, 204., 206. nod.; Wüstendörfers, 1. c. 63 — 77. §§. 107. — 115. §§.

I. Kuģa saimnieks (Reeder, Shipowner, owner, propriétaire, судо-хозяин) ir kuģa īpašnieks, kas uz sava rēķina lieto un izmanto jūras tirdzniecības kuģi. Kas jūras kuģošanai lieto svešu kuģi, tas nav kuģa saimnieks, bet armatērs, armateur, Ausrüster, piem., kas kuģi nopomā lietošanai (наниматель судна для употребления; Kr. tirdzn. nolikums 201. p.). Šai pēdējā gadījumā „kuģa īpašnieks“ nav „kuģa saimnieks“, jo viņš faktiski nelieto savu kuģi un no sevis nepieņem kapteini. Taisni ar šo pēdējo pazīmi armatērs atšķiras arī no „time-charterer“, kuŗš kapteini no sevis nekādā ziņā nepieņem.

II. Kuģa saimnieka mantība sadalās jūras mantībā un sauszemes mantībā.

1. Kuģa saimnieka jūras mantība (Schiffsvermögen, fortune de mer); viņas priekšmets ir kuģis kopā ar vedummaksu (Fracht) resp. ar pasažieru nauju (Überfahrtsgelder). Pie jūras mantības pieder arī zināmi surogāti, piem. zaudējumu atlīdzības prasība, kuģa bojāšanās gadījumā.

2. Sauszemes mantība, fortune de terre, ir pārējā kuģa saimnieka mantība: viņa privatmantība, tirdzniec. uzņēmumi, apgrozības kapitāli, zemesgabali, arī pārējie viņam piederošie kuģi (atšķirībā no konkrētā kuģa).

3. Izšķirība starp minētām divām mantībām izteicas iekš tam, ka ir kreditori, kuņiem atbild tikai jūras mantība (nelabvēlīgās sekas, kr. tirdzn. nolik. 241., 284. 285. p. p.), un ir kreditori, kuņiem ir izsledzošas tiesības uz jūras mantību (pēc vācu lik. — ķīlu tiesības), t. s. kuģa kreditori „Schiffsgläubiger“ (labvēlīgās sekas; sk. 1925. g. 15. janvāra noteik. 7. p. par kuģu hipotekām un jūras prasībām; lik. krāj. 7. un 1925. g. 21. febr. instrukcija V. V. 43. nr., sk. zemāk. 228. §).

§ 207.

Kuģa saimnieka atbildība.

Janovs, Ж. М. Ю. 1914 g. 3. nr., 193. sek. lpp.; bar. Nolde, turpat 1908. g. 7. nr. 1. sek. lpp.; 8. nr. 85. sek. lpp.

I. Kuģa saimnieka atbildība ir, no vienas puses, plašāka, un no otras puses, arī šaurāka nekā civiltiesiskā.

1. Atbildība ir plašāka, jo kuģa saimnieks atbild:

a. Par zaudējumiem no neatļautiem darbiem, kuņus pie kuģa personāla piederoša persona (piem. kapteinis) nodara trešām personām pie amata izpildīšanās (sk. Kr. tirdzn. nolik. 219., 390. p. p., 473. sek. p. p., pēc Kr. tirdzn. nolik. tikai pie vainīgās personas maksātnespējas: 240. p. kāds noteikums nav spēkā Latvijā). Iesniegt var prasību arī kopā pret kuģa saimnie u un vainīgo personālu (pret pēdējo subsidiāri: Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1914. g. 4. nr., arī 1915. g. 18. nr.). Civiltiesiskā atbildība turpretim prasītu culpa in eligendo no saimnieka puses (priv. lik. 3447., 4051., 4185. p. p.).

b. Par līgumiem un darījumiem, kuņus kapteinis slēdz savas varas robežās kuģa interesēs ārpus kuģa piederības ostas resp. ārpus kuģa saimnieka dzīves vietas; kapteinis uzstājas it kā kuģa saimnieka vietnieks, savā vārdā, bet uz kuģa saimnieka rēķina (zemāk 209. § II. 1; 228. § I. 6); kapteinis ceļ prasības un tādas pret viņu ir ceļamas attiecībā uz kuģi; (Wüstendörfers, I. c. 404. sek., 591. sek. lpp.; Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1655., 1657. nr. nr.; sk. vācu ADHGB 764. p.; HGB 761., 696., 751. §§; Sen. civ. kas. dep. spried. 1926. g. 460. nr.); kapteinis — kuģa saimnieka vietā — pieņem un atlaiž ekipāžu, izfraktē kuģi, rūpējas par avarijas protokolu un jūras protestu sastādīšanu (sk. zemāk 226. § I.), atvieto kuģa saimnieku pie avarijas un kuģu lietās pie konsula. Visi šai ziņā kapteiņa — kuģa saimnieka vietā un kuģa interesē — taisītie rīkojumi un slēgtie darījumi ir tieši

saistoši kuģa saimniekam. Bet visos šais gadījumos kapteiņa kontrahentiem arī tiesība tieši griezties pret kuģa saimnieku (Cvingmaņa spr. krāj. 6. sēj. 1213. nr. l.). Kapteinis atvieto kuģa saimnieku arī darījumos ar locmaņiem (sk. Kr. tirdzn. nolik. 243., 283., 430., 460, 232., sek., 298. sek. p. p.; Rīgaer Handelsarchiv, 1903. g. 119.lp.; Cvingmaņa spried. krāj., 4. sēj. 685. nr.; 5. sēj. 937. II. nr.; 6. sēj. 1213. nr.; 7. sēj. 1484., 1485. I. nr.; 8. sēj. 1654. nr.). Arī ekipāžam kuģa saimnieks atbild tikai ar savu jūras mantību (Kr. tirdzn. nolik. 241., 285., 284. p. p.).

c. Turpretim iekārt kuģi pret kuģa obligācijām kapteinis var tikai uz pilnvaras pamata (1925. g. 15. janv. lik. 2. 3. p. p.) Tāpat kuģa piederības ostā, resp. kuģa saimnieka dzīves vietā, kapteinis atvieto viņu tikai uz pilnvaras pamata, vai ja kuģa saimniekam būtu jāatzīst kapteiņa rīcība pēc noteikumiem par negotiorum gestio (Kr. tirdz. nolik. 218. p., Cvingmaņa krāj. 6. sēj. 1213. nr.; 7. sēj. 1485. nr.; 8. sēj. 1654. II nr.).

2. Kuģa saimnieka atbildība ir šaurāka tai nozīmē, ka viņš atbild tikai ar savu jūras mantību (kuģa mantību, Schiffsvermögen), proti:

a) Subsidiari par kapteiņa un ekipāža trešām personām nodarītiem zaudējumiem (Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1915. g. 18. nr.) un pie tam pēc Kr. tirdzn. nolik. 240. p. tikai pie vainīgās personas maksātnespējas, kāds pēdējais noteikums nav spēkā Latvijā (Cvingmaņa spr. krāj. 5. sēj. 950. nr.).

b) Primārā veidā par attiecībā uz kuģi un sakarā ar kuģi noslēgtiem līgumiem un darījumiem un pie tam arī tad, ja kapteinis nebūtu maksātnespējīgs (Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1899. g. 69. nr.; sk. Rīgas biržas komitejas atzinumu pie likuma projekta par kuģa saimnieka atbildības ierobežojumiem, Rīgaer Handelsarchiv 1904. g. 183. sek. lpp.). Arī ekipāžam kuģa saimnieks atbild tikai ar savu jūras mantību: Rīgas statutu un tiesību 5. grām. 5. tit. 6. § (contra HGB 478. §, aiz sociāliem iemesliem).

II. Kuģa saimnieks nevien var atsavināties no atbildības, ja viņš nodod „in solutum“ kuģi un frakti (droit d'abandon), bet viņš vispār neatbild pāri par kuģa un frakts naudas apmēru (Kr. tirdzn. nolik. 241., 284., 285., 473., 432., 533., 549. p. p.; Cvingmaņa spr. krāj. 4. sēj. 685. nr.; 6. sēj. 1213., 1226, 1229. nr. nr.; 8. sēj. 1654., 1655., 1658. nr. nr.; 7. sēj. 1484., 1485. I. nr. nr.). Turpretim par „kuģa obligācijām“ kuģa saimnieks atbild ar visu savu mantību (1925. g. 15. janv. lik. 18. p.).

III. Ārzemēs nodibinājušās 4 atbildības sistēmas:

1. Eksekucijas jeb mantas atbildības sistēma (Vācijā: HGB 486. §, Skandināvijas valstīs): kuģa saimnieks atbild tikai ar „kuģi un frakti“, bet līdz neaprobežotai sumai, t. i. piedzīt parāda sumu var tikai no kuģa un frakts, kamēr kreditoriem ir ķīlu tiesības uz kuģu saimnieka jūras mantību, kādas tiesības viņi var izvest pret ikreizējo kuģa saimnieku, griežot eksekuciju uz kuģa mantību.

2. Abandona sistema (Francijā, Beļģijā, Itālijā) pēc romiešu tiesību noksalās atbildības: kuģa saimnieks gan atbild ar visu savu mantību, bet viņam tiesība uz abandonu, t. i. kuģa saimnieks var atsvabināties no atbildības, atteikdamies no kuģa un frakts, kamēr attiecīgiem kreditoriem ir privilīģētas tiesības uz mantību; pēc jaunākā uzskata, ar kuģa abandonu kreditors tomēr nekļūst kuģa īpašnieks itkā paturot sev vērtības pārsniegumu, jo kuģis ir pārdodams izsolē uz kuģa īpašnieka rēķina, un ienākuma pārsniegums pienākas kuģa īpašniekam (sk. zemāk 244., 247. §§).

3. Naudas atbildības sistema (Summenhaftungssystem, Anglijas tiesības): kuģa saimnieks atbild personīgi līdz maksimalai naudas sumai, bet tikai proporcionāli kuģa lielumam (līdz 8 £ pro brutto tonnu pie mantu zaudējumiem un līdz 15 £ pie personāliem zaudējumiem), kamēr kreditoriem ir privilīģētas tiesības uz kuģa mantību. Šī atbildība atkrīt pie kuģa saimnieka personīgas vainas („actual fault or privity“).

4. Kuģa saimnieks atbild personīgi līdz kuģa mantības vērtībai (Werthftungssystem): kuģa saimnieks atbild tikai līdz tās vērtības sumai, kuģu — brauciena beigās, vai tuliņ pēc brauciena nelaimes — iztaisa viņa īpašuma interese (Eigentumsinteresse) kuģi līdz ar frakti; bet kuģa saimnieks var no atbildības atsvabināties ar abandonu, nododot kuģi oficielai uzticības personai (trustee, Treuhänder) kreditoru apmierināšanai: parāda ierobežojuma kombinācija ar atbildības ierobežojumu; atbildības ierobežojumi atkrīt pie „privity or knowledge of the owner“; kreditoriem ir priekšrocība uz kuģa mantību (Ziemeļamerikas sistema).

IV. Pirms kara, jau sākot no 1907. g. (no „Comité Maritime International“ izstrādātais projekts), mēģināja panākt kuģa saimnieka aprobežotas atbildības sistemu starpvalstisko unifikāciju; 1913. g. Parīzē pieņemtais projekts bija 1914. g. jāapspriež no jauna, bet pasaules karš pārtraucis tālākus darbus. 1922. g. Briselē izstrādāts jauns projekts (sk. Wüstendörfers, l. c. 320. sek. lpp. un augšā 199. § V., zemāk 212. § beigās).

§ 208.

Kuģa līdzsaimniecība, Partenreederei.

Wüstendörfers, l. c. 84.—94. §§.

I. Kuģa līdzsaimniecība (Reederei, Partenreederei, товарищество общих хозяев; Rīgas stat. un tiesību V. 1. §§ 1.—2.; Kr. tirdzn. nolik. 155. sek. p. p.) ir atsevišķa jūras sikkapitalistu sabiedrības forma, t. i. vairāku personu apvienība, kuģas viņām piederošo jūras tirdzniecības kuģi izlieto peļņas iegūšanai ar kuģošanu uz kopēja rēķina. Viņa nav atklāta tirdzn. sabiedrība, ne arī akciju sabiedrība. Kopējais kuģis — vērtības ziņā — sadalīts nelīdzīgās ideālās daļās, t. s. kuģa partos (Schiffsparten). Katrs, kuģam pieder šāda ideāla daļa, skaitās par līdzsaimnieku (Mitreeder). Kuģa līdzsaimniecība raksturojama kā

sabiedrība uz nedalāmas mantu kopības („zur gesammten Hand“) pamata; viņa nevien līdzīpašnieku kopība, bet arī sabiedrība, tomēr bez juridiskas personības.

II. Iekšēji biedru pārmaiņa brīvi pielaižama; biedra nāve un konkurss neaizkaņ sabiedrību (korporācijas princips). Ārēji trūkst formelas vienības, viņai nav firmas; līdzīpašnieks vienkārši lieto kuģa nosaukumu.

III. Kuģa līdzsaimniecību nodibina tikai pārejošiem nolūkiem. Šī forma pastāv jau no seniem laikiem, lai savāktu naudu jūras kuģa būvēšanai, un paturējusi vēl tagad dažas viduslaiku formas, kā atliekas no buņu kuģniecības, amatniecības veidā. Modernos laikos kuģa līdzsaimniecība zaudējusi nozīmi un tiek piemērota tagad tikai kabotažas kuģošanai koku buņu kuģiem; bet vispār viņas vietu tagad ieņem akciju sabiedrības. Tomēr uz viņas pamata bija izcēlušās akciju sabiedrības; te meklējama viņas vēsturiskā misija (Gierke, l. c. 432. lp.; sk. augšā 39. §).

IV. Viņu slēdz ar neformelu līgumu. Līdzsaimnieki un viņiem piederošas daļas ierakstāmi kuģu reģistrā (augšā 202. §). Katrs līdzsaimnieks atbild personīgi, proporcionāli savām daļām, un šai ziņā arī piedalās peļņā.

V. Biedrs var savu daļu atsavināt, bet pārejiem pieder priekšpirkšanas tiesības (Setzungsrecht, priv. lik. 939. p. 1677. p. sk. Rīgas statutu un tiesību V. grām. I. tit. 1. §; Cvingmaņa spr. kr. 7. sēj. 1486. nr.). Līdzsaimnieks, kas nevēlas padoties pārejo biedru lēmumam par kuģa eksploatācijas veidiem, var atsavināties no lēmuma izpildīšanas un no jebkādiem tālākiem izdevumiem, ja viņš atsakās no savas daļas (abandon), ar ko viņš izstājas no līdzsaimniecības.

VI. Kuģa līdzsaimniecības priekšgalā ir korespondentreders, kuģa direktors, kuģa disponents, korespondents, kā kuģa rikotājs (1923. g. 20. marta lik. 5. p.), kas ievēlams vienbalsīgi, arī no svešu personu vidus; viņš atbild tikai tad, ja viņš ir līdzsaimniecības biedrs (Cvingmaņa spr. krāj. 8. sēj. 1658. nr.).

VII. Līdzsaimniecība izbeidzas uz biedru lēmuma pamata, vai ar visa kuģa pārdošanu, vai zudumu.

II. Kuģa personals.

§ 209.

Kapteinis.

Wüstendörfers, l. c. 95.—117. §§.

I. Pie kuģa personāla (ekipaža plašākā nozīmē: Schiffsbesatzung, jūrnieks, seaman, marin) pieder visas uz kuģa nodarbinātās personas, un proti: 1. kuģa administrācija, t. i. kapteinis, kā kuģa vadītājs un kuģa virsnieki (Schiffsoffiziere: tā pirmo reizi vācu 1902. g. Seemannsordnung) un 2. kalpotāji (komanda, ekipaža šaurākā nozīmē, kopa-

бельные служители, Schiffsmannschaft, Schiffsvolk, crew.: sk. 1926. g. 20. septembra noteik. par tirdzn. kuģu personālu 1., 31. pp.: Vald. Vēstn. 211. nr. zemāk 210. §).

II. Kapteinis, master, Schiffer (bet ne shipper = Ablader, krāvas nodevējs), maître, судовщик, шкипер, корабельщик, ir kuģa saimnieka uz pakalpojuma līguma pamata pieņemts kalpotājs (t. s. Setzschiffer); kapteinis ir kuģa vadītājs. Pēc augšā pievesto noteik. 1. p. kuģu vadītāju vietas uz jūras tirdzniecības kuģiem atļauts ieņemt vienīgi Latvijas pilsoņiem, kuriem ir attiecīgi kuģu vadītāju diplomu vai apliecības. Kapteiņa nāv s vai slimības gadījumā, pašā braucienā, konsuls uzdod kuģa vadīšanu kādai citai spējīgai personai (konsul. reglam. 132. p. 2. pkt.). Reti kapteinis ir tai pašā laikā arī kuģa saimnieks (Schifferreeder).

1. Kapteinis pilnīgi atvieto kuģa saimnieku ārpus kuģa piederības ostas (sk. augšā 207. §). Kapteinis ir „le seul maître après Dieu“, t. i. viņam uzticēta kuģa pilnā vadīšana. Kapteinis ārpus kuģa piederības ostas atvietojoši kuģa saimnieku, slēdz darījumus, kuģus prasa kuģošanas normāla gaita, sevišķi rīkojoties par preču gabalu pieņemšanu un šai nolūkā parakstot konosamentus un pēc Kr. tirdzn. nolik. (373. p.) vispār „отдаёт судно под груз“ (kas faktiski nenotiek, jo certepartiju slēdz kuģa saimnieks vai tā aģenti).

2. Kapteinis saņem zināmu algu vai peļņas daļu (Kr. tirdzn. nolik. 205. sek. p. p.); līgumā var paredzēt arī atsevišķu atlīdzību, gratifikāciju: „kaplakus“ (2% no frakts) un „primažu“ (premijs), kuģu agrāk izsniedza kapteinim krāvas interesenti.

3. Kapteiņa pienākumi ir rūpēties par krāvas iekrāšanu, par kuģa attiecīgo stāvokli un kārtību, vest un vadīt kuģi, neatstājot to briesmu gadījumā, pieņemt locmaņus, ekipažu, ievērot publisku tiesību (piem. muitas konsularu, karantīnu) noteikumus par kuģa vadīšanu un kuģošānu (jūras ceļu tiesības; Seestrassenrecht), uzraudzīt kuģa žurnāla vešanu (pašu žurnālu ved stūrmanis), vest kases un citas kuģa grāmatas, nodot norēķinu kuģa saimniekam, sastādīt pie notara vai konsula avarijas protokolu (Seeerklärung: konsul. reglam. 144. p. 1.—2. pkt., 146.—148. p. p.) un jūras protestu (konsul. reglam. 144. p. 3. pkt., sk. zemāk 226. §). Par kapteiņa pienākumiem attiecībā pret Latvijas konsulu ārzemēs: sk. konsularā reglamenta 117. sek. p. p.

4. Kapteinis atbild par visas rūpības piemērošanu, kā kuģa saimniekam, tā arī krāvas interesentiem un attiecībā uz ekipažu (Kr. tirdzn. nolik. 388., 390., 215., 219., 222., 223. p. p.).

5. Lai izpildītu apzīmētos pienākumus, kapteinis bauda zināmu disciplināru varu par ekipažu un pieņem un atļauj to (Kr. tirdzn. nolik. 274.—282. p. p.). Nepieciešamības (sevišķi avarijas) gadījumos kapteinis var pārdot un iekļāt krāvu, piem. lai turpinātu braucienu (konsul. reglam. 149. p.) un novērstu zaudējumus, un pat iekļāt kuģi bodmerejas ceļā ar konsula piekrišanu (tas gan vairs 1925. g. 15. janvāra likumā par kuģu hipotekām un jūras prasībām, nav paredzēts).

6. Kapteini katrā laikā var atlaist kuģa saimnieks vai arī konsuls.

§ 210.

Pārējais kuģa personāls.

Wüstendörfers, 1. c. 118—121. p. p.

I. Zem ekipaža (šaurākā nozīmē), komandas, kuģa kalpotājiem (kuģa ļaudis, „корабельные служители“, Schiffsmannschaft) saprot visus par kuģa brauciena laiku uz kuģa nodarbinātos kalpotājus, ne tik vien mantisku, bet arī tehnisku un saimniecisku pakalpojumu izpildišanai, tā tad ne t. s. „kuģa administrāciju,“ t. i. ne kapteini, stūrmaņus, mehāniķus un radiotelegrafistus (sk. 1926. g. 20. sept. noteik. par tirdzn. kuģu personālu 31. 3. p. p. Vald. Vestn. 211. nr.). Jūras tirdzniecības kuģu komandas sastāvā ārzemju pilsoņi drīkst būt ne vairāk par vienu ceturtdaļu no visas komandas kopskaita. alpotājus pieņem (nomunsturēšana) kapteinis uz rakstiska kolektīva līguma pamata (munstrullis, ļaužu rullis, Musterrolle, судовая роль, список корабельных служителей, Heuervertrag, sk. 1925. g. 26. marta rīkojumu V. V. 69. nr.), kuģā noteic kuģa nosaukumu, braucienus, algu (Heuer). Līgums apliecināms pie zvērināta vateršauta (Waterschoot Rīgā un Liepājā), kuģa amats no 1897. g. Rīgā savienots ar kuģa kalpotāju pieņēmēja („Schiffs- (See) volksverheurer“) amatu, ārzemēs pie konsula (konsul. reglam. 133. p.). Bez tam katram kalpotājam iedod jūras grāmatu. Kuģa kalpotājus tāpat atlaiž kapteinis.

II. Pie kuģa administrācijas pieder starp citu:

1. stūrmanis, mate, Steuermann, штурман, kā kapteiņa palīgs (sk. pievesto noteikumu 8. sek. pp.), viņš uzrauga kuģa personālu, preču iekrāvu un izkrāvu un ved kuģa žurnālu (Tagebuch; Kr. 1904. g. 18. septembra rīkojums: Kr. lik. krāj. 1905. g. 80. nr.), kuģā ierakstāmi visi notikumi pa brauciena laiku; žurnālam ir vislielākā nozīme avarijas un jūras apdrošinājumu lietās (sk. arī konsul. reglam. 131. p.). Stūrmanis izdod kvītes par krāvas (preču gabalu) pieņemšanu uz kuģa borta (mates receipt, sk. zemāk 211. 212. §§).

2. virsmašīnisti, mehāniķi, provizijas pārzinis, kasiers (Zahlmeister). Viņi kopā ar zemākiem kuģa kalpotājiem, apvienojas kuģa padomē; viņā apspriež svarīgākus soļus, kuģus izsauc kuģošana (Kr. tirdzn. nolik. 282., 278. p. p.).

III. Vācijā sevišķa iestāde (Seemannsamt) kuģa kalpotājiem izdod „jūras braucienus grāmatu“ (Seefahrtsbuch, itkā pasi); bez tam ar viņiem slēdz līgumu (Heuervertrag), par kuģa apliecināšanu sastāda „Musterrolle“; par pieņemšanu un atlaišanu (Anmusterung, Abmusterung) apzīmē jūras braucienus grāmatās.

IV. Par algu ekipāžam kuģa saimnieks atbild tikai ar kuģi un frakti; tā arī pēc 1925. g. 15. janvāra noteikumiem (lik. krāj. 7 nr.) un pēc franču, zviedru, Holandes tiesībām; sk. arī Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. nr. 1658. un Rīgas statutu un tiesību 5. grām. 5. tit. 6. §.; prefējo stāvokli ieņem vācu HGB aiz sociāliem iemesliem.

Latvija pievienojusies Dženovas (Genua) konferencē pieņemtām konvencijām par ekipaža apgādāšanu (sk. augšā 199. §); sk. arī 1922. g. 24. marta lik. par darba laiku 19. p. (lik. krāj. 74. nr.).

3. nodalījums. Jūras transportdarījums (Seefrachtvertrag).

§ 211.

Jēdziens un veidi.

Wüstendörfers, Studien zur modernen Entwicklung des Seefrachtvertrags, 1. sēj. (1905—1909.); Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj. 213—217. nodal.; Šeršenevičs, 1. c. 3. sēj. 160—164. § §; žurnālā „Вестник гражд. права“ 1914. g. 5. nr.

I. Jūras transporta (frakts) darījums ir līgums, ar kuŗu viens kontrahents (izfraktētājs, Verfrachter, фрахтовщик, fréteur, shipowner), arņemas pret atlīdzību pārvadāt jūfā viņam otra kontrahenta (nofraktētājs, фрахтователь, Befrachter, freighter, charterer, affrêteur) uzticēto krāvu (Güter, груз). Izfraktētājs var arī nebūt tirgotājs, pat ne kuŗa saimnieks vai armatērs (piem. kā subizfraktētājs). Frakts (transport) līgums jāizšķir 1. čarterlīgums un 2. preču gabalu transportlīgums (affrètement en cueillette).

1. Čarterlīguma (charter, Raumfrachtvertrag) priekšmets ir: vai nu viss kuŗis (Lumpcharter, Vollcharter, izfraktēšana en rouche, en bloc) par paušalu fraktsnaudu (lumpsum), vai kuŗa daļa (daļas charter, Teilcharter), vai kādas telpas kuŗi (Raumcharter). Par charterlīgumiem, uz viena kontrahenta pieprasījumu, parasti slēdz certepartiju, charter, C/P, charte partie, carta partita, kā dubultu aktu; viņu agrāki sagrieza divās daļās (pusēs), no kurām katrs kontrahents paņēma vienu. Certepartijai ir tikai pierādīšanas dokumenta nozīme; viņa nav vērtspapirs (pretēji konosamentam: sk 212. § IX.). Čarterlīgumu slēdz arī uz zināmu laiku (timecharter, Zeitfracht, uz „aller et retour“). Timecharterer atšķiras no armatēra ar to, ka tikai pēdējam piekrīt kapteiņa pieņemšana; kapteinis arī atvieto tikai armatēru, bet ne timecharterer (Hanseat. Gerichtsztg. 1906. g. nr. 5.).

2. Preču gabalu transportlīgums (Stückgütervertrag, affrètement en cueillette) ir fraktslīgums, pec kuŗa izfraktētājs, vai subizfraktētājs nodod nofraktētāja rīcībā nevis kuŗi, vai tā daļu vai zināmas telpas, bet arņemas pārvadāt ar kuŗi tieši noteiktu daudzumu preču gabalu, (piem. 10 maisus kafijas). Bieži nofraktētājs (ekspedients) nofraktē visu kuŗi vai daļu, vai kuŗa telpas un no sevis kā subizfraktētājs pieņem no tirgotājiem (preču īpašnieka, грузохозяин) kā subnofraktētājiem, attiecīgus preču gabalus (zemāk 212 §).

II. Saimnieciskā starpība starp čarterlīgumu un gabalu transportlīgumu pastāv iekš tam, ka pie čarterlīguma izfraktētajam ir darīšana tikai ar vienu, resp. nedaudziem nofraktētājiem; izfraktētajam jāpieņēmojas savu pretkontrahentu individuēlām vēlēšanām un prasībām. Turpretim gabalu transportlīgumu vai nu izfraktētājs vai nofraktētājs (kā subizfraktētājs) savukārt slēdz ar veselu rindu atsevišķu preču saimnieku; šai gadījumā izfraktētājs vai subizfraktētājs „legt das Schiff auf Stückgüter an“. Modernos laikos (tvaika laikmetā) pie

kārtējiem satiksmes kuģiem (Tourendampfer, Liniendampfer) preču gabalu transportlīgumi sāka izspiest čarterlīgumu (kuņš buņu kuģniecības laikā bijis galvenais).

III. Tagad, parasti, kuģa saimnieks kā izfraktētājs vispār stājas tiešās attiecībās ar preču saimniekiem uz preču gabalu transportlīguma pamata. Tirgotājs, kas domā savas preces pārvest uz citu vietu aiz jūras, griežas šai nolūkā vai nu pie paša kuģa saimnieka, resp. tā aģenta, vai pie kuģa maklera. Pēc notikušās vienošanās, kuģa saimnieks, resp. aģents, izsniedz tirgotājam kuģa zīmi (Schiffszettel, корабельная записка), kuņā paredzēti galvenie līguma nosacījumi un uz kuņas pamata tirgotājs prasa preču pieņemšanu kuģa bortā pret stūrmaņa izsniedzamu kvīti (Steuermannszettel, mates receipt, sk. augšā 210. § II. 1; Rigaer Handelsarchiv, 1905. g. 333. lp.). Ja krāva pieņemta jau pirms iekraušanas (spīkerī, kantorī), tad, recepta vietā, aģents (ekspedients) izdod wharfage note (Boyens 1. c. 2. sēj. 305. lp.); uz šī pēdējā pamata kapteinis izdod konosamentu (bill of lading, B/L; sk. zemāk 212. §). Modernais gabalu transportlīgums vairs netiek slēgts kā atsevišķs fraktslīgums; gabalu transportlīguma noslēgšana patiesi sakrīt ar konosamenta izsniegšanu. Tā tad konosaments šai ziņā reprezentē arī fraktslīgumu (cf. Nolte, Ueberseeische Cif- Abladegeschäfte, Ztschr. f. d. ges Handelsr. 89. sēj. 17. lp.). Par t. s. pieņemšanas B/L („Übernahmekonosament) sk. zemāk 213. §.

IV. Frakts (transport) līgums (kā čarterlīgums, tā arī gabalu transportlīgums) nav raksturojams kā vienkāršs nomas līgums, kuņā priekšmets itkā būtu kuģis. Domājams gan būtu arī kuģa nomas līgums, kuņā armatērs slēdz ar kuģa īpašnieku („наниматель судна для употребления“, Kr. tirdzn. nolik. 210. p.: sk. augšā 206. §); pie šāda īsta nomas līguma kuģa un tā telpu detencija, kuģa eksploatacija un ar to arī brauciena iniciatīve patiesi pāriet uz armatēru kā nonomātāju. Frakts līgumam turpretim raksturīgi ir tas, ka kuģis paliek kuģa saimnieka (vai tā vietnieka) detencijā un rīcībā, un iniciatīve pieder tikai viņam, kamēr nofraktētājam direkta rīcība par kuģi nepiekrīt. No otras puses, pretēji nomas attiecībām, kuģa saimniekam jāatbild par viņam pārvadāšanai nodotu (ex recepto) un uzticēto (custodia) krāvu (lādiņu, preci). Tāpēc fraktslīgums drīzāki uzskatāms par uzņēmuma līgumu (sk. arī priv. lik. 4255. p.). Apzīmēto uzskatu teorija uzsvēr nevien attiecībā uz gabalu transportlīgumu (affrètement en cueillette), bet arī attiecībā uz čarterlīgumu (Boyens, 1. c. 2. sēj. 78. lp.). Šo pēdējo līgumu krievu literatūra (Šeršeņevičs, 1. c. 3. sēj. § 160. III.) tomēr atzīst par kuģa nomas līgumu, pamatojoties uz Kr. tirdzniec. nolik. 376. p. Bet, no vienas puses, terminoloģijas un jurid. kvalifikācijas ziņā, Kr. tirdzn. nolikuma tekstam nav jāpiegriež izšķiroša vērība, un, no otras puses, tas pats 376. p. attiecina uz nomas līgumu arī gabalu transportlīgumu (376. p. 2. pkt.), kuņā arī Šeršeņevičs tomēr neatzīst par nomas līgumu. Ari Kr. civ. lik. 1738. p. 3. pkt. ūdens fraktslīgumus (перевозка тяжестей водою) attiecina uz uzņēmuma līgumiem (sk. arī Kr. tirdzn. nolik. 386., 389. p. p.; sk. Sen. civ. kas. dep. spr. 1923. g. 140. nr.).

V. Sakarā ar preču pārvadāšanu jūrā izdod bez atzīmētiem fraktsdokumentiem (kuģa zīme, receipt, B/L, C/P) vēl:

1. manifestu (Ladungsrolle, Ladungsbuch, купеческая грузовая роспись), t. i. kapteiņa sastādītais preču saraksts, kuģu prasa muitas likums (165., 170. p. p.) un pēc kuģa notiek preču izkraušana (tāpat 180. p.; Rīgaer Handelsarchiv 1903. g. 228. lp.).

2. fakturas un specifikācijas, kuģas jāuzrāda muitas iestādei, nomitotot ievestās preces, lai nodibinātu preču ražošanas vietu un kārtību (muitas lik. 359., 362. — 372. p. p. ar vēlākiem pārgrozījumiem).

VI. Bez jau minētiem fraktslīguma dalībniekiem (sk. augšā I.) tai piedalās vēl:

1. preču saņēmējs, destinatars, Empfänger, consignee, t. i. persona, kuģa savu tiesību uz preču saņemšanu pierāda, uzrādot B/L (Cvingmaņa spr. krāj. 6. sēj. 1221 nr. 422. lp.; sk. zemāk 215. § I. 1.);

2. Kargadērs, cargadeur (cargo = krāva, pretēji casco = kuģis), t. i. kuģu maklers, kuš uzņemas starpniecību pie fraktslīguma noslēgšanas (par „корабельный маклер“ sk. žurn. „Вестник Права“ 1917. g. 12. nr. 265. sek. lpp.; sk. augšā 38. §);

3. Kuģa adresats jeb korespondents (nav identisks ar „consignee“: sk. augšā VI. 1.): tā Rīgā saucas persona, kuģa kuģa izbraukšanas vai destinācijas vietā (порт назначения, Bestimmungshafen), uzstājas kā kuģa saimnieka komisionars vai korespondents, pabalstot pēdējo, sevišķi muitas lietās, un muitas likumā prasāmo formalitatu izpildīšanai. (Rīgas biržas ierad. 136. līdz 143. §§; Rīgaer Handelsarchiv 1903. g. 348. lp.). Ja certepartija tā sevišķi nav paredzēta, tad adresēšana kuģim nav saistoša. (sk. arī Cvingmaņa spried. krāj. 1. sēj. 145. nr.; 2. sēj. 244., 245. nr. nr.; 4. sēj. 678. nr.; 5. sēj. 938. nr.; 945. nr.; 6. sēj. 1225. nr.; 8. sēj. 1661. nr.).

Ar fraktslīgumu nodibinās attiecības: a) starp izfraktētāju un nofraktētāju (sk. zemāk 213., 214. §§) un b) starp izfraktētāju un preču saņēmēju (zemāk 212., 215. §§).

§ 212.

Konosaments.

Müllers-Erzbachs, I. c. 2. sēj. 216. nod.; Schwerins I. c. 41. §; Boyens, I. c. 2. sēj. koment. pie HGB 556. sek. §§; Boyens, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 86. sēj. 236. sek. lpp. un 449. sek. lpp.; Jakobi, Die Wertpapiere I. c. 31. §; Kr. tirdzn. nolik. 383.—385. 239., 270., 539. p. p.; Muit. lik. 165.—169., 361.—362. p. p.

I. Konosaments (bill of lading, B/L, connaissement, грузовая роспись), ir vienpusīgs dokuments, kuģu izdod kuģa saimnieks vai tā vietnieks (kapteinis) krāvas (preču) nodevējam. Pēdējais, kā preču nodevējs un B/L saņēmējs, saucas par Ablader, shipper, грузитель, chargeur.

II. Ar B/L tā parakstītājs, kuģa saimnieks, viņa aģents vai kapteinis apliecina preču (krāvas) saņemšanu, apņemoties pēdējo nogādāt uz noteiktu adresi. B/L tā tad satur sevi: apliecību par preču saņem-

šanu (atbildība ex recepto) un B/L izdevēja saistību, krāvu nodot ar papīru (B/L) leģitimētai personai (atbildība ex scriptura). Par t. s. pieņemšanas B/L „Uebernahmekonnossement“ sk. zemāk 213. §.

III. B/L izdevējs un B/L saņēmējs bieži ir fraktslīguma (čarterlīguma vai gabalu transportlīguma) kontrahenti, bet viņi var arī nesakrist ar fraktslīguma kontrahentiem, piem. ja ir noslēgts čarterlīgums, un nofraktētājs no sevis slēdz gabalu transportlīgumu (kā subfraktslīgums), un kuģa saimnieks (kapteinis) izdod B/L tieši preču (krāvas) nodevējam (itkā subnofraktētājam; sk. augšā 211 §).

IV. Krāvas (preču) nodevējs (Ablader) nodod preces pārvadāšanai; viņš var būt vai nu preču īpašnieks, vai komisionars, vai aģents, vai speditērs. Ja krāva (prece) faktiski pieņemta pārvadāšanai, tad preču nodevējam pieder rīcība par precī un B/L jāizdod un jāiedod viņam, bet ne nofraktētājam kā tādām. Preču nodevējam, kuŗš kā tāds apzīmēts certepartijā, pēdējā un tās noteikumi saistoši tikai tad, ja viņš pozitīvi vai klusuciešot certepartijai pievienojies (priv. lik. 3117. p., Cvingmaņa spr. krāj. 3. sēj. 451. nr.); citādi kapteinis piem. nevar no preču nodevēja prasīt guļamu naudu taisni certepartijā noteiktā apmērā. Saņemot preces uz kuģa borta, stūrmanis izdod mates receipt (sk. augšā 210. § II.; 211. § III.). Preču nodevējs, kuŗš tā tad nesakrīt ar nofraktētāju, tāpēc nevar rīkoties kā fraktslīguma kontrahents, bet — atkarībā no konkrētiem apstākļiem — tomēr var rīkoties nofraktētāja vārdā; preču nodevēja samaksātais fraktsavanss skaitās par izdarītu uz nofraktētāja rēķina. Preču nodevējam nav patstāvīgas intereses pie fraktslīguma izpildīšanas (Cvingmaņa spr. krāj. 5. sēj. 949. nr.).

V. B/L sastāda (pie čarterlīguma) pēc certepartijas izdošanas un, šaubu gadījumā, B/L atceļ pēdējo attiecīgās daļās. Certepartijas noteikumi saistoši B/L turētājam kā preču rīkotājam, ja un cik tālu uz certepartijas noteikumiem B/L atsaucas (Sievekings, l. c. 30. lp.; Cvingmaņa spr. krāj. 2. sēj. 248. nr.; 4. sēj. 451., 679., 683. nr. nr.; 5. sēj. 945. nr.; 6. sēj. 1221., 1222. nr. nr.; 7. sēj. 1487. nr.).

B/L jāaizrada: 1) kuģa nosaukums, 2) preču iekraušanas osta un izkraušanas osta (balasta brauciens jeb atbraukšana, Zureise; fraktsbrauciens jeb izbraukšana, Ausreise, un pēcbraukšana, Nachreise); 3) krāvas (preču) apzīmējums (pēc to tirdzn. nosaukuma): daudzums (pēc svara, skaita, mēra, tilpības, gabaliem), iesaiņojums, markas. Bet no kapteiņa nevar prasīt s o r t e s (kvalitātes) apzīmējumu, ja par to ne runā certepartija vai mates receipt (Cvingmaņa spr. krāj. 6. sēj. 1214. nr.), 4) preču ņēmējs (adresāts, destinatārs), 5) kuģa saimnieka vai tā vietnieka, aģenta resp. kapteiņa paraksts (muīt. nolik. 167. p. sk. arī Code de commerce 281. p.; vācu HGB 643. §).

VI. Parasti B/L izdod vairākos eksemplāros (līdz 5), no kuŗiem viens paliek kapteiņam, bet pārējie nododami preču nodevējam. Ja par vienu eksemplāru prece izdota, t. i. preču gabalu līgums ir izpildīts, tad pārējie zaudē spēku (sk. augšā 123. § V.). Preču nodevējam, kā preču rīkotājam, tiesība prasīt vairāk B/L eksemplāru, gadījumam, ja kāds eksemplārs tiktu pazaudēts, vai arī lai nosūtītu dažus eksem-

plarus pa dažādiem ceļiem, vai lai nosūtītu vienu (neindosētu) eksemplaru preču destinataram un ar to pierādītu preču nosūtīšanas faktu, vēlāki caur savu aģentu vai banku destinataram iedodot indosēto eksemplaru pret frakts naudas samaksu vai pret tratas paša orderim akceptu (Rīgaer Handelsarchiv 1906. g. 1. d. 189. lp. sk. augšā 95. § III.; 177. §), vai arī lai paturētu sev tiesību uz „stoppage in transitu“ (sk. augšā 90., 92., 104., 215. §§) piem. gadījumam, ja destinatars kriptu konkursā (Boyens, l. c. 2. sēj. 308. lp.; Cvingmaņa spr. kraj. 8. sēj. 1569. nr. 131. lp.).

VII. Jau sen tirdzniecības kameras un kuģu saimnieki rūpējas par B/L teksta unifikāciju: sk. Rīgaer Handelsarchiv 1886. g. 158.—161. lpp.; 1887. g. 197—206. lpp., kur iespiesta priekšā likta B/L forma, līdz ar kādiem vispārējiem noteikumiem par B/L Hague rules (sk. augšā 199. § V.) pirmais mērķis gan bijis izšķirt pastāvošo starp kuģu saimniekiem (izfraktētājiem) un krāvas interesentiem kontroversu par atbildības ex recepto robežām (t. i. atbrīvojošo klauzulu pielaižamību). Bet vēlāki domājuši uzvest pasaules fraktslīgumu, kas noteiktu arī atbildību ex scriptura. Bet tas nav izdevies, jo šai ziņā nav iespējams samierināt angļu (un franču) sistemu (kuņa skripturobligāciju neatzīst) ar kontinentālo sistemu (Boyens, Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 86. sēj. 456. p. piez.; sk. zemāk IX. 4. b. un XII.).

VIII. Sevišķu B/L kategoriju sastāda tiešas satiksmes konosamenti, through bills of lading, Durchfrachtkonnossemente, Durchkonnossemente. Ja piem. precī nosūta no Čikago uz Ņujorku pa dzelzceļu, no Ņujorkas uz Londonu ar tvaikoni caur kādu transatlantikas tvaikoņu sabiedrību un no Londonas uz Rīgu caur kādu citu tvaikoņu sabiedrību, tad ērtības dēļ un lai samazinātu izdevumus, izdod vienu pašu galveno (pamat-) B/L uz visu braucienu par vienu paušalu frakts sumu, kas neizslēdz daļu B/L. Galvenā B/L izdevējs atbild tikai par to, ka daļu B/L nesaturētu vairāk apgūtinošus nosacījumus (Boyens, l. c. 2. sēj. 90., 312. lpp.; Sievekings l. c. 40. lp.; Meyers, Durchfrachtvertrag u. Durchkonnossement (1919.)); par to Boyens, Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 86. sēj. 258. sek. lpp.).

IX. B/L noteikti atšķiras no certepartijas.

1. B/L ir vērtspapīrs un, parasti, tehnisks orderpapīrs (radīts: vajadzīga orderklauzula; ja to prasa preču nodevējs, B/L ir izdodams uz orderi).

2. Kā tehnisks orderpapīrs, B/L ir indosējams. B/L indosatars iegūst patstāvīgas un no priekšgājeja neatkarīgas tiesības uz precī (Cvingmaņa spr. kraj. 8. sēj. 1616. nr. 225. lp.); konosamenta indosamentam tikai transportfunkcija, bet ne garantijas funkcija. Kā orderpapīrs, B/L nodrošina viņā apliecinātās tiesības labīcīgam iegūvējam kā tādām.

3. B/L izdodams arī uz turētāju (uzrādītāju, bet reti) un B/L skaitās par turētāju papīru, ja nav aizrādīts adresāts, preču saņēmējs (Rig. Handelsarchiv 1906. g. I. d. 188. lp.). B/L izdodams arī kā rektapapīrs.

4. Konosaments ir nekonstitutīvs vērtspapīrs. B/L tā pat neapliecina abstraktu prasījumu (kā piem. vekselis), bet kausalu, no frakslīguma izrietošu prasījumu.

a. Šī prasījuma fraktstiesiskās sevišķības nav pilnīgi dzēstas ar konosamenta vērtspapīra dabu. Kaut gan konosaments ir vienpusīgs skripturtiesisks vērtspapīrs un saistības papīrs tā saņēmējam par labu, viņš tomēr nepadara par nenozīmīgu — pašu frakslīgumu, kas katrā ziņā paliek spēkā attiecībās starp izfraktētāju un nofraktētāju. Tāpēc izfraktētājam jāizdod viss tas, ko viņš bija saņēmis, pat ja par to konosaments nerunā.

b) Bet tomēr konosaments iespaido frakslīgumu tik tālu, ka konosamenta klauzulas kļūst par frakslīguma sastāvdaļām (sk. Müllers-Erbachs, l. c. 2. sēj. 826. sek. lpp.). Tādēļ konosamenta parādnieks var arī aizbildināties ar to, ka krāvas ceļā esot pazudušas.

5. Tomēr konosaments nav frakslīguma akts vien, bet arī skripturveidīgs papīrs (sk. zemāk 215. § IV.).

a. Konosamenta skripturtiesiskā daba izteicas iekš tā, ka parādnieka ierunas ir ierobežotas, ņemot vērā iirdzniecības apersonalo raksturu (nav piem. vietā ierunas sakarā ar preču nodevēja personu), un arī iekš tā, ka konosamenta parādniekam katrā ziņā jāatbild par konosamenta satura īstenību, sevišķi par to, ka viņš saņēmis konosamentā atzīmētās preces un apņēmis tās izdot (atbildība ex scriptura).

b. Turpretim franču Code de commerce (283. p.) un angļu tiesības vispār neatzīst konosamentam skripturtiesisku raksturu, bet piešķir viņam tikai kādu paaugstinātu apliecināšanas spēku.

6. Konosaments (arī ja tas izdots kā rektapapīrs) ir tradīcijas papīrs (priv. lik. 805. p.); tradīcijas sekas ir viņa vissvarīgākā funkcija. Arī konosamentam, kā tradīcijas papīram, pareizāki jāpiemēro reprezentācijas teorija (sk. augšā 126. § VII.; sk. Nolte, Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 89. sēj. 96. lp. piez.).

X. Konosaments nodibina tiešas attiecības tikai starp kuģa saimnieku (vai tā vietnieku) un preču saņēmēju (destinataru), noteicot pēdējā tiesisko stāvokli (zemāk 215. §; Cvingmaņa spried. krāj. 2. sēj. 248. nr.). B/L nav, kā „preču zīme“ (Frachtbrief, накладная) vienkāršs pavadraksts, bet gan „saņemšanas papīrs“ (Empfangspapier, Einlösungspapier, J. Gierke 441. lp.). Turpretim certepartija noteic un nodibina līguma attiecības tikai starp tās tiešiem kontrahentiem, izfraktētāju un nofraktētāju. Bet B/L tomēr nodibina tiešas attiecības starp kuģa saimnieku resp. kapteini vai nofraktētāju, no vienas puses, un preču saņēmēju no otras, tikai tad, ja pēdējais var ar B/L leģitimēties, uzrādot vai nu turētāja B/L, vai indosētu order- B/L. (Cvingmaņa spr. krāj. 7. sēj. 1487. nr.).

XI. Gadījumā, ja uz viena B/L pamata tai apzīmētās preces jānodod vairākiem preču saņēmējiem, tad vietējā spedīcijas firma vai akreditīva vai rambursa banka (sk. augšā 95. § III.), saskaņā ar pārdevēja (akreditētāja) viņai doto priekšrakstu, izsniedz atsevišķam pircējam (preču saņēmējam) uz viņas rīcībā esošā B/L pamata t. s. izdošanas orderi (Auslieferungsschein, Extraditionsschein, delivery order,

Konnossementsteilschein) pret pirkšanas sumas samaksu, resp. tratas akceptu. Uz šī papīra pamata, kuram šaubu gadījumā ir asignācijas (bet nebūt ne tradīcijas papīra) raksturs, attiecīgam pircējam iespējams saņemt precī no muitas iestādes. Izdošanas orders gan atsaucams, ja vien tas nesatur sevī preču izdošanas prasījuma cesiju, kam varētu būt nozīme, lai nodrošinātu konosamenta turētājam ķīlu tiesības vai stoppage in tranzitu (sk. Staubs, koment. pie HGB 424. § 11. piez. 363. § 33. piez. beigās; Boyens, l. c. 2. sēj. 244. lp. 2. piez.; Schwerins, l. c. 41. § II.; Sen. civ. kas. dep. spr. 1925. g. nr. 180.).

XII. Kuģa saimnieka (kapteiņa), resp. nofraktētāja atbildību pēc B/L nokārto 1921. g. Hagas noteikumi (the Hague Rules) „defining the risk to be assumed by sea carriers under a bill of lading“, kuģos Briseles 1922. g. starptautiskā jūras tiesību konferencē pieņemtie projekti ienesuši dažādus pārgrozījumus (sk. Boyens, Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 86. sēj. 481. sek. lpp.; sk. augšā 199, § V., 207. § IV.; augšā VII.). Par B/L mortifikāciju sk. augšā 138. § III. 7.

§ 213.

Izfraktētāja pienākumi.

I. Kuģa saimniekam kā izfraktētājam (resp. kapteinim) laikā jānogādā („Zureise“) jūras spējīgs kuģis, attiecīgā, labā, stiprā, braucienam derīgā stāvoklī (sk. kr. tirdzn. nolik. 387. p.). Gadījumā, ja kuģis laikā neatbrauc iekraušanas ostā, nofraktētājam certepartija bieži piešķir tiesību, pēdējo atcelt („...freighters option of cancelling the charter“), t. i. no fraktslīguma atkāpties, nemaksājot fautfrakti (sk. kr. tirdzn. nolik. 392. p.).

1. Preču nodevējam nav jāpieņem t. s. uzņemšanas konosaments (sk. zemāk II.) ar substitūcijas klauzulu: „... received for shipment by the good S/S ... or any subsequent steamer of the same line“. Ja tomēr substitūcija pieņemta, tad notiek itkā transportlīguma „fungibilizācija“, t. i. specīes parāda (pārvadāšana ar noteiktu kuģi) vietā stājas transporta ģenūs parāds (sk. Wüstendörfers, Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 88. sēj. 243. lp.; arī Nolte, l. c. 89. sēj. 18. lp.).

2. Pēc Amerikas „Harter Act“ 1896. g. un „Revised Administration Shipping Bill“ 1916. g., kuģa saimniekam, resp. kapteinim nav tiesības (ar „konosamenta klauzulu“) izslēgt atbildību par kuģa nederību braucienam („unseaworthiness“).

3. Bet ja preču nodevējam piešķirta tiesība pārbaudīt un apskatīt kuģi, tad kapteinis gan no atbildības brīvs; tomēr, ja preču nodevējs tikai vienkārši „atzīst“ kuģa noderīgumu, tad ar to kapteinis nav atbrīvots no atbildības (zemāk 216. §).

II. Uz nofraktētāja vai preču nodevēja pieprasījumu izfraktētājam, saskaņā ar kuģa zīmi (augšā 211. § I. 1.) prece jāpieņem pārvadāšanai, vai nu iepriekš uzglabājot to savos spīķeros, vai tieši pārņemot precī uz kuģa borta. Šai ziņā, atkarībā no tā, vai konosaments tiek izdots pēc pašas krāvas pieņemšanas pārvadāšanai, vai jau iepriekš, jāizšķir t. s.

borta konosaments („Bordkonnossement“) un t. s. uzņemšanas konosaments („Übernahmekonnossement“, „received for shipment Bill of Lading“). Šis pēdējais jau sen ieviesies uz ieradumu pamata. Modernā kārtējā tvaikoņu satiksme, kuņu uztur liniju kuģusaimniecības (Linienreedereien, Tourendampfer), pielaida konosamenta izdošanu jau tanī brīdī, kad kuģis vēl nebija klāt, un tā tad prece faktiski vēl netika nodota uz kuģa bortu (abladen, verladen, verschiffen, Abladung, shipment). Kuģusaimniecība nevar preču pieņemšanu pārvadašanai atlikt līdz pēdējam momentam, kad kuģis būtu gatavs preču iekraušanai (ladebereit); kuģusaimniecībai tādēļ jau agrāki jātur visas preces iekraušanai gatavā stāvoklī. Otrkārt preču nodevējs preces nodos kuģusaimniekam pirms kuģa atnākšanas, tikai, ja preču nodevējs var mobilizēt, izmantot precē ieguldīto kapitalu, nenogaidot preču nodošanu kuģim. Tas, savukārt, ir iespējams tikai tad, ja viņš saņem konosamentus jau pirms preču nodošanas. Tā tad ar „uzņemšanas“ konosamentu preces tiek „zur Beförderung übernommen“. Uzņemšanas konosamentā pielaižama arī t. s. substitūcijas klauzula (augšā I. 1.; sk. HGB 624. § 1. d., 5. d.; Nolte, I. c. 7. §). Minētais konosaments izrāda lietiskas sekas tikai ar patieso preces iekraušanu vai vismaz faktisko nodošanu kuģusaimnieka tiešā valdīšanā.

III. Lichterfrakti, pēc vienošanās, parasti nes nofraktētājs (sk. Cvingmaņa spr. krāj. 8. sēj. 1659. nr., bet iekraušanas izdevumus — kuģis (izfraktētājs), izņemot en rouche transportu (augšā 211. § I. 1.).

IV. Kuģa atbildība sākas ar mates receipt (sk. augšā 212. § IV.) izdošanu. Ja pie iekraušanas ceļas domstarpība, piem. par preču skaitu, tad konosamentā jāatzīmē, ka skaits paliek strīdīgs, nenoteikts. Uz neapmierinošu iesaiņojumu kapteinim jāaizrāda pieņemot precī, pretējā gadījumā viņš atbild par trūkumu vai bojājumiem, pat ja viņš ar klauzulu (zemāk 216. §) noraidījis atbildību par bojājumiem, lūzumu etc. (Rigaer Handelsarchiv 1905. g. 332. sk. lpp.).

V. Kapteinim jāizpilda brauciens ar vajadzīgu ātrumu, nenovirzoties no ceļa (kursā), izņemot nelaimes vai citus ārkārtējus gadījumus, kad jāapmeklē patvēruma osta (Nothafen, „порт по необходимости“, sk. zemāk 223. §).

VI. Izfraktētājam—kapteiņa personā—jānodod prece (krāva) adreses ostā vai muitas iestādē līdz ar attiecīgiem dokumentiem (Cvingmaņa krāj. 6. sēj. 1224. nr.) tai sastāvā un stāvoklī, kā viņš to bija saņēmis. Izfraktētājs atbild par to, ka izkrāutā prece saskan ar konosamentā apzīmēto precī. Bet ja prece tika saņemta saņņos, iesaiņojumos, telpās, Behälter, в помещениях (piem. mucas), tad pietiek, ja kapteinis nodod konosamentā apzīmēto gabalu skaitu. Piem. ja konosaments paredz 500 mucas vīna, tad izfraktētājs — kapteiņa personā — izpilda savu pienākumu nododot pilnas, nebojātas 500 mucas kā tādas, jo viņš par saturu neatbild. Citādi, ja kapteinis pieņēmis 500 litrus vīna, tad viņš nevar nodot 500 litrus etiķa.

Izfraktētājs tomēr neatbild, ja prece pēc savām dabiskām īpašībām vai aiz nofraktētāja vainas gājusi zudumā vai sabojāta.

VII. Izfraktētājs neatbild par „force majeure“ (the acts of God, of the kings („von hoher Hand“), restraints of princes, Rulers and people, riots, strikes, tumults, lockouts, stoppage of labour). Pie šādu notikumu iestāšanās, kapteinim jāpierāda tikai tas, ka zaudējums vai bojājums izcēlies no šāda notikuma, bet viņam nav jāpierāda, ka viņš nav bijis vainīgs.

VIII. Izfraktētāja stāvoklis ārkārtīgi labvēlīgs, parasti viņš atbild tikai ar kuģi un frakti (sk. augšā 207. §). Šādu jau tā šauru atbildību kuģasaimnieki vēl vairāk ierobežo ar t. s. „atbrīvojošām konosamenta klauzulām“ (Freizeichnungen, sk. zemāk 216. §).

§ 214.

Nofraktētāja pienākumi.

I. Nofraktētājam laikā un uz sava rēķina jānogādā prece uz kuģa bortu (alongside of the steamer) līdz ar attiecīgiem dokumentiem.

1. Iekraušanas izdevumus nes kuģis, izņemot en rouche līgumu (Cvingmaņa spr. krāj. 3. sēj. 454. nr., sk. augšā 213. § III.). Par iekraušanas izdevumiem: Rīgaer Handelsarchiv 1903. g. 143. sek. Ipp. Par nenogādāšanu laikā nofraktētājs atbild. Izfraktētājs ieinteresēts visātrākā un visdīzākā preču iekraušanā.

2. Parasti certepartija paredz dienu skaitu, kuŗās precei jābūt nogādātai un kuŗās kuģim jāsaņaida prece, t. s. „iekraušanas dienas“ (Ladetage), pie preču izkraušanas — „izkraušanas dienas“ (Löschtage). Piem. „cargo to be loaded un discharged at the rate of 200 tons per day“, lay days.

3. Šādas guļamas dienas aprēķina vai nu tekošās dienās (running days), vai tikai darba dienās (working days), kuŗas pēdējās saprotamas kā tempus utile. Ie- un izkraušanas dienas var noteikt arī vienā kopējā skaitā. (sk. Cvingmaņa spr. krāj. 3. sēj. 455. nr.; 6 sēj. 1216., 1217. nr. nr.).

4. Pēc guļamo dienu notecējuma sākas virsguļamās dienas (Überliegetage, сверхпростоийные дни, days on demurrage). Par viņām nofraktētājam jāmaksā kuģim atlīdzība, kuŗu parasti paredz certepartija (пеня, неустойка), bet kuŗas lielumu — šaubu gadījumā — var arī sevišķi pierādīt izfraktētājs (Rīgaer Handelsarchiv 1905. g. 332 lp.; Cvingmaņa spr. krāj. 3. sēj. 452. nr.; 6. sēj. 1218. nr.; 8. sēj. 1662. nr.).

5. Ja nofraktētājs nenogādā precī arī norunātā virsguļamā laikā, izfraktētājs var braucienu turpināt, nenogaidot precī, bet tomēr pieprasot fraktsnaudu par neieņemtām telpām (Fautfracht, faute de frêt, dead freight: Rīgas statutu un tiesību V. 3. §§ 1., 3., 5., 6.; kr. tirdzn. nolik. 402. p. Par gadījumu, kad nofraktētājam aiz casus nebija iespējams nogādāt precī: Cvingmaņa spr. krāj. 5. sēj. 937. nr.).

6. Guļamas dienas domājamas tikai pie charterlīguma, bet ne pie preču gabalu transportlīguma: saskaņā ar pēdējo preču nodošanai (Abladung) jānotiek nekavējoši uz kapteiņa pieprasījumu: par

nogādāšanas termiņiem (Ladezeit) tiek izsludināts vispārībai un individuālās intereses nevar ievērot (sk. augšā 211. § II.): ja prece nav šai termiņā nogādāta, kapteinis aizbrauc, pieprasot pilnu fraktsnaudu.

II. Nofraktētājam jāmaksā fraktsnauda, kura principā maksājama pie izkraušanas (Cvingmaņa spr. krāj. 6. sēj. 1220. nr.; kr. tirdzn. no. lik. 407. p.).

1. En rouche frakts, ja tā noteikta pēc tilpuma mēra, aprēķināma, atkarībā no certepartijas nosacījumiem, vai nu no kuģa tilpuma, vai arī no krāvas tilpuma (measurement, measured tons; sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1926. g. 10. nr.; arī 1923. g. 140. nr.).

2. Ja frakti noteic pēc preču mēra, svara un daudzuma, tad frakts maksājama tikai par faktiski nogādāto ar kuģi, un faktiski pienākušo, precī, ja vien fraktslīgums neparedz pretējo (Cvingmaņa spr. krāj. 6. sēj. 1222. nr.). Bet par sabojāto precī tomēr fraktsnauda jāmaksā pilnā apmērā (Hanseat. Gerichtsztg. 1906. g. 23. nr. 6. I.). Šai ziņā — izfraktētājam — fraktsnauda ir „frakts in risico“ (freight at risk).

3. Parasti izfraktējais prasa fraktsavansu (Frachtvorschuss). Avansa apmērā, frakts skaitās par galīgi samaksātu, t. i. frakts avanss nav frakts in risico. Noruna par fraktsavansu saucas par frankaturu.

4. Ja kuģis pašā braucienā cietis nelaimes gadījumu un tāpēc pārtraucis braucienu, tad kuģim pienākas frakts tikai par nobraukto (noiето) ceļu (t. s. distances frakts, Distanzfracht).

5. Pēc kuģa pārbrauksanas uz norunāto ostu (Bestimmungshafen, порт назначения) kapteinim tiesība pieprasīt fraktsnaudu no konosamenta uzrādītāja. Preču „saņemšana“ (muitas likumu nozīmē) nav identiska ar preču „pieņemšanu“ no saņēmēja puses, un saņēmējs var savas ierunas pret transporta izpildīšanu celt arī pēc preču saņemšanas muitas iestādē (Cvingmaņa spr. krāj. 4. sēj. 679. nr.; 6. sēj. 1224. nr.; sk. augšā 96. §, III. 3.; 98. § III.). Fraktsnaudu pieprasa un saņem savā vārdā pats kapteinis, bet nevis kuģa korespondents (adresats: Cvingmaņa spr. krāj. 5. sēj. 938. nr.; augšā 211. § V. 3.).

6. Jāizšķir: čarterfraktsnauda un gabalu transportlīguma (konosamenta) fraktsnauda.

a. Čarterfraktsnaudu izfraktējais saņem tieši no nofraktētāja kā no sava tiešā čarterlīguma pretkontrahenta.

b. Konosamentfrakts pienākas par pārvadātiem preču gabaliem uz gabalu transportlīguma pamata.

7. Bruttofraktsnauda atšķiras no nettofraktsnaudas ar to, ka pirmā aptver atlīdzību par brauciena izdevumiem, kamēr nettofraktsnauda ir tīra peļņa: nettofrakti aprēķina par $\frac{2}{3}$ bruttofrakts. Fraktsnaudas apmērs svārstās atkarībā no pārvadājamās preces, laika, destinācijas vietas. Tā piem, frakts par dēļiem un plankām Rīga — Londona bija: 1925 g. janvarī pa 42/6 līdz 43/ standartā, bet maijā līdz oktobrim pa 37/ līdz 38/ standartā; par labību (auzām etc.) janvarī pa 14/ līdz 14/6 tonnā, bet maijā līdz septembrim pa 11/ līdz 12/ tonnā (sk. Rīgas biržas kom. 1925. g. darbības pārskata 80—81. lpp.).

8. Izfraktētājam dēļ savām pretenzijām un prasībām pret nofraktētāju (preču saņēmēju) pieder nevien parastās aizturēšanas tiesības, bet arī klusas kļu tiesības (sk. augšā 90. § 1. 2. c.) uz civ. proc. lik. 1899. p. piel. 22. p. 4. pkt. pamata (Rīgas statutu un tiesību V. 3. § 2. sk. kr. tirdzn. nolik. 409 p; kr. tirdzn. proc. lik. 599. p. 9. pkt.; kr. Sen civ. kas. dep. spried. 1904. g. 18. nr.). Minētās tiesības parasti arī paredz konosaments vai certepartija: „the master (shipowner) shall have an absolute lien on the goods for freight and payment etc.“. (sk. Avjerino, žurn. „Вестн. гражд. права“, 1915 g. 7. nr. 167. sek. lpp.). Tagad, pēc 1925. g. 15. janvara likuma, parādi, kuņi celas no „konosamenta“, apmierināmi kā „jūras prasības“, 7. kategorijā (zemāk 228. § I. 7.).

§ 215.

Preču (krāvas) saņēmējs.

Senkpiehls, Die Haftung des Empfängers für die Forderungen aus dem Frachtvertrage: Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht, 88. sēj. 339. sek. lpp.

1. Arī jūras fraktslīgums ir līgums trešai personai par labu.

1. Ja nav izdots konosaments, tad saņēmēja juridiskais stāvoklis pret izfraktētāju, resp arī pret nofraktētāju, apspriežams nevien pēc tirdzniecības, bet arī pēc privāttiesībām.

2. Bet ja izdots konosaments, tad preču saņēmēja (consignee augšā 211. §. VI. I., destinatāis) stāvoklis noteiktāks un labvēlīgāks. Faktiski konosamentu gandrīz izdod visur un sevišķi kā orderkonosamentu, no kuņa arī būtu jāiziet kā no tipiska konosamenta (sk. augšā 212. §); tapat, apspriežot pārrunājamo jautājumu, šai vietā būtu arī — vienkāršības dēļ — jāiziet no tā, ka preču nodevējs (Ablader, sk. augšā 212. § IV; 97. § V. 3.) sakrīt ar nofraktētāju un kuņa saimnieks — ar izfraktētāju.

II. Kamēr kuģis atrodas ceļā, nofraktētājs (piem. preču nodevējs) var kapteinim dot rīkojumu par preču atdošanu atpakaļ vai izsniegšanu pēc piederības, bet tikai tad, ja viņš kapteinim iedod visus konosamenta eksemplārus. No otras puses, tadā pašā veidā var par precēm rīkoties arī ar konosamentu leģitimētais destinatārs. Bet ar to momentu, kad kuģis ienācis ostā (Löschungshafen), ar konosamentu leģitimētam destinatāram ir patstāvīgs obligācijas prasījums par preču nodošanu viņam (Cvingmaņa spr. krāj. 7. sēj. 1487. nr.). Konosaments šai ziņā ir saņemšanas (prezentācijas un izpērkams) papīrs. Pietiek ar vienu pašu eksemplāru; ja pieteicas vairāki preču pretendenti, tad kapteinim prece jādeponē attiecīgā depozīcijas vietā.

III. Destinātāra prasījuma tiesību noteic vienīgi konosaments.

1. Ko noteic čarterlīgums, tas neaizkar preču saņēmēju kā destinātāru. Konosamentam tā tad ir plašs skripturtiesisks spēks.

2. Tāpēc kuņa saimnieks (kā izfraktētājs) nevar aizbildināties labticīga ieguvēja priekšā ar to, ka viņš preci nav saņēmis, vai saņē-

mis citas, vai ka konosamentā aprādītais daudzums etc. nesaskan ar patiesību. Bet pret šādu atbildību kuģa saimnieks (kā izfraktētājs) var aizsargāties ar konosamentu klauzulām (zemāk 216. §).

IV. Tomēr konosaments ir kauzals vērtspapīrs (pretēji piem. vekselim) un tādēļ paliek atkarīgs no materiālā saistības pamata, t. i. no transportuzņēmšanas. Tāpēc kuģa saimnieks var celt visas ierunas, kuģas piekrit viņam kā jūras izfraktētājam, piem. ka viņš neesot vainīgs pie krāvas zuduma vai bojājuma. (J. Gierke, l. c. 445. lp.; sk. augšā 212. § VII., IX. 4. a, 5. a).

V. Fraktsnauda ņemama no tā, kas leģitimējas ar konosamentu, t. i. ar indoseto uz viņu order- vai arī ar turētāju konosamentu, kaut arī preču īstais adresats būtu kāds cits, un kaut arī šis pēdējais būtu kā tāds kapteinim zināms (Cvingmaņa spr. krāj. 4. sēj. 679. nr.; 6. sēj. 1220. nr.; sk. arī 5. sēj. 938. nr. attiecībā uz muitas lietas pilnvarniekiem, Klarierer: kr. tirdzn. nolik. 47—54. p. p.).

VI. Preču saņēmējs var atteikties no fraktsnaudas samaksas aiz savām pretenzijām no fraktslīguma (Cvingmaņa spr. krāj. 5. sēj. 941. nr.; 6. sēj. 1222. nr.).

VII. Preču saņēmējam ir tiesība preču saiņus ar šķidrumu (Behältnisse) nodot kapteinim fraktsnaudas vietā, ja šķidrums pa brauciena laiku iztecējis (droit d'abandon), ja vien konosaments neparedz pretējo (sk. Rīgas statutu un tiesību V. 2. 11.).

VIII. Ja destinatars preces pieņem, tad viņš ar to uzņemas apmierināt izfraktētāju saskaņā ar konosamentu.

1. Izfraktētājam jānodod prece tikai pret fraktsnaudas samaksu (sk. augšā 214. § beigās).

2. Preču saņēmēja tiesība pieprasīt atlīdzību par preču bojājumiem un vispār par izfraktētāja pienākumu neizpildīšanu izbeidzas ar preču pieņemšanu un fraktsnaudas samaksu (Cvingmaņa spr. krāj. 5. sēj. 950. nr.; 6. sēj. 1222. nr.; priv. lik. 4265. p.). Bet atlīdzības prasījuma tiesības izbeidzas arī aiz citiem iemesliem, piem. ar preču pieņemšanu bez ierunām, neatkarīgi no fraktsnaudas samaksas (klusu ciešot: Cvingmaņa spr. krāj. 7. sēj. 1489. nr., 5t3 lp.; sk. augšā 104. §).

3. Pie tam, ja preču saņēmējs, ceļot ierunu pret nogādāto preci, nav rūpējies par preču apskatīšanu ar ekspertiem, viņam pašam vēlāki būtu jāpierāda, ka prece pie iekraušanas bijusi kārtīgā stāvoklī (Cvingmaņa spr. krāj. 7. sēj. 1490. nr.).

§ 216.

Atbrīvojošās klauzulas.

Levis, Die neuen Konnosementsklauseln; Boyens, l. c. 2. sēj. 219. sek., 387. sek. lpp. un Ztschr. t. d. ges. Handelsrecht 86. sēj. 449. sek. lpp.; Rīgas biržas ieradumu 177. §; vācu HGB 606. §.

I. Jau viduslaikos jūras transporta dalībnieku juridiskās attiecības nokārtoja sevišķi uz fraktslīgumu un konosamentu pamata.

A. Loebers, Tirdzn. ties. pārskats.

Smaguma punkts pie tam pastāv t. s. „atbrīvojošās klauzulas“ (Freizeichnungen), ar kuřām kuģa saimnieks vairāk vai mazāk atsvabinās no saviem likumiskiem pienākumiem (sk. augšā 104. § V.).

II. Klauzulas ierobežo galvenā kārtā atbildību par preču bojājumiem un zudumu, sevišķi zem angļu jūras frakts satiksmes iespaida; nofraktētāji spiesti klauzulām padoties, jo viņiem jāpiekāpjas saimnieciski stiprāko kuģa īpašnieku grupu priekšā.

III. Pēc valdošā ieskata, klauzulas jāatzīst par spēkā esošām, cik tālu viņas neizslēdz atbildību par ļaunu nodomu (sk. priv. lik. 3292 p.; BGB 138. §). Ziemeļamerikas likumi cenšas tomēr ierobežot šādu līgumu brīvību, piem. ar 1883. g. 13. febr. Harter act un ar 1916. g. 17. sept. „Revised administration shipping bill“ (sk. augšā 213. § I. 2., 3.).

IV. Klauzulas attiecas:

1. uz zināmām parastām ārējām briesmām: „jūras briesmām“, „perils of navigation“, „perils or danger of the sea“, tas ir uz briesmām, kuřas ir īpašīgas kuģniecībai kā tādai (bet ne ārkārtīgas briesmas): kuģim jāpierāda pats notikums, bet ne tas, ka kuģis bijis labā stāvoklī. Preču saņēmējam tiesība tomēr pierādīt kapteiņa vai kuģa personāla vainu (nolaidību etc.). Konosamenta klauzulas uz parastām ārējām briesmām, no kuřu sekām izfraktētājs vai kuģa saimnieks būtu brīvs no atbildības, attiecina arī gadījumu, kad kuģis aiz ledus nevar sasniegt adreses ostu (t. s. ledus klauzula, Eisklausel). Konosamenta klauzulas (piem. jaunākais Wilson Line, Hull) ledus sekas pielīdzina pilnīgi blokades, karantīnas, dumpju, streiku etc. sekām:

„If owing to Ice, Blokade, Quarantine... Tumults, Strikes... inability to get accomodation in Quays... preventing discharge with customary despatch... the master shall have full power to proceed to and land any cargo at the port which shall be most convenient to the ship or he may bring any cargo back to port of shipmen in any case at the risk and expense of the consignee“.

Tā tad ledus klauzula izslēdz (analoģisko: sk. Boyens, 1. c. koment. pie HGB 635. §; un pie 706. § 504. lp.) avarijas gros piemērošanu; visi izdevumi, kuři ceļas sakarā ar preču nodošanu citā, ne norunātā, vietā, uzskatāmi tikai par partikularu avariju un viņus tādēļ nes preču rīkotājs viens. Bet, pievestām klauzulām trūkstot, minētie notikumi dotu iemeslu piemērot avarijas gros kārtību, ja vien attiecīgie zaudējumi cēlušies sakarā ar kapteiņa rīkojumiem kuģa vai krāvas glābšanai (sk. arī Rīgas statutu un tiesību V. 2. 14.).

No aizjūras nodošanas (pārdošanas) līguma (überseeisches Abladegeschäft; sk. augšā 97. § V. 3.) viedokļa ceļas jautājums par to, vai iekšzemes importēram tiesība — sevišķai vēlošanai trūkstot — uzlikt savam aizjūras kontrahentam (preču nodevējam, Ablader) atbildību par to, ka tas preces nodevis kuģim zem konosamenta ar ledus klauzulu, ja par to agrāk nav vienošanās notikusi. Ņāziet no tā, ka pie cīfdarījumiem pircējam jānes preču transporta risks, tā tad arī ledus stāvokļa risks. Ņemot vērā, ka ārzemes (aizjūras) preču nodevējam tagadējos apstākļos konosamentus (piem. satiksmē starp Rīgu un

Hamburgu) pie preču gabalu līgumiem bez ledus klauzulas sadabūt nav iespējams un ka par šādu neiespēju nevar būt nezināms iekšzemes importēriem, pēdējie, izdarot pasūtījumus uz aizjūras precēm, uzskatāmi par kļušu ciešot piekritušiem arī ledus klauzulas ievietošanai konosamentos. Iekšzemes importērs tāpēc arī nevar preču nodevējam pārnest, ka pēdējais viņam iepriekš neesot ziņojis, ka viņš var sadabūt konosamentus tikai ar ledus klauzulu. Tādēļ iekšzemes importērs vēlāk nevar uz šī pamata un aiz šī iemesla vien celt prasījumus pret aizjūras preču nodevējiem (sk. Rīgas Biržas komitējas 1926. g. septembra lēmumu). Par ledus klauzulu saimniecisko un tehnisko nozīmi sk. polemiku avīzē „Rigasche Rundschau“ 1926. g. 70., 71., 77. nr. nr.

2. uz „accidents of sea“, „of navigation“, tas ir uz ārkārtīgiem nelaiemes gadījumiem;

3. uz „accidents of whatever kind“, tas ir uz vispārējām brauciena briesmām vai nelaiemes gadījumiem: acts of God etc. (sk. augšā 213. § VII.): arī šai gadījumā preču saņēmējs var pierādīt kapteiņa vai kuģa personāla nolaidību (sk. zemāk zem lit. „e“);

4. uz kuģa, tā piederumu un ierīces (Ausrüstung) defektiem (piem. zaudējumu no neattiecīgas iekraušanas): „damage from defects of machinery, explosion, bursting of boilers, latent defect in the hull or machinery“: izfraktējais atbild tikai tad, ja pretējā puse pierāda, ka kuģa nespēja bijusi izfraktētājam zināma, vai ka kapteinis vai kuģa personāls pielaidis vainu (augšā 207. § I.1-a);

5. nolaidības klauzulas, kuģas atsvabina izfraktētāju no kapteiņa un kuģa personāla nolaidības sekām vispār, pat piem. no atbildības par zādzību un sevišķi par mantisku un tehnisku nolaidību; „act, neglect, error in judgement, of pilots, masters, mariners in the employments (ekspluatācijā, Betrieb) and navigation or management of the ship, baratry (apzināti pretlikumīgs nodarījums)“;

6. uz zināmiem preču sabojāšanas veidiem: brīvs no lūzuma, no sūces (утечка, leakage), no bojājumiem: „free of breakage, corruption, leakage“; nofraktētājam jāpierāda kapteiņa vai kuģa personāla vaina (Cvingmaņa spr. krāj. 4. sēj. 683. nr.; 6. sēj. 1224. nr.; 7. sēj. 1488., 1491. nr. nr.).

V. Izfraktētājam (vai kapteinim), izdodot konosamentu, ir tiesība ievietot konosamentā klauzulas par to

1. ka kapteinim neesot zināmi preču svars, mērs, daudzums: „quantity, weight unknown“, „shippers weight“, „que dit être“:

a. Šai gadījumā pretējai pusei jāpierāda, ka kapteinis patiesi pie preču iekraušanas saņēmis vairāk nekā viņš izkrāvis un nodevis (Cvingmaņa spr. krāj. 6. sēj. 1214 nr.; 5. sēj. 944. nr.; 7. sēj. 1488., 1490. nr.; Boyens, I. c. 2. sēj. 355. lp.), vai ka pie preces nodošanas pārvadāšanai (iekraušanai) prece tikusi izmērīta, vai ka kapteinim preču daudzuma mērs nevarējis būt nezināms, piem. kad preces iekrautas sagāztā vai sābērtā veidā (kā plankas, dēļi);

2. Ka kapteinim neesot zināma preces kvalitāte, piem. ja viņš nevarot vai nevēloties to pārbaudīt: „quality unknown“, vai, attiecībā uz precēm iesaiņojumos, saiņos — ka saturs neesot viņam zināms: „con-

tents unknown". Bet šī pēdējā klauzula tāpat nav pielaižama attiecībā uz precēm, kuņas pārved sagāztā vai sabērtā veidā (Cvingmaņa spr. krāj. 6. sēj. 1214. nr., 7. sēj. 1490. nr.), kā arī gadījumā, kad preču defekti un iesaiņojuma defekti bijuši skaidri pie preču iekraušanas un kapteinis nav ierunas cēlis (Cvingmaņa spr. 4. sēj. 683 nr.).

VI. Cik tālu aprādītās klauzulas ir pielaižamas, viņas nodibina prezumpciju par to, ka prece tikusi pieņemta „in good order and condition“, un pretējai pusei, kuņa ceļ pretenziju par preču bojāšanu, jāpierāda, ka kapteinis nogādājis citu preci, ne iekrauto, vai ka prece tikusi nodota labā stāvoklī, bet tikusi sabojāta ceļā (Cvingmaņa spr. krāj. 6. sēj. 1214. nr.).

§ 217.

Fraktslīguma izbeigšanās.

Rīgas stat. un tiesību V, 2. § 3.; V, 3. § 1.; J. Gierke, 1. c. 79. § IX; Müllers-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 214. nodal. V.—VII.; Seršņevičs 1. c. 3. sēj. 164. §.

I. Kā krievu tirdzn. nolikums (375., 392., 401., 405., 406., 397., 399. p. p.), tā arī vācu HGB (580. sek. §§) paredz sikākus noteikumus par fraktslīguma izbeigšanās gadījumiem un sekām, ar kušiem likums domā nodrošināt vai samierināt abu kontrahentu intereses.

II. Bieži nofraktētāja interese aiz zināmiem iemesliem prasa, lai iekrauto preci atkal izkrauto. No otras puses jāievēro arī pārējo preču nodevēju un paša izfraktētāja interese pēc iespējas paātrināt aizbraukšanu. Arī izfraktētājam jānodrošina atlīdzība par neņemtam telpām, ņemot vērā viņa lielo risku.

III. Nofraktētājam pieder ierobežotas atkāpšanās tiesības, un proti, pie čarterlīguma — pret „fautfrakti“ (sk. augšā 214. § I. 5.), kas pēc kr. tirdzn. nolik. līdzinās parastai fraktij (402. p.), bet pēc HGB $\frac{1}{2}$ frakts, ja viņš atkāpjas pirms kuģa aizbraukšanas, un līdzinās pilnai fraktij — ja viņš atkāpjas pēc kuģa aizbraukšanas (HGB 580. līdz 582. §§). Pie gabala preču līguma katrā ziņā jāmaksā kā fautfrakts visa fraktsnauda (sk. arī Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 937. nr.; sk. augšā 214. § I. 5., 217. § III). Bet ja kuģis neatbrauc iekraušanas ostā, nofraktētājam bieži piešķir option of cancelling the charter (sk. augšā 213. § I.).

IV. Fraktslīgums izbeidzas arī pats par sevi, ja kuģis vai krāva pazūd nejauši, pie kam, ja tas notiek pirms kuģa aizbraukšanas, tad nofraktētājs ir brīvs no atbildības. Ja pēc kuģa aizbraukšanas kuģis iet zudumā nejauši (piem. strandē, крушение), tad nofraktētājam jāmaksā distances frakts par glābtām precēm atkarībā no noieta ceļa; bet gadījumā, ja preces iet zudumā nejauši, tad vispār frakts nav maksājama (kr. tirdzn. nolik. 397. p.; sk. arī HGB 628. sek. § ; sk. augšā 214. § II. 2.). Par strandēšanas jēdzienu sk. kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1912. g. 135. nr. Avjerino, žurn. „Вестн. гражд. права“ 1915. g. 7. nr. 170. sek. lpp. (sk. zemāk 218. § VI.).

4. nodalījums. Kuģniecības aizsardzība.

§ 218.

Palīdzība kuģiem jūras briesmās (Seenot).

Müllers-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 220. nod.; Šeršenevičs, 1. c. 3. sēj. 168. §.

I. Personām, kuŗas piedalās pie palīdzības sniegšanas, jūras tiesības nodibina likumisku atlīdzību saskaņā ar starptautisko Briseles 1910. g. 23. sept. konvenciju „Convention pour l'unification de certaines règles en matières d'assistance et de sauvetage maritimes“, kuŗai pievienojusies arī Krievija (spēkā no 1913. g. 19. februāra: kr. lik. krāj. 1913. g. 113. nr.). Uz viņu pamatojas arī vācu 1913. g. 7. februāra likums (Seenotgesetz), kuŗš HGB (740. sek. §§) pārgrozījis saskaņā ar minēto konvenciju. Vācijā lietas par palīdzības sniegšanu, no publisko tiesību viedokļa, nokārto arī 1874. g. 17. maija strandēšanas noteikumi (Reichsstrandungsordnung), kas paredz sevišķas iestādes, kuŗas pārzina glābšanas darbus (Strandämter, Strandvogt).

II. Senos laikos pastāveja piekrastu tiesības (Strandrecht); kuŗa personāls un mantība piederēja piekrastes kungam (Strandherr). Šādas tiesības tika vēlāki ierobežotas un tad galīgi atceltas ar starptautiskiem līgumiem un attiecīgiem likumiem. Vēl mūsu priv. lik. 715. p. 3. pkt. (tagad atcelts ar 1925. g. 27. oktobra noteik.; lik. krāj. 187. nr.) turēja par vajadzīgu uzsvērt, ka okupācijas ceļā var iegūt mantas, kuŗas cietušās strandēšanu vai izmestas uz krastu, vai paceltas no jūras dibena.

III. Latvijā kuŗu aizsargāšanas lietas pārzina ostas un muitas iestādes, kā arī policija un robežsargu organi, krievu laikā vēl arī guberņas valde (kr. tirdzn. nolik. 500. sek. p. p.). Glābtie kuŗis un preces nododami muitas valdei, kuŗa vajadzības gadījumā lemj par maitājošos preču un mantu pārdošanu izsolē. Mantu ipašniekus uzaicina 2 gadu laikā pieteikt savas tiesības, uzrādot kuŗu un iekraušanas dokumentus (корабельные resp. грузовые документы) kā: reģistrācijas certifikātu, konosamentus u. c.

IV. Jāizšķir ir glābšana, (спасение, Bergung, sauvetage, salvage) un palīdzības sniegšana šaurākā nozīmē (Hilfeleistung, assistance).

1. Glābšana paredz, ka kapteinis un kuŗa personāls jau zaudējuši faktisko rīcību par kuŗi (kuŗa vadību: Cvingmaņa spr. krāj. 7. sēj. 1493. nr.; 5. sēj. 952., 953. nr.). Pārējos gadījumos runā par palīdzības sniegšanu.

2. Kr. tirdzn. nolikums un civ. proc. lik. 1899. p. pielik. 22. p. 4. pkt., kā arī vācu 1913. g. likums (Seenotgesetz, sakarā ar Briseles konvenciju) apzīmēto starpību neatzīst, bet gan, kā liekas, Latvijas 1925. g. 15. janv. noteik. par kuŗu hipot. un jūras prasībām 7. p. 3. pkt.

V. Palīdzības sniegšana un glābšana dod tiesību uz gratifikāciju personām, kuŗas piedalās pie glābšanas darbiem.

1. Pēc kr. tirdzn. nolik. šādu atlīdzību var prasīt arī kuģa personāls ($\frac{1}{6}$ apmērā no parastās gratifikācijas: kr. tirdzn. nolik. 529., 604., 482. p. p.) un amatpersonas, kamēr pēc vācu HGB. kuģa personālam šādas tiesības nav. Gratifikācija par palīdzības sniegšanu ir mazāka nekā gratifikācija par glābšanu, kuģa katrā ziņā pastāv zināmā proporcionālā daļā no glābtiem priekšmetiem.

2. Par gratifikācijas apmēru var vienoties; bet tiesai piešķirama tiesība samazināt norunāto apmēru atkarībā no apstākļiem, jo kuģa vadītāja griba pie vienošanās, briesmu stāvoklī, nav uzskatāma par pilnīgi brīvu (Rīgas biržas komitejas atzinums: Rīgaer Handelsarchiv 1902. g. 260. lp.; Cvingmaņa spr. krāj. 4. sēj. 682. nr.; 5. sēj. 952. nr.; 7. sēj. 1492. nr.). Ja vienošanās nav, tad jāievēro likumā noteiktā norma, kuģas lielums (pēc kr. tirdzn. nolikuma) neatkarājas ne no pie glābšanas darbiem piemērotās uzcēlības, ne no ar to saistītā riska, nedz arī no iztērētā laika, bet vienīgi no strandēšanas vietas attāluma no krasta; proti, ja pēdējais bijis 1 verste un vairāk, tad gratifikācija noteicama $\frac{1}{4}$ daļas apmērā un ja mazāk par 1 versti, tad $\frac{1}{6}$ daļas apmērā no glābtās mantas vērtības. Vērtības aprēķināšanas veidu likums neparedz.

3. Likums sīkāk paredz gratifikācijas sadalīšanas veidu un kārtību (kr. tirdzn. nolik. 520. sek. p. p.) Par glābšanu sk. arī Rīgas statutu un tiesību 5. grām. 5. tit. 1., 5. §§.

VI. Tādā kārtā gratifikācijas izsniegšana atkarājas no zināmu priekšnoteikumu esamības:

a) no kuģa strandēšanas (крушение), kuģu kr. tirdzn. nolik (499. p.) noteic kā kuģa zudumu (гибель), t. i. kad kuģis „nogrimis vētrā, uzskrējis uz akmeni, sēkli (мель), vai krastā, tā ka kuģi nocelt vai izdarīt izlabojumus nav iespējams“. No jūras apdrošinājuma viedokļa par strandēšanu uzskatāms gadījums, kad kuģis uzskrējis sēkli un noceļams tikai piemērojot ārkārtīgus līdzekļus (mastu apciršanu, kņavas izvietošanu) un ja pie tam kuģis cietis bojājumus; strandēšanai pielīdzina kuģa apgāšanos (Kentern) vai sadegšanu (Hamb. Seeversicherungsbed. 104. §; 1919. g. Allg. deut. Seeversicherungsbedingungen 114. § 2. pkt.; sk. zemāk 246. § I. 3. b.). Tā tad strandēšanas pazīmes ir bezizejas, bezpalīdzības stāvoklis, stāvoklis, kuš apdraud kuģi ar bojā eju („состояние угрожающее гибелью“: Šeršeņevičs, 1. c. 3. sēj. 376. lp.).

b) no palīdzības sniegšanas kuģim un kņavai, ar glābšanu vai uzglabāšanu;

c) glābšanas priekšmeti ir kuģis un kņava, bet ne cilvēki, par kuģu glābšanu gratifikācija nepienākas (kr. tirdzn. nolik. 525. p.).

d) glābšanai jābūt sekmīgai.

VII. Pēc jūras tiesībām glābto mantu īpašnieks par gratifikāciju personīgi neatbild, bet tikai ar glābto mantu sastāvu.

1. Personas, kuģas piedalījušās pie glābšanas, bauda apmierināšanas tiesības no glābtās mantas atsevišķi no konkursa (civ. proc. lik. 1899. p. piel., 22. p. 4. pkt., pēc kuģa viņām pieder klusās ķīlu tiesības uz šo mantu; sk. arī Cvingmaņa spried. kraj. 6. sēj. 1229. nr.).

2. Pēc noteik. par kuģu hipot. un jūras prasībām 7. p. 3. pkt., atlīdzības prasības par glābšanu un palīdzības sniegšanu pieskaitītas

pie „jūras prasībām“ un apmierināmas pēc 3. kategorijas (sk. zemāk 228. § I., 3.). Pēc kr. tirdzn. nolik. administratīvās iestādes pat ex officio rūpējas par gratifikācijas izsniegšanu, ja kapteinis 4 mēnešu laikā nepierāda, ka viņš apmierinājis gratifikācijas prasības.

VIII. Pēc Briseles konvencijas, prasība noilgst 2 gadu laikā, kāds termiņš pieņemts arī noteikumos par kuģu hipot. un jūras prasībām (13. p.).

IX. Par Latvijas konsulu uzdevumiem nelaimēs gadījumos ar Latvijas kuģiem jūrā, sk. 1925. g. 9. janv. konsul. reglam. 143. p.; sk. arī 1926. g. 25. augusta noteikumus par kuģniecības nelaimes gadījumu izmeklēšanu (V. V. 188. nr.).

§ 219.

Bodmereja.

Müllers-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 203. nodal. VIII.; Boyens, 1. c. 2. sēj. 422. sek. 1pp.; Kr. tirdzn. nolik. 236., 399., 429.—433, 563. p. 4. pkt.; vācu HGB. 679.—699. §§; konsul. reglamenta 149. p.; 1925. g. 15. janvāra noteikumi par kuģu hipot. un jūras prasībām 7. p. 6. pkt.; Šeršeņevičs 1. c. 3. sēj. 169., 170. §§.

I. Zem bodmerejas (Bodmeri, bottomry, contrat à la grosse, grosse-aventures līgums) saprot jūrastiesisko aizdevuma darījumu, kuģu slēdz kapteinis, uz sava likumiskā pilnvarojuma pamata, ieķīlājot kuģi, frakti un krāvu, vai kādu no šiem objektiem, nepieciešamības (t. s. Notbodmeri), trūcības, bezizejas gadījumā, lai turpinātu braucienu. Aizdevuma kredītors (bodmerists) var prasīt aizdoto naudu atpakaļ tikai pēc brauciena (Bodmereireise) labvēlīgas pabeigšanas. Viņš saņem apmierinājumu tikai no ieķīlātiem (verbodmet) objektiem. Kuģa saimnieks var atsavināties ar kuģa abandonu (pamešanu). Kā šī riska (brauciena riska) ekvivalentu, bodmerists saņem par aizdoto kapitalu sevišķu premiju (bodmerejas premiju, līdz 25⁰/₀, kuģa aptver sevī arī procentus: sk. Rīgas statutu un tiesību 5. grām. 6. tit. 1. — 3 §§; analogija: priv. lik. 1481. p., tagad atcelts). Tā tad bodmereja ir ieķīlāšana ar tīri lietisku (ne personīgu) atbildību.

II. Turpretim pēc kr. tirdzn. nolik. bodmerejas prasības neatšķiras no aizdevuma prasības, kuģa nodrošināta ar ķīlu; krievu tirdzn. nolikums (432. p.) uzskata bodmereju par vienkāršu vispārēju aizdevumu kapteinim, ar kuģa, frakts un krāvas ieķīlu. Tā tad kapteinis kļūst personīgi atbildīgs, un kuģa saimnieks atbild tikai subsidiāri. Kuģa saimnieka atbildība ir personīga, jo pēc kr. tiesu prakses, arī no kr. civ. likumu viedokļa, kustamās mantas ķīlu ņemējam ir tiesība meklēt apmierinājumu nevien no ieķīlātās mantas, bet arī no visas parādnieka mantības. 432. p. tiešs avots ir 1781. g. 25. jūnija Устав о купеческом судоходстве (sk. Šeršeņevičs, 1. c. 3. sēj. 169. § IV. un 170. § III.).

III. Pēc noteik. par kuģu hipot. un jūras prasībām 7. p. 6. pkt., bodmerejas prasības apmierināmas pēc 6. kategorijas (zemāk 228. § I. 6.). Ja ir noslēgtas vairākas bodmerejas par brauciena laiku, tad pretēji vispārējiem noteikumiem par ķīlu tiesību konkurenci, jaunākā bodmereja bauda priekšrocību (sk. noteikumus par kuģu hipot. un jūras prasībām 11. p. 2. d.; 12. p.; vācu HGB. 769. §, 2. d.; franču Code de commerce 323. p.). Tas izskaidrojams ar to, ka pateicoties taisni beidzamai

bodmerezai, kuģim ir dota iespēja nonākt norunātā ostā un līdz ar to apmierināt bodmeristu (sk. zemāk 228. § III.).

IV. Izšķir trīs bodmerezas veidus:

1. bodmereju nepieciešamības gadījumā (Notbodmeri): Krievijā, tagad Latvijā, Vācijā, Anglijā, Skandināvijas zemēs;

2. jaukto bodmereju (Francijā, Code de commerce 330., 331. p. p., Beļģijā); bodmerezas kombinācija ar apdrošinājumu;

3. neisto bodmereju (Holandē, Itālijā), kuģu kuģa saimnieks slēdz ārpus nepieciešamības (spaidu) gadījumiem, iekilājot kuģi (Beilbriefdarlehen), resp. preču rīkotājs — iekilājot precis (t. s. Respondentia, grosse aventures līgums: bodmerists nenes jūras risku (sk. augšā I.), bet parādnieks atbild arī personīgi. Šī pēdējā forma zaudējusi savu nozīmi, jo kuģa iekilāšanu izdara vai nu hipoteku veidā (Latvijā sk. augšā 203. §), vai iekilājot kuģa apdrošinājuma polisi (casco police), bet preču iekilāšanu izdara, iekilājot konosamentu vai preču apdrošināšanas polisi (sk. kr. tirdzn. nolik. 563. p. 3. pkt.).

V. Pie nepieciešamības (spaidu) bodmerezas bodmerists, pretēji jaukta bodmerezai, nes tikai brauciena, bet ne apdrošinājuma risku. Piem. prece 10000 vērtībā iekilāta par 5000, t. i. par 50% no vērtības; prece cieš vienkāršu avariju, kuģa samazina viņas vērtību līdz 6000, t. i. līdz 60%. Pēc Latvijas tiesībām bodmerists saņemtu visu aizdoto naudu 5000 kādu prasījumu pilnīgi varētu apmierināt no preču tagadējās vērtības par 6000. Pēc franču tiesībām, turpretim, bodmerists, kuģš nes arī apdrošinājuma risku, saņemtu tikai 3000, t. i. 60% no 5000.

VI. Bodmereju slēdz rakstiskā formā (konsular. reglam. 149. p. 2. pkt.) ar bodmerezas zīmi (Bodmereibrief, Seewechsel), kuģa uz bodmerista pieprasījumu jāizraksta orderim, kā radīts orderpapīrs (sk. vācu HGB. 363. §, 2. d. 684. §), un vairākos eksemplāros. Bodmerezas zīme, kā tehnisks orderpapīrs, indosējama.

VII. Vēsturiski bodmereja attīstījies vidus laikos no romiešu jūras aizdevuma, foenus nauticum, pie kam naudas devējs tāpat nesa brauciena risku (sk. zemāk 242. §). Bet iekilāšana ar sevišķu lietiskas atbildības pazīmi izcēlusies tikai no ģermaņu tiesībām. Agrākos laikos bodmereja spēlēja lielu lomu, jo kapteinim nebija iespējams, spaidu gadījumos, tūlīt stāties sakaros ar kuģa saimnieku. Šodien bodmereja, pie attīstītās satiksmes, zaudējusi savu nozīmi.

5. nodalījums. Avarija.

§ 220.

Jēdziens un veidi.

Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj. 219, 221. nodal.; Boyens, 1. c. 2. sēj. 461. sek. lpp.; J. Gierke, 1. c. 81. s.; Šeršenevičs, 1. c. 3. sēj. 165.—167. §§; Kr. tirdzn. nolik. 438.—498 p. p.; vācu HGB. 700—729. §§; franču Code de commerce 397.—429. p. p.; Rīgas statutu un tiesību 5. grām. 4. tit.; 5. tit. 2., 3. §§.

I. Vispār zem avarijas saprot zaudējumus, upurus, kuģi cēlušies kuģim vai krāvai, vai abiem kopā, ar nelaiemes gadījumu, un kuģi pēc

fraktslīguma nav jānes izfraktētājam vien (sk. kr. tirdzn. nolik. 438. p.; HGB. 701. §),

II. Kr. tirdzn. nolik. izšķir 4 avariju veidus:

1. Mazo avariju (kleine Haverei, малая авария), t. i. visus normalos izdevumus, kuŗi attiecas uz kuģošanu kā tādu. Pēc tirdzn. nolik., viņa jānes $\frac{1}{3}$ — kuģa saimniekam, bet $\frac{2}{3}$ — preču rīkotājam (preču saimniekam, грузохозяйин; sk. zemāk 247. § II. 3. d.). Patiesībā tos nes izfraktētājs vien, sedzot tos no savas fraktsnaudas, proti, no bruttofrakts, paturot sev nettofrakti ($=\frac{2}{3}$ no bruttofrakts: sk. augšā 214. § II. 7.); jo modernos laikos šie izdevumi zaudējuši savu nejaušības raksturu un tāpēc vispār nav attiecināmi uz avariju (kr. tirdzn. nolik. 441. — 443., 471. p. p.).

2. Pa brauciena laiku var gadīties, ka kapteinis ir spiests labprātīgi ziedot, uzpurēt kuģa vai krāvas (preču) daļas, lai glābtu kuģi vai krāvas daļu, piem. izsviežot krāvas daļu pār kuģa malu. Visur un visos laikos atzīts tas princips, ka šai gadījumā zaudējums, kuŗu cietuši vieni briesmu dalībnieki, atlīdzināms tiem briesmu dalībniekiem, kuŗiem par labu notikusi labumu uzupurešana. Šādus gadījumus sauc par lielo avariju, avariju gros (grosse Haverei, havarie grosse, general average, большая авария). Avarija gros tā tad ir: zaudējumi, upuŗi, izdevumi, kuŗi nodarīti kuģim vai krāvai ar kapteiņa rīcību, glābjot kuģi vai krāvu no kopējām briesmām (sk. zemāk 221. sek. §§).

3. Vienkāršā jeb partikularā avarija (besondere Haverei, particular average, havarie particuliere, авария простая, особенная) t. i. tieši zaudējumi no nelaiemes gadījumiem (ugunsgrēks, aizturēšana, kapteiņa vai ekipaža nolaidība, bojājumi no preču dabiskām īpašībām etc.), un vispār visi zaudējumi, bojājumi un izdevumi, kuŗi nepieder ne pie avarijas gros, ne pie mazās avarijas; pēc vācu HGB. sevišķi arī zaudējumi no kuģa sadursmēm (sk. zemāk 4. pkt.). Šādus zaudējumus, bojājumus un izdevumus nes katrs dalībnieks atsevišķi, tā tad tie nav sadalāmi starp dalībniekiem. Ja piem. ugunsgrēkā prece sadeg, tad zaudējumus nes preču rīkotājs, bet frakts zudumu nes izfraktētājs. Saprotais, cietušam pieder zaudējuma atlīdzības prasība pret vainīgo personu uz priv. lik. pamata vai pēc jūras tiesībām.

4. Kuģu kolizijas, sadursmes avarija (Schiffszusammenstoss, abordage).

a. Kr. tirdzn. nolik. (466.—486. p. p.) paredz ļoti sarežģītus noteikumus par t. s. „авария взаимного вреда“ (sk. arī Jūras noteik. кор. (свод морских постановлений) 10. sēj. 329. p. pielik.).

b. Faktiski piemēro starptautiskos noteikumus (1897. g. Vašingtonas starptautiskā konferencē pieņemtie noteikumi kuģu koliziju novēršanai: kr. tirdzn. nolik. 467. pielik.; kr. lik. krāj. 1897. g. 30 nr.; Šeršenevičs, l. c. 3. sēj. 167. § I: un 1910. g. 23. septembra Briseles konvencija „pour l'unification de certaines règles en matière d'abordage“, kuŗai bija pievienojusies arī Krievija, kr. lik. krāj. 1913. g. 113. nr.), kā arī vietējos noteikumus (Rīgas statutu un tiesību 5. grām., 5 tit., 2.—3. §§; sk. arī Rīgas pārstrādāto XIII. g. s. statutu 11. d. 2. sek. p. p.). Pats kr. tirdzn. nolik. 498. p. piez., attiecībā uz bij. Balt. gub., atsaucas uz vietējām — vēl nekodificētām tirdzn. tiesībām (sk. Cvingmaņa

spried. krāj. 5. sēj. 950. nr.; sk. augšā 10. § II. 4.). Vācu 1913. g. 7. febr. likums (Seenotgesetz) saskaņots ar 1910. g. Briseles starptaut. noteikumiem.

c. Kā vispārējie principi šai ziņā atzīmējami: α. ja kolizija notikusi aiz viena paša kuģa vainas, tad atbild vainīgais. Pie tam kuģa atbildība nav izslēgta arī tad, ja kuģim obligatoriski bija jāpieņem locmanis (Cvingmaņa spried. krāj. 2. sēj. 207., 208. nr. nr.; 5. sēj. 947. nr.; 6. sēj. 1227., 1230. nr. nr.). β. ja kolizija notikusi bez neviena kuģa vainas, tad katrs dalībnieks nes pats savus zaudējumus (arī Cvingmaņa spr. krāj. 5. sēj. 948. nr.). γ. ja kolizija notikusi aiz kopējās vainas, vai ja vainu nevar konstatēt, tad zaudējums sadalāms starp abiem (resp. vairākiem) kuģiem samērā ar kuģu vērtību (sk. arī Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 947. nr.; tā arī franču Code de commerce 407. p. ar 1915. g. 15. jūlija lik. pārgrozījumu). Pēc HGB šai gadījumā jārikojas pēc tā, uz kuģa puses guļ lielāka vaina, un sakarā ar šo jāsadala zaudējumi.

d. Ja viens no kuģiem guļ uz enkuģa, bet otrais uzskrien viņam virsū, tad jāprezumē vaina pēdējā pusē: Cvingmaņa spr. krāj. 5. sēj. 946 nr.; 6. sēj. 1227. nr.; 7 sēj. 1492. nr.; Rīgas statutu un tiesību 5. grām. 5. tit. 3. §. Vācu HGB tam nepiešķir nozīmes.

e. Prasības par zaudējumu atlīdzību ceļamas: ārpus kuģa piederības ostas — pret kapteini, kā kuģa saimnieka vietnieku, bet piederības ostā — pret pašu kuģa saimnieku (Cvingmaņa spr. krāj. 7. sēj. 1492. nr., 570. lp; 6. sēj. 1227. nr. 433. lp.; 5. sēj. 946., 948., 957. nr. nr.) un proti, abos gadījumos neatkarīgi no tā, vai kuģis atradies locmaņa vadībā, vai nē (Cvingmaņa spr. krāj. 5. sēj. 947. nr.; 6. sēj. 1227., 1230. nr. (Senata spriedums); sk. arī 2. sēj. 207., 208. nr.).

f. Pēc Briseles konvencijas prasība noilgst 2 gadu laikā (tā arī noteik. par kuģu hipot. un jūras pras. 13. p.).

III. Vācu HGB atzīst tikai divus īstās avarijas veidus, proti: 1. „grosse Haverei“ un 2. „besondere Haverei“. Tāpat arī franču Code de Commerce (399. p.): „avarie grosse“ jeb „commune“, un „avarie simple“ jeb „particulière“.

Lielā avarija (Avarija gros).

§ 221.

Būtība.

Hecks, Das Recht der grossen Haverei (1889); Moltmans (1913); Kr. tirdzn. nol. 444. — 465. p. p.; Rīgas statutu un tiesību 5. grām. 4. tit.

I. Avarijas gros princips pamatojas uz divu momentu: spaidu stāvokļa un savstarpēja apdrošinājuma, kombināciju.

1. Visskaidrāki tas izteicas pie krāvas izsviešanas pār kuģa malu (Seewurf).

a. Ja kuģi un krāvu var no kopējām briesmām glābt ar to, ka to atvieglina, izsviežot krāvas daļu pār kuģa malu, tad šāds spaidu stāvoklis attaisno ielaušanos privatīpašuma novadā.

b. No otras puses taisnība prasa, lai zaudējumus no tā ciestu ne tik vien tas, kuŗa preces izsviestas, bet lai zaudējumu sadalītu uz visiem, kuŗi bijuši tais pašās briesmās.

2. Briesmu kopība attaisno zināmu uzbrukumu privatīpašumam, bet prasa arī savstarpēju atbildību par zaudējumiem.

II. Tādā kārtā avarija gros rāksturojama kā zaudējumu un izdevumu kopība, kuŗi ceļas kuģim, kŗāvai un fraktij sakarā ar kapteiņa rīcību, uzupurējot kuģa vai kŗavas daļas, lai glābtu kuģi un kŗāvu no kopējām briesmām.

III. Avarijas gros nozīme tā, lai samērīgi sadalītu zaudējumus uz visiem 3 transportā dalību ņēmušiem faktoriem (kuģi, kŗāvu un frakti), un proti, uz tiem, kuŗi glābti, un arī uz tiem, kuŗi gājuši zudumā (pēdējiem samērā ar to atlīdzību, kādu viņi saņem pie zaudējumu sadalīšanas)

IV. Jau senos laikos preču izsviešana pār malu tika atzīta, sevišķi Grieķijā, saskaņā ar Rodosas salas tiesībām: „lex Rhodia de jactu“, kādas tiesības pārņēmuši arī romieši, „jactus mercium“ (D. 14,2): „Lex Rhodia cavetur ut si levandae navis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur (atlīdzināt), quod pro omnibus datum est“. Vidus laikos noteikumi par avariju gros tika vēl paplašināti, pie kam vairāki no tiem pamatojās uz līgumisku, briesmu kopību. Vēlāki no jauna atgriezās pie likumiskās briesmu kopības, pie kuŗas pieturas arī modernie tirdzn. likumi.

V. Tiesību principi par avariju gros gandrīz saskan pie visām tautām. Sevišķi XIX. g. s. tiesību unifikāciju veicināja lielākas kuģu saimnieku saeimas, konferences, izstrādājot jau 1864. g. (jaun. izd. 1924. g.) t. s. York-Antwerp-Rules (noteikumus). Viņi sastāv no 18 rules (pantiem) pēc 1890. g. Liverpulē izdev. (latv. valodā tulkojums Vald. Vēstn. 1923. g. 198. nr. un T. L. M. Vēstn. 1923. g. 3/4. nr.). Bieži paši kontrahenti padodas minētiem noteikumiem uz līguma pamata. 1860. g. lorda Broughan vadībā tika sasaukts (Glasgovā) „meeting“, noteikumu par avarijas gros saskaņošanas nolūkā. Noteikumu projekts tika piesūtīts atsauksmei arī Rīgas biržas komitejai; projekts ar pēdējās atzīmēm pieņemts starptautiskā kongresā Yorkā 1864. g. (projekts iespiests arī „Rīgasche Stadtblätter“ 1865. g. 5. nr.). Šai kongresā pieņemtie noteikumi pagaidām tiek uzņemti certepartiju tekstā.

§ 222.

Priekšnoteikumi.

I. Pie avarijas gros rekvizītiem pieder:

1. Ka briesmas iestājušās; vēl tikai draudošas briesmas nav pietiekošas.

a. Ja piem. kuģis aicina (pieņem) buksieri, lai drīzāk ienāktu ostā pirms tās aizsalšanas, tad buksiera izdevumi nepieder vis pie avarijas gros, bet gan tikai pie partikularas avarijas.

b. Bet ja kuģis atrodas uz reida un tur ceļas vētra, un no pēdējās kuģis glābjas ostā (patvēruma ostā), tad ostas izdevumi atlīdzināmi avarijas gros kārtībā.

2. Briesmām jābūt kopējām priekš kuģa un krāvas; tāpēc ja kuģis iet tikai ar balastu, bet ne ar precēm, tad vispār nevar runāt par avariju gros. Kopējo briesmu iespēja sākas jau ar pirmo preču pieņemšanu uz kuģa (sk. augšā 213. § IV.). Tāpēc avarijas gros gadījums var notikt jau pašā iekrāvas ostā, pirms kuģa galīgas piekraušanas.

3. Kapteiņa rīcībai, uzpurējot kuģa vai krāvas daļas, jābūt izdarītai tīši, ar nodomu, lai novērstu kopējās briesmas (piem. preču izsviešana pār malu, etc.; sk. zemāk 223. §, I.). Tāpēc uz avariju gros nav attiecināmi zaudējumi, kuģi necēlas no kapteiņa rīcības briesmu novēršanai, bet tieši no pašām briesmām, piem. preču vai kuģa bojājums no pēdējā uzskriešanas sēkli, vai no paša ugunsgrēka.

4. Kapteiņa rīcībai jābūt vērstai uz kuģa un krāvas glābšanu no kopējām briesmām. Tāpēc, ja kapteinis krāvas glābšanas dēļ vien virza (ved) kuģi uz ienaidnieka ostu, kur ienaidnieks kuģi atņem kā prizi, kuģa zaudējums nav atlīdzināms avarijas gros kārtībā.

5. Kapteiņa rīcībai jābūt — kaut pa daļai — arī attiecīgam rezultātam, panākumam. Ja kuģis uzskrējis uz sēkļa vai klints un, pateicoties preču atkraušanai (preču pārkraušanai uz lichteriem), to var nocelt no sēkļa, piem. ar buksieri, tad pārkraušanas un buksiera izdevumi atlīdzināmi avarijas gros kārtībā. Bet ja arī ar preču pārkraušanu kuģi tomēr nevar nocelt, tad pārkraušanas izdevumi jānes kuģim vien.

II. Vispār jāatzīmē, ka zaudējumiem pielīdzināmi izdevumi par kuģa izlabošanu, buksieri, glābšanu etc., un sevišķi t. s. atvietotie izdevumi („substituted expenses“), kurus izdara kapteinis, lai ietaupītu citus, lielākus izdevumus: Piem. kapteinis, kura kuģis sabojāts, pārkrāj preci uz otru kuģi, lai nevajadzētu apmeklēt patvēruma ostu (sk. zemāk 223. §, 4.), kuņas izdevumi būtu lielāki par pārkraušanas izdevumiem.

§ 223.

Piemēri.

Uz avariju gros attiecināmi sevišķi sekošie gadījumi:

1. Preču vai kuģa daļu, resp. piederumu, izsviešana pār malu, Seewurf, кидание груза, jettison, jactus mercium (rules 1., 2, 4.), kā kopējās glābšanās upuris, lai atvieglinātu kuģi, kad tas uzskrējis sēkli, vai lai kuģi glābtu no korsariem (jūras laupītājiem), no ienaidnieka, vai lai ierobežotu ugunsgrēku (kr. tirdzn. nolik. 444. sek. p. p.).

2. Preču atkraušana no kuģa un pārvietošana uz lichteriem, ja kuģis uzskrējis sēkli (expenses lightening a ship when ashore; rule 3; kr. tirdzn. nolik. 453. p.): izdevumi par lichteriem etc. atlīdzināmi avarijas gros kārtībā, bet tikai tad, ja kuģi tiešām izdevās ar to nocelt no sēkļa, un ja vismaz kuģis pārnācis destinācijas ostā.

3. Labprātīgā strandēšana (freiwillige Strandung, voluntary stranding, rule 5.: kr. tirdzn. nolik. 499. p.), tīša kuģa uzsēdināšana sēkli

tādu apstākļu dēļ, kad citādi kuģis neizbēgami nogrimtu vai tiktu novests uz krastu vai klinti, gan tikai tad, ja vēlāki kuģis tiešām nocelts: šai gadījumā attiecīgie izdevumi (piem. buksieram) un kuģa bojājumi atlīdzināmi avarijas gros kārtībā.

4. Kuģa ieiešana patvēruma ostā (Nothafen, port of refuge; rules 10.—12: kr. tirdzn. nolik. 465., 602. p. p.), kad kuģis, sakarā ar nelaimes gadījumu, ir spiests, kopējās glābšanās nolūkā, iet patvēruma ostā piem izlabojumu izdarīšanas dēļ. Izdevumi par iebraukšanu ostā, izbraukšanu un uzturēšanos (piem alga personalam, personala uzturs, preču iz- un iekraušana, preču uzglabāšana, ostas nodevas etc.) atlīdzināmi avarijas gros kārtībā. Bet paši izdevumi par kuģa izlabojumiem piederēti pie avarijas gros tikai tad, ja tos kapteinis izdarījis tiešām taisni glābšanas nolūkā (piem. nocērtot mastu); pretējā gadījumā izdevumi attiecināmi uz partikularo avariju (Cvingmaņa spried krāj. 7. sēj. 1494. nr.). Patvēruma ostas apmeklēšana ir tikai viens no avarijas gros gadījumiem, bet ne viņas priekšnoteikums.

5. Kuģa un krāvas bojāšana, dzēšot ugunsgrēku uz kuģa (extinguishing fire on shipboard, rule 3.). Uz avariju gros attiecināmi paši zaudējumi sakarā ar kuģa vai krāvas bojājumiem pie ugunsgrēka dzēšanas vai pie preču pārkraušanas. Bet zaudējumi no paša ugunsgrēka pieder pie partikularās avarijas.

6. Izdevumi par bodmerejas darījumu noslēgšanu un izpildīšanu.

7. Zaudējumi no pārmērīgās mašīnu vai buņu izlietošanas (Prangen, carrying press of sail; rule 6; sk. kr. tirdzn. nolik. 236, 399., 429. sek. p p.).

§ 224.

Zaudējumu sadalīšana.

I. Avarija gros jānes kopīgi kuģim, fraktij un krāvai. Tāpēc zaudējumi jānoteic un jāsadala starp kopējās briesmas cietušām un no tām glābtām vērtībām (faktoriem) samērīgi ar to cenām.

II. Tādā kārtā ceļas jautājumi:

1. Kādai vērtību kopībai, kompleksam jeb grupai piekrīt tiesība uz zaudējuma atlīdzību (t. s. tiesība uz kontribūciju, „Beitragsrecht“, „vergütungsberechtigt“).

2. Kādai vērtību kopībai, kompleksam jeb grupai jāatlīdzina zaudējums (t. s. kontribūcijas pienākums, „Beitragspflicht“, „beitragspflichtig“).

3. Kā noteicama attiecīgo vērtību cena (pie 1. un 2.).

4. Kādā kārtībā sadalāmi zaudējumi (norēķins, Berechnung, dis-pache, dispaša, диспаша).

5. Kādas formalitātes jāizpilda kapteinim, lai paturētu tiesību uz zaudējuma atlīdzību par kuģi un frakti.

II. Vērtību kopība (grupa, komplekss), kurām ir tiesība uz kontribūciju (cietušās vērtības), saucas par aktīvo masu, aktīvo kapitalu, avarijas masu. Vērtību kopība (grupa, komplekss), kurām ir jāatlīdzina zaudējumi (briesmu dalību ņēmušās vērtības), saucas par pasīvu masu, kontribūcijas kapitalu. Šēršenevičs gan

pieturas pie pretējas terminoloģijas attiecībā uz pasivo resp. aktivo masu.

IV. Tiesība uz kontribuciju piekrist kuģim, fraktij un krāvai kā aktīvai masai.

1. Kuģim: no notaksētās vērtības jāatskaita zināma daļa atkarībā no kuģa vecuma kā $\frac{1}{3}$ daļas atvilkums no remonta izdevumiem par „jauns veca vietā“ (new for old), rīle 13.; kr. tirdzn. nolik. 582. p.: „deduction from cost of repairs“, jo pie pilnas atlīdzības kuģa saimnieks saņemtu vairāk nekā viņš bijis zaudējis, cietis (sk. arī zemāk 247. § II. 1-c.).

2. Krāvai.

a. Par uzpurēto, t. i. pilnīgi pazaudēto krāvu (precī) atlīdzība noteicama pēc tirgus cenas norunātā (destinācijas, adreses) vietā. vai brauciena pabeigšanas vietā (piem. preču glābšanas vietā pēc kuģa zuduma: kr. tirdzn. nolik. 463. p.). No cenas atvelk ietaupītos nodokļus, nodevas, kuņi nav par uzpurētām precēm maksājami, kā arī ietaupīto frakti in risiko (freight at risk). Turpretim t. s. frankofrakts (frankatura), kuņa samaksājama katrā ziņā (t. i. arī par pazaudēto krāvu), nav atvelkama, jo tā nav ietaupīta; tāda kārtā preču rīkotājs (грузохозяин), saņemot atlīdzību par pazaudēto krāvu, saņem atlīdzību arī par frankofrakti (par uzpurēto krāvu: sk. Boyens, l. c. 2. sēj. 541. lp. sk. arī zemāk „3“).

b. Par sabojāto krāvu atlīdzība noteicama ar starpību starp preču pārdošanas cenu sabojātā stāvoklī norunātā (destinācijas) vietā vai brauciena pabeigšanas vietā, izkraušanas laikā — un tirgu (t. i. pirkšanas) cenu nesabojātā stāvoklī. No atrastās sumas atvelk varbūtējos ietaupītos nodokļus un nodevas, bet ne frakti, jo frakts katrā ziņā maksājama arī no sabojātās krāvas. Jāatzīmē, ka zaudējumi pie kuģa deķa krāvas (Deckladung) nav atlīdzināmi avarijas gros kārtībā.

3. Fraktij: Atlīdzība izfraktētājam par frakts zaudējumu (Frachtverlust, loss of freight; rule 15; vācu HGB 715. §), noteicama ar frakts in risiko sumu, kāda būtu bija jāmaksā par uzpurēto krāvu (bet ne par sabojāto krāvu: sk. augšā 2-b.), ja pēdējā būtu nogādāta norunātā (destinācijas) vietā. Ja kuģis tiek sabojāts, tad izfraktētājs ar to vien frakti nepazaudē (Boyens, l. c. 2. sēj. 527. lp.). Atlīdzināma ir brutto frakts (t. i. neatvelkot brauciena izdevumus: sk. augšā 214. §), jo brauciena izdevumi tā kā tā jāmaksā, vienalga, vai krāva tiktu uzpurēta, vai nē. Izfraktētājs, turpretim, ar krāvas uzpurēšanu nezaudē frankofrakti, kuņa katrā ziņā jāmaksā viņam arī par nozaudēto krāvu (Boyens, l. c. 2. sēj. 528. lp. 2). No otras puses preču rīkotājam gan tiesība uz atlīdzību par frankofrakti, pie kam viņš saņem par to atlīdzību tāda kārtā, ka tās summa nav atvelkama no uzpurēto preču atlīdzības cenas (augšā 2-a. in fine).

V. Kontribucijas pienākumi jānes (kā pasīvai masai):

1. Kuģim, pēc tā vērtības brauciena pabeigšanas vietā, krāvas (preču) izkraušanas laikā, un ja kuģim pienāktos arī tiesība uz kontribuciju, tad viņam jākontribūē ar to atlīdzību, kuņu kuģis saņem avarijas gros kārtībā.

2. K^rāvai jākontribuē — neatkarīgi no tā, vai tā būtu sabojāta, vai nē — ar glābto k^rāvu pēc augšā aprādītā kārtībā noteicamās cenas, no pēdējas atskaitot nevien frakti in risiko, bet arī frankofrakti, jo pievelkot frakti pie kontribucijas, frakts kā tāda šai vietā sastāda atsevišķu posmu.

Ja k^rāvai tai pašā laikā (pazaudēta daļā) pienāktos arī tiesība uz kontribuciju, tad viņai jākontribuē ar to atlīdzību, ku^ru viņa (pazaudēta k^rāva) saņem avarijas gros kārtībā. Šādai k^rāvai piekrītošās atlīdzības pievilkšana pie kontribucijas izteicas ar to, ka kā pasīvas masas (kontribucijas kapitāla) sastāvu uzrāda visu k^rāvu (t. i. uzpurēto un glābto k^rāvu), bet atvelkot frakti (un proti, frankofrakti un frakti in risiko) tikai no glābtās k^rāvas vērtības.

3. Fraktij:

a. Par glābto k^rāvu (un proti, nettofraktij) ir jākontribuē (rule 17.), jo tikai nettofrakts līdzinās frakts vērtībai norunātā (destinācijas) vietā. Frakts pievelkama pie kontribucijas kā patstāvīgs posms, un proti, kā frakts in risiko, tā arī frankofrakts, jo ar k^rāvas daļas uzpurēšanu frakts par glābto k^rāvu katrā ziņā tāpat ir glābta, neatkarīgi no frakts samaksas veidiem, un ar k^rāvas zudumu būtu pazaudēta arī frakts, vai nu priekš nofraktētāja (pie frankofrakts), vai priekš izfraktētāja (pie frakts in risiko). Tādēļ, pievelkot glābto k^rāvu pie kontribucijas, no tās vērtības atskaitāma kā frakts in risiko, tā arī frankofrakts (sk. augšā 2.).

b. Frakts par uzpurēto k^rāvu uzstājas kā atsevišķs faktors kontribucijas (pasīvā) masā, jo frakti in risiko maksā tikai par glābto k^rāvu; kas attiecas uz frankofrakti, tad tai sumā, ar ku^ru uzpurētā k^rāva vispār kontribuē, ietilpst arī tā sumā, ku^ru saņem k^rāva kā atlīdzību par šo pazaudēto (franko) frakti un ar ku^ru atlīdzību k^rāvai savukārt tādēļ arī jākontribuē: „in dem Betrage, mit welchem die geopferten Güter beitragen, steckt auch der Betrag, mit welchem von der Vergütung für verlorene Fracht beizutragen ist...“ (Boyens, l. c. 2. sēj. 541. lp.).

VI. Par Latvijas konsulu uzdevumiem avarijas gadījumos sk. 1925. g. 9. janvāra konsularā reglamenta 143. — 148. p. p. (lik. krāj. 7. nr.).

§ 225.

Dispaša (Dispache).

I. Dispaša ir norēķina plāns par zaudējumu noteikšanu un sadalīšanu (dispache no „dispactare“, izk^raut), kādu plānu sastāda lietpratāji, zvērīnāti dispašēri kuģa norunātā (destinācijas) vietā, vai brauciena pabeigšanās vietā (sk. vācu „allgm. Deut. Seeverversicherungs-Bedingungen 30. §) Rīgā dispašērus ieceļ Rīgas biržas komiteja (biržas sabiedr. statutu 27. § „p“; Vald. Vēst. 1924. g. 57. nr.).

Dispaša iesākas ar apstākļu attēlošanu, ku^rī radījuši avariju. Dispaša uzrāda:

1. Kuģa notaksēto vērtību.

2. Kontribucijas kapitāla (pasīvās masas) sastāvu, „Berechnung des Kapitals“, t. i. visus vērā ņemamos vērtības faktoros („beitragspflichtige Werte“), proti krāvu, kuģi, frakti (frakti in risiko un franko-frakti), attiecīgās sumas saskaitot kopā vienā vispārējā noslēguma sumā.

3. Avarijas kapitāla (aktīvās masas) sastāvu, „Berechnung der Haverei“, t. i. visu zaudējumu sumas, proti, to faktoru vērtību, kuģiem ir tiesība uz kontribuciju, tāpat attiecīgās sumas saskaitot kopā vienā vispārējā noslēguma sumā.

4. Zaudējumu sadalīšanas plānu („Einteilung“), kurā aprēķina to dalības koeficientu (procentuālo proporciju starp kontribucijas masu un avarijas masu), ar kuģu katram atsevišķam vērtības faktoram jāpie-dalās pie zaudējumu segšanas.

III. Katra faktora samaksājāmā daļa saucas par avarijas naudu (Havereigelder). Kaut gan pašā dispašā apzīmē 3 faktoros, bet patie-sībā, pie galīgās norēķināšanās, samaksas izdara, resp. saņem, tikai 2 personas, proti: 1) kuģa saimnieks, resp. izfraktētājs, un 2) nofrak-tētājs, resp. preču rīkotājs.

IV. Pēc mūsu tirdzn. tiesību prakses, dispašērs tikai nodibina, noteic avarijas zaudējumu sumu, bet neizšķir jautājumu par zaudējumu sadalīšanu pēc būtības, tā tad ne tiesas sprieduma veidā (Cvingmaņa spr. krāj. 5. sēj. 950. nr.; 7. sēj. 1495. nr.). Dispašu var apstrīdēt tiesas ceļā. Pēc HGB dispaša apstiprināma no Amtsgericht'a, ar ko dispaša izpildāma kā tiesas spriedums.

V. Kuģa saimniekam, resp. izfraktētājam (attiecībā uz kuģi un frakti in risiko), no vienas puses, un preču rīkotājam, resp. nofrak-tētājam, (attiecībā uz precēm un franko-frakti) no otras puses, ir tiesība — vaiadzības gadījumā — viņiem piekrītošās sumas (zaudē-jumu daļas) pieprasīt no pretējās puses prasības ceļā.

VI. Katrs dalībnieks atbild par avarijas prasībām nevis personīgi, bet tikai lietiski (kuģa saimnieks ar kuģa mantību, krāvas interesenti ar krāvu, izfraktētājs tikai ar frakti). Kuģa saimniekam tiesība krāvu aizturēt savas prasības apmierināšanai (HGB piešķir viņam ķīlu tiesī-bas). Pēc noteik. par kuģu hip. un jūras prasībām (1925. g. lik. krāj. 7. nr.) 7. p. 3. pkt., „kuģa parāds“ vispārējās avarijas gadījumā bauda priekšrocību pēc 3. kategorijas (sk. zemāk 228. § I., 3.).

VII. Pēc konsularā reglamenta (146. p.) avarijas procedūra sastā-dās no trim daļām: 1) lietas izmeklēšanas ar dokumentiem, liecinieku nopratināšanas u. t. t.; 2) zaudējumu novērtēšanas un 3) zaudējumu sadalīšanas starp zaudējumu nesējiem (dispaša).

1. Ja avarijas proceduru vada konsuls, viņam jāpalīdz kapteinim zaudējumu novērtēt caur ekspertiem, apdrošināšanas aģentam klātesot, un izvēlēties uzticamu un kompetentu dispašēru zaudējumu sadalīšanai. Ekspertu atzinumu un dispašēra sastādīto aprēķinu konsuls tikai lega-lizē. Šie dokumenti plevienojami avarijas protokolam (sk. zemāk 226. § I.).

2. Kad Latvijas kuģa avarijas protokolu uzņem vietējā ārzemes jūras tiesa, notars vai cita kompetenta vietējā iestāde, un pie tam uz

vietas ir Latvijas konsuls, kapteinim jāpaziņo pēdējam par nolemto avarijas proceduru. Tad konsuls novēro, vai avarijas procedūra notiek kārtīgi un uzticami.

3. Pēc pabeigtās proceduras, konsuls lūdz sev izrakstu no jūras tiesas u. t. t. protokola un piesūta to Latvijas Jūrniecības departamentam un Ārlietu ministrijai. Dispašas paraugs: pie Hoeniger-Cahn, l. c. 95. — 113. lpp.; Boyens, l. c. 2. sēj. 574. — 579. lpp..

§ 226.

Avarijas protokols un jūras protests.

I. Ja kuģis ceļā izcietis vētru un kapteinim ir pamats šaubīties par krāvas stāvokli (целость), tad kapteinim:

1. 24 stundu laikā pēc atbraukšanas ostā jāierodas pie notara, resp. konsula, un jāpaziņo viņam par avarijas gadījumu un viņas iemesliem, lūdzot pieņemt šo paziņojumu un izdot viņam apliecību par sniegto paziņojumu (t. s. „Verklarung“, Erklärung, „avarijas protokols“, Cvingmaņa spried. krāj. 5. sēj. 955. nr.; kr. tirdzn. nolik. 460., 461. p. p.).

2. Pēc 1925. g. 9. janvāra konsulara reglamenta (144. p.) avarijas protokols, nelaimes gadījumos jūrā, pie 143. p. aprādītiem apstākļiem, uzņemams: vai nu pie vietējās svešas valsts jūras tiesas, vai pie notara, vai pie kādas citas kompetentas iestādes, vai arī pie Latvijas konsula, skatoties pēc tā, ko par to nosaka vietējie likumi un starptautiskie līgumi un parašas.

3. Zem zvēresta uzņemamu avarijas protokolu var taisīt tikai tie Latvijas konsuli, kuriem piešķirtas judicīaras tiesības (sk. turpat 106. p. 1. pkt.). Avarijas protokolus bez zvēresta var uzņemt visi Latvijas konsuli.

II. Pēc konsularā reglamenta (144 p.) par jūras protestu atzīstams dokuments, kurā kapteinis deklarē, ka izlietojis visus līdzekļus, lai kuģi un krāvu nebojātus novestu ostā, un rezervē sev visas tiesības pretim ieinteresētiem krāvas īpašniekiem, kuģa un krāvas assekuradēriem u. t. t. uz to gadījumu, kad, notikuša nelaimes gadījuma vai citu apstākļu dēļ, pie kuģa vai krāvas tiktu konstatēts zaudējums.

1. Jūras protestu kapteinis var sastādīt vai nu pie vietējās svešas valsts notara, vai citas kompetentas vietējās autoritātes, vai arī pie Latvijas konsula, ja pēdējam uz to ir tiesība pēc vietējiem likumiem un starptautiskiem līgumiem un parašām.

2. Jūras protestu var sastādīt arī reizē ar avarijas protokola uzņemšanu, kā pēdējā sastāvdaļu. Jūras protests ievadams attiecīgā aktu grāmatā, no kuģa kapteinim izsniedz izvilkumu. Savus pieteikumus kapteinis izdara uz jūras žurnāla pamata (kr. tirdzn. nolik. 460. p.; muit. lik. 195. p.; sk. augšā 210. § II. 1.).

3. Jūras protests nav uzskatāms par notarielu aktu, bet, pēc savas juridiskās dabas, tikai par pierādījumu nodrošināšanas aktu (pēc civ. proc. lik. 107. (82²) sek. p. p. analogijas; sk. Hasmans, žurnālā „Право“ 1903. g. 20. nr. un 1904. g. 6. nr.; Cvingmaņa spr. krāj. 5. sēj. 955. nr.).

6. nodalījums. Jūras prasības.

§ 227.

Jēdziens.

Wüstendörfers, 1. c. 71. — 83. §§; Müllers-Erbachs, 1. c. 2. sēj. 203. nodal. B I; J. Gierke, 1. c. 84. §.

1. Zem kuģa kreditoriem (Schiffsgläubiger) parasti saprot kreditorus, kuriem pieder sevišķas lietiskas tiesības uz kuģa mantību (Schiffsvermögen).

1. Piešķirot kuģa kreditoriem atzīmētās sevišķas tiesības, likums līdz ar to no vienas puses gan nostāda tos privileģētā stāvoklī, bet no otras puses arī aprobežo prasību apmierināšanu ar kuģa mantību (sk. augšā 207. § II.).

2. Dažas likumdošanas uzskaita šādas privileģētās kuģa kreditoru prasības kataloga veidā: tā franču Code de commerce 191. p. (ar 1874., 1885., 1906. g. lik. papildinājumiem), kas tai pašā laikā paredz arī apmierināšanas kārtību, un vācu HGB. 754. §. Šis pēdējais apmierināšanas kārtību gan neparedz, atsaukdami vienīgi uz civ. proc. lik. 864. § Turpretim angļu tiesības katalogu nepazīst, dodot „maritime lien“ tikai pie salvage, damage by collision, wages, bottomry etc.

II. Mūsu 1925. g. 15. janvāra noteikumi par kuģu hipotekām un jūras prasībām (lik. krāj. 7. nr.) kuģa kreditoru prasības nosauc par „jūras prasībām“ un pieturas pie kataloga sistēmas, ne tik vien uzskaitot privileģētās jūras prasības, bet noteicot arī to apmierināšanas kārtību (kuģu attiecina reizē ar to arī uz kuģu hipotekām), bet neatzīstot jūras prasībām tieši likumīgu (klusu) ķīlu tiesības. Tomēr likums uzskata kuģa mantību (t. i. kuģi, tā piederumus un vedummaksu) par jūras prasību „nodrošinājumu“ (sk. 8. p.).

§ 228.

Apmierināšanas kārtība.

I. Pēc 1925. g. 15. janvāra noteikumu 7. p., jūras prasības un kuģu hipotēkas, attiecībā uz kuģi, tā piederumiem un vedummaksu, bauda priekštiesību sekošā kārtībā:

1. tiesas izdevumi; tonnažas, bāku un loču nodokļi, kā arī citi valsts un komunalie nodokļi un nodevas; izdevumi par kuģa apsardzību un uzturēšanu, skaitot no kuģa ienākšanas pēdējā ostā; izdevumi, kuģi izdarīti kreditoru vispārējās interesēs kuģa uzturēšanai vai nolūkā panākt kuģa pārdošanu un tā vērtības sastādīšanu;

2. kuģa personāla algas un citi viņam likumīgi pienācīgie atlīdzinājumi: ja pakalpojuma līgums slēgts uz laiku — tad par pēdējiem 3 mēnešiem, ja uz braucienu — tad par pēdējo izpildīto braucienu;

3. atlīdzība par kuģa glābšanu un palīdzības (augšā 218. §) sniegšanu tam, un kuģa parādi avarijas gros gadījumā (šādām prasībām civ. proc. lik. 1899. p. pielik. 22. p. 4. pkt. piešķir — saskaņā ar tirdzn. ieradumiem, — likumiskas, klusas ķīlu tiesības: sk. augšā 90. § I., 2.; 218. § V. 2. un 225. § VI.);

4. atlīdzība par zaudējumiem no kuģa īpašnieka vai kuģa persona nolaidības, par kuģa sadursmi, par pasažieru un kuģa personāla ievainojumiem, par krāvas zudumiem vai bojājumiem un par zaudējumiem, kas nodarīti ostas ierīcēm, būvēm, dokiem vai kuģojamiem ceļiem;

5. kuģu hipotekas (sk. augšā 203. § III.);

6. parādi no līgumiem, kuģus slēdz kapteinis, uz sava likumiska pilnvarojuma pamata ārpus kuģa piederības ostas, vai no operācijām, kuģas viņš ārpus kuģa piederības ostas izdarījis kuģa uzturēšanai vai brauciena turpināšanai, neatkarīgi no tā, vai kapteinis tanī pašā laikā ir arī kuģa saimnieks un vai viņa pretkontrahents būtu preču nodevējs, nofraktētājs vai kāds cits (augšā 207. § I. 1. b.; 209. § II. 6.);

7. parādi, kuģi „ceļas no konosamenta“ (sk. augšā 214. § II. 7.).

II. Jautājumā par kuģa mantības surogātiem likums (8. p.) nosaka, ka kuģa īpašniekam uz kuģa vedummaksas apdrošināšanas līguma pamata pienācīgā apdrošināšanas atlīdzība neietilpst jūras prasību nodrošinājumā. Tā tad attiecībā uz apdrošināšanas atlīdzību jūras prasības neieņem privilēģētu stāvokli (zemāk 238. § II. 4.). Jāatzīmē, ka attiecībā uz kuģu hipotekām likums pieturas pie pretējā uzskata (9. p.; sk. augšā 203. § VI.). Frakts (vedummaks) atbild jūras kreditoriem tikai līdz tās samaksāšanai, resp. līdz kamēr samaksātā frakts vēl atrodas kapteiņa vai kuģa saimnieka aģenta rokās (14. p.).

III. Uz vienu braucieni attiecošās jūras prasības apmierināmas nupat paredzētā kārtībā. Katrā atsevišķā prasību kategorijā uzrādītās jūras prasības, līdzekļu trūkuma gadījumā, apmierināmas proporcionāli prasību sumām. Augšā zem I. 3., 6. aprādītās jūras prasības apmierināmas tādā kārtībā, ka vēlāk cēlušās jūras prasības apmierināmas pirms tām jūras prasībām, kuģas cēlušās agrāk (noteik. 11. p.). Beidzamā braucienā cēlušās jūras prasības apmierināmas pirms tām jūras prasībām, kuģas cēlušās iepriekšējā braucienā (sk. augšā 219. § III.).

IV. Jūras prasības noilgst pēc 2 gadiem, skaitot no tās dienas, kad cēlusies tiesība piedzīt prasību. Jūras prasībām par palīdzību un glābšanu termiņš skaitās no šīs darbības pabeigšanas dienas, bet jūras prasībām par zaudējuma atlīdzību termiņš skaitās no tās dienas, kad notikusi avarija vai attiecīgs gadījums, kas radījis zaudējumu.

V. Jūras prasību juridiskais raksturs:

1. Daži vācu rakstnieki neatzīst viņām tieši ķīlu tiesību kvalitāti, bet pieņem vai nu kādu reālu obligāciju (Realobligation), kuģa esot vēršama pret katrreizējo kuģa mantības saimnieku un esot nodrošināta ar „lietisku spaidu aparātu“ (Schapss, Ehrenbergs), vai prasību pret iepriekšējo kuģa saimnieku, pie kam vēlākā kuģa saimnieka atbildība esot aprobežota un pēdējai esot ķīluveidīgs saturs (Pappenheims, J. Gierke).

2. Pie pēdējās teorijas (Schuld- und Haftungslehre) jaunākā laikā pieturas Wüstendörfers (1. c. 79. §, 391. sek. lpp.).

3. Mūsu likums, savā 15. p. (sk. arī 8. p.) nosakot, ka „jūras prasības un kuģu hipotekas seko kuģim neatkarīgi no tā, kā īpašumā tas atrodas“, drīzāki pieturas pie Schapss un Ehrenberga izteiktā uzskata („Realobligation“). Piemērs pie J. Gierke, 1. c. 460. lp.

4. Grāmata.

Privatās apdrošinājuma tiesības.

§ 229.

Vispārējās piezīmes.

Hagens, Das Versicherungsrecht, Ehrenberga Handbuch'a 8. sēj. 1., 2. d. (1922), Grundzüge des Versicherungsrechts (1923. g.); J. Gierke, „Versicherungsvertrag und Versicherungsgeschäft“, Ztschr. f. d. ges. Handelsrecht 86, sēj. 144—189. lpp.; Müllers-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 167.—200. nodal.; Krūmiņš, Ievads apdrošināšanā, „Ekonomists“ 1922. g. 19/20 nr.; Šeršenevičs, 1. c. 2. sēj. 105—117. §§; Sinaiskis, Основы гражд. права, вып. II 65 §; Русское гражд. право, вып. II 37 § III; Roždestvenskis, Практика гр. кас. деп. Сената по страховому праву (1909). Par apdrošināšanas līguma tiesību avotiem: sk. žurnālā Hoichbarts „Вестн. гражд. права“ 1914. g. 2. nr. 36. sek. lpp. Vormss un Daņilova, Источники торгового права (Москва, 1919.) 295. sek. lpp.

I. Apdrošinājums ienāca juridiskā un ekonomiskā dzīvē kā pilnīgs jaunums.

1. Gan jau sen atzina vajadzību pēc zināmiem nodrošinājumiem, bet toreizējās tiesiskās un ekonomiskās iekārtas līdzekļi nebija pietiekoši, lai apmierinātu šādas prasības. Apdrošinājuma tiesības sasniegušas zināmu attīstību ar franču 1681. g. Ordonance de la marine (titre „des assurances“). XVIII. gadu simteni izcēlušies uguns un lopu apdrošinājumi.

2. Moderno apdrošinājumu vēsture sākās tikai ar apdrošināšanas arodniecības nodibināšanos, proti tad, kad bija iespējams uz zinātniskiem pamatiem uzbūvēt racionalu apdrošināšanas tehniku, sevišķi piemērojot apdrošinājuma matematiku un varbūtības aprēķinājumu (Kaspars, Neumanns, Breslavā 1693. g.) angļu apdrošin. institutos. Tikai tad bija iespējams — novērojot zināmu konzekvenci cilvēku dzīvības gaitā — iznīcināt apdroš. darījumu pilnīgi aleatorisko raksturu. Iepriekšējā palīgu aroda vietā, tirdznieciskā apgrozījumā attīstīties patstāvīgs saimnieciskās un socialās dzīves faktors, kuŗam ir nozīme visās tautas aprindās un priekš visām tautas saimniecības nozarēm, kā „tipiskam kulturas progresa dokumentam“.

II. Attīstītā kultura rada arvien jaunas briesmas cilvēku satiksmē un sadzīvē (dzelzceļi, gaisa satiksme, mašīnas, modernā rūpniecība). Tā tad cēlās vajadzība izlīdzināt šādas jaunas briesmas, dibinot apdroš. savienības dažādās juridiskās formās: komercapdrošinājumos, savstarpējos apdrošinājumos, starp kuŗiem principiālā starpība ar laiku sāk zust (sk. zemāk 232. § II. 2.).

III. Apdrošinājuma attīstību veicinājis pār-(atpakaļ-) apdrošinājums (Rückversicherung: zemāk 232. § II. 3.; sk. Iekšlietu Ministrijas 1920. g. 26. okt. rīkoj. V. V. 248. nr.); viņam arī liela starptautiska nozīme.

IV. Socialā apdrošināšana (nodrošināšana) ieguvusi vislielāko nozīmi modernā sabiedriskā dzīvē (sk. kr. lik. kop. 11. sēj. 2. d.: „устан о промышленном труде“ 372. sek. p. p. 1913. g. izd., un „Noteikumi par strādnieku un citu algoto darbinieku nodrošināšanu slimības gadījumos“ (Tiesl. Min. kod. nod. izdev. 1922. g.). „Rokas grāmata socialās apdrošināšanas darbiniekiem“ (1924. g.).

V. Apdrošinājuma ideja pamatojas uz to, ka visi labumi, kuņi sastāda tautas bagātību vai nu pamazām, vai uzreiz samazinās, sakarā ar dažādiem dabas notikumiem, kuņus pilnīgi nevar ne paredzēt, nedz novērst ar cilvēku spēkiem. Šādi nelabvēlīgi notikumi rada zaudējumus nevien tautas bagātībai kā tādai, bet arī atsevišķām saimniecībām un indivīdiem. Izlabot, atjaunot iepriekšējo materiālo stāvokli atsevišķam cilvēkam vienam nav iespējams. Apdrošināšana atviegļina viņam zaudējuma, riska un briesmu nešanu un dod viņam iespēju iegūt jaunu ekonomisku spēku. Uz šī pamata, apdrošināšanas ekonomiskā nozīme pastāv iekš tam, lai novērstu un samazinātu atsevišķām personām kaitīgās sekas, kuņas cēlās no nezināma, nejauša un neparedzama notikuma, un proti, sadalot zaudējumus uz vairākām personām, kuņas savukārt ir padotas līdzīgām briesmām un tāpēc nes vienu un to pašu risku.

VI. Ar apdroš. lietu attīstību nodibinājušas zināmas juridiskas pamatdomas, uz kuņām uzbūvēta modernā apdrošināšana. Tā galvenā kārtā, par apdrošinājuma kodolu atzīstama kopības, apvienības doma (Gemeinschaftsgedanke). Jau naturalās saimniecības laikā, nelaimes un trūcības gadījumos (Notfälle), no kuņiem atsevišķs indivīds nevarēja atrast izeju, cilvēki meklēja savstarpēju palīdzību: „Visi par vienu un viens par visiem“. Šis princips nevien varēja uzturēt atsevišķa cilvēka eksistenci, bet arī kalpot kopējai, vispārējai labklājībai.

VII. XIX. g. simtenī, ievēda valdības (valsts) uzraudzību par apdroš. iestāžu darbību (sk. Latv. valdības 1920. g. 19. marta pagaidu noteikumi V. V. 68. nr.; Finanšu ministra 1927. g. 11. janvāra rīkojums V. V. 18. nr.); izcēlušies jauni apdroš. līguma veidi; obligatoriski piemēroja — uz taisnības principiem — saistošas normas par labu socialiem dzīves apstākļiem — pretim kapitalistiskiem apdroš. uzņēmumiem, kuņu pārsvars izteicas negrozāmās apdroš. blankās un formularos, pie pilnas atsevišķu indivīdu ekonom. nespējas.

VIII. Sevišķi jūņas satiksme Vidusjūrā noveda pie savādiem saimnieciskiem izveidojumiem.

1. Vispār apdrošinājumi attīstījušies sakarā ar jūņas apdrošinājumiem (sk. zemāk 241. § I.). Pēdējie uzskatāmi par seno romiešu jūņas aizdevuma atvasi (foenus nauticum: Dig. 22,2; Cod. 4,33; sk. Sohms, Institutionen, Geschichte u. System d Röm. Privatrechts, 17. izd. 394. lp.). Pie jūņas transportiem kāds trešs kapitalists uzņēmās uz sevi tirgotāja pasākuma (Unternehmung, начинание) risku, jūņas briesmas, ar norunu, ka aizdotā suma atmaksājama tikai tad, ja pasākums izdosies. Pie tam ļoti paaugstinātā premija (noteiktā sumā) sastādīja norunāto peļņas daļu.

2. No tā izcēlies apdroš. līgums savā pirmatnējā formā, kad šī operācija saimnieciskā ziņā tika apgriezta atpakaļ, t. i. pieņēma itkā pretējo formu. Preču īpašnieks vairs uz priekšu nesaņēma naudu un

netika nosacīti atsvabināts no atmaksas pienākuma, bet zuduma gadījumā trešam kapitalistam bija tieši jāmaksā norunātā suma. Arī šo operāciju no sākuma vēl ietēpa kāda (fingēta) aizdevuma formā, gan apgrieztā veidā: apdrošinātais (der Versicherer, kapitalists) apliecināja, itkā viņš saņēmis aizdevumu, un apsolīja to atmaksāt atpakaļ, izņemot gadījumu, kad kuģis laimīgi atgrieztos.

IX. Visvecākie dokumenti, kuŗi arī no ārējās puses uzskatāmi kā jūras apdroš. līgumi, tika sastādīti Itālijā 1347. g. 23. oktobrī un 1348. g. 15. janvārī; pirmais apdrošinājums noslēgts Anglijā 1512. g. un Hamburgā 1588. g. (Wüstendörfers, l. c. 1. § pie 3. piez.; 2 § pie 5. piez.).

§ 230.

Avoti.

I. Kamēr „Rīgas pils. statuti un tiesības“ (sk. augšā 10. §) savas 5. grām. 7. tit. (von Versicherung, oder Assekuranze) sīkākī paredz (16. §§) dažādus noteikumus par apdrošinājumu, priv. lik. 4359. — 4362. p. p. paredz apdrošināšanas līgumu tikai nedaudzos pantos, dodot vispārējus paskaidrojumus. Ari kr. civ. lik. aprobežojas ar diviem pantiem (2199., 2200. p. p.) un tikai par jūras apdrošinājumiem (sk. zemāk 242.—248. §§) kr. tirdzn. nolikums satur sevī sīkākus nosacījumus (558.—606. p. p.). Pēdējais atzīst par piemērojamu arī 1867. g. izdotos Hamburgas noteikumus par jūras apdrošinājumiem. Tagad 1919. g. visp. vācu jūras apdroš. noteikumus vienmēr piemēro arī mūsu prakse tirdzniecības lietās. Kr. lik. krāj. 12. sēj. I. d. un Latv. 1922. g. 10. marta likums (par obligatoriskiem ugunsapdrošinājumiem) attiecas uz publiskām tiesībām; tāpat arī mūsu admin. rīkojumi apdroš. lietās (Fin. Min. un Iekšl. Min. rīkoj. saraksta 12. lpp. 20.—21. lpp.). Svarīgs avots tā tad ieradumi, kuŗi izteicas apdrošināšanas sabiedrību statutu praksē, apdrošināšanas (polises) noteikumos (zemāk 235. §) un tiesu praksē (sk. Roždestvenskis, Практика гр. кас. деп. Сената по страховому праву, 1909. g.; Šeršeņevičs, l. c. 2. sēj. 106. § IV). Krievu apdroš. tiesību avoti sakopotī Vormsa un Daņilovas izdevumā: „Источники торгового права“ (Москва 1919.) 295.—360. lpp.

II. Ari ārzemju likumdošanas par apdrošināšanu nav viscaur pilnīgas.

1. Vācija izdevusi: a. 1901. g. 12. maija likumu par privātiem apdrošinājumu uzņēmumiem, t. s. „Aufsichtsgesetz“ (VAG) kas satur sevī „öffentliches Privatversicherungsrecht“, proti, par apdroš. darījumiem. b. 1908. g. 30. maija lik. par apdroš. līgumu „Gesetz über den Versicherungsvertrag“ (VVG): komentarus sastādījuši Gerhards, Hagens, Maness u. c. c. Noteikumi par jūras apdrošinājumiem ievietoti vācu HGB. 5. grām. 778.—900. §§ (ar 1908. g. 30. maija likumu viņi pār-grozīti visai nedaudz) un pamatojas uz Hamburgas 1867. g. un Bremenas 1875. g. noteikumiem par jūras apdrošinājumiem. No 1920. g. 1. janvāra ir spēkā 1919. g. Vispārējie noteikumi par jūras apdrošinājumiem. „Allgemeine deutsche Seeverversicherungsbedingungen“ (ADS).

2. Šveice izdevusi 1908. g. 2. aprīlī likumu par apdroš. līgumiem (Prof. Roelli projekts).

3. Austrijā spēkā 1917. g. 23. decembra likums par apdroš. līgumiem (HGB. 5. gram. nosacījumi nav spēkā Austrijā) un 1921. g. 7. marta apdroš. regulatīvs (par uzraudzību apdroš. lietās).

4. Anglija, likumdošanas ceļā, kodificējusi tikai jūras apdrošinājumu ar 1906. g. „Marine insurance act“ (pilnīga līgumu brīvība) un 1909 g. „Assurance companies act“ par apdroš. sabiedrībām.

5. Francijā 1920. g. sastādīts vispārējs projekts par apdrošinājumiem; 1905. g. 17. martā izdots likums par dzīvības apdroš. sabiedrībām; 1922. g. 8. marta lik. par savstarpējām apdroš. sabiedrībām; jūras apdrošinājumu paredz: Code de commerce 332.—396. p. p.: „des assurances“.

6. Itālija ievedusi ar 1912. g. likumu valsts monopolu uz dzīvības apdrošinājumiem (Mosa, Italien. Handelsgesetzgebung, Zeitschr. f. d. ges. Handelsrecht 86. sēj. 212. sek. lpp.).

231. §

Apdrošinājuma juridiskās pazīmes.

I. Jautājumam par apdrošinājuma juridisko definējumu piegriezts vairāk nozīmes nekā tas pelna.

1. Juridiskās definīcijas formulēšana bija prasāma tai laikā, kad apdrošinājuma līgumam vēl bija jāiekaŗo attiecīga vieta tiesību sistēmā un tas jānorobeŗo no vecākiem līgumu tīpiem. Bet tagad jau pats likums par apdroš. līgumiem etc. noteic apdroš. pazīmes un viņu esenciēlās sastāvdaļas (proti, abu partu pienākumus, kuŗi izriet no apdroš. līguma), neuzrādot apdrošinājuma definīciju. Tāpēc jaunākie rakstnieki (piem. Hagens, 1. c.) atsakās uzstādīt apdrošinājuma jēdziena formelu definīciju, ņemot vērā, ka apdrošinājuma būtība atrodas vēl pārveidošanās, tapšanas stadijā, kuŗa vēl spējīga tālāk attīstīties: „omnis definitio in jure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti possit“ (1. 202. D. 50, 17).

2. Apdrošinājuma līgums ir līgums, kuŗā kā kontrahenti piedalās:

a. apdrošinātājs (Versicherer, страховщик, assureur, insurer un pēc polises parakstīšanas underwriter), kuŗš pret atlīdzību (premiju) apsolās izdarīt apdroš. līgumā paredzēto izpildījumu uz to gadījumu, ja iestājas apdroš. līgumā paredzētais saimnieciski nelabvēlīgais notikums (t. s. „Versicherungsfall“: zemāk III. 1.).

b. Apdrošinātāja pretkontrahents ir apdrošinājuma ņēmējs (Versicherungsnehmer, l'assuré, insured, assured, страхователь), kuŗam, uz apdroš. līguma pamata, apdrošinātājs pret atlīdzību (premiju) apsolās izdarīt norunāto izpildījumu uz to gadījumu, kad iestātos līgumā paredzētais noteikti neparedzamais, saimnieciski nelabvēlīgais notikums.

II. Priv. lik. dod noteiktu apdroš. līguma legalu definīciju: „Ar apdroš. līgumu viena puse uzņemas — pret zināmu premiju — risku (Haftung) par zaudējumu, kuŗu otrā puse — bez tās vainas — varētu nest sakarā ar noteiktu notikumu“ (4359. p. krievu tulkojums nav apmierinošs).

III. Šeršeņevičs aprobežojas ar mantu (komerc.) apdroš. līguma definējumu, un proti, tas esot „līgums, ar kuŗu apdrošinātājs uzņemas pret norunātu maksu atlīdzināt apdrošinājuma ņēmējam zaudējumus, kuŗus pēdējā mantība var ciest no līgumā paredzētā nelaiimes gadījuma“. Šis definējums savos galvenos vilcienos pamatojas uz kr. civ. lik. 2199. p. doto vispārējā apdroš. līguma definējumu.

III. Abas nupat pievestās definīcijas tai ziņā nav pietiekošas, ka viņas:

1. izlaiž no acīm, ka „noteiktam notikumam“ vai „nelaiimes gadījumam“, t. s. „apdrošinājuma gadījumam“ (Versicherungsfall) jābūt nezināmam (ungewiss: „incertus an“ un „quando“), bet gan ne atlīdzības maksimālā apmēra ziņā, un

2. ka riska (Gefahrhaftung) uzņemšanās nav vis itkā viena kontrahenta izpildījums (Leistung) tai nozīmē, ka šim izpildījumam korespondētu, kā ekvivalents, premijas samaksa no otra kontrahenta puses.

IV. Patiesībā „riska uzņemšanās“ (securum facere) nav izpildījums, bet juridiskas saistīšanās stāvoklis, (Gebundenheit: J. Gierke, piev. žurnālā, 1. c. 161. lp.), vai ilgstoša izpildīšanas gatavība. Starp apdrošinātāju un apdroš. ņēmēju iestājas ilgstoša „spraiģuma“ attiecības (Spannungsverhältnis).

V. J. Gierke, 1. c. 162. lp. liek priekšā, sekojot Ehrenbergam, sekošo tipiska apdroš. līguma jēdziena definīciju „Līgums, ar kuŗu viens kontrahents (apdrošinātājs) pēc zināma pieņemta plāna (planmässig, t. i. pretēji atsevišķam, singularam, „vereinzelt“, apdroš. līgumam) pret atlīdzību apsolās izdarīt otram kontrahentam (apdrošinājuma ņēmējam) izpildījumu uz to gadījumu, kad iestājas saimnieciski nelabvēlīgais notikums, tā tad ne zaudējums vien. Šis izpildījums pie mantu zaudējuma apdrošinājuma — pastāv atlīdzībā par zaudējumu, kamēr pie personu apdrošinājuma var paredzēt arī kādu citu izpildījumu.

VI. Tā tad jaunākie rakstnieki (J. Gierke, arī Hagens) uzsver šādas apdroš. līguma pazīmes:

1. apdroš. līguma, kā sevišķa līguma tipa, patstāvību: viņš nav ne emtio spei, ne mutuum, ne inominatlīgums („do pretium ut indemnitate facias“), ne sabiedrība starp abiem kontrahentiem, ne spēle (lotereja, derība). Aiz tiem pašiem iemesliem patstāvīgais apdroš. līgums atšķiras no blakus norunām pie kāda cita pamatlīguma, piem. pie uzglabāšanas līguma, un

2. atlīdzības momentu; bet atlīdzības pretekvivalents nav vis „riska uzņemšanās“, itkā apdrošinātājs uzņemtos ilgstošu izpildījuma gatavības pienākumu (sk. augšā IV.).

VII. Īstenībā apdrošinātājs apsolās — pret premiju — izdarīt izpildījumu, ja notikums iestājas. Pie tam izpildījums pastāv atlīdzības izsniegšanā par saimnieciski nelabvēlīgo notikumu. Saimnieciski ar to gan apdrošinājuma ņēmējs dabū zināmu nodrošinājumu: no svara ir, ka saimnieciski nelabvēlīgais notikums kļūst par patiesi noteicošo faktoru pie apdrošinājuma izpildījuma (J. Gierke, 1. c. 151. sek. lpp.).

VIII. Stridus jautājums ir, vai apdrošinājums vērstais taisni uz zaudējuma atlīdzību (tā piem. Šeršeņevičs, 1. c. 368. lp.). Uzsvērot zaudējuma momentu, domā atšķirt apdroš. līgumu no spēles un derības. Pret šādu „zaudējuma atlīdzības teoriju“ pieved to, ka viņa būtu piemērojama dzīvības apdrošinājumiem tikai fikcijas ceļā.

1. Šeršeņevičs „zaudējumam“ stāda pretim „netaisno iedzīvošanos“, aizrādot, ka apdrošinājuma noluks un efekts nedrīkstot būt par peļņas iegūšanas avotu. Jau XVI. gadusimtenī Stracca uzsvē: „assecuratus non quaerit lucrum, sed agit, ne in damno sit“ (zemāk, 238. § I.).

2. Ehrenbergs kādā agrākā darbā runājis nevis par zaudējumu, bet par „saimnieciski nelabvēlīgo faktu“, bet savos pēdējos darbos vispār izslēdza šo pēdējo no apdroš. līguma delinējuma.

3. J. Gierke taisni uztur aizrādījumu uz „saimnieciski nelabvēlīgo notikumu“, jo arī pie personu apdrošinājumiem, piem. uz nāves gadījumu vai vecuma piedzīvošanu, nāve vai vecums esot, tipiski, saimnieciskā ziņā nelabvēlīgs notikums. Ari Hagens (1. c. 1. d. 15. lp.) atzīst „zaudējuma“ jēdzienu par pārāk šauru, uzsvērot, ka tas neesot piemērojams dzīvības apdrošinājumiem, kuŗi jau pārgājuši uz tiru sumas vai personas apdrošinājumu.

4. Maness (Versicherung, 1922) uzstāda mantiskās vajadzības jēdzienu (Vermögensbedarf). Šāds jēdziens esot plašāks nekā mantiskais zaudējums (Vermögensschaden), bet neesot „zaudējuma“ pretstats. Pēc Manesa, esot vajadzība — zudušu vai sabojātu mantu vietā — iegādāt jaunus līdzekļus, kuŗi paši par sevi — bez apdrošinājuma — nebūtu atsevišķas saimniecības rīcībā. Tā tad apdrošinājums novēršot „ražojumu šķēršļus“.

IX. Vācu likums par apdroš. līgumu (VVG) šai ziņā noteikti izšķir „zaudējumu apdrošinājumu“ (Schadenversicherung: 49. līdz 158. §§) no vienas puses, un „dzīvības apdrošinājumu“ (Lebensversicherung: 159. — 178. §§) un „nelaimes gadījumu apdrošinājumu“ (Unfallversicherung: 179. — 185. §§) no otras puses.

X. Apdrošinājuma iespēja un vajadzība pamatojas uz to, ka notikums, no kuŗa atkarājas apdrošinātāja izpildījums, neiestājas vienā un tai pašā laikā pie visiem apdrošinājumu ņēmējiem.

1. No svara ir, ka nelabvēlīgais notikums (der „Versicherungsfall“), kuŗa iestašanās nodibina apdrošinātāja izpildīšanas pienākumu (VVG 1. § 1. d.), būtu nezināms līguma kontrahentiem. Taisni šis nezināšanas („Ungewissheit“) moments ir itkā „der Lebensnerf der Versicherung“ (Hagens, 1. c. 7. §). Aleatoriskais apdrošinājuma raksturs ir nepieciešams apdrošinājumu rekvizits, kuŗa svars gan agrākos laikos tika pārspīlēts, bet jaunākā laikā, turpretim, drīzāki nopīests pie malas.

2. Ari šai ziņā apdroš. lietas atšķiras ar ārkārtīgu elasticitāti un piemērojas dažādiem praļījumiem un vajadzībām. Tā apdrošinājumu pamatdoma apvienojas piem. ar krāšanas darbību, kuŗa gan savukārt pat būtu spekulācijas, nezināmības un laimes gadījumu tiešs pretstats.

3. Īstenībā, jaunākā laikā izcēlušās apdroš. nozares (piem. pūru apdrošinājumi ar vienreizēju premiju; apdroš. ņēmēju piedalīšanās premiju rezervēs dzīvības apdrošinājumos), kuŗās par nezināmību vispār vairs nevar runāt.

XI. Vispār „nelabvēlīgam“ gadījumam (apdrošināšanas gadījumam, Versicherungsfall) jābūt tādām, ka tas nebūtu pilnīgi ārpus paredzamās un aprēķināmās varbūtības. Tāpēc izslēgti tādi „nelabvēlīgi notikumi“, kā zemestrīces, kaŗš, dumpis, kādus gadījumus tikai uz sevišķas vienošanās pamata apdrošinātājs var uzņemt uz sevi (sk. Rīgas statutu u. tiesību V. 7. 13. „casus fortuiti“). Kr. Senata civ. kas. dep. spried. 1913. g. 13. nr.; 1914. g. 56 nr.).

XII. Nelabvēlīgam gadījumam tādā kārtā jābūt:

1. nejaušam, kādēļ izslēgti gadījumi, kuŗus ar nodomu tiši izsauc pats apdroš. ņēmējs.

2. nākošam, kādēļ izslēgts apdrošinājums, kad nelabvēlīgais gadījums jau pagājis (kuģis jau atgriezies savā ostā).

3. noteikti apzīmētam starp kontrahentiem, jo apdrošinātājs neuzņemas izpildījumu vispār. Tikai transporta apdrošinājumos „nelabvēlīgie gadījumi“ aptver vairākus notikumus, piem. uguni, strandēšanu, etc. (zemāk 245. § I.).

Tā pēc „Latvijas Lloida“ Visp. nosac. mantu apdroš. pa sauszemes ceļiem, „Apdrošināšanas Sabiedrība atbild pie mantu transportiem pa dzelzceļiem, pret premijas samaksu un, ciktāl transports notiek pa sauszemi, par zaudējumu, kuŗš cēlies apdrošināšanas laikmetā aiz apdrošinātās mantas pametuma vai bojājuma. Sevišķi viņa ņem uz sevi atbildību par zaudējumiem un bojājumiem, kuŗi cēlušies aiz elementāriem notikumiem un dzelzceļa nelaimes gadījumiem, kādi ir: uguns, eksplozija, zibens, zemestrīce, plūdi, dzelzceļu vagonu sadursme u. tml.; viņa par sevišķu premijas piemaksu uzņemas atbildību arī pret nozudumu, zādzību un aplaupījumu, pret dzelzceļnieku vai citu no dzelzceļa transporta darba izdarīšanai pieņemtu cilvēku negodīgumu vai vainīgumu, ja ar to pie apdrošinātām mantām cēlies zaudējums. Apdrošināšanas Sabiedrība atbild par zaudējumiem, kuŗi radušies pie apdrošinātām mantām, pat tad, ja apdrošinātām ir tiesība prasīt atlīdzību no dzelzceļa speditora vai citas kādas personas“.

XIII. Apdrošinātāja izpildījuma ekvivalents ir apdrošinājuma premija. Ar premiju komercapdrošinājums atšķiras no savstarpēja apdrošinājuma, kuŗam šāds atlīdzības princips ir svešs un kuŗa „zaudējumi“ sadalāmi starp dalībniekiem tieši samērā ar faktiski izcieštiem zaudējumiem (ноперя). Ari pie savstarp. apdrošinājuma var paredzēt iepriekšējas maksas, kuŗas tāpat sauc par premijām, bet tā ir tikai tehnika: patiesībā, ja iemaksātās sumas izrādās par nepietiekošām izdevumu segšanai, tad dalībniekiem jāmaksā klāt, un otrādi: pārmaksātās sumas dalībnieki dabū atpakaļ (Šeršeņevičs, l. c. 370. lp.).

XIV. No apdrošinājuma līguma jāatšķir apdrošinājumu darījumi (kā plašākais jēdziens), kuŗi aptver — bez tipiskā apdroš. līguma — starp citu vēl atsevišķus apdroš. līgumus, piem. mūža renšu apdrošinājumu, vai nu ar tūlīn izdarāmu renšu maksu, vai „à terme fixe“ (J. Gierke, l. c. 188., 189. lpp.).

§ 232.

Apdrošinājumu veidi.

I. Publiskais apdrošinājums, kuŗš vispirms kalpo publiskām interesēm un izceļas sakarā ar valsts socialās apgādes pienākumiem (socialais apdrošinājums, strādnieku nodrošinājums), pieder pie socialtiesiskās mācības; sk. prof. Balodis, Nelaiemes gadījumu un vecuma nespēka apdrošināšana, „Economists“ 1925. g. 6. nr. Turpretim, privatapdrošinājums ieiet mācībā par privatām tirdzn. tiesībām un iztirzājams šai vieta.

II. Privatapdrošinājumi iedalāmi

1. sakarā ar viņu tuvākiem priekšmetiem: proti, zaudējumu (mantiskos) apdrošinājumos („Schadenversicherung“, resp. labumu apdrošinājumos, „Güterversicherung“), no vienas puses, un personu apdrošinājumos no otras puses:

a. Personu apdrošinājumi (sk. zemāk 249.—251. §§) raksturojami kā sumu apdrošinājumi (pretēji zaudējumu apdrošinājumiem, kuŗu nolūks ir taisni atlīdzināt zināmus zaudējumus). Pie personu apdrošinājumiem pieder:

α. Dzīvības apdrošinājums uz nāves gadījumu vai īstais dzīvības apdrošinājums uz nodzīvošanu (auf den Erlebensfall).

β. Nelaiemes notikumu apdrošinājums.

γ. Personu apdrošinājumi iziet nevis no konkrēta, tieši zaudējumu radoša notikuma, bet nodibina apdrošinātāja izpildījuma pienākumu atkarībā no konkrētās personas nāves vai dzīvības. Stingri ņemot, arī šai gadījumā varētu runāt par mantisku zaudējumu, bet tomēr viņa apmērs nav tieši noteicams skaitļos (piem. darba spējīga ģimenes galvas nāves gadījumā). Kamēr sumu apdrošinājums zīmējas uz personu apdrošinājumu, zaudējumu apdrošinājums zīmējas uz mantisku labumu (Güter) apdrošinājumu.

b. Pie mantisku labumu apdrošinājumiem pieder:

α. Uguns, stiklu, krusas, ielaušanās, mežu, lopu, ūdensvadu etc. auto — kasko (kasko = korpus, t. i. automobiļu) apdrošinājumi.

β. Transporta un sevišķi jūras transportapdrošinājumi (Transport- un resp. Seevericherung). Jūras apdrošinājumi sastopami jau XIV. gadusimtenī, Anglijā XVI. gadusimtenī, Vācijā vēlāki (sk. augšā 229. § IX.; zemāk 242.—248. §§). Vērtību pārvadāšanas apdrošinājumi (t. s. Valorenversicherung).

γ. Civiltiesiskās atbildības apdrošinājumi (Haftpflichtversicherung): viņai sevišķa nozīme, ievērojot modernās tiesībās paredzēto risku bez vainas, piem. dzelzceļu, automobiļu (1925. g. 5. jūnija lik.: lik. krāj. 114. nr.; sk. Stegmans: T. L. M. Vēstn. 1926. g. 1. nr. 21. lp.) un gaisa satiksmē (1926. g. 7. jūnija lik.; lik. krāj. 76 nr.).

δ. Kredīta, dumpju, boikota, streiku, kursa apdrošinājumi.

ε. Dažādas pilnīgi jaunas formas, kā „mantu dzīvības“ vai „uzņēmumu dzīvības“ apdrošinājumi (Sach- resp. Unternehmen-Lebensversicherung), kuŗi nodrošina mantu īpašniekiem šo objektu vērtības pastāvību: viņas izcēlušās no īres iztrūkuma apdrošinājumiem (Miet-

verlustversicherung) sakarā ar uguns vai ūdens kaitejumiem (t. s. „Elementarchomageversicherung“; vācu VVG 89, 90. §§, un sevišķi Francijā). Rīgas apdroš. biedrība 1804. g. pēc statutu 1. p. 4. pkt.: „apdrošina pret īres zaudējumiem un zaudējumiem pret darbības traucējumiem tirdznieciski-rūpnieciskos uzņēmumos, kas ceļas no uguns, gāzu eksplozijām etc“.

2. Apdrošinājumi iedalāmi arī sakarā ar attiecīgo apdrošinātāju organizāciju (strukturu), un proti: komerc (profesionālos, premiju) apdrošinājumos un savstarpējos apdrošinājumos: pirmajos apdrošinātājs izdara apdrošinājumus uz sava rēķina peļņas nolūkā, bet pēdējos apdrošinājumus uz kopēja rēķina (augšā 229., 231., zemāk 236. §§).

3. Zem pārapdrošinājuma (Rückversicherung, перестрахование) saprot apdrošinājumu, kurā pirmapdrošinātājs (Erstversicherer) pats savukārt savu uzņemto risku apdrošina pie pārapdrošinātāja (Rückversicherer). Sk. Rīgas apdroš. biedr. statutu 1. p. 9. pkt.:

„Biedrībai ir tiesība daļu no viņas uzņemtā riska pārapdrošināt citās, tiklab Latvijas, kā ārzemju biedrībās, tāpat arī, ar vispārējās sapulces atļauju, pieņemt pārapdrošinājumu no citām, kā savstarpējām, tā akciju, tiklab Latvijas, kā ārzemju biedrībām.“

(zemāk, 240. § III. 5.). Bieži pirmais apdrošinātājs atrodas ar pārapdrošinātāju „tekošā apdrošinājumā“ tādā kārtā, ka pārapdrošinātājs automatiski uzņemas uz sevi visus pārapdrošinājumus, cik tālu pēdējie pārsniedz zināmu sumu (t. s. Excedenten-Vertrag). Pārapdrošinātājs, savukārt, pārnes savu risku uz tālākiem pārapdrošinātājiem (sk. augšā 229. § III.).

4. Izšķir arī: specialos un ģeneralos apdrošinājumus.

a. Pirmā gadījumā viņu priekšmetus noteic atsevišķi, piem. atsevišķu namu apdrošina pret uguni.

b. Pie otrās kategorijas pieder piem. gadījums, kad tirgotājs apdrošina visas viņam piederošās preces, kuŗas atrodas spīķeros konkrētā pilsētā; arī „tekošie pārapdrošinājumi“ (augšā II. 3.).

Pārskats par privatapdrošināšanas uzņēmumu darbību 1924. g. Latvijā „Economists“, 1926. g. 3. nr. 97. sek. lpp.; sk. arī piel. pie Finanšu min. 1927. g. 11. janvāra rīkoj. V. V. 18. nr.

1. nodalījums. Zaudējumu apdrošināšana.

§ 233.

Apdrošinājuma līgums.

Hoichbarts, Источники договорного страхового права, žurnālā „Вестн. гражд. права“ 1914. g. 2. nr., 36. sek. lpp..

I. Vispār atzīta apdrošinājumu līgumu brīvība, izņemot publisko un sociālo apdrošinājumu. Bet jau sen radusies vajadzība līguma nosacījumus fiksēt kādā dokumentā. No sākuma prasīja līguma spēka dēļ pat apliecinājumu notariālā kārtībā. Blakus tam, dokumentu pa-

rasti sastādīja arī maklers. Vēlāki apmierinājās ar vienpusīgu, apdrošinātāja sastādītu un parakstītu dokumentu, t. i. ar „polisi“. Vārds atvasināts ne no „pollicere“, bet no viduslatīņu vārda apodixa, „ἀποδείξα“ kvīte, pierādījuma dokuments (pēc Hagena, l. c. I. d. 159. §, 3., piez.), vai no „ποδείξις“, conclusio, līguma noslēgums (pēc Müllera-Erzbacha, l. c. 2. sēj. 713. lp.).

1. Pēc vācu likuma (VVG.) apdroš. līgums ir konsensuāls līgums un skaitās par noslēgtu, kad par visiem esenciēliem punktiem panākta vienošanās, neatkarīgi no formas; apdrošinātājam uz apdroš. līguma pamata jāizsniedz polise (Versicherungsschein); tas nozīmē tikai līguma izpildīšanas daļu, bet ne līguma pabeigšanu; parasti, kad abi kontrahenti ir klāt, gan abi momenti sakrīt, un, izsniedzot polisi (vai pagaidupolisi, Interimpolice), apdrošinātājs akceptē apdrošinājuma oferti (pieteikumu, Antrag).

2. Krievu civillik. un Latv. privatlikums līguma spēka dēļ vispār neprasa rakstisku formu, tā tad līguma spēks nav atkarīgs no polises (sk. kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1915. g. 36. nr). Beļģijas, Itālijas etc. likumi prasa rakstisku formu kā privilēģētu pierādīšanas formu.

3. Pēc mūsu apdroš. prakses (apdroš. biedr. statūtiem) apdroš. līgums ir reallīgums, kas notiek tikai ar premijas samaksu vai ar samaksas termiņa pagarināšanu (sk. zemāk 240. § II. 3-b.).

Tā pēc apdroš. un transporta akc. sab. „Latvijas Lloida“ polises sauszemes transportu apdrošināšanas nocacījumiem: (16. §) „Premija, ja nav citādi nolīgts, maksājama skaidrā naudā pret polises izsniegšanu; bez premijas apdrošinātam vēl jāmaksā polises izdevumi un varbūtējs polises zīmoga nodoklis. Tikai kad polise samaksāta, tā stājas spēkā.“ Tāpat pēc Rīgas apdroš. biedr. visp. noteik. apdroš. pret uguni (4. §): „Apdrošināšanas dokumentus (apdrošināšanas zīme) izsniedz aģents apdrošināšanas prasītājam. Sabiedrības pienākums iesākas ar apdrošināšanas dokumenta pieņemšanu, ja pašā dokumentā nav minēts (cits) laiks. Līgums tiek noslēgts, saņemot premijas un blakus izdevumu samaksu.“ (Sk. zemāk, 240. §).

4. Teoretiski premijas samaksa gan tikai viens no apdroš.ņēmēja pienākumiem, kuŗi savukārt izriet no līguma, bet nevar noderēt par līguma izcelšanās pamatu (sk. Šeršeņevičs, l. c. 2. sēj. 403. sek. lpp.).

II. Polisē jāapzīmē (sk. zemāk 234. §):

1. Apdrošinājuma priekšmets, t. i. manta, kuŗu apdraud zaudējumi sakarā ar viņas zudumu vai bojājumu, vienalga, vai šī manta pieder apdroš.ņēmējam īpašumā, vai uz nepilnām lietiskām tiesībām (jus in re aliena), jeb vai par šādu mantu apdrošinājumaņēmējs nes tikai atbildību, jeb vai zaudējums viņam var celties sakarā ar parādnieka maksātnespēju etc. Apdroš. priekšmets jāapzīmē noteikti, atkarībā no paša līguma apzīmētā nezināmā notikuma. Apdrošinājuma priekšmets var arī būt kapitāls apgrozījumā, „roulierendes Kapital“, (piem. preces magazinā); ugunsgrēka gadījumā apdroš.ņēmējam jāpierāda preču daudzums un vērtība pirms ugunsgrēka.

2. Nezināmais, saimnieciski nelābvēlīgais notikums („Versicherungsfall“, sk. augšā 231. § III. 1., XI), pret kuŗu apdrošinājums ir slēgts. Atkarībā no notikuma dabas, izšķir uguns, epizotijas, stiklu, krusas, zādzības, mežu, lopu, vētru, transportu nodrošinājumus, atbildības pienākumu (Haftpflicht), kredita, streiku, boikotu, dumpju, uzņē-

muma dzīvības, slimību, invalīdu gadījumu, tīražu, valoru etc. apdrošinājumus (sk. augšā 232. § II, I. b.). Transporta apdrošinājums paredz risku par visām ar transportu saistītām nelabvēlīgām sekām, (zemāk, 245. § I.), kuŗas var krist uz apdrošinātiem priekšmetiem ceļā.

3. Termiņš, vai nu uz zināmu laikmetu (parasti viens gads), vai uz laiku (piem. transporta laiku). Ar termiņa notecējumu apdroš. līgums izbeidzas; viņš gan atjaunojams uz jaunas polises pamata, par ko parasti rūpējas apdroš. biedrības, laikā atgādinot saviem klientiem. Tikai personu apdrošināšanas līguma termiņš pagarināms, neslēdzot jaunu līgumu.

4. Apdrošinājuma novērtējums (vācu VVG. 57. § 1. teik.), jeb takse (arī pie jūras apdrošinājumiem), kā „apdrošinājumu intereses“ novērtējums, t. i. suma, par kādu apdrošinātājs novērtē objektu, pieņemot to apdrošināšanai (sk. zemāk III.).

a. Ar šo apdroš. ņēmējam atvieglināta zaudējuma apmēra nodibināšana.

Šai ziņā „Latvijas Lloida“ „Visp. nosac. par mantu transportu apdroš. pa sauszemes ceļiem“, paredz: „Apdrošinātā priekšmeta pilna vērtība ir apdrošināšanas vērtība. Apdrošināšanas suma nedrīkst pārsniegt apdrošināšanas vērtību. Tiklīdz apdrošināšanas suma pārsniedz apdrošināšanas vērtību (pardaudzapdrošinājums), tad apdrošinājumam nav tiesiska derīguma. . . Visādā ziņā . . . apdrošinātā suma ir augstākais, ko no viņas var prasīt kā kopēju atlīdzinājumu, jo par lielāku sumu viņa nekad neatbild. . . Kā mantu apdrošināšanas vērtība uzskatāma tā vērtība, kuŗa mantām ir nolādēšanas vietā un laikā, pieskaitot visus izdevumus, līdz tās no dzelzceļa pieņemtas izsūtāmā pietātnē, ieskaitot arī apdrošināšanas izdevumus. Frakti un muitu, kā arī izdevumus ceļā un gala pietātnē un sagaidāmo peļņu pieskaita tikai tad, ja viss tas sevišķi pieteikts un noligts. . . Sagaidāmās peļņas līdzapdrošināšanas gadījumā, kā tādu, ja cits nav sevišķi norunāts, uzskata desmit procentus no mantu apdrošināšanas vērtības.“

b. Ja apdroš. ņēmējs apdrošina priekšmetu zemāk par taksi, tad apdroš. ņēmējs, diferences sumas apmērā, uzņemas risku uz sevi, un sakarā ar to, nelabvēlīgā notikuma iestāšanās gadījumā, var saņemt attiecīgo atlīdzību tikai proporcionālā daļā. Piem. objekts notaksēts par 100.000, bet nodots un pieņemts apdrošināšanai tikai par 75 000, t. i. par 75⁰/₀; tad apdroš. ņēmējs ir „pašapdrošinātājs“ par 25⁰/₀: ja objekta vērtība sakarā ar ugunsgrēku pamazinās līdz 40.000, tad apdroš. ņēmējs var atlīdzību saņemt tikai par 30.000, jo par 10.000 (= 25⁰/₀) viņam risks bija jānes pašam (t. s. nepilnīgais apdrošinājums, Unterversicherung, недострахование; vācu VVG 56. §).

c. Tā suma (atlīdzības suma, страховое вознаграждение, Schadensersatz), kuŗa būtu jāizsniedz, ja patiesi iestājas nelabvēlīgais notikums, līguma noslēgšanas dienā, saprotams, iepriekš nav noteicama, jo pašu zaudējumu paredzēt nevar (sk. zemāk, II. 5.; VVG 49. §).

5. Apdrošinātā suma (Versicherungssumme, страховая сумма) ir tā suma, kuŗā apdrošinātājs objektu pieņem apdrošināšanai.

a. Parasti šī suma sakrīt ar taksi. Līdz apdroš. taksei ir iespējams papildināt apdrošinājumu.

b. Pāri par apdroš. sumu līguma spēks atkrit, vienalga vai nu līgums būtu noslēgts ar to pašu apdrošinātāju (t. s. pārspilētais apdrošinājums, Ueberversicherung; vācu VVG 51. §), vai ar kādu

citu apdrošinātāju (dubultais, divkārtējais apdrošinājums, Doppelversicherung, vācu VVG 59., 60. §§; Hagens, l. c. 1. d. 225. §). Par divkārtējo apdrošinājumu (двойное страховане) sk.: Hoichbarts, žurnālā „Вестн. гражданск. права“ 1915. g. 2. nr. 39. sek. lpp. No dubultā apdrošinājuma jāatšķir starp vairākiem apdrošinātajiem sadalītais apdrošinājums („mehrfache Versicherung“: vācu VVG 58. §) apdrošinājuma interesi pārsniedzošās sumās.

c. Uz divkārtējo apdrošinājumu atsevišķās likumdošanas skatās dažādi un šai ziņā jāizšķir 3 sistēmas:

α. Pirmais apdrošinājums paliek spēkā, — bet pārējie tikai līdz apdrošinājuma intereses apmēram (Beļģijā, Itālijā, Holandē, agrāki arī vācu HGB 788. § attiecībā uz jūras apdrošinājumu, un mūsu privatlikuma 4360. p.): šo principu pēc Šeršņeviča, l. c. 401. lp. jāuzskata par pareizāku. (Par kr. Sen. praksi sk. Roždestvenskis, l. c. 120.—127. nr. nr.).

β. Katrs apdrošinātājs piedalās proporcionāli tai sumai, kurā viņš objektu pieņēmis apdrošināšanai (kr. civ. lik. projekts).

γ. Visas apdroš. sabiedrības atbild solidāri (angļu-Amerikas sistēma, VVG 59., 60. §§; Hagens, l. c. 1. d. 487. sek. lpp.; arī jaunie HGB 787., 788. §§ 1908. g. 30. maija red.).

d. Apdroš. biedrību statuti parasti paredz, ka vairākkārtējie apdrošinājumi ir spēkā tikai tad, ja par attiecīgām daļām iepriekš paziņots ieinteresētām apdroš. biedrībām, pretējā gadījumā visi vairākkārtējie apdrošinājumi uzskatāmi par spēkā neesošiem.

6. Premija, kuŗas apmērs atkarājas no riska lieluma, parasti noteicama proporcionāli apdrošinājuma sumai, vai arī noteiktā sumā, piem. apdrošinājumā pret vērtspapīru tirāžu.

§ 234.

Polises juridiskais raksturs.

I. Pēc savas būtības un saimnieciskās nozīmes, polise (sk. augšā 233. § II) nav vērtspapīrs, ne cirkulācijas papīrs un ne maksāšanas līdzeklis, ne abstrakts papīrs, bet tikai vienkāršs pierādīšanas akts. Viņā apliecinātais prasījums, sumas ziņā, nenoteikts un nezināms. Tā tad polise nav prasījuma nesēja, bet tikai tā piederums.

II. Tomēr attīstījušās zināmas klauzulas, kuŗas piešķir polisei sevišķas juridiskas funkcijas un paceļ polisi pāri par pierādīšanas dokumenta nozīmi:

1. Izpirkšanas (Einlösung) klauzula (sk. augšā 123. §, III), t. i. apdrošinātajam jāmaksā tikai pret polisi, t. i. tikai tad, ja polise viņam nodota atpakaļ.

a. Pat pie šīs klauzulas polise tomēr paliek vienkāršs vārdu papīrs, vienkāršs parāda zīmes prasījums: klauzulas nozīme ir tikai tā, ka apdrošinātajam ir tiesība, bet ne pienākums, izmaksu darīt atkarīgi no polises nodošanas atpakaļ.

b. Bet pielaižama arī „kvalificēta“ izpirkšanas klauzula, pēc kuņas apdrošinātājam jāmaksā tikai pret polisi; ar šo polisi kļūst par „nepilnīgu (klibojošu) vārdu papīru“, par kvalificētu legītimācijas (rekta) papīru (sk. augšā 127. § IV). t. i. cesija un iekīlāšana gan apspriežama pēc nosacījumiem par vienkāršiem parādu zīmju prasījumiem, bet prasījuma izvešana atkarājas no valdīšanas par papīru.

2. Orderklauzula: viņa pielaižama (pēc vācu tiesībām) tikai pie transport-apdroš. polisēm (galvenā kārtā pie jūras apdroš. polisēm zemāk, 243. § III.).

a. Šī klauzula tomēr nevar piešķirt polisei tehniska (pilnīga) orderpapīra, bet tikai vienkārša, nepilnīga orderpapīra (augšā 130. § II. 3.) nozīmi, kādēļ indosatars neiegūst tiesības no papīra, bet tikai indosanta (kā līdzšinējā kreditora) tiesības.

b. Tapēc apdrošinātājs var aizstāvēties pret indosataru ar ierunām, kuņas izriet no polises pamatā esošām materiēlam jurid. attiecībām. Izslēgtas ir tikai uz privattiesībām pamatotās ierunas no priekšgājeju personas; polises indosaments tā tad tikai atviegļina legītimācijas pārbaudīšanu.

c. Orderklauzula satur sevī arī izpirkšanas klauzulu. Müllers-Erbachs tomēr piešķir transportpolisei ar orderklauzulu tieši tehniska orderpapīra raksturu (l. c. 2. sēj. 714. lp.)

3. Turētāja klauzula (Inhaberklause). Ar viņu polise nepārvēršas par turētāju papīru (jau pēc tās saimnieciskās nozīmes un arī valdības atļaujas trūkuma dēļ), bet kļūst tikai par kvalificētu legītimācijas (klibojošu turētāju) papīru, rektapapīru (sk. augšā 127. § IV.) un tāpēc var pāriet tikai prasījuma cesijas ceļā, bet ne ar papīra nodošanu vien. Turētāju klauzula, (tāpat kā orderklauzula) aptver arī izpirkšanas klauzulu (vācu VVG 4. § 1. d.; sk. Hagens, l. c. § 163.; par kr. Sen. praksi sk. Roždestvenskis, l. c. 8.—31. nr. nr.; sk. zemāk 250. § I. 2.).

§ 235.

Apdrošināšanas nosacījumi.

Hoichbarts, žurnālā „Вестн. Гражд. Права“, 1914. g. 2. nr. 49. sek. lpp.; arī žurn. „Вестн. Права“, 1915. g. 22. nr. 685. lp.

I. Ceļas jautājums par „apdroš. nosacījumu“ (Versicherungsbedingungen) saistošo spēku.

1. Mūsu apdroš. sabiedrību statuti attiecībā uz pašu apdroš. līgumu saturu un noteikumiem tieši atsaucas uz „apdroš. nosacījumiem“. Kr. Senata prakse atzina minētiem nosacījumiem likuma spēku, tāpat kā pašiem apdroš. sabiedrību statutiem, uz tā pamata, ka ministrs, apstiprinot apdroš. nosacījumus, rīkojoties pēc statutiem. Pārskatu par kr. Senata praksi (arī šai gadījumā) dod Roždestvenskis, „Практика по страховому праву (1909. г.) 1. — 6., 24. — 29., 275. nr. nr.

2. Bet, kā pareizi uzsver Šeršeņevičs (l. c. 2. sēj. 378. lp.), statuti, un vēl vairāk apdroš. nosacījumi, nebauda likuma spēku, un pēdējie

sevišķi tāpēc nē, ka viņus apstiprina tikai administratīvā vara. Bet Šeršeņevičs apšaubā arī apdroš. nosacījumu līguma raksturu uz tā pamata, ka, īstenībā, apdroš.ņēmējs parasti paraksta un var tikai parakstīt līgumu; pirms viņš iepazīties ar apdroš. nosacījumu saturu, kuŗš viņam kļūst zināms, tikai ar polises izsniegšanu, kuŗā tie iespiesti (contrat par adhésion: sk. Sinaiskis, Русское гражд. право, вып. II., 29. § I. 2. б.; Основы гражд. права, вып. I. 192. сек. Ipp).

3. Bet ja nu no apdrošinājuma izrietošās attiecības apspriežamas pēc apdroš. līguma, un ja apdroš. līgumus slēdz taisni uz apdroš. nosacījumu pamata, tad apdroš. nosacījumi tomēr jāatzīst par apdroš. līguma sastāvdaļu. Tā tad apdroš. nosacījumiem nebūtu izšķirošas nozīmes tikai tad, ja viņi runā pretim apdroš. līguma būtībai (tā Kr. Senata civ. kas. dep. spr. 1891. g. 101. nr.; sk. spried. 1903. g. 55. nr.; 1908. g. 1. nr.; Roždestvenskis, 1. c. 1.—7. nr. nr.). Tāpēc ja apdroš. nosacījumi ieiet apdroš. līguma sastāvā, tad pat nav no svara, vai apdroš. nosacījumi tikuši apstiprināti noteiktā kārtībā (Kr. Sen. civ. kas. dep. spr. 1868. g. 703. nr.).

II. Apdroš. nosacījumos izteicas taisni apdroš. tiesību īpašība. Apdroš. nosacījumiem ir privatautonomijas nozīme. Apdroš. attiecības pamatojas uz brīvu apdroš. līgumu. Bet tiklīdz par atsevišķiem datiem (apmērs, riska veids, ilgums, apdroš. sumas un premijas apmērs) panākta vienošanās, tad jau stājas spēkā vispārējās apdroš. nosacījumu normas, kuŗas uzstāda reiz par visām reizēm vai nu viena pati apdrošināšanas sabiedrība vien, vai to savienības. Tadā kārtā šādi „privatautonomijas“ izteicieni var pārvērsties par objektīvu tiesību avotu, un piem. Krievijā un pie mums (arī Vācijā līdz VVG izdošanai) vissvarīgākā apdroš. tiesību daļa ietilpst apdroš. nosacījumos. Viņos novērojami zināmi vadoši vilcieni un pamatprincipi pie visām apdroš. sabiedrībām. Pie apdroš. nosacījumiem pieder arī Hamburgas 1867. g. un tagadējie visp. vācu 1919. g. (ADS) jūras apdroš. nosacījumi. Vācu likums (VAG 5. §) nosaka zināmus saistošus noteikumus, ar kuŗiem ierobežo apdroš. nosacījumus apdroš.ņēmējam (Versicherungsnehmer) par labu un sevišķi uzsver, ka apdroš. nosacījumu eksemplars jāiedod apdroš.ņēmējam zem īpašas kvītes pirms apdroš. līguma noslēgšanas, un ka apdroš. nosacījumu apdroš.ņēmējam par ļaunu var grozīt tikai aiz sevišķiem iemesliem un pie tam tikai tad, kad apdroš.ņēmējam uz pārgrozījumiem ticis sevišķi aizrādīts un viņš tiem rakstiski piekritis (VAG 5., 9., 10. §§; Hagens, 1. c. 1. sēj. 18. — 22. §§).

III. Pēc vispārējiem principiem par apdroš. nosacījumu interpretāciju, sevišķi jāpiemēro bona fides augstākā pakāpē „uberrima fides“, „the utmost good faith“ (sk. Rīgas stat. un tiesību V. 7. 10.; 1919. g. Visp. vācu jūras nosac. (ADS) 13. §: „Versicherungstreue“). Ar to izslēgta formela un burtiska interpretācija, un sevišķi arī t. s. kasatoriskā klauzula (Verwirkungsklausel), jo taisni apdrošinājumu lietās katrs kontrahents spiests rēķināties ar otras puses labu gribu. Saskaņā ar šo, tiesai ir apdroš. nosacījumi jāinterpretē labvēlīgi, bet ne rigorozī, un katrā ziņā pretim kasatoriskām klauzulām.

§ 236.

Apdrošinātājs.

Hagens, 1. c. par akc. apdr. sab. §§ 48.—50., par savstarp. apdr. §§ 51.—61.; par ārzemju apdroš. sab. §§ 83.—94.; Krūmiņš, Apdrošināšanas biedrības, „Economists“ 1922. g. 1, 23. nr.

I. Par apdrošinātāja jēdzienu vispār sk. augšā 231. § I. 1. Šeršeņevičs, saskaņā ar viņa priekšā likto apdroš. līguma definīciju (sk. augšā, 231 § III.), apzīmē apdrošinātāju par kontrahentu, „kuŗš uzņemas svešas mantas risku, apņemdamies atlīdzināt zaudējumus, kuŗi var celties no apdroš. līgumā paredzētā nelaimes gadījuma“.

II. Apdrošinātājs var būt vai nu atsevišķa fiziska persona, vai juridiska persona, piem. apdroš. akciju sabiedrība (sk. Kr. civ. lik. 2199. p.).

1. Ar profesionelo lieluzņēmumu attīstīšanos apdroš. akciju sabiedrības izspieda atsevišķus tirgotājus (un pat atklātas tirdzn. sabiedrības). Apdroš. lieta prasa milzīgus kapitālus un plašu organizāciju, un vienīgi tāda ir spējīga attaisnot sabiedrības uzticību un padara pašu uzņēmumu neatkarīgu no atsevišķu fizisku personu likteņa. Gan vēl tagad vissslavenākais apdroš. uzņēmums pasaulē „Lloyd“ Londonā ir vienpersonīga apdrošinātāja (Einzelversicherer) uzņēmums Dibinātājs Edward Lloyd; viņa kalijas namā 1692. g. Londonā, Lombardstreet, bija sapulcējušies Londonas tirgotāji, kuŗi nodarbojās ar jūras apdrošinājumiem.

2. Kr. civ. lik. (2200. p.) kā apdroš. sabiedrības paredz vienīgi akciju apdroš. sabiedrības. Vispār tagad apdrošinājumi koncentrējas vai nu akciju apdroš. sabiedrībās (kā komercapdroš. sabiedrībās), vai savstarp. apdroš. biedrībās.

III. Akciju apdroš. sabiedrības Latvijā apstiprina Finanšu ministrija. Apdroš. lietas pārziņa F. M. kredītdēpartamenta apdrošināšanas nodaļa. Valdības 1920. g. 20. marta pag. noteikumi apdroš. lietās (V. V. 68. nr.). Savstarpējās apdroš. sabiedrības dibināmas kā kooperatīvi un viņas reģistrē Apgabaltiesa uz civ. proc. lik. 1460¹. p. pamata. Vācijā, kā akciju apdroš. sabiedrības, tā arī savstarpējās apdroš. biedrības darbība pieļaujama tikai ar valdības (Aufsichtsamt für Privatversicherung) atļauju.

IV. Teoretiski akciju (komerc) apdroš. sabiedrības un savstarp. biedrības krasi atšķiras vienas no otrām (sk. augšā 231. § II. 2.).

1. Akciju (komerc) apdroš. sabiedrībās stingri atšķir apdrošinātāju no apdroš. ņēmējiem, paredzot līgumā noteicamu premiju; viņas atbildība — pret kreditoriem un apdroš. ņēmējiem — aprobežojas ar sabiedrības mantību; peļņa sadalāma starp akcionāriem.

2. Turpretim savstarpējās apdroš. biedrībās apdrošinātājs un apdroš. ņēmēji sakrīt; premijas vietu ieņem piemaksa pie biedru gada maksas; apdroš. ņēmēji kā biedri atbild personīgi papildu maksas veidā; peļņa, kuŗa atliek pēc notikušo zaudējumu segšanas, piekrīt pašiem apdroš. ņēmējiem.

3. Praktiski jaunākā laikā abējas organizācijas gan tik stipri tuvojas savā starpā, ka varētu runāt pat par saplūšanu, un tehniskais pamats abējām ir gandrīz līdzīgs. Abas sabiedrību formas pārgājušas

uz jauktām operācijām. Pēc prakses arī savstarpējo apdroš. biedrību statūti paredz polises premiju un apdroš. līgumu; tā savstarp. biedrības slēdz apdrošinājumus pret ciešām premijām arī ar nebiedriem. No otras puses, akciju apdroš. sabiedrības ievēdušas arī apdroš. ņēmēju dalību peļņā. Par savstarpējās ugunsapdrošināšanas centralo savienību Latvijā sk. Sieceniēks, „Economists“, 1926. g. 7. nr. 317. sek. lpp.

V. Latvijā ārzemju apdroš. sabiedrību darbība nav pielaista, saskaņā ar 1921. g. 2. marta Fin. Min. rīkojumu V. V. 55. nr.

§ 237.

Apdrošinājumu aģenti.

I. Svarīgu lomu spēlē apdroš. aģenti, bez kuriem apdrošināšanas uzņēmums iztikt nevar. Viņi veicina — apdroš. uzņēmuma uzdevumā — pēdējā sakarus ar apdroš. ņēmējiem kā „acquisiteurs“, pievelkot klientus. Aģentu uzdevumus noteic sevišķas instrukcijas, viņi savāc un pieņem apdrošināšanas pieteikumus, saņem un pieņem premijas, nodod klientiem apdroš. uzņēmuma parakstītās polises, nelaiemes gadījumā apskata apdrošināto priekšmetu.

II. Aģenti organizēti kā ģeneralie, galvenie, vietējie (apriņķa), specialie aģenti, klusi vidutāji, subaģenti, vai kā ģeneralreprezentanti, inspektori, subdirektori, specialdirektori. Aģenti nodarbojas vai nu kā kalpotāji (Angestellte), vai kā patstāvīgi mākleri, vai arī ieņem kādu vidēju stāvokli.

III. Aģenti nesāņem noteiktu algu, tas apdroš. uzņēmumam iznāktu pārāk dārgi un, no otras puses, aģentiem trūktu stimulē pievilkt pēc iespējas lielāku skaitu klientu. Tādēļ aģentus parasti atalgo atkarībā no viņu darbības rezultāta (pēc t. s. provizijas sistēmas, Inkassoprovision). T. s. „Pensaverträge“ dod apdroš. sabiedrībai tiesību atlaist aģentu, kuŗš nesasniedz zināmu minimālu noteiktu darbības rezultātu, un pie tam atcēlt norunāto provizijas garantiju; aprādītos līgumus vācu tiesu prakse neatzīst.

IV. Tomēr aģentu attiecības ja un nākā laikā būtu jāapspriež drīzāki pēc noteikumiem par pakalpojumu līgumiem, jo aģentus tagad ciešāki sāk saistīt pie apdroš. uzņēmuma; ar to tad tagad aģenti zaudējuši savu iepriekšējo nozīmi kā patstāvīgi mākleri.

V. Literatūrā (Šeršenevičs) aizrādīts, ka apdroš. sabiedrības cenšoties piešķirt aģentu attiecībām (pret viņām) tikai faktisku raksturu un izvairoties tos atzīt par saviem likumīgiem (jurid.) pārstāvjiem; īstenībā aģenti esot uzskatāmi nevis par faktiskiem vidutājiem, bet taisni par sabiedrības pārstāvjiem, jo pašas apdroš. sabiedrības atzīstot apdroš. līgumu par noslēgtu ar to momentu, kad aģents parakstās par premijas saņemšanu (Šeršenevičs, 1. c. 2. sēj. 384. lp.; sk. arī Cvingmaņa spried. 2. sēj. 194. nr. 2.; sk. augšā 233. § I.).

VI. Vācijā aģentu un pārējo kalpotāju attiecības iespaidoja 1920. g. 4. februāra likums par uzņēmumu padomēm (Betriebsrätegesetz: augšā 27. § V.). Par Kr. Senāta praksi sk. Roždestvenskis, 1. c. 30, 32. līdz 39. nr.

§ 238.

Apdrošinātāja pienākumi.

Hagens, 1 c. 8. sēj. 1. d. 260.—280. §§; Müllers-Erzbachs, 1. c. 2. sēj. 195. nod.

I. Apdrošinātājam jāizmaksā apdrošinājumaņēmējam atlīdzība par zaudējumiem, t. s. apdrošinājuma atlīdzība (Schadensersatz, српaxовое вознаграждение; sk. augšā 233. § II. 4. c.), ar kuŗu jāsedz patiesie zaudējumi apdrošinājumaņēmējam, bet uz viņu nevar pamatoties apdroš.ņēmēja iedzīvošanās (sk. augšā 231. § VIII. 1.).

1. Atlīdzība jānoteic pēc apdrošinātā priekšmeta vērtības apdroš. gadījuma iestāšanās momentā, saskaņā ar tirgus cenām, polisē paredzētās takse robežās. Takse (novērtējums 233. § II. 4.) nodibina zināmu prezumpciju apdroš.ņēmējam par labu, atvieglinot viņam pierādīt zaudējuma apmēru, kādu prezumpciju apdrošinātājs var arī atspēkot.

2. Atlīdzības mērķis tikai ir dot apdroš.ņēmējam iespēju nostādīt mantu iepriekšējā stāvoklī, bet neiegūt jaunu mantu, kādēļ (piem. pie jūras apdrošinājumiem) jāņem vērā t. s. „starpība starp veco un jauno“ (zemāk, 247. § II, 1. c.). Atlīdzība noteicama atkarībā no apdrošinātā priekšmeta būtības un rakstura. Atlīdzībā par zaudējumiem ieiet arī atlīdzība par izdevumiem, kuŗus apdroš.ņēmējs sedzis sabojātās mantas interesē.

3. Atlīdzības veids atkarājas no apdrošinātāja, jo pēdēja pienākums ir tikai nostādīt apdroš.ņēmēju iepriekšējā stāvoklī: tādēļ ja apdrošinātājs liek viņam priekšā saņemt atlīdzību dabā (ne naudā), tad apdroš.ņēmējam nav tiesības no tā atteikties.

Tā piem. Rīgas apdroš. biedr. (1804. g.) „Visp. logu stiklu apdroš. noteikumi“ (4. §): „Sabiedrībai ir tiesība vai nu izmaksāt apdrošinātājam zaudējuma atlīdzību naudā, jeb arī apdrošināto stiklu vietā, ja tas būtu sabiedrībai izdevīgi, dot jaunus, tāda pat labumā. Katrā gadījumā bojātie stikli pāriet sabiedrības īpašumā un tai bez kavēšanās izdodami“ Ari angļu tiesības; „to pay or make good“, pretēji vācu VVG. 49. §, kuŗš paredz atlīdzību tikai naudā. Par Kr. Senata praksi sk. Roždestvenskis, 1. c. 68.—119 nr. nr.

II. Apdrošinātājs atlīdzību izsniedz tam, kas polisē ir apzīmēts kā apdroš.ņēmējs.

1. Tas parasti būtu īpašnieks. Savas tiesības uz atlīdzību (izpildījumu) apdroš.ņēmējs pierāda uzrādot polisi (sk. augšā 235. §).

2. Ja apdroš.ņēmējs ir nevis īpašnieks, bet ķīluņēmējs (piem. hipotekars, viņa prasības robežās: sk. zemāk 239. §), tad tas kā apdroš.ņēmējs saņem visu atlīdzību, saskaņā ar savu polisi. Ja nu tai pašā laikā arī pats īpašnieks „apdrošinājies“ savu mantu, tad apdrošinātājam attiecīgais atlikums jāizsniedz īpašniekam (sk. zemāk 239. § III. 3.).

3. Ja īpašnieks apdrošinājis savu ieķīlāto mantu (piem. imobilu, kuŗš apgrūtināts ar hipotekām, obligacijām) un pār ieķīlāšanu apdrošinātājam nav zināms, tad tikai īpašnieks var saņemt atlīdzību pilnā apmērā. Tikai tad, ja par notikušo ieķīlāšanu apdrošinātājam ir paziņots

un tas ir atzīmēts viņa grāmatās un arī polise (par ko ieinteresēts pats hipotekars), būtu piemērojams priv. lik. 1419. p. izteiktais princips: „pretēja succedit in locum rei“. Pretējā gadījumā mūsu apdroš. biedrības pat arestu uz atlīdzību, kļu nēmējam (piem. hipotekaram) par labu, nepieņem. Šeršeņevičs (l. c. 2. sēj. 421. lp. zem 2a), kuš pieturas pie pretēja uzskata, nerēķinājās ar apdroš. sabiedrību statutiem un praksi. (Sk. Roždestvenskis, l. c. 54.—67., 135.—137., 146.—183. nr. nr., sk. arī Sadovskis, žurn. Ж. М. Ю., 1906. g. 10. nr. 152. sek. lpp.).

4. Pēc 1925. g. 15. janvāra noteik. par kuģu hipotekām un jūras prasībām (8. p.), kuģa īpašniekam, uz kuģa un vedummaksas apdrošināšanas līguma pamata, piekritošā apdrošināšanas atlīdzība ietilpst jūras prasības nodrošinājumā (sk. augšā 228. § II.), bet attiecībā uz kuģa hipotekām pievestais likums pieturas pie pretējā principa (9. p., sk. augšā 203. § V.).

III. Statuti vai apdroš. nosacījumi paredz laiku, kuŗā jāizdara zaudējumu novērtēšana, kā arī termiņu, no kuŗa sākot jāizsniedz atlīdzība.

IV. Kā likumi, tā arī apdroš. sabiedrību statuti prasībām pret apdrošinātajiem par atlīdzības izsniegšanu paredz saīsinātu noilgumu: pēc vācu VVG: 2 gadi. Kr. civ. lik. projektā paredzēts 1 gads. (Par kr. Senata praksi: Roždestvenskis, l. c. 132.—134. nr. nr.). Apdrošinātajam noteikti un visdrīzākā laikā jāzina, kāda suma viņam būtu jāizmaksā apdroš. nēmējam; to noskaidrot ir iespējams tikai, ja notikuma izcelšanās iemeslu un zaudējumu apmēru varētu pārbaudīt tūlī pēc notikuma izcelšanās. Jāņem vērā arī apdrošinātāja norēķināšanās ar citām apdroš. sabiedrībām, dzelzceļiem u. t. t. un nokārtot no tā izrietošās regresīvas prasības pret viņam uz pārāpdrošinājuma pamata (sk. arī 240. §, V.).

V. Ja zaudējuma gadījumu radījusi 3. persona un apdrošinātais apmierinājis apdroš. nēmēju, tad apdrošinātajam tiesība celt pret to regresa prasību (pēc priv. lik. 3464., 3465. p. p. jau uz cessio legis pamata). Bet arī apdroš. nēmējam tiesība celt prasību pret vainīgo 3. personu un, neatkarīgi no tā, arī pret apdrošinātāju, ja vien apdroš. nēmējs vēl nav atlīdzību saņēmis no vainīgā.

§ 239.

Apdrošinājuma nēmējs.

Müllers-Erbachs, l. c. 2. sēj. 188.—194. nodaļ.; Hagens, l. c. 241.—247. §§.

I. Par apdrošinājuma nēmeja jēdzienu vispār sk. augšā 231. § I. 2a. Šeršeņevičs (l. c. 385. lp.) sakarā ar viņa pieņemto apdrošinājuma līguma definīciju, raksturo apdroš. nēmēju par personu, „kuŗa par norunāto maksu pārved (pārnes, переносит) uz apdrošinātāju mantas risku“.

II. Apdroš. nēmeja interese (t. s. „apdrošinājuma interese“) pastāv iekš tam, lai novērstu iespēju, ka saimnieciski nelabvēlīgais notikums tieši samazinātu vai iznīcinātu pašas apdroš. nēmeja mantiskas vērtības (sk. VVG. 68., 80., 87. p. p.). Tāpēc pastāvīgs teatra

apmeklētājs, piem., nevar teatri apdrošināt pret uguni, jo ugunsgrēks nenodara viņa mantībai materiēlu zaudējumu. Ar to apdroš. līgums noteikti norobežojas no spēles vai derības līgumiem. „Apdrošinājuma interese“ ir juridisks, bet ne saimniecisks jēdziens. Tādēļ saimnieciska interese vien vēl nerada apdroš. interesi; piem. ugunsgrēks fabrikā, no kuŗas tirgotājs iegādā, iepērk preci, var iznīcināt viņa tirgotavu un kaitēt viņai, bet tomēr tirgotājam nav juridiskas apdrošinājuma intereses (tā tad vispār nav apdrošinājuma intereses) pie fabrikas eksistences.

III. Par apdroš. ņēmēju var būt tikai:

1. Īpašnieks (arī „владелец по запродажной записи: Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1894. g. 26. nr.) kā apdroš. intereses nesējs: „casum sentit dominus“, tāpat arī kopīpašnieks attiecībā uz savu ideālu daļu, kuŗa korespondē kopējās mantas apdrošināšanas sumas daļai.

2. Usufuktuars, kas var apdrošināt viņa lietošanā esošo mantu vai nu pilnā apmērā, bet tikai alternatīvi ar īpašnieku, vai arī papildinoši kopā ar īpašnieku.

3. Ķīlu ņēmējs, hipotekārs, kas var savā vārdā apdrošināt viņam iekīlāto mantu līdz nodrošinātās prasības apmēram (augšā 238. § II.). Bet ķīlu ņēmējam pie tam tieši jāpieteic, ka viņš apdrošina tikai savu ķīlu ņēmēja interesi. Hipotekāram, kuŗš pats neapdrošina viņam iekīlāto imobilu, nav tiešas prasības pret apdrošinātāju (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1908. g. 93. nr.) un viņam, ja pats īpašnieks pilnā sumā no sevis apdrošina savu imobilu, jārūpējas par to, lai par iekīlāšanu (hipoteku) būtu atzīmēts apdroš. sabiedrības grāmatās un pašā polisē; citādi apdroš. sabiedrība neatzīs viņa ķīlu tiesības un nepieņems viņam par labu arestu uz apdroš. atlīdzības sumu ugunsgrēka gadījumā (sk. priv. lik. 1419. p. Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1900. g. 13. nr.; sk. augšā 238. § II. 3.).

Šai ziņā Rīgas apdroš. biedr. „Vispār. noteik. pret uguni“ paredz, ka „apdrošinot svešu īpašumu, jāuzdod svarā krītošais tiesiskais stāvoklis, un lai nezustu zaudējuma atlīdzības saņemšanas tiesība no sabiedrības, tas, pieteicot apdrošināšanu sabiedrībai jāuzdod un apdrošināšanas zīmē jāapsīprina. Zaudējuma gadījumā sabiedrība atlīdzina vienīgi tik, cik apdrošinājuma ņēmējam ir jāatlīdzina īpašniekam. Ķīlu ņēmēji un nomātāji var apdrošināt iekīlātus un nomātus priekšmetus, ja tos jau nebūtu apdrošinājuši to īpašnieki. Atlīdzība ķīlu ņēmējam nedrīkst pārsniegt ķīlu sumu, turpretim nomātājam atlīdzina tādā mērā, par cik viņš ir atbildīgs nomātā priekšmeta īpašniekam. Sabiedrības atlīdzības pienākums pret ķīlu ņēmēju un nomātāju attiecībā uz no tiem apdrošināšanā nodoto svešo īpašumu ir aprobežots ar to laiku, uz kuru izdota ķīlu zīme vai nomas līgums. Atlīdzību izmaksājot tiek ievēroti vienīgi tie iekīlājumi, kurus apdrošinājuma ņēmējs pirms degšanas uzdevis un kuŗus sabiedrība atzīmējusi polisē.“

4. Depositārs vai pārvaldātājs var apdrošināt viņam nodoto mantu viņa atlīdzības sumas robežās; sk. zemāk IV. 2.

5. Beidzot arī pašam apdrošinātājam ir interese, lai pamazinātos viņa risks par apdrošināšanai pieņemto svešo mantu, kādēļ apdroš. sabiedrība savukārt līgumos ar citām apdroš. sabiedrībām nodrošina sev tiesību saņemt no tām tās sumas, kuŗas viņai būs jāizsniedz pirmiem apdroš. ņēmējiem, pie kam pirmais apdrošinātājs, ekvivalenta

veidā, nodod pārapdrošinātājam daļu no pirmiem apdroš.ņēmējiem saņemto premiju: (pārapdrošinājums, Rückversicherung, перестрахование: sk. augšā 232. § II. 3.; Hagens, I. c. 522.—531. §§).

IV. Parasti apdroš.ņēmēja persona sakrīt ar to personu, uz kuŗu gulstas risks un kuŗa pēc apdroš. līguma iegūst tiesību un uzņemas pienākumus (t. s. „Eigenversicherung“).

1. Bet abas minētās personas var arī nesakrist, un proti tad, kad apdrošinājumaņēmējs apdroš. līgumu slēdz gan savā vārdā, bet uz kādas trešas („apdrošināmās“) personas (apdrošināmais der Versicherte) rēķina, nosaucot vai nenosaucot šo pēdējo (apdrošinājums uz sveša rēķina).

2. Uz apdrošinājumu „uz sveša rēķina“ var attiecināt arī t. s. klientu apdrošinājumu „Kundenversicherung“. Piem. speditērs vai noliktavu turētājs apdrošina pārvadāšanai vai uzglabāšanai viņiem nodotās preces, vai arī komisjonārs apdrošina pārdošanai viņam komitenta uzticētās jeb priekš komitenta iepirktais preces. Vai šai gadījumā lieta grozās ap „Eigenversicherung“, vai ap „apdrošinājumu uz sveša rēķina“, atkarājas no kontrahentu gribas interpretācijas.

V. Tā tad, vispār runājot, zem „apdroš.ņēmēja“ jāsaprot persona, kuŗa noslēdz apdrošinājuma līgumu, savā vārdā; viņai parasti piekrīt no apdrošinājuma izrietošās tiesības (bet sk. zemāk).

1. „Apdrošināmā“ persona, apdrošināmais, (pie apdrošinājumiem uz sveša rēķina) turpretim ir tā, uz kuŗas rēķina apdrošinājums ir noslēgts un kuŗai piekrīt no apdrošinājuma izrietošās tiesības (Hagens, I. c. 314., 315. §§).

2. Ja nu apdroš.ņēmējs slēdz apdroš. līgumu gan savā vārdā, bet tomēr uz trešās personas rēķina (vācu VVG 74.—80. §§), tad tikai pēdējai (bet ne apdroš.ņēmējam) ir „apdrošinājuma interese“.

3. Tā tad „apdrošinājums uz sveša rēķina“ attiecas uz svešu apdrošinājuma interesi; šai gadījumā trešā persona gan nav apdroš. līguma tiešais kontrahents (tāds ir un paliek apdroš.ņēmējs), bet tomēr no apdroš. līguma izrietošo tiesību un pienākumu nesēja. Šādu personu (apdrošināmo personu) var arī neapzīmēt personīgi „... für Rechnung, wen es angeht“ (vācu VVG 80. § 2. d.).

4. Apdrošinājums „uz sveša rēķina“ pilnīgi atšķiras no dzīvības apdrošinājuma „trešai personai par labu“ (vācu VVG 166.—168. §§, sk. zemāk 250. §). Tā tad „apdrošināmais“ (der Versicherte) pēc sava juridiskā rakstura nav pielīdzināms t. s. beneficiāram („выгодоприобретатель“, „Bezugsberechtigter“) pie dzīvības apdrošinājuma, (sk. zemāk 251. §). Apdrošinājums „uz sveša rēķina“ attiecas uz „svešās intereses apdrošinājumu“, kamēr pie dzīvības apdrošinājuma prezumējamā interese vienmēr saistīta — apdrošinājuma tiesiskā nozīmē — ar paša apdrošinājumaņēmēja personu. Beneficiārs nevis apdrošinājuma intereses nesējs jeb subjekts (kā apdrošināmā persona pie apdrošinājuma uz sveša rēķina), bet gan intereses priekšmets jeb objekts (Hagens, I. c. 474. §, 424. lp.).

VI. No „apdrošināmās personas“ (Versicherter, pie apdrošinājuma „uz sveša rēķina“) un no „beneficiara“ (Bezugberechtigter pie dzīvības apdrošinājuma „trešai personai par labu“) jāatšķir arī „sveša“ persona (sk. zemāk, 250. §: „застрахованное лицо“), par kuŗas dzīvību apdrošinājums tiek noslēgts („Versicherung auf fremdes Leben“ pretēji „Versicherung eigenen Lebens“: vācu VVG 159. §), piem. apdrošinājums, kuŗu kreditors slēdz uz sava parādnieka dzīvību, un kuŗa dēļ šādas „svešas“ personas piekrišana nepieciešama (sk. Hagens, l. c. 2. d. 464. §, sk. zemāk 250. § II. 3.).

§ 240.

Apdrošinājuma ņēmēja pienākumi.

I. Pirms apdroš. līguma slēgšanas apdroš. ņēmējam jāpaziņo apdrošinātājam pilnīgas un pareizas ziņas un dati par apdrošināmo priekšmetu.

1. Apdrošinājums nav spēle, bet pamatojas uz zināmiem varbūtības aprēķiniem, kuŗi dod iespēju iepriekš apmērām noteikt ar apdrošinājuma saistītā zaudējuma apmēru. Šādi aprēķini savukārt pamatojas uz faktiskiem datiem un ziņām par apdrošināmo priekšmetu: tikai sakarā ar tiem apdrošinātājs var spriest par riska apmēru (t. s. „l'opinion du risque“), sastādīt apdroš. plānu un aprēķināt premiju.

2. Sankcija par nepilnīgu vai nepareizu ziņu sniegšanu ir tā, ka apdrošinātājs atsvabināts no izpildījuma (pēc Šeršeņeviča no riska atbildības), ja nepareizais ziņojums attiecas uz esencieliem datiem, kuŗi paaugstinātu risku. Vai ziņojuma nepareizība dibinās uz apdroš. ņēmēja ļaunu nodomu, vai uz viņa nolaidību, tas nav no svara; tā arī pēc vācu VVG. (16., 17. §§; sk. Hagens, l. c. 1. d. 152. §: Müllers-Erbachs, l. c. 2. sēj. 184. nodal.). Šeršeņevičs (l. c. 2. sēj. 108. § III., 398. lp.) pārpratis vācu VVG. 16. §.

3. Vajadzīgās ziņas un datus apdroš. ņēmējs dod uz atsevišķa aptaujas saraksta (blankas), kuŗu sagatavo apdrošinātājs. Šai blankai ir tā juridiskā nozīme, ka apdroš. ņēmēju nevar apvainot, ja viņš nedod ziņas, kuŗas aptaujas saraksts neparedz. Parakstītais aptaujas saraksts itkā apdroš. ņēmēja oferte uz apdrošinātāja adresi noslēgt ar apdroš. ņēmēju attiecīgo apdroš. līgumu.

4. Apdroš. ņēmēja paziņošanas pienākums attiecas kā uz apdroš. līguma slēgšanu, tā arī uz datiem, kuŗi jāiesniedz pēc apdrošinājuma gadījuma iestāšanās (Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1907. g. 38. nr.).

II. Apdroš. ņēmējam jāiemaksā premija

1. Premiju parasti maksā noslēdzot vai atjaunojot līgumu, lai gan premijas iepriekšējai iemaksāšanai nav esenciēlas nozīmes. Pieļaujamas arī daļu maksas. Bieži paši aģenti, parasti ar savas sabiedrības kļuso piekrišanu, kredītē vai pat no sevis iemaksā premiju par klientiem (un ar to kļūst par pēdējo kreditoriem). Kr. Senats (civ. kas. dep. spried. 1900. g. 106. nr.) šādu kārtību atzīmēja par nepieļaujamu, un pēdējā laikā apdroš. sabiedrības sāka ņemt stāvokli pret to.

2. Premijas maksa ir „Holschuld“, t. i. apdrošinātajam jāierodas (savu aģentu personā) pie apdroš.ņēmēja pēc premijas (tā Šeršeņevičs, l. c. 407. lp.). Arī pēc vācu VVG., attiecībā uz premiju, izpildīšanas vieta ir apdroš.ņēmēja dzīves vieta; tomēr apdroš.ņēmējam jānosūta premija apdrošinātajam uz sava rēķina un riska (VVG. 36. §: „Schickschuld“, kā to paredz BGB 270. §; sk. augšā 91. § III. 7.). Premiju maksā aģentam, caur kuŗu vai ar kuŗu līgums noslēgts. Turpretim, pēc vispārējiem noteikumiem, naudas parādi samaksājami kreditoram tur, kur līguma izpildīšanas laikā ir viņa pastāvīgā dzīves vieta: tā tad, principā, naudas parāds būtu „Bringschuld“ (priv. lik. 3496 p. 1925. g. red.).

3. Neiemaksas sekas atkarājas no attiecīgās likumdošanas.

a. Premijas nesamaksas gadījumā piešķir apdroš. sabiedrībām tiesību vienpusīgi atkāpties no līguma (pēc vācu VVG. 38. § ar 1 mēneša laika iepriekšējo uzteikšanu) un, ja apdroš. gadījums iestājas pirms samaksas termiņa, uzskatīt sevi par brīvām no riska atbildības.

b. Pēc mūsu prakses (apdroš. nosacījumiem), apdroš. līgums vispār skaitās par notikušu un polise stājas spēkā tikai ar premijas samaksu (sk. augšā 233. § I. 3.). Premijas apmērs ir grozāms atkarībā no apdroš. priekšmeta katreizējā stāvokļa.

III. Apdroš.ņēmējam jāglābj apdroš. priekšmets:

1. Pirmkārt, pirms apdroš. gadījuma iestāšanās, jāpiemēro summa diligentia (ne tik vien diligentia quam suis rebus) „itkā priekšmets nebūtu apdrošināts“.

2. Otrkārt, arī pēc apdroš. gadījuma iestāšanās jāglābj sabojātā un nesabojātā manta, pie kam jāpadodas aģenta aizrādījumiem.

3. Sankcija pēc mūsu apdroš. prakses ir tā, ka, pretējā gadījumā, apdroš.ņēmējs zaudē tiesību uz izpildījumu, kamēr daži Vakareiropas likumi (Itālijas, Ungārijas, Holandes tirdz. kodeksi) piešķir apdrošinātajam tikai tiesību prasīt savukārt atlīdzību par zaudējumiem vai arī pazemināt izpildījuma apmēru; tā arī vācu VVG., pēc 62. § izpratnes (Hagens, l. c. 1. d. 288. §).

IV. Apdroš.ņēmējam jāpaziņo apdrošinātajam:

1. Par faktiskiem pārgrozījumiem apdrošinātā priekšmetā, piem. ja namā ierīkota darbnīca, noliktava, ar kuŗiem risks paaugstinātos. Sankcija, pēc mūsu apdroš. prakses, ir tā, ka apdrošinātais skaitās par atsvabinātu no riska atbildības. Īstenībā pietiktu ar to, ka apdrošinātais paaugstinātu premiju un apdrošinātajam būtu tiesība atzīt apdroš. līgumu par atceltu tad, kad būtu pierādīts, ka apdrošinātais nebūtu pieņēmis apdrošinājumu, ja pārgrozījums jau būtu noticis līguma slēgšanas momentā (Šeršeņevičs, l. c. 2. sēj. 410 lp.).

2. Par juridiskiem pārgrozījumiem, sevišķi par apdroš. priekšmeta pāreju citā īpašumā; sankcija šai pēdējā gadījumā pēc Kr. Senata prakses pastāv iekš tam, ka apdroš. līgums zaudē spēku, ja pāreja notikusi bez apdrošinātāja piekrišanas, jo apdroš. līgumam esot personīgs raksturs (sk. Roždestvenskis, l. c. 40.—53. nr. nr.); pēc Holandes

lik., ar apdroš. priekšmeta pāreju pāriet arī apdroš. līgums; vācu VVG. 27. § piešķir apdrošinātājam tikai tiesību apdroš. līgumu uzteikt; tā uz pāreju skatās arī mūsu apdroš. sabiedrību statuti.

V. Apdroš. ņēmējam rakstiski jāpaziņo apdrošinātājam par notikušo apdroš. gadījumu zināmā īsā preklusīvā termiņā (pēc statutiem no 3.—8. dienās), jo pēc ilgāka laika notecējuma zaudējuma apmēru nevarētu vairs noteikt (sk. augšā 238. § IV.). Sankcija ir tā, ka apdroš. līgums skaitās par atceltu un apdrošinātājs atsvabināts no izpildījuma (sk. Kr. Sen. civ. kas dep. spried. 1908. g. 71. nr.). Par paziņojuma iesniegšanu apdroš. ņēmējs var prasīt apliecinību. Apdroš. ņēmējam nav tiesības grozīt sabojāta apdroš. priekšmeta stāvokli, kamēr zaudējuma apmēru nav noskaidrojis apdrošinātājs (sk. Roždestvenskis, l. c. 138.—140. nr. nr.).

VI. Apdroš. ņēmējam jāpierāda zaudējumi, t. i.:

1. Nelabvēlīgais notikums, piem. ugunsgrēks.

2. Cēloņu sakars starp zaudējumiem un nelabvēlīgo notikumu. Pēdējais ir fakta jautājums, kādēļ teoretiski nevar uztādīt kādus noteiktus principus. Vācu VVG. 82. § paredz, ka pēc apdrošinājuma pret uguni apdrošinātājam jāsedz arī zaudējumi no zibeņa vai sprādziena.

3. Zaudējumu āpmērs.

Pēc mūsu apdroš. prakses (statutiem) apdroš. sabiedrības izmaksā zaudējumus tikai pēc tā, kad ar policijas protokolu konstatēts, ka pats apdroš. ņēmējs nav pie nelabvēlīgā notikuma iestāšanās bijis vainīgs; juridiski šāds pieprasījums ir nepareiza pierādīšanas smaguma sadalīšana (sk. Roždestvenskis, l. c. 141.—145. nr. nr.).

VII. Pēc vispārējā principa, apdrošinātājs brīvs no izpildījuma, ja apdroš. ņēmējs ar nodomu vai aiz rupjas nolaidības pats radījis apdrošinājuma gadījumu (sk. priv. lik. 3441., 3192., 2384, 3168. p. p.; arī vācu VVG. 61. §).

Tikai jūras- un transportapdrošinājumi atsvabina apdrošinātāju no izpildījuma arī pie apdroš. ņēmēja pielaistas vieglas vainas (levis culpa, sk. vācu VVG. 130. §; HGB 821. § 4. d.; Visp. vācu jūras apdr. noteikumu (ADS) 33. §, kuŗš runā ne tikai par rupju nolaidību vien). Tas izskaidrojams ar to, ka pie jūras- un transportapdrošinājumiem vispār apdroš. ņēmēja vaina nespēlē lielu lomu.

§ 241.

Apdrošinājuma izbeigšanās. Ristorno.

Hagens, l. c. 1. d. 311. §.

I. Apdroš. līgums izbeidzas:

1. Neatkarīgi no kontrahenta gribas: ar „apdrošinājuma intereses“ izbeigšanos (VVG. 68. §).

a. Apdroš. interese atkriit ar apdrošinātā priekšmeta zudumu no kāda cita, polisē neparedzēta gadījuma; vērtspapīru tiraža apdrošinājums izbeidzas ar attiecīgo tiražu; apdrošinājums pret krusu — ar ražas savākšanu; transporta apdrošinājums — ar preču nodošanu sa-

ņēmējam vai pēc preču pienākšanas. Apdrošinājuma interese zūd arī tad, kad piem. īpašuma tiesība atņemta ar tiesas spriedumu, vai ar ekspropriāciju (sk. Roždestvenskis, l. c. 129.—132. nr. nr.).

b. Par apdrošinājuma intereses atkrišanu var runāt tikai tad, ja, pārējiem lietas apstākļiem pastāvot, apdrošinātais priekšmets riskam, (briesmai, Gefahr) vairs nav padots un vispār netiek realizēts tāds stāvoklis, no kuŗa pastāvēšanas atkarājas briesmu iestāšanās iespēja. Apdrošinājums atkrīt aiz paša priekšmeta (satura) atkrišanas („wegen Gegenstandslosigkeit“). Sakarā ar šo runā par „ristorno“.

c. Ristorno aptver visus gadījumus kad intereses vai nu nav bijis jau no paša sākuma, vai vēlāk tā atkritusi. Ristorno ir apdrošinājuma ņēmēja tiesība vienpusīgi atkāpties no līguma, apdrošinājuma spējigas intereses trūkuma dēļ, atlīdzinot apdrošinātajam par lieki patērēto naudu, laiku un pūlēm („Geschäftsgebühr“).

d. Bet par apdroš. intereses atkrišanu nevar runāt, kad pati briesma neiestājas, resp. gan ir, bet nerealizējas pie apdrošinātā priekšmeta. Tas taisni ir apdrošinātāja risks, kuŗš, briesmai neiestājoties, nāk apdrošinātajam par labu: te neakrištu tas priekšnoteikums, no kuŗa atkarājas briesmas iestāšanās iespēja (augšā zem b).

e. Ja apdrošinātais krīt konkursā, tad apdroš. ņēmējam tiesība vienpusīgi atkāpties no līguma un apdroš. priekšmetu nodot apdrošināšanai citam apdrošinātajam (kr. tirdzn. nolik. 606. p., ADS 47. §; attiecībā uz dzīvības apdrošinājumiem: vācu apdr. uzraudzības likums (VAG) 61. §, 2. d.; par pārējiem apdrošinājumiem sk. vācu VVG 13. §, 1. teik.).

2. Ar kontrahentu gribu: ar viņu vienošanos, līguma termiņa noteicējumu, līguma izpildišanu.

3. Ar vienpusīgu līguma atcelšanu, kuŗa pēc nodibinājušās statutu prakses piekriņī tikai apdrošinātajam vien (sk. Šeršņevičs, l. c. 2. sēj. 428. lp.). Apdroš. sabiedrību statuti šai ziņā bieži sajauc līguma atcelšanu (uz apdrošinātāja pieprasījumu) un paša apdroš. līguma atzīšanu par spēkā neesošu, un abos gadījumos piešķir apdroš. sabiedrībām tiesību paturēt sev iemaksāto premiju, kaut gan pēdējā gadījumā premija varētu palikt apdroš. sabiedrībām par labu tikai likumā paredzētos gadījumos (Šeršņevičs. l. c. 111. §, 429, lp.; par Kr. Senata praksi sk. Roždestvenskis, l. c. 128.—131. nr. nr. un Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1913. g. 13. nr.).

II. Apdroš. sabiedrību statuti sīki uzskaita apdroš. līguma izbeigšanās pamatus. Šai ziņā Rīgas apdroš. biedr. (1804. g.) Visp. nosac. apdroš. pret uguni, nosaka:

„Ja degšana cēlusies ar apdrošinājuma ņēmēja ziņu, vai caur tišu nolaidību, ja apdroš. ņēmējs par degšanu laikā nepaziņo aģentam, ja viņš rikojas pret priekšrakstiem vai atteicas dot paskaidrojumus, pierādījumus un sarakstus, kādus sabiedrībai ir tiesība prasīt, vai neiesniedz tos noteiktā laikā, vai beidzot, ja tas, zaudējumu novērtējot, uzdod krāpšanas nolūkā nepareizas ziņas, jeb noklusē, tad tas zaudē tiesību saņemt zaudējuma atlīdzību, un proti, par visiem attiecīgā degšanā cietušiem apdrošinājumiem... Visos apdrošināšanas atcelšanas gadījumos sabiedrībai jāatmaksā par nenotējušo apdrošināšanas laiku uz priekšu samaksātā premija un atceļot apdrošināšanu pēc notikušā zaudējuma, pēc ta regulēšanas, jāatmaksā atlikušā apdrošināšanas sumas daļa. Turpretim, ja apdrošinājuma ņēmējs izlieto atcelšanas tiesību, premija netiek atpakāļ maksāta“.

2. nodalījums. Jūras apdrošinājums.

§ 242.

Priekšmets un veidi.

Voigts, das Deutsche Seeversicherungsrecht (1887. g.); Hagens, Ehrenberga „Handbuch“ 8. sēj. 2. d. 532—542 §§; v. Liebig, die Seeversicherung (1914. g.); Šeršeņevičs, 1 c. 3. sēj. 171.—174. §§; Kr. tirdzn. nolik. 558.—660. p. p.; Hamb. Seeversicherungsbedingungen (1867. g.), tagad atvietoti ar 1919. g. Allgem. Deut. Seeversicherungsbedingungen (ADS) ar Ulriča (1921.) un Rittera komentāriem pie viņiem (1921. sek. g.); Bruck, Materiali pie viņiem (2. sēj.); vācu HGB 778.—900. §§ ar Dr. Sievekinga komentāru (1912. g.). Par savstarp. apdroš. sabiedrību statūtiem sk. Rigaer Handelsarchiv, 1905. g. 159. sek. lpp.

I. Jūras apdrošinājums ir vecākais, tirdzniecības un arodniecības aprindās izplatītākais, un modernā tautsaimniecībā nepieciešamākais apdrošinājumu veids. Apdrošināšana vispār izcēlusies no jūras apdrošināšanas (augšā 229. §. II. 7.). Vecākie polises paraugi lietojami gandrīz vēl šodien (piem. „Lloyd“ polise no 1779. g.). Jūras apdrošinājums koncentrējas akciju sabiedrībās. Jūras apdrošinājumu tehnika attīstīta augstā mērā. Jūras apdrošinātāju rīcībā — pateicoties ilgai praksei — bagāts materials par apdrošināmiem objektiem (sevišķi kuģiem: klasifikācijas sistēma, sk. augšā, 205. §). Jūras apdrošinājuma pamatus radījusi privatā iniciatīva, un uz viņas uzbūvētām formām dibinās arī atsevišķu zemju likumdošanas.

II. Sevišķi noteicošu lomu spēlē vācu HGB izdarītā jūras apdroš. noteikumu kodifikācija (HGB 778.—900., 905. §§; vācu VVG uz jūras apdrošinājumu neattiecas: Hagens, 1. c. 2. d. 618. lp.), kā no jurid. tehniskā viedokļa, tā arī ņemot vērā iespaidu, kādu tā darījusi uz pārējām likumdošanām. Tomēr jāatzīst, ka arī HGB kodificētie noteikumi nav atraduši sev tiešu piemērošanu praksē (vēl mazāk kr. tirdzn. nolik. noteikumi par jūras apdroš.).

III. Atzīmējams jūras apdrošinājuma sevišķais starptautiskais raksturs. No liela svara ir Anglijas 1906. g. „Marine Insurance Act“, jo vairāk tādēļ, ka viņa nolūks bijis sniegt īsi un skaidri sastādītu pārskatu par jūras apdroš. tiesību vissvarīgākām daļām, kuŗas apliecina jau gadu simteņiem nodibinātā tiesu prakse: „this Bill ... endeavours to reproduce as exactly as possible the existing law relating to marine insurance, leaving any substantial amendments . . .“

IV. Jūras apdroš. priekšmets ir katrā naudā novērtējama interese, par to, lai kuģis un krāva izturētu jūrās briesmas (ADS 1.—5. §§).

1. Bez šādas intereses apdroš. līgums būtu „что либо мнимое“ kā izteicās Kr. tirdzn. nolik. 564. p. 1. pkt. Tādēļ bez „intereses“, no jūras apdroš. līguma neizceltos atlīdzības pienākums un pats līgums būtu bez priekšmeta (Šeršeņevičs, 1. c. 3. sēj. 398. lp.). Apdrošinājums domājams tikai interešu robežās, ārpus kuŗām nevarētu runāt par zaudējuma atlīdzību, bet tikai par netaisnu iedzīvošanos.

2. Apdrošinājuma priekšmeti ir

a. pirmā kārtā kuģis (Cascoversicherung, ADS 58.—79. §§) un krāva (Güterversicherung, ADS 80.—99. §§);

b. bez tam vēl vedummaksa (frakts, kā čarter- tā arī konosamenta frakts), pasažieru nauda, „Ueberfahrts gelder“ (ADS 105.—109. §§), bodmerejas nauda, avarijas nauda (ADS 110.—112. §§), un

c) citi prasījumi, kuři nodrošināti ar kuģi, frakti un krāvu (piem. par glābšanas gratifikaciju), un sagaidāmā (imažinārā) peļņa „imagi-närer Gewinn“ (ADS 100., 104. §§). kā arī pārapdrošinājums (Rück-versicherung), maksājumi kuģa personalam, bet ne algas prasījumi: (sk. Kr. tirdzn. nolik. 570. p. piez., 584., 558., 563., 601., 565. p. p.; Hamb. apdr. nosac. 2, 19. §§; ADS. 2.—5. §§).

V. Apdrošinājumaņēmējs var apdrošināt savu paša interesi vai citas personas interesi (pēdējā gadījumā apdrošinājumaņēmējs nav identisks ar apdrošināmo personu, „Versicherte“), vai arī nenoteiktas personas interesi, „uz ko apdrošinājums attiecas“: pēdējā gadījumā atstāts atklāts jautājums, vai paša apdrošinājumaņēmēja („eigenes Interesse“), vai citas personas interesi („fremdes Interesse“: ADS 52.—57. §§, kuři pēc būtības identiski ar vācu VVG 74.—80. §§); sk. augšā 239. § IV., V.).

Pēc Hamburgas apdr. nosac. 4.—6. §§, ADS 52. § un Kr. tirdzn. nolik. 564. p. 1. pkt., citas (svešas) personas apdrošinājums izrāda apdrošinātāja saistību tikai tad, ja apdrošinājumaņēmējam ir attiecīga pilnvara (sk. zemāk 248. §, 2.), vai ja viņš atklāti saka, ka viņam pilnvaras neesot (bet ne tad, kad apdrošinājumaņēmējs uzstājas tikai kā negotiorum gestor).

Šai ziņā tā tad izšķir apdrošinājumu „uz sava rēķina“, „uz sveša rēķina“ un „uz tās personas rēķina, uz kuŗu apdrošinājums attiecas (Versicherung für „eigene“, für „fremde“ Rechnung un „für den es angeht“ ADS 52. §).

§ 243.

Jūras apdrošinājuma līgums.

Hagens, 1. c. 2. d. 534.—536. §§; ADS 14.—18. §§.

I. Par jūras apdroš. līgumu uz apdroš.ņēmēja pieprasījuma izsniedz polisi (arī ADS 14, 15. §§ šai ziņā lieto nosaukumu „Police“, bet ne „Versicherungsschein“). Polisē jāuzrāda: 1) kontrahenti, 2) apdroš. priekšmets, 3) apdrošinājuma suma (kuŗā apdrošinātājs pieņem priekšmetu apdrošināšanai), 4) briesmas, pret kuŗām apdrošina, 5) riska apmērs, sākums un izbeigšanās, 6) brauciens, 7) apdrošinājuma ilgums (termiņš), 8) kapteiņa uzvārds, 9) premija.

II. Jāņem vērā apdrošinātā priekšmeta (intereses) vērtība (ADS 6. sek. §§. Versicherungswert).

1. Par apdrošinātās intereses vērtību skaitās tās pilna vērtība. Apdroš. noteikumi nosaka kuģa un krāvas novērtēšanas veidu. Apdroš. līgums nav spēkā, cik tālu apdroš. suma pārsniedz apdroš. vērtību.

2. Apdrošinājumu var slēgt ar notaksētu polisi vai ar atklātu polisi.

a. Pie notaksētās polises apdrošinājuma vērtību noteic noteiktā apmērā (takse): šai gadījumā par apdrošinājuma vērtību skaitās takse; bet apdrošinātājs var prasīt takses pazemināšanu, ja tā pārsniedz

isto vērtību. Ja apdroš. suma ir zemāka par taksi, tad apdrošinātājs atbild tikai proporcionāli apdroš. sumai un taksei. (ADS 8. §, Kr. tirdzniec. nolik. 568.—599. p. p; sk. augšā 233 §, II. 4. b). Tā, pēc „Latvijas Lloida“ Visp. jūras apdroš. nosac.:

„Der volle Wert des versicherten Gegenstandes ist der Versicherungswert. Die Versicherungssumme kann den Versicherungswert nicht übersteigen. Soweit die Versicherungssumme den Versicherungswert übersteigt (Überversicherung), hat die Versicherung keine rechtliche Geltung. . . . Unter allen Umständen bildet die durch diese Police versicherte Summe die äusserste Grenze der Gesamt-Ersatzpflicht des Versicherers, so dass derselbe für einen höheren Betrag niemals in Anspruch genommen werden kann. Als Versicherungswert der Güter gilt derjenige Wert, welchen die Güter am Ort und zur Zeit der Abladung haben, unter Hinzurechnung aller Kosten bis an Bord des Schiffes, einschliesslich der Versicherungskosten. . . . Im Falle einer Mitversicherung des imaginären Gewinnes werden als solcher, wenn ein anderes nicht ausdrücklich verabredet ist, 10⁰/₁₀ des Versicherungswertes der Güter als versichert betrachtet“.

III. Jūras apdroš. polise (ADS 14.—16. §§) ar orderklauzulu gan ir orderpapīrs (pretēji parastai polisei: augšā 234. § I., II. 2.), bet tomēr ne pilnīgs un ne dzimts orderpapīrs (sk. augšā 130. § II. 3.). Jūras apdroš. polise indosējama kā uz vārdu, tā arī uz turētāju (ar ko polise tomēr nepārvēršas par turētāju papīru, ko aizmirst Šeršeņvičs, 1. c. 3. sēj. 436. lp.). Kuģa apdroš. polisi sauc par „cascopolisi“. Apdroš. līgumu var noteikt ar sākuma un gala termiņu, vai ar zināmu laikmetu, vai ar brauciena laiku.

IV. Premija noteicama vai nu noteiktā sumā (reti), vai zināmos procentos no apdroš. sumas (piem. 1¹/₂⁰/₁₀), vai pēc laikmeta ilguma (neatkarīgi no braucieniem), vai par braucienu kā tādu (neatkarīgi no laika); sk. augšā 240. § II.

1. Premiju var arī nenoteikt pašā polisē; tad viņa ir noteicama pēc taisnības, atkarībā no varbūtējiem brauciena pārgrozījumiem, pēc brauciena izbeigšanās.

2. Pie jūras apdrošinājuma, premiju noteic caurmērā, lai nepaceltu pārāk premiju pie lielākiem, briesmīgākiem riskiem. Par pēdējiem premiju noteic samērā zemāki, bet par mazāk briesmīgiem riskiem samērā augstāki, izejot no labvēlīgākiem riskiem (t. s. kardinalrisk), un premiju par pārējiem riskiem noteic piemaksas kārtā.

3. Premija maksājama pie līguma noslēgšanas, ja nav norunāts pretējais. Pēc mūsu statutu prakses („Latvijas Lloida“ Visp. jūras apdroš. nosac.) premija jāmaksā, saņemot polisi (sk. zemāk 245. § III.). Preču polises paraugs pie Hoeniger-Cahn, 1. c. 93.—94. lpp.

§ 244.

Kontrahentu pienākumi.

1. Apdrošinājuma ņēmējam

1. pareizi un noteikti jāuzdod un jāapzīmē apdrošinājuma priekšmets (sk. ADS 19.—27. §§);

2. rakstiski jāpieteic („andienen“) apdrošinātājam par notikušo apdrošinājuma gadījumu, pēc kr. tirdzn. nolik. 3 dienu laikā no zinašanas, piem. par kuģa strandēšanu, vai krāvas zudumu, sadedzinājumu; pēc ADS 15 mēnešu laikā no apdrošinājuma izbeigšanās (40.—41. §§).

3. jārupējas par glābto priekšmetu uzglabāšanu (Hamb. apdroš. nosac. 35.—38. §§; ADS 42. sek. §§).

4. jāpierāda savas tiesības uz apdroš. atlīdzību, zaudējumu fakts un apmērs, uzrādot: īpašuma dokumentus par kuģi (reģistrācijas sertifikats), fakturas, preču zīmes, konosamentus, certepartijas un, vajadzības gadījumā, atsaucoties uz jūras protestu (augšā 226. § II.), uz lēmumu par kuģa kondemnaciju (sk. zemāk 247. § II. 1. a — c), uz ekspertu atzinumu.

Par gadījumiem, kad apdroš. ņēmējam tiesība izlietot abandona tiesības, sk. zemāk 247. § I., II.

II. Apdrošinātājam jāatlīdzina zaudējumi: atbrīvošanas gadījumi tieši paredzēti likumā. Kr. tirdzn. nolik. paredz 6°/_o un konvencionālu sodu par apdroš. atlīdzības neizsniegšanu noteiktā laikā (580., 605. p. p.; Rīgas statutu un tiesību V. 7. 12). Par zaudējuma prasības aprēķinu un nativitāti ADS 44. §. Ari apdrošinātājam tiesība, pēc apdroš. gadījuma iestāšanās, atsvabināties no visām savām saistībām ar to, ka viņš samaksā apdrošināšanas sumu („Versicherungssumme“) t. s. apdrošinātāja „abandon“ (ADS 38. § 1. d; Hagens, 1. c. 2. d. 540. §, 647. lp., sk. arī VVG. 50. §): bet šai gadījumā apdrošinātājs neiegūst tiesību saņemt glābto mantu, jo lieta negrozās ap totalu zudumu, bet ap apdrošinātāja atbildības ierobežojumu: ADS 38. § 4. d. (sk. turpretim zemāk 247. § II. 1. c.). Pēc ADS zaudējuma prasība noilgst 5 gadu laikā no tā gada beigām, kurā apdrošinājums izbeidzas, vai notecējis bezvēsts prombūtnes termiņš (ADS. 48. §).

§ 245.

Risks (Gefahr, Risiko, خطر).

Hagens, 1. c. 2. d. 533. §§; ADS 28.—39. §§.

I. Kā pie transportapdrošinājumiem vispār, tāpat arī sevišķi pie jūras apdrošinājumiem jāiziet no galvenā principa par „segto risku universalitāti“ (Universalität der gedeckten Gefahren: Hagens, 1. c. 2. d. 533. §), t. i. apdrošinātājs nes visus riskus, kuŗiem padoti kuģis un krāva pa apdrošinājuma laiku, ja nav norunāts pretējais (sk. augšā 233. § II. 2.). Tā, pēc „Latvijas Lloida“ Vispārējiem jūras apdroš. nosac.:

„Soweit nicht ... ein anderes vereinbart worden ist, trägt der Versicherer alle Gefahren, welchen Schiff oder Ladung während der Dauer der Versicherung ausgesetzt sind. Er trägt insbesondere die Gefahr der Elementar-Ereignisse und der sonstigen Seeu-fälle als: Eindringen des Seewassers, Strandung, Schiffbruch, Sinken, Feuer, Explosion, Blitz, Erdbeben, Beschädigung durch Eis, Zusammenstoss von Schiffen, die Gefahr des Diebstahls, des Seeraubes, der Plünderung und sonstiger Gewalttätigkeiten; die grosse Haverei; die Gefahr der Verbodmung der versicherten Güter, der Unredlichkeit oder des Verschuldens einer Person der Schiffsbesatzung; die Gefahr

eines gezwungenen Aufenhalts, einer Änderung der Reise, ... sofern die vorgenannten Fälle durch eine Notlage veranlasst sind, welche sich in einer Gefahr gründet, die der Versicherer zu tragen hat“.

Tā tad risks, kuŗu uzņemas apdrošinātāji, var izcelties vai nu no jūras kuŗniecības briesmām, vai sakarā ar dabas notikumiem („jūras briesmas“), ar sveŗu personu darbiem (kaŗŗ, noziedzīgie nodarījumi), vai ar jūras kuŗniecību vispār („jūras kuŗgoŗanas, brauciena briesmas“; par ŗo jēdzienu sk. augŗā 216. § IV.).

II. Bet apdroŗinājums nav izplatāms pāri par konkrētā apdroŗinājuma priekŗmetu: kad apdroŗināts ir kuŗis, tad ar to vēl nav apdroŗinātas frakts, kŗāva, avarijas nauda.

III. Apdroŗinātie priekŗmeti atrodas uz apdroŗinātāja riska (состоят на стрaxe) ŗaubu gadījumā ne agrāki, kā premija tiek samaksāta (pēc mŗsu statutu prakses: piem. „Latvijas Lloida“ Visp. jūras apdroŗ. nosac. 14. §; kr. tirdzn. nolik. 574. p.; sk. augŗā 243. § IV. 3.) Pēc HGB 812. § un pēc ADS (16.—17. §§) turpretim, premijas maksa ir apdroŗ. līguma izpildījums. Pie tam risks sākas seviŗki: pie kuŗa — no tā piekŗauŗanas līdz izkŗauŗanai, resp. atgrieŗšanās momentam (kad kuŗis apdroŗināts arī līdz atgrieŗšanai), pie kŗāvas — no pārvietoŗanas no krasta (malas) uz kuŗi līdz iekŗauŗanai, ieslēdzot pārvadāŗanu ar lichteriem (Rīgas stat. un ties. V. 7. 1; kr. tirdzn. nolik. 575.—577. p. p.; sk. arī vācu HGB 823.—827. §§. Tāpat pēc „Latvijas Lloida“ Visp. jūras apdroŗ. nosac.:

„Die von dem Versicherer übernommene Gefahr beginnt mit dem Zeitpunkt, in welchem die Güter zum Zweck der Einladung in das Schiff oder in die Leichterfahrzeuge vom Lande scheiden, sie endet mit dem Zeitpunkt, in welchem die Güter im Bestimmungshafen wieder an das Land gelangen. Wird die Löschung von dem Versicherten, dem Ablader, Empfänger oder Kargadeur ungebührlich verzögert, so endet die Gefahr mit dem Zeitpunkte, in welchem die Löschung beendigt sein würde, falls ein solcher Verzög nicht stattgefunden hätte“.

Par apdroŗinājumu pret kaŗa briesmām sk. kr. lik. krāj. 1914. g. 273. nr.

IV. Uz apdroŗinātāju negulstas risks, kas ceļas sakarā ar kuŗa nespēju vai tā bojājumu no parastās lietoŗanas, ar dabiskām kŗāvas īpaŗībām, vai ar apdroŗinājuma ŗēmēja vainu.

V. Jautājumā par risku, sakarā ar kuŗa personala nelikumīgiem darbiem, likumdoŗanas ieŗņem dažādus viedokļus. Pēc kr. tirdzniec. nolik. apdroŗinātājs nenes risku ne par kuŗa sadegŗanu (589. p.), nedz par kuŗa personala nodarīto zādzību (590. p. 5. pkt.). Tāpat Francijā apdroŗinātājs nenes risku par „barraterie de patron“, t. i. vispār par kuŗa personala vainu. Anglijā apdroŗinātājs gan nes risku par „Barratry of master“ (launu nodomu). Vācijā apdroŗinātājs atbild par ekipaŗa (Schiffsbesatzung) neuzticību un nolaidību (Hamb. jūras apdroŗ. nosac. 69. §, 6. pkt.; ADS 33. § 3. pkt.).

Par riska groŗiŗanu sk. ADS 23.—27. §§. Par risku attiecībā uz avariju sk. ADS 29.—31. §§, 110.—112. §§.

§ 246.

Atbrīvojošās klauzulas.

I. Apdrošinātājs var uz sevišķu klauzulu pamata izslēgt riska uzņēmēšanai (sk. vispār HGB 847.—853. §§; ADS 35., 113.—124. §§):

1. „brīvs no kaŗa briesmām“, „frei von Kriegsmolest“: apdrošinātājs neatbild par konfiskāciju, aizturēšanu, sagūstīšanu: risks izbeidzas, kad kaŗa darbi sāk iespaidot kuģniecību (Hamb. apdroš. nosac. 100 §: ADS 35., 119. §§; kr. tirdzn. nolik. 594. p., 568. p. 4. pkt.);

2. „tikai par jūras briesmām“, „nur für Seegefahr“ (piem. 5⁰/₀ par „casco“ un 3¹/₂ ⁰/₀ „uz labu atgriešanos“): apdrošinātājs atbild par jūras briesmām arī kaŗa laikā, izņemot kaŗa briesmas kā tādas (Hamb. apdroš. nosac. 101. §; ADS 35. §, HGB 849. §).

3. „f. p. a.“ klauzula: „free from particular average“, „frei von Beschädigung“, parasti ar piezīmi „ausser im Strandungsfall“ (Hamb. apdroš. nosac. 104. §; ADS 114. §; kr. tirdzn. nolik. 592. p.).

a. Preču apdrošinātājs ar to domā atsvabināties no zināmu kaitīgu notikumu sekām, bet ne no šādu seku lielākā vai mazākā apmēra; tādēļ šai ziņā noteikti atšķir „totalu“ (pilnu) zaudējumu „no bojājumiem“ (Beschädigung);

b. Pie „f. p. a.“ klauzulas apdrošinātājs nenes risku par preču bojājumiem vai zudumu (particular average), bet nes risku tikai strandēšanas gadījumā, t. i. ja krāvas bojājums izcēlies no kuģa strandēšanas (par strandēšanas jēdzienu sk. kr. tirdzn. nolik. 499. p.; ADS 114. § 2. pkt.: sk. augšā 218. §, IV. zem 1.), un ja pie tam bojājums sasniedz 3⁰/₀ no novērtējuma (takses; sk. zemāk II. 3.).

c. Pēc tiem pašiem noteikumiem jāapspiež arī klauzula „brīvs no lūzuma“, resp. „brīvs no lūzuma, izņemot strandēšanas gadījumu“.

d. Prece apdrošināma taisni tikai pēc klauzulas „f. p. a.“ — pie „cif“ pirkšanas, ja nav norunāts pretējais; kontrahentam, kas apgalvo, ka prece bijusi jāapdrošina pret kaŗu partikulu avariju, tas jāpierāda (Cvingmaņa spried. krāj. 8. sēj. 1624. nr.: sk. augšā 97. § V. 3.).

II. Franšizes (franchise): apdroš. līgumā var paredzēt, ka zināmu preču partikularā avarija (bojājumi vai zudums) jānes apdrošinātājam tikai tad, ja preču bojājumi un zudums sasniedz sevišķā preču sarakstā apzīmētos procentus (no takses, Befreiungsprocente, franchise; 3⁰/₀, 5⁰/₀ vai 10⁰/₀).

1. Attiecībā uz šādā sarakstā neparedzētām precēm, apdrošinātājs atbild tikai par preču bojājumiem, kuŗi ceļas no strandēšanas vien („frei von Beschädigung resp. Bruch ausser im Strandungsfall“).

2. Ja strandēšana notikusi (pie sarakstā apzīmētām precēm arī ārpus strandēšanas), tad pie franšizēm apdrošinātājs atbild par preču bojājumiem (lūzumu), kuŗi sasniedz franšizi. Ja bojājums resp. lūzums sasniedz franšizes procentus, tad atlīdzināma visa zaudējumu suma + izdevumiem.

3. Bet ja apdroš. līgums pie tam vēl paredz, ka apdrošinātājs būtu brīvs no „zināmiem pirmiem procentiem“ (no takses), tad apdrošinātājam tiesība no izmaksājamās atlīdzības sumas atvilkt šādu

„pirmos procentus“ un izmaksāt tikai atlikumu. Tā var savienot franšizes ar norunu par „pirmiem procentiem“.

Piem. prece apdrošināta pie jūras transporta no Stetines uz Liepāju par 1.500.000 un notaksēta tai pašā sumā (takse); ir norunāts, ka apdrošinājumā ieslēgti jūras un minu riski, kā arī lūzuma risks, ar noteikumu: „brīvi no pirmā procenta“; premija par $\frac{1}{2}\%$ = 7500. Pa brauciena laiku prece sabojāta (ar lūzumu) un zaudējums no ekspertiem novērtēts par 60.000. (t. i. vairāk par paredzētiem 3% no takses). Tad apdrošinātājam tiesība, no šīs sumas atvilkt norunāto piem. pirmo procentu, t. i. 15.000 (kā franšīzi) un tāpēc izmaksāt tikai atlikumu par 45.000 + izdevumus par izlabošanas darbiem.

Parasti mūsu apdroš. sabiedrības apdrošinājumus pret lūzuma (un sabojājumu) risku bez ierobežojošās franšizes nemaz nepieņem (sk. Hamb. apdroš. nosac. 103. sek. §§; ADS 34. §; kr. tirdzn. nolik. 591. sek. p. p.). Šai ziņā „Latvijas Lloida“ Vispārējie jūras apdroš. nosacījumi (20.—23. §§) noteic:

„Die besondere Haverei fällt nur dann dem Versicherer zur Last, wenn die materiellen Beschädigungen oder Verluste der Güter, ohne Rücksichtnahme auf irgendwelche Unkosten, die in nachfolgender Tabelle bezeichneten Prozentsätze (Franschisen)... erreichen. Für diejenigen Güter, welche in der Tabelle nicht namhaft gemacht sind, ... gilt die Versicherung nur „frei von Beschädigung resp. Bruch ausser im Strandungsfalle“. Hat eine Strandung oder ein dieser gleichzuachtender Seeunfall sich ereignet, so haftet der Versicherer für jede 3 Prozent erreichende Beschädigung (Bruch), welche infolge eines solchen Seeunfalls entstanden ist, nicht aber für eine sonstige Beschädigung. Erreicht der Belauf der Beschädigung die Befreiungsprozente, so wird der gesamte Beschädigungsbelauf vergütet, es wäre denn, dass das Gegenteil vereinbart wäre, z. B. durch die Klausel „frei von (gewissen) ersten Prozenten“. Im letzteren Falle wird nur der Überschuss der Befreiungsprozente vergütet“.

§ 247.

Zaudējums (Schaden, убыток).

Hagens, l. c. 2. d. 540. §; kr. tirdzn. nolik. 581. sek. p. p.; vācu HGB 854. sek. §§; ADS 40.—48. §§, 70.—79. §§, 91.—96. §§, 103. §.

Jaizšķir pilnais zudums (Totalverlust) un parcelais zaudējums (Partialschaden).

I. Pilnais zudums:

1. pie kuģa paredz, ka tas gājis zudumā, nogrimis, strandējis, sagūstīts, uzskrējis sēkli vai vispār cietis tādos bojājumus, ka kļuvis kuģošanas nespējīgs vai galīgi aizturēts no svešas valdības (Rīg. stat. u. ties. V. 7. 2.; kr. tirdzn. nolik. 581., 599. p. p.; HGB 862. §; Hamb. apdroš. nosac. 109. §; ADS 71.—73. §§).

2. pie krāvas paredz, ka tā gājusi zudumā vai apdrošinājuma ņēmējam galīgi atņemta, piem. nogrimusi vai iznīcināta (ADS 91. §); bet preču izsviešana vai citāda uzupurēšana, avarijas gros nozīmē, uz pilnu zudumu neattiecas. (ADS 91. §); kr. tirdzn. lik. (581. p.) uzskata par pazaudētu preci, kuņas vērtība pazeminājusies vairāk par $\frac{3}{4}$.

3. pie frakts, kad visa frakts pazaudēta (HGB 855. §).

4. pie imāžināras (domājamas, sagaidāmas) peļņas, ja preces nav pārnākušas destinācijas (nolemtā, norunātā) vietā sakarā ar brauciena briesmām. Šai ziņā „Latvijas Lloida“ Visp. jūras apdroš. nosacījumi (34., 35. §§) paredz:

„Ein Totalverlust der Güter liegt vor, wenn dieselben zugrunde gegangen oder dem Versicherten ohne Aussicht auf Wiedererlangung entzogen sind, namentlich, wenn sie unrettbar gesunken oder in ihrer ursprünglichen Beschaffenheit zerstört sind. Dazu gehört jedoch nicht der Fall, wenn Güter zum allgemeinen Besten geworfen oder in sonstiger Weise geopfert werden und zu einer Haverie-grosse-Regulierung Anlass geben. Ein Totalverlust in Ansehung des imaginären Gewinnes, eines Mehrwertes oder einer Preissteigerung, welcher von der Ankunft der Güter am Bestimmungsort erwartet wird, liegt vor, wenn die Güter den Bestimmungsort infolge der Gefahren der Reise nicht erreicht haben.“

5. Ja pilns zudums tikai draud (t. i. totalzudums vēl nav galīgi iestājies), tad apdroš. ņēmējam ir tiesība prasīt pilnu apdrošinājuma sumu, cedējot apdrošinātājam visas savas tiesības uz apdrošināšanas priekšmetu (abandon, delaissement), un proti, kad kuģis pazudis bez vēsts, t. i. ja pagājuši 6 mēneši no aizbraukšanas vai 12 mēneši no pēdējām ziņām par kuģi, vai kad kuģis sagūstīts un nav 6 mēnešu laikā izpirkts (Hamb. apdroš. nosac. 116. §; sevišķu laika aprēķinu paredz ADS 72., 73. §§, 91. § 2. d.; kr. tirdzn. nolik. 581., 599. p. p.; HGB 854.—871. §§; sk. Hagens l. c. 2. d. 643. lp.).

Pēc „Latvijas Lloida“ Visp. jūras apdroš. nosac. (36. §):

Der Versicherte ist nur in folgenden Fällen befugt, der Gesellschaft den Abandon zu erklären:

a) wenn das Schiff, welches die versicherten Güter geladen hat, verschollen ist;
b) wenn der Gegenstand der Versicherung dadurch bedroht ist, dass er durch Seeräuber genommen und während der von HGB § 861. vorgesehenen Fristen nicht freigegeben ist. Diese Fristen werden von dem Tage an berechnet, an welchem der Gesellschaft der Unfall durch den Versicherten angezeigt ist.

Inwiefern ein Schiff als verschollen zu betrachten, ist nach HGB zu beurteilen. Die Abandonerklärung muss dem Versicherer innerhalb der Abandonfrist zugewandt sein. Diese Frist bestimmt sich ebenfalls nach HGB (§ 864.)

II. Parciēlie zaudējumi (HGB 872. sek. §§; ADS 74.—78. §§):

1. pie kuģa; ja bojājums vēl izlabojams, atlīdzību noteic atkarībā no kuģa vecuma, par katru vairāku gadu atvelkot zināmus procentus (ADS 76. §; sk. York-Antwerp Rules 13. p.);

a. Ja pēc ekspertu atzinuma kuģi izlabot nav iespējams (Reparaturunfähigkeit), vai arī nav vērts (Reparaturunwürdigkeit), un tas attiecīgā kārtībā konstatēts, tad apdroš. ņēmējs var prasīt, lai kuģi pārdotu izsolē uz apdrošinātāja rēķina (kuģa kondemnacija; HGB 479., 873., 530. §§; ADS 77. §);

b. Pēc 1925. g. 15. janvāra noteik. par kuģu hipotekām un jūras prasībām (lik. krāj. 7. nr.) 10. p. piez., kuģis uzskatāms par neizlabojamu, ja pēc viņa „likumīgas“ apskatīšanas atzīts, vai nu ka kuģis faktiski nav izlabojams, vai kuģi nav iespējams izlabot viņa atrašanās vietā un nevar arī novest uz citu vietu, kurā izlabošana būtu iespējama, vai ka kuģi nav vērts izlabot, t. i. kuģa vērtība bojātā stāvoklī kopā ar izlabošanas izdevumiem pārsniedz kuģa vērtību izlabotā stāvoklī;

c. Kondemnacijas gadījumā apdroš. ņēmējam pienākas izsoles ienākums un arī izstrūkstošā suma (t. i. diference starp ienākumu un taksi, resp. apdrošinājuma sumu), bez atvilkuma par „jauns vecā vietā“. (sk. arī Hamb. apdroš. nosac. 131., 132. §§; ADS 74. sek. §§; bet salīdz. augšā 224. §, III).

d. Apdrošinātājs neatbild par parastā lietošanā sabojāto.

2. Pie krāvas: partikulāra avarija pēc izkraušanas un apskatīšanas novērtējama saskaņā ar biržas cenu destinācijas vietā, vai izsoles ceļā (ADS 92 sek. §§).

3. Avarijas gadījumā.

a. Pēc kr. tirdzn. nolik. 584. p. avarijas nauda sadalāma starp apdrošinātāju un apdroš.ņēmēju proporcionāli cietuša kuģa vai krāvas taksei: apdrošinātājam jāmaksā vispārējā avarijas nauda, ja viņa aprēķināta pēc likumīga novērtējuma un pārsniedz $1\frac{1}{2}\%$.

b. Šai ziņā „Latvijas Lloida“ Visp. apdroš. nosac. paredz:

„In Ansehung der Beiträge zur grossen Haverei bestimmen sich die Verpflichtungen der Gesellschaft nach der aufgemachten Dispache. Die — der Dispache gemäss — den versicherten Gütern zur Last fallende Quote wird, getrennt von der besonderen Haverei, im Verhältnis der versicherten Summe zum Versicherungswerte von der Gesellschaft erstattet.“

c. Avarija gros aprēķināma atsevišķi par katru braucienu un atsevišķi no partikulāras avarijas. Pie avarijas gros apdrošinātājs atbild tieši par dispašā aprēķināto zaudējumu, kaut arī polises takse vai vērtība būtu mazāka. (Sk. arī Hamb. apdroš. nosac, 84. §; ADS 110.—112. §§; sk. augšā 220. § I. 1.).

§ 248.

Jūras apdrošinājuma izbeigšanās.

I. Apdrošinājums atceļams:

1. Pēc kr. tirdzn. nolik. (596. p.), ja braucienu atsauc pirms riska iestāšanās priekš apdrošinātāja, vai ja kuģis gada laikā nedodas ceļā, apdroš.ņēmējs var prasīt polises atcelšanu, pie kam apdrošinātājam tiesība sev par labu aizturēt $\frac{1}{2}\%$ no apdroš. sumas kā „ristorno“ atlīdzību, pēc ADS (18. §.) neaugstāk par $\frac{1}{8}\%$ no apdrošinājuma sumas (sk. augšā 244. § I. b, c).

2. Ja kuģis gājis tālāk par norunāto vietu; premija paliek apdrošinātājam par labu;

3. Ja apdrošinājumaņēmējs nav premiju nomaksājis (ADS. 17. §).

II. Apdrošinājums ir nederīgs:

1. Pie divkārtejā apdrošinājuma: pirmais paliek spēkā, otrais ir nederīgs; tomēr otrais (labticīgais) apdrošinātājs var sev aizturēt $\frac{1}{2}\%$ apdrošinājuma sumas (kr. tirdzn. nolik. 600., 606. p. p.; žurn. „Вестн. гражд. права“ 1915. g. 2. nr.; citādi pēc ADS 10.—12. §§; sk. augšā 233. § II. 5. c.).

2. Apdrošinājums bez pilnvaras (tomēr sk. augšā 242. § V. 2., kr. tirdzn. nolik. 564. p. 1. pkt).

3. Apdrošinājuma krāpšana. Ja apdrošinājumaņēmējs apdrošina apzināti (priekš apdroš.ņēmēja) jau zudumā gājušus vai fiktīvus priekšmetus: premija paliek apdrošinātājam (sodu lik. 594. p.); bet nav aizliegts apdrošināt kuģi, kas jau atrodas jūrā, pret „strandēšanu“, kuŗa būtu varējusi jau iestāties, ja pie tam par kuģi ilgākā laikā nav ziņu (Rīg. stat. u. ties. V. 7. 3.—5.; kr. tirdzn. nolik. 564. p. un piez., 568. p.

6.pkt.). Ja apdrošinātājs pieņēmis apdrošināšanai kuģi vai krāvu, kuģi — apzināti priekš apdrošinātāja — jau veseli pienākuši: apdrošinātājam jāatmaksā premija atpakaļ. Tā arī pēc „Latvijas Loida“ Visp. jūras apdroš. nosac.:

„Auf die Gültigkeit des Versicherungs-Vertrages hat es zwar keinen Einfluss, dass zur Zeit des Abschlusses desselben die Möglichkeit des Eintritts eines zu ersetzenden Schadens schon ausgeschlossen, oder dass der zu ersetzende Schaden bereits eingetreten ist, jedoch ist jede, nach Ablauf des Risikos oder nach Eintritt eines Unfalles abgeschlossene Versicherung ungültig, wenn im ersteren Falle der Versicherer vom Ablauf des Risikos, im letzteren der Versicherungsnehmer, sein Stellvertreter oder im Falle der Versicherung für fremde Rechnung, der Versicherte selbst oder ein Zwischenbeauftragter, von dem Unfalle im Augenblicke des Versicherungsantrages Kenntnis hatte.“

4. Ja apdroš. ņēmējs pretlikumīgi apdrošina priekšmetu apzināti pāri par patieso vērtību, vai paslēpj apstākli, kuŗš iespaidotu premijas apmēru (sodu lik. 594. p.: apdrošinājuma krāpšana; kr. tirdzn. nolik. 564. p. l. pkt.; sk. priv. lik. 4361. p.).

III. Apdrošinājuma līgumam izbeidzoties, apdrošinātājam jāmaksā atpakaļ premija, aizmurot vai neaizmurot sev par labu „ristorno“ atlīdzību (sk. augšā 241. § I. 1. b, c) un proti — pēc „Latvijas Loida“ Visp. jūras apdroš. nosac.

1. Neaizmuro „ristorno“ atlīdzību:

a. „wenn erweislich die Unternehmung, auf welche die Versicherung sich bezieht, ganz oder zum Teil von dem Versicherten aufgegeben, oder wenn ohne sein Zutun der versicherte Gegenstand ganz oder ein Teil desselben der von der Gesellschaft übernommenen Gefahr nicht ausgesetzt wird;

b. wenn im Falle einer Doppelversicherung die zuerst geschlossene für fremde Rechnung ohne Auftrag bei der Gesellschaft genommen ist, die spätere dagegen von dem Versicherten selbst genommen wird und in einem solchen Falle der Versicherte bei Eingehung der späteren Versicherung von der früheren noch nicht unterrichtet war, oder bei Eingehung der späteren Versicherung der Gesellschaft anzeigt, dass er die bei ihr genommene frühere Versicherung zurückweise“.

2. Pārējos gadījumos apdrošinātājam tiesība aizmurot „ristorno“ atlīdzību.

3. nodaļjums. Personu apdrošinājums.

§ 249.

Jēdziens un būtība.

Krūmiņš, Dzīvības apdrošināšana „Economists“ 1921. g. 549. sek. 1pp. (Vācijā) un I. c. 22.—24. nr. nr. (Francijā); Hagens, I. c. 2. d. 457. — 521. §§; Müllers-Erzbachs, I. c. 2. sēj. 200. nodaļ. Paraugi pie Vorms un Danilovas, „Источники торгового права“ Москва 1919, ievad. LXI. sek. 1pp. s. v. страхование etc. 3-2 sek. 1pp.

I. Personu apdrošinājumiem piemērojami vispārējie apdrošinājumu noteikumi un principi, tomēr ievērojot speciēlos noteikumus par personu apdrošinājumiem.

II. Personu apdrošinājuma ekonomiskā nozīme iziet no tā, ka modernā sabiedriskā iekārtā cilvēka materiālais stāvoklis nav pilnīgi nodrošināts. Cilvēkam parasti nav iespējams ar saviem normaliem ienākumiem ietaupīt pietiekošu kapitalu, lai materiāli nodrošinātu sevi un sevišķi savu ģimeni pret visādām dzīves varbūtībām, nerunājot ne-maz par nelaiemes notikumiem, kas apdraud viņa mantību. No tā izceļas cilvēka zināmas atbildības apziņa par savas ģimenes nākošo likteni, sevišķi ja viņš ir „pater familias“. Šī vēlēšanās un spēja nodrošināt materiālo eksistenci vienā vai otrā momentā, kad sevišķi asi manāms līdzekļu trūkums, uzskatāma par personu apdrošinājuma ekonomisko ideju.

III. Gan mēģina vienā kopējā definīcijā aptvērt kā mantu (zau-dējumu), tā arī personu apdrošinājumus (sk. augšā 229. §); bet tāpat pastāv arī personu apdrošinājuma speciēls definējums.

Tā Šeršeņevičs (l. c. 2. sēj. 113. § 439. lp.) raksturo šo ap-drošinājumu par „līgumu, ar kuŗu viena persona (apdrošinātājs), pret norunāto atlīdzību (premiju), uzņemas otrai personai (apdroš. ņēmējam) vai kādai trešai personai, apdrošinānam jeb labuma saņēmējam (beneficiars, выгодоприобретатель, destinatars, Bezugsberechtigter), samaksāt noteiktu sumu naudas uz to gadījumu, ja kādas līgumā apzīmētās personas (apdrošinātā persona, застрахованное лицо) dzīvībā iestātos līgumā paredzētais notikums“.

IV. Tā tad personu apdrošinājums, kuŗš dibinās uz komercialiem pamatiem, ir līgums. Ar to tas norobežojams no obligatoriskiem, socialā likumdošanā paredzētiem apdrošinājumiem, kuŗi neieiet tirdz-niecības tiesībās. Līguma priekšmets ir „sumu“ apdrošinājums „Summenversicherung“, pretēji zaudējumu apdrošinājumam.

V. Premija maksājama vai nu noteiktos termiņos, periodiski, vai vienreizīgi — piem. apdrošinājumos uz nodzīvojumu, vai penzijās atraitnēm, kur par premijas veidā nodoto kapitalu apdrošinātājs ap-ņemas izdarīt periodiskas izmaksas (sk. priv. lik. 3995. sek. p. p).

VI. Norunātā „izmaksājamā sumu“ (apdrošināšanas sumu) savukārt var pastāvēt vai nu zināmā kapitalā (sk. augšā V.) vai periodiskās maksās un pie tam ne tik vien naudā, bet arī citos izpildījumos (piem. vācu VVG 1. §, 1. d. — medicīniskā palīdzībā; sk. Šeršeņevičs, l. c. 2. d. 440. lp. 1. piez.).

VII. Arī pie personu apdrošinājuma apdrošinātājam jāizdara iz-pildījums tikai tad, kad un ja iestājas polisē paredzētais notikums. Šis izpildījums var vai nu atkarāties tikai no laika (piem. pie apdrošinā-juma uz nāves gadījumu: „dies certus an, incertus quando“), vai būt nosacīts („bedingt“), piem. pie apdrošinājumiem uz nodzīvojuma: „dies incertus an“.

IX. Atkarībā no notikuma rakstura, tā tad jāizšķir apdrošinājumi:

1. Uz nāves gadījumu — kā personu apdrošinājumu tips, ar kuŗu apdroš. ņēmējs nodrošina kādai citai personai iespēju pēc apdroš. ņēmēja nāves saņemt zināmu kapitalu.

2. Apdrošinājums uz nodzīvojumu, ar kuŗu apdroš. ņēmējs nodrošina sevi pašu uz vecumu, kad viņam trūks iespēja pelnīt uzturu

saviem spēkiem. Polises nosacījumu paraugs pie Vorms un Danilovas, „Источники торгового права“ 332 sek. lpp.

3. Atraitnes penzijas apdrošinājums.

4. Pūra apdrošinājums.

5. Apdrošinājums uz neprecēšanās gadījumu.

6. Stipendijas apdrošinājums, lai nodrošinātu bērniem augstākās izglītības iespēju.

7. Apdrošinājums uz darba nespējas gadījumu, uz slimības, vai nelaiemes gadījumu.

8. Apdrošinājums uz kaņaklausības izpildīšanas gadījumu un citi.

X. Personu apdrošinājums varēja attīstīties tikai sakarā ar varbūtības teoriju un statistikas panākumiem. Anglijā jau 1706. g. nodibināja „The new insurance office upon the lives of men, women and children“ un 1762. g. apdroš. sabiedrību „Equitable“; Francijā 1786. g. nodibināta apdroš. „Compagnie Royale“, kuŗa drīzi izbeidzās, un vēlāki (1819. g.) „Compagnie d'assurances générales“. Likumdošana no sākuma izturējusies nelabvēlīgi pret personu apdrošināšanu: tā Francijā 1681. g. „Ordonnance de la marine“ to vispār bija aizliegusi; Anglijas 1774. g. „Gambling act“ bija personu apdrošināšanu ierobežojis, būdams „an act for regulating Insurance upon Lives, and for prohibiting all such Insurance, excepted in cases, where the Persons insuring shall have an interest in the Life or Death of the Persons insured“. Vācijas 1908. gada VVG piegriezis „Personenversicherung“ sevišķu vērību (159.—178. §§). Krievijā par personu apdrošinājuma tiesību avotiem uzskatāmi tikai apdroš. sab. statuti un apdrošinājuma nosacījumi.

XI. Blakus parastam (t. s. „lielam“) dzīvības apdrošinājumam, attīstījies arī t. s. „mazais“ (tautas, masas) dzīvības apdrošinājums. Pēdējais aprēķināts uz plašākām, mazturīgākām tautas aprindām un piemērots viņu vajadzībām, piem. pie miršanas (Sterbe-), atraitņu, bērū kasēm un „Werkpensionskassen“. „Mazos“ apdrošinājumus slēdz uz zemākām, bieži ļoti mazām sumām; premija samaksājama daļās, īsos termiņos (pat pa nedēļām). Šādu apdrošinājuma nozari sevišķi piekopj sabiedrības „Prudential“ (Anglijā. dib. 1848. g.), „Viktoria“ (Vācijā, dib. 1875. g.), „Metropolitain“ (Ņujorkā). „Mazos“ apdrošinājumus Vācijā veicina un uzrauga — itkā aģentu vai kasieru vietā — dažādas saimnieciskas un politiskas organizācijas (konzumbiedrību nodibinātā „Volkfürsorge-Aktiengesellschaft“); Šveicē darbojas pievienotā pie pasta un krājkasēm „Volksversicherungskasse“ u. c. (sk. vācu VVG 189. §; VAG 53., 124. §§; Hagens, l. c. 2. d. 467. sek. lpp.).

§ 250.

Personu apdrošinājuma līgums.

I. Personu apdrošinājuma līgumu tapat slēdz polises formā, t. i. apdrošinātājs izsnieds apdroš. ņēmējam apdroš. polisi.

1. Polise nav īsts vērtspapīrs (sal. augšā 243. § I.). Kr. Senāts gan bija nepareizi nostājies uz tā viedokļa, itkā personu apdrošināšanas polise esot pilnīgs vērtspapīrs (sk. Kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1915. g. 68. nr.).

2. Parasti polisei pievieno turētāju klauzulu; bet arī ar to (VVG 4. § un BGB 808. §) polise kļūst tikai par klibojošu turētāju jeb kvalificētu leģitimācijas papīru (sk. augšā 127. § IV.; 234. § II. 3.).

II. Līgumā piedalās:

1. Apdrošinātājs (страховщик, Versicherer, assureur, insurer).

2. Apdroš. ņēmējs (страхователь, Versicherungsnehmer, stipulant, insured), kurš, samaksājot premiju un uzliekot apdrošinātājam attiecīgu izmaksu pienākumu, ir personu apdroš. līguma kontrahents, proti apdrošinātāja tiešs pretkontrahents.

3. Apdrošinātā persona kā „sveša“ persona (застрахованное лицо, der Versicherte, assuré), kuŗas dzīvībā jāiestājas līgumā paredzētam notikumam (sk. augšā 239. § VI., 249. § III.): tā var būt pats apdroš. ņēmējs, bet arī kāda cita persona: tēvs apdrošina sevi uz to gadījumu, kad dēlu iesauks kuŗa dienestā; kā prakse, tā arī likums (piem. VVG 159. §) prasa apdrošinātās personas piekrišanu, t. s. „Versicherung auf fremdes Leben“.

4. Labuma saņēmējs (destinatars, beneficiars, выгодоприобретатель, der Bezugsberechtigte, bénéficiaire), kuŗam par labu, pie notikuma iestāšanās, apdrošinātājs apņemas izdarīt līgumā paredzēto izpildījumu.

a. Pēc būtības labuma saņēmējs ir arī apdrošinātā persona. Bieži vien beneficiars sakrīt ar apdroš. ņēmēju vai ar apdrošināto personu. Bet viņš var arī ar tiem nesakrist, piem. ja kāds radnieks (apdroš. ņēmējs) apdrošina savu radnieci (labumu saņēmēju) uz pēdējās tēva (apdrošinātās personas) nāves gadījumu.

b. Apdrošinātai personai dzīvai esot, beneficiaram nekādas tiesības vēl nepieder. Beneficiars iegūst patstāvīgu tiesību uz apdroš. sumu ar to momentu, kad iestājas apdroš. gadījums. Šī tiesība nav atvasināta no apdroš. ņēmēja, jo pēdējam šī tiesība nav piederējusi. Tādēļ apdrošinājuma sumu nav iegājusi viņa, apdroš. ņēmēja, mantībā un līdz ar to arī nepieder pie viņa mantojuma. Aiz tiem pašiem iemesliem apdrošinājuma ņēmēja kreditori nevar uz šo apdrošinājuma sumu vērst piedziņu (arī pēc vācu likumiem nē: sk. arī Hagens, 1. c. 2. d. 474. §, 439. lp.).

c. Apdroš. ņēmējam, kamēr polise atrodas viņa rokās, tiesība noteikt citu beneficiaru (sk. zemāk 4. e.).

d. Apdrošinājuma sumu izmaksājama beneficiaram: ja apdroš. ņēmējs par tādu apzīmējis „savus mantiniekus“, tad apdrošinātājs prasa tiesas lēmumu par apdroš. ņēmēja mantinieku apstiprināšanu mantošanas tiesībās un izsniedz sumu — šaubu gadījumā — pēc mantojuma daļām (tā arī vācu VVG 164. §).

e. Beneficiaru var norādīt polisse tekstā vai uzrakstā uz polises. Apdroš. ņēmējam paliek tiesības mainīt beneficiara personu (sk. VVG

166. §; Hagens, l. c. 2. d. 425. sek, 458. lpp.), pat arī tad, ja apdroš.ņēmējs polisi cedējis (vai polisi, kuŗai turētāju klauzula, nodevis) pašam beneficiaram. Pretēju stāvokli šai pēdēja jautājumā ieņēma kr. Senats (civ. kas. dep. spried. 1915. g. 68. nr.); pret šo spriedumu sk. Vorms, koment. pie tā, savā „Архив суд. практ. и зак.“, atsaukdamies uz praksi un uz Šveices lik. 77. p. par apdroš. līgumiem.

III. Apdrošinājumaņēmēja pienākumi ir:

1. Samaksāt premiju: apdroš. sabiedrību statuti pielaiž samaksu termiņos, bet premiju nemaksas gadījumā piešķir apdroš. sabiedrībām tiesību vienpusīgi atcelt līgumu.

2. Paziņot apdrošinātajam par visiem pārgrozījumiem apdrošinātās personas apstākļos.

3. Paziņot apdrošinātajam par apdrošinājuma gadījuma iestāšanos, galvenā kārtā pie apdrošinājumiem pret nelaiemes gadījumu.

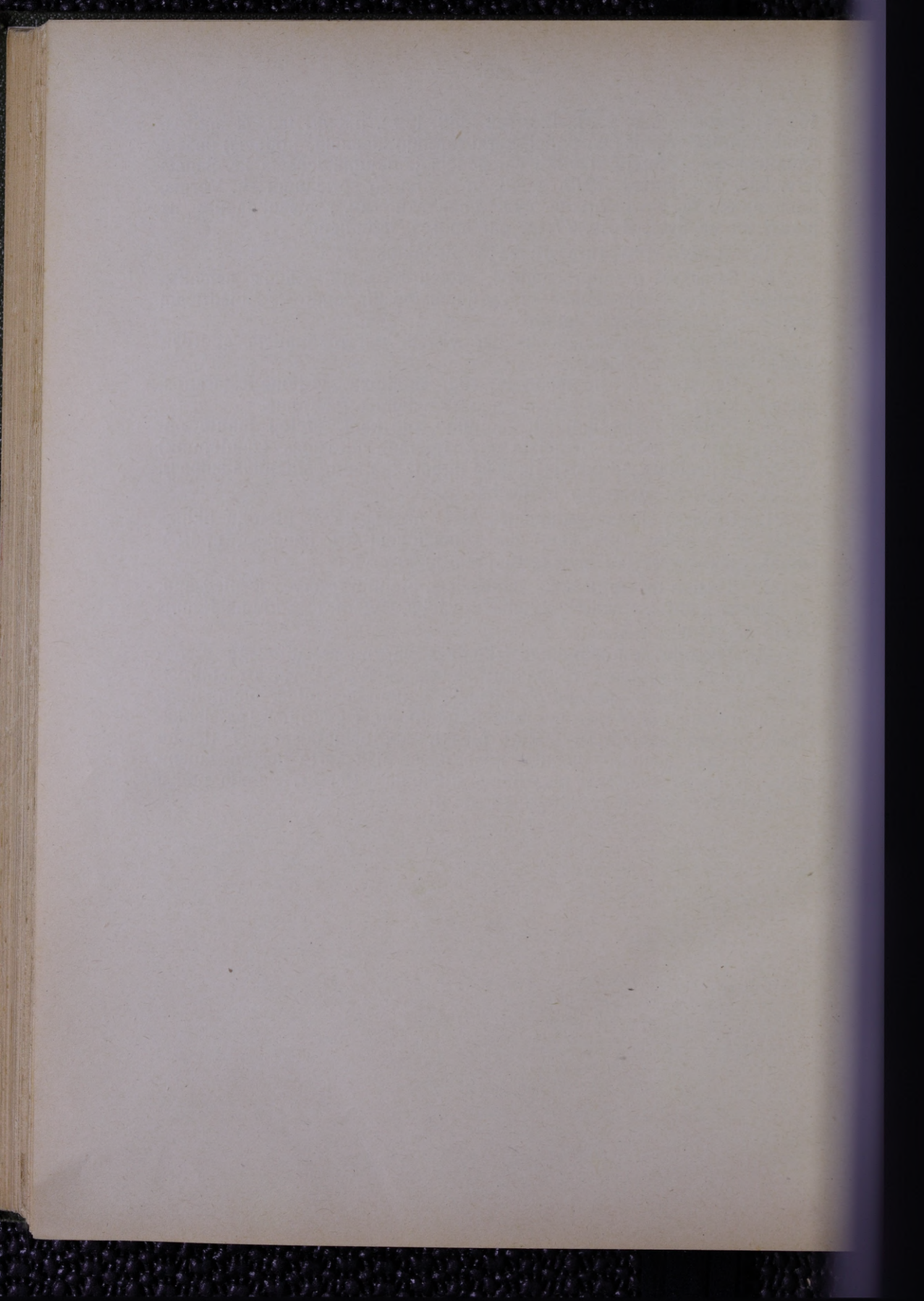
4. Pierādīt apdrošinājuma gadījumu, pie kam, pretēji mantu apdrošinājumiem, apdroš.ņēmējam nav jāpierāda atlīdzības (zaudējumu) apmērs, jo pēdējais jau paredzēts pašā līgumā (kā apdrošinājuma suma!).

IV. Apdroš.ņēmējam ir tiesība:

1. Prasīt polises „redukciju“, t. i. no augstākās premiju likmes pāriet uz zemāku, (pie kam gan samazināma arī izmaksa, apdroš. suma), ņemot vērā jau iemaksāto premiju rezervi.

2. Tiesība uz izpirkšanas sumas, t. i. premiju rezerves, izsniegšanu. Pirmā gadījumā notiek līguma novacīja, bet otrā gadījumā līgums izbeidzas (zemāk V.).

V. Personu apdrošinājums izbeidzas vai nu ar abpusīgu vienošanos (piem. ar polises izpirkšanu: sk. augšā IV. 2.), vai uz apdrošinātāja pieprasījuma, ja apdroš.ņēmējs līgumu neizpilda, piem. nesamaksā premiju vai ar nodomu rada apdrošinājuma gadījumu (pašslepka-vība); apdroš. sabiedrību statuti piešķir apdrošinātajam vēl tiesību atcelt līgumu, ja apdroš.ņēmējs nosodīts ar visu kārtu tiesību atņemšanu, ar nāves sodu vai nogalināts divkaujā. Par kr. Senata praksi sk. Roždestvenskis, l. c. 224.—248. nr. nr.

Alfabetiskais satura rādītājs.

- A**bandons 79. § IV. 3.; 92. § III.; 207. § III. 2.; 208. § V.; 215. § VII.; 219. § I.; 244. § I., II.; 247. § I. 5., II.
- A**bladegeschäft, preču nodošana kuģi 97. § V. 3.; 216. § IV. 1. Ablader, preču nodevējs 212. § IV.; 215. § I. 2. Abladung 97. § V. 3.
- A**blieferung, nodošana 98. § III. 1. Ablieferungsort, Abnahmeort 91. § III.
- A**bnahme, saņemšana 96. § III. 1.; 98. § III. 1.
- A**bruf nach Bedarf, pieprasījums pēc vajadzības 93. § VII. 3.
- A**bschichtungs bilanz, izdalīšanas bilance 46. § IV.
- A**bschlussagent, noslēgšanas aģents 37. § I.; 99. § IV.
- A**bsender, nosūtītājs 103. § III. Absendung, nosūtīšana 98. § III. Absendungsort 91. § III. 3a.
- A**bsolutā teorija (tradicijas papīrs) 126 § IV. 2., VI.
- A**bzahlungsgeschäft, darījums uz nomaksu 95. § III. 4.
- A**komendācija 38. § I.
- A**ctes de commerce, tirdzniecības darījumi 82. sek. §§.
- A**ctions, akcijas, gratuites 56. § III; industrielles 56. § III; de jouissance 56. § IV.
- A**DHGB. Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch 53a. § IV.
- A**dresāts 104. § V., VII. 3.; kuģa 211. § VI. 3.
- A**dresants 169. § II.; kreditvēstule 197. § I.
- A**drese 157. § I.
- A**dreses vieta, Bestimmungsort 91. § III. 5.—7.; 92 § I. 2.; 97. § IV., V. 3.—4.; 224. § III.
- A**ffrèteur 211. § I., 214. §.
- A**gents 37. §; apdrošināšanas 237. §.
- A**izrādīšanas pienākums, Mängelrüge, Rügepflicht 98. §.
- A**izturēšanas tiesības. Retentionsrecht 90. § I. 3.
- A**kceptācija 89. § II.
- A**kcepts, tratas pieņemšana 138. § II., 180. sek. §§, akceptkredits 95. § III.; 141. § II. 3.
- A**kcija 55. sek. §§; jēdziens 55. §; pārēja 57. §; veidi 56. §, amortizācija 56. § IV.; 70. § III.; 72. § III.
- A**kciju kapitāls 54. §; savākšana 59 § III.; 60. § III.; 62. §; 63. § II.; paaugstināšana 71. §; pazemināšana 72. §, zuma 70. § III.; 73. § I. 3.
- A**kciju sabiedība 53. sek. §§; dibināšana 59., 61., 63. §§; dibinātāji 60. §; darbības atvēršana 63. § II., 64. § II.; atjaunošana 73. § I. 1a; ārzemju 76. §; bilance 69. § V.; balsu tiesības 55. § III.; inkorporācija 58. § III., 64. §. Jēdziens 53. §; izbeigšanās 73. §; izcelšanās 58. § I., 63. § III, 64. §; kapitāls, (pamata, akciju) 54. §, 70. § III, 73. § I. 3.; 71., 72. §; likumdošana 53.a § II.—IV.; likumu projekti 53.a § II.; mantības pārēja visumā 73. § I. 4., 75. §; konkurss 73. § I. 6.; krievu 77. §; likvidācija 74. §, 73. § I. 2., II.; organi, organizācija 65. sek. §§, pilnsapulce 66. §; registrācija 64. § I. 3., II.; revīzijas komisija 68. §; valde 67. §; vēsture 53.a § I.; slēgšana 73. § I. 6.; socializācija 73. § I. 6.; nacionalizācija 73. § I. 6.
- A**kcionārs, atbildība 53. § I.; 69. §, II.; minimālais skaits 73. § I. 5.; saraksts 64. § II.; stāvoklis 53. § I., 78. § II. 1.; tiesības 69. §, 70 §.
- A**kreditētais 197. § I.
- A**kreditīvs 95. §. III. 2a.; kreditvēstule 197. § I.
- A**ktivā masa (avarija gros) 224. § II., III.
- A**lternatīvā turētāju klauzula 129 § III.; 130. § I. 1.; 131. § XIII.
- A**mbaru kvitācija (kvīte) 106. § III. 1.
- A**mortizācija 136. § III.; akciju 56. § IV.; 57. § IV.
- A**ngstklauzel (sine obligo klauzula) 134. § II. 2.; 146. § III. 4.
- A**nekcija 75. §, akciju sabiedrības 75. § I. 2.
- A**ntreffungsvermerk 190. § II. 4.; III. 3.
- A**pdrošināšana 229. sek. §§; aģenti 237. §; avoti 230. §; interese 239. §; 241. § I. 1.; 242. § IV.; 243. § II.; izbeigšanās 242 §; 250. § V.; jēdziens 229., 231. §§; jūras 242. sek. §§; juridiskās pazīmes 231. §; kontrahenti 236. sek. §§; līgums 233. §; ekonomiskā nozīme 229. § IV.; nosacījumi 231. §; novērtējums 233. § II. 4.; uz svešā rēķina 239. § IV. 1.; uzraudzība 229. § V.; vēsture 229. § I., VII., VIII.; veidi 232. §; polise 235. §, 127. § IV., 129. § III., 130. § II. 2.
- A**pdrošinājums, atlīdzības zuma 231. § VIII. 1.; 233. § II. 4c., 238. § I.; darījums 231. § XIV.; gadījums 231. § III. 1., X., XI.; interese 239. § II. V. 2.; 241. § I. 1., 242. § IV.—V.;

ņemejs 239., 240. §§, 244. § I.; nosacījumi 231., 235. §§; nosacījumu interpretācija 235. § III.; risks 233. § III., 245. §. Apdrošinātājs, jēdziens 231. § I. 2a, 236. § I.; jūras 244. § II.; pienākumi 238. §. Apdrošināmā persona, der Ver-sicherte 239. § IV. 1., V.; 249. § III. 1.; 250. § III.
 Apdrošinātā persona 249. § III, 1.; 250. § II.
 Apdrošinātā zuma 233. § II. 5.
 Apgrozības čeks 195. § III.
 Apports 60. § III.; 61. § IV. 1.
 Arbitraža 94. § II.; klauzula 94. § II. 1., 93. § VIII. 1.; starptautiskā konvencijā 94. § II. 3.
 Armateur 206. § I.
 Arretierungsklausel 190. § III. 2.
 Artels 80. § III.
 Ārzemju sabiedrības, akciju sabiedrības 76. §; apdrošināšanas sabiedrības 236. § V.
 Ārzesmes nauda 93. § IV. 2.; valuta 88. § VIII.; vekselis 155. §, 159. § II.
 Ārzemieki, tirgot. spēja 13. § I. 2.; akc. sabiedrības 76. §.
 Asignācija 196. §, 140. § IX. 2.b; kā rektapapirs 128. § I. 2.; 130. § II. 1.
 Associé en nom collectif 47. § I.; klusā sabiedrībā 52. § I.
 Atbrīvojošās klauzulas fraktslīgumā 216. §; jūras apdrošinājumā 246. §.
 Atdošanas protests 190. § II. 4b.
 Atklāta tirdzn. sabiedrība 40.—46. §§; biedru atbildība 43. § II. 2.; pārmaina 46. §; biedru savstarp. attiecības 42. §; ārējās attiecības 43. §; norēķina pienākums 41. § III.; darbveidība 41. § III.; firma 41. § III.; izbeigšanās 44. §; izcelšanās 41. §; jēdziens 40. § I.; jurid. raksturs 10. §, 40. § II.; kapitāla daļa (Geschäftsanteil) 41. § IV.; kapitāls 42. § V., 41. § III.; likvidācija 45. §; noguldījumi, biedru 41. §, II.; peļņa un zaudējumi 42. § V., I. reģistrācija 41. § II.; vēsture 40. § III., 43. § II. 2d.
 Auf Besicht 97 § I.
 Aufgebotsverfahren, izaicināšanas kārtība, 136. § III.
 Auflösungsgeschäft 117. § I. 2.
 Ausfolgungsprotest 190. § II. 4b.
 Ausführungsgeschäft, izpildu darījums (komisijas līgumā) 99. § I.
 Auslieferungsschein, delivery order 92. § I. 2.; 95. § III. 2b; 212. § XI.
 Ausrüster, armateur 206. § I.
 Autora tiesības, tirgotāja, rūpnieka 20. § IX.

Avals 168. §; avalats 168. § I; avalists 168. § I.
 Avantages particuliers 61. § IV. 3.
 Avarija, jēdziens un veidi 220. §.
 Avarija gros 221.—226. §; būtība 221. § I. 2; dispaša 225. §; jēdziens 221. § II.; masa 224. § II.; nozīme 221. § III.; piemēri 223. §; priekšnoteikumi 222. §; zaudējumu sadalīšana 224. §; avarijas nauda 242. § IV. 2a; vēsture 221. § IV.; protokols (See-Verklarung) 209. § II. 3.; 226. § I.
 Avarija maza 220. § II 1.
 Avarija partikulāra 220. § II. 3.
 Avarijas protokols 226. § I. 1.
 Avarija sakarā ar kuģu sadursmi 220. § II. 4.
 Aviso klauzula 176. IV. 4.

Banka 107. § I.
 Bankakcepts, sk. Bankramburskredits.
 Banku darījumi 107.—115. §§.
 Bankfähig 87. § II; 131. § XI.; 141. § II. 2.; 145. § IV.
 Bankramburskredits 97. § V. 6.; 112. § II.; 141. § II. 3.
 Banku operācijas 107. § V.
 Bailīgas norunas (akc. sabiedrībā) 61. § IV.
 Baudītāju akcijās 56. § IV.
 Bedarfsvertrag 95. § VII. 4.
 Befrachter 211. § I.; 214. §.
 Begebung 132. § I. 2.; 142. §; 134. § III.
 Beilbrief 202. § III. 2., VIII.;
 Beilbriefdarlehen 219. § IV. 2.
 Beneficiārs 239. § V. 4; 249. § III. 1.; 250. § II. 4.; 251. §.
 Bergung 218. § II.
 Bernes Konvencija par dzelzsceļu satiksmi 104. § IX.
 Bernes starptautiskais birojs preču nozīmju reģistrācijai 20. § VI.
 Besitzdiener 92. § I. 2.
 Bestimmungshafen 97. § V. 3.—4.; 91. § III. 6.; 214. § II. 5.; 224. § III., IV.
 Bestimmungskauf 95. § III. 5.
 Betriebsräte 27. § V.; 237. § VI.
 Bez obligo 134. § II. 2.; 146. § III. 4.
 Bezugsberechtigter (personu apdroš.) 242. § III. 1.; 250. § II.
 Bezugsvertrag 95. § VII. 4.
 Bezvalūtības ieruna, vekseli 153. § III. B. 2. d.
 Balance 22. § III. atklāšanas b. 42. § V.; gada b.; atkl. tirdzn. sab.; 42. § V.; akc. sab. 64. § II.; 69. § V.; grāmatu noslēgumos 22. § III. izdalīšanas b. 46. § IV.
 Bilžu marka (Bildmarke) 20. § IV.

Birža 116. §; cena 87. § IV. 2.; darījumi 117.—120. §§; ieradumi 9. §; 116. § IV.; komiteja 116. § IV.; sabiedrība 116. § IV.
 Blankotradīcija 57. § I.; 131. § X.; 135. § I. 1.
 Blankoindosaments 135. § I. 2.
 Blankovekselis 8. § II.; 149. §. 176. § V.
 Bodmereja 209. § II. 5.; 219. §; Bodmereibriel, bodmerejas zīme 219. § VI.
 Borgkauf auf Zeit 95. § III. 3.
 Bona fides 90. § I. 1.; 92. § II.; 86. §; 235. § III. sk. arī labā ticība.
 Bordkonosament 211. § III.
 Bornaža 201. § I.
 Börsentermingeschäft 95. § III. 6. b.
 Braķers 87. § IV.
 Braucienu veidi, kuģa 212. § V. 2.
 Bringschuld 91. § III. 7.; 123. § I.; 130. § III.; 158 § I.; 163. § II. 1-a.
 Broker 37. § VI.; 38. § VII.
 Brutto für netto 94. § III. 1.
 Būves grāmata (Beilbrief) 202. § III. 2. VIII.
 Compsor 138. § I. 1.
 Cancelling-klauzula 213. § I.; 217. § III.
 Capital social, akciju sabiedrībā 54. § I.
 Cargadeur, kuģu maklers 211. § VI. 2.
 Cascadeur 38. § VI.
 Causa mercantilis 2. § II.
 Ceļojošais komijs 32. § II.
 Cenu rādītājs 94. § I.
 Certepartija 210. § II. 1.
 Certificate of origin 87. § III.; 92. §.
 Cesija 133. § II.; 86. § I. 8.; 34. § II.; 118. § I.
 Cessio in legitimationem 57. § II.
 Cf. 97. § IV.
 Cfr. 97. § V. 1.
 Charter 210 § II. 1.
 Cif 91. § III. 6.; 97. § V.; Cif-Abladegeschäfte 211. § III.; 246. §; 37. § IV.
 Čeks 192.—195. §§; dalībnieki 193. §; čekadevēja konkurss 194. § IV.; nāve 194. § III.; čeka ekonomiskā nozīme 193. § VIII.; ierunas 193.-a § IX.; indosaments 193. § IV.; izbeigšanās 194. §; jēdziens 192. §; čeku līgums 193. § III.; čeku spēja 192. §; mortifikācija 194. § II.; noilgums 193.-a. § X.; pazaudēšana 194. § II.; regresīvesības 193.-a. § II., V.; segtais, nesegtais čeks 193.-a. § IV., VI.; veidi 195. §.
 Civiltiesiskā sabiedrība 81. §.
 Clearing 115. § I.
 Code de commerce 7. § I. 1.
 Collegantia 38. § I

Commissionaire de transport 103. § I.
 Commanditaire 47. § I.
 Commercio di escala 201. § I.
 Commis interessé 29. § II. 2. b.
 Commis voyageur 32. § II.
 Company limited, unlimited 53. § I.
 Concurrence déloyale 26. §.
 Consignee 211. § VI. 1.; 215. § I. 1.
 Consuetudo mercatorum 6. § III.
 Contractus aestimatorius 99. § II.; 102. § II.
 Corner 81. § III.
 Courtage 38. § V.
 Crédit 197. § I. 1.
 Croupier 41. § VII.

Darījumi tirdzniecības 82.—120. §§; banku darījumi 107.—115. §§; biržas darījumi 116.—120. §§; izpildīšana 91. §; jēdziens 82. §; nodrošināšana 90 §; noslēgšana 89 §; lietiskās sekas 92. §; pazīmes 86. §; priekšmets 87., 88. §§; sistēmas 83.—85. §§.
 Dead freight 214. § I. 5.
 Deckungsgeschäft 101. § I. 2.
 Deckungskauf 96. § II. 2.
 Deckungsklausel 176. § IV. 5.
 Deckungspflicht 79. § IV.
 Delcredere 86. § I. 4.; 103. § II., VI.; 110. § I.; 112. § IV.; komisija 112. § IV.; 37. § VI.
 Delivery order 92. § I. 2.; 95. § III. 2. b.; 212. § XI.
 Dénigrement 26. § II.
 Depo darījumi 108. §.
 Depoklauzula 176. § IV. 4.
 Depositdarījums 120. § II.
 Depositenscheck-konto 193. § III.
 Depositenvertrag 108. § II. A.
 Depositio judicialis 161. § II.; 167 § III. 1.
 Depositbescheinigung 108. § I. 1.
 Depotschein 108. § I. 2.
 Depozitu darījumi 108. § II. A.
 Depoziti lietošanai 108. § II. A. 4-a.
 Destinācijas vieta sk. adreses vieta.
 Destinataris 215. § I., II.; sk. arī consignee.
 Devizes 141. § III., IV.; 145. § IV. 3.; 116. § II.
 Dibināšana, akciju sabiedrības 59. §; kā socialtiesisks akts 59. § I.; kā kolektīvs akts 59. § I.; kā vienpusīgs radošs akts 59. § I.; kapitāla savākšana 59. § III.; teorijas 59. § I.; pabeigšana 63. §; izdevumi 61. § IV. 3.; pilnsapulce 64. § II.

- Dibinātāji sk. akciju sabiedrība; 60. §.
 Diskonta operācijas 141. § II.; 93. §.
 Dispaša 225. §.
 Disposition, zur, Stellen, sk. rīcībā atstāt.
 Distantia loci 138. § I. 1., III., IV.; 140. § IX. 2. b.
 Distantia temporis 138. § I. 1.
 Distances frakts 214. § II. 4.
 Dividendu akcija 56. § IV.; dividendu kupons 55. § IV.; 69. § IV.
 Dividends 29. § II. 2. b.; 55. § IV.; 69. § III., IV.
 Dolaru konti bankās 88. § IV.
 Domiciliats 156. § I.; 159. § III. 4.
 Domicilvekselis 156. § I.
 Doppelkauf 93. § IV. 1.
 Doppelversicherung 233. § II. 5. b., c.; 248. § II. 1.
 Droit de préférence, akcijās 71. § II.
 Dublikāti, vērtspapīru 123. § V.; vekselu 190. § V.; preču zīmju 104. § IX. 1.; 105. § II. 1., 2.; Konosamentu 212. § VI.; 215. § II.
 Duplikatszeichen, tratās 190. § II. 2
 Dzelzceļi, atbildībā 105. § V.; biļetes 93. § IV. 3.; fraktsligums 104. § V.; 105. § I., II.; prasījumi pret 105. § V., VI.; vispār 105. §.
 Dzīvības apdrošinājums 232. § II. 1. a. α.; 249. §; 250. §.
 Effekten 123. § VI.
 Efektivklauzula 88. VI.; 155. § I.; 159. § II.
 Efektu komisjonars 95. § III. 6. b.
 Efektu pirkums 95. § III. 6.; 117. § II.; efektu papīri 123. § VI.
 Ehrenintervention 171. §; 187.—189. §§.
 Eigen (Proper-) geschäft 99. § III.; 1. § IV.; 36. §.
 Eigentumsvorbehalt 90. § I.
 Eigenversicherung 239. § IV.; 242. § V. 2.
 Einheitsgründung 60. § V.; 61. § I.; 62. § I.
 Einheitswechselordnung 138. §.
 Einlageschein 108. § II. A. 4. b.
 Einlage, komanditista 47. § III.
 Einlösungspapier 123. § III.
 Einmangesellschaft, Einmannunternehmung, Einmannverbandsperson, Einpersonengesellschaft 14. § III.
 Einschein 106. § V. 4.
 Eisklausel 216. § III. 2.
 Ekipaža, kuģī 210. §.
 Elementararchomageversicherung 232. § II. 1. b. ε.
 Emballage 94. § III. 1.; 86. § I. 4.
 Emisija, konsorcijs 81. § I. 1.
 Emisijas teorija vērtspapīros 132. § I. 2.
 Empfang, pieņemšana, preču 98. § III.; 91. § III. 3., 4.; 95. § I., II.
 Empfangbar, pieņemams 87. § II.
 Engagement, biržu darījumos 117. § I. 2., III.
 En cueillette 211. § I. 2.
 En rouche, en bloc 211. § I. 1.; frakts 214. § II. 1.
 Erfüllunginteresse 96. § II. 3.
 Erkundungspflicht 30. § II.; 19. § I. beigās.
 Eröffnungsgeschäft 117. § I. 2.
 Erstversicherer 232. § II. 3.
 Erwerbs- un Wirtschaftsgenossenschaft, kooperativs 80. §.
 Etablissementname 16. § I.; 21. § I.
 Exaktionsklausel 130. § I. 1.
 Excedentenvertrag 232. § II. 3.
 Ex ship, ex quai 97. § V. 4. a.
 Expéditeur 103. § I.
 Exportkommissionär 102-a. § I.
 Fabrikas zīmējumi, Fabrikzeichen 20. § IX.
 Faktor (agents) 37. § VI.
 Faktura 86. § I. 2.; 97. § V. 2.; III. 2.
 Fautfrakts 214. I. 5.; 217. § III.
 Filiale 14. § IV.; Filialprokura 33. § III.
 Finansu vekselis 145. § IV. 6.
 Firma 16. §; aizsardzība 18. §; jēdziens 16. § I.; principi 17. §; registrācija 19. § III.; veidi 16. §.
 Fiduciarindosaments 135. § III. 1.
 Fiduciariskā nodošana, mantu 90. § I.
 Fixpirkums 96. §.
 Flagas patents 201. § II. 2.; flagas tiesības 201. § II. 1.
 Fob 97. § VI.; 91. § V.
 Foenus nauticum 219. § VII.; 229. § VII. 1.
 Force majeure 151. § II.; 162. § III.; 104. § IV.; 105. § I., 1., V. 213. § VII.; 216. § V.
 Formkaufmann 12. § II. 4. d.; 53. § I.; 78. § II.
 F. p. a. 246. § I. 3.
 Frachtbrief 104. § IX. 1.
 Frakts, avanss 214. § II. 3.; brutto, netto 224. § III. 3.; in risico (at risk) 214. § II. 2.; 224. § III. 2., 3.; maklers 103. § II.; veidi 214. § II.

- Frakts līgums 104. §; jūras 211—217. §§.
 Frankatura 214. § III. 3.
 Franchise 246. §.
 Frankofrakts 225. § III., IV.
 Fraterna compania 43. § II. 2. d.
 Fréteur 211. § I.; 213. §.
 Freiaktie 56. § III.
 Freight 211. § I.; 214. §.
 Freizeichnung 216. §; 215. § VIII.
 Fuzija 75. §.
- Gabalu procenti (Stückzinsen) 117. § II.; 120. § III.
 Gadu tirgus 116. § I.; 138. § II.
 Garantijas darījumi 112. § III.
 Garantijas funkcija, indosamenta 134. § II.; pienākums, trasanta 140. § V.; 180. § I.; 185. §; 186. § I.
 Genussscheine,—aktien 56. § IV.
 G. m. b. H. 79. §.
 Gewährleistungsanspruch 98. § 2.
 Giro à dépôt 110. § III. 1., 2.
 Giro līgums 108. § II. A. 4. a.
 Giro satiksme (-verkehr) 114. §.
 Glābšana, kuģa etc. 218. § II.
 Goda akcepts 188. §; intervencija 171. §; maksājums 189. §.
 Good will (šanses) 14. § II.
 Guļamas dienas 214. § I. 3.
 Gutgewicht 94. § III. 2.
 Guthaben 108. § II. A. 4. a. α.; 111. § IV.; klausel 193. § II.
 Grāmatvešana 22. §.
 Gratifikacija 29. § II. 2. e.; par glābšanu etc. 218. § III.
 Gratis akcija 56. § III.
 Gründeraktien 56. § III.
 Gründer, dibinātāji 60. §.
 Grundhandelsgeschäfte 84. § III. 1. A.; 12. § II. 4.
 Gutgewicht 94. § III. 2.
- Haagas konference par vekseltiesībām 138. §; par jūras tiesībām 212. § VII., XII.; 199. § V.; 207. § IV.
 Handelsgeschäft 82. sek. §§.
 Handelsmarke (preču nozīme) 20. §.
 Handelsname 16.—18. §§.
 Heuervertrag 210. § I.
 Hilfeleistung 218. § II.
 Hipoteka uz kuģi 203. § III. 1.
 Hipotekakā obligacija 128. § I. 1.
 Holding companies 81. § III.
 Holschuld 91. § III. 7.; 158. § I.; 123. § II.; 163. § II. 1. a.; 130. § III.
 Honorats 169. § II.
- Iedošana, preces (Uebergabe) 96. § III. 1.; 98. § III.
 Iegūšanas un saimniec. sabiedrības 80. §.
 Iekraušanas dienas (Ladetage) 214. § I. 2.
 Ieradumi 8. §.
 Ierašas (parašas) 9. §.
 Ierunas, vekseltiesiskās 153. §; pie indosamenta 133. § IV.; 134. § III.
 Iesaiņojumi, emballage 86. § I 4.; 94. § III. 1.; 213. § VI.; 216. § V. 2.
 Illation, ilacija, akc. sabiedrībā 58. § II.; 60. § IV.; 61. IV. 1.
 Imažināra peļņa, imaginärer Gewinn 242. § IV. 2c; 247. § I 4.
 Imaterielās tiesības, Immaterialgüterrechte 16. § I.
 Imobiļi 84. § III. 1. A. a; 87. § I. 1 a.; 93. § I.
 Indosaments 130. § I. 2.; 133.—135. §§: forma 135. §; funkcijās 134. §; jēdziens 133. §; ierunas 133 § IV., 134 § III; veidi 135 §; pārstrīpots 150 § III.; viltots 150 § V.; pārbaudīšana 150. § IV.; tratās 179 §; pēcindosaments 166 § viltotais 150. § V.
 Indosants 133. §, atbildība 185. §.
 Indosatars 133. §.
 Informācijas pienākums 19. § I.; 30. § II.
 Inhaberpapier, turetāju papīrs 131 §; Aktie 56 § I. 2.; Klausel (polise) 234. § II. 3.; vispār 129. § III.
 Inkasomandatars 133. § IV. 3c; 8 § II.; 153. § III. B3 a; 135. § III.
 Innengesellschaft 52. § I.
 Insichgeschäft 101. § I 2b.
 Interimsschein 55. § IV.
 Interesse (jūras apdrošinājumā) 239. §; 241. § I. 1.; 242. § IV.; 243. § II.
 Intervencija: vienkāršā vekseli — 169.—171. §§; tratā 187.—189. §§; uzdotā 170. §; goda intervencija (vienkāršā vekseli) 171. §; goda akcepts 188. §; goda maksājums 189. §; protests 170. § II 2.
 Intervenents sk. intervencija.
 Joint-stock company 53. § I.; 54. § I.
 Jūras aizdevums 219. § VII.
 Jūras apdrošinājums 242.—248. §§ atbrīvojošās klauzulas 246. §; izbeigšanās 248 §; līgums 243. §; polise 243. § I., III.; priekšmets 242. §; sava reķina 242. § V 2.; sveša reķina 242. § V. 2.; nenoteikta reķina 242. § V. 2.; risks 245. §; vēsture 242. § I; veidi 242. §; zaudējumi 247. §.
 Jūras kuģis 202. § I.

- Jūras prasības 227.—228. §§; apmierināšanas kārtība 228. §.
- Jūras protests 209. § II 3.; 226. § II.
- Jūras tiesības 198.—228. §§; avoti 199. §; jēdziens, pazīmes 198. §; literatūra 200. § I., II.; saimnieciskā nozīme 198. § III.
- Jūras transportdarījumi 211.—217. §§; atbrīvojošās klauzulas 216. §; izbeigšanās 217. §; kontrahentu pienākumi 213.—214. §§;
- Jus offerendi (izpirkšanas tiesības) vekseļa 167. §.
- Izdošanas orders 212. § XI; sk. delivery order.
- Izfraktētājs 213. §.
- Izkārtne 14. § IV.
- Izkraušanas diena 214. § I. 2.
- Izpārdošana nereelā 26. § IV.
- Izpērkamais vērtspapīrs 123. § III.
- Izpildīšana, darījuma 91. §; laiks 91. § II.; neiespēja 91. § VI.; 214. § I. 5.; vieta 91. § III.;
- Izpildu darījums (komisijas līgumā) 99. § I. pašiestāšanās.
- Izpirkšanas tiesības, vekseļa 167. §.
- Izpirkšanas klauzula 234. § II. 1.
- Kabotaža 201. § I.
- Kaducēšana akcijas 70. § I.
- Kannkaufmann 12. § II. 4c.
- Kapitāldaļa, Kapitalanteil 41. § VI.
- Kapitaliskas sabiedrības; 38. § IV. 1.; 53.—80. §§.
- Kapteinis 209. §.
- Karteļi 81. § III.
- Kardinalrisks 243. § IV. 2.
- Karence 25. §.
- Kasatoriskā klauzula (apdrošinājumā) 235. § III.
- Kasapirkumi 95. § III. 1.
- Kassaskonto 94. § III. 4.
- Kastelanvertrag 35. § VI.
- Kauf auf Abruf 93. § VII. 2.
- Kellerwechsel 148. § IV.
- Ķīlu tiesības 90. § I.; uz kuģiem 203. §; 227. §.
- Klasifikācija (kuģu) 205. §.
- Klauzulas, atbrīvojošās, konomamentā 216. §; polise 246 §.
- Kleinaktien 55. § I.
- Klibojošie vērtspapīri 127. § IV., V.; 129. § III.; turētāju papīri, vārda papīri 128. § II.; 131. § VII. 2.
- Klusais biedrs 47. § V.; 52. §.
- Klusā sabiedrība 52. §.
- Klusēšana (darījumu noslēgšanā) 86. § I. 2.
- Kolektīvais pārvadātājs 104. § X. 3.; prokura 33. § III.; uzglabāšanas līgums 108. § II C.; 106. § IV. 2., V.
- Komanditsabiedrība 47.—51 §§; biedru savstarpējas attiecības 49. §; ārējas attiecības 50. §; firma 48. § II.; jēdziens 47. §; izbeigšanās 51. §.; izcelšanās 48. § II.; peļņas un zaudējumu sadalīšana 49. § III.
- Komanditists 47. § I.; 49 § I.; 50. § II.; komanditsabiedrībā uz akcijām 78. § II. 2.
- Komanditsabiedrība uz akcijām 78. §.
- Komanditscheck 193. § V.
- Komenda 39. § I.
- Komercapdrošinājumi 232. § II. 2.; 236. § IV. 1.
- Komiji 28.—31. §§; jēdziens 28. §; attiecības pret principālu 29. §; atbildība par komijiem 30. §; konkurences aizliegums 24. §; līguma izbeigšanās 31. §.
- Komisijas līgums 99.—102. §§; aģenti 99. § V.; izbeigšanās 102. §; jēdziens 99. §; kontrahentu pienākumi un tiesības 100., 101. §§; attiecības pret trešām personām 102. §; komisijas vekseļi 176. § 5.
- Komisionars, pienākumi 100. §; tiesības 101. §; konkurss 102. §; jēdziens 99. § I., III.
- Komitents: jēdziens 99. § I.; konkurss 101. § IV.; 90. § I. 2, 3.; pienākumi 101. §.
- Komplementars 47. § I.; 49. I. komanditsabiedrībā uz akcijām: 78. § II. 1.
- Koncesijas akc. sabiedrībā 58. § I.; 73. § I. 1a.
- Koncesijas sistēma akc. sabiedrības nodibināšanā: 58. § I.; 59. § I.; 63 § II.; 64. § II.; 73 § I. 6.
- Kondemnācija, kuģa 247. § II 1a—c.
- Kondicijas līgums 102a § II.
- Koneksitate prasījumu 90. § I. 3b; ģenerālā 101. § IV.; speciālā 103. § VI.
- Konfliktu, vekseltiesiskās normas 191 §.
- Konkurss: atkl. tirdzn. sabiedrībā 44. § II. 2.; akc. sabiedrībā 73. §; iespaids uz darījumu izpildīšanu 91. § IV.; komisijas līgumā 102. §.
- Konkurence, aizliegums 24. §; klauzula 25 §; piedauzīgā 26. §.
- Konosaments 212 §; 211. § III.; ierunas 215. § IV.; klauzulas 216. §; 104. § V.; pazudušie 136 § III 6.; Konosementsteilschein 212. § XI.; kā vērtspapīrs 122. § III. 2.; 123. § I.; V.; 124. § II. 126. §.
- Konsignācija 102-a §; konsignācijas komisjonars 102-a § I.; konsignants 102-a § I.; konsignatārs 102-a § I.

- Konsorcijs 81. § I.
 Konstitutīvie, nekonstitutīvie vērtspapīri 124. §.
 Konstitūējošā pilnsapulce 64. § II.
 Konsumbiedrības (kooperatīvi) 80. § I.
 Kontingentācija 81. § III. 1.
 Kontogegenbuch 193. § III.
 Kontokorents 111. §; vekseli kontokorentā 95. § III. 2.b; 111. § IV.
 Kontribūcijas kapitāls, avarijā gros 2. 4. § II.
 Konvencijas, Haagas 138. §; 199 § V; 212. § VII., XII; 207. § IV; Bernes 104. § IX.; Brieles 20. § VI.; 212. § XII.; 220. § II. 4b.; Madrides 20. § VI.; Parizes 18. § III.; 20. § VI.; Vašingtonas 20. VI.; 220. § II. 4b.
 Konventsbuch, Konvention, „deutsche“, „britische“ 9. § III.; 116. § IV.
 Konversija (vekseli) 140. § IV., IX.; 148. § III.; 165. § I.; 172. § II.
 Kooperatīvi 80. §.
 Korespondents: kredītvēstulē 197. § I; kuģa 211. § VI. 3; Korespondentreeder 208. § VI.
 Kostgeschäft 120. § I.
 Kraftloserklärung, mortifikācijā, 136. § III.
 Krāva, jēdziens 104. § VII.
 Kredituzdevums, Kreditauftrag 112 § I.; 197. § III.
 Krievu akciju sabiedrības Latvijā 77. §.
 Krievu civillikumi 10. § IV.
 Krievu tirdzn. nolikums 7. § II. 1.; 10. § I.
 Krievu vekselīkums 7. § II. 2.; 143. §.
 Kreditatklāšanas darījumi 110. §.
 Kreditauftrag 112. § I.; 197. § III.
 Kredītdarījumi 109.—112. §§.
 Kredīthipoteka 110. § II.
 Kreditpirkums 95. § III. 3.
 Kredits, segtais, limitēts 110. § I.
 Kredītvēstule (akreditivs) 197. §.
 Kuģis 201.—205. §§; reģistrācija 202. §; iekāršana 203. §; izmērīšana 204. §; klasifikācija 205. §; piederības osta 202. § II.; hipoteka 203. § III. 1.; obligācija 203. § III. 2., VI.—VIII.
 Kuģa zīme, Schiffszettel 210. § II.
 Kuģa žurnāls 201. § II. 1.
 Kuģošana, tiesības 201. §.
 Kuģniecība, aizsardzība 218.—219. §§.
 Kuģu maklers 202. § VIII.
 Kuģa saimnieks, Reeder 206. līdz 208. §§; atbildība 207. §; jēdziens 206. §.
 Kumulatīvā atbildība 152. § III.
 A. Loebers, Tirdzn. ties. pārskats.
- Kundenversicherung 239. § IV. 2.
 Kuponi 136. § III. 7.
 Kurss 88. § IV., V.; 155. §.
 Kvalificēta, dibināšana, akc. sab. 58. § II.; legitimācija 127. § IV.; 131. § XIII.; cesija 128. § VI.; 133. § III.
 Kvītējums, uz vekseli: 159. § III., IV.; 160. § I.; 164. § III.; 167. § II.; 170. § III.
 Labā ticība* (bona fides) vērtspapīros: 131. § XII.; 133. § II. 1., IV. 3.a; 134. § III.; 143. § II.; vispār 3. § I. 4.; 86. § I. 6.; 69. § VI.; 90. § I. 1.; 92. § II.; 235. § III.
 Ladeschein 104. § IX.
 Ladetage 214. § I. 2.
 Ladungsrolle, manifestis 211. § V. 1.
 Lagerchein, Lagerpfandschein 106. §.
 Laika pirkums, Zeitkauf 95 § I. 2.
 Latvijas banka 13. § I 4.; 19 § III. 90. § III.; 109. § II.; 110. § V.; 108. § IV.
 Latvijas tirdzn. tiesības 10. §.
 Ledusklausula (Eisklausel) 216. § III. 2.
 Legitimācijas klausula 131. § V.; m. rkas 128. § I. 2.; 131. § VIII. 2.; papīri 127. §; pārbaudīšana (t. retāju papīros) 131. § IV.; vekselurētāja tiesību 105. § IV.
 Lichterfrakts 213. § III.
 Līdzsaimniecība, kuģa 208. §.
 Lieferbar, prece 87. § II.
 Lieferungskauf, piegādāšanas pirkums 93. § VI.
 Liegetage, guļamās dienas 214. § I. 3.
 Lietotāju akcijas 56. § IV.
 Ligger 87. § II.
 Likvidācija, likvidatori, akc. sabiedrība 74. §; atklātās tirdzn. sabiedrība 45 § kvota 55. § III.
 Limitum 100. § I.; 102a § II.
 Literatura 11. §; 139 §; 200. §.
 Lloyd (londonā) 236. § II. 1.
 Loco-pirkums 91. § III. 4a; 93. § VI; 95. § II. 1.; 1. § IV. 5.
 Lokusteorija 150. § VI.
 Lombarddarījums 109 §; 110. § III. 1.
 Löschtage (izkraušanas dienas) 214. § I. 2.
 Lump charter 210. § II. 1.
 Mācekli 32. § I.; 28. § IV.
 Maīņa 93. § IV. 1.
 Maison sociale 16. § I.
 Māklers 38. §; atbildība 38. § IV.; angļu tiesības 38. § VII.; biržas māklers 38. § II.; kurtaža 38. § V.; zīme 38. § III.; veidi 38. § VI.
 Maksāšanas darījumi 113. §.

- Maksāšanas laiks, diena, Zahlungstag (veksekl) 154. § II. 1.; 153. § III. B. 2a.; 146. § II. 4.; 175. § V.
 Maksāšanas telpas 181. § III.
 Malaie iidei indosatars 133. § IV. 3.
 Manifests, Laderolle 211. § V. 1.
 Mantiskais apdrošinājums 232. § II. 1b.
 Mantošanas masa 13. § I.; 41. § VIII.
 Master (kuģi), karteinis 209. §.
 Mates receipt 210. § II.; 211. § III.
 Mehrfache Versicherung 233. § II. 5 b, d.
 Mentelis, akcijā 55. § IV.
 Mercantil contract sk. darījumi.
 Mēra grāmata, Messbrief 204. § I. 2.
 Mobilārhipothek 90. § I.
 Mobilizācija, uzņēmumu 15. § IX.
 Modeli 20. § IX.
 Moratorijs (vekseļi) 154. § II.
 Mortifikācija 136. § III.; vekseļi 175. § I. 1.; rektapapīru 128. § VIII.; turetāju papīru 131. § X.
 Municipalizācija (uzņēmuma) 56. § IV.
 Munstrullis, Musterrolle 210. § I.
 Muskaufmann 12. § II. 4a.; 19. § I.
 Nachnahme, pēcmaksa 95. § III. 2.
 Nachschusspflicht 79. § IV.
 Nachsichtpapiere 123. § III.
 Nahrungnahme 16. § I.
 Nacionalizācija, akc. sabiedrības 73. § I. 6.
 Namenspapiere, schlichte 128 §.
 Nauda 88. §; 91. § III. 7.
 Negatīvā orderklauzula 134. § I. 2.; prezentācijas klauzula 123. § II.; 146. § III. 1.; 168. §.
 Nekonstitutīvie vērtspapīri 124. §.
 Nemaksas sekas, vekseļa 162—165 §.
 Nenormālais uzglabāšanas darījums 108. § II.; veidi 108. § II. A—C.; vekseļa pāreja 153. § III. 3a.
 Nepieņemšana, samaksas, vekseļa 161. § I.
 Nepilngadīgie tirgot. darbības spēja 13. § II. 2.
 Nepilnīgais apdrošinājums 233. § III.; orderpapīrs 129. § II. 2b.; 130. § II. 4.; vērtspapīri 125. § III, V.
 Neaprotēšanas sekas, vekseļa 162. § VI.
 „Netto kassa“ 94. § III. 3.
 „New for old“ 224. § III. 1.; 247. § II. 1.
 Nochgeschäft 119. § I. 2a.
 Nodevēja (Ueberbringer) klauzula 129. § III.; čekā 193. § V.
 Nodošana, preču (Abladung) 97. § V. 3.; 98. § III.
 Nodaļa, filiale 14. § IV.; 35. § III.
 Nodošanas vietā, preču 91. § III. 3b.
 Nodrošinājumi tirdzn. darījumos 90. §.
 Noīraktētājs 214. §.
 Noguldījuma zīme, Einlageschein 108. § II. A 4b.
 Noilgums vekselī 172.—174. §§; termiņi 173. §; apturēšana un pārtraukšana 174. §; prasību pret dzelzsceļiem 105. § VI.; pret uzņēmuma atsavinātāju 15. § III.
 Nokavējums, pārdevēja 96. § II.; pircēja 96. § III.
 Noliiktavas darījumi 106. §; operācijas, zīmes 106. § II.
 Nomaksa, uz, pirkums (Abzahlungsgeschäft) 95. § III. 4.
 Nomcomercial 16. § I.
 Noraksta tratas 190. § III. noslēgums, Beschiessung der Copie 190. § III. 2.
 Norēkina čeks, Abrechnungsscheck 195. § I.
 Normatīvā sistēma, akc. sabiedrības dibināšanā 58. § II.; 59. § I.; 63. § I.; 64. § I.
 Nosacījumi vekselī 146. § III. 2.
 Noslēgšanas zīme (nota), Schlussnote 38. § III.; 117. § II.
 Nosūtīšanas vieta 91. § III. 3a.
 Notadrese 170. §.
 Notaksētā polise 243. § II. 2a.
 Notbodmerei 219. § IV. 1, V.
 Nothafen 223. § 4.; 213. § V.
 Notifikācija, protesta 163. § IV.
 Notnegociable cheque 195. § II.
 Obligācija, kā rektapapīrs 128. § I. 1.; akc. sabiedrība 56. § II. 2.
 Octroi-sistēma akc. sabiedrībā 58. § I.
 Oferte, oferents, oblats 89. § II.
 Offerendi, jus, vekseli 167. §.
 Ohne Kosten (o. K.), ohne Protest (o. P.) 162. § III.
 On call 110. § III. 2.
 Opinion du risque 240. § I.
 Orderklauzula 130. § II.; 234. § II. 2.
 Orderpapīri 130. §; 122. § I. 2.; 129. § II.
 Origin, certificate of 87. § III.
 Padoms, recommendation 112. § IV.
 Pāju sabiedrība, Новое товарищество 53. § I, II.; 41. § III.; 49. § IV.
 Pagaidu zīme, Interimsschein 55. § IV.
 Palīdzība kuģiem 218. §.
 Pamatkapitāls akciju sabiedrībā 54. §; komanditsab. uz akcijām 78. § III.; G. m. b. H. (Stammkapital) 79. § I, III.; paaugstināšana 71. §; pazemināšana 72. §.

- Pamatdarījumi, Grundhandelsge-
 schäfte 12. § II. 4; 84. § III. 1. A.
 Panzījs darījumi, Kostgeschäft
 120. § I.
 Pārprošinājums, Rückversiche-
 rung 229. § III.; 232. § II. 3., 238. §
 II. 3.
 Parašas, ierašas, usances 9 §.
 Paraugš, pirkums pēc 97. § I.
 Pārbaudīšanas sistema, Prü-
 fungssystem, akc. sabiedrības dibinā-
 šanā 58. § II.
 Pārdibināšana, Umgründung 58. §
 II.; 61. § IV. 2.
 Pāreja, tirdzn. uzņēmuma 15 §.
 Parīzes 1883. g. konvencija par
 rūpn. aizsardzību 20. § VI.
 Pārraudzības padome, Aufsichts-
 rat, akc. sabiedrībā 67. § VIII.; koman-
 dītsabiedrībā uz akcijām 78. § IV.; G.
 m. b. H. 79. § VI.
 Pārspilētais androšinājums,
 Übeversicherung 233. § II. 5.
 Pārstāvība, Vertretung 33. §.
 Partnership 17. § I.
 Parts des fondateurs, bénéfici-
 aires 56 § III.
 Part social 79 § I., III.
 Pārvaldātājs 104. §
 Pārvede sk. Indosaments.
 Pārvedu vekselis, sk. Trata.
 Pašapdrošinājums 233. § II. 4b.
 Pašiestāšanās tiesības, aģenta
 38. § V.; komisionara 101. § I.; spedi-
 tera 103 § IV.
 Pasīvā masa, avarijā gros 224 § II.
 Pašizpalīdzības pārdošana,
 Selbsthilfeverkauf 92. § III. 2b.
 Passbook 193. § III
 Paštirgotājs, Eigenkaufmann 1. §
 IV.; 35. §.
 Patstāvīgie tirgotāju palīgi
 36.—38. §§.
 Pēcindosaments 166. §; 134. § I. 3.
 Pēcmaksa, Nachnahme 95. § III. 2.
 Pecunia, absens 142. § I. 1., praesens
 142. § I. 1
 Pensavertrag 237. § III.
 Personu apdrošinājums 249.—
 250 §, 232. II. 1a; jēdziens un būtība
 249. §; kontrahenti 250 § III, IV.; li-
 gums 250. §; premija 249. § V; suma
 249 § VI.; vēsture 249. § X.; veidi
 249. § X.
 Personāls, tirgotāju 27.—32. §§, kuģa
 209., 210. §.
 Personālās tirdzn. sabiedrības
 40.—52. §§, 38. § IV.
 Piedauzīgā konkurence 26 §.
 Piegādāšanas līgums 93. § VI.
 Piekrastes kuģniecība 201. § I.
 Pienēmšana, preces (Empfang) 96. §
 III 1.; 98. § VI.; 214. § II. 5.
 Pilnīgie orderpapīri 129. § II. 2a.;
 vērtspapīri 124. § I; 125 § II.
 Pilnsapulce, akc. sabiedrībā 66. §;
 komandītsabiedrībā uz akcijām 78. §
 IV.; kooperatīvos 80. § V.; G. m. b.
 H. 79. § VI.
 Pilnvarnieki, tirdzniecības 33.—35. §;
 atšķirībā no mandataru 33. §.
 Pilnvara, tirdzniecības 33. § II. 2.;
 vienkāršā 35 §; veidi 35. § II.—IV.;
 prokura 34. §.
 Pilnvarojums 33. §; atšķirība no
 mandata 33. §; 196. § I.; prezume-
 jamais 30. § II.; prokura 34. §.
 Pilsetas ceļojošais aģents
 Stadtreisender 32. § II.
 Pirkums 93.—98 §§; aizrādīšanas
 pienākums 98 §; cena 94 §; jēdziens
 93. §; klauzulas 97. §; termiņa (lix)
 pirkums 96. §; veidi 95. §.
 Pirmstermiņa apmierinājums
 tratā 184. §; 183. § I. 1, 3.
 Pirmstermiņa samaksa 160. §.
 Polise 127. §; 234. §; 243. §; 250. §;
 233. § I. 1.; klauzulas 234. § II.
 Prangen 218. §, 7
 Prezentācijas klauzula 123. §
 II.; 146. § III 4; 180. § II. 2
 Prezentācijas vērtspapīri 123.
 § II.
 Prezentācijas apliecība (čēkā)
 193 a § II.
 Prece 87. §.
 Preču nozīme, Warenzeichen 20 §;
 izrādījumi 21. § III.; ražošanas vieta
 211. § V. 2.; aizsardzība 21. § V.;
 starptautiskā reģistrācija 21. § VI.
 Preču vekseli 145. § IV. 5.
 Preču zīme, Frachtbrief 104. § IX.
 1.; 105. § II. 1.; dublikāti 104. § IX. 2.;
 105. § II. 2.
 Prenumerācijas pirkums 95. §
 III. 2.
 Premiju darījumi 119. §; vien-
 kāršie 119 § I. 1.; priekšpremiju d.
 119. § I. 1a; pēcpremiju d. 119. § I.
 1b.; sarežģītie 119. § I. 2.; papildu pre-
 miju d. 119. § I. 2c.; stelaža 119. §
 I. 2b.
 Premija, apdrošināšanā 240 § II. 1.;
 243. § IV.; 231. § XIII.; 233 § II. 6.
 Prejudicētais vekselis 133. §
 I. 3; 134. § I. 3; 136. § II.; 140. §
 IX. 3.; 153. § III. A 2.; 159 § IV.;
 166. § I.
 Preklusīvais lēmums, Ausschluss-
 urteil 175. § I. 1. a, c.

Principals (šefs, saimnieks) 27. § IV., atbildība 30. § I.
 Prioritātes akcijas 55. § III.; 56. § II. 2.
 Privatlikums, kā tirdzn. tiesību avots 10. § II. 2.
 Procenti 86. § I. 3.; vekselis 154. § II. 1.; 162. § III, VI.; 165. §; 166. § I.
 Probe, Kaut, nach, auf, zur 97. §.
 Produktionsgehilfen 27. § II.; 28. § I.
 Produktionsvertrag 93. § VII 4.
 Prokura 34. §.
 Prokuras indosaments 135. § III.; 143. § II.; 151. § III.; 153. § II. B la; 179. § II.
 Prolongācija vekselī 145. § IV. 3.
 Prolongācijas darījums 117. § I. 3.
 Properhändler 1. § IV.; 99. § III.; 36. §.
 Propermakler 95. § III 6b.
 Prospektu sistema akc. sabiedrības dibināšanā 58. § II.; 62. § I 2.
 Protests, vekselja, 162., 163. §§. jēdziens, nozīme 162. § II.; kārtība un forma 163. §; akts 163. § I. 2.; laikmets 163. § IV.; moratorijs 162. § III.; papildinājums 162. § I. 3., 4.; 167. § III. 3.; pret sevi pašu 179. § I 2.
 Provision, segums, Deckung 138. §. V 2.; 176. § IV 5c.
 Provīzija 86. §; komijam 29. § II. 2c; aģentam 37. § IV.
 Rabatt 94. § III. 3.
 Raditie orderpapīri 129. § II. 1.; 130. § II. 1.
 Rambursbankas 97. § V. 6.; 177. § I.; kredīts 97. § V. 6.; 112. § II.; regress 164. § II.; 173. § IV.; trata 97. § V. 6.
 Räumcharter 211. § I. 1.
 Ražošanas palīgi, Produktionsgehilfen 27. § II.; 28. § I.
 Ražošanas vieta: apliecība 87. § III.; preču nozīme 20. § I.
 Rechnungswährung 88. § IX.
 Recht am Papier 121. § I, II.; 125. § I.; 129. § IV., 136. § II.
 Recht aus dem Papier 121. § I, II.; 125. § I.; 129. § IV.; 136. § II.
 Rechtslagen 14. § II.
 Rechtsschein 121. § II.; 127. § III. 2.; 128. § V.; 129. § IV.; 131. § III.
 Rediskont 141. § II. 2.
 Reeder, kuģa saimnieks 206.—208. §§.
 Reederei, kuģa saimniecība 208. §; 53-a § I.
 Refaktie 94. § III. 2.

Registerpfandrecht 90. § I.
 Reģistrācijas sertifikāts 202. § IV.
 Reģistrācija, tirdzniecības 19. §.
 Regredients 164. § II.
 Regress 164.—165. §§.
 Regresats 159. § III. 2.; 164. § II.
 Regresvekselis, Rückwechsel 164. § V.
 Reklamation 98. §.
 Rekomendācija 112. § V.
 Rekta akcija 128. § I. 1.
 Rekta čeks 128. § I. 1.
 Rekta indosaments 134. § I. 2.
 Rektaklauzula 134. § I. 2.; 146. § III. 4.
 Rektapapīri 128. §; 125. § III.
 Rektavekselis 128. § I. 1.
 Rekvizīcija, tirdzn. uzņēmuma 15. § IX.
 Rekvizīti vekselos 145.—148., 176. §§.
 Rembours sk. ramburs.
 Relatīvā teorija (tradīcijas papīri) 126. § IV., V.
 Report 120. § I. 2.; darījumi 120. § I.
 Reprēzentācijas teorija sk. Relatīvā teorija.
 Respittance 158. § II.
 Respondentia 219. § IV. 3.
 Revalieren 110. § I.
 Reversdarījumi 109. § II.; 110. § III. 1., IV.
 Revīzijas komisija, akc. sabiedrībā 68. §; koopratīvā 80. § V.
 Rezerves kapitāls, akc. sabiedrībā 54. § II., IV.
 Ricībā atstāt, zur Disposition stellen 92. § I. 1.; 96. § II. 5.; III. 3.; 98. § I. 2.; V.
 Rigaer Handelsarchiv 116. § IV.
 Rigor cambialis 137. § III.; 138. § II.; IV. 2.; 143. § I.
 Rimesse 111. § IV.; 141. § II.
 Rinda (Reihenfolge) indosamentu 150. §.
 Rings, Corners 81. § III.
 Risks, jūras apdroš. 245. §.
 Ristorno 241. § I. b. c.
 Rochdales pionieri 80. § I.
 Rückversicherung 232. § II. 3.
 Sabiedrības 39. §; personālas 40.—52. §§; kapitāliskas 53.—80. §§; atklātas tirdzn. s. 40.—46. §§; komandit-s. 47.—51. §§; klusā s. 52. §; akcijū s. 53.—77. §§; komandit-s. uz akcijām 78. §; ar aprobežotu atbildību (G. m. b. H.) 79. §; kooperatīvi 80. §; civiltiesiskās s. 81. §; vēsture 38. § I.—III.; 40. § III.; 43. § II. 2. d., 53. a. §, 208. §; apdrošināšanas s. 229. §, 231. §.

- Sacheinlagen, Illation, akc. sabiedrībā 60. § III; 61. § IV. 1.
- Sacensība, negodīgā 26. §.
- Safe 108. § III.
- Saimnieks sk. Principals.
- Sakroplojušies vērtspapīri 128. § I. 1.
- Saldo 22. §; 111. § VI. sek.; sk. bilance.
- Samaksas termiņš (Vertalltag) 146. § I. 4.; 154. §; 173. § V.; 153. § III. B. 2-a.
- Samaksas vieta 156 §; 181. § III.; Samierināšanas komiteja 27. § V.
- Sammeldépôt 108. § II. c.
- Saņemšana, pieču, Abnahme 96. § IV. 2.
- Sanierung, akc. sabiedrības 56. § II. 2., 72. § III.
- Sarunas, traktāti; to saistība? 89 § II.
- Sastapšanas atzīme 190. § II. 4, III. 3;
- Savstarpējās apdrošināšanas sabiedrības; 231. § XIII; 232. § II. 2.; 236. § IV. 2.
- Scheinindosatar 135. § III.
- Schiffscertifikat 202. § IV;
- Schickschuld 91. § III 7; 240. § II. 2.
- Schiffer sk. kapteinis.
- Schittisprokureur 103. § II.
- Schiffsreeder 209. § II.
- Schiffsvermögen, kuģa jūras mantība, fortune de mer 206. § II.
- Schiffsvolk 110 §; Verheurer 210. § I.
- Schiffszettel 210. § III; 213. §.
- Schlichtungsausschuss 27. § V; 31. § III.
- Schlusschein 38. § III.
- Secum contrahere 101. §. I. 4.
- Seenot 218. §.
- Seeprotest, jūras protests 209. §. I.; 226. § II.
- Seeverklarung, avarijas protests, 209. § II.
- Seewechsel, Bodmereja 219. § VI.
- Seewurf 221. § I. 1; 223. § I.; 222 §.
- Segums 176. § IV. 5; 185. § II. 1.b.; darījums, (Deckungsgeschäft) 101. § I. 2.; pirkums 96. § II. 2. klauzula 176. § IV. 5.
- Selbsteintritt sk. pašiestāšanās.
- Selbsthilfeverkauf 92. § III. 2.b.
- Selbstversicherer 233. § III.
- Separatkonto, privatkonto, biedra atklātā sabiedrībā 42. § V.
- Setzschilfer 209 § II.
- Setzungsrecht 208. §. V.
- Sevišķais maksātājs 170. § I.; 175. § I. 2.a; 156. § I.; 157. §; 159. § III. 4; 161. § II.; 176. § VI.
- Sicherungsübereignung 90. § I.
- Sichtpapiere 123. § III.
- Sichtwechsel 146. § I. 4.c.
- Sihlospeicher 106. § VII.
- Sieva, tirgotāja spēja 13 § II. 1.; vekseli 144. § III.
- Simultānā dibināšana, akc. sabiedrībā: 60 § V; 61. § I.; 62. § I.; 63. § II.; 64. § I. 1.
- Sindikāti 81 § III. 2.
- Sine obligo indosaments 168. § II.; 167. § II.; 177. § II.
- Skonto 94. § III. 3.
- Skontracija 115. §. Skontro savienības 115. § II.
- Skriptūrveidīgie jeb skripturtiesiskie vērtspapīri 129. §.
- Socialā apdrošināšana 229. § IV.
- Socializacija, akc. sabiedrību 73. § I. 6.
- Société anonyme 53. § I., à responsabilité limitée 79. §; en commandite 47. § VI., en participation 52. §.
- Solopapīri un dublikāti 123. § V.
- Sola, prima, secunda 190. § II. 2.
- Solovekseli 190. § II.; 110. § III. I. IV.
- Solidarā atbildība, personāls sabiedrības: 43., 50. §§; vekseli 152. § III.
- Sollkaufmann 12. § II. 4.b; 84 § III. B.
- Solutum, in solvendi causa. 95. § III. 2-b; 111. § IV.
- Sonderlagergeschäft 106. § IV. 1.
- Specifikācijas, fakturas (muitā) 211. §. V. 2.
- Specifikācijas pirkums 95. § III. 5.
- Spedīcijas darījums 103. §.
- Spēditērs 103. § I., IV.—VII.
- Spēle 118. § II. 2.
- Spekulacija à la baise, à la hausse 117. § III.
- Sperrjahr, pie akc. sab. kapitāla pazemināšanas 72 § III; pie fuzijas 75. § III; pie likvidācijas 74. § II.
- Stadtreisender 32. § II.
- Stammaktien 56. § II; 71. § II.
- Stammeinlage pie G. m. b. H. 79. § I., III.;
- Statut, akc. sabiedrībā 61. §.
- Staufelfahrt 201. § I.
- Steuermannszettel 210. § II. 1.; 211. §.
- Stoppage in transitu 90. § IV; 92. § I.; 104. § IX. 1.; 105. § III.; 212. § XI.; 215. § III.
- Storno 112. § IV.
- Strandēšana, Strandung 217. § IV.; 218. § IV; 246. § I. 3. b; voluntary stranding 223. § 3.
- Страховое вознаграждение 231. § VIII. 1.; 233. § II. 4.c; 238. § I.
- Страховая сумма 233. § II. 5.
- Stückgütervertrag 211. § II.—III.
- Stückzinsen 117. § IV.; 120. § III.; 95. § III. 6. b.
- Stūrmanis 210. § II. 1.
- Subkonsorcijs 81. § II.

- Subskribenti, subskripcija uz akcijām 60. § V.; 61. § I.; 62. § I. 2.; 64. § I. 2.; 71. § III.; zīme 62. § I. 2.
- Subpārvadātājs 104. § X 2.
- Substitūcijas tiesības 86. § I. 8.; 95. § III. 6. a.; 213. § I. 1.
- Substitūcijas klauzula 213. § I. 1., II.
- Sukcesīva dibināšana 60. § V.; 61. § I.; 62. § I. 2.; 63. § III.; 64. § I. 2.
- Sukcesīvās piegādāšanas līgums 93. § VII.
- Sumu apdrošinājums 249. līdz 251. §§; 232. § II. 1. a.
- Sumu depo 108. § II. B.
- Supercargo 199. § I.; 28. § III.
- Surogati kuģa mantībā 228. § II.; 203. § IV.
- Šanses, Chancen, 14. § II.
- Šefs sk. Principals.
- Tageskauf 95. § I. 1.
- Tägliche Gelder 108. § II. A. 4. a.
- Tagewechsel 146. § I. 4. a.
- Takse, Taxe 233. § II. 4.; 238. § I.
- Talons, pie vērtspapīra 136. § III. 7., 55. § IV.; 127. § I., V.
- Tantjema 29. § II. 2. b.
- Tarifa tiesības 27. § V.
- Teatra bilete 93. § IV. 3.
- Techniski indosablie orderpapīri 129. § II. 2. a.; 133. § I.
- Teilcharter 211. § I. 1.
- Telefons, Telegrafs 89. § I., III, „Telquel“ 97. § I.; 98. § VIII.
- Termaņa (fix) pirkums 96. §.
- Termaņa darījumi 118. §.
- Tiesiskais izskats (Rechtsschein) 121. § II.; 127. § III. 2.; 128. § V.; 129. § IV.; 131. § III.
- Timecharter 206. § I.
- Tirdzniecība 1. §.
- Tirdzniecības arods 84. § III. 1.; apgrozība 1. § III.
- Tirdzniecības darījumi 82.—120. §§; abpusīgi 83. § II. 2.; ārzemes valūta 88. § VI. VIII.; blakusdarījumi 83. § I. 2.; 85. § II. 2.; 84. § III. c.; franču sistēma 84. § I.; izpildīšana 91. §; jēdziens 82. §; krievu sistēma 85. §; lietiskās sekas 92. §; par nekustāmo mantu 84. § III. 1. A a; nodrošināšana 90. §; noslēgšana 89. § IV. I.; objektīvais viedoklis 82. § III. 3.; 84. § II. 4.; pamatdarījumi 83. § I. 1.; 84. § III. 1. A; pazīmes 86. §; priekšmeti 87., 88. §§; sistēma vispār 83. §; subjektīvais viedoklis 82. § III. 3.; 84. § III. 3.; théorie de d'accessoire 84. § I. 2.; vācu sistēma 84. § II., III.; vienpusīgie 83. § II. 1.
- Tirdzniecības, veikala, tirgoniskās grāmatas 22. §.
- Tirdzniecības iestāde 14. § IV.; uzņēmums 14. §; telpas 14. § IV., V.
- Tirdzniecības lieta, Handelsache 2. § II.; 4. § I.
- Tirdzniecības markas, preču zīme 20. §.
- Tirdzniecības pirkums sk. pirkums.
- Tirdzniecības tiesības 2.—11 §§; attiecības pretprivattiesībām 4. §; avotu vēsture 6. §; jēdziens 2. §; kā apgrozības tiesības 3. § I.; kā arodu tiesības 3. § II.; sistēmas 5. §; parašas 9 §; ieradumu tiesības 7. §; ieradumi 7. §.
- Tirgoniskā asignācija sk. asignācija.
- Tirgoniskā signatūra 27. § I.; 28. § I.
- Tirgotājs 12.—26. §§; jēdziens 12. §; spēja 13. §.
- Tirgotāju kalpotāji 27. §; palīgi 27. līdz 38. §§; nepatstāvīgie palīgi 28. līdz 35. §§; patstāvīgie paigji 36.—38. §§; kārtā 12. § II. 1., III.; klase 12. § III.; mantība 14.—21. §§; personāls 28.—32. §§.
- Tirgotava 12. § IV.; 41. § I.; makleri: 38. §. sk. uzņēmums;
- Tirgus cena 87. § IV. 1.; 94. § I.
- Товарищество на вере 47.—51. §§
- Товарищество по участкам sk. akciju sabiedrība.
- Торговый знак, preču zīme 20. §.
- Торговые служащие 27. § III.; 28. § II.
- Торговые служители 27. § II. 3., 28. § III.
- Trade mark, preču zīme 20. §.
- Tradīcijas papīri 126. §.
- Traditio symbolica 92. § I. 3.
- Transferts, akcijās 97. § IV.
- Transmission de la provision 176. § IV. 5. c.
- Transportdarījumi 104., 105. §§.
- Transportfunkcija, indosamenta 128. § IV.; 134. § I.; čekā 193-a §.
- Trasants 176.—178. §§; 159. § III. 3.; atbildība 185. §; 179. §.
- Trasāts 176., 178. §§; kā akceptants 180., 181. §§; kā goua akceptants 188. § VII.
- Trata, pārvedu vekselis, 176.—191. §§; 140. § III; rekviziti 176. §; paša orderim 177. §; indosēšana 179. §; akceptācija 180.—182. §§; neakceptācija 183. līdz 184. §§; uz sevi 178. §; protesti 186. §; intervencija 187.—189. §§; parraugi 190. § II.; noraksti 190. § III.
- Treuhänder 81. § III.
- Trödelvertrag 99. § II.; 102. § II.
- Trust, trustee 81. § III.
- Turētāju papīri 131. §; 121. § I. 3.; 129. § III.; akcija 56. § I. 2.; klauzula 129. § III.
- Turētājs, vekseļa 150.—151. §§.

Ueberbringerklausel, nodevēja klauzula 129. § III.; čeka 193. § V.
 Uebergabe, nodošana 98. § III.
 Ueberliegētage 214. § I. 4.
 Uebernahmekonosament 211. § II.; 213. § II.
 Uebersendungskauf 91. § III. 3.
 Ueberversicherung 233. § II. 5-b.
 Ueberweisen (nodot) darījumus 118. § I.; 86. § I. 8.
 Ultimo 118. § I.
 Umgründung 58. § II.; 61. § IV. 2.
 Umlaufexemplar, tratas 190. § II. 3.a.
 Union pour la protection de la propriété industrielle 20. § VI.
 Universalität der gedeckten Gefahren 245. § I.
 Unlauterer Wettbewerb 26. §.
 Unterbeteiligung 81. § II.; 41. § V.
 Unternehmerkennzeichen 16. § I.; 21. § III.
 Unterversicherung 233. § III.
 Ursprungsattest 87. § III.; 92. § I. 4.
 Usances, biržas 9. § III.; 116. § III.
 Usotara 94. § III. 1.
 Usowechsel 146. § I. 4.
 Uzaicinājums uz oferti 62. § I. 2.; 89. § II.
 Uzaicināšanas kārtība, Aufgebotsverfahren 136. § III.; 175. § I. 1.
 Uzglabāšanas darījumi 108. §.
 Uzņēmšanas konosaments 213. § II.
 Uzņēmums, tirdzniecības apzīmējums 21. § I.; izziādījumi 21. § III.; jēdziens 14. §; pāreja 15. §; piederumi 21. § II.
 Uzņēmuma piegādāšanas līgums, Werklieferungsvertrag 93. § VI.
 Uzrādīšana vekselja akceptācijai 180. §; laiks 180. § IV.; samaksai 158. §; 163. § II. 1.; vieta 180. § III.
 Uzrādītāju papīri sk. turētāju papīri, Inhaberpapier.
 Uzteikšanas termiņš tirgotāju personālam 31. § I.
 Vairākkārtējais apdrošinājums 232. § II. 5. b., d.
 Valde akc. sabiedrībā 67. §; kooperatīvā 80. § V.
 Valsts kā tirgotāja 13. § I. 4.; uzņēmumi 13. § I. 4.
 Valutas klauzula vekseli: 137. §; 143. §; 146. § III. 5.; 138. § II. 1., 5.; 140. § VII.
 Vārda akcija 56. § I. 1.; indosaments 135. § I. 2.; marka (Wortmarke) 20. § IV.; vārda preču zīme (Wortzeichen) 20. § IV. 1.

Warenzeichen (Handelsmarke) 20. §.
 Varants 106. § III. 2.; 127. § II.; 130. § II.
 Veikala nozīmes 21. § II.
 Vekselis 137.—191. §§; blankovekselis 149. §; jēdziens 140. §; ekonomiskā nozīme 141. §; arbitraža 141. § IV.; deklarācija 147. § II.; devējs 147. § II.; vekseldata 147. § I.; galvojums (avals) 168. §; indosaments 133. līdz 135. §§; 166. §, 179. §, 140. § VIII.; 150. §; parakstu un uzrakstu patstāvības princips 146. § II.; 147. § II.; 148. § II.; 152. § II. 168. § IV.; 148. § IV.; klauzula 138. § II. 2., V. 1.; 146. § I. 2.; kurss 141. § II.; ņēmejs 147. § III.; noraksti 190. § III.; nolīgums 172.—174. §§; paraugi 190. § II.; protests 162.—163. §§; 186. §; pazušana 175. §; rekviziti 145.—148. §§, 176. §; ārzemes valūtā 155. §; spēja 144. §; stingrums 137. § III., 143. § I.; ierunas 153. §; turētājs 150.—151. §§; uzrādīšana sk. Uzrādīšana; vekselju vietas (Wechselplätze) 156. § II.; viltojums 152. § II.; Verfalltag, samaksas termiņš 154. § I., 153. § III. B 2-a; vekselteorijas 142. §, jurid. daba 143. §; rekviziti 145. līdz 148. §§, 176. §; atbildības principi 152. §; samaksa 154. §; sevišķais maksātājs 157. §. Regress 164.—165. §§; veidi 145. §; vienkāršs vekselis 140. §, 1-6.—147. §§.
 Vekseltiesības 137.—139. §§; jēdziens 137. §; literatūra 139. §; vēsture un avoti 138. §.
 Verfrachter 211. § I.; 213. §.
 Verklarung, avarijas protokols 226. § I.
 Verladungsdokumente sakarā ar rembourš darījumu 97. § V. 5.
 Vermittlungsagent 37. § I.
 Verrechnungsklausel 195. § I. 1.
 Verrechnungsscheck 195. § I.
 Versandexemplar tratas 190. § II. 3.a.
 Versender 103. § I., III.
 Versicherung sk. apdrošinājums.
 Versicherung auf fremdes Leben 239. § VI.; 250. § II. 3.; Versicherungsfall 231. § III. 1., X., XI.; Versicherungsinteresse 239. §; 241. § I. 1.; 242. § IV.; 243. § II.; Versicherungsschein 233. § I. 1.; Versicherungssumme 233. § II. 5.; Versicherungstreue 235. § III.; Versicherungswert 243. § II.; Versicherter (personu apdrošinājumā) 249. § III. 1.; Versicherte, der 239. § IV. 1., V.
 Wertspapiri vispār 121.—136. §§; jēdziens 121. §; abstraktie 123. § I. 2.; izcelšanās 132. §; izbeigšanās 136. §; kauzālie 123. § I. 1.; konstitutīvie, nekonstitutīvie 124. §; leģitīcijas v.

127. §; pilnīgie, nepilnīgie 125. §; order-papīri 130. §; pārēja 133.—135. §§; rektapapīri 128. §; turētāju papīri 131. §; teorijas par v. izcelšanos 132. §; veidi 122.—131. §§; vinkulācija sk. to.
- Vērtzīmju 131. § VII 2.
- Vienkāršas un divkāršas noliktavas apliecības 106. § V. 2., 4.
- Vienpersonīgais tirgotājs 14. § III.
- Viltotie indosamenti 150. § V.; vekseluzraksti 152. § II
- Vindikācija 92. §; turētāju papīra 131. § XI.
- Vinkulācija vērtspapīru 57. § IV.; 131. § XII; 128. § II.
- Virement 108. § II. A 4. a.
- Vires acquirit eundo (vekselis) 141. § II. 1.; 165. § II.
- Virsguļamās dienas 214. § I. 4.
- Volontārs 32. § III
- Vorleistungspflicht 95. § III. 1.
- York-Antwerp-Rules 221. § V.; 224. §.
- Zaudējumu apdrošinājumi 234.—241. §§; 232. § II. 1. b.; pilnie 247. §; parcelie 247. § II.
- Zahlstelle 156. § I.
- Zahlstellenwechsel 156. § I.
- Zahlungsklausel čekā 192. § II. 2.
- Zahlungsleister 157. § I.
- Zahlungstag 146. § II. 4.; 153. § III. B. 2. a; 154. § II. 1.
- Застрахованное лицо 239. § VI.
- Zeichnungsschein 62. § I. 2.
- Zeitkauf 95. § I. 1.
- Ziel 95. § III. 3.
- Zimognodoklis 146. § I. 1.
- Ziņu sniegšana 112. § V.
- Zollklarierer 103. § II.
- Zonenverjährung 173. § VI.
- Zugabe 94. § III. 2.
- Zuma etc. sk. suma.
- Zwangsregulierung 117. I. 2.
- Zweischein 105. § V. 3.
- Žiro à dépôt 110. § III.
- Žiro līgums 108. § II. A 4. a.; 193. § III.
- Žiro satiksme 114. §.

Papildinājumi un svarīgāko kļūdu izlabojumi.

3. § I. 4. (6. rind.) pēc vārda „kura“ papildināms „labā ticībā“; (8. rind.) jālasa „iepriekšējam“; I. 6. (7. rind. no ap.) jālasa „akcija tagad atvieto vārda akciju“.
6. § IV. (8. rind.) jālasa: „Ordonnance“.
7. § I. 3. (2. rind.) jālasa „(1897. resp. 1898.)“; II. I. (1. rind.) jālasa „1832. g.“; II. 4. papildināms: Vormss un Daņilova: „Источники торгового права“ 2. izd. Москва (1919.).
8. § III. (2. rind.) jālasa „13. (10¹)“.
10. § I. (10. rind.) jālasa „1563.“; II. 1. (6. rind.) papildināms „(4266. p. piez.)“; II. 2. (27. lp. 14. rind.) iespiests „4340“, jālasa „4540“; II. 3. (9. rind. no ap.) jālasa „1673“.
11. § IV. papildināms: „sk. Konradi un Walter, Izvilkumi no Latvijas Senāta civ. kas. dep. spried. 1925. g. un 1927. g.“
16. § ievad. (6. rind.) jālasa: „Paskaidrojumu 3. sēj. 465. sek. lpp. pie kr. civ. kod.“; II. 1. (6. rind.) jālasa „867“; III. (47. lp. 5. rind.) iespiests „2198“ jālasa „2148“.
18. § II. 1. (4. rind.) iespiests „807. p.“ jālasa „876. p.“.
24. § III. (5. rind.) pēc „3. piez.“ jāatkrīt iekavai; (6. rind.) pirmās iekavas vietā jābūt komātam.
25. § 3. teik. jāiesākas ar „Vācu“.
32. § 1. papildināms „Berent, Kündigungsfristen für Handlungsgehilfen, žurnālā „Rigasche Zeitschr. f. Rechtswissenschaft“, 1926./27. g. 1. burtn. 52., 53. lpp.“
40. § ievads papildināms „J. Gierke I. c. 29—34. §§“; II. 4. (2. rind.) iespiests „48“, jālasa „49“; IV. 3. papildināms ar atsaukumi uz „kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1895. g. 61. nr.“; VI. (2. rind.) iespiests: „4266. p.“ jālasa „4266. p. piez.“
43. § II. 1. (7. rind.) teikums papildināms „bet 4315. p.“; (8. rind. no ap.) papildināms ar atsaukumi uz „kr. Sen. civ. kas. dep. spried. 1877. g. 225. nr.“; II. 2. c. (3. rind. no ap.) jālasa: „exercentes“.
53. § 1. (pēd. rind.) un 93. § II. citēts ir: Smith, A compendium of mercantil law (11. izd.).
- 53a. § ievadā jāpieved: Petkovičs, Latvijas valdības likumi akciju un paju sabiedrībām (1926.); 53a. § III; 60. § III; 62. § I. 1; 66. § I. 1; 67. § II. „Noteikumi par paju sabiedrībām“ pievesti pēc sludinājuma datuma „Vald. Vēstnesī“; viņi tika izdoti 1924. g. 14. janvārī, bet instrukcija pie viņiem 25. janvārī.
55. § V. 2. (6. rind.) jālasa: „kā orderpapīrs un nav indosējama blanko“.
56. § I. (pēd. rind.) jālasa: „vārdu papīriem“.
66. § IV. 2; V. 2. d.; 68. § II. jālasa: „pamatkapitāla reprezentējošo akcionāru“.
75. § III. papildināms: „Fuzionējošo akc. sabiedrību statutu noteikumu paraugs pie Vormsa un Daņilovas, I. c. 442. sek. lpp.“
81. § III. papildināms: „Sindikāta līguma paraugi pie Vormsa un Daņilovas I. c. 136. sek. lapp. („Krovļa“, „Prodameta“).
86. § I. 2. (4. rind.) citāti; iekavās, papildināmi: „sal. arī priv. lik. 4365. p.; BGB. 663. §; sk. zemāk 89. § II.“

87. §. IV. 3. (5. rind.) iespiests „HGB“ jālasa „BGB“.
88. § V. 2. teik. papildināms: „**saprotams, ja izpildīšanas vieta paredzēta Latvijā**; VI. (5. rind. no ap.) pēc vārda „naudā“ papildināms: „**pēc 1922. g. 3. augusta lik. 10. p. 1. piez. paredzētā, t. i. darījuma noslēgšanas kursa**“; VII. 2. (6. rind. no ap.) iespiests: „**efektīvklauzulas**“, jālasa: „**10. p. 1. piez.**“; VIII. 1. (3. rind. no ap.) pēc vārda „izpildīšanas“ jābūt: „**vai prasības celšanas**“; VIII. 2. (3. rind. no ap.) iespiests „**tāpēc**“, jālasa „**tomēr**“; (pēd. rind.) citats papildināms: „(priv. lik. 3659. p. šo gadījumu tieši neparedz); VIII. 2. papildināms: „**Par (starptautiskās) zelta paritātes darījumiem sk. Sen. civ. kas. dep. spried. 1926. g. 50., 358. nr. nr. (ari Erdmans, Dorp. Zeitschr. f. Rechtsw. 1874. g. 1. burtn. 85. sek. lpp.); X. (1. rind. iespiests „VII“ jālasa „III**“; (2. rind. no ap.) pēc „samaksas“ jālasa: „**vai prasības celšanas**“.
90. § I. (8. rind. no ap.) iespiests „materialām“, jālasa „**immaterielām**“. I. 1. papildināms: „**zemāk 103. § VII**“; II. 3. (7. rind.) iespiests „**прѣваудержания**“, jālasa „**прѣва удержания**“.
91. § III. 7. papildināms: „**pēc priv. lik. 3496. p. (1925. g. 7. okt. redak.) naudas parādi, ja nav norunāts citādi, samaksājumi kreditoram tur, kur līguma izpildīšanas laikā ir viņa pastāvīgā dzīves vieta**“.
92. § I. 1. (4. rind.) iespiests „1911“. jālasa „**911**“.
93. § IV. 3. (6. rind.) jācītē „(zemāk 131. § VIII. 2.)“
95. § III. 2. papildināms: „(sk. zemāk 97. § V. 6.) **vai ar vienkāršu bankas vidutājību, pret pircēja akceptu** (zemāk III. 2b.); IIIa. (11./12. rind. no ap.) atsauksme uz Staubs, Koment. pie HGB **jāstripo**; III. 2. a. (4. rind. no ap.) iespiests: „(zemāk zem b)“, jālasa „(zemāk 97. § V. 6.)“; III. 2. a. (3. rind. no ap.) iespiests „**pircējs**“, jālasa „**banka**“; III. 2. b. (2. rind.) iespiests „**notiek**“, jālasa „**nenotiek**“. III. 6. a. (6. rind. no ap.) iespiests „387¹⁴“, jālasa „3871“.
97. § V. 5. (6. rind.) iespiests „**bankrambursu**“ jālasa „**pircēja akceptu**“; V. 8. (3. rind.) iespiests „**cif tirgotāja ostai**“, jālasa „**cif pircēja ostai**“.
107. § V. A. 3. (2. rind. no ap.) iespiests „**konverzacija**“, jālasa „**konversija**“; V. B: 3. teikums papildināms „**aizdošanu parādniekam, atvelkot procentu sumu no aizdodamā kapitāla**“.
108. § I. 1. (pēd. rind. no ap.) iespiests „**tikai pierādījuma dokuments**“, jālasa „**tā tad tikai rektapapīrs**“.
109. § I. (5. rind. no ap.) iespiests „1553“ jālasa „1443“.
110. § VI. (pēd. rind.) jālasa „sk. augšā 97. § V. 6. resp. 95. § III. 2. b.“
112. § II. papildināms: „**bankramburskredits** (augšā 97. § V. 6; sk. Staubs, koment. pie HGB. 373. § 65. sek. piez.)“.
115. § III. papildināms: „**Nepilnīgi vērtspapīri ir visi pārējie vērtspapīri, pie kuriem tiesība no papīra neatkarājas no tiesības par papīru, piem., rektapapīri, arī akcijas (pēc Schwerina, l. c. 2. § 15. lp.); IV (3/4. rind. no ap.) iespiests „rektarvekselis“ u. t. t., jālasa: „akcija (pēc Schwerina l. c.) nepilnīgs, bet skripturveidīgs vērtspapīrs. Jākobi (l. c. 237. lp. 11. piez.) apzīmēto izšķirību atraida**“.
126. § V. 2. papildināms: „**Pirmais papīraņēmējs, ja un cik tālu mantu valda pārtiesīgais parādnieks, ar to kļūst netiešs valdnieks; bet uz nākošo papīraņēmēju, līdz ar papīra nodošanu, netieša valdīšana pāriet tikai uz civiltiesiskā pamata, ar vindikācijas cesiju (pēc BGB. 870. §; sal. arī priv. lik. 3874., 648., 3464. pp.; Jakobi l. c. 541. lp. pie 8—9 piez.; Schwerins l. c. 208. lp.)**“.
127. § III. 2. papildināms: „Čeku lik. 16. p.“; IV. (3. rind. no ap.) iespiests „**destinatarija**“ jālasa „**destinatara**“; (8. rind.) citāti papildināmi: „250. § I. 1.“; IV. papildināms: „**Viņi pēc būtības rektapapīri (Schwerins l. c. 50. lp.; Jakobi l. c. 436. lp. pie 9—10. piez.; Staubs, koment. pie HGB. 365. § piel. 10. piez.)**“.

- Parbaudot šāda papīra kreditora materielo leģitīmāciju, parādnieks nenāk nokavējumā"; V. (12. rind.) iespiests „mandatars" jālasa „**pilnvarnieks**".
128. § II. papildināms: „un arī klibojošie vārdu un turētāju papīri (sk. augšā 127. § IV)."
129. § III. (5. rind.) iespiests „pievienojot" jālasa „**ievietojot**".
130. § II. 1. (2. rind.) jāstriņo „prezuntivie"; II. 3. (4. rind.) jālasa: „(zemāk 234. § II. 2; 243. § III)."
131. §. Ievads papildināms: „priv. lik. 3120—3130. p. p.; kr. 1917. g. 29. augusta rik. (kr. lik. kop. 1404. p.) об охране прав на предъявительские ценные бумаги, ar piel. par uzaicināšanas kārtību, (nav uzņemts kod. nod. 1921. g. izdotos, Kriev. bij. pag. vald. noteikumos, kuŗi Latvijā spēkā, kaut likumam gan jābūt spēkā Latgalē); III. (4. rind.), un IV. (2. rind. no ap.) jālasa „**materielo leģitīmāciju**"; XIII. (2. rind.) papildināms: „1919. g. 5. sept. lik. (lik. krāj. 130 nr.) resp."
132. § IV: 1. teikums papildināms „attiecībā uz rekta un orderpapīriem"; pēdējais teikums papildināms: „Turpretim par turētāju papīru izcelšanos pieturās pie kreācijas teorijas (sk. augšā I. 1. un zemāk V)."
136. §. III. 1. (6. rind.) iespiests „1920" jālasa „1919"; III. 8. papildināms: „sk. arī pelik. pie Kriev. 1917. g. 29. augusta rīkojuma (sk. augšā papild. pie 131. § ievada)."
138. § IV. 6. papildināms: „Krievu vekseltiesību avoti sakopoti Vormss un Dani-lova, „Источники торгового права" (Москва, 1919.) 512.—543. lpp."
141. § II. 3. (3. rind.) iespiests „95. § III", jālasa „97. § V. 6"; III. (1. rind.) jāstriņo „kā"; IV. (22. rind.) iespiests „1/2", jālasa „1"; IV. (23. rind.) iespiests „1", jālasa „1/2".
142. § I. 1. (6. rind.) iespiests „ventitio", jālasa „**venditio**".
146. § I. 1. (4. rind.) iespiests „neu skata", jālasa „**neuzskata**"; I. 4. (3. rind. no ap.) jāstriņo: „parasti"; III. 4. i. (1/2 rind. no ap.) jāstriņo „f" pkts, un tas ievietojams III. 1. pēc vārdiem „ohne Kosten".
151. § (14. rind.) iespiests „Bet ja", jālasa „Ja". II. papildināms: „No veksel-turētāja' (veks. lik. 23. p. nozīmē) jāatšķir persona, kuŗa nav ieguvuse vekseli īpašumā uz indosamenta pamata, bet uz kuŗu pārgājušas tikai „vekselturētāja tiesības". Tā, piem., avalists, kas, sava avalata vietā (58. p. 2. teik.) vai intervenients, kas sava honorata vietā (63. p., 108. p. 5. pkt.) samaksājuši vekseli, iegūst vienīgi „vekselturētāja tiesības" pret avalistu resp. honorātu un pret viņiem atbildīgām, personām. Tāpēc tiešais parād-nieks var pret avalistiem resp. intervenientiem celt arī tādas ierunas, kuŗas viņam piekrīt aiz viņa jurid. attiecībām ar (apmierināto) īsto veksel-turētāju (sk. zemāk 164. § V; 170. § III.).
153. § III. B. 3. b. (5. rind. no ap.) iespiests: „t. i.", jālasa „kāpēc"; (4. rind. no ap.) iespiests: „un proti: a)", jālasa: „piem."; (3. rind. no ap.) iespiests: „b)", jālasa „vai".
155. § II. (4. rind. no ap.) jāstriņo: „augstāko kursu"; (1.—3. rind.) jāstriņo vārdi sākot no „uz vispārējā" līdz „2. teik."
163. § III. (2. rind.) iespiests „un", jālasa: „**Jāļautā, vai**". Turpat pirmās teikums papildināms: „Pēc veksellik. 67. p. 3. pkt. 2. teik. protests stājās spēkā (pēc krievu teksta: „вступает в действие") pēc protesta akta sastādīšanas. Tā tad protesta akta sastādīšana laikā (68. p.) ir paša protesta suspensīvs nosacījums. Ja protesta akts laikā sastādīts, tad vekselis skaitāms par protestētu jau ar ierakstu reģistrī un (pirmo) atzīmi uz vekseļa (68. p. 3. pkt. 1. teik.); tāpēc varbūtējs, pa starplaiku izdarīts, maksājums neiznīcina jau „izdarīto" (67. p. 3. pkt. 2. teik.) protestu."
167. § virsraksts papildināms: „(izpirkšanas tiesības)".
168. § IV. (3. rind. no ap.) iespiests „24", jālasa „28"; 4. teik. papildināms: „sk. paskaidr. pie 59. p. (valsts kancl. izdev. 81. lp.; arī Schwerins l. c. 28, § I; Staubs-Stranzs l. c. koment. pie WO 81. p., 12. piez.). Pie pretēja uz-

skata Šeršenņevičs (I. c. 3. sēj. 153. lp.), kurš 28. p. nepareizi attiecina tikai uz indosantiem vien."

170. § II. 1. (5/6. rind.) jālasa: „nenogaidot vekselturētāja pieteikto prasījumu (66. p.) dēļ protesta“; II. a (pēdējā rind.) pēc vārda „maksātāja“ jābūt „sk. zemāk 189. § IV“; II. 1. b. (2. rind) pēc vārda „gadījumā“ jābūt „(38. p. 2. pkt., 44. p.)“; III. (1. rind.) iespiests: „67. p. 3. pkt, paredzētais“, jālasa: „kāds“. III. (7. rind.) iespiests „nostājās vekselturētāja vietā“, jālasa: „iegūst vekselturētāja tiesības (63. p.; sk. augšā papild. pie 151. § II.)“ Vispār „adresants“ vietā jālasa: „notadresants“.
173. § V. (1. rind.) iespiests „(75)“, jālasa „(74)“.
180. § IV. (6. rind.) iespiests „samaksas dēļ“, jālasa „nesamaksas dēļ“.
186. § I. (2. rind. no ap.) jālasa: „par to jāatzīmē protesta akta papildinājumā.“
188. § VI. (2. rind.) iespiests „nesamaksas dēļ“, jālasa „sastādīšanas (sk. augšā 170. § II. 2; zemāk 189. § II.)“
189. § III. (1/2. rind.) iespiests „iestājas“, jālasa „iegūst vekselturētāja tiesības 63. p.k. papild. pie 151. § II. un pie 170. § II. 1. a)“; IV. ievērojams pie 169. § (kā šī 169. § III. pkts); 169. § III. (1. rind.) iespiests „IV. Goda“, jālasa „III. Vispār“; (2. un 4. rind.) „goda“ atkrit; (3. rind.) iespiests „tratas“, jālasa „veksela“.
192. §. Ievads papildināms: „Kr. civ. lik. 1899. g. proj. 5. grām. 577. sek. p, p, un pask. 3. sēj. 230. sek. lpp.; Vormss un Daņilova I. c. s. v. „чек“.
193. § V. (5/6. rind.) jāstrīpo „vai ar alternatīvu nodevēja klauzulu“.
- 193a. § X. (1. rind.) iespiests „indosantiem“, jālasa „indosantiem“.
194. § II. 2. papildināms: „sk. turpretīm kr. pag. valdības 1917. g. 29. augusta rīkoj. „оо охране прав на пред,авительские ценные бумаги“ 10. p., pēc kura turētāju čeki nav mortificējami“.
195. § I. 4, 6, 10. attiecīgās vietās, „čeka ņēmējs“ vietā jālasa „čeka turētājs“.
199. § I. (pēd. rind.) iespiests „Quidon“, jālasa „Guidon“.
202. § II. 1; V. VII. 1: attiecīgās vietās iespiests „1923. g. 20. marta“, jālasa „1923. g. 17. marta“; IV. 3. (2. rind. no ap.) iespiests: 1925. g. 19. janvāra, jālasa „1925. g. 15. janvāra“; tāpat arī 198. § II.
207. § I. 1. b. (11. rind.) jāstrīpo „pie“; (3. rind. no ap.) iespiests „937“, jālasa „947“.
208. § I. (3. rind. no ap.) pēc vārda „pamata“ papildināms „(tā J. Gierke I. c. 432. lp.), gan tikai tai nozīmē, ka biedrs (t. s. Schrieffsfreund) nedrīkst rīkoties par savu daļu atsevišķos, pie līdzsaimniecības mantības piederošos, priekšmetos, bet vienīgi rīkojuma par savu partu, veidā un robežās (Wüstendörfer, I. c. 452. lp.).
211. § Ievads (3. rindā) pēc „§§“ jālasa „Golubevs“; III. (2. rind. no ap.) jālasa „pie — (jeb uz —) ņemšanas B/L“;
212. § II. (1/2. rind. no ap.) jālasa „pie — (jeb uz —) ņemšanas B/L“; XI. (3. rind.) citāts papildināms „resp. 97. §. V. 6.“.

Satura rādītājs.

ss	Levads.	Lapp.	ss		Lapp.
1.	Tirdzniecība	5	15.	Tirdzniecības uzņēmuma pāreja	41
2.	Tirdzniecības tiesību jēdziens	8		Firma.	
3.	Tirdzniecības tiesību pazīmes	10	16.	1. Firmas jēdziens un veidi	44
4.	Tirdzniecības tiesību attiecības pret privāttiesībām	13	17.	2. Firmas izlietošanas tiesības	47
5.	Tirdzniecības tiesību sistēma	15	18.	3. Firmas aizsardzība	50
	Tirdzniecības tiesību avoti.		19.	Tirdzniecības reģistrācija	52
6.	1. avotu vēsture	16	20.	Preču nozīme	54
7.	2. Modernās kodifikācijas.		21.	Uzņēmuma un tā piederumu apzīmējumi	59
	3. Tirdzniecības ieradumi	19	22.	Tirgoniskā grāmatvešana	60
8.	a. Vispārējās piezīmes	22		Konkurences aizliegums.	
9.	b. Tirdzniecības parašas	24	23.	1. Vispārējās piezīmes	63
10.	4. Latvijas tirdzniecības tiesību avoti	25	24.	2. Likumiskais konkurences aizliegums	64
11.	Tirdzniecības tiesību literatūra	30	25.	3. Konkurences klauzula	65
	I. Grāmata.		26.	4. Piedauzīgā konkurence	66
	Tirdzniecības tiesības.			3. Nodalījums.	
	1. Nodalījums.			Tirgotāju palīgi.	
	Tirgotājs.		27.	Vispārējās piezīmes	68
12.	Jēdziens	32		<i>1. Tirgotāja personāls.</i>	
13.	Tirgotāju spēja	35		1. Komiji.	
	2. Nodalījums.		28.	Jēdziens	70
	Tirgotāja mantība.		29.	Komiju attiecības pret principālu	72
14.	Tirdzniecības uzņēmums	38	30.	Principāla atbildība par komijiem	73
			31.	Komiju liguma izbeigšanās	75

§§	Lapp.
32. 2. Pārējais tirgotāja personāls	76
<i>II. Tirdzniecības pilnvarnieki.</i>	
33. Vispārējās piezīmes	78
34. Prokura	80
35. Vienkāršā tirdzniecības pilnvara	82
<i>III. Patstāvīgie tirgotāju palīgi</i>	
36. Vispārējās piezīmes	84
37. Tirgotavu aģenti	84
38. Tirdzniecības makleri	86
4. Nodalījums.	
Tirdzniecības sabiedrības.	
39. Pārskats	88
<i>I. Personalās tirdzniecības sabiedrības.</i>	
1. atklātā tirdzniecības sabiedrība.	
40. Jēdziens	91
41. Izcelšanās	94
42. Biedru savstarpējās attiecības	97
43. Biedru ārējās attiecības	101
44. Izbeigšanās, a. Iemesli	103
45. b. Likvidācija	107
46. c. Atklātās tirdzniecības sabiedrības uzturēšana pretim viņas izbeigšanās iemesliem	109
2. Komanditsabiedrība.	
47. Jēdziens	111
48. Izcelšanās	113
49. Biedru savstarpējās attiecības	114
50. Biedru ārējās attiecības	115
51. Izbeigšanās	116
52. 3. Klusā sabiedrība	116

§§	Lapp.
<i>II. Kapitaliskās sabiedrības.</i>	
1. Akciju sabiedrība.	
53. Jēdziens	118
53. a. Vēsture. Avoti	120
54. Pamatkapitāls	122
Akcija.	
55. Jēdziens	124
56. Veidi	126
57. Pāreja	128
Akciju sabiedrības izcelšanās.	
58. Vispārējās piezīmes	130
59. Dibināšana un dibināšanas notikums	131
60. Dibinātāji	133
61. Statuti	134
62. Akciju kapitāla savākšana	136
63. Dibināšanas pabeigšana	138
64. Inkorporācija	139
Akciju sabiedrības organizācija.	
65. Vispārējās piezīmes	140
66. Pilnsapulce	140
67. Valde	143
68. Revīzijas komisija	145
Akcionaru tiesības.	
69. Vispārējās piezīmes	146
70. Akcionaru tiesību pazuudēšana	148
Pamatkapitāla grozīšana.	
71. Paaugstināšana	140
72. Pazemināšana	150
Akciju sabiedrības izbeigšanās.	
73. Vispārējās piezīmes	151
74. Likvidācija	153
75. Fuzija	154
Ārzemju akciju sabiedrību stāvoklis Latvijā.	
76. Vispārējās piezīmes	155

§§	Lapp.
77. Bij. Krievijas akciju sabiedrību stāvoklis	157

2. Pārējās kapitaliskās sabiedrības.

78. a. Komanditsabiedrība uz akcijām	159
79. b. Sabiedrības ar aprobežotu atbildību	160
80. c. Iegūšanas un saimnieciskās sabiedrības (kooperatīvi)	162
81. III. Civiltiesiskās sabiedrības tirdzniecības apgrozībā	164

5. Nodalījums.

Tirdzniecības darījumi.

I. Vispārējie noteikumi.

82. Jēdziens	165
83. Sistēma. 1. Vispārējās piezīmes	167
84. 2. Franču un Vācu sistēmas	168
85. 3. Krievu likumdošana un prakse	170
86. Pazīmes	172
87. Priekšmeti. 1. Prece	174
88. 2. Nauda	175
89. Tirdzniecības darījumu noslēgšana	179
90. Nodrošinājumi	182
91. Izpildīšana	186
92. Lietiskas sekas	189

II. Atsevišķie tirdzn. darījumi.

1. Tirdzn. pirkšanas līgums

93. Jēdziens	190
94. Pirkšanas cena	193
95. Pirkumu veidi	195
96. Termiņa pirkums	200
97. Pirkuma klauzulas	202

§§	Lapp.
98. Aizrādīšanas pienākums	206

2. Komisijas līgums.

99. Jēdziens	211
100. Komisionara pienākumi	214
101. Komisionara tiesības	215
102. Kontrahentu attiecības pret trešām personām. Komisijas līguma izbeigšanās	218
102a. Konsignācija	219
103. 3. Spedīcijas darījums	220

4. Transportdarījumi.

104. a. Pārskats	223
105. b. Dzelzsceļu pārvadāšanas līgums	227
106. 5. Noliktavu darījumi	229

6. Banku darījumi.

107. Banku operācijas vispār	232
108. a. Uzglabāšanas darījumi	234

b. Kreditdarījumi.

109. Lombarddarījums	237
110. Kreditatklāšanas darījumi	238
111. Kontokorentlīgums	240
112. Pārējie kreditdarījumi	243

c. Maksāšanas darījumi.

113. Vispārējās piezīmes	244
114. Žiro satiksme	244
115. Skontrācija	245

7. Biržas darījumi.

116. Birža	246
117. Biržas darījumi vispār	248
118. Biržas termiņu darījumi	249
119. Premiju darījumi	250
120. Reportdarījumi	252

II. Grāmata.

Vērtspapīru tiesības.

1. Nodalījums.

Vispārējās mācības.

§§	Lapp.
121. Vērtspapīri jēdziens	254
122. Galvenie iedalīšanas veidi	255
123. Pārējie iedalīšanas veidi	256

Atsevišķie vērtspapīru veidi.

124. 1. Konstitutīvie un nekonstitutīvie vērtspapīri	257
125. 2. Pilnīgie un nepilnīgie vērtspapīri	258
126. 3. Tradīcijas vērtspapīri	259
127. 4. Leģitīmacijas vērtspapīri	261
128. 5. Rektapapīri	263

6. Skripturveidīgie vērtspapīri.

129. a. Pārskats	266
130. b. Ordernapīri	268
131. c. Turētāju papīri	270

Vērtspapīru izcelšanās.

132. Teoriju pārskats	275
---------------------------------	-----

Vērtspapīru pāreja.

133. Indosaments. 1. Jēdziens	277
134. 2. Funkcijas	279
135. 3. Formas	282

Vērtspapīru izbeigšanās.

136. Veidi un sekas	184
-------------------------------	-----

2. Nodalījums.

Vekseltiesības.

137. Vekseltiesību jēdziens	287
-----------------------------	-----

§§	Lapp.
138. Vekseltiesību vēsture un avoti	288
139. Vekseltiesību literatūra	292

I. Vispārējās vekseltiesības.

140. Vekseļa jēdziens	293
141. Vekseļa ekonomiskā nozīme	297
142. Vekselteorijas	300
143. Vekseļa juridiskā daba pēc 1902. g. veksellikuma	301
144. Vekselspēja	302

Vekseļa rekviziti.

145. 1. Pārskats	304
146. 2. Vienkāršā un pārvedu vekseļu kopējie rekviziti	305
147. 3. Vienkāršo vekseļu rekviziti	307
148. 4. Rekvizitu trūkuma sekas	307
149. Blankovekselis	308

Vekselturētājs.

150. Juridiskais stāvoklis	310
151. Tiesības	311

Vekseltiesiskā atbildība.

152. Principi	313
153. Vekseltiesiskās ierunas	315

Vekseļa samaksa.

154. 1. Samaksas termiņš	319
155. 2. Samaksa ārzemju valutā	321

3. Samaksas vieta.

156. a. Vispārējie noteikumi	321
157. b. Sevišķais maksātājs	322
158. 4. Uzrādīšana samaksai	332

§§	Lapp	§§	Lapp.
159.	5. Samaksas apmērs un sekas	181.	2. Akcepta forma un saturs
	324		350
160.	6. Pirmstermiņa labprātīgā samaksa . . .	182.	3. Akcepta sekas . . .
	325		351
161.	7. Samaksas nepieņemšana		4. Neakceptācijas sekas.
	326	183.	a. Vispār
	Nesamaksas sekas.		351
	1. Vekseļa protests.	184.	b. Priekštermiņa apmierinājums
162.	a. Vispārējie noteikumi		352
	326	185.	c. Trasanta un indosantu atbildība
163.	b. Protesta kārtība un forma		353
	328		Tratas protesti.
	2. Regrestiesības.	186.	Protestu veidi
164.	a. Vispār		355
	330		Intervencija.
165.	b. Regrestiesību zaudējums	187.	Vispārējās piezīmes
	332		355
166.	3. Pēcindosaments	188.	Goda akcepts
	333		356
167.	4. Jus offerendi (izpirkšanas tiesības)	189.	Goda maksājums
	333		358
	Galvojums (avals).		Tratu pavairojumi.
168.	Jēdziens un sekas	190.	Pārskats
	334		358
	Intervencija.	191.	III. Vekseltiesiskās konfliktu normas
169.	Jēdziens un veidi		360
	335		3. Nodalījums.
170.	Uzdotā intervencija		Čeks, tirgoniskā asignācija un kreditvēstule.
	336		
171.	Goda intervencija		I. Čeks.
	338		
	Vekseļu noilgums.	192.	Jēdziens
172.	1. Vispārējie noteikumi		361
	338	193.	Čeka dalībnieki
173.	2. Termiņi		362
	339	193a.	No čeka izrietošās jurid. attiecības
174.	3. Noilguma apturēšana un pārtraukšana		364
	340	194.	Čeka izbeigšanās
	Vekseļu pazušana.		366
175.	Vispārējie noteikumi	195.	Čeku veidi
	341		367
	II. Pārvedu vekselis (trata).	196.	II. Tirgoniskā asignācija
176.	Tratas rekvizīti		370
	343	197.	III. Kreditvēstule
177.	Trata paša orderim		372
	346		III. Grāmata.
178.	Trata uz sevi		Jūras tiesības.
	347		
179.	Tratas indosēšana	198.	Jēdziens
	347		373
	Akcepts.	199.	Avoti
180.	1. Uzrādīšana akceptācijai		374
	348	200.	Literatūra
	A. Loebers, Tirdzn. ties. pārskats.		376

§§	Lapp.	§§	Lapp.
	1. Nodalījums.		Lielā avarijā.
	Kuģis.	221.	Būtība 410
201.	Kuģošanas un flagu tiesības 377	222.	Priekšnoteikumi 411
202.	Kuģu reģistrācija 378	223.	Piemēri 412
203.	Ieķilāšana 380	224.	Zaudējumu sadalīšana 413
204.	Izmērišana 382	225.	Dispaša 415
205.	Klasifikācija 382	226.	Avarijas protokols. Jūras protests 417
	2. Nodalījums.		6. Nodalījums.
	Personas kuģniecībā.		Jūras prasības.
	<i>I. Kuģa saimnieks.</i>	227.	Jēdziens 418
206.	Jēdziens 383	228.	Apmierināšanas kārtība 418
207.	Atbildība 384		
208.	Kuģa līdzsaimniecība. 386		
	<i>II Kuģa personāls.</i>		
209.	Kapteinis 387		
210.	Pārējais kuģa personāls 389		
	3. Nodalījums.		IV. Grāmata.
	Jūras transportdarījums.		Privātas apdrošinājumu tiesības.
211.	Jēdziens un veidi 390	229.	Vispārējās piezīmes . . 420
212.	Konosaments 392	230.	Avoti 422
213.	Izfraktētāja pienākumi 396	231.	Apdrošinājuma jurid. pazīmes 423
214.	Nofraktētāja pienākumi 398	232.	Apdrošinājumu veidi . 427
215.	Preču (krāvas) saņēmējs 400		
216.	Atbrīvojošās klauzulas 401		
217.	Izbeigšanās 404		
	4. Nodalījums.		1. Nodalījums.
	Kuģniecības aizsardzība.		Zaudējumu apdrošinājums.
218.	Palīdzība kuģiem 405	233.	Apdrošinājuma līgums 428
219.	Bodmerēja 407	234.	Polises juridiskais raksturs 431
	5. Nodalījums.	235.	Apdrošināšanas nosacījumi 432
	Avarija.	236.	Apdrošinātājs 434
220.	Jēdziens un veidi 408	237.	Apdrošinājumu aģenti 435
		238.	Apdrošinātāja pienākumi 436
		239.	Apdrošinājumaņēmējs 437
		240.	Apdrošinājumaņēmēja pienākumi 440
		241.	Apdrošinājuma izbeigšanās. Ristorno . . . 442

§§	Lapp.	§§	Lapp.	
2. Nodalījums.		3. Nodalījums.		
Jūras apdrošinājums.		Personu apdrošinājums.		
242.	Priekšmets un veidi	444	249. Jēdziens un būtība	453
243.	Jūras apdrošinājuma līgums	455	250. Personu apdrošinā- juma līgums	455
244.	Kontrahentu pienā- kumi	446	Alfabētiskais satura rādī- tājs	459
245.	Risks	447	Papildinājumi un svarīgāko kļūdu izlabojumi	473
246.	Atbrīvojošās klauzu- las	449		
247.	Zaudējums	450		
248.	Jūras apdrošinājuma izbeigšanās	452		

Piedāvājam sekošas juridiskas grāmatas:

	Ls
Буковский, В. И., Устав гражданского судопроизводства. С изменениями и дополнениями, последовавшими по 1924 год.	9.—
Буковский, В. И., Свод гражданских узаконений губерний Прибалтийских. С продолжением 1912—1914 гг. и с разъяснениями. В 2 томах	20.—
Cincelis, J., Laulību šķiršanas lietas tiesā	1.—
Cincelis, J., Mantošanas tiesības Kurzemē un Vidzemē un mantinieku apstiprināšana caur tiesu	2.—
Dzelzīts, K., Likums par telpu iri. Ar paskaidrojumiem un tiesu praksi (Senata spriedumiem u. c.)	1.50
Якоби, П. Н., Латвийское Уголовное Уложение. (Проект). Выпуск I: Положения общие. Преступления религиоз- ные и государственные	3.—
Latvijas Republikas Satversme. Neofic. izdevums	—40
Loebers, Dr. A., Tirdzniecības tiesību pārskats 1927. g. izd.	12.—
Миц, проф. П. М., Курс уголовного права. Том первый: Общая часть	12.—
Синайский, проф. В. И., Основы гражданского права. В связи с частью III Свода узаконений, действующих в Латвии и Эстонии. Выпуск I: Общая часть. Система личных прав, автор- ское право	5.50
Выпуск II: Вещное, обязательственное, семейное и наслед- ственное право	12.—
Vietējie civillikumi. Tieslietu ministr. darbinieku komisijas tulkojums Al. Būmaņa redakcijā. Iznāks 1927. g. rudenī. —	

A./S. Valters un Rapa.

Rīgā, Teatra ielā 11.

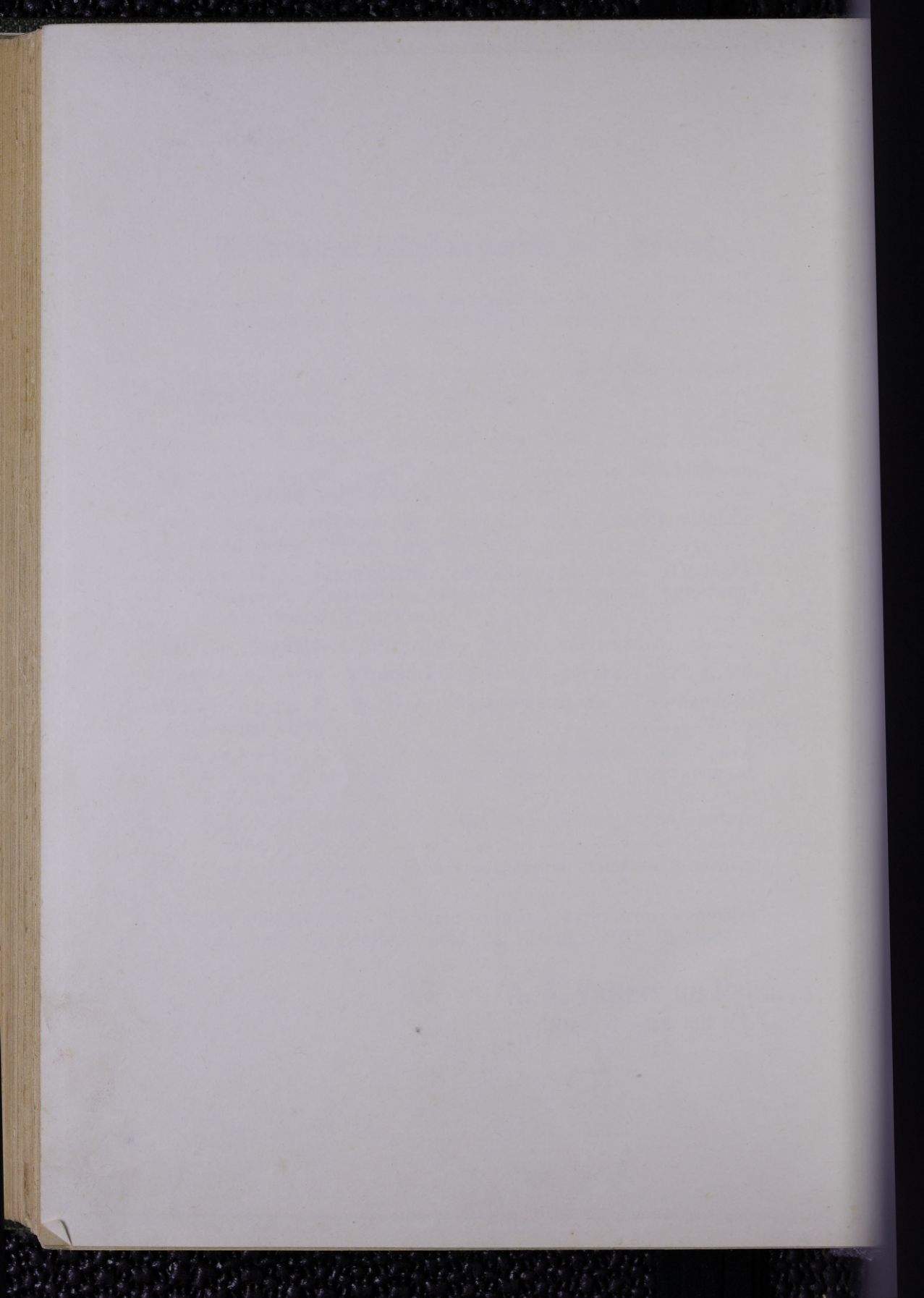
A

1. Die Bedeutung der ...

Die Bedeutung der ... ist ...

Die Bedeutung der ... ist ...

A. ...

[50]

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309056456

